

7th International Symposium on
Academic Studies in Educational and
Social Sciences

7th International Symposium on
Academic Studies in Educational and Social Sciences
November 15-17, 2019, Ankara, Turkey
(Social Sciences)

VII. Uluslararası
Eğitim ve Sosyal Bilimlerde Akademik Çalışmalar Sempozyumu
15-17 Kasım 2019, Ankara, Türkiye
(Sosyal Bilimler)

**PROCEEDING
BOOK**

Editors
Prof. Dr. Zafer Gölen
Prof. Dr. Yıldırım Atayeter

7th International Symposium on Academic Studies in Educational and
Social

Sciences December 15-17, 2019, Ankara, Türkiye

PROCEEDING BOOK

(SOCIAL SCIENCES)

VII. Uluslararası Eğitim ve Sosyal Bilimlerde Akademik Çalışmalar

Sempozyumu 15-17 Kasım 2019, Ankara, Türkiye

TAM METİN BİLDİRİ KİTABI

(SOSYAL BİLİMLER)

7th International Symposium on Academic Studies in Educational and
Social

Sciences December 15-17, 2019, Ankara, Türkiye

PROCEEDING BOOK

(SOCIAL SCIENCES)

VII. Uluslararası Eğitim ve Sosyal Bilimlerde Akademik Çalışmalar

Sempozyumu 15-17 Kasım 2019, Ankara, Türkiye

TAM METİN BİLDİRİ KİTABI

(SOSYAL BİLİMLER)

ISBN: 978-605-7736-39-0

Publishing Director / Yayın Yönetmeni: Muhammet Özcan

Editors / Editörler: Prof. Dr. Yıldırım ATAYETER & Prof. Dr.
Zafer GÖLEN

Cover Design / Kapak Tasarımı: Emre Uysal

ASOS YAYINEVİ

1st Edition / 1.baskı: December/Aralık 2019

Address / Adres: Çaydaçıra Mah. Hacı Ömer Bilginoğlu Cad. No:
67/2-4/MERKEZ/ELAZIĞ

Mail: asos@asosyayinlari.com

Web: www.asosyayinlari.com

Instagram: <https://www.instagram.com/asosyayinevi/>

Facebook: <https://www.facebook.com/asosyayinevi/>

Twitter: <https://twitter.com/Asosyayinevi>

İçindekiler

KURULLAR.....	V
ÖNSÖZ	VIII
BANKACILIK VE FİNANS	0
ULUSLARARASI FİNANSAL RAPORLAMA STANDARTLARINA GÖRE HAZIRLANMIŞ MALİ TABLOLARDA 35 YILLARA YAYGIN İNŞAAT VE ONARIM HAK EDİŞLERİ HESABI’NIN BİR FİRMANIN PİYASA DEĞERİNE ETKİSİ	1
ULUSLARARASI FİNANSAL RAPORLAMA STANDARTLARINA GÖRE HAZIRLANMIŞ MALİ TABLOLARDA 19 DİĞER DÖNEN VARLIKLAR HESAP GRUBUNUN BİR İŞLETMENİN PİYASA DEĞERİNE ETKİSİ	20
TÜRKİYE’DE YATIRIM TEŞVİKLERİ: GENEL BİR DEĞERLENDİRME VE KÜMELENME FAALİYETLERİ İÇİN ÖNERİLER	41
THE EFFECTS OF FOREIGN BANK PARTICIPATION ON THE TURKISH BANKING SYSTEM	61
THE IMPORTANCE OF SMES IN THE BANKING SECTOR	77
EDEBİYAT	88
ABDÜLVEHHÂB’A ATFEDİLEN BİR YÛSUF U ZÜLEYHÂ MESNEVİSİ	89
KLASİK TÜRK EDEBİYATINDA “YAZMA ESER BİLGİSİ”	105
TÜRK HALKLARININ ORTAK FOLKLOR TÜRLERİNDEN-ANNE LAYLALARI (NİNNİLER).....	124
FELSEFE.....	133
MİLLETLERİN KARAKTERİ VAR MIDIR?	134
CUMHURİYETÇİ EĞİTİM ANLAYIŞI.....	141
SPİNOZA: KURAL KOYAN DEĞİL REHBERLİK EDEN BİR METODOLOJİ ...	148
FİLOLOJİ	155
RENAMING THE CHARACTERS IN THE MEDIEVAL ROMANCES OF ENGLAND	156
ORTAÇAĞ İNGİLTERESİNDEKİ EDEBİ METİNLERİ İÇEREN EL YAZMALARINDA DİL VE KÜLTÜR ALGISI	167
KENTLEŞME VE YIĞIN KÜLTÜR.....	175
İKTİSAT.....	183

ENFLASYONUN EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNDEKİ EŞİK ETKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ.....	184
MALİYE VE PARA POLİTİKASININ ENFLASYONA ETKİLERİ: TÜRKİYE ÜZERİNE BİR İNCELEME	197
İLAHİYAT	205
KADİM İRFÂN GELENEĞİNİN KRİTİK ZAMANLARDAKİ MÜCADELECI DİLİ	206
İMÂMİYYE MEZHEBİ İMÂMET TEORİSİNİN İCMÂ' DELİLİ ÖZELİNDE USÛL-İ FIKİHTAKİ İZDÜŞÜMÜ.....	220
NİDÂÎ'NİN MANZÛME-İ TİBB ADLİ ESERİNDEKİ TASAVVUFÎ UNSURLAR.....	230
YENİ DİNİ HAREKETLER VE KURTULUŞ ÖĞRETİSİ	240
İLETİŞİM	251
ETKİNLİK YÖNETİMİ'NDE SOSYAL MEDYA'NIN İŞLEVİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA	252
KOMEDİ SİNEMASINDA POSTMODERN ANLATI: 'PEK YAKINDA' FİLMİNİN ANALİZİ	267
TÜRKİYE'DE POLİS-ADLİYE MUHABİRLİĞİ VE MESLEKİ PRATİKLERİ	285
BAŞLAT (READY PLAYER ONE) FİLMİ ÖRNEĞİNDE, SANAL GERÇEKLE (VR) BİRLİKTE, BEDEN ZİHİN DÜALİZMİNDE YENİ BOYUT: "BEDENLİLEŞME"	301
ARABULUCULAR İÇİN İLETİŞİM EĞİTİMİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ	316
İNSANIN TAŞRASI: YUMURTA FİLMİNİN GÖSTERGEBİLİMSEL ANALİZİ	332
İŞLETME	351
IFRS ADAPTASYONUNUN TÜRKİYE'DEKİ MUHAFAZAKÂR MUHASEBE UYGULAMALARINA ETKİLERİ	352
MESLEKİ VE TEKNİK EĞİTİM HİZMETLERİNDE HİZMET KALİTESİNİN İYİLEŞTİRİLMESİ.....	373
EĞİTİM 4.0 BAĞLAMINDA EĞİTİM HİZMETLERİNDE DEĞİŞİM VE DÖNÜŞÜM.....	385
MALİYE	410
TÜRKİYE'DE KATILIM BANKACILIĞI	411

PAZARLAMA.....	428
İÇSEL PAZARLAMA UYGULAMALARININ İŞ KAZASI GEÇİREN ÇALIŞANLAR TARAFINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ	429
SİYASET BİLİMİ	444
YUSUF AKÇURA.....	445
SOSYAL BİLİMLER	454
TÜRKİYE’DE ÖZBEKİSTAN TARİHİ, EKONOMİSİ, KÜLTÜRÜ ve İKİ ÜLKE ARASINDAKİ İLİŞKİLER ÜZERİNE YAPILAN LİSANSÜSTÜ ÇALIŞMALAR (1991- 2018)	455
TÜRKİYE’DE TÜRKMENİSTAN TARİHİ, EKONOMİSİ, KÜLTÜRÜ ve İKİ ÜLKE ARASINDAKİ İLİŞKİLER ÜZERİNE YAPILAN LİSANSÜSTÜ ÇALIŞMALAR (1991- 2018)	471
TEKSTİL TASARIMINDAKİ NESNELİ BEZEMELERİN İNCELENMESİ.....	491
TEKSTİL TASARIMI ALANINDA YAZILAN LİSANSÜSTÜ TEZLERDEKİ KONULARIN İNCELENMESİ	513
LARS VON TRIER’İN “TAKINTILI” SERİ KATİLİNİ PSİKANALİTİK BİR YAKLAŞIMLA KAVRAMAK: THE HOUSE THAT JACK BUILT/ JACK’İN YAPTIĞI EV	528
TÜRKİYE’DEKİ KADIN FİMLERİ FESTİVALLERİ ÖRNEĞİNDE "KADIN FİLMİ" OLGUSU ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME.....	539
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ BÖLÜMÜ ÖĞRENCİLERİNİN, BÖLÜM TERCİHLERİNDE ETKİLİ FAKTÖRLERİN VE TERCİH EDİLEN ÜNİVERSİTE MEMNUNİYETİNİN BELİRLENMESİNE YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA.....	549
FARKLI FAKÜLTELERDE OKUYAN ÖĞRETMEN ADAYLARININ BİREYSEL İNOVASYON YETERLİK DÜZEYLERİ	571
TALİM-İ BENAT (KIZ ÇOCUKLARIN ÖĞRETİMİ) İSİMLİ ESERİN EĞİTİM TARİHİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ	582
LİSANS ÖĞRENCİLERİNİN ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ DERSİNE KARŞI TUTUMLARI VE OKUMA KAYGILARI	603
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ DERSİNİ ALAN LİSANS ÖĞRENCİLERİNİN ÖZ YETERLİK İNANÇLARI	617
SOSYOLOJİ	628

SOSYAL MEDYA BAĞIMLILIĞININ LİSE ÖĞRENCİLERİNİN DERS BAŞARILARILARINA ETKİSİ ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA.....	629
LİSE ÖĞRENCİLERİNİN SİBER ZORBALIĞI VE SİBER MAĞDURİYETİ ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA.....	637
TÜRKİYE’DE EĞİTİMİN GELECEĞİ: ÜNİVERSİTE KONTENJANLARI VE DEMOGRAFİK EĞİLİMLER BAĞLAMINDA SOSYOLOJİK BİR ANALİZ.....	650
ORTA SINIFLARIN KÜLTÜREL SERMAYE AKTARIMLARININ SOSYOLOJİK İNCELEMESİ	663
KÜLTÜR VE YAPININ SİYASAL REJİMLERİN OLUŞUMUNA ETKİSİ: ORTADOĞU ÜLKELERİNDE DEMOKRASİ KÜLTÜRÜ ÜZERİNE GÖZLEMLER	681
KADIN SUÇLULUĞUNU FEMİNİST YAKLAŞIM AÇISINDAN DEĞERLENDİRME	690
TARİH.....	709
AZERBAYCAN’IN LOZAN KONFERANSINA ALINMAMASININ NEDENİ İLE İLGİLİ	710
EVLIYA ÇELEBİ SEYAHATNAMESİ’NDE KOTOR, BUDVA, BAR, ÜLGÜN ŞEHİRLERİ	721
TURİZM.....	727
EDEBİ MİRAS TURİZMİNİN DESTİNASYON PAZARLAMASINDAKİ ROLÜ: KAVRAMSAL BİR DEĞERLENDİRME.....	746
ALTERNATİF TURİZM ÇEŞİTLERİNİN TURİZM POTANSİYELİNE ETKİSİNE YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA	761
ULUSLARARASI İLİŞKİLER	771
İSRAİL DIŞ POLİTİKASININ ETNO-DİNSEL TEMELLERİ	772

KURULLAR

SEMPOZYUM BAŞKANI

Prof. Dr. Yıldırım ATAYETER, Süleyman Demirel Üniversitesi, Türkiye

ORGANİZASYON KOMİTESİ

Prof. Dr. Mehmet Yavuz ERLER, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Mehmet YILMAZ, Ordu Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Redzep SKRIJELJ, Novi Pazar State University, Serbia

Prof. Dr. Serbo RASTODER, Montenegro University, Montenegro

Assoc. Prof. Dr. Harun ŞAHİN, Akdeniz Üniversitesi, Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Oqtay GULIYEV, Azerbaijan State Economics University, Azerbaijan

Assoc. Prof. Dr. Ruhi İNAN, Balıkesir Üniversitesi, Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Tamila SEİTYAGYAYEVA, Tavria National University, Ukraine

Assoc. Prof. Dr. Yüksel Akay UNVAN, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Türkiye

BİLİMSEL KOMİTELER VE HAKEMLER

Prof. Dr. Aleksandar KADIJEVIC, Belgrad University, Serbia

Prof. Dr. Alena ČATOVIĆ, Sarajevo University i, Bosnia and Herzegovina

Prof. Dr. Anisora POPA, Galati Danurea De Jos University, Romania

Prof. Dr. Damir MATANOVIĆ, Osijek University, Croatia

Prof. Dr. Ema MILJKOVIC, Belgrad University, Serbia

Prof. Dr. Mehmet ALİ ÜNAL, Pamukkale Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Mehmet Yavuz ERLER, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, , Türkiye

Prof. Dr. Mehmet YILMAZ, Ordu Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Redzep SKRIJELJ, Novi Pazar State University, Serbia

Prof. Dr. Rıza KARAGÖZ, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Sabina BAKŠIĆ, Saraybosna University, Bosnia and Herzegovina

Prof. Dr. Serbo RASTODER, Montenegro University, Montenegro

Prof. Dr. Yıldırım ATAYETER, Süleyman Demirel Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Zafer GÖLEN, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Zehra GÖRE, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Ahmet AYIK, Atatürk Üniversitesi, Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Burcu AVCI AKBEL, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Bülent Cercis TANIRTANIR, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Faruk KALAY, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Harun ŞAHİN, Akdeniz Üniversitesi, Türkiye

Assoc. Prof. Dr. İsmail AVCI, Balıkesir Üniversitesi, Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Nihada DELIBEGOVIĆ DZANIĆ, Tuzla University, Bosnia and Herzegovina

Assoc. Prof. Dr. Oqtay GULIYEV, Azerbaijan State Economics University, Azerbaijan

Assoc. Prof. Dr. Ruhi İNAN, Balıkesir Üniversitesi, Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Sevilay ÖZER, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Songül ÇEK, Sinop Üniversitesi, Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Tamila SEİTYAGYAYEVA, Tavria National University, Ukraine

Assoc. Prof. Dr. Tuğrul ÖZCAN, Ordu Üniversitesi, Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Yüksel Akay UNVAN, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Türkiye

Asst. Prof. Dr. Cemile Burcu KARTAL, Atatürk Üniversitesi, Türkiye

Asst. Prof. Dr. Deniz ALCA, Karabük Üniversitesi, Türkiye

Asst. Prof. Dr. Dimitar V. ATANASSOV, Bulgarian Academy Sciences, Bulgaria

Asst. Prof. Dr. Elif ÇİL, Ordu Üniversitesi, Türkiye

Asst. Prof. Dr. Ezgi ÖREN, Atatürk Üniversitesi, Türkiye

Asst. Prof. Dr. Hacer ASLAN KALAY, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Türkiye

Asst. Prof. Dr. Hakan AKYURT, Giresun Üniversitesi, Türkiye

Asst. Prof. Dr. Hare KILIÇASLAN, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Türkiye

Asst. Prof. Dr. Reza BEHDARI, Islamic Azad University -Tehran, Iran

Asst. Prof. Dr. R. Gökem AYTİMUR, Gazi Osman Paşa Üniversitesi, Türkiye

Asst. Prof. Dr. Selahattin YAKUT, Yozgat Bozok Üniversitesi, Türkiye

Dr. Hatixhe AHMEDI, Kosova State Archive, Kosovo

Dr. Hasan BELLO, Albanian History Institute, Albania

Dr. Roxana COMAN, Bucharest Municipal Museum, Romania

ÖNSÖZ

Bilindiği gibi 21 yüzyılla birlikte dünya hızla yeni bir çağa girdi. Bu yeni çağı öncekilerden ayıran husus insanlığın geldiği noktanın artık kendini bile aşacak duruma gelmesidir. Bu yüzyılda çok aşikârdır ki insan kendini yeniden tanımlamak zorunda kalacaktır. Zira her geçen gün yeni gelişmelerin yaşandığı bu çağa toptancı bir yaklaşımla siber çağ diyebiliriz. Bir taraftan yavaş yavaş robotlar insanların en büyük rakibi olarak ortaya çıkarken, bir yandan da internet ve akıllı teknolojiler bugüne kadar görülmemiş oranda bir küreselleşme ve eşgüdüm olarak kültürel yozlaşmaya sebep olmaktadır. Benzer biçimde küresel ekonomi, nüfus artışı, hava ve çevre kirliliği, su kaynakların kirliliği, kuraklık veya öngörülemez hava olayları insanları her geçen gün tehdit etmekte, insanlık bir yandan akıl almaz teknik ilerlemelere tanık olurken bir yandan da toplum yapıları dağılmakta, aileler, uluslar bunalıma düşmektedir. İnsanlığın yeniden toparlanma ve dengelenmesini sağlayacak unsur ise kaliteli bir eğitim ile bilinçli sosyal projeler üretmek, dünyayı anlayan, algılayan ve sorunlar karşısında çözüm üreten bireylerin yetiştirilmesi öncelikli gündem olarak ortaya çıkmaktadır. Bunun için lokomotif görevini beklenenin tersine teknoloji değil, sosyal bilimler sağlayacaktır. Bizler bu bilinçle düzenli aralıklarla sosyal ve eğitim bilimlerindeki son gelişmelerin paylaşılabileceği bir platform olması için ***Uluslararası Eğitim ve Sosyal Bilimlerde Akademik Çalışmalar Sempozyumu*** adlı uluslararası sempozyumu düzenliyoruz. Sunulan bildiriler sempozyumlar sonunda vakit geçirilmeksizin aynı yıl içinde e-book ve basılı olarak tüm dünyanın erişimine sunulmaktadır. Bu şekilde dünyanın her yerinden araştırmacılar kolaylıkla bu çalışmalara erişebilmekte, her yıl sosyal ve eğitim bilimlerinde yapılan çalışmaları takip edebilmekte, yeni çalışmaları ve ilgili bilim dallarındaki eğilimleri takip edebilmektedirler.

Bu yıl da aynı hedefler doğrultusunda sempozyumumuzun 7.si 15-17 Kasım 2019 tarihleri arasında Ankara'da gerçekleştirilmiştir. Çalışmaların bilim camiasına hayırlı olmasını diler, verdikleri katkılardan dolayı katılımcılara teşekkür ederiz.

Editörler

Prof. Dr. Yıldırım ATAYETER-Prof. Dr. Zafer GÖLEN

Burdur/ Aralık 2019

ULUSLARARASI FİNANSAL RAPORLAMA STANDARTLARINA GÖRE HAZIRLANMIŞ MALİ TABLOLARDA 35 YILLARA YAYGIN İNŞAAT VE ONARIM HAK EDİŞLERİ HESABI'NIN BİR FİRMANIN PİYASA DEĞERİNE ETKİSİ

*The Effect of a 35 Contract Progress Income Account on the Market
Value of a Company on Financial Statements Prepared in Accordance
with International Financial Reporting Standards*

Kaanberk DALAHMETOĞLU¹

Tolga ULUSOY²

1. (M.A.), Kastamonu Üniversitesi İİBF Bankacılık ve Finans Bölümü
kaanberkdalahmetoglu@gmail.com

2. (Dr.), Kastamonu Üniversitesi İİBF Bankacılık ve Finans Bölümü
tulusoy@kastamonu.edu.tr

Öz: Türkiye’de muhasebe sistemine yön veren kanun ve mevzuatların uluslararası muhasebe sistemine göre farklı uygulamalar doğurması finansal tablo kullanıcılarının sıkıntı yaşamasına neden olmaktaydı. Şirketler, finansal durumunu gösteren finansal tablolarını Uluslararası Finansal Raporlama Standartlarına uygun şekilde düzenleyerek; yatırımcı ve diğer tablo kullanıcıları açısından anlaşılır, karşılaştırılabilir ve şirket bilgilerine ulaşmasının kolaylaştırma amacını gütmüşlerdir. Ulusal ve uluslararası yatırımcılar, Türkiye’deki halka açık şirketlerin finansal durumunu Borsa İstanbul (BİST)’den yakından takip etmelerine olanak sağlamıştır. İşletmelerin piyasa değerleri finansal piyasalarda önemi gittikçe artan konulardan biri olmuştur. İşletmelerin piyasa değerine etki eden çeşitli faktörler mevcuttur. Bu çalışmada, Kamu Aydınlatma Platformu’ndan inşaat sektöründe (inşaat işleri bir yıldan uzun süren) faaliyet gösteren örnek firmaların kullanılmakta olduğu *35 Yıllara Yaygın İnşaat ve Onarım Hak Edişleri* kaleminin etkisi incelenmektedir. Çalışmanın sonucunda ilgili hesap grubu ile işletmenin piyasa değeri arasındaki ilişkiye bakılarak şu sonuca varılmıştır: Piyasa değerini etkileyen diğer faktörler göz önüne alındığında doğrudan pozitif yönde bir ilişki olduğu söylenememektedir. Yalnız diğer faktörler göz ardı edildiğinde *hak edişlerin* artması halinde işletmenin elinde yatırım/iş olduğu ve alanında aktif olarak faaliyette olduğu sonucuna varılarak piyasa değerinde artışın yaşanabileceğine dair sonuçlara ulaşılabilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası Finansal Raporlama Standartları, , 35 Yıllara Yaygın İnşaat ve Onarım Hak Edişleri Hesabı, Piyasa Değeri

Abstract: The law and regulations guiding the accounting system in Turkey to lead to different applications according to international accounting system was to cause distress experienced users of financial

statements. The company's financial statements are prepared in accordance with International Financial Reporting Standards to provide clear, comparable and easy access to company information for investors and other table users. National and international investors, the financial condition of public companies in Turkey Istanbul Stock Exchange (BIST) has enabled the well to follow closely. Market value of enterprises has become an increasingly important issue in financial markets. There are several factors that affect the market value of businesses. This study examines the impact of the 35 Contract Progress Income item from the Public Disclosure Platform (KAP) where sample firms operating in the construction sector (construction works lasting more than one year) are used. As a result of the study, it cannot be said that there is a direct positive relationship between the Account Group-35 and the market value of the enterprise considering the other factors affecting the market value. It is concluded that if the 35-Progress Income increase when the other factors are ignored, it is concluded that the business is in the hands of the business and that it is actively operating in the field.

Keywords: International Financial Reporting Standards, 35 Contract Progress Income, Market Value

GİRİŞ

Uluslararası ortak bir dil kullanılması gibi küreselleşen dünyanın etkisiyle, muhasebe sisteminin de kendi içerisinde tek düzeni sağlamak, iletişim ve bilgi işlem maliyetlerinin azaltmak amacıyla herkes tarafından anlaşılabilirlik için ortak bir muhasebe dili gerekli olmuştur (Rayy & Ball, 2006). Dünyada muhasebe standartları olarak isimlendirilen bu dil; Türkiye’de Türkiye Muhasebe Standartları (TMS) ve Türkiye Finansal Raporlama Standartları (TFRS) olarak çevrilmiştir. İnşaat işi faaliyetlerinde kullanılan uluslararası muhasebe standardı ülkemizde “*TFRS-15 Müşteri Sözleşmelerinden Hasılat*” olarak ele alınmıştır (KGK, 2019).

Ülkemizin önemli ve dinamik ekonomik sektörlerinin başında inşaat sektörü gelmektedir. İnşaatın; ülkemizdeki uygulamaları, kat karşılığı yap sat ve yıllara yaygın inşaat ve onarım işleri olarak bilinmektedir. Muhasebenin izlendiği kalemlerinden biri de olan yıllara yaygın inşaat ve onarım işleri birden fazla takvim yılını kapsamaktadır. İnşaat sektöründe işlem gören firmalarının faaliyetleri gereği ödeme planında ki değişiklikler, taahhüt süreleri, afetler, devlet tutumu, şirketin performansı, yatırım düşünceleri gibi birçok etkenden dolayı piyasa değeri etkilenmektedir. İşletmelerin piyasa değerini etkileyen birçok faktör olduğu gibi inşaat işletmelerinin faaliyetlerinde de birçok faktör rol almaktadır. *Kesin hak ediş* tutarının elde edilmesi ve yapılan maliyetlerin

yıllara sari olması gibi faktörler düşünülerek piyasa değeri ile çalışmalarda bu ve benzeri durumların ayrı ayrı incelenmesi gereklidir.

Bir taşınmaz (gayrimenkul) meydana getirmek amacı ile malzeme, araç gereç ve işçilik kullanarak yapılan sistemli ve birbiriyle ilişkili çalışmaların tümüne verilen genel ad “inşa” olarak tanımlanmaktadır. İnşaat ise “İnşa” kelimesinin çoğulu olup, inşa halindeki yani henüz tamamlanmamış yapıyı ifade eder” (MEB, 2008).

Aydın (2015) ise inşaatı, malzeme ve işçilik kullanımı ile meydana getirilen bir gayrimenkulün yapı kısmına ait faaliyetlerin hepsini içerir şeklinde tanımlamıştır. 3194 sayılı İmar Kanunu’nda inşaat kelimesinin tanımı yapılmamakta ve yapı kavramının açıklaması yer almaktadır. Kanunda yer alan “Yapı; karada ve suda, daimi veya muvakkat, resmi ve hususi yeraltı ve yerüstü inşaatı ile bunların ilave, değişiklik ve tamirlerini içine alan sabit ve müteharrik tesislerdir” şeklinde tanımlanmaktadır. 3194 sayılı İmar Kanunu’nda, yapının içine gire bina teriminin açıklaması ise şu şekildedir: “Bina; kendi başına kullanılabilen, üstü örtülü ve insanların içine girebilecekleri ve insanların oturma, çalışma, eğlenme veya dinlenmelerine veya ibadet etmelerine yarayan, hayvanların ve eşyaların korunmasına yarayan yapılardır” (İK, 1985). 4734 sayılı Kamu İhale Kanunda ise “yapım” teriminin tanımlaması yapılmıştır ve şu şekilde yer almaktadır; “Yapım: Bina, karayolu, demiryolu, otoyol, havalimanı, rıhtım, liman, tersane, köprü, tünel, metro, viyadük, spor tesisi, alt yapı, boru iletim hattı, haberleşme ve enerji nakil hattı, baraj, enerji santrali, rafineri tesisi, sulama tesisi, toprak ıslahı, taşkın koruma ve dekapaj gibi her türlü inşaat işleri ve bu işlerle ilgili tesisat, imalat, ihzarat, nakliye, tamamlama, büyük onarım, restorasyon, çevre düzenlemesi, sondaj, yıkma, güçlendirme ve montaj işleri ile benzeri yapım işleri” (KİK, 2002).

İnşaat işlerinin bir yıldan kısa sürmesi; aynı yıl içinde yapımına başlanıp ve yılsonuna kadar tamamlanıp teslim edilen inşaat türlerini kapsamaktadır. Gümüş (2015)’e göre yıllara yaygın olmayan inşaat taahhüt işi olarak adlandırılmaktadır. İnşaat taahhüt ve onarım faaliyetleri işinin süresi bir yıldan daha fazla yılı kapsadığı takdirde yıllara yaygın taahhüt ve onarım işi olarak tanımlanmaktadır. (Şenlik 2013’den aktaran Aydın, 2015: 4). Akça (2016) ‘ya göre bu faaliyetler, inşaat, hafriyat, baraj, yol, köprü, tünel, metro gibi taahhüt ve onarım işleri gibi, taahhüt ile yapılan, bir sözleşmeye dayanan ve süresi itibarıyla bir yıldan fazla süren faaliyetlerdir şeklinde tanımlamıştır (Akça, 2016). İnşaat işlerinin bitimiyle üretiminin tamamlanması iki açıdan önem arz etmektedir. Vergilendirme ile maliyetin kesin tespiti ve işten sağlanan kar-zararın belirlenmesidir.

İnşaat işlerinin tamamlanmasında inşaatın başlama yılı ve bittiği yıl dikkate alınarak yıllara sari yada aylara sari olduğu belirlenir. Aylara ait

inşaat işleri bir dönem içerisinde bitirilip o dönem kar-zarar hesaplamasıyla vergi hesaplanır. İnşaat faaliyetlerinde iş başlandığı yıl bitirilmişse genel hükümler uygulanıp o yıl içerisinde vergilendirilmesi gerekmektedir. Örneğin işe 2018 yılının Ocak ayında başlanmışsa ve 2018 yılında bitmişse bu iş yıllara sari inşaat faaliyeti olarak nitelendirilmemektedir ve kazanç ilgili yılın kazancı olarak vergilendirilmesi gerekmektedir (Selimoğlu, 2011). Yıllara sari inşaat işlerinde vergilendirme konusu diğer inşaat türlerinin yanı sıra aylara yaygın inşaat ve onarım işleri ile de farklılık göstermektedir. Yıllara sari inşaat işlerinde işin bittiği yıl yapılmaktadır. 193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu'nun 42.maddesinde

“Birden fazla takvim yılına sirayet eden inşaat ve onarım işlerinden kar veya zarar işin bittiği yıl kati olarak tespit edilir ve tamamı o yılın geliri sayılarak, mezkur yıl beyannamesinde gösterilir. Mükellefler bu madde kapsamına giren hallerde her inşaat ve onarım işinin hasılat ve giderlerini ayrı bir defterde veya tutmakta oldukları defterlerin ayrı sayfalarında göstermeye ve düzenleyecekleri beyannameleri işlerin ikmal edildiği takvim yılının takip eden yılın Mart ayının on beşinci günü akşamına kadar vermeye mecburdurlar. 94. maddesine göre ise taşeron firmaya yaptığı her ödeme için (yüzde) 3 oranında stopaj kesintisi yapması gerekmektedir.”

hükmü yer almıştır (GVK, 1960).

Kanunda da belirtildiği gibi yıllara yaygın inşaat işlerinde muhasebenin temel kavramı olan dönemsellik ilkesine ters düşmektedir. Her dönem vergi hesaplaması yapılmayıp işin bittiği yıl hesaplanan vergiler takiben yılda gereken tarihlerde ödenmesi gerekmektedir.

Gelir Vergisi Kanunu'nun 94.maddesinin birinci fıkrasında kimlerin *tevkifat* yapmaya mecbur oldukları sayılmış olup, aynı Kanun maddesinin üçüncü bendinde; “42.madde kapsamına giren işler dolayısıyla bu işleri yapanlara (kurumlar dâhil) ödenen istihkak bedellerinden % 5” gelir vergisi tevkifatı yapılacağı hükmü yer almaktadır (GVK, 1960).

Kâr, belli bir dönemde elde edilen gelirlerden aynı dönem içinde yapılan maliyetlerin çıkarılması suretiyle bulunmaktadır. İnşaat işlerinde özellikle yıllara yaygın inşaat ve onarım faaliyetleri uzun bir zaman aldığı için kârın hesaplanması diğer işletmelere göre farklılık göstermektedir. İnşaat işlerinde kârın belirlenmesi için iki yöntem vardır bunlar (Tosunoğlu ve Cengiz, 2018):

- Tamamlanma Yüzdesi Yöntemi
- Tamamlanma Yöntemi

Tamamlanma yöntemine göre sözleşme geliri hedeflenen tamamlanma aşamasına ulaşana kadar katılan maliyetler ile eşleştirilerek, gelir, gider ve kâr veya zararın kayda alınması için söz konusu işin tamamen bitirilmiş olmasını gerektirmektedir. Tamamlanan işin gelir, gider ve kârın raporlanmasıdır. Tamamlanma yüzdesi yönteminde ise, yıllara yaygın inşaat ve taahhüt işlerinde, gelirin ve kazancın iş belirli bir şekilde ilerledikçe tamamlanma yüzdesi olduğu esasına dayanmaktadır (Epstein ve Jermakowicz, 2010: 289).

Aydın (2015)'a göre inşaat işi ilerlediği safhalarda kâr-zararın olduğu kabul edilmektedir. Tamamlanma yüzdesi yöntemi, inşaat işlerinin tamamlanmadan kâr ve zararın hesaplanmasına olanak sağlamaktadır.

Yıllara yaygın inşaat ve onarım sözleşmelerinin güvenilir biçimde tahmin edilebildiği zaman sözleşmenin geliri ve giderleri sözleşme faaliyetinin tamamlanma aşamasına göre gelir ve gider olarak kabul edilecektir (Gümü, 2015).

Tamamlanma yüzdesi o tarihe kadar yapılan maliyetlerin, toplam sözleşmede belirtilen tahmini maliyete bölünmesiyle bulunmaktadır (Aydın, 2015). Bu yöntemde şu formül kullanılmaktadır (Şen, 2012).

Tamamlanma Yüzdesi (Oranı) = Fiili Maliyet / Tahmini Sözleşme Maliyeti

İşletme isterse bu formülün sonucunda bulunan tamamlanma yüzdesi yardımıyla sözleşme maliyetleri ve sözleşme geliri hesaplanabilmektedir.

Dönem Sözleşme Geliri = Toplam Sözleşme Bedeli x Tamamlanma Yüzdesi

Dönem Sözleşme Maliyeti = Tah. Toplam Sözleşme Maliyeti x Tamamlanma Yüzdesi

Bu yöntemde işin tamamen bitirilmesiyle veya bitirilmesine çok az kalması durumunda kârın ve zararın oluşacağı kabul edilmektedir. Tamamlanma yöntemine göre kâr işin toplam maliyeti ile inşaat işinin sürecince alınan hak edişlerden hesaplanan gerçek maliyet rakamlarının belirlenmesi yeterlidir. (Gençoğlu ve İşseveroğlu, 2018).

TEK DÜZEN HESAP PLANINDA YILLARA YAYGIN İNŞAAT TAAHHÜT VE ONARIM İŞLERİ İÇİN KULLANILAN HESAPLAR

Muhasebe sisteminde kullanılan Tek Düzen Hesap Planı'nda (TDHP) yıllara yaygın inşaat ve onarım maliyetleri - hak ediş bedelleri ayrı ayrı birden fazla inşaatın maliyet – hak edişlerini takip etmeye olanak sağlayacak şekilde düzenlenmiştir.

Muhasebe sürecinde ise biriken maliyetler, 17- *Yıllara Yaygın İnşaat ve Onarım Maliyetleri* Hesabında biriktirilir. Elde edilen hak edişler ise 35- *Yıllara Yaygın İnşaat ve Onarım Hak Edişleri* Hesabında biriktirilir. İşin

bittiğinde toplam hak edişler ve giderler kâr -zarar hesabına aktarılır, toplam kâr veya zarar bulunur (Aydın, 2015).

İnşaat firmalarının yaptıkları faaliyetler neticesinde uzun, karmaşık yapı ve sistematik işlerin sürecidir. Hak ediş, işveren ile yüklenici firmanın arasında imzalanan sözleşmede ilgili maddelere uygun olarak, verilen ve yapılan hizmet karşılığında kazanılan hakkın belirli zamanlarda yüklenici firma tarafında tahsil edilen işlemler bütünüdür (Akgün, 2016).

Hak edişler ikiye ayrılır (MEB, 2011):

- Geçici Hak Edişler
- Kesin Hak Edişler

Geçici Hak ediş

İşin kabulünden sonra yapılan zaman aralıklı hak edişlerdir. Tek düzen hesap planında 35-Yıllara Yaygın İnşaat ve Onarım Hak Ediş Bedelleri hesabı alacaklandırılıp izlenmektedir.

Kesin Hak ediş

İşin geçici kabulünden sonra gerçekleştirilen hak edişlerdir (Aydın, 2015). Kesin hak ediş inşaat işinde elde edilen bilgiler ışığında düzenlenen hak ediş raporlarıdır. Yapılan işin bitiminde düzenlenmektedir (Akça, 2016). Yapılan inşaat faaliyetleri tamamlanıp kesin hak ediş elde edildiği takdirde 35-Yıllara Yaygın İnşaat ve Onarım Hak ediş Bedelleri hesabı borçlandırılıp hesap kapatılarak gelir hesabı alacaklandırılır.

Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar

TDHP’nda 35-Yıllara Yaygın İnşaat Ve Onarım Hakediş Bedelleri hesap grubu hesap planında Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar bölümünde gösterilmiştir. Kısa vadeli borç ile eş anlamlı kullanılan kısa vadeli yabancı kaynaklar işletmenin varlıklarını ve diğer ihtiyaçlarını finanse etmek için kullandığı bir yılda kısa borçlarını kapsamaktadır. Tek düzen hesap planında aşağıdaki gibi bölümlenmiştir (Acar, 2013).

TDHP 35 Yıllara Yaygın İnşaat Ve Onarım Hak Ediş Bedelleri Hesap Grubu

TDHP’nda 35 Yıllara Yaygın İnşaat ve Onarım Hak Ediş Bedelleri hesap grubu 3 Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar Bölümünde gösterilmiştir. Hesap planında 350, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 357 şeklinde Yıllara Yaygın İnşaat ve Onarım Hak Edişleri 350-357 kodlu hesap numaralarını İnşaat faaliyetlerinde yapılan her bir inşaatı ayrı takip etmeye olanak sağlayacak şekilde Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar bölümünde vermiştir.

Yıllarla Yaygın İnşaat Ve Onarım Hak ediş Bedelleri Hesap Grubu İşleyişi ve Diğer Hesaplarla İlişkisi

Yıllara yaygın inşaat işlerinde hesap dönemi takvim yılı olmayıp, inşaatın başlama tarihi ile geçici kabulün yapıldığı sözleşmede ki takvim dönemi; inşaatın bitimine kadar geçen süre olarak kabul edilmektedir. İnşaat işleri maliyetler ve hak ediş bedelleri olmak üzere paralel hesaplarla ifade edilmektedir. 17- *Yıllara Yaygın İnşaat Onarım Maliyetleri Hesabıyla* 35- *Yıllara Yaygın İnşaat Ve Onarım Hak Ediş Bedelleri* karşılıklı çalışmaktadır. Yapılan maliyetler her bir ayrı inşaatı takip etmek amacıyla 170-177 arası hesap kodlarıyla ifade edilmektedir. İnşaat faaliyetinde bulunan işletmenin inşaatı bitirmesine kadar yapılan inşaat ile ilgili giderler bu hesaplarda takip edilmektedir. İnşaatın bittiği tarihte 17- *Yıllara Yaygın İnşaat Onarım Maliyetleri Hesabına* karşılık toplam ilgili inşaatla yapılan giderler 741- *Hizmet Üretim Maliyeti Yansıtma Hesabına* alacaklandırılır. Daha sonra gelir tablosu hesabı olan 622- *Satılan Mamul Maliyetleri Hesabına* aktarılarak inşaat işletmesinin finansal tablolarında yer alır. Maliyetlere karşılık hak ediş hesaplarında işleyişi şu şekildedir: Sözleşmenin yapıldığı zaman alınan *avanslar* ve *hak edişler* bilançoda borç olarak gösterilir. Yereli (2011)'e göre muhasebeleştirildiğinde tamamlanma yöntemi kullanılarak, inşaat işinden sağlanan kâr veya zarar inşaat tamamlandığı zaman hesaplanıp gelir tablosuna yansıtılır. Şöyle ki, inşaat işletmesi Vuk' a göre faaliyetlerini devam ettiriyorsa sözleşmede belirtilen belirli tarihlerde geçici hak ediş alıp inşaatın bitiminde kesin hak edişi alıp hesapları kapatmaktadır. Tms-11'e göre ise inşaat sözleşmesinde teminatın verilmesinde sonra *tahmini maliyet* belirlenir. İlerleyen tarihlerde işin tamamlanma yüzdesi, sözleşmenin yapılmasından o zamana kadar yapılan giderlerin tahmini maliyete bölünüp oranlanmasıyla ölçülmektedir.

Yıllara Yaygın İnşaat ve Onarım Hak edişleri Hesap Grubu Mikro ve Makro Ekonomiye Etkisi

İnşaat sektörü çok kapsamlı bir ekonomik faaliyet olarak bilinmektedir ve ekonominin can damarı olan sektörlerin başında gelmektedir. Bu sektörde ki faaliyetler sadece binaların inşasından değil ülkeye ekonomik etkisi büyük olan karayolu, demiryolu, hava yolu, liman, baraj, köprüler vb. gibi altyapı yatırımlarını içeren ekonomik faaliyet olarak da bilinmektedir. İnşaat yatırımlarıyla ekonomik büyüme arasında yakın bir ilişki olduğu kabul edilmektedir. İnşaat sektörü özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde önemli bir rol oynamaktadır. Ülkemizde inşaat sektörünün gelişmesiyle iş istihdamı sağlanmış olup katma değere ve GSYİH içerisinde ki paya yüksek bir etkisi olmuştur.

Türkiye aynı zamanda inşaat malzemeleri ihracatında da ekonomide büyük bir yere sahiptir. Yurtdışı müteahhitlik işlerinin uluslararası pazarda göze çarpıcı şekilde rekabet gücü yüksektir. Çimento, inşaat demiri, seramik, cam, boya, mermer gibi inşaat sektörlerine girdi sağlayan yapı

malzemeleri kaliteleri açısından dünya çapında rekabet edilebilir düzeydedir. Bu durum birçok araştırmacıların ilgi odağı olmuş ve yakından ilgilenmişlerdir. Yapılan araştırma sonucu inşaat sektörünün ekonomik büyümeyle yakından ilişkili olduğu sonucuna varılmıştır (Kaya vd, 2013).

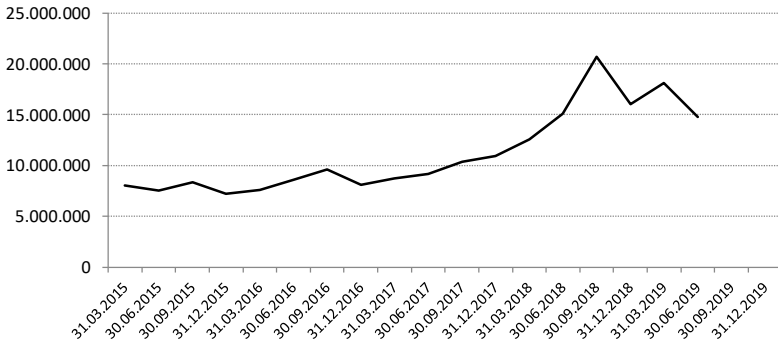
YILLARA YAYGIN İNŞAAT VE ONARIM HAK EDİŞLERİ HESAP GRUBUNUN ŞİRKET PİYASA DEĞERİNE ETKİSİ (Hak edişler Toplamı – Hisse Senedi Değeri Karşılaştırmalı Analizi

Enka İnşaat ve Sanayi A.Ş

Çalışmada, inşaat taahhütleri alanında faaliyet göstermekte olan Enka İnşaat ve Sanayi A.Ş.’nin, 2015-2019 yılları arasında, üçer aylık dönemler itibariyle faturalandırılan inşaat hak edişler toplamaları ile aynı dönemlerde işletmenin hisse senedi değerleri alınıp bir tablo düzenlenmiş ve birbirleri ile ilişkileri hakkında tablodaki veriler kullanılarak oluşturulan grafik üzerinden yorumlanmıştır. Hisse senedi değeri ilgili işletmenin işlem gördüğü BİST’e dayalı web sitesinde yayımlanan rakamlardan alınmış olup, inşaat hak edişleri kalemleri ise Kamuyu Aydınlatma Platformu (KAP)’ da yayımlanan finansal tablolar dipnotlarından alınmıştır.

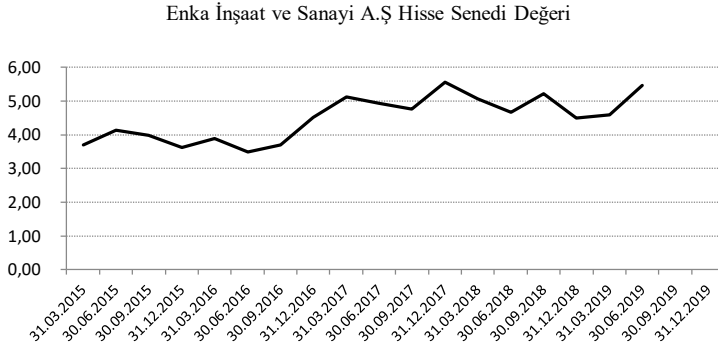
Figür 1: Enka İnşaat Hesap Tutarının Yıllara Göre Grafiği

35 Yıllara Yaygın İnşaat ve Onarım Hak edişleri Hesap Tutarları

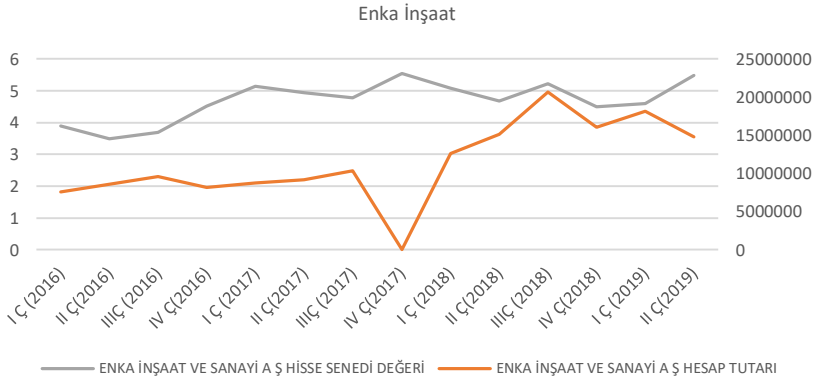
Figür incelemesi yapıldığında, 35-Yıllara Yaygın İnşaat ve Onarım Hak Edişleri hesap grubu (TFRS uygulamalarına göre hazırlanan işletmeye ait Finansal Durum Tablosu dipnotlarında “İnşaat İşlerine Ait Faturalandırılan Hak Edişler” olarak adlandırılmıştır) ile hisse senedi değeri verileri karşılaştırılmıştır.

Figür 2. Enka İnşaat Hisse Senedi Değerinin Yıllara Göre Grafiği

Grafiklerden elde edilen bilgiler neticesinde 03.2015-06.2017 dönemlerinde hisse senedi değerlerinde dalgalanmalar olmasına rağmen geneli itibariyle pozitif yönde hareketlenme yaşadığı söylenebilir. 09.2018 tarihinde yukarı yönlü bir çıkış olmuştur. 09.2016 ve 06.2019 yılında hak ediş hesap tutarlarında artış olduğunda hisse senedi düşük/yüksek bandında düşüş görülmektedir. Bu tarihler hariç kalan dönemlerin tamamında birbiri ile dalgalanmalarla birlikte aynı yönde hareket ettiği görülmektedir

Figür 3. Hesap Grubu ve Firma Değeri Karşılaştırma

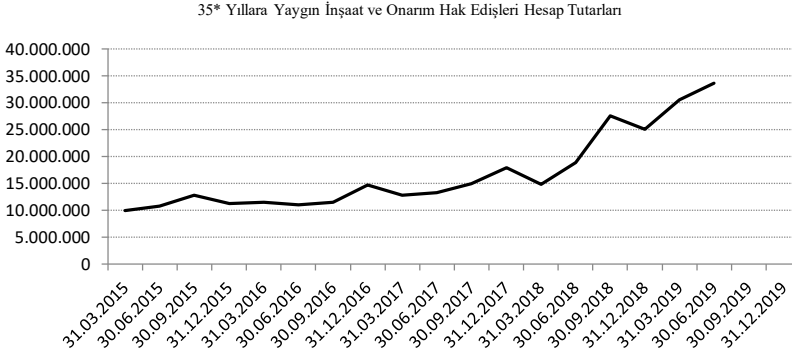
Farklı yönde gelişmelerin görüldüğü belirtilen dönemlerde ise inşaat hak edişlerinin sektör şartlarına uygun olarak hareket etmediği görülmekte olup, farklılığın diğer hisse senedini etkileyen faktörlerden kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Ancak detaylı incelendiğinde değişim farklarının dikkat çekecek miktarda yüksek olmadığı görülmektedir. Diğer dönemlerin tamamında işletmenin devam eden inşaat projelerine ait hak edişlerinde artış görüldüğünde piyasa değeri de artmış, azalış görüldüğünde ise piyasa değeri aynı şekilde azalmıştır.

Tekfen İnşaat ve Tesisat A.Ş

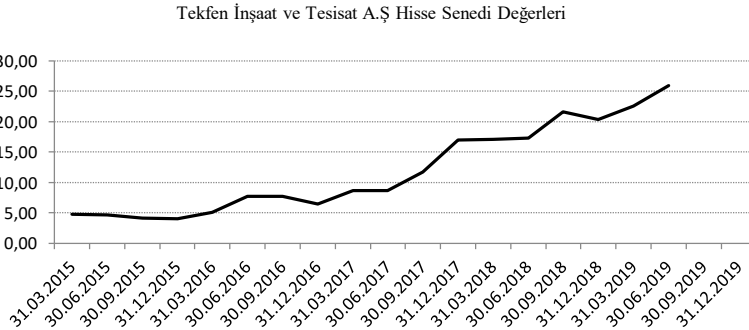
Çalışmada, inşaat taahhütleri alanında faaliyet göstermekte olan Tekfen İnşaat Ve Tesisat A.Ş.'nin, 2015-2019 yılları arasında, üçer aylık dönemler itibariyle faturalandırılan inşaat hak edişler toplamaları ile aynı dönemlerde işletmenin hisse senedi değerleri alınıp bir tablo düzenlenmiş ve birbirleri ile ilişkileri hakkında tablodaki veriler kullanılarak oluşturulan grafik üzerinden yorumlanmıştır. Hisse senedi değeri ilgili işletmenin işlem gördüğü BİST' e dayalı web sitesinde yayımlanan rakamlardan alınmış olup, inşaat hak edişleri kalemleri ise Kamuyu Aydınlatma Platformu (KAP)' da yayımlanan finansal tablolar dipnotlarından alınmıştır.

Figür 4 ve Figür 5 incelendiğinde hem hesap tutarlarında hem de hisse senetleri fiyatlarında yükseliş görülmektedir. 2108'e kadar ki kimi inişli çıkışlı değerleri arasında az da olsa negatif korelasyon mevcuttur. 2018 sonrasında ise geneli itibariyle yukarı yönlü olan hareketler pozitif korelasyonlu trend şeklinde yerine oturmuştur.

Figür 4. Tekfen İnşaat Hesap Tutarlarının Yıllara Göre Grafiği

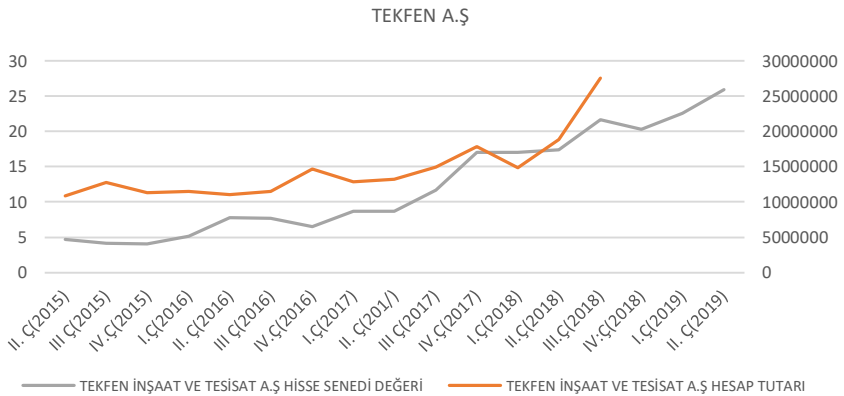

Figür 5. Tekfen İnşaat Hisse Senedi Değerlerinin Yıllara Göre Grafiği

Figür incelemesi yapıldığında, 35-Yıllara Yaygın İnşaat ve Onarım Hak Edişleri hesap grubu (TFRS uygulamalarına göre hazırlanan işletmeye ait Finansal Durum Tablosu dipnotlarında “İnşaat İşlerine Ait Faturalandırılan Hak Edişler” olarak adlandırılmıştır) ile hisse senedi değeri verilerinin 06.2015-03.2017 dönemi haricinde kalan dönemlerin tamamında birbiri ile aynı yönde hareket ettiği görülmektedir. Farklı yönde gelişmelerin görüldüğü belirtilen dönemlerde ise inşaat hak edişlerinin sektör şartlarına uygun olarak hareket ettiği görülmekte olup, paralel devam eden bandın hisse senedi değerini pozitif yönde etkilediği verilerden anlaşılmaktadır. Ancak detaylı incelendiğinde değişim farklarının miktarında yüksek fark olmadığı görülmektedir. Diğer dönemlerin tamamında işletmenin devam eden inşaat projelerine ait hak edişlerinde artış görüldüğünde piyasa değeri de artmış, azalış görüldüğünde ise piyasa değeri aynı şekilde azalmıştır.

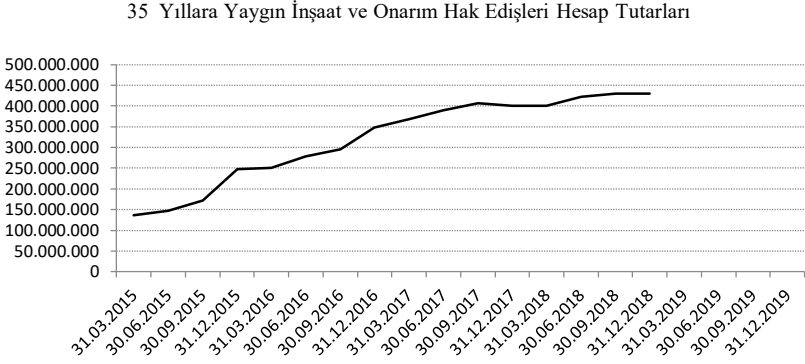
Figür 6. Hesap Grubu ve Firma Değeri Karşılaştırma

Yeşil Yapı Endüstri A.Ş.

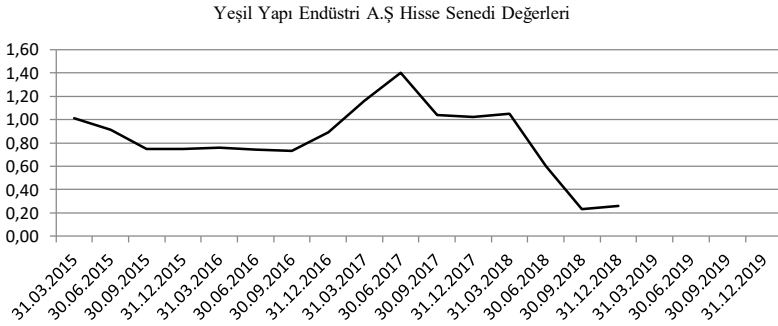
Çalışmada, inşaat taahhütleri alanında faaliyet göstermekte olan Yeşil Yapı Endüstri A.Ş.’nin, 2015-2019 yılları arasında, üçer aylık dönemler itibariyle faturalandırılan inşaat hak edişler toplamaları ile aynı dönemlerde işletmenin hisse senedi değerleri alınıp bir tablo düzenlenmiş ve birbirleri ile ilişkileri hakkında tablodaki veriler kullanılarak oluşturulan grafik üzerinden yorumlanmıştır. Hisse senedi değeri ilgili işletmenin işlem gördüğü BİST’e dayalı web sitesinde yayımlanan rakamlardan alınmış olup, inşaat hak edişleri kalemleri ise Kamuyu Aydınlatma Platformu (KAP)’ da yayımlanan finansal tablolar dipnotlarından alınmıştır

Figür 7. Yeşil Yapı Endüstri Hesap Tutarlarının Yıllara Göre Grafiği

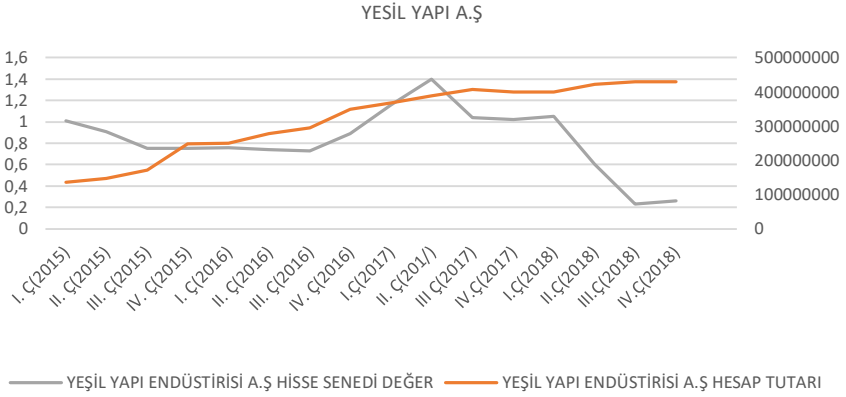
Figür incelemesi yapıldığında, 35-Yıllara Yaygın İnşaat ve Onarım Hak Edişleri hesap grubu (TFRS uygulamalarına göre hazırlanan işletmeye ait Finansal Durum Tablosu dipnotlarında “İnşaat İşlerine Ait Faturalandırılan Hak Edişler” olarak adlandırılmıştır) ile hisse senedi değeri verilerinin 12.2016-09.2017 dönemi ile haricinde kalan dönemlerin tamamında birbiri ile zıt yönle hareket ettiği görülmektedir. 06.2017 tarihinde hisse senedi değerinde pozitif bir sıçrama görülmektedir ve bu inşaat sektöründe ki firmalardan beklenen bir eğilimdir.

Figür 8. Yeşil Yapı Endüstri Hisse Senedi Değerlerinin Yıllara Göre Grafiği

Farklı yönde gelişmelerin görüldüğü belirtilen dönemlerde ise inşaat hak edişlerinin sektör şartlarına uygun olarak hareket etmediği görülmektedir. Ancak detaylı incelendiğinde 03.2018-09.2018 periyotlar arasında ani değişim farklarının hisse senedini etkileyen diğer unsurlardan kaynaklandığı anlaşılmaktadır.

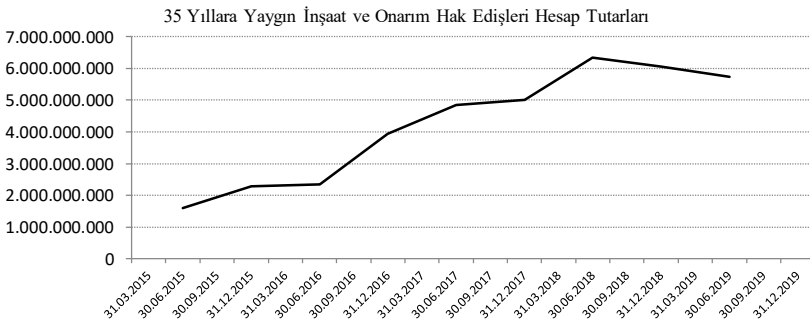
Figür 9. Hesap Grubu ve Firma Değeri Karşılaştırma

YDA İnşaat Sanayi ve Ticaret A.Ş

Çalışmada, inşaat taahhütleri alanında faaliyet göstermekte olan Yda İnşaat Sanayi Ve Ticaret A.Ş.’nin, 2015-2019 yılları arasında, altışar aylık dönemler itibariyle faturalandırılan inşaat hak edişler toplamaları ile aynı dönemlerde işletmenin hisse senedi değerleri alınıp bir tablo düzenlenmiş ve birbirleri ile ilişkileri hakkında tablodaki veriler kullanılarak oluşturulan grafik üzerinden yorumlanmıştır. Hisse senedi değeri ilgili işletmenin işlem gördüğü BİST’e dayalı web sitesinde yayımlanan rakamlardan alınmış olup, inşaat hak edişleri kalemleri ise Kamuyu Aydınlatma Platformu (KAP)’ da yayımlanan finansal tablolar dipnotlarından alınmıştır.

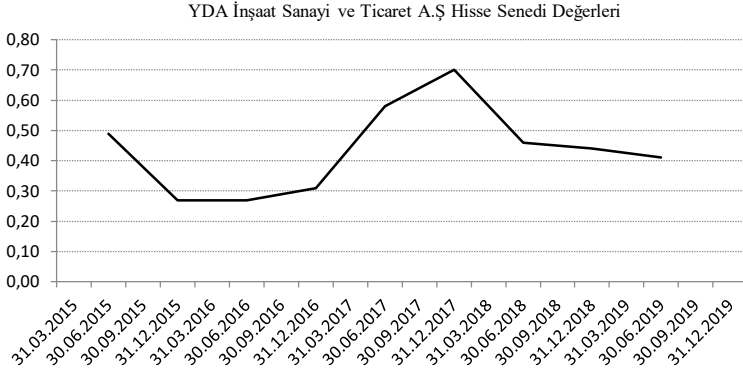
Figür 10. Yda İnşaat Hesap Tutarlarının Yıllara Göre Grafiği

Figür 10-11 incelemesi yapıldığında, 35-Yıllara Yaygın İnşaat ve Onarım Hak Edişleri hesap grubu (TFRS uygulamalarına göre hazırlanan işletmeye ait finansal durum tablosu dipnotlarında “İnşaat İşlerine Ait Faturalandırılan Hak Edişler” olarak adlandırılmıştır) ile hisse senedi

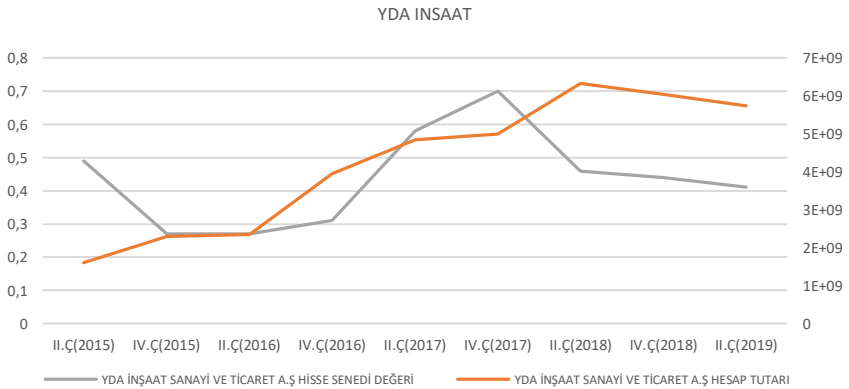
değeri verilerinin 06.2015-06.2016 dönemi ile hesap tutarları ve hisse senedi değerleri karşılaştırmasında serinin negatif korelasyona sahip olduğu görülmektedir.12.2017 periyodunda hisse senedi değeri hesap tutarına oranla pozitif yönde hareket kazanmıştır.

Figür 11. Yda İnşaat Hisse Senedi Değerlerinin Yıllara Göre Grafiği

12.2017 tarihinden 06.2018 tarihli dönem arasında hisse senedi değerinde düşüş görülmektedir ve bunun nedeni aynı tarihlerde hesap tutarlarında düşüş olmasıdır. Hisse senedi değerlerin 06.2015-06.2016 tarihlerinde hesap tutarları değerleri ile negatif korelasyonla hareket etmesi piyasa değerini etkileyen diğer faktörlerden olabileceği ihtimalini akla getirmektedir. İnşaat hak edişlerinin sektör şartlarına uygun olarak hareket ettiği görülmektedir. Ancak incelendiğinde değişim farklarının dikkat çekecek miktarda ani düşüş görülmektedir.

Figür 12. Hesap Grubu ve Firma Değeri Karşılaştırma

Diğer dönemlerin tamamında işletmenin devam eden inşaat projelerine ait hak edişlerinde artış görüldüğünde hisse senedi değeri de artmış, azalış görüldüğünde ise hisse senedi değeri de aynı şekilde azalmıştır.

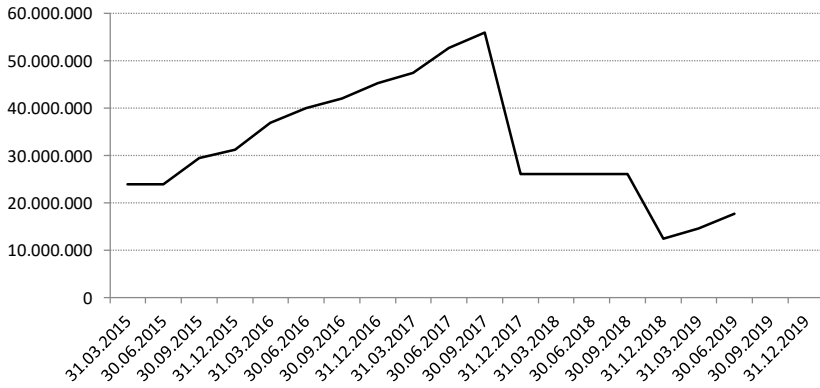
YDA inşaatın her iki değişkeninde 2015-2019 dönemleri arasında aynı yönlü hareket etmesi hisse senedi değeri ile hesap kalemi arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğunu göstermektedir.

Yayla Enerji Üretim Turizm ve İnşaat Ticaret A.Ş

İnşaat taahhütleri alanında faaliyet göstermekte olan Yayla Enerji Üretim Ve Turizm A.Ş.’nin, 2015-2019 yılları arasında, üçer aylık dönemler itibariyle faturaalandırılan inşaat hak edişler toplamaları ile aynı dönemlerde işletmenin hisse senedi değerleri alınıp bir tablo düzenlenmiş ve birbirleri ile ilişkileri hakkında tablodaki veriler kullanılarak oluşturulan grafik üzerinden yorumlanmıştır. Yayla inşaat A.Ş’ye ait tablolarda hesap tutarları 015-2017 arasında artış gösterse de sonrasında hesap tutarlarında ciddi düşüşler olduğu görülmektedir.

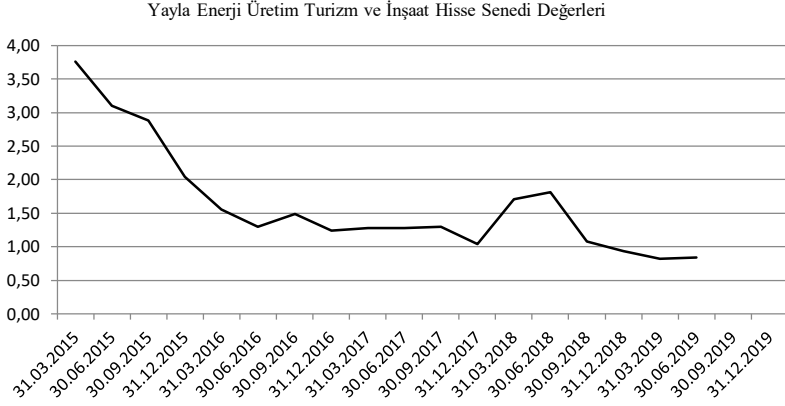
Figür 13. Yayla İnşaat Yıllara Göre Hesap Tutarları

35 Yıllara Yaygın İnşaat ve Onarım Hak Edişleri Hesap Tutarları

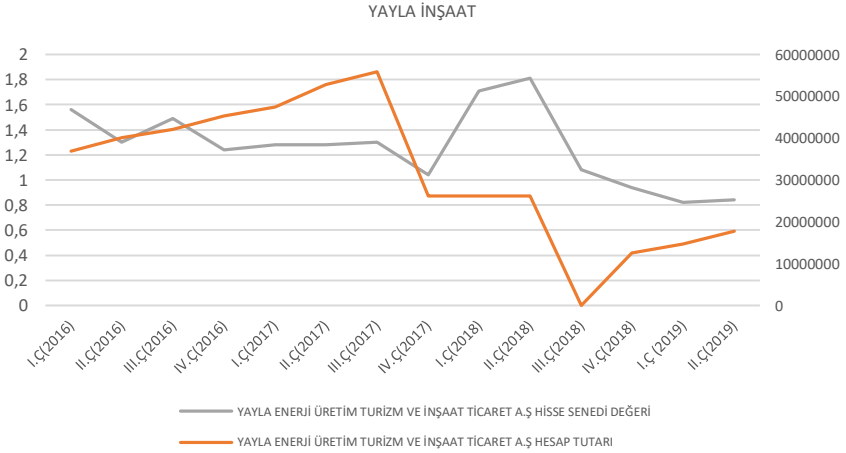

Figür 13-14 incelemesi yapıldığında, 35-Yıllara Yaygın İnşaat ve Onarım Hak Edişleri hesap grubu (TFRS uygulamalarına göre hazırlanan işletmeye ait finansal durum tablosu dipnotlarında “İnşaat İşlerine Ait Faturalandırılan Hak Edişler” olarak adlandırılmıştır) ile hisse senedi değeri verilerinin 12.2017-12.2018 tarihinde hesap tutarları ve hisse senedi değeri aynı yönde hareket etmiştir. Bu dönemler haricinde kalan dönemlerin tamamında da nerdeyse birbirleri ile ayrı yönlerde hareket ettiği görülmektedir.

Figür 14. Yayla İnşaat Yıllara Göre Hisse Senedi Değeri

Figür 15. Hesap Grubu ve Firma Değeri Karşılaştırma

Farklı yönde gelişmelerin görüldüğü belirtilen dönemlerde ise inşaat hak edişlerinin sektör şartlarına uygun olarak hareket etmediği görülmekte olup, farklılığın piyasa değerini etkileyen diğer faktörlerin oluşturulduğu görülmektedir.

SONUÇ

Bu çalışmada, özellikle yapmakta oldukları inşaat işleri bir yıldan uzun süren işletmelerde kullanılmakta olan *35 Yıllara Yaygın İnşaat ve Onarım Hak Edişleri* hesap kaleminin etkisi incelenmiştir. İşletmelerin piyasa değerine etki eden çeşitli faktörler mevcuttur İnşaat taahhütleri alanında faaliyet gösteren bir işletmenin inşaat hak edişleri hesabının faturalandırılarak mali tablolarına yansıtılması, işletmenin faaliyette

devam etmekte olan inşaat işlerinin olması anlamına gelmektedir. Bu da işletmenin alanında faaliyetlerine devam ettiği, yürütmekte olduğu faaliyetlerini tamamlama eğiliminde olduğu ve iş ilerledikçe faturalandırılan hak edişleri elde edildiğine işaret etmektedir. Dolayısıyla bu durum işletmenin yeni pazarlarda iş alabilme ve aldığı işi bitirebilme kapasitesinin olduğunu göstermektedir. Yeni iş alabilen ve aldığı işleri tamamlayabilen inşaat işletmeleri, piyasada güçlü ve performanslı bir referansa sahiptir ve sahip olduğu olumlu referanslar sayesinde değer kazanmaya devam edecektir. Değer kazanmış bir işletmenin marka değeri artacaktır. Marka değeri yüksek bir inşaat işletmesi yapılacak olan yeni inşaat ihalelerinde daha güvenilir ve tanınmış bir işletme olmalarının avantajını kullanarak yeni pazarlara açılabilir, işleri daha uygun koşullarda alabilecektir. Bu da işlerini daha karlı olarak yapmasına imkân verecektir.

Diğer taraftan inşaat taahhütleri alanında faaliyet gösteren bir işletmenin inşaat hak edişlerinin olmaması demek o işletmenin elinde devam etmekte olan inşaat işlerinin olmaması demektir. Bu da işletmenin alanındaki faaliyetlerinin aksadığı, elindeki işleri tamamlama konusunda sorun yaşadığı durumu göstermektedir. Dolayısıyla bu durum işletmenin pazarlarda iş alabilme ve aldığı işi tamamlayabilme kapasitesinin düşük olduğunu göstermektedir. Yeni iş alamayan ve aldığı işleri tamamlayamayan inşaat işletmeleri, piyasada olumsuz bir değere sahiptir ve hakkında oluşan olumsuz referanslar sayesinde itibar kaybedecektir. İtibar kaybetmiş bir işletmenin marka değeri azalacaktır. Marka değeri düşük bir inşaat işletmesi yapılacak olan yeni inşaat ihalelerinde daha dezavantajlı konumu sebebiyle uygun teklif vermekte zorlanacak, işleri daha olumsuz koşullarda alabilecektir. Bu da işlerini daha az kar payı ile yapmasına sebebiyet verecektir.

Çalışmanın sonucunda 35 Yıllara Yaygın İnşaat ve Onarım Hak Edişleri hesap grubu ile işletmenin piyasa değeri arasında piyasa değerini etkileyen diğer faktörler göz önüne alındığında doğrudan pozitif yönde bir ilişki olduğu söylenemez. Yalnız diğer faktörler göz ardı edildiğinde hak edişlerin artması halinde işletmenin elinde iş olduğu ve alanında aktif olarak faaliyette olduğu sonucuna varılarak piyasa değerinde artışın yaşanacağına dair sonuçlara ulaşılmış olup, çalışmamızda kullanılan veriler ışığında görüşümüzün desteklendiği görülmüştür.

KAYNAKLAR

1. Akça, S.(2016). *Yıllara yaygın inşaat ve onarım işlemlerinin vergi usul kanunu ve türkiye muhasebe standartları 11 açısından muhasebeleştirilmesine yönelik bir uygulama*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Aydın.

2. Akgün, A. (2016). *Yüklenici inşaat firmalarında hakediş düzenlemeleri ve yapı enformasyonu modellemesi (bim) uygulamaları*. Yayımlanmış yüksek lisans tezi. İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
3. Gümüş, E. (2015). *İnşaat sözleşmelerinden kaynaklanan gelir ve maliyetlerin türk vergi mevzuatı ve türk muhasebe standartları (tms) açısından karşılaştırılması ve muhasebe uygulaması*. Yayımlanmış yüksek lisans tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul
4. Aydın, Ş.(2015).*Yıllara yaygın inşaat işleri ve muhasebeleştirilmesi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Okan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.
5. Ball, R. (2006). International financial reporting standards (ifrs): pros and cons for investors accounting and business research, forthcoming. *University of Chicago Booth School of Business*,65
6. Durmuş Acar, Nilüfer Tetik, (2013) *Genel Muhasebe*, Detay Yayıncılık, 11.Baskı, Ankara
7. Epstein & Jermakowicz. (2010) *Interpretation and Application of International Financial Reporting Standards*
8. İşseveroğlu, G. & Gençoğlu, Ü.(2018). Türkiye’de vergi düzenlemeleri ve muhasebe standartları açısından inşaat taahhüt işletmelerinde finansal rapomerlama. *International Journal of Social Inquiry*, 11(2).
9. Kaya, V., Yalçinkaya, V., Hüseyini, Ö. (2013). Ekonomik büyümede inşaat sektörünün rolü: türkiye örneği (1987-2010). *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 27(4), 148-168.
- 10.Milli Eğitim Bakanlığı. (2011). *İnşaat İşlemleri*. Ankara: Megep
- 11.Milli Eğitim Bakanlığı. (2008). *İnşaat İşlemleri*. Ankara: Megep
- 12.Uzay, Ş. & Seval K. Selimoğlu, (2007), *Muhasebe Denetimi* Gazi Kitapevi, Ankara
- 13.Şen, İ.(2012). Percentage of Completion Method According To IAS 11 - Construction Contracts. *Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(2) 83-84.
- 14.Şenlik, M. (2011). *İnşaat muhasebesi*. (4.Basım). Ankara: Maliye ve Hukuk Yayınları
- 15.Tosunoğlu, B., & Cengiz, Selim. (2018). Tfrs 15, tms 11 ve vuk kapsamında yıllara yaygın inşaat ve onarım işlemlerinin muhasebe uygulamaları. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(8).

- 16.Yereli, A, Kayalı, N, Demirlioğlu, L.(2011). İnşaat sözleşmelerine ilişkin türkiye muhasebe standardı (tms 11) çerçevesinde yıllara yaygın inşaat taahhüt işlerinin muhasebeleştirilmesi.. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*
- 17.Kamu Gözetim Kurumu. 01 Mart 2019 tarihinde http://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/DynamicContentFiles/T%C3%BCrkiye%20Muhasebe%20Standartlar%C4%B1/TMSTFRS2019Seti/TFRS/TFRS_15.pdf sayfasından erişilmiştir.
18. “31.12.1990 tarih ve 193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu”, **Resmi Gazete**, 06.01.1961 /10700.
- 19.“03.05.1985 tarih ve 3194 sayılı İmar Kanunu” , **Resmi Gazete**, 09.05.1985/ 18749
- 20.“04.01.2002 tarih ve 4734 sayılı Kamu İhale Kanunu” , **Resmi Gazete**, 22.01.2002 /7 24648

ULUSLARARASI FİNANSAL RAPORLAMA STANDARTLARINA GÖRE HAZIRLANMIŞ MALİ TABLOLARDA 19 DİĞER DÖNEN VARLIKLAR HESAP GRUBUNUN BİR İŞLETMENİN PİYASA DEĞERİNE ETKİSİ

*Impact of 19 Other Current Assets Account Groups on an Entity's Market
Value in Financial Statements Prepared in Accordance with
International Financial Reporting Standards*

Yahya ÇAKMAK¹

Tolga ULUSOY²

1. (M.A.) Kastamonu Üniversitesi İ.İ.B.F. Bankacılık ve Finans Bölümü
yahya616105@hotmail.com
2. (Dr.) Kastamonu Üniversitesi İ.İ.B.F. Bankacılık ve Finans Bölümü
tulusoy@kastamonu.edu.tr

Öz: Ülkemizde 1 Ocak 2013 tarihinden itibaren finansal tabloların hazırlanmasında ve sunulmasında Türkiye Finansal Raporlama Standartları'nın uygulanması öngörülmüştür. Çalışmanın giriş bölümünde UFRS ve TFRS hakkında kısa bir bilgilendirme yapılmış ve bu standartlarının önemi vurgulanmıştır. Bunun neticesinde çalışmada Diğer Dönen Varlıklar Hesap Grubu Tek Düzen Hesap Planı Çerçevesinde ele alınmıştır. Hesap grubu kalemleri hakkında bilgi verilmiştir. Çalışmanın model bölümünde ise beş şirket seçilmiş ve bu şirketlere ait finansal raporlardan alınan ilgili hesap grubu tutarları ve yine bu şirketlerin resmi internet sitelerinden alınan piyasa değerleri ile grafikler oluşturulmuş ve bu grafikler neticesinde hesap tutarı ve piyasa değeri arasındaki ilişki yorumlanmıştır. Çalışmanın sonucunda; dört şirkete ait finansal raporlardaki Diğer Dönen Varlıklar Hesap Grubuna ait tutarlar incelendiğinde, ilgili hesap grubunun Dönen Varlıklar içerisinde çok az bir yere sahip olmasından ve bir şirketin piyasa değeri üzerinde herhangi bir etki gösteremeyecek kadar küçük sayısal değerleri yansıtmaması nedeniyle şirket piyasa değeri üzerinde herhangi bir etkisinin olmadığı gözlemlenmiştir. Çalışmada yer alan bir örnekte firmaya ait grafikler incelendiğinde ise hesap tutarı ve piyasa değeri verilerinin aynı yönlü trend gösterdiği gözlemlenmiş ve bu hareketliliğin nedeninin *etkileşim hesapları* olduğu belirtilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Diğer Dönen Varlıklar, Türkiye Finansal Raporlama Standartları, Piyasa Değeri

Abstract: In our country, it is envisaged that the Turkish Financial Reporting Standards will be applied in the preparation and presentation of financial statements as of January 1, 2013. In the introduction section of the study, information was given about IFRS and TFRS and the importance

of these standards was emphasized. As a result of this, the other current assets account group is covered within the framework of the uniform chart of accounts. In the modelling part of the study, five companies were selected and graphs were prepared with the relevant account Group amounts taken from the financial reports of these companies and the market values taken from the official websites of these companies and the relationship between the account amount and market value was interpreted as a result of these graphs. As a result of the study, when the amounts of other current assets account Group in the financial reports of four companies are examined, it is observed that the group of accounts has no effect on the market value of the company because it has a very small place in the current assets and because it reflects numerical values that are too small to have. When the graphs of the last company included in the study were examined, it was observed that the account amount and market value data showed the same directional acceleration and that interaction accounts were the cause of this mobility.

Key Words: Other Current Assets, Turkish Financial Reporting Standards, Market Value

GİRİŞ

Günümüze kadar birçok ülkede farklı muhasebeleştirme politikaları uygulanmış farklı standartlar belirlenmiştir. Bu farklı uygulamalar uluslararası sınırlamalar ortadan kalkınca çeşitli sorunlara, anlaşmazlıklara ve yatırımcıların kararlarında belirsizliklere neden olmuştur.

Ulusal muhasebe standartları bir ülkenin kendi sistemine göre oluşturduğu ve sadece kendi ülkesinde uygulayabildiği muhasebe standartlarıdır (Yazıcı, 2003: 36). Ükelere ait muhasebe standartları finansal tabloların şeffaflığını kısıtlamaktadır (Nolke, 2005: 5). Ülkelerin *ekonomik anlaşılabilirliğinin* azalması ve karşılaştırılabilir raporlardan uzak olması ticari ilişkileri olumsuz yönde etkilemektedir. Ticarete ülkeler arasındaki engellerin ortadan kalkması, belirli standartlara göre yapılması, ülkelerin refah düzeylerinin artması serbestleşmenin önünü açmıştır (Manassian, 2007: 4).

Sosyo-ekonomik alandaki değişimin genel yönü Durkheim tarafından yapısal farklılaşma olarak açıklanırken, yirminci yüzyılda ise yerini küreselleşme olgusuna bırakmıştır (Waters, 1996). Sermaye piyasasının küreselleşmesi, ülkeler arasında sınırların ortadan kalkmış olması, yabancı yatırımlar, artan iletişim kanalları, işletmeciliğin uluslararası boyutlara taşınması gibi faktörler ülkeler arası bir muhasebe sisteminin uygulanmasını zorunlu hale getirmiştir (Akgün, 2013: 12). İşletmelerin dili muhasebe ise, uluslararası pazarlarda faaliyet gösteren şirketler birbirlerini anlamaz ve finansal raporlarını yorumlamakta zorlanırlar (Ankarath vd., 2010: 1). İşletmelerin ortak standartları uygulaması sonucunda muhasebe

uygulamaları arasında farklılıklar ortadan kaldırılmış ve finansal tabloların karşılaştırılabilirliği sağlanmıştır (Ball, 2006: 7). Muhasebe kayıtlarının yöntemini belirleyen ve uygulamaya yönelik kuralları ifade eden Muhasebe Standartlarının yakınlaştırılması bu nedenlerden dolayı ortaya çıkmıştır. Türkiye'nin yatırımlarının önünün açılmasını istemesi ve rekabetçi olabilmek uğraşı içerisinde olması uluslararası bir raporlama sistemine geçilmesi işlemini hızlandırmıştır. Bunun üzerine uluslararası ortak bir muhasebeleştirme politikası izlemek adına sermaye şirketleri için finansal tabloların 1 Ocak 2013'ten itibaren Türkiye Muhasebe Standartları'na göre hazırlanması zorunlu hale getirildi. Ülkemizde muhasebe standartlarının geliştirilmesi ve hazırlanması ile ilgilenen kuruluşlar:

- Türkiye Muhasebe Standartları Kurulu
- Sermaye Piyasası Kurulu
- Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu

Dünyada meydana gelen sermaye hareketleri sonucunda sermaye, kazanç fırsatı gördüğü her yerde kendisine yol belirlerken, en önemli değer "bilgi" olmuştur. Finansal bilgi üretiminin vasıtası olan muhasebe süreci önemle yerini korumaktadır. İşletmelerde gereksinim duyulan bilgiyi tam, doğru ve zamanında sağlayabilecek ve güvenli bir yatırım ortamının oluşmasına katkısı olabilecek kalitede bir muhasebe sisteminin varlığı uluslararası sermaye hareketlerinden pay alabilme konusunda da katkı sağlayacaktır. .

TMS' ye geçilmesi ile elde edilecek kazanımları ise şu şekilde sıralamak mümkündür: Doğru, anlaşılabilir, etkin bir raporlama sistemi üretmek, Gelişen İşletmeler Piyasası gibi girişimlerde bulunacak firmalar için piyasa değeri vb oranların rahatlıkla ulaşılabilir olmasını sağlamak, firma bütçelerinin karşılaştırmaları yapabilmek için uluslararası standartlara göre hazırlanması, global piyasa ile kıyaslanmanın yapılabilmesi, standart tek düzen bir hesap planı, yabancı yatırımcının dikkatini çekebilmek sayılabilir.

Çalışmanın içeriğini oluşturan bir diğer kavram ise piyasa değeri kavramıdır. Piyasa değeri bir varlığın piyasadaki alım-satım değerini ifade eder. Piyasa koşullarına bağlı olarak oluşan değişimlerden ve gelişmelerden piyasa doğrudan etkilenir. Bir şirketin piyasa değeri ile alakalı göz önünde bulundurulması gereken önemli iki husus vardır. Bunlardan biri; değer ne olduğunu bilmek, ikincisi ise bu değer kaynaklarının neler olduğunu anlamaktır. (Gürbüz ve Ergincan, 2008: 3) Değer kavramı ele alındığında literatürde kıymet, parasal değer, fayda gibi ifadelerle tanımlanmaktadır. Görüldüğü gibi kesin bir tanımla yapılmamakta kıymet, parasal değer, fayda gibi ifadelerin tümü ile ilişkili

ve etkileşim içerisinde olan bir kavramdır. Başka bir ifadeyle *değer*; bir malın veya hizmetin taşıdığı yararlı vasıftır. (Gage,1969; 15). Değer kavramı (50'ler ve sonrasında) büyük bir çoğunlukla maddi varlıklar ile ifade ediliyordu. Yatırımın değer kısmında maddi olmayan varlıkların önemi yok denecek kadar azdı. Sonraları özellikle 70'lerden sonra değer kavramı daha farklı algılanmaya başlamıştır. Bir kısmı maddi varlıklarla bir kısmı maddi olmayan varlıklarla ilişkilendirilmeye başlanmıştır. Günümüzde ise tamamı ile değişmiş ve değer kavramı ile ilgili yapılan çalışmalar çok büyük bir kısmıyla maddi olmayan varlıklarla ilişkilendirilmeye başlamıştır (Sullivan, 2001: 111). Son yapılan çalışmalardan da görüldüğü üzere araştırmacılar karı maksimum kılmanın bir firmanın asıl amacı olmadığını dile getirerek, şirket performansı ve karının tek başına bir anlam belirtmediğini vurgulamaktadırlar. Bu yaklaşımlar ile firma amacının karı maksimize etmek değil, firmanın bugünkü değerini maksimum kılmak ya da firma değerini maksimum etmek olduğu açıkça ortadadır. (Ercan vd. 1994). Çalışmada yeni TTK çerçevesinde Diğer Dönen Varlıklar Hesap Grubunun bir şirketin piyasa değerine olan etkisi araştırılmıştır.

Diğer Dönen Varlıklar Hesap Grubu

Diğer Dönen Varlıklar hesap grubunu daha iyi anlamak adına dönen varlıklar hesabından bahsetmek yerinde olacaktır. Dönen varlıklar; nakit olarak elde bulundurulmuş veya bankada tutulan varlıklar ve normal koşullarda en fazla bir yıl içerisinde paraya çevrilmesi ve tüketilmesi öngörülen varlıklardan oluşmaktadır. Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı üzere *Diğer Dönen Varlıklar* hesap grubu cari varlıkların içinde yer almaktadır. *Diğer Dönen Varlıklar*; dönen varlıklar hesap sınıfında yer almayan bir yıl içerisinde nakde çevrilebilecek tüm hesapların yer aldığı grup olarak tanımlanabilir. Tek düzen hesap planında Diğer Dönen Varlıklar hesap grubundaki ilk hesap Devreden KDV Hesabıdır.

Devreden KDV Hesabı

Devreden KDV hesabından bahsetmeden yeniden Diğer Dönen Varlıklar grubunda *İndirilecek KDV Hs.* ve *Diğer Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar* hesap grubundaki *Hesaplanan KDV* Hesabından bahsetmek konunun anlaşılması için daha faydalı olacaktır. İndirilecek KDV Hesabı işletme mal ve hizmet satın aldığı anda ödenen KDV'nin, işletmece hesaplanan katma değerden indirilinceye kadar kayıt edildiği hesaptır. Mal ve hizmet satın alındığında ödenen katma değer vergisi bu hesabın borç tarafına yazılır. *Hesaplanan KDV* Hesabı ise satılan mal veya görülen hizmetler ile işletmenin kendi ihtiyacı için ürettiği duran varlıklar üzerinden *Hesaplanan KDV* nin kayıt edildiği hesaptır. İşletmenin mal ve hizmet teslimi nedeniyle tahsil ettiği katma değer vergileri bu hesabın alacak tarafına kayıt edilir. Şimdi *Devreden KDV* Hesabından

bahsedebiliriz. *Devreden KDV Hesabı* ay sonlarında indirilemeyen ve izleyen aya devreden katma değer vergilerinin kayıt altına alındığı hesaptır. Ay sonlarında *İndirilecek KDV Hesabının* kalan tutarı Hesaplanan KDV Hesabının kalan tutarından büyükse fark bu hesabın borç tarafına yazılır.

İndirilecek KDV Hesabı

Bir şirketin mal ve hizmet alımlarında ödediği katma değer vergisi bu hesabın borç tarafına kaydedilir iken mevzuat gereği yapılacak indirimler ve hesapta yapılan düzenlemeler ise hesabın alacağına kaydedilir. Dönem sonlarında ise bu hesapta biriken tutarlar alacak kaydedilerek Hesaplanan KDV Hesabı ile karşılaştırılarak hesap kapatılır.

Diğer KDV Hesabı

Ertelenen ve şartları gerçekleştiğinde kaldırılacak olan katma değer vergisinin izlendiği hesaba Diğer KDV Hesabı denilmektedir. İhraç edilmek üzere bir yurt içi firmaya satılan mallara ait katma değer vergisi bu hesabın borç tarafına yazılır. İhraç gerçekleşince katma değer vergisine ait tutarın vergi dairesi tarafından *terkini* gerçekleşir. Terkin gerçekleştiği zaman işletme de söz konusu katma değer vergisi hesabını kapatır.

Peşin Ödenen Vergiler ve Fonlar Hesabı

Kurumlar vergisini ödeme zorunluluğu olan kuruluşlarda vergi yasaları gereğince peşin ödenen ya da işletmeye ödeme yapanlar tarafından kesilen vergi ve fonların kayıt altına alındığı hesaptır. Kurumların dönemler itibari ile gelirleri üzerinden hesaplayıp da vergi dairesine yatırdıkları geçici vergi tutarları bu hesaba borç yazılır. İşletmenin dönem içinde elde ettiği gelirlerden, geliri ödeyenler tarafından kesilen vergi ve fonlar da bu hesabın borç tarafında izlenir.

İndirilecek ÖTV Hesabı

Sadece ÖTV Kanununa ekli listede belirlenmiş olan mallar üzerinden üretim veya satış aşamasında alınan tek aşamalı bir vergidir ve mahsup işlemi de söz konusu değildir. ÖTV' ye tabi mal, sarf malzemesi, stok ya da maddi duran varlık niteliğinde bir mal ise ödenen ÖTV malın maliyet bedeline eklenerek ilgili gider, stok ya da maddi duran varlık hesabına borç kaydedilir. ÖTV' ye tabi malın yer aldığı listede bulunan ÖTV' ye tabi olacak başka bir malın imalinde kullanılacak bir mal olması halinde ödenen ÖTV indirim konusu yapılacaktır. Bu durumda ödenen ÖTV "*İndirilecek ÖTV*" hesabına borç kaydedilir.

İş Avansları Hesabı

İşletme adına mal alacak, hizmet görecektir veya bir kısım giderlerin ödemesini yapacak olanlara verilen avansların kayıt altına alındığı hesaba

İş Avansları Hesabı denir. İş avansı verildiğinde bu hesabın borç tarafına kayıt yapılır. Kullanılmayan avans iade edildiğinde ise bu hesabın alacak tarafına kayıt yapılır.

Personel Avansları Hesabı

Personel Avansları Hesabı ise personelin ücretine ya da yapacağı seyahat giderlerine karşılık önceden yapılan ödemeleri kayıt altına alır. Hak edildiği halde normal dönemi gelmemiş personel ücretlerine karşılık önceden yapılan ödemelere ücret avansı, seyahate gönderilen personele seyahat ve yolluk giderlerine karşılık önceden verilen paraya da yolluk avansı denir. Avans verildiğinde bu hesabın borç tarafına kayıt yapılır. Personelin beyan ettiği giderler, iade ettiği avans kalanları, ücretinden kesilen avans tutarları da bu hesabın alacak tarafında izlenir.

Sayım ve Tesellüm Noksanları Hesabı

Nakit, menkul kıymet, stok ve maddi duran varlıkların miktarı sayım ile belirlendiğinde kayıtlara göre noksanlık görülürse, bu eksikliğin ilgili varlık hesabından indirilmesi ve hesabın kalanının fiilen mevcut olan tutara eşitlenmesi gerekir. Nakit, menkul değer, stok demirbaş eşya sayımlarında veya tesellümleri sırasında noksan çıkan miktarın, noksanlık nedeninin araştırılması süresince kayıt edildiği hesaptır. Çıkan noksanlık bu hesabın borç tarafında kayıt altına alınır. Noksanlığın nedeni bulunursa ilgili hesabın borç tarafına, nedeni bulunamaz sorumludan tahsiline karar verilirse *Kasa Hesabının* ya da *Personelden Alacaklar Hesabının* borç tarafına, nedeni bulunamaz ve zarar olarak yazılması kararlaştırılırsa *Diğer Olağan Dışı Gider ve Zararlar* Hesabının borç tarafına kayıt yapılarak bunların karşılığında *Sayım ve Tesellüm Noksanları Hesabının* alacak tarafına kayıt yapılır.

Diğer Çeşitli Dönen Varlıklar Hesabı

Tek düzen hesap planında, yukarıda kısaca değinilen Diğer Dönen Varlıkların dışında kalan Diğer Dönen Varlıklar hesap grubuna ait olan varlıkların izlendiği hesap ise *Diğer Çeşitli Dönen Varlıklar Hesabı*dır. Yukarıdaki hesaplarda tanımlananlar dışında kalan dönen varlık ortaya çıktığında bu hesabın borç tarafına kayıt edilir. Söz konusu kıymetlerin elden çıkışlarında ise alacak tarafına kayıt yapılır.

Diğer Dönen Varlıklar Karşılığı Hesabı

Diğer Dönen Varlıklar grubunda ki hesaplara alınan varlıklarla ilgili olarak ortaya çıkabilecek riskler için ayrılan karşılıklar bu hesapta izlenirler. Hesap kalanı bilanço da aktif düzeltici bir kalem olarak, Diğer Dönen Varlıklar toplamından indirim biçiminde gösterilir. Ayrılan karşılıklar bu hesabın alacak tarafına yazılır, gerçekleşen zarara harcanan

karşılıklar ile gereksiz hale geldiği için iptal edilen karşılıklar ise bu hesabın borç tarafına yazılır.

Diğer Dönen Varlıklar Hesap Grubunun Makro Ekonomik Faktörler İle Olan İlişkisi

Makro ekonomik faktörlerden olan faiz oranları yukarıda örneklerde de bahsedildiği üzere Diğer Dönen Varlıklar Hesap Grubu hesaplarından İndirilecek ÖTV ve Diğer Çeşitli Dönen Varlıklar Hesaplarındaki faiz oranlarını doğrudan etkilemekte ve veriler makro ekonomik faktör olan faiz oranlarına göre belirlenmektedir. *İndirilecek ÖTV* Hesabının konu olduğu malın alım satımına ait kısa vadeli kredilendirmeye ait *faiz* oranları yükseldikçe *İndirilecek ÖTV* Hesabında kayıt altına alınacak tutar da yükselmektedir. Faiz oranlarının etkilediği bir diğer hesapta Diğer Çeşitli Dönen Varlıklar Hesabıdır. *Diğer Dönen Varlıklar* Hesap Grubunda yer alan vergi hesapları ise ülke ekonomisine katkı sağlamakta ve makro ekonomik faktörlere etki etmektedir

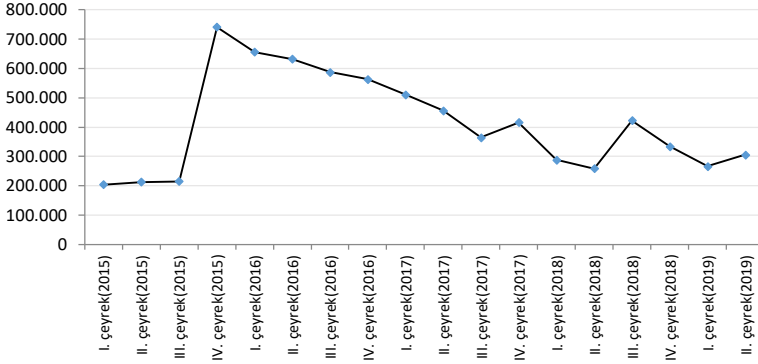
DIĞER DÖNEN VARLIKLAR HESAP GRUBUNUN ŞİRKET PİYASA DEĞERİNE ETKİSİ

Çalışmanın bu kısmında konunun daha iyi anlaşılabilmesi adına beş ayrı şirketin finansal tablolarında sunduğu Diğer Dönen Varlıklar Hesap Grubuna ait değerler ayrı ayrı başlıklarda ele alınmış ve yine aynı şirketlere ait piyasa değerleri kullanılarak UFRS'ye göre karşılaştırmalı tablolar oluşturulmuştur. Karşılaştırmalı tablolarda ki verilerden yola çıkılarak Piyasa Değeri ve Diğer Dönen Varlıklar Hesap Grubu verileri ile grafik grafik neticesinde Diğer Dönen Varlıklar Hesap Grubu'nun Piyasa Değeri üzerindeki etkisi yorumlanmıştır.

Türk Telekomünikasyon A.Ş.'a Ait Diğer Dönen Varlıklar Hesap Grubu Toplamı - Piyasa Değeri Karşılaştırmalı Analizi

İletişim ve teknoloji alanında faaliyet gösteren Türk Telekomünikasyon A.Ş.' a ait 2015-2019 yılları arasındaki üçer aylık dönemler itibari ile finansal tablolarında yer alan *Diğer Dönen Varlıklar Hesap* grubuna ait veriler ile aynı dönemde işletmenin piyasa değerlerine ait veriler alınarak bir tablo oluşturulmuştur. Bu tablodan yola çıkılarak Diğer Dönen Varlıklar Hesap grubunun piyasa değeri ile olan ilişki düzeyi hisse senedi fiyatları üzerinden kurulmuştur. Piyasa değerleri ilgili olarak işletmenin resmi internet sitesinde yayımlanan rakamlara dayandırılmış olup, *Diğer Dönen Varlık Hesap* kalemleri ise Kamuyu Aydınlatma Platformu (KAP)'nda yayımlanan finansal tablolardan alınmıştır. Yukarıda Türk Telekomünikasyon A.Ş.' a ait Kamu Aydınlatma Platformunda yayınlanan finansal raporlardan alınan Diğer Dönen Varlıklar Hesap Grubuna ait veriler ile birlikte aynı şirketin kendi internet sitesinden yayınladığı piyasa değerleri ile bir tablo oluşturulmuştur.

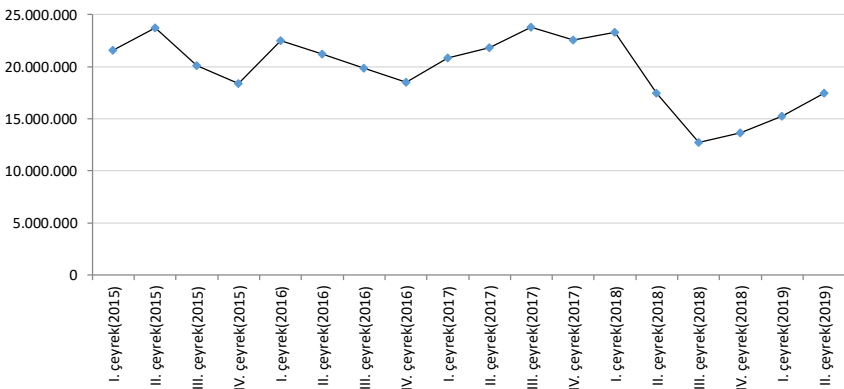
Figür 1. Türk Telekomünikasyon A.Ş.' a Ait Diğer Dönen Varlıklar Hesap Tutarı

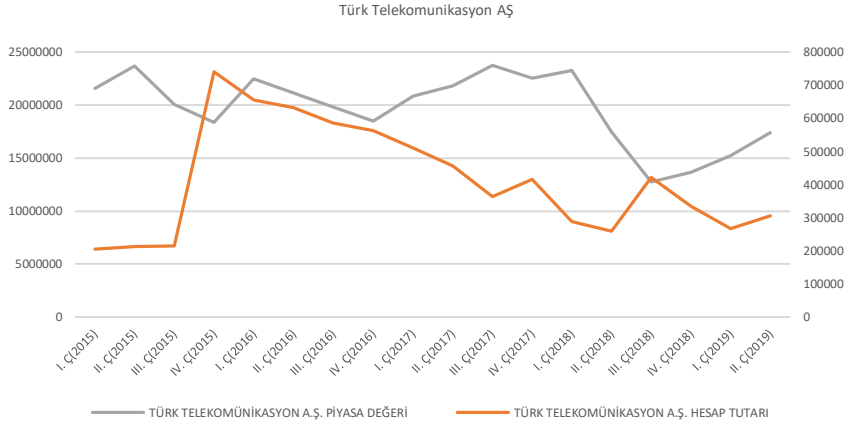
Oluşturulan tablodaki veriler neticesinde her çeyrek dilim bir sonraki çeyrek dönemle grafik yardımı ile karşılaştırılacak ve bu karşılaştırma neticesinde *Diğer Dönen Varlıklar* Hesap Grubunun bir şirketin piyasa değeri üzerindeki etkisi yorumlanmıştır.

Figür 1'de Türk Telekomünikasyon A.Ş.' a ait finansal tablolardan alınan *Diğer Dönen Varlıklar* hesap grubuna ait değerler ile dalgalanmalar gösteren bir grafik oluşturulmuştur. Figür 2'de ise ilgili şirketin internet sitesinden alınan piyasa değeri verileri ile bir grafik oluşturulmuştur.

Figür 2. Türk Telekomünikasyon A.Ş.' a Ait Piyasa Değeri

Figür 3. Hesap Grubu Firma Değeri Karşılaştırma

Her iki grafiğinde yatay eksenindeki 2015-2019 yılları arasındaki her bir yılın çeyrek dönemleri yer alır iken dikey ekseninde ise sırası ile hesap tutarı ve piyasa değeri verileri yer almaktadır.

Diğer Dönen Varlıklar Hesap Grubuna ait grafik verilerini incelediğimizde I.çeyrek - II. çeyrek(2015) döneminde yükselen bir ivme çizerken III. çeyrek döneminde ise aynı yönde bir trend ile devam etmektedir. Piyasa Değeri grafiğini incelendiğinde ise I.çeyrek – II. çeyrek(2015) dönemlerinde yükselen bir ivme yakalayan piyasa değerinin III. çeyrekte ise hızlı bir düşüşe geçtiği gözlemlenmektedir. III. çeyrek – IV. çeyrek (2015) döneminde finansal raporlarında diğer dönen varlık tutarında büyük artış görünen şirketin, piyasa değeri ise düşme eğilimine devam etmektedir. 2016 yılının I.çeyreğinde ise piyasa değeri hızla yükselirken diğer dönen varlıklar hesap grubu tutarı ise azalmaktadır. I.çeyrek – IV. çeyrek arasında azalan bir grafik çizen piyasa değeri tutarı 2016 yılının son çeyreğinden itibaren 2017 yılının III. çeyreğine kadar yükselen bir ivme yakalamıştır. Diğer dönen varlıklar grubu hesap tutarı ise 2015'in son çeyreğinden 2017'nin III. çeyreğine kadar azalan bir grafik çizmiştir. 2017'nin III. çeyrek – IV. çeyrek arası hesap tutarı artış gösterirken piyasa değeri ise azalmıştır. Figür 1-2-3 birlikte incelendiğinde; 2017 yılının son çeyreğinden 2018 yılının ikinci çeyreğine kadar hesap tutarının azaldığı gözlemlenmektedir. Piyasa değeri ise 2017 yılının son çeyreği ile 2018 yılının birinci çeyreği arasında artarken 2018 yılının üçüncü çeyreğine kadar ani düşüş göstermiştir. Türk Telekomünikasyon A.Ş.'a ait piyasa değeri 2018 yılının üçüncü çeyreğinden 2019 yılının ikinci çeyreğine kadar tekrar yükselişe

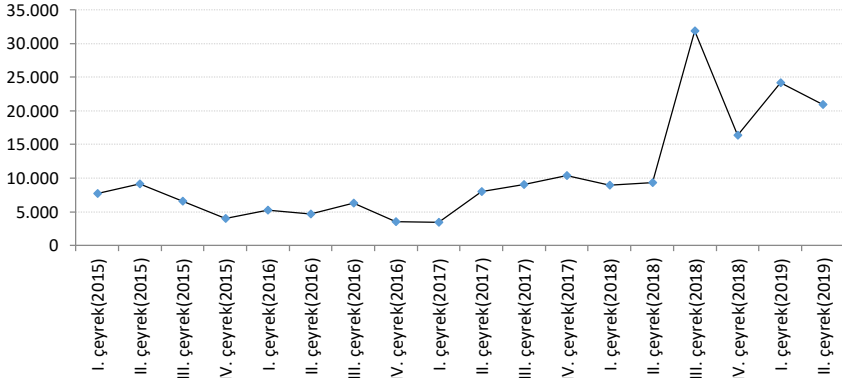
geçmesine karşın hesap tutarı 2019 yılının ilk çeyreğine kadar azalış göstermiş ikinci çeyrekte ise artış gözlemlenmiştir.

Aygaz A.Ş.’a Ait Diğer Dönen Varlıklar Hesap Grubu Toplamı - Piyasa Değeri Karşılaştırmalı Analizi

LPG’nin temini, stoklanması ve LPG’li cihaz üretimi ile satışını kapsayan süreçleri gerçekleştiren entegre bir LPG şirketi olan Aygaz A.Ş.’a ait 2015-2019 yılları arasındaki üçer aylık dönemler itibarı ile finansal tablolarında yer alan Diğer Dönen Varlıklar Hesap grubuna ait veriler ile aynı dönemde işletmenin piyasa değerlerine ait veriler alınarak bir tablo oluşturulmuştur. Bu tablodan yola çıkılarak Diğer Dönen Varlıklar Hesap grubunun piyasa değeri ile olan ilişkisine değinilmiştir. Piyasa değerleri ilgili işletmenin resmi internet sitesinde yayımlanan rakamlara dayandırılmış olup, *Diğer Dönen Varlık* kalemleri ise Kamuyu Aydınlatma Platformu (KAP)’nda yayımlanan finansal tablolardan alınmıştır.

Aygaz A.Ş.’a ait KAP’ta yayınlanan finansal raporlardan alınan *Diğer Dönen Varlıklar* Hesap Grubuna ait veriler ile birlikte aynı şirketin kendi internet sitesinden yayınladığı piyasa değerleri ile bir karşılaştırma yapılmıştır. Oluşturulan bu tablodaki veriler neticesinde her çeyrek dilim bir sonraki çeyrek dönemle grafik yardımı ile karşılaştırılmış ve bu karşılaştırma neticesinde *Diğer Dönen Varlıklar* Hesap Grubunun bir şirketin piyasa değeri üzerindeki etkisi yorumlanmıştır.

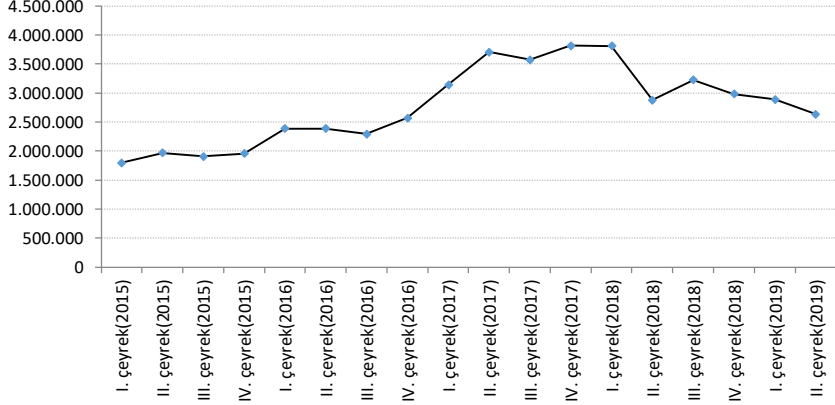
Figür 4. Aygaz A.Ş.’a Ait Hesap Tutarı

Figür 4’de Aygaz A.Ş.’a ait finansal tablolardan alınan Diğer Dönen Varlıklar hesap grubuna ait değerlere bakıldığında genel itibarıyla 2015-2018 arasında yatay trend izlediği görülmekte sonrasında ise yükseliş trendine girdiği gözlenmektedir. Figür 4 ve Figür 5’te yatay eksenindeki 2015-2019 yılları arasındaki her bir yılın çeyrek dönemleri yer alır iken

dikey ekseninde ise sırası ile hesap tutarı ve piyasa değeri verileri yer almaktadır.

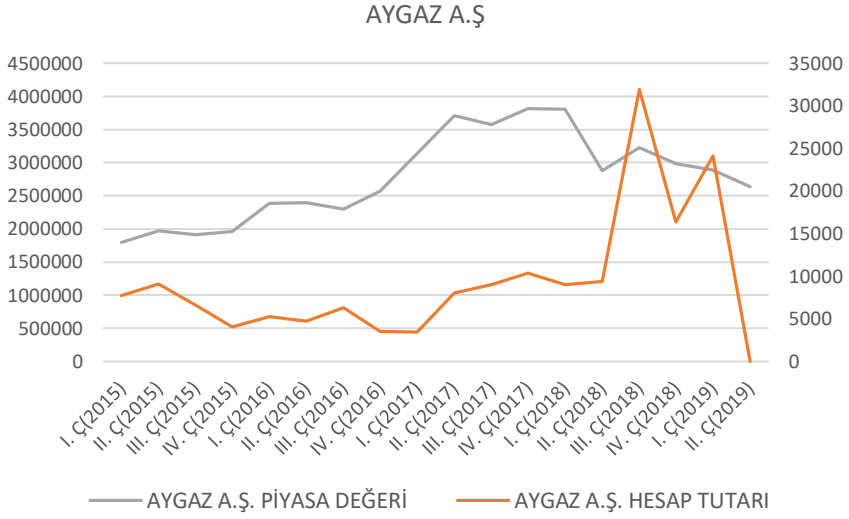
Figür 5. Aygaz A.Ş.' a Ait Piyasa Değeri

Diğer Dönen Varlıklar Hesap Grubu değerleri ve Piyasa Değerleri arasında ki sayısal değer farkı çok fazla olduğundan aynı grafik üzerinde bir karşılaştırmanın daha rahat anlaşılabilmesi için ayrı gözlemler sonrası Figür 6'da karşılaştırmalı grafik sunulmuştur.

Yukarıda her bir yıla ait hesap tutarı ve piyasa değeri verileri çeyrek dönemlere ayrılarak grafik oluşturulmuştur. Bu grafikler incelenecek olursa; hesap tutarı ve piyasa değeri verilerinin 2015 yılının ilk çeyreğine nazaran 2015 yılının ikinci çeyreğinde artış gösterdiği gözlemlenirken 2015 yılının üçüncü çeyreğinde ise her ikisi de azalmıştır. Bir sonraki çeyreğe bakıldığında, piyasa değerinin arttığını hesap tutarının ise azaldığı gözlemlenebilir. 2015 yılının son çeyreğinden 2016 yılının ikinci çeyreğine kadar piyasa değeri tutarı artış gösterirken hesap tutarı ise 2016 yılının ilk çeyreğinde artış göstermiş ikinci çeyreğinde ise azalmıştır. Hesap tutarı değeri 2016 yılının ikinci çeyreğine nazaran üçüncü çeyreğinde artış gösterirken aynı çeyrekler arasında piyasa değeri tutarı ise azalmıştır. Hesap tutarı değeri 2016 yılının üçüncü çeyreği ile 2017 yılının birinci çeyreği arasında azalmıştır buna karşılık şirketin piyasa değeri ise artış göstermiştir.

Figür 6. Hesap Grubu Firma Değeri Karşılaştırma

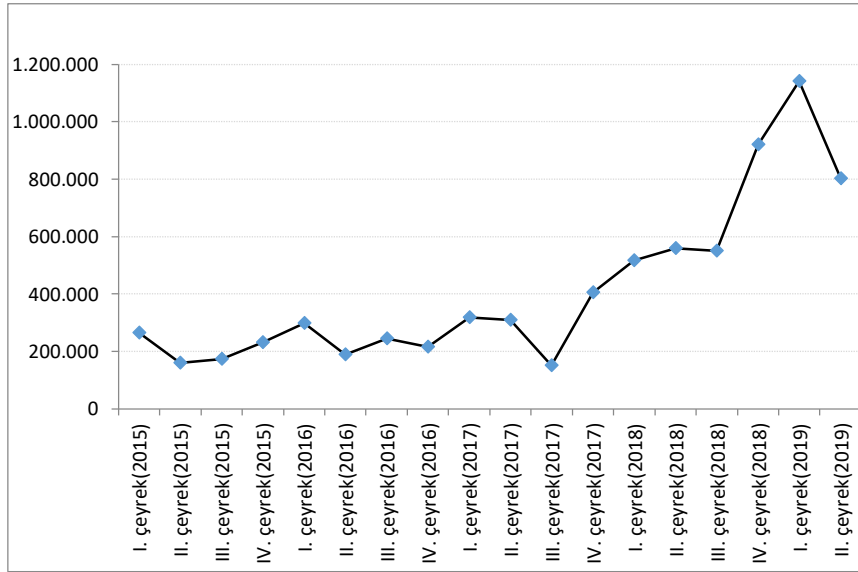
2017 yılının birinci çeyreği ile ikinci çeyreği arasında ise her iki tutarda da artış gözlemlenmiştir. 2017 yılının ikinci çeyreğine göre üçüncü çeyreğinde ise hesap tutarında artış gözlemlenirken piyasa değerinde azalış gözlemlenmiştir. Sonraki dönemlere bakıldığında 2017 yılının dördüncü çeyreğinde her iki değişken de, artmış 2018 yılının ilk çeyreğinde ise hesap tutarı azalmış buna karşılık piyasa değeri ise yükselmiştir. 2018 yılının ikinci çeyreğinde ise hesap tutarı artarken piyasa değerinde ani düşüş gözlemlenmiştir. 2018 yılının üçüncü çeyreğinde ise hesap tutarı büyük oranda artarken piyasa değerinde ise nispeten daha az bir artış gözlemlenmiştir. 2018 yılının son çeyreğinde ise hesap tutarında büyük oranda azalış ile piyasa değeri nispeten daha düşük oranda azalma trendine girmiştir. 2019 yılında ise ilk çeyrekte hesap tutarı artarken piyasa değerinde azalış sonrası ikinci çeyrekte her iki veri tutarı da azalmıştır.

Ford Otomotiv Sanayi A.Ş.'a Ait Diğer Dönen Varlıklar Hesap Grubu Toplamı - Piyasa Değeri Karşılaştırmalı Analizi

Otomotiv sektöründe hizmet veren Ford Otomotiv Sanayi A.Ş.'a ait 2015-2019 yılları arasındaki üçer aylık dönemler itibari ile finansal tablolarında yer alan *Diğer Dönen Varlıklar* Hesap grubuna ait veriler ile aynı dönemde işletmenin piyasa değerlerine ait veriler alınarak bir tablo oluşturulmuştur. Bu tablodan yola çıkılarak Diğer Dönen Varlıklar Hesap grubunun piyasa değeri ile olan ilişkisine değinilmiştir. Piyasa değerleri

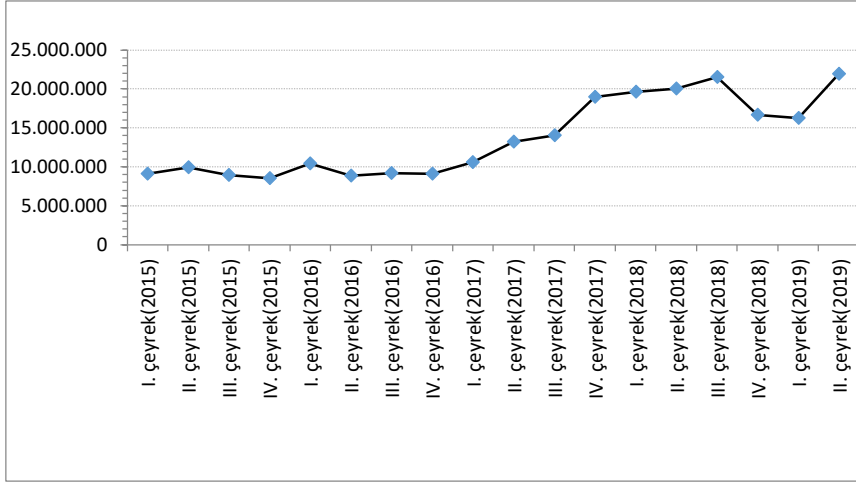
ilgili işletmenin resmi internet sitesinde yayımlanan rakamlara dayandırılmış olup, diğer dönen varlık kalemleri ise KAP'ta yayımlanan finansal tablolardan alınmıştır. Ford Otomotiv Sanayi A.Ş.'a ait KAP'ta yayınlanan finansal raporlardan alınan Diğer Dönen Varlıklar Hesap Grubuna ait veriler ile birlikte aynı şirketin kendi internet sitesinden yayınladığı piyasa değerleri ile bir tablo oluşturulmuştur. Oluşturulan bu tablodaki veriler neticesinde her çeyrek dilim bir sonraki çeyrek dönemle grafik yardımı ile karşılaştırılmış, neticesinde Diğer Dönen Varlıklar Hesap Grubunun bir şirketin piyasa değeri üzerindeki etkisinin olup olmadığı değerlendirilmiştir.

Figür 7. Ford Otomotiv Sanayi A.Ş.' Ait Hesap Tutarı

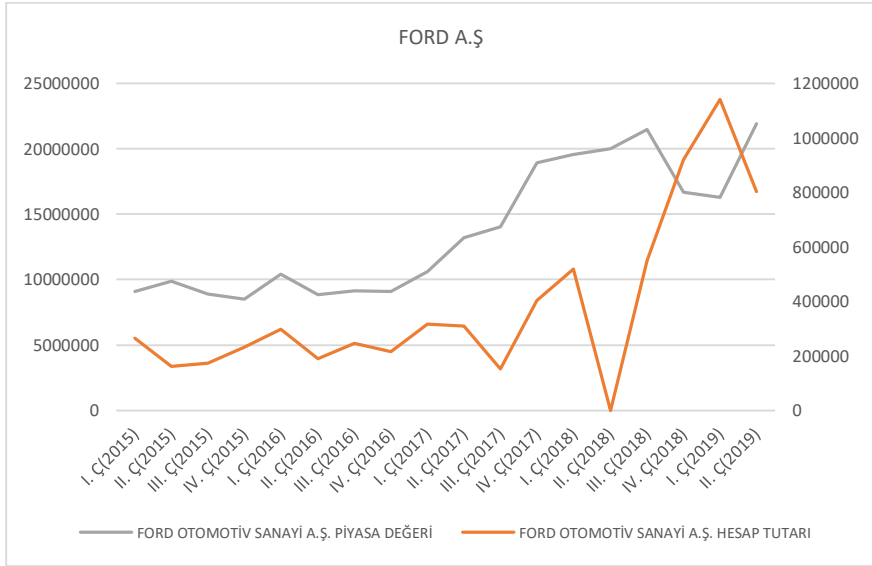

Figür 7'da Ford Otomotiv Sanayi A.Ş.'a ait finansal tablolardan alınan Diğer Dönen Varlıklar hesap grubuna ait değerler ile dalgalanmalar gösteren bir grafik oluşturulmuştur. Figür 7'de ise ilgili şirketin internet sitesinden alınan piyasa değeri verileri grafik oluşturulmuştur. Her iki grafiğinde yatay eksenindeki 2015-2019 yılları arasındaki her bir yılın çeyrek dönemleri yer alır iken dikey ekseninde ise sırası ile hesap tutarı ve piyasa değeri verileri yer almaktadır.

Figür 8. Ford Otomotiv Sanayi A.Ş' a Ait Piyasa Değeri

Figür 9. Hesap Grubu Firma Değeri Karşılaştırma

Yukarıda ki figürler incelendiğinde 2015 yılının ikinci çeyreğinde birinci çeyreğe nazaran hesap tutarında azalış gözlemlenirken piyasa değerinde ise artış söz konusudur. Üçüncü çeyrek ve dördüncü çeyrekte ise hesap tutarı artarken piyasa değeri tutarı ise azalmıştır. 2016 yılının ilk çeyreğinde ise her iki tutarda artış yönünde bir ivme kazanmıştır. 2016 yılının ikinci çeyreğine bakıldığında her iki değerde azalırken üçüncü

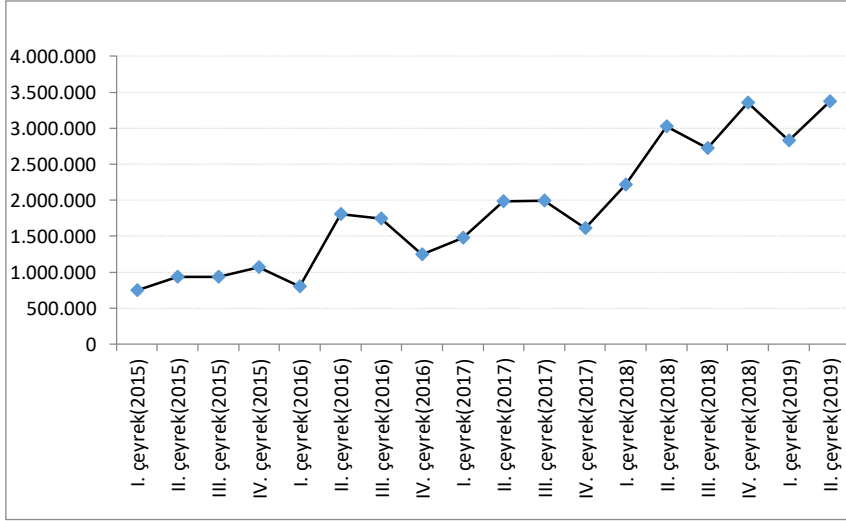
eyreğinde ise her iki değerde artmıştır. 2016 yılının son çeyreğinde ise hesap tutarında azalış gözlemlenirken piyasa değeri bir artış söz konusudur. 2017 yılının ilk çeyreğinde hesap tutarı ve piyasa değeri tutarında artış gözlemlenmiştir. 2017 yılının ikinci ve üçüncü çeyreklerinde ise hesap tutarları azalırken piyasa değeri verileri artmıştır. 2017 yılının son çeyreğinde ise her iki tutarda da büyük oranda artış gözlemlenmiştir. 2018 yılının ilk iki çeyreğinde ise hesap tutarı ve piyasa değeri artarken üçüncü çeyreğinde ise hesap tutarı azalmış buna karşılık piyasa değeri ise artmıştır. Son çeyrekte ise hesap tutarı büyük oranda artış gösterirken piyasa değeri ise nispeten daha düşük oranda azalmıştır. 2019 yılının ilk çeyreğinde hesap tutarı artmış piyasa değeri azalmış ikinci çeyrekte ise hesap tutarı azalırken piyasa değeri artmıştır.

Koç Holding A.Ş.’a Ait Diğer Döner Varlıklar Hesap Grubu Toplamı - Piyasa Değeri Karşılaştırmalı Analizi

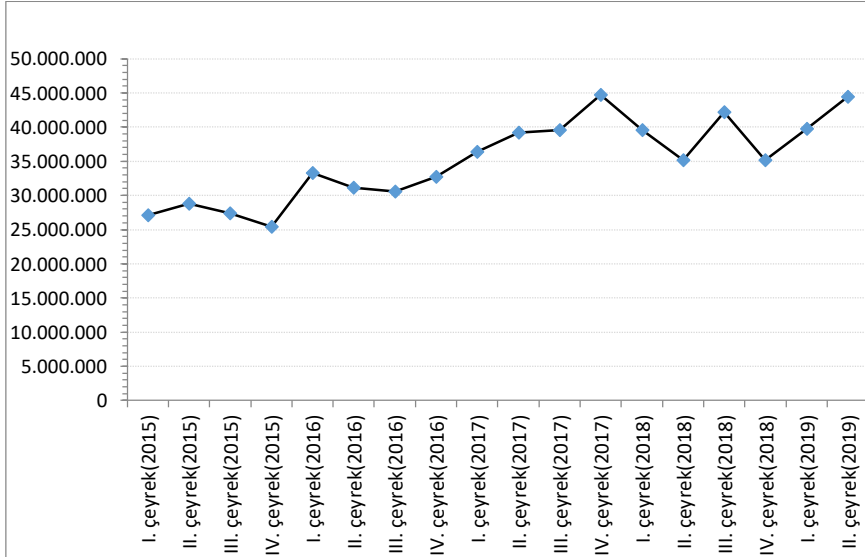
Koç Holding A.Ş’ a ait 2015-2019 yılları arasındaki üçer aylık dönemler itibari ile finansal tablolarında yer alan *Diğer Döner Varlıklar* Hesap grubuna ait veriler ile aynı dönemde işletmenin piyasa değerlerine ait veriler alınarak bir tablo oluşturulmuştur. Bu tablodan yola çıkılarak *Diğer Döner Varlıklar* Hesap grubunun piyasa değeri ile olan ilişkisine bakılmıştır. Piyasa değerleri ilgili işletmenin resmi internet sitesinde yayımlanan rakamlara dayandırılmış olup, diğer döner varlık kalemleri ise KAP’ta yayımlanan finansal tablolardan alınmıştır. Koç Holding A.Ş.’a ait KAP’ta yayımlanan finansal raporlardan alınan Diğer Döner Varlıklar Hesap Grubuna ait veriler ile birlikte aynı şirketin kendi internet sitesinden yayınladığı piyasa değerleri ile bir tablo oluşturulmuştur. Oluşturulan bu tablodaki veriler neticesinde her çeyrek dilim bir sonraki çeyrek dönemle grafik yardımı ile karşılaştırılmış ve bu karşılaştırma neticesinde Diğer Döner Varlıklar Hesap Grubunun bir şirketin piyasa değeri üzerindeki etkisi yorumlanmıştır.

Figür 9’da Koç Holding A.Ş.’a ait finansal tablolardan alınan *Diğer Döner Varlıklar* hesap grubuna ait değerler ile dalgalanmalar gösteren bir grafik oluşturulmuştur.

Figür 10. Koç Holding A.Ş.'a Ait Hesap Tutarı

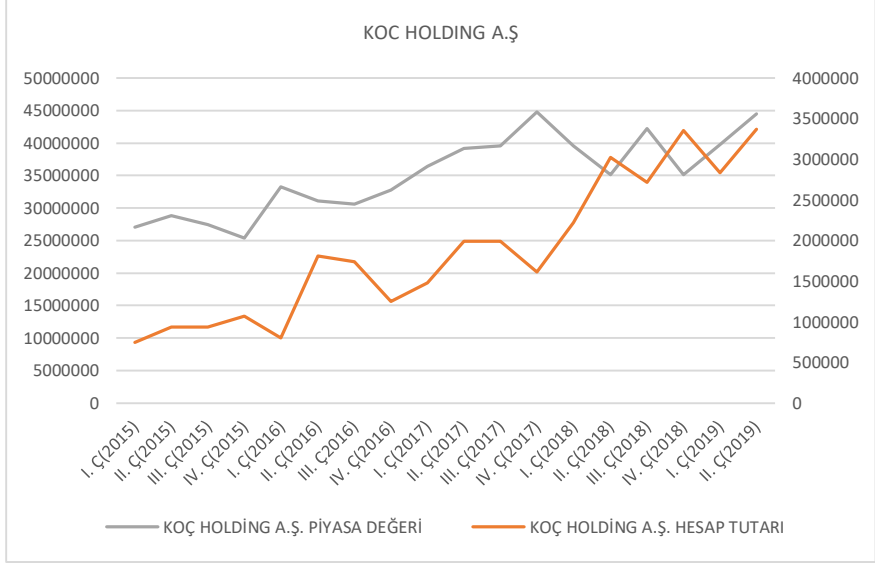
Figür 11. Koç Holding A.Ş.'a Ait Piyasa Değeri

Figür 11’da ilgili şirketin internet sitesinden alınan piyasa değeri verileri ile bir grafik oluşturulmuştur. Her iki grafiğinde yatay eksenindeki 2015-2019 yılları arasındaki her bir yılın çeyrek dönemleri yer alır iken

dikey ekseninde ise sırası ile hesap tutarı ve piyasa değeri verileri yer almaktadır. *Diğer Dönen Varlıklar* Hesap Grubu değerleri ve piyasa değerleri arasında ki karşılaştırma Figür 11’de görülmektedir.

Figür 12. Hesap Grubu Firma Değeri Karşılaştırma

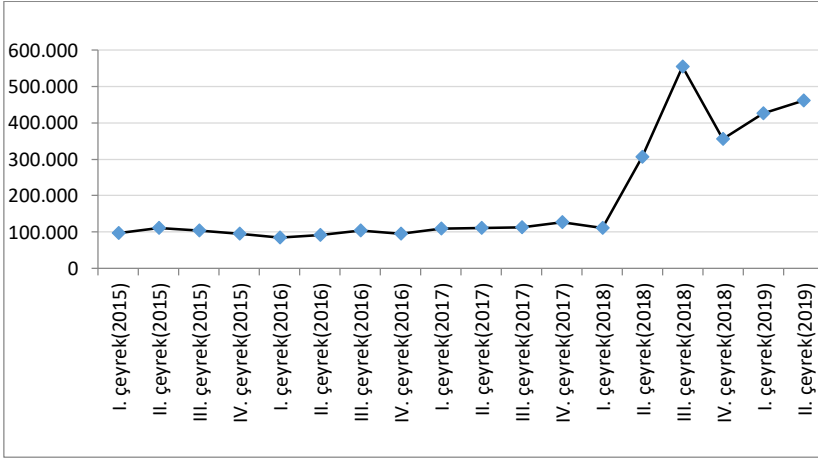

Grafikler incelendiğinde 2015 yılının ikinci çeyreğinde hesap tutarı ve piyasa değeri verileri birinci çeyreğe göre artış göstermiştir. 2015 yılının üçüncü ve dördüncü çeyreğinde ise hesap tutarı artarken piyasa değerinde ise azalış gözlemlenmiştir. 2016 yılının ilk çeyreğinde hesap tutarı bir önceki çeyrek döneme göre azalış gösterirken piyasa değeri ise azalmıştır. 2016 yılının ikinci çeyreğinde ise hesap tutarı büyük oranda artarken piyasa değeri ise azalmıştır. 2016 yılına ait üçüncü çeyrekte her iki tutarda azalmıştır. Bu yıla ait son çeyrekte ise hesap tutarında azalış gözlemlenirken piyasa değerinde ise artış gözlemlenmiştir. 2017 yılında ise ilk üç dönemde hesap tutarları artarken piyasa değerlerinde de artış gözlemlenmiştir. 2017 yılının son çeyreğinde ise hesap tutarı azalırken piyasa değerinde artış gözlemlenmiştir. 2018 yılının ilk iki çeyreğinde ise hesap tutarı artarken piyasa değeri ise azalmıştır. 2018 yılının üçüncü çeyreğinde hesap tutarı azalırken piyasa değeri artmış son döneminde ise hesap tutarı artarken piyasa değeri azalmıştır. 2019 yılının ilk çeyreğinde hesap tutarı azalırken piyasa değeri artmış ikinci çeyreğinde ise her iki verinin de arttığı gözlemlenmektedir.

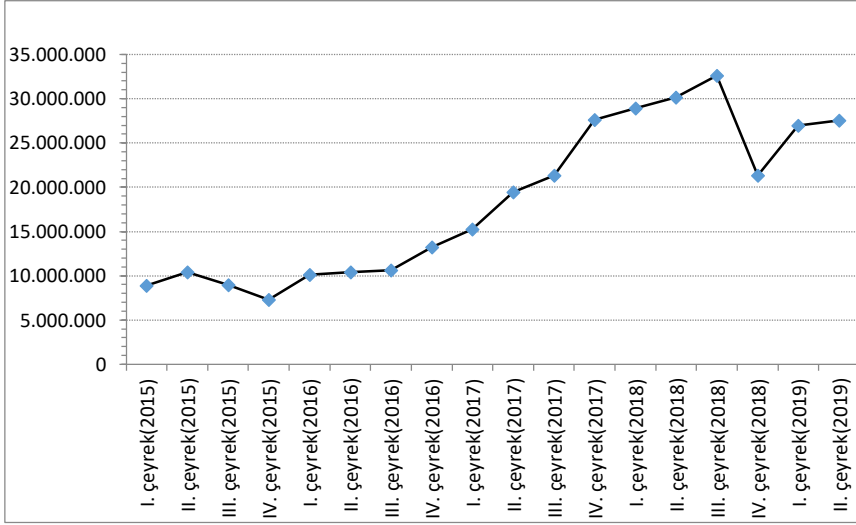
Ereğli Demir ve Çelik Fabrikaları T.A.Ş' a Ait Diğer Dönen Varlıklar Hesap Grubu Toplamı - Piyasa Değeri Karşılaştırmalı Analizi

Ereğli Demir Ve Çelik Fabrikaları T.A.Ş' a ait 2015-2019 yılları arasındaki üçer aylık dönemler itibari ile finansal tablolarında yer alan Diğer Dönen Varlıklar Hesap grubuna ait veriler ile aynı dönemde işletmenin piyasa değerlerine ait veriler alınarak bir tablo oluşturulmuştur. Oluşturulan bu tablodaki veriler neticesinde her çeyrek dilim bir sonraki çeyrek dönemle grafik yardımı ile karşılaştırılmış ve bu karşılaştırma neticesinde Diğer Dönen Varlıklar Hesap Grubunun bir şirketin piyasa değeri üzerindeki etkisi yorumlanmıştır.

Figür 13. Ereğli Demir Ve Çelik Fabrikaları T.A.Ş' a Ait Hesap Tutarı

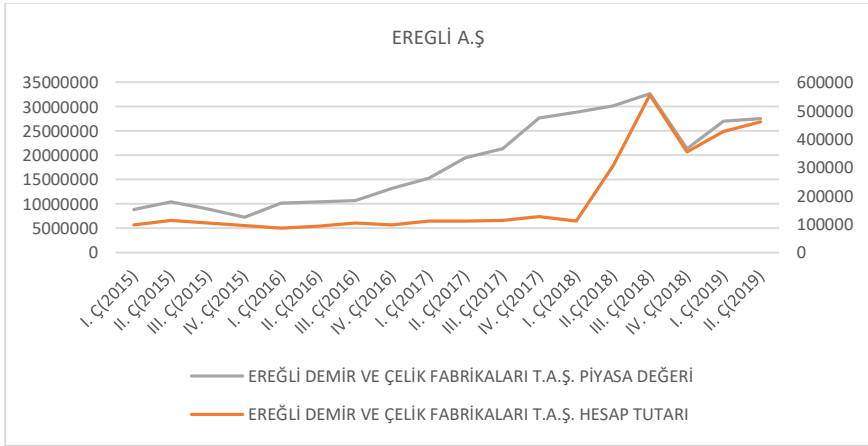

Figür 14. Ereğli Demir Ve Çelik Fabrikaları T.A.Ş’ a Ait Piyasa Değeri

Figür 13’de Türk Telekomünikasyon A.Ş’ a ait finansal tablolardan alınan *Diğer Dönen Varlıklar* hesap grubuna ait değerler ile dalgalanmalar gösteren bir grafik oluşturulmuştur. Figür 14’de ise ilgili şirketin internet sitesinden alınan piyasa değeri verileri ile bir grafik oluşturulmuştur.

Figür 15. Hesap Grubu Firma Değeri Karşılaştırma

Yukarıda ki grafikler incelendiğinde 2015 yılının ilk çeyreğine nazaran ikinci çeyreğinde hesap tutarı ve piyasa değerinde artış gözlemlenmektedir. Üçüncü ve dördüncü çeyreğinde ise hesap tutarı ve piyasa değeri azalmaktadır. 2016 yılının ilk çeyreğinde ise hesap tutarı azalırken piyasa değeri artmaktadır. 2016 yılının ikinci ve üçüncü

eyreğinde ise iki veride artış göstermektedir. 2016 yılına ait son çeyrekte ise hesap tutarı azalırken piyasa değerinin arttığı gözlemlenmektedir. 2017 yılının dört çeyreğinde de her iki tutarda da artış gözlemlenmiş, 2018 yılının ilk çeyreğinde ise hesap tutarı azalırken piyasa değeri artmıştır. 2018 yılının ikinci ve üçüncü çeyreğinde diğer dönen varlıklar hesap grubuna ait raporlarda yayınlanan tutarlarda büyük oranda artış görülmüş buna karşılık piyasa değeri ise nispeten daha az oranda artmıştır. 2018 in son çeyreğinde ise her iki tutarda da bir azalma söz konusudur. 2019 yılına ait birinci ve ikinci çeyrekte ise hesap tutarı ile birlikte piyasa değeri de artış göstermektedir.

SONUÇ

Bir şirketin piyasa değeri ile alakalı göz önünde bulundurulması gereken önemli iki husus vardır. Bunlardan biri; değerin ne olduğunu bilmek, ikincisi ise bu değerin kaynaklarının neler olduğunu anlamaktır. (Gürbüz ve Ergincan, 2008: 3) Bu çalışmada diğer dönen varlıklar hesap grubunun piyasa değeri üzerindeki etkisi gözlemlenmek üzere beş ayrı şirketin diğer dönen varlıklar hesap grubu verileri ve piyasa değeri verileri ile grafikler oluşturulmuş, artış ve azalışlar yorumlanmıştır. Bir şirketin piyasa değeri üzerinde etkili olabilecek birçok faktör vardır. Bunların bir kaçını sıralayacak olursak; işletme yönetiminin alacağı kararlar, firmanın içinde bulunduğu sektöre ait koşullar, firmanın bu sektörde ki konumu, varlık ve kaynak yapısı, nakit akışı, karlılık vb. faktörlerdir. Grafikler tek tek incelendiğinde de hesap tutarı ve piyasa değeri verilerinin kimi zaman aynı yönlü gittiği görülse de gerek ivme farkı gerekse çoğunlukla farklı yönlü hareket etmeleri diğer dönen varlıklar hesap grubunun tek başına piyasa değeri üzerinde etkili olmadığının bir kanıtıdır. Diğer dönen varlıklar hesap grubuna ait tutarlar ele aldığımız beş şirkettin finansal tablolarında da görüldüğü üzere piyasa değerini etkileyemeyecek kadar küçük sayısal değerlere sahiptir.

rnek oluşturması amacı ile ele aldığımız Ereğli Demir Ve elik Fabrikaları T.A.ř.'a ait finansal raporlardan alınan; diğer dönen varlıklar hesap grubuna ait veriler ve piyasa değerleri ile oluşturduğumuz grafiklerde ise her iki verinin de büyük çoğunlukla aynı yönlü ivme kazandığı gözlemlenmiştir. Diğer dönen varlıklar hesap grubunun ilişkili olduğu hesaplardan yukarı da söz etmiştik. Ereğli Demir Ve elik Fabrikaları T.A.ř.'a ait grafiklerde aynı yönlü artış ve azalışların olma nedeni de diğer dönen varlıklar hesap grubun ilişkili olduğu hesaplar ile ilgilidir. Bir şirketin piyasa değeri üzerinde varlık ve kaynak, nakit akışı doğrudan etkili faktörlerdir. Diğer dönen varlıklar grubu hesaplarının bir varlık hesabı oluşu ve sık sık nakit akışlarının izlendiği Kasa Hesabı ile de etkileşim içerisinde oluşunun Diğer Dönen Varlıklar Hesap Grubunun

doğrudan olmasa da etkileşim içerisinde olduğu hesaplar vasıtası ile piyasa değeri üzerinde bir etkiye sebebiyet vereceği gözlemlenmiştir.

KAYNAKLAR

1. Akgün Aİ (2013) Uluslararası Finansal Raporlama Standartlarının Finansal Analize Etkisi: İMKB'ye Yönelik Bir Araştırma. Doğu Üniversitesi Dergisi 14 (1): 10-26.
2. Nolke A (2005) Introduction to The Special Issue: The Globalization of Accounting Standards. Business and Politics Vol: 7, Issue: 3.
3. Manassian A (2007) Globalization and International Accounting Research: an Agenda For the Future. Revista Brasileira de Gestao de Negocios. Sao Paulo Volume: 6, Number: 25, set./dez.2007.
4. Ankarath N, Mehta K.J, Ghosh TP, Alkafoji YA (2010) Understanding IFRS Fundamentals: International Financial Reporting Standards. New Jersey: John Wiley& Sons, Inc.
5. Ball R (2006) International Financial Reporting Standards: Pros and Cons for Investors. Accounting and Business Research International Accounting Policy Forum 5-27.
6. Yazıcı M (2003) Muhasebe Standartlarının Tanımı. Muhasebe ve Finansman Dergisi Sayı: 18: 33-37.
7. Gage, W.L., Değer Analizi, Milli Prodüktivite Merkezi Yayınları: 44,Ankara 1969
8. Waters, Malcolm; Globalization, London, 1996, s.3
9. Ceylan, A.(2003), “İşletmelerde Finansal Yönetim”, Gözden Geçirilmiş 8. Basım, Ekin Kitabevi, Bursa
- 10.Ercan, M. Öztürk, M. Küçükkaplan, İ. Başçı (2006), Firma Değerlemesi ve Banka Uygulaması, İstanbul: Literatür Yayınları
- 11.Sullivan, P. H. (2001), Value-Driven Intellectual Capital, New York: John Wiley & Sons Press
- 12.Gürbüz, O., Ergincan, Y.(2004), Şirket Değerlemesi Klasik ve Modern Yaklaşımlar, Literatür Yayınları

TÜRKİYE'DE YATIRIM TEŞVİKLERİ: GENEL BİR DEĞERLENDİRME VE KÜMELENME FAALİYETLERİ İÇİN ÖNERİLER

The Investment Incentives in Turkey

Enes YÜCE¹

Tolga ULUSOY²

1. (M.A.), Kastamonu Üniversitesi İ.İ.B.F Bankacılık ve Finans
eyuce@kastamonu.edu.tr

2. (Dr.), Kastamonu Üniversitesi İ.İ.B.F Bankacılık ve Finans
tulusoy@kastamonu.edu.tr

Öz: Yatırım teşviklerinin, devletin sağladığı maddi destekler ve yardımlarla, hedeflenen ekonomik ve sosyal amaçlara ulaşmak için çok önemli bir enstrüman olduğu ve ülke içerisinde bölgesel farkları gidermek, yeni istihdam alanları sağlamak, refah seviyesini arttırmak ve tüketicilere ucuz, daha kaliteli mal ve hizmet sunmak, Ar-Ge çalışmalarını desteklemek, kaynak kullanımında adaleti sağlamak için büyük bir öneme haiz olduğu anlaşılmaktadır. Devletin vermiş olduğu yatırım teşvikleri; amaçlarına, veriliş aşamalarına, kaynaklarına, veriliş şekillerine, kapsamlarına ve kullanılan araçlara göre gruplandırılabilen; gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin yatırım teşvik amaçları doğrultusunda farklı uygulanabilmektedir. Türkiye’de uygulanan yatırım teşviklerinin ise genel olarak vergi indirimi, vergi muafiyeti ve vergi istisnaları ile finansal fonlardan ve yatırım desteklerinden oluştuğu görülmektedir. Yatırım teşvikleri bir ülkenin iktisadi kalkınmadaki en önemli araçtır. Ülkemizde de yatırım teşvikleri yoluyla birçok ekonomik kazanım elde edilmiştir. Ancak yatırım teşviklerinin bölgesel farklılıkları gidermede tam olarak etkili olamadığı görülmekte, yapısal sorunlar, siyasi ve toplumsal durumlar nedeniyle kaynak, fon ve destek sağlama da tarafsızlık ilkesine uygun olmayan durum ve koşulların da meydana geldiği anlaşılmaktadır. Bu çalışma ile Osmanlı döneminden günümüze; yatırımlara yönelik verilen teşviklerin tarihsel evrimi ve gelişimi araştırılmış, hangi dönemde ne tür teşvikler verildiği incelenmiş, teşviklerin amaç ve özelliklerine dair bilgiler sunulmuş, yatırım teşviklerinin iktisadi düşüncelerdeki yeri ve önemine vurgu yapılmıştır. Aynı zamanda yatırım teşviklerinin çok güçlü bir sistem, yönetim, yönetişim ve bürokratik altyapı vasıtasıyla aktarıldığı ABD ve özellikle Avrupa’da, uygulanan yatırım teşviklerine değinilmiş ve yatırım teşvikleri yoluyla ekonomik başarı elde etmiş ülke örneklerine yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yatırım Teşvikleri, Teşvik, Teşvik Belgesi, Kümelenme

Abstract: Investment incentives are a very important instrument for achieving the targeted economic and social goals with the financial support and aid provided by the state and to eliminate regional differences within the country, to provide new employment areas, to increase the welfare level and to provide consumers with cheap, better quality goods and services. It appears to be of great importance to support ge studies and to ensure justice in resource use. Government investment incentives; they can be grouped according to their objectives, stages of delivery, sources, modes of delivery, scope and means used; developed and developed countries in line with the investment incentives can be applied differently. The general investment incentive tax cuts implemented in Turkey, it is observed that tax exemptions and tax exemptions and financial support consists of funds and investments. Investment incentives are the most important instrument in a country's economic development. In our country, many economic gains have been achieved through investment incentives. However, it is seen that investment incentives are not fully effective in eliminating regional disparities, and it is understood that due to structural problems, political and social conditions, there are situations and conditions that do not comply with the principle of impartiality in providing resources, funds and support. With this study; historical evolution and development of the incentives given to investments have been researched, which kind of incentives have been given, the purpose and characteristics of the incentives have been presented and the place and importance of investment incentives in economic thought have been emphasized. At the same time, the investment incentives applied in the USA and especially in Europe where investment incentives are transferred through a very strong system, management, governance and bureaucratic infrastructure are mentioned and examples of countries that have achieved economic success through investment incentives are mentioned.

Key Words: Investment Incentives, Incentive, Incentives Certificate, Clustering

GİRİŞ

Tarihi kaynaklarda, ekonomik büyüme, istikrar ve sosyal refahın sağlanması amacıyla, neredeyse tüm dünya ülkeleri veya ulusları tarafından farklı hedefler doğrultusunda birçok iktisadi reformun yapıldığı görülmektedir. Günümüzde de hedeflenen iktisadi refaha ulaşmak için enflasyonun düşürülmesi, işsizliğin azaltılması, istikrarın sağlanması ve diğer tüm makroekonomik göstergelerde istenilen seviyeye gelmek amacıyla gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler tarafından reformlar, yenilikler ve değişiklikler yapılmaktadır. Bu anlamda yatırım teşvikleri istenilen hedeflere ulaşmak için bir iktisadi araç olarak kullanılmaktadır.

Gelişmiş ülkelerde yatırım teşvik araçları; istikrarın devam ettirilmesi, istihdama yönelik tedbirlerin alınması rekabetin daha da güçlendirilmesi ve sermaye kaçışını engellemek amacıyla kullanılırken; gelişmekte olan ülkelerde ise daha çok kalkınma, bölgesel olarak geri kalmışlığı giderme, teknoloji transferi, küreselleşmeye uyum, rekabet gücü kazanma, sanayileşme ve kaynakların adil dağılımı gibi alanlarda kullanılmaktadır.

Ülkemiz ise özellikle son on yılda ekonomik gelişme açısından pozitif yönlü bir ivme kazanmış ve dünya ekonomi piyasasında söz sahibi olmuştur. Ancak ülkemiz; “gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler” diye kategorize edilen ülkeler arasında gelişmekte olan ülkeler sınıfında yer almakta ve belli zamanlarda ekonomik tıkanmalar yaşanmaktadır. Bu ekonomik tıkanmalar iktisadi bir güvensizlik ortamının tesisine zemin hazırlamaktadır. Yaşanan bu durumun, etki ve sonuçlarını minimal seviyeye indirmek, ekonomiyi canlandırmak, sosyal refah ve sürdürülebilir ekonomik istikrar sağlama amacıyla devlet tarafından gerek kamu kesimine gerekse özel kesime çeşitli teşvikler verilmektedir.

Türkiye’de uygulanan yatırım teşvik politikalarını ele alan bu çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın birinci bölümünde teşvik, yatırım teşvikleri, iktisadi düşüncelere göre teşvikler, Türkiye’de uygulanan yatırım teşvik araçları vb. kavramlar açıklanmaya çalışılmıştır. Çalışmanın ikinci bölümünde Türkiye’de uygulanan yatırım teşvik politikaları, tarihsel süreci, yatırım teşvik belgesi ve kümelenme faaliyetleri ile ilgili kavramlar açıklanmıştır. Çalışmanın üçüncü bölümünde iktisadi olarak gelişmiş olan Avrupa Birliği’nin teşvik politikaları ele alınmış ve teşvik politikaları ile ilgili birliğe üye olan ülkelere bazı örnekler verilmiştir. Yine çalışmanın bu bölümünde dünyanın büyük ve gelişmiş ekonomileri arasında yer alan ABD’nin uyguladığı teşvik politikalarına kısaca değinilmiştir. Çalışmanın son bölümü olan sonuç kısmında ise yatırım teşvikleri ile ilgili genel bir değerlendirme yapılmış, gelişmiş ülkelere göre farklar ele alınmış, günümüzde uygulanan ve gelecekte uygulanacak olan yatırım teşvik uygulamaları ve politikalarına yönelik yapısal, uygulama ve politik aşamalara dair öneriler sunulmuştur.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Ekonomik anlamda ele alınacak teşvik kavramını Türk Dil Kurumu isteklendirme ve özendirme olarak tanımlamaktadır. Ekonomik anlamını ise maddi veya hukuki açıdan destek sağlanan firmalara, hedeflemiş oldukları iktisadi veya sosyal ulaşabilmeleri için verilen ödül şeklinde yorumlamıştır (TDK, 2019). İktisadi ve sosyal hedeflere ulaşmada devletin sağladığı maddi destek ve yardımları teşvik yoluyla sağlamaktır (İncekara, 1995). Başka bir tanıma göre ise maddi veya maddi olmayan yardımlarla herhangi bir alanda faaliyet gösteren sektörlerin veya bölgelerin diğerlerine kıyasen daha fazla gelişim gösterebilmesi amacıyla idarenin

farklı metotlarla sunmuş olduğu yardımlara denir. (Selen, 2011). Ginevicius’a göre teşvik, belirli düzeydeki ekonomik faaliyetlerin diğerlerine oranla daha fazla ve hızlı gelişmesini sağlamak amacıyla, kamu tarafından doğrudan veya dolaylı yöntemlerle sağlanan tüm maddi veya gayri maddi destek, özendirme ve yönlendirmeleri tanımlamak için kullanılmaktadır (Ginevicius, 2011). UNCTAD (2004)’ın tanımına göre teşvik, belirli kurum ve kuruluşlara hükümetler tarafından sağlanan ölçülebilir ekonomik avantajlardır. İktisat literatüründe “teşvik” kavramı, “belirli ekonomik faaliyetlerin diğerlerine oranla daha fazla ve hızlı gelişmesini sağlamak amacı ile kamu tarafından çeşitli yöntemlerle verilen maddi ve/veya gayri maddi destek, yardım ve özendirmeler” olarak tanımlanmaktadır (Çiloğlu, 1997, s. 1). Yatırım teşvikleri; hükümetin almış olduğu tedbirler olarak tanımlanmakta ve yatırımın riskine, giderine, maliyetine, gelirine, hacmine, ait olduğu bölge ve sektörüne etki etmek amacıyla hazırlanmış programlar olarak değerlendirilmektedir (Duran, 2003).

Dünyanın giderek küreselleşmesi sonucu, tüm ülkeler arasında bulunan sosyolojik ve ekonomik sınırlar da kalkmaktadır. Bundan dolayı ülkelerin dengeli, sürdürülebilir bir kalkınma ve gelişme için birbirleriyle uyum içinde hareket etmek zorunda oldukları gerçeği önemsenmelidir. Gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerin çoğu kalkınma ve iktisadi büyüme amaçlı çeşitli teşvik politikaları uygulamaktadır. Yatırım teşvik tedbirleri en çok kalkınma aracı olarak bölgesel kalkınma politikalarında görülmektedir. Genellikle iktisadi sorunlar en çok belli bir bölge veya alana yığılmaktadır. Bu sebep ile alansal veya bölgesel açıdan tedbirler almak kaçınılmaz hale gelmektedir.

Teşvik tedbirleri; devletin ekonomiye müdahale etmek üzere kullandığı araçlardan biridir. Aslına bakıldığında korumacı ekonominin bir ürünü olan tedbirler aynı zamanda ülke içerisinde bölgeler arası farklılıkları azaltma, yeni istihdam alanları sağlama, refah seviyesini arttırma ve tüketicilere ucuz ve daha kaliteli hizmet sunmak üzere kullanıldığı da söylenebilir. Demokrasi ile liberal ekonomi arasındaki ilişkinin varlığı yatırım teşviklerinin de önemini ortaya çıkarmıştır. Ülke içerisindeki gelişmişlik farklarının azaltılması ve hizmetin ülke geneline yaygınlaştırılması yatırım teşvikleri aracılığıyla sağlanabilmektedir. Yatırım teşviklerin ekonomideki önemi aşağıdaki şekilde belirtilebilir (Küçüköğlu, 2005):

İthal edilen yatırım mallarının yatırımcıya veya girişimciye yüklediği fazladan masraflar, (vergi, fon, vs.) doğal olarak yatırım kararına belirli düzeyde vazgeçme etkisi yapacaktır. Aynı zamanda farklı istisna, muafiyet uygulamaları yatırımlara etki edecek ve yatırımları teşvik eden bir unsur olacaktır.

Yapılacak yatırımın zaman kayıpları yüzünden, sermaye faktörüne bu süre içerisinde bir getiri sağlamayacak, enflasyonist etkiler nedeni ile doğabilecek maliyetlerin umulanın üzerinde bir külfet getirmesi riski, yatırımlardan vazgeçilmesinde önemli bir etken olacaktır. Dolayısıyla, bunun telafisine yönelik mekanizmaların çalıştırılması, güçlüklerin aşılması yönünde bir motivasyon ve destek sağlayacaktır.

Ülke ekonomilerinde; bölgelerarası gelişmişlik farklarının kaldırılmasının, kendi kendine gerçekleşmesinin mümkün olmamasıdır. Bu bölgeler, genellikle nitelikli iş gücü ve sermaye olarak bir ülkede bulunan kalkınmış ve gelişmiş bölgelere kıyasen giderek gerilemekte ve iktisadi açıdan kayıplar yaşamaktadır. Kendilerini sevk ve idare durumunda bırakılmaları halinde ekonomik ve sosyal açıdan ikili bir yapının çıkmaza girmesine dönüşebilmektedir. Teşvik uygulamaları ise bu olumsuzlukları gidermek için önemli bir politika aracı olacaktır.

Yatırım teşvikleri sayesinde dış pazarlara yönelik uygun maliyet ve standartta mal üretimi gerçekleştirilip pazarlanabilir. Bu alanda, günümüz ülke ekonomileri arasındaki rekabetçi yapı, dış piyasalara yönelik yatırımların özel teşviklendirmeye tabi tutulması, hatta bu alanda, uluslararası etkinliğe sahip firma oluşumuna destek verilmesi gerekmektedir. Günümüzde; dünya ticaretinde, belirtilen nitelikteki firmaların payı oldukça yüksek bir düzeydedir. Böyle bir yapılanmaya rekabet düzeyi düşük firmalarla rakip olmaya çalışmak bir şey ifade etmemektedir.

Gelişmekte olan ülkelerde insan nüfusu süreklilik altında artış göstermekte ve bunun gerektirdiği iş sağlama alanlarının çoğaltılması yatırımlara bağlı olmaktadır. Yapılacak yatırımlar kendilerinin dışında ikincil istihdam alanlarının da artmasına neden olacaktır. Bu nedenle, yatırım teşvik politikası bu açıdan büyük önem taşımaktadır.

Teşvikler aracılığıyla, gerek mikro gerekse makro anlamda ortaya çıkan ekonomik sorunlar giderilmeye çalışılmaktadır. Yatırımların, teşvikler aracılığıyla az olduğu veya hiç olmadığı bölgelere kaydırılması ile kişilerin refah seviyeleri artmış olacak ve aynı zamanda geri kalmış bölgelerde istihdam açısından önemli gelişmeler yaşanacaktır. Teşviklerin ilgili bölgelere kaydırılması ile ekonomik rekabet ortamı da artacak, tüketiciler adına ucuz ve kaliteli ürünlerin üretimi ön plana çıkabilecektir (Buyrukoğlu, 2014).

Teşvik unsurlarının etkilerini daha net anlayabilmek açısından kimi iktisadi görüşlerin teşvik kavramına bakış açılarını irdelemek yerinde olacaktır.

Merkantilizm ve Teşvik

Merkantilist düşünce, altın ve gümüş kaynaklarının yokluğunda dış ticarete yönelme fikrini savunmaktadır. Buradaki temel düşünce ülkeye giren altın ve gümüş miktarının çıkış miktarını aşması yani başka bir ifadeyle yerli üreticilerin dış rekabetten etkilenmeyecek hale getirilmesi, iç tüketimin azaltılması sayesinde lehte bir dış ticaret açığının oluşturulmasıdır (Gomez, 1987'den aktaran Buyrukoğlu, 2014). Feodal yapının sonlaması, piyasa ekonomisine geçiş, paranın tedavüle girmesi ve kapitalist anlayışın öne çıktığı 15. ve 18. yüzyılları arasında devlet müdahaleleri ile ilgili ilk düşüncelerin ortaya çıkmasıyla birlikte, Merkantilizme göre *devlet; ihracatını artırırken ithalatı azaltmalı, sanayi gelişimi sağlamalı, ücretlerde asgari tarife belirlenmesi gibi birçok iktisadi tedbirler almalı* görüşünü benimsemektedir (Eser, 2011).

Fizyokrat Düşünce Açısından Teşvik

18. yüzyılın ikinci yarısında Merkantilizme tepki olarak doğan bu düşünce akımının temsilcileri fizyokratlar olarak tanımlanmakta ve merkantilist düşüncenin aksine *devletin ekonomiye müdahalesine karşı* çıkmaktadır. (Çaklı, 1998). Fransa'da doğan fizyokrazi; Quesnay'ın fikir önderliğinde tarım ve toprak, refahın menbaı olarak görülmekte ve *ekonominin doğal bir akış içinde olması gerektiği* savunulmaktadır.

Klasik-Liberal Düşünce Açısından Teşvik

17. yüzyıldan itibaren başlayan Klasik Liberalizm düşüncesi, 1870'lere kadar devam etmiştir. Bu iktisadi düşüncenin temel mantığı *mümkün olduğu kadar kişisel özgürlük alanı sağlamak, en üst düzeyde birey çıkarını düşünmek, otoriter yapıyı uzak tutmaktır* (Sarıöz, 2006). Klasik liberalizmde, devlet otoritesinin yasalar ile kısıtlanarak bireyin *devlet tarafından baskılanmasının önüne geçilmesi gerektiği, piyasanın serbestliğini, her türlü iktisadi faaliyetin ve girişimciliğin özgür kılınması* fikri savunulmaktadır. (Tayyar ve Çetin, 2013).

Neoklasik Düşünce Açısından Teşvik

Piyasayı öne alan bu yeni fikir; *mal ve hizmetin devlet müdahalesi olmaksızın, bütünüyle piyasaya göre düzenlenen koşullar çerçevesinde değerlendirilmesi* görüşünü ileri sürmektedir (Aslan, 2010). Neoklasik iktisat anlayışında, klasik iktisat anlayışının birçoğu eleştirilir. Ancak neoklasik olarak adlandırılmasının sebebi, bu fikri savunanların neredeyse tümü tarafından liberal anlayışın savunulmasıdır.

Sosyalizm Düşüncesi Açısından Teşvik

Sosyalizmin birçok tanımı yapılmıştır. Bunlardan bir kısmı özgürlüğü, eşitliği, iyiliği ve yardımlaşmayı esas almaktadır. Fakat bilim açısından tanımı, *üretimin tüm aşamaları, araçları, mülk edinme hakkı ve iktisadi*

faaliyetlere yön verme tamamen devlet tekelinde ve devletin sunmuş olduğu programın güdümünde şekillenmektedir (Öztürk ve İnan, 2014).

KAVRAMSAL SINIFLANDIRMA

Bölgesel nitelikli amaçlara hizmet etmek için teşvikler olduğu gibi ülke genelinde belirli bir iktisadi düzeyi yakalama ve istikrar içinde yapılması gereken teşvik uygulamaları bulunmaktadır. Teşviklerin çeşitlendirilmesindeki temel esas, amaca yönelik hedeflerin tutturulması ve var olan kaynağın doğru yönde kullanılmasını sağlamaktır. Ayrıca çeşitli ve amaca yönelik teşvikler, yatırımcı açısından da kolaylıklar sağlayacaktır. Bütünsellik üzerinden bilgi edinme zor olacağı gibi teşviklerden yararlanma durumu da zorlaşacaktır. Bu sebeple kategorize edilmiş teşvikler sayesinde en verimli şekilde desteklerden istifade edilecek ve hangi alanda teşvik ihtiyacı varsa o alana yönelim gerçekleşecektir. Tablo 1’de teşviklere dair sınıflandırma yapılmıştır (Duran, 2003 ve Buyrukoğlu, 2014)

Tablo 1. Teşviklerin sınıflandırılması

Amaçlarına Göre	Mahalli Yapılarına Göre	Gelişmişlik Düzeyine Göre
- Mali Teşvikler - Finansal Teşvikler - Diğer Teşvikler	- Merkezi İdarece Uygulanacak Teşvikler - Yerel İdarece Uygulanacak Teşvikler - Fonlar Aracılığı ile Yürütülecek Destekler	- Gelişmiş Ülkelerde Uygulanan Teşvikler - Gelişmekte Olan Ülkelerde Uygulanan Teşvikler

Kaynak: Duran, 2003 ve Buyrukoğlu, 2014

Devletlerin gelişmişlik durumlarına göre yatırım teşvik politikası uygulamasındaki amaçlar farklılık arz edebildiği gibi bir devlet içindeki bölgeler arasındaki gelişmişlik farkları da yapılacak olan destekleri etkilemektedir. Gelişmiş ülkeler; mevcut durumlarını koruma, eksik durumlarla ilgili önlem alma, geline nokta itibarıyla ülkelerinin yatırımsal fikirlerini, projelerini, desteklerini artırma ve iktisadi gelişmişlik çıtalarını daha fazla yükseltmek üzere yatırım teşvik politikası izlerken, gelişmekte olan ülkeler ise; gelişmiş ülkelerin düzeylerine yetişebilmek, onların refah seviyesini yakalamak, rekabet edebilecek düzeye ulaşmak, sanayide ve teknolojide çağdaşlığı benimseyerek kalkınma hedeflerini tutturmak için yatırım teşvik politikası izlemektedirler. Konunun daha iyi anlaşılabilmesi ve basitleştirilmesi açısından gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin; yatırım teşvik politikalarını uygularken izledikleri yollardan bir kısmı tablo 2’de belirtilmektedir (Aydoğuş, 2006 ve Duran, 2003):

Tablo 2. Gelişmişlik düzeyine göre teşvikler

Gelişmiş Ülkeler	Gelişmekte Olan Ülkeler
-Rekabet gücünün devamlılığı -Teknolojik gelişmede süreklilik -Sermaye kaçışını önlemek -Bölgesel eşitsizliği gidermek	-Ekonomik kalkınma -Geri kalmış bölgelerin kalkındırılması -Uluslararası rekabet gücünü kazanma -Verimlilik artışı
-Verimlilik artışını sağlamak	-İstihdam imkanlarını geliştirme
-Problemlili sektörlerde devlet yardımı	-Teknoloji transferi
-İş sağlama potansiyelinde artış	-İhracatı artırmak
	-Sanayileşme
	-Yabancı sermaye çekme
	-Kaynakların Etkin kullanımı
	-Küreselleşmeye uyum
	-Gelir eşitsizliğinde adaleti sağlama

Kaynak: Aydoğuş, 2006 ve Duran, 2003

Kapsamına göre teşvikler özel ve genel amaçlı olmak üzere ikiye ayrılmakta ve farkları tablo halinde şu şekilde sunulmaktadır (Sevinç, 2014 ve Buyrukoğlu, 2014):

Tablo 3. Kapsamına göre teşvikler

Genel Amaçlı Teşvikler	Özel amaçlı Teşvikler
-Ekonominin bütünü kapsar.	-Ekonominin tümünü kapsamaması
-Seçici özelliği yoktur.	-Faaliyet alanının önemli olması
-Faaliyet alanı önemli değildir.	-Seçicilik kriterinin bulunması
-Ülke genelini kapsar.	-Bölgesel ve yöresel kalkınma
-Büyük ölçekli yatırımlar	-Kalkınmada öncelikli yöreler
-Yabancı sermaye politikası	-Çeşitli Destekler
-Gelişmiş sanayi politikaları	-Bölgesel Teşvik politikaları
	-KOBİ faaliyetlerinin desteklenmesi

Kaynak: Sevinç, 2014 ve Buyrukoğlu, 2014

Türkiye’de uygulanan yatırım teşvik araçları tablo 4’te belirtilmiş ve bu araçların neyi ifade ettiği açıklanmıştır (Ekinci, 1997, Buyrukoğlu, 2014, Gökmen ve Kartaloğlu, 2012):

Tablo 4. Türkiye’de uygulanan yatırım teşvik araçları

1-Gümrük Vergisi Muafiyeti	10-Makine, Teçhizat Alımında KDV Desteği
2-KDV İstisnası	11-Teşvik Kredileri
3-Vergi İndirimi	12-Enerji Desteği
4-Faiz İndirimi	13-Arsa Sağlama
5-Yatırım İndirimi	14-Dış Kredi Teminat Mektubu Masraflarına Katkı
6-Gelir Vergisi Stopajı Desteği	15-Taşınma Desteği
7-Finansman Fonu	16-Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteği
8-Ar-Ge Yardımı	17-Sigorta Primi Desteği
9-Vergi, Resim Ve Harç İstisnası	

Kaynak: Ekinci, 1997 ve Buyrukoğlu, 2014

2009 yılında geniş çaplı bir yapıya sahip olan yeni bir teşvik sistemi Türkiye’de uygulamaya konmuştur. 18.02.2009 tarih ve 5838 sayılı “Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun’da” yer alan bu teşvik sistemi, sektörel, bölgesel ve büyük projelerin desteklenmesi hususunda ihdas edilmiştir (Karakurt, 2010). 2009 yılı 15199 sayılı kararda açıklandığı üzere 2009 yılı teşvik sistemi uygulamasının hedefleri arasında;

- Tasarrufların katma değeri yüksek olan yatırımlara yönlendirilmesi,
- Üretimde artış,
- İstihdam artışı,
- Yatırımlarda devamlılığın sağlanması,
- Kalkınmada sürdürülebilirlik,
- Güçlü rekabet ilkeleri doğrultusunda, teknolojik ve Ar-Ge kapsamlı büyük yatırımlara yönelimin sağlanması,
- Doğrudan yabancı yatırımların artırılması,
- Bölgesel olarak sosyo-ekonomik dengesizliğin giderilmesi,
- Çevrenin korunmasına ilişkin yatırımlar,
- Ar-Ge faaliyetlerinin desteklenmesi,

gibi teşvikler bulunmaktadır (2009/15199 sayılı karar madde 1).

Son on yılda birçok kez değiştirilen ve yenilenen yatırım teşvikleri, 2012 yılında yeniden revizyona uğrayarak bir kez daha değiştirilmiştir. 2004 yılında 5084 sayılı kanun ve 2006 yılında 5035 sayılı kanun ile ve 2009 yılında ise tümüyle yeniden tasarlanmıştır. 2012 yılı itibarıyla Ekonomi Bakanlığı tarafından yeni bir teşvik sistemi daha duyurulmuştur (Acar ve Çağlar, 2012).

2012 yılı itibarıyla uygulanan yeni teşvik sistemi araçları önceki yatırım araçlarına benzer nitelik taşımaktadır. Aşağıda tablo halinde 2009, 2012 ve 2016 yılları arasında sunulan teşvikler gösterilmiştir (Yılmaz, 2016, <http://www.tcmbblog.org>, 2019):

Tablo 5. 2009, 2012, 2016 yılları teşvik araçları

2009 Türkiye Geneli Teşvik Araçları	2012 Türkiye Geneli Teşvik Araçları	2016 Yatırım ve Proje Teşvik Araçları
Vergi İndirimi Yatırım Yeri Tahsis Gümrük Vergisi Muafiyeti KDV İstisnası Faiz Desteği Sigorta Primi Desteği	Vergi İndirimi Yatırım Yeri Tahsis Gümrük Vergisi Muafiyeti KDV İstisnası Faiz Desteği Sigorta Primi Desteği Gelir Vergisi Stopaj Desteği	Vergi İndirimi Yatırım Yeri Tahsis Gümrük Vergisi Muafiyeti KDV İstisnası Faiz Desteği Sigorta Primi Desteği Gelir Vergisi Stopaj Desteği Enerji Desteği Ücret Desteği

Kaynak: Yılmaz, 2016, <http://www.tcmbblog.org>, 2019

KÜMELENME FAALİYETLERİ

Kümelenme kavramsal olarak değerlendirildiğinde iktisadi olarak yatırıma konu faaliyetler bakımından birbirlerine yakın mal ve hizmet üreten veya her türlü ekonomik etkinlik yapan firmaların, ortak çalışmalar yapması veya kendilerini destekleyen kurum kuruluş ve oluşumlarla işbirliği yapması olarak tanımlanmaktadır (Günaydın, 2013). Başka bir tanıma göre kümelenme; işletmelerin birbirlerine üretim koordinasyonu ile bağımlı olduğu, bu oluşuma destek veren kurumlar ve müşterilerin oluşturduğu yapıya denmektedir. Başka bir şekilde ifade etmek gerekirse, faaliyet alanı belli olan sektörlerin kendileriyle aynı özellikleri taşıyan ve eksiklerini gideren şirketler, firmalar ve kuruluşlarla korelasyon şeklinde bağlaşımlar kurmasıdır (Çağlar, 2006). Yine kümelenmenin en kısa tanımını yapmak gerekirse; birlikteliğe açık her türlü yapının destek olmasıyla yatırıma konu faaliyetlerde sektörlerin işbirliğine gitmesidir.

Kümelenme faaliyetleri ilgili çalışmalara tarihi olarak bakıldığında çok eski olmadığı anlaşılmaktadır. Literatür ve kavramsal açıdan ilk inceleme 1990 yılında Porter tarafından yapıldığı bilinmektedir. Türkiye’de ise Michael Porter’ın 1999 yılında yaptığı çalışmalar neticesinde Orta Doğu Rekabet Stratejileri Merkezi ve özel sektörlerin dâhil olması ile başlamıştır. Ülkemizin küresel ekonomideki rekabetinin güçlendirilmesi hedeflenmiştir (Günaydın, 2013).

Kümelenme faaliyetlerinde şirketlere yatırımcılara görevler atfedilirken aynı zamanda devletinde bu faaliyetlerdeki aktif rolü ve izlediği politika gözden geçirilmeli ve bazı öneriler dikkate alınmalıdır. Öneri olarak; devlet sadece siyasi amaçlı gelişen, büyüyen, yükselen kümelenmelere odaklanmak yerine tüm kümelenme faaliyetlerine destek sağlamalı ve kümelenme ile ilgili yeni bir oluşum kurmaktan ziyade hâlihazırda mevcut olan ve birleşim aşamasında olan kümelenmeler desteklenip geliştirilmeli ve güçlendirilmelidir. Yatırımlarda yabancı sermayenin de dikkati çekilerek yeni kümelenme adımları atılması için taban oluşturulmalıdır. Tüm kümelenme girişimlerinde devlet kolaylaştırmaya yönelmeli, katılım sağlamaya çalışmalıdır. Çünkü kümelenmeye; diğer ülkelerdeki örnekler üzerinden öğrenilen tecrübe ve bilgi ışığında bakıldığında kamu-özel sektör işbirliği yüksek oranda başarılı olmaktadır. Politika açısından ise devlet tarafından kümelenmeye katılacak unsurların rollerine daha verimli bir şekilde biçim verilmesi, yapıcı rol üstlenilmesi, farklı büyüklükteki oluşumlar arasında ilişki sağlanması, genel olarak fırsat odaklı tarzla hareket beklenilmektedir. (Çağlar, 2006).

Kümelenmeye üretim açısından bakıldığında iş bölüşümü ile uzmanlaşma, zaman tasarrufu, kalite ve verim sağlamaktadır. Aslında bu kavram tarih açısından bakıldığında Osmanlı Dönemi’nde de *teşrik-i mesai düsturu* olarak karşımıza çıkmaktadır. Yerel olarak faaliyet gösteren bazı sektörlerin birbirleriyle işlerinde kolaylık sağlamak için işbirliğine gittikleri bilinmektedir. Ancak bununla ilgili bilgiler genel olarak yazılı kaynaklardan ziyade sözlü kaynaklardan gelmektedir.

Kümelenmeler oluşturulurken yeni işletmelere, birimlere ve yapılara ihtiyaç duyulmaktadır. Kurulan her birim ait olduğu bölgede istihdam olanakları açısından fayda sağlamakta ve işsizliğin azalmasına katkıda bulunmaktadır (Alsaç, 2010). Kümelenmeler, iş paylaşımı ile hız ve kolaylıklar sağlayarak bilgi ve kaynakların etkin kullanımında rol oynamaktadır. Şirketler birbirleriyle yarış içinde değil uzlaşa halinde, ortak bir yaklaşım ve düzen içinde hareket etmektedirler. Üretim, hizmet veya faaliyetin her aşamasında verimsizliğe veya gelişmeye engel olan veyahut eksiklik içeren tüm unsurlar incelenmekte ve faaliyet içerisinde rol alanlar üzerinde çözümci, düzeltici, geliştirici, verim almaya yönelik kapasite ve

performans artırıcı politikalar izlenerek çalışmalar yapılmaktadır. Aynı zamanda kümelenmenin rekabet üzerinde güçlendirici etkisi vardır. Kümelenme faaliyetleri rekabet gücünü üç yoldan şu şekilde etkilemektedir (Çağlar, 2006):

- Verimlilik ve üretkenlik.
- Yenilikçiliğin gelişmesi ve tetiklenmesi.
- Ticari hale gelme sürecinde hızlilik.

Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Sanayi Bölgeleri Genel Müdürlüğü tarafından kümelenme faaliyetlerinin hedefleri, destek kapsamı, miktarı ve hedef kitlesi üç başlık halinde şu şekilde ifade edilmektedir (Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019):

Kümelenme Faaliyetlerinde Hedefler

- Yürütülecek işbirlikleri tesis etmek, bu faaliyetlerin geliştirilmesi ve güçlendirilmesini sağlamak,
- Verimliliğin artırılması yenilikçilik ve rekabet gücü kazandırmak,
- Küresel dış satımdan daha fazla hissedar olmak,
- Ürünlerin üretimini büyük oranda ileri teknoloji ile yapmak
- Eğitimli ve işgücü olarak nitelikli çalışanlara sahip, toplum yapısına entegre ve duyarlı, çevre dostu gelişmiş sanayi sistemi oluşturmak.

Bu hedefler doğrultusunda Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Sanayi Bölgeleri Genel Müdürlüğü tarafından amaca yönelik olarak birliktelik kuran; üniversite ve firma sayısı, koordinasyon amaçlı diğer kurum ve kuruluş sayıları, kuruluş ve işletmelerin ne düzeyde ilişki içerisinde olduğu ile ilgili durumlar, kalite bazında artış yapan ve yapısal olarak aynı fiziki ortamı kullanan veya faydalanan firma sayıları, yeni ürün, güncellenmiş geliştirilmiş ürün sayıları takip edilecektir.

Kümelenme Faaliyetlerinde Destek Kapsamı ve Miktarı

Kümelenme faaliyetlerinde destek kapsamı 5 yıl ile sınırlıdır. Ancak; çeşitli gerekçelerle yedi yıla kadar uzatılabilmektedir. Kümelenme destek kapsamı uygulama usul ve esaslarında yer alan faaliyetler, farkındalık ve etkinliği geliştirme, piyasa ve faktörel şartları geliştirme, verimlilik artırıcı faaliyetler ve yenilikçi faaliyetler olmak üzere dört başlıkta şu şekilde gruplandırılmaktadır:

Farkındalık ve etkinliği geliştirme

- Temsil amaçlı hukuksal yapılaşma.

- Kümelenmede işbirliği yapanların koordine edilmesi, farkındalıklarının artırılması organizasyon düzenleme ve firmalar tarafından tanışma ve tanıtma etkinlikleri düzenlenmesi.
- Hukuksal olarak oluşturulan yapının güçlü hale getirilmesi.
- Ortak marka şuuru oluşturma ve tanıtım reklamı yapılması.
- İç piyasa dahil olmak üzere pazar geliştirme girişimleri, özendirme ve lobi faaliyetleri.
- Küresel pazar yapısıyla ilişki ve diğer kümelenme faaliyetleriyle etkileşim kurma.
- Strateji, planlar hazırlama ve gelişmiş analizler düzenleme.
- Teşvikler için başvuru hazırlıklarının yapılması.

Piyasa ve faktörel şartları geliştirme

- Kaliteli eleman yetiştirme ve geliştirme.
- Ara malı ve hammadde kalitesini artırma ve maliyeti azaltma.
- Fiziki altyapının ortak kullanımına ilişkin yatırımlar.
- Sanayilerin üniversitelerle birliktelik kurması.
- Bilgi üniteleri kurularak pazar hakkında bilgi toplanması.
- Temel stratejik bilgiye ulaşım

Verimlilik artırıcı faaliyetler

- Sertifika ve akredite işlemleri.
- Laboratuvar kurulumu.
- Yenilebilir enerji kullanımı ve enerjinin verimliliği uygulamaları.
- Hammadde ve ara malı tedariki ile ilgili etkinlikler.
- Ortak çalışma saatleri, ulaşımında birlik, sanayi açısından ortak yaşam.
- En iyi küme uygulamasının yaygın hale getirilmesi.
- Depo ve atölyelerin ortak kullanıma sunulması.

Yenilikçi faaliyetler

- Farklı tasarımlar ve üretkenlik artırıcı uygulamalar.
- Araştırma ve geliştirme amaçlı laboratuvar kurulumu.
- Test, benzetim, numune hatları gibi ortak platformların tesisi.
- Tanıtım ve transfer işlemi, teknoloji kullanarak takip etme birimlerinin kurulması.
- Yenilik amaçlı destekçi uygulamalar

Kümelenme kapsamında mali destek amaçlı hibe verilmektedir. Miktarı ise 25 milyon TL'dir. 5 yıllık süreyi kapsamaktadır. İş planının tamamlanması neticesinde geri ödemesiz destek oranı toplam bütçenin yarısını ve her kalem esas alınarak hesaplandığında %75'ini geçmemektedir.

Kümelenme Faaliyetlerinde Hedef Kitle

Yenilikçi olmak ve rekabet gücü elde etmek için bir yapı dâhilinde olmak isteyenler uygulamanın hedef kitesidir. Belli bölgelerde ve birbiriyle ilişkili sektörlerde veya ekonomik geliştirme, iyileştirme, kalkınma amaçlı bir araya gelen kurum, kuruluş, tüzel ve özel yapıların tümü kümelenmede faaliyetlerinde birlikteliği ifade eder.

Bazıları şunlardır:

- Sanayi, organize sanayi bölgeleri ve serbest bölgeler.
- Dış satımda ortaklık yapan birlikler.
- Yerel ve il özel idareleri, araştırma geliştirme kurumları, üniversiteler.
- Bazı teknoloji geliştirme bölgeleri ve sanayi odaları.

Üniversite ve Sanayi İşbirliği

Bilim esaslı iktisadi faaliyetler geliştirebilmek amacıyla üniversite ve sanayi işbirliğinin önem olduğu görülmektedir. Bilim ve teknolojiye son yirmi yıla bakıldığında, sanayi sektörü bakımından sermaye, emek ve hammadde dışındaki en önemli faktör olduğu anlaşılmaktadır. Bilim ve teknoloji aynı zamanda yapısal anlamda sanayinin değişimine katkıda bulunmaktadır. Bu doğrultuda üniversitelerde veya araştırma ve geliştirme birimlerinde üretimi sağlanan bilgilerin; ticari boyut kazandırılarak piyasaya sürüldüğü görülmektedir. Gelişmiş iletişim ağı ile birlikte teknolojisi güçlü ve üretimde yeni teknikler kullanan bilim ve teknoloji tabanlı üniversiteler ucuz ve kaliteli mal üretiminde etkin rol oynamakta ve sanayi ile işbirliği yapmaktadır. Henüz çok etkin bir şekilde olmasa da sanayi ve üniversitelerin işbirliği yapmasıyla birlikte teknopark, yenilik ve bilim merkezleri, araştırma ve geliştirme merkezleri adı altında yeni oluşumlar meydana gelmektedir. Ancak bu işbirliğinin tesis edilmesi bakımından bazı yapısal sorunların meydana geldiği ve bu sorunların neticesinde bazı önerilerin dikkat alınması gerektiği görülmektedir. Bu sorunlar ve öneriler şöyle sunulmaktadır (DPT, 2000):

Sorunlar

- Üniversiteye ait teknik donanım ve işgücünden herhangi bir bedel ödemeksizin veya çok az bir karşılık vermek üzere yararlanmak.
- Öz kaynaklar yerine teşviklerden veya düşük faizle sunulan kredi imkânlarından yararlanılarak araştırma ve geliştirmeden ziyade yatırım endeksli harcama yapılması
- Daha çok güncel problemlere yönelerek kalıcı sorunlara ve teknolojik eksikliklere çözüm bulmamak.
- Sanayi kesiminin üniversitelerle ilgili daha önce edindiği kötü tecrübe, karşılıklı rollerin belirlenmemesi, üniversitelerin politikaları sebebiyle bilimsel ve teknolojik yetersizliğin olması ve liyakatli çalışan sayısının az olması.

- Üniversitelere güven açısından yeterli oranda başarıya ulaşmış proje bulunmaması veya var olsa bile tanıtımının yetersiz olması.
- Bürokrasi engeli ve çeşitli süreçlerin uzaması
- Sanayi kesimi olarak kurumsallaşma sorunu, gelenekçi yaklaşım, eğitim seviyelerindeki düşüklük, karar mekanizmalarındaki eleman yetersizlikleri.

Öneriler

- ✓ Araştırma ve geliştirme bilincinin oluşturulması.
- ✓ Sanayi ve teknoloji geliştirme amaçlı bölge tespiti yapılması ve bu bölgeye uygun araştırma ve geliştirme teşvik araçlarının sağlanması.
- ✓ Ar-Ge personeli çalıştırma zorunluluğu getirilmesi
- ✓ İşgücü ve donanım eksiklerinin giderilmesi ve maddi kaynak sağlanması
- ✓ Üniversiteler tarafından sanayi kesimine kendi bilim, teknik ve teknolojik kaynaklarının tanıtımının yapılması.
- ✓ Proje desteği için masalar kurulmalı doğrudan veya dolaylı olarak teşvikler yapılmalı.
- ✓ Bürokratik engeller aşılmalı, süreçlerin uzamaması ve işbirliğinin akıcı bir şekilde işlerliğinin sağlanması
- ✓ Üniversite çalışanlarının projelerde etkin görev alabilmesi için yasal dayanak oluşturulması ve bu yolla ücret desteği sağlanarak özendirici adımlar atılması.
- ✓ Doktora ve yüksek lisans eğitimleri için sanayi kesiminden destek alınması ve işbirliği ve AR-GR ile alakalı bilimsel çalışmalara önem verilmesi.
- ✓ Sanayi ve üniversite işbirliği konusunda proje veya çalışma yapmayan akademik üyelere doktora tez yürütme yetkisi verilmemeli ya da akademisyenin yüksek lisans veya doktora öğrenci sayısı yürüttüğü proje sayısı ile orantılı olmalı.
- ✓ Yetişmiş teknik elemanlar temin edilmeli ve eğitilmiş işgücüne önem verilmeli
- ✓ Bürokratik iş ve işlemlerin yapılması ve ekipman sağlamak amacıyla teknopark kavramı geliştirilmeli ve bu merkezler aracılığı ile sanayiye ve üniversitelere hizmet verilmeli.
- ✓ Teknoparklar bilim ve teknolojik olarak doğru politikalarla sevk ve idare edilmeli, alanına göre verimlilik sağlamak için şubeleşmeye gidilmeli.
- ✓ İthal edilen mal-malzeme ve teknik-teknolojik ekipmanlar hem sanayi hem de üniversite adına vergiden muaf tutulmalı.

Kümelenme Faaliyetlerinde Dünya ve Avrupa

Avrupa ülkeleri, ABD ve Japonya gibi gelişmiş ülkeler kümelenme faaliyetlerinde çeşitli politikalar üretip düzenlemeler yaparken, gelişmekte olan ülkeler de gelişmiş ülkelerin amaçlarına yakın yaklaşımlarla kümelenme faaliyetleri yürütmektedirler. Ülkeler ve beklentileri açısından bakıldığında kümelenme hedefleriyle ilgili şu örnekler verilebilmektedir (Tutar, Tutar ve Eren, 2011):

- Ekonomik olarak istikrarlı gelişim, eğitim yenilikleri ve teknolojik ilerlemeler. (İrlanda)
- Dış satımda kalite seviyesini artırma. (Hindistan).
- Teknolojik yenileşmenin gelişim ve desteğinin sağlanması. (AB, ABD)
- Sanayide rekabet potansiyelini güçlendirmek. (Hindistan, Yeni Zelanda, İtalya, Meksika)
- Dış sermayenin ülkeye gelmesini sağlamak. (Çek Cumhuriyeti)
- Yeni piyasa ve pazar arayışları. (Hindistan, Meksika, İtalya)
- Yeni istihdam sahaları oluşturmak. (İtalya, İngiltere)

Fransa idari yapısı ve büyüklüğü açısından değerlendirildiğinde büyük oranda ülkemizle benzerlik göstermektedir. Fransa'nın kümelenme konusunda gelişmiş ve başarı elde etmiş olduğu birçok çalışma bulunmaktadır. (Alsac, 2010). Dünya Ekonomik Forumu'nun küresel rekabet bildirisine göre yayınlanan bilgiler doğrultusunda rekabet etme potansiyeli sıralamasında İsveç dördüncü Fransa ise on sekizinci sıradadır. Türkiye kümelenme faaliyetlerini geliştirme bakımından kırk altıncı sırada yer alırken rekabet gücü olarak elli üçüncü sırada kalmaktadır. Almanya, ABD, Japonya, İngiltere gibi iktisadi olarak gelişmiş ülkelerin ise rekabet potansiyeli açısından sıralamada ilk on ülke arasında olduğunu görmekteyiz (<http://www3.weforum.org>, 2019).

SONUÇ

Yapılan bu çalışma ile Türkiye'nin de diğer ülkeler gibi yatırımlara yönelik sunmuş olduğu, özellikle Avrupa Birliği uyum yasaları doğrultusunda gerçekleştirilen değişikliklerle, teşviklerin birçoğu benzer nitelik ve özellik taşımasına rağmen istihdama, rekabet gücünün artırılmasına, bölgesel farkların giderilmesi veya en aza indirilmesine, ekonomik büyüme ve kalkınmaya, sosyal refah artışına, üretimin ve kalitenin artırılmasına olan etkisi istenilen seviyelerde olmadığı anlaşılmaktadır. Çünkü sadece yatırım teşviklerinin verilmesi iktisadi kalkınma için yeterli olmamaktadır.

Türkiye'de, yatırım teşviklerinin iktisadi büyümeye etki edebilmesi için örnek verilen ülkeler üzerinden değerlendirildiğinde yukarıda sayılan güçlü yapısal kriterlere bağlı olduğu anlaşılmaktadır. Aşağıda, Türkiye

açısından bakıldığında yatırım teşviklerinin ekonomiye katkısı ve geri dönüşümünün kontrolü amacıyla soru niteliğinde şu yapısal sorunlara değinilmektedir:

1. Yatırım teşvikleri girişimcilere, yatırımcılara, şirketlere veya kamu kesimine verildikten sonra takibi ne derece yapılmakta mıdır?
2. Yatırım teşviklerinin ekonomiye ne kadar etki ettiği ile ilgili kamu kurum ve kuruluşları tarafından kanıtlanmış bilimsel nitelikte ekonomik göstergeleri ifade eden nesnel bir çalışma var mıdır?
3. Yatırım teşvikleri ile ilgili kanuni, yasal veya herhangi bir mevzuata ilişkin kaynak israfına ve teşviklerin yanlış yerlere kanalize edilmesine sebep olacak boşluklar var mıdır?
4. Yatırım teşvikleri adı altında verilen herhangi bir desteğin talep edenler tarafından yasal dayanağa uygun olarak etkin ve verimli bir şekilde kullanıp kullanılmadığına dair kontrol mekanizması var mıdır, varsa nasıl işlemektedir ve kontrol süre sınırı neye göre belirlenmektedir?
5. Yatırım teşvikleri amacına uygun kullanılmadığında veya aldatıcı, yanıltıcı durumlar söz konusu olduğunda hem yetkili kurum hem de teşviklerden yararlananlar için yasal yaptırımlar nelerdir?
6. Adalet ilkesine uygunluk ve ekonomiye geri dönüşümü ve katkısı göz önüne alındığında, bazı alanlarda belirli süreye tabi ve kaynakların yetersiz olmasından dolayı kısıtlı ve limitli olan yatırım teşvikleri aynı potansiyele, şartlara ve kapasiteye sahip yatırım veya yatırımcılara verilirken hangi kriterler esas alınmaktadır?
7. Siyasi organlar tarafından veya yerel idarelerce devlet imkanlarının kullanılarak teşviklerin yatırım ve yatırımcılara tahsis edilmesinde tarafsızlık ilkesine uygunluğa ne derece riayet edilmektedir ve uygun olup olmadığının tespitinin yapılabilmesi adına hiyerarşik düzen tesis edilmiş midir, yetkili kurum var mıdır, varsa ne derece yeterli olmaktadır veya yasal dayanak ve yetki açısından tıkanmalar yaşanmakta mıdır?

ÖNERİLER

Yine bu çalışma neticesinde elde edilen bilgiler kapsamında tıkanıklık ve aksaklık yaşanan tüm noktalar merkez alınarak teşviklerle ilgili şu önerilerde bulunulabilir:

1. Öncelikli olarak Ar-Ge çalışmalarına gelişmiş Avrupa ülkelerinden örnekler alınarak iç piyasa uyumu gerçekleştirildikten sonra yoğun teşvikler verilmeli ve çeşitliliği artırılmalı.

2. Çalışanlara yönelik düzenlenen eğitim seminerleri; artırılarak devam ettirilmeli, gerekli kurum ve kuruluşlardan profesyonel destek alınmalı ve devlet tarafından otomatik kontrol, sevk ve idare merkezleri kurularak profesyonel hale getirilmeli, ayrıca bu alanda yürütülen faaliyetlere yönelik teşvik kapsamı genişletilmeli.
3. Teknolojinin yenilik, yenileşme ve modernizasyon ile çağın gereklerine uygun hale getirilmesi amacıyla teşviksel destekler uygulanmalı ve her alanda teknolojiye geçilmesi sağlanarak verimlilik odaklı çalışılması hedeflenmeli.
4. Verimlilik ve kaynakların etkin, israf edilmeden kullanımı ile ilgili bilimsel yöntemler kullanılmasına katkıda bulunulmalıdır.
5. Bölgesel farkları gidermek ve sosyal refahı ülke geneline yaymak amacıyla yatırımcılara yönelik olarak bölgesel özendirici teşvik programlarının sayısı artırılmalı, kolaylıklar getirilmeli ve tanıtıcı, cezbedici reklamlar yapılarak geri kalmış bölgelere yönelim daha da artırılmalı.
6. Yapısal eksiklikler giderilmeli.
7. Bürokratik engellere son verilmeli, bürokrasiye işlerlik kazandırılmalı, ilgili kurumlar merkezîleştirilerek teşviklere ulaşmadaki zorluklar ve karışıklıklara engel olunmalı.
8. Özellikle en büyük sıkıntılardan biri olan dağınık idari yapıya çözüm bulunmalı.
9. Bilgi ve belgeye ulaşma konusu yatırımcı lehine çözümlenmeli.
10. Yeni ürün ve markalaşma kültürü edinilmesi adına teşvik programları uygulanmalı ve ödül mahiyetinde özendirici ikna edici düzenlemeler yapılmalı.
11. Bilgi, yazılım ve iletişim tabanlı faaliyetlere daha fazla önem verilmeli ve teşvik çeşitliliği artırılmalı.
12. Tarıma yönelik olarak izlenen teşvik politikaları net olmalı ve verilen teşviklerle ilgili, yatırımcılar lehine süreler uzatılmalı, üretimi ve ürün çeşitliliği artırmaya yönelik devlet yardımları faaliyetin her aşamasında eksiksiz ve kaygısız bir şekilde aktarılmalı.
13. Avrupa Birliği uyum kriterleri gereği verilen teşvikler ülkenin sosyo-ekonomik kültürü göz ardı edilmeden sunulmalı ve bu yolla kaynak israfına engel olunmalı.
14. Yatırım teşviklerinin verilmesinden sonraki süreçte gözetim ve izleme politikası güçlendirilmeli, teşvik imkanlarından yararlanan kurum, kuruluş veya yatırımcılara ölçülü bir biçimde başarı baskısı politikası izlenmeli. Örnek olarak, belli üretim hacmine ve kapasitesine ulaşan-ulaşmayan girişimcilere tahsis edilen düşük faizli kredilerde başarı durumunda oranların düşürülmesi;

başarısız durumda ise oranların yükseltilmesine yönelik vb. uygulamalar tüm teşvik programlarında uygulanmalı.

KAYNAKLAR

1. Acar, O. ve Çağlar, E. (2012). Yeni teşvik paketi üzerine bir değerlendirme. *TEPAV Yayını*, (N201221), 1-11.
2. Alsaç, F. (2010). *Bölgesel gelişme aracı olarak kümelenme yaklaşımı ve Türkiye için kümelenme destek modeli önerisi*. Uzmanlık Tezi, DPT, Ankara.
3. Aslan, N. T. (2010). Klasik - Neoklasik dönüşüm süreci: “yeni kamu yönetimi”, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 11(2), 21-38.
4. Aydoğuş, İ., Soybalı, H. H. ve Baytok, A. (2006). Yunanistan ile Türkiye’de uygulanan turizm yatırım teşviklerinin karşılaştırılması. *Afyon Kocatepe Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi*, 8(1), 1-22.
5. Buyrukoğlu, S. (2014). *Yatırım teşvik politikaları ve makroekonomik etkileri: Türkiye için ampirik analiz*. Doktora tezi. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
6. Çağlar, E. (2006). *Türkiye’de Yerelleşme ve Rekabet Gücü: Kümelenmeye Dayalı Politikalar ve Organize Sanayi Bölgeleri, Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu*. Ankara: TEPAV Yayınları.
7. Çaklı, S. (1998). *İktisat Politikası Düşüncesinin Evrimi*, Ankara: Gazi Kitabevi.
8. Çiloğlu, İ. (1997). Teşvik sisteminin değerlendirilmesi, *Hazine Dergisi*, Sayı: 8, 1-15.
9. Duran, M. (2003). *Teşvik Politikaları ve Doğrudan Sermaye Yatırımları*, Ankara: Hazine Yayınları.
10. Eser, E. (2011). *Türkiye’de uygulanan yatırım teşvik sistemleri ve mevcut sistemin yapısına yönelik öneriler*. Uzmanlık Tezi. T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, İktisadi Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, Ankara.
11. Ginevicius, R. and Simelyte, A. (2011). Government Incentives Directed Towards Foreign Direct Investment: A Case of Central and Eastern Europe”. *Journal of Business Economics and Management*, Issn 1611-1699, 12(3), 435-450.
12. Gökmen S. ve Kartaloğlu E. (2012). *Yeni Teşvik sistemi*, İstanbul: İsmmmo Yayınları 151

13. İncekara, A. (1995). *Türkiye’de Teşvik Sistemi*, İstanbul: İTO Yayınları.
14. Karakurt, A. (2010). Küresel kriz ortamında yatırım teşvikleri. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 65(2), 144-164.
15. Küçüköğlü, M. (2005). *Vergisel teşviklerin bölgesel kalkınmadaki rolü: Güneydoğu Anadolu bölgesi üzerine uygulama*. Doktora Tezi. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
16. Öztürk, M. ve İnan, Ş. (2014). İktisadi sistemlerde bölüşüm sorunu: alternatif bir yaklaşım olarak ortaklık ekonomisi. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 5(2), 24-55
17. Sarıöz, Y. (2006). *Türkiye’de 1990 sonrası uygulanan yatırım teşvikleri ve ekonomik etkileri*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
18. Selen, U. (2011). *Maliye Politikası Aracı Olarak Teşvik Uygulamaları*, Bursa: Ekin Kitabevi.
19. Tayyar, A. ve Çetin, B. (2013). Liberal iktisadi düşüncede devlet, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 14(1), 107-120.
20. Tutar, F, Tutar, E. ve Eren, M. V. (2011). Bölgesel/yerel ekonomik kalkınmanın popülerleşen yeni aktörü: Kümelenme. *Akdeniz Üniversitesi Uluslararası Alanya İşletme Fakülte Dergisi*, (2), 94-116.

THE EFFECTS OF FOREIGN BANK PARTICIPATION ON THE TURKISH BANKING SYSTEM

Yüksel Akay Ünvan

(Assoc. Prof), Ankara Yıldırım Beyazıt University, Faculty of
Management, Banking and Finance Department, Turkey
aunvan@ybu.edu.tr

Öz: Son yıllarda uluslararası finansal piyasalar, dünyadaki finansal gelişmelerin etkisiyle yeniden şekillenmektedir. Küreselleşme ile birlikte finansal piyasaların serbestleşmesi ve gelişen teknoloji, bankacılık sektörünü de etkilemiştir. 1980'den sonra, finansal serbestleşme ile birlikte birçok ülke finansal piyasalarını yeniden yapılandırmış ve yabancı sermayenin yerel pazarlara girişindeki engelleri kaldırmıştır. Bu düzenlemeler yabancı bankaların ulusal bankacılık sektörüne girişini olumlu yönde etkilemiştir. Bu çalışmada, yabancı bankaların Türk bankacılık sistemine etkileri ele alınmıştır. Özellikle 1980'den sonra, Türkiye'deki finansal serbestleşme süreciyle birlikte, yabancı banka girişlerinin Türk bankacılık sektöründeki etkileri analiz edilmiştir. Yabancı banka katılımı; yeni sermaye girişi, teknolojik gelişmeler ve sektörde artan rekabet gibi olumlu etkilere sahiptir. Aynı zamanda, yerli bankaların yabancı bankalarla rekabet etmedeki zorlukları ise olumsuz etkiler arasında sayılabilir. Yapılan çalışmalar ışığında, Türk bankacılık sektörüne dâhil olan bankaların sektördeki rekabeti artırdığı ve bunun sonucunda verimliliğe olumlu katkıda bulunduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Yabancı Sermaye, Finansal Serbestleşme, Yabancı Banka, Türk Bankacılık Sistemi

Abstract: In recent years, international financial markets are reshaped by the effect of financial developments in the world. With the globalization, the process of liberalization of financial markets and the developing technology have affected the banking sector. After 1980, with the financial liberalization, in many countries reconstructed in financial markets and removed barriers of foreign capital entry to local markets. These regulations positively influenced the foreign bank entry to national banking sector. In this study, the effects of foreign banks to the Turkish banking system is discussed. Particularly after 1980, with the financial liberalization process in the Turkey, the effects of foreign bank inflows in Turkish banking sector were analyzed. Foreign bank inflows have positive effects such as capital inflows, technological developments and increased competition in the sector. At the same time, the difficulties of domestic banks in competing with foreign banks are among the negative effects. In the light of the studies, it was observed that the banks included in the

Turkish banking sector increased the sector's competition and as a result contributed positively to productivity.

Key Words: Foreign Capital, Financial Liberalization, Foreign Bank, Turkish Banking System

INTRODUCTION

The aim of this paper is to analyse the effects of foreign banking in Turkey. Foreign entry into the Turkish banking sector is based on the Ottoman Empire. Although foreign capital banks have been operating in the Turkish banking sector for a long time, their activities have remained limited. In the 1980 financial year, Turkey has adopted its liberal policies. After the 1980s, foreign bank inflows increased rapidly with financial liberalization. In the Turkish banking sector from the Ottoman period to the proclamation of the Republic, the banking sector was mainly managed by foreign capital. After the declaration of the Republic, the effect of foreign capital on the Turkish banking lost its power. As a result of financial liberalization, it started to increase again in the 1980s. However, in this period, foreign banks affect in the sector did not change because of high inflation and economic instability of Turkish economy.

After the 2000 and 2001 crises in the Turkish economy, the restructuring of the banking sector attracted the attention of foreign banks. Thus, foreign banks have turned to invest in the Turkish banking sector.

This article presents an analysis of the history and effects of foreign banks entering the Turkish banking sector from the Ottoman Empire to the present.

TURKISH BANKING SYSTEM

The banking sector constitutes a large part of the Turkish financial system. Most of the transactions and activities taking place in both money and capital markets are carried out by banks.

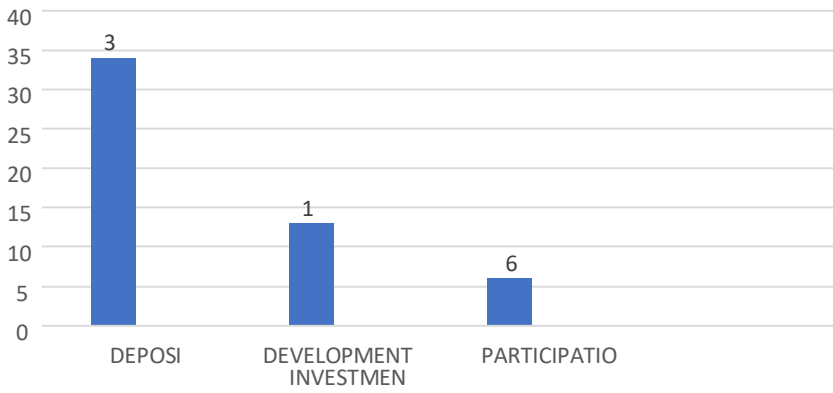
As of June 2019, in the Turkish Banking Sector, there are:

- 34 Deposit
- 13 Development and Investment,
- 6 Participation Bank

53 banks operate in total.

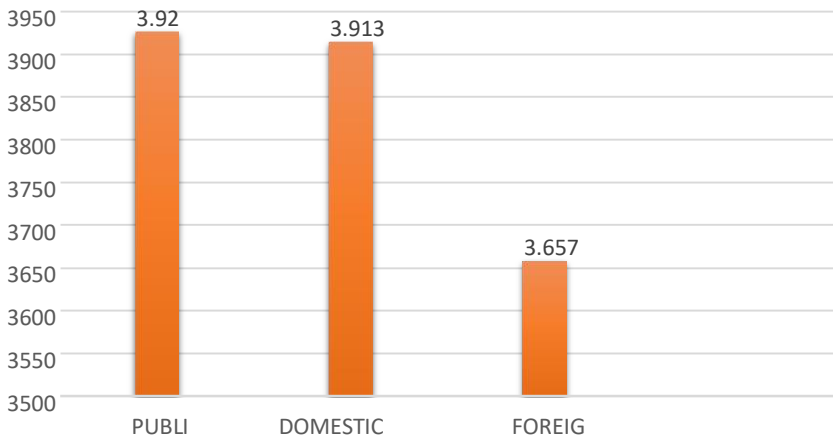
As of June 2019, the number of branches is 11.495 and the number of personnel is 206.032.

Figure.1 Number of Banks

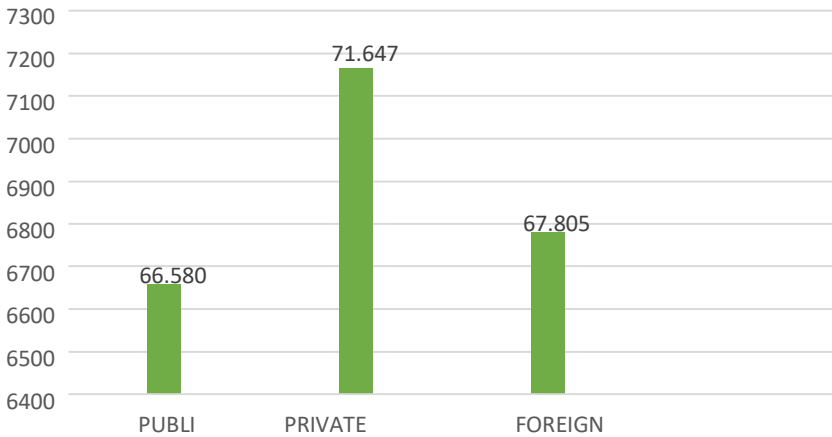
Source: Türk Bankacılık Sektörü Genel Göstergeleri, 2019

Figure2. Number of Bank Branches

Source: Türk Bankacılık Sektörü Genel Göstergeleri, 2019

Figure3. Number of Employee

Source: Türk Bankacılık Sektörü Genel Göstergeleri, 2019

FOREIGN BANKING IN TURKEY

Foreign Banks in the Turkish Banking Sector Before 1980

First banking sector activities started with Galata Bankers in Ottoman Empire. This was the first step of Istanbul Bank which was the first bank in Ottoman Empire. In 1852, Istanbul Bank, went bankrupt due to the financial difficulties. The Ottoman Empire needed external financial support, especially as financial deteriorated after the Crimean War. During this period, several foreign banks came to Istanbul with the purpose of giving credit for the Empire at high interest rates. In 1856, Ottoman Bank was established with English capital and this bank served as the Central Bank until the 1930s.

In Ottoman Empire period, lots of banks were established with foreign capitals but their activities did not last long. Sirketi Umumiye Osmanlı Bank (1864), Itibari Umumii Osmanli Sirketi (1869), Avusturya-Osmanlı Banka (1870), Avusturya-Türk Bank (1870) were the examples of this period.

These banks were not sufficient in providing money to the government and lending to companies.

Table 1. Some of The Foreign Banks Operating At The Branch Level
During the Ottoman Empire

Name of Bank	Headquarters	Year
Credit Lyonnais	France	1875
Deutsche Orient Bank	Germany	1906
Deutsche Bank	Germany	1909
Banca Di Roma	Italy	1911
Banco Commerciale Italiana	Italy	1919
Bank Marmaras Blank	Romania	1919
Hollantse Bank uni N. V	Netherlands	1921
American Express Comp. Inc.	U.S.A.	1922
Ionian Bank Ltd.	England	1922

In the early years of the Republican period, there were a total of 35 banks, 22 of which were national and 13 were foreign. The fact that there was an open market in the first years of the republic, and that foreign trade has a large share in the national income led to an increase in the number of foreign banks. In the early years of the republic, six foreign banks were established. Those banks were:

Banque Chrisoveloni-Hrisoveloni, Banque Belge Pour L'etranger, Banque Generale Pour Le Commerce Etranger, Banque Russe Pour Le Commerce Exterieur, Banque Franco Asiatique, and Italian Orient Bank.

During the Republican period, foreign banks were not established for nearly 50 years after 1929 and foreign banks did not open any branches.

Foreign Banks in the Turkish Banking Sector After 1980

Before 1980 there were only 4 foreign banks in Turkey and the operations of foreign banks remained limited until 1980s. The economic policies introduced by that period were aimed at integration of the Turkish economy with the international financial system.

With the process of financial liberalization, barriers to foreign bank entry removed and regulations have been introduced to encourage foreign bank entry. After the 1980s, number of foreign banks in Turkey has rapidly increased.

Table 2. Foreign Banks in Turkey

1980	1985	1990	2000	2010	2019
4	15	26	21	20	21

Source: Türkiye Bankalar Birliği-Banka Bilgileri, 2019

Based on the data provided by the Banks Association of Turkey, the number of foreign banks operating in Turkey increased to 21 in 2019, while it was only 4 in 1980.

After 1980, financial liberalization led to globalization tendency, restructuring, liberalization of foreign exchange regulations and technological developments.

In the transition process of the Turkish economy to the liberal economy, the capital markets have started to take place in the financial markets and despite the risks it carries, the liberalization process in the banking sector has been very important.

Turkey, at the end of the 1980s has made the currency regulation with a clear policy in the liberalization. On January 24, 1980, it was aimed to stabilize and liberalize the economy. "24 January Decisions" was put into practice and it was intended to increase domestic and foreign savings. However, despite all these measures, the financial market has not reached the desired size.

Financial developments in Turkey after 1980 can be summarized as follows:

- In July 1980, deposit and loan interest rates were released,
- Restrictions on foreign exchange transactions of banks and depositors was removed,
- People were given the opportunity to keep foreign currency in their portfolios,
- Restrictions regarding the participation of foreign and domestic banks in the financial system were reduced and foreign capital was requested to be brought to the country,
- In 1986, Istanbul Stock Exchange (ISE) and in 1982, Capital Markets Board (CMB) was established,
- There had been developments such as the establishment of the Turkish lira market (Oksay, 2000).

The regulations and developments made in 1980 caused an increase in interest rates. Therefore, the banks had to compete at high interest rates.

Although the Central Bank regulated deposit interest rates, interest rates were higher than 1980s.

In July 1984, according to the law which was enacted to protect the value of the Turkish Lira, people was allowed to keep foreign currency. Another important development was to allow domestic and foreign capital to operate in free zones in 1985, to attract foreign capital and technology, to cheapen imports, and to increase exports and investment. As the liberalization process continued, in October 1989, the "Risk Based Capital Requirement" was introduced. Furthermore, in October 1990, banks were allowed to establish all branches of the banking sector, including Offshore Banking in free zones, and foreign banks were allowed to open branches.

During the financial liberalization period, in 1994, as a result of the lack of supervision and rapid liberalization efforts and the implementation of the necessary regulations without considering the conditions of the country, a crisis occurred in 1994 and 3 banks left the banking system. Nevertheless, high interest rates led to a significant growth of the financial system and contributed to financial deepening.

In November 2000, there was a crisis due to the lack of structural reforms in the economic field and the agreement of the coalition partners in the political administration. Then, in February 2001, there was another crisis due to increases in oil prices, increase in public debt stock.

2000 and 2001 have been a difficult period for the Turkish banking sector. The banking sector has shrunk considerably. The number of banks, branches and personnel in the sector has decreased substantially.

Table 3. Numbers of Bank, Branch and Employee in Turkish Banking System (2001-2004)

	2001	2002	2003	2004
Number of Bank	61	54	50	48
Number of Branch	6.908	6.106	5.966	6.106
Number of Employee	137.495	123.271	123.249	127.163

Source: Türkiye Bankalar Birliği-İstatistik Raporlar, 2019

After 2001, foreign entry into the banking sector was achieved by acquiring a bank, becoming a shareholder and acquiring a bank share in the ISE.

Table 4. Transforming Banks After 2000s

National Bank	Foreign Bank
Demirbank	HSBC Bank
Citebank	Millenium Bank
Turkish Foreign Trade Bank	Fortis Bank N.V.-SA
Finans Bank	National Bank of Greece
Denizbank	Dexia Participation Belgique
BankPozitif Credit and Development Bank	Bank Hapoalim BM Bank
Tat Investment Bank	Meripp 1inch European Azset Holding
Tekfen Bank	Eurobank EFG

In 2005, bank mergers increased in Turkish banking sector.

Table 5. Foreign Shares in Turkish Banks

Bank	Foreign Partner	Share
Turkish Economy Bank	BNP Paribas	%50
Yapi Kredi Bank	Uni Credit	%50
Garanti Bank	G.E.Capital Cooperation	%25,5
Şekerbank	Kazak Bank Turan Alem	%34
Akbank	CitiBank	%20

Source: Apak and Tavşancı, 2008:46.

Table 6. Numbers of Bank, Branch and Employee in Turkish Banking System (2008-2018)

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Bank	49	49	49	48	49	49	50	52	52	47	47
Branch	8790	9027	9465	9834	10234	11021	11137	11169	11028	10550	10454
Employee	171598	172402	178503	181418	186120	197465	198894	199327	196503	193504	192313

Source: Türkiye Bankalar Birliği-İstatistiki Raporlar, 2019

With the increase in foreign investments in 2006, sector's share in gross domestic product has increased. In 2007, the amount of banks which were operating in the sector was 50. For instance; 33 of them were operating as deposits bank, 13 were as development and investment bank, and 4 of them were operating as participation bank. In the last period of 2007, Oyak Bank was transferred to ING Bank. Thus, Oyak Bank was included in the foreign banks group. 2007 has been an increasing year in terms of the number of branches and employees (Oden, 2019).

In 2008, a total of 49 banks, 32 deposits, 13 development and investment and 4 participation banks, continued to operate (<https://www.tbb.org.tr/tr/bankacilik/banka-ve-sektor-bilgileri/4> , 2019).

In the post-global crisis period, the number of banks remained as 49 as of 2008, 2009 and 2010. Structural development in the banking sector continued in 2010, 2011 and 2012 as well. With the participation of Odeabank, the number of banks operating in the sector has increased to 49, 10.234 branches and 186.120 employees.

With the participation of Bank of Tokyo Mitsubishi UFJ Turkey, the number of banks in the sector has increased to 50.

Ziraat Participation in 2015, Vakıf Participation in 2016 and Emlak Participation Banks in 2019 were included in the sector. Thus, the number of participation banks in the sector increased to 6.

As of 2019, there are 21 foreign banks and 2.672 branches in the Turkish banking sector.

Table 7. Foreign Banks in Turkey (2019)

Foreign Banks	Number of Banks	Number of Branches
Foreign Banks Established in Turkey	16	2665
Alternatifbank	-	50
Arap Türk Bank	-	7
Bank of China Turkey	-	1
Burgan Bank	-	35
Citibank	-	3
Denizbank	-	710
Deutsche Bank	-	1
HSBC Bank	-	82
ICBC Turkey Bank	-	43
ING Bank	-	220
MUFG Bank Turkey	-	1
Odea Bank	-	47
QNB Finansbank	-	537
Rabobank	-	1
Turkland Bank	-	17
Garanti Bank	-	910
Foreign Banks Which Opened Branch in Turkey	5	7
Bank Mellat	-	3
Habib Bank Limited	-	1
Intesa Sanpaolo S.p.A.	-	1
JPMorgan Chase Bank N.A.	-	1
Société Générale (SA)	-	1

Source: Türkiye Bankalar Birliği–Banka Bilgileri, 2019

Conditions That Attracted Foreign Banks

When foreign banks enter the banking sector of a country, they pay attention to the legal regulations, market structure, foreign trade volume, customer potential and political stability of that country. The most

important factor that makes the Turkish banking sector attractive for foreign banks is the high profit rates. In addition, young population, geopolitical situation are other factors.

Table 8. List of Factors Determining Foreign Investments

1. General Macroeconomic Situation GDP for capita Size and growth of the domestic market Stability of the macroeconomic situation % GDP Government budget surplus Credit flow from financial institutions
2. Political Environment and Public Administration Political stability Legal Framework Bureaucratic procedures Bribery and corruption Laws on encouraging foreign capital
3. Labor Force Wages Labor productivity Qualification of employees Percentage of employees
4. Energy Cost of energy Consumption of energy
Taxes/Incentives Average corporate tax Tax on goods and services Tax on international trade Tax incentives and grants
6. Infrastructure for Transport and Communication Density of highways network Density of railway network
Water transport Airline transportation International calling costs Cost of internet Local rate call costs
7. Research and Development Research and development expenditure (% of GDP)

Source: Görgün, 2004, s. 13.

The Effects of Foreign Bank Participation on the Turkish Banking System

Economic Growth and Stability

As the participation of foreign banks in the local sector creates an additional source of credit, the banking sector will become more stable. During the restructuring period, the Turkish banking sector turned towards supplying deposits and providing loans to the market instead of government debt securities, and economic stability was possible with the entry of foreign banks into the sector (Karakurt, 2007:64).

With the participation of foreign banks in the Turkish banking sector, new financial products such as repo, swap, futures and options began to be recognized by our sector. The increase in the share of foreign banks in our sector brings efficiency in terms of both competition and economic stability. Considering all these developments, it is thought that foreign banks contribute positively to both our financial sector and economic growth.

Employment

When evaluated in terms of employment, it makes a significant contribution to reducing unemployment and increasing the employment rate in undeveloped and emerging countries.

Table 9. Share of Foreign Banks (%)

	1980	1990	2000	2004	2006	2010	2015	2019
Employment	1	2	2	5	18	23	24	24
Branch	2	2	2	3	16	22	23	25

Source Türkiye Bankalar Birliği–İstatistiki Raporlar, 2019

As our country is cheaper than other countries in terms of labor costs, it provides new employment opportunities by attracting foreign investments. Foreign banks contribute both to the creation of new employment areas and to the development of the banking sector (Acar, 2015:55).

Although it is thought that foreign banks increase employment, it cannot be said that it definitely increases. For example, if a foreign bank buys a local bank, it does not affect or negatively affect employment in that country (Cömert, 2004:4).

Productivity and Competition

With the inclusion of foreign banks in the Turkish banking sector, the productivity increases. Efficiency is provided by foreign banks transferring

knowledge, experience and new financial products to developing countries.

As foreign banks are advanced in technological and infrastructure fields, they provide quality service. As a result of this, competition is increasing in the market and productivity increase comes to the forefront with increasing competition. The use of credit cards, debit cards, POS devices, internet banking, mobile banking, telephone banking and ATMs increases the efficiency of the sector (Altun, 2006:75).

Table 10. Numbers of POS, ATM, Credit Card ve Bank Card

YEARS	Number of POS Machine	Number of ATM	Number of Credit Card	Number of Bank Card
2003	662.429	12.850	19.863.160	39.563.450
2005	1.140.950	14.823	29.978.240	48.243.369
2008	1.632.630	21.970	43.394.020	60.551.480
2012	2.134.440	36.334	54.342.140	91.263.040
2015	2.158.328	48.277	58.215.318	112.383.854
2018	1.586.747	51.941	66.304.603	146.375.337
2019	1.635.305	52.466	67.913.168	155.970.332

Source: Bankalar Arası Kart Merkezi Verileri, 2019

When the foreign banks are analyzed in terms of their activities in the Turkish banking sector, it is seen that they serve as customer oriented. However, they reduce transaction costs by providing internet banking services using technology. The local banks in the sector use alternative distribution channels to reduce costs and increase customer satisfaction. As a result of these developments, the productivity is increasing in the Turkish banking sector (Karacaoğlu, 2011:118).

Balance of Payments

When foreign banks entered the sector in the reorganization period after 2000, they made an important capital contribution to our country (Başak, 2012:34).

The negative effect of the foreign banks on the Turkish economy is that they transfer their profits to their main banks abroad. Therefore, capital

outflows put the Turkish economy in a difficult position, and especially in times of crisis, economic problems increase (Başak, 2012:34).

CONCLUSION

There were no foreign banks in Turkey before 1980. Therefore there was no competition and the financial sector did not develop. During 1980s, the entegration of financial market in Turkey and in the world increased in paralel with financial liberalization. Especially in developing countries, restrictions and barriers to international financial transactions have been eliminated. The two most important reasons for these developments in the international arena are:

- The search for new and profitable markets by developed countries.
- Developing countries demand funds for growth and development expectations.

Therefore, financial liberalization is a profitable policy. Foreign banks have both positive and negative effects on the national economy.

The positive effects of foreign banks are as follows:

- Foreign bank inflows positively affect growth rate.
- The increase in the number of foreign banks is directly proportional to the growth rate.
- Foreign bank entry in terms of employment has a positive effect. Turkey has a young and dynamic population. Also, in Turkey, labor costs are cheaper than in other countries.

Therefore, the demand for new employment increases.

- Foreign banks increase productivity positively.
- Foreign banks are more developed in terms of technology.
- In terms of product, foreign banks have higher quality and more products.
- Foreign banks are superior in terms of experience.
- As the use of alternative distribution channels has intensified, the cost of service has decreased.

The negative effects of foreign banks are as follows:

- In the short term, due to increasing competition, many local banks had a hard time.

- Foreign banks withdraw from the country due to problems in their own countries and cause unnecessary distress in the national economy.
- Especially in times of crisis, the fact that foreign banks leave the country will deepen the crisis and affect all markets.
- In banking sectors with insufficient capital, the entry of foreign banks reduces the profits of domestic banks, causing greater financial fluctuations and adversely affecting the workforce in the financial sector.
- In the national market, if there is no market discipline, human resources infrastructure and institutional development are insufficient, the external and oversight of large and complex financial institutions can be difficult and therefore the cost of adaptation is high.

REFERENCES

- Acar, U. (2015). Türkiye’de Bankacılık Sektörüne Yabancı Sermaye Girişi Ve Vergilendirilmesi. *Marmara Üniversitesi SBE. Maliye Anabilim Dalı*, İstanbul.
- Altun, F. (2006). Bankacılık Sektörüne Yabancı Sermaye Girişi Ve Ulusal Ekonomi Üzerine Etkileri. Yüksek Lisans Tezi, *Marmara Üniversitesi SBE*, İstanbul.
- Apak, S. and Tavşancı, A. (2008)., Türkiye’de Yabancı Bankacılığın Gelişimi ve Ekonomik Politikalarıyla Uyumu, *Maliye Ve Finans Yazarları Dergisi*, 80, July.
- Başak, L. (2012). *Yabancı Bankalar Ve Türkiye*, Beta Yayınevi, İstanbul.
- Cömert, F. (2004). İstihdam Sorunu Ve Yabancı Sermaye. *Hazine Dergisi*, 13.
- Görgün (2004). Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımlarının Tarihsel Gelişimi Çerçevesinde Yatırımların Geliştirilmesinin Etkin Kurumsal Yapılanmaları. *T.C Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı*, Uzmanlık Tezi.
- Karacaoglan, Ç. (2011). Yabancı Sermayeli Bankaların Türk Bankacılık Sektörüne Girişi., *Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Karakurt, R. (2007). Gelişmekte Olan Ülkelerde Bankacılık Sektöründe Yabancı Sermaye Ve Türkiye. *Marmara Üniversitesi Bankacılık Ve Sigortacılık Enstitüsü*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Oden, M. (2019). Türk Bankacılık Sektöründe Yabancı Sermayeli Bankaların Finansal Sistem Üzerindeki Etkileri, , *Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yüksek Lisans Tezi, Konya.

Oksay, S. (2003). Türk Bankacılık Sisteminin Gelişiminin, Dünya Bankacılık Sistemindeki Gelişmeler Işığında Değerlendirilmesi ve Günümüzde Yaşanan Yapısal Sorunların Tespiti: 1908-1980 Dönemi. *Banka Mali ve Ekonomik Yorumlar Dergisi*, 1.

Web Sites:

Bankalar Arası Kart Merkezi Verileri, <https://bkm.com.tr/pos-atm-kart-sayilari/>, accessed in November 2019.

Türk Bankacılık Sektörü Genel Göstergeleri, www.bddk.org.tr accessed in June 2019.

Türkiye Bankalar Birliği, Banka Bilgileri, https://www.tbb.org.tr/modules/bankabilgileri/banka_sube_bilgileri.asp, accessed in November 2019.

Türkiye Bankalar Birliği, İstatistiki Raporlar, <https://www.tbb.org.tr/tr/banka-ve-sektor-bilgileri/istatistiki-raporlar>, accessed in November 2019.

TCMB'nin Oluşumu ve Tarihsel Gelişim Süreci <http://www.tcmb.gov.tr/yeni/banka/tarihce.html>, accessed in 13/04/2019.

THE IMPORTANCE OF SMES IN THE BANKING SECTOR

Yüksel Akay Ünvan

*(Assoc. Prof), Ankara Yıldırım Beyazıt University, Faculty of
Management, Banking and Finance Department, Turkey
aunvan@ybu.edu.tr*

Öz: Son yıllarda küresel ekonominin gelişmesiyle birlikte, KOBİ'lerin ülke ekonomisindeki yeri ve payı da giderek artmaktadır. Bu anlamda, KOBİ'ler yarattıkları büyüyen istihdam potansiyeli ile birlikte, yatırım, ihracat, krediler ve vergi kalemi içindeki paylarını da yükseltmektedirler. Bu araştırmada, bankaların çeşitli ekonomik krizler sonrası ülke ekonomisinin en önemli unsuru haline gelen KOBİ'lere verilen desteğin sebepleri ve KOBİ'lere olan etkilerine yer verilmiştir. 2001 yılıyla beraber ortaya çıkan KOBİ Bankacılığı kavramı, verilen destekler, uluslararası düzenlemeler ve kurumların sağladığı imkânlar doğrultusunda KOBİ'lerin mümkün oldukça güçlenmesinde öncül olunmuştur. KOBİ'lerin oluşturduğu müşteri profilinin bankaların KOBİ Bankacılığına yönelmesinde etkin rolü olduğu saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: KOBİ, KOBİ Bankacılığı, Basel, Kredi

Abstract: With the development of the global economy in recent years, the role and share of SMEs in the national economy is growing. In this sense, SMEs are increasing their share in investment, exports, loans and tax items along with the growing employment potential they create. In this research, the reasons of the support given to the SMEs, which became the most important element of the country's economy after various economic crises, and their effects on the SMEs are included. The concept of SME Banking, which emerged in 2001, has been pioneered in strengthening SMEs as much as possible in line with the supports, international regulations and facilities provided by institutions. The customer profile of SMEs has been found to play an active role in the direction of banks towards SME Banking.

Keywords: SME, SME Banking, Basel, Credit

INTRODUCTION

The small and medium-sized enterprises, regardless of the sector, are of great importance for a country's economy. They maintain their presence in all sectors due to their competitive power in the market. Since their economic contributions to the country are not negligible, they are supported for continuous development, technological movements and works for the foreign market.

Their development took time due to financial difficulties and insufficient funds for SMEs, whose relations with banks date back to the early 2000s. When they are accepted as an element of economic power, they are the enterprises sought as customers by banks. This is the reason for the advancement of the term SME Banking.

Considering the added value and employment they create on a country basis, they received support from state ministries through various projects and regulations. The direct cooperation with ministries and bank institutions is also involved in recent studies.

Internationally, SMEs continue to exist in all sectors as a result of the benefits they provide for the country. When discussing the level of development of countries, SMEs are not considered outside this development. Also the SME lending methods provided by SME Banking to SMEs continue to be supported by regulations such as interest rate designs.

DEFINITION OF SMEs

In general, there is no definition of SMEs at an international level. In Turkey, enterprises with the number of employees less than 250 people, and an annual net sales revenue under 125 million Turkish Liras has been recognized as an SME. It is also classified as micro, small and medium scale. In the European Union, SMEs are defined as SMEs with a maximum of 250 employees, although the annual net sales revenue does not exceed 50 million Euros. The enterprises are divided into micro, small and medium sized classes (Sevinç and Eren, 2019).

Table 1 reveals the Turkish SMEs definition:

Table 1. Turkish SMEs Definition

Criteria	Micro Enterprises	Small Enterprises	Medium Enterprises
Number of Employer	<10	<50	<250
Annual Net Sales Revenue	<=3million TL	<=25 million TL	<=125 million TL

Table 2 reveals that European Union SMEs definition:

Table 2. EU SMEs Definition

Criteria	Micro Enterprises	Small Enterprises	Medium Enterprises
Number of Employer	<10	<50	<250
Annual Net Sales Revenue	<=2 million £	<=10 million £	<=50 million £

The definition of SMEs is made according to some qualifications and quantities such as given below.

Qualifications: Independent management, local activities of the enterprise, all or a large part of the capital belongs to the owner of the business.

Quantities: Personal number, working capital, quantity and dimensions of the machines used, produce amount, sales proceeds, raw material amount, personnel salary.

The SMEs make up the vast majority of businesses around the world and make significant contributions to global development. It is the basic structure of the economies of developed and developing countries. In addition, the SMEs cover the general employment of the working class in the developing country, although it varies across the world. In fact, almost all of the country's economy consists of small and medium-sized enterprises. In some studies, this rate was mentioned as a numerical expression of 99.8%.

WHEN DID THE RELATIONSHIP BETWEEN BANKS AND SMEs BEGIN?

As the economic crisis experienced in the 70s led to the collapse of large firms, so that the small and medium-sized enterprises had the opportunity to show their assets and were seen as solutions to the economic problems faced with. It has been shown in researches that they are more resilient in terms of protecting the employment they provide compared to large firms and that they can produce more flexible solutions.

The SMEs, as the locomotive of the economy, prepare the country for global competition. Also the SMEs need to have a solid banking structure in order to meet foreign markets, to improve their production quality, to become a brand, to use modern financial resources and to invest in research and innovation to develop their business. Therefore, providing more resources to SMEs and increasing their incentive projects to be more successful in global competition both at home and abroad are among the most important issues of banks (Özdemir, 2008; 15-17).

With the emergence of structural changes in banks after the 2001 crisis, they actually wanted to strengthen their relations with SMEs.

Prior to the 2001 crisis, while order banking was in question, it is now up to the SMEs to provide credit facilities. The marketing teams are product oriented and offer various products and opportunities to SMEs (Firat, 2013).

Some of the opportunities and regulations offered by private banks for SMEs in the 2000s are as follows:

- Garanti Bank has been serving small and medium-sized enterprises since 1999 as one of the first banks to invest in this field.
- T.C. İş Bank announced that until 2006, SMEs extended loans exceeding 5 billion TL.
- Since 2004, Yapı Kredi Bank extended more than 50% of its loan amount to SMEs.
- As of 2003, Akbank adopted the business banking concept and set out with the objective of becoming the real supporter of SMEs.
- In 2005, Denizbank reached 121,000 businesses through the 'Turuncular' campaign.

CUSTOMER PROFILE CREATED BY SMEs FOR BANKS

The banks generally prefer to work with a small number of customers using large-scale loans rather than lending to large numbers of businesses using small-scale loans. However, the small enterprises are those who have financial difficulties but cannot meet the expectations of the banks. (Orhaner and Şahin, 2011)

Recently, the concept of SME Banking has been established in banks. Most commercial banks in our country provide products and services under this understanding. Expanding the customer portfolio on the basis of SMEs emerges as the main purpose of banks. On the other hand, the expectations of SMEs from banks can be explained as respectability as customers, ease of doing business, open communication, honesty and friendship.

THE NEGATIVES OF SMEs ACCORDING TO BANKS, AND PROPOSALS FOR THE SOLUTION OF THESE NEGATIVES

After the 2001 crisis, the banks started to provide credit funds to SMEs by lowering the standards of high turnover firms and SME banking gained importance. While SMEs stated that they could not benefit from bank loans due to the difficulty of finding high interest collateral and prolongation of the lending process, it is known that there are also the negativities seen by banks.

In general SMEs have a good position in national economy, there are still a lot of problems facing the SMEs development such as weakness of access and market share expansion, capital investment, information and technology, weakness in organization and management, weaknesses in business networks and partnerships. All of this is traced from the weakness of human resources (HR) which impact on low quality of products and services resulting in lack of competitiveness, both in local markets, national and international (GS, 2019).

Therefore, general problems for international banks in SMEs can be listed as organization, management, procurement, production, marketing and finance.

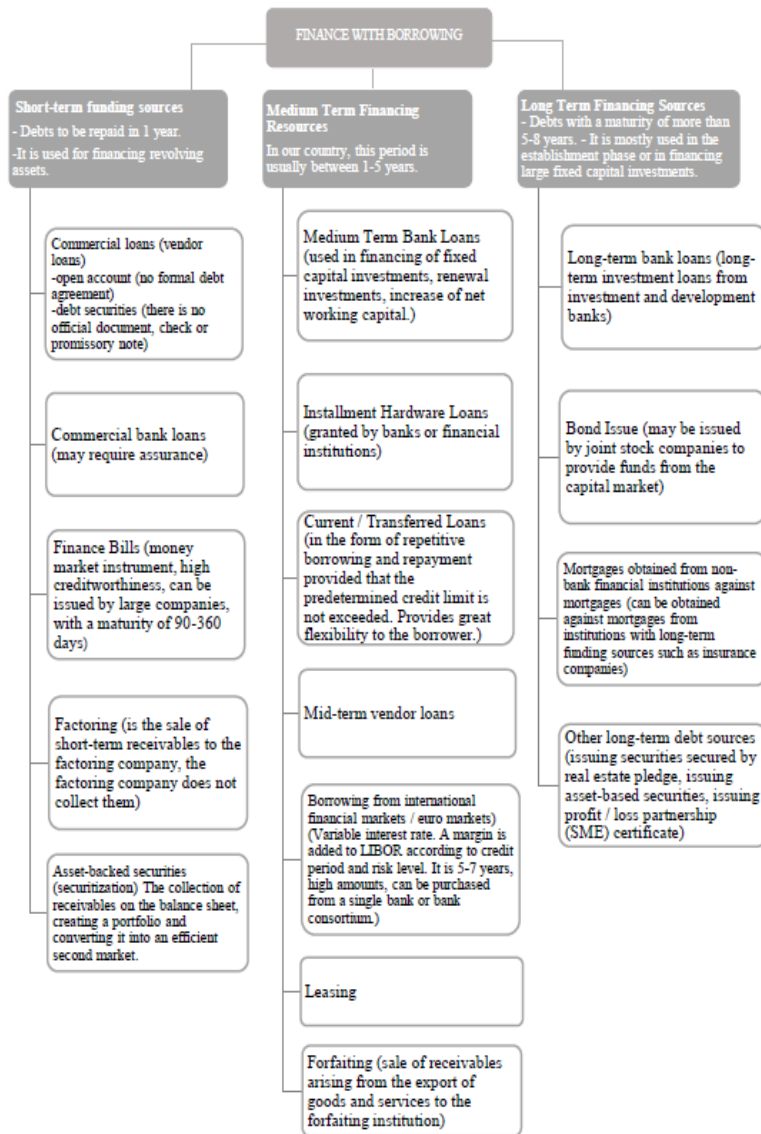
If we mention about solution offers;

Strengthening the capital structures of SMEs, creating financial recording systems, employing trained personnel, strong collaterals instead of risk mitigating collaterals, institutionalizing SMEs in a system and having an independent principle from individuals are suggested in the researches as the general solutions of the problems they face.

THE WAYS OF FINANCING SMEs

The SMEs want to cover financing gaps by applying for loans. Traditional SME banking is seen as a financial system in which small

banks support SMEs; while credit transaction methods such as scoring are advantageous of large banks in providing financing. Although large financial firms cannot provide competitive advantage in transactional lending methods, there is no same advantage in relationship-based lending methods. However, some of the lending methods they use are suitable for SME financing (Şahin, 2017).

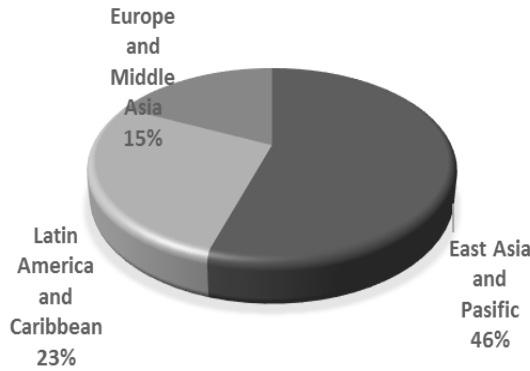

Source: Girişimci İş Adamları Vakfı, 2019

When we look at the issue at the world level, the International Finance Corporation (IFC) estimates that 65 million companies or 40% of the official SMEs in developing countries have an unmet financing need of \$ 5.2 trillion, equivalent to 1.4 times its current value each year.

The SME credit level at the global level constitutes the largest share of the global financial deficit with a 46% share in East Asia and the Pacific. While Latin America and the Caribbean are 23% and Europe and Central Asia are 15% (World Bank, 2019).

Graph 1. The Global Finance Deficit of SMEs

In regard to lending to SMEs, small banks have a comparative advantage while large banks tend to favour transaction-based lending to non-SMEs. This is because small banks tend to interact much more personally with their borrowers, and are able to utilise more soft information and provide more relationship loans to SMEs (Song et al., 2019).

BASEL-SME RELATION

Basel is a committee established as the Banking Regulatory and Supervision Practices Committee under the International Payments Bank which will bring common standards and regulations for the affected banking sector after the 1929 Economic Depression and the 1973 Oil Crisis in our country and in the world. The Board published Basel 1-2-3 Criteria for strengthening the banking sector. This criterion has been applied in the world and Turkey.

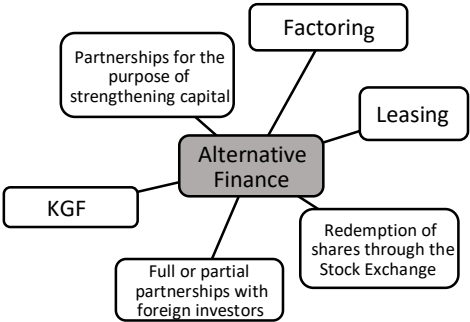
The Basel Conciliation imposed a minimum capital requirement on banks and indirectly affected SMEs. Basel, which sets standards for the loans used by banks, states that with the increase in credit risk, the capital required to be allocated will increase and the cost of loans will also

increase. In the light of these regulations, the beginning of a new area has been accepted for SMEs. When the provisions on the SMEs in Basel are examined, a new credit classification is revealed according to the turnover of the enterprise and the total loan used. Relating to the classification, according to EU legislation an annual turnover not exceeding EUR 50 million businesses are defined as SMEs and 99% of businesses in Turkey, according to this definition fall into this class (Aydeniz, 2007).

The results of Basel II affected their internal systems and procedures of scoring, rating or some other automatic decision system. These procedures will be important in managing SMEs as retail accounts. The part of SMEs classified as retail can enjoy significantly lower capital requirements than the part classified as corporate. One of the main results of the new Basel Capital Accord will be to motivate banks to update their internal systems and procedures in order to be able to manage SMEs on a pooled basis through the use of a scoring, rating or some other automated decision system (Altman, 2005).

Considering the impact of Basel regulations on SMEs, alternative financing opportunities are also available.

Table 3. Alternative Finance Opportunities

Source: BRSA Report, 2004

At the same time, the Basel II plan treats the SME loan as it is less exposed to systematic risk. It is known that most of the research on this subject is based on parameterized credit risk models (Jacobson, 2005).

THE REASONS FOR THE INCREASE OF THE IMPORTANCE OF BANKS TO SMES, THEIR PLACES IN ECONOMY AND SUPPORT

The SMEs are particularly important elements of economic power in developed and developing countries. That is, the SMEs create low-cost

employment, generate more production with less investment, and adapt quickly and easily to changes in demand in the market. They easily adapt to technological innovations and contribute to balanced development between regions (Sevinç and Eren,2019). The more a country has small, medium-sized enterprises, the more socio-economic structure it has. In order to put this structure into a solid structure, countries support SMEs with incentives. In addition, the SMEs are the most important building blocks of the economy at the global level because SMEs are a strong competitive market.

And also more banks began to evaluate the loans to SMEs internally, to meet the new regulations (Song et al., 2019).

The small and medium sized enterprises in Turkey (SMEs) have shown a special interest in the banking sector in recent years. Many banks develop SME-specific financing products. There is serious competition among the banks for this segment, which is one of the most important dynamics of the real economy. Moreover, the participation banks have been targeting SMEs since the first day they were established. This is also very reasonable in terms of operating principles. It is normal for participation banks, which aim to support the real economy and cannot compete with other conventional banks in scale, cooperate closely with SMEs (Özdemir, 2019).

In our country, by the arrival of both the ministries and important support organizations and especially SMEs in 2019, the second implementation of the SME Value Credit movement has reached a significant support.

In order to provide financing to SMEs, which constitute the most important economic power of our country and operates in almost all sectors, the Ministry of Finance and 14 banks came together to implement SME Value Credit 2019. The package provided 80.269 SMEs with a liquidity opportunity of 25 billion Turkish liras in a short period of time. As a result of the interest of SMEs in the package, it was aimed to expand the scope and create a credit volume of 25 billion TL. 17 banks participated in the new package and it was aimed to benefit all SMEs whose turnover amounted to 125 million TL in any sector. (Türkiye Bankalar Birliği, 2019)

CONCLUSION

Considered as the most important power factor of a country, SMEs started to establish relations with banks in the early 2000s to find financing. Although the banks are reluctant about the attitudes of SMEs in financing, SMEs have proven their place in the national economy and have been supported by the banks because of the advantages they offer to the competition market.

Moreover, the SMEs have benefited greatly from banks and various government agencies and international studies such as Basel. The SME financing gap identified in the world is tried to be secured by alternative methods and legal arrangements by private banks and government agencies.

Finally, the small and medium-sized enterprises, which make up 99.8% of the total value of SMEs in our country, provide an important resource for research results with 17 different banks and ministries.

REFERENCES

- Altman, E. I. And SABATO, G. (2005). Effects of the New Basel Capital Accord on Bank Capital Requirements for SMEs. *Journal of Financial Services Research*, 28:1/2/3, 15–42.
- Aydeniz, E.Ş. (2007). Basel II Kriterlerinin KOBİ'lere Etkileri ve Bu Süreçte KOBİ'lere Sunulabilecek Çözüm Önerileri. *Yeditepe Üniversitesi İİBF*.
- Fırat, E. (2013). Türkiye'deki 2001 Krizi Sonrası Bankacılık Sektöründeki Yapısal Değişim: 2001 Öncesi ve 2001 Sonrası Bir Karşılaştırma. Aksaray Üniversitesi, *International Conference on Euroasian Economies*.
- GS, A. D., Kurniasihb, K., Renic, A., Istantid, E., Zuhroha, D. , and Qomariahe N. (2019). The effect of business sphere on competitive advantage and business performance of SMEs. *Management Science Letters*.
- Jacobson, T., Linde, J., and Rozsbach K. (2005). Credit risk versus capital requirements under Basel II: are SME loans and retail credit really different? *Journal of Financial Services Research*, 28:1-3. 43-75.
- Orhaner, E. and Şahin, K (2011). Bankalarda KOBİ Kredi Servisinde Çalışanların Kredi Değerlendirme Sürecinde KOBİ'lerde Tespit Ettiği Sorunlar. *Gazi Üniversitesi Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1.
- Özdemir, M. (2019). Katılım Bankaları ve İslami Mikrofinans: Türkiye'deki Mevcut Durum ve Öneriler. *BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar*, 13:2.
- Song, L., Zhou, Y., Hurst, L. (2019). *The Chinese Economic Transformation: Views from Young Economists*, Australian National University.
- Sevinç, A. and Eren, T. (2019). Sorting The KOSGEB Support Models For SMEs By Multicriteria Decision Making Methods, *International Journal of Engineering Research and Development*, 11(1):409-425.

Şahin, A. (2017). İlişkiye Dayalı ve Finansal Tabloya Dayalı Banka Borç Verme Yöntemlerinin KOBİ Kredilerine Etkisi: BEEPS Türkiye Verileri ile Bir İnceleme. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 54:630.

Web Sites:

Girişimci İş Adamları Vakfı,
<http://www.giv.org.tr/userfiles/files/KOBİLERDE-FİNANSMAN-YÖNTEMLERİ.pdf>, accessed in September 2019.

Türkiye Bankalar Birliği,
https://www.tbb.org.tr/Content/Upload/Dokuman/7586/TBB_KD_010319.pdf , accessed in September 2019.

World Bank, <https://www.worldbank.org/en/topic/smefinance>, accessed in September 2019.

The Banks Association of Turkey, “Risk Management and Effects of BASEL II on SMEs”, accessed in September 2004.

ABDÜLVEHHÂB'A ATFEDİLEN BİR YÛSUF U ZÜLEYHÂ MESNEVİSİ

A Mesnevi Of Yusuf And Zuleyha Attributed To Abdulvehhab

Aysun ÇELİK

(Dr. Öğr. Üyesi); Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi,
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, aysuncelik@hacettepe.edu.tr

Öz: Klasik Türk edebiyatı aşk, âşık, maşuk ekseninde devreden kadim bir edebiyattır. Bugünün hikayesi ile romanının bir nevi karşılığı olan mesnevi nazım şekli ile edipler; Yûsuf u Züleyhâ, Leylâ ile Mecnûn, Hüsrev ü Şîrîn gibi beşerî aşkı ifade eden ve Gül ü Bülbül, Şem ü Pervâne gibi mecazi aşkı temsil eden pek çok aşk hikâyesi kaleme almışlardır. Bunların içinde dinî kaynağı bulunan ve yaşanmışlığı ilahi kelimeler ile de tasdik edilen Yûsuf u Züleyhâ kıssası, İslam edebiyatlarında manzum ve mensur olmak üzere pek çok kez işlenmiştir. Yûsuf u Züleyhâ'nın Türk edebiyatındaki manzum örneklerinden biri de Süle Fakih'in kaleme aldığı *Kıssa-i Yûsuf*'tur. Eserin bugün pek çok yazma nüshası bulunmaktadır. Topkapı Sarayı Müzesi Hazine Kitaplığı'nda H. 813 numarada kayıtlı olan ve Abdülvehhâb adlı bir kimseye atfedilen Yûsuf u Züleyhâ mesnevisi ile Süle Fakih'in eseri arasında önemli benzerlikler görülmektedir.

Bu çalışmada Abdülvehhâb'a atfedilen Yûsuf u Züleyhâ mesnevisinin Süle Fakih'in aynı adlı eseriyle bağlantısı üzerinde durulmuş; mezkûr eserin şekil ve muhteva özellikleri tanıtılarak müellifi ve/veya müstensihî hakkındaki tespitlerimiz ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Süle Fakih, Abdülvehhâb, Yûsuf u Züleyhâ.

Abstract: Classical Turkish literature is an ancient literature devoted to love, loving, and loved. Today's story and novel, which is a kind of mesnevi verse form; Yusuf u Zuleyha, Leyla and Mecnun, Hüsrev ü Sirin expressing human love and Gül ü Bülbül, Şem ü Pervane representing many metaphorical love stories have been written. Among them, the story of Yusuf u Zuleyha, which has religious sources and whose existence is also confirmed by the divine word, has been studied many times in verse and prose in Islamic literature. One of the examples of verse in Yusuf u Zuleyha's Turkish literature is the *Kıssa-i Yusuf*

mesnevi written by Süle Fakih. There are many manuscripts of the work today. There are significant similarities between the text of Yusuf u Züleyha and the work of Süle Fakih, attributed to a person named Abdülvehhab, registered in No: H. 813 in the Topkapı Palace Museum Library.

In this study, the connection of Yusuf u Züleyha masnevi attributed to Abdülvehhab with Sule Fakih's work of the same name will be emphasized; shape and content features of the aforementioned work will be introduced and our determinations about the author and/or exclusive will be revealed.

Key Words: Süle Fakih, Abdülvehhab, Yusuf and Züleyha.

GİRİŞ

Hikâyeler, her devirde ve her coğrafyada, insanın duygu ve düşünce dünyasını belirleyen, zenginleştiren, geliştiren en yaygın vasıta olmuştur. Bugün, dizi ve sinemaya duyulan ilgi; dün, öykü ve roman için gösterilirken; ondan önceki zamanlarda, mesnevi, hikâye, masal ve destan için geçerliydi. Başkalarının hayatlarını merak etmek, ideal yaşamların hikâyelerini dinlemek, o hikâyelerde kendinden bir iz aramak; ruh dünyası üzerinde çeşitli etkileri bulunan insani bir tavır ve ihtiyaçtır. Bununla birlikte; nasihat etmek, yol göstermek gibi imani ve beşerî diğer kaygılar da tahkiyeyi, geçmişten bugüne etkili bir araç olarak konumlandırmıştır. Hemen bütün dünya edebiyatlarında en dikkat çeken iki konunun “savaş” ve “aşk” olduğu bilinmektedir. Türk edebiyatının tarihi ve coğrafi merhalelerinde elbette ki her tür tema, edebî metnin konusu olmuştur. Ancak kadim edebiyatımızda da aşk ve savaş, en rağbet gören iki mevzu olarak kayda geçmiştir.

Aşk, insanın en temel duygularından biri olarak klasik Türk edebiyatı metinlerinde önemli bir yekûn tutmaktadır. Hemen bütün nazım türlerinde aşkın bir izdüşümüne muhakkak rastlanmaktadır. Mesnevilerde “beşerî”, “mecazi” ve “ilahi” olmak üzere üç tip aşk modeli bulunmaktadır. Leylâ ile Mecnûn’daki gibi sonu ilahi aşka eren; Hüsrev ü Şîrîn gibi beşerî aşkı ifade eden; Gül ü Bülbül, Şem ü Pervâne gibi mecazi aşkı temsil eden bu aşk öyküleri arasında dinî kaynağı bulunan ve yaşanmışlığı ilahi kelimeler ile tasdik edilen kutsi hikaye, Yûsuf u Züleyhâ kıssasıdır. Yûsuf u Züleyhâ kıssası, âşık rolünün bir “kadın”a ait olması bakımından ediplerce oldukça dikkat çekmiştir. Zira geleneğe göre; âşık erkektir, maşuk kadındır. Yani kadın naz, erkek niyaz makamındadır. Fakat Yûsuf u Züleyhâ kıssasında Yûsuf maşuk,

Züleyhâ âşıktır. Yani Yûsuf naz, Züleyhâ niyaz makamındadır. Yûsuf ile Züleyhâ arasındaki münasebetin Kur’ân-ı Kerîm’e konu olması nedeniyle edebiyatımızda bu hikâyenin işlendiği pek çok eser örneği bulunmaktadır.

Yûsuf u Züleyhâ kıssasının menşei hakkındaki görüşler incelendiğinde, hikâyenin yaklaşık 3700 yıllık bir tarihinin olduğu düşünülmektedir. Kıssanın ilk yazılı kaydı Tevrat’tın *Tekvin* bölümünün 37-50. babları arasında bulunmaktadır. Zebûr’da *Mezmurlar* Kitabının 105. bölümünde, İncil’de *Elçilerin İşleri* kısmı Bap 7’de yer almaktadır. Kur’ân-ı Kerîm’de ise *Yûsuf Sûresi*’nde 111 ayetle “ahsenü’l-kasas” adıyla anlatılmaktadır (Akpınar, 2016: 15-16). Dolayısıyla dört kitabın ortak hikâyelerinden biri olarak Hz. Yûsuf’un hayatı etrafında gelişen hikâye, dünya edebiyatlarında da konu edilmiştir. Bir tespite göre (Türkdoğan, 2008: 31) Hz. Yûsuf’un hayatı; batı edebiyatında Yûsuf ve kardeşleri, doğu edebiyatında ise Yûsuf ve Züleyhâ konusu etrafında teşekkül etmiştir.

Arap, Fars ve Türk edebiyatlarında pek çok Yûsuf u Züleyhâ metni bulunmaktadır. Aşağıdaki tabloda, bugün bilinen eserlerin müellifleri alfabetik olarak verilmiş, üç medeniyetin, bu mukaddes hikâyeye gösterdiği ilgiye dikkat çekilmek istenmiştir:

“YÛSUF U ZÜLEYHÂ” KONULU MANZUM VEYA MENSUR ESER KALEME ALAN MÜELLİFLER¹

ARAPÇA	FARŞÇA	TÜRKÇE
1. Ali bin Muhammed bin İbrâhîm bin Hazinüşşihi el-Bağdâdî	1. ‘Ahdî Savacî, 2. Abdülgafûr el-Hittalânî 3. Âzar Bekdilî 4. Âzerî Tûsî 5. Cevherî Tebrîzî	1. Abdurrahman 2. Ahmed 3. Ahmedî 4. Ahmed-i Mürşidî 5. Ahmet Cevdet Paşa 6. Akşehirli Abdurrahman 7. Ali
2. Ali Et-Temmâm		

¹ Bu tablo hazırlanırken “Melike Gökcan Türkdoğan (2011) *Klasik Türk Edebiyatında Yusuf u Züleyha Mesnevileri Üzerine Mukayeseli Bir Çalışma*. T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü: 3287, Kültür Eserleri: 480, s. 32-70.; Şerife Akpınar (2016). *Tâ’ib Kıssa-i Yûsuf*. Konya: Palet Yayınları, s. 56-62.” künyeli kaynaklardan istifade edilmiştir.

3. Celalüddin Abdurrahmân bin Ebu Bekr es-Süyûtî	6. Ebû Nasr Ahmed bin Ahmed bin Nasr el-Buharî	8. Aydınoğlu Mehmed Beğ Nüşhası
4. Ebu Ali Ömer bin İbrâhîm El-Ensârî	7. Ebu'l-Müeyyed-i Belhî ve Bahtiyâr-ı Ahvâzî	9. Bağdadlı Zihnî Abdüddelîl
5. Ebu Hafs Sirâcüddîn bin Ömer bin İbrâhîm el-Ensârî el-Avsî el-Mâlîkî el-Müzekkir	8. Firdevsî-i Tûsî	10. Bakâî
6. Ebu Mansur Şehredar bin Şireveyh Hemedânî	9. Hâ'im Süleymân	11. Behiştî
7. Gazalî	10. Habîbî	12. Bihiştî Ahmed Sinan
8. İbnü'l-Cevzî Abdurrahmân Ali bin Muhammed Ebu'l-Ferec Cemâlüddîn	11. Hâce Mes'ûd el-Kumnî	13. Bilâl
9. Mehmed bin Ebu'l-Abbas Ahmed	12. Haşmet	14. Celalzâde Koca Nişancı Mustafa Çelebi
10. Mehmed bin Ahmed Tarsusî	13. Havarî	15. Celilî
11. Mevlanâzâde Ahmed bin Mahmud el-Herevî	14. Hoca Ebu İsmâil Abdullâh bin Ebû Mansûr Muhammed el-Ensârî Herâtî	16. Çâkerî Sinan
12. Molla Muînî-i Cüveynî	15. İsamü'ddîn İbrâhîm, Abdü'lazîm Hüseyin-i İsfahânî	17. Dür Big
13. Muhyiddîn Muhammed bin Ali İbnü'l-Arabî	16. Lutf Alî Big Âzer	18. Erzurumlu Darîr
14. Muhyiddin Muhammed	17. Mahmud Big Sâlim Tebrîzî	19. Galatalı Mehmed bin İbrâhîm
	18. Mahmud bin Muhammed bin İbrâhîm	20. Garîb
	19. Mevlevî Seyyid Safder Alî bin Seyyid Haydar Alî el-Rızavî el-Dihlevî	21. Gubârî
	20. Mîr Me'sûm,	22. Halîfe
	21. Mîrzâ Abdullâh bin Habîbullâh Şihâb Turşîzî	23. Haliloğlu Ali
	22. Mîrzâ Muhammed bin Muhammed Şerîf el-Hasanî Kazvînî	24. Hamdullah Hamdî
	23. Mîrzâ Muhammed Sâdık Mûsâvî Nâmî İsfahânî	25. Hamidî
	24. Mollâ Câmî	26. Hamzavî
		27. Hatâî
		28. Hevâî Mustafa
		29. Hulvî Mahmud
		30. Karamanlı Kâmî Mehmed
		31. Kemâlpaşazâde
		32. Kırımlı Abdülmecîd
		33. Kırımlı Mahmud
		34. Köprülüzâde Es'ad Paşa
		35. Likâî
		36. Lüzûmî
		37. Manastırlı Celâl
		38. Manastırlı Kadı Sinân

bin Pir Ali El-Birgivî	25. Mollâ Şâh	39. Mehmed bin Mehmed
15. Şemseddîn Abdurrahmân bin Mervan	Muhammed bin Abd Muhammed	Altıparmak
16. Şeyh İsmail Ebu Hadrâ et-Telebentî	26. Muhammed İbrâhîm Halîlullâh	40. Mehmed Gâlib
	27. Muhammed Kâsım Hân Mevcî Bedahşânî	41. Mehmed İzzet Paşa
	28. Nâzım Gülpeyagânî	42. Molla Hasan
	29. Nâzım Haravî	43. Muhammed Nevrûzî
	30. Pîr Cemâlî	44. Nevrûz bin Îsâ-yı Adanavî
	31. Rûknü'd-dîn Mes'ûd bin Muhammed İmâm-zâde	45. Nimetullâh
	32. Safevî Nâmî,	46. Nur Muhammed Andelîb
	33. Salâhî	47. Rabguzî
	34. Seyyid Safîr Ahmed Belgirâmîoglu	48. Ref'et
	35. Şevket	49. Rif'âtî
	36. Şihâbu'd-dîn 'Am'ak Buhârî	50. Rif'âtî Abdülhayy
	37. Şu'le-i İsfehânî	51. Süle Fakîh
	38. Takîu'd-dîn Evhadî,	52. Süleyman Tevfik
	39. Yakûb bin Osmân ve Muhammed Hâdî Na'inî	53. Şerîfî
		54. Şeyhoğlu Mustafa
		55. Şeyyad Hamza
		56. Şikârî
		57. Şirvanlı Mahmud
		58. Tâ'ib
		59. Tebrizli Ahmedî
		60. Yahyâ Bey
		61. Ziyâi Yûsuf

Görüldüğü üzere; Arap, Fars ve Türk edebiyatında peygamber sevgisinin bir mahsulü ve ilahi kelamla tasdik edilmiş bir hikâyenin ifadesi olarak Hz. Yûsuf kıssası özel bir ilgi görmüştür. Bu müstakil eserler haricinde, Hz. Yûsuf'un konu edildiği pek çok manzum ve mensur metinler de bulunmaktadır.

Türk edebiyatında manzum Yûsuf u Züleyhâ metinleri içinde şöret bulmuş eserlerden birisi de Süle Fakih'in kaleme aldığı mesnevidir. Süle Fakih'in "Hazâ Kitâb-ı Kısâ-i Yûsuf Peygamber 'Aleyhi's-selâm" adını verdiği eserin bugün pek çok yazma nüshası bulunmaktadır. Topkapı Sarayı Müzesi Hazine Kitaplığı H. 813 numarada kayıtlı olan ve Abdülvehhâb adlı bir kimseye atfedilen "Hazâ Kitâb-ı Yûsuf u Züleyhâ

Sallallâhu Te‘âlâ ‘Aleyhi ve Sellem” başlıklı mesnevi ile Süle Fakih’in eseri arasında önemli benzerlikler ve alıntılar görülmektedir.

Bu çalışmada; Abdülvehhâb’a atfedilen bu Yûsuf u Züleyhâ mesnevisinin Süle Fakih’in aynı adlı eseriyle bağlantısı üzerinde durulacak, mezkûr eserin şekil ve muhteva özellikleri tanıtılarak metnin müellifi ve/veya müstensihî hakkındaki tespitlerimiz ortaya konulacaktır.

ABDÜLVEHHÂB’A ATFEDİLEN YÛSUF U ZÜLEYHÂ MESNEVİSİ

Süle Fakih’in “Hazâ Kitâb-ı Kıssa-i Yûsuf Peygamber ‘Aleyhi’s-selâm” adlı eseri, Kâzım Köktekin tarafından çalışılarak “Süle Fakih’in Yusuf ve Zelihası (İnceleme-Metin-Dizin)” başlığıyla 1994’te doktora tezi olarak tamamlanmıştır.² Köktekin, çalışmasında Süle Fakih’in eserine dair tespit ettiği 17 adet nüshayı tanıtırken bugün Abdülvehhâb’a atfedilen ve Topkapı Sarayı Müzesi Hazine Kitaplığı H. 813’te kayıtlı bulunan nüshadan da söz etmektedir. Köktekin’in tezinde, tanıttığı nüshaların isimleri şöyledir:

Yusuf ve Zeliha Mesnevisinin Yazma Nüshaları

1. Raif Yelkenci (1) *Hususî Kütüphane*
2. Raif Yelkenci (2) *Hususî Kütüphane*
3. Raif Yelkenci (2) *Hususî Kütüphane*
4. *İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Bl. No: 970*
5. *Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi M. Con Bl. No. 590*
6. *Millî Kütüphane F. Bilge Bl. No: 155*
7. *Türk Dil Kurumu Kütüphanesi No: A 140*
8. *Türk Dil Kurumu Kütüphanesi No: A 477*
9. *İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi Tarlan Bl. No: 46/1*
10. *Topkapı Sarayı Müzesi Hazine Kütüphanesi No: 813*

² Kazım Köktekin (1994). *Süle Fakih’in Yusuf u Zelihası (İnceleme-Metin- Dizin)*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Erzurum: AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü.

11. *Konya Büyükşehir Belediyesi İzzet Koyunoğlu Müze ve Şehir Kütüphanesi, Koyunoğlu Müze Kitaplığı No: 11403*
12. *Konya Büyükşehir Belediyesi İzzet Koyunoğlu Müze ve Şehir Kütüphanesi, Koyunoğlu Müze Kitaplığı No: 11366/1*
13. *Konya Büyükşehir Belediyesi İzzet Koyunoğlu Müze ve Şehir Kütüphanesi, Koyunoğlu Müze Kitaplığı No: 10045*
14. *Konya Büyükşehir Belediyesi İzzet Koyunoğlu Müze ve Şehir Kütüphanesi, Koyunoğlu Müze Kitaplığı No: 11846*
15. *Ankara Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Bl. No: 1965*
16. *Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi, Özege Kitaplığı, Agah Sırrı Yazmaları Bl. No: 318*
17. *Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi, Özege Kitaplığı, Satın Almalar Bl. No: 318 (Köktekin, 1994: 13-17)*

Kâzım Köktekin, bu 17 nüshanın haricinde Azerbaycan Elyazmaları Enstitüsü'nde de eserin iki nüshasının bulunduğunu bildirmektedir (Köktekin, 1994: 17). Yukarıda verdiği nüshalar içinde Köktekin, tezi oluştururken “Konya Büyükşehir Belediyesi İzzet Koyunoğlu Müze ve Şehir Kütüphanesi, Koyunoğlu Müze Kitaplığı No: 11846” nüshasını esas almış, metni “Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi, Özege Kitaplığı, Agâh Sırrı Yazmaları Bl. No: 318” ve “Türk Dil Kurumu Kütüphanesi No: A 140” (Köktekin, 1994: 17) numaralı nüshalarla karşılaştırarak tenkitli metni oluşturmuştur. Köktekin, “Topkapı Sarayı Müzesi Hazine Kitaplığı No: 813”te kayıtlı nüshayı metni oluştururken kullanmamış, nüshayı aşağıdaki şekilde yalnızca tanıtmıştır:

10. Topkapı Sarayı Müzesi Hazine Kütüphanesi No: 813

15x21 (14.5x10.5) cm, 12 st, 129 yk. Kahverengi meşin cilt, harekesiz nesih, aharlı kağıt, sözbaşları Arapça ve kırmızı mürekkeple, müst.: Mustaf b. Mehmed el-imam, ist. Tar.: 1098.

Hatimesinden sonra Abdülvahab adında biri tarafından nazm edildiği anlaşılan mesnevi eski Osmanlı lehçesi ile yazılmış bir halk destanıdır. Bazı yapraklarda haşiyeler vardır. Baştan üç yapraktaki beyitler diğer nüshalarda yok. (Köktekin, 1994: 15)

Görüldüğü üzere Topkapı Nüshası, Süle Fakih'in eserinin nüshaları tavsif edilirken tanıtılmış ancak metnin bir halk destanı olduğu ifade edilmiştir.

Tespitlerimize göre; Topkapı Sarayı Müzesi Hazine Kitaplığı H. 813'te kayıtlı olan eser "Hazâ Kitâb-ı Yûsuf u Züleyhâ Salla'llâhu Te'âlâ 'Aleyhi ve Sellem" başlığını taşımaktadır. 128 varaktan oluşan hikâyenin son yaprağında bulunan Arapça ifadeye dayanarak eser, Abdülvehhâb'a atfedilmiş ve metnin müstensihî de Mustafâ bin Muhammed el-İmâm olarak kaydedilmiştir. İşte hem son sayfadaki bu kayıta hem de kütüphane arşiv kayıtlarında müellifin Abdülvehhâb adıyla geçmesi nedeniyle, Yûsuf u Züleyhâ çalışmaları yapan araştırmacılar tarafından da eser, özgün bir eser olarak düşünülmüştür. Ancak metni incelediğimizde ilk varaktan itibaren beyitlerin büyük çoğunluğunun Süle Fakih'in Yûsuf Kıssası'ndaki beyitlerle aynı olduğu görülmektedir. Dolayısıyla metnin özgünlüğü konusundaki şüphelerimizden hareketle; aşağıdaki tabloda, iki eser mukayese edilmiştir:

	SÜLE FAKİH	ABDÜLVEHHÂB'A ATFEDİLEN ESER
Başlık	Hazâ Kitâb-ı Kısâ-i Yûsuf Peygamber 'Aleyhi's-selâm	Hazâ Kitâb-ı Yûsuf u Züleyhâ Sallâllâhu Teâla 'Aleyhi ve Sellem
Bes- mele	Yok	Var
Vezin	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün
Beyit Sayısı	Kâzım Köktekin'in 3 nüshadan hareketle oluşturduğu metin, 5005 beyitten müteşekkildir. Ayrıca Ö nüshasının başında bulunan 282 beyitlik bölüm, farklı bir el yazısı ile yazıldığı için, Köktekin tarafından metne dâhil edilmemiştir.	2966 beyittir.
İlk beyit	1b ³ 1 Evvel adı Tafrınun Allah durur	1b ⁴ 1 Zikr-i Hakdur çünküm aslı her fûrû'

³ Süle Fakih'in eserindeki beyit örnekleri, Kâzım Köktekin'in doktora tezinden alınmıştır (Köktekin, 1994).

⁴ Abdülvehhâb'a atfedilen eserden verilen örnek beyitler, Topkapı Sarayı Müzesi Hazine Kitaplığı H. 813'te kayıtlı yazma eserden okunmuştur.

	Kanda-ısañ ol saña hem-râh durur	Söze bi'smillâh diyüp itdük şürû'
İlk 31 beyit içinde aynı olan beyitler	1b 2 Düni gündüz ol anuñ zikrindedür Arımaz usanmaz dâyim fikrindedür	2b 20 Dün ü gündüz ol anuñ zikrindedür 'Aziz? usanmaz hem fikrindedür ⁵
	1b 3 Kendü gibi adı dahı arıdur Hüsniye lutfiye âdem dürüdür	2a 12 Kendü dahı adı bigi arıdur Kaatre-i nutfeden âdemiler dürüdür ⁶
	1b 4 Herbir işde Allâhı añmak gerek Girü anuñ adıla diñmek gerek	2a 13 Her bir işde öñ anı anmak gerek Girü anıñ adıla diñmek gerek
	1b 5 Her ki anuñ adıla iş başlamaz Oñmaz bil ki gey işin işlemez	2a 14 Her kim anuñ adıla iş başlamaz Oñmaz işi bil ki gey iş işlemez
	1b 6 'Abes ola 'âkıbet anuñ işi Gitmeye gönünden anuñ teşvîşî	2a 15 Ebter ola 'âkıbet anuñ işi Gitmeye gönünden anuñ teşvîşî
	1b 8 Senüñ oldur kulluğunu bilesin Düni gündüz emr içinde olasin	2a 18 Senüñ oldur kullugunu bilesin Gice gündüz kullugını kılasın
	1b 9 Emr içinde bulunandur kul dahı Nitekim gül 'âşık-ı bülbül dahı	2a 19 Emri içinde olasin sen dahı Nitekim gül 'âşıkı bülbül dahı
	1b 10 Bir fenâ çiçek içün hayrân olur Yatup uyumaz ser-gerdân olur	2b 21 Bir fenâ çiçek-içün hayrân olur Yatmaz uyumaz ser-gerdân olur ⁷
	1b 11 Sen dahı gel 'âşıkısañ şâhuña Dün gündüz alup senüñ hem-râhuña	2b 22 Sen dahı ger 'âşık-ısañ şâhuña Gice gündüz tâ'at it Allâhuña
	1b 12 Bülbül olur gül içinde şâd-emîn Anuñ adın saña hem-râh idesin	2b 23 Bülbül olup sen dahı âh idesin Anuñ adın saña hem-râh idesin
	1b 13 Ol kadîmdür ol rahîmdür ol gafûr Ol 'alîmdür zü'l-celâl ü ol şekûr	2b 24 Ol Kadîm [ü] ol Rahîm [ü] ol Gafûr Ol 'Alîm [ü] Zü'l-celâl oldur Şekûr

⁵ Vezin bozuk.

⁶ Vezin bozuk.

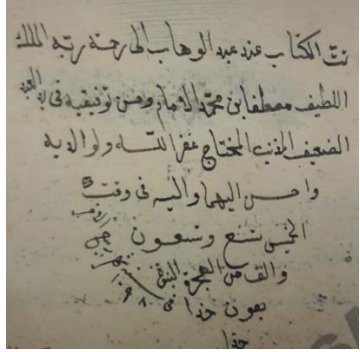
⁷ Vezin bozuk.

	1b 14 Göklere dönüñ didi dâyim döner Dürlü ni‘met yirlere gökden iner 1b 20 Oldı hükminde Süleymân-ı cihân Dîv ü perrî vahş u tayr u ins ü cân	2b 26 Göklere dönüñ didi dâyim döner Dürlü ni‘met yirlere gökden iner 2b 31 Oldı hükminde Süleymânüñ cihân Dîv [ü] perrî vahş [u] tayrı ins [ü] cân
İlk 31 beyit içinde farklı olan beyit sayısı	Süle Fakih’in eserinin ilk 31 beyiti içinde bulunan 18 beyit, Abdülvehhâb’a atfedilen eserde bulunmamaktadır.	Abdülvehhâb’a atfedilen eserin ilk 31 beyiti içinde bulunan 18 beyit, Süle Fakih’in eserinde bulunmamaktadır.
Na‘t	Tamamı 12 beyit (Abdülvehhâb’a atfedilen eserde yok)	Tamamı 7 beyit (Süle Fakih’in eserinde yok)
Dört Halife Övgü-sü	Tamamı 8 beyit (Abdülvehhâb’a atfedilen eserde yok)	Tamamı 6 beyit (Süle Fakih’in eserinde yok)
Ana Konu H. Yûsuf Kıssa-sı	Süle Fakih, ana konuya; Hz. İbrahim’in oğullarından, Hz. Yakub’un çocuklarından ve İbn Abbas’ın rivayetlerinden söz ettiği 104 beyitlik uzun bir girişle başlamıştır.	Ana konu, doğrudan, Hz. Yûsuf’un gördüğü rüyayı babası Hz. Yakub’a anlatması ile başlamaktadır.
H. Yûsuf -un gördü -ğü rüya-yı baba-sı	Bu bölümden itibaren, Abdülvehhâb’a atfedilen eserdeki beyitler neredeyse tamamen Süle Fakih’ten alıntılanmıştır: 8a 162 İtdi Yûsuf ‘ömrüñ uzun olısar Devleti çok saña yol bol viriser 8a 163 Yâ oğul görklü olıсарdур düşüñ Pâdişâhlık getürür işbu düşüñ 8b	Bu bölümden itibaren, Abdülvehhâb’a atfedilen eserdeki beyitler neredeyse tamamen Süle Fakih’ten alıntılanmıştır: 5a 86 Eytdi Yûsuf ‘ömrüñ uzun olıсар Devleti Allâh sana hem viriser 5a 87 Yâ oğul görklü olıсарdур işüñ Pâdişâhlık getüre işbu düşüñ 5a

H.z. Yaku-b'a anlat-ması	164 Beg olasın şâh olasın 'âkibet Hem imâmü'l-kavm sâhib-ma'rifet 8b 165 Döndi Ya'kûb Yûsufa eydür cânum Ey gözüm nûrî ciger-gûşem benüm 8b 166 Bir vasiyyet iderem dutgıl anı Dutarısañ soñra añasın beni 8b 167 Ehlüñe bu düşüñi söylemegil Kendü cânuña cefâ eylemegil	88 Beg olasın şâh olasın 'âkibet Hem imâmü'l-kavm sâhib-ma'rifet 5b 89 Döndi Ya'kûb Yûsufa eydür cânum Ey gözüm nûrî dahı cânum benüm 5b 90 Bir vasiyyet iderem tutgıl anı Tutmazısañ soñra añasın beni 5b 91 Kardaşuña bu sözi söylemegil Kendü cânuña cefâ eylemegil
Ara Başlık lar	Konuyu ifade eden, kısa Türkçe, Farsça ve Arapça başlıklar tercih edilmiştir. 53 adet ara başlık bulunmaktadır.	Yûsuf suresinden ayetler, Arapça veya Farsça ifadeler tercih edilmiştir. 75 adet ara başlık/ibare/ayet kullanılmış ve bu başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır.
Ese-rin Orta-ların-dan Bir Bö-lüm	41b Gulgule düşdi Mısırın iline Bir 'aceb kul girmiş mâlik eline Kim anuñ yüzün görür hayrân olur Diremez 'aklını ser-gerdân olur Ol yakında bir ulu beg varıdı Aña Ebu'l-Kâri'a dirleridi (Yok) 42a Hikâyet-i Kâri'a Radiyallâhu 'Anhû Magribüñ sultânıydı ol kişi Hayrile ihsânıdı anuñ işi Yûsufuñ vasfın Mısırdâ işidür Bin katır mâl yükledür anda gelür Mısra geldi Kâri'a anda konar Yûsufi isteyü bâzâra gider	35a Gulgule düşdi Mısır'un iline Bir 'aceb kul girdi Mâlik eline (Yok) (Yok) Kâri'a Hatun'a haber itdiler Yûsuf'un hüsnini hem vasf itdiler (Başlık Yok) (Yok) Yûsufuñ vasfın Mısırdâ işidür Bin yüz katır mâl yüklediben gelür⁸ Mısra gider Kâri'a anda konar Yûsufi isteyü bâzâra iner

⁸ Vezin bozuk.

	İsteyü isteyü Yûsufı bulur Varuban Yûsuf katında oturur Burka‘ örtmişidi Yûsuf yüzine Bal u şeker katmışıdı sözine	İsteyüben anda Yûsufı bulur Varuban Yûsuf katında oturur Burka‘ örtmişlerdi Yûsuf yüzine Şehd [ü] şeker katmışıdı sözine
Ese- rin Son Bölü- mü	212a Bu mestânını Yûsufuñ şerh eyledük Bülbül olup dürlü dürlü söyledük İbn-i ‘Abbâsdan rivâyet eyledük Anuñ agzından bu sözi söyledük Artuk eksük biz bunu itdükise Yañılup bir yaña gitdükise ‘Afv idesiz anı gözetmeyesiz Lutfuñuzla bizi unutmayasız Du‘â kıla bu yazuklu cânuma Dileyesiz günâhum gufrânuma Ola kim bu dertlüyi esirgeye Yarlıgadum Süle Faki diye Ben gireyim topraga bu söz kala Tañrı çün okıyana du‘â kıla Biz Muhammed ümmetiyüz ümmeti Anuñ avcından bulavuz rahmeti أمة امتي نية ورو غفور Âyetin okuyuban kılur şükür Dutuñuz sünneti elden komañ Çün dutasız minneti gussa yimeñ Nevmîd olmañ rahmeti çokdur anuñ Gâfil olmañ dûzahı çokdur anuñ Ol ‘âlemle arasında dirilüñ Ölice varuñ anda cennet buluñ (Yok) (Yok)	127b Yûsuf’uñ kıssasını nazm eyledüm Dürlü dürlü dâstânlar söyledüm (Yok) Artuk eksük ger hatâ itdük-ise Yañıluban bir yaña gitdük-ise ‘Afv idesin anı gözetmeyesin Hem du‘âdan bizi unıtmayasız Dâ‘imâ du‘â kılasız cânuma Du‘âdan unıtmayasız dâ‘imâ Ola ki ben miskini esirgeye Yarlıgadum şol Faki miskin diye Ben gidem toprak olam bu söz kala Her kim okursa bize du‘â kıla Biz Muhammed ümmetiyüz ümmeti Hem kıla yarın bize şefâ‘ati (Yok) Sünnetini tutuñ elden komañuz Çün tutasız dahı kaygu yimeñüz (Yok) (Yok) Söz tamâm oldı bu eride peri? Vir salavât rûh-içün peygambere Şeb-i hayr olsun size yâ kirâm?

	(Yok) (Yok)	Vir salavât Mustafâmuz dine? hem Kitâb irişdi çünkim intihâya⁹ Haka hamd-ile şükri bi-nihâye Habîbine salavâtla tahıyyât¹⁰ Dahı kim âline hayrû'l-berıyyât
Kita- bın Ta- mam- lan- ması	212a Bi-‘avnillâhi te‘âlâ rahimetü’t-tevfîk sâhib-i hâza’l-kitâb Hâcî ‘Ali temmetü’l-kitâb bi-‘avnillâhi’l-melikü’l-vahhâb.	128a Eserin son sayfasında bulunan bu Arapça ifadenin Türkçeye aktarımı şöyledir: Bu kitap, Abdülvehhâb’ın indinde/yanında/gözetiminde, Melik ve Latîf olan Allah’ın rahmetini isteyen, zayıf, günahkâr ve muhtaç, Mustafa b. Muhammed el-İmâm eli ve tevfiğiyle tamamlandı. Allah, ona ve onun ana-babasına mağfiret eylesin, güzellikler ihsan etsin. Hicri 1099’da perşembe günü. Allah’ın yardımıyla.
İstin- sah Ta- rihi	Sene 1097 (M 1685/1686)	Sol altta “Rebiu’l-âhîr ayının altısında 1098 tarihi” şeklinde not düşülmüştür. (M 1687)

⁹ Vezin: Mefâ‘ilün Mefâ‘ilün Fe‘ûlün

¹⁰ Vezin: Mefâ‘ilün Mefâ‘ilün Fe‘ûlün

SONUÇ

Yukarıda verilen malumat ve yapılan mukayese neticesinde; Topkapı Sarayı Müzesi Hazine Kitaplığı Nu. H. 813'te “Abdülvehhâb” adlı bir kimse adına kaydedilen eserin Mustafa bin Muhammed El-İmâm adlı bir müstensih tarafından kaleme aldığı görülmektedir. “Abdülvehhâb” isminin ise eserin yazarını değil, -yukarıdaki tabloda verildiği gibi- yazılanı kontrol eden/denetimi yapan kişiyi ifade ettiğini düşünmekteyiz.

Abdülvehhâb adlı kişinin ve eserin müstensihi olan Mustafa bin Muhammed El-İmâm'ın Süle Fakih'in *Kıssa-i Yûsuf*’unu görüp incelediği ve bu metinden çok fazla tasarrufta bulunarak bir kitap tertip ettiği aşikârdır.

Metinde Süle Fakih'in eserinde olmayan beyitler de önemli bir yekûn tutar. Ancak bu durum, müstensihin; metnin ana çatısını, konunun akışını ve beyitlerin neredeyse %90'ını Süle Fakih'in eserinden aldığı gerçeğini değiştirmez.

Müstensih, Süle Fakih'in mesnevisindeki ara bölümlerden birçoğunda şahsi tercihlerde bulunarak konuyu özetleyecek kadar beyit almıştır. Buna bağlı olarak; 17 nüsha ile metni oluşturulan Süle Fakih'in mesnevisi, toplam 5005 beyittir. Mustafa bin Muhammed El-İmâm'ın metni ise 2966 beyitten müteşekkil olup, Süle Fakih'in eserinin özeti mahiyetindedir.

Yukarıda verilen son sayfa kaydında da belirtildiği üzere; 17. asırda istinsah edilmesine rağmen eserde 13. ve 14. asrın dil özelliklerinin korunmuş olması müstensihin Süle Fakih'in eserinin bir nüshasından faydalanarak eseri hazırladığını açıkça göstermektedir.

Süle Fakih'in eserindeki aynı vezin ve kafiye bozukluklarını da kendi metninde tekrar etmesi, hatta nazım tekniği bakımından daha başarısız olması nedeniyle müstensihin ana gayesinin ne olduğu tam manasıyla anlaşılamamıştır. Zira müstensihin bazı tasarrufları “nüsha farkı” tabiriyle açıklanamayacak kadar farklı ve fazladır. Buna bağlı olarak metnin Süle Fakih'in eserinden yapılmış bir intihal olduğunu söylemek konusunda da temkinli olmayı tercih ettik.

Müstensihin; ön tespitlerimize göre, Süle Fakih'ten bahsetmediği, yalnızca bir yerde “Fakih” adını kullandığı, Süle Fakih'in adının geçtiği şiirleri metne dâhil etmediği, eseri nasıl ve neden kaleme aldığını belirtmediği, başlıklarda ve konuların işlenişinde zaman zaman ayrı bir yol tuttuğu, iki eserin istinsah tarihlerinin birbirlerine yakın olduğu gibi hususlar da değerlendirmemiz etkilemesine rağmen biz, elimizdeki eseri,

Süle Fakih'in mesnevisinin bir nüshası olarak telakki etmek gerektiğine daha çok itibar ettik.

Bu şüphe ve tespitlere dayanarak; eserin değerini belirlemenin ve metnin intihal ürünü olup olmadığını kesin bir dille söylemenin yegâne yolu, ancak bu mesnevinin tamamının transkripsiyon alfabesi aracılığıyla günümüz Türkçesine çevrilmesi ve iki eserdeki benzerlik ve farklılıklarının yüzdesinin çıkarılması ile mümkün olacaktır. Bu bakımdan hacimli bir metin olan “Kitâb-ı Yûsuf u Züleyhâ”, müstakil olarak ele alınmalı, incelenmeli ve değerlendirilmelidir.

KAYNAKÇA

Abdülvehhâb. *Yûsuf u Züleyhâ*. Topkapı Sarayı Müzesi Hazine Kitaplığı Nu. H. 813.

Akpınar, Şerife (2016). *Tâ'ib Kıssa-i Yûsuf*. Konya: Palet Yayınları.

Köktekin, Kazım (1994). *Süle Fakih'in Yusuf u Zelihası (İnceleme-Metin-Dizin)*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Erzurum: AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Türkdoğan, Melike Gökcan (2008). *Klasik Türk Edebiyatında Yusuf u Züleyhâ Mesnevileri Üzerine Mukayeseli Bir Çalışma*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Erzurum: AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Türkdoğan, Melike Gökcan (2011). *Klasik Türk Edebiyatında Yusuf u Züleyha Mesnevileri Üzerine Mukayeseli Bir Çalışma*. T. C. Kültür Ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü: 3287, Kültür Eserleri: 480.

KLASİK TÜRK EDEBİYATINDA “YAZMA ESER BİLGİSİ”

The Manuscript Knowledge In Classical Turkish Literature

Aysun ÇELİK

(Dr. Öğr. Üyesi); Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi,
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, aysuncelik@hacettepe.edu.tr

Öz: “Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğüne bağlı 28 kütüphanede toplam 170.028 cilt yazma eser bulunmaktadır. Kütüphanelerden başka, Milli Kütüphane Başkanlığında 25.000 ve Kültür Bakanlığına bağlı müzelerde de 30.000 kadar yazma eser mevcuttur. Diğer kurumlar ve şahıslarda bulunan yazma eserlerle beraber Türkiye genelinde 300.000 cildin üzerinde yazma eser bulunduğu tahmin edilmektedir. Bu sayının, ciltlerin birden fazla eseri (risaleyi) ihtiva ettiği düşünüldüğünde 600.000 civarında eserin mevcut olması” (<https://www.ktb.gov.tr/>) kuvvetle muhtemeldir. Bugün kütüphanelerde bulunan yazma eserlerin önemli bir kısmı, edebî metinleri ihtiva etmektedir.

Bu çalışma, temelde; yazma eser terminolojisini öğrenmenin önemine dikkat çekmek, “Eski Türk Edebiyatı” sahasında araştırma ya da lisansüstü çalışma yapacak olan araştırmacılara, “el yazması” eserlerle ilgili ön ve asgari bilgiyi edindirmek amaçlarını taşımaktadır. Buna bağlı olarak çalışmada, Klasik Türk Edebiyatı’nın ana kaynağı olan yazma eserlerin bazı şekil ve muhteva özellikleri kısa bilgilerle açıklanmış, yazma eser terminolojisi, bildiri sınırları içerisinde tanıtılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk Edebiyatı, lisansüstü eğitim, yazma eser.

Abstract: There are a total of 170.028 volumes of manuscripts in 28 libraries affiliated to the General Directorate of Libraries and Publications of the Ministry of Culture and Tourism. In addition to libraries, there are 25.000 manuscripts in the National Library and 30.000 manuscripts in the Ministry of Culture. Other institutions and individuals along with manuscripts found in Turkey is estimated that across the 300.000 manuscripts found on the skin. Considering that the books contain more than one work, it is highly probable that there are around 600.000 works (<https://www.ktb.gov.tr/>). A significant number of manuscripts found in libraries today contain literary texts.

This study is basically; the aim of this course is to provide the first and minimum information about the manuscripts to the researchers who will make research or postgraduate studies in the field of Old Turkish

Literature. In this study, the shape and content features of the manuscripts, which are the main source of classical Turkish literature, were emphasized. In these precious books, various notes and visuals have been introduced, manuscript terminology is introduced within the boundaries of the paper.

Key Words: Classical Turkish Literature, graduate education, manuscripts.

GİRİŞ

Klasik Türk Edebiyatı, muhtevası bakımından, dil ve edebiyatın yanında; tarih, ilahiyat, halkiyat, sosyoloji, psikoloji ve müzik gibi pek çok bilim ve sanat dalıyla ilişkili bir sahadır. Dolayısıyla bu alanda yapılacak her ilmî ve edebî araştırma, yaygın etkisi yüksek bir çalışma potansiyeline sahiptir. Klasik Türk Edebiyatı bilim dalında, araştırma, inceleme ve değerlendirme yapmak, başta Arap alfabesi bilgisi olmak üzere; Arapça, Farsça ve Eski Türkçe dillerinde belirli ölçüde yeterlilik ve bu dillerle yazılmış edebî metinlerin anlam dünyasına gerekli düzeyde hâkimiyet gerektirmektedir. Bununla birlikte; Kur’ân, hadis, kıssa, menkıbe, tasavvuf, tarikat, halkiyat gibi edebiyatın fikrî kaynaklarına vukufiyet de elzemdir. Her biri başlı başına bir mesaiyi gerektiren bu malumat düzeyi ile Klasik Türk Edebiyatı’nın derin ve renkli dünyasına girmek, yazma eser bilgisi bulunmadan yeterli olmayacaktır.

Yazma eser bilgisi, el yazısıyla kaleme alınan her eser için gerekli bir birikimi ifade etmektedir. Yaklaşık bin sene boyunca, çeşitli coğrafyalarda, Arap harfleriyle yazılan yüz binlerce Türkçe eserin günümüz alfabesine ve dolayısıyla günümüz bilimlerine kazandırılması, en başta, alfabeyle/dile duyulan önyargıyı kaldırmak ve yazma eser konusundaki temel bilgiyi edindirmek suretiyle mümkündür. El yazmaları ve nadir eserler konusu, bu alanda yapılmış birkaç bilimsel yayın eşliğinde, Türk Dili ve Edebiyatı bölümü bakımından, maalesef çok az üniversitenin lisansüstü programlarında müstakil bir ders olarak okutulmaktadır.

Konu ile ilgili yapılan yayınlardan bazıları, Arap harfli bir yazma eserle meşgul olacak her araştırmacının bilmesi, istifade etmesi gereken çalışmalardandır: Abdülkerim Abdulkadiroğlu tarafından 1987’de yayımlanan “Edebiyatta Metodoloji Açısından Elyazmaları ve Nâdir Eserler Üzerine Notlar I”¹ başlıklı makale; kütüphane ve arşivlere girilmeden önce okunması faydalı olabilecek kıymetli bir çalışmadır. Abdulkadiroğlu; bu makaleyi on yıl sonra, 1997 yılında “Kültürümüzden Esintiler” başlıklı kitabında tekrar yayımlamıştır. Burada yazar; mezkûr

¹ Makalenin künyesi: Abdülkerim Abdulkadiroğlu (1987). Edebiyatta Metodoloji Açısından Elyazmaları ve Nadir Eserler Üzerine Notlar I. *G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*. III: 1-48.

konuyu önce bir seri hâlinde işlemeyi düşündüğünü, bu nedenle başlığa seri numarası verdiğini söylemiş, ancak artık bundan vazgeçtiğini geniş bir usul kitabı hazırlamayı istediğini belirtmiştir (Abdulkadiroğlu, 1997: 527). İkinci değerli çalışma ise; Süleyman Mollaibrahimoğlu tarafından kaleme alınan “Yazma Eserler Terminolojisi” başlıklı kitaptır.² Giriş, iki bölüm ve sonuç kısımlarından oluşan kitap, Süleymaniye Kütüphanesi’ndeki el yazması eserlerin incelenmesi sonucunda meydana gelen, yirmi yıllık birikimin bir ürünü olarak ifade edilmiştir (Mollaibrahimoğlu, 2007: 17). Yazarın ilahiyat alanındaki akademik hayatı dolayısıyla terminoloji ile ilgili verilen örnek görseller, daha ziyade dinî eserlerle ilgilidir. Ancak eser, bugün bütün sahalardaki araştırmacılara yol gösterecek kadar önemli bilgileri ihtiva etmektedir. Orhan Bilgin’in “İslam Ansiklopedisi”nde yazdığı “Yazma” maddesi de el yazması eserlerin dünyasına adım atarken değerli bir başvuru kaynağı³ olarak değerlendirilebilir.

Bu çalışma, temelde; yazma eser terminolojisini öğrenmenin önemine dikkat çekmek, “Eski Türk Edebiyatı” sahasında lisansüstü çalışma yapacak olanlara “el yazması” eserlerle ilgili ön ve asgari bilgiyi edindirmek amaçlarını taşımaktadır. Buna bağlı olarak çalışmada, Klasik Türk Edebiyatı’nın ana kaynağı olan yazma eserlerin bazı şekil ve muhteva özellikleri kısa bilgilerle açıklanmış, yazma eser terminolojisi bildiri sınırları içerisinde tanıtılmıştır.

A. Yazma Eserin Türü

Külliyât: Bir müellifin bütün eserlerinin bulunduğu hacimli kitap.

Kitâb: Tek bir şahsa veya farklı müelliflere ait olan, manzum ve/veya mensur eserlerin toplandığı eser.

Defter: Çeşitli konulardaki manzum veya mensur metinlerin bir araya toplandığı küçük eser.

Dîvân: Divan şairinin şiirlerinin toplandığı hacimli kitap. Kitaptaki şiirler; “dibace, kaside, tarih, mesnevi, gazel (kendi içinde kafiyenin son harfine göre Arap alfabetiğiyle sıralanır), musammat, mukataat” gibi nazım şekilleriyle geleneğin belirlediği sıraya uygun olarak tertip edilmişse bu divanlara “mürettep divan” denir.

Dîvânçe: Divan şairinin şiirlerinin toplandığı, divan kadar hacimli olmayan küçük kitap.

² Kitabın künyesi: Süleyman Mollaibrahimoğlu (2007). *Yazma Eserler Terminolojisi*. İstanbul: Ensar.

³ Maddenin künyesi için bk. Orhan Bilgin. (2013). *Yazma. İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı. 43: 369-373.

Mesnevî: Mesnevi nazım şekliyle aşk, din, ahlak, savaş gibi konularda kaleme alınan uzun manzum hikâyenin bulunduğu eser.

Hamse: Bir şaire ait beş mesnevinin bir araya toplandığı eser.

Tezkire: Bir meslekte veya alanda yetişen kişilerin;-edebiyat alanında-şairlerin tanıtıldığı, eserlerinden örneklerin verildiği kitap.

Mecmû'a: Seçilmiş manzum ve/veya mensur metinlerin toplandığı, seçki veya antoloji mahiyetindeki kitap.

- **Mecmû'a'tü'l-Eş'âr:** Şiirlerden oluşan seçmelerin bulunduğu mecmua. Şiir Mecmuası.
- **Mecmû'atü'n-Nezâir:** Şairlerin birbirlerine nazire olarak yazdıkları şiirlerden oluşan seçmelerin bulunduğu mecmua. Nazire Mecmuası.
- **Mecmû'atü'r-Resâil:** Risalelerden oluşan seçmelerin bulunduğu mecmua. Risale mecmuası.

Nâme: Mektup. Müstakil kitaplarda veya mesnevilerin başlıklarında "kitap" anlamında kullanılmıştır. İbtidâ-nâme, Şeh-nâme gibi.

Nasîhat-nâme: Dinî ve ahlaki öğütler içeren, iyi insan olmanın gereğini ve yollarını anlatan kitap.

Risâle: İlmî, dinî veya edebî bir konuda yazılan mensur eser.

Münşeât: İnşa (süslü nesir) metinlerinin veya mektupların toplandığı eser.

Lugat/Kâmûs: Bir dilin veya dillerin kelimelerini ve kelimelerin anlamlarını (bazen örnekleyerek) veren eser.

Manzûm Lugat: Bir dildeki kelimeleri kolay ezberletmek ve öğretmek için nazm yoluyla hazırlanan sözlük.

Kıssa: Kur'ân-ı Kerîm'de geçen, mukaddes hikâyelerin anlatıldığı eser. Öğüt verici kitap.

Menkıbe: Din ve tarih büyüklerinin, evliyanın veya ulemanın olağanüstü özelliklerle dolu hayatlarının anlatıldığı eser.

Sefîne: Muhtelif konuları ihtiva eden kitap. Şiir mecmuası için de kullanılmıştır.

Kırkanbar: Bir şahsın kendisiyle ve ilgilendiği şeyler hakkında yazdığı; içinde değişik türden bilgilerin, halkiyat içerikli malumatın, manzum ve mensur metinlerin bulunduğu defter veya kitap.

Cönk: Halk şairlerinden seçilmiş şiir örneklerinin bulunduğu, mecmua ve antoloji mahiyetinde defter veya kitap. Dana dili ve sığır dili olarak da bilinir.

Murakka‘a: Hüsn-i hat örneklerinin bir araya getirilmesiyle hazırlanan eser.

Tefsîr: Kur’ân ayetlerinin açıklandığı, yorumlandığı eser.

Hâşiye: Bir eserin metninin açıklandığı, şerh edildiği kitap.

Şerh: İlmî, dinî veya edebî bir metnin ve bu metinde anlaşılması müşkül olan ifadelerin geniş olarak açıklandığı eser.

Tercüme: Başka bir dilde yazılmış ilmî, dinî veya edebî bir metnin kelime kelime yahut anlama sadık kalınarak yapılan çevirisi.

- **Satıraltı Tercüme:** Metnin hemen altındaki satırda kelimesi kelimesine yapılan çeviri.
- **Satırarası Tercüme:** Metindeki satırlar arasında kelimesi kelimesine yapılan çeviri.

B. Yazma Eserdeki Küçük ve Ek Metinler

Takrîz: Eserin takdir veya tenkit edildiğini ifade eden, sonradan eklenen manzum veya mensur metin. Sunuş, takdim yazısı.

Zeyl: Bir eseri tamamlamak için yazılan ilave metin.

Der-kenâr: Bir konuyu açıklamak veya metne ilave yapmak için sayfa kenarlarına yazılan not, hâmiş, hâşiye.

Hâmiş: Sayfanın alt kısmına yahut metnin sonuna ilave edilen not.⁴

Hâşiye: Bir konuyu açıklamak veya ilave yapmak için sayfanın kenarına ve daha ziyade altına yazılan not, dipnot.

Ta‘lîk: Bir metne veya fikre dair yazılan ilave bilgi ve not.

Telhîs: Bir konu hakkında özetlenmiş metin. Hülâsa.

Şukka: Kitaba sonradan eklenen yazı. Mektup. Tezkere.

⁴ Abdulkadiroğlu, 1997: 531.

C. El Yazısıyla Eser Kaleme Alma İşi

Te’lif: Eser yazma, eserin sahibi olma.

Tahrîr: Eser yazma.

İstinsâh: Bir nüshasını/suretinini çıkarmak. Bir metni/eseri kopya etmek.

D. Yazma Eser Kaleme Alan Kişi

Müellif: Eser yazan. Eserin asıl sahibi.

Muharrir: Yazı yazan.

Müstensih: İstinsah eden, kopyalayan/çoğaltan.

Musannif: Kitap yazan, düzenleyen, tasnif eden, müellif.

Muhaşşî: Hâşiye yazan.

Müfessir: Tefsir yazan.

Mütercim: Tercüme eden.

Şârih: Şerh eden.

Şöhret: Müellifin veya müstensihinin meşhur adı.

Künye: Eserin müellifi veya müstensihinin ceddinin, dedesinin, babasının, kendisinin adı ile doğum yeri, doğum tarihi veya meşhur bir özelliğinin verildiği bilgi cümlesi.

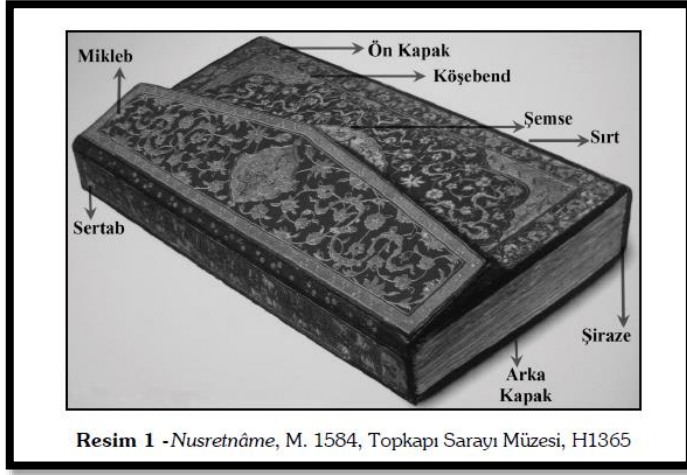
Mahlas: Asıl addan başka kullanılan ikinci isim. Takma ad. Müstear Ad.

Lakap: Asıl addan başka ailevi veya şahsi bir özellik dolayısıyla takılan ad.

E. Yazma Eserin Fiziki Özellikleri

Aşağıdaki görselde, bir yazma eserin fiziki özelliklerine dair terimler gösterilmiştir.⁵

⁵ Görsel; “Hüseyin Odabaş (2011). Osmanlı Yazma Eserleri ve Türkiye’de Yazma Eser Kütüphaneciliği. *Bilig*. 56: 146.” künyeli çalışmadan alınmıştır.

Cild: Eserin dışını örten bölüm, kitabı kaplayan muhafaza. Deri cilt, lake cilt, mukavva cilt gibi çeşitleri vardır.⁶

Şîrâze: Kitabın yapraklarını birbirine bağlayan ve onları düzgün tutmaya yarayan ince bez şerit. Kitabın dağılmasını önleyen ince örgü.

Sırt: Yaprakların bağlandığı şirazenin dış kaplaması ya da yazmanın dip kısmı.⁷

Sertâb: Cilt bölümünden kitabın içine giren miklep ile kabın arasında kalan ve kitabın ağızını örten kısım. Kapakla miklep arasında iki kısım birbirine bağlayan bölüm.⁸

Mikleb: Kitap cildinin sol kenarındaki kapak. Okunulan yerin belli olması için konulan ayraç. Sertâbın ucunda genellikle üç köşeli olup, eser kapatılmak istendiğinde ön kapak altına sokulan ve yazmanın bütünüyle örtülmesini sağlayan kısım.⁹

Süsleme: Kitabın ön ve arka kapak cildinin ortasında ve kenarlarında çeşitli süslemeler mevcuttur. Bunlar:¹⁰

- **Şemse:** Cildin dış yüzeyinin ortasındaki süslemeli şekil, güneşe benzeyen süs.
- **Köşebend:** Cildin dört köşesine yapılan süsleme.

⁶ Mollaislamoğlu, 2007: 23-25.

⁷ Odabaş, 2011: 145.

⁸ Odabaş, 2011: 145.

⁹ Odabaş, 2011: 145.

¹⁰ Mollaibrahimoğlu, 2007: 25.

- **Bordür:** Kapağın dış kenarını çevreleyen bölümdeki süsleme.

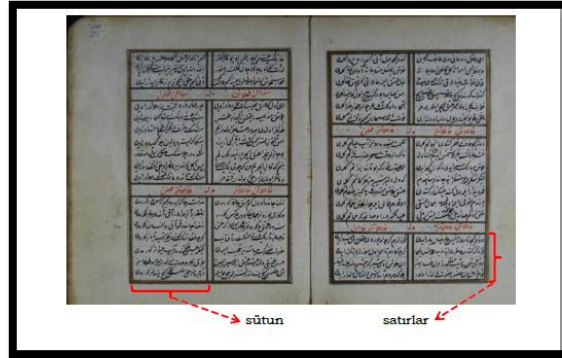
Kâğıt: Kâğıdın imal özelliği hakkındaki bilgileri ihtiva eder. Bazı kâğıt türleri şunlardır:

- **Filigranlı Kâğıt:** Eski kâğıtların dokusunda bulunan, aydınlığa tutulduğunda görülebilen mühür, yazı, çizgi gibi gizli veya özel imlerin bulunduğu kâğıt.¹¹
- **Aharlı Kâğıt:** Nişasta, şap ve yumurta akı gibi maddelerin yazı yazılacak kâğıda sürülmesi yoluyla elde edilen sağlam ve kullanışlı kâğıt.

En çok kullanılan kâğıt renkleri; bej, krem (kirli sarı), beyaz, saman sarısı, fildişi, nohudidir. Ayrıca açık yeşil, açık mavi, pembe ve sarı renkli kâğıtlar da kullanılmıştır.¹²

Mürekkep: Metinler ekseriyetle siyah mürekkeple; başlıklar, ayetler, hadisler ve özel isimler de zaman zaman “sürh” denilen kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

Satır ve Sütün Sayısı: Her sayfada aynı sayıda satır ve sütün olmasına dikkat edilir. Metnin hacmini yaprak sayısından ziyade genellikle satır ve sütun sayısı belirlemektedir.¹³

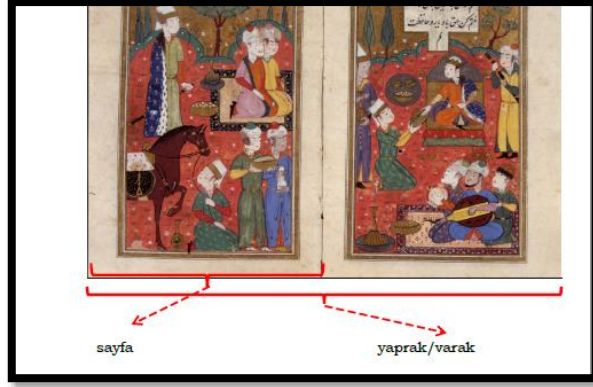
Varak/Yaprak: Kâğıt veya kitap yaprağı. Yazma eserlerde sayfa sayısı, yaprak/varak sayısı olarak kaydedilmektedir. Yazma eserlerde 1 yaprak/varak, 2 sayfa olarak hesaplanmaktadır. Yaprak/varak numaralandırması, ilgili sayfanın 1b-1a şeklinde numaralandırılması esasına dayanmaktadır. Bir yaprak; önyüzü “a”, arka yüzü “b” olmak

¹¹ Mollaislamoğlu, 2007: 29.

¹² Bilgin, 2013: 370.

¹³ Anameriç, 2016: 449.

üzere iki sayfadan oluşur. Varak/yaprak numarası, sayfa numarasını ifade eder.¹⁴

Vikâye Varağı: Cildin içindeki ilk ve son yapraklar. Genellikle formaların kâğıdından farklı ve biraz daha kalın olan yapraklar. Vikâye yaprakları numaralanmaz, daha sonra çeşitli notlar ve kayıtlar için kullanılır.¹⁵

Cedvel: Her sayfada metni çevreleyen çizgi veya çizgiler. İçine metin yazılan çerçeve.

Ebâd ve Boy: Kâğıdın uzun kenarı ile kısa kenarının boyutları milimetrik olarak tespit edilir, buna metnin işgal ettiği alanın boyutları da eklenir: 320x180 (230x150) mm gibi. Birtakım yazma mecmualarda ve cönklerde iç boyut farklılık arz edebilir. Bu durumda parantez içinde “muhtelif, değişik” kelimesi yazılır.¹⁶

Hatt: Yazı, yazı stili.

Hatt-ı Dest: El yazısı. Müellifin kendi el yazısını ifade eder.

Ser-Levhâ/Mihrâbiyye: Metnin başlığı. Metnin başladığı ilk sayfada üstte tezhipli bir çerçeve veya çeşitli süslemeler içinde verilir.

Matlab: Sayfada dikkat çekmek için yazılan ve sayfayı özetleyen başlık/bölüm.¹⁷

¹⁴ İlgili görselin kaynağı için bk. Anameriç, 2016: 443.

¹⁵ Bilgin, 2013: 370.

¹⁶ Bilgin, 2013: 370.

¹⁷ Abdulkadiroğlu, 1999: 540.

Zahriyye: Yazma kitaplarda genellikle temellük kaydının tezhipli olarak yer aldığı, esas metnin başladığı yaprağın arka yüzü.¹⁸

Zencirek: Kitabın sayfa kenarlarına yapılan zincirleme halkalar şeklindeki süsleme.

F. Yazma Eserdeki Başlıklar/Bölümler

Bâb/Fasl: Bölüm.

Fihrist: İçindekiler.

Besmele: Eserin başında, başlıktan önce veya sonra, bazen hüsn-i hatlı ve tezhipli olarak yazılan “Bismillahirrahmanirrahim” ifadesi. Hayırlı işin başlangıcı. Eserin kilidi.

Hamdele: Allah’ın nimetlerine hamededilen, şükredilen bölüm.

Salvele: Hz. Muhammed’e ve ailesine salavat getirilen, salat u selam edilen bölüm.

Dîbâce: Eserin mukaddimesi. Önsöz.

Mukaddime: Önsöz, dîbâce.

Sebeb-i Te’lif: Eserin yazılış sebebi.

Hâtıme: Eserin son bölümü.

G. Yazma Eserlerdeki Kayıtlar ve Notlar

Tebyîz: Beyazlatma, müsveddeyi temize çekme.

Tesvîd: Karalama, müsvedde edilme.

Tashîh/Sahha Kaydı: Eserde صح (sahh/sahha) ibaresiyle verilen ve gözden geçirilme sonucunda konulan “düzeltildi, doğrudur, yanlışsızdır” anlamına gelen kayıt.

Ferağ Kaydı: Eserin metni dışında müstensih tarafından ilâve edilen kayıt. Yazılışın tamamlandığını belirten, istinsah edenin adının, istinsah tarihinin belirtildiği müstensih kaydı.

¹⁸ Duran, 2012: 63.

İstinsâh Kaydı: Eserin metni dışında müstensih tarafından ilâve edilen kayıt. Yazılışın tamamlandığını belirten müstensih kaydı.

Kitâbet Kaydı: Eserin metni dışında müstensih tarafından ilâve edilen kayıt. Yazılışın tamamlandığını belirten müstensih kaydı.

Temme: تم veya م harfleriyle verilen ve “ (eser) tamamlandı” anlamında kullanılan kayıt. تمت الكتاب şeklindeki not.

Mütâlaa Kaydı: Ehil bir kişinin eseri okuduğunu, eksiklik veya yanlışlık görüp düzelttiğini gösteren kayıt.

Kırâ’at Kaydı: Eserin baştan sona okunduğunu gösteren kayıt.

Semâ Kaydı: Eserin baştan sona dinlendiğini gösteren kayıt.

Rivâyet Kaydı: Eseri yazan ve daha sonra eserle ilişki kuran kişilerin zincirini/silsilesini/şeceresini gösteren kayıt.

İcâzet/İzin Kaydı: Eserin okutulmasına ve başkasına nakledilmesine izin verildiğini gösteren kayıt.¹⁹

Temellük Kaydı: Eserin sahibini, kitaplığını veya miras/hediye/satın alma yoluyla eseri mülkiyetine alan kimseyi bildiren yazı, kayıt. Genellikle zahriyede bulunur.

Vakıf Kaydı: Eserin kim tarafından nereye vakfedildiğini gösteren kayıt.

Vakıf Mührü: Eserin nerede ve nereye ait olduğunu gösteren mühür.

Fevâid Kaydı: Yazma eserlerin başında ve sonunda yer alan boş sayfalara eserin sahibi veya okuyucusu tarafından yazılan notlar ve ibarelerdir. Bu kayıtlar eser sahibinin şahsı ve ailesiyle ilgili olabileceği gibi, ilâç ve yemek tarifleri gibi bilgiler de içerebilir. Bu kayıtlar arasında doğum, ölüm, tayin ve azille ilgili olanlarına da rastlanabilir.²⁰

Ya Kebikeç: Eserin sürüngen, kemirgen ve böceklerden korunması için kitabın başına ya da ilk sayfasına yazılan ve tılsımlı olduğuna inanılan ifade. Kitap muskası. Kitap tılsımı. Kebikeç, “sürüngen ve böceklerle hükmeden melek ya da cin” anlamına gelen özel ad. “Yâ Hafîz Yâ Kebikeç” olarak da kullanılır.

¹⁹ Mollaibrahimoğlu, 2007: 37.

²⁰ Bilgin, 2013: 373.

Çoban/Rabıta/Ayak: Sayfalar arası geçişte, arada sayfanın kopmadığını göstermek için konulan, bir sonraki sayfadaki ilk kelimeye referans veren kelime veya harf.

H. Yazma Eserdeki Sayılar, Tarihler

Te'lif Tarihi: Müellifin eserini yazdığı tarih.

İstinsâh Tarihi: Eserin kopya edildiği, çoğaltıldığı tarih.

Hicrî Tarihi Miladi Tarihe Çevirme: Aşağıda örneklendirilmiştir:

Hicrîden Miladiye Çevirme İşlemi ²¹	Örnek İşlem
Hicrî yılı 33'e bölünüz	1420 : 33 = 43.03 (=43)
Çıkan sayıyı hicrî yıldan çıkarınız	1420 - 43 = 1377 (1. sayı)
1. çıkan sayıyı 622 ile toplayınız.	1377 + 622 = 1999

Hicrîden miladi takvime çeviri işlemi için Türk Tarih Kurumu, web sayfasında oldukça pratik ve faydalı bir modül geliştirmiştir: Örnek için bk. <http://www.ttk.gov.tr/genel/tarih-cevirme-kilavuzu/>

Ebcad: Arap harflerinin sayı değerini ifade eder. Telif ve istinsah tarihleri, çoğunlukla yazı yahut rakamla ifade edilmiştir. Ancak bu tarihler, bazen açıkça yazılmaz ve ebcad hesabına göre yazılan bir mısra veya bir satırda gizlenir. Bu mısra veya satırda bulunan harflere verilen sayı değerleri toplanarak telif ve istinsah tarihi bulunur.

Ebcad (Harfler ve Harflerin Sayı Değeri)

ا	ب	ج	د	ه	و	ز	ح	ط	ی	ك	ل	م	ن
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	20	30	40	50

س	ع	ف	ص	ق	ر	ش	ت	ث	خ	ذ	ض	ظ	غ
80	70	80	90	100	200	300	400	500	600	700	800	900	1000

²¹ Kaynak: http://www.i-takvim.com/takvimler/hicri_takvim_cevir.php

Arapça Sayılar

١	1	١١	11	٢١	21
٢	2	١٢	12	٢٢	22
٣	3	١٣	13	٢٣	23
٤	4	١٤	14	٢٤	24
٥	5	١٥	15	٢٥	25
٦	6	١٦	16	٣٠	30
٧	7	١٧	17	٤٤	44
٨	8	١٨	18	٨٣	83
٩	9	١٩	19	١٠٥	105
١٠	10	٢٠	20	١٢٠٦	1206

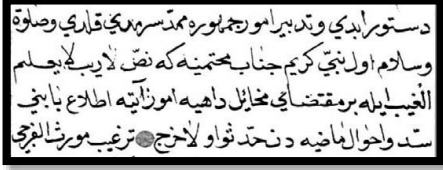
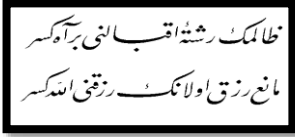
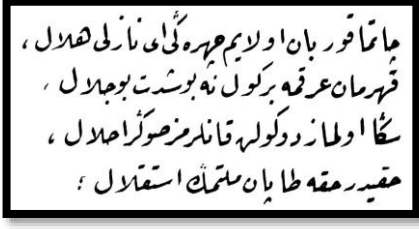
Arapça Günler ve Aylar

Arapça Günler			Arapça Aylar ²²			
الاحد	El-ahadu	Pazar	Ay	Latinize	Arapça	Gün
الاثنين	El-isneyni	Pazartesi	1	Muharrem	محرم	30
الثلاثاء	Es-sülâsau	Salı	2	Safer	صفر	29
الأربعاء	El-erbiâu	Çarşamba	3	Rebiülevvel	ربيع الأول	30
الخميس	El-hamisu	Perşembe	4	Rebiülahir	ربيع الثاني	29
الجمعة	El-cumuatu	Cuma	5	Cemâziyelevvel	جمادى الأولى	30
السبت	Es-sebtu	Cumartesi	6	Cemâziyelahir	جمادى الثانية	29
			7	Recep	رجب	30
			8	Şabân	شعبان	29
			9	Ramazan	رمضان	30
			10	Şevvâl	شوال	29
			11	Zilkade	ذو القعدة	30
			12	Zilhicce	ذو الحجة	29 ya da 30

İ. Yazma Eserlerde Yazı Stilleri

Kufi yazısının geliştirilmesi sonucu ortaya çıkan “Sülüs, Nesih, Muhakkak, Reyhanî, Tevki, Rika” hatları, Aklâm-ı Sitte (şek kalem) adıyla anılan altı çeşit yazı stildir. Aklâm-ı sitte’yi “Dîvânî, Rika, Sülüs, Talik, Nesih, İcâzet” şeklinde sıralayanlar da vardır. Bu sıraya “Ta’lik”i de ekleyerek Aklâm-ı Sitteti, yediye (heft kalem) (yedi kalem) çıkaranlar da olmuştur (Yıldız, 2012: 50). Aşağıda tabloda verilen hat örnekleri, yazma eserlerde sıklıkla görülen yazı tipleridir:

22 Görselin kaynağı için bk. Kaynak: <http://zamanvetakvim.weebly.com/tuumlrkler304n-kullandklar-takv304mler1.html>

Nesih ²³	
Sülüs ²⁴	
Ta'lik ²⁵	
Rika ²⁶	
Kufi ²⁷	
Muhakkak ²⁸	

²³ Görselin kaynağı için bk.: Tulum, 2014: 18.

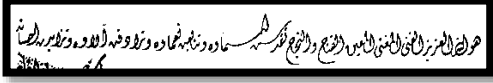
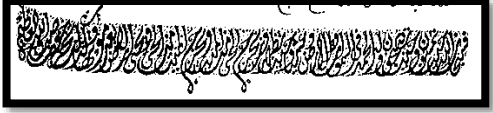
²⁴ Görselin kaynağı için bk.: Serin, 2010: 129.

²⁵ Görselin kaynağı için bk.: <https://osmanlicaogren.com/islam-hat-sanati-ve-hat-cesitleri>

²⁶ Görselin kaynağı için bk.: Tulum, 2014: 20.

²⁷ Görselin kaynağı için bk.: <https://www.istanbulsanatevi.com/sanat-terimleri-kavramlar/hat-sanatinda-yazi-turleri/>

²⁸ Görselin kaynağı için bk.: <https://osmanlicaogren.com/islam-hat-sanati-ve-hat-cesitleri>

Dîvânî ²⁹	
Celî Dîvânî ³⁰	
Müsenna ³¹	

J. Yazma Eserlerdeki Güzel Sanat Örnekleri

Minyatür: Yazma eserlerde konu ile ilgili olarak çizilen ince işlenmiş küçük boyutlu renkli resim.³²

Ebrû: Özel bir su üstüne özel boyalarla çizilen desenlerin kâğıt üzerine geçirilmesi yoluyla yapılan süsleme.

Tezhîb: Yazma kitap, levha ve murakka‘ların bezenmesinde ezilmiş varak altın ve çeşitli renklerin kullanılmasıyla uygulanan süsleme. Daha çok yazmaların ilk sayfasıyla ana bölümlerinin başlıklarında yer alır.³³

²⁹ Görselin kaynağı için bk.: <https://osmanlicaogren.com/islam-hat-sanati-ve-hat-cesitleri>

³⁰ Görselin kaynağı için bk.: <https://osmanlicaogren.com/islam-hat-sanati-ve-hat-cesitleri>

³¹ Görselin kaynağı için bk.: <https://tr.pinterest.com/pin/680747299908936452/?d=t&mt=signup>

³² Görselin kaynağı için bk: Anameriç, 2016: 450.

³³ Duran, 2012: 63.

Hüsn-i Hat: Yazma eserlerde bulunan güzel ve süslü yazı.

K. Yurtiçinde ve Yurtdışında Bulunan Yazma Eser Kütüphaneleri³⁴

Aşağıda yurtiçi ve yurtdışında yazma kitapların bulunduğu kütüphanelerin bir listesi verilmiştir.

YURTIÇİ KÜTÜPHANELERİ	
1. Adana İl Halk Kütüphanesi	72. Kastamonu Taşköprü İlçe Halk Kütüphanesi
2. Adıyaman İl Halk Kütüphanesi	73. Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesi
3. Afyon Dinar İlçe Halk Kütüphanesi	74. Kayseri Raşit Efendi Eski Eserler Kütüphanesi
4. Afyon Gedik Ahmet Paşa İl Halk Kütüphanesi	75. Kayseri Raşit Efendi Yazma Eser Kütüphanesi
5. Afyon Müzesi	76. Kırşehir İl Halk Kütüphanesi
6. Ali Emiri Koleksiyonu	77. Konya İl Halk Kütüphanesi
7. Amasya Beyazıt İl Halk Kütüphanesi	78. Konya Karatay Yusufpaşa Kütüphanesi
8. Amasya Beyazıt Yazma Eser Kütüphanesi	79. Konya Yusuf Ağa Yazma Eser Kütüphanesi
9. Amasya Gümüşhacıköy İlçe Halk Kütüphanesi	80. Koyunoğlu Müzesi ve Kütüphanesi Türkçe Yazmaları
10. Ankara Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi	81. Köprülü Kütüphanesi Türkçe Yazmaları
11. Ankara Anıtkabir Müzesi	82. Kütahta Vahidpaşa İl Halk Kütüphanesi
12. Antalya Akseki Yeğen Mehmet Paşa İlçe Halk Kütüphanesi	83. Kütahta Vahit Paşa Yazma Eser Kütüphanesi
13. Antalya Elmalı İlçe Halk Kütüphanesi	84. Kütahta Vahitpaşa İl Halk Kütüphanesi
14. Antalya Tekelioğlu İl Halk Kütüphanesi	85. Lala İsmail
15. Atatürk Kitaplığı Türkçe Yazma Divanları	86. Malatya Darende İlçe Halk Kütüphanesi
16. Atıf Efendi Eki Koleksiyonu	87. Manisa Akhisar Zeynelzade Koleksiyon
17. Atıf Efendi Koleksiyonu	88. Manisa İl Halk Kütüphanesi
18. Ayasofya	89. Manisa Yazma Eser Kütüphanesi
19. Aydın İl Halk Kütüphanesi	90. Mardin İl Halk Kütüphanesi
20. Aydın Müzesi	91. Mehmed Asım Bey Koleksiyonu
21. Balıkesir Dursunbey İlçe Halk Kütüphanesi	92. Mehmet Zeki Pakalın Koleksiyonu
22. Balıkesir Edremit İlçe Halk Kütüphanesi	93. Mersin Tarsus İlçe Halk Kütüphanesi
23. Balıkesir İl Halk Kütüphanesi	94. Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Koleksiyon
24. Balıkesir Ömer Ali Bey Yazma Eser Kütüphanesi	95. Mevlana Müzesi Türkçe Yazmaları
25. Bolu İl Halk Kütüphanesi	96. Mihrişah Sultan
26. Bolu Mudurnu İlçe Halk Kütüphanesi	97. Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu
27. Burdur İl Halk Kütüphanesi	98. Muş İl Halk Kütüphanesi
28. Bursa İl Halk Kütüphanesi	99. Nafiz Paşa
29. Bursa İnebey Yazma Eser Kütüphanesi	100. Nevşehir Damad İbrahim Paşa İl Halk Kütüphanesi
30. Cumhurbaşkanlığı Koleksiyonu	101. Nevşehir Gülşehir Karavezir İlçe Halk Kütüphanesi
31. Çankırı İl Halk Kütüphanesi	102. Nevşehir Ortahisar İlçe Halk Kütüphanesi
32. Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi	103. Nevşehir Ürgüp Tahsin Ağa İlçe Halk Kütüphanesi
33. Çorum Hasanpaşa Yazma Eser Kütüphanesi	104. Niğde İl Halk Kütüphanesi
34. Damad İbrahim Paşa	105. Nuruosmaniye Koleksiyonu
35. Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi Türkçe Yazmaları	106. Ordu İl Halk Kütüphanesi
36. Diyarbakır İl Halk Kütüphanesi	
37. Diyarbakır Ziya Gökalp Yazma Eser Kütüphanesi	
38. Edirne Selimiye Yazma Eser Kütüphanesi	

³⁴ Kaynak: <http://yazmalar.gov.tr/sayfa/kutuphaneler/14>

39. Elazığ Ağın İlçe Halk Kütüphanesi	107. Orhan Camii Koleksiyonu
40. Elazığ İl Halk Kütüphanesi	108. Osman Ergin Türkçe Yazmaları
41. Erzincan İl Halk Kütüphanesi	109. Pertevniyal
42. Erzurum İl Halk Kütüphanesi	110. Rize Ardeşen İlçe Halk Kütüphanesi
43. Erzurum Yazma Eser Kütüphanesi	111. Safranbolu İzzet Mehmet Paşa Koleksiyonu
44. Eskişehir İl Halk Kütüphanesi	112. Samsun Bafra İlçe Halk Kütüphanesi
45. Fazıl Ahmed Paşa Koleksiyonu	113. Samsun Havza İlçe Halk Kütüphanesi
46. Feyzullah Efendi Koleksiyonu	114. Samsun İl Halk Kütüphanesi
47. Galata Mevlevihanesi Türkçe Yazmaları	115. Samsun Vezirköprü İlçe Halk Kütüphanesi
48. Gaziantep İl Halk Kütüphanesi	116. Selimiye Yazma Eser Kütüphanesi
49. Giresun İl Halk Kütüphanesi	117. Sinop İl Halk Kütüphanesi
50. Hafız Ahmed Paşa Koleksiyonu	118. Sivas Gürün İlçe Halk Kütüphanesi
51. Haraççıoğlu Koleksiyonu	119. Süleymaniye Ali Nihat Tarlan Koleksiyonu
52. Hüseyin Kocabaş Kitaplığı Türkçe Yazmaları	120. Süleymaniye Amcazade Hüseyinpaşa Koleksiyon
53. Hüsrev Paşa	121. Süleymaniye Aşirefendi Koleksiyonu
54. Isparta İl Halk Kütüphanesi	122. Süleymaniye Hekimbaşı Musa Nazif Efendi Koleksiyon
55. Isparta Senirkent İlçe Halk Kütüphanesi	123. Şanlıurfa İl Halk Kütüphanesi
56. Isparta Şarkikaraağaç İlçe Halk Kütüphanesi	124. Tercüman Gazetesi Kütüphanesi Türkçe Yazmaları
57. Isparta Uluborlu İlçe Halk Kütüphanesi	125. Tokat İl Halk Kütüphanesi
58. Isparta Yalvaç İlçe Halk Kütüphanesi	126. Tokat Müzesi
59. İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi IRCICA Kütüphanesi	127. Tokat Zile İlçe Halk Kütüphanesi
60. İstanbul Bayazıt Umumi Kütüphanesi	128. Topkapı Sarayı Müzesi Türkçe Yazmaları
61. İstanbul Beyazıt Yazma Eser Kütüphanesi	129. Trabzon İl Halk Kütüphanesi
62. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Türkçe Yazmaları	130. Turhan Valide Sultan
63. İstanbul Hacı Selim Ağa Yazma Eser Kütüphanesi	131. Türk Dil Kurumu Kütüphanesi Türkçe Yazmaları
64. İstanbul Millet Yazma Eser Kütüphanesi	132. Türkiye Büyük Millet Meclisi Koleksiyonu
65. İstanbul Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi	133. Uşak Karaali Camii Koleksiyonu
66. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi	134. Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi Türkçe Yazmaları
67. İzmir Efes Müzesi	135. Yozgat İl Halk Kütüphanesi
68. İzmir Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları	136. Zeytinoğlu Koleksiyonu
69. Kahramanmaraş İl Halk Kütüphanesi	
70. Kandilli Rasathanesi Kitaplığı Türkçe Yazmaları	
71. Kastamonu İl Halk Kütüphanesi	

YURTDIŞI KÜTÜPHANELERİ	
1. Akademiya Navk Naradov Azii Enstitüsü Türkçe Yazmaları	23. Kitabhane-i Meclis-i Sinâ Türkçe Yazmaları
2. Almanya Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları	24. Kitabhane-i Meclisi-i Şura-yi Milli Türkçe Yazmaları
3. Amerika New York Halk Kütüphanesi	25. Kitabhane-i Melik Türkçe Yazmaları
4. Arnavutluk Devlet Arşivleri Türkçe Yazmaları	26. Kitabhane-i Milli-yi Fars Türkçe Yazmaları
5. Avusturya Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları	27. Kitabhane-i Saltanatı Türkçe Yazmaları
6. Bodleian Kütüphanesi Türkçe Yazmaları	28. Kitabhane-i Umumi Türkçe Yazmaları
7. Bologna Üniversitesi Kütüphanesi Türkçe Yazmaları	29. Kitabhane-i Umûmî-yi Hz. Ayetullah Necefî Maraş Kütüphanesi Türkçe Yazmaları
8. Boşnak Enstitüsü Türkçe Yazmaları	30. Leiden Üniversitesi Kütüphanesi
9. California Üniversitesi Türkçe Cönkleri	
10. Dublin Chester Beatty Kütüphanesi	

11. <i>Dükalık Kütüphanesi Gotha Koleksiyonu Türkçe Yazmaları</i>	31. <i>Macaristan Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmalar</i>
12. <i>Fransa Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları (Bibliothèque National)</i>	32. <i>Madrid Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları</i>
13. <i>Galimcan İbrahimov Dil, Edebiyat ve Tarih Araştırmaları Enstitüsü Türkçe Yazmaları</i>	33. <i>Marciena Kütüphanesi Türkçe Yazmaları</i>
14. <i>Gazi Hüseyin Kütüphanesi Türkçe Yazmaları</i>	34. <i>Mechitarista S. Lazzaro Kütüphanesi Türkçe Yazmaları</i>
15. <i>Gürcistan Bilimler Akademisi Türkçe Yazmalar</i>	35. <i>Mektebetü'l-Evkâfı'l-Amme Türkçe Yazmaları</i>
16. <i>Hidiv Kütüphanesi Türkçe Yazmaları</i>	36. <i>Mısır Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları</i>
17. <i>İngiltere Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları (British Museum)</i>	37. <i>Princeton Üniversitesi Türkçe Yazmaları</i>
18. <i>İran Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları</i>	38. <i>Seminari Patriarchalis Venetiarum Kütüphanesi Türkçe Yazmaları</i>
19. <i>Kazakistan Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmalar</i>	39. <i>Seminario Kütüphanesi Türkçe Yazmaları</i>
20. <i>Kazan Devlet Üniversitesi Fennî Kütüphanesi Türkçe Yazmaları</i>	40. <i>Sipehsalar Kütüphanesi Türkçe Yazmaları</i>
21. <i>Kıbrıs Kütüphanelerinde bulunan Türkçe Yazmalar</i>	41. <i>Tahrân Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Kütüphanesi Türkçe Yazmaları</i>
22. <i>Kitabhane-i Asitan-i Kuds-i Rizavî Türkçe Yazmaları</i>	42. <i>Tahrân Üniversitesi Kütüphanesi Türkçe Yazmaları</i>
	43. <i>Torino Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları</i>
	44. <i>Tunus Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları</i>
	45. <i>Vatikan Kütüphanesi Türkçe Yazmaları</i>

SONUÇ

Yazma eser bilgisi, Eski Türk Edebiyatı sahasında bir araştırma yapmadan evvel muhakkak edinilmesi gereken bir malumat olup, elbette burada aktarılanlardan daha fazla ve tafsilatlıdır. Bu çalışmanın ana amacı; Klasik Türk Edebiyatı'nda yazma eser bilgisi konusuna dikkat çekmek, -bildiri sınırları içerisinde- Eski Türk Edebiyatı alanında araştırma yapacak olanlara asgari ve ön bilgiyi edindirmektir. Ayrıca bu bildiri; yazma eser görselleriyle örneklendirilmiş ve genişletilmiş olarak hazırladığımız “Klasik Türk Edebiyatında Yazma Eser Bilgisi” konulu kitap çalışmamızın da bir beyanıdır.

KAYNAKÇA

Abdulkadiroğlu, Abdülkerim (1987). Edebiyatta Metodoloji Açısından Elyazmaları ve Nadir Eserler Üzerine Notlar I. *G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*. III: 1-48.

Abdulkadiroğlu, Abdülkerim (1997). Edebiyatta Metodoloji Açısından Elyazmaları ve Nadir Eserler Üzerine Notlar I. *Kültürümüzden Esintiler*. Ankara: Akademi.

Anameriç, Hakan (2016). Yazma Eserlerin Kataloglanmasında Marc Standardı 300 Fiziksel Niteleme Alanı ve Bileşenlerinin Kullanımı. *DTCF Dergisi*. 56/2: 440-464.

Bilgin, Orhan (2013). Yazma. *İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı. 43: 369-373.

Devellioğlu, Ferit (2008). Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat. Ankara: Aydın.

Duran, Gülnur (2012). Tezhip. *İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı. 41: 63-65.

Mollaibrahimoğlu, Süleyman(2007). *Yazma Eserler Terminolojisi*. İstanbul: Ensar.

Odabaş, Hüseyin (2011). Osmanlı Yazma Eserleri ve Türkiye’de Yazma Eser Kütüphaneciliği. *Bilgi*. 56: 143-164.

Serin, Muhittin (2010). Sülüs. *İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı. 38: 128-130.

Tulum, Mertol (2014). *Osmanlı Türkçesine Giriş-I*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

Yıldız, A.Vahap (2012). Osmanlılarda Yazı Çeşitleri. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17/28: 47-62.

http://www.i-takvim.com/takvimler/hicri_takvim_cevir.php (11.10.2019)

<http://www.ttk.gov.tr/genel/tarih-cevirme-kilavuzu/> (14.09.2019)

<http://yazmalar.gov.tr/sayfa/kutuphaneler/14> (19.09.2019)

<http://zamanvetakvim.weebly.com/tuumlrkler304n-kullandklar-takv304mler1.html> (09.10.2019)

<https://osmanlicaogren.com/islam-hat-sanati-ve-hat-cesitleri> (21.08.2019)

<https://www.istanbulsanatevi.com/sanat-terimleri-kavramlar/hat-sanatinda-yazi-turleri/> (07.10.2019)

<https://www.ktb.gov.tr/> (04.11.2019)

<https://tr.pinterest.com/pin/680747299908936452/?d=t&mt=signup> (30.10.2019)

TÜRK HALKLARININ ORTAK FOLKLOR TÜRLERİNDEN- ANNE LAYLALARI (NİNNİLER)

Çınara Rzayeva

(Dr.), Azərbaycan Milli Bilimler Akademisi, Nahçıvan Bölümü,
cinarerzayeva@yahoo.com.tr

Öz. Makalede asıl amacımız Azerbaycan sözlü halk edebiyatını diğer Türk halklarının folkloru ile ilişkisini araştırmaktır. Bu araştırmada folklor örneği olan ninniler belirli bir yer alır. Bir çok ninniler vardır ki, onlar bu gün Türk halklarının folklorunda aynı kullanılıyor. Makalede bir kısım ortak ninniler seçildi, analiz edildi, onların okşar ve farklı yönleri araştırıldı. Araştırma sırasında belli olmuştur ki, Azerbaycanda toplanan ninnilerin bazıları diğer Türk halklarında olduğu gibi, bazılarının ise içeriği bulundurulmuş, form açısından belirli değişikliğe uğramıştır. Makalede Türk halklarında kullanılan ninnilere ait örnekler vererek fikrimizi doğrulamış oluyoruz.

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan, Türk, folklor, ninni

Abstract: The main purpose of this paper is to study the relation of Azerbaijan folk literature with the folklore of other Turkic peoples. This study is an example of folk lullabies a special place There are many layers that are used shared today in the folklore Turkic peoples. The article shared lullabies selected, analyzed, and their similarities and differences investigated. During the investigation it was revealed that some of the collected lullabies other Turkic peoples, as in the contents of some of them were detained, some in modified form. Used in the article examples of layers drawn from the folklore of Turkic peoples confirms our opinion.

Keywords: Azerbaijan, Turkic, folk, lullabies

GİRİŞ

Türk halkları, dünya halkları arasında özel bir yere sahiptir. Tarihi geçmişe sahip Türk halklarının dili, kültürü, sözlü ve yazılı edebiyatı da köklü bir geçmişe sahip, zengin ve çok kültürlüdür. Bu zenginliği Türkler tarihi geçmişinden, babalarından, dedelerinden alarak bugüne kadar yaşatmış, korumuş ve bundan sonra da koruyacaklardır.

Türk halkının sözlü geleneği, yani folkloru, pek çok ortak özelliğe sahiptir ve eski Türk halkının hayatını, dünya bakışını ve mantıksal düşüncesini yansıtır. Türk halklarının ortak folklor örnekleri farklı türleri kapsar. Çocuk folkloru bu yaygın türlerde önemli bir rol oynar. Zengin folklor örneklerinin çoğunluğu çocuklar için özel olarak tasarlanmıştır. “Çocuklar bizim geleceğimizdir. Geleceğimizi nasıl yetiştireceğiz, büyüdeceyikse, ülkemizin, milletimizin, devletimizin geleceği bundan asılı olacaktır” (Büyük lider Haydar Aliyev). "Küçük

hanımlar, küçük beyler! Sizler hepiniz geleceğin bir gülü, yıldızı ve ikbal ışığıdır. Memleketi asıl ışığa boğacak olan sizsiniz. Kendinizin ne kadar önemli, değerli olduğunuzu düşünerek ona göre çalışınız. Sizlerden çok şey bekliyoruz” (Büyük lider Mustafa kemal Atatürk) (15). Her iki ulusal liderin dediği gibi, çocuklar gerçekten geleceğimizin garantisidir.

Çocuklarla ilgili Türk alimi Zeki Gürel’in ifadeleri de çok dikkat çekiyor: “...çocuklarımızı içinde doğdukları milli kültürümüzün bir ferdi olarak, ortak insanlık ideallerini gerçekleştirecek biçimde yetistirmek mecburiyetindeyiz, küresellesen dünyada var olmanın şartı budur. Türk milletini, kendi devletini ve bütün insanları seven, tarihini, dilini ve dinini bilen, milli kimlik ve milli benlik meselelerini halletmiş, Türk Dünyasının birliği ve kalkınması için çalışan, bilgili, faziletli yeni nesiller yetistirmemiz çocuk eğitimine ve çocuk edebiyatına vereceğimiz milli istikamete bağlıdır...” (1, 91).

Çocukların vatansever ruhta büyümesinde, onlarda vatana karşı sevgi aşılmasında folklor örneklerinin rolü büyük ve yadsınamaz. Bu yüzden de çocuklar doğduğu andan zengin folklor örneklerini (ninnileri, okşamaları vb.) duyarak büyüyor. Tüm bu söylenenleri Türk halklarının hepsinde görmek mümkündür. Yani Türk dünyasında çocuk folkloru özel yere sahiptir. Çocuk folklor türlerinden önde geleni ninnidir. Zira çocukların dünyaya göz açtığı günden ilk duyduğu folklor örneği ninnilerdir.

Azerbaycanda “layla” ismiyle bilinen bu folklor türü Türk halklarında farklı isimlerle kullanılır. Örneğin, Türkiyede “ninni”; ““Kaşgarlı Mahmud “balu-balı”; Kerkükler “leyley”; Türkmenler “hü-di: Allah de; Özbekler “elle”; Kazanlılar ise “bişik cırı”: beşik türküsü” (10, 271) Çağatay Türkleri, “elle”; Çuvaşlar, “nenne”; Kırım Türkleri, “ayya (nanıy)”; Başkurtlar, “söngildök yırı”; Kırgızlar, “aldey – aldey, beşik ırları”: Kosova Türkleri, “nina”; Tatarlar, “bişik (böllu, cırı)”; Uyğur Türkleri, “öllöy” (4, 10). Verilen isimlerin çeşitli olmasına rağmen, hepsinde ninnilerin özellikleri yer almıştır ve "onlarda Türk düşünce ve hayat tarzının en kadim motifleri muhafaza olunmuştur" (11, 4).

Çocuk folklorunun kullanımı çocuğun doğduğu günden başlar. İlk olarak da ninniler söylemekle başlanır. Başka bir deyişle, çocuklarımız Türk dilinin zarafet, hassasiyet, saflık ve güzelliğini bebeklikten anlamaya başlar.

Anneler, dilin güzelliğini ninniler, maniler ve beşikte okudukları övgüleri ile bebeğin manevi dünyasına akseder.

Azerbaycan'da anneler tarafından bebeklerine okunan bu hazin nağmelerden birkaçını diğer Türk halklarının folklorunda yer alan ninnilerle karşılaştıralım.

Azerbaycan folklorunda:

Lay-lay deyim yatasan,
Kızılgüle batasan,
Kızılgülün kölgesinde
Şirin uyku tapasan (6, 19)

Bu ninni Türkiyenin Van ilçesinde de kullanılıyor.

Ninni dedim yatasan
Kızıl güle batasan
Kızıl gül senin olsun
Gölgesinde yatasan
Ninni yavrum ninni! (Van Yöresi) (4, 86)

Yukarıda bahsettiğimiz ninnilere Ahıska folklorunda da rastlanır.
Aldığımız örneğe bakalım:

Nenni beşiyim nenni
Evim eşiyim nenni,
Nenni deyim yatasın,
Kızıl güle batasın,
Kızıl gülün içinde,
Şirin uyku tapasın (2, 58)

Kerkük folklorunda:

Leylev edim yatasan
Kızıl güle batasan
Kızıl gül kölge salıp
Gölgesinde yatasan (5, 124)

Kumuk folklorunda:

Ninni dinleyip yatarsın,
Kızıl güle batarsın,
Kızıl gülün içinde,
Şirin uyku taparsan! (14)

Özbek folklorunda:

Ninni yavrum, yatarsın,
Yastıklara batarsın,
Bu yastığımı kaldırsam,
Güliden taze yatarsın (13).

Örneklerden görülüyor ki, Türkiye, Ahıska ve Kerkük, Kumuk seçeneği Azerbaycan seçeneğine çok benziyor. Çok küçük bir fark var. Bazıları Azerbaycan ninnisi ile aynı.

Belitmemiz gerekiyor ki, Ahska folklorundan verdiğimiz örneğin son dört mısrası Azerbaycan versiyonu ile aynı, ilk iki mısrası Azerbaycan folklorunda yer alan diğer bir ninnide yer almıştır:

Lay-lay beşiyim lay-lay,
Evim, eşiyim lay-lay.
Sen git şirin uykuya,
Çekim keşiyin, lay-lay (6,. 17).

Özbek seçeneğine bakıldığında farklı olduğunu açıkça görüyoruz.

Öyle ki, Azerbaycan seçeneğinde altın güle batasan, Özbeklerde yastıklara batarsın diye belirtilmiştir. Ayrıca tatlı uyku bulursun mısrası da gülden taze yatarsın mısrası ile belirtilmiştir.

Burada Özbekler şirin uykunu güle benzetmişler ki, bunu da gösterdiğimiz örnekte net olarak göre biliyoruz.

Belirtmemiz gerekiyor ki, ninnilerde kızıl gülün yer alması tesadüfi değil. Öyle ki, "kızıl güle batmak" kelmesi de uykunun vücudu dinlendiren, rahatlamak, tedavi eden, ruha huzur veren özellikleri gösterilmektedir" (3, 28). Kızıl gül kelmesi sadece Azerbaycan ninnilerinde değil, aynı zamanda, birçok Türk halklarında kullanılan ninnilerde de yer alıyor. Yukarıda belirtilen sözlere ait bazı örnekler verilmiştir.

Türkmenistan folklorunda da kızıl güle bağlı birçok ninnilerle karşılaştık. Bir kaç örneğe dikkat edelim.

Huvva-huvva, yat, balam,
Kızıl güle bat, balam,
Aziz Vatan koynunda,
Ös hemise sat, balam (3, 303).

Menin ballım yatıpdır,
Kızıl güle batıpdır,
Kızıl gülün tiken
Gül ayağına batıpdır (3, 331).

Ballım, seni yatırdım,
Kızıl güle batırdım,
Uykudan gansın diyip,
Başucunda oturdım (3, 27).

Birinci ve üçüncü verdiğimiz kıtaların iki mısrası Azerbaycan seçeneği ile uyumludur, kalan iki mısrası ise bambaşka biçimde verilmiştir. İkinci paragrafda ikinci mısra aynı, kalan üç mısra farklı verilir. Bu farklılığa rağmen verilen örneklerde kızıl gülün anlamı diğer seçeneklerle aynıdır. Bu da kızıl gülün sadece Azerbaycan'da değil tüm Türk dünyasında önemli yere ve değere sahip olduğunun göstergesidir.

Araştırmalarımız sırasında karşımıza çıkan ilginç olgulardan biri de bazı Türk halklarında manilerin ninni olarak kullanılması oldu. Mustafa Ruhi Şirinin “Ninni bebeğim ninni” adlı kitabından bununla ilgili birkaç örneğe bakalım:

Dere boyu saz olur,
Gül açılır yaz olur,
Men balama gül demem,
Gülün ömrü az olur

E, e, e, e... (7, 20).

Mani forması:

Bağçalarda saz olur
Gül açılır yaz olur
Men yarime gül demem
Gülün ömrü az olur (10, 283)

Bu ninnide maniden farklı olarak “yarıma” sözü “balama” “dere boyu” sözü “bağçalarda” sözleri ile yenilenmiştir. Bir de sonuncu mısrada ninnilerde kullanılan e, e, e.... seslerine rast geldik. Fakat manilerin bir kısmında dere boyu olarak karşımıza çıkıyor.

Bu, tüm folklor türlerinin birbirine bağlı olduğunun bir göstergesidir. Ninnilerde baytaların (manilerin), okşamaların, övgülerin yer alması söylenen fikri doğrular.

Gösterilen örneklerden açıkça görülmektedir ki, ninniler çocukların manevi ruhunu okşayan hazin türküdü. Bu nedenle ninniler, okşamalar bazen beşik nağmeleri de adlandırılır. Kısacası çocuk dünyaya gözünü açtığı günden folklor örnekleri ile karşılaşır, annelerin tatlı ve hazin ninnisi ile uyur, ninelerin, babaların sevgisi ile sevilir. Böylece çocuklar folklor örnekleri ile beslenerek büyüyorlar.

Ninniler sadece çocukların uyuması için değil, aynı zamanda annenin evladına duası da dile getirir. Ayrıca bazı ninnilerde Allahtan evlatlarına sağlık, güzel baht, uzun ömür, tatlı uyku istenilir, yani dilenilir. Aynı zamanda ninnilerde Allahın verdiyi güzel nimetler için Yüce Yaradana şükür edilmesine de rast ediyoruz. Bununla ilgili bir kaç örneğe bakalım:

Azerbaycan:

Laylay toyun kurbanı,
Kesim koyun kurbanı.
Sen yeri, bir men bakım.
Olum boyun kurbanı (9, 319).

Laylay, laylay deyerem,

Laylayı hakdan dilerem.

Seni veren Allahdan

Can salığı dilerem (9, 319).

Türkiye folkloruna baktığımızda gösterilen ninnilerin bir başka çeşidini görüyoruz.

Hil, hil, hu Allah
Sen uykular ver Allah,
Sen uykular vermezsen,
İyilik, sağlık ver Allah, ninni! (7, 20)

Laylay dedim yatıncak
Gözlerim ay batıncak
Tanrım seni korusun
Sen ersiye çatıncak (4, 117)

Kerkük:

Leylevu leyledim
Seni Hudamnan diledim
Hudām verip almasın
Çoh şükürler diledim (5, 123)

Türkmenistan:

Ballım-ballım balayın
Bal dodagını yalayın
Seni veren Allahdan
Sana taylık dilayın (3, 53)

Azerbaycanda toplanan diğer bir ninniği karşılaştıralım:

Laylay dedim yat dedim,
Yastığa baş at dedim.
Bala, çekim nazını,
Boya-başa çat, dedim (6, 22).

Ahıska:

Ninni dedim yat dedim,
Yastığa baş at dedim,
Ninni kuzum, a ninni,
Ninni yavrum, a ninni (2, 58).

Özbek:

Ninni yavrum, yatarsın,
Yastıklara batarsın,
Bu yastığımı kaldırsam,

Gül den taze yatarsın (13).

Gösterilen örneklerde Azerbaycan variantı ile Ahıska variantının başlangıçta iki mısrası aynı diğer mısraları ise farklıdır. Özbek variantında ise ilk iki mısra farklı görünse de manası Azerbaycan variantı ile aynıdır. Fakat her üç örneğin son iki mısrası farklıdır.

Ninniler genelde 4 mısra olur. Fakat bazen 5, 6 ve daha çok mısradan oluşan ninniler de Türk halklarının folklorunda yer alıb:

Azerbaycan:

Gül dolu tahtın olsun,
Kızıldan bahtın olsun,
Kardeşinin toyunda,
Oynayan zaman olsun.
Laylay, göyçeyim laylay
Gülüm-çiçeğim laylay (8, 307).

Türkiye:

Ninni deyirem özüne,
Uyku gelsin gözüne,
Melekler himmet etsin,
Benim körpe kızıma!
Uyusun yavrum ninni,
Büyüsün yavrum ninni! (7, 16)

Beşiğine bağladım para kesesi,
Kalmasın oğlumun tasası,
Gurbette kazanır babası,
Annesinin bir tanesi,
Ninni yavrum, ninni,
Uyusun yavrum, ninni! (Kayseri) (16)

Ahıska:

Ninni dedim yuklasın,
Gül götüren koklasın
Dostlara arka olsun,
Düşmanları oklasın.
Nanay-nanay, nastana,
Gül ekerim bostana (2, 58)

Özbekistan:

Seni sevmeye veribdi,
Laylay, balam, laylay - ey.
Azizlemeye veribdi,
Laylay, gülüm, laylay - ey.
Omuzuna hircunu alıb,
İçine kişmiş salıb,

Şehirler gezmeye verib,
Laylay, balam, laylay - ey,
Laylay, gülüm, laylay – ey (12, 161)

Türkmenistan:

Allan-allan edeyin,
Baga sallan edeyin,
Bagın kıvıll gülünü,
Sana derman edeyin.
Allalasam ben seni,
Huvdulesem ben seni (3, 200).

Ninnilerin tahlili zamanı karşımıza çıkan ilginç faktlerden biri de Türkiye'nin Kars bölgesinde layla kelmesinin kullanılması oldu. Örnek:

Laylay dedim adına
Hak yetişsin dadına
Sen git derin uykuya
Men diğem layla layla! (Kars) (4, 51)

Arkalığın karadan,
Kara bargım yaradan,
Bala laylay, laylay!
Seni Allah saklasın
Yeri göyü yaradan
Bala laylay, laylay! (Kars) (4, 50)

Örneklere dikkat edersek aynı zamanda görüyoruz ki, Kars ilçesinde kullanılan ninniler Azerbaycan türkçesine daha yakındır. Not edelim ki, verilen örnekte tercüme zamanı sadece bir kaç ses değişimi (e-e; k-h vb) olmuştur. Yani kelmeler olduğu gibi gösterilmiştir. Burada kullanılan-kara, saklasın, bala, laylay sözleri Azerbaycan türkçesinde kullanılma sayısı çok olan kelmelerdir. Böyle ortak örnekler aynı zamanda Türk halklarının sağlamlığını, birgeliğini ve tarihi dayanışmasının göstergesidir.

Yapılan araştırmalar kanıtlamaktadır ki, kadim ve büyük tarihe, aynı zamanda zengin kültüre, folklora sahip olan Türk halkları her zaman kendi milli-manevi değerlerini, folklorunu, eski geleneğini koruyarak bugüne getirmiş ve bundan sonra da bu zengin mirası koruyarak gelecek nesile aktaracaktır.

KAYNAKÇA

1. Ahmet Keskin, Özbek çocuk folklorunda türler, yüksek lisans tezi, İzmir: 2009, 375 s.
2. Ateş Ahmedli, Kadim Kubadlı, Ahıska Türk folkloru, Bakı: Nurlan, 2008, 280 s.
3. Ayşe Yuksel Kılıç, Turkmenistan türklerinin sözlü edebiyatında huvdiler (ninniler), Yüksek lisans tezi, Ankara-2007, 381 s.
4. Ayşe Farsakoğlu Eroğlu, Türk ninnilerinde islami motifler, Yüksek lisans tezi, Erzurum, 2006, 120 s.
5. Cengiz ketene, Kerkük halk edebiyatından seçmeler, Ankara, Neyir matbaası, 1990, 143 s.
6. El çelengi (halk şiirinden örnekler) Tartib eden, K.Namazov, Bakı: “Doğu-Batı”, 2004, 248 s.
7. Mustafa Ruhi Şirin, Ninni bebeğim ninni, ninni şiirler antolojisi, Ankara: 90, 125 s.
8. Nahçıvan folklor antologiyası. I cild. Nahçıvan: “Acemi”, 2010, 513 s.
9. Nahçıvan folkloru antologiyası. II cild. Nahçıvan: “Acemi”, 2011, 525 s.
10. Şükrü E, Halk edebiyatına giriş, Ankara: Başer, 2004, 785 s.
11. Türk halkları folkloru I kitap, Kırım-tatar halk şiirinden seçmeler, Bakı: “Nurlan”, 2013, 180 s.
12. Türk halkları folkloru III kitap, Özbek halk şiirinden seçmeler, Bakı: “Elm ve tehsil”, 2014, 172 s.
13. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,78536/ozbek-halk-edebiyati.html>
14. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,78545/kumuk-halk-edebiyati.html>
15. <https://www.cnnturk.com/yasam/ataturkun-cocuklarla-ilgili-soyledigi-sozler?page=1>
16. <https://www.egitimsistem.com/kayseri-ninnileri-52117h.html>.

MİLLETLERİN KARAKTERİ VAR MIDIR?

Do Nations Have Character?

Aslı YAZICI¹

Sedat YAZICI²

1. (Prof. Dr); Bartın, Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü ayazici@bartin.edu.tr.

2. (Prof. Dr); Bartın, Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü, syazici@bartin.edu.tr.

Öz: Bir toplumun veya milletin karakteri olup olmadığı ya da varsa diğer milletlerden ne gibi farklılık gösterdiği sorusu Antikçağdan günümüze ilgi olmuş bir meseledir. İnsan ruhunda akıl, tutku ve istek olmak üzere üç yeti veya meleke olduğunu savunan Platon, iyi bir yaşamın bu üç unsurun birlikteliğinden ve uygun ölçüdeki karışımından ortaya çıktığını savunur. Bir kişinin karakteri bu üç unsurun birbirine göre gelişimine ve bir yetinin diğerleri üzerine hâkimiyetine göre belirlenir. Platon, aynı zamanda ne kadar devlet şekli varsa o kadar insan karakteri olduğunu ileri sürer. Milletlerin karakteri meselesi İbni Haldun, Hume, Montesquieu ve Kant gibi klasik düşünürlerin eserlerinde de yer almıştır. Milletlerin karakterinin çeşitli erdem ve erdemsizliklerle meziyet ve kusurların karmasından meydana geldiğini belirten Montesquieu İspanyolların iyi niyetleriyle, Çinlilerin çalışkanlık ve kazanç düşkünlükleriyle ün saldıgını anlatır. Felsefi olarak bir kişinin karakteri, “başkalarının ve kendisinin mutluluğunu etkileyen konulardaki ilgi ve bağlılığını, özellikle de ahlâki seçim konusunda, onun normal düşünce ve eylem kalıbı” olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımında yer alan unsurlar arasında karakterin ilgi ve bağlılık ile normal bir düşünce ve eylem kalıbı olması yer alır. Buna göre, birey için söz konusu olan bu ilgi ve bağlılık düşünce ve eylem kalıbı milletler için de geçerli midir? Bu soru, klasik felsefecilerin yanı sıra, yirminci yüzyılda sosyal bilimcilerin de ilgisini çekmiştir. 1930-1950’ler arasında sosyal antropologlar ulusal karakter konusunu kültür ve kişilik çerçevesinde ele alarak yoğun bir şekilde incelemişlerdir. Konunun psikologlar tarafından ele alınışı daha sonraki dönemlerde ortaya çıkmıştır. Bu inlemelerde temel kavramsal ayrımlardan biri ulusal karakterin basmakalıp inançlardan (stereotypes) farklılığını göstermek olmuştur. Günümüzde sosyal psikologların ulusal karakteri incelemeleri kişilik özellikleri ölçme araçları kullanılarak uygulamalı çalışmalarla sürdürülmektedir. Bu bildirinin amacı karakter konusunun tarihsel olarak incelenme yöntem ve yaklaşımlarını tanıtmaktır. Bu tanıtımda bazı yönetsel sorunlar tespit edilerek karakterin basmakalıp stereo tip inançlardan ayırt edilmesi üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Karakter, Milletlerin Karakteri, Basmakalıp İnanç, Platon, Montesquieu

Abstract: The question of whether a society or a nation has a character or how it differs from other nations, if any, is an issue of interest from the Antiquity to the present day. Plato argues that there are three powers in the human soul: mind, passion and desire. He argues that a good life emerges from the combination of these three elements and the appropriate mixture. Plato sees certain connection between the structure of the state and the characters of individuals. The question of the character of nations is also embedded in the works of classical thinkers such as Ibn Khaldun, Hume, Montesquieu and Kant. Between the 1930s and 1950s, social anthropologists studied the issue of national character within the framework of culture and personality. The issue was discussed by psychologists in later periods. One of the main conceptual distinctions in these discussions has been to show the difference of national character from stereotypes. Today, social psychologists' national character studies are carried out through applied studies using personality traits. The aim of this paper is to introduce the methods and approaches to the historical study of character. In this presentation, some methodological problems will be identified and the character will be distinguished from stereotypical beliefs.

Keywords: Character, The Character of Nations, Stereotype, Platon, Montesquieu

1. Giriş

Bir toplumun veya milletin karakteri olup olmadığı ya da varsa diğer milletlerden ne gibi farklılık gösterdiği sorusu Antikçağdan günümüze kadar tartışıla gelmiş temel meselelerden biridir. Örneğin Platon insan ruhunda bulunan üç temel yetiyi veya melekeyi (akıl, tutku, istek) tartışırken iyi yaşamın bu üç temel yetinin birlikteliğine ve uyumuna dayandığını iddia etmiştir. Bu üç yeti aynı zamanda bir kişinin karakterin belirlenmesinde de önemli rol oynar. Bu yetilerin birbirine göre gelişimine ve bir yetinin diğerleri üzerine hâkimiyetine göre kişinin karakteri biçimlenir. Platon, aynı zamanda devletlerin karakterinden de bahseder. Ona göre, ne kadar devlet şekli varsa o kadar insan karakteri olduğunu ileri sürer. Milletlerin karakteri meselesi İbni Haldun, Hume, Montesquieu ve Kant gibi klasik düşünürlerin eserlerinde de yer almıştır. Milletlerin karakterinin çeşitli erdem ve erdemsizliklerle meziyet ve kusurların karmasından meydana geldiğini belirten Montesquieu İspanyolların iyi niyetleriyle, Çinlilerin çalışkanlık ve kazanç düşkünlükleriyle ün saldığını anlatır. Montesquieu, genel olarak insanları yöneten ve karakterini belirleyen unsurlar arasında iklim, din, kanunlar, yönetim biçimi, geçmişten alınan dersler, ahlak ve davranışların yer aldığını savunur.

Felsefi olarak bir kişinin karakteri, *“başkalarının ve kendisinin mutluluğunu etkileyen konulardaki ilgi ve bağlılığını, özellikle de ahlâki seçim konusunda, onun normal düşünce ve eylem kalıbı”* olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımında yer alan unsurlar arasında karakterin ilgi ve bağlılık ile normal bir düşünce ve eylem kalıbı olması yer alır. Buna göre, birey için söz konusu olan bu ilgi ve bağlılık düşünce ve eylem kalıbı milletler için de geçerli midir? Bu soru, klasik felsefecilerin yanı sıra, yirminci yüzyılda sosyal bilimcilerin de ilgisini çekmiştir.

Literatüre baktığımızda 1930-1950 yılları arasında sosyal antropologların ulusal karakter konusunu kültür ve kişilik çerçevesinde ele alarak yoğun bir şekilde incelediklerini görürüz. Bu konunun psikologlar tarafından ele alınışı daha sonraki dönemlerde ortaya çıkmıştır. Bu incelemelerde temel kavramsal ayrımlardan biri ulusal karakterin basmakalıp inançlardan (stereotypes) farklılığını göstermek olmuştur. Örneğin, daha sonra ayrıntısıyla açıklayacağımız gibi, Geert Hofstede bir toplulukla ilgili bir bilginin bilimsel olabilmesi için ne gibi ölçütlerin olması gerektiğini tartışmış ve dört temel ölçüt ortaya koymuştur: a) betimleme ölçütü, b) doğrulama ölçütü, c) geçerlilik ölçütü ve d) ayırt etme ölçütü. Hofstede’ye göre, bu dört ölçütü sağlayamayan bir bilgi veya yargı bir karakter özelliği olmaktan ziyade önyargıya dayanan basmakalıp bir inançtır. Günümüzde sosyal psikologların ulusal karakteri incelemeleri kişilik özellikleri ölçme araçları kullanılarak uygulamalı çalışmalarla sürdürülmektedir.

2. Çalışmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı kısaca şu şekilde özetlenebilir:

- Mizaç ve Karakter kavram ve tanımları üzerinden milletlerin karakteri olup olmadığı sorusunu tartışmak,
- Milletlerin karakteri ile ilgili değerlendirmelerde basmakalıp inançlar (stereotypes) ile karakter özellikleri arasında ayırım yapmak,
- Konunun bazı düşünürlerce ele alınışına bakmak,
- Bu konuda yapacağımız ileriki çalışmaya yönelik kavramsal temel oluşturmak.

3. Karakter ve Mizaç Kavramları

Sözlük tanımına baktığımızda “karakter” kavramının açıklaması şu şekilde verilir: “Bir nesnenin, bir bireyin kendine özgü yapısı, onu başkalarından ayıran temel belirti ve bireyin davranış biçimlerini belirleyen ana özellik, öz yapı, seciye” (TDK, 1988). Yine aynı sözlükte karakter sözcüğünün karşılığı olarak kullanılan “seciye” sözcüğünün anlamı ise “karakter, özyapı, yaradılış, huy” olarak verilmektedir. “Mizaç” kavramı için ise şu karşılık yer almaktadır: “Huy, yaradılış, tabiat.”

Açık olan şu ki, mizaç sözcüğü doğrudan insanın doğasıyla ilişkilidir ve hiçbir anlamında karaktere karşılık olarak kullanılmamaktadır. Dolayısıyla, mizaç ve karakter iki farklı kavramdır. Bu farklılık E. Fromm’ın tanımlamasında açık biçimde yer alır:

“Mizaç tepki biçimi ile ilgilidir, yapısaldır ve değişmez; karakter ise daha çok bir insanın yaşantıları ile, özellikle ilk çocukluk günlerindeki yaşantıları ile oluşmuştur; gerçeği kavramak ve yeni yaşantılar edinmekle bir dereceye kadar değişebilir. Sözgelisi, bir insanın öfkeli bir mizacı varsa eğer, tepki biçimi ‘hızlı ve kuvvetlidir’. Ama *hangi* konuda hızlı ve kuvvetli olduğu, ilişki kurma biçimine, yani karakterine bağlıdır” (Fromm, 1999, s. 72).

Karakter felsefesi üzerine İngilizce’de başlıca kaynaklar arasında yer alan Kupperman’ın *Character* (1991) adlı kitabında şu tanım verilir:

Bir kişinin (X’in) karakteri, başkalarının ve kendisinin mutluluğunu etkileyen konulardaki ilgi ve bağlılığını, özellikle de ahlâki seçim konusunda, onun normal düşünce ve eylem kalıbıdır (Kupperman 1991, s. 17).

Kupperman ayrıca bu çalışmasında “güçlü karakter” tanımı da verir:

Eğer bir kişinin (X’in), normal düşünce ve eylem kalıbı, başkalarının ve kendisinin mutluluğunu etkileyen konularda, özellikle de ahlâki seçim konusunda, güçlü bir şekilde baskılara, güçlü isteklere, zorluklara ve başkalarının ısrarcı beklentilerine karşı koyuyorsa o kişi güçlü bir karaktere sahiptir (Kupperman 1991, s. 14).

Ancak, bu tanımda güçlü karakter tanımı kişinin kendisine yönelik istek, zorluk ve baskılara yönelik direnme gücü açısından yapılmıştır. Tanım, başkalarının başkalarına yönelik eylemlerine ilişkin bir şey söylemiyor (Yazıcı ve Yazıcı, 2011). Oysa güçlü karakter başkalarının başkalarına karşı yaptığı baskılara, adaletsizliklere vb. karşı durmayı gerektirir.

Şekil. 1. Dördüncü Maymun (Güçlü karakter yokluğu)

Şekil 1’deki karikatürde açık bir şekilde görülüşü üzere, bir kişinin aslında gözlediği ve tanık olduğu haksızlıklara ve adaletsizliklere kayıtsız

kalması kötü bir karakter olmasına karşın gördüğü adaletsizliklere karşı direnme gücü göstermesi zayıf karakter özelliği gösterir. Güçlü karakter sadece kendi arzu ve isteklerine engelleme veya dengelemeyi değil, başkalarının başkalarına yönelik adaletsiz eylem ve davranışlarına karşı durma eylem ve tavrını içerir.

4. Platon, Montesquieu ve Darwin

Felsefe tarihine baktığımızda Platon, Montesquieu ve Darwin'nin çalışmalarında insanların karakterleriyle insanların oluşturduğu toplulukların ve devletlerin karakterleri arasında bir bağ bulunduğuna dair vurgu açıkça görülür. Platon devletin karakteriyle bireyin karakteri arasında doğrudan nedensel bir ilişki olduğunu açıkça savunur. Bu ilişki çift yönlü bir ilişkidir. Yani devletin karakteri insanın doğasını yansıttığı gibi, devletlerin şekli de insanın doğasını yansıtır.

Platon'a göre, ne kadar devlet şekli varsa o kadar insan karakteri vardır.

“Devletteki değişik hallerin her insanda bulunduğunu kabul etmek zorunda değil miyiz? Devlet bunları bizden almaz da nereden alabilir? Sertlikleriyle tanınmış Trakyalıların, İskitlilerin ve bütün kuzeylilerin devletlerinde de aynı sertlik ve taşkınlık görülür. Bilim tutkusu da bizim memleketin özelliği sayılabilir. Fenikelilerle Mısırlılardaysa hemen göze çarpan bir para tutkusu vardır. Bu özelliklerin devlete geçmeyeceğini ileri sürmek gülünç olmaz mı? Olur elbet» (Platon, *Devlet*, 1999, 435e-436a, s. 135).

Platon devam eder:

“Kaç çeşit insan yaradılışı varsa, o kadar da devlet şekli olacak elbet. Devlet şekilleri meşe ormanlarından, kayalıklardan mı çıkıyor dersin, yoksa yurttaşların her işte ağır basan huylarından mı? Huylarından herhalde. Beş çeşit devlet olduğuna göre beş çeşit de insan vardır öyleyse” (Platon, *Devlet*, 1999, 544d-e, s. 268-269).

Milletlerin karakterinin çeşitli erdem ve erdemsizliklerle meziyet ve kusurların karmasından meydana geldiğini belirten Montesquieu İspanyolların iyi niyetleriyle, Çinlilerin çalışkanlık ve kazanç düşkünlükleriyle ün saldığını anlatır.

Montesquieu, genel olarak insanları yöneten ve karakterini belirleyen unsurlar arasında iklim, din, kanunlar, yönetim biçimi, geçmişten alınan dersler, ahlak ve davranışların yer aldığını savunur.

Darwin ise ahlaki gelişmişlikle milletlerin ayakta kalma mücadelesi arasında bir ilişki görür. Ona göre, grup karakteri doğal seçilimi etkiler:

“Unutulmamalıdır ki, yüksek ahlâk standardı, kişiye ve çocuklarına grubun diğer elemanları üzerinde az bir avantaj sağlar veya hiç sağlamaz, ama ahlâk standardının yükselmesi ve iyi nitelikli kişilerin artması durumunda grubun diğerleri üzerindeki üstünlüğü artacaktır. Şüphesiz ki, yüksek derecede vatanseverlik ruhu, sadakat, itaat, cesaret ve anlayış özelliklerine sahip, birbirlerine yardıma her zaman hazır ve kendilerini toplumun iyiliği için feda edebilecek olan elemanların çok fazla olduğu bir grup, birçok gruba karşı zafer kazanacaktır; bu da doğal seçilimdir. Dünyada, bütün zamanlarda bazı gruplar öbür grupları yok ettiler;

ahlâk, başarılarındaki bir unsur olduğu için, ahlâk standardı ve iyi nitelikli insanlar böylece her yerde yükselip çoğalma eğilimine girdi” (Darwin, 2002, s, 189-190).

5. Karakter mi, basmakalıp inanç (stereotype) mı?

Daha önce de belirttiğimiz gibi 1930-1950 yılları arasında sosyal antropologlar ulusal karakter konusunu kültür ve kişilik çerçevesinde ele alarak yoğun bir şekilde incelemişlerdir. Konunun psikologlar tarafından ele alınışı daha sonraki dönemlerde ortaya çıkmıştır (Hofstede, 2001:14). Günümüzde sosyal psikologların ulusal karakteri incelemeleri kişilik özellikleri ölçme araçları kullanılarak uygulamalı çalışmalarla sürdürülmektedir.

Her millet başka milletlere ilişkin çeşitli karakter betimlemesinde bulunur. Aynı zamanda her millet kendi karakterine yönelik bazı betimlemelerde bulunur. Bazen bu betimlemeler karşılıklı olarak örtüşür. Örneğin, Türklerin misafirperver olması hem Türkler tarafından hem de yabancı gözlemciler tarafından tespit edilen bir özelliktir.

Bazen de bu karakter betimlemeleri önyargıyı veya basmakalıp inançları (stereotypes) yansıtır.

Geert Hofstede bir topluluğun karakteri ile ilgili bir bilginin bilimsel olabilmesi için şu dört ölçütü sağlaması gerektiğini belirtir. Bu bilginin,

1. Değerlendirici değil, betimleyici olması,
2. Birden fazla kaynak tarafından doğrulanabilir olması,
3. Nüfusun tümü için olmasa da, en azından istatistiksel olarak çoğunluğu için geçerli olması,
4. Bu nüfusu diğerlerinden ayıran özellikleri gösteriyor olması.

Bu dört ölçütü sağlayamayan bir bilgi veya yargı bir karakter özelliği olmaktan ziyade önyargıya dayanan basmakalıp bir inançtır.

6. Sonuç

Karakter insanların belli ilgi ve bağlılığını, onların ahlâki seçim konusunda onun normal düşünce ve eylem kalıplarını ifade ettiğine göre milletlerin de sahip oldukları kültür, değerler, yaşantılar ve siyasi yapıları çerçevesinde belli bir karaktere sahip olduklarını söylemek yanlış olmayacaktır.

Burada genel hatlarıyla ortaya koyduğumuz kavramsal ve kuramsal çerçevede çalışmanın ileriki safhalarında Platon, Aristoteles, İbni Haldun, Hume, Montesquieu, Kant vb klasik düşünürlerin eserlerinde milletlerin karakteriyle ilgili görüş ve betimlemeleri inceleyip değerlendirmeyi planlamaktayız.

Kaynakça

- Darwin, C. (2002). *İnsanın Türeyişi*, Türkçesi: Orhan Tuncay, İstanbul: Gün Yayıncılık, s, 189-90
- Fromm, E. (1999). *Erdem ve Mutluluk*, Türkçesi: Ayda Yörükan, Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları..
- Hofstede, G. (2001). *Cultures and Consequences*, Sage Publication: London.
- Joel Kupperman, (1991). *Character*, Oxford: Oxford University Press..
- Montesquieu, (2004). *Kanunların Ruhu Üzerine*, Türkçesi: Fehmi Baldaş, Seç Yayın dağıtım: İstanbul.
- Platon, (1999). *Devlet*, Türkçesi: S. Eyüpoğlu ve A. Cimboz, Remzi Kitapevi: İstanbul.
- TDK, *Türkçe Sözlük*, Hazırlayanlar: H. Eren, N. Gözaydın, İ. Parlatır, T. Tekin, H. Zülfikar, Ankara: TDK Yayınları, 1988, Cilt I ve II.
- Yazıcı, S. & Yazıcı, A. (2011). *Karakter*, Çizgi Kitapevi: Konya

CUMHURİYETÇİ EĞİTİM ANLAYIŞI

Republican Conception of Education

Sedat YAZICI ¹

Aslı YAZICI ²

1. (Prof. Dr); Bartın, Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü, syazici@bartin.edu.tr.
2. (Prof. Dr); Bartın, Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü ayazici@bartin.edu.tr

Öz: Siyasal sistemlerle eğitim arasındaki ilişki eğitim felsefesi çalışmalarında yaygın olarak ele alınmış olmasına karşın cumhuriyetçi eğitim anlayışı yeterince işlenmemiş bir konudur. Oysa cumhuriyetçilik kimi ülkelerde farklı siyasal ideolojiler ile birlikte karma bir yöntem olarak ortaya çıksa da kendine özgü yönetim, özgürlük ve yurttaşlık anlayışına sahip bir ideolojidir. Cumhuriyetçiliğin ayırt edici özelliği, tahakkümsüzlük olarak özgürlük, baskı ve zorbalığın önlenmesi, güç dengesi, siyasi katılım, karma yönetim anlayışı ve yasa yapma sürecine katılım biçimlerinin sağlanması gibi pratik ve düşünlerde kendini gösterir. Cumhuriyetçi bir yönetimde eğitim bu doğrultuda gerekli olan bilgi ve becerileri geliştirip yeşertecek bir eğitim anlayışını yansıtır. Bu nedenle klasik düşünürler, doğrudan eğitim felsefesi konusunda bir eser vermemiş olmalarına karşın siyasal yapının tesisi ve istikrarı için eğitime özel önem vermişlerdir. Bu çerçevede Aristoteles eğitimin bir ulusal ve kamu sorunu olması gerektiğini, eğitimle ilgili yasalar koyulmasını önerir. Klasik cumhuriyetçilerden Montesquieu ise eğitimin bütün gücüyle arandığı yönetimin cumhuriyet yönetimi olduğunu savunur. Bu bildiride klasik siyaset felsefesi düşünürlerine dayanarak cumhuriyetçi eğitimin diğer ideolojilerin eğitim anlayışlarından farkı ve ayırt edici özellikleri ortaya konacaktır. Bu amaçla özellikle Aristoteles'in görüşleri esas alınarak cumhuriyetçilikte eğitimin amaçları, yurttaşlık anlayışı ve değerler eğitimi konuları ele alınıp tartışılacaktır. Bildirinin bir diğer amacı, Rousseau'nun doğalcı eğitim anlayışı ile cumhuriyetçi yurttaşlık arasında görülen bir tutarsızlığa işaret etmektir.

Anahtar Kelimeler: Cumhuriyetçi eğitim, Aristotle, Montesquieu, Rousseau

Abstract: Although the relationship between political systems and education has been widely discussed in philosophy of education studies, the republican understanding of education is not sufficiently studied. However, whereas republicanism has emerged as a mixed governmental system in some countries, it is an ideology with a unique understanding of governance, freedom and citizenship. The distinctive feature of Republicanism manifests itself in practices and ideas such as freedom of oppression, prevention of oppression and nondomination, balance of power, political participation, understanding of mixed governance, and the

provision of forms of participation in the law-making process. Education in a republican state reflects an understanding of education that aims at developing necessary knowledge and skills. Although classical thinkers did not dedicate a separate work on the philosophy of education, they gave particular importance to education for the establishment and stability of the political structure. Within this framework, Aristotle proposes that education should be a national and public issue and that laws should be put into effect. Montesquieu, one of the classical republicans, argues that the administration in which education is sought with all its power is the republican administration. In this presentation, the differences and distinguishing features of republican education from other ideologies' understanding of education based on classical political philosophers will be presented. For this purpose, the aims of education in republicanism, citizenship understanding and values education will be discussed and explored, especially based on Aristotle's views. Another purpose of the paper is to point out an inconsistency between Rousseau's naturalist understanding of education and his republican conception of citizenship.

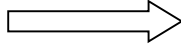
Keywords: Republican education, Aristoteles, Montesquieu, Rousseau

1. Giriş: Aristotelesçi Cumhuriyetçilik ve Eğitim

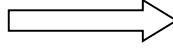
Aristoteles'in siyaset felsefesiyle ilgili temel eserlerinden *Politika*'nın temel kavramlarından biri “yurttaşlık” kavramıdır. Siyasi katılım, genel olarak antik dönem yönetimlerinde, özel olarak da Aristoteles'in devlet anlayışında önemli bir yer tuttuğu için yurttaşlık niteliklerinden ve yönetimdeki rollerinden sıklıkla söz edilir. Onun yurttaş tanımı bu anlayışı yansıtır. Aristoteles ilkin bilinen geniş anlamda yurttaş tanımı verir. Bu tanımda yurttaş, “mahkemeye gidebilen, dava açabilen ya da dava edilebilendir” (Aristoteles, 2006, s. 70). Ancak, Aristoteles bu tanımı yeterli görmez. “Bence yurttaş bütünü ötekilerden etkinlikle ayıran Yargı'ya ve Yetke'ye katılması, yani yasal, siyasal ve yönetsel görevler almasıdır” (Aristoteles, 2006, s.70). Bu bağlamda, Aristoteles kendi yurttaş tanımının en iyi demokrasiye uyduğunu belirtir.

Aristoteles'in eğitim görüşleri devlet yönetimi anlayışına dayandığı için onun yönetim şekilleri sınıflandırmasından bahsetmekte yarar var. Aristoteles yöneticilerin sayısı bakımından tek kişinin yönetimi, birkaç kişinin yönetimi ve çok kişinin yönetimi olmak üzere üç yönetim şekli olduğunu söyler. Yani, Monarşi, Aristokrasi ve Vatandaşlar topluluğu. Bunların bozulması sonucunda da sırasıyla üç yönetim şekli ortaya çıkar: Tiranlık, Oligarşi ve Demokrasi:

Tek'in yönetimi

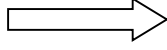

Monarşi (veya krallık)

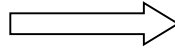

Tiranlık

Birkaç kişinin yönetimi

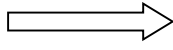

Aristokrasi

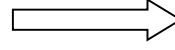

Oligarşi

Çok kişinin yönetimi

Vatandaşlar topluluğu

Demokrasi

Aristoteles'in erdem anlayışında temel düşünce olan “orta yol” anlayışı onun siyaset felsefesinde de geçerlidir. Demokrasiyi ve oligarşiyi bozulmuş yönetimler arasında saymasına karşın kendi yönetim anlayış bu iki yönetimden oluşan karma bir sistemdir. Gerçekten de, Platon'un demokrasi karşıtlığının aksine Aristoteles kendi yönetim anlayışı olan siyasal yönetimin demokrasiye en yakın yönetim olduğunu belirtir. Ona göre “Bir anayasa ne kadar iyi karılmış olursa, o kadar uzun ömürlü olur” (Aristoteles, 2006, s. 130). Karışımlardan daha çok demokrasiye yakın olan yönetim “siyasal yönetimler” adını alır ki bu yönetim denir” .

Buna göre,

Siyasal Yönetim= Oligarşi + Demokrasi

Aristoteles demokrasiye ve yurttaşlığa özel bir yer vermesine karşın devlet yönetiminde hukukun üstünlüğü fikrine de ayrı bir önem verir: “Yasanın egemen olması, yurttaşlardan herhangi birinin egemen olmasına yeğdir” (Aristoteles, 2006, s. 103). Çünkü, «Yasada, tutkuları olmayan zekayı bulursunuz.” Bir demokrasi ahlakla ve yasayla sağlamca desteklenmezse uzun süre dayanamaz.

Aristoteles'in eğitim anlayışı onun siyasi görüşleriyle ilişkilidir ve yönetim anlayışının ilke ve değerlerini içerir. Onun için eğitim kamusal bir mesele olarak yasal düzenleme gerektirir:

“Bir yasa koyucunun birinci ödevinin gençlerin eğitimi düzenlemek olduğuna hiç kimse karşı çıkmaz... Eğitim her bir örnekte yurttaşların kapsamı içinde yaşadıkları belirli anayasayla ilişkilendirilmelidir. Çünkü bir anayasanın karakteri, onu özgül olarak kendi kılan şeydir. Başta anayasayı kendi karakteri yapmıştır, sonra da o sürdürmektedir; bir demokrasiyi demokratik karakteri, bir oligarşiyi de oligarşik karakteri korur. Ve bütün durumlarda en iyi karakter en iyi

anayasayı ortaya koyar. Çeşitli beceri ve sanatların hepsi için bir hazırlık eğitimi ve çeşitli işlere bir alışma süreci olmalıdır; onun gibi, erdem etkinlikleri için de bir eğitim yapılması gerektiği besbellidir. Fakat, bütün şehrin yalnız bir tek amacı olduğuna göre, bundan eğitimin herkes için bir ve aynı, eğitimin gözetilmesinin de şimdiki gibi özel bir iş değil, bir kamu sorunu olması gerektiği sonucu çıkar” (*Politika*, s. 233).

Bu paragraftan çıkan sonuçlar şunlardır. Birincisi, eğitim özel bir sorun, yani zenginlerin veya sıradan insanların kendi çocuklarına kazandıracakları özel bir mesele değil, kamusal bir meseledir ve devletin bu konuda sorumluluğu vardır. İkincisi, bu kamusal eğitim ortak amaca yönelik olarak belli yurttaşlık erdemlerinin kazandırılmasını amaçlar. Anayasanın yapısı ile yurttaşlık nitelikleri ve kavrayışı arasında doğrudan bir ilişki vardır. Aristoteles’e göre anayasaya değiştiğinden yurttaşlık statüsü de değişir. Üçüncü olarak, iyi yurttaşın hem yönetme hem de yönetilme bilgi ve yeteneği olması gerektiğinden (Aristoteles, 2006, s.80), kamusal eğitim bu bilgi ve yetenekleri geliştirmeye yönelik bir eğitim olmalıdır.

2. Montesquieu ve Rousseau

Klasik cumhuriyetçilerden Montesquieu ise eğitimin bütün gücüyle arandığı yönetimin cumhuriyet yönetimi olduğunu savunur. Üç yönetim şeklinden saltanat yönetimleri onura, istibdat yönetimleri korkuya, cumhuriyet yönetimleri erdeme dayanır (Montesquieu, 2004, s. 43-51).

Bu, cumhuriyetçi bir yönetimin erdemli yurttaşlara sahip olduğunu değil, sahip olması gerektiğini ifade eder. Bu dedenle, Aristoteles’te olduğu gibi, Montesquieu’de da cumhuriyetçi yönetim erdemli yurttaşlar yetiştirmek üzere düzenlenmiş bir eğitim anlayışını ifade eder. Yine tıpkı Aristoteles gibi Montesquieu da anayasal yapı ile eğitim kanunları arasında doğrudan bir bağ görür:

“Bir millerin genel olarak bir ilkesi varsa, o milleti meydana getiren bölümlerin de, yani ailelerin de aynı ilkeyi benimsemeleri gerek. Şu halde her hükümet şeklinde eğitim kanunları birbirinden ayrı olmak zorundadır. Saltanat hükümetlerinde bu kanunların konusu onurdur; Cumhuriyetlerde, fazilet; istibdat yönetimlerinde de korkudur” (Montesquieu, 2004, s. 52).

Bu bağlantıya göre, cumhuriyetçi yurttaşlığın erdem, tutku ve kamusal sevgiyi gerektirdiği düşüncesi Montesquieu’de açıktır:

“Cumhuriyet sevgidir; birçok bilgilerin sonucu değil doğrudan doğruya bir duygudur. Devletin en üstün kişisinde olabileceği gibi en aşağı kişisinde de olabilir bu duygu. Bir kere halk sağlam inançlar edindi mi, bu duygunun üzerine, namuslu denen kişilerden daha çok düşer. Bozulma nadiren halktan başlar... vatan sevgisi kişiyi iyi ahlaka doğru, iyi ahlak ise vatan sevgisine doğru yönelir. Özel tutkularımız ne kadar az olursa kendimizi o ölçüde genel tutkulara veririz” (Montesquieu, 2004, s. 61).

Rousseau, *Toplum Sözleşmesi*'nin son bölümünde yurttaşlık dini (yurttaşları bir arada tutan bağlar anlamında) başlığı altında cumhuriyetçi yurttaşlık erdemlerinin geliştirilmesini savunur. Bunun yanında, Rousseau *Emil*'de doğalcı eğitim anlayışında çocuğun gelecek için veya belli bir meslek için değil, her şeyden önce kişisel gelişim evrelerine göre, tamamen doğal istek ve dürtülerine göre kendisi için yetiştirilmesini savunur.

Ancak, Dewey'in de eleştirdiği gibi, Rousseau'nun eğitim yaklaşımında doğal çevre ile sosyal çevre birbirinden tamamen ayrılmış ve soyutlanmıştır (Yazıcı, 2014). Dolayısıyla, doğalcı eğitim temelinde cumhuriyetçi bir eğitim anlayışı tesis etmek mümkün gözükmemektedir. Bu anlamda, Rousseau'nun doğalcı eğitimi ile cumhuriyetçi idealleri arasında bir tutarsızlığın olduğunu düşünüyoruz. Gerçekten de Rousseau, *Emil* adlı eserinin hiçbir yerinde yurttaşlık bağları ve katılımı, ortak sorumluluk gibi konularda eğitimden söz edilmez.

3. Philip Pettit ve Çağdaş Cumhuriyetçilik

Cumhuriyetçilikte kamusal erdemlerin özel bir öneme sahip olması ve hatta özel erdemlerden öncelikli olması klasik ve yeni cumhuriyetçilikte ortak bir görüştür. Bu görüş, Amerikan cumhuriyetçiliğinin kurucu babalarında ikinci devlet başkanı John Adams'ın şu sözlerinden açıkça anlaşılmaktadır:

“Kamusal erdem özel erdem olmadan var olamaz ve kamusal erdem cumhuriyetin yegâne temelidir. Kamusal iyilik için pozitif bir tutku olmalıdır; ilgi, onur, şeref ve güç insanların zihinlerinde tesis edilmeli... Bu kamusal tutku, bütün özel tutkuların üstünde olmalıdır; insanlar kendileriyle gurur duymalı, özel zevklerini, tutkularını ve ilgilerini feda etmeye hazır olmalı ve bundan memnun olmalıdırlar” (aktaran Yazıcı, 2003, s. 119).

Bu paragrafta dile getirilen düşüncenin Aristoteles ve Montesquieu'nun da açıkça savunduğu bir düşünce olduğunu belirtmekte yarar var.

Pettit, *Cumhuriyetçilik* (1998) adlı eserinde cumhuriyetçi özgürlüğün liberal negatif (müdahalesizlik) özgürlükten farklı bir özgürlük anlayışı içerdiğini savunur. Cumhuriyetçi özgürlük açısından tahakkümün olması ille de fiili bir müdahalenin olmasını gerektirmez. Ona göre, müdahale olmayabilir ama yine de tahakküm olabilir (Pettit, 1998, s. 45). Kendisine hiç müdahale etmeyen, çok iyi bir Efendiye sahip olan bir Köle müdahalesizlik anlamında özgürdür, ama tahakkümsüzlük anlamında özgür değildir. Tahakküm bir tür özgürlük sınırlamasıdır.

Pettit'e göre, cumhuriyetçi bir özgürlük tahakkümsüzlük olarak özgürlük, yani, tahakküm yokluğu olarak özgürlük anlayışı üzerine kuruludur. Bu özgürlük anlayışında anahtar kavramlardan biri tahakküm kapasitesidir. Böyle bir özgürlük anlayışında her tür tahakküm güçlerini ortadan kaldıracak mekanizmaların sağlanması ve buna yönelik bir eğitim verilmesi söz konusudur.

Çoğu cumhuriyetçi gibi, Pettit cumhuriyetçi kurumların niteliği ile yurttaşların niteliği arasında doğrudan bir ilişki olduğu tezini kabul eder. Ona göre, gerekli verimliliği alabilmek için cumhuriyetçi yasalar yurttaşlık erdemleri ve iyi yurttaşlıkla desteklenmelidir. İnsanların kendilerini herhangi bir tahakküm altında olduklarını hissetmemeleri için yasalara korku veya yasal yaptırımlardan dolayı değil, saygıdan dolayı riayet etmeleri gerekir. Bu anlamda, yurttaşlar kamu görevlilerine ve birbirlerine yardımcı olmalıdırlar. Bunu sağlamak için iyi bir yurttaşlık eğitimi gerekir.

4. Sonuç

Cumhuriyetçi yurttaşlık eğitimi “çeşitli kamusal haklar konusunda sorumlu ve düşünen yurttaşlar olmaları için çocukları hazırlamalıdır. Bu amaca yönelik olarak, çocukların şu üç şeyi öğrenmesi gerekir: Ahlaki karakter, eleştirel düşünme ve kültürel okuryazarlık” (Shery, 1995:157).

Türkiye’de yurttaşlık üzerine yapılan çalışmalarda, yurttaşlık anlayışının haklara vurgu yapan bir yurttaşlıktan ziyade sorumluluk temelli bir yurttaşlık anlayışının olduğu yaygın olarak tespit edilen bir husustur. Ancak, çoğu araştırmacı bu durumu kültürel ve tarihsel nedenlere dayandırır. Oysa kanaatimizce, belli tarihsel koşullar etkili olmakla birlikte, sorumluluk temelli yurttaşlık anlayışının varlığı cumhuriyetçi yurttaşlık anlayışından kaynaklanmaktadır.

Aristoteles’ten çağdaş cumhuriyetçilerden Philip Pettit’e kadar ana hatlarıyla ele aldığımız cumhuriyetçi düşünürler konusunda yurttaşlık ve eğitim konusundan belli bir tutarlılık ve görüş birliği mevcuttur. Bu bağlamda tespit ettiğimiz ortak noktalar şöyle özetlenebilir: Cumhuriyetçi eğitim;

- Eğitimi bir kamusal sorun olarak görür.
- Aktif yurttaş ve katılımcı yurttaş gerektirir.
- Bunun için yurttaşlık erdemleri önemlidir.
- Eğitimde ortak iyi ve ortak amaçların ortaya çıkarılmasına özel önem verilir.
- Tahakküm durumlarını ortadan kaldırmaya yönelik zihinsel dönüşümü amaçlar.
- Yurttaşlar için haklar kadar sorumluluklar da önemlidir.

Kaynakça

Aristoteles, (2006). *Politika*, Türkçesi: Mete Tuncay, Remzi Kitapevi: İstanbul, 9. Basım.

- Montesquieu, (2004). *Kanunların Ruhu Üzerine*, Türkçesi: Fehmi Baldaş, Seç Yayın dağıtım: İstanbul.
- Pettit, P. (1998). *Cumhuriyetçilik*, Türkçesi: Abdullah Yılmaz, Ayrıntı: Ankara.
- Rousseau, J. J. (2005). *Emile*, Selis Kitaplar: İstanbul.
- Shery, S. (1995). “Responsible Republicanism: Educating for Citizenship”, *The University of Chicago Law Review*, Vol. 62, 1: ss. 131-208.
- Yazıcı, S. (2003). “Atina, İsparta Ya da Liberal-Cumhuriyetçilik”, *Liberal Düşünce*, Kış, s. 115-126.
- Yazıcı, S. (2014). *Felsefeye Giriş*, Yeniinsan Yayınevi: İstanbul.

SPİNOZA: KURAL KOYAN DEĞİL REHBERLİK EDEN BİR METODOLOJİ

Ayşe Gül ÇIVGIN

(Dr. Öğr. Üyesi); Barın Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe
Bölümü, Bartın-Türkiye, acivgin@bartin.edu.tr

Öz: Büyük ölçüde modern bilimlerin, özellikle de doğa biliminin başarılarından, bilimsel yöntemlerle kaydedilen gelişmelerden etkilenen ve bilimlerdeki kesinlik ve doğruluğu felsefe alanında da elde etmek isteyen modern filozoflar, bu amaç doğrultusunda öncelikle metodoloji arayışında olmuşlardır. Söz konusu arayış ise çoğunlukla izlenmesi gereken kuralların ya da ilkelerin neler olduğunun belirlenmesiyle çözüme kavuşturulmaya çalışılmıştır. Metot olmaksızın yapılan her türlü araştırmanın karanlıkta el yordamıyla yol bulmaya çalışmaktan başka bir şey olmadığını düşünen Bacon, olgulara tekabül eden genel önermelere, nedenlerin bilgisine ulaşmayı sağlayacak tümevarım metoduna hangi kuralların izlenmesi neticesinde erişilebileceğini ayrıntılı bir biçimde ele almıştır. Descartes, insanın zihninin neyi konu edinirse edinsin, hep bir ve aynı kalan temel bir yapıya sahip bulunduğunu, bu nedenle de bilgide esas önemli olanın doğru yöntemin izlenmesi olduğunu vurgulamış, bunun için de izlenmesi kolay olan ve dört kurallardan oluşan bir metot öğretisi geliştirmiştir. İnsan zihnini ve onun üstün mutluluğunu anlamaya götürecek en iyi yolu bulmak gerektiğini söyleyen Spinoza ise belli kuralların izlenmesi neticesinde doğruya ya da bilgiye ulaşılabilirliğinden ziyade, insanın bilme ve düşünme faaliyetinin doğasının sorgulanmasını sağlayan bir metot arayışından yana olmuştur. Bir başka deyişle onun metodolojisi her şeyden önce insan zihninin doğasını, zihnin bilme ve düşünme faaliyetinin kaynak ve sınırlarının incelenmesini gerekli kılmaktadır. Zira bu incelemenin kendisi metottan başka bir şey değildir. İşte bu çalışmada Spinoza'nın *Anlama Yetisinin Düzeltilmesi Üzerine İnceleme* adlı eseri ekseninde onun kural koyucu veya buyurucu bir metot öğretisi değil, insanın farkı algılama tarzlarının ve şeyleri farklı temsil düzeylerinin olabildiğine dikkat çeken, bu bağlamda zihnin neye ve nasıl yönlendirilebilmesi gerektiği konusunda bir rehberlik eden bir metodoloji geliştirdiği, böylece doğru düşünmenin bizzat doğru metodun kendisi olarak karşımıza çıktığı öne sürülmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Metot, Zihin, Bilgi, Düşünme.

GİRİŞ

Genel olarak modern felsefe, yeni bir evren, doğa, insan ve yaşam tasavvurunun ortaya çıktığı yepyeni bir düşünsel dönemi ifade eder. Bu dönemdeki kimi yenilikler, insanın bilen, özgür ve yaratıcı bir özne olarak görülmeye başlanması, sanattan felsefeye her alanda dünyevileşmenin

yaşanması, ilerlemeci bir tarih anlayışının oluşması, teosantrik bir evren kabulünden homosantrik evren görüşüne geçilmesi, doğal devlet anlayışları yerine sözleşmecî devlet anlayışlarının oluşturulması şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

Her ne kadar modern felsefeyi kendinden önceki felsefi anlayışlardan - özellikle de Ortaçağ felsefesinden- ayırt eden pek çok özelliğin olduğu açık da olsa, temel farkın modern bilimin ve bilimsel yöntemin model alınmasından, bilimdeki doğruluk ve kesinlik iddialarının felsefi alana da taşınmasından kaynaklandığı söylenebilir. Benzer bir ifadeyle büyük ölçüde modern bilimlerin, özellikle de doğa biliminin başarılarından, bilimsel yöntemlerle kaydedilen gelişmelerden, bilim dilinin kesin ve evrenselliğinden etkilenen ve bu başarılar ile gelişmeleri felsefe alanında da elde etmek isteyen filozoflar, bu amaç doğrultusunda metodoloji arayışında olmuşlar, belli ve kesin kurallardan oluşan bir yöntemin izlenmesi durumunda doğru ve güvenilir bilgiye ulaşılabileceğini düşünmüşlerdir.

Başka bir açıdan ele alındığında bu dönemde insan aklının metot olmaksızın işleyişine kuşkuyla yaklaşıldığı, bu şekilde bir kullanımın verimsiz olduğunun kabul edildiği söylenebilir. Önyargıların, genel kabullerin zihnin işleyişini engellediğine, bilgiye ulaşabilmek için bu yüklerden kurtarılması, arındırılması gerektiğini düşünen modern filozoflar, aklın belli kurallarla donatılması durumunda güçlendirileceğine, yanlışa düşmesinin önlenilebileceğine inanmışlar, bu yüzden de belli ve kesin kurallardan oluşan metot arayışında olmuşlardır (Fransez 2012: 95). Örneğin, Bacon'un "Novum Organum -Tabiatın Yorumu ve İnsan Âlemi Hakkında Özlü Sözler-"i, Descartes'ın "Metot Üzerine Konuşma"sı, Spinoza'nın "Anlama Yetisinin Düzeltilmesi Üzerine İnceleme"si metot arayışının neticesinde yazılmış eserlerdir.

MODERN FELSEFEDE METOD ARAYIŞLARI

Doğayı en doğru ve kesin şekilde bilmenin tek güvenilir yolunun bilim olduğunu, insanın doğayı kontrol altına alabileceği bir bilgiye ancak bilimsel bir metot neticesinde erişebileceğini ileri süren Bacon, metotsuz olarak yapılan her türlü deney ve gözlemin karanlıkta el yordamıyla yol bulmaya çalışmaktan başka bir şey olmadığını ifade etmiştir. İnsan zihnini, "ışınlar yayması, çarpıtması ve şeklini bozması bakımından kendi özelliklerini farklı nesnelere veren içbükey ve dışbükey aynalara benzeten" Bacon, kesin ve güvenilir bilgiye, olgulara tekabül eden genel önermelere, nedenlerin bilgisine ulaşmanın ancak "tümevarım" yöntemiyle mümkün olduğunu kabul etmiştir (Bacon 2012: 127). Metodu için dört temel kural öne süren Bacon, "ısı formu"nun araştırılmasına dair verdiği örnek üzerinden yönteminin aşamalarının ayrıntılarını gözler önüne sermiştir.

Tıpkı, Bacon gibi Hobbes da modern bilimlerin metodolojisini beşerî bilimler alanına uygulamayı amaçlamıştır (Cevizci 2013: 85). Nitekim ona göre “bilim, sonuçların ve bir olgunun başka bir olguya bağımlılığının bilgisidir: bilim sayesinde, halen yapabileceğimiz şeylerden, istediğimizde nasıl olup da başka bir şey veya başka bir zamanda benzer bir şey yapabileceğimizi biliriz; çünkü bir şeyin nasıl, hangi nedenlerle ve ne şekilde meydana geldiğini bilirsek, benzer nedenleri denetleyebileceğimiz vakit, o nedenlerden benzer sonuçlar çıkmasını da sağlayabiliriz”, bunu için yapmamız gereken tek şey doğru ve düzenli metot benimsemektir (Hobbes 2018: 46). Metodunu “geometride kullanılan yöntem” olarak belirleyen ve “sonuçlarının tartışılmaz kesinlikte” olduğunu düşünen Hobbes, Euklides geometrideki kesinliği insani bilimlerde de elde edilebilmek için ondaki aksiyomların benzerlerin bu alanlarda da elde edilmesini ve bu kesin, sağlam ilkelerden yola çıkıp akıl yürüterek daha kompleks yeni bilgilere ulaşılabileceğini düşünmüştür (a.g.e.). Analiz-sentez kurallarından oluşan bir yöntem ekseninde, mekanik ve materyalist doğa anlayışını şekillendirmiştir.

Bacon ve Hobbes gibi Descartes da bilgi arayışında metottan ne kadar önemli olduğunu görmüş, insan zihninin neyi konu edinirse edinsin, hep bir ve aynı kalan temel bir yapıya sahip bulunduğunu, bu nedenle önemli olanın doğru yöntemin izlenmesi olduğunu savunmuştur. Ona göre, “(...) hiçbir şey üzerine hakikati metotsuz aramaktansa hiç aramamak daha hayırlıdır: zira, şüphesiz, böyle düzensiz araştırmalarla belirsiz düşünceler tabiat ışığını karartır, düşüncüyü köreltir; ve böylece karanlıklar içinde yürümeye alışanların gözlerinin keskinliği o kadar azalır ki, sonunda güneş ışığına dayanmaz olurlar. (...) İmdi ben metottan şaşamaz ve kolay kurallar kastediyorum, öyle ki onların dediğini tamamıyla yerine getiren kimseler, hiçbir zaman yanlış doğru yerine almayacak ve boş emeklerle kendilerini yormaksızın, azar azar ilimlerini arttırarak, bilebildikleri bütün şeylerin doğru bilgisine ulaşacaklardır” (Descartes 1989: 15-16). Şu hâlde, Descartes için şüphesiz ve güvenilir bilgiye ulaşmada, zihni doğru düşünmeye yönlendirecek kuralların tespit edilmesi büyük önem arz etmektedir. Bunlar *Metot Üzerine Konuşma* adlı eserinde ortaya konulduğu üzere “Apaçıklık, Analiz, Sentez ve Sayış” olarak ifade edilen kurallardan oluşmakta hakikate ulaşmada sıkı bir biçimde takip edilmesi gereken aşamaları ifade etmektedir.

SPİNOZA’DA METODOLOJİ

Descartes’in halefi olarak değerlendirilen Spinoza ise gerek Bacon gerekse Hobbes gibi yöntemin önemini fark etmiş, dahası ilk olarak *Descartes Felsefesinin İlkeleri* eserini, daha sonra da *opus magnumu Etik*’i -ki tam olarak başlığı *Geometrik Yöntemle Kanıtlanmış ve Beş Bölüme Ayrılmış Ahlak*’tır- geometrik bir tarzda kaleme almıştır. Bu açıdan ele alındığında onun, geometrik yöntemi sadece düşünce sistemi için örnek

almakla kalmadığı, eserlerini de tanımlar, aksiyomlar, önermeler, kanıtlamalar, çıkarımlar içeren geometrik bir düzende, aksiyomatik-dedüktif bir yöntemle yazdığı söylenebilir. Eukleides'in geometri için uygun gördüğü metodu düşünce sisteminin inşası için örnek alan Spinoza, insanın Tanrı sevgisiyle erişebileceği üstün mutluluğa ancak doğru düşünmeyle ulaşabileceğini savunmuştur. Bu doğrultuda da o, insanın Tanrı sevgisi aracılığıyla “üstün mutluluğa ulaşmasıyla bitecek bu sürecini doğru bir düşünüş ve akıl yürütmelerle adeta cetvelle çiziyormuş gibi düzgün bir şekilde çizmek ve insanın adımlarını yan yollara sapmaktan kurtarıp her zaman doğru ve kesin bir yola, kendinden emin ve sağlamca atmasını sağlamayı” mümkün kılan bir metot arayışında olmuştur (Spinoza 2011: Dürüşken “Sunuş”: 23).

Gerçekten de Spinoza, insan zihnini ve onun üstün mutluluğunun bilgisini anlamaya götürecek en iyi yolu, yani düşünmenin kendisini incelemekle, böylelikle de doğru düşünmenin nasıl mümkün olduğunu anlamakla yola çıkmıştır. Bu yolun araştırılmasını ise Spinoza, *Anlama Yetisinin Düzeltilmesi Üzerine İnceleme* adlı eserinde gerçekleştirmeye çalışmıştır. Eserin tam olarak hangi tarihte yazdığı bilinmemekle birlikte, genel olarak erken dönem eserlerinden biri olduğu ve Spinoza'nın yöntem öğretisini içerdiği kabul edilmektedir (Canaslan 2015: 57-64). Nadler, “hakikati aramada izlenecek uygun yöneme giriş niteliği taşıyan *İncelemenin* (Descartes'in *Yöntem Üzerine Konuşma*'sı gibi), kısmen Spinoza'nın kişisel entelektüel yolculuğunun otobiyografik taslağı, kısmen de -Kartezyen felsefeye en azından yakınlık duyan- okuyuculara aynı yolu izlemeleri ve felsefi hayata geçmeleri için bir çağrı” niteliği taşıdığını dile getirir (Nadler 2018: 254).

Spinoza'nın sonuçsuz bıraktığı bu eser, başlığında da ifade edildiği gibi bir şekilde bozulan, sakatlanan, yanlışla düşen anlama yetisinin “düzeltilmesi”ni, “ıslahı”nı, “iyileştirilmesi”ni ele alır. Ancak daha derinlikli bir inceleme, aslında anlama yetisinin faaliyet ve özelliklerinin anlaşılacak şeylerin bilgisine ulaşmada en iyi şekilde nasıl kullanılabileceğini göstermeyi, böylelikle insanı en yüksek iyiye ve mutluluğa ulaştıracak düşünüş ve hayat tazını gözler önüne sermeyi amaçladığını gösterir. Bu bağlam genel olarak söylendiğinde onun yöntemi, insan zihninin doğasının araştırılması üzerinden aslında insanın kendi doğası, yaşamı, Doğanın bütününe yeni ve kapsamlı bir bakış açısıyla bakmanın yolunu açan bütüncül bir düşünme kuramı sunmaktadır.

Böyle bir kuram, bir yandan hata ve yanlışın nedenlerinin açığa çıkartılmasını, şeylerin temelleri hakkında bilgi edinmeyi mümkün kılarak doğanın düzenini ve nedensel ilişkilerini sistematik ve düzenli bir biçimde kavramayı temin ederken, diğer yandan da her şeyi zorunlulukla belirleyen ezeli ve ebedi varlığın –Tanrı'nın- farkındalığını beraberinde getirir. Üstelik insanın anlama faaliyetinin kendisine, doğasına dönük bir

sorgulamanın yapılması, insanın tutkularının esaretinden kurtulup gerçek iyiye ve mutluluğa ulaşabileceğinin yolu da gösterilmiş olmaktadır. Bu ise insana hem Doğa'daki yerini idrak etmesini ve en yetkin varlık olarak Tanrı'nın bilgisine erişmesini sağlamakta hem de her şeyin ebedi bir düzene ve Doğa'nın ezeli yasalarına göre gerçekleştiğini bildirmektedir. İnsanın doğadaki yerinin idrakine varması ve Tanrı'nın bilgisine ulaşması, duygulanımların ve dışsal nedenlerin maruz bırakıcı etkisinden kurtulması, kendi eylem ve düşüncelerinin öznesinin kendisi olması, en yüksek insan yetkinliğine ulaşması anlamına gelmektedir. Demek ki zihin, kendisini anladıkça Doğa'yı da daha iyi bir biçimde anlayacak, daha çok şeyi kavradıkça da daha da yetkinleşecek ve en yetkin Varlığın bilgisini edinmekle en üst yetkinlik seviyesine erişebilecektir (Spinoza 2015: 52).

Görülebileceği üzere Spinozacı metodoloji her şeyden önce ve her şeyden öte, “gerçek iyi ya da en üstün iyi” ve “mutlulukla” doğrudan bağlantılı olan bir yaşam sorunsalının çözümü için bir kılavuz niteliği taşımakta, insan için yaşam için bir tür farkındalığa kapı aralamaktadır. Zira amaç gerçek bir iyiye, yani “kendi kendini iletebilen” ve “ebediyen sürekli ve üstün bir neşe verebilen” iyiye ulaşmak, böylece de en üstün mutluluğa erişmek olduğundan insanın ne gibi yanlış ve hatalı düşünme alışkanlıklarına ve tarzlarına sahip olabileceğinin gösterilmesi, doğru düşünmenin kendisini, doğru düşünmenin kendisi ise mutlu ve iyi bir yaşamı açığa çıkarmaktadır Spinoza 2015: 39). Bu açıdan doğru düşünmek, gerçek iyiye ve mutluluğa erişmenin kendisinden başka bir şey değildir. Bu bağlamda Spinoza, doğrudan doğruya yaşamla içiçe olan, bize bir yaşam pratiği sunana bir metodoloji sunmaktadır.

İşte, Spinozacı yöntemin, diğer filozoflarınkinden farklı da tam bu hususta karşımıza çıkmaktadır. Spinoza, hangi kuralları ya da aşamaları izlediğimizde bilgiye erişebileceğimizle değil, bilme ve düşünme faaliyetimizin nasıl bir doğaya sahip olduğuyla, farklı bilme ve temsil türleriyle, doğru düşünmenin nasıl mümkün olduğuyla ilgilenir. Bu bakımdan da onun metodolojisi, kural koymaktan ya da hazır reçeteler önermekten ziyade rehberlik etmekte, doğru bir yöntemin aslında doğru düşünmekten başka bir şey olmadığına dikkat çekmektedir. Bütüncül bir perspektiften değerlendirildiğinde Spinoza'nın insan zihninin gerçek doğası ve edimlerini içeren, doğrudan yaşamı gözetten bir sistem önerisi ortaya koyduğu söylenebilir. Yöntem olmadan ‘şeyleri başarıyla’ anlama amacımıza -mutluluğumuzun bağlı olduğu amaç- ulaşma umudumuz başarısızlığa mahkûmdur” (Nadler 2018: 256). Bir kez daha vurgulanacak olursa metot, izlenmesi gereken kimi adım ya da kurallardan ibaret olarak görülmemelidir. Spinoza'nın sözleriyle, “doğru yöntem, bizatihi doğruluğun veya şeylerin nesnel özünün veya fikirlerinin (ki bunların hepsi aynı kapıya çıkar) doğru usulle aranmasına aracılık eden yoldur” (Spinoza 2015: 51). Bu yolda duyular ve hayal gücü vasıtasıyla edinilen ve onların

ürünü olarak edinilen fikirlerden zihni mümkün olduğu kadar arındırmak, bu biçimde upuygun fikirlere, şeylerin özlerinin fikirlerini edinmeye açık hale getirmek gereklidir. Zira upuygun fikirlere sahip olmak, tam olarak bilmek tümüyle doğru düşünmek anlamına gelmektedir. O hâlde, “zihnin Doğanın bütünüyle sağladığı birliğin bilgisine” erişmesi için bu yolda atılacak her adım yeni bir bilgi, Doğa, yaşam inşası olarak karşımıza çıkmaktadır (Spinoza 2015: 43).

Bu inşa için de öncelikle Doğayı anlamak, sonra mümkün olduğu kadar çok sayıda insanın en kolay ve en güvenilir bir biçimde böyle bir doğaya kavuşmasını sağlayacak toplumsal bir düzen tesis etmek, dahası ahlak felsefesine ve çocukların eğitimine yönelik öğretilere önem vermek, tıp bilimini ve mekânı de göz adı etmemek gerekir (Spinoza 2015: 43). Bütün bunlar Spinoza düşüncesi temelinde bulunan bilimlerin birliğine olduğu kadar, zihnin Doğayla olan birliğinin bilgisine erişmesiyle ifade edilen en yüksek insan mükemmeliyetine, bilincine ulaşmaya işaret eder.

SONUÇ

İnsan, kendisini, şeylerin nedenlerini ve özlerini ancak kendi anlama ve algılama faaliyetiyle, yani kendi doğası üzerinden kavrayabilmektedir. Dolayısıyla doğru düşünmek doğru anlamayı, şeylerin özünü kavramayı da beraberinde getirir. Bu husus göz önünde bulundurulduğunda Spinoza’da anlama yetimizin düzeltilmesi, iyileştirilmesi ya da ıslahı demek, aslında kendi doğamızı düzeltmek, iyileştirmek, ıslah etmek demektir. Doğamızın düzeltmek, iyileştirmek, ıslah etmek ise onu değiştirmek ya da dönüştürmek değil, tanımak, anlamak anlamına gelir. Başka bir deyişle Doğa’yı anlamak doğadaki yerimizi bilmek, Doğa’daki yerimizi bilmek de Doğa’nın asli kaynağı olan en mükemmel varlıkta, Tanrı’da olduğumuzu bilmek demektir. Nitekim insan zihni de evrendeki diğer her şey gibi Doğa’nın ayrılmaz bir parçasıdır ve Doğa’nın değişmez ve şaşmaz kanunları insan zihnini de belirlemektedir. İnsan, bu belirlenmişliğin farkına vardığında, her şeyin, kendisinin de Doğa’nın tümüyle bir olduğunu idrak eder. İşte böyle bir bilginin mümkün olmasının koşulunu, insan zihnini mümkün olduğu ölçüde iyileştirmek, düzeltmek, saflaştırmak oluşturmaktadır ki, bu sayede her şeyi olabildiği kadar hatasız ve en iyi şekilde idrak edilebilmesi mümkün olabilsin. Spinoza’nın metodolojisi bize bu imkânı, kurallar koyarak değil de farkındalık sağlayarak verir.

KAYNAKLAR

1. Bacon, Francis (2012). *Novum Organum -Tabiatın Yorumu ve İnsan Âlemi Hakkında Özlü Sözler-*. çev. Sema Önal, İstanbul: Say Yayınları.
2. Canaslan, Eylem (2015). “Proto-demokratik Bir Perspektiften Felsefi Pedagoji ya da Anlama Yetisinin Düzeltilmesi”. Spinoza ile

Karşılaşmalar. Der. Güçlü Ateşoğlu & Eylem Canaslan, İstanbul: Ayrıntı Yayınları: 56-76.

3. Cevizci, Ahmet (2013). 17. Yüzyıl Felsefesi. İstanbul: Say Yayınları.
4. Descartes, Rene (1989). Aklın İdaresi İçin Kurallar. çev. Mehmet Karasan, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
5. Fransez, Moris (2012). Spinoza'nın Tao'su -Akıllı İnançtan İnançlı Akla-. İstanbul: Kabalcı Yayıncılık.
6. Hobbes, Thomas (2018). Leviathan. çev. Semih Lim, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
7. Nadler, Steven (2018). Spinoza: Bir Yaşam. Çev. Anıl Duman & Murat Başekim, İstanbul: İletişim Yayınları.
8. Spinoza, Benedictus (2015). Anlama Yetisinin Düzeltilmesi Üzerine İnceleme, çev. Emine Ayhan, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
9. Spinoza, Benedictus (2011). Ethica: Geometrik Yöntemle Kanıtlanmış ve Beş Bölüme Ayrılmış Ahlak, çev. Çiğdem Dürüşken (Sunuş Bölümü), İstanbul: Kabalcı Yayınevi: 7-29.

RENAMING THE CHARACTERS IN THE MEDIEVAL ROMANCES OF ENGLAND

Hülya TAFLI DÜZGÜN

(Assoc. Prof. Dr.); University of Erciyes, Faculty of Letters, Department of English Language and Literature, htaflı@erciyes.edu.tr

Abstract: Medieval romances of England are usually interested in name. There are many factors to do with the themes of romance, of which the most important is broadly philosophical. Medieval romance reflects the debate between factuality and fictionality in the Middle Ages. Naming plots of fiction seem to take as their broadest setting the philosophical inquiry into names. This is the reason why such philosophical issues affect the way writers and audiences read naming practice in romance, although it is also possible that changes in naming practice, in the rest of life, has some reflex in fiction. In this respect, medieval romances of England seem to use a similar technique in describing the characters first and naming them afterwards and it may not appear that the names mentioned *in the romances* are a matter of inconsistency. Each part seems to be consistent in structure when studied in relation with medieval romances and also with the geographical setting. This paper will examine whether or not medieval romances of England are unusual examples in their portrayal of the names in order to show their geographical setting in a better light.

Keywords: Middle Ages, Literature, Romance, Renaming, Geographical setting

Medieval romances of England are usually interested in name. There are many factors to do with the themes of romance, of which the most important is broadly philosophical. Medieval romance reflects the debate between factuality and fictionality in the Middle Ages. Naming plots of fiction seem to take as their broadest setting the philosophical inquiry into names. This is the reason why such philosophical issues affect the way writers and audiences read naming practice in romance, although it is also possible that changes in naming practice, in the rest of life, has some reflex in fiction. In this respect, medieval romances of England seem to use a similar technique in describing the characters first and naming them afterwards and it may not appear that the names mentioned in the romances are a matter of inconsistency. Each part seems to be consistent in structure when studied in relation with medieval romances and also with the geographical setting. This paper will examine whether or not medieval romances of England are unusual examples in their portrayal of the names in order to show their geographical setting in a better light.

In a romance, first the character is described and second the name of the character is mentioned. For example, in the Anglo-Norman *Gui de*

Warewic, the description of count of Durazzo is given as a pilgrim in the first half of the romance, then his name appears, ‘I was once count of Durazzo, and they called me Count Jonas’ (ll. 7898-99)(Weiss, 2008, 183). Similarly, in the Anglo-Norman *Roman de Horn*, Horn’s mother is described at the very beginning of the romance and her name appears at the very end, ‘Queen Samburg, the slender, mother of Horn heard talk of him / How happy she was’ (ll. 4866-67)(Weiss, 2010). Likewise the names mentioned in the Anglo-Norman *Boeve de Haumtone* and the Middle English *Bevis of Hampton* seem to have used names as part of the geographical influence mentioned in these romances.¹ Particularly, *Boeve* and *Bevis* seem to portray the eastern names in order to show the East in a better light.

Katharine Scarfe Beckett has noted that “information about the East and the Saracens had been circulated through eye-witness accounts of the Crusades, pilgrims” tales, and “translations of Saracens’ religious works and their commentaries” (2003, 190). Apart from Scarfe Beckett, a number of scholars from the nineteenth century to the last quarter of twentieth century have noted that Eastern literature and religion must be taken seriously as influences and sources for medieval Christian literature (i.e. Wallensköld, 1912; Mussafia, 1865, 1866; Metlitzki, 1977; Menocal, 2004). It seems that *Boeve* and *Bevis* both might have influenced Western romances and been influenced by them, but it is only *Boeve* / *Bevis* which shows the East in a different way. *Boeve* is considered a hybrid term of its genre, and it has received a significant influence from the East. Without considering the East, *Boeve*’s structure and content would remain problematic as *Boeve* seems to suggest an East-West contact by means of cultural and political transmissions.

Apart from Western names such as Baligant, Garcy and Miles, some Eastern names such as Saboath and Boeve are significant in *Boeve*. In this respect, it seems that *Boeve* has been directly influenced by Eastern names, while the Middle English *Bevis* seems to emphasise its connection with the East by adding new episodes to the narrative. For example, the figures’ roles and function appear clearer after a closer study of the representation of the East in *Boeve*. Jennifer Fellows has noted that “the episode of St

¹ Stimming’s edition of *Boeve* and Herzman’s edition of *Bevis* will be used in this paper. For the English translation of *Boeve*, Judith Weiss’s *Boeve de Haumtone* will be used.

George in *Bevis* is, in narrative terms, a completely detachable episode which bears no essential relationship to the rest of the story” (2008, 83).

However, the portrayal of St George may be regarded as an inseparable part of the romance viewed from a different angle. The context of the textual change of Saber’s role and function in comparison with Sabaoth, and the addition of the St George episode seems to be carefully positioned in the Middle English *Bevis*. Samantha Riches has noted that St George was known as Sabaoth/El-Khadr (2005, 1). In this context, both the “Western” (rare) names including Sabaoth/Saber and St George, and Boeve / Bevis, in both romances appear less complicated after a closer study of the representation of the East. One of the rare names used in *Boeve*, is Sabaoth. Sabaoth means “perseverant”, “guide”, “a man of patience and swiftness”, “prophet-like”, “messenger of God”, “protector” and “saviour”. In the trilingual Eastern tradition, the spellings of the name range widely: Sabat, Sabot are the Arabic variants, Sebat is the Ottoman Turkish variant and Sobat is the Persian variant. Judith Weiss has noted a possible historical connection of the name:

Sabaoth is a very rare name, meaning armies and hosts... A king of the East Saxons in the early seventh century was called Sabert or Saeberht. He was a nephew of Aethelberth of Kent, through whom he was converted to Christianity, and together they founded St Paul’s cathedral in London, Sabert’s capital city (2008, 35).

Weiss has suggested that this name may have been carefully selected by the poet from Anglo-Saxon history. However, it is important to note that, in the romance, Sabaoth always goes to the East and interacts with emperors there and talks to them in their language. This name, which is rarely used in Western literature, is a very common name in Eastern literature. The representation of the Eastern Sabaoth represents a much stronger connection with *Boeve* than the possible Anglo-Saxon connections. Sabaoth in the Anglo-Norman *Boeve* also needs to be compared to Saber in the Middle English *Bevis* in order to understand why his function and role have been shown less importantly. Both Sabaoth / Saber are called *mestre* / *meister* in the narratives. But, *Boeve* / *Bevis* also shows that Sabaoth / Saber never fulfils his duties as *mestre* / *meister*. In the first half of the romance, Boeve / Bevis is an example of a rude, arrogant and selfish child who is at odds with everyone around him when compared with other Western romance heroes. Unlike other *mestre*-pupil relations in Anglo-Norman and Middle English romance traditions, the role and function of Sabaoth / Saber and his relation with Boeve / Bevis are different. Sabaoth’s name, role and function suggest something different than *mestre* in its Eastern versions. On the contrary, Saber’s name appears to have no meaning when its putative source is taken into consideration. Also, his role

and functions become less important as if the *Bevis*'s poet transferred his roles to St George.

Instead of a *mestre*, Sabaoth's role appears to be the protector of Boeve throughout the Anglo-Norman romance while Saber's role is ambiguous in the Middle English *Bevis*. Even though Weiss suggests, he is a *mestre*/maister, he cannot be as Boeve / Bevis never takes example from him. Sabaoth is represented as a very old person (ll. 3458, 3475, 3617) throughout the romance. It is also significant to note that old and white-bearded men appear in both fiction and history written around the world, as Hermine, the Saracen king, illustrates: En la tere fu un roi, ke l'em apele Hermyne/ Mult estoit veuz home e out chene crine/la barbe li balunchoit de en val la pestrine (ll. 365-66). [In this land was a king called Hermine, a very old man with white hair; his white beard spread down his chest.] (p. 32). It is obvious that the representation of old, white-bearded men vary. While Hermine's age refers only to his oldness, Sabaoth's description in both Eastern tradition and *Boeve* refers to his wisdom, perseverance, tolerance, patience and premonitions.

While the old age of Sabaoth is directly shown in *Boeve*, Saber's old age is omitted from the Middle English narrative. The poet of *Bevis* seems to help his audience to view Saber as a very young, ambitious warrior. While Sabaoth is represented as an old, wise man, Saber's youth seems to limit his possible relation with Sabaoth. The poet of *Bevis* seems to recreate Saber and he seems deliberately to add St George who may also represent Sabaoth. The only similarity between Sabaoth and Saber is their non-functional tutorship of Boeve / Bevis. The possible reason for this similarity is that *Bevis* is an adaptation from *Boeve*.

Boeve never asks for his *mestre*'s help, but Sabaoth swiftly appears whenever he is needed. However, these qualities do not seem to function in the same way with Saber in the Middle English narrative. First, Saber's name seems to be far from the definition and description of Sabaoth. His name is reshaped with English into Saber. He is not wise, perseverant, tolerant and patient at all and he never swiftly helps the hero. Sabaoth, however, is the most active and capable one in all circumstances; but, Saber becomes less active and he cannot find solutions to circumstances. Sabaoth is always aware of the misfortunes befalling Boeve before Boeve knows; however Saber, unaware of the misfortunes, seeks them.

In *Boeve*, Sabaoth first protects Boeve in his early childhood. When Boeve's mother is trying to have her son killed, she asks Sabaoth to do the job. He pretends to do it and hides Boeve in the

meadow. As reflection of the translation, Saber also pretends to kill Bevis and this is the only intimate association between Saber and Bevis:

Quant Sabot out fet les dras ensenglenter,	At the laste him gan adrede,
A une grant mole les fist il lier	He let clothen in pouer wede
E dedenz une ewe les ad fet jetter.	That hende wight,
A idonkes comença a le enfaunt a parler: kepe	And seide: 'sone, thow most
'Entendez envers moi, beau fiz treduz cher,	Upon the felde mine schepe
Pur le amur toun pere te dei jeo mult amer.	This fourte night!
Entendez, beau fiz', dist Sabot, li member, th'ende,	And when the feste is come to
'Vus garderez mes aigneus si a val en un pre, sende	In to another londe I schel thee
Poverement vestu e poverement chaucé,	Fer be southe,
Taunt ke ceo quinze jours soient passé; gie,	To a riche erl, that schel thee
Pus vus enveierai en un autre regné	And teche thee of corteisie
A un gentil count eke est mon privé.	In the youthe
(Boeve, ll. 237-48)	(Bevis, ll. 355- 66)

[When Sabot had bloodied the clothes, he had them tied to a large millstone and thrown it into a river. Then he started to talk to the child. 'Listen to me, sweet, fair and beloved son, I am bound to cherish you, out of love for your father. 'Listen, fair son', said Sabot the prudent, 'You, shabbily dressed and shod, will keep my lambs down in the meadow for a fortnight. Then I shall send you to another kingdom, to a friend of mine, a noble count.](p. 29)

Second, Sabaoth immediately finds Josiane when she is abducted by the Saracens. In romance tradition, the hero is expected to save and help his wife when she is in trouble. However, Boeve is passive when he has to find his wife in the Anglo-Norman narrative. In terms of Eastern tradition, it may be interpreted that all human beings, either heroes or ordinary characters in the text are considered weak when they are compared to the messengers of God, like Sabaoth.¹ Sabaoth's appearance in order to help

¹Sabaoth is the Messenger of God, but he is not a prophet. He always helped prophets and other human beings using his wisdom and showing other exemplary attitudes to them. He is mortal like other people and he is believed to live until the Judgement Day.

Boeve happens because of his dreams. Both in the Western and Eastern traditions, dreams are very important as they sign or refer to events that will happen in the future. Even though the dream visions of Sabaoth have not been studied before, Eastern influence on dream visions and interpretations in Western texts such as *Pearl* have been widely studied in recent years. For example, it has been detected that *Pearl* has close parallels to the description in an Islamic text known to the West in Latin translation as the *Liber Scalae* or *Book of the Ladder* (Hyatte, 1997). Ibn Shirin's *Interpretation of Dreams*, which was known in the East and West during the twelfth century, shows Eastern influence on western dream visions and interpretations (Gouda, 1991).

In *Boeve*, no one informs Sabaoth about the abduction of Josiane, but his dream: ke cent lions urent Boun asailiz/ Si li tolerant sun chival de pris (ll. 2733-34) [that a hundred lions had attacked Boeve and taken his prized horse from him.] (p. 76). His wife interprets the dream that the stolen horse refers to Josiane. Sabaoth first goes to the shrine of Sen Gile which historically was a famous place for trade, pilgrimage and East-West contact (Weiss, 2008, 76). *Boeve* seems to have been influenced and reshaped by the poet's possible knowledge of Sen Gile's as a place of contact between East and West, and of the translations from Eastern sources. Sabaoth, as the messenger of God, first, prays, then he suddenly appears to save Josiane from the Saracens:

Sabaoth s'en torne a ley de pelerine,

Coment ke il poit, a dromun vint,

...

A deu command son mariner gentis,

Passé la terre par ample pais,

Jeskes sa Sen Gile unc ne prist finz,

En muster enter le chevalier gentiz,

Requert Sen Gile de li aver merciz,

Sa offrant fet, puis s'en est issis,

Ov li issent vint de son pais.

Ja encontrerent Josian o le cler vis,

Sabaoth le veit si est mult joiz. (ll. 2735-41)

[Sabaoth went off in pilgrim's garb and managed to reach a vessel; he commended its excellent seaman to God, covered the ground in distant lands, and never stopped till he reached St Gilles. The noble knight entered the church, begged St Gilles to have mercy on

him, made his offering, and then came out. Twenty men from his country came out with him. Immediately they met the lovely Josiane. Sabaoth saw her and was overjoyed.] (p.76)

Unlike the significance of Sabaoth's dream, Saber's dream seems to lose its significance in the Middle English *Bevis*. While the description and interpretation of Sabaoth's dream is given in detail, the poet of *Bevis* omits most of it. The dream is not known and the only information given was that "wif or child he hath forlore" (l. 3850). Saber cannot decide what to do and who to look for, so he decides to go to the East. Unlike Sabaoth's swiftness, it takes time for Saber to reach the East. He takes a long journey to pass over Greece: To schip thai wente anon right /And pasede over the Grikische se/Gode winde and weder hadden he (ll. 3858-60). Then, he starts to search for a solution to his problem. After making enquiries, he finds out what happens to Josiane:

Whan thai come to the londe,
Faste thai gonne fraine and fonde,
In what londe were the queen,
And men told hem al bedene,
How the geaunt Ascopard
In a castel hire hadde to ward,
In wilderness al be selve. (*Bevis*, ll. 3861-67)

Unlike Sabaoth's swift appearance to find Josiane, it again takes Saber time to find the castle and reach Josiane:

The castel ase he yede aboute,
For to divise the toures stoute,
Josian lay in a tour an high,
Saber and felawes she sigh, (*Bevis*, ll.3871-74).

Sabaoth has another dream through which he can help Boeve again. He dreams that sonja ke Boves estoit blescé / le mestre os de sa quise li est brisé (ll. 3439-40) [He dreamt that Boeve was wounded and the main bone in his thigh was broken] (p. 88). His wife again interprets the dream that Boeve's wife or horse is stolen. Boeve never asks Sabaoth for his help, but nevertheless he appears as a protector or saviour to find the stolen horse:

Sabaoth dist al garçon: 'Si Mahom te doint salu,
 Dunt vint cel destrer? Unkes tel n'e veu.
 Mustrez le derere, devant l'ai veu'.
 E dist li valet: 'Tost le verras tu'.
 La croupe li torne de Arundel le quernu,
 E Sabaoth legerement salt derere lui,
 Le burdon leve si ad l'autre feru
 Dejoste le oye, ke mort l'ad estendu.
 Kant Sabaoth est monté sur le chival quernu,
 Dreit vers la cite est poignant venu. (ll. 3559-69)

[When Arundel saw him, he recognised him very well. Sabaoth said to the groom: 'As you hope Mahomet will save you, where does this horse come from?' There is nothing to be seen like him. Show me his rear, I have seen the front'. And the young man said: 'You will soon see'. He turned the rear of Arundel the long-maned towards him, and Sabaoth nimbly leapt behind the man, raised his staff and knocked him dead. Once Sabaoth had mounted the long-maned horse, he came spurring straight towards the city.] (p. 90)

Such dream is not described in detail in *Bevis*. It is not clear what Saber exactly dreamed when compared to Sabaoth's dream. Much of the dream's interpretation is also omitted. The only information given was that "he hath forloren Arondel" (l. 4051). The uninteresting dreams of Saber show that the poet deliberately omits the details which seem to be interesting and significant in *Boeve*. The dreams in the context of the Eastern tradition seem to lose significance in the Middle English *Bevis* while they are translated and adapted into a new society and audience.

The Eastern tradition such as the *Qur'anic* passages which are translated into Latin and the interpretation of dreams might have influenced *Boeve*. Because, Sabaoth, the wisest superhuman, helps others when they are in need. A further connection with Eastern tradition which may have influenced *Boeve* is posed by the fact that Sabaoth never eats or drinks like a human being, but he gets sick like an ordinary human. Indeed, he gets sick and is cured by Eastern Josiane:

Dunc se prist Sabaoth forement a malader.
 Un jur se commence Josian purpenser
 E de Boun commence a chanter.
 E venent li barons par ample contrez,
 Chivals e robes donent assez pur acheter.

Mult garda bien Sabaoth li guerrer

Jeskes a set ans e trios mois pleners. (ll. 2783-89)

[Then Sabaoth fell very ill. One day Josiane became pensive, and began to sing about Boeve. And lords came from distant lands, giving her horses and clothing, with which to buy what might be needed. She took good care of Sabaoth the warrior for a full seven years and three months.] (p.78)

Saber's sickness in the Middle English narrative, however, has nothing to do with Sabaoth's representation. It is very clear in *Bevis* that Josiane makes money as a minstrel and feeds Saber to be able to make him healthy:

She hadde lerned of minstralcie,

Upon a fithele fort o play

Staumpes, notes, garibles gay;

Tho she kouthe no beter red,

Boute in to the bourgh anons he yed

And boughte a fithele, so saith the tale,

For fourti panes of one menestrale;

And alle the while that Saber lay,

Josian everiche a day

Yede aboute the cité withinne,

Here sostenaunse fort o winne. (ll. 3905-16)

Sabaoth is a very strong figure with his qualities, role and function in *Boeve* while Saber is a very weak figure in *Bevis*. In *Boeve*, Sabaoth helps Boeve when he is in need, and this episode completely changes in *Bevis*. Instead of helping Bevis, he asks for his help. His weakness is emphasised especially when he asks for Bevis's help to protect the "Ilde of Wight" (*Bevis*, ll. 4260-85). In order to help Saber, Bevis goes to London and solves this problem. When he reaches London, he finds must fight with Londoners in the city's streets, before successfully negotiating that the King of England releases Saber's land. He demands to release Saber's land and he comes to an agreement with the King of England.

Sabaoth on the other hand, fulfils his duties and makes sure the romance hero is safe. He is always the protector, saviour, guide and perseverant as his name suggests in Eastern tradition; however, Saber does not seem to have that kind of responsibility. Sabaoth immediately appears at the beginning of the romance and it is not clear where he lives and what lands he belongs to. He also burst into the episodes throughout the romance and

he suddenly disappears in the end but, this never functions in the same way in the Middle English narrative. Saber has his own lands at the very beginning of the Middle English narrative, the “Ilde of Wight” (l.1335). He never appears swiftly to protect Bevis, and he is also associated with a particular region at the end of the romance with his title of earl (*Bevis*, l. 4575).

Moreover, while Sabaoth’s role and function are shaped with his spiritual *mestre* identity, Saber never functions as such. While Saber seems to have no connections with the East as Sabaoth does, his uninteresting role and function are important to understand the representation of the East in a different sense. Saber’s uninteresting representation carefully positions a new St George. Thus, the poet of *Bevis* seems to distinguish St George from Saber. Saber only shares the same name of the Anglo-Norman Sabaoth in *Boeve* but, the poet carefully adapts Sabaoth’s role into St George’s.

To conclude, while Sabaoth and Saber are mentioned as *mestre*, they never function as the hero’s *mestre*. Apart from this, while Sabaoth is the superior character and he has plenty of duties to fulfil in *Boeve*, Saber’s role and function are uninteresting in the Middle English version. He becomes less important, and he is less superior and capable. His dreams do not guide him to find immediate solutions. The poet of *Bevis* adds St George, whose function appears the same with Sabaoth in the Anglo-Norman narrative. The Eastern influence also needs to be explored further in relation with the Middle English *Bevis* as the East seems to have a different function in the relationship between Saber and St George.

Works Cited

- Beckett, Katharine Scarfe.(2003). *Anglo-Saxon Perceptions of the Islamic World*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Fellows, Jennifer. (2008). “The Middle English and Renaissance Bevis: A textual survey” in *Bevis of Hampton in Literary Tradition* (eds.) Jennifer Fellows and Ivana Djordjevic, D.S. Brewer Cambridge: 80-113.
- Gouda, Vehia. (1991) *Dreams and Their Meanings in the Old Arab Tradition: Based on Classical Works of Ibn Sireen, Ibn Shaheen and Al Nabulsi*, Vantage Press, New York.
- Herzman, Ronald B., Graham Drake, and Eve Salisbury. (1999). *Four Romances of England* Kalamazoo, Medieval Institute Publications.
- Hyatte, Reginald (trans.). (1997). *The Prophet of Islam in Old French Romance: The Romance of Mohammad and The Book of Mohammad’s Ladder*, E. J. Brill, Leiden.

- Menocal, Maria Rosa. (2004). *The Arabic Role in Medieval Literary History: A Forgotten Heritage*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia.
- Metzlitzki, Dorothee. (1977). *The Matter of Araby in Medieval England*, Yale University Press, New Haven.
- Mussafia, Adolf. (1866). *Beitrage Zur Crescentiasage: Part 1-2*, Vienna.
- _____. (1865). "Über Eine Italienische Metrische Darstellung der Crescentia Saga", *Sitzungsberichte der Philology Historie Classe der Kais Akademie der Wissenschaften*, 51, Vienna.
- Riches, Samantha. (2005). *St George: Hero, Martyr and Myth*, Sutton Publishing, Thrupp.
- Stimming, Albert (ed.). (1899). *Der Anglonormannische Boeve de Haumtone*, Bibliotheca Normannica 7, Halle.
- Wallensköld, Axel Gabriel. (1912). "L'Origine et l'Evolution du Conte de la Femme Chaste", *Neophilologus Mitteilungen*, 14: 66-67.
- Weiss, Judith. (2008). "Mestre and Son: Sabaoth and Terri in *Boeve de Haumtone*", in *Bevis of Hampton in Literary Tradition* (eds.) Jennifer Fellows and Ivana Djordjevic, D.S. Brewer, Cambridge: 25-36.
- _____. (2008). *Boeve de Haumtone and Gui de Warewic: Two Anglo-Norman Romances*, ACMRS, Arizona.
- _____. (2009). *The Romance of Horn: The Birth of Romance in England*, ACMRS, Arizona.

ORTAÇAĞ İNGİLTERESİNDEKİ EDEBİ METİNLERİ İÇEREN EL YAZMALARINDA DİL VE KÜLTÜR ALGISI

Hülya TAFLI DÜZGÜN

(Doç. Dr.), Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, İngiliz Dili ve
Edebiyatı Bölümü, htafl@erciyes.edu.tr

Öz: İngiltere’de hangi dil kullanılır \ konuşulur diye sorulduğunda cevap olarak akla İngilizce gelmektedir. Ancak Ortaçağ İngiltere’inde bu sorunun cevabını bulabilmek karmaşıktır. Ortaçağ Angevin dönemindeki İngiltere krallarının İngilizce bilmiyor olması ayrı bir tartışma konusu iken erken ortaçağ döneminde yaşayan Bede, İngiltere’de beş farklı dilin (Eski İngilizce, Britanyaca, İrlandaca, Galce ve Latince) kullanıldığından \ konuşulduğundan bahsetmiştir. Bede’den yaklaşık yedi yüz yıl sonra yaşayan Thomas Polton ise İngilizce, Galce, İrlandaca, Gasconca ve Keltçe İngiltere’nin dilleridir diye belirtmiştir. İngiltere’deki edebi metinleri içeren el yazmaları incelendiğinde ise bu durum daha da karmaşıktır. Örneğin Bede’in yaşadığı dönemde Eski-Norse dilinde el yazmaları mevcutken ve Bede bu durumdan bahsetmezken; Polton’da Anglo-Norman dilinde yazılan el yazmalarına rağmen bu dilin varlığından bahsetmemiştir. Bede ve Polton kendi dönemlerinde kullanılan / konuşulan bazı dillere değinmeseler de Ortaçağ’da İngiltere’de kullanılan / konuşulan diller çeşitlilik göstermektedir. On dördüncü yüzyıla kadar İngiltere’de İngilizcenin kullanımı ihmal edilmiştir, kilisede ve dini metinlerde Latince İngiltere’nin ana dili gibi kullanılmış, Fransızca ve ardından Norman istilas ile birlikte Normanların Anglo-Norman dili, on dördüncü yüzyılın sonlarında İngilizcenin yeniden prestij kazanmasına kadar, kullanılmıştır. Bir başka deyişle Norman istilas öncesinde İngiltere’de kullanılan dil Eski İngilizce iken, istila sonrasında Ortaçağ Fransızcası ve Anglo-Normanlar’ın Fransızca’dan uyarladıkları Anglo-Norman dili kullanılmıştır ve on dördüncü yüzyıla kadar dil olarak İngilizce ve İngiliz milliyetçiliği önem arz etmemiştir. İngiltere’de Latince, Fransızca ve Anglo-Norman gibi farklı dillerin olması, kültürel etkileşimi artırmaya çalışmış, zamanla ortak bir dil olarak İngilizcenin kullanılma gerekli hale gelmiştir. Özellikle de on dördüncü yüzyıldaki el yazmalarında Latincenin, Fransızcanın, Anglo-Norman dilinin ve İngilizcenin kullanıldığı görülmüştür. Bu çalışmada Ortaçağ İngiltere’sindeki el yazmaları incelenerek el yazmalarının içerisindeki metinlerdeki çok dillilik ve buna bağlı ortaya çıkan çok kültürlülük irdelenecektir.

Anahtar sözcükler: Ortaçağ, İngiliz Edebiyatı, El Yazmaları, İngilizce, Latince, Fransızca, Anglo-Norman

Giriş

İngiltere’de hangi dil kullanılır \ konuşulur diye sorulduğunda cevap olarak akla İngilizce gelmektedir. Ancak Ortaçağ İngiltere’sinde bu sorunun cevabını bulabilmek karmaşıktır. Ortaçağ Angevin dönemindeki İngiltere krallarının İngilizce bilmiyor olması ayrı bir tartışma konusu iken erken ortaçağ döneminde yaşayan Bede, İngiltere’de beş farklı dilin (Eski İngilizce, Britanyaca, İrlandaca, Galce ve Latince) kullanıldığından \ konuşulduğundan bahsetmiştir. Bede’den yaklaşık yedi yüz yıl sonra yaşayan Thomas Polton ise İngilizce, Galce, İrlandaca, Gasconca ve Keltçe İngiltere’nin dilleridir diye belirtmiştir. İngiltere’deki edebi metinleri içeren el yazmaları incelendiğinde ise bu durum daha da karmaşıktır. Örneğin Bede’in yaşadığı dönemde Eski-Norse dilinde el yazmaları mevcutken ve Bede bu durumdan bahsetmezken; Polton’da Anglo-Norman dilinde yazılan el yazmalarına rağmen bu dilin varlığından bahsetmemiştir. Bede ve Polton kendi dönemlerinde kullanılan / konuşulan bazı dillere değinmeseler de Ortaçağ’da İngiltere’de kullanılan / konuşulan diller çeşitlilik göstermektedir. On dördüncü yüzyıla kadar İngiltere’de İngilizcenin kullanımı ihmal edilmiştir, kilisede ve dini metinlerde Latince İngiltere’nin ana dili gibi kullanılmış, Fransızca ve ardından Norman istilasını ile birlikte Normanların Anglo-Norman dili, on dördüncü yüzyılın sonlarında İngilizcenin yeniden prestij kazanmasına kadar, kullanılmıştır. Bir başka deyişle Norman istilasını öncesinde İngiltere’de kullanılan dil Eski İngilizce iken, istila sonrasında Ortaçağ Fransızcası ve Anglo-Normanlar’ın Fransızca’dan uyarladıkları Anglo-Norman dili kullanılmıştır ve on dördüncü yüzyıla kadar dil olarak İngilizce ve İngiliz milliyetçiliği önem arz etmemiştir. İngiltere’de Latince, Fransızca ve Anglo-Norman gibi farklı dillerin olması, kültürel etkileşimi artırmaya çalışmış, zamanla ortak bir dil olarak İngilizcenin kullanılması gerekli hale gelmiştir. Özellikle de on dördüncü yüzyıldaki el yazmalarında Latincenin, Fransızcanın, Anglo-Norman dilinin ve İngilizcenin kullanıldığı görülmüştür. Bu çalışmada Ortaçağ İngiltere’sindeki el yazmaları incelenerek el yazmalarının içerisindeki metinlerdeki çok dillilik ve buna bağlı ortaya çıkan çok kültürlülük irdelenecektir.

Bede ve Polton’un İngiltere’de diller hakkında bilgi vermesi kendi dönemleri içerisinde yerel olarak dil edinimlerinin var olduğunun göstergesi olarak düşünülebilir. O dönemde kullanılan birçok dile rağmen Latince, Fransızca, Anglo-Norman ve daha sonra da İngilizce İngiltere’de en çok ortak olarak kullanılan diller olarak belirlenmiştir. Jocelyn Wogan-Browne’ye göre Fransızca Latince’nin kullanımına göre İngiltere’de bölgesel olarak tercih edilmiştir ve Fransızca özellikle kadınların ve çocukların eğitiminde öncelikli olarak öğretilmiştir (2009). Bunun temel nedeni Latince’nin daha çok kilise dili olarak kullanılmasından kaynaklanmaktadır. Fransızca öğrenen kadınlar ve çocukları bu dili

geliştirebilmek ve kullanabilmek için Book of Hours (Dini Vaatler) adı altında Fransızca kaynakları okumayı tercih etmiştir. Anglo-Norman dilinin kullanımı özellikle Fransızca kelimelerden etkilenecek şekilde şekillenmiştir. Bu dil belirli bir kesim tarafından kullanılsa da Fransızca ya da Latince kadar geniş yelpazede el yazmalarının içerisine girememiştir.

Michael Clanchy'e göre ortaçağ İngiltere'sinde yüzyıllar boyunca İngilizcenin kullanımı ihmal edilmiş, Latince İngiltere'nin ana dili gibi kullanılmış, Fransızca ve ardından Norman istilasını ile birlikte Normanların Anglo-Norman dili (Normanların Fransızcası), on dördüncü yüzyılın sonlarında İngilizcenin yeniden prestij kazanmasına kadar, kullanılmıştır (2003, 28). Wendy Skase'ye göre Norman istilasından önce İngiltere'de kullanılan dil Anglo-Saxon (Eski İngilizce) iken, istila sonrasında Ortaçağ Fransızcası ve Anglo-Normanlar'ın Fransızca'dan uyarladıkları Anglo-Norman dili kullanılmıştır ve on üçüncü yüzyıla kadar dil olarak İngilizce ve İngiliz milliyetçiliği önem arz etmemiştir (2009:17).

Bu bağlamda bir ülkenin anadilinin şekillenmesi içerisinde yaşayan insanların beklentileri ve ihtiyaçları doğrultusunda şekillenen karmaşık bir yapıya sahiptir. Jocelyn Wogan-Browne'nin de ifade ettiği gibi beşikten itibaren öğrenilen dil ilk konuşma dili ardından da ikinci ya da üçüncü dil aynı evde yaşayan bireylerin konuştuğu / kullandığı dil olabilir (2009). Ayrıca bebeklikten itibaren öğrenilen dil daha sonra ev halkının kullandığı ortak dile göre de değişiklik gösterebilir. O nedenle de ortaçağ İngilteresinde aristokrat evlerinde bulunan el yazmalarında birden fazla dil kullanımına rastlanmıştır. Örneğin Cambridge Üniversitesi Trinity Kolejindeki MS.B.14.40'da Fransızca, Latince ve İngilizce yazılmış olan *Femina* adlı eserde, her ne kadar metin Fransızca gibi görünse de Latince bilmeyenlerin bu metni anlamadıkları ortaya çıkmıştır. Çünkü bu metinde eserin kendi Fransızca yazılmış, metinle ilgili dipnotlar Latince verilmiş ve bu eseri sözlü kültürle öğrenen ev halkı da İngilizce olarak anlamaya çalışmıştır. Yine Cambridge Üniversitesi Kütüphanesinde bulunan MS Gg. 1.1'de Fransızca yazılan *Tretiz* adlı eser hem Fransızca, hem Anglo-Norman hem de İngilizce olarak tamamlanmıştır. Bir başka örnek Cambridge Üniversitesi Corpus Christi Kolejinde bulunan MS 450 verilebilir. Bu el yazmasında edebi metinlerden, tarihi ve notere ait belgelere rastlanmıştır. El yazması genel olarak Fransızca yazılmasına rağmen, içerisindeki bazı metinler de hem Latince hem de İngilizce vardır. Makaron tarzı çok dilli el yazmalarına en iyi el yazması örnekleri ise Auchinleck, Cotton Caligula, Digby ve Harley'dir. Bu nedenle, bu çalışmada, özellikle Auchinleck, Cotton Caligula, Digby ve Harley el yazmalarına değinilecektir.

Auchinleck El Yazması

Halk dilinde Auchinleck diye bilinen Advocates 19.2.1 adlı el yazması İskoçya Edinburgh Milli Kütüphanesinde bulunmaktadır. Yapılan paleografik ve kodikolojik çalışmalar sonunda bu el yazmasının 1330'lu yıllarda yazıldığı düşünülmektedir. İçerisinde kırk dört farklı metinden oluşan bu el yazmasındaki genel yazı dili İngilizcedir. Genel olarak İngilizce olarak yazılması nedeniyle de ilk kez İngiliz milliyetçiliğini vurguladığı düşünülmektedir (Turville-Petre, 1996).

Bu el yazmasında İngilizce yazılan dokuz romansın ilk versiyonları burada görülmüştür. Auchinleck ile aynı dönemde yazılan diğer dört el yazması incelendiğinde yazmaların içerisindeki romans sayısı ikiye geçmez iken, bu el yazmasında Breton Hikâyeleri de dâhil toplam on dokuz tane romansın bulunması çok önemlidir. Ayrıca el yazmasında hagiografik efsaneler, kronikler ve Norman Lordlarının isimlerinin geçtiği bir liste bulunmaktadır. Birçok metni içerisinde barındıran Auchinleck böylece hem fiziksel görüntüsü hem de içeriğinin zenginliği ile günümüze kadar gelebilen önemli el yazmalarından bir tanesidir.

Auchinleck içerisindeki metinlerin çoğunluğu İngilizce yazılsa da başka dilleri de kullandığı için bu el yazmasına makaron metinleri içeren el yazması da denilebilir. Bu nedenle de bu el yazması içerisindeki metinlerde farklı dillerde yazılması ile de çok dillilik ve buna bağlı olarak çok kültürlülüğün bu dönemde olduğunu belgelemektedir. Örneğin el yazması içinde Dört Filozofun Sözleri başlıklı romans hem İngilizce hem de Fransızca olarak yazılmıştır:

L'en puet fere & defere, (Fransızca)

Ceo fait-il trop souent: (Fransızca)

It nis nouper wel ne faire, Þerfore Engeland is shent. (İngilizce)

Nostre prince de Engleterre, Per le consail de sa gent, (Fransızca)

At Westminster after þe feire maden a gret parlement. (İngilizce)

La charter fet de cyre –*ieo l'enteink & bien le crey* – (Fransızca)

It was holde to neih þe fire And is molten al away. (İngilizce)

Ore ne say mes que dire, tout I va a tripolay (Fransızca)

Hundred, chapitle, court & shire, Al hit goþ a deuel wey. (İngilizce)

Des plu sages de la tere ore escotez vn sarmoun (Fransızca)

Of .iiij. wise men, þat þer were, Whi Engeland is brouht adoun. (İngilizce)

Aslında dini olan bu şiirde dini bağlamda bir tavsiye yerine İngiltere kralı İkinci Edward'ın 1311 yılında resmi olarak kabul ettiği yönetmeliğe uymadığı sivri bir dille eleştirilmektedir. İngilizce ve Fransızca olarak yazılan bu metinde farklı dillerde yazılmış olmalarına rağmen anonim olan yazar kafiyeye dikkat etmiştir. Özellikle de 'fere et defere' (uymak / yapmak ve uymamak / yapmamak) kelimeleri kullanılarak kral Edward eleştirilmiştir. Magna Carta'nın resmileştirilmesi ile aristokratların otoritesi sarsılmıştı ve her ne kadar Edward buna razı gelmesede 1311

yılında kesinleşen Magna Carta kurallarını ihlal ettiği ve kendi zimmetine para geçirdiği şikâyetleri ile aristokratlarca takdir edilmemiştir.

Ayrıca şiirin üçüncü mısrasında bulunan İngilizce ‘faire’ kelimesi beşinci mısrada bulunan Fransızca ‘feire’ kelimesi ile yinelenmiş ve İngilteredeki aristokratların birbirine bağlılıklarına atıfta bulunmuş gibi hem İngilizce hem de Fransızca olarak vurgulanmıştır. Bu tür makaronik bir şiirin Auchinleck el yazmasında bulunması o dönem İngilteresinde çok dilli bir İngiliz toplumunun olduğunun kanıtıdır. Her ne kadar on dördüncü yüzyıl İngilteresinde milliyetçiliğe bağlı olarak İngilizce tek dil gibi görünse de el yazmaları bunun aksini göstermektedir.

Cotton Caligula MS A.ix

Bu el yazması Londra Milli Kütüphanesinde bulunmaktadır. Yapılan paleografik ve kodikolojik çalışmalar sonunda bu el yazmasının on üçüncü yüzyılda yazıldığı düşünülmektedir. İçerisinde *Baykuş ve Bülbül*, *Brut*, yedi adet İngilizce yazılmış dini şiir, Chardi’nin yazmış olduğu Petit plet.27 başlıklı eleştirisi dâhil Fransızca yazılmış metinler bulunmaktadır. *Baykuş ve Bülbül* adlı şiir Norman İstilasının etkisine rağmen Fransızca, Anglo-Norman ve İngilizce olarak yazılmıştır (Atkins,1922; Moran, 1978; Witt, 1982). Örneğin bülbül baykuşa şöyle seslenir:

"Parbi men seg g et a uorbisne:

"Dahet habbe / Dat ilke best

P at fuleb his owe nest" (98-100)

...

"Dahet euer suich budel in tüne

Rat eu er bode (D unw reste rune (1169-70)

Bu alıntıda ‘dahet’ ve ‘best’ Fransızca olarak kullanılmıştır. Fransızca sözlüğünde ‘de(s) hait, dahait’ olarak geçen kelimeler ‘acı, ıstırap, talihsizlik, lanet’ anlamlarına gelmektedir (Einhorn, 1974). Ayrıca Fransızca olan ‘habbe’ kelimesi ‘sahip olmak / başına gelmek’ anlamlarını taşımaktadır. Cotton Caligula el yazması içerisinde Bülbül ve Baykuş şiirindeki çok dilliliğin kullanımına başka bir örnek de şiirin anonim yazarı Kral Alfred’e değinmiş olmasıdır:

‘For hit seide be King Alfred:

Sel[d]e e[re]nded wel be lobe,

An selde plaided wel be wrobe’ (942-44)

Bu alıntıda kullanılan İngilizce ‘plaided’ kelimesi Fransızca’ da kullanılan ‘plaidier, pledier, pleidier’ kökeninden gelmekte olup ‘tartışmak’ anlamına gelmektedir. Aynı kelime Anglo-Norman dilinde de

‘plaider, pleider/-dier/-dre/-ter’ olarak kullanılmaktadır. Burada Kral Alfred nadiren yapılan işlerin hoş karşılanmadığını ve bu durumun insanları kızdırması üzerine tartışma yarattığını vurgulamaktadır. Şiirde Fransızca kelimelerin ve Kral Alfred’in de kullanılması tarihi çarpıtmaya ve İngilizce ve Fransızcanın nasıl iç içe kullanıldığına örnek verilebilir.

Oxford, Bodleian Kütüphanesi, Digby MS 86

Bu el yazması Oxford Üniversitesi Bodleian Kütüphanesinde bulunmaktadır. Yapılan paleografik ve kodikolojik çalışmalar sonunda üç dilli olan bu el yazmasının onüçüncü yüzyılın ikinci yarısında yazıldığı düşünülmektedir. El yazmasında yüzün üzerinde Latince, Fransızca ve İngilizce şiir, bulunmaktadır, sadece yirmi ikisi İngilizce yazılmıştır ve içerisinde ayrıca dini metinler, dualar, romanslar, fablio, oyunlar ve insan ve hayvanları tedavi etmede kullanılan tedavi yöntemleri ve reçeteler bulunmaktadır (Corrie, 1997). Bu el yazmasının özelliği aynı metin içerisinde farklı diller kullanmak yerine, farklı metinlerde farklı dilleri kullanmış olmasıdır. Örneğin birinci folyoda Latince başlıklı *Distinctio peccatorum* adlı metnin dili Fransızca olarak yazılmıştır. Onikinci folyoda dini rüya tabirleri Latince yazılmıştır ve kırk dokuzuncu folyodaki *Tilki ve Kurt* İngilizce olarak yazılmıştır.

Harley 2253

Bu el yazması Londra Milli Kütüphanesinde bulunmaktadır ve on dördüncü yüzyılda Latince, Anglo-Norman ve İngilizce olarak yazılmış olup Galcenin de etkileri görülmüştür (Turville-Petre, 1996; Fein, 2000; Birkholz, 2009). İçerisinde yüzden fazla dini ve edebi metin bulunan Harley 2253 özellikle lokal tarihi içinde barındıran hagiografik *The Legend of Saint Etfred, The Life of Saint Wistan* bulundurması bakımından önemlidir. Ayrıca dönemin politik olaylarına özellikle de Leicester Dükü olan Simon de Montfort’un İngiltere kralı Üçüncü Henry ile olan mücadelelerini deşinmektedir. Ya da Fouke ailesinin İngiltere kralına karşı mücadelelerini anlatan ve Anglo-Norman olarak yazılan Fouke le Fitz Waryn başka bir örnek olarak verilebilir. Dini ve politik metinler dışında hem Fransızca hem Latince hem de İngilizce yazılan ve lirik olarak adlandırabileceğimiz *Dum Ludis Floribus* ise en önemli eserlerden biridir:

Dum ludis floribus velud lacivia, (Latince)
Le Dieu d’Amour moi tient en tiel angustia, (Fransızca)
Merour me tient de duel e de miseria, (Fransızca)
Si je ne la ay quam amo super omnia. (Fransızca)
...
Scripsi hec carmina in tabulis. (Latince)
Mon ostel est enmi la vile de Paris. (Fransızca)
May Y sugge namore, so wel me is; (İngilizce)
Yef Hi deye for love of hire, duel hit ys! (İngilizce)

Bu alıntılarda yazar Tanrıya olan aşktan ziyade çiçekler arasında bezenmiş güzel bir genç kıza olan aşkıdan ve ona ulaşamamaktan bahsetmektedir. Latince olan ‘Dum ludis floribus velud lacivia’ çiçekler içinde bezenmiş genç kızın güzelliğinin ulaşılmazlığına değinmektedir. Fransızca olan diğer mısra da ‘Le Dieu d’Amour moi tient en tiel angustia’ ise kıza ulaşamayan yazarın Tanrının kendisine yaşattığı bu acıdan dolayı serzenişinden bahsetmektedir. Son iki mısra da İngilizce yazılan ‘May Y sugge namore, so wel me is; Yef Hi deye for love of hire, duel hit ys’ mısralarda ise aslında konuşmaktan ziyade hiçbir şey söylememin daha iyi olacağı, ancak kıza olan aşkını söyleyemeden öleceğinin de acı olacağını vurgulamaktadır. Aynı şiir içinde üç dilin kullanılıyor olması bunu okuyan / dinleyen aristokratların bu dilleri biliyor olması ve bu dilleri kullanıyor olmasına işaret edilebilir.

Sonuç olarak Ortaçağda İngilizce, İrlandaca, Galce, Latince, Gasconca ve Keltçe İngiltere’nin dilleridir diyebiliriz. Ancak yazılı dilde en çok kullanılan diller Norman İstilası sonrasında sırasıyla Latince, Fransızca, Anglo-Norman ve İngilizcedir. Bu çalışma İngiltere’de Latince, Fransızca ve Anglo-Norman gibi farklı dillerin kullanılıyor olması ile çok dilliliğin ve buna bağlı kültürel etkileşimin olduğunu irdelemiştir.

Kaynakça

- Atkins, J. W. H., (ed.). (1922). *The Owl and the Nightingale*. London, Cambridge UP.
- Birkholz, Daniel. (2009). “Harley Lyrics and Hereford Clerics: The Implications of Mobility, c. 1300–1351.” *Studies in the Age of Chaucer* (31): 175–230.
- Corrie, Marilyn. (1997). “The Compilation of Oxford, Bodleian Library, MS Digby 86. *Medium Ævum* 66 (2), 236-249.
- Einhorn, E. (1974). *Old French: A Concise Handbook*. London: Cambridge UP.
- Fein, Susanna. (2000). “British Library MS Harley 2253: The Lyrics, the Facsimile, and the Book.” In *Studies in the Harley Manuscript: The Scribes, Contents, and Social Contexts of British Library MS Harley 2253*. Kalamazoo, MI: Medieval Institute, 1–20.
- Ker, N. R. (1965). *Facsimile of British Museum MS. Harley 2253*. London, Published for the Early English Text Society by the Oxford University.
- Loomis, Laura Hibbard. (1942). “The Auchinleck Manuscript and a Possible London Bookshop of 1330-1340.” *Publications of the Modern Language Association of America* 57 (3) (Sept): 595-627.
- Moran, Irene. (1978). “Two Notes on The Owl and the Nightingale” *English Studies* 59: 499-507.

- Pearsall, Derek. (1977). "Introduction: Literary and Historical Significance of the Manuscript." In *The Auchinleck Manuscript: National Library of Scotland Advocates' MS. 19.2.1*, viii-xi. London: Scolar Press.
- Turville-Petre, Thorlac. (1996). "Three Languages." In *England the Nation: Language, Literature, and National Identity, 1290–1340*. By Thorlac Turville-Petre, 181–221. Oxford: Clarendon.
- Wiggins, Alison. (2004a). "Are Auchinleck Manuscript Scribes 1 and 6 the Same Scribe? The Advantages of Whole-Data Analysis and Electronic Texts." *Medium Ævum* 73 (1): 10-26.
- Wiggins, Alison. (2005). "Imagining the Compiler: *Guy of Warwick* and the Compilation of the Auchinleck Manuscript." In *Imagining the Book*, edited by Stephen Kelly and John J. Thompson, Turnhout, Belgium, Brepols, 61-73.
- Wiggins, Alison. (2007). "The Manuscripts and Texts of the Middle English *Guy of Warwick*." In *Guy of Warwick: Icon and Ancestor*, edited by Rosalind Field and Alison Wiggins, Woodbridge, Suffolk, UK, D.S. Brewer, 61-80.
- Witt, Michael A. (1982). "The Owl and the Nightingale and English Law Court Procedure of the Twelfth and Thirteenth Centuries." *Chaucer Review* 16.3: 282-292.
- Wogan-Browne, J. (ed.). (2009). *Language and Culture in Medieval Britain: Thre French of England, c.1100-c.1500*. Boydell & Brewer.

KENTLEŞME VE YIĞIN KÜLTÜR

Urbanization And Mass Culture

Filiz GÜVEN

(Dr. Öğretim Üyesi), Sinop Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Türk Halk Edebiyatı Anabilim Dalı, Sinop/Türkiye, filiz_guven@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0002-9123-929X

Öz: İlk dönem ve geç döneme özgü geleneğin sözlü ve yazılı varlık aşaması; kentsel, teknolojik seri üretim sonrası farklı bir bağlama taşınmıştır. Bağlamda yaşanan bu değişim, özellikle 21. yüzyılın, kültürler arası çizgiler konusunda bilinçli bir toparlanmanın yaşandığı bir dönem olmasını sağlamıştır. Ulusal düzlemde kültürün, kimliklerin tanımlayıcısı olması ve topluluğun ya da milletin kült inançlarının hayata geçtiği bir alanı oluşturması toparlanma ihtiyacının gerçek nedenini açıklayabilir. Böylesine bir toparlanma, bir kültürü diğerinden ayırma konusunda faydalı olsa da kültürlerin ne ölçüde bir etkileşim, katılım ya da dönüştürülemez farklılıklar içerisinde olduğunu gösterme noktasında yeterli değildir. Öte yandan çağdaş kentlerin farklı kitlelerin karışımı haline gelmesi ve bu süreçte yeni bir bağlamın başlaması, sadece kent kültürünü tehdit etmekle kalmayıp kültürlerin özgünlüğünü de tehlikeye sokmaktadır. Özellikle büyük kentlerde modernlik ve geleneksellik arasında var olan savaş, kültürlerin dönüştürülemez parçalarını daha da güçlendirirken ortak değerleri zayıflatmaya başlamaktadır.

Bugün çağdaş kent merkezlerinde yaşayan insanlar, bir yandan küreselin doğru kabul ettiği ortak kültürel davranışları benimserken diğer yandan kimliği, kültürü koruma peşine düşmektedir. Bunun zihinsel arka planında birey varlığından daha ziyade grup varlığını tanıtmaya, yaşatmaya isteği olsa da olay ampirik bir gerçeklik taşımadığı için bu düzlemde atılmış kimliği/kültürü koruma adımı da tam olarak anlaşılmış veya başarılı olmuş değildir.

Bu doğrultuda çalışmanın amacı: çağdaş kent alanlarında bağlamlarını terk etmiş kültürel davranışları ve bu davranışları geliştiren bireyleri/toplulukları, oluşan yeni sosyal yapı çerçevesinde, yığın kültür kuramı, kültürel bellek, kimlik ve kentleşme özelinde değerlendirmektir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Yapı, Kentleşme, Kimlik, Yığın Kültür Kuramı

Abstract: The oral and written existence phase of the tradition that is particular to the first period and late period has moved to a different context after urban, technological mass production. This change in the context has ensured that especially 21th century is the era which has a conscious

recovery about intercultural lines. The fact that culture is the definer of identities at the national level and forms of an area, where the cult beliefs of the community or nation are actualized, might explain the real reason of the need for recovery. Although such a recovery is beneficial in distinguishing one culture from another, it is not sufficient to show to what extent cultures are in interaction, participation or irreversible differences. On the other hand, that modern cities become a mixture of different crowds and that a new context begins in this process not only threatens the culture of the city but also endangers the authenticity of the cultures. The war between modernism and traditionalism, especially in big cities, has started to weaken common values while strengthening the irreversible parts of cultures.

On the one hand, the people who live in modern urban cities today adopt common cultural behaviors that the global community accept, but on the other they pursue the protection of identity and culture. Although there is a desire to promote and sustain the group's existence rather than the individual's existence in the mental background of this, the step of protecting the identity/culture thrown on this plane is not fully understood or successful since the incident does not have an empirical reality.

The aim of this study is to evaluate cultural behaviors that have abandoned their contexts in modern urban areas and individuals/communities that have developed these behaviors as a part of new social structure within the context of mass culture theory, cultural memory, identity and urbanization.

Key Words: Social Structure, Urbanization, Identity, Mass Culture Theory.

Giriş

Kadim zamanlarda fiziksel gerçekliğe; mitler, masallar, destanlar aracılığıyla anlam verilmeye çalışılsa da bugünün insanın fiziksel gerçekliği, birtakım değerlendirmelere ve seçimlere tabi tutarak yaşamaktadır. Modern dünya imkanlarına ulaşabilmede yaşanan hızlı dönüşüm, kimi zaman bireyleri geçmiş ve bugün arasında kültürel bocalama içerisine itmiştir. Bu süreçte birey; bir yandan geçmişten getirdiği bağları korumak, onları yaşantısında sergilemek ve aktarmak zorunluluğu hissetmiş, öte yandan modern hayata, iş yaşantısına uyumlanma mecburiyeti içerisine sürüklenmiştir. Bireyin ya da toplumun gelenekten getirdiği değerleri yaşatmak adına verdiği bu mücadele varoluşsal bir savaşın başlaması anlamına gelirken konuyla ilgili yakınmalar her zaman geleneğin ve endüstriyel uygarlığın buharlı silindirleri arasında yok olduğu (Çobanoğlu 2012: 203) yönündedir. Özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler düşünüldüğünde bu durum bir problem arz etmektedir. Bu ölçülebilir bir sav olmasa dahi, yine de

endüstrileşme karşısında halk kültürünün uğradığı değişimler ve onu yaşatmaya, sergilemeye yönelik belli başlı tutumlar izlenmeye değerdir.

Çalışma, çağdaş kentlerin farklı kitlelerin yığını haline gelmesi sonrası oluşan yeni sosyal yapı içerisinde, kentli ve köylü arasında geleneksel değerler ve evrensel değerler kaynaklı olduğu düşünülen varlık savaşını; yığın kültür kuramı, kentleşme ve kültürel bellek konularıyla incelemeyi hedeflemektedir. Bu noktada öncelikli açıklanacak olan, kentleşme ve endüstrileşmenin kültürler ve gelenekler üzerindeki etkisidir.

Yirminci yüzyıldan bu yana kentsel, teknolojik, seri üretim ve seri tüketim kültürü ile kırsal/köylü kültürü arasında savaşın varlığı (Çobanoğlu 2012: 203) hala devam etmektedir. Endüstrileşme sonrası yaşanan değişim düşünüldüğünde, kültürel süreklilik ve çeşitlilik açısından en önemli olgusal olumsuzluklar modernleşme sürecinde ortaya çıkmaktadır (Oğuz 2007: 32). Geleneksel değerler, her şeyi silip süpüren günümüz iletişim teknolojileri içinde yok olmaktadır.

Çağdaş kentleşmenin yaşandığı bölgeler, bireyin gelenekle özdeşleşmek zorunda kalmadığı, evrensel tutum ve davranışların sergilendiği yeni ve evrensel bir bağlamı oluşturmaktadır. Öte yandan endüstrileşme ve sanayileşme sonrası bağlamını terk etmiş, çağdaş kent merkezlerine gelmiş bireyin/topluluğun, kültürel değerlerini hatırlamaya ve yaşamaya duyduğu ihtiyaç, bireyi kökenine yönelik her türlü davranışı, anımsamaya ve bunu yaşamında sergileyebileceği alanı oluşturmaya itecektir. Bu noktada, bireyin ya da grubun kültürel belleğe yönelik yaptığı eylemler, kültürel kodlar ve anılar üzerinden varlığını devam ettirme arzusu olarak değerlendirilebilir.

Endüstrileşme süreciyle birlikte kentin halk kitlelerinin yığını haline gelmesi ister istemez folklorik üretimlere de yansımıştır. Yeni bir bağlamın başlaması, bireyin/topluluğun romantik bir arayışla kendi kültürüne yönelmesine neden olmuştur. Bu yeni folklorik bağlam, birey nezdinde yeni bir sosyal yapı anlamına geliyor ve yeni bir kültür atmosferi yarattıyorsa, kültürel devingenlik bakımından doğal bir süreç olarak kabul edilebilir. UNESCO'nun yorumuna göre kültürel devingenlik açısından doğal görünen bu durum, kültürel çeşitlilik söz konusu olduğunda vahim sonuçlar doğurmuştur. Çünkü mekânını kaybeden ve icra edilmeyen eski kültürler yok olmaya başlamıştır (Oğuz 2007: 32).

Modern ve geleneksel, dünyaya kabaca hâkim olmuş iki yaşam biçimi, birbirinin karşısı gibi görünen ama gerçekte birbirini güçlendiren iki kavram. Modernlik, eğer evrensel değerleri çağrıştırdığından dolayı “geleneksel”-“köylü” kavramlarının karşıt ucunu oluşturuyorsa kentli veya köylü olmak; modern, az modern veya geleneksel olarak anılmanın ölçütü olarak görülebilir. Bu tanımla kentte yaşayan hem uygar hem de kentli; köyde yaşayan hem geleneksel hem de köylü olarak kabul edilebilir.

Elbette bu ikilikler üzerine kurulmuş bir tartışma genişletilebilir. Ancak temelde bu kavramların birbirinin karşıt ucunda bulunması, entelektüel bir sıralama sonrası olmamış, her bir yaşam biçiminin kendi dokusunu oluşturması sonucu olmuştur. Örneğin kentleşme; dar tanımıyla şehrin oluşumunu çağrıştıırken sosyolojik çalışmalarda, daha çok sanayileşmenin ve modern toplumların kuruluşunun getirdiği büyük çaplı bir oluşumu çağrıştıırır (Marshall 1999: 399). Buradan hareketle genel manada modern diye anılmak aynı zamanda evrensel değerleri yaşamında sergilemek ve kentte yaşamak anlamına gelirken; köylü ya da geleneksel olmak, yerel/ulusal değerleri yaşamında sergilemek anlamına gelmektedir. Ancak burada üzerinde düşünülmesi gereken en önemli unsur: kentli ve köylünün karşılaşmasında oluşan yeni bağlam olmalıdır. Bu yeni bağlam, aynı zamanda farklı kültürlerin dolayısıyla kimliklerin karşılaştığı bir alanı oluşturmaktadır ki bu durum özellikle gelişmekte olan devletlerin aleyhinde olabilir. Bu açıklamayı kısa ve ampirik verilerle detaylandırmak konunun anlaşılrlılığını artıracaktır ancak öncelikli olarak açıklanması gereken şey: bireysel girişimlerin hangi durumlar sonrası kültür ve kimlikle ilgili bir olguya dönüştüğü olmalıdır. Bu noktada değinilmesi gereken ilk detay, kültürel güdülenmelerin açığa çıktığı en iyi alanın bireysel davranışlar olduğudur. Çünkü bireysel davranışlar, kültürel güdülenmeleri somutlayan birer örnek olarak tanımlanır (Benedict 2015: 267). Diğer detay ise kültürün bireylere aidiyet kazandırma yönü olmalıdır. Yani **“ben”** den ziyade **“biz”** bilincini kazandırması ve ortak bir belleğin oluşmasında oldukça etkin olan bir faktör olması (Temur 2011:157). Bunlar kültür ve kimliği birlikte anmak için yeterli olmasa da geçerli nedenlerdir.

Geçmişin otantik yanı düşünıldüğünde toplumlar/kültürler arası temasların tarihinin de “büyük coğrafi keşifler” olmadığı ortaya çıkar. Ayrıca kültürel yolculuklar, coğrafi yolculuklardan farklı olarak ilk bakışta somut bir değişiklik örneği olmamakla birlikte, incelendiğinde anlaşılabilir verileri barındırabilir. Üstelik kültürel olan yalnızca fiziki gerçeklikle sınırlı kalmaz, aynı zamanda diyalojik bir yapı arz eder ve toplumsallık gerektirir. Şöyle ki yeryüzünde ortaya çıktığından beri gezgin olan insan, yolculuklarında monolojik bir tavır içinde olmamış; kültürler arası temaslar yaşamış ve bunların dilsel, genetik, maddi ipuçlarını arkasında bırakmıştır. Öte yandan belli bir sosyal yapı içerisinde oluşturulmuş her kültürel davranış, bir ölçüde merkezci olup kendi soyu ve topluluğu dışında tuttuğu bütün diğer toplulukları yabancı diye tanımlama eğilimi (Özbudun 2003: 59) göstermiştir. Şu halde denebilir ki aynı sosyal yapı içerisinde bulunmak, bir toplum içindeki bireylerin konvansiyonuna dayanan ve tek tek bireylerin iradesini aşan, bireyin kendi arzu ve iradesiyle oluşturamayacağı, aşamayacağı hatta yok edemeyeceği bir sistemin (Levi-Strauss 2013: 11) ve toplumsallığın var olduğunun belirtisidir. Gerçekte iradeyi aşan bu konvansiyon, aynı zamanda bireyin

kendini dışarda tutamayacağı bir atmosfer anlamına da gelmektedir ki bu özelliği ile de sosyal yapı, tarihsel olaylardan farklı olarak mecaz bir canlılığı ifade ederken davranışların da yapıdan bağımsız olmadığını kanıtlar niteliktedir. Bu noktada grup üyelerine düşen, toplumun belirlediği adetler ve teamüllere uyum sağlamak (Malinowski 2016: 47), kendine özgülüğü ve sürerliliği (Assmann 2018: 48) korumaktır. Buraya kadar anlaşılacağı üzere, kültürel her türlü eylem bir noktadan sonra kimlik ile anılacak ve bağımlı bir yapı oluşturabilecektir. Ancak bir sosyal yapı içerisinde anılmak, farklı kültürlerle temasa geçmemek ya da kültürel alışveriş içinde olmamak gibi de algılanmamalıdır. Nitekim bugün çağdaş kent sayılabilecek yerleşim alanlarında birden fazla sosyal yapının iç içe geçmiş bir şekilde varlık gösterdiği de görülmektedir. Bu da bu yapılar arası bir iletişimin ya da alışverişin olabileceğinin işaretidir. Ancak kültürlerin sürekliliği hedeflediğinden, değişimleri mümkün olduğu kadarıyla görmemeye ve tarihi değişmez bir süreklilik olarak algılamaya çalışmaktadır (Assmann 2018: 48).

İnsanlar, kültürel taşıyıcıdır ve oluşturulan kültürler geçmişteki/şimdiki kimliklerine bağlı olarak farklılıklar göstermektedir (Taylor 2014: 29). Belirli bir kültür içine doğmak, onun tarafından biçimlendirilmek, o kültürün taşıyıcısı, dönüştürücüsü ve aktarıcısı olmak, toplumsallık (Özbudun 2003: 315) kazanmaktır. Bu noktada kültürün ana unsuru, insanların kalıcı gruplar halinde örgütlenmesini (Malinowski 2016: 47) sağlamaktır. Öte yandan kültürel davranışların hiçbirisi diğeri karşısında tarihi bir öncelik ya da otantiklik farkı olmaksızın önemlidir ve kültür adlandırmaları, bilimsel adlandırmalardan ziyade her zaman somut bir anlamlandırmanın ürünü olmayabilir.

Yakın tarihe kadar şehirler birkaç tarım bölgesinin kavşağında bulunuyordu ve bu kavşaklar, bireyin gelenekle özdeşleşmek zorunda olmadığı kamu alanlarını oluştururdu (Levi-Strauss 2016: 17). Bugün ise özellikle çağdaş kentleşmenin olduğu büyük şehirler, konu kültürel değerleri yaşatmaya geldiğinde fuar alanı havasına bürünmüştür. Öyle ki her büyük şehir, her biri kendini gerçekleştirmeye uğraşan bir “görünmez şehirler” kalabalığı şeklindedir (Levi-Strauss 2016: 17). Kentleşme sonrası oluşan bu yeni bağlam, beraberinde sınırsız sayıda davranış tarzı, fikir, inanç, ritüel, bilgi, imge, simge vd. getirmiş, böylelikle bireylerde birtakım paradokslar geliştirmiştir.

Burada esas olan kent yaşamının seyri ya da modern imgelemin vadettiklerinden daha ziyade, çağdaş kentin yeni görüntüsünü anlamaya çalışmak olmalıdır. Çağdaş kentler, birçok şehir ve köy kültürünün kesiştiği bir mekânı temsil etmektedir. Üstelik farklı grupların beraber yaşadığı bu bağlam, kimliği tanıtmak ve sürdürme işinde geleneğin yeni varoluş biçimi olarak da kabul edilebilir. Ancak geleneğin kentin mülteci kamplarına yaptığı zorunlu göç, zaman içerisinde geleneğin yıpranmasına

dolayısıyla da kültürel bir erozyon sürecinin başlamasına neden olmaktadır (Özünel 2011: 54). Modern yaşam içerisinde oluşan bu kültür erozyonu yerel kültür otoritesini sarsmakla birlikte, etkileşime girilen öteki kültürlerle toplumsal değerler üzerinden bir alışverişin başladığını da göstermektedir.

Geleneğin kente yaptığı göç sonrası, kent farklı halk topluluklarının yığını haline gelmiş, orta sınıf kent merkezlerinden varoşlara kaçmış ve gettolar oluşmuştur (Çobanoğlu 2012: 203). Türkiye’de durumun en önemli örneği İstanbul’dur. İstanbul hem geleneksel hem de modern bir yaşamı içerisinde barındırması nedeniyle aynı zamanda yeni bir ritüel alanı oluşturmaktadır. “İstanbul’un taşı toprağı altın.” Söyleminden hareketle İstanbul, her zaman İstanbullunun tercih ettiği bir kent değil, aynı zamanda kırsalda iş fırsatı bulamayan bireylerin de ekonomik yeterlilik sağlayacağı bir fırsat(lar) kapısı olmuştur. Ancak bu durum, özellikle kültürel sürerlilik/devingenlik ve kültürel çeşitlilik özelinde düşünüldüğünde hem kentli hem de kente sonradan yerleşen kitle için birtakım çelişkili ve sancılı süreçlerin başlaması anlamına gelmektedir. Bir yandan kent yaşamı içerisinde kendine yer edinme uğraşı, diğer yandan geleneksel değerleri modern dünya içerisinde yaşatma kaygısı.

Yığın ve halk kültürlerini yeniden yorumlayanlar, artık karşıtlıkların yerine iç içe geçme olgusunu görmeye başlamışlardır (Çobanoğlu 2012: 203). Halk topluluklarının yığını haline gelen kentler, farklı kimliklerin, kültürlerin karşılaştığı noktalar olması nedeniyle birbirinden farklı kültürel davranışların sergilendiği bir alan haline dönüşmüştür. Kentler sadece bir toplumsal grubun kültürel değerlerini, simgelerini sergilediği bir alan olmayıp her topluluğun kendi içerisinde birtakım ayrışmalara tabi olduğu grup/tabaka ve sınıfların yaşam koşullarının farklı olduğu mekânlar haline dönüşmüştür.

Etnik ve kırsal halk; kentlere göç etmekte, kentsel tempoya çeşitli yollarla uyum sağlamak ve halk, kimliklerini korumak için çaba harcamaktadır (Çobanoğlu 2012: 203). Burada bir parantez açıp kimliklerin korunmasında özellikle büyük kentlerde yer alan dernekleri hatırlatmak gerekir. Bunlar kent içerisinde görünürlülüğünü yitirmeye başlamış, görünmez şehirlerin hatırlatıcısı konumunda olup geleneğin asıl temsilcileri tarafından değil ama modern yaşama büyük oranda uyumlanmış bireyler tarafından kurulmuş ve yürütülmektedir. Duruma verilecek diğer örnekler ise; festivaller, yerel bölgesel eğlence günleri, yöresel yemek günleri, doğum, sünnet, evlenme, ölüm gibi geçiş ritüelleri olabilir. Bunlar her biri kendi içinde grup varlığını daim kılmak ve grubu bir arada tutma çabası olarak kabul edilse de hedef kitleye ulaşma tarzı, sunum vb. birçok özelliklerinden dolayı endüstrileşmiş, sanayileşmiş dünyanın bir parçası haline gelmiştir. Bu süreçte değinilmesi gereken, mekânını terk eden geleneğin uzun süre varlık gösteremeyeceğidir.

Topluluklar, gruplar ve bireyler; kültürel belleklerinin oluşup geliştiği ve kültürel üretimlerinin kuşaktan kuşağa aktarılıp yaşatıldığı ritüel mekânlarını terk ederek modern yaşamın peşinden gitmeye başladıkları zaman geçmişle bağlarını büyük ölçüde koparmış ve yeni mekânlarda yeni kültürler edinmişlerdir (Oğuz 2007: 32).

Kaldı ki insanın bireysel tutumlarıyla küresel etkileşime daha açık olması, kültürün korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması (Oğuz 2007: 32) gibi bazı süreçleri tehdit edebilir. Bu noktada hatırlama kültürü yani “bellek” devreye girer ve bireyler topluluk ruhu verecek olaylar etrafında bir araya gelme eğilimi gösterirler. Ancak bu tür çabalar endüstrileşmiş bir atmosferde halk kültürünün uğradığı değişiklikleri gidermeye yetmeyecektir. Bugün çağdaş kent merkezlerinde düzenlenen yerel/bölgesel günler, ritüeller vd. folklorik davranışlarda sıklıkla başvuru olan kültürel birtakım kodlar, imgeler, simgeler aracılığıyla ortak belleğe ait unsurları kullanarak özdeşim yaratma ve geçmişin otantik yönü üzerinden turist çekme isteğidir.

Son olarak dikkate sunulması gereken; endüstrileşmiş ve kentleşmiş dünyada geleneksel değerlerle yetişmiş grubun ya da bireyin, anılar ve kültürel bellek üzerinden kimlik mücadelesinin olduğudur. Ancak ne bu mücadele geleneği sanayi dışlıları arasından çekip çıkaracak bir güçte ne de endüstrileşme halk kültürünü tümüyle silip süpürecek bir güçtedir.

KAYNAKÇA

- Assmann, Jan (2018), **Kültürel Bellek**, (Çev. Ayşe Tekin), İstanbul: Ayrıntı Yay.
- Benedict, Ruth (2015), **Kültür Örüntüleri**, (Çev. Mustafa Topal), İletişim Yay.
- Çobanoğlu, Özkul (2012), **Halk Bilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş**, Ankara: Akçağ Yay.
- Levi-Strauss, Claude (2013), **Mit ve Anlam**, (Çev. Gökhan Yavuz Demir), İstanbul: İthaki Yay.
- _____ (2016), **İrk, Tarih ve Kültür**, (Çev. Haldun Bayrı, Reha Erdem, Arzu Oyacıoğlu, Işık Ergüden), İstanbul: Metis Yay.
- Malinowski, Bronislaw (2016), **Bilimsel Bir Kültür Teorisi**, (Çev. Deniz Uludağ), Ankara: Doğubatı Yay.
- Marshall, Gordon (1999), **Sosyoloji Sözlüğü**, (Çev. Osman Akınhay, Derya Kömürücü), Ankara: Bilim Ve Sanat Yay.
- Oğuz, M. Öcal. (2007), “Folklor ve Kültürel Mekân”. *Milli Folklor*. Yıl, 19. sayı, 76, 2007- 30-32.

- _____ (2008). “Unesco ve Geleneğin Ustaları”. *Milli Folklor*. Yıl, 20. sayı, 77, 2008- 5-10.
- Ölçer Özünel, Evrim (2011), “Bize Bir Masal Anlat İstanbul: Masalını Yitiren Kent ve Kültür Erozyonu”, *Folklor/Edebiyat*, cilt:17, sayı:65, 2011- 53-62.
- Özbudun, Sibel (2003), **Kültür Halleri**, Ankara: Ütopya Yayınları.
- _____ (2015). **Hermes’ten İdris’e Bir Dinsel Geleneğin Dönüşüm Dinamikleri**, Ankara: Ütopya Yay.
- Taylor, Charles (2014), **Çokkültürcülük; Tanınma Politikası**, (Haz. Amy Gutmann), 5. Baskı. İstanbul: Yapı Kredi Yay.
- Temur, Nezir (2011), “Kültürel Bellek Bağlamında Deve Oyunu”. *Millî Folklor*, 2011, Yıl 23, Sayı 90, 156-163.

ENFLASYONUN EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNDEKİ EŞİK ETKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Threshold Effect of Inflation on Economic Growth: The Case of Turkey

Musa ATGÜR

*(Dr. Öğr. Üyesi), Necmettin Erbakan Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler
Fakültesi, Uluslararası Ticaret Bölümü, Konya-Türkiye,
matgur@erbakan.edu.tr*

Öz: Enflasyon ve ekonomik büyüme, para ve istikrar programı uygulamalarından en çok etkilenen makroekonomik göstergelerdir. Dolayısıyla, bu iki göstergede meydana gelen gelişmeler tüm ekonomiyi etkilemektedir. Bu çalışma, Türkiye'de 2011:I-2019:II döneminde enflasyonun ekonomik büyüme üzerindeki eşik etkisini ve enflasyon ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemeyi amaçlamaktadır. Ekonometrik model için, enflasyon oranı, ekonomik büyüme oranı, ticari büyüme oranı ve istihdam oranı değişkenleri belirlenmiş, eşik regresyon tahmini, Johansen eşbütünleşme ve Granger nedensellik test yöntemleri kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlar, Türkiye'de söz konusu dönemde enflasyon ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemde ilişkinin var olduğunu göstermiş, enflasyonun büyüme üzerindeki eşik etkisinin % 18.955 düzeyinde bulunduğuna işaret etmektedir. Bu bakımdan bu ilişkinin varlığının tespit edilmesi ve TCMB'nin para programı uygulamalarında bu ilişkinin varlığını dikkate alması önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Enflasyon, Ekonomik Büyüme, Eşik Etkisi, Türkiye.

Abstract: Inflation and economic growth are the macroeconomic indicators most affected by monetary and stabilization program implementations. Therefore, they affect the whole economy developments in these two indicators. This study aims to examine the relationship between a threshold effect of inflation on economic growth and inflation and economic growth in Turkey for the period 2011: I-2019: II. The variables were determined inflation, economic growth rate, trade growth rate, employment rate for the econometric model and threshold regression estimation, Johansen cointegration and Granger causality test methods were used in this paper. The results indicate that there is a long-run relationship between inflation and economic growth and that the threshold effect of inflation on growth is 18.955% in Turkey during the period. From this perspective, to determine the existence of this relationship and it is important that the CBRT takes into account the existence of this relationship in monetary program implementations.

Keywords: Inflation, Economic Growth, Threshold Effect, Turkey.

GİRİŞ

Enflasyon ve ekonomik büyüme ilişkisi 1960'lı yıllardan günümüze kadar sürekli tartışılmış, bu konu üzerine farklı yaklaşımlar ileri sürülmüştür. Enflasyonun ve ekonomik büyümenin artışı veya azalışı, ekonomik birimler ve ekonomik olaylar üzerinde etkili olmakta, özellikle de az gelişmiş ülkelerde bu iki kavram, uygulanan para ve istikrar programlarının odak noktasını oluşturmaktadır. Enflasyondaki artış veya azalışlar, makroekonomik değişkenler üzerinde etkili olmakta ve başta toplam üretim ve toplam tüketim gibi makroekonomik göstergeleri doğrudan etkilemektedir.

Enflasyon, özellikle orta ve uzun vadede olmak üzere pek çok makroekonomik göstergeyi olumsuz yönde etkilediği gibi, ekonomik büyümeyi de etkilemektedir. Bu bağlamda, yüksek enflasyon, ekonomik ve sosyal yapıyı pekçok yönden olumsuz etkilemektedir. Enflasyon artışından dolayı, toplumun refah maliyetleri olumsuz etkilenmekte, göreceli fiyat değişiklikleri ile birlikte etkin kaynak tahsisi sağlanamamaktadır. Tüm bunların yanısıra, gelecekteki fiyatlar üzerinde belirsizlikler yaratarak tasarrufları ve yatırımları engellemekte, ihracatı daha pahalı hale getirerek rekabet gücünü azaltmakta, ödemeler dengesi bozulmakta ve böylelikle enflasyon uzun vadeli ekonomik büyümeyi olumsuz etkilemektedir (Bawa ve Abdullahi, 2012: 43-44). Bu bakımdan enflasyon olgusu, farklı kanallar üzerinden ekonomi üzerinde etkili olmaktadır.

Enflasyonun yüksek düzeylere ulaşması, uzun vadeli ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilemektedir. Enflasyonun ekonomik aktivite üzerindeki olumsuz etkilerinden dolayı, merkez bankalarının temel amacı, enflasyon oranını düşük düzeylerde tutarak, enflasyonun ekonomik aktivite ve büyüme üzerindeki doğrudan ve dolaylı olumsuz etkilerini hafifletmek ya da tamamen ortadan kaldırmaktadır (Ndoricimpa vd., 2016: 6)

Bu çalışmada, ülke örneği olarak ekonometrik uygulaması yapılan Türkiye ekonomisinde geçmişten günümüze süregelen önemli bir sorun haline gelen enflasyon olgusu, özellikle de doksanlı ve ikibinli yıllarda ekonomiyi olumsuz yönde etkilemiş, uygulanan para ve istikrar programları neticesinde enflasyonda önemli bir düşüş sağlanmış olsa da, bu düşüş kalıcı ve sürdürülebilir bir fiyat istikrarına dönüşmemiştir.

Enflasyon-büyüme ilişkisinin teorik çerçevesi "Phillips Eğrisi" ile açıklanmaya başlanmıştır. Toplam talep ve toplam arz modeli yardımıyla Phillips Eğrisi, enflasyon ile çıktı büyümesi arasındaki ilişkiyi açıklamıştır. Toplam talep ve toplam arz modeli enflasyon ile işsizlik arasındaki ilişkiyi açıklamış, buna göre, işsizlik oranı arttığında, enflasyon da artmaktadır. Phillips Eğrisi, hem enflasyonun hem işsizliğin birlikte artarak endişe

verici boyutlara ulaşmasını ifade eden stagflasyon durumunu açıklamada yetersiz kalmıştır (Chu vd., 2018: 52).

Öte yandan, Keynesyen ve Parasalcı akımı savunan bazı iktisatçılar, enflasyonun ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkileyeceğini savunmuşlar ve bunu dört farklı nedene dayandırmışlardır. Bu nedenlerden birincisi, enflasyondaki artışın, bireylerin servetlerinde azalışa neden olması olarak ifade edilmiştir. Buna göre bireyler, enflasyondan önceki servet dengesine yeniden ulaşabilmek için tasarruflarını arttırmakta ve bunun sonucunda tasarruf düzeylerindeki artış, faiz oranlarını düşürüp yatırımları arttırmak suretiyle ekonomik büyümenin artmasına neden olmaktadır. İkinci neden olarak; enflasyon, yatırımları finansal sektörden reel sektöre doğru kaydırarak sermayenin yoğunluğunu arttırmak suretiyle ekonomik büyümeyi de arttırmaktadır. Üçüncü neden olarak; enflasyon dönemlerinde bireyler reel tasarruf düzeylerini koruyabilmek için ellerinde daha fazla para tutmak zorunda kalmaları senyorajı veya enflasyon vergisini arttırmaktadır. Hanehalklarından devlete doğru yönelen bu gelir transferi sonucunda hükümet, elde ettiği geliri yatırımların finansmanında kullanacak ve enflasyonist süreç ekonomik büyümeyi arttırmaktadır. Dördüncü neden olarak; enflasyon döneminde nominal ücretlerin enflasyona uyum sağlayamaması, uygulanan istikrar programları çerçevesinde reel ücretleri düşürme isteği, tasarruf eğiliminin düşük olduğu kesimlerin reel gelirlerinde azalışa neden olmakta, tasarruf düzeyi yüksek olan kesimlerinin reel gelirlerini arttırarak ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilemektedir (Berber ve Artan, 2004: 2-3).

Klasik iktisadi düşüncede enflasyon, kaynakları boşa harcadığı için olumsuz bir çerçevede değerlendirilmekte, enflasyon ve büyüme arasında doğrusal bir ilişkinin var olduğu savunulmaktadır. Buna karşın, Fischer (1993), büyüme ile enflasyon arasındaki ilişkinin doğrusal olmadığını savunur iken, sözkonusu ilişkinin yönü enflasyon eşik değerine bağlı bulunmaktadır (Ndoricimpa vd., 2016: 5). Buna göre enflasyon oranı, eşik değerinin altında olduğu durumda ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilemekte, enflasyon oranının eşik değerinin üzerinde olduğu durumda ise ekonomik büyümeyi negatif yönde etkilemektedir.

Enflasyonun düşük ve istikrarlı bir düzeyde kalmasını sağlayan bir para politikası, uzun vadeli ekonomik büyüme ve finansal istikrar üzerinde önemli bir rol oynamaktadır. Düşük düzeyde ve istikrarlı bir enflasyon oranı, piyasaların işleyişini iyileştirerek daha etkin bir kaynak tahsisine neden olmaktadır. Bunun yanı sıra hanehalkları ve firmalar, fiyatlar genel düzeyinde beklenmeyen hareketler ile endişelenmek zorunda kalmadan gelecek için planlama yapma imkânı bulmaktadır. Bu bağlamda, ekonomik büyüme ile birlikte fiyat istikrarı merkez bankaları için öncelikli ve temel amaç haline gelmektedir. Enflasyon ve ekonomik büyüme ilişkisini inceleyen çalışmaların çoğu üç temel soruya cevap aramıştır. Bu

sorulardan birincisi, enflasyon ile ekonomik büyüme arasında güçlü ve negatif yönlü bir ilişki var mıdır? İkincisi, düşük enflasyon seviyelerinde bu ilişki pozitif olabilir mi? Üçüncü ve son olarak, ekonomik büyüme etkileri tersine dönmeden önce enflasyonun minimum eşiğe ulaşması gerekir mi? Olarak ifade edilmektedir (Mohanty, 2011: 2).

Türkiye'de enflasyonun ekonomik büyüme üzerindeki eşik etkisi ile birlikte enflasyon ve ekonomik büyüme ilişkisinin incelendiği bu çalışmanın ilk kısmında, enflasyon-ekonomik büyüme ilişkisi üzerine yapılmış olan yazındaki çalışmalar incelenmiştir. İkinci kısımda ise, enflasyonun ekonomik büyüme üzerindeki eşik etkisi ve enflasyon-ekonomik büyüme ilişkisi üzerine ekonometrik bir uygulama yapılmıştır. Son olarak, çalışmada elde edilen bulgular tartışılmıştır.

YAZIN TARAMASI

Çalışmanın bu kısmında, gelişmiş ve gelişmekte ülkeler üzerinde enflasyon eşik değerinin geçerliliği ve enflasyon oranı ile ekonomik büyüme oranı arasındaki ilişkinin ele alındığı yazındaki çalışmalar incelenmiştir. Bu çalışmalardan Khan ve Senhadji (2000), sanayileşmiş ve gelişmekte olan ülkelerde enflasyon ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Genelleştirilmiş en küçük kareler (GLS) ve iki aşamalı sıradan en küçük kareler (2SLS) yöntemlerinin uygulandığı çalışmada, ekonometrik modelin belirlenmesinde; GSYİH büyüme oranı, TÜFE enflasyon oranı, başlangıç gelir seviyesi, kişi başına GSYİH, yurtiçi yatırımlar/GSYİH, nüfus artış oranı ve ticari büyüme oranı değişkenleri kullanılmıştır. Çalışma sonuçları, enflasyon ile büyüme arasındaki negatif ilişkiye işaret etmekte ve enflasyon oranının eşik düzeyin üzerinde bulunduğu tespit edilmiştir.

Drukker vd. (2005), yuzotuzsekiz ülkede 1950-2000 döneminde enflasyon eşik değeri panel veri analizi yöntemi ile incelenmiştir. Çalışma sonuçlarına göre, eşik değeri yüzde 19.16 düzeyinde tahmin edilmiştir. Sanayileşmiş ülkeler için eşik değeri yüzde 2.57 ve yüzde 12.61 olarak bulunmuştur.

Lee ve Wong (2005), Tayvan ve Japonya'da 1970-2001 döneminde enflasyon eşik değerini, TAR ve Hansen (1996) test yöntemini uygulayarak incelemişlerdir. Ekonomik büyüme oranı, nüfus artış hızı, reel yatırım, finansal gelişme, reel ihracat ve TÜFE enflasyon oranı değişkenleri belirlenerek çalışmanın ekonometrik modeli kurulmuştur. Sonuçlar, Tayvan'da enflasyon eşik değeri bir olarak bulunmuş, Japonya'da ise sözkonusu değer iki olarak bulunmuştur.

Risso ve Carrera (2009), Meksika'da (1970-2007) döneminde enflasyonun ekonomik büyüme üzerindeki etkisini incelemiştir. Çalışmada dirençli Granger nedensellik test yöntemi kullanılmış olup, ekonometrik

model için reel GSYİH ve enflasyon oranı değişkenleri belirlenmiştir. Bulgular, enflasyonun ekonomik büyümeyi yavaşlattığını göstermiş, enflasyonun eşik seviyesinin yüzde dokuz olduğunu ortaya koymuştur.

Bick (2010), gelişmekte olan ülkelerde 1960-2004 döneminde enflasyon ile büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışmada ekonometrik yöntem olarak genelleştirilmiş panel eşik regresyonu (Hansen Panel Eşik Modeli) kullanılmıştır. Ekonometrik model için; ticari standart sapma, yatırım/GSYİH, nüfus artış oranı, kişi başın başlangıç gelir düzeyi, ticari büyüme ve ticari standart sapma değişkenleri belirlenmiştir. Bulgular, gelişmekte olan ülkelerde sözkonusu dönemde enflasyon ile büyüme arasında ilişkinin var olduğunu göstermiştir.

Mohanty vd. (2011), Hindistan'da, enflasyon ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki ve enflasyon eşiğinin geçerliliğini 1996-2011 dönemi için incelenmiştir. Sıradan en küçük kareler (OLS) tahmin yönteminin kullanıldığı çalışmadaki tahmin sonuçları, yapısal kırılma noktası anlamında enflasyon eşiğinin Hindistan için geçerli olduğunu ve enflasyon ile büyüme arasında doğrusal olmayan bir ilişkinin var olduğunu göstermiştir.

Bawa ve Abdullahi (2012), Nijerya'da 1981-2009 döneminde, enflasyon ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Çalışmada ekonometrik yöntem olarak, eşik regresyon modeli, sıradan en küçük kareler (OLS) ve iki aşamalı en küçük kareler (2SLS) tahmin yöntemleri kullanılmış olup, ekonometrik model için, reel GSYİH, TÜFE enflasyon oranı, yurtiçi yatırımlar, ticari açıklık, finansal derinleşme ve nüfus artış oranı değişkenleri tercih edilmiştir. Çalışma bulguları, Nijerya'da belirtilen dönem için enflasyon ile ekonomik büyüme arasında negatif ve anlamlı bir ilişkinin var olduğuna işaret etmiştir.

Leshoro (2012), Güney Afrika'da 1980-2010 döneminde, enflasyon eşik düzeyi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Sıradan en küçük kareler (OLS) ve iki aşamalı sıradan en küçük kareler (2SLS) tahmin yöntemleri kullanılmış, ekonometrik modelin kurulmasında, reel GSYİH büyüme oranı, TÜFE enflasyon oranı, yatırım/GSYİH ve ticari büyüme oranı değişkenleri belirlenmiştir.

Kremer vd. (2013), sanayileşmiş ve sanayileşmekte olan yüzyirmidört ülkede, enflasyon ve ekonomik büyüme ilişkisini incelemişlerdir. Çalışmada ekonometrik yöntem olarak dinamik panel eşik modeli ve genelleştirilmiş momentler (GMM) tahmin yöntemi kullanılmış, ekonometrik modelin kurulmasında, kişi başına reel GSYİH, TÜFE enflasyon oranı, uzun dönem yatırım/GSYİH, nüfus artış oranı, başlangıç gelir düzeyi, açıklık ve ticari koşulların standart sapması değişkenleri tercih edilmiştir. Sonuçlar, sanayileşmiş ülkelerde enflasyon oranlarının

%17'yi aşması durumunda ekonomik büyüme ile ilişkili olduğunu göstermiştir.

Vinayagathan (2013), Asya ülkelerinde 1980-2009 döneminde, enflasyon eşik seviyesi dinamik panel eşik regresyon yöntemini uygulayarak incelemiştir. Çalışma sonuçlarına göre, Asya ülkelerinde belirtilen dönem için enflasyon eşik değerinin yüzde 5.43 oranında bulunduğu tespit edilmiştir.

Mirbagherijam (2014), İran'da, enflasyon oranı ile ekonomik büyüme ilişkisini 1990-2013 dönemi için incelemiştir. Çalışmada, eşik vektör hata düzeltme modeli (TVECM) yöntemi uygulanmış, ekonometrik modelleme için, TÜFE endeks değeri, para arzı, reel GSYİH, M1 dar tanımlı para arzı ve kısa vadeli mevduat değişkenleri tercih edilmiştir. Elde edilen bulgulara göre, İran'da, yüksek enflasyon oranının kısa vadede ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilediği tespit edilmiştir.

Thanh (2015), Asya Pasifik İşbirliği (ASEAN) ülkelerinde 1980-2011 döneminde, eşik enflasyon oranının ekonomik büyüme oranı üzerinde etkisini incelemiştir. Çalışmada panel düzleme geçiş regresyon (PSTR) ve genelleştirilmiş momentler (GMM) tahmin yöntemleri kullanılmış, çalışmanın ekonometrik modellemesinde kişi başına GSYİH büyüme oranı, başlangıç çıktı düzeyi, istihdam artış hızı, yatırım artış hızı, ticaretin büyüme oranı, ticaretin standart sapması, kamu harcaması artış hızı, enflasyon oranı ve tüketici fiyat endeksi (TÜFE) değişkenleri belirlenmiştir.

Yabu ve Kessy (2015), Kenya, Tanzania ve Uganda'da 1970-2013 döneminde, enflasyon ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi ve enflasyon eşik seviyesini, Breusch-Pagan, Haussman test yöntemleri ve genelleştirilmiş en küçük kareler (GLS) tahmin yöntemlerini uygulamak suretiyle incelemiştir. Çalışmanın ekonometrik modelinin tespit edilmesinde; reel GSYİH, TÜFE enflasyon oranı, nüfus artış oranı, yatırım/GSYİH, kredi/GSYİH, açıklık düzeyi, (ihracat+ithalat)/GSYİH, doğrudan yabancı yatırımlar/GSYİH ve kukla değişkenleri kullanılmıştır. Bulgular, çalışmada incelenen ülkelerde ilgili dönem için enflasyonun ekonomik büyüme üzerinde negatif ve anlamlı bir etkisinin var olduğunu, enflasyon eşik değerinin yüzde 8.46 düzeyinde bulunduğunu göstermiştir.

Aydın vd. (2016), Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan olmak üzere, Türk Cumhuriyetlerindeki enflasyon ve ekonomik büyüme ilişkisini incelemiştir. Ekonometrik model, enflasyon oranı, yatırım/GSYİH, nüfus artış oranı, başlangıç gelir düzeyi, açıklık ve ticari değişme değişkenleri tarafından belirlenmiş olup, dinamik panel eşik analiz yöntemi kullanılmıştır. Sonuç olarak, enflasyon ve ekonomik büyüme arasında doğrusal olmayan bir ilişki bulunmuş, enflasyonun ekonomik büyüme üzerindeki eşiği yüzde 7.97 bulunmuş, bu

eşğin üzerindeki bir enflasyon oranı, ekonomik büyümeyi negatif etkilediği, bu eşğin altında bir enflasyon değerinin ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediği tespit edilmiştir.

Ndoricimpa (2017), düşük ve orta gelirli Afrika ülkelerinde, 1970-2013 dönemindeki enflasyon eşik değerini dinamik panel eşik regresyon yöntemi ile tahmin etmiştir. Ekonometrik modelleme için, kişi başına reel GSYİH ve ekonomik büyüme oranı değişkenlerinin belirlendiği çalışma sonuçlarına göre, düşük gelirli Afrika ülkeleri için enflasyon eşığı yüzde 6.7 düzeyinde tahmin edilmiş, orta gelirli Afrika ülkeleri için yüzde 6.5 düzeyinde enflasyon eşığı tahmin edilmiştir. Ayrıca, orta gelirli Afrika ülkeleri için, düşük düzeyde enflasyon oranının varlığının ekonomik büyümeyi arttırdığı tespit edilmiştir.

Aydın (2017), D-8 ülkelerinde enflasyon oranı ile ekonomik büyüme oranı arasındaki ilişkiyi 1971-2014 dönemi için incelemiştir. Ekonometrik modelleme için; kişi başına reel büyüme oranı, başlangıç gelir düzeyi ve enflasyon oranı değişkenlerinin belirlendiği çalışmada, dinamik panel eşik regresyon analiz yöntemi kullanılmıştır. Bulgular, D-8 ülkelerinde 1971-2014 döneminde, yüksek enflasyon oranının ekonomik büyüme üzerinde önemli bir etkisi olduğunu göstermiş, enflasyonun ekonomik büyüme üzerindeki eşik etkisinin yüzde 12.88 olarak bulunduğunu ve bu eşik düzeyini aşan enflasyon oranının büyümeyi negatif yönde etkilediğini ortaya koymuştur.

Hameed vd. (2017), Pakistan'da, enflasyon oranı ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi 1972-2016 dönemi için incelemişlerdir. Ekonometrik model için, ekonomik büyüme oranı ve enflasyon oranı değişkenlerinin belirlendiği çalışmada, OLS, tam modifiye edilmiş sıradan en küçük kareler (FMOLS) tahmin ve TAR yöntemleri kullanılmıştır. Çalışmadaki bulgulara göre, Pakistan'da incelenen dönem için düşük düzeyde ve çift haneli enflasyon oranının, ekonomik büyümeyi negatif yönde etkilediği tespit edilmiştir.

Chu vd. (2018), onsekiz gelişmiş ülkede 1980-2016 döneminde enflasyon ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi dinamik panel eşik regresyon analizi, genelleştirilmiş momentler (GMM) ve havuzlanmış OLS tahmin yöntemlerini kullanarak incelemişlerdir. Çalışmanın ekonometrik modelinin belirlenmesinde, reel GSYİH büyüme oranı, TÜFE endeksi, başlangıç GSYİH, üretici fiyat endeksi, ortalama döviz kuru, ticari açıklık, merkez bankası faiz oranı ve yıllık nüfus artış oranı değişkenleri kullanılmıştır. Tahmin sonuçları, yüksek enflasyon rejimi için, yüzde 1.44 oranını aşan enflasyon oranlarının düşük ekonomik büyüme ile ilişkili olduğunu, enflasyonun ve büyümenin negatif korelasyon gösterdiğini ve yüzde bir anlamlılık düzeyine göre istatistiksel olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir.

Sekmen ve Topuz (2019), OECD ülkelerinde enflasyon eşik değeri ve enflasyon oranı ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi 1996-2016 dönemi için incelemişlerdir. Çalışma sonuçlarına göre, enflasyon eşik değeri yüzde 3.62 olarak tespit edilmiş, enflasyon oranının bu değerin üzerine çıktığında ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilediği tespit edilmiştir.

VERİ SETİ VE EKONOMETRİK SONUÇLAR

Çalışmanın ekonometrik uygulaması için kullanılan veri seti, üçer aylık olup 2011:Q1-2019:Q2 dönemini kapsamaktadır. Söz konusu veriler, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) internet sitesinde bulunan Elektronik Veri Dağıtım Sistemi (EVDS) veri tabanından temin edilmiştir.

Çalışmanın ekonometrik uygulamasında kullanılan değişkenler ve veri setine dair bilgiler tablo 1'de verilmiştir. Tablo 1'de verilen BY değişkeni, gayri safi yurtiçi hasıla (GSYİH) büyüme oranını temsil etmektedir. ENF değişkeni, Tüketici Fiyat Endeksi (TÜFE) yıllık enflasyon oranını, TBYO değişkeni ticari büyüme oranını ve İO değişkeni ise, istihdam oranını ifade etmektedir.

Tablo 1. Değişkenler ve Veri Seti Bilgileri

Değişken	Açıklama	Dönem	Kaynak
BY	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH) büyüme oranı	2011:Q1-2019:Q2	TCMB
ENF	Tüketici Fiyat Endeksi (TÜFE) Yıllık Enflasyon Oranı		
TBYO	Ticari Büyüme Oranı		
İO	İstihdam Oranı		

Çalışmanın ekonometrik uygulaması için esas alınacak ekonometrik model, fonksiyon denklemi biçiminde denklem (1)'de gösterilmiştir.

$$BY_t = f(ENF_t, TBYO_t, İO_t) \quad (1)$$

Denklem (1)'de gösterilen, ekonometrik modeldeki değişkenler ve açıklamaları yukarıda ayrıca özetlenmiştir.

Çalışmada öncelikle, serilerin durağan olup olmadıkları incelenmiştir. Bu çerçevede, çalışmanın ekonometrik modeli için belirlenen değişkenlere ait serilerin birim kök testi, Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) birim kök test yöntemi uygulanarak yapılmıştır. Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) birim kök test yönteminin uygulanmasında gecikme değeri en yüksek beş olarak belirlenmiş, gecikme değerinin belirlenmesinde Schwarz bilgi

kriteri esas alınmıştır. ADF birim kök test yöntemi sonuçları tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2. Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) Birim Kök Test Sonuçları

Değişken	Düzey		Birinci Fark		Sonuç
	Sabit	Sabit+Trend	Sabit	Sabit+Trend	
	-				
	2.210(3)				
BY	-	-2.604(3)	-6.301(3)	-6.245(3)	I(1)
ENF	0.994(3)	-2.263(3)	-7.107(2)	-4.613(5)	I(1)
TBYO	-	-2.619(1)	-6.696(0)	-6.570(0)	I(1)
İÖ	2.327(1)	-1.471(4)	-8.496(2)	-9.166(2)	I(1)
	-				
	1.600(5)				

Not: Parantez içindeki sayılar gecikme uzunluğu değerlerini göstermektedir.

Tablo 2'deki sonuçlara göre, çalışmada kullanılan değişkenlere ait serilerin tümü düzey değerlerine göre birim kök içermiş, birinci farkları alınarak yeniden birim kök testi uygulandığından söz konusu seriler birim kök içermeyip durağan [I(1)] olarak sonuçlanmıştır. Dolayısıyla, seride birim kökün var olduğunu diğer bir ifade ile serinin durağan olmadığını ifade eden yokluk hipotezi reddedilmektedir.

Çalışmada, ADF birim kök testinin ardından katsayılar eşik regresyon yardımıyla tahmin edilmiştir. Eşik regresyon tahmin sonuçları tablo 3'te verilmiştir. Tablo 3'teki verilere göre, rejim 3'e ait olan eşik regresyon modeli tahmin sonuçları, yüzde bir anlamlılık düzeyine göre, anlamlı sonuçlanmıştır. Buna göre, ENF değişkeninin katsayısına ait test istatistik değeri %1 anlamlılık düzeyine göre anlamlı sonuçlanmıştır.

Tablo 3. Eşik Regresyon Modeli Tahmin Sonuçları

Değişken	Eşik Regresyon Modeli		
	Rejim 1 < -13.403 (%)	-13.403 ≤ Rejim 2 < 18.955 (%)	Rejim 3 ≥ 18.955 (%)
Sabit	-4.364*	1.082	-3.001**
ENF	14.075**	0.809	-11.555**
Gözlem Sayısı	5	17	8
R ²	0.92	0.92	0.92

Not: **(**)** %5(%1) Anlamlılık düzeyine göre anlamlı olduğunu gösterir.

Tablo 3'teki sonuçlara göre, enflasyon eşik değerinin Türkiye için % 18.955 düzeyinde olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuç ile birlikte, Türkiye 'de enflasyon oranı % 18.955 olduğunda ekonomik büyümeyi negatif yönde etkilediği ortaya çıkmıştır.

Çalışmada, eşik regresyon modeli tahminin ardından ekonometrik uygulama için belirlenen değişkenlere ait serilerin uzun dönemli ilişkileri Johansen (1988) eşbütünleşme test yöntemi ile incelenmiştir. Johansen (1988) eşbütünleşme test sonuçları tablo 4'te verilmiştir. Tablo 4'teki sonuçlara göre, iz ve maksimum özdeğer test istatistikleri %5 anlamlılık düzeyine göre, $r > 0$ alternatif hipotezi için anlamlı sonuçlanmış, eşbütünleşik vektörün olmadığını iddia eden yokluk hipotezi %1 anlamlılık düzeyine göre ($H_0: r \leq 0$) reddedilmektedir.

Tablo 4. Johansen (1988) Eşbütünleşme Test Sonuçları

Hipotez		İz Testi	%5 Kritik Değer	P-Değeri
H ₀	H ₁			
$r \leq 0$	$r > 0$	112.913	54.079	0.000
$r \leq 1$	$r > 1$	29.748	35.193	0.172
$r \leq 2$	$r > 2$	13.865	20.262	0.299

Hipotez		Maksimum Özdeğer	%5 Kritik Değer	P-Değeri
H ₀	H ₁			
$r \leq 0$	$r > 0$	83.165	28.588	0.000
$r \leq 1$	$r > 1$	15.883	22.300	0.307
$r \leq 2$	$r > 2$	10.427	15.892	0.502

Tablo 4'te verilen Johansen (1988) eşbütünleşme test sonuçlarına göre, ekonometrik uygulama için belirlenen değişkenlere ait serilerin uzun dönemde birbiriyle ilişkili oldukları sonucuna ulaşılmıştır.

Çalışmada Johansen (1988) eşbütünleşme testinin ardından Granger nedensellik testi uygulanmıştır. Granger nedensellik test sonuçları tablo 5'te verilmiştir. Tablo 5'teki sonuçlara göre, F istatistik değerlerinin bir kısmı %1 ve %5 anlamlılık düzeylerine göre anlamlı sonuçlanmıştır. Buna göre, anlamlı sonuçlanan F istatistik değerleri doğrultusunda, "ENF, BY'nin Granger nedeni değildir", "BY, ENF'in Granger nedeni değildir", "İÖ, BY'nin Granger nedeni değildir" ve "BY, İÖ'nun Granger nedeni değildir" yokluk hipotezleri reddedilmektedir.

Tablo 5. Granger Nedensellik Test Sonuçları

Yokluk Hipotezi (H₀)	Gözlem	F-İstatistik	Olasılık
"ENF, BY'nin Granger nedeni değildir."	31	9.244	0.001
"BY, ENF'in Granger nedeni değildir."	31	4.070	0.029
"İÖ, BY'nin Granger nedeni değildir."	31	9.066	0.001
"BY, İÖ'nun Granger nedeni değildir."	31	9.219	0.001
"TBYO, BY'nin Granger nedeni değildir."	31	0.052	0.949
"BY, TBYO 'nun Granger nedeni değildir."	31	0.187	0.831
"TBYO, ENF'in Granger nedeni değildir."	31	0.738	0.488
"ENF, TBYO'nun Granger nedeni değildir."	31	0.379	0.688
"TBYO, İÖ'nun Granger nedeni değildir."	31	0.780	0.469
"İÖ, TBY'nin Granger nedeni değildir."	31	0.476	0.626

Tablo 5'te verilen Granger nedensellik test sonuçları, ENF değişkeni ile BY değişkeni arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisine işaret eder iken, aynı zamanda İÖ değişkeni ile BY değişkeni arasında da çift yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu tespit edilmiştir.

Çalışmanın ekonometrik uygulamasında elde edilen sonuçlar genel olarak değerlendirildiğinde, enflasyon eşik değerinin % 18.955 olduğu tespit edilmiş ayrıca, enflasyon ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemde ilişkinin var olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

SONUÇ

Türkiye ekonomisinde enflasyon olgusu, özellikle de son otuz yılda önemli bir sorun haline gelmiş, istikrar uygulamaları açısından enflasyon ile mücadelede önemli ilerlemeler sağlanmış olsa da orta ve uzun vadede kalıcı bir fiyat istikrarı sağlanamamış, enflasyon yeniden yükselişe geçmiştir. Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerinin ardından Türkiye'de para politikası rejimi olarak enflasyon hedeflemesine geçilmiştir.

Enflasyon ekonomik büyüme ilişkisi üzerine yapılan çalışmalarda elde edilen bulgular, genel olarak enflasyonun ekonomik büyüme üzerinde orta ve uzun vadede olumsuz sonuçlara neden olduğunu göstermektedir.

Bu çalışmada, Türkiye'de 2011-2019 döneminde enflasyonun ekonomik büyüme üzerindeki eşik etkisi ile birlikte enflasyon ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki incelenmiştir. Elde edilen bulgular, enflasyonun ekonomik büyüme üzerindeki eşik değeri % 18.955 olduğu tespit edilmiş, enflasyon ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemde ilişkinin var olduğu tespit edilmiştir.

Enflasyon ile ekonomik büyüme arasındaki sözkonusu ilişkinin önceden bilinmesi, uygulanacak olan para politikalarının sonuçları açısından önem arz etmektedir. Bu çerçevede Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB), bundan sonraki süreçte hem fiyat istikrarı hem finansal istikrar amacı temelinde uygulayacağı para ve istikrar politikalarındaki araç tercihlerini bu duruma göre yeniden gözden geçirmesi gerekmektedir.

KAYNAKLAR

1. Aydın, C., Esen, Ö. ve Bayrak, M. (2016). Inflation and Economic Growth: A Dynamic Panel Threshold Analysis for Turkish Republics in Transition Process. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 229 (2016): 196-205.
2. Aydın, C. (2017). The inflation-growth nexus: a dynamic panel threshold analysis for D-8 countries. *Romanian Journal of Economic Forecasting*, 20(4): 134-151.
3. Bawa, S. ve Abdullahi, I. S. (2012). Threshold effect of inflation on economic growth in Nigeria. *CBN Journal of Applied Statistics*, The Central Bank of Nigeria, Abuja, 3(1): 43-63.
4. Berber, M. ve Artan, S. (2004). Enflasyon ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği, Discussion Paper, No. 2004/21, Turkish Economic Association, Ankara
5. Bick, A. (2010). Threshold effects of inflation on economic growth in developing countries. *Economics Letters*, 108(2010): 126-129.
6. Chu, J. F., Sek, S. K. ve Ismail, M. T. (2018). Threshold Effects of Inflation On Economic Growth: Evidence From Dynamic Panel Threshold Regression Analysis for 18 Developed Economies. *Journal of Management, Economics, and Industrial Organization*, 3(1): 51-62.
7. Drukker, D., Gomis-Porqueras, P. ve Hernandez-Verme, Paula (2005). Threshold effects in the relationship between inflation and growth: A new panel-data approach. MPRA Paper 38225, University Library of Munich, Germany.
8. Fischer, S.(1993), The Role of Macroeconomic Factors in Growth. NBER Working Paper 4565, s.1-36.
9. Hameed, G., Nazir, S., Muhammad, A., ve Saeed, S. (2017). Threshold Modeling for Inflation and GDP Growth. https://mpira.ub.uni-muenchen.de/90130/1/MPRA_paper_90130.pdf (Erişim tarihi: 25.09.2019)
10. Khan, M. S. ve Senhadji, A. S. (2000). Threshold effects in the relationship inflation and Growth. IMF Working Paper WP/00/110.

11. Kremer, S., Bick, A. Ve Nautz, D. (2013). Inflation and growth: new evidence from a dynamic panel threshold analysis. *Empir Econ* (2013) 44: 861–878.
12. Lee, C., ve Wong, S. Y. (2005). Inflationary Threshold Effects In The Relationship Between Financial Development And Economic Growth: Evidence From Taiwan And Japan. *Journal of Economic Development, Chung-Ang Unviersity, Department of Economics*, 30(1): 49-69.
13. Leshoro, T. L. A. (2012). Estimating the inflation threshold for South Africa. *ERSA working paper* 285.
14. Mirbagherijam, M. (2014). Thresholds effect of money growth on inflation in Iran. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, 4(9): 319-329.
15. Mohanty, D., Chakraborty, A. B., Das, A. ve John, J. (2011). Inflation Threshold in India: An Empirical Investigation. *RBI Working Paper* 18/2011.
16. Nduricimpa, A. (2017). Threshold Effects of Inflation on Economic Growth in Africa: Evidence from a Dynamic Panel Threshold Regression. *African Development Bank Group Working Paper* No.249.
17. Risso, W. A. ve Carrera, E. J. S. (2009). Inflation and Mexican economic growth: long-run relation and threshold effects. *Journal of Financial Economic Policy*, 1(3): 246-263.
18. Sekmen, T. ve Topuz, S. G. (2019). Enflasyon ve Ekonomik Büyüme: Eşik Değer Analizi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(2): 255-270.
19. Thanh, S. D. (2015). Threshold effects of inflation on growth in the ASEAN-5 countries: A Panel Smooth Transition Regression approach. *Journal of Economics, Finance and Administrative Science*, 20 (2015): 41–48.
20. Vinayagathan, T. (2013). Inflation and Economic Growth: A Dynamic Panel Threshold Analysis for Asian Economies. *GRIPS Discussion Paper* 12-17.
21. Yabu, N. ve Kessy, N. J. (2015). Appropriate Threshold Level of Inflation for Economic Growth: Evidence from the three founding EAC Countries. *Applied Economics and Finance*, 2(3): 127-144.

MALİYE VE PARA POLİTİKASININ ENFLASYONA ETKİLERİ: TÜRKİYE ÜZERİNE BİR İNCELEME

Günay ÖZCAN¹

Ayşe TEKGÖZ²

1-(Dr. Öğretim Üyesi), Necmettin Erbakan Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, İktisat Bölümü, gakel@konya.edu.tr

2- Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, aystkgz94@gmail.com

Özet

Makroekonomi literatüründe yer alan çalışmaların pek çoğuna göre fiyatlar genel seviyesinde istikrarın sağlanması ve sürdürülebilir büyümenin gerçekleşmesi için para ve maliye politikaları arasında koordinasyon sağlanması kilit rol oynamaktadır. Bu iki politika arasında koordinasyonun sağlanamaması ekonomide meydana gelen dengesizlikler, enflasyonun artması gibi önemli sorunları da beraberinde getirmektedir. Bu bağlamda çalışmanın amacı Türkiye’de maliye ve para politikasının enflasyon üzerindeki etkilerini incelemektir. Bu amacı ortaya koymak için 2006M1-2018M12 dönemi veri seti ile Balcılar vd. (2010) Kayan Pencere Nedensellik Testi kullanılmıştır. Aylık verilerin kullanıldığı çalışmadan elde edilen bulgular farklı zaman dilimlerinde kamu harcamalarından (lnkam) enflasyona (lnufe) doğru benzer şekilde para arzından (lnm2y) enflasyona (lnufe) doğru nedensellik ilişkisi olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Enflasyon, Türkiye, Para Politikası, Maliye Politikası

GİRİŞ

Geleneksel olarak, maliye ve para politikaları, makroekonomik istikrarın sağlanmasında ve sürdürülmesinde, çıktı dalgalanmalarının azalmasında ve ekonomik büyümenin desteklenmesinde kullanılan temel araçlar olarak hizmet vermektedir (Petrevski vd.,2016:2). Para ve maliye politikalarının kısaca tanımlayacak olursak; para politikası, temelde paranın kontrolünü sağlamak için çeşitli araçları kullanan, merkez bankası tarafından yürütülen bir politikadır. Maliye politikası, devletin ekonomide dengeyi sağlamak için kamu harcamaları, borçlanma ve vergiler gibi araçları kullanarak piyasaya müdahale etmesini sağlayan bir politikadır (Bölükbaş,2018:47-48).

1990’lı yıllarda pek çok gelişmekte olan ekonomide olduğu gibi, Türkiye ekonomisi de disiplinsiz bir kamu mali yönetimi, kırılgan bir bankacılık sektörü, finansal krizler ve en önemlisi bağımsız olmayan bir merkez bankası gibi faktörlerden olumsuz etkilenmiştir (Çekin,2013:1). Krizlerin getirdiği olumsuz etkilerden çıkış yollarının zorluğu ve krizin

nedenleri olarak para ve maliye politikasının birbiriyle koordinasyon içerisinde olmaması olarak görülmektedir (Bozkurt ve Göğöl,2010:28). Literatürde oluşan genel kanı maliye politikasının, para politikasının güçlü ve etkin sonuçlar vermesi için birlikte hareket edilmesi gereken politika olduğu yönündedir (Yurtkur,2017:814). Ekonomi politikalarında koordinasyon eksikliği yüksek faiz oranları, enflasyonun hızlı artması ve ekonomik büyümeyi azaltıcı etkileri ile ortaya çıkmaktadır (Hanif ve Arby,2003:3).

Bu çalışmanın amacı Türkiye’de para ve maliye politikasının enflasyona olan etkilerini incelemektir. Bu bağlamda çalışmanın uygulama kısmında para ve maliye politikasının enflasyon üzerindeki etkisi 2006-2018 dönemi enflasyon, kamu harcamaları ve para arzı aylık verileri ile Balcılar vd. (2010) Kayan Pencere Nedensellik Testi kullanılarak incelenmiştir. Çalışma beş bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünün akabinde konu ile ilgili kavramsal çerçeveye yer verilmiştir. Literatür bölümünün yer aldığı üçüncü bölümün ardından ekonometrik uygulama kısmı ve elde edilen sonuçlar doğrultusunda genel bir çerçeveye yer verilmiştir.

1.Para ve Maliye Politikasının Enflasyona Etkileri: Kavramsal Çerçeve

Para ve maliye politikaları makroekonomik istikrar sağlanmasında ve sürdürülebilir hale getirilmesinde yardımcı olan en önemli iki politikadır. İktisadi literatür incelendiğinde para ve maliye politikalarının koordineli şekilde uygulanabileceği konusundaki tartışmalar halen güncelliğini yitirmemiştir. Fiyat seviyesi belirlenirken maliye politikasının etkin olmadığı düşüncesi klasik miktar teorisine kadar dayanmaktadır. Maliye politikasının fiyat düzeyini belirlerken herhangi bir etkide bulunmadığını savunan görüşe “Ricardocu Maliye Politikası” adı verilmektedir. Bu görüşün halen tartışma konusu olmasının asıl nedeni 1990’larda Fiyat Düzeyinin Mali Teorisi (FTPL) adı verilen düşüncenin ortaya çıkmasıdır (Songur ve Saraç,2018:151).

1990’lı yıllara gelindiğinde Leeper (1991), Sims (1994), Woodford (1994,1995) ve Cochrane (1998) enflasyon ve parasal büyüme arasındaki ilişkinin birçok ülkede gözlenmemesinden hareketle, fiyat istikrarı için sadece uygun bir para politikası gerektirmediği, aynı zamanda uygun bir maliye politikası da gerektirdiği sonucuna ulaşmışlardır. Fiyat seviyesinin belirleyicilerini açıklayan bu görüşe Fiyat Düzeyinin Mali Teorisi (FTPL) adı verilmiştir. Bu düşüncenin savunduğu görüş, bütçe açıklarının mevcut olduğu bir ekonomide tamamiyle bağımsız merkez bankası olması durumunda fiyat istikrarı sağlanamayabilir ve sonuç olarak enflasyon yükselir. Bu sebeple para ve maliye otoriteleri birlikte hareket etmelidir (Yurdakul ve Saçgan,2007:220). Sargent ve Wallace’ın (1981) ortaya

attığı “Hoş Olmayan Monetarist Aritmetik” yaklaşımı da bu konuya dikkat çekmekte ve birlikte hareket edilmediğinde pek çok ekonomik sorunun ortaya çıkacağını savunmaktadır.

2.Literatür Taraması

Hoa (1986) söz konusu çalışmasında 1968-1985 periyodunda 16 OECD ülkesinde J testi kullanarak enflasyonun belirgin ayırımlarını basit bir IS-LM bazlı model ile test etmektedir. Çalışmadan elde edilen sonuçlar, etkili makroekonomik analizler için mali ve para politikası karışımını desteklemektedir.

Leeper (1991) makalesinde, para ve maliye politikaları arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Leeper (1991) kamu borçlarını dikkate alıp almamasına göre para ve maliye otoritelerini “aktif” ve “pasif” olarak nitelendirmiştir. Elde ettiği sonuçlar neticesinde, istikrarlı bir fiyat düzeyi için bir politika aktif ise diğeri mutlaka pasif olmalıdır. İki politikanın da aktif veya pasif olması durumunda enflasyonist veya deflasyonist durumlar görülebilmektedir.

Bölükbaş (2018) çalışmasında BRIC ülkeleri (Brezilya, Rusya, Hindistan ve Çin) ve Türkiye’de para ve maliye politikalarının enflasyona olan etkisini incelemiştir. Elde edilen sonuçlar Hindistan ve Türkiye’de para politikasından enflasyona doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisini gösterirken, Çin’de para politikası ve enflasyon arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi görülmektedir. Ayrıca, Hindistan’da maliye politikasından enflasyona doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi, Brezilya’da ise enflasyondan maliye politikasına doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğunu göstermektedir.

Mohamed (2016), 1970-2014 döneminde Sudan’daki maliye ve para politikalarının enflasyon üzerindeki rolünü incelemiştir. Elde edilen bulgular, para arzı, bütçe açığı ve gayri safi yurtiçi hasıladaki daralma gibi birçok parasal, mali ve yapısal faktörün Sudan’daki enflasyonu aynı anda etkilediğini göstermektedir.

Petrevski vd. (2016) makalesinde, 3 Güneydoğu Avrupa ekonomisinde (Hırvatistan, Makedonya ve Bulgaristan) para ve maliye politikalarının makroekonomik etkilerini 1999-2011 dönemi çeyreklik verilerini VAR analizi kullanarak incelemektedir. Ampirik sonuçlar, iç ekonomik faaliyetin enflasyon, maliye politikası ve bir dereceye kadar para politikası davranışı üzerinde önemli etkileri olduğunu göstermektedir.

Koru ve Özmen (2003) yapmış oldukları çalışmada 1983Q1-1999Q4 periyodunda Türkiye’de konsolide bütçe açığı, GSMH, geniş para arzı, tüketici fiyat endeksi verilerini incelemiştir. Sonuç olarak, Fiyat Düzeyinin Mali Teorisi yaklaşımının Türkiye için geçerli olmadığı tespit edilmiştir.

Anna (2012), 1981Q4-1998Q3 döneminde Reel GSMH, reel para arzı, reel kamu harcamaları, reel ihracat verileri kullanarak Zimbabwe için yapmış olduğu çalışmasında Eşbütünleşme analizi kullanmıştır. Ampirik sonuçlar, Ekonomik gelişmelerde para politikasının rolünün daha belirgin ve tahmin edilir olduğu ancak maliye politikasının etkisinin daha az olduğunu göstermektedir.

Bölükbaş ve Peker (2017) yılında yapmış oldukları çalışmada Türkiye’de 2006Q1-2015Q4 dönemi için, Eşbütünleşme analizi kullanarak toptan eşya fiyat endeksi, geniş para arzı ve faiz dışı bütçe dengesi verilerini incelemiştir. Elde edilen bulgular, Türkiye ekonomisinde fiyat seviyesinin belirlenmesinde maliye politikasının önemli bir araç olduğu, fiyat istikrarını sağlanmak için para politikasının tek başına yeterli olmayacağı, bunun yanında disiplin bir maliye politikasının da gerekli olduğu belirtilmiştir.

Najaf (2016) makalesinde Hindistan için 1981-2010 dönemi Net vergi gelirleri, kamu harcamaları, tüketici fiyat endeksi, reel faiz oranı, nüfus artış oranı, brüt sabit sermaye oluşumu verilerini Eşbütünleşme analizi kullanarak incelemiştir. Elde edilen bulgular, Hindistan ekonomisinde maliye politikası pek çok ekonomik değişken ile uzun dönemli bir ilişki içinde olduğunu ve maliye politikası enflasyonu ve mali açıkları kontrol etmek için uygun bir ekonomi politikası olduğu yönündedir.

3. Veri Seti Ve Yöntem

Bu çalışmada 2006-2018 periyodunda Türkiye’de maliye ve para politikasının enflasyona etkisi Balcılar vd. (2010) Kayan Pencere Nedensellik Testi kullanılarak araştırılmıştır. Çalışmada dikkate alınan dönem verilerin elde edilebilirliğine göre belirlenmiştir. Çalışmada kullanılan veri seti TCMB verilerinden elde edilmiş olup, enflasyon için tüketici fiyat endeksi, para politikası için M2Y ve maliye politikası için kamu harcamaları kullanılmıştır.

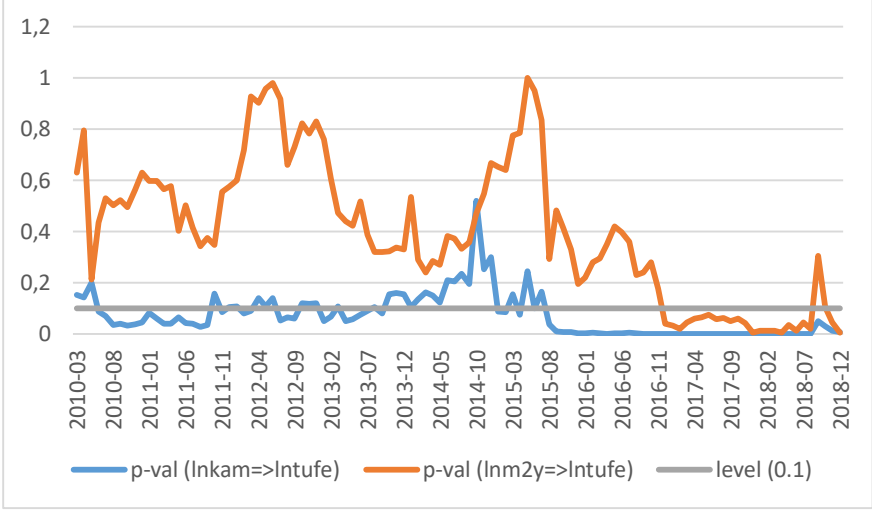
Tablo1. Çalışmada Kullanılan Değişkenler ve Kaynakları

Değişkenler	Simge	Veri Kaynakları	Veri Dönemi
Enflasyon	enf	EVDS	2006M1-2018M12
Para arzı	Pa	EVDS	
Kamu harcamaları	kh	EVDS	

EKONOMETRİK BULGULAR

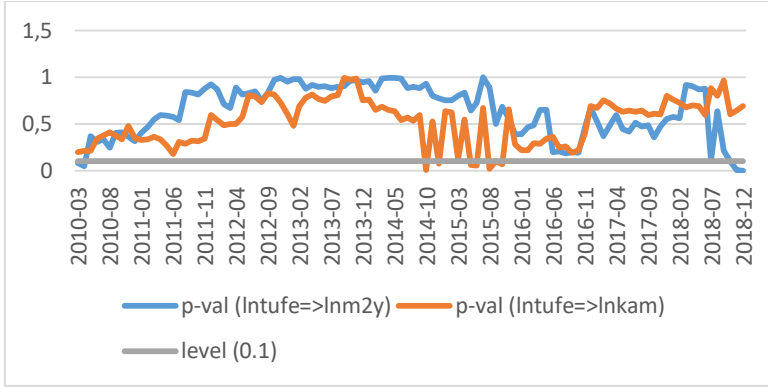
Balcılar vd. (2010) Kayan Pencere Nedensellik Testinden elde edilen bulgular aşağıdaki grafikte görsel şekilde sunulmuştur. Grafikte %10 anlamlılık seviyesinin altında kalan p-olasılık değerleri nedensellik ilişkisini ortaya koymaktadır.

Şekil 1. Balcılar vd. (2010) Kayan Pencere Nedensellik Test Sonuçları

Balcılar vd. (2010) bootstrap nedensellik testi sonuçlarına göre Şekil 1’de farklı dönemlerde kamu harcamalarından enflasyona doğru ($\ln k_{am} \Rightarrow \ln t_{ufe}$) nedensellik olduğu görülmektedir. 2015-M8’den 2018-M12 yılları arasında kamu harcamalarından enflasyona doğru sürekli bir nedensellik ilişkisi söz konusudur. Benzer şekilde 2016-M12 ile 2018-M09 yılları arasında para arzından enflasyona doğru sürekli bir nedensellik olduğu görülmektedir. 2016-M12’ye kadar herhangi bir nedensellik ilişkisi söz konusu değildir.

Şekil 2. Balcılar vd. (2010) Kayan Pencere Nedensellik Test Sonuçları

Çalışmada enflasyondan para arzına (Intufe=>lnm2y) doğru sadece 2010-M03; 2010-M04; 2018-M11 ve 2018-M12 aylarında nedensellik ilişkisi söz konusudur. Öte yandan enflasyondan kamu harcamalarına (Intufe=>lnkam) doğru 2014-M10; 2014-M11; 2014-M12; 2015-M05; 2015-M06; 2015-M08; 2015-M09 ve 2015-M10 aylarında bir nedensellik ilişkisi bulunmaktadır.

SONUÇ

Maliye ve para politikalarının fiyat istikrarını sağlama ve sürdürülebilir ekonomik büyümede birbirleriyle olan etkileşiminin önemi literatürde halen yerini koruyan bir tartışma olma özelliğini korumaktadır. Bu bağlamda çalışmada Türkiye ekonomisinde para ve maliye politikasının enflasyonu nasıl etkilediği incelenmektedir. 2006M1-2018M12 dönemine ait verilerin kullanıldığı analizde Balcılar vd. (2010) Kayan Pencere Nedensellik Testi kullanılmıştır. Çalışmada kullanılan veriler TCMB veri tabanından elde edilmiş olup, enflasyon için tüketici fiyat endeksi, para politikası için M2Y ve maliye politikası için kamu harcamaları verileri kullanılmıştır.

Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre farklı dönemlerde kamu harcamalarından enflasyona doğru bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Ayrıca benzer şekilde para arzından enflasyona doğru da nedensellik ilişkisi olduğu görülmektedir. Öte yandan enflasyondan kamu harcamalarına doğru bir nedensellik ilişkisinin varlığı da gözlenmektedir.

Ampirik analiz sonucunda elde edilen bulgular, fiyatlar genel düzeyinde kontrol sağlanması için para politikasının yalnız başına yeterli olmayacağı yönündedir. Para politikası ile uygulanacak istikrarlı bir maliye politikası önem arz etmektedir. Sürdürülebilir ve istikrarlı ekonomik büyüme için önem teşkil eden bu iki temel politikanın uyumlu bir şekilde yürütülmesi enflasyonu olumlu yönde etkileyeceği düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

- Anna, C. (2012). The Relative Effectiveness of Monetary and Fiscal Policies on Economic Activity in Zimbabwe (1981:4-1998:3) An Error Correction Approach. *International Journal of Management Sciences and Business Research*, 1(5), 1-35
- Balcılar, M. Özdemir, Z. ve Arslantürk, Y.(2010). Economic Growth and Energy Consumption Causal Nexus Viewed Through a Bootstrap Rolling Window. *Energy Economics*, 32:1398-1410.
- Bozkurt, C. ve Karatay Göğül, P. (2010). Para Ve Maliye Politikalarının Koordinasyonu, *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, Cilt 2, Sayı 2.
- Bölükbaş, M. (2018). Para ve Maliye Politikalarının Enflasyon Üzerindeki Etkisi: BRIC Ülkeleri ve Türkiye İçin Bir Bootstrap Panel Granger Nedensellik Analizi, *Bankacılar Dergisi*, S.105
- Bölükbaş, M. ve Peker, O. (2017). Türkiye’de Fiyat Düzeyi ve Maliye Politikası Arasındaki İlişki: FTPL Yaklaşımının Ekonometrik Bir Analizi, *Maliye Dergisi*, Ocak-Haziran,172: 1-14
- Çekin, E. (2013). Monetary and Fiscal Policy Interactions in Turkey: A Markov Switching Approach, *Çalışma Makalesi*.
- Hanif, M. Nadeem. Ve Arby, M. Farooq. (2003), “Monetary And Fiscal Policy Coordination”,Munich Personal Repec Archive, 2003 Paper No:10307.
- Hoa Van, T. (1986). Effects Of Monetary And Fiscal Policy On Inflation Some Evidence From The J-Test, *Economics Letters* 22, 187-190.
- Koru, A. T. ve Özmen, E. (2003). Budget Deficits, Money Growth and Inflation: The Turkish Evidence. *Articles in Applied Economics*. 1-17
- Leeper, E. (1991), “Equilibria under ‘Active’ and ‘Passive’ Monetary and Fiscal Policies”, *Journal of Monetary Economics*, 27, 129-147.
- Mohamed, I. A. (2016). The Impacts of Monetary Policies on Inflation Rates in Sudan (1970–2014), *International Journal of Advance Research in Management, Engineering and Technology*, Vol.1, Issue.1.
- Najaf, R. (2016). Impact of Fiscal Policy Shocks on the Indian Economy. *Journal of Hotel & Business Management*, 5(2), 1-6.
- Petrevski, G., Bogoev, J. ve Tedoski, D. (2016). Fiscal and monetary policy effects in three South Eastern European economies, *Empirical Economics*, Vol. 50, Issue 2, 415-441.

- Songur, M. ve Saraç, F. E. (2018). Türkiye’de Fiyat Düzeyinin Mali Teorisi ve Ricardocu Maliye Politikası, Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt 36, Sayı 2.
- Sargent, T. J. ve Wallace N. (1981). Some Unpleasant Monetarist Arithmetic. Federal Reserve Bank of Minneapolis Quarterly Review, 5(3).
- Yurdakul, F. ve Saçgan, O. (2007). Genel Fiyat Düzeyinin Belirlenmesinde Para ve Maliye Politikası Baskın Rejimler, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 62-2.
- Yurtkur Koç, A. (2017). Para ve Maliye Politikalarının Etkileşimi Meselesi: Yeni Uzlaş, Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, ICMEB17 Özel Sayısı.

KADİM İRFÂN GELENEĞİNİN KRİTİK ZAMANLARDAKİ MÜCADELECİ DİLİ

The Language of Ancient Wisdom Tradition in Critical Times

Nuran ÇETİN

(Dr. Öğr. Üyesi), Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat
Fakültesi, Tasavvuf Anabilim Dalı nurancetin571@gmail.com

Özet: Dil, din ve insan birbiriyle yakından irtibatlı en önemli kavramlardır. Bir dini ya da tarikat, mezhep, cemaat gibi dinî grupları yakından anlayabilmek için, o dine hâkim olan dilin çok iyi bilinmesi gerekir. Bu anlamda hem dilin hem de dinin tarihsel, kültürel, toplumsal olmak üzere pek çok alanda kendine özgü hususiyetleri bulunmaktadır. İslâm dinin kültürel bileşenlerinden biri olan irfân geleneğinin de şartlara, coğrafi koşullara göre zamanla gelişen ve değişen bir dilinin olduğu görülmektedir. Bilindiği üzere tasavvuf, kurumlarıyla birlikte ortaya çıktığı andan itibaren cemiyetin içinde yer alan dinî, ahlâkî, ilmî, ictimâî, iktisâdî, siyâsî ve askerî olmak üzere hemen hemen toplumun tüm alanlarında etkisini göstermiştir. Bununla birlikte mutasavvıfların sadece devletin ve milletin huzur ve selamette olduğu dönemlerde değil, kritik zamanlarda da müessir oldukları bilinen bir gerçektir. Nitekim mutasavvıfların normal zamanlarda kullandıkları hâl ve kâl dilinin kritik süreçlerdeki etkisini Haçlı Seferleri'nde, Moğol işgallerinde ve Kurtuluş Savaşı Mücadelesi'nde görmek mümkündür. İrfân geleneğini takip mutasavvıfların kritik zamanlardaki durumlarını yakından anlayabilmek gayesiyle ele alınan bu bildiri metni, iki bölümden oluşacaktır. Birinci bölümde İslâm tasavvuf kültür tarihinde öne çıkan ve Kur'ân kaynaklı olan fütüvvet, ahî ve isâr gibi bazı tasavvufî kavramlara değinilecektir. İkinci bölümde ise kritik süreçlerde mutasavvıfların mücadelecî diline yer verilecektir. Sonuç kısmında ise konuyla ilgili genel bir değerlendirme yapılacaktır.

Anahtar Kavramlar: Tasavvuf, irfân dili, Haçlı Seferleri, Moğol İstilâsı, Milli Mücadele.

Abstract

Language, religion and man are closely related and are the most important concepts. In order to closely understand a religion or religious groups such as cults, sects and orders, the dominant language of that religion must be well-known. In this sense, both language and religion have unique characteristics in historic, cultural and social terms among many others. The tradition of wisdom is one of the cultural components of Islam and it has its own language that develops and changes overtime depending on geographical and other conditions. As soon as it emerged, along with the institutions, mysticism has shown its effects in almost every single area

of the society including religious, moral, scientific, social, economic, political and military fields. In addition, it is also known that sufis were effective not only during the times of peace and prosperity for the state and nation but also during the critical times. Hence the language used by the mystics during ordinary times had shown its effects during the critical times of Crusades, Mongolian invasions and the War of Independence. Making an effort to have a close understanding of the sufis following wisdom tradition during critical times, this article consists of two parts. The first part will be touching upon some Qur'an-based mystic concepts such as altruism, which have a predominant place in Islam-mysticism cultural history. The second to the struggling language of sufis in critical processes. And finally a general assessment will be made in the conclusion part.

Key Concepts: Mysticism, wisdom language, Crusades, Mongolian Invasion, War of Independence.

GİRİŞ

İrfân geleneğini takip edenler, fert ve toplum nazarında etkili olabilmek için Kur'ân, sünnet ve sûfilerin söylemleri çerçevesinde dil ve metod geliştirmişlerdir. Bu metodun içeriğinde tasavvuf erbâbı şahsiyetlerin Allah, âlem ve insana yükledikleri muhtelif mânâlar yer almaktadır. Dilde, kalpte, fiilde, ahlâkîliğe önem veren mutasavvıfların sahip olduğu irfân dili, birtakım kavram, anlayış ve tecrübî birikimle günümüze kadar gelmiştir.

İrfân geleneğinin dikkat çeken en önemli özelliği, evrensel dünya görüşüne sahip olmasıdır. Bu anlamda evrensel düşünce biçiminin yansımalarını, muhtelif zaman diliminde yaşayan sûfilerin eserlerinde görmek mümkündür. Meselâ farklı zamanlarda yaşadıkları hâlde Ahmed Yesevî'nin, Mevlânâ'nın, Yûnus Emre'nin dili hep aynı olmuştur. Alt yapısını hikmet, mârifet, muhabbetin oluşturduğu bu dil, doğudan batıya geniş bir medeniyetin inşasında önemli rol oynamıştır. İrfân geleneği, evrensel dil özelliği sayesinde mâzîyi ve âtiyi aynı noktada buluşturabilmiştir. Bilindiği üzere bu dil, her insanın rahatlıkla anlaşılabilir, konuşabildiği gönül dilidir. Nitekim mutasavvıflar, kaleme aldıkları eserlerinde gönül dilini kullandıkları için her yaştan, her meslekten, her ırktan, her bölgeden, her dinden insanla rahatlıkla iletişim kurabilmişlerdir. Beşerî, ictimâî zeminde sağlam karakter inşâ etme gayesindeki irfân dilinin bir başka özelliği ise sözden ziyade hâl ve ef'âlde müessir olmasıdır. Böyle bir tesir gücüyle sûfiler, İslâm dinin yayılmasında, imânın kalıptan ziyade kalbe aktarılmasında, kritik zamanlarda ülke savunmasında, fetihlerin hızlanmasında önemli rol oynamışlardır.

Sûfiler kalbî ve rûhî seyre önem verdikleri gibi, bedenî seyre de önem vermişler, İslâm'a hizmet idealiyle diyar diyar dolaşmışlardır.

Mutasavvıflar, kaleme aldıkları eserleriyle, hâl ehli kişilikleriyle, yetiştirdikleri müridleriyle, tasavvufî faaliyetleriyle bulundukları coğrafyayı mânevî anlamda imâr etmişlerdir. Sûfiler, sadece devletin milletin huzur ve selamette olduğu dönemlerde değil, kritik zamanlarda da ön safta olmuşlardır. Bu anlamda Anadolu'nun Türkleşmesi, İslâmlaşması veya istilâ dönemlerinin ardından bağımsızlaşmasından bahsederken tasavvufî unsurlar üzerinde durulmadan bu süreçlerin anlaşılması mümkün değildir. Dolayısıyla siyâsî, iktisâdî, ictimâî, askerî, kültürel alanlarda önemli görevler üstlenen tasavvufî kurumlardan olan tekke ve tarikatların hem Türk-İslâm Medeniyetinin teşekkülünde hem de ülkenin zor zamanlarında önemli rolü olduğu görülmektedir.

1. KRİTİK SÜREÇLERDE İRFAN GELENEĞİNDE ÖNE ÇIKAN BAZI TASAVVUFÎ KAVRAMLAR

İlk dönemden itibaren tasavvufî kurumlar, Müslüman toplumlarda dînî, ahlâkî, mânevî, ictimâî alanlarda önemli görevler ifâ etmişlerdir. Bilindiği üzere tasavvuf, temel birtakım prensiplerinin yanı sıra toplumların ihtiyaç duyduğu ilim, ahlâk, hak, hakikat gibi konularda hizmet eden bir disiplindir. Tasavvuf, insanın iç âlemine yönelik kalp, rûh, nefis gibi mevzûlarla ilgilenmekle birlikte dış dünyada yaşanan sorunlardan da bigâne kalmamıştır. Tasavvuf hem milletin, huzûr ve sukûnette olduğu dönemlerde hem de kritik süreçlerde gidişata tesir eden niteliğinin olduğu görülmektedir. Bu bölümde kritik süreçlerde ve toplumsal zeminde önemli yeri olan bazı tasavvufî kavramlara yer verilecektir.

1.1. Fütüvvet

Arapça kökenli fütüvvetin aslı fetâ olup, sözlükte “genç”, “yiğit” ve “cömert” gibi anlamlara gelmektedir. Fütüvvet ise kerem, şehâ, şecâat, şefkat, cesâret, yardımseverlik, zayıflara sahip çıkma, zorluklara göğüs germe gibi muhtelif mânâlarda kullanılmaktadır. Fütüvvet aslında dervişlerin mânevî makâmı olup, fakr u fenâdan bir kısımdır. (Pakalın,1993:1,638)Sûfilerin ıstılâhında fütüvvet, fedakârlık olarak da kullanılabilir. Bu anlamıyla fütüvvetin ilk derecesi fedakârlık, son derecesi nefsini feda etme mânâsına gelmektedir. (Seccâdî, 2007:155). Kısacası fütüvvetin kişinin, başkalarının hak ve menfaatlerini kendisinden daha üstün tutma, söz ve fiilleriyle eziyet etmekten kaçınma, her durumda insanlara ikrâmda bulunmadır. (Tek, 2008:164).

Fütüvvet, temel itibariyle Kur'ân kaynaklı bir kavramdır. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de fetâ kavramı şöyle tanımlanmaktadır: **قَالُوا سَمِعْنَا فَتًى يَذْكُرُهُمْ يُقَالُ لَهُ إِبْرَاهِيمُ** “(İçlerinden bazıları) İbrâhim denilen bir gencin onların diline doladığını duyduk dediler.” (Enbiyâ, 21/60). Mezkûr âyette belirtildiği üzere “fetâ” ile bahsedilen kişinin, putları paramparça eden Hazreti İbrâhim olduğu anlaşılmaktadır. Kur'ân-ı Kerim'de yer alan bu ifadenin yanı sıra sûfiler, nefsanî duyguların da kişinin putu olduğunu dile

getirmişlerdir. Bu anlamda hakikî fetâ ehlinin, nefsinı yenebilen kimse olduğunu ifade etmişlerdir. (Kuşeyrî, 1999:306). Kur’ân-ı Kerim’de geçen fetâ’ya dâir bir başka âyet-i kerîme şudur: نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ نَبَأَهُم بِالْحَقِّ إِنَّهُمْ فِتْيَةٌ ؕ “Biz sana onların haberlerini gerçek olarak anlatıyoruz. Şüphesiz onlar Rablerine inanmış birkaç genç yigitti. Biz de onların hidâyetlerini arttırmıştık.” (Kehf, 18/13).

İslâm kültür ve medeniyet tarihinde fütüvvet kavramı, ilk defa Abbâsî halifesi Nâsır-Lidînillâh döneminde (575-622/1180-1225) resmî hüviyet kazanmıştır. Çünkü Halife Nâsır-Lidînillâh, siyâsî ve sosyal durumu bozulan devlet otoritesinin yeniden tesisi için fütüvvet ehlinden istifade etmeyi uygun görmüştür. Bunun hâsıl olması için meliklerin ve valilerin yani yönetim kesiminin fütüvvet teşkilatına girmesini istemiştir. Halife Nâsır-Lidînillâh bu uygulamasıyla, en üst tabakadan başlayarak hem halkın hem yönetimin, devlete sadakât ve bağılıklarını arttırmayı umut etmiştir. Halife Nâsır-Lidînillâh bunu yaparken o zamana kadar gayr-ı resmî konumda olan fütüvvet kurumuna resmî hüviyet kazandırmıştır. Halife Nâsır-Lidînillâh bu şekilde meşrûiyeti olan bir kurumun desteğini arkasına alarak, devlete olan güveni yeniden tesis etmeye çalışmıştır. Halife Nâsır-Lidînillâh, bahsedilen amaca yönelik olarak Şihâbüddin Sühreverdî ve beraberindeki heyeti, Anadolu Selçuklu hükümdarı I.İzzeddin Keykavus’a göndermiş ve onu fütüvvet teşkilatına davet etmiştir. Devam eden süreçte Halife Nâsır-Lidînillâh’ın teşvikiyle Anadolu’da fütüvvet anlayışı gittikçe güçlenmiştir. (Hartmann, 2006: 32, 399-402; Çakmak, 2014, 7 (13), 150-151).

İlk dönem sûfîlerden Abdülkerim Kuşeyrî fütüvveti, insanın başkası için çalışıp gayret etmesi, kendisini insanlığa adanması olarak açıklar. (Kuşeyrî, 1999:305). Fütüvvete dair yazdığı eseri ile tanınan Ebû Abdurrahman Sülemî (ö.412/1021), fütüvvetin ilk insan Hz. Âdem’le başladığını ve sırasıyla diğer peygamberlere intikal ettiğini belirtir. Ona göre yeryüzünde bu davete ilk koşan kişi Hz. Âdem olmuştur. Hz. Âdem’den sonra bu kutlu davet, oğlu Kâbil’e tevdi edilmiş, fakat o bunu geri çevirmiştir. Kâbil’den sonra bu emânet, Hz. Âdem’in diğer oğlu Hâbil’e verilmiştir. O emânetin gereğine riâyet etmiştir. Sonrasında bu sorumluluk sırasıyla diğer peygamberlere intikal etmiştir. Öyle ki fütüvvete dair kimliği ile öne çıkan peygamberler olmuştur. Bilindiği üzere Allah Teâlâ, nebîler arasında Hz. İbrahim’e fetâ ismiyle hitâb etmiştir. Ebû Abdurrahman Sülemî’ye göre, fütüvvet son olarak Hz. Muhammed’e ulaşmıştır. Hz. Peygamber de böylesine yüce emânetin kendisinden sonra gelecek nesillere aktarılması için Hz. Ebûbekir, Hz. Ömer, Hz. Ali’ye verdiği görevle onları fütüvvet emîni tayin etmiştir. (Sülemî, 1977: 22-23). Aslında Hz. Peygamber’in hayatındaki fütüvvet anlayışını, Hıfu’l-fudul’a üye olduğu gençlik yıllarına kadar götürmek mümkündür. Nitekim

Cahiliye devrinin en karanlık dönemi yaşanırken, Hz. Peygamber böyle bir iyilik hareketini desteklemiştir.

İslâm tasavvuf kültüründe fütüvvetin önemli yerinin olduğu bilinmektedir. Nitekim tasavvuf, Irak ve Horasan bölgelerinde fütüvvet meşrebi ile neşvünemâ bulmuştur. Bu anlamda Irak ve Horasan'da fütüvvet ehli çok sayıda meşhur sûfî yetişmiştir. Meselâ Ahmed b. Hadraveyh, Ebû Hafs el-Haddâd ve Ebû Turâb gibi isimler Horasan'da; Fudayl b. İyâz, Ma'rûf-i Kerhî, Hâris el-Muhâsibî, Sehl b. Abdullah el-Tüsterî gibi zevât ise Irak'ta yetişen sûfilerden bazılarıdır. Fetâ adıyla bilinen cesaretli, kahraman, cömert ve fedakâr kimselerin Horasan ve Irak toplumunda önemli nüfuzunun olduğu anlaşılmaktadır. Bahsi geçen nitelikler sûfilerde de bulunduğu için, ilk dönemde fetâ "sûfî", fütüvvet ise "tasavvuf" olarak zikredilmiştir. Bu mânâda fütüvvet ve tasavvuf birbirinden ayrı iki yapı olarak telakki edilememiştir. Bilindiği üzere fütüvvete dair ilk eseri Ebû Abdurrahman es-Sülemî kaleme almıştır. Onun *Kitâbü'l-fütüvve* adlı eserinde zikrettiği fütüvvetle ilgili âdâb ve ahlâka dair nitelikler, aynı zamanda sûfide de bulunması gereken özelliklerdir. (Uludağ, 1996: 13, 259-261). Fütüvvete dair yazılan bir başka eser ise, Hâce Abdullah el-Ensârî el-Herevî'nin *Kitâbu'l-fütüvvet* adlı telifidir. Söz konusu eser Sezai Küçük tarafından tanıtılmıştır. Bkz. (Küçük, 2000: 2, 137-166).

Fütüvvet ehlinin ve Ahîlerin uyması gereken âdâb, erkân ve esasları ihtivâ eden kitaplar *Fütüvvetnâme* adıyla isimlendirilir. *Fütüvvetnâme*'lerde, Kur'ân-ı Kerim ve hadis-i şerifler ana kaynak alınır. Allah'ı ve yarattıklarını sevmek, nefse hâkim olmak, edebe riâyet etmek, iyi huylu olmak, takvâyı arttırma gibi tavsiyelerin bulunduğu *Fütüvvetnâme*'ler ile sûfilerin bu yönde kaleme aldığı eserler arasında pek çok ortak noktanın olduğu görülmektedir. Nitekim XIV. asrın ilk yarısında Yahyâ b. Halil b. Çopan el-Bulgarî tarafından yazılan *Fütüvvetnâme*'deki âdâb ve kurallarla Ebû Hafs Ömer es-Sühreverdî'nin (ö. 632/1234) kaleme aldığı *Avârüfü'l-maârif* adlı tasavvufî eserde dile getirilen prensip ve kurallarının aynı mâhiyette olduğu anlaşılmaktadır. (Demirci, 1992: 7, 84; Çağatay, 1952, 1 (2-3), 67) Denilebilir ki, hem İslâm kültüründe hem de tasavvufî disiplinde yer alan fütüvvet, zamanla kavram olmaktan çıkmış, bir hareketin adı olmuştur. Sonradan bu hareket, Ahîlik kurumuna temel teşkil etmiştir. Fütüvvet ve Ahîlik, Türk İslâm Medeniyeti'nde yer alan birbiriyle yakından alakalı olan, hem nazarî hem de teorik yanı bulunan dinî, ahlâkî, ictimâî değerler sistemidir. Bu anlamda fütüvvetin dayandığı noktalar, tam olarak anlaşılmadan Ahîliğin anlaşılması mümkün değildir.

1.2. Ahîlik

Fütüvvet geleneğinin devamı olan Ahîliğin Anadolu'nun iskânı, Türkleşmesi ve İslâmlaşması sürecinde dinî, siyâsî, iktisâdî, ilmî, ictimâî

anlamda önemli katkısı olmuştur. Arapça “ahî” ya da Türkistan Türkçesinde “akı” kelimesinden geldiği bilinen ahî; “kardeşim”, “kardeş”, “civanmert”; akı ise “eli açık”, “cömert”, “yiğit” gibi muhtelif anlamlar ifade eder. Bununla birlikte Anadolu Türkçesinde akı kelimesinin zamanla Ahî’ye dönüşmüş olma ihtimali yüksektir. Ayrıca fütüvvet ve Ahîliğin çoğu kere birbirlerinin yerine kullanıldığı olmuştur. Genel olarak Ahî, Ahî Evrân (660/1262) tarafından kurulan Ahîlik teşkilatı mensuplarına verilen unvandır. (Uludağ, 1999: 29; Şeker, 2013: 446).

Bu anlamda Ahî Evrân’ın asıl adı Şeyh Nasîrüddin Mahmûd Ahî Abbâs olup, Ahî Evrân (Evren) adıyla tanınmaktadır. Asya içlerinden Anadolu’ya gelen mutasavvıflardan biri olan Ahî Evran’ın tarihî bir kişiliği bulunmasına rağmen, o daha çok hakkında söylenen menkıbeler ile öne çıkmıştır. “Gök”, “kâinât”, “yılan”, “ejderha” anlamlarına gelen Evran lakabının da zikredilen menkıbelerden ileri geldiği söylenmiştir. Denizli, Konya, Kayseri gibi illerde Ahîlik teşkilatının kuruluşunda ve yayılmasında önemli rolü olmuştur. Son olarak hizmetlerini yürütmek için gittiği Kırşehir’e yerleşmiş ve burada 1262 veya 1300 yılında vefat etmiştir. Ahî Evrân’ın Hacı Bektâş-ı Velî (ö.1270) ve Mevlânâ Celâleddin Rûmî ile çağdaş olduğu anlaşılmaktadır. (Şahin, 1988: 1, 529-530).

Ahîlerin belli başlı özelliklerinden bahsedilecek olursa şunlar söylenebilir: Ahîler, zâviyelerine gelen herkese nazik ve kibar davranırlar. Misafirlerin yeme, içme ve barınma gibi ihtiyaçlarını karşılarlar. Zulmün ve haksızlığın karşısında olurlar. Her Ahînin bir mesleği ve sanatı olduğu için, kendi elinin emeği ile geçinir. Aralarından seçtikleri bir reis başlarında bulunur. (Cebecioğlu, 2004: 65).

Genel olarak XIII. yüzyıl’dan itibaren Anadolu’da faaliyetlerini sürdüren Ahîliğin birden fazla cihetiyle öne çıktığı görülmektedir. Bu bağlamda Ahîlik, hem fetih ve gazâ hamlelerini kolaylaştıran askerî yapı, hem de sanat ve emeğiyle çalışanları himâyesine alan iktisâdî teşekküldür. Ahîlik bu iki özelliğinin yanı sıra, söz konusu teşkilâta mensup kişilerin dînî-mânevî, ahlâkî ihtiyaçlarına cevap veren tasavvufî harekettir. Ahîler, şehirlerarası ticaret vasıtasıyla da İslâm’ı bir beldeden diğerine yaymışlardır. Ayrıca dinî, ictimâî, ticârî ve meslekî hayatın içinde yer alan bu kurum, Osmanlı Devleti’nin kuruluşunda önemli görevler üstlenmiştir. (Demirci, 1992: 7, 83).

Ahîlik kurumunun geçmişi Selçuklu Devleti’ne kadar gider. Moğol istilâsı nedeniyle Anadolu’ya yapılan göçlerin, Ahîliğin kurulmasını ve kurumsallaşmasını hızlandırdığı anlaşılmaktadır. Nitekim Moğol istilâsından kaçan pek çok grup ve meslekten insan, yaşadıkları zulüm nedeniyle Anadolu’ya akın etmiştir. Dolayısıyla Anadolu, Moğollardan kaçan edib, şâir, sanatkâr, âlim ve ârif şahsiyetlerin sığındığı merkez olmuştur. Moğol saldırıları nedeniyle zulümlere maruz kalan halk ise içine

düştüğü sıkıntıdan kurtulmak için mânevî değerlere daha fazla bağlanmıştır. Tarihteki hâdiselere bakıldığında âlim ve ârif şahsiyetlerin, hem halktan hem de yönetimden ihtirâm gördüğü anlaşılmaktadır. Devlet ricâlinin, ulemâ ve meşâyîha himâye ve hürmet göstermesiyle Türk ve İslâm âleminin muhtelif bölgelerinden gelen âlim ve mutasavvıflar, Anadolu'nun en ücrâ köşelerine kadar giderek maddî durumu yeterli kimselerle birlikte, medrese ve zâviyeler tesis etmişlerdir. Bu dönemde Ahî Evrân, Baba İlyâs, Hacı Bektâş-ı Velî, Mevlânâ Celâleddin Rûmî gibi isimlerin öne çıktığı görülmektedir. (Çağatay, 1952: 1 (2-3),79).

Ahîlik, meslek ve sanat örgütlenmesi olarak tanınmasına rağmen, kurdukları zâviyelerle Ahîler, her kesimden insana hitâb etmiştir. Temel esasları bakımından pek çok ortak noktası olan Ahîlik ve fütüvvetin benzer yapılanmaya sahip oldukları görülmektedir. Bu anlamda Ahîlik, fütüvvetin Anadolu'da ortaya çıkan hâlidir. Dolayısıyla Ahîliğin temelini fütüvvet teşkil etmektedir. Ahîlik ile tarîkat arasındaki benzerlikler şöyle ele alınabilir: Ahîler, tarikatlar gibi köy, kasaba ve dağ başlarına zâviyeler tesis etmişlerdir. Hatta tarîkata benzer bir sistemin Ahîlerde de olduğu anlaşılmaktadır. Meselâ, müridin, meşrebine uygun tarîkata girmesi ile Ahîlikte çırağın, yatkın olduğu mesleğe yönlendirilmesi bu benzerliklerden biridir. Buna ilâveten tasavvufta tarîkatın mürşidi, Ahîlikte ise mesleğin pîri bulunmaktadır. Bilindiği üzere her ikisinde de şeyh ve ustaya teslimiyet ön plandadır. Tarîkatlarda mürîd-mürşid irtibatı, Ahîlikte ise usta-çırak ilişkisi önemlidir. (Göktaş, 2011:110-111). Kısacası tarîkatta ve Ahîlikte hak ve adalet sever olmak, zulme ve zalimlere boyun eğmemek, haksızlığa karşı mücadele etmek, zor dönemlerde yiğitlik, cesaret, kahramanlık ve fedakârlık gösterebilmek, karşılık beklemeksizin iyilik ve yardımda bulunabilmek önemlidir.

Bilindiği üzere Ahîlik dinî, siyâsî, askerî, ictimâî, iktisâdî olmak üzere muhtelif niteliklere sahip bir kurumdur. Günümüzde Ahîliğin daha çok ekonomik yönü üzerinde durulduğu görülmektedir. Tarihte önemli görevler ifâ eden bu kurumun parçacı bir bakış açısından ziyade, bütün yönleriyle ve döneminin koşulları çerçevesinde değerlendirilmesi gerekir. Bununla birlikte Moğolların Anadolu'daki büyük yıkım ve tahribâtlarından dolayı Ahîliğe dâir pek çok bilgi ve belgenin günümüze ulaşmadığı da bir gerçektir.

1.3.Îsâr

Îsâr kelimesi sözlükte bir şeye öncelik vermek, bir şeyi üstün tutmak, ikrâm etmek gibi muhtelif mânâlar ifade eder. (İbn Manzûr, ts:4,7) Terim anlamıyla fedakârlık demek olan îsâr kişinin, başkalarının hak ve menfaatlerini kendi hak ve menfaatlerinden önde tutması, fayda sağlama ya da zarardan korunma hususunda kendisinden çok kardeşlerini düşünmesi, onların ihtiyacını karşılaması, diğergâmlık ve fedakârlık

vasıflarına sahip olması demektir. (Uludağ,1999:272) Bu anlamda Allah Teâlâ'nın ve insanların haklarına ihtirâm göstermek, cimrilik gibi kötü alışkanlıklardan tamamen kaçınmak, güzel ahlâk sahibi olmak îsâr için büyük önem arz eder. (Herevî, 2017:37) Bu minvalden bakılacak olursa îsâr anlayışındaki kişi, kendisinden çok başkalarının iyiliğini ve yararını düşünür. Hatta sadece düşünmekle kalmaz, bunu fiiliyata aksettirir ve hiçbir karşılık beklemeden başkalarına yardım eder. (Sancaklı, 2006, 7 (17), 33). Îsârın zıddı olan bencillik ise insanın yalnızca kendisiyle ilgilenmesi, irtibatlı olduğu herkesi ve her şeyi sadece kendi faydası için kullanma isteği demektir. Bilindiği üzere bencillik, yardımlaşma ve dayanışma rûhuna engel teşkil eden önemli sorunların başında gelir. (Sancaklı, 2006, 7 (17), 31)

Îsâr da fetâ kavramı gibi Kur'ân kaynaklı bir terimdir. Kur'ân-ı Kerim'de bu konuda yer alan ifadeler şöyledir: “Daha önceden Medine’yi yurt edininp îmânî kalplerine yerleştirenler (Ensâr), hicret edip kendilerine gelen müminleri severler. Onlara verilenlerden dolayı (ganimet malı) içlerinde herhangi bir rahatsızlık hissetmezler. Kendileri zarûret içinde bulunsalar bile onları kendilerine tercih ederler. Nefsinin cimriliğinden korunmuş kişiler, işte onlar kurtuluşa erenlerdir.” (Haşr, 59/9). Söz konusu âyette geçen *وَيُؤْثِرُونَ عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ* “Kendileri zarûret içinde bulunsalar bile onları kendilerine tercih ederler.” ifadesi îsârı anlatmaktadır. Çünkü bu âyet-i kerîmede Ensâr'ın Mekkeli Muhâcirlere gösterdiği îsâr örneği ele alınmaktadır. Muhâcirler dinî, ahlâkî, siyâsî, iktisâdî muhtelif sebeplerden dolayı, sahip oldukları varlıkları, Mekke’de bırakarak Medine’ye göç etmek zorunda kaldılar. Ensar, bu süreçte Hz. Peygamber başta olmak üzere gelen misafirlerini hürmet ve muhabbet duygularıyla karşıladılar. Büyük bir sosyal dayanışma örneği sergileyen Ensâr, maddî imkânlarını muhâcir kardeşleriyle paylaştılar. İhtiyaç içinde olmalarına rağmen, Mekke’den gelen kardeşlerini kendilerine tercih ettiler. Bu anlamda Ensâr'ın her türlü menfaat ve çıkarlarını bırakıp, kardeşlerini üstün tutma anlayışı Kur'ân-ı Kerîm’de övülmüştür. Kısacası bu âyet-i kerîme’de Ensâr'ı Ensâr yapan önemli noktalar vurgulanmıştır. Allah Teâlâ Kur'ân-ı Kerîm’de Ensâr ve Muhâcir’in kardeşlik bağı ile birbirlerine bağlılığını zikrederek, Müslüman toplumların böyle bir anlayışta olması gerektiğine dikkat çekmiştir. Bu âyetin yanı sıra dört âyette daha îsâr kelimesi, “birini diğerine tercih etme” anlamında geçmektedir. (Bkz. Yusûf Sûresi 12/91; Tâ-Hâ Sûresi 20/72; Nâziât Sûresi 79/39; A’lâ Sûresi 87/16)

Zikredilen âyette cömertlik, fedakârlık, ikrâm etme, yardımda bulunma gibi mânâlarda kullanılan îsâr kelimesi, İslâm tasavvuf düşüncesinin de önemli kavramları arasında yer almaktadır. Bu konuda Herevî îsârı, sâlikin birtakım sıkıntılara uğrasa da, aşılması güç engellerle karşılaşırsa da hatta

gücü tükense, bedeni zayıflasa dahî Allah'ın rızasını tercih etmesi olarak ele alır. (Herevî, 2017: 37)

2.İRFÂN GELENEĞİNİN KRİTİK ZAMANLARDAKİ MÜCADELECİ DİLİ

Türkler, İslâm'a girdikleri andan itibaren, bir taraftan İslâm medeniyetinin gelişmesine büyük katkıda bulunken, bir taraftan da Haçlı Savaşları ve Moğol İstilâları başta olmak üzere İslâm âlemine yapılan saldırılarla mücadele etmek zorunda kalmışlardır.

Bilindiği üzere Türkler Anadolu'ya Büyük Selçuklu Devleti'nin ikinci hükümdârı Sultan Alparslan'ın (1064-1072) 1071 yılında kazandığı Malazgirt Zaferi'nden sonra gelmiştir. Bu zaferin ardından Anadolu, İslâmlaşma ve Türkleşme sürecini yaşamıştır. Dinî ve mânevî anlamda bu sürecin gelişmesinde Mevlânâ, Yûnus Emre, Hacı Bektâş-ı Velî gibi sûfilerin büyük tesiri olmuştur. Zikredilen isimlerin yanı sıra Anadolu'nun İslâmlaşmasında, Orta Asya'nın muhtelif bölgelerinden göç eden mücâhid sûfilerin önemli rolü olduğu bilinmektedir. Uzun süren kolektif çabaların neticesinde Kur'ân ve Sünnet ışığında Anadolu'ya Türk-İslâm mührü vurulmuştur. Bütün bu çalışmalar, gönüllü gayretlerin neticesi olarak ortaya çıkmıştır. Fuad Köprülü'nün deyimiyle Osmanlı Devleti hiçbir zaman cebri bir İslâmlaştırma siyâseti takip etmemiştir. (Köprülü,1994:81). Anadolu'nun Türkleşme ve İslâmlaşma faaliyeti Selçuklu, Anadolu Selçuklu Devleti ve Osmanlı ile devam etmiştir. Bu sürecin başarıya ulaşmasında îsâr, fütüvvet ve Ahîlik gibi unsurların hem yaşatılması hem de nesilden nesile aktarılmasının etkili olduğunu söylemek mümkündür.

Ahîliğin kuruluş döneminden itibaren Osmanlı Devleti'nin siyâsî, ictimâî ve iktisâdî hayatında önemli yeri olmuştur. Osmanlı'nın kısa sürede beylikten devlet hâline gelmesinde, dünya tarihini değiştirecek nitelikteki hâdiseleri gerçekleştirmiş olmasında, uzun dönem hükümlanlık yapmasında maddî ve mânevî pek çok sebeplerin olduğu görülmektedir. Bunlardan birincisi, Osmanlı'nın din, dil, ırk ayrımı gözetmeden adâlet ve hoşgörü temelli bir anlayışa sahip olmasıdır. İkinci olarak, Selçuklulardan tevarüs eden maddi ve mânevî mirasın Osmanlı tarafından iyi değerlendirilmiş olmasıdır. Üçüncü olarak, dönemin gerektirdiği ekonomik, kültürel ve sosyal şartlara uygun değişiklikleri gerçekleştirmiş olmasıdır. Böylece Osmanlı, bir uç beyliği iken kendisinden çok daha büyük beylikler ve devletler arasından sıyrılarak İslâm Kültür ve Medeniyeti'nde kalıcı izler bırakmıştır. (Kazıcı, 2007: 9-11).

Osmanlı Devleti, İslâm'a dayandığı ölçülerle bütün dinlerin ve ırkların bir arada olabildiği bir üst kültür olgusu tesis etmişti. Bu anlamda Osmanlı'nın bahsedilen üst kültürünü “İlâhî mes'uliyet” anlayışı oluşturmaktaydı. Osmanlı fetihlerinin temel felsefesi de bu anlayışa

dayanmaktaydı. Dolayısıyla devletler fethetmek, yeni topraklar kazanmak, geniş kitlelere hükmetmek, gücü elinde bulundurmak gibi mevzular Osmanlı Devleti için sadece bir araçtı. Onun asıl amacı “İlâ-yı kelimetullâh” idi. Bu gayesini “İlâhi mes’uliyet” anlayışı çerçevesinde yerine getiriyordu. (Kazıcı, 2007: 12-13).

Osmanlı’nın kuruluş yıllarında, İslâm dünyasının muhtelif yerlerinden gelen çok sayıda âlim ve ârif zevât Anadolu’da bulunmaktaydı. Bunlar arasında Gâziyân-ı Rum ve Alperenlerin olduğu görülmektedir. Bununla birlikte Osman Gâzi’nin arkadaşlarının pek çoğunun “gâzi” unvanına sahip olması dikkat çekicidir. Benzer şekilde Âhiyân-ı Rum yani Anadolu Ahîleri, Horasan Erenleri’nden oluşan Abdalân-ı Rum adıyla Âşık Paşazâde’nin ifade ettiği dervişler yer almaktaydı. Bununla birlikte Ahî teşkilâtının Anadolu’daki faaliyetlerinin Osmanlı Devleti’nin kurulmasında önemli rolü olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Osman Gazi’nin kayınpederi Şeyh Edebalî ve arkadaşlarının söz konusu Ahî teşkilâtına mensûbiyetleri bilinmektedir. (Barkan, 2003:147-148) Ayrıca Bursa’nın fethinde bulunan Şeyh Abdâl Murâd, Horasan Erenlerinden olup Yesevî dervişlerindendir. Hacı Bektâş-ı Velî faaliyetlerini Anadolu merkezli yürüten sûfilerden biridir. Buharâ’dan gelen Emîr Sultan ile Yesevî dervişlerinden Geyikli Baba diğer sûfiler bu bağlamda zikredilebilir. (Barkan, 2003: 162-163).

Anadolu’nun İslâmlaşma sürecinde sûfilerin hizmetlerine bakılacak olursa şunlar söylenebilir: Dervişler, dağ başlarında ve en ücrâ yerlerde zâviye tesis ederek, gittikleri yerleri imâr ederek şenlendirmişlerdir. Çorak toprakları işleyerek buraları mamur hâle getirmişlerdir. Dervişler köy kurdukları yerlerin imarı yanında emniyetini de sağlamışlardır Sûfiler bu hizmetlerin karşılığında herhangi bir talepte bulunmamışlar, sadece Allah rızası için gayret etmişlerdir. Bu anlamda dağ başlarını mesken tutan azimli, yiğit, gözü pek dervişler, İslâm’ı yayılmasına gönüllü olarak hizmet etmişlerdir. (Barkan, 2003: 169).

Köy kurarak Anadolu’nun imarına katkı sunan dervişlere bakıldığında, bunların aynı zamanda bağlı bulundukları memleketlerin fethine iştirâk eden gâzi askerler olduğu görülmektedir. Sûfilere yaptıkları bu hizmetler karşılığında fethedilen bölgelerde boş araziler tahsis edilmiştir. Bu uygulama neticesinde pek çok ıssız köyün şenlendiği anlaşılmaktadır. Nitekim Tanrı dağı yakınındaki Kümeli, boş ve virân bir yerdir. Yağmuroğlu Hasan Baba Zâviyesi’ndeki dervişler burada bağ, bahçe, mescid, değirmen inşa etmiştir. İssız alanlar, dervişler eliyle mamur hâle getirilince, buralar gelen geçenin rahatlıkla uğradığı bir mevki olmuştur. (Barkan,2003:176). Anadolu’nun hemen hemen her bir tarafı, gelip yerleşen, tekke inşa eden, imâr ve âsâyişi ile ilgilenen muhâcir dervişler eliyle mamur hâle getirilmiştir.

Dağ başlarında, bayır ovalarda, تنها yerlerde, vahşi tabiatın ortasında yerleşim yeri kurmak, yeni köyler tesis etmek, ancak imânî, azimli, sâlih insanların gayretiyle olabilecek bir durumdur. (Barkan, 2003: 177). Bu anlamda sâlihlerin, dervişlerin, âlimlerin, âriflerin tek gayesi “İlâ-yı Kelimatullâ”tır. Yani Allah Teâlâ’nın adını yüceltmek ve her tarafa duyurmaktır.

Sûfilerin, Anadolu’nun İslâmlaşması sürecinde dinî ve millî değerlere birlikte önem verdikleri görülmektedir. Sûfiler kurdukları tekkelerle dinî, ahlâkî, ictimâî, iktisâdî alanlarda toplumda etkili oldukları gibi, İslâm fütuhâtını da kolaylaştırmışlardır. Bahsedildiği üzere sûfiler, Anadolu’da köylerin kurulmasında önemli rol oynamıştır. Issız dağ başlarına kurulan tekkeler, askerî sevk ve idareyi kolaylaştırmış, eşkıya vs. engel olduğu için ticaretin gelişmesini de hızlandırmıştır.

Sûfiler, ülkenin huzurlu olduğu dönemde ilim irşâd faaliyetleriyle meşgul olmuşlar, savaş gibi birtakım zorluklar esnasında ise vatanın kurtuluşu için mücadele etmişlerdir. Anlaşıldığı kadarıyla milletin daha çok din adamları ve sûfî şahsiyetlerden etkilendiği görülmektedir. Bu anlamda meşâyihın, ulemâdan daha etkili olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü toplum, sûfilerin kerâmet ehli olduğuna ve onların Hz. Peygamber’in neslinden geldiğine inanıyordu. (Küçük, 2003: 43) Meşâyihâ olan muhabbet ve hürmet, halkın vatan savunmasına katılımında etkili olmuştur. Bilindiği üzere din, ancak özgür vatan toprakları üzerinde yaşanabilir. Bu bilinçle hareket edildiği için Türk İslâm tasavvuf kültür tarihinde din, vatan, millet bir bütün olarak kabul edilmiştir.

Zâhirî ve bâtinî ilimleri tahsil eden sûfiler, normal zamanlarda vaaz ve nasihat yoluyla halk üzerinde tesirli olurken, kritik dönemlerde ise fiili mukâvemet göstererek, süreçlere katkıda bulunmuşlardır. Meselâ, sûfiler, hem I. Dünya Savaşı sırasında hem Millî Mücadele Dönemi’nde vaaz ve sohbetleriyle milleti mücadeleye davet etmiş ve halkın moralini yüksek tutmaya çalışmışlardır. Bilindiği üzere Millî Mücadele’nin başarılı olmasında en önemli faktörlerden biri mânevî cephede yürütülen faaliyetlerdir. Bu dönemde ırka değil, dine dayanan bir anlayış benimsenerek ülke içinde birlik ve beraberliğin teminine önem verilmiştir. Böylece etnik ayrılıkları körükleyerek ülkenin parçalanma amacını güden İtilâf Devletleri’nin oyunu bozulmuştur. Türkiye’nin kritik dönemlerdeki tarihine bakıldığında din unsurunun yoğun bir şekilde kullanıldığı, hatta muvaffakiyetin gerçekleşmesinde temel unsurlardan biri olduğu görülmektedir. (Sakallı, 1997:138-139, 312) Millî Mücadele gibi pek çok mücadelenin maddî cephesi olduğu gibi onun bir de mânevî ciheti vardır. Bu anlamda Türkiye’nin kritik süreçleri ele alınırken her iki unsurun birlikte değerlendirilmesi gerekir.

SONUÇ

Anadolu toprakları, geçmiş dönemlerden itibaren canlı ve hareketli konumunu daima muhafaza etmiştir. Türkler, fetihlerle İslâm dünyasındaki hâkimiyetlerini arttırdıkça siyâsî ve dinî birlikteliği aynı minvalde korumaya özen göstermişlerdir. XII. ve XIII. yüzyıllardaki Haçlı Seferleri ve Moğol istilâları, siyâsî çöküşe sebep olmuş; fakat Müslüman halklar dinî söylemler etrafında birleşerek vatanlarını korumak için mücadele vermişler, bağımsızlıklarına kavuşmuşlardır.

Tarihteki konumuna bakıldığında irfân geleneğinin kurumlarından olan tekke ve tarikatların, maddî mânevî anlamda faydalı hizmetler yaptıkları görülmektedir. Yaygın eğitim yapısında olan tekkeler, gerçekleştirdikleri faaliyetlerle normal zamanlarda pek çok şâir, edib, hattat, sanatkâr, bestekâr, mûsikîşinas ve müellif şahsiyetin yetişmesine katkıda bulundukları gibi, kritik süreçlerde de vatan savunmasına sahip çıkan neferler yetiştirerek cepheye yollamışlardır. Kapısı herkese açık olan tekkeler bunu bünyelerindeki aşk, vecd, rûh, irfân, usûl ve erkân ile kâlden ziyade hâle önem veren gönül diliyle yapmışlardır. Gönülleri fethetme gayretindeki bu zevâtın, maddî fetihlerle de ilgilenmiş olmaları gayet doğal bir durumdur. Bilindiği üzere mânevî anlamda gönülleri fethetme işi, maddî fetihlerden çok daha zordur. Bununla birlikte bu kurumlar, gönülleri besleyen ders ve nasihatlerle bireysel ve toplumsal ahlâkın gelişmesine öncülük etmişlerdir.

Tekkelerin son dönemdeki vaziyetlerinden hareketle parçacı yaklaşımla bu kurumları değerlendirmek, oldukça eksik bir bakış açısı olacaktır. Kadim irfân geleneğini daha yakından anlamak için söz konusu kurumları zirvede oldukları dönemlerle de mukayese ederek ele almak icâb eder. Objektif değerlendirme yapılmadığı takdirde bu kurumlara karşı yanlış algılama biçiminin ortaya çıkması muhtemeldir. Dolayısıyla eksik bakış açısıyla ilimin temel hedefi olan gerçeğe ulaşma da mümkün olmayacaktır. Millî Mücadele ve bağımsızlık sürecinden bahsedilirken, sadece bunun maddî yönünün ele alınması doğru değildir. Tek bir noktaya indirgenen bakış açısından ziyade kuşatıcı bir düşünce etrafında mânevî cihetinin de yakından tanınması gerekir. Kadim medeniyet havzamız içinde yer alan irfân geleneğimizin aktif dili, ancak objektif yaklaşımla tetkik edildiğinde açığa çıkacaktır.

KAYNAKÇA

- BARKAN, Ö.L. (2003), İstilâ Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zâviyeler, haz. Cemil Çiftçi, *Tasavvuf Kitabı*, (141-191), İstanbul: Kitabevi Yayıncılık.
- CEBECİOĞLU, E. (2004), *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, İstanbul: Anka Yayınları.

- ÇAĞATAY, N. (1952), Fütüvvet-Ahî Müessesesinin Menşei Meselesi II, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1 (2-3), 61-84.
- ÇAKMAK, M. (2014), Ahîliğin Tasavvufi Temelleri ve Ahîlik-Fütüvvet İlişkisi, *Hikmet Yurdu*, 7 (13), 143-158.
- DEMİRCİ, M. (1992), Ahîlik'te Tasavvufi Boyut: Fütüvvet, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7, 83-90.
- GÖKTAŞ V. (2011), Ahîlik ve Tasavvuftaki Bazı Müşterek Ahlâkî Öğeler, *Ahîlik Uluslararası Sempozyumu "Kalite Merkezli Bir Yaşam" 20-22Eylül 2011 Kayseri Bildiri Kitabı*, 107-124
- HARTMANN, A. (2006), Nâsır-Lidînillâh, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (32, 399-402), İstanbul: TDV Yayınları.
- HEREVÎ, A. (2017), *Menâzilü's-sâirîn*, trc. Abdurrezzak Tek, Bursa: Emin Yayınları.
- İBN MANZÛR, (ts.) *Lisânu'l-Arab*, Beyrut, 4, 7.
- KAZICI, Z. (2007), *Uçbeyliği'nden Devlet-i Aliyye'ye Osmanlı*, İstanbul: Kayıhan Yayınları.
- KÖPRÜLÜ, F. (1994), *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- KUŞEYRÎ, A. (1999), *Kuşeyrî Risâlesi*, haz. Süleyman Uludağ, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- KÜÇÜK, H. (2003), *Kurtuluş Savaşı'nda Bektâşîler*, İstanbul: Kitap Yayınevi.
- KÜÇÜK, S. (2000), Abdullah Ensârî el-Herevî'nin Tasavvufi Fütüvvet Risâlesi: "Kitâbü'l-fütüvvet", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2,137-166.
- PAKALIN, M. Z. (1993) *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- SAKALLI, B. (1997), *Millî Mücadelenin Sosyal Tarihi (Müdâfaa-i Hukuk Cemiyetleri)*, İstanbul: İz Yayıncılık.
- SANCAKLI, S. (2006), Hz. Peygamber'in Erdemli İnsan Yetiştirme Bağlamında İlsâr (Diğergamlık) Kavramına Verdiği Önem, *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 7 (17), 29-56.
- SECCÂDÎ S. C. (2007), *Ferheng-i Istilahât ve Tabirât-ı İrfânî*, çev. Hakkı Uygur, İstanbul: Ensar Neşriyat.
- SÜLEMÎ, A. (1977), *Tasavvufta Fütüvvet*, çev. Süleyman Ateş, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- ŞAHİN, İ. (1988), Ahî Evran, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (1, 529-530), İstanbul: TDV Yayınları.
- ŞEKER, M. (2013), Türk-İslâm Medeniyet'inde Bir Kardeşlik Müessesesi Olarak Ahîlik, *Hz. Peygamber Kardeşlik Ahlâkî ve Kardeşlik Hukûku Kutlu Doğum Haftası Sempozyumu*, (21-22 Nisan 2012), 442-449.
- TEK, A. (2008), *Tasavvufî Mertebeler: Hâce Abdullah el-Ensârî Örneği*, Bursa: Emin Yayınları.

- ULUDAĞ, S. (1999), *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Marifet Yayınları.
- ULUDAĞ, S. (1996), Fütüvvet, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (13, 259-261), İstanbul: TDV Yayınları.

İMÂMİYYE MEZHEBİ İMÂMET TEORİSİNİN İCMÂ‘ DELİLİ ÖZELİNDE USÛL-İ FIKİHTAKİ İZDÜŞÜMÜ*

*The Projection of Imāmate Theory in the School of Imāmiyah on
Methodology of Fiqh in the Context of Ijma*

Mustafa TÜRKAN

(Dr. Öğr. Üyesi); Pamukkale Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam
Hukuku Anabilim Dalı, Denizli-Türkiye, mturkan@pau.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-8908-3230>

Öz: Şîa, Hz. Peygamber’in vefatından sonra halifelğin/imamlığın nass ve tayinle Hz. Ali’ye geçtiğine inanan, imâmetin onun Hz. Fatıma’dan olma soyundan gelenlerle kıyamete kadar devam edeceğini benimseyen gruplara verilen ortak isimdir. İmâmiyye diğer ismiyle İsnâaşeriyye ise Şîa’nın nüfus açısından en çok benimsenen bir kolu olup fikhî yönüyle Ca‘feriyye adıyla bilinir. Bu mezhebin inanç esaslarından birisi imâmettir. Bir kişinin imâmî sayılabilmesi için onun masum on iki imamın imâmetini kabul etmesi gerekir. Yani imâmîler mezhepsel kimliklerini imâmet sembolü üzerinden tanımlarlar.

İmâmiyye/Ca‘feriyye, birçok usûl ve fûrû-ı fıkıh meselelerinde sünnî mezheplerle benzer görüşlere sahip olsa da kendi mezhep dinamikleriyle karakteristiğini şekillendiren bir yapıya sahiptir. Binaenaleyh bu mezhebi özellikle ehl-i sünnetten ayıran en önemli alametifarikalarından birisi olan imâmet teorisinin mezhepte sadece itikadi bir hüküm olarak kalmadığı, mezhep mensuplarının yazdığı usûl ve fûrû-ı fıkıh eserlerine de sirayet ettiği görülür.

Mezhebin imâmet teorisinin açıkça görüldüğü usûl-i fıkıh konularından birisi icmâ’dır. Bu çalışmada icmâ‘ delilinin bir cüz’ü olan icmâ‘ ehlinin kimlerden oluşması gerektiği meselesi, mezhebin fıkıh usûlü eserlerinden tespit edilerek imâmet teorisinin ilgili meseledeki izdüşümü belirlenmeye çalışılmıştır. Buna göre teklif zamanı, masum ve şeriatı koruyan bir imamdan hâli olamayacağı için şer‘î konularda onun sözüne müracaat etmek vaciptir. Dolayısıyla ittifak edenlerin içerisinde masum imamın dâhil olması şartıyla icmâ‘ muteberdir. Bu prensip çerçevesinde fukaha, bir meselenin şer‘î hükmüyle ilgili icmâ‘ etmesi halinde bu durum, ilgili mesele hakkında yeterli bir hüccet kabul edilir.

Anahtar Kelimeler: Fıkıh, İmâmiyye Mezhebi, Ca‘feriyye Mezhebi, İmâmet, İcmâ‘, İcmâ‘ Ehli.

* Bu çalışma Pamukkale Üniversitesi BAP Koordinasyon Birimi tarafından 2019KKP001 numaralı proje kapsamında desteklenmiştir.

Abstract: Shia believes that the caliphate passed to Ali through the appointment, in the post-Prophet period. According to them, the caliphate will continue from the generation of Ali and Fâtima to the end of the World. Imâmiyah -with other names Isnâasheriyya- is also the most popular branch of Shia in terms of population. They belong to the school known as Jafarîyah in fiqh. One of the principles of faith in this school is imâmate. To be considered as an imâmî, a person must accept the imâmate of the twelve innocent imâms.

Imâmiyah/Jafarîyah has similar views with the Sunnî schools in many metodolgy and furu al-fiqh issues. However, the school has a structure that shapes its characteristics with its own dynamics. The most important difference that distinguishes this school from the Ahl al-Sunnâh is that the theory of Imâmiyah does not remain in the school as merely a religious rule. On the contrary, the theory of Imâmate spread to the works of methodology and furu al-fiqh written by the members of the school.

One of the subjects of the metodolgy Fiqh where the Imâmate theory of the school is clearly seen is the execution. In this study, it is emphasized who should be composed of ijma. Thus, it was determined how Imâmiyah theory in the school affected the understanding of ijma. The innocent imâm will survive until the end of the world. Therefore, it is mandatory to accept his opinion in any problem. Therefore, in order to be valid the proof of ijma, there must be an imâm among the allies. However, if this condition is accepted and the scholars agree on the judgment of a matter; this agreement is considered a valid ijma.

Keywords: Fiqh, School of Imâmiyah, School of Jafarîyah, Imâmate, Ijma, Ahl al- Ijma.

1. İMÂMIYYE MEZHEBİ İMÂMET TEORİSİ

Şîa, Hz. Peygamber'in vefatının ardından devlet başkanlığının Hz. Ali'ye ve onun soyundan belli kimselere intikal etmesi gerektiğini savunan grupları ifade eder. Bu gruplara göre halifelik/imamlık Hz. Ali'ye, ardından onun neslinden gelen imamlara geçmiştir.(Öz, 2010, s. 111) İmâmiyye/İsnâaşeriyye ise imâmet inancını merkeze alan, Hz. Ali, Hasan ve Hüseyin'den sonra imâmetin Hüseyin'in neslinden devam edeceğini, nihayet on ikinci gaip imam Muhammed el-Mehdî ile kıyamete kadar süreceğini belirten şîi gruptur.(Üzüm, 2010, s. 117) İmâmiyye mezhebi fikhî görüşlerini Ca'fer es-Sâdık'a nispet ettiklerinden Ca'feriyye ismiyle de anılır. Mezhebin kelami yapısı oluştuktan sonra tevhid, adl, nübüvvet ve meâdle birlikte imâmet, usûlû'd-dîn'den kabul edilmiştir. Yani İmâmiyye mezhebine göre imâmet bir inanç meselesidir.(Zencânî, 1973, s. 111; Hasenî, 2006, s. 51; Kâşîfû'l-ğitâ', 1415, ss. 210-211)

Mezhebin itikadî savunusunda Hz. Peygamber, kendisinden sonra Hz. Ali'nin imam olduğunu belirtmiş, ayrıca birçok ayet de onun imametine

işarete bulunmuştur.(Hz. Ali'nin imâmetine işaret ettiği iddia edilen ayetler ve imâmîlerin tevilleri için bk. Zencânî, 1973, ss. 75-77, 81-88) İmâmet nübüvvetin devamıdır ve imamlar tıpkı peygamberler gibi masumdur.(Sübhânî, 1421, s. 388; Üzüm, 2010, s. 118) İmamların sayısı on iki olup, on ikinci imam babasının ölümünden sonra (Hicrî 260) küçük gaybete girmiş; bu dönemde mezhep mensuplarıyla dört vekili aracılığıyla irtibata geçmiş ve nihayet dördüncü vekilin ölümünün (Hicrî 329) ardından vekil tayin etmemiş ve büyük gaybete girmiştir. On ikinci imam halen hayattadır ve bir gün ortaya çıkıp adaleti sağlayacaktır.(Üzüm, 2007, ss. 504-506)

İmâmîyye, diğer şîî gruplar tarafından farklı kişilerin imam olarak tayin edilmesine karşı çıkar ve asıl masum imamların imâmîlerin kabul ettikleri olduğunu söylerler.(Muhakkık Hillî, 1421, s. 272) Mezhebin itikadına göre imamların belirlenmesi seçimle değil, nass ve tayinle olur.(Muhakkık Hillî, 1421, s. 273; Hasenî, 2006, s. 176) Sözelimi “*Ey iman edenler! Allah’a, Rasulüne ve sizden emir sahiplerine itaat ediniz.*” (Nisa, 4/59) ayeti nazil olduğunda Cabir b. Abdillâh; “*Ey Allah’ın rasulü! Allah’ın itaatlerini kendi itaatıyla beraber kıldığı emir sahipleri kimdir?*” diye sorması üzerine Hz. Peygamber; “*Onlar, benim halifelerim ve müminlerin benden sonraki imamlarıdır. Bunların birincisi Ali b. Ebî Talip’tir. Sonra Hasan, sonra Hüseyin, sonra da Hüseyin’in dokuz çocuğudur.*” buyurur.(Muhakkık Hillî, 1421, s. 275) İmâmîlerin eserlerinde buna benzer birçok rivayet bulmak mümkündür. Hatta bazılarında on iki imamın kimler olduğu bizzat isimleriyle belirtilmektedir.(Hz. Ali ve diğer on bir imamın imâmîtiyle ilgili rivayetlerden bir kısmını görmek için bk. Zencânî, 1973, ss. 88-99)

İmamın peygamberden farkı, peygamber vahiy aldığı halde imam peygamber gibi vahiy almaz. Fakat imama ilahi inayetle ahkâm tevdi edilmiştir. Bu manada peygamber Allah’tan aldıklarını tebliğ ederken imam peygamberden aldıklarını tebliğ eder.(Kâşifü’l-ğîtâ’, 1415, s. 212) İmam, kendi zamanının en faziletlisi, en bilgilisi ve insanlığın en mükemmelidir.(Zencânî, 1973, ss. 77-79; Hasenî, 2006, s. 135) Kim tevhid, adl, nübüvvet ve meâdle birlikte imâmete de inanırsa özel manada mümindir (hâssa). Kim de sadece dört rûkne inanırsa genel manada mümin ve müslimdir (âmmе). (Kâşifü’l-ğîtâ’, 1415, s. 213) İmâmîler, on iki imamın peygamberler gibi masum olduğuna ve bu sebeple onların tüm söz ve fiillerinin gerekçesi bilinemese bile doğru/isabetli görülmesi gerektiğine inanırlar.(Muhakkık Hillî, 1421, s. 276)

2. İMÂMET TEORİSİNİN MEZHEBİ’NİN İCMÂ’ ANLAYIŞINA ETKİSİ

Konuya geçmeden şunu belirtmeliyiz ki İmâmîyye mezhebinin iki kolundan biri olan Ahbâriyye’ye göre şer’î hükümlerin kaynağı kitap ve sünnettir (ahbâr). Bunun dışında diğer imâmîlerin (usûlîler) benimsediği icmâ’ ve akıl delili ahbârilere göre sünnî fukahadan etkilenecek mezhebe sonradan sokuşturulmuştur. Bu manada icmâ’ bid’attir.(Esterâbâdî, 1424, ss.

225, 265-268; Merkezi nûn li't-te'lif ve't-tercûme, 2012, ss. 14, 24) Ahbârîler icmâ'ı şer'î bir delil kabul etmedikleri için doğal olarak icmâ' ehlinin kimlerden oluşması gerektiğine de değinmemişlerdir. Bu nedenle bundan sonraki satırlarda İmâmiyye'nin görüşü olarak nakledeceğimiz bilgiler aslında İmâmiyye mezhebinin diğer kolu Usûliyye'ye aittir. Ancak usûlîlerin sayısı tarihte ve günümüzde mezhebin büyük çoğunluğunu oluşturduğu ve etki alanları daha fazla olduğu için usûlî yerine imâmî tabirini kullanmayı tercih ettik.

2.1. İcmâ' Delilinin Tanımı

Şerif Murtazâ (ö. 486/1044) herhangi bir meseleyle ilgili “*Bu meselenin şer'î hükmüyle ilgili icmâ' vardır.*” sözünün ya ümmetin tamamının ittifakını ya onlardan mümin olanların ittifakını ya da ümmetin ulemasından sözüne güvenilen kişilerin ittifakını yansıttığını belirtir. Tanımlardan hangisi kabul edilirse edilsin masum imamın sözünün o ittifaka dâhil olması gerekir ki söz konusu ittifak icmâ' olarak değer kazansın. Zira imam, hem ümmettendir hem müminlerdendir hem de ulemanın en faziletlisidir. Dolayısıyla onun sözü ancak hak ve hüccet olabilir.(Seyyid Şerif Murtazâ, 1348, ss. 604-605 Murtazâ'nın burada ümmet ile mümin kavramları arasında ayırımı gitmesi mezhebin Müslümanları âmmе-hâssa şeklinde ayırmasından kaynaklanıyor olabilir. Yani muhtemelen Murtazâ, ümmet tabiriyle tüm Müslümanları, mümin lafzıyla da sadece imâmîleri kastetmiştir.) İcmâ' Muhakkık Hillî (ö. 676/1277) tarafından “*Din işlerinde herhangi bir meselenin şer'î fetvaları hususunda sözüne itibar edilen kişilerin ittifak etmesidir.*” şeklinde tanımlanır.(Muhakkık Hillî, 1409, s. 125) Allâme Hillî (ö. 726/1325) ise icmâ'ı “*Herhangi bir meselede Muhammed (sav) ümmetinden olan ehli'l-hal ve'l-akdin ittifakıdır.*” şeklinde tanımlar.(Allâme Hillî, 2001, s. 203) Allâme, sözünde geçen ittifak tabiriyle itikadda ve/veya ameldeki ortak düşüncüyü kastederken; *ehli'l-hal ve'l-akd* tamlamasıyla ise müctehidleri kastetmektedir.(Ğarâvî, 1992, s. 136) O, tanımında imamı zikretmese de mezhebinin masum imamın kıyamete kadar tüm zamanlarda bulunması gerektiği yönündeki ilkesine atıfta bulunarak ittifak edenlerin içerisinde imamın da bulunması gerektiğini işaretlen belirtir.(Allâme Hillî, 1404, s. 190) Görüldüğü üzere imâmî usûlcüler, icmâ'ı tanımlarken ittifakı sağlayan kişiler arasında masum imamın bulunması gerektiğini belirterek inanç esaslarını tanıma yerleştirmişlerdir.

2.2. İcmâ' Ehli Arasında Masum İmamın Bulunmasının Zorunluluğu

İmâmiyye, icmâ'ı şer'î ahkâmın tespitini sağlayan delillerden biri sayar. Fakat icmâ'ın hücciyeti bir meseleyle ilgili fukahânın ittifakından kaynaklanmaz.(Seyyid Şerif Murtazâ, 1348, s. 630) Zira İmâmiyye icmâ'ın hücciyetini masum imamın görüşünü kapsadığı için kabul eder(Şeyh Müfid, 1993, s. 7) ki imam ister tek başına olsun ister topluluk içerisinde bulunsun o kabih iş yapmaz. Bu nedenle onun görüşüne muvafakat edilerek

oluşturulan ittifak, icmâ' olarak hüccet kabul edilir. Dolayısıyla cemaatin bir meseleyle ilgili ittifakının hüccet sayılabilmesi için imamın görüşüne muvafakat etmesi gerekir.(Seyyid Şerif Murtazâ, 1348, s. 605; İbn İdrîs Hillî, 1410, ss. 529-530; Ğurayfî, 2014, ss. 14-15)

İmâmiyye yukarıda da belirtildiği üzere teklif zamanının masum ve şeriatı koruyan bir imamdandır hâli olamayacağını belirtir. Dolayısıyla şer'î konularda imamın sözüne müracaat etmek vaciptir. Bu ön kabulde birlikte ümmet şer'î bir hususta ittifak ettiğinde, bu ittifak İmâmiyye'nin usûlüne göre icmâ' olarak nitelenir. Fakat imamın olmadığı herhangi bir zaman tasavvur ederek bu zamanda ümmetin bir meseleyle ilgili ittifak sağladığını iddia etmek İmâmiyye'ye göre mümkün olmadığı gibi iddia edilen bu ittifak da icmâ' ismiyle nitelenemez.

“Mademki icmâ' konusunda dikkate alınan masum imamın sözüdür, o zaman buna icmâ' demenizin ya da ona itibar etmenizin faydası yoktur. Bilakis icmâ'ı zikretmemeniz ve “Delil, imamın sözüdür.” demeniz gerekmez mi?” şeklinde gelebilecek bir itiraza Şeyh Tûsî (ö. 460/1067) şöyle cevap verir: “Durum soruda saklı olmakla birlikte, icmâ'ı itibara almamızın bilinen bir faydası vardır ki o da şudur: İmamın görüşü çoğu zaman bizim için taayyün etmez. Bu sebeple de ümmetin icmâ'ının içinde masum imamın görüşü olduğu için o görüş bilinsin diye icmâ'a ihtiyaç duyulur. Masum imamın delil olan görüşü bizim için taayyün ederse onun kesin delil olduğunu söyleriz, herhangi bir durumda onun dışında bir şeye de itibar etmeyiz. Asırlardan bir asırda şeriatı koruyan masum imamın bulunmadığını farz edersek icmâ' hiçbir şekilde delil olmaz.” (Tûsî, ts., s. 64; Kahraman, 2005, s. 222)

İbn İdrîs Hillî'nin (ö. 598/1202) belirttiği üzere İmâmiyye'den birkaç kişi, ehli arasında masum imamın da bulunduğu bir icmâ'a muhalefette bulunsalar; onların muhalefeti icmâ'ın hücciyetine hâlel getirmez. Zira o mesele ile ilgili ittifaka imam dâhil olduğu için icmâ' hücciyet kesbetmiştir salt icmâ' olduğu için değil.(İbn İdrîs Hillî, 1410, s. 530) Muhakkık Hillî, mezhebin bu anlayışını şöyle açıklar: *“Masum imamın sözü hatadan emin olduğu için icmâ' hüccettir. Yine icmâ' edenlerin içerisinde masum imamın bulunması icmâ'ın kesinliğiyle beraber hücciyetini de sağlar. Bu gerçekten hareketle icmâ' aslında imamın kavlinin keşfinden ibarettir. Yani icmâ', bizatihi icmâ' olduğundan dolayı hüccet değildir. Dolayısıyla eğer icmâ'ın senedi masum imamdandır hâli olursa bu icmâ' hüccet olamaz.”*(Muhakkık Hillî, 1409, s. 126) Bu durum tıpkı Hz. Peygamber'in aralarında bulunduğu bir topluluğun sözüne benzer. Nasıl ki o toplulukta önemli olan Hz. Peygamber'in sözü ise ümmetin de bir meseleyle ilgili ittifakı imamın sözü sayesinde önemlidir. İşte gaip imamın gaybeti nedeniyle bir meseleyle ilgili görüşü tayin edilemediğinde ümmetin ya da ulemanın tamamının icmâ'ı masum imamın görüşünün keşfedilmesine

vesile olması hasebiyle hüccet kabul edilir.(Seyyid Şerif Murtazâ, 1348, ss. 623-624; Ğarâvî, 1992, s. 137; Hayta, 2014, s. 19)

Tûsî, sünîlerin icmâ‘ anlayışlarına atıfta bulunarak masum imamın bulunmadığı bir zaman tasavvur edilerek ümmetin bir mesele ile ilgili ittifak sağlamasının delil değeri bulunmadığını belirtir. Onun betimlemesine göre Yahudi, Hristiyan ve İslam’a muhalif olanlar, İslam’ın batıl olduğu ve peygamberimizi tekzip etme hususunda ittifak etmişlerdir. Ayrıca onlar sayıca Müslümanlardan daha fazladır. Fakat onların ittifakının herhangi bir delil değeri yoktur. Aynı şekilde içlerinde masum imamın bulunmadığı ümmetin, hata üzerine ittifak etmesi de mümkündür. Dolayısıyla icmâ‘ın hücciyet kesbedebilmesi için masum imamlarla birlikte ittifakın sağlanması gerekir.(Tûsî, ts., s. 65)

Yukarıda zikredilen imâmî usûlcülerin görüşlerinden ortaya çıkmaktadır ki mezhepte icmâ‘a itibar edilmesi, icmâ‘ın imamın görüşünün keşfedilmesine vesile olması nedeniyledir. Yani imamın görüşünden bağımsız icmâ‘ın bir önemi yoktur. Son tahlilde anlaşılan o ki İmâmiyye’de icmâ‘ müstakil bir delil hüviyetine sahip değildir. Tûsî’nin garip bir şekilde İslam ümmetini Yahudi, Hristiyan ve İslam düşmanlarıyla aynı kefeye koyarak onların hata üzerinde ittifak etmeleri gibi İslam ümmetinin de hata üzerinde ittifak edebileceğini belirtmesi, muhtemelen sünî usûlcülerin çoğunluğunun icmâ‘ı ümmetin ismeti teorisine dayandırmalarına bir tepkidir. Zaten o, sünîlerin icmâ‘ın deliliyle ilgili Hz. Peygamber’in “*Ümmetim hata/dalâlet üzerine birleşmez.*” (İbn Mâce, ts., “Fiten”, 8) hadisine dayanmalarına karşı çıkar.(Tûsî, ts., s. 74) Bu anlamda Tûsî’nin ve diğer imâmî usûlcülerin icmâ‘ ehli arasında mutlaka masum imamın bulunması gerektiği yönündeki görüşlerinin sünîlerin “ismetü’l-ümmet” fikrine alternatif olarak “ismetü’l-imam” fikrinin öne sürülmesi şeklinde okunması mümkündür.

2.3. Her Asırda İcmâ‘ın Mümkünlüğünün Masum İmamın Kıyamete Kadar Hayatta Olması İnancına Bağlanması

İmâmiyye, her asırdaki âlimlerin icmâ‘ını muteber görür. Zira teklif zamanı, masum imamdaki hali olamayacağı için imamın icmâ‘ edenlerin içerisinde olması zorunludur. İmamın da dâhil olmasıyla icmâ‘ artık hüccettir ve her asırda vukuu mümkündür.(Seyyid Şerif Murtazâ, 1348, s. 633; Tûsî, ts., s. 64; Muhakkık Hillî, 1409, s. 131) Binaenaleyh herhangi bir asırda bir meselenin şer‘î hükmüyle ilgili ümmetin ittifakı hata üzerine olamaz. Çünkü ümmetin hata üzerine birleştiğini düşünmek masum imamın da hata ettiği sonucuna götüreceği için İmâmiyye açısından caiz değildir.(Seyyid Şerif Murtazâ, 1348, s. 629)

Görüldüğü üzere İmâmiyye, her asırda icmâ‘ın vukuunu mümkün görür. Çünkü onların inancına göre gaip de olsa masum imam mükellefiyet devam ettiği müddetçe yaşayacaktır. İmamın gaybetinden dolayı herhangi

bir meseleyle ilgili görüşü tespit edilemediğinden problemleri çözmek için ümmetin icmâ'ına tutunmak gerekir. Haliyle imam ümmetin mensubu olduğundan bir meseleyle ilgili ittifak sağlandığında imam da ittifak edenlerin içerisinde bulunmuş, dolayısıyla icmâ' vesilesiyle imamın görüşüne ulaşılmış olur. Bu açıdan bakınca icmâ'ı kıyamete kadar sürdürmek mezhebin hayatiyetini devam ettirmek için zorunlu bir argüman olarak görülmektedir.

2.4. Gaip İmamın Görüşünün Tespitinin İcmâ' Vesilesiyle Sağlanması

Mezhebe göre imamın sözü iki şekilde bilinir. 1. İmamı tanımak şartıyla ondan işitmek yoluyla bilinir. 2. Mütevatir bir nakil ile bilinir. İki şartın da gerçekleşmemesi durumunda yani sema' veya mütevatir nakil ile imamın görüşü bilinmezse ve herhangi bir meselede hiçbir İmamiyye âliminin muhalif olmadığı tarzda ittifak sağlansa; imamın ittifak edenlerin içerisinde olduğu kabul edilir. Çünkü imâmîlere göre İmâmiyye mezhebinin hak olduğu konusunda kat'î delil vardır. Mezhebin hak olduğu inancı sonucu da mezhep mensupları bir meseleyle ilgili icmâ' sağladığında artık o görüş haktır ve imamın görüşüne muvafıktır. Aksi halde masumun (as) batıl bir görüş irtikâp edeceği kabul edilmiş olur ki bu mümkün değildir. (Muhakkık Hillî, 1409, ss. 132)

Bir meseleyle ilgili sağlanan ittifaka muhalif bir görüş yoksa icmâ' kat'î olarak sabit olur. Eğer muhalifin varlığı bilinirse ismi ve nesebi belirliyse o kişinin imam olmadığı anlaşıldığı için hak bu muhalif görüşün karşısındadır. Eğer muhalif kişinin nesebi bilinmiyorsa bu durum, o kişinin imam olma ihtimalinden dolayı icmâ'ın değerine leke düşürür. Hatta icmâ' gerçekleşen meseleyle ilgili herhangi bir muhalif kişi bilinmese dahi böyle bir muhalifin varlığının muhtemel olması, icmâ'a gölge düşürür. Çünkü o kişi imam olabilir. (Muhakkık Hillî, 1409, ss. 132-133)

İmamiyye'nin iki görüş üzerine ihtilafa düşmesi durumunda ise eğer bu iki taifeden birisinin nesebi biliniyorsa ve imam da o nesepten değilse hak diğer taraftadır. Eğer iki tarafın da nesebi malum değilse iki taifeden birisinin görüşünün ilim ifade ettiğine dair kat'î delil bulunursa onunla amel vacip olur. Çünkü imamın onlarla beraber olduğu kesinleşmiştir. Eğer ikisinden birisinin hak olduğuna dair kesin bir delil yoksa Tûsî bu durumda mükellefin muhayyer olduğunu belirtirken bazı imâmî âlimler meseleyle ilgili yeni bir delil arayışına gidilmesi gerektiğini savunurlar. (Tûsî, ts., s. 80; Muhakkık Hillî, 1409, s. 133)

İmamın gaybeti zamanında bir meselenin hükmüyle ilgili imamın kavli bilinmese ve ümmet iki farklı görüşe ayrılrsa bu görüşlerden birinin hak diğerinin batıl şeklinde nitelenmesi caiz değildir. Çünkü imam iki gruptan birisindedir. İmamın hangi grubun içerisinde olduğu da bilinmemektedir. Dolayısıyla imamın her iki grupta da bulunma ihtimali iki gruba da hata

isnadına ve onların hata üzerine ittifakına manidir. (Seyyid Şerif Murtazâ, 1348, s. 629; Muhakkık Hillî, 1409, s. 132) Yine bir meseleyle ilgili iki görüş üzerinde icmâ' edildiğinde üçüncü bir görüşün sadır olması caiz değildir. Bunun sebebi ise icmâ' nedeniyle imamın sözünün iki görüşten birisine dâhil olmasıdır. Üçüncü bir görüş ihracı, aynı zamanda imamın görüşünden ayrılmak anlamına geleceği için bu görüş batıl kabul edilir. (Tûsî, ts., s. 80)

Görüldüğü üzere imâmîler, imamın görüşü bizzat kendisinden işitmek ya da nakil yoluyla elde edilemediğinde icmâ' deliline tutunmakta ve bu sayede imamın görüşüne ulaşmayı hedeflemektedirler. Binaenaleyh yukarıda zikredilen farklı ihtimallerden net bir şekilde anlaşılmaktadır ki icmâ'ın en önemli fonksiyonu imamın kavlinin keşfine vesile olmasıdır. Bu durum da mezhepte icmâ'ın sırf ümmetin ittifakı olması nedeniyle delil sayılmadığını; ancak imama isnat edilmesi durumunda kabul edileceğini açık bir şekilde gözler önüne sermektedir. Son tahlilde icmâ' kitap ve sünnet gibi müstakil bir delil değil ancak imamın kavline bağlı bir delil olması hasebiyle gayri müstakil bir delil olarak değerlendirilebilir.

2.5. İmam Mâlik Tarafından Öne Sürülen Medine İcmâ'ı Fikrinin Medine'de İmamın Yaşıyor Olmasına Bağlanması

İmâmî usûlcüler, İmam Mâlik'in Medine ehlinin icmâ' ını hüccet olarak kabul etmesini ve bunu da Medine ehlinin rivayetinin tercih sebebi sayılmasına bağlamasını kabul etmezler. Onlara göre Medine ehlinin icmâ'ı ancak o zamandaki masum imamın Medine'de ikamet ediyor olduğunun bilinmesi durumunda hüccet kabul edilebilir. Masum imam Medine'den başka bir yere göç etse, bu durumda Medine ehlinin icmâ'ı hüccet olma vasfını kaybeder. (Seyyid Şerif Murtazâ, 1348, ss. 643-644) Bu anlayış da sonuç itibarıyla mezhepte icmâ'ın ümmetin tamamının mı yoksa bir bölgesinin mi ittifakı olduğunun önemli olmadığını, asıl olanın imamın sözü olduğunu ortaya koyar.

3. SONUÇ

Bu çalışma neticesinde İmâmiyye Şîa'sında imâmet teorisinin bir inanç esası olarak değerlendirildiği net bir şekilde görülmektedir. İmâmî âlimlerin sadece itikadi değil fıkha yönelik eserleri incelendiğinde de imâmet inancı hemen göze çarpacaktır. Nitekim mezhebin usûl eserlerinin icmâ'a ayrılan kısımlarında imâmetin bir teoriden öte inanç esası olduğu ve mezhebin vazgeçilemez bir unsuru olduğu görülür. Binaenaleyh İmâmiyye'ye göre icmâ' delilinin en önemli gayesi, gaybet döneminde imamın görüşleri tespit edilemediğinde ümmetin ittifakı sayesinde imamın görüşüne ulaşmaktır. Bunun dışında herhangi bir asırda bir bölgedeki ya da dünyanın tamamındaki ümmetin görüşlerinin bir değeri yoktur. İcmâ' imamın görüşüyle işlev kazanan bir niteliğe sahiptir. Tabii olarak imamın masumiyeti teorisi de usûlcülerini bu anlayışa sevk etmiştir.

KAYNAKLAR

1. Allâme Hillî, Cemâlüddîn el-Hasan (el-Hüseyin) b. Yûsuf b. Ali İbnü'l-Mutahhar el-Hillî. (1404). *Mebâdiü'l-vüşûl ilâ 'ilmi'l-uşûl*. Kum: Mektebetü'l-İlmi'l-İslâmî.
2. Allâme Hillî, Cemâlüddîn el-Hasan (el-Hüseyin) b. Yûsuf b. Ali İbnü'l-Mutahhar el-Hillî. (2001). *Tehzîbü'l-vüşûl ilâ 'ilmi'l-uşûl*. London: Müessesetü'l-İmâm Ali.
3. Esterâbâdî, Muhammed Emîn. (1424). *el-Fevâidü'l-Medeniyye (eş-Şevâhidü'l-Mekkiyye ile birlikte)*. Kum: Müessesetü Neşri'l-İslâmî.
4. Ğarâvî, Muhammed Abdü'l-Hasen Muhsin. (1992). *Maşâdirü'l-istinbât beyne'l-Uşûliyyîn ve'l-Ahîbâriyyîn*. Beyrut: Dâru'l-Hâdî.
5. Ğurayfî, Mahmûd Mukaddes. (2014). *el-İcmâ'u't-teşerrüf bi-likâi'l-imâm el-Mehdî* (2. bs). Necef: y.y.
6. Hasenî, es-Seyyid Hâşim. (2006). *Usûlü't-teşeyyü': Arzun ve dirâse*. Beyrut: Dâru't-Teâruf.
7. Hayta, Mustafa. (2014). Usûlü'd-Dîn Anlayışının Usûlü'l-Fıkha Yansıması: İcmâ Örneği. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, (24), 11-32.
8. İbn İdrîs Hillî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed. (1410). *es-Serâirü'l-hâvî li-tahrîri'l-fetâvî* (C. 2). Kum: Müessesetü'n-Neşri'l-İslâmî.
9. İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî. (ts.). *es-Sünen*. b.y.: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-'Arabî.
10. Kahraman, Abdullah. (2005). Sünnî-Şîî Usûl Polemiği (Tûsî Örneği). *Marife*, 7(3), 213-232.
11. Kâşifü'l-ğîtâ', Muhammed Hüseyin b. Ali b. Rızâ en-Necefî. (1415). *Aşlü's-Şî'a ve uşûlühâ*. b.y.: Müessesetü'l-İmâm Ali.
12. Merkezi nûn li't-te'lîf ve't-tercûme. (2012). *Devrü'l-'akl fî'l-ictihâd*. b.y.: Şebeketü'l-Me'ârîfî'l-İslâmiyye.
13. Muhakkık Hillî, Ebü'l-Kâsım Necmüddîn Ca'fer b. el-Hasan b. Ebî Zekerîyyâ Yahyâ el-Hüzelî. (1409). *el-Me'âric fî uşûli'l-fıkḥ*. Kum: Müessesetü Âli Beyt.

14. Muhakkık Hillî, Ebü'l-Kāsım Necmüddîn Ca'fer b. el-Hasen b. Ebî Zekerîyyâ Yahyâ el-Hüzelî. (1421). *el-Meslek fî uşûli'd-dîn (el-Mâti 'iyye ile birlikte)*. Meşhed: y.y.
15. Öz, Mustafa. (2010). Şîa. *TDV İslam Ansiklopedisi* (C. 39, ss. 111-114). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
16. Seyyid Şerif Murtazâ, Alemü'l-Hüdâ Ebü'l-Kāsım Alî b. el-Hüseyn b. Mûsâ b. Muhammed el-Alevî. (1348). *ez-Zerî'a ilâ uşûli's-şerî'a* (C. 2). Beyrut: Müessesetü Âli Beyt.
17. Sübhânî, Şeyh Ca'fer. (1421). *Eḍvâü 'alâ 'akâidi's-Şî'ati'l-İmâmiyye ve târiḥuhüm*. Tahran: y.y.
18. Şeyh Müfid, Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed b. en-Nu'mân el-Hârisî el-Ukberî. (1993). *et-Tezkira bi uşûli'l-fikh*. Beyrut: Dâru'l-Müfid.
19. Tûsî, Ebû Ca'fer Muhammed b. el-Hasen b. Alî. *el-'Udde fî uşûli'l-fikh*. Thk. Muhammed Mehdi Necef. Beyrut: Müessesetü Âli Beyt, ts. *el-'Udde fî uşûli'l-fikh* (C. 3). Beyrut: Müessesetü Âli Beyt.
20. Üzümlü, İlyas. (2010). Şîa (Doktrin). *TDV İslam Ansiklopedisi* (C. 39, ss. 116-120). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
21. Üzümlü, İlyas. (2007). Rec'at. *TDV İslam Ansiklopedisi* (C. 34, ss. 504-506). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
22. Zencânî, İbrâhim el-Mûsevî. (1973). *'Akâidü'l-İmamîyyeti'l-İsna Aşerîyye*. Beyrut: Müessesetü'l-A'lemî.

NİDÂÎ'NİN MANZÛME-İ TİBB ADLI ESERİNDEKİ TASAVVUFÎ UNSURLAR

Sufism in Nidâî's Book Manzûme-i Tıbb

İdris TÜRK

(Dr. Öğr. Üyesi); Pamukkale Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi,
Tasavvuf Anabilim Dalı, Denizli-Türkiye,
idrist@pau.edu.tr<https://orcid.org/0000-0002-1945-8906>

Öz: Kur'ân-ı Kerîm, insanı mahlûkâtın en seçkin ve şereflişi olarak tanımlar. Zira o, gerek bedenlen gerek ruhen özel bir yaratılışa sahiptir. Örneğin insan, genel kanaate göre, kâinâtın küçültülmüş bir sureti gibidir. Öte yandan insan -yine Kur'ânî ifadeyle- göklerin, yerin ve dağların yüklenmekten kaçındıkları emaneti yüklenerek ilâhî kelâma muhatap olmuştur. Dolayısıyla Allah katında oldukça mühim bir konumu ve görevi vardır. Kendisine akıl, kalp ve ruh gibi hassalar verildiği için insanın, başıboş bırakılması da zaten düşünülemez.

İslâm'ın derûnî yönünü ve ahlakî güzelliklerini anlama ve yaşama çabasında olan tasavvuf erbabı da insana verilen bu büyük önemi göz ardı etmemiştir. Öyle ki sûfiler, insanın kalbini kırmanın, Kâbe'yi yıkmak kadar kerih bir tutum olduğu fikrini savunurlar. Sûfî düşüncede insanı anlamak, eşyanın hakikatine vâkıf olmanın bir basamağı olarak kabul görmüştür. Bu yaklaşıma göre kişinin, âlemin özü olan zatına, hoşça bakması gerekir. Tüm bu hususlar, “Kendini bilen Rabb'ini bilir” şeklinde formüle edilmiştir.

İnsanı diğer varlıklardan farklı ve üstün kılan tarafı, elbette bedenî yönü değildir. Hatta o, fizikî güç olarak pek çok varlıktan zayıftır. Bununla birlikte kişinin kendini bilmesinden bahsedilirken, bedenî ve rûhî yönünü ayrı ayrı tanımanın önemi üzerinde durulur. Çünkü ruhun meskeni, bedendir. Bunlara ilaveten, yaratılış maksadı kulluk olan insanın, kulluğun gereği olan ibadetleri rahatça yerine getirebilmesi için, sağlıklı bir bedene ihtiyacı vardır. Bu ve benzeri sâiklerle sûfiler, tıp ilmine önem vermişlerdir.

Döneminin önemli hekimlerinden olan Mehmed Nidâî, zikredilen sebeplerle tıbbî sahada da adından söz ettiren sûfilerden sadece bir tanesidir. Nidâî'nin eserlerinde, tabip kimliği yanında sûfî kimliğini de yansıtan değerlendirmeler de bulmak mümkündür. Örneğin Nidâî'nin tıbbî eserlerinden birisi olan *Dürrü'l-Manzûm*'da, insana verilen önem üzerinde durulur. Buna göre insan, ahsen-i takvim suretinde yaratılmıştır ve âlemin özüdür. Eserde, ağırlıklı olarak üzerinde durulan konulardan bir diğeri de tevekkül anlayışıdır. Şifayı veren Allah'tır. İnsan, tedavi olmak durumundadır. Ancak şifayı Allah yaratacaktır. Öte yandan eserde, satır aralarında muhabbetullah, marifetullah, insan sevgisi, az yemek, şükür,

tevbe, zühhd gibi kavram ve pratikler hakkında bilgiler ve değerlendirmeler bulmak mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Nidâî, tasavvuf, şifa, tevekkül, insan.

Abstract: The Quran defines human as the most distinguished and honorable of the creatures. Because he has a special creation, both physically and spiritually. For example, according to the general opinion, human beings are like a miniaturized version of the universe. On the other hand, human being, as mentioned in the Qur'an, has taken responsibility for the escrow of which heavens, the earth and the mountains avoided from being loaded. Therefore, the man has a very important position and duty in the sight of Allah. It is unthinkable that a person is left unattended because he is given sensations such as mind, heart and soul.

Sufis, who are trying to understand and live the internal aspect and moral beauties of Islam, have not ignored this great importance given to man. In fact sufis argue that breaking the heart of man is as bad as destroying the Kaaba. To understand the human in sufi thought has been accepted as a step of knowing the truth of the goods. According to this approach, one should take a good look at the essence of the universe. All these issues are formulated as “Who knows himself knows his Lord.”

Of course, what makes man different and superior from other beings is not his physical side. Man is even weaker than many creatures as physical force. However, when talking about human self-knowledge, the importance of recognizing the physical and spiritual side separately is emphasized. Because the dwelling of the soul is the body. In addition, the purpose of human creation is worship. In order to perform the worship which is necessary to be a servant, he needs a healthy body. For these and similar reasons, sufis gave importance to the science of medicine.

Mehmed Nidâî, one of the important physicians of his time, is only one of the sufis mentioned in the medical field for the reasons mentioned. In the books of Nidâî, it is possible to find evaluations reflecting his sufi identity as well as his medical identity. For example, in Dürri'l-Manzûm, which is one of the medical books of Nidâî, the importance given to human is emphasized. According to this, man was created in the best way and is the essence of the world. One of the topics discussed in the book is tawakkul. Allah is healer. One has to be treated. But Allah will create healing. In the book, it is possible to find information and evaluations about concepts and practices such as muhabbatullah, marifetullah, human love, little food, thank goodness, repentance and zuhd.

Key Words: Nidâî, sufism, healing, tawakkul, human.

1. NİDÂÎ VE ESERİ MANZÛME-İ TİBB

Hayatı hakkında sınırlı miktarda bilgi bulunan Derviş-Hekim Mehmed Nidâî'nin, 1509'da doğduğu tahmin edilmektedir. (Özçelik, 2007, s. 77) Hakkındaki bilgilerin bir kısmı, kendisinin kaleme aldığı *Menâfîü'n-Nâs* adlı eser vasıtasıyla günümüze ulaşmıştır. Buna göre Nidâî, Ankaralı olup dört kardeşin en küçüğü olarak dünyaya gelmiştir. (Bayat, 2010, s. 305) Seyahat yoluyla Kırım'a giderek, Han Sahib Giray'a hoca olmuştur. Ancak bazı kimseler, onun Sahib Giray'la olan yakınlığını kıskanarak kendisine iftira atmışlardır. Kendisinin, Kanunî Süleyman'a elçi olarak gönderildiği sırada Kırım Hanı'nı padişaha şikâyet ettiğini söylemişler ve Nidâî'nin gerçekte güvenilir biri olmadığı konusunda Han Sahib Giray'ı ikna etmişlerdir. Bunun üzerine Han, dönüşte kendisini hapse atmıştır. (Nidâî, ts.b, s. 115)

Nidâî hapiste iken, idamı için kendisi ile uğraşanlar olsa da bunu yapamamışlardır. Hapis yıllarında Nidâî'nin tasavvufa dair pek çok eser telif ettiği nakledilir. Yedi yıldan daha uzun bir süre hapiste kaldıktan sonra tanıştığı, evlâd-ı rasulden yüz yaşında bir pirden tıp ilmini öğrenerek icazet almıştır. (Nidâî, ts.b, s. 115) 1567 yılından sonraki bir tarihte de vefat ettiği tahmin edilmektedir. (Özçelik, 2007, s. 77)

Nidâî, tıp ilmine dair kaleme aldığı ve *Manzûme*, *Manzume-i Tıbb*, *ed-Dürrü'l-Manzûm*, *Cevher-i Tıbb*, *Manzûme fî't-Tıbb*, *et-Tıbbu'l-Manzûm* ve *Risâle-i Hikmet* gibi isimlerle de anılan *Dürrü'l-Manzûm* adlı eserini 1567 yılında yazmış ve II. Selim'e ithaf etmiştir. Beyit sayısı 725'i bulan eserin, Türkiye kütüphanelerinde 56 nüshası bulunmaktadır. (Paçacıoğlu-Yıldırım, 2010, s. 74; Nidâî'nin diğer eserleri hakkında geniş bilgi için bkz. Ay, 2000, s. 12-25) Eserde o günkü tıbbın pek çok konusu ele alınmıştır. (Bayat, 2010, s. 306)

Manzum olarak kaleme alınan eser II. Selim'e dua ile başlamaktadır. Dua kısmından sonra gelen Dibâce kısmında müellif, ilmi; din ilmi ve tıp ilmi olmak üzere iki kısma ayırır. Daha sonra kitaptaki ana bölümlere geçilir.

Birinci bölüm, insanın yaratılışı ile ilgili temel konulardan oluşmaktadır. Bu bölümde insan bedeniyle ilgili genel bilgiler, anâsır-ı erbaa ve mizaçla ilgili konular, detaylı olarak ele alınır. Eserin en hacimli bölümü olan ikinci bölüm, hastalıkların teşhis ve tedavilerine tahsis edilmiştir. Bu bölümde, müstakil başlıklar altında pek çok hastalık hakkında bilgiler verilmiş, bu hastalıkların tedavisinde kullanılacak ilaçların neler olduğu ve nasıl hazırlandığı açıklanmıştır. Eserin üçüncü bölümü, bir kısım şurupların hazırlanışına ve faydalarına tahsis edilmiştir. Dördüncü bölümde ise bazı macunların hazırlanışı ve hangi hastalıklara iyi geleceği ele alınmıştır.

Eserde bir de "Hâtıme" kısmı bulunmaktadır. Burada da eserin hikmet

deryasından bir katre olduğu mütevazı bir üslupla zikredilir. Son olarak da eserden faydalananlardan padişah II. Selim için dua etmeleri istenir.

2. MANZÛME-İ TİBB'DA TASAVVUF

Sûfîler arasındaki en yaygın kabule göre insan, beden ve ruhtan meydana gelir. Bazı sûfîler buna bir de hevanın kaynağı olan nefsi eklerler. (Diğer gruba göre nefis, ruhun kirlenmiş hali olduğundan ayrıca sayılması gerekmez.) Bu haliyle insanı; ruhu ne kadar ilgilendirirse bedeni de o kadar ilgilendirir. Birçok tasavvuf kitabının, “Nefsini/kendini bilen, Rabb’ini bilir.” Sözüne sıkça başvurularının sebebi de budur. Hatta Aziz Nesefî (ö. 700/1300?) kendisini fizikî ve ruhî bakımdan tanımak için tıp tahsil ederek tabiplik yapmıştır. Çünkü insanın nefsi Rahman’ın suretinde yaratılmıştır. Şu halde insanın kendisini tanıması, Rabbi’ni tanıması manasına gelir. (Küçük - Yeğin, 2016, s. 85-86)

İnsan, bu özel yaratılışı ile Hakk’ın yeryüzündeki elçisi, isim ve sıfatlarının da tecelligâhıdır. Tıp ilmi, geçmişten günümüze insandaki fizyolojik örgüyü anlamaya ve çözümlemeye çalışmıştır. Kendisini tanımaya başlayan insan, varlığın hakikatinin karşısında acziyetini ve hiçliğini idrak etmiş; bilmediğinin farkına vardıkça, bilinmeyene duyduğu merakla birlikte Yaratıcı’ya olan hayranlığı da artmıştır. (Küçük - Yeğin, 2016, s. 331)

İnsanın kendisini tanıması; Yaratıcısının gücü ve kudreti hakkında kendisine daha çok fikir verecektir. İnsan, bir damla sudan vücut uzuvlarının teşekkül etmesini ve her bir organın farklı fonksiyonlarını tefekkür ettikçe; yaratıcısının gücünü daha iyi idrak eder. Öte yandan, etten kemikten yaratıldığı halde düşünme, akletme, hayal kurma, öfkelenme, sevinme, kızma ve merhamet etme gibi yüzlerce hali, insanın yaratıcısına sığınmasına ve ona bolca tazim ve tesbihte bulunmasına vesile olur.

Derviş Hekim Nidâî, eseri *Manzûme-i Tıbb*’da, medikal konuları ele alırken insanın yaratılışındaki mükemmellik, hastalıkların gönderiliş hikmeti ve hastalık karşısında insanın takınması gereken tavır gibi hususlara da yer verir. Bu yöntemle hem hastalıklar ve tedavi yöntemleri hakkında bilimsel veriler sunar hem de okuyucunun kulluk bilincini arttırmayı hedefler. Eserde bu yöntemi kullanmasında, taşıdığı tasavvufî kimliğin rolü büyüktür. Bu nedenle eserde tasavvufî kavramlara rastlamak da mümkündür.

Nidâî’nin eserinde ön plana çıkan tasavvufî kavram ve ilkeler gayet ölçülü ve dozunda sunulmuştur. Böylece eser, bir yandan bilimsel düzeyini ve özgünlüğünü korumuş, diğer yandan, müellifinin sosyal sorumluluk sahibi olduğunu ortaya koymuştur. Zira Nidâî eserde, yalnızca bir hekim olarak değil, aynı zamanda hastanın moralini yükselten bir psikolog ve hastalıkların arkasındaki ilâhî hikmetlere vurgu yapan bir vaiz olarak karşımıza çıkar.

Nidâî, diğer eserlerinde olduğu gibi *Manzume-i Tıbb*'da da döneminin gerektirdiği bilimsel seviyede tıbbî donanımına sahip olduğunu göstermiştir. Bu konuda sonraki dönemde pek çok araştırma bulmak da mümkündür. Burada biz *Manzûme-i Tıbb*'ın satır aralarına serpiştirilmiş bazı tasavvufî kavram ve hususları vurgulamak istiyoruz:

2.1. Muhabbetullah-Marifetullah

Pek çok sûfî gibi, Nidâî de Allah'a olan aşkını farklı ifadelerle *Manzume-i Tıbb*'da dile getirmiştir. Tasavvufta birbiri ile bağlantılı kavramlardan olan marifetullah ve muhabbetullahın yansımalarını, eserde görmek mümkündür.

Müellif, henüz eserin girişinde şu beyitle Allah'a niyaz eder:

Ey hakîm ü 'alîm ü hayy u halîm

Hazretündür kerîm ü şan u azîm. (Nidâî, ts.a, vr. 27b)

Devam eden beyitlerde de önce Allah'ın birliğine olan şهادetini ve her şeye kudretinin yettiğini ifade eder; daha sonra da Hz. Muhammed (s.a.v.) hürmetine Allah'tan kendisine rahmeti ile hidayet vermesini ve Allah'a giden aşk yolunda kendisini toprak gibi zelil etmesini talep eder. Nidâî'ye göre Allah'ın inayeti ile hikmet denizine dalan dalgıç, oradan en özel inciler çıkarır.

Eseri kaleme alırken tıbbî konularda da Allah'ın yardımı olmaksızın muvaffak olamayacağını dile getiren Nidâî, bu suretle Allah'ın kudreti karşısında her zaman mütevazi bir duruş sergiler ve sahip olduğu ilmin, Allah'ın kendisine bir lütfu olduğu bilinci ile hareket eder. (Nidâî, ts.a, vr. 27b, 145a)

Manzûme-i Tıbb'da marifetullahın şifa ile ilişkisinden de bahsedilir. Bu yaklaşıma göre kişi bedenini sağlıklı tutarsa -Nidâî'nin deyiimiyle- marifet danesini derebilir. (Nidâî, ts.a, vr. 130a)

Çünkü beden ruhun meskenidir. Beden sağlıklı olacak ki ruhen yükselme için gerekli olan ibadet ve taatta devamlı olabilsin. Bu da bedeni teşkil eden dört unsurun (ahlât-ı erbaa) vücuttaki dengeli biçimde bulunması ile mümkündür. Bu dört unsur ise, safra, dem, balgam ve sevdâdır. (Ahlât-ı erbaa hakkında detaylı bilgi için bkz. Nidâî, ts.a, vr. 130a-130b)

Nidâî'nin eserdeki üslubuna bakıldığında aslında sahip olduğu tıp ilmini de marifetullahı ulaştıran bir basamak olarak gördüğü dikkat çeker. Zira her ilim, Allah'ın kudretini ve hikmetini yansıtan incelikleri ortaya çıkarır. Bu da kişinin hayretini ve hayranlığını arttırmaktadır. Eserde bu husus şu beyitlerde ifadesini bulmuştur:

Bu hisara giren şiarınca

Yiye nimetlerini toyunca

Dinle imdi nedür asıl maksûd

İrgüre tâ tamamına ma‘bûd. (Nidâî, ts.a, vr. 140b)

2.2. İnsan Sevgisi

Derviş - Hekim Nidâî'nin eseri *Manzûme-i Tıbb*'da öne çıkan tasavvufî unsurlardan bir diğeri de insan sevgisidir. Nidâî, insan sevgisi ile ilgili düşüncesini temellendirirken, خير الناس من ينفع الناس (İnsanların en hayırlısı diğer insanlara faydalı olandır. Buhârî, *Megâzî*, 35.) hadisini referans olarak gösterir. Bu konudaki yaklaşımını da şu beyitte özetler:

Âdem oldur ki halka hayrı değe

Ol muzırdur ki nâsa şerri değe. (Nidâî, ts.a, vr. 128b)

Eserde “Fî Ma‘rifeti'l-Cism” bölümünde incelenen anasır-ı erbaa kısmına geçmeden önce Nidâî, Allah'ın insana bu bedeni vermesinde birtakım hikmetler olduğunu vurgular. Bu düşünceden hareketle bedenın görünen kısmının ötesinde insanın bātınının da önem arz ettiğı üzerinde durur. Kur‘ân-ı Kerîm’de insan için, “Biz ona ruhumuzdan üfledik” (Hicr, 15/29) buyrulmuştur. Şu halde insandaki cana kan demek, ona haksızlık yapmaktır. İnsan, zübde-i kâinât (alemin özü, muhtasarı) olarak yaratılmıştır. Allah insanı sevmiş ve onun “ahsen-i takvim” suretinde yaratmıştır. (Tin, 95/4) İnsan, bu yönüyle mahlûkât arasında en seçkin konuma sahiptir. (Nidâî, ts.a, vr. 129a-120b)

Tüm bu önemli ayrıcalıklara sahip olan insanın görevi de mümtaz ve mühimdir. İnsan, Yaratan'ına şükür ve taat ile mükellef tutulmuştur. İnsanın bātında akıl, nefis ve gönül olmak üzere üç manevî azâ, kendisine yoldaşlık etmektedir. İnsan bu manevî cihazları doğru kullanmakla yaratılış maksadına uygun yaşar ve Allah katındaki değerini arttırır. (Bkz. Nidâî, ts.a, vr. 129a)

İnsan, kendisine verilen değerın ve görevinin büyüklüğünün farkında olmalıdır. Bunun gereğı olarak da Rabbi'ne kulluk yapmakta kendisine gerekli olacak bedeninin sağlığına özen göstermelidir. Nidâî, Hakk'a itaat için gerekli olan bedenın sağlığını koruma, gerektiğinde tedavi etme ile ilgili tavsiyelerini şu beyitlerde veciz bir şekilde izah eder:

Niye geldin cihana bil anı,

Âna sarf eyle cism ile cânı

Bâğ-ı cismüne eylegil tîmâr

Taze tut anı yüri leyl ü nehar

Açılursa bahârı gülşen olur

Çeşm-i dil anûnla rûşen olur.

Çünkü lâzım durur itâat-i Hak

Sağlıkla olur ibâdet-i Hak... (Nidâî, ts.a, vr. 130a)

Eserde, anâsır-ı erbaa hakkında genel bilgiler verildikten sonra gelen kısımda, bedenın aslını, insana hizmet eden bu dört erkânın oluşturduğu vurgulanır. Bu kısımda daha sonra insanın bedeni kaleye, canı da oranın mutasarrıfı sultana benzetilir. Bu teşbihlerden sonra burada, eşref-i mahlûkât ve âlemin özü olarak yaratıldığı tekrar zikredilen insana hitaben, bu cihânda murâd olanın kendisi olduğu vurgulanır. Böylece, onun evrendeki rolünün altı iyice çizilir. (Nidâî, ts.a, vr. 130b)

2.3. Tevekkül Anlayışı

Sözlükte, vekil edinme, güvenme vb anlamları karşılayan tevekkül; terim olarak ise gerekli tüm çabayı sarf edip her türlü tedbiri aldıktan sonra işi tam bir inançla Allah’a havale etmek şeklinde kullanılır. (Cebecioğlu, 1997, s. 717) Kur’ân-ı Kerim’in muhtelif ayetlerinde tevekkülün öneminden bahsedilir. (Bkz. İbrahim, 14/11; Mâide, 5/11; Talâk, 65/3.) Tevekkül, mü’minin sıfatı ve imanın meyvesidir. Bu meyveden mahrum olan insanın kuvvetli bir imana sahip olması düşünülemez. Tevekkül, esbaba sarıldıktan sonra başlar. Zira o, kalbin Allah’a olan güvenidir. Allah’ın kullarına bahşettiği şeylerle tatmin olmayan kalbin huzur içinde bulunması düşünülemez. (Eraydın, 1990, s. 190.)

Manzûme-i Tıbb’da, en çok kendisine gönderme yapılan tasavvufî kavram, tevekküldür. Zira hastalık, Allah’tan gelen bir imtihandır ve imtihan esnasında genel olarak ortaya konulması gereken tutum, burada da geçerlidir. Bir başka deyişle kul, hastalandığında -tevekkülün gereği olarak- önce tedavi olmalıdır. Daha sonra neticeyi Allah’tan beklemelidir. Nidâî, muhtelif hastalıkların tedavi yöntemlerini anlatırken “Emr-i Hakk ile” ifadesini sıkça kullanarak, devayı yaratacak olanın yalnızca Allah olduğunu vurgular. Zira hastalıklar için gerekli olan tedavi, şifa için bir vesiledir.

Örneğin eserde, “Devâ-ı Dâî’s-Sâ’leb” başlığı altında zikredilen tedavi yöntemi şu girişle başlar:

Kâş u kirpik dökülse saç u sakal

Ana müshil gerek bilün derhal

Kûkiyâ habbı hem ana hoşdur

Emr-i Hakk ile vir ana hoşdur. (Nidâî, ts.a, vr. 132b)

Ağız içi hastalıktan bahsedildiği kısımda da, tedavi için kullanılacak ilacı, şifaya bahane olarak görmek gerektiği ve sıhhati Allah’ın bu bahane üzerine yarattığı, veciz bir şekilde şöyle ifade edilir:

Cümle sahk eyle ek dehâna bunu

Sihhati Hakk'an um bahâne bunı. (Nidâi, ts.a, vr. 133a)

Benzeri bir telkini, frenk hastalığının tedavi yöntemlerinin anlatıldığı kısımda da yer görmekteyiz:

Kör dişinin dibi şişerse eger

İki üç gün yimeye ide hazer

Girü başlaya hem yiye habbı

Sebeup olsun şifa vire Rabbı. (Nidâi, ts.a, vr. 134b)

Nidâi, eserin bazı bölümlerinde, tavsiye edilen ilacın, hastayı Allah'ın izni iyileştireceğini vurgular. (Bkz. Nidâi, ts.a, vr. 136a, 144a) Bunun dışında eserde pek çok bahiste müellif, tedavi yöntemlerini anlattıktan sonra “İzn-i Hakk ile ola ol hoş-hâl”, (Nidâi, ts.a, vr. 136b, 139b) “İzn-i Hakk ile tâ ola nâfi”, “Kurtarup tururın bi-emr-i Hüda”, (Nidâi, ts.a, vr. 137b) “Cânib-i Hakk'tan ire tâ sıhhat”, (Nidâi, ts.a, vr. 139a) “Sana tâ kim şifa vire Şâfi”, (Nidâi, ts.a, vr. 139b) “Sebebi viren bu devâyı Hüda”, (Nidâi, ts.a, vr. 141a) “Gideren Hakk dirur velî bu sebeb”, (Nidâi, ts.a, vr. 142a) “Bi Hakk-ı Celîl”, (Nidâi, ts.a, vr. 144a) “Devâ hem andandûr” (Nidâi, ts.a, vr. 145a) ve benzeri ifadelerle, kendisinin ve tavsiye ettiği tedavilerin bir vasıta olduğunu zikreder. Böylelikle hastalara, tevekkülün gereği olarak bir yandan tedavi olmaları gerektiğini vurgularken, diğer taraftan neticeyi yaratacak olan Allah'a teslim olmalarını teslim olmalarını tavsiye eder.

2.4. Az Yemek

Tasavvufta, nefis tezkiyesine ermek için yapılan mücâhede ve riyâzâtın, genellikle kabul edilen görüşe göre, üç esası vardır: Açlık (cû') ve az yemek (killet-i taam), az uyumak (killet-i menâm), az konuşmak (killet-i kelâm). Bunlara bazen halvet veya uzlet denilen çile ve erbain de eklenebilir. (Yılmaz, 2017, s. 192)

İnsan nefisini azdıran şeylerin başında yeme-içmede sınır tanımamak gelir. Yemek ve içmekten başka nimet bilmeyenlerin ilmi az, sıkıntısı çok olur. İnsanın amacı süflî duyguları harekete geçiren yeme ve içme peşinde koşmak değil, ulvî duygulara yardımcı olacak kadar yemektir. Sûfiler, yemeğin, insanın kendisini taşıyacak kadar olmasını, insanın taşımak zorunda kalacağı dereceye ulaşmamasını şart koşarlar. (Yılmaz, 2017, s. 193)

Tabip ve derviş kimliğini aynı anda taşıyan Nidâi de eseri *Manzûme-i Tıbb*'da, az yemenin, hem koruyucu hekimlik hem de riyazet yönüne vurgu yapar.

Nidâi, eserinin bir faslında, mide ve açlıkla ilgili geniş bir tahlil yapar. Bu faslın ilk beytinde, mideye hastalık evi dendiğini hatırlatır. Bu nedenle insanı, her bulduğunu mideye koymaması yönünde uyarır. İnsanın mizacına uygun beslenmesi gerekir. Zaten insanda -yukarıda zikredilen-

dört unsurun dengeli bir biçimde bulunması sağlık açısından büyük önem arz eder. Onsa göre sağlığın başı sakınmaktır. Bu nedenle insan perhiz yapmalıdır. (vr. 129b)

Az yemenin sağlıkla ilgili yönünü aktardığı bu kısımda Nidâî, daha sonra Kur'ân'dan referans sunar. Örneğin “Yiyiniz, içiniz, lakin israf etmeyiniz.” (Ârâf, 7/31) mealindeki ayet bunlardandır.

Bu kısımda açlığın kişinin maneviyatına da katkı sağladığı üzerinde durulur. Mesela açlık ile şükür arasında bir münasebet bulunur. Zira aç insan, kuru ekmek bile yese tokluğun ve nimetin değerini her zaman tok olan insana göre daha iyi idrak eder. Bu vesile ile daha çok şükreder. (Nidâî, ts.a, vr. 129a)

Manzûme-i Tıbb'da yer alan tasavvufî motifler, bu kadarla sınırlı değildir. Kısa ifadelerle geçse de pek çok tasavvufî unsur eserde görmek mümkündür. Örneğin eserin henüz ilk beyti, şu ifadelerle Allah'ı zikir içerir:

Ey Hakîm ü ‘alîm ü hayy u halîm

Hazretündür kerîm ü şan u ‘azîm. (Nidâî, ts.a, vr. 127a)

Eserin giriş kısmında vâhid, yâ Râb!, Kâdir-i lem yezel gibi sıfatlarla Allah'ı tazim eden Nidâî, tasavvufta önemli bir yeri olan zikir konusundaki hassasiyetini de esere yansıtmıştır. (Nidâî, ts.a, vr. 127a)

Nidâî, insanın önemine ve onu tanımaya yönelik konuları ele aldığı “Fî Ma‘rifet-i Beden-i İnsan” başlığı altında, eşref-i mahlûkât olan insana, yaratılışına uygun hareket etmesi için birtakım tavsiyelerde bulunur. Buna göre, insan, bu maksadına ulaşmak için benliğinden sıyrılmalı, tevbeye yönelmeli ve sabra yapışmalıdır. (Nidâî, ts.a, vr. 131a)

3. SONUÇ

Nidâî'nin *Dürrü'l-Manzûm (Manzûme-i Tıbb)* adlı eseri, tıp tarihinde mühim bir yer işgal etmiştir. Yalnızca bu eser bile Nidâî'nin, tıp ve eczacılık sahasındaki birikimi ve maharetini büyük oranda ortaya koymaktadır. Bu konuda ilgili bilim dallarında bolca araştırmanın varlığı da bu yaklaşımı doğrular niteliktedir.

Öte yandan esere yapılacak farklı bir okuma neticesinde, Nidâî'nin derviş sıfatının yansımalarını da eserde görmek mümkündür.

Nidâî, *Manzûme-i Tıbb*'nda, hastalıkları ve tedavi yöntemlerini ele alırken, bilimsellikten taviz vermeksizin, döneminin gerektirdiği seviyede çözüm önerileri sunar. Öte yandan eserde, insanın etten kemikten ibaret olmadığı, kâinatın özü olarak yaratıldığı, yaratılmışların en seçkini olduğu, dolayısıyla Allah'a karşı büyük bir sorumluluğu bulunduğu fikri alt mesaj

olarak her bölümde kendini hissettirir.

Bu metot vesilesi ile eserde, Nidâî'nin, tasavvufî bir arka planı olduğu anlaşılmaktadır. Eserde tasavvufî olarak ön plana çıkan konulara ise marifetullah - muhabbetullah, insan sevgisi, tevekkül, az yemek, zikir, şükür, sabır, tevbe vb. örnek olarak gösterilebilir.

Nidâî'nin üzerinde durduğumuz eseri ve diğer eserleri birlikte değerlendirildiğinde bir husus daha ortaya çıkmaktadır. Şöyle ki; tasavvuf ilmi İslâmî bir disiplin olarak tefsir, hadis, kelâm, fıkıh gibi diğer İslâmî ilimlerle daima etkileşim ve kesişim halindedir. Öte yandan sosyal bir kurum olan tekke ehli vasfıyla sûfiler, çoğu zaman kendilerini toplumdan soyutlamamışlardır. Şartlara göre pek çok sûfî, diğer sosyal bilimler hatta güzel sanatlar sahalılarında kendilerini geliştirmişlerdir. Tarih boyunca sûfiler, bu vesile ile ilmî ve toplumsal hizmetlerde de bazen ön safta olmuşlardır. Nidâî'nin bu konudaki çabası, daha çok sağlık hizmetleri özelinde olmuştur. Onun *Manzûme-i Tıbb* î ise, kendisinin bu anlayışta olduğunu gösterir tarzda kaleme aldığı çalışmalardan yalnızca birisidir.

KAYNAKLAR

1. Ay, Ü. (2000). *Nidâî Dürr-i Manzûm (İnceleme-Karşılaştırmalı Metin)*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
2. Bayat, A. H.(2010). *Tıp Tarihi*. İstanbul: Merkezefendi Geleneksel Tıp Derneği Yayınları.
3. Cebecioğlu, E. (1997). *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. Ankara: Rehber Yayınları.
4. Eraydın, S. (1990). *Tasavvuf ve Tarikatlar*. İstanbul: Marifet Yayınları.
5. Küçük, H. – Yeğin, Z. A. (2016). *Tasavvuf ve Tıp. İstanbul*. İstanbul: Ensar Neşriyat.
6. Nidâî, Mehmed Çelebi Ankaravî, *Dürrü'l-Manzûm*, (ts.a) Süleymaniye Kütüphanesi, Lâlâ İsmail, No: 389/6, (vr. 127b-145a).
7. Nidâî, Mehmed Çelebi Ankaravî, *Kitâbu Menâfiu'n-Nâs*, (ts.b) Türkiye Büyük Millet Meclisi Kütüphanesi, No: YZ. 45, Mikrofilm Numarası: 1010.
8. Özçelik, S. (2007). Nidâî, *TDV İslam Ansiklopedisi* (c.33, ss. 77-78). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
9. Paçacıoğlu, B. - Yıldırım, G. (2010). Nidâî'nin Kitabı: *Manzûme-i Tıbb, Türkiye Klinikleri J Med Ethics*, 18/2: 71-79.
10. Yılmaz, H. K. (2017). *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*. İstanbul: Ensar Yayınları.

YENİ DİNİ HAREKETLER VE KURTULUŞ ÖĞRETİSİ*

New Religious Movements And Salvation Teaching

İsmet EŞEMLİ

(Dr. Öğr. Üyesi); Pamukkale Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve
Din Bilimleri Bölümü Din Bilimleri Anabilim Dalı(Dinler Tarihi),
Denizli-Türkiye, iesmeli@pau.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-4551-0309>

Öz: Yeni dini hareketler farklı şekillerde ve çeşitli gerekçelerle ortaya çıkan ağırlıklı olarak dinsel kökenli akımlar olarak tanımlanabilir. Bu bağlamda yeni dini hareketler genellikle bir din görünümüne sahip oluşumlardır. Yeni dini hareketlerin birçoğunun ortaya çıkışında ağırlıklı olarak var olana karşı olma, dini ya dini olmayan otoritenin baskısından ve etkisinden uzak olma ve kurtulma isteği yer almaktadır. Bu hareketlerin ortaya çıkış temelinde sadece dini sebepler yer almayabilir. Sosyal, ekonomik, felsefi ve insani faktörlerin de etkisi yadsınamaz. Bazen de ilk çıkış gerekçesinden uzaklaşarak farklı bir yapıya bürünen yeni dini hareketlerde mevcuttur. Yeni dini hareketler ilk ortaya çıktığı zaman her ne kadar var olan yapıya/otoriteye karşı olsalar da ilerleyen süreçte kendileri de yeni bir sistem/otorite oluşturarak üyeleri üzerinde ya gönüllülük üzere ya da icbar ile bir yaptırım gücüne sahip olmaktadır. Böylece öğretileri ile otoriteleri arasında sıkı bir bağ oluşmaktadır.

Yeni dini hareketler, üye kazanmak için farklı yöntemlere başvurmaktadır. Bu yöntemler söz konusu yeni dini harekete göre değişiklik gösterdiği gibi aynı yeni dini harekette de kişiden kişiye, toplumdan topluma ve cinsiyete göre değişiklik arz edebilmektedir.

Beslendiği dini geleneğin, toplumsal yapının ve döneminde geçerli anlayışların etkili olduğu yeni dini hareketlerin hemen her alana dair temel öğretileri bulunmaktadır. Öncelikle, üyeleri için garanti ettikleri öğreti üyelerinin hem bu dünyada hem de öbür dünyada (bazı yeni dini hareketler sadece dünyayı dikkate almaktadırlar) kurtuluşa/huzura/mutluluğa kavuşacak olmalarıdır. Yeni dini hareketler, öğretilerini benimseyen ve takip eden üyelerinin ayrıcalıklı olduklarını ve en doğruya kendilerinin sahip olduklarını ön planda tutarlar. Bu çalışmamızda, yeni dini hareketlerin genel özellikleri ve bazı temel öğretileri hakkında genel bir bilgi verdikten sonra bazı yeni dini hareketlerin kurtuluş öğretisini ilgili örneklerle açıklamaya çalışacağız.

* Bu çalışma, Pamukkale Üniversitesi BAP birimi tarafından 2019KKP121 numaralı proje ile desteklenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yeni Dini Hareketler, Kurtuluş, Din, Kurtarıcı Motifleri.

Abstract: New Religious Movements can be defined as movements of predominantly religious origin that arise in different ways and due to various reasons. In this context, NRMs are generally formations with a religious appearance. In the emergence of many NRMs there is a desire to be predominantly opposed to the existing, to be free from the pressure and influence of religious or non-religious authority and to escape. The emergence of these movements may not be based solely on religious reasons. The influence of social, economic, philosophical and human factors is undeniable. Sometimes it is present in NRMs that take a different structure by moving away from the reasons for the first exit. Although NRMs are against the existing structure / authority when they first emerged, they themselves have a new system/authority and they have the power of sanctioning their members either voluntarily or by enforcement. Thus, there is a close connection between his teachings and his authorities.

NRMs use different methods to recruit members. These methods vary according to the NRM related, and may also vary in the same NRM by person, person, society and gender.

NRMs, in which the religious tradition, social structure and current understanding are effective, have basic teachings in almost every field. First of all, the doctrine they guarantee for their members is that they will attain salvation/peace/ happiness both in this world and in the afterlife (some NRMs only take into account the world). The NRMs prioritize that the members who adopt and follow their teachings are privileged and have the right to own them. In this study, after giving a general information about the general characteristics and some basic doctrines of the NRMs, we will try to explain the doctrine of salvation of some NRMs with related examples.

Keywords: New Religious Movements, Salvation, Religion, Savior Motifs

GİRİŞ

Yeni dini hareketler, oldukça yeni sayılabilecek bir kavramdır. Bu nedenle uzmanlar konu üzerinde farklı yaklaşımlarla durmaktadırlar. Herkes tarafından kabul görmüş bir tanımın olmadığı gibi bu tür hareketlerin sınırları ve “*neliği*” üzerinde de tam bir açıklık, uzlaşma yoktur. (Kirman, 2018, s. 13). Bu nedenle bu çalışmamızda öncelikle yeni dini hareketlerin tanımı ve “*neliği*” üzerinde duracağız. Sonra bunların bazılarının müntesiplerine salık verdikleri kurtuluş reçetesi ile ilgili bilgilere yer vereceğiz.

a. Tanımı ve Neliği

Yeni dini hareketlerin farklı şekillerde tanımlanması mümkündür. Yeni dini hareketlerin doğasının çok yönlü ve oldukça karmaşık olmasından dolayı tanımlanmasının da kolay olmadığı açıktır. Bu konuyla ilgilenen araştırmacılar, yeni dini hareketleri tanımlama girişimlerinde bulunurlarken ya kendi ilgi alanlarından ya da bu tür hareketlerin toplumda veya insanda oluşturduğu neticeye göre tanımlamayı tercih etmişlerdir. Mesela, sosyolog olan bir bilim adamı yeni dini hareketleri sosyal örgütler bağlamında ele almayı tercih etmiştir. Teolog olan araştırmacılar ise yeni dini hareketleri, zararlı dini akımlar, tarikatlar, yeni dindarlık biçimleri şeklinde tanımlamalarda bulunmuşlardır. Bu bağlamda öncelikle söz konusu bu hareketler tanımlanırken aynı zamanda anlaşılmaya çalışıldığından yeni dini hareketlerin isimlendirilmesinde de farklı yaklaşımlar sergilenmiştir. Bu hareketler, “yeni dinler”, “sekt”, “kült”, “yeni dindarlık biçimleri”, “zararlı örgütler” gibi farklı isimlendirmelerle anılmıştır. Ayrıca, bu isimlendirmelerin yanında “kült grupları”, “yeniçağ dinleri”, “tarikatlar” gibi isimlerle de tanımlama girişimlerinde bulunulmuştur.(Kirman, 2018, s.14; Alıcı, 2019, s.338-339; Özkan, 2006, s. 14-15). Belirtildiği üzere son zamanlarda yeni dini hareketlerle ilgili çalışmalarda bu akımları tanımlamak için yapılan farklı tanımlama girişimleri bulunmaktadır. Yapılan bu tanımlamalarda yeni dini hareketlerin hangi yönünden değerlendirildiği belirleyici olmaktadır. Şimdi bu tanımlamalarla ilgili durumu kısaca ifade etmek faydalı olacaktır.

Yapılan tanımlama girişimlerinin başında ve en çok kabul edildiği şekliyle *Teolojik Tanımlar* dikkat çekmektedir. Bunda bu akımların dine ait olan unsurları barındırması ve bünyesinde bu özelliklere ağırlık verilmesinden ileri geldiği açıktır. Bunun yanında yeni dini hareketlerin teolojik açıdan tanımlanmasında bu oluşumların toplumda var olan ve genel olarak kabul edilmiş dinlerden ya da inançlardan farklı şeyler ortaya koyarak söz konusu dini veya inanç sistemine eleştiri getirmesinden kaynaklanan özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Hatta bu tanımlama yaklaşımına göre yeni dini hareketler, yerleşik dinin ya da inancın alternatifi gibi düşünüldüğünden veya görüldüğünden daha çok zararlı olmaları boyutuyla ele alınmaktadır. Ayrıca bu tür oluşumların sapkın, heretik ya da heteredoks oldukları düşünülerek kendileriyle dinsel ve inançsal bağlamda bir çekişme yaşanmaktadır.(Kirman, 2018, s. 14-16; Turan, 2018, s. 512-513).

Yeni dini hareketlerin teolojik boyutuyla tanımlanmasında daha çok kült kavramı üzerinden hareket edilmektedir. Bu bağlamda kült kavramı belirleyici olmakla birlikte bu kavramın farklı anlamlarda kullanıldığı da görülmektedir. Bu nedenle kült kavramından kaynaklı farklılıkların olduğu da açıktır. Kült, bir toplumunda yaygın kabul görmüş kurumsallaşmış hâkim olan gruplardan ayrı olan bazı inançlar ve ibadetler için kullanıldığı

gibi aynı zamanda söz konusu bu inanç ve ibadetleri kabul eden insanlardan oluşan grubu belirtmek için de kullanılmaktadır.(Turan, 2018, s. 513). Bu bağlamda teolojik tanımlamada iki unsur karşımıza çıkmaktadır. Birincisi, hem toplumda yerleşmiş hâkim din ve inancın dışında yer alan başka bir sistem hem de bu sistem etrafında bütünleşik olarak hareket eden bir grup söz konusudur. Bu açıdan yerleşik dini yapının dışında olan bir kabul söz konusudur. Bazı belli kurallara ve kurumsal yapıya sahip olan dini yapıların aksine söz konusu kültürler, çok farklı şekillerde ve öğretilere sahip olarak toplumsal ve bireysel düzeyde varlık kazanmaktadır.(Kirman, 2018, s. 15).

Teolojik olarak yapılan tanımlarda yeni dini hareketlere öznel ve önyargıya sahip bir tavır takınıldığı kabul edilmektedir. Zira yeni bir oluşum veya topluluk diyebileceğimiz bu tür hareketler toplumun geneline ya da yerleşik düzene karşı yeni bir durum getirmiştir. Bu nedenle de kendilerine karşı genel olarak tepkisel ve savunmacı davranışlar geliştirilir. Yeni dini hareketlerin olumsuz yönleri veya sapkınlığı ön plana çıkarılarak ele alınır. Yeni dini hareketleri incelemek veya tanımlamak için sergilenen bu yaklaşım önceden bazı yargılara sahip olunmasından dolayı tarafsız bir tanımlama yapılamayacaktır (Kirman, 2003, s. 28-29). Kült kavramına verilen anlam her ne kadar bu tür hareketlerin tanımlanmasında ve ele alınmasında temel hareket noktası olsa da yeni dini hareketleri tanımlamak için kültür kavramı yetersiz kalmaktadır.(Kirman, 2018, s. 16; Uluç, 2006, s.92; Lorne L. Dawson, 2003, s. 1-2)

Yeni dini hareketlerin tanımlanmasında izlenen bir diğer yöntem ise daha nesnel yaklaşım olarak kabul gören akademik tanımlama yöntemidir. Buna göre, yeni dini hareketler bir kültür olarak değil “Yeni Dini Hareket” olarak tanımlanmaktadır. Böylece nispeten daha nesnel bir yaklaşım sergilendiği ifade edilebilir. Bu yaklaşıma göre son zamanlarda ortaya çıkan bu tür oluşumlar, gelişen ve değişen dünyada dünyanın, insanın ve dinin yeniden farklı bakış açısıyla anlaşılması ve yorumlanması olarak görülmektedir. Akademik yaklaşıma göre yeni dini hareketler, *zararlı, tehlikeli, tehlikesiz, doğru, yanlış, hak, batıl, sapkın* gibi sıfatlarla nitelenmezler. Akademik tanımlamada yeni dini hareketlerin önyargısal yaklaşımdan daha ziyade ortaya çıktığı mekân ve zaman dikkate alınmaktadır.(Kirman, 2003, s.31-32) Yeni dini hareketlerin ilk çıktığı mekân olarak batı dünyası özellikle de İngiltere ön plana çıkmaktadır. Amerika ve diğer Avrupa ülkeleri yeni dini hareketlerin yaygın olarak görüldüğü yerlerdir. Ancak küreselleşen dünyada sadece bu coğrafyalarla sınırlı kalmayıp diğer bölgelerde ortaya çıkan yeni dini hareketler de az değildir. Yeni dini hareketlerin çok yönlü olması nedeniyle farklı kriterler dikkate alınarak kategorize etme girişimleri olmuştur. İlk olarak kaynağı ya da kökenlerini dikkate alarak yapılan sınıflama girişimi göze çarpmaktadır. Buna göre bu hareketler, ilgili olduğu kaynağa ya da kökene göre tasnife tabi tutulmuştur. Bu hareketlerin bir diğer tasnifi ahlaki ve manevi anlayış

ve gelişimine göre yapılanıdır. Son olarak da bu hareketlerin dünyaya karşı tutumlarına göre yapılan tasniftir.(Turan, 2018, s. 520-523; Aydın, 2013, s. 51-57; Kirman, 2018, s. 19-24)

Görüldüğü gibi yeni dini hareketler'in *neliğini* ortaya koyabilmek için gösterilen farklı çaba ve çalışmalar bulunmaktadır. Herkes tarafından kabul edilmiş yeni dini hareketler tanımı olmamasının temel nedeni olarak bu hareketlerin yakın zamanda ortaya çıkmış olması ve birbirinden farklı tabiata sahip olmaları kabul edilebilir. Yukarıda da kısaca değindiğimiz kadarıyla, yeni dini hareketlerle genel itibarıyla sosyal bilimciler ilgilenmişlerdir. Her bir alan uzmanı için değilse bile bu konuda araştırma yapan sosyolog ve teolog akademisyenlerin birçoğu konuyu daha nesnel ele almak için gayret sarf etmişlerdir. Yeni dini hareketleri tanımlamak ve açıklamak için her bir çaba aynı zamanda eleştiriye maruz kalmak durumunda kalmıştır.

b. Çıkış Nedenleri

Yeni dini hareketler, değişen ve gelişen toplumsal düzen içinde insanların farklı arayış içerisinde olmasından ve var olan dini ve toplumsal düzenden tatmin olmama neticesinde ortaya çıktığı kabul edilen oluşumlar olarak tanımlanabilmektedir. Ancak yeni dini hareketlerin ortaya çıkmasında sadece bu sebepler etkili olmamaktadır. Bu tür oluşumlarında oldukça farklı nedenlerin olduğu ifade edilmektedir.(Özkan, 2018, s.31-38) Her bir hareketin, dini olsun ya da olmasın, kendine özgü ortaya çıkış gerekçeleri olabildiği gibi aynı dini hareketin içerisinde bile farklı gerekçelerle bulunan, üye olan kişiler bulunabilmektedir. Bu nedenle yeni dini hareketlerin ortaya çıkışını etkileyen faktörler incelenirken farklı yönlerden ele alınıp incelenmesi konunun tabiatına daha uygun bir yöntem olacaktır. Batıda gelişen hak ve hürriyetlerin yanında özgürlükler de bu tip hareketleri tetiklemiştir.(Göz, 2017, s.57-59).

Yeni dini hareketlerin ortaya çıkış nedenleri genel olarak iki başlık altında ele alınabilmekle birlikte daha fazla gerekçe ve nedenlerini ortaya koymak mümkündür. Bu çalışmamızın asıl konusu yeni dini hareketlerin *neliğini* ortaya koymak ve müntesipleri için önerdiği kurtuluş teorilerini açıklamak olduğundan ortaya çıkış gerekçelerinin detaylı bir şekilde belirtilmesiyle hem *neliğini* hem de kurtuluş öğretileri hakkında bilgilere değinilmiş olacaktır. Bu nedenle bu hareketlerin ortaya çıkış gerekçeleri ile kurtuluş öğretileri arasında yakın bir ilişkinin olduğu aşîkârdır. Bu sebeple, her bir yeni dini hareketin ortaya çıkışında etkili olan nedenler ve söz konusu hareketin öğretileri bulunmaktadır. Biz burada yeni dini hareketlerin çıkışında etkili olduğunu düşündüğümüz genel sebeplere değinmeyi yeğlemekteyiz.

Bu sebeplerin başında değişen ve küçülen dünyada artan sekülerleşme yer almaktadır. Bir diğer ifadeyle dünyevileşme, birey ile kutsalın arasını

ayırarak, insanları dinden uzaklaştıran bir duruma tekabül etmektedir. İnsanların aydınlanma hareketi sonrasında dinin otoritesinden kurtulma ve bağımsız bir hareket alanına sahip olma isteği üzere yeni dini hareketler, ilk çıktığı kabul edilen Hristiyan batı dünyasında kendine karşılık bulmuştur. Bunun oluşmasında batı dünyasındaki dini kurumların tutumlarından bunalan insanların yeni arayış içine girmeleri, kendilerini din ve ilgili kurumların baskısından uzaklaştırmak istemeleri etkili olmuştur. Her şeyden önemlisi, var ve hâkim olan dinin kendi ihtiyaçlarından uzak olduğu ve kendilerini tatmin etmediği düşüncesi yeni dini hareketlerin ortaya çıkışında etkilidir. Ancak sekülerleşmeye rağmen insandaki din algısı ortadan kalkmamıştır. Yeni dini hareketler de buradan hareketle toplumda ve insanlarda bir karşılık bulmuştur. (Özkan, 2010, s.418). İkinci bir sebep olarak, dinin “ben” duygusuna bağlı olarak anlaşılması olarak görülen ve “ben” egosunun tatmini olarak algılanan subjektivizm akımıdır. Buna göre, bir bakıma din bireysel hazlara indirgenerek algılanmış ve bireyin egosunu yüceltici bir durumu ifade eder şekilde anlaşılmaya başlamıştır. Yeni dini hareketlerde bireyin “ben” egosuna ayrı bir önem atfedilmiştir. (Özkan, 2018, s.31-32).

Yeni dini hareketlerin taraftar bulmasında etkili olan bir diğer etken, günümüz şartlarında insanların dünyalık işlerinde yani hayatında dine karşı olan duyarsız olmasıdır. Modern dünyada insanlar dine karşı kayıtsız kalmaktadır. İnsanlarda din ile ilgili bir kaygının olmaması, dine ilginin duyulmaması, yerleşik olan dini yapıya karşı olan kayıtsızlık önemli bir faktör olarak varlığını hissettirmektedir. Bir diğeri ise, dini yapıların aşınmış olması ve bunun neticesinde de değişen dünya ve insanların ihtiyaçlarına karşı yenilikçi davranmaktan uzak kalması yeni dini hareketlerin toplum ve birey düzeyinde karşılık bulmasında etkili olmuş ve olmaktadır Bireyselleşen bir anlayışın insanlar tarafından kabul görmüş olması, bazı hareketlerin hazcılığı ön plana çıkarması ve insanların da acıdan uzaklaşarak hazza ulaşmak için dünyadaki amacının, hedefinin hazzın son şeklini tecrübe etmeye yönelik eğilimi belirleyicidir. Teknolojik gelişmelerin neticesinde dünya üzerindeki farklılıkların, zaman ve mekânın ortadan kalkması yani küresel bir dünyanın var olması, insanlar arasında etkileşimi, iletişimi üst düzeye çıkarmıştır. Din de bir olgu olarak bu durumdan etkilenmiştir. Bunun neticesinde günün şartlarına uygun bir yaklaşım ortaya çıktığı zaman insanların da birbirinden etkilenmesi ve buna göre bir kabule geçmesi kaçınılmaz olmuştur. Son zamanlarda ortaya çıkan çoğulculuk akımının etkisiyle tek tip din ve dini kalıp algısı yerini farklı arayışlara bırakmıştır. Böylece yeni dini hareketlerin gelişmesine uygun bir zemin oluşmuştur. Son olarak dile getirilmesi gereken bir husus da gelişen bütün imkânların oldukça hızlı bir değişime sebebiyet vermesidir. (Göz, 2018, s.32-33). Meydana gelen hızlı değişim insanların din ve hayata bakışları üzerinde kısa zamanda etkisini göstermiştir. Böylece hızlı değişime uymakta geç kalan din ve dinsel kurumlar insanların dünya

hayatındaki ihtiyaçlarına cevap vermekte yetersiz kalmıştır.(Özkan, 2006, s.34-45). Böylece insanlar, yeni arayışlar içerisine girmişlerdir.

c. Üye Kazanma Yöntemleri

Yeni dini hareketler taraftar kazanmak için farklı yöntemlere başvurmaktadırlar. Bu yöntemler aynı zamanda müntesiplerine salık verdikleri kurtuluş reçetesi ile de yakından ilişkilidir. Hemen neredeyse bütün yeni dini hareketler, kendi öğretilerini insanlara ulaştırmak için misyonerlik faaliyeti yürütmektedir. Moonculuk, Yehova Şahitleri, Uluslararası Krishna Bilinci Topluluğu, Ahir Zaman Azizleri gibi yeni dini hareketlerde taraftar kazanmak için farklı misyoner faaliyetlere yer verilmektedir. Misyonerlik faaliyetlerini yürütürken özellikle genç nesil öncelenmektedir. Misyonerlik için kullanılan bir diğer yöntem ise insanların tanıdıkları bireyler arasındaki sosyal ilişkilerden ve yeni Dini Haretklerin neredeyse hepsinde etkili olan karizmatik liderlik algısından yararlanmaktadır. Bu anlamda yeni dini hareketlerde lider algısı, misyonerliğin başarılı olmasında önemsenmektedir. Beyin yıkama, her türlü yayın faaliyetleri, aşırı ilgi ya da sevgi bombardımanı ve şehvete yönelik unsurlar yeni dini hareketlerin taraftar kazanma, yani misyonerlik için takip ettiği yöntemler arasında yer almaktadır.(Turan, Uzun, 2018, s.212-236; Yitik, 2018, s.243-258).

d. Kurtuluş Reçeteleri

Yeni dini hareketlerin ortaya çıkışında farklı faktörler etkili olmaktadır. Uygun ortam ve şartlar bu tür hareketlerin oluşmasında etkilidir. Değişen dünya şartları, var olan kalıplaşmış olarak gördükleri dinsel sistemden tatmin olmaması neticesinde insanların yeni arayışlar içine girmesi, baskı ve bağımlılıktan uzak olma isteği, bireylerin hayatında yeni anlam arayışlarına girişmeleri gibi faktörler bu tip hareketlerin oluşmasına ve yaygınlaşmasında etkili unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Burada genel olarak yeni dini hareketlerin kurtuluş öğretilerini ele almaktan daha ziyade konuyu örnek olarak seçtiğimiz bazı yeni dini hareketlerin müntesiplerine önerdiği ya da sahip oldukları kurtuluş öğretileri üzerinden ele almak istiyoruz.

1. Uluslararası Krişna Bilinci Hareketi

Meşhur bilinen adıyla Hare Krişna hareketi, 1966 yılında NewYork'ta Abhay Charan De tarafından kurulmuş olan, dünyanın dört bir yanında milyonlarca taraftarı bulunan yeni bir dini akım olarak tanımlanmaktadır. Ancak her ne kadar Amerika'da ortaya çıkmış olsa da Hint düşüncesiyle bağlantılı olan Sankaraçarya tarafından ortaya konan Advaita düşüncesinin soyut Tanrı anlayışına tepki olarak doğmuştur.

Bu hareketin ismi, kurtuluş anlayışına ışık tutmaktadır. Hare Krişnacılara göre, kurtuluşun yolu her insanın Krişna'ya ulaşmasını

sağlamaktır. İnsanlar da kurtuluşa ulaşmak için Krişna'ya yakınlaşmalıdır. Bu harekete göre, “krişna bilinci, Allah'ın bilinci demektir. Bu, ruhun gerçek hikmetidir. O, bizi hayatın olgunluğunun içine dâhil etmektedir. Krişna bilincinin felsefesi, bize gerçek olarak manevi üstada tam olarak itaatle iletilen Veda'nın eski vahyinde kökleşmiştir. Bu Allah'ın ve onun özünün en yüksek bilgisidir. Bu, hayat ve başkası üzerinde aramızda daima mevcut olan ilişkileri, en yüksek şekilde bilmektir. İşte bunun için, krişna bilinci için milletlerarası teşkilat, bunu, bütün dünyaya yaymak istemektedir”.(Yitik, 2001, s. 95-96; Aydın, 2010, s.15; Özkan, 2006, s.90-94).

İnsanların krişna bilincine ulaşması yani kurtuluşa ermesi için yapması gereken uygulamalar bulunmaktadır. Bunlar teknik olarak,

- et, balık, yumurta yememek,
- çay, kahve ve sigara kullanmamak,
- düzensiz seksüel ilişkiden uzak durmak,
- oyundan uzak durmak,

şeklinde dört ana başlıktan oluşmaktadır.(Aydın, 2010, s. 16-17; Bıyık, 2019, s. 357-358).

Farklı aşamalardan geçen ve uzun bir süreçten sonra bu harekete giriş yapan kişinin bazı aşamalardan geçmesi gerekmektedir. İlk aşamada henüz aday olan kişi hareketin felsefesini öğrenir ya da ona bu felsefe öğretilir. İkinci aşamada ise, adaya Sanskritçe bir isim ile birlikte hayatının sonuna dek günde üç kez okuyacağı gizli mantralar verilir. Son aşama ise belirleyici olan bir aşamadır ve az sayıda adayın başarı gösterdiği bir aşamadır. Bu aşamada adaya bekârlık, fakirlik ve vaaz etme yemini yaptırılır. Hare krişna hareketinde bu aşamalar kurtuluşa ulaşmanın aşamalarındandır. Bu harekete üye olanların kurtuluşa erişmesi için yukarıdakilerin dışında takip edecekleri temel kurallar bulunmaktadır. (Özkan, 2006, s. 97-98; Aydın, 2010, s. 20-22).

2. Moon Tarikatı

Dünya Hıristiyanlarını birleştirme topluluğu 1954 yılında San Myung Moon ve tarafları ile birlikte Seoul kentinde kurulmuştur. Bu hareketin temel amacı görünürde tüm Hıristiyanları birleştirmek gibi görünse de asıl hedefi dinlerin ve insanların birlikteliğini sağlamayı hedeflemektedir. Yani tüm din ve insanların Tanrının Birliğinde birleştirme nihai hedef olarak kabul edilmektedir. Moon Tarikatında kutsal bir aile olarak kabul edilen Moon, eşi ve çocuklarının önemli bir yeri bulunmaktadır. Yeni dini hareketlerin genel özellikleri arasında yer alan kutsal liderlik Moon tarikatında da görülmektedir. Bu hareketin amacı şu şekilde belirtilmiş: “yeryüzünde Tanrı'nın krallığını tesis etmektir”. Hıristiyan öğretilerinde var olan mesih anlayışından hareketle Moon'un ikinci mesih olduğu ve bunun

neticesinde de Tanrısal krallığın şimdi gerçekleşmiş olduğu, bütün dinlerin birleşeceği, insan ve Tanrının tatmine ulaşacağı, yeni Ahit zamanının tamamlandığı ve Tanrı'nın kendinde dişi ve erkeği birleştirdiği gibi öğretiler arasında yer alır.(Bıyık, s. 276-277; Özkan, 2006, s.102-107).

Moon'a göre, yeryüzünde Tanrı'nın krallığı İsa Mesih'in ikinci gelişi olan Moon'un yönetiminde bulunmaktadır. Moon, Tanrı'nın vaad ettiklerini tamamlayacak ve her şeyi düzeltecektir. İkinci mesih Moon dönemi beklenen "altın çağ" olarak kabul edilmekte ve daha sonra olacak olan bir krallık değil şimdi yeryüzünde var olan dönemdir. Moon'a göre son oldukça yakındır ve insanlığın kurtuluş Tanrı'da birleşmekten başka bir çaresi de bulunmamaktadır.(Özkan, 2006, s. 110-112). Bu nedenle farklı dinlere mensup bütün insanların kendileri ve çocuklarını bu birlikteliğe adanmalarından başka kurtuluş yolu yoktur.

Moon Tarikatına göre insanın kurtuluşu asli günden dolayı ilk dönemdeki safiyeti kazanmakla mümkündür. Bunun için Tanrı insanın asli günden kurtulması için devreye girmiş ve bu Moon ile başlamıştır. Yani Tanrının kurtuluş planı Moon'a verilmiştir. Moon Tarikatına göre Tanrının kurtuluş planının üç aşaması bulunmaktadır. İlk devre Hz. Âdem ile başlamış ancak başarılı bir süreç olmamıştır. Bu planın ikinci aşaması ise, İsa ile yeniden gündeme gelmiştir. Ancak İsa evlenip çocuk sahibi olamadığı için insanlığı asli günah çemberinden kurtarmayı başaramamıştır. Son aşama ise Moon ile devreye girmiş ve Tanrının kurtuluş planı insanlık için gerçekleşmiştir. Bu nedenden dolayı Moon kendisinin üçüncü Âdem olduğunu belirtmiştir. Kısacası Moon Tarikatındaki kurtuluş anlayışı, insanın asli günah ile kaybolan doğasını yeniden kavuşması olarak anlaşılmaktadır. Bunun için de Tanrı Moon'a bu restorasyonu gerçekleştirecek öğretileri vermiştir.(Özkan, 2006, s.108-113; Bıyık, 2019, s. 350-352; Aydın, 2010, s. 40-49).

3. Scientoloji Hareketi

Bu hareket, 1954 yılında Lafayette Ronald Hubbard tarafından kurulmuştur. Hubbard'ın, 1954 yılından önce farklı uğraşları olmuştur. Bilimkurgu yazarlığı bunlardan biridir. O, 1954 yılından itibaren sahip olduğu görüşlerini dinsel olarak örgütlemeye ve sunmaya başlamıştır. İlk olarak Scientoloji kilisesi ABD'nin Calofornia eyaleti Los Angeles açılma imkânı bulmuştur.(Aydın, 2010, s. 185-186; Özkan, 2010, s. 164-167).

Bu hareketin sahip olduğu Ruh ve beden ilişkisi, Evren (MEST) anlayışı, yaratılış, insan algısı gibi öğretileri, insanların kurtuluşu için takip edilecek yolun belirleyicisi olmuştur. Yani ilgili kabullere bağlı olarak bu harekete katılacak kişilerin takip ettiği zaman kurtuluşa ulaşmasını sağlayacak uygulamalar bulunmaktadır. Scientoloji'ye göre insan farklı unsurlardan meydana gelen bir varlıktır. Birincisi, Thetan olarak ifade edilen ölümsüz ruh kısmı. İkincisi Mind olarak isimlendirilen insani ruh.

Üçüncüsü ise, Body diye belirtilen fani beden olmak üzere insan üç unsurdan oluşmaktadır. Scientolojiye göre insani ruh analitik ve negatif şeklinde iki bölümden müteşekkildir. İnsanda bulunan reaktif bölümün kötü ve negatif yönlerinin giderilmesi için, özel bir elektrometre vasıtasıyla Auditing yöntemiyle ortadan kaldırılabilir. Bu yöntemle insanda bulunan Engramlar, kontrol altına alınıp yönetilmektedir. Yani Scieontolji' ye gör kurtuluş maddi varlık ile ruh arasındaki ilişki üzerine kurulmuştur. Ruh ölümsüzdür. Beden ise fanidir. Bedenden kaynaklanan olumsuzluklardan ruhun etkilenmemesi ya da bedenin ruha olumsuz bir etki yapmaması için insanların Scientoloji'ye dahi olmalarını ve Auiditing yöntemini takip etmeleri gerektiği ve böylece bedenle ilişkilendirilen kötü ve istenmeyen durumlardan kurtularak huzura ulaşılacağı kabul edilmektedir. Engramların/insanın ruhsal boyutunun potansiyelinin işlevsellik kazanmasının ve onun keşfinin insanı, insani zaaflarından, ruhsal ve fiziksel hastalıklardan ve kusurlardan kurtaracağı kabul edilmektedir.(Özkan, 2010, s.168-171; Aydın, 2010, s.190-192).

SONUÇ

Yeni dini hareketler, farklı şekillerde ve farklı gerekçelerle ortaya çıkmış ve varlığını devam ettiren yeni akımlar olarak görülmektedir. Toplumsal, değişen, gelişen ve her döneme özgü yapısal özelliklere sahip olan bir olgudur. Dolayısıyla toplumu oluşturan insanların da zamanla değişen ortamda ihtiyaçları, zihin yapıları, tatmin düzeyleri ve bağlılıkları değişmektedir.

Yerleşik düzen ya da hâkim düzen oldukça hızlı değişen insan ihtiyaçlarını karşılamakta yetersiz kaldığı ya da değişimin hızına yetişemediği için yeni dini hareketler toplumlar ve insanlar tarafından bir karşılık bulmuştur. Hâkim dinî kurumların veya yetkililerinin insanlara ve gelişen dünyaya karşı tutumları, insanların dinden ve otoriteden uzaklaşmalarına, kendilerinin dertlerine karşılık gelecek yeni arayışlarda bulunmalarına sevk etmiştir. Kısacası, yeni dini hareketlerin insanların tatmin düzeylerindeki değişikliğin bir ürünü olduğunu ifade etsek yanlış olmaz. Bu nedenle yeni dini hareketlerin anlaşılmasında hâkim din ve otorite ile değişen ve gelişen dünyanın birlikte değerlendirilmesi gerekmektedir.

KAYNAKLAR

1. Aydın, M. (2010). *Türkiye'ye Yönelik Batı Kökenli Dini Cereyanlar*. Konya: Nüve K. M. Yayınları.
2. Aydın, M. (2013). *Ana Hatlarıyla Dinler Tarihi*. İstanbul: Ensar Neşriyat.
3. Bıyık, M. (2005). Moonculuk. *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 30, ss. 276-279). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

4. Bıyık, M. (2019). Yeni Dini Hareketler, *Yaşayan Dünya Dinleri*. ed. Şinasi Gündüz, İstanbul: Milet ve Nihal Yayınları.
5. Dawson, L. L. (2003). Introduction. Lorne L. Dawson. (Ed.). *Cults and New Religions Movements*. Oxford: Blackwell Publishing.
6. Göz, K. (2018), İslam Medeniyetinde Sosyal Hayatın İlkeleri. Kemal Göz&Mustafa Türkan. (Ed.). *Medeniyet İnsan ve Din*. Ankara: Fecr Yayınları.
7. Göz, K. (2017). *İslam'da ve Milletlerarası Belgelerde Hürriyetler*. Ankara: Fecr Yayınları.
8. Kirman, M. A. (2003). Yeni Dinî Hareketleri Tanımlama Problemi ve Tipolojik Yaklaşımlar. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, (III), 27-43.
9. Kirman, M. A. (2018). Yeni Dini Hareketler: Tanım ve Kapsam. Süleyman Turan&Faruk Sancar (Ed.). *Nedenleri ve Niçinleriyle Yeni Dini Hareketler*, İstanbul: OkurAkademi Yayınları.
- 10.Özkan, A. R. (2006). *Kıyamet Tarikatları: Yeni Dini Hareketler*, İstanbul: IQ Yayıncılık.
- 11.Özkan, A. R. (2010). Türkiye'de Yeni Dini Hareketlerle İlgili Çalışmalar: Türkiye'de Dinler Tarihi(Dünü, Bugünü ve Geleceği. *Dinler Tarihi Araştırmaları 7*, Ankara: Türkiye Dinler Tarihi Yayınları.
- 12.Turan, S. (2018). Yeni Dini Hareketler. Mustafa Alıcı&Süleyman.(Ed.). *Turan Dinler Tarihi I-II*, İstanbul: Lisans Yayıncılık.
- 13.Turan, S., Uzun S. N., (2018). Yeni Dini Hareketlerin Taraftar Kazanma Yöntemleri. Süleyman Turan&Faruk Sancar (Ed.). *Nedenleri ve Niçinleriyle Yeni Dini Hareketler*, İstanbul: OkurAkademi Yayınları.
- 14.Uluç, Ö. (2006). *Yeni Dini Hareketler(Yüksek Lisans Tezi)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- 15.Yitik, A. İ. (2001). Hare Krişna Hareketi. *D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*. (13-14), 93-107.
- 16.Yitik, A. İ. (2018). Yeni Dini Hareketler ve Misyonerlik: Türkiye Örneği, Süleyman Turan&Faruk Sancar (Ed.). *Nedenleri ve Niçinleriyle Yeni Dini Hareketler*, İstanbul: OkurAkademi Yayınları.

ETKİNLİK YÖNETİMİ'NDE SOSYAL MEDYA'NIN İŞLEVİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Emel DEMİR ASKEROĞLU

(Öğr. Gör. Dr.) Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Çerkezköy Meslek
Yüksekokulu, Tekirdağ-Türkiye, edemir@nku.edu.tr

Özet: Günümüz rekabet koşullarıyla birlikte işletmeler hedef kitlelerine ulaşabilmek için stratejik iletişim çabalarına başvurmak ihtiyacındadır. Halkla ilişkiler işletmelerin pazarlama amaçlarına destek sağlayacak çalışmalar yürüterek; ürün ve hizmetlerin tutundurulması için gerekli iletişim faaliyetlerini gerçekleştirmektedir. Ürünlerin tanıtılması, reklam faaliyetlerine destek vermek, işletmenin itibarını arttırmak gibi amaçlara hizmet eden pazarlama yönlü halkla ilişkiler uygulamaları, hedef kitleyi ikna etmekte etkin rol oynamaktadır. Özellikle iletişim teknolojilerini gelişmesiyle internet kullanımının yaygınlaşması, sosyal medya platformlarıyla hedef kitlenin dikkatini çekebilecek faaliyetlerin düzenlenmesi ve bu faaliyetlerin duyurularak farkındalık yaratılması pazarlama yönlü halkla ilişkilerin dijital mecralarda uygulanabilirliğini göstermektedir. Pazarlama yönlü halkla ilişkiler faaliyeti olarak etkinlik yönetimi önemli bir uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır. Hedef kitlenin yapısına uygun etkinlikler sayesinde pazarlama yönlü halkla ilişkiler mesajları istenilen kitlelere ulaştırılmaktadır. Bu çalışmada önemi her geçen gün artan sosyal medya platformlarının pazarlama yönlü halkla ilişkiler amaçlı gerçekleştirilen etkinliklerin hedef kitleye ulaşmasındaki rolü ortaya konulmaya çalışılmıştır. Örnek olay analizi ile sosyal medya araçlarının etkinlik yönetimi sürecine katkısı incelenmektedir. Yapılan literatür çalışması ve ele alınan örnek olay içerik analizi sonucunda sosyal medya platformlarının pazarlama yönlü halkla ilişkiler etkinliklerinde önemli bir işleve sahip olduğu, özellikle hedef kitleye ulaşma noktasında önemli bir yere sahip olduğunu söylemek mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Halkla İlişkiler, Pazarlama Yönlü Halkla İlişkiler, Etkinlik Yönetimi, Sosyal Medya

1. GİRİŞ

Gündelik yaşamın önemli bir parçası olarak görülen sosyal medya, kurum ve kuruluşların hedef kitlelerine ulaşabilmelerinde önemli bir işleve sahiptir. Sosyal medya alternatif bir iletişim ortamı olarak, her geçen gün artan kullanıcı sayısı ile birlikte, geniş kitlelere ulaşmayı sağlayan önemli bir platformdur. 2017 yılı sosyal medya istatistikleri verilerine göre dünyada 3.2 milyar sosyal medya kullanıcısı bulunmaktayken, 2018 yılı sosyal medya istatistiklerine göre 3.48 milyar kullanıcı sayısı vardır. Dünya genelinin %45'i sosyal medya kullanıcısıdır (Bayrak, 2019). Tüm bu verilere göre hızla artan kullanıcı sayısı sosyal medyanın pazarlama

yönlü halkla ilişkiler aracı olarak etkinlik sürecinde kullanılmasıyla amaçlanan hedef kitlelere ulaşmanın mümkün olabileceğini ve hedef kitle ile çift yönlü iletişim kurulabileceğini söylemek de mümkündür.

Bu çalışmada pazarlama yönlü halkla ilişkiler kavramı açıklandıktan sonra, pazarlama yönlü halkla ilişkiler amacıyla etkinlik yönetimi süreci anlatılmaktadır. Sonra ki aşamada ise sosyal medyada etkinlik yönetimi süreci ele alınarak, araştırma konusu olarak Redbull markasının gerçekleştirmiş olduğu “Redbul Uçuş Günü” etkinliğinin sosyal medya yansımaları incelenmiştir. Bu etkinliklerin, Facebook, Twitter ve Instagram hesaplarından yapılan paylaşımlara yönelik bir analiz gerçekleştirilmiştir.

2. Kavram Olarak Pazarlama Yönlü Halkla İlişkiler

İngiltere Halkla İlişkiler Enstitüsü’nün tanımı ile “bir kuruluş ile hedef kitlesi arasında iyi niyet ve karşılıklı anlayışa dayalı ilişkileri sürdürmeye yönelik önceden planlanmış çabalar” (Peltekoğlu, 2012, s.4) olarak ifade edilen halkla ilişkiler, literatürde birçok tanım ile açıklanmaya çalışılmaktadır. Günümüzde işletmeler, hedef kitleleriyle sürekli ve başarılı bir iletişim kurma ihtiyacı nedeniyle, stratejik iletişim yönetimi gerçekleştirebilecek halkla ilişkiler faaliyetlerine başvurmak durumundadır. Teknolojik değişimler, yasal düzenlemeler, küreselleşme sonucu ortaya çıkan çok uluslu işletmelerin varlığı ve bu işletmelerin başka kültürler ile etkileşim kurma zorunluluğu, üçüncü dünya ülkelerine yatırımın cazip hale gelmesi gibi etkenlerden dolayı halkla ilişkilere duyulan ihtiyaç artmaktadır (Peltekoğlu, 2012,s.5). Tüm bu etkenlerin yanı sıra sürekli artan rekabet ortamı da işletmelerin pazarlama faaliyetleri açısından yeni arayışlara girmesini gerekli kılmaktadır.

Küreselleşmenin sonucu olarak ortaya çıkan rekabetçi piyasa koşulları pazarlama anlayışında değişimlere etki göstererek, farklılaşmak amacıyla işletmeler hedef kitleleri ile olumlu imaj ve duygusal bağ oluşturmak gerekliliği doğmuştur. Özellikle değişen yaşam tarzları sonucunda, iletilmek istenen mesajların tüketicilere ulaştırılamaması veya bu mesajların tüketiciler tarafından kabul görmemesi ve reklam giderlerindeki artış pazarlama uzmanlarını yeni arayışlara yöneltmiştir. Ayrıca reklam etkilerinin beklenen yönde olmaması da yeni yöntemlere başvurma ihtiyacını ortaya çıkarmıştır (akt. Askeroğlu, 2010, s.35).

Geçmişten günümüze pazarlama yönlü halkla ilişkiler uygulamalarına baktığımızda E.Bernays’ın gerçekleştirmiş olduğu birçok uygulamanın bu yaklaşıma örnek teşkil ettiği görülmektedir. Procter and Gamble firması için gerçekleştirdiği Ivory Soup Heykel Yarışması Bernays’ın başarı ile sürdürdüğü pazarlama yönlü halkla ilişkiler faaliyetlerinden biri olarak kabul edilebilir. Bu yarışma Bernays’ın heykellerin mum yerine sabun

kullandıklarını farketmesi sonucu devlet okullarına başvurarak, bir yıl içinde 22 milyon okul çağında çocuğa ulaşabildikleri ve 35 yıl devam eden bir başarı öyküsüdür. Bu sayede hem çocuk heykeller yılda milyonlarca Ivory sabunu kullanır hem de Ivory Amerika'nın sabunu haline gelir (Harris ve Whalen, 2009, s.58-59). Bernays'ın pazarlama yönlü halkla ilişkiler çalışmaları bunlarla sınırlı kalmamış; firmalar için gerçekleştirdiği etkinlik faaliyetleri de bu amaca hizmet eden uygulamalar olarak örnek gösterilebilir. Aynı zamanda bir ürün ya da hizmetin tutundurulması için sarfettiği çabalar da yine pazarlama yönlü halkla ilişkiler uygulamaları arasında yer almaktadır.

Pazarlama yönlü halkla ilişkiler bir örgütün pazarlama amaçlarına ulaşmasına katkı sağlayacak, halkla ilişkiler strateji ve tekniklerinin kullanımı ile farkındalık yaratmak, satışları arttırmak ve tüketiciler, firmalar ve markalar arasında ilişki kurmak olarak ifade edilmektedir (Harris ve Whalen, 2009, s.27-29). Bir ürün ya da hizmetin, hedef kitlelerce talep görmesini sağlayacak, reklam dışında kalan tanıtım faaliyetleri olarak pazarlama yönlü halkla ilişkiler uygulamaları kullanılmaktadır. Bu uygulamalar ile ürün ile hedef kitle arasında bir ilişki başlatılmaktadır.

Pazarlama yönlü halkla ilişkiler'in kullanım alanları; ürün tanıtımı, pazar geliştirme, reklam desteği, pazarlama desteği, kurumsal itibar, satış desteği olarak ifade edilebilir. Bu başlıkları şu şekilde açıklamak mümkündür (Harris ve Whalen, 2009, s.28-29) :

- Ürün Tanıtımı: Bu yöntem yeni ürünleri tanıtırken, olgun ürünleri yeniden canlandırmak için, relansman yaparken ve yeniden konumlandırırken kullanılır. Var olan ürünlerin yeni işlevlerini göstermek ve ürünlerle insanları kaynaştırmak ya da online ürünlerle müşterileri buluşturmak gibi uygulamalar gerçekleştirilir.

- Pazar Geliştirme: Demografik olarak tanımlanmış pazara ulaşmak ve yeni pazarlar oluşturmak ya da zayıf pazarları güçlendirmek mümkündür. Yaşam tarzlarına göre tanımlanmış pazarlara ulaşılabilir, özel ilgi pazarlarına göre firmalar ve ürünleri belirleme olanağı sunar.

- Reklam Desteği: reklam erişimini genişletmek, reklama olan tüketici direncini kırmak, reklam kalabalığı içinden sıyrılmak, reklam başlamadan haber oluşturmak. Reklamı haber niteliğine dönüştürmek. Reklam mesajlarını ve reklam iddialarını doğrulayarak reklamı desteklemek.

- Pazarlama Desteği: Satış tutundurma kampanyalarını güçlendirmek, isim sponsorluklarıyla marka farkındalıklarını arttırmak, yerel izleyicilere pazarlama programlarını uygun hale getirmek ve tüketicilere yeni yöntemler ile ulaşmak için fırsat yaratır.

- Kurumsal İtibar: Ürün ardındaki firma için tüketici güven ve inancını oluşturmak. Firmalar ve markaları sahip çıktıkları konularla örtüşürerek tüketici desteği sağlamak. Firmaları lider ve uzman olarak konumlandırmak. Pazar ortamında çıkacak konuları/gündemin etkisini yorumlamak. Kamu yararı gözeten pazarlama kararlarını iletmek. Kanaat önderlerini etkilemek ve riskte olan ürünleri korumak.
- Satış Desteği: Mağaza içi trafik oluşturmak ve satış gücünü motive etmek. Perakendeci desteği sağlamak.

Tüm bu faydaları oluşturabilecek faaliyetleri gerçekleştirebilecek olan pazarlama yönlü halkla ilişkiler, kurumsal tanıtım ve ürün tanıtımı ile imajı desteklemek için faaliyetlerde bulunmaktadır. Özellikle reklam ile kıyaslandığında, işletmeye karşı duyulan güvenin oluşturulmasının sağlanması açısından halkla ilişkilere duyulan ihtiyaç da artmaktadır. Ürün ya da markanın tanıtımının yapılması, duyurulmasının sağlanması için de medya yansımaları önemli bir etken olarak görülmektedir. Örneğin, Wine Growers of California firması için gerçekleştirilen kampanya ile Amerikan halkının şarap içmenin kaliteli bir yaşamın parçası olduğu fikrinin yaygınlaşmasını sağlamak amaçlanmış böylelikle Kaliforniya şarabının Pazar payını arttırmak amaçlanmıştır. Bunun için ise şarap hakkında yazılar yazdırılması, şarabın sağlık üzerindeki olumlu etkilerinin belirlenerek otoriteler tarafından kamuoyuna duyurulması gibi faaliyetler gerçekleştirilmesi pazarlama yönlü halkla ilişkiler uygulamalarındandır (Peltekoğlu,2012, s.67). Werner, halkla ilişkilerin tanıtım işlevi üzerine vurgu yaparak, özellikle medyada haber yaratmanın, pazarda daha güçlü varlık göstermeye ve satışları arttırmaya katkı sağladığını vurgulamaktadır. Medyada haberlerinin güvenilirliğinin artması, ürünün tüketiciye daha çok yakınlaşması ve reklamlardan elde edilemeyen yararların elde edilmesi bakımından önemli yansımalarının olduğunu vurgulamaktadır (akt. Grunig,2005,s. 391-392).

Pazarlama yönlü halkla ilişkiler bir ürün ya da hizmetin tanıtım ve tutundurulması için hedef kitleyi ikna etmede oldukça başarılı bir uygulama olmakla birlikte değişen teknolojik yapı, tüketici davranışlarındaki eğilimlerin değişmesi sonucu klasik yöntemlerin dışındaki yöntemlere başvurulmasını gerekli hale getirmektedir. Özellikle internet kullanımının yaygınlaşması sayesinde, günümüz koşullarında pazarlama yönlü halkla ilişkilerin işlevi de değişmektedir. Günümüzde sosyal medya aracılığı ile hedef kitlenin dikkatini çekebilecek faaliyetlerin düzenlenmesi ve bu faaliyetlerin duyurularak farkındalık yaratılması pazarlama yönlü halkla ilişkilerin dijital mecralarda uygulanabilirliğini göstermektedir.

2.1. Pazarlama Yönlü Halkla İlişkiler ve Etkinlik Yönetimi

Etkinlikler, bir marka ya da ürünün tanıtılması, tutundurulması ve hedef kitle ile marka arasında bir bağ oluşturulması için gerçekleştirilen halkla ilişkiler faaliyetleridir. Hedef kitlelerin özelliklerine göre tasarlanması gereken etkinlikler, ulaşılmak istenen hedef kitlenin beklenti, istek ve ihtiyaçlarına yönelik olarak düşünülmelidir.

Halkla ilişkiler açısından ele alındığında etkinlikler, bir iletişim veya halkla ilişkiler amacı yüklenmiş bir faaliyeti kapsadığını ifade etmek mümkündür. Sosyal, kültürel veya kurumsal amaçlara hizmet etmek için tasarlanan etkinlikler, özel gün ve haftalarda gerçekleştirilen, sportif faaliyetler, kültürel sanatsal performansların düzenlenmesini kapsamaktadır. Etkinliklerin, her yerde ve her zaman yapılması mümkündür (Balta Peltekoğlu, 2018:341). Bu nedenle pazarlama amaçlarına destek verecek faaliyetleri sosyal medya platformlarını da dâhil ederek tasarlamak markalar için önemli bir değer oluşturabilir.

3. Sosyal Medyada Etkinlik Yönetimi

Bir iletişim etkinliği söz konusu olduğunda bu iletişim etkinliğini gerçekleştirebilmek için ihtiyaç duyulan pazarlama yönlü halkla ilişkiler faaliyetlerinin gerçekleştirilebilmesi için bir mecra gerekmektedir. Günümüz teknolojilerinin sağladığı imkânlar sayesinde, hedef kitleler geleneksel medyaya alternatif bir mecra olarak sosyal medyayı kullanmaya başlamışlardır. İnternetin gelişmesi ile birlikte yüksek kullanım ağı olan sosyal medya kullanıcıları, istenilen hedef kitleye ulaşabilmek için önemli fırsatlar da sunmaktadır.

Sosyal medya, farklı görüş ve yaklaşımları içeren, bağımsız ve farklı gruplara nispeten sansürsüz bir biçimde ulaşmayı sağlayan, kendine özgü araçları ile interaktif bir iletişim aracıdır (Kahraman, 2010:14). Sosyal medyayı; sosyal ağlar, içerik paylaşım siteleri, microbloglar ve sosyal imleme siteleri olarak kategorize etmek mümkündür. Bu mecralar, etkinlik yönetimi için kullanılabilecek uygulamaları içermektedir.

[We Are Social](#) ve Hootsuite'in birlikte yayınladığı "Digital in 2019" raporunda **dünyada** 4.38 milyar internet kullanıcısı, dünya nüfusunun %56'sı, 3.48 milyar sosyal medya kullanıcısı, dünya nüfusunun %45'i, 5.11 milyar mobil kullanıcısı, dünya nüfusunun %67'si, 3.25 milyar mobil sosyal medya kullanıcısı, dünya nüfusunun %42'sini ifade etmektedir (Bayrak, 2019). Aynı rapor verilerine göre 82,4 milyon nüfusa sahip Türkiye'de 59,36 milyon internet kullanıcısı bulunmaktadır. Bu sayı ülke nüfusunun nüfusun %72'sini oluşturmaktadır. Nüfusun %63'ünü oluşturan 52 milyon aktif sosyal medya kullanıcısı vardır. Mobil sosyal medya kullanıcısı sayısı ise nüfusun %53'ünü oluşturan 44 milyon kullanıcısıdır (Bayrak, 2019). Yukarıdaki verilere baktığımızda, gün

geçtikçe sayısı artan bir mecranın halkla ilişkiler açısından pazarlama yönlü olarak kullanımı hedef kitleye ulaşım bakımından önemli olduğunu söylemek mümkündür.

Zira mesajlarını geniş hedef kitlelere ulaştırarak, gerçekleştirilen etkinliklerin büyük kitlelere duyurmak isteyen halkla ilişkiler amaçları için, sosyal medyayı uygun bir mecra olarak görmek de mümkündür. Bu veriler ışığında pazarlama yönlü halkla ilişkiler perspektifinden sosyal medyayı ele aldığımızda, öncelikle hedef kitleye ulaşılabilirlik açısından göz ardı edilmemesi gereken önemli bir araç olduğu görülmektedir.

Bu nedenle sosyal medya, hedef kitleyle bağlantı kurmak isteyen markalar için önemli fırsatlar sunmaktadır. Hedef kitlelerine uygun medya planlaması yapma fırsatı ve hızla mesajın yayılma özelliğini de göz önünde bulundurulduğunda; sosyal medya, kurumun ürün ve hizmetlerini duyurmak ve kamuoyu oluşturmak için önemli bir mecra olduğunu ifade edilebilir (Onat ve Asman Alikılıç, 2010, s.1113). İşletmeler pazarlama yönlü halkla ilişkiler amaçlarını yerine getirebilmek için sosyal medyayı tercih ederek, avantaj elde etmektedir. Mesajların belirlenen hedef kitlelere ulaşması daha kolay ve daha hızlı olmakla birlikte zaman ve mekân sınırlaması olmaksızın mobil cihazlarla bağımsız biçimde mesajları ulaştırmak mümkündür. Öte yandan kullanıcılar birçok farklı uygulamadan mesajları görebilmekte ve mesajda istenilen sıklık ve yinleme mümkün hale gelmektedir.

Bu çalışmada sosyal medya araçlarından Facebook, Twitter ve Instagram kullanımının pazarlama yönlü halkla ilişkiler perspektifinden nasıl kullanılacağı ele alınacaktır. Etkinlik sürecinde bu sosyal medya araçlarının kullanımı anlatarak, örnek olay üzerinden analiz gerçekleştirilecektir.

Twitter etkinlik yönetimi sürecinde kullanımı: İçerik paylaşımı yapılabilir, anlık haberler aktarılabilir, müşteri ilişkileri sağlanabilir, araştırma ve dinleme yapılabilir ve trend takibi gerçekleştirilebilmektedir. Özellikle müşteri iletişimi yönetimi ve sorun yönetimi sürecinde aktif olarak kullanabilecek bir mecradır.

Facebook'un etkinlik yönetimi sürecinde kullanımı: Facebook işletmeler için büyük imkânlar sunmaktadır. Markalar mevcut ve potansiyel müşterileri ile iletişim kurabilmek için Facebook'u kullanabilmektedir. Profil sayfası, uygulamalar ve hayran sayfaları Facebook'dan fayda sağlayıcı fırsatlar yaratmaktadır. Tüm bunların yanı sıra; Facebook grupları, olayları, mesajları, Pazaryeri ve paylaşım-gönderilen şeyler, etkinlikler gibi özellikler de pazarlama yönlü halkla ilişkiler açısından fırsatlar sunmaktadır. Bu fırsatları daha etkili hale getirebilmek için de e-mail desteğiyle büyüyen davetler, tartışmalar, iş

yönlü izleyiciler, ilgi grupları, tercih etme, sınırlı arama yapma gibi özellikler de kullanılabilir (Askeroğlu,2010).

Instagram'ın etkinlik yönetimi sürecinde kullanımı: Instagram, marka kimliğinin oluşturulması ve marka bağlılığı için önemli bir işleve sahiptir. Özellikle geniş hedef kitlelere ulaşma imkânı sağlayarak, farklı kitlelerden insanlara yönelik mesajların iletilmesinde etkilidir. Instagramın geniş kitleler tarafından kullanılıyor olması, popüler bir mecra olması, görsel güce sahip olması, insanları etkileyebilme gücü dikkate alındığında markalar için önemli fırsatlar sunan bir mecra olduğunu söylemek mümkündür (Tufan Yeniçıkı, 2016). Günümüzde Instagram, markaların ürün ve/veya hizmetlerini tutundurmak açısından etkili bir stratejik iletişim aracı olarak kullanılmaktadır. Bir etkinlik gerçekleşmeden önce, o etkinlikle ilgili bilgilerin yayılması sağlayabilir. Etkinlik hakkında bilginin yanı sıra görselleri de yaymak mümkündür. Afişler, aktiviteler, etkinlik öncesinde, sırasında ve sonrasında görsel paylaşımı sağlanabilir.

4. Araştırmanın Amacı ve Yöntemi

Araştırmada pazarlama yönlü halkla ilişkiler uygulamalarından etkinlik yönetiminin, sosyal medya aracılığı ile gerçekleştirilmesi ve bu etkinliklerin hedef kitlelerine ulaşmak için mecra olarak sosyal medyayı kullanmasının yansımaları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Araştırmanın hipotezleri:

AH1: Sosyal medya platformlarının, spesifik hedef kitleye ulaşmaktaki rolü yüksektir.

AH2: Pazarlama yönlü halkla ilişkilerde etkinlik yönetimi gerçekleştirilerek, hedef kitlenin dikkati çekilerek marka ile aralarında bağ oluşması sağlanır.

AH3: Hedeflenen kitlenin yapısına uygun etkinlikler ve uygun mecralar markaların başarılarına olumlu olarak yansımaktadır.

Redbull markasının gerçekleştirmiş olduğu etkinliğin Sosyal Medya Yansımaları incelenmiştir. Bu etkinliklerin, Facebook, Twitter ve Instagram hesaplarından yapılan paylaşımlara yönelik bir analiz gerçekleştirilmiştir. Uzak Doğu'da kullanılan işlevsel içeceklerden ilham alınarak 1980'lerin ortalarında kuruldu. Sadece yeni bir ürünün piyasa çıkmasını sağlamadı aynı zamanda benzersiz bir pazarlama konsepti geliştirerek, 1 Nisan 1987'de Red Bull Enerji İçeceği'ni Avusturya'da satışa sunuldu.

Redbull'un hedef kitlesi gençler olduğundan, gençlere yönelik etkinlikler düzenlemektedir. Düzenlenen etkinlikler için ise gençlerin en yoğun kullandığı sosyal medya platformları tercih edilmektedir.

Redbull herhangi bir etkinliğe sponsor olmak yerine kendi etkinliklerini düzenlemektedir. Etkinliklerine partnerler bularak, hedef kitlesine yönelik çalışmalar yapmaktadır. Etkinliklerin düzenlendiği şehirlerdeki kurumlarla birlikte hareket eden marka, şehrin imajına etki ederek, önemli bir pazarlama stratejisi gerçekleştirmektedir. Yerel yönetimlerle ortaklaşa hareket ederek, yapılan etkinlik yalnızca kendisinin değil şehrin de etkinliği haline dönüşerek büyük yansımalar elde edilmektedir. Redbull gerçekleştirdiği pazarlama yönlü halkla ilişkiler faaliyetlerini kendi medya birimi aracılığıyla duyurmaktadır. Etkinliğin görsellerinin hazırlanması, paylaşımı, Red Bull Media House aracılığı ile yapılmaktadır. Etkinlik öncesi, sırası ve sonrasında paylaşımlarda bulunarak etkinliği tüm yönləriyle hedef kitlesi ile buluşturmaktadır.

Çalışmada bir etkinliğin sosyal medya platformlarındaki yansımaları; etkinlik öncesi yansıma, etkinlik sırasındaki yansıma ve etkinlik sonrasındaki yansıması olarak 3 kategoride ele alınmaktadır.

Nicel araştırma yöntemlerinden içerik analizi yapılarak bu etkinliklere yönelik duygu ve düşünceler ortaya konulmaya çalışılmıştır. Facebook, Twitter ve Instagram hesaplarının incelenmesinde kategoriler kullanılmıştır. Belirli kategorilere göre analizler gerçekleştirilmiştir. Etkinlik öncesi, sırası ve sonrasında sosyal medya platformlarında yapılan paylaşımlar analiz edilmiştir.

Redbull uçuş günü İstanbul'da gerçekleştirilen faaliyetin 4'üncüsü 6 yıl sonra tekrar başlayarak, 30 Haziran 2019 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Bu etkinlikte 4'er kişilik takımlar kendi tasarladıkları el yapımı uçaklarla uçmaya çalışan 40 takım arasında uçuş aracı ile en uzağa uçmayı başaran "pilotluk eğitimi" ödülünü kazanır.

4.1. Bulgular

Pazarlama yönlü halkla ilişkiler faaliyeti olarak etkinlik yönetimini Redbull firmasının sosyal medya platformu üzerinden; etkinlik öncesi, etkinlik sırası ve etkinlik sonrası olarak analizi:

Etkinlik öncesi, marka sosyal medya platformlarından paylaşımlar yaparak ilk aşamada etkinlik başvurusu için hedef kitlenin ilgisini çekecek paylaşımlar gerçekleştirmiştir. Etkinlik için başvuru tarihi Nisan olduğundan mart ve nisan ayı boyunca yarışmacı adaylarına ulaşabilecek paylaşımlar gerçekleştirilmiştir. Etkinlik gününden birkaç gün önce paylaşımlar yapılarak etkinlik günü hedef kitleye hatırlatılmaktadır. Etkinlik gününden görüntüler eklenerek, etkinliğin yapıldığı alanda videolar yüklenerek #etiketlemeler ile paylaşım gerçekleştirilmiştir. Etkinlik sonrasında etkinliğe yönelik paylaşımlar yapılarak etkinlik hakkında konuşulması sağlanır.

4.1.1. Instagramda 4. RedBull Uçuş Günü:

4. RedBull Uçuş Günü etkinlik yarışmacı başvuruları için duyurumun başlatılmasıyla birlikte Instagram paylaşımları başlamıştır. Instagram hesabından 12 Mart-8 Nisan tarihleri arasında toplam 10 paylaşım gerçekleştirilmiştir. Bu paylaşımlarda hedef kitleye başvuru tarihi hatırlatarak, yarışmacı adaylarına ulaşılmaya çalışılmıştır.

Etkinlik tarihinin yaklaşmasıyla birlikte etkinliğe izleyici olarak katılacaklar için paylaşımlar yapılmaya başlanmıştır. Red Bull Uçuş Günü etkinliği için yer, tarih ve saat bilgisini aktaracak Instagram paylaşımları yapılmıştır. Ayrıca etkinliğe katılacaklara etkinliğin ücretsiz yapılacağı bilgisi de verilerek İstanbul halkı davet edilmiştir. Etkinliğe bir kaç hafta kala paylaşım gerçekleştirmeye başlanmıştır. Etkinlik öncesi 14 Haziran 3 ağustos tarihleri arasında toplam 10 paylaşım gerçekleştirilmiştir.

Etkinlik günü, Instagramda 2 paylaşım yapılmıştır.

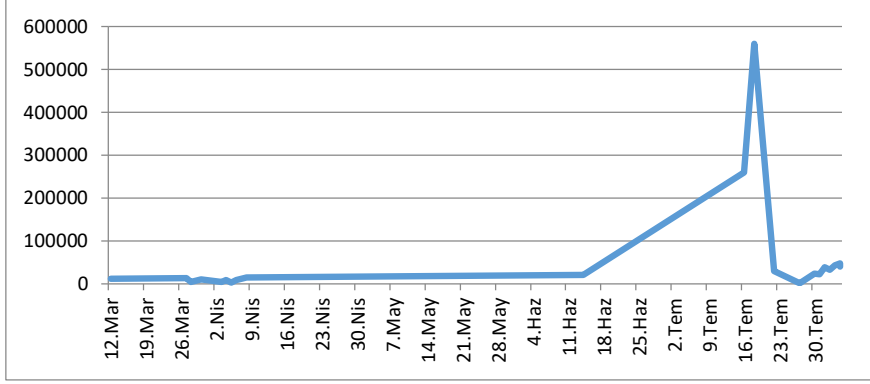

Etkinlik sonrası ise, Instagram'da iki paylaşım vardır.

Instagram paylaşımlarının görüntülenme oranı ise aşağıdaki tablodaki gibidir.

Tablo1. Kampanya Sürecinde Redbull Markasının Instagram Paylaşımlarının Görüntülenme Oranı

4.1.2. Facebook'ta 4. Red Bull Uçuş Günü:

Etkinlik için Red Bull'un Facebook hesabında etkinlik daveti oluşturulmuştur. Bu etkinlik davetinde Facebook kullanıcılarına etkinlik, tarihi, yeri ve saati hakkında bilginin yanı sıra etkinlikle ilgili ayrıntılı bilgi de verilmiştir. Etkinlik yerinin harita bilgisinden davete katılıp katılmamakla ilgili bilgi de yer almaktadır. Ayrıca yakındaki etkinlikler olarak da akışta etkinliğe yer verilmiştir. Etkinlik sonrası da toplam katılan sayısı ve etkinlikle ilgili görselleri Red Bull sayfasından görmek mümkündür. Etkinliği düzenleyen olarak Red Bull Events gösterilmektedir.

Yakınlardaki Gönderiler	
	Red Bull Events — İstanbul'un 2013'ten bu yana gözlediği Red Bull Uçuş Günü geri döndü. El yapımı araçlarıyla start noktasına geçen yarışmacılarla 4 Ağustos 2019
	Red Bull Events — 4. Red Bull Uçuş Günü, İstanbul altına aldı. 4 Ağustos Pazar günü Caddebostan Plajı 200 bin seyirci ile muhteşem anlara sahne oldu. İşte 5 Ağustos 2019
	Red Bull Events — 4. Red Bull Uçuş Günü kalkış içi #RedBullUçuşGünü 4 Ağustos 2019

4.1.3. Twitter'da 4. RedBull Uçuş Günü:

Etkinlik öncesi yarışma başvurularını almak için markanın resmi Twitter hesabından paylaşımlar yapılmıştır. Nisan ayında gönderilen bu tweetler ile hedef kitlenin yarışmacı olarak katılımını sağlamak amaçlanmıştır. Özellikle hedef kitlesi gençler olan marka, gençlere yönelik ekstrem etkinliklere yönelerek, hedef kitle ile arasında bağ oluşturmaktadır. Bu nedenle gençlerin yoğun olarak kullandığı sosyal medya platformları ile etkinliğe yönelik bilgiler paylaşılmaktadır.

Etkinlik Sırasında Twitter hesabından İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı Ekrem İmamoğlu'nun twitter hesabından paylaştığı tweeti retweet yapmışlardır. #RedBullUçuşGünü etiketiyle paylaşımlar gerçekleştirilmiştir.

Etkinlik sonrasında etkinliğe yönelik paylaşımlar yapılmaya devam etmişlerdir. Etkinlik sonrasında hem Redbull markası hem de İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından etkinliğe yönelik tweet paylaşımı yapılmıştır. Etkinlik katılımı ve kazanan kişilerin paylaşımı yapılarak etkinlik sonrasında da sosyal medya aracılığıyla hedef kitleyle etkileşim oluşturulmaktadır.

5. Sonuç ve Öneriler

İletişim teknolojilerini gelişmesi ve internet kullanımının yaygınlaşması, kurum ve kuruluşların hedef kitlelerine göndermek istedikleri mesajların ulaştırılmasında yeni kanallar oluşturulmasını

sağlayarak, gerçekleştirilen faaliyetlerin duyurulması ve farkındalık oluşturulmasında önemli bir etkidir. Hedef kitlenin yapısına uygun etkinlikler sayesinde pazarlama yönlü halkla ilişkiler mesajları istenilen kitlelere ulaştırılmaktadır.

Araştırmaya konu edilen Redbull markasının hedef kitlesi gençler olduğundan, gençlerin ilgisini çekebilecek etkinlikler düzenlemektedir. Düzenlenen etkinliklerin duyurulması için ise gençlerin en yoğun kullandığı sosyal medya platformları tercih edilmektedir.

Birinci araştırma hipotezi, sosyal medya platformlarının, spesifik hedef kitleye ulaşmaktaki rolü yüksektir ifadesi bu çalışmayla doğrulanmaktadır. Hedef kitlenin yapısına yönelik paylaşımlar ile Redbull uçuş gününe hem yarışmacı hem de katılımcı sağlanarak, ekstrem aktivitelere ilgi duyan kişilere ulaşılmıştır.

İkinci araştırma hipotezi, pazarlama yönlü halkla ilişkilerde etkinlik yönetimi gerçekleştirilerek, hedef kitlenin dikkati çekilerek marka ile aralarında bağ oluşması sağlanır ifadesi doğrulanmaktadır. Redbull markasının hedef kitlesi gençler olduğundan, onlara yönelik etkinlikler ile birlikte markayla gençler arasında bir bağ oluşması sağlanmaktadır.

Üçüncü araştırma hipotezi, Hedeflenen kitlenin yapısına uygun etkinlikler ve uygun mecralar markaların başarılarına olumlu olarak yansımaktadır ifadesi doğrulanmaktadır. Markalar kendi hedef kitlelerine yönelik ilgi çekici etkinlikler düzenleyerek bu etkinlikleri yine hedef kitlesine uygun mecralarda paylaşarak, etkileşimi arttırması mümkün olmaktadır. Redbull, enerji vadeden bir marka olarak, enerjik aktiviteler gerçekleştirerek, gençler tarafından en çok kullanılan mecra olarak sosyal medya platformlarını seçerek hedef kitlesine ulaşmayı mümkün hale getirmektedir.

Etkinlik öncesi, sırası ve sonrasında paylaşımlarda bulunarak etkinliği tüm yönleriyle hedef kitlesi ile buluşturmaktadır. Etkinlik öncesi, marka sosyal medya platformlarından paylaşımlar yaparak ilk aşamada etkinlik başvurusu için hedef kitlenin ilgisini çekecek paylaşımlar gerçekleştirmiştir. Etkinlik için başvuru tarihi Nisan olduğundan mart ve nisan ayı boyunca yarışmacı adaylarına ulaşabilecek paylaşımlar gerçekleştirilmiştir. Etkinlik gününden birkaç gün önce paylaşımlar yapılarak etkinlik günü hedef kitleye hatırlatılmaktadır. Etkinlik gününden görüntüler eklenerek, etkinliğin yapıldığı alanda videolar yüklenerek #etiketlemeler ile paylaşım gerçekleştirilmiştir. Etkinlik sonrasında etkinliğe yönelik paylaşımlar yapılarak etkinlik hakkında konuşulması sağlanır.

KAYNAKLAR

- Askeroğlu, O. (2010) Pazarlama Odaklı Halkla İlişkiler Uygulamalarında Sosyal Medyanın Rolü, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Bayrak Halil, (2019) <https://dijilopedi.com/2019-internet-kullanimi-ve-sosyal-medya-istatistikleri/>, 01.08.2019.
- Ferah O. ve Alikılıç A. Ö. (2010) Sosyal Ağ Sitelerinin Reklam ve Halkla İlişkiler Ortamları Olarak Değerlendirilmesi, http://joy.yasar.edu.tr/makale/no9_vol3/09_onat_alikilic.pdf, 03.05.10
- Grunig J.E. (2005) Halkla İlişkiler ve İletişim Yönetiminde Mükemmellik, Rota Yayınları, İstanbul.
- Harris T. L. ve Whalen P.T. (2009) 21. yüzyılda pazarlama profesyonelinin halkla ilişkiler el kitabı, Rota Yayınları, İstanbul.
- Kahraman, M. (2010) Sosyal Medya 101, 1. Baskı, Mediacat, İstanbul.
- Lindstrom, M. (2012) Brandwashed, Optimist, İstanbul.
- Odabaşı Y. ve Oyman M. (2007) Pazarlama İletişimi Yönetimi, Mediacat Yayınları, 7. Baskı, İstanbul.
- Peltekoğlu Balta, F. (2018) Halkla İlişkiler Nedir?, Beta Yayınları, İstanbul.
- Yeniçiktı Tufan, N. (2016) Hakla İlişkiler Aracı Olarak Instagram: Sosyal Medya Kullanan 50 Şirket Üzerine Bir Araştırma, Selçuk İletişim, 9 (2): 92-115.

KOMEDİ SİNEMASINDA POSTMODERN ANLATI: ‘PEK YAKINDA’ FİLMİNİN ANALİZİ

Postmodern Narrative in Comedy Cinema: Analysis of The Film “Pek Yakında”

Yaşar YİĞİT

Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sinema ve Televizyon Yüksek Lisans Programı, Aydın-Türkiye, yasariyigit55@outlook.com

Öz: Sanayileşme süreciyle başlayan modernizmin kültürel yapılanması, II. Dünya Savaşı’nın sona ermesiyle birlikte farklı bir evreye girmiştir. Postmodernizm olarak adlandırılan bu evre, modernizmin yarattığı tüm düşünsel ve kültürel öğelerin yıkılmasını hedeflemektedir. Bu süreç; ekonomi, siyaset, felsefe ve sosyo-kültürel alanların yanı sıra estetik anlayışı da etkileyerek, sanatsal çalışmaların içeriğinin biçim ve içerik olarak yeniden şekillenmesine yol açmıştır. Modernist üslupçu ve katı çerçeveye sahip estetik anlayışı, postmodernizmle yıkıma uğramış; pastiş, parodi, ironi ve kitsch gibi kodlar dönemin sanatsal çalışmalarında kendini göstermeye başlamıştır. Postmodern sanat anlayışının temelini oluşturan bu kodlar, Yedinci Sanat olarak kabul edilen sinemayı etkisi altına alarak yeni bir anlatı tarzının ortaya çıkmasını sağlamıştır. Postmodernizm ve sinema ilişkisi göz önünde tutulduğunda özellikle komedi filmleri postmodern kodları incelemeye olanak tanımaktadır. Cem Yılmaz’ın yazıp yönettiği *Pek Yakında* (2014) filminde, postmodern kodlardan faydalandığı görülmektedir. Bu bağlamda çalışmada örnek olarak seçilen filmin, postmodern sinema anlayışı çerçevesinde analiz edilmesi amaçlanmaktadır. Çalışmanın amacı doğrultusunda ilk olarak postmodern anlayış tanımlanmakta, daha sonrasında postmodernizm ve sinema ilişkisi incelenerek *Pek Yakında* filminin analizi yapılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Postmodernizm, Postmodern Kodlar, Komedi Sineması, Pek Yakında

Abstract: The cultural structure of modernism which started with the process of industrialization is entered a different phase with the end of the II. World War. This phase that called postmodernism aims to demolish all the intellectual and cultural elements which created by modernism itself. This process has affected sense of aesthetics as well as economics, politics, philosophy and socio-cultural fields. It has caused to reshaping of the content of artistic works as form and content. The sense of asthetics has a modernist style and rigid framework has been demolished by postmodernism and the codes like pastiche, parody, irony and kitsch began to show themselves in the artistic works of the era. This codes that called underlying structure of postmodern sense of art have influenced the cinema

as admitted as the Seventh Art and it revealed to new narrative style. Where as the relationship between postmodernism and cinema, especially comedy movies enable to analyze postmodern codes. In the *Pek Yakında* (2014) written and directed by Cem Yılmaz, has seen that he benefited from postmodern codes. In this context, it is aimed to analyze the selected movie within the framework of postmodern sense of cinema. In line with purpose of the study, firstly postmodern understanding is defined. Then, the relationship between postmodernism and cinema is analyzed and performed an analysis of the *Pek Yakında*.

Key Words: Postmodernism, Postmodern Codes, Comedy Cinema, *Pek Yakında*

GİRİŞ

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan sorunlar ve yıkımlarla özellikle Avrupa büyük sarsıntı geçirmektedir. Aydınlanma Dönemi'nden itibaren insan aklına duyulan güven, bu süreçten sonra yaşanan sıkıntılardan dolayı, dönemin evrensel söylemlerine karşı şüphe duyulmasına neden olmaktadır. 1960'lı yıllara doğru bazı kuramcılar tarafından yeni bir oluşumun olduğundan bahsedilmektedir. 'Postmodernizm' adı verilen bu oluşum, modernizmin reddi olarak açıklanmaktadır. Modernizm, 18. ve 19. yüzyılda Avrupa'da sanayi devrimiyle toplumsal düzeyde kültürel, siyasal, felsefi ve gündelik yaşantı gibi birçok alanda yaşanan değişimi ifade etmektedir. Bu dönemde tarıma dayalı geleneksel toplum yapısından kopuş yaşanmaktadır. Sanayileşmeyle birlikte geleneksel toplum yapısından, modern toplum yapısına geçişte olduğu gibi postmodernizm de, modernizmin sona ermesiyle ya da devamında yaşanan bir dönemi işaret etmektedir..

Kavramın ne olduğu konusunda birçok düşünce yer alsa da genel olarak 'modernizme karşı duyulan tepki, modernizmden ayrılma ve modernizmin üst anlatılarının reddi' anlamlarını içinde taşımaktadır. Postmodernizm kavramı, “*post-* ekinden kaynaklanan bir sonralık, bir başkaldırı boyutu taşır. Herhangi bir tanıma indirgenemeyecek bir karşılığa, düzensizliğe sahip olmasına rağmen, postmodernizm öncelikle modernlikle bir hesaplaşma demektir” (Sağlamtimur, 2011:135). Ayrıca postmodernizm, modernizmin evrensel ve tek olana karşı yıkıcı durumu olarak, yeni bir kültürel oluşum şeklinde de tanımlanmaktadır. Postmodernizmin bir kopuş olduğu varsayımı pek çok teorisyen tarafından tartışılmaktadır.

Postmodernizm, birçok sanat dallarını etkileyerek zamanla sinemayı da etkisi altına almaktadır. Bu amaç doğrultusunda çalışmanın ilk bölümünde postmodernizm kavramı incelenecektir. Daha sonrasında postmodernist sanat ve sinema ilişkisi incelenerek, bir sanat yapıtını postmodern olarak nitelendirmek amacıyla kullanılan kodlar açıklanmaktadır. Postmodern sanatın ana hatlarını oluşturan bu kodlar sinemayı da etkilemektedir. Bu

bağlamda son olarak, komedi sinemasında yer alan *Pek Yakında* (2014) filminin postmodern kodlara göre analizi yapılmaktadır.

POSTMODERNİZM:

Postmodernizm terimi, ilk olarak Federico de Onis (1885-1966) tarafından 1930’lu yıllarda modernizme karşı küçük çapta bir tepkiyi anlatmak için kullanılmıştır (Featherstone, 2005: 28). Kavram, İhab Hassan ve Leslie Fiedler gibi postmodern edebiyatın ne olduğu hakkında düşünen edebiyat eleştirmenleri tarafından 1960’lı yıllara kadar kullanılmıştır. 1970’li ve 1980’li yıllara gelindiğinde müzik, mimari, görsel sanatlar ve sahne sanatlarında postmodern kelimesinin kullanımı yaygınlaşmıştır.

Postmodern kavramı, modern dönemden farklı özellikler taşıyan kültürel, siyasal, estetik ve bilimsel değerleri açıklamaya çalışmaktadır. Modernizmin üst anlatılarına saldırarak, her şeyi kabul gören anlatılarla açıklayabileceği düşüncesine karşı çıkmakta, büyük anlatılara ve üst söylemlere kuşku duymaktadır. Postmodernist kuruculardan J. F. Lyotard, postmodernizmi “üst anlatılara inanmamak” olarak tanımlayarak “her şeyin birbirine bağlanmasını ya da temsil edilmesini sağlayan bir üst dil, üst anlatı ve üst teori fikrini” reddetmektedir (Harvey, 1999: 60). Postmodernizm Lyotard’ın temsil ettiği biçimde ele alındığında, Aydınlanma döneminden itibaren insanlığın inandığı ilerleme düşüncesinden ve bu inancından ayrıldığını göstermektedir.

Postmodernizm terimi üzerinde çalışma yapanlar genellikle terimin olumsuz anlamı üzerinde durmaktadır. Bernard Rosenberg’e (akt. Erdemir, 2009: 24) göre postmodern insan, kitle kültürünün ürünü olan insandır. Rosenberg bu insanı; “her tarafı metalar ile sarılmış, ortak tüketim ve statü normları benimsemek durumunda kalmış, amorf kitlenin parçası olan kişi” olarak tanımlayarak postmodernizmin ayrılmaz parçası olan insana olumsuz anlamlar yüklemiştir.

Postmodernizme olumsuz açıdan yaklaşan bir diğer sanatçı ise Eagleton’dur: “Postmodernlik, klasik hakikat, akıl, kimlik ve nesnellik nosyonlarından, evrensel ilerleme ya da kurtuluş fikrinden, bilimsel açıklamanın başvurabileceği tekil çerçeveler, büyük anlatılar ya da nihai zeminlerden kuşku duyan bir düşünce tarzıdır” (Eagleton, 2011: 09). Postmodernist sanatçılardan Jean Baudrillard’ın ise, “yeni toplumun, kültür deneyim ve öznellik biçimleri yaratan radikal ‘semiurgy’nin taklitler ve suretler üretildiği bir postmodern toplum halinde mevcut bulunduğunu ileri sürmektedir. Jameson ise, postmodernizmi ‘geç kapitalizmin kültürel mantığı’ olarak yorumlamaktadır (Koçak, 2012: 68). Bu duruma göre ise, çağın büyük anlatıları şeklinde görülen Marksist teorileri desteklemek yerine, postmodernizmi kapitalizm içinde yer alan kültürel düşünce ve mantık olarak göreceleştirmektedir.

Postmodernizm, modernizmin inşa ettiği tüm üst yapıların karşıtlığı ya da belirgin bir şekilde terk edilmesidir. Bu karşıtlık ve yıkıcı dinamiğin ortaya çıkmasındaki önemli faktörler de savaş sonrası ortaya çıkan sanayileşmenin gelişmesi, iletişim ve teknolojik gelişmelerdeki ilerlemenin toplumsal yapıya yansımalarıdır. Bu açıdan, Postmodern'i tanımlama girişimi, "tarihsel geçmiş duygusunun yitirilmesi" , "şizoid kültür" , "dışkı kültürü" , "gerçekliğin yerini imajların alması" , "simülasyonlar" , "zincirinden boşalmış göstergeler" gibi ifadeler çıkarmaktadır (Featherstone, 2005:33). Bu kavramlar toplum ile doğrudan bağdaşmaktadır.

Bu sebeple, tanımlı yapılırken postmodernizmin topluma yansımaları da önem arz etmektedir. Postmodernizm; kültüre, sosyal hayata, ekonomiye, felsefeye kadar birçok alanda etkisini göstermektedir. Toplumda yaşanan değişimler, iç içe olduğu sanatı da etkilemektedir.

POSTMODERN SANAT:

Postmodernizm ve sanat kavramı ele alındığında, dönemin sanat anlayışı da modernist sanat anlayışını eleştirmeyi ve onu yıkmayı amaçlamaktadır. "Her şeyden önce bir başkaldırı ve karşı çıkış olarak nitelenebilecek bu hareket, kapitalist kültürde ya da daha genel olarak Batı dünyasında, 20. yüzyılın son çeyreğinde, mimarlık, resim, heykel, yazın gibi güzel sanatlar alanında ve özellikle de felsefe ve sosyolojide belirgin duruma gelen bir yaklaşımı dile getirmektedir" (Bozkurt, 2000: 69). Postmodern sanat etkisini ilk olarak Amerika'da 1940 ve 1950'li yıllarda mimari alanda göstermektedir.

Mimari alanda etkisini gösteren postmodernizm, modernist mimarinin süslemesiz ve kaba biçimine karşı çıkarak, onun yerine süslemeci ve eklektik biçimleri getirmektedir. İlk olarak mimari alanda bir akım olarak kendini gösteren postmodern sanat; resim, heykel ve diğer sanat dallarında bir akım olmaktan çok, farklı katmanları bir arada bulunduran, biçimsel bütünlüğe ve elit düşüncelere karşı çıkan genel bir yaklaşım türü olarak karşımıza çıkmaktadır. Postmodernizm, diğer sanat dalları içerisinde 1960'lı ve 1970'li yıllarda belirgin bir şekilde etkisini göstermeye başlamaktadır. Bu dönem içerisinde, modernizmin yaratmış olduğu kültürden radikal kopuşlar yaşanmakta ve yeni sanat biçimleri ortaya çıkmaktadır (Best ve Kellner, 2011: 24). Bu biçimler postmodern sanatın temellerini kuvvetlendirerek farklı sanat dallarını da etkilemektedir.

Postmodernist sanat, içinde bulunduğu dönemin sanat anlayışına ve onun genel-geçer kabulüne karşı çıkmaktadır. Başkaldırdığı modern sanat ile arasında belirli ayırım bulunmaktadır. Bu ayırımı Best ve Kellner (2011) şu şekilde açıklamaktadır:

Toplum teorisi alanında modernlik ve postmodernlik arasında yapılan ayırma ilave olarak postmodern söylem, estetik bilgisi ve kültür teorisi alanında önemli bir rol

oynar. Buradaki tartışma, sanat alanında modernizm ve Postmodernizm arasında cereyan eder. Bu söylem içerisinde, *modernizm* modern çağın sanat hareketlerini (izlenimcilik, *l'art pour l'art* -sanat sanat içindir-, dışavurumculuk, gerçeküstücülük ve öbür avangard hareketler) betimlemek için kullanılabilirken, *Postmodernizm*, modernizmden sonra gelen ve ondan kopan çeşitli estetik biçimleri ve pratikleri betimleyebilir (s. 17).

Sanat için temel olan, taklit yerine ifade etmedir. Postmodern sanatta 'izlenimcilik' terimi ön plana çıkmaktadır. İzlenimcilik, "gerçekçi anlayışın resimdeki son halkası olarak değerlendirilebilir. İzlenimcilerin algıladığı ve resmettiği biçimdeki doğa, belirli bir andaki ışık ve aydınlık etkisinden ibarettir. Dolayısıyla, İzlenimciler nesnelerin yalnızca biçimlerini betimlemenin ötesine giderek, onların ışık karşısındaki davranışlarını resmetmeyi amaçlamışlardır" (Sözen ve Tanyeli, 2001:116). Postmodernist sanatçılar, izlenimcilerden ziyade anti-izlenimcilere yakındırlar. Anti-izlenimci sanat ise, İzlenimcilerden farklı olarak doğayı korumaz tahrif eder. İzlenimciler kendiliğinden yüceltirken, anti-izlenimciler onu kırmaya uğraşırlar. Bu sebeple izlenimcilik ve diğer realizm türleri postmodernizme yabancılaşmaktadır. Murphy, postmodern sanatın bir resmetme, yazma veya kompoze etme sorunu olmadığını, daha çok bir gerçekliğin keşif sorunu olduğunu ifade eder (Yıldız, 2005: 06). Postmodern sanat gerçekliğe bağlı değildir. Postmodern sanatın temelinde ve doğasında olan bu etken, 1970 ve 1980'li yıllarda özellikle Batı Sanatı'nda etkili biçimde görülmektedir. Postmodernizm, estetiğin günlük hayata girişi ve popüler kültürün yüksek sanatlar üzerinde yükselişini benimsemektedir. Derinlik yerini yüzeyselliğe bırakır, imge ile gerçek arasındaki sınırlar niteliğini kaybeder.

Postmodernizm eklektik yapıyı da içinde barındırmaktadır. Postmodern sanatın eklektik yapısı, tüm sanat tarihindeki stilleri, biçimleri, ürünleri kayıtsızca kullanımından kaynaklanmaktadır. Çağdaş sanat temsil etme ile ilgili bir kaygı taşımaz; temsil yerine taklit eder. Sanat eserinin orada bir yerlerde gizli olan gerçeği bulup, ona sanatsal bir anlam yükleme gibi bir derdi yoktur. "Gerçekliğin otoritesinden kurtulan sanatsal imge", sanat eseri, yaşamı reddetmektense, onu kendi içeriğine katar. Baudrillard'ın ifade ettiği gibi, "...ayrıcalıklı hiçbir nesne yoktur. Sanat eseri kendi uzamını kendi yaratır" (Bauman, 2000: 149-150).

Postmodern sanat anlayışının bir diğer önemli özelliği de zaman kavramını ele alış biçiminde kendini göstermektedir. Çünkü postmodernizm, bir anlamda zaman kavramını değiştirmekte hatta yok etmektedir. Her şey geçmişte ya da gelecekte değil şimdiki zamanda olmaktadır. Yani postmodernizm, sıfırdan başlayıp ileriye doğru ilerleyen zaman fikrinin de yok edildiği bir dönemi temsil etmektedir (Erdemir, 2009: 25). Sarup ise, postmodernistlerin sanatta, sanat ile gündelik arasındaki sınırların kalkmasını savunduklarını belirtir. Elit ve popüler kültür arasındaki ayrımın çökmesini istediklerini, biçimsel eklektizm ve

kodların karışımını savunduklarını ifade eder. (Sarup, 1995:156). Günlük hayat ile sanat arasındaki sınırların ortadan kalkması, sanat yapılarını müzeden çıkartıp sokağa taşıyarak, kitle kültürünün bir parçası haline gelmektedir.

Elit kültür ile popüler kültür arasındaki ayrımların ortadan kalkması postmodern sanat ile ilişkilendirilmektedir. Postmodern sanat anlayışı, eskiden kopma biçimini içermektedir ancak yeni bir şeyler kurma söz konusu değildir. Bu durumda sanat, tekrar ve taklit gibi teknikleri ön plana çıkarmaktadır. Bu sebeple, bir sanat yapısını postmodern olarak açıklamak, onu oluşturan temel kodlarla mümkündür. Postmodernizmi niteleyen bu kodlar, örneklerinin incelenebildiği sinemada da görmek mümkündür.

Postmodern Sanatın Kodları ve Sinema:

1960'lı yıllarda postmodernizm mimari ve diğer sanatlarda etkisi hissedilirken, 1980'li yıllara doğru sinemada da kendini göstermeye başlamaktadır. Postmodernizmin sinemaya yansımada genel özellikler şu şekilde açıklanabilir: “Nostaljik; geçmişe duyulan tutucu özlem; geçmiş ve şimdi arasındaki sınırların silinmesiyle oluşan birleşme; gerçek ve onun yeniden sunumlarıyla ilgilenme; açık bir pornografi, cinsellik ve arzusun metalaşması...” (Büyükdüvenci ve Öztürk, 1997: 23). Bununla beraber, “vurgunun içerikten biçime kayması, sinemada klasik gerçekçi anlatının yerine görüntüye kayan bir temsil sinemasının önem kazanması; zamanın sürekli bir şimdi içinde hapsolması, eril kültürel düşünceler dizisini somutlaştıran tüketim kültürü, endişeyle, yabancılaşmaya, öfkeyle ve başkalarından kopuşla biçimlenen yaşıntıların sanatsal üretimde temsil edilmesi” (Karadoğan, 2005: 143).

Jameson, sinema ve postmodernizm bağlantısını ‘nostalji film’ üzerinden açıklamaktadır. Jameson’a göre ‘geçmiş hakkında olan ve geçmişte geçen filmler’ nostalji filmlerdir. Bu filmlerin ortaya koyduğu çaba, yeni bir söylem oluşturarak yakın geçmişi ya da henüz hafızalarda yer almayan uzak geçmişi ‘kuşatma’ çabalarıdır. Nostalji filmler geçmişti temsil etmez; “geçmiş’e üslupçu çağrışım yoluyla görüntünün cilalı nitelikleriyle ‘geçmişlik’i, moda atıflarıyla da ‘1930’luk’ ya da ‘1950’lik’i vererek” yaklaşmaktadır. Böylelikle geçmiş uyanır, gönderme yapılan geçmiş ise bir süre sonra arkasında metinlerden başka bir şey bırakmayarak silinir (Jameson, 1990: 79). Geçmiş artık bilinen geçmiş olmaktan çıkmıştır, üzerinde değişikliklere uğramış farklı bir gerçek vardır. Bunun nedeni de şimdinin gerçek şimdiliğini yerine getirmemesinden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle, geçmişten ödünç aldığı motif ve imgelerle yüzeysel ve parçalanmış hikâyeler anlatılmaktadır. Postmodern sinemada “modernist üsluplar, *postmodernist kodlar* haline gelir” (Jameson, 1990: 77).

Lyotard, postmodern anlatının sinema ve fotoğraf aracılığıyla daha etkili biçimde kullanılabileceğini şu şekilde dile getirmektedir:

Endüstriyel fotoğrafı ve sinema, amacı ne olursa olsun göndergeyi sabitleştirmek ve tanınabilir bir anlamla yüklenmiş bir bakış açısına göre düzenlemek, alıcıyı imgeler ve aşamaları çabucak çözmeye ve böylece diğerlerinden aldığı onay kadar kendi kimliğinin bilincini de yakalamaya muktedir kılacak sentaks ve sözlüğü yeniden üretmek olduğunda resme ve romana üstün olacaktır. Çünkü, bu tür imge ve aşama yapıları bunların hepsinin arasında ortak olan bir iletişim kodu yaratacaktır. Bu gerçekliğin etkilerinin ya da gerçekliğin fantezilerinin çoğalma biçimidir (Lyotard'dan akt. Değirmen, 2015).

Postmodern sinema, iyiyi ve doğruyu anlatmayı amaçlayan veya belirli toplumsal kalıplara eleştirel gözle yaklaşan kısacası eser topluma yön veren bir işleve sahip olmamaktadır. Yani postmodern film, modern sanatın çizdiği sınırlar içerisinde oluşan bir yapıt değildir. “Şüphesiz postmodern filmde anlatılanların varlığı inkâr edilemez, fakat izleyiciye sunulanlar modernizmin ilerici, doğruya ulaştıran mesajları değil sadece gösteri özelliği taşıyan anlatılardır. Yani filmin kaygısı, izleyeni yönlendirmek değil sadece ona bir şeyler göstermek ve bu gösterimi kendince eğlenceli kılmaktır” (İspir ve Kaya, 2011: 92).

Postmodern anlatı, modernin gerçekçi ve nesnel hikâye anlatma ya da temsil etme tekniklerine geri dönmekte ama bunu modern sanatın etkisini arttırma veya yeniden canlandırma uğruna yapmamaktadır. Postmodern sanatçı bir gerçeklik anlatır gibi görünmekte ama bir gerçekliği değil bir gerçeklik efektini, taklidini anlatmaktadır ve bu taklit dışında hiçbir gerçekliğin olmadığını ileri sürmektedir (Erdemir, 2009: 24). Modern dönemde çağın sorunları izler kitleyi sorgulamaya yöneltmektedir. Postmodern dönemde de aynı durum söz konusu olmaktadır. Modern dönemde de postmodern dönemde de izler kitleden çağını sorgulaması beklenmektedir. Modernist sinemayla postmodernist sinema bu konuda benzerlik taşımaktadır. Ancak postmodern sinemaya şekil veren postmodern ‘kod’lardır. İçinde bulunduğu döneme kadar ‘her şey yapılmıştır’ parolasını içinde barındıran postmodern sinema, kendisinden önce yapılan filmleri göz ardı etmeyerek, o filmlerin konularını, öykülerini, karakterlerini ve temalarını kullanmaktadır. Bunu yaparken postmodern sanatın ‘pastiş, parodi, ironi ve kitsch’ gibi kodlarından faydalanmaktadır. Ayrıca bir ürünün tamamını niteleyen bu kodlar postmodern sanatın içinde bulunan eklektik yapıyı oluşturmaktadır.

Eklektizm farklı sanatsal dizgelerden alınan öğelerin yeni bir dizge içerisinde, yeni anlamlar taşıyacak şekilde yeniden kullanılmasıdır. Sanatta farklı çağ ve üslaplardan seçilip devşirilen öğelerin yeni bir tasarım ya da ürün oluşturmak için ele alınması olgusunu ifade etmektedir (Tanyeli ve Sözen, 2001: 75). Eklektizm “Postmodernizm bilindiği üzere bir akım, dönem, üslup vb. olmaktan çok eleştirel bir tutumdur. Belli bir kuramın bağıntısında olmaksızın, kuralsızlığın getirmiş olduğu çoğulcu (eklektik)

bir anlayışa sahiptir” (Şahin, 2013: 253). Eklektizmin çoğulcu yapısından kaynaklanan bu durumu, filmi oluşturan kodlarla yeni bir anlam yaratacak şekilde kurulmaktadır. Bu durumu sinemada ‘filmin kendisi’ şeklinde değerlendirmek mümkündür.

Postmodern sanatın kodlarından kitsch (kiç), özellikle 20. yy içinde üretilmiş çeşitli nesnelerde rastlanan ‘zevksiz, kökeni belirsiz ve estetik değer taşımayan’ kavramlarını içinde barındırmaktadır. Kitsch, grafikten endüstri tasarımına ve mimarlığa kadar uzanan geniş bir alanda estetik düşüklüğünü nitelemek için kullanılmaktadır (Sözen ve Tanyeli, 2001: 131). Özellikle 1930’lu yıllardan sonra önem kazanan bu kavram, Theodor Adorno, Hermann Broch ve Clement Greenberg gibi sanat teorisyenleri için kitsch avangardın karşıtıdır. Adı geçen teorisyenlere göre kiç şu anlamlara gelmektedir:

Adorno, “avangard sanat kurulu düzene ve her türlü sahte uzlaşmaya karşı duran, eleştiren radikal bir isyandır. Çağdaş dünyanın tek sanat formudur. Sanat yapısı yanlış olan toplumsal gerçekliğin dışındadır. Kitsch ise estetik deneyimin ve katharsisin bir parodisidir”. *Broch*, kitsch’in gelişen sanat yerine geçmiş olduğunu ifade eder: “Kötü sanatla aynı şey değil kendi başına bir oluşumdur. Kitsch kötüdür ama her kötü sanat kitsch değildir. Sanat yaratıcıyken o taklittir”. *Greenberg*, 1939 yılında yazdığı ‘Avangard ve Kitsch’ adlı makalesinde modern sanatın tüketime karşı direndiğini ileri sürer. “Kitsch, mekaniktir ve formüllerle çalışır. Hayali bir deneyim ve sahte duyumlardır. Stillere göre değişir ama hep aynı kalır. Çağımızın yaşamındaki her şeyin sahteliğini gösterir. Avangard propaganda kullanımında masumken, kitsch yanlış duygulara yönlendirir. Yüksek sanattan bahsediyorsak, alçak/popüler sanattan da kaçınamayız” (www.lebriz.com).

Günümüzde kitsch, popüler kültüre yönelik üretilen, ucuz, orijinal olmayan, basit, kalitesiz, anlaşılabilir sloganlara ve söylemlere dayanan, estetik yönü zayıf, endüstri, reklam ve medya ürünleri de kitsch olarak adlandırılmaktadır. Kitsch, bir şeyler yaptığını sanan zahmetsiz, uydurma ve yüzeysel bir seri üretimdir. Palmiyedeki kumsallarda güneşin batışı, dolunay karşısında el ele tutuşan sevgililer, pastoral köylerin ve dağların panoraması, üzgün görünümlü kedi ve köpek yavruları, yoksullar, yaşlılar, ağlayan çocuk kartları, resimleri ve posterleri, karlı yılbaşı kartları güllü, kalpli, kırmızı ve pembeli sevililer günü kartları, kolaj asker kartları fırtınalı denizin dalgaları boyunca koşan at kartları ve nesneleri kitsch örnekleri olarak gösterilebilmektedir. Bu yüzeysel ve yapmacık görseller sevimli, hüznü, hoş bulunarak var olan duyguları canlandırır. Bu örnekler sinemada da kullanılan ve üzerine belirli anlamlar yaratılan örnekler olarak incelenebilmektedir. Elit sanattan yoksun kitsch, sinemada tatlı ve hoş duygular yanında tiksinti ve nefret de uyandırabilir.

İroni, en basit ve temel anlamıyla “söylenen sözün tersini kastederek kişiyle veya olayla alay etme” anlamını taşımaktadır” (www.sozluk.gov.tr). İronide yeni bir anlam yaratılarak, zihin süzgecinden geçirmek ve anlamak bireyin yaşam deneyimine bırakılır. Bulmacaya

benzeyen bu durum, dilin ‘öteki anlam’ boyutuyla ilgilidir. “*Öteki anlam*, dile ait bütün malzemenin aktif rol alabileceği geniş bir arka plana sahiptir. Mecaz, istiare, teşbih, imge, sembol, alegori, ironi, tecâhül-i ârif, tevriye, kinaye, hüsn-i tâlîl vb. gibi daha birçok dil ve anlam değişmecesesi ‘öteki anlam’a hizmet eder. Böylece ‘öteki anlam’ farklı görünümleriyle dilin çok yönlü hareket kabiliyetini tamamlar” (Tuğluk, 2017: 443). İroni hem dolaylı hem de doğrudan ifade etme aracı olabilmektedir. Postmodern anlatının çoksesli ve çoğulcu yapısını ortaya koyan bu tavır, aynı zamanda postmodern kodlar içerisinde yer alan kurgu ögesidir.

Postmodern kodlardan olan pastiş ve parodi birbirine yakın olan kavramlardır, ancak ikisi arasında ayırım bulunmaktadır. Parodi (yansılama), içinde bir eğlendirme amacı güder ve alaycı söyleme sahiptir. Bu söylem içerik düzeyinde, ciddi bir yapıtın alçak, sıradan bir içerikle dönüştürülmesi şeklinde gerçekleştirir. “En etkili yansılama, anlamını değiştirdiği metne biçimsel olarak en yakın olan, özgün metni hemen akla getiren, ancak ondan anlamca ayrılan yansılama değildir. Bu nedenle genellikle yansılama kısadır: Bir yapıtın sayfalarca alıntı yapmaz; yansılama çoğu zaman tek bir dize, hatta bir sözcük ile sınırlıdır” (Aktulum’dan ak. Bayraktaroğlu, 2011: 10). Sinemada parodinin kullanımı, daha önce çekilmiş filmlerdeki kült sahnelerin ya da kült sözlerin, cümlelerin de tekrar edilmesi işlemidir. Buradaki amaç öncelikli olarak eğlendirmektir. Pastiş (öykünme), çeşitli kökenlerden gelen parçaların olduğu gibi ya da kopya edilerek kullanılması, bir bütün içinde eritmeksizin, özgün bir sanat ürünü oluşturmada bir araya getirilmesidir (Tanyeli ve Sözen, 2001, s. 187). Sağlantımur’a (2011:143) göre: “Postmodernizmde pastiş, geçmişte var olan sanat yapıtlarına dair göndermeler yapma, o yapıtın kopyasını çıkarma ya da *-miş* gibi yapma şeklinde kendisini göstermektedir”. Pastiş taklide dayalı bir anlatı biçimi olarak, bir yapıtın parçasını ya da yapıtı başka bir bağlamda taklit yöntemi olarak da değerlendirilebilmektedir. Pastiş, “... eğlendirme ya da gülünç düşürme durumu yoktur, özünde taklit unsuru yatar” (Aktulum’dan ak. Bayraktaroğlu, 2011: 14). Jameson (2008), pastişin (öykünme) parodiye (yansılama) yaklaştığını hatta yerini almaya başladığını iddia etmektedir. Bu konuda şu görüşe yer vermektedir:

Artık, yaşam süresini doldurmuştur ve o tuhaf, yeni oluşum, “pastiş” yavaş yavaş parodinin yerini almaktadır. Pastişte parodi gibi kendine özgü, ya da benzersiz “nev-i şahsına münhasır” bir üslup lengüistik bir maske, ölü bir dilde yapılan bir konuşmadır. Ancak, pastişte parodinin gizli amaçları yoktur, alaycı güdülerini kopartılmıştır, gülme duygusundan ve geçici bir süre için kullandığımız anormal dilin altında sağlıklı bir dilbilimsel normalliğin hala varolduğu konusunda herhangi bir kanıdan yoksundur, nötr bir uygulamadır. Bu nedenle pastiş, boş bir parodi, kör bir heykeldir (s.56).

Sinemada taklit etme, benzerini yapma ve kopyalama işlemi oldukça sık gerçekleştirilmektedir. İçinde bir nevi saygı unsuru barındıran pastiş ve

daha çok eğlendirmek amacı güden ve alay etmeyi barındıran parodi, sinemada kullanılan postmodern kodlar olarak yer almaktadır.

İroni, kavram olarak kısa ve öz olarak biriyle ya da bir olayla alay etme anlamlarını taşımaktadır. Sahne sanatları terimi olarak, etkiyi artırmak için bir şeyin tersini söyleyerek alay etme olarak da tanımlanmaktadır. “İroni her şeyden önce bir eylemdir ve amacı hesaplanmış bir söz manevrasıdır. Bu manevra ötekine göndermede bulunmak için yapılmış hassas ve akıl dolu bir aktarımla gerçekleşir” (Tuğluk, 2017: 443). İronide yeni bir anlam üretilerek alıcının kapasitesine bırakılmaktadır. Bulmacaya benzeyen bu sistem öteki anlam boyutunu ortaya çıkarmaktadır. Öteki anlam, anlatılmak istenen şeyin anlatılardan farkı şeklinde ifade edilebilir. Sinemada ironinin kullanımı kurgusal bir unsur olarak belirir; ancak teknik olarak ele alınamayacak kadar kurgunun niyetine sızmıştır (Çon, 2018: 87). Postmodern anlatı ögesi olan ironi, farklılığı ve değişkenliği göstermek açısından önem taşımaktadır. Kökleşmiş doğrular, genellemeler, kurulu değerler ironinin kullanılmasıyla yeniden değerlendirilmeye tabi tutulmaktadır.

Postmodern filmleri iki başlıkta ele almak mümkündür. İlki, çoğulculuk, yüzeysellik gibi özellikleri aşmaya çalışan ‘birleştirici’ türden filmler, ikincisi ise bu özelliklerin yalnızca sunulmasından hoşnut olmayan, bunun yanı sıra onları postmodern durum sıfatıyla sorunsallaştıran ya da sorgulayan ‘yıkıcı’ filmler. Yıkıcı filmler, biçimlerin, biçemlerin kültürlerin ve davranışların bitimsiz çoğalmasını ve çoğaltılmasını edilgen bir biçimde yansıtmak yerine, kendi adına bu çoklukla yetinmeyerek, toplumsal cinsiyet, iletişim, sanat ve kültürün konumu ile diğer konularla eleştirel bir okumayı ileri sürmektedir (Büyükdüvenci ve Öztürk, 1997: 41). Filmler türlere göre ele alındığında, özellikle komedi filmleri postmodern sinemayı incelemeye olanak tanımaktadır. Postmodern sinemanın yıkıcı yapısını *Pek Yakında* filminde de görmek mümkündür.

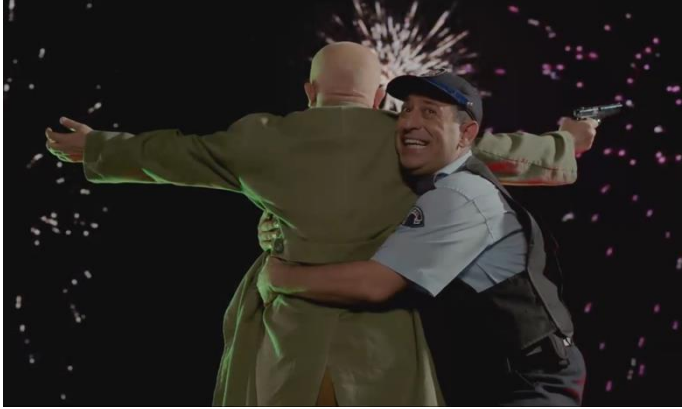
Pek Yakında ve Anlatısındaki Postmodern Öğeler:

Komedi filmleri ele alındığında 2014 yılında yeni bir anlatı yapısıyla ortaya çıkan *Pek Yakında* filmi postmodern anlatın özellikleri başarılı bir şekilde kullanılmaktadır. *Pek Yakında* filminin çözümlendiği bu başlıkta, ilk olarak filmin künye bilgisi verildikten sonra öyküsü özetlenerek daha sonrasında filmin postmodern anlatıya göre analizi yapılmaktadır.

Yönetmenliğini ve senaristliğini Cem Yılmaz’ın yaptığı ve başrolünde olduğu filmde kendisine Tülin Özen, Zafer Algöz, Ayşen Gruda, Ozan Güven, Özkan Uğur, Cengiz Bozkurt, Çağlar Çorumlu gibi isimler eşlik etmektedir. Film 2014 yılında vizyona girmiştir. Filmin öyküsü şu şekildedir: Oyuncu olmadığı için illegal işlere bulaşarak korsan DVD satıcısı olan Zafer (Cem Yılmaz), hayatında dikiş tutturamamış bir

adamdır. Karısı Arzu kendisinden ayrılmak isteyince ona kendisini kanıtlamak adına son çaresine başvurur. 1970’li yıllarda senaryosunun yazıldığı ancak hayata geçmemiş bir film projesi olan Şahikalar’ın çekilmesine destek olacak ve illegal işleri bıraktığını bu şekilde karısına kanıtlayacaktır. Zafer’in bu planına yakın arkadaşları da ortak olacaktır. Bu sayede hem film tamamlanacak hem de Zafer karısıyla arasını düzeltecektir. Filmde Zafer kendini gizleyerek Arzu’yu ve diğer arkadaşlarıyla birlikte Boğaç Boray’ı (Ozan Güven) oynatacaktır. Zafer, Arzu’ya hem kendini ispatlamak hem de hayata yeni bir başlangıç yapmak adına kısıtlı imkânlarla zorlu ve eğlenceli bir maceraya atılır.

Film ilk olarak, *Eşkya* filmi finalinin çekim aşamasındaki set hazırlıklarını içeren sahneyle başlamaktadır. Zafer, oyuncu olma isteğini içinde taşımaktadır. Bu set, oyunculuk arzusu adına Zafer için önemlidir. Ancak Zafer, altıncı polis olarak geri planda kalmakta ve *Eşkya* Baran’a ateş eden kişi olamadığı için yanındaki oyuncu arkadaşlarına serzenişte bulunmaktadır. Dördüncü polis olan Muharrem, Zafer’i deyim yerindeyse gaza getirerek fark yaratması gerektiğini, eğer fark yaratabilirse yönetmenin kendisini fark edeceğini ve bu sayede şöhrete kavuşabileceğini söylemektedir. Bunun üzerine Zafer, sahne çekimi başladığı sırada ateş eden polislerin arasından elindeki silahı bırakıp, koşarak *Eşkya* Baran’a sarılır ve kameralara gülümser. Set işçilerinin kendisine bakıp ne yaptığını sorması üzerine ‘doğaçlama’ diyerek cevap verir ve setten kovulur.

Görsel 1: Pek Yakında filminde işlenen Eşkya filmi final sahnesi

Postmodern anlatıyı niteleyen kodlardan parodinin (yansılamanın) filmdeki en belirgin örneği bu sahnede görülmektedir. Çon’a göre: “parodi, bir metni başka bir metnin ana dayanağı yapmaktır. Ana metnin temel dayanaklarını, içeriğini, biçimini gülünçleştirme yolu olan parodi büyük oranda klişeye karşı yürütülen deformasyon hareketidir” (Çon, 2018: 87). *Eşkya* filmi Türk Sineması’nda önemli bir yere sahiptir. Yakın Dönem veya Son Dönem Türk Sineması’nın başlangıcı olarak kabul edilen

film, Pek Yakında filmi içerisinde postmodern anlatı ögesi olarak yer almaktadır. Genel hatlarıyla Eşkîya filminin son sahnesinde olan tüm hikâyeye bağlı kalınmaktadır. Ancak bu sahne orijinalinde hüznü ve dram yüklü iken, Zafer'in oyunculukta ilerleme arzusu adına deformasyona uğratarak yeni bir anlam kazandırılmıştır. Filmsel anlatı içinde, Zafer'in oyunculuk kariyerinin bitmesi adına dram olarak işlenen bu sahne, izleyici açısından komedi unsuru olarak algılanmaktadır. Bunun nedeni, orijinal Eşkîya filmindeki final ile Pek Yakında filminde işlenen farklılıktan kaynaklanmaktadır. Bu durum Pek Yakında'yı postmodern sinema içine dâhil etmektedir. Hikâye gerçek seyrinden koparılmakta, komedi unsuru olarak sunulmakta, yani parodisi yapılmaktadır. Bu sahne, parodisi yapılmasına rağmen yani güldürmece unsurunun yanı sıra saygıdan da ödün vermemektedir. Bu sahne yönetmen Cem Yılmaz tarafından yüceltilmiş ve Türk Sineması'ndaki önemini sarsıcı ifadelerle yer verilmemiştir. Bu sahnede Eşkîya filminin yönetmeni Yavuz Turgul ve başrol oyuncusu Şener Şen'in benzerleri alınarak, karakter parodisi de yapılmıştır. Bu sebeple filmde yüzleri gösterilmemektedir. *Süt Kardeşler* (1976) filminde korku unsuru olarak yer alan ve bir kuşağın hafızasında yer eden *Gulyabani* filmde parodisi yapılan diğer bir örnektir. Bu sahnede Zafer, Ejder'in evine kalmaya gitmektedir. Ejder'in evi film malzemeleri satan home ofis şeklindedir ve eski filmlerde kullanılan birçok eşya bu evde bulunmaktadır. Zafer, Gulyabani maskesinin bulunduğu odada yatmaktan korkar ve üzeri örtülmezse uyuyamayacağını söylemektedir. Maskenin üzeri örtüldükten sonra arkasını dönerek uyumaktadır. Yeşilçam Sineması'nın bir parçası olan Süt Kardeşler filmi Gulyabani imgesi ile bir dönem korku unsuru olmuştur. Pek Yakında filminde ise parodisi yapılarak komedi unsuru haline getirilmiştir.

Zafer, yasadışı işlere tövbe ederek artık yeni bir düzen kuracağını söyler. İş arkadaşları onun gidişine pasta keser. Pasta kesimi sırasında patronun kendisini çağırması üzerine, odasına çıkar. Ekranda günbatımı olan bir sahil görseli görülür, görselin içinden kapı açılır, Zafer içeri girer. Arka fonda klasik müzik çalarken, patron masasında sakatat yer. Patron, Zafer'e *Avatar 3*'ün DVD'si çıktığını ve bunun dağıtımının anca kendisinin yapabileceğini söyler. Zafer, yasadışı işleri bıraktığını dile getirirse de patron bunu son işi olarak görmesini ve bunu yaptıktan sonra bırakabileceğini söyler. Zafer istemese de kabul etmek zorunda kalır, arkadaşlarının yanına iner ve pastayı üfler. Zafer'i bu işi yapması için yolcu ederken bodrum kattan bir kebabçının mutfağına kapı açılır. Patron, gitmeden yemek yemesini söyler. Zafer, anne ve kızın olduğu bir masaya oturur. Salon yapay çiçeklerle ve sarmaşıklarla süslüdür. O sırada polis baskın yapar ve patronu tutuklayarak götürür. Zafer orada müşteri gibi görüldüğünden polislerden kurtulur.

Görsel 2: Sahilde Günbatımı görselli kapı

Görsel 3: Çekmece ile sakatat kırma

Bu sahne postmodern kodlardan bir diğeri olan kitsch (kiç) örneğini oluşturmaktadır. Kiç genellikle genel beğeni düzeyine hitap eden, yoz, rüküş, bayağı, niteliksiz, duygusal ürünler için kullanılmaktadır. Baudrillard kiç hakkında şu görüşü dile getirmektedir: “tıpkı kanserli hücrenin vücuda metastaz yapması gibi yayılarak çoğalmaktadır... Güzelliğin ve orijinalliğin estetiğinin karşısına kendisinin simülasyon estetiğini koyar: kitsch her yerde nesneleri doğaldan daha küçük ya da daha büyük olarak yeniden üretir, malzemelerin (yalancı mermer, plastik) taklidini kullanır, uyumsuz tarzda biçimleri ve planları taklit eder, yaşamadığı tarzı tekrarlar” (Baudrillard, 2010:138). Bu sebeple kiç örneklerini çoğu yerde görmek mümkündür. Bu sahnedeki kuvvetli kiç örneklerini; sahildeki günbatımı görseli ve klasik müzik eşliğinde sakatat yemek oluşturmaktadır. Normal değerlerde sahilde günbatımı izlemek üst kültüre ait etkinlikler arasında yer aldığı söylenebilmektedir. Ancak o görsel yapay olarak illegal işlerin döndüğü ofisin duvarını süsleyerek, estetik açıdan hiçbir değer taşımamaktadır. Estetik yapıyı da alt üst eden bu görsel, alt kültürlerin elinde bulunarak değersizleştirilmektedir. Sahne içinde kullanılan klasik müzik eşliğinde sakatat yenmesi, ardından muhabbet sırasında gürültü yarattığı gerekçesiyle sert bir şekilde kesilmesi ise bu sahnedeki bir başka kiç örneğini oluşturmaktadır. Klasik müzik dinlemenin geçerli olduğu kültür ve ideolojiler bu sahnede yıkıma uğratılarak değersizleştirilmiştir. Bu iki örnek; görsel anlamda göz, işitsel anlamda kulak doygunluğu yaratması gerekirken, bu sahnede kullanımlarıyla gerçeklikleri deforme edilmektedir. Postmodern anlatı bu örneklerle üst anlatılara saldırarak onları yıkıma çabası içine girmektedir. Ayrıca kebab salonundaki yapay çiçeklerin fazla olması, ev sahnelerindeki doğa ve manzara resimlerinin fazlalığı filmdeki diğer kiç örnekleri olarak gösterilebilir.

Zafer, polis baskını sonrasında eşiyle arasının bozuk olmasından dolayı eve gidemez ve Ejder’in evinde kalmaya başlar. Orada yönetmen Ahben Soner ile tanışır. Ahben, *Şahikalar: Kötülüğün Sonu* adlı filmi 1970’li yıllardan beri çekmeye çalışmaktadır. Yıllardan beri kimse filme destek

vermez. Hayatına yeni bir başlangıç yapmak isteyen Zafer, bu filme yapımcı olur. Ahben'in yıllardan beri oynamayı düşündüğü kişi rolü kabul etmeyince o sıralar çok ünlü olan Boğaç Boray oynatılmak istenir. Ancak Boğaç Boray'a rol teklifini kabul ettirecek bütçe yetersizdir. Ahben'in erkek arkadaşı Zeki, Boğaç Boray'ı olumsuz PR çalışması ile gündemden düşürerek, kariyerini etkileme çalışması yapar ve bu sayede ucuz fiyata Boğaç Boray'a rol teklifi yapmak istenir. PR çalışmaları olumlu sonuç verir. Randevu günü buluşacağı yere gelen Boğaç Boray'a otobüs çarpar. Zafer, Ahben, Ejder ve Zeki Boğaç Boray'ı hastanede ziyaret eder.

Görsel 4-5: Zafer ve arkadaşları Boğaç Boray'ı hastanede ziyaret eder

Tuğluk (2017:444), ironinin gizil gücüne dikkat çekerek şu ifadelere yer verir: “öteki anlamın yapıcı en değişken unsurlarından biri olarak dikkat çeker. İroni öteki anlamı oluştururken ilk etapta sahibini gizler, çevreden soyutlar. İronistin gizlenmesine olanak tanır. Daha sonra ona gizil bir güç katar”. Filmde bu sahne güçlü bir ironi barındırmaktadır. Boğaç Boray'ın yerine alternatif kişiler bulunması gereği fikrine beyin fırtınası yaparlar. Zafer, Boğaç Boray rolünü oynayan Ozan Güven'i, Ahben, Zafer Algöz'ü, Zeki, Çağlar Çorumlu'yu önermektedir. Ejder ise müziklerinin de Mahsar Fuat Özkan'ın yapmasını söylemektedir. Rol gereği zaten orada bulunan kişiler, gerçek hayattaki isimlerine göndermeler yaparak üst düzey bir ironi örneği sergilemektedir. Bu sahnedeki ironi sahibini gizleyerek, zaten kendilerinin oynadığı bir filmde başka biri gibi davranması şeklinde yapılmaktadır. Ejder'in “bu adamları tek bir odada toplamak için milyon dolarlar gerekir” cümlesi, zaten bu adamların Pek Yakında filminde tek bir odada toplandığını göstermekte ve Pek Yakında filmi için gerçek hayatta oyuncuya ayrılan bütçenin miktarına yapılan bir göndermedir. Yönetmen, bu filmi çekmek adına bu kişileri toplayabildiğini izleyiciye hissettirmektedir. Ayrıca oyuncuların film içindeki karakterleri dışında, izleyiciyi gerçek hayattaki kendilerine de düşünmeye sevk etmektedir. Bu sayede film içinde yaratılan bu teknik izleyicideki özdeşleşme unsurunu da yerle bir etmektedir. İzleyicide oluşan ‘gerçeklik algısı’ kurgusal anlatıyı yıkıma uğratmaktadır.

Pek Yakında filminin finalinde *Şahikalar: Kötülüğün Sonu*'nun tüm olumsuzluklara rağmen çekildiği görülür. Filmin sonunda, Şahikalar'a

dair bir fragman bulunmaktadır. Fragmanı şu şekildedir: Murat (Pek Yakında filmindeki Boğaç Boray) trafik kazası geçirmiştir. Hayata tutunacak dalının kalmadığını dile getiren Boğaç Boray'ı tıbbiyede okuyan Zeynep (Zafer'in karısı) hayata bağlar. Murat ve Zeynep arasında aşk yaşanır. Zeynep, varlıklı ailenin çocuğu olan Murat'ın annesi tarafından istenmez. Murat, laboratuvar çalışmaları sonucunda babası tarafından 'süper adam'a dönüştürülür. Baba hastalanır ve Haldun (Arzu'nun Komşusu) adındaki doktor tarafından öldürülür. Haldun, Murat'a sahip olduğu her şeyi elinden alacağını söyler. Murat süper adam kostümünü giyerek Haldun'la savaşı. Sonrasında Murat "hiçbir kötülük cezasız kalmayacak" felsefesiyle kötülüklerle savaşmaya devam eder.

Görsel 6: Şahikar filmi Anne ve Zeynep'in sahnesi

Görsel 7: Şahikalar filmi piyano sahnesi

Pek Yakında 'film içinde film' özelliği taşımaktadır. Pek Yakında filminin öyküsü içerisinde Şahikalar filminin de çekim süreci görülür. Şahikalar filminin çekim süreçlerinin anlatıldığı çoğu sahne Yeşilçam Dönemi'ne öykünmedir. Yeşilçam'da görülen karakter, hikâye ve anlatım tekniğinin taklit edildiği görülmektedir. Fakir kız zengin oğlan (Zeynep/Murat) konusu Şahikalar'da da işlenmektedir. Murat'ın annesi bir sahnede Zeynep'e: "Bu evin kurallarını ben koyarım küçük hanım, senin gibi taşradan gelen kurnazları çok iyi tanırım. Sen Murat'ı ele geçirebileceğini mi zannediyorsun? Şunu küçük beynine sok: burası benim çöplüğüm sen de basit bir böceksin. Anlıyor musun? Böceksin!" şeklinde

ifadeler kullanmaktadır. Bu ifade türlerine Yeşilçam'da sıkça rastlamak mümkündür. Diğer bir sahnede Murat piyano çalar Zeynep ona yaklaşır: "Sizin besteniz mi? Neden susuyorsunuz?" ifadelerine yer verir. Bu sahnedeki dekor kullanımı da Yeşilçam'a bir atıftır. Şahikalar filminin senaryosu da o döneme aittir ancak film günümüzde çekilmektedir. Bu sebeple filmde pastiş yapılmıştır. Buradaki örnekler pastişi yani öykünmeyi ön plana çıkarmaktadır.

Pek Yakında filminde kullanılan bu kodlar, postmodern anlatının eklektik yapısına vurgu yapmaktadır. Bu çoğulcu yapı "farklı gerçeklik alanlarının, farklı yaşam görüşlerinin farklı varoluş katmanlarının yanyana kurgu düzlemine taşınmasıyla gerçekleşir" (Çon, 2018: 87). Postmodern sanatta eklektizmin tercih edilmesi, modern sanatın katı üslup anlayışına karşı bir tavrın sonucudur. Heterojen bir anlayışla modernizmin üst anlatılarına karşı bir eleştiridir. Bu yapı, film içerisinde kodlarla birbirini tamamlayarak bir bütünü temsil etmektedir. Bu da çalışmanın örneklemini oluşturan: Pek Yakında filmidir.

SONUÇ:

Postmodernizm, modernizmin düşüncelerini yıkma çabası içerisinde. 'Her şey dâhildir' parolası ile modernizmin 'üst anlatılarına inanmak, bilim ve aklın ön gördüğü akılla dünyanın bilgisine ulaşabileceği fikrine karşılık 'parodi, pastiş, ironi, kış ve eklektizm' gibi fikirlerle karşılık vermektedir. Postmodernizm, tek tip yani homojen bir toplum yerine, tüm farklılıkların destek ve kabul gördüğü bir dünya görüşü düşüncelerini oluşturmaktadır. Bu düşünce yapısı, sanatta ve dolayısıyla sinemada da kendini göstermektedir. Postmodernizm etkileri, 1980'li yıllarda sinemada yoğun bir şekilde görülmeye başlanmakta ve günümüzde de hala etkilerini devam ettirmektedir

Pek Yakında, komedi sinemasında teknik ve içerik açısından birçok yeniliğin kullanıldığı analizdeki örneklerinden sayılabilecek bir film. Postmodern kodların etkili bir biçimde sahne içlerinde kullanımı filmin güldürme unsurunun yanında bir saygı da içinde barındırmaktadır. Yeşilçam Dönemi'ne birçok atıf bulunmaktadır. Bu atıflar Pek Yakında'nın anlatım dilini kuvvetlendirerek diğer filmlerden ayrılmasını sağlamaktadır. Sadece atıflarla değil, filmde kullanılan diyaloglarında verdiği güldürü niteliği de taşıyan mesajlarla, ses ve müzik kullanımlarıyla, dekor-kostüm ve renk gibi teknik hususlarla homojenleştirme gibi düşüncelere güçlü eleştiriler getirmektedir. Yeni bir anlatı tarzı kullanarak komedi sinemasında kendinden sonra gelen filmlere örnek teşkil etmektedir.

Postmodern anlatı öğelerinin komedi sinemasında önemli bir yere sahip olduğu Pek Yakında örneği üzerinden incelenmektedir. Postmodern anlatının sinemada ve Pek Yakında filminde kullanımı, postmodern kodlar

kullanılarak modern anlatı öğelerinden farklı biçim ve içerikle yapıtlar meydana getirdiği sonucuna ulaşılmıştır.

KAYNAKÇA:

Kitaplar:

- Bauman, Zygmunt. (2000). Postmodernizm ve Hoşnutsuzlukları. çev. İsmail Türkmen, İstanbul Ayrıntı Yayınları.
- Best, Steven. Kellner, Douglas. (2011). Postmodern Teori. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bozkurt, Nejat. (2000). Sanat ve Estetik Kuramları. Bursa: Asa Kitapevi.
- Bozkurt, Nejat. (2000). Sanat ve Estetik Kuramları. Bursa: Asa Kitapevi.
- Eagleton, Terry. (2011). Postmodernizmin Yanılsamaları. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Featherstone, Mike. (2005). Postmodernizm ve Tüketim Kültürü. çev. Mehmet Küçük, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Hall, Stuart. (1995). “Yeni Zamanların Anlamı”, Yeni Zamanlar, Stuart Hall ve Martin Jacques. çev. Abdullah Yılmaz, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, s.105-127
- Harvey, David. (2010). Postmodernliğin Durumu. İstanbul: Metis Yayınları.
- Huyssen, Andres. (2000). Postmodernin Haritasını Yapmak. çev. Sungur Savran, 2. Baskı, İstanbul: Metis Yayınları.
- Sağlamtimur, Zuhul Özel. (2011). Fotoğrafçılık Tarihinde Teknik ve Kültürel Dönüşümler. İzmir: Ege Yayınları.
- Sarup, Madan. (1995). Postyapısalcılık ve Postmodernizm. çev. A. B. Güçlü, Ankara: Ark Yayınları.
- Sözen, Metin ve Tanyeli, Uğur (2001). Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü, 6. Basım, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Baudrillard, Jean (2010). Tüketim Toplumu, çev: Hazal Deliceçaylı, Ferda Keskin, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Büyükdüvenci, Sabri. (1997). Postmodernizm ve Sinema. (der.) Semire Ruken Öztürk, 1. Baskı, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Dergi ve İnternet Kaynakları

- Bayraktaroğlu, M. Ali. (2011). “Postmodern Sinemada Metinlerarasılık Bağlamında Pastiş ve Parodi” Süleyman Demirel Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi Hakemli Dergisi, ART-E (2011-07).

- Çon, Gülsüm Büşra. (2018). “Animasyon Filmlerinde Postmodern Anlatı: Shrek Filminin Analizi” Elektronik Cumhuriyet İletişim Dergisi (ECİDER), sayı: 01, ss. 82-101.
- Erdemir, Filiz. (2009). “Postmodern Sinemada Kahramanın Dönüşümü” Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi
- İspir, Naci ve Kaya, Zekeriya. (2011). “Sinemada Postmodern Arayışlar” Atatürk İletişim Dergisi, sayı: 2, ss. 81-100.
- Karadoğan, Ali. (2005). “Postmodern Sinema mı, Film mi?” İletişim Araştırmaları, sayı: 03, ss. 133-160.
- Koçak, Dilek Özhan. (2012). “Sinemada Postmodernizm” Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, sayı: 5, Şubat.
- Şahin, Hikmet. (2013). “Postmodern Sanatta Eklektik Nesneler” Karadeniz Araştırmaları, sayı: 36, ss. 235-255.
- Tuğluk, Abdulhalim. (2017). “İroni Nedir?” İdil Sanat ve Dil Dergisi, cilt 6, sayı: 09 ss. 441-467.
- Türk Dil Kurumu Sözlükleri, “İroni” , Erişim Tarihi: 07.11.2019 <https://sozluk.gov.tr>
- Yıldız, Hasan. (2005). “Postmodernizm Nedir?” Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, sayı:13, Ocak.
- Yılmaz, Nalan. (2011). “Sanata Yüzeysel Bir Tepki: Kitsch” , Yayın Tarihi: 14 Aralık 2011, Erişim tarihi: 07.11.2019 <http://lebriz.com/pages/lzd.aspx?lang=TR§ionID=12&articleID=979&bhcp=1>.

TÜRKİYE’DE POLİS-ADLİYE MUHABİRLİĞİ VE MESLEKİ PRATİKLERİ

Erol İLHAN¹

Adalet GÖRGÜLÜ AYDOĞDU²

1. (Doç. Dr.); Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Gazetecilik Anabilim Dalı, Ankara-Türkiye, erol.ilhan@hbv.edu.tr

2. (Dr. Öğr. Gör.); Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Gazetecilik Anabilim Dalı, Ankara-Türkiye, adalet.gorgulu@hbv.edu.tr

Öz: Kamuoyunu aydınlatma ve bilgilendirme görevi olan muhabirlerin haberleri doğru, nesnel ve ayrıntılı bir şekilde aktarabilmeleri için alanında uzmanlaşmış kişiler olmaları gerekmektedir. 1980’li yıllardan itibaren medya yapılanma ve endüstrisinde yaşanan değişim, uzmanlaşmanın yanı sıra gazetecilikte kullanılan pek çok yeni kavramı da hayatımıza dâhil etmiştir. Türkiye’de medya alanında en eski uzmanlık alanlarından biri olarak faaliyet gösteren polis-adliye muhabirliği, bu süreçte polis ve adliye muhabirliği olarak birbirinden ayrılırken, adliye muhabirliği yargı muhabirliği adı verilen yeni bir gazetecilik dalına evrilmiştir. Bu araştırmada, polis adliye muhabirlerinin haber yapma pratikleri ve mesleğe yönelik algıları ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Nitel araştırma yönteminin kullanıldığı araştırma kapsamında Ankara’da ulusal gazete, televizyon ve ajanslarda görev yapan dokuz polis adliye muhabiri ile derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Sonuç olarak polis adliye muhabirleri; çalışma şartlarının ağırlığı, gizliliği ihlal soruşturmaları nedeniyle emniyet ve yargının baskısına maruz kalmaları, ağır stres, iş güvencelerinin az olması, özellikle emniyetle ilgili haberlerin sansasyonelleşme ve magazinleşmeye açık olması, etik ilkelerin bazı durumlarda göz ardı edilmesi ve kamu yararı fikrinden uzaklaşılması gibi nedenlerden dolayı geleceğe yönelik kaygılar taşımaktadırlar.

Anahtar Kelimeler: polis adliye muhabirliği, yargı muhabirliği, haber, uzmanlaşma, etik

Giriş

Türkiye’de özellikle 1980’li yıllarda medya yapılanma ve endüstrisinde yaşanan değişim, gazetecilikte yeni uzmanlık alanlarını ortaya çıkarmıştır. Bu değişimin gerisinde kalmak istemeyen basın kuruluşları iş alanlarının çoğalmasına paralel olarak, farklı konularda hemen her konu hakkında bilgi sahibi olan kişiler yerine belli bir alanda uzmanlaşmış gazetecileri istihdam etmeye başlamışlardır. Okuyucu/izleyicinin ilgi alanlarına göre daha derinlemesine bilgi beklentisi de uzmanlaşmanın önem kazanmasında etkili olmuştur. “Gelişen iletişim kanalları ve yayıncılık ortamları,

bireylerin özel ilgi alanlarına göre hizmet eder duruma gelmiştir (Tılıç, 1999: 142).” Tokgöz’ün de ifade ettiği gibi (2000: 43) “Artık gündemde olan, gazetecilik yapan kitle iletişim araçlarının az sayıda insana yönelmesi, onlara nasıl ve ne şekilde mesaj ulaştırabilme yollarını öğrenmeleri oluyor. Daha başka bir deyişle, artık özel ilgi, meraka göre yayın, yayım yapma, önemli ve anlamlı bulunuyor.”

Teknolojinin gazetecilik mesleğine getirdiği hız ve kolaylığa rağmen insan unsurunun hiçbir zaman geri planda kalmadığını belirten Dağlı (2019), gazetecilikte tıpkı doktorlukta olduğu gibi uzmanlaşmanın gerekli olduğunu belirtmektedir: “Nasıl ki bir pratisyen doktor tüm hastalıklardan birazcık anlıyor da bir KBB, göz, cerrah, kalp doktoru sahip olduğu bilgi ve becerisi ile özel tedavi yapıyorsa, alanında uzman gazeteci de habere daha rahat ulaşır, daha anlaşılır, daha bilgi dolu, daha geniş çerçeveli haberler ortaya çıkarıyor.”

Türkoğlu da (2014), gazetecinin okurlara doğru ve gerçekçi bilgi aktarmak için belirli konularda uzmanlaşması gerektiğinin altını çizerken, muhabirin uzmanı olduğu alanın dışında bir konuya ilgisiz kalmasının büyük sakıncaları olduğunu belirtmektedir. Uzmanlaşmak işin kalitesini artırmakla birlikte muhabirlerin farklı alanlarla da etkileşim içinde olmaları gerekir (www.newslabturkey.org).

Medyada yaşanan uzmanlaşmanın bir uzantısı olarak bu yeni alanlar çerçevesinde Ekonomi Muhabirleri Derneği, Magazin Gazetecileri Derneği, Eğitim ve Sağlık Muhabirleri Derneği gibi dernekler de kendini göstermeye başlamıştır. Diğer yandan İletişim Fakülteleri ders müfredatlarına uzman gazeteciliğe yönelik dersler eklenmiştir.

Gazetecilikteki uzmanlık alanlarından birisi de polis-adliye muhabirliğidir. Polis adliye haberlerin basında yer almaya başlaması 16. yüzyıla dayanmaktadır. O dönemlerde Fransa’da ‘Canard’ adı verilen küçük broşürler okuyuculara her türden cinayet, saldırganlık haberleri vermektedir. Polisiye olaylar üzerinde uzmanlaşmış ilk yayın 1928 yılında çıkartılan ‘Dedective’ olarak bilinmektedir (Gezgin, 1994: 110).

Hristidis tarafından kaleme alınan ‘Yargı Muhabirliği Yargı Haberciliği El Kitabı’nda (2019: 6) muhabirlerin polis karakollarında görülmeye başlamasının 1800’lerin ilk yarısının sonlarına denk geldiği ve polis bültenlerinden haber yapma döneminin de böylece başladığı ifade edilmektedir. Bugünkü anlamda polis adliye haberlerinin yayınlanmaya başlaması ise 20. yüzyılın başlarında mümkün olabilmiştir.

Türkiye’de duruma bakıldığında ise Türkoğlu’na göre (2014) gazetecilikte uzmanlaşma eğiliminin tarihi oldukça eskiye dayanmaktadır. Geçen yüzyılın ikinci yarısında uzmanlaşmanın görev yerlerine göre yapıldığını belirten Türkoğlu, İstanbul basınında liman, Beyoğlu ve adliye

muhabirlerinin önceden belirlendiğini belirtmiştir. 60'lı yıllarda Yassıada duruşmaları, 70'lerde “sağ-sol” çatışmalarının davaları, 12 Eylül 1980 darbesi sonrası sıkıyönetim mahkemelerindeki yargılamalar vd. polis adliye muhabirliğine duyulan ihtiyacı artırmıştır (<http://bianet.org>). Türkiye’de 80’li yıllarda uygulanan neoliberal politikalar diğer tüm alanlarda olduğu gibi medya sektörünü de etkilemiştir. Medyanın sahiplik yapısı, örgütlenme biçimi, teknik-teknolojik altyapısı değişirken, gazetecilik mesleği de bu yapılanmaya bağlı olarak yeniden şekillenmiştir. Medya sektöründe uzmanlaşma eğilimi artış göstermiş, pek çok yeni kavram hayatımıza dâhil olmuştur. Bu süreçte Türkiye’de yakın zamanlara kadar polis-adliye muhabirliği denilen gazetecilik türü bazı gazetelerde polis ve adliye olarak ayrışırken, adliye ve yargı muhabirliği adı altında iki alandan söz edilmeye başlanmıştır (Hristidis, 2019: 13).

Yargı muhabirleri ile klasik polis adliye muhabirleri özünde aynı işi yapsalar da (Hristidis, 2019: 13) çalışma alanı, kaynakları ve malzemeleri birbirinden farklıdır. Polis muhabiri çok fazla belge üzerinden gitmez daha çok olay örgüsüdür. Sıcak olay olduğunda hemen onu alır ve haberleştirir. Daha sonraki süreçte olayı adliyeye devreder. Adliye muhabiri daha çok adliyeye yansıyan olayları haberleştirmektedir. Bir olay, soruşturma, gözaltı olduğu zaman o kişilerin ifadelerini alıp-okuyup-vermek zorundadır. Yine dava sürecindeki ek belgelerini alıp oradan haber çıkarması gerekmektedir. Yargı muhabiri ise “bir hukukçu kadar uzmanlaşmış, dosyaların detayını bilen, yeni yasa hazırlıklarını takip eden, yargıdaki kritik isimleri özgeçmişleriyle tanıyan, hukuksal incelikleri görebilen ve buna göre haberleri kaleme alan muhabirler” olarak ifade edilmektedir (Hristidis, 2019: 13).

Akdal (2017: 2075), üçüncü sayfa haberciliği olarak da adlandırılan polis adliye haberciliğinde okurun ilgisini çekmek gibi bir kaygının olmadığını belirtmektedir. “Çünkü olayın türü, sürükleyiciliği ve çarpıcılığı kendi başına başarmaktadır.” Okunma oranlarının yüksekliği de bunun en önemli göstergelerinden biridir.

Kaya (2002: 117), polis adliye haberlerinin ortak özelliğinin şiddet içeren olaylarla ilgili olduğunu belirterek, bu tarz haberlerin evrensel bir haber değeri oluşturmamasının yanı sıra haberlerin çoğunluğunun olayların olumsuzluğuna dayandığını ifade etmektedir. “Haberin ‘olağandışı ve çarpıcı’ olaylara ilişkin olduğu göz önüne alındığında ‘adli vakalar’ başından beri haber değeri yüksek olaylar olarak görülmektedir. Bu nedenle, gazetecilikte bir uzmanlaşma alanı olarak ‘polis-adliye’ muhabirliği temel alanlardan biridir” (Altun, Bek, Altun, 2007: 21).

Bununla birlikte polis adliye haberleri; kapkaç olayı, köprü intiharı, trafik canavarı, lise cinayeti, aşk cinayeti, üvey anne işkencesi gibi olaylarla adlandırılmaya ve kategorileştirilmeye çalışıldığı görülmektedir

Kaya (2002: 117). Örneğin vahşice işlenmiş bir cinayet, “aşk cinayeti” ifadesinde olduğu gibi olayı masumlaştıran “aşk” kelimesi ile birlikte verilerek, olayın vehameti de sulandırılmaktadır (Karakehya, 2013: 742). Akdal’ın da ifade ettiği gibi “haberlin kamuyl bilgilendirmekten ziyade ticari kazanç kapısı olarak görölmeye başlanması kamusal sorumluluğun arka plana itilmesine, çarpıcılık ve sansasyonel etki yaratabilme gücünün ise ağırlık kazanmasına yol açmıştır.”

Encabo (2014: 354), kamusal ya da özel medya enformasyonunun tamamen bir amaç olarak değil, gerek bireylerin gerekse toplumun gelişimine katkı sağlayacak bir araç olarak kabul edilmesi gerektiğini belirtmektedir. Ona göre “medyanın asıl görevi kamuyl eğitmek ya da kendilerini resmi olmayan kararlar veren yargı-benzeri karar alma organları olarak tayin etmek değildir. Meydanın amacı kamuoyunu önceden belirlemek ya da yaratmak da olmamalıdır. Medyanın hedefi, kamuyl ilgilendiren konulara ilişkin çeşitli enformasyonu ve kanıları aktarmak olmalıdır.”

Hristidis (2019: 18, 37) polis adliye muhabirlerinin haberi tüm yönleriyle aktarmaktansa, karar verici olarak konumlanıp mahkemeye paralel bir mahkeme kurulmasını en önemli sorunlardan biri olarak dile getirmektedir. Ona göre, “medyada yanlış haberlerle oluşturulan hava, tutuksuz yargılanabilecek bir sanığın tutuklanması sonucunu doğurabiliyor. Yargılama sonucunda aklanacak da olsa bu süreyi hapisnede geçiriyor.”

Bu çalışmada polis ve adliye muhabirlerinin haber yapma pratikleri ve mesleğe yönelik algıları ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Yapılan incelemelerde, Türkiye’de polis adliye muhabirliği konusunda literatürde çok fazla çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu nedenle bu alanda hala araştırılmayı ve açıklanmayı bekleyen pek çok konu bulunmaktadır. Çalışmanın bundan sonraki yapılacak çalışmalara katkı sunması beklenmektedir.

Araştırmanın Amacı/Sorusu

Bu çalışmada, polis adliye muhabirlerinin haber yapma pratikleri ve mesleğe yönelik algıları ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Bu amaç doğrultusunda çalışmada polis ve adliye muhabirliğinin sektörde kendilerini nasıl konumlandığı ve nasıl bir profil çizdiği sorusuna yanıt bulunmaya çalışılacaktır.

Araştırmanın Yöntemi

Çalışma görüşme tekniğinin kullanıldığı nitel bir çalışmadır. Çalışmanın amacı doğrultusunda, Ankara’da bulunan ulusal düzeyde yayın yapan gazete, televizyon ve ajanslarda görev yapan dokuz(9) polis adliye muhabiri ile derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Yapılandırılmış soru

formu kullanılarak gerçekleştirilen görüşmelerde; polis ve adliye muhabirlerinin çalışma ortamı ve istihdam olanakları, görev alanları, polis adliye muhabirlerinin özellikleri, polis adliye haberlerinin yazımında dikkat edilecek unsurlar, haberde objektiflik ve tarafsızlık, polis adliye muhabirliğinin temel sorunları, haber kaynakları ile ilişkiler, etik ihlaller karşısındaki tutumları, polis adliye muhabirliğinin diğer alanlardan farkı, polis adliye muhabirliğinin geleceği ve bu alanda çalışmak isteyen gazeteci adaylarına yönelik öneriler ile ilgili sorulara yer verilmiş, tespit ve önerilerde bulunulmuştur.

Bulgular

Katılımcı 1, 10 yıldır polis adliye muhabirliği yapmakta ve bu alanda çalışmasında meslek büyüklerinin etkisi bulunmaktadır. *Katılımcı 2-4-9*, mesleğe stajyer olarak başlamıştır. *Katılımcı 2*, stajyerliğin ardından gece muhabiri olarak çalışmaya devam etmiştir. *Katılımcı 4*, fakültede eğitimine devam ederken bir televizyon kanalında stajyer olarak işe başlamış, çalışmalarının beğenilmesi üzerine kalması istenmiştir. Bunun üzerine *Katılımcı 4*, televizyon kanalının boş olan adliye muhabirliği kadrosunda çalışmaya devam etmiştir. *Katılımcı 9*, 10 yıldır yaptığı polis adliye muhabirliğine öğrenciyken yaptığı staj esnasında Derya Sazak'ın, “Bu işin mutfağı polis-adliye muhabirliğidir” telkini ile başlamıştır. 2007'den bu yana polis-adliye muhabiri olarak çalışmakta olan *Katılımcı 3*, isteyerek bulunduğu alanda cazibesinden dolayı değil, özel sebeplerden dolayı çalışmaktadır. *Katılımcı 5*, mesleğe 1994 yılında başladığı gazetecilikte altı aylık çalışmanın ardından istihbarat şefinin yönlendirmesiyle polis-adliye muhabiri olmuştur. *Katılımcı 6*, 2016 Mayıs ayından bu yana adliye muhabiri olarak görev yapmaktadır. Alanı diğer alanlara oranla kendine daha yakın hissetmesi ve nitelik olarak daha üstün görmesi nedeniyle tercih etmiştir. Gündemin içinde olduklarını belirttiği bu alanda aynı zamanda tarihe tanıklık ettiklerini belirtmektedir. *Katılımcı 7*, 3 seneden bu yana polis adliye muhabiridir. Küçüklükten beri alana ilgisinin olması ve gidip görüştüğü basın kuruluşunda açık olması nedeniyle bu alanda çalışmaya başlamıştır. *Katılımcı 8*, şu an görev aldığı televizyon kanalında 2 yıldır polis-adliye muhabirliği yapmaktadır.

Katılımcı 4 ve *6'nın* çalıştığı kurumlarda mesleğe adliye muhabiri olarak başlanmakta ve sonrasında diğer alanlara geçilmektedir. *Katılımcı 4'e* göre polis adliye muhabirliği mesleğin ilk adımıdır ve deneyim kazandırmaktadır. Bu noktada *Katılımcı 6-7* ve *8'in* görüşleri de *Katılımcı 4* ile aynı şekildedir. *Katılımcı 3'ün* çalıştığı ajansta ise bu anlayış kısmen uygulanmaktadır. Burada kimin nerede çalışacağını kurumda işe başlayan kişi sayısı ve hangi alanların boş olduğu belirlemektedir. *Katılımcı 2*, görev aldığı gazetede böyle bir uygulamaya tanıklık etmemiştir. *Katılımcı 2'ye* göre genellikle kültür, sanat, sağlık, eğitim alanlarında bu şekilde bir uygulama vardır. *Katılımcı 2*, polis adliye alanının basit olduğunu ve

mesleğe başlayan gazetecinin bu alanlarda daha kolay eğitileceğini düşünmektedir. Çalıştığı gazetenin sisteminde önce bir ay gündüz bir ay da gece muhabirliği görevi, bu sürecin ardından ise yaklaşık iki yıl kadar gece muhabirliği görevi verilmektedir. Bu iki yılın sonunda da gündüz muhabirliğinde bir alan verilmekte ve kişi o branşta uzmanlaşmaktadır. *Katılımcı 7* de bu uygulamanın tam anlamıyla devam etmediğini ifade etmektedir. *Katılımcı 8*, bu uygulamanın devam edip etmediğiyle ilgili herhangi bir bilgi vermezken, *Katılımcı 9*, bu uygulamanın artık bitme noktasına geldiğini ve zor olması nedeniyle polis adliye muhabirliğinin artık tercih edilmediğini ifade etmektedir.

Polis ve adliye muhabirlerinin çalışma ortamı ve istihdam olanakları

Katılımcı 5-6-7 istihdam olanağının çok az olduğunu belirtmiştir. *Katılımcı 5*, basın yayın kuruluşlarında genellikle tek polis adliye muhabiri çalıştırıldığını ifade etmektedir. *Katılımcı 5*, çalışma ortamıyla ilgili olarak polis adliye muhabirliğinin çok emek verilmesine rağmen maddi karşılığının olmadığını düşünmektedir. *Katılımcı 5*, kanalların “haberi nasıl olsa ajanstan çekerim” mantığıyla çalıştığını ve takriben 4 muhabir çalıştırdıklarını belirtmektedir. *Katılımcı 5*’in görüşleri şu şekildedir: “Bu iş çok emek, çok özveri istiyor. Bunun maddi olarak bir karşılığı yok bence. Hiçbir kurum bunu tam anlamıyla karşılayamaz. Asayiş olayları genellikle sabah 05.00-08.00, akşam 18.00-21.00 arası çıkar. Yani aslında tüm kötü olaylar gün ağarmasıyla çıkar ortaya ama gazetecinin çalışma saati olmaz, insan hevesliyse bunu zaten sorun etmez. Maddi kaygılarla bu alana girilmemeli. Özel hayat geri planda bırakılabilir.”

Katılımcı 6 bu sorunun çok derin bir soru olduğunu vurgulamış ve gazeteciliğe başlamak isteyenleri soğutmamak adına bu soruya yanıt vermemeyi tercih ettiğini belirtmiştir. *Katılımcı 9* ise çalışma ortamı ile istihdamın kurumlara göre farklılık gösterdiğini söylerken, kurumsal bir yapıda çalışmanın daha avantajlı olacağı kanaatini taşımaktadır. *Katılımcı 9*’a göre istihdamda niceliksel açıdan bir düşüş söz konusudur.

Katılımcı 4, bir kanalda bültenin çoğunu polis adliye haberlerinin kaplaması nedeniyle her kanalın mutlaka bir polis-adliye muhabiri olması gerektiğini düşünmektedir. Polis adliye muhabirinin çalışma ortamı sokaktır ve genellikle büroya çok gelmemektedir.

Polis ve adliye muhabirlerinin görev alanları

Katılımcıların tümü de bu alanın oldukça geniş olduğunu ve bütün adli vakaların polis adliye muhabirinin alanına girdiğini belirtmektedir. *Katılımcı 3*, konuyla ilgili olarak “Adliye muhabirleri daha çok önemli olaylarla ilgili soruşturma ve davaları takip eder. Bunlar darbe, terör, cinayet gibi hukukun ‘ceza’ alanına giren konular oluyor, elbette ülkenin

genel gündeminin de etkisiyle. Bununla birlikte bir adliye muhabiri ticaret, iş, aile, tüketici mahkemelerinden çıkacak ilginç veya önemli kararları da haberleştirebilir” açıklamasını yapmıştır. *Katılımcı 4* de düşüncelerini “O biraz şans işi aslında. Belli bir konuyu takip etmek söz konusu değil. Bulunduğunuz yere yakın bir yangın anonsu geçer, hemen olay yerine giderseniz alevi yakalarsınız, kurtarma çalışmalarını yakalarsınız, balkondan aşağıya atlayan birinin görüntüsünü alırsınız bu günün haberi olur. Biraz da gündemle alakalıdır elbette. Bir çocuk kaybolur gündem olur. O hafta başka bir çocuk daha kaybolursa tüm dikkatler bu sefer buraya kayar ve onu takip edersiniz. Gündem kendini yaratıyor ve sizde ona göre kanalize olursunuz” şeklinde ifade etmiştir. *Katılımcı 8* ise bu alanda çalışan biri olarak Yargıtay, Sayıştay, Danıştay’ın görev alanında bulunduğunu ve İçişleri Bakanlığı ile Adalet Bakanlığı gibi kurumların da kendini ilgilendirdiğini ifade etmiştir. Diğer katılımcıların görüşleri de yukarıdaki görüşlerle benzerlik taşımaktadır.

Haber kaynakları ve haber kaynakları ile ilişkiler

Katılımcılar haber kaynaklarını sadece savcı, polis vs. ile sınırlandırmamaktadır. Katılımcılara göre bir çaycı bile haber kaynağı değeri taşıyabilmektedir. Polis adliye muhabirinin haber kaynağıyla ilişkileri ise öncelikli olarak güvene ve iyi ilişkilere dayanmalıdır.

Katılımcı 1, “haber kaynağı” ifadesine karşı çıkmakta ve karşıdakinin kaynak değil birer insan olduğunu ifade etmektedir. Bu noktada ilişkiyi belirleyen de bu unsur olmalıdır. Karşıdaki kişiyle olan ilişki muhabiri olayın diğer taraflarını dinlemekten asla alıkoymamalıdır. Şüphe temel motivasyon olmalıdır. Duyumlardan çok, mümkün olduğu kadar belgelerle çalışılmalıdır. Gazeteci kimliğinden verilecek en küçük ödün, beraberinde başka tavizleri de getirecektir. *Katılımcı 1*, polis adliye muhabirinin attığı her adımı, yazdığı her cümleyi sorgulamasını, yaptığı işe saygının gereği olarak görmektedir.

Katılımcı 2, polis adliye muhabirinin kaynaklarının genellikle polis, hâkim, savcı, avukat ve vatandaşlar olduğunu belirtmektedir. Bu kişilerden bilgi almak zor olduğundan muhabir kaynakla güven ortamı sağlamalıdır. *Katılımcı 2* görüşlerine şu şekilde devam etmektedir: “Eğer ki güven ortamını sağlayamazsa haber akışın da gelmez. Çünkü kaynaklar muhabire önce malzeme verir ve bu malzemeyi nasıl kullandığına bakarlar. O malzemeyi nasıl kullanıyorsun? Kaynağın aleyhinde mi kullanıyorsun? Malzemeyi kullanırken kaynağı istismar ediyor musun? Bu açıdan Polis-Adliye muhabiri dengeli ve güven ilişkisini sağlayan kişi olmalıdır.”

Katılımcı 3 savcı, hâkim ve avukatlar dışında kalem memurlarına ve mübaşirlere de danıştıklarını ifade etmektedir. *Katılımcı 3*, polis adliye muhabirlerinin kaynağından bilgi alabilmesi bakımından özel durumlar dışında haber kaynağını açıklamaması gerektiğini vurgulamaktadır.

Katılımcı 4'e göre polis adliye bir takip işi olduğundan ya sokakta olmalı ya da haber kaynağı ağı geniş olmalıdır. Ancak geniş bir haber ağı edinmek yıllar almaktadır. *Katılımcı 4'ün* bu noktadaki görüşü şu şekildedir: “Haber kaynağını yaratmak sizin elinizde. Kimse size haber vermek için yarışmaz. Haberi verecek kişiye sizin ulaşmanız gerekir. Gidip belli kişilerle tanışıp 'ben a kanalının muhabiriyim bana haber verin' dersiniz o kişiler de size elbette basın bültenlerini gönderir ama haber öyle değildir. Bunun hikâyeleştirilmesi noktasında sizin muhabirliğiniz ortaya çıkar”

Katılımcı 5, polis adliye muhabirinin haber kaynaklarının ikili ilişkiler ve polis telsizleri olduğunu söylemektedir. En sıcak olaylar polis telsizinden geçmekte ve muhabir haberi en hızlı polis telsizinden yakalamaktadır. Adliyede hâkim, savcı ve avukatlardan çok mübaşirler en büyük kaynaktır. *Katılımcı 5*, diğer katılımcılardan ayrı olarak farklı bir haber kaynağının varlığına da dikkat çekmektedir: “...Çaycılar... Asıl haber onlarda dönüyor. Eskiden hastaneye giderdik, o zamanlar herkeste cep telefonu yoktu. Acil kapısında bekleyen hasta bakıcılara, güvenliklere bir avuç jeton verirdik “Adli bir vaka geldiğinde, bir olay olduğunda bizi şu köşedeki telefon kulübesinden ara” diye... Çok uzak değil 10-15 yıl öncesi. Hatta bir defasında hastane çalışanı aramış ve “Abla haber yok, kurudu bu hastane” demişti.”

Ayrıca *Katılımcı 5'e* göre polis gazeteciye bir şey vermemekte, gazeteci ondan bilgi koparmaktadır. Kaynak güvenmezse bilgi paylaşımında bulunmayacaktır. Gazeteci kaynağıyla iyi ilişkiler kurmak ve güven ortamı oluşturabilmek için kaynağına sadece iş olduğunda değil, işi olmadığında da gitmeli, çay içip, sohbet etmelidir. Bu şekilde haber kaynağı bir olay olduğunda arayıp, “Böyle bir şey var, gel istersen” diyecektir.

Katılımcı 8 de, *Katılımcı 5* gibi haber kaynaklarıyla iyi ilişkiler kurulması gerektiğini düşünmektedir. Haber kaynakları ise adliyedeki temizlikçiden, mübaşirden polisine, savcısından başsavcısına, hâkimine kadar herkeştir. Çünkü polis-adliye toplumdur. Yani toplumda gerçekleşen olaylara direkt dâhil olduğun için toplumdaki herkes haber kaynağıdır.

Katılımcı 8'e göre polis-adliye muhabiri kaynaklarıyla arkadaş olmalıdır. Çünkü *Katılımcı 8'in* ifadeleriyle “ Görev alanına giren konular genelde insanların duyması istenilmeyen noktalar olduğundan dolayı, senin o kişilere muhabir kimliğiyle değil bir arkadaş kimliğiyle gitmen gerekir habere ulaşmak için. Diğer alanlarda örneğin ekonomi alanında duyurulması istenen şey bildirilmekte ve bunların haber olması istenmektedir. Yani muhabir, muhabir kimliğiyle kabullenilmiştir. Ancak polis adliyede işler farklıdır. Muhabirin verdiği bilgiler dava sürecini etkileyebilmekte, toplumda farklı algılara yol açabilmektedir. Bu nedenle kaynak olacak kişinin muhabirin yanlış yapmayacağına inanması, ona

güvenmesi gerekmektedir. Bu nedenle de haber kaynağıyla arkadaş olunmalıdır.”

Haberlerde dikkat edilen unsurlar, haberde objektiflik ve tarafsızlık

Katılımcı 1, haberleri verirken doğruluk ve tarafsızlığın bu mesleğin ana kuralı olduğunu belirtmekte bu iki ilkedен asla taviz verilmemesi gerektiğini düşünmektedir. *Katılımcı 2* ise önemli olan gerçeği aktarmaktır. Bunu yaparken de asla kişiler rencide ya da doğrudan suçlu ilan edilmemeli, hedef gösterilmemelidir. Tarafların görüşlerine eşit oranda, eşit olunamıyorsa da cevap hakkına dikkat etmek gerekmektedir. *Katılımcı 3* için önemli olan doğruluktur. Doğrudan kaynağından almadığı veya belgesini görmediği konuları yazmamaktadır. Haberlerde kendini mahkeme yerine koymamaya çalışmakta ve olanı nakletmektedir. Haberi yaparken olabildiğince tarafsız ve objektif olduğunu düşünmektedir. Ancak herkesin üzerinde tamamen uzlaşabileceği bir objektifliği de pek mümkün olmadığı görüşüne sahiptir.

Katılımcı 4, her yerde güvenlik kamerası bulunmasından dolayı haberlerin görsel olması gerektiği kanısındadır. Kamera görüntüleri elde edilmelidir. Ayrıca dayanağı olmayan, kulaktan dolma bilgilerin haber yapılmasına karşı olduğunu şu şekilde ifade etmektedir: “Bir cinayet haberinde ölen biri var ve onun da bir ailesi var. Siz olay yerine gittiğiniz zaman kulaktan duyma haber yapamazsınız. Olay yerinden duyduğunuz sokak dedikoduları doğruysa bile bunu aileden birinin emniyete verdiği ifadeden, olayın ardından savcılığa verilen ifadelerden almalısınız ki bir dayanağınız olmalı yoksa haberiniz bir dedikodudan öteye geçemez.”

Katılımcı 5 ise mesleğiyle ilgili hassasiyetlerini “Doğru bilgiye ulaştığımızdan emin olmamız gerek. İsim bilgilerini verirken de dikkatli davranıyoruz. Tahkikat devam ederken polisin araştırmasını etkileyecek bilgileri açıklamıyoruz. Katil, zanlı, suçlu gibi terimlerin doğru anlamda kullanımına hassasiyet göstermek önemli. Biz ajans olarak, yayıncı kuruluşlara vahşet içeren, kanlı, vs. görüntüyü veririz ancak yayıncı kuruluş kendi politikasına göre yayımlayıp yayınlamayacağına veya buzlayıp buzlamayacağına karar verir” şeklinde ifade etmektedir.

Katılımcı 5, haber ajanslarının haberde yorum yapmadığını, bir gazete ya da televizyon kanalının ise kendi yorumuna yer verebildiğini ifade etmektedir. Yani bir haberi kanallar farklı görebilmektedir. *Katılımcı 5*’in tarafsızlıkla ilgili bir anısı da şu şekildedir: “Bir gün Ankara Üniversitesi Dil-Tarih karıştı, polis-öğrenci çatışması... Öğrenciler torbanın içinde sopalarla gelmişler okula. Taş ve sopa... Bunların hepsinin görüntüsü var bende. Ortalık birbirine girdi, yıkılıyor okul. Ofise gelip haberi yazdım, olayı öğrenciler başlattı diye. Çünkü hakikaten öyle olmuştu. Genel Yayın Yönetmenimiz aldı haber metnini, o zaman haberler daha daktiloyla

yazılıyordu. Bilgisayara geçiş yapmamıştık. “Al bunu değiştir, polis başlattı diyeceksin.” dedi. Hani tarafsızdık, ne oldu? Aldım haber metnini, suratına fırlattım, “Çok biliyorsan kendin yaz” dedim. Bu olaydan sonra biliyorum ki ertesi gün iş hakkımı fesih edecek. Akşam giderken eşyalarımı toplayıp çıktım, tazminatımı bile almadım.”

Katılımcı 7, bir ajansta çalışması nedeniyle habere yorum katıp katmadığına ve haberde yazım/ımla hatası yapıp yapmadığına dikkat etmektedir. *Katılımcı 7*'ye göre polis adliye muhabiri öncelikli olarak topluma karşı duyarlı olmalıdır. Tecrübeleri nedeniyle üstlerinin sözlerine kulak vermeli ve onlara karşı sorumlu olmalıdır. Diğer yandan haberlerin emniyet kaynağından alınması nedeniyle zaten tarafsızlık söz konusudur.

Katılımcı 9 ise habere konu olan kişilere özen gösterdiklerini, masumiyet karinesine sadık kalarak haber metninde suçlama yerine iddia ibarelerini kullandıklarını ifade etmektedir. *Katılımcı 9*, her kurumun kendine göre bir yayın politikası olduğunu ve bu kurumların politikaları doğrultusunda haber yazdıklarını belirtmektedir. Dolayısıyla kişisel olarak bir noktaya kadar tarafsız ve objektif kalabilmekte olduklarına dikkat çekmektedir.

Polis ve adliye muhabirliğinde temel sorunlar/zorluklar

Katılımcı 1'e göre insanların kaçarak uzaklaştığı yere polis adliye muhabirleri koşarak gitmek zorundadır. Alanda ise kendilerini nelerin beklediğini bilmemektedirler. Dolayısıyla alanın sıkıntılarını anlatmanın oldukça zor olduğunu ifade etmektedir. Ancak *Katılımcı 1*, polis adliye muhabirinin öncelikle stresle başa çıkmayı bilmesi gerektiğini düşünmektedir.

Katılımcı 2, polis adliye muhabirliğinin en büyük sorununu soruşturmalar olarak nitelemekte ve gazetecilerin soruşturmalarla tehdit edildiğini dile getirmektedir. *Katılımcı 2* ayrıca yıllardır aynı konularda haber yapması nedeniyle alan körlüğüne maruz kalabildiğini de ifade etmektedir. Aynı konularda haber yapmaktan dolayı haberler basit gelmekte ve bazı olayları görememesine neden olmaktadır. Haber çeşitliliğini de korumak gerektiğini düşünmektedir. Bazı davalarda duruşmaların uzun sürmesi nedeniyle bir sandalyede sabahdan akşama kadar oturmanın ise oldukça zor olduğunu belirtmektedir.

Katılımcı 5'e göre meslek çok özverili çalışmayı gerektirmektedir. Özel hayat ise söz konusu değildir. *Katılımcı 5* yaşadığı diğer zorlukları şu şekilde sıralamaktadır: “Gazeteciler ise özellikle adli olaylarda açık hedeftir. Polis hedefse sen de hedefsin. Bir olay olduğunda önce basına saldırılır, “Kapatın o kamerayı!” diye başlayan cümleler, “Ne çekiyorsun kardeşim!” diye devam eder. ...O haberi yapacaksan dayak da yiyebilirsin, ölebilirsin de. Hayatla kumar oynamak gibi bir şey bu.

Kafamıza telsiz de yedik, bombanın üzerine de yürüdük. 2003 senesinde Tuzluçayır Karakolu önünde saldırıya uğradım. Burada bir sanığın yakınları tarafından öldüresiye dövüldüm, kalçam kırıldı ve apar topar ameliyata alındım. Kameraman arkadaşların kameraları kırıldı.”

Katılımcı 5’in meslekle ilgili sıkıntıları bununla sınırlı değildir. Ecevit’in rahatsızlığı sırasında 3 ay evinin önünde beklemiştir. Tuvalet yok, yemek sıkıntılı ve hava soğuktur. Ulucanlar Cezaevinde yaşanan olaylar nedeniyle de tam 6 ay orada beklemiştir.

Katılımcı 7’ye göre en önemli sorun istihdam olanaklarıdır. *Katılımcı 9* ise çalışma koşullarının ağır stres içinde olduğunu ifade etmektedir. Bu alana bakan tüm muhabirlerin izin ve tatil sürelerinin daha uzun tutulması gerektiği kanısındadır. Ayrıca belli bir süre sonunda diğer alanlarla oryantasyona girmeleri şart olduğu görüşündedir. *Katılımcı 7*’ye göre işin püf noktası mesleği severek yapmaktır. Eğer severek yapılırsa hiçbir zorluğu yoktur. Bedensel olarak bir yorgunluk söz konusu olmamakla birlikte biraz zihinsel yorgunluk olmaktadır. Bu da haberlerin çok detayı olmasından kaynaklanmaktadır. Mesai kavramı yoktur. Evde uyurken telefon gelebilmekte ve habere çıkılabilmektedir.

Polis adliye muhabirlerinin etik ihlaller karşısındaki tutumu

Katılımcı 1, her meslekte olduğu gibi gazetecilikte de etik değerlerin ve bu değerlere bağlılığın önemine dikkat çekmektedir. Doğruluk ve tarafsızlıktan da taviz verilmemelidir. Aksi takdirde yapılan işin gazetecilikle bir alakası olmayacaktır.

Katılımcı 3, etik ihlali iddialarının Basın Konseyinde değerlendirildiğini ve bazı gazetelerde okur temsilcilerinin de denetim görevlerini yerine getirdiğini ifade etmektedir. Yaptırım ise uyarıdan işten atılmaya kadar varabilmektedir. Türkiye’de sendikalar ise işkollarına tabidir, sadece polis ve adliye muhabirleri için sendika mümkün değildir. Basın, yayın ve gazetecilik işkolundaki herhangi bir sendikaya polis adliye muhabirleri de üye olabilmektedir.

Katılımcı 6 ise öncelikle muhabirlik yapan insanların kendi otokontrolünü oluşturmaları gerektiğini ve “Yazdığım bir haber medya organizasyonlarında yer aldıktan sonra nelere yol açabilir” diye düşünülmesi gerektiğini vurgulamaktadır. *Katılımcı 6*’ya göre muhabirin kendi otokontrolünü sağlaması haber yayınlandıktan sonra farklı bir anlam çıkarmaması için önem taşıyor.

Katılımcı 7’ye göre etik kurallarla ilgili uygulamalar genelde üstler tarafından yerine getirilmektedir. Muhabir dikkat edeceği noktalarla ilgili uyarılmaktadır. *Katılımcı 9*, muhabirlerin yarış atı gibi görüldüğünü ve sendikaların da pasifize edildiğini anlatmaktadır.

Katılımcı 4, polis adliye alanında haber kaynağının özel durumlar dışında açıklanmaması ile ilgili etik ilkeye uymaya biraz daha dikkat ettiğini ancak buna hiç dikkat edilmediği dönemler de yaşadıklarını belirtmektedir. Ancak tiraj ve reyting kaygısı nedeniyle muhabirlerin etik kurallara dikkat etmediğini anlatmaktadır. *Katılımcı 4*, etik sorunların yaşanmaması için tiraj kaygısının olmaması gerektiğini şu sözlerle ifade etmektedir: “Televizyonda bir dizinin ne kadar izlendiğini bilmek reklam verenlerin hakkı ama bir Ana Haber Bülteni'nin ne kadar izlendiği ölçülmemeli. Çünkü burası bir ticari kurum, buranın bir patronu var ve bizler onun altında çalışan işçiyiz. Patron, çalışanına 'bu kurum zarar etmeyecek üstüne para kazandıracak ki ben burayı işleteyim' diyor. Haber yöneticisi de diyor ki 'buranın para kazanması için reklam alması lazım'. Reklam almak için de reytinglerin iyi olması lazım. Bu da haberin kalitesini düşürüyor. Bu sebeple reyting ve tirajlar haber bültenleri için kalkmalı.”

Katılımcı 7 de polis adliye muhabirliğinde haber kaynağının açıklanmaması ile ilgili ilkeye uyulduğunu belirtmektedir. *Katılımcı 7*'nin bu konuyla ilgili şahit olduğu olay şöyledir: “Gizli bir bilgi aldık, bir yere ilettim, ilettiğim kişi üst düzey biriydi. Bana ilk sorduğu şey ‘kimden öğrendin, haber kaynağın ne?’ Olay gerçek ve olayın olmadığını söyledi ve ‘kimden öğrendin’ diyerek haber kaynağına indi. Şimdi haber kaynağını verdiği zaman, o kişinin başı belaya girer.”

Katılımcı 5, polis adliye muhabirliğinde etik ihlaller yapıldığını ifade etmektedir. *Katılımcı 5*, kimi zaman bu etik ihlaller olmaksızın haberin olmayacağını “Biz haberi almaya bakacağız. Yıllar önce bir şehit evine gittim, herkes çok üzgündü ve beni de ailenin yakınlarından sandılar ama şehidin bir fotoğrafını almam lazımdı. İçeride küçük bir kız çocuğu gördüm, vitrindeki fotoğrafı göstererek ona sordum ‘Şehit bu mu?’ diye. Ağlayan gözlerle ‘Evet’ dedi çocuk. Aldım fotoğrafı, koydum cebime ve hemen dışarı çıktım. Kameraman arkadaşım la o fotoğrafı görüntüledik, sonra eve tekrar girip yerine koydum. Şimdi bu etik midir? Özel hayatın her türlü ihlâli yani... Ama şehidin o fotoğrafı olmasa, haber de olmaz” sözleriyle açıklamaktadır.

Katılımcı 7 de polis adliye muhabirliğinde rutin olaylarla ilgili haberlerde etik ihlaller yapıldığını ifade etmektedir. *Katılımcı 7*'nin bu konudaki açıklaması şöyle: “Mesela bir cinayete gidiyorsun polis memuru orada sana bilgi vermiyor. Sen de olay yerine giremiyorsun deliller vs. orada. Yaklaşamıyorsun. Bazen oralarda etik kural ihlali oluyor. Bir bilgi verilmiyor ve senin o haberi yazman lazım. Yanlış haber yapmamak için bazen bunu yapıyoruz.”

Katılımcı 9, “Haber hırsını bazen kontrol edemezsiniz. Bu durumda ister istemez etik ihlaller yapılmaktadır” sözleriyle polis adliye muhabirliğinde etik ihlaller yapıldığını söylemektedir.

Katılımcı 8, haberin etiğe uygun olarak verilmesi için yanlış bir algı yaratmamak için olayı bilmeden, olaya tamamıyla hâkim olmadan ya da bilindiği kadarıyla aktarmamak gerektiğine dikkat çekiyor. *Katılımcı 8’e* göre gazeteci bir hâkim değildir ve etik ihlaller yaşanmaması için somut gerçeklerle hareket etmeli ve işine duygularını karıştırmamalıdır.

Polis ve adliye muhabirliğinin diğer gazetecilik alanlarından farkı

Katılımcı 1 dışındaki katılımcılar polis adliye muhabirliğinin diğer alanlardan farklı olduğunu düşünmektedir. *Katılımcı 1* bu konuda önemli farklılıklar olmadığını, yapılan işin temelde aynı olduğunu ifade etmektedir. *Katılımcı 4’e* göre fark vardır ve polis adliye muhabirliğinde masa başında haber yapmak mümkün değildir. Örneğin bir cinayet haberi olduğunda komşulardan birinden ya da olayın bir görgü tanığından alınacak bir bilgiyle haber tamamen değişebilmektedir. *Katılımcı 9* da heyecan açısından olmasa da fark olduğunu düşünmektedir. *Katılımcı 5’e* göre gazeteci asayişte yetişmektedir. Örneğin, siyaset muhabirleri daha rahattır ama polis-adliye muhabirleri sürekli tetiktir. *Katılımcı 7* ise polis adliye muhabirliğinin özenilen bir alan olduğunu ve diğer alanlara göre haber metninin daha kısa ve öz olduğunu ifade etmektedir. *Katılımcı 5*, diğer muhabirlerin yaptığını rutin haberler olarak değerlendirmektedir. Diğer alanlarda genelde taslak hazır olup, konuşma yazılıp geçilirken polis adliyede sürekli gezilmektedir.

Polis ve adliye muhabirliğinin geleceği

Katılımcı 2 ve *Katılımcı 7* polis adliye muhabirliğinin her zaman var olacak bir alan olduğunu düşünmektedir. *Katılımcı 2*, bu alanın asla bitmeyeceğini düşünmekte ve burayı bir maden olarak görmektedir. *Katılımcı 2’ye* göre en çok olay örgüsü polis adliye branşındadır ve bu alan muhabir çalıştırmıyorum denilebilecek bir alan değildir. *Katılımcı 7* de polis adliye muhabirlerinin diğer muhabirlerin dışında her türlü konuya hâkim olduğunu ve bu nedenle geleceğinin olduğu kanaatindedir.

Katılımcı 8’e göre teknolojinin gelişmesi internet, akıllı telefon gibi teknolojiler insanların haberleri doğrudan yayınlamasına olanak sağlamakta ve muhabirliğe olan gereksinimi olumsuz etkileyebilme potansiyeline sahip bulunmaktadır. *Katılımcı 8*, bu nedenle gelecek 10-15 yıl süresince muhabirliğin geleceği durumu tahmin edememektedir. Ancak ona göre tünelin sonu şimdilik karanlık görünmektedir. Bu nedenle de muhabirlerin kendilerine bir şeyler katması gerektiğine inanmaktadır.

Katılımcı 9 ise polis adliye muhabirliğinin geleceğinin siyaset -yargı ilişkisine göre değişiklik göstereceğini düşünmektedir. İlerleyen süreçte,

siyaset yargı üzerinde tahakküm kurmayı sistematik hale dönüştürse bu durum polis adliye muhabirliğini de olumsuz etkileyecektir.

Katılımcı 7, elinde telefon olan herkesin gazeteci rolüne bürünmesinin ve çektiği olayı yayınlamasının kendilerini zorladığını düşünmekte ve şunları dile getirmektedir: “Örneğin whatsapp ihbar hatları var. Geçen gün 2 kişinin öldüğü bir cinayet haberine gittim. Görüntü çekemedik, çok uzakta kaldık. Ama binadan biri olay yerini çekmiş ve atmış. Onun gönderdiği görüntü tüm kanallarda dolandı. Bu da polis adliye muhabirlerinin zoruna gider. Oraya gidiyorsun, saatlerce olayın peşindesin ama tek çektiğin şey ‘olay yeri girilmez’ bandı.”

Sonuç

Bu araştırmada, polis adliye muhabirlerinin haber yapma pratikleri ve mesleğe yönelik algıları ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Nitel araştırma yönteminin kullanıldığı araştırma kapsamında Ankara’da ulusal gazete, televizyon ve ajanslarda görev yapan dokuz polis ve adliye muhabiri ile derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Araştırma kapsamında görüşülen polis adliye muhabirleri; çalışma alanlarının kötüleşmesi, iş güvencelerinin az olması, haberlerin sansasyonelleştirmeye ve magazinleşmeye açık olması, kamu yararı fikrinden uzaklaşılması, etik ilkelerin göz ardı edilmesi gibi nedenlerden dolayı geleceğe yönelik kaygılar taşımaktadırlar.

Yapılan görüşmelerde polis adliye muhabirliğinde istihdam olanağı oldukça azdır, çoğu kurumda polis adliye muhabiri istihdam edilmemekte, istihdam edilen kurumlarda ise sadece bir kişinin istihdam edilmektedir.

Bazı kurumlarda (katılımcı 4 ve 6’nın çalıştığı kurumlarda) mesleğe adliye muhabiri olarak başlanmakta ve sonrasında diğer alanlara geçilmektedir. Katılımcı 4-6-7-8’e göre muhabirliğin ilk adımı polis adliye muhabirliğidir ve bu alan kişiye deneyim kazandırmaktadır. Diğer katılımcıların çalıştığı kurumlarda ise bu uygulama ya kısmen uygulanmakta ya da hiç uygulanmamaktadır.

Katılımcıların tümü de bu alanın oldukça geniş bir alan olduğunu ve bütün adli vakaların polis adliye muhabirinin alanına girdiğini belirtmektedir. Polis adliye muhabirlerinin haber kaynakları savcı, polis, mübaşir gibi kamu görevlilerinin yanı sıra adliyede çalışmakta olan çaycıdan, temizlikçiye kadar herkeştir. Yani herkes haber kaynağı değeri taşıyabilmektedir. Bu nedenle polis adliye muhabirleri kaynaklarıyla güvene dayanan iyi ilişkiler kurmak zorundadır.

Katılımcılar iyi bir polis adliye muhabirinin hangi özellikleri taşıması gerektiği konusunda farklı noktalara dikkat çekse de hemen hepsi polis adliye muhabirlerinin girişken, dikkatli, uyanık ve alanla ilgili bilgiye sahip olması konularında birleşmektedir.

Polis adliye muhabirleri etik değerlere, doğruluğa ve tarafsızlığa büyük önem vermelidir. Ancak etik değerlere dikkat edilmemekte ve bu konuda sıkıntılar yaşanabilmektedir.

Polis adliye muhabirlerinin çalışma koşulları zor ve streslidir. Çok ağır şartlar altında çalışan polis adliye muhabirleri bedensel ve zihinsel açıdan yorulmaktadır. Belirli bir mesai kavramının olmadığı bu mesleği yapabilmek için mesleği sevmek ve tutkuyla yapmak gerektiği belirtilmektedir. Dolayısıyla polis adliye muhabiri olmak isteyenler sabırlı ve özverili olmalıdır. Polis adliye muhabirliği kişilerin kendisinden feragat etmesini gerektirmektedir ve alanla ilgili kavramların bilinmesi gerekmektedir.

Polis adliye muhabirliğinin geleceği konusunda kesin bir yargı söz konusu değildir. Muhabirlerin bir kısmı bu alanın hiçbir zaman bitmeyeceğini düşünürken, bir kısmı bu konuda ketumdur. Sonuç olarak polis adliye muhabirliğine eskisi kadar önem verilmemektedir. Ancak, okunma/izlenme oranlarının yüksekliği nedeniyle daha uzun yıllar polis adliye muhabirliğinin gazeteciliğin temel alanlarından biri olarak devam edeceği söylenebilir.

Kaynaklar

- Akdal, Tuğba (2017), “Haberciliğin Etik Kodları Bağlamında Gazetecilerin Polis Adliye Haberlerine ve Haber Öznelerine Bakışıyla İlgili Bir Derinlemesine Mülakat Çalışması”, *Ulakbilge*, 5(18), 2067-2085.
- Altun Abdülrezak, Bek Mine Gencil ve Altun Emel Esen (2007), “Aile İçi Şiddet Haberlerinin Üretim Süreci ve Medya Profesyonelleri”, *İletişim: araştırmaları*, 5(2), 9-61.
- Dağlı, Tuncay “Gazetecilikte Uzmanlık”, (2 Eylül 2007), [http://blog.milliyet.com.tr/gazetecilikte-uzmanlik---](http://blog.milliyet.com.tr/gazetecilikte-uzmanlik---/Blog/?BlogNo=61073) /Blog/?BlogNo=61073, Erişim Tarihi: 4.10.2019.
- Encabo, Manuel Nunez (2014) “Gazetecilik Etiği ve Demokrasi”, *Medya Kültür Siyaset*, Der: Süleyman İrvan, 3. Baskı, Ankara: Pharmakon Yayınevi, 347-361.
- Gazi, Filiz “Gazeteciler alanlarında uzmanlaşmalı mı?”, (7 Kasım 2018) <https://www.newslabturkey.org/gazetecilik-uzmanlasma/> Erişim Tarihi: 07.10.2019.
- Gezgin, Suat (1994), *Basında Fotoğrafçılık*, İstanbul: Der Yayınları.
- Hristidis, Şengün Kılıç (2019), *Haberde Yargı Yargı Haberciliği El Kitabı*, İstanbul: IPS İletişim Vakfı Yayınları

- Karakehya, Hakan (2013), “Yazılı Haber Medyasında Suçun Temsili”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, Cilt 71, Sayı 1, 731 - 744
- Kaya, Ayşe Elif Emre (2002), “Haberde Yanlılık Sorunu: Polis Adliye Haberleri”, *Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 1(2), 111-126.
- Kılıç, Deniz (1999), “Türkiye’de Parlamento Muhabirliğinin İncelenmesi ve TBMM’de Bir Uygulama”, *Kurgu Dergisi*, S: 16, 137-155.
- Tokgöz, Oya (2000), *Temel Gazetecilik*, 4. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi.
- Türkoğlu, Faruk (2014), *Gazeteci Oluyorum Gelenekselden Dijitale Ekonomi Gazeteciliğinin Temelleri*, İstanbul: Optimist Yayıncılık
- <http://bianet.org/bianet/medya/199996-akademisyen-gozunden-yargi-haberciligi>.

BAŞLAT (READY PLAYER ONE) FİLMİ ÖRNEĞİNDE, SANAL GERÇEKLİKLE (VR) BİRLİKTE, BEDEN ZİHİN DÜALİZMİNDE YENİ BOYUT: “BEDENLİLEŞME”*

*A new dimension in the body mind dualism within the virtual reality (VR)
as exemplified by the movie Ready Player One: embodiment*

Ebru AĞAOĞLU ERCAN

*(Dr. Öğr. Üyesi); Nişantaşı Üniversitesi, Meslek Yüksekokulu,
Fotoğrafçılık ve Kameramanlık Bölümü, İstanbul, Türkiye,
ebru.agaoglu@nisantasi.edu.tr*

Öz: İnsanın beden ve zihin olmak üzere iki özden mi, yoksa tek bir maddi özden mi oluştuğu üzerine yapılan tartışmalar, felsefe tarihini binlerce yıl meşgul etmiştir. Neredeyse tüm felsefe tarihi bu düalizm üzerine kuruludur. Ruh ve beden birbiri indirgenip indirgenemeyeceği, hangisinin birincil önemde olduğu, Platon’dan Descartes’e ünlü filozofların konusu olmuştur. Bu kadim tartışma hala daha netlik kazanamamıştır. Günümüzde teknolojinin gelişmesi ile birlikte ortaya çıkan sanal gerçeklik sistemleri (virtual reality), beden ve zihin ilişkisine yepyeni bir boyut getirmektedir. VR sistemine girildiğinde ortaya çıkan sonuçlar, beden ve zihin ilişkisinin bloke edilmesi açısından şoke edicidir. Ayrıca VR kullanıcıları kendi bedenlerinin sınırlılıklarından kurtulup, farklı cinsiyet, tür, yaş vb. özellikleri olan yeni bedenlere sahip olabilmektedir. Zihin açısından sanal bedenle ilişki, epistemolojik olarak organik bedenle kurulandan farksızdır. Zihnin bir yerden sonra kendi orijinal bedeninden ayırt edemediği sanal bedenlerin sunduğu imkânlar ve bu avantajların ilerleyen zamanlarda maddi bedenin önemini azaltıp zihni merkezileştirmesi olasılığı, bu makalenin inceleme konusudur. Sanal bedenlerin gitgide önem kazanmasının yansımaları incelemek üzere, Steven Spielberg’in 2019 yapımı Başlat (Ready Player One) filmi örneklem olarak seçilmiştir. Araştırma sorusunu ve filmin analizini belirleyen yöntem, felsefe tarihinde beden ve zihin düalitesini ele alan Platon, Aristoteles, Descartes gibi filozofların bu konudaki görüşleridir.

Anahtar kelimeler: Sanal Gerçeklik, Düalite, Bedenlileşme, Ready Player One.

Abstract: The discussions about whether humans consist of two essences, namely mind and body, or one single material substance, have occupied the history of philosophy for thousands of years. Almost the entire history of philosophy is established on this dualism. Whether the

* ‘Embodiment’ kavramını ‘bedenlileşme’ şeklinde tercüme ederek makalesinde kullanan Ceren Aksoy Sugiyama’dan ödünç alınmıştır. (Aksoy Sugiyama, C. 2010, s. 69).

mind and the body are reducible to one another, and which one is of primary importance have been the subject of well-known philosophers from Plato to Descartes. This ancient debate has not yet been clarified. In this day and age the virtual reality systems which emerged with the advancement of technology have been bringing a brand-new dimension to the mind-body relationship. The results which arose from the application of the virtual reality systems are shocking in terms of blocking the mind-body relationship. Additionally, virtual reality users can also overcome the constraints of their bodies and can inhabit new bodies with new features like different sex, species, and age and so on. For the mind, the interaction with the virtual body is identical to the interaction which is established epistemologically with the organic body. The subjects of this article are the opportunities which are provided by the virtual bodies that, and after a certain point, cannot be distinguished by the mind from its physical body, and the possibilities of these advantages which diminish the importance of the material body and centralize the mind later on. The movie Ready Player One directed by Steven Spielberg in 2018 was chosen as an example so as to analyze the effects of the increasing importance of virtual bodies. The views of philosophers such as Plato, Aristotle, Descartes on the mind-body dualism in the history of philosophy determine the research question and the analysis of the film.

Key words: Virtual reality, duality, embodiment, Ready Player One.

GİRİŞ

Evrenin kökeninin ne olduğu, var olanların tek tek hepsinin nereden geldiği, cansız ve hareketsiz nesneler dünyasını harekete geçiren özün ne olduğu gibi sorular, felsefe tarihinin temelini oluşturur. Neredeyse tüm felsefe tarihi bu özün madde mi (materyalizm) yoksa madde olmayan mı (idealizm) olduğu üzerine kuruludur. Evrenin kökeninin araştırılması üzerine sorulan bu soru, konu varlığa geldiğinde madde kısmında bedeni, madde olmayan kısmında ise ruhu / zihni işaret eder. Felsefede zihin ve beden konusunda oluşturulan söylemler, teknoloji ve bilim ilerledikçe bu gelişmelerden etkilenir hale gelmiştir.

Bilgisayarların ve internetin ortaya çıkışıyla sanal kavramı insanoğlunun gündemine girmiştir. Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki ilerlemeler, beden ve zihin ilişkisi üzerinde büyük değişimlere yol açmaktadır. Filozoflar, beden, zihin, gerçek, sanal, insan - makine ilişkileri gibi konularda görüşlerini tekrar gözden geçirerek, bu büyük dönüşümünün etkilerini anlamaya çalışmaktadır. Sanallığı bedenlen deneyimleme olanağı veren Virtual Reality (VR) teknolojisi, madde, zihin, epistemoloji konularında çığır açacak potansiyele sahiptir.

Gelinen noktada makineler, teknoloji ve doğa arasındaki sınırlar giderek daha bulanık hale gelmiştir. Hayatın yansıması olarak ele

alabileceğimiz popüler kültür ürünlerinde ve özellikle bilim kurgu filmlerinde, teknoloji bu zamana kadar bir tehdit olarak gösterilmesine rağmen, son dönemlerde sanal gerçekliği daha doğal bir şekilde sunmaya çalıştıkları görülmektedir. Bu makalede tartışılan filmin gösterdiği gibi, fiziki beden ve çevre, insan yaşayışı için yetersiz kaldığında, insanlar sanal dünyalara yönelebilmektedir. Sanallık maddi evreni, maddi evren sanallığı belirlemektedir. İkisi arasında etkileşim vardır. Beden ve zihin de birbiriyle yakından ilgilidir ve insan bilincini sadece maddeye indirgeyen fikirlerin, esasen insanı anlamak için yetersiz olduğu kanıtlanmıştır. Bedeni aşmış bir zihin, önceki bilim kurgu anlatılarında olduğu gibi kurtuluştan çok, bir dönüşüm olarak kendini göstermektedir.

Zihin Beden Düalizmi

İnsan doğasının beden ve zihin (ruh, bilinç, akıl vb. kısacası maddi olmayan) olarak birbirinden ayrı özlerden mi oluştuğu, yoksa hepsinin bir olup, temelinde madde mi olduğuna dair ayrışma, felsefe tarihinde binlerce yıldan beri tartışılmaktadır. Bu düşünce, özünde, ‘ilk olguya’, yani her şeyin ilk nedeni olan varlığın arayışına dayanır. Evrendeki çokluğu oluşturan tek tek canlıların türediği özün ne olduğu, maddeye mi ve maddi olmaya mı dayandığı sorusu, konu insanın var oluşuna geldiğinde karşılığını beden ve zihin ayrımında bulmaktadır. Materyalizm ve idealizm gibi öğretiler, evrenin ve insanın varlığının temelindeki özü tek bir olguya indirgediği için monistiktir. Bunun karşıtı olarak aynı anda hem beden (madde), hem de zihnin (madde olmayan) var olduğunu, bunların birbirlerine hiçbir şekilde indirgenemeyeceğini ileri süren düşünce ise düalizmdir (Cevizci, 2012, s. 61).

Düalist gelenekte monizmde olduğu gibi tekil bir öz yoktur. Dolayısıyla insan sadece beden veya sadece zihinden (ruh, akıl, bilinç vb.) ibaret değildir. Birbirine indirgenme söz konusu olmamakla beraber, bir öze daha fazla değer biçme söz konusu olmuştur. İnsanın zihin ve beden olarak bölünmesi, birinin öne çıkması, diğerinin ikincilleşmesi gibi adımlar, sistematik olarak ilk defa Platon ve Aristoteles gibi düşünürlerin eserlerinde görülmektedir. Genelde bilinç, ruh, zihin, akıl vb. maddi olmayan öğelerin bütününe ‘benliğin’ atfedilmesi ve kas, iskelet, organlar, sinir sistemlerinden oluşan bedeni ise bu benlikten ayırt etme durumu vardır. Bu durumda ‘ben’, bedene dışardan bakan yabancı pozisyonundadır. Bu eğilimde taşıyıcı unsur görevi verildiği için, ruha (zihin, bilinç, akıl vb.) daha fazla değer verme durumu da oluşmaktadır (Ülken, 1968, s. 227).

Platon’a göre yönetici konumda olan, harekete geçiren ruhtur, ona göre konumlanan daha pasif olan bedendir:

“Ruh meydana getirir, şekil verir. (...) bedensiz hiçbir varlık var olmadığı gibi, hiçbir de bir renkten mahrum olamaz. İşte bundan dolayı meydana getirmek, şekil

vermek ruhun işidir. Bedene gelince o, meydana getirilen, şekil alandır” (Platon, çev. 1943, s. 181).

“Ruh bedenın eşidir ve onun var olma nedenidir. Bedene yaşam veren, onun nefes almasını sağlayan şey ruhtur. Bu ortadan kalktığında beden de ölecektir. İşte bu nedenle ona ruh diyoruz” (Platon, çev. 2014, s. 48).

Platon ruha insanın özünü oluşturan en önemli cevher muamelesi yaparken, bedeni ise bir çeşit kısıtlılık alanı olarak görmektedir:

“Bazılarına göre beden ruhun mezarıdır, bedenın mezarda durduğuna inanırlar. Öte yandan ruh kelimesi kastettiği şeyi bedenle birlikte ifade ettiği için bu ismi alır. Ona bu ismi, bedenın bir hapisane olduğuna inanan ve hatalarının bedelini bu şekilde ödediklerine inanan orphikçiler koymuştur. Çünkü hataların bedelini ruh ödemektedir, beden bir hapisanedir ve bu da ruhun korunabildiği duvarlarla çevrili bir alan gibidir. Beden de ruhun hapisanesidir (...) cezası bitene kadar beden burada kalır” (Platon, çev. 2014, s. 49).

Platon’a göre, ruh bedenden önce, beden de ruhtan sonra var olmaktadır. Ruh bedene hükmetmek, emretmek için, vücut ise ruha boyun eğmek için vardır. “Ruh ve beden birlikte olduklarında Tanrı bedene köleliği ve boyun eğmeyi, ruha ise komutanlığı ve efendiliği vermektedir” (Platon, çev. 2001, s. 80). Beden ruh için ancak bir araçtır, bir binek arabasıdır. Platon bedenın, ezeli ve ebedi olan ruhun serbestçe hareket edebilmesi için yeterli olmadığını vurgular. Beden engelleyicidir, geçicidir, ruh bedenın ölümünden sonra da başka bir dünyada yaşamaya devam eder (Paksüt, 1982, s. 347).

Platon’un evrenin ve insanın özünü arayışı idealist felsefeye yakinken, öğrencisi Aristoteles gerçek arayışını somut dünya üzerine kurar. Ona göre evrenin temelini form ve madde oluşturur. Her madde kendinden önceki için form, kendinden sonraki için maddedir (Hilav, 2016, s. 74). Aristoteles evreni açıklamak için kullandığı form – madde ilişkisini zihin beden düalizmine de uygular. Aristoteles’e göre, ruh bedenın hareketlerini gerçekleştiren bir formdur. Kendisi evrendeki tek tek canlılarla ilgilendiği için, hakikati ele geçirmek için, bu canlıların ruhlarını da incelemek gerekmektedir. Dolayısıyla ruh önemli konumdadır. Aristoteles’in felsefesinde ruh formdur, beden de maddeyi temsil etmektedir.

Ancak Aristoteles, Platon gibi ruhun ezeli ve ebedi olduğu, bedensiz, uzamsız bir öz olduğu fikrine katılmaz. Onun görüşüne göre ruh bedensiz, beden ruhsuz var olamaz. Ruh olmadan beden bir et yığımından ibarettir. Ruh sayesinde beden canlanır ve şekil kazanır. Ölüm durumunda ruh bedeni terk eder ve beden de formunu kaybederek yok olur (a.g.e.).

Aristoteles, Platon’un anlayışına yeni boyut getirdiği gibi, felsefede zihin ve beden konusunda maddi / maddi olmayan yaklaşımlarda monizmi eleştirir. Ona göre varlıkların araştırılmasındaki monistik yöntem, doğrudan ruhu anlamak için kullanılmaya çalışılmıştır. Özellikle materyalistlerin ruhu, doğrudan bedenın bir parçasına indirgemeleri,

atomlardan oluşan madde olarak ele almaları, ruhu anlamak için yöntem olarak yetersizdir (Aristoteles, çev. 2001, s. 4). Materyalistlere göre her şey madde olduğu için, ayrı bir ruh /zihin /akıl / bilinç söz konusu değildir, hepsi beyin organının işlevleri olduğundan dolayı bedenin bir parçasıdır. Bu da bedeni birincil önemde hale getirir, ruh diye bir şey olmadığı için ikincil önemde bir unsurdan bile söz edilemez.

Beden zihin düalitesi, kendisine Aydınlanma düşüncesinde de yer açar. Bu döneme ticari gelişmeler, icatlar, Amerika'nın keşfedilmesi, matbaanın bulunması damga vurmuş, insan dogmalara karşı kendi aklını keşfetmiştir. Ampirik düşünme yöntemi gelişmiş, düşünce ve bilgilerin duyu organları gözleme ve deneye dayanan metot, otorite olarak kabul edilmeye başlanmıştır. Ruh konusu akıl konusuna dönüşerek, dini, mistik yanından bilimsel olana doğru evrilmektedir. Descartes de beden ve zihni ayrı cevherler olarak konumlandırıp zihine çok önemli bir güç atfetmiştir.

Descartes'e göre hakikate ulaşmanın tek yolu düşünmek, kuşku duymaktır. Rasyonel düşüncenin yaratıcısı olan Descartes, 'düşünen özne'yi felsefesinin merkezine oturtur. Ona göre ruh, düşündür. Hayvanları bu yönden insanlardan farklı ele alır. Descartes gerçeğe, duyu organlarının bilgisi ile yani 'beden'le değil, fikir yürüterek, düşünerek 'zihin'le ulaşmanın mümkün olduğunu söyler. Hatta dış dünya bile gerçeğe ulaşmanın salt kaynağı değildir. İnsan gidip görmediği, içinde bulunmadığı ortamlar hakkında, hayal kurarak, zihinle soyutlama yaparak fikir sahibi olabilir. Dış dünyanın beden aracılığıyla elde edilen duyum bilgisi, zihin ve düşünce gücü olmadan bir işe yaramaz. Bu sistemde beden zihin için vardır ve ikincil önemdedir (Descartes, çev. 1997).

“ Ben, bütün özü ya da tabiatı / fitratı sırf düşünmek olan ve var olmak için ne herhangi bir yere ihtiyaç duyan, ne de herhangi bir maddi şeye tabi / bağımlı olan bir cevherim. Öyle ki bu “ben”, yani sayesinde neysem o olduğum ruh, bedenden tamamen farklıdır ve dahi tanınması / bilinmesi bedenden daha kolaydır ve artık beden olmadığında bile, tastamam neyse o olmasından bir şey kaybetmez” (Descartes, çev. 2013, s. 33).

Descartes, zihnin düşünmek için bir maddi varlığa ihtiyaç duymayan, ondan ayrı da var olabilen, ölümsüz ve beden yok olunca özünden hiç bir şey kaybetmeyecek yapıda olduğunu vurgulamaktadır. Descartes dinde yer alan ölümsüz ruh anlayışına, akıl boyutunu ekleyerek bu ele alış tarzından kopar, onu bilimselleştirir. Descartes ve Aydınlanma dönemiyle birlikte gelişen Kartezyen düşünce, ruh beden düalitesine bilinç boyutunu ve zihin yeteneğini ekleyerek, zihin beden düalitesine dönüştürür. Bu ikilikte ruhtan zihine evrilen ve yine yüceltilen olgu, temelinde düşünce / maddi olmayandır. İnsanın en kutsal yönü düşünebilmesi yani zihnidir. Zihnin komutlarını yerine getiren ise bir makine gibi hareket eden bedendir.

Düalizmin önde gelen filozoflarının görüşleri incelendiğinde, insan var oluşu monizmde olduğu gibi tek bir ilkeye indirgenmese de, bedenden

bağımsız ele alınan, uzamsız ve maddesiz ruh, zihin, bilinç, akıl öğelerine öncelik verildiği görülmektedir. Düalizmde zihinsel öz, ister ruh ister zihin, bilinç vb. olsun, çoğu zaman bedensel özden daha değerlidir. Her ne kadar bedene bağlı olsa da, ondan ayrıdır, fonksiyonları tamamen farklıdır, beden geçici, zihinsel öz kalıcıdır.

Sanal gerçeklik (VR) sistemlerinde bedenlileşme (embodiment)

Dijital devrimin merkezinde duran sanal gerçeklik, bugün insan hayatının temelini değiştirmektedir. Bu yeni gerçeklik hem hayal gücünün, hem de teknolojinin bir ürünüdür. Sanal dünya, geniş imkânlarıyla, bir arada yaşama ve benlik imajını değiştirmektedir.

VR sistemleri ise, sanal dünyada duygusal ve fiziksel deneyimleri, benzeri görülmemiş bir ölçekte değiştirmektedir. Artık sanal gerçeklik denildiğinde, bilgisayar dünyalarındaki ve sanal kimliklerdeki yaşamın pek çok genci nasıl büyülediğinin çok daha ötesinde bir gelişmeden bahsedilmektedir. VR, sanal gerçekliğin fiziksel olarak tezahür edebildiği, teknik imkânların o kadar ileri olduğu bir eşittir. VR, beden ve teknoloji kaynaşmasından doğmuş, çeşitli donanımlar sayesinde doğal ve fiziksel sınırlamaları aşabilen bir yapıdır. Bu, insanın sanallığı deneyimleme yeteneğinde büyük bir değişimdir; çünkü aynı zamanda bedenin deneyimine de dayanır (Rößler, 2016, s. 18).

VR kullanıcının duyu organlarını başlıklar, eldivenler gibi çeşitli donanımlar ile bloke edip, dış dünyadan koparıp simülatif yeni bir ortama daldırmayı sağlayan bir teknolojidir. Tam kuşatmalı VR sistemlerinde kullanıcı, başka bir ortamda olduğuna ikna olmaktadır. VR'ı diğer üç boyutlu bilgisayar grafiklerinden ayıran, kullanıcıya yaşattığı daldırma hissidir. VR kullanıcısı özel donanımlar ile dokunma, işitme, görme, koklama vb. duyu verileri sunan bir sanal bedene sahip olur. Pozisyon takipçileri sayesinde sürekli güncellenen sanal ortam, kişinin duyarına hitap ederek gerçek zamanlı bir etkileşim sağlar. En deneyimli VR kullanıcıları bile, yapay bir ortamda olduklarının bilincinde olsalar dahi, bir müddet sonra kendi bedenleri yerine bu sanal bedenlerden gelen sinyallere uyum sağlarlar. Beyin ve duyu verileri arasındaki işleyiş, fiziki dünyadaki ile aynıdır. Buradaki tek fark dokunma, işitme, duyma, görme verilerinin özel donanımlardan geliyor oluşudur.

Felsefe, psikoloji, tıp gibi alanlar dışında, gündelik hayatta bireyler beden ve zihin ilişkisi çok fazla üzerinde durmazken, VR ortamına girdiklerinde yaşadıkları onlar için oldukça şaşırtıcıdır. Dış dünyadan tamamen izole eden, duyu organlarının yerine geçen, kullanıcının eylemleriyle senkronize güncellenen sistemler ve yepyeni üç boyutlu bir sanal ortam karşısında beyin şaşkına döner. Bir müddet sonra kendi ilişkide olduğu fiziki beden kaybolur, sanal bedene tamamen adapte olur (Thalmann, 1994: 128).

Sanal gerçeklik sistemleri, optik ve motor sistemlerine koşullu yeni bir beden aidiyetini harekete geçirmek üzerine kuruludur. Beden hareketlerinin görselliği, başa takılı bir ekran (HMD) kullanılarak sunulduğunda ve gerçek beden hareketleriyle senkronize edildiğinde, katılımcı sanal bedeni, kendi bedeni olarak hisseder. Sanal beden aidiyetine yol açan yöntemler, pasif ve aktif olarak sınıflandırılabilir. Aktif yöntemler genellikle pasif yöntemden daha güçlü vücut sahipliğini tetikler (Kondo, Sugimoto, Minamizawa, Hoshi, Inami & Kitazaki, 2017, 1).

Ryota Kondo (Toyohashi Teknoloji Üniversitesi), Maki Sugimoto (Keio Üniversitesi), Kouta Minamizawa (Keio Üniversitesi), Takayuki Hoshi (Tokyo Üniversitesi), Masahiko Inami (Tokyo Üniversitesi) ve Michiteru Kitazaki (Toyohashi Teknoloji Üniversitesi) isimli VR araştırmacıları (2017), yaptıkları çalışmada sanal bedeni kullanıcının karşısına ve transparan olarak yerleştirmişlerdir. Kullanıcının sanal beden olarak gördüğü tek şey, iki metre mesafede beyaz eldivenler ve çoraplardır. Normal VR kullanımlarından farklı bir şekilde kullanıcının karşısında duran ve sadece eldiven ve çoraplarla temsil edilen bu sanal beden, kullanıcının eylemleriyle senkronize edilmiştir. Araştırmacılar bu koşullarda VR sanal beden aidiyetinin oluşup oluşmayacağını test etmek istemişlerdir. Deneylerde, senkronizasyonun etkisi test edilmiş ve bu veriler tüm vücut avatarlarının kullanıldığı durumlar ile karşılaştırılmıştır. Araştırmacılar sadece görsel ellerin ve ayakların bile sanal vücut sahipliğini teşvik etmek için yeterli olduğunu ve bu etkinin tüm vücut avatarını kullanmak kadar güçlü olduğunu gözlemlemiştir¹ (a.g.e.).

VR’da sanal beden yanılması “kavanozdaki beyin” düşünce deneyinin bir benzeridir. Bu deney filozoflar tarafından tartışılan bir bilim kurgu olasılığıdır: bir insanın beyni vücuttan çıkarılmış ve beyni canlı tutan bir besin kabına yerleştirilmiştir. Sinir uçları, beynin sahibi kişinin, her şeyin tamamen normal olduğu yanılmasına sahip olmasını sağlayan süper bir bilgisayara bağlanmıştır. İnsanlar, nesneler, gökyüzü vb. vardır; ama gerçekte yaşanan her şey bilgisayardan sinir uçlarına giden elektronik dürtülerin sonucudur. Bilgisayar öylesine zekidir ki, eğer kişi elini kaldırmaya çalışırsa, bilgisayardan gelen geri bildirim, onun yükselen eli “görmesine ve hissetmesine” neden olur. Ayrıca kötü bir bilim insanı, programı değiştirerek, kurbanın istenilen herhangi bir durumu veya ortamı “tecrübe etmesine” (veya halüsinasyonuna) neden olabilir. Ayrıca beyin ameliyatı ile hafızasını yok edebilir, böylece mağdur her zaman bu ortamda olmuş gibi zannedebilir. İnsanların beyinlerini bedenlerinden ayıran ve beyinleri canlı tutan sıvı dolu bir besin kabına yerleştiren şeytani bir bilim

¹ Deneyin görüntülerini incelemek için: KVPL: Kitazaki Visual Psychophysics Lab. *Your body is transparentized in a virtual environment* [Video]. Erişim adresi: <https://www.youtube.com/watch?v=9QNYCm9wZjc>

insanını varsaymak, zihin – beden – dış gerçeklik ilişkilerini incelemek için yararlı bir araçtır (Putnam, 1981. s.5-6). Beynin dış dünyadaki nesnelerle ilgili bilgi elde etmesi için tek yöntem duyu verileridir. Bu deneyde beynin bulunduğu noktadan, bu verilerin bilgisayardan mı, yoksa bir bedene ait duyu ve sinir ağlarından mı geldiğinin anlaşılmasına imkân yoktur. Bu düşünce deneyinde beyin bir bedene gerek duymadan ve ondan bağımsız bir şekilde varlığını sürdürebilmekte ve dış dünya ile iletişim halinde olmaktadır. VR, şimdiye kadar teorik düzeyde kalmış bu düşünce deneyinin hayata geçmiş hali gibidir, sanal versiyonudur.

Kullanıcı sanal ortamda kendi fiziksel bedeninden soyutlanıp, yeni bir sanal bedenle etkileşime geçmektedir. Gerçek kişi ile sanal avatari arasındaki bağlantı için ‘embodiment’ kavramı kullanılmaktadır. Kişi VR kullanırken güçlü bir bağlantı hissine sahipse, sanal bedenini kendi biyolojik bedenini gibi hissedebilir (Hoang, 2019, s. 1). VR terminolojisinde kullanılan ‘embodiment’ kavramı ‘vücuda gelme’, ‘cisimleşme’, ‘somutlaşma’ vb. olarak Türkçeleştirilmektedir¹. Bu makalede kullanıcının yeni sanal bedenlere sahip olmasına istinaden ‘bedenlileşme’ kelimesi tercih edilmiştir.

Kişi bu avatarları kullanırken fiziki bedeni iki türlü pozisyon alabilir: ya tamamen pasif, terkedilmiş ya da VR’ın 3D ortamı ile senkronize bir şekilde hareketli. Fiziki bedeni aktif dâhil eden oyun, eğitim, spor vb. VR olanakları, bulunulan ortamı tüm bedenle deneyimleme imkânı sunar. Bu da VR içeriği ile etkileşime girme, anlamlı deneyimler yaşama, aktif ve güvenli bir şekilde öğrenme imkânları yaratır. VR geleneksel eğitim sistemine bu özellikleri ile önemli bir alternatif sunar. Eğitim ve eğlence dünyasını birleştiren Schell Games gibi firmalar, akıl yürütmeden kimyaya birçok alanda, önemli bilgi ve beceriler kazandıran SuperChemVR veya Water Bears gibi yenilikçi, ilgi çekici VR oyunlarını piyasaya sürmüşlerdir (Portnoy, 2017).

Descartes beden zihnin düalitesinde, bedenın insan var oluşundaki gerçeğe ulaşmada yanılabilir oluşuna karşın, zihnin üstünlüğünü ön plana çıkarmıştır. Bu ele alış tarzına karşı çıkan filozoflar ve psikologlar olmuştur. Nörolog ve araştırmacı Antonio Damasio, ‘Descartes’ın Yanılgısı: Duygu, Akıl ve İnsan Beyni’ (1994) isimli kitabında duygularla ve bilinç arasındaki yakın ilişki hakkında bir teori geliştirir. Damasio’ya (1994) göre, duygular fiziksel deneyimlerle yakından bağlantılıdır ve beyinde “somatik belirteçler” olarak depolanır. Duygular, durumları değerlendirmek için önemli bir önkoşuldur; insanoğlu uygun rasyonel kararlar vermek için onlara güvenmektedir. Damasio’nun hipotezi, kısa haliyle, beden olmadan duyguların olmadığını ve duygular olmadan,

¹ Embodiment. Tureng içinde. Erişim adresi: <https://tureng.com/tr/turkce-ingilizce/embodiment>

bilinçli karar verme kapasitelerine sahip insan bilincinin oluşmadığı üzerinedir. Descartes'in aksine, Damasio'nun nörobiyolojik araştırması, bedenin ve zihnin ayrılmaz birliğine dayanmaktadır ve hiçbirinin diğerinden izole edilmemesi üzerine kuruludur (Röbler, 13).

Descartes'in düallite teorisine karşı ortaya çıkan 'bedenleşmiş akıl' (embodied cognition) tezi, çevrenin bilişsel süreçlerin gelişiminde oynadığı biçimlendirici rolü vurgulayan, büyüyen bir araştırma programıdır. Bedenleşmiş akıl teorisinin farklı formülasyonlarının tümü, zihnin, bedenin ve dünyanın karşılıklı olarak etkileşime girme şeklini inceler. Bir organizmanın başarısını arttırmak için bu üç bileşenin birbirini etkileme biçimini araştıran ve bilişsel açıklamaların geliştirilmesini amaçlayan ortak bir amacı paylaşır¹. Bedenleşmiş akıl, insan zihninin tek başına dünya görüşünü oluşturmadığını, zihin ve bedenin insan deneyimlerini anlamlandırmak için birlikte çalışan ajanlar olduğunu kabul eder. Bu anlamda VR'da fiziki bedenin aktif kullanıldığı özellikle eğitim setlerinde, öğrencilerin daha önce hiç bulunmadıkları bir şekilde içerikle etkileşime girebildiği görülmektedir. Bu yeni teknoloji dalgası, 'bedenleşmiş akıl' yoluyla öğrenmeyi sağlamada umut verici görünmektedir. (Portnoy, 2017).

Zihin beden düallitesi açısından ele alındığında VR'da bedenin konumu oldukça ilginçtir. Bir yönüyle, zihin beden ortaklığını ve ayrılmazlığını savunan bedenleşmiş akıl teorisini desteklerken, diğer yönüyle zihin ve fiziki bedeni tamamen ayırır ve fiziki bedeni önemsizleştirir. Fiziki dünyadaki bedenin önemi, VR ortamına girildiğinde yok olur. VR, hem beden ile zihni birbirinden koparması bakımından, hem de kullanıcıya fiziki bedene sanal alternatifler bedenler (avatar) sunması açısından, zihin beden ilişkisine yeni boyutlar katar. Kullanıcı avatarlar sayesinde istediği cinsiyete, yaşa, türe, ırka, kişiliğe ve görünümüne sahip olabilir. Bunlar canlı veya cansız da olabilir. Sanal bedenleşme, dünyayı farklı bir bakış açısıyla keşfetmek için bir fırsat sunar. Platon'un tanımıyla 'beden hapisanesi'nden kurtulan insan, fiziki bedenin sınırlılıklarını aşar, ölüm veya yaralanma korkusu olmadan istediği her şeyi deneyimleyebilir. Fiziki dünyada insanı zaafly kılan beden, yerini, sonsuz olanaklar sağlayan sanal bedene bırakmıştır. Platon'a göre ruh bedene hükmetmek, emretmek için, vücut ise ruha boyun eğmek için vardır. VR ortamında beden pasifleşerek, zihnin kontrolü altına girer, boyun eğer. Yapay 3D ortamdan gelen sinyaller doğrultusunda hareket eden zihin, fiziki bedenin yönlendiricisi konumundadır. Aynı Platon'un tarif ettiği gibi, fiziki bedenin engelleyiciliğinden kurtulmuş bir şekilde, sanal bedenler arasında ezeli ve

¹ Cowart. Embodied cognition. *Internet Encyclopedia of Philosophy* içinde. Erişim adresi: <https://www.iep.utm.edu/embodcog/>

edebi bir ruh gibi dolaşır. Bedenler arasında dolaşırken insan var oluşunun temel özü olarak tariflenebilen, ‘maddi olmayan’dır.

Başlat (Ready Player One) filminde Bedenlileşme

Başlat (Ready Player One) filmi genel bilgi:

Gösterime giriş tarihi: 30 Mart 2018 (Türkiye)

Yönetmen: Steven Spielberg

Bilet gişesi: 582,9 milyon USD

Oyuncular: Tye Sheridan, Olivia Cooke, Ben Mendelsohn, Lena Waithe, T.J. Miller, Simon Pegg, Mark Rylance.

Filmin genel konusu:

Yönetmenliğini Steven Spielberg’in yaptığı ve Ernest Cline’nin kült haline gelmiş aynı isimli romanından uyarlanan bilim kurgu filmidir. 2045 yılında, dünyada kıtlık, enerji ve ilkim krizleri ve sefalet hâkimdir. Dünya yaşanmaz bir haldedir. İnsanlar yoksulluktan üst üste gecekonduları andıran yığınlarda yaşamaktadır. Bu korkunç ortamdan uzaklaşmak, gerçeklerden kaçmak için OASIS adı verilen bir sanal gerçeklik sisteminde oldukça fazla zaman geçirmektedirler. OASIS, istediğin yere gidebildiğin, istediğin şeyi yapabildiğin, herhangi biri olabildiğin sürükleyici bir sanal dünyadır. Tek sınır kendi hayal gücüdür. OASIS’in yaratıcısı James Halliday, bir gün ölür. Büyük servetini ve OASIS ’in kontrolünü bırakacağı bir mirasçı bulmak için bir yarışma tasarlar. İnsanlığın çoğu gibi, Wade Watts, uyanık saatlerini OASIS’e girerek geçirmektedir. Yığınlarda yaşamını sürdüren fakir Wade Watts, hazine avının ilk meydan okumasını fethettiğinde, kendisini fantastik bir keşif ve tehlike evreninin içinde bulur. Arkadaşları ile High Five klanını kuran Watts, OASIS’in ticari hesaplar peşindeki IOI şirketine geçmesini engellemek için hem sanal hem de fiziki dünyada kıyasıya savaşıacaktır¹.

Başlat filminin neredeyse yarısına kadarki bir zaman diliminde seyirci, ana karakterleri çoğunlukla VR sistemi OASIS ortamında, sanal bedenleriyle izler. Wade filmin öyküsü boyunca arkadaşlarıyla bu sanal dünya içinde ilişkide bulunur. Aşık olduğu Art3mis’i ilk olarak fiziki dünyada değil, OASIS’te tanır. Wade’in en yakın arkadaşı Aech ile uzun yıllardır görüşmektedirler. Ancak Wade ve Aech bu kadar yakın olmalarına rağmen olaylar gelişene dek, dış dünyada bir kez bile birbirlerini görmemişlerdir. İzleyici Wade dışında, High Five grubunun diğer üyeleri Art3mis, Aech, Daito, Shoto’yu uzun süre sadece 3D olarak izler ve tanır. Filmin ortalarına doğru izleyici, grup üyelerinin fiziki

¹ Ready Player One. Rottentomatoes içinde. Erişim adresi: https://www.rottentomatoes.com/m/ready_player_one/

bedenlerini görse de, OASIS'teki mücadele devam ettiği ve karakterler sürekli VR ortamına girdiği için, bu filmde baskın olan sanal bedenlerdir.

Filmde OASIS ve bedenleşmenin aracıları avatarlar, filmin merkezi noktasıdır. Wade filmin başlarında, "İnsanlar yapabilecekleri için OASIS'e geliyorlar. Ama olabilecekleri için kalıyorlar" diye belirtir. OASIS dışındaki dış dünya o kadar berbat durumdadır ki, insanlar mutluluk ve anlam arayışı için sanal gerçekliği tercih etmektedir. Dünyanın dört bir yanındaki insanları bir araya getiren bu sistem için kullanıcılar, fiziki dünyadaki hayatlarından neredeyse vazgeçmişlerdir. Filmin başları, OASIS'in VR dünyasında 'daldırma'nın etkisiyle neredeyse hipnotize olmuş ve dış gerçekliği umursamaz insan örnekleriyle doludur: anneler çocuklarını ihmal etmektedir, akrabalar, arkadaşlar VR donanımları için birbirlerini tehdit edecek, dövecek kıvama gelmişlerdir, sanal canlarını kaybedince dış gerçeklikte intihara yeltenenler vardır.

Filmin en ilginç noktası, insanların VR ortamına girdiklerinde, dış dünyada nerede olduklarını, nasıl gördüklerini zerre umursamamalarıdır. Özellikle OASIS'teki yoğun savaş sahnelerinde kullanıcılar dövüşürken, dış dünyada kentin sokaklarında oldukça komik görüntüler sergilemektedirler. O esnada VR ortamına girmemiş bireyler için, kullanıcılar garip hareketler yapan kalabalıklar gibi görünse de, fiziki dünya ve bedenlerin konumu o kadar önemsizdir ki, insanlar bu durumu dert etmiyordur. Başlat filmi izleyicisi için, 2020 yılı yaklaşırken her ne kadar sanal dünya ağırlığını koymaya başlamışsa da, fiziki gerçeklik dünyası hala daha birincil sıradadır. Bu sebeple film izleyicisi için absürt olabilecek bu görüntü, OASIS sanal dünyasının her şeyi belirlediği 2045 yılı atmosferinde, normal sayılmaktadır.

Wade hakkında önemli olan şey, avatarını kullanırken insan var oluşuna göre çok daha canlı ve güçlü görünmesidir. Bu filmdeki hemen herkes için geçerlidir. Fiziki dünyadaki insanlar, kendi bedenlerini terk etmiş gibidir. Organik bedenlerine hiç ilgi göstermemektedirler. Saç baş karışık, bakımsız, kıyafetler hırpani, kirli ve özensizdir. Fiziki dünyada kendilerini salmış bu insanlar, OASIS evreninde tam aksine avatarlarına çok önem vermektedirler. Bu avatarlar her şey olabilir: canlı, cansız, organik, inorganik, her türlü yaş, cinsiyet, tür, ırk vb. seçenekler sonsuz olanaklar sağlamaktadır. Başlat filminde kullanıcıların arada avatar değiştirdikleri görülse de kendilerini en iyi temsil ettiğini düşündükleri genelde tek bir avatar kullanımı söz konusudur. Bir nevi kuklacı ve kuklanın özdeşleşmesinden¹ söz edilebilir. Uzun yıllardır süren dostluklar bu avartarlar üzerinden sürmektedir. Öyle ki High Five grubu üyeleri nihayet dış gerçeklikte birbirleriyle buluşmak zorunda kaldıklarında, birbirlerini

¹ Bu tür özdeşleşmenin, birleşmenin Avatar (Cameron, 2009) filminde tam anlamıyla gerçekleştiğini görebiliriz (Meijsing, 2014, s. 1).

önce tanıyamazlar. Karşılarındaki fiziki bedene kuşku ile yaklaşırlar, ürkerler. Sanal gerçeklik yerlisi olarak yaşamını sürdüren bu çocuklar için, fiziki beden içindeki arkadaşları yabancıdır ve temkinli yaklaşılması gerektirir.

Başlat filminde avatarlar, insan algısının olanaklarını genişletmekte ve kullanıcıların kendi yaşamlarının fiziksel kısıtlamalarından bağımsız hareket etmelerini sağlıyor görülmektedir. Filmde Wade fiziki dünyada oldukça pasif, zayıf, kimsesiz ve parasız iken, OASIS'te ünlü, güçlü, becerikli, kendine güvenli ve o evrenin yerlisi konumundadır. Bütün bu özellikleri ona sağlayan üzerinde hassasiyetle durduğu sanal bedenidir. Art3mis avatarını kullanan Samantha'nın yüzünde doğum lekesi vardır. Bu leke onun için fiziki dünyada utanç nedenidir. Bu durum onu çekingen kılarken, OASIS evreninde ünlü, girişken, seksi ve özgüven doludur. Wade'in e yakın arkadaşı Aech'tir. Kendini dev bir Ork ve erkek karakter olarak gösteren Aech, aslında siyahi genç bir kadındır. Shoto avatarının sahibi 11 yaşındadır. Shoto fiziki dünyada asla dâhil olamayacağı güç gösterilerine, OASIS sanal evreninde girebilmektedir. Küçük olmanın getirdiği zayıflık, çelimsizlik, yaş dezavantajı gibi durumları, Ninja avatar bedeninde hiç yaşamamaktadır. Daito gerçek hayatta ergen olmasına rağmen yaşlı bir samuray avatarı kullanır. Kısacası High Five grubunun üyeleri, fiziki bedenlerini dış gerçeklikte bırakmış, sanal dünyada, sahip olmak istedikleri cinsiyet, ırk, tür, yaş vb. özelliklere sahip sanal bedenleriyle özgürce hareket etmektedirler.

SONUÇ

Düalizmin insan zihnini ve bedenini birbirinden ayırmayan / ayıran / birini diğerine üstün kılan / ikisinin birbiriyle etkileşimde, eşit önemde olduğunu söyleyen tüm yaklaşımları, bugüne kadar gelmiştir. Teknoloji, bilim ve tıp ilerledikçe felsefenin bu kadim tartışması, gelişmelerden etkilenerek görünmektedir.

Düalizmde, somut olmayan, sadece bir maddeye veya beynin işleyişine indirgenemeyecek karmaşıklıkta olan ruh, zihin, akıl, bilinç, duygular, düşünme eylemi gibi kavramların bütününe, Platon, Aristoteles, Descartes gibi filozofların daha fazla önem verdiği ortadadır. Yönetici pozisyonunda olan, harekete geçiren, taşıyıcı ve yorumlayıcı olan zihin iken, şekil alan, meydana getirilen, boyun eğen beden konumundadır. Ruhun / zihnin serbestçe dolaşması, kendini aşması için beden engelleyicidir, adeta bir hapisane olarak görülür. Beden geçici, ruh / zihin kalıcıdır, ebedidir. Hristiyanlık, İslam ve Budizm dinlerinde de bu anlayış hâkimdir. Sonsuz, sınırsız ve manevi olan insan ruhu, ölümden sonra bedeninden ayrılacak ve Tanrı'ya kavuşacak ve onunla bütünleşip ve ölümsüzleşecektir.

Fizyolojik eylemler yerine zihinsel yetileri yücelten bütün bu anlayışlara karşı çıkan materyalist bakış açısı, teknolojinin ilerlemesiyle

ruh safatasının, maddi olmayanın hükmünün düşeceğini iddia etmiştir. Bugün gelinen noktada ise teknolojinin ilerlemesiyle zihnin öneminin arttığı ve merkezileştiği bir döneme girilmektedir. Maddi temelli evrenden, zihin merkezli bir sanal evrene doğru göç başlamıştır. Sanalın gitgide hâkim olduğu bu atmosfer, fiziki dünyaya alternatif ve paralel bir ortam yaratmaktadır. Sanal dünya zamanla Başlat filminde olduğu gibi maddi dünyanın yerini alabilir veya onu önemsizleştirebilir. İnsanoğlu fiziki dünyanın şartları ona yeterli gelmediği durumlarda kolaylıkla sanal gerçekliğe doğru yönelmektedir. Sanal gerçekliği fiziki olarak deneyimleme imkânı veren VR sistemleri, zihin ve beden ilişkisini çok büyük ölçülerde etkilemektedir. Bu unsurların birbirine olumsuz etkilerini teknoloji yardımıyla aşma, bedenin sınırlarının ötesine geçme, sıradan hayatın antitezini yaratma gibi ihtiyaçlar VR ile gerçekleşebilmektedir. Böyle bir gelecek projeksiyonunda biyolojik bedenlerin atılışp yerini, sanal bedenlere bırakma ihtimali vardır. Bu yapay ve paralel dünyanın etrafında şekilleneceği ve merkez olarak göreceği yer, insan zihni olacaktır.

VR teknolojisinin sanallığa getirdiği yeni ufuk, duyu organlarının ve beynin, bir bedene ihtiyaç duymadan, aynı ‘kavanozdaki beyin’ deneyinde olduğu gibi tek başına bir evren yaratacak kapasiteye ulaşmış olmasıdır. Düşünce gücü ile işlem yapabilme, zihin aktarımı gibi transhümanist düşüncenin öngörülleri, çok uzun yıllar bile gerektirmeden yakın gelecekte hayata geçecek gibi görünmektedir. Bütün bunlar gerçekleştiğinde bir tür ölümsüzlüğü yakalayan insanoğlu, sanal avatar bedenler arasında dolaşan salt düşünce formuna ulaşmış, bedene aşkın bir hale gelecektir.

Gelecekle ilgili kehanetlerde bulunmak her zaman risklidir. Ancak geleceği okuma konusunda bilim kurgu filmleri her zaman güzel ipuçları vermiştir. Başlat filmi, beden ve zihin ilişkisinin gelecekte alacağı boyutlar üzerine hiç de uçuk olmayan öngörülleri sağlamaktadır. İnsanın istediği tür, cinsiyet, yaş, ırk vb. olabildiği, çevresinin ve bedeninin kısıtlılıklarını aşabildiği alternatif VR sanal evreni, herkes için cazip olacaktır. Filmde eğitimden, eğlenceye, sağlıktan, sosyalleşmeye birçok olanak sunan OASIS sanal gerçeklik evreni, yoksulluk, kıtlık, hastalık dolu maddi gerçekliğin yerini almıştır. İnsanlar bu evrende zihnin hâkimiyetinde bir hayat sürmektedir. Fiziki dünyadaki silik bedenlerinin yerine sanal bedenlerine önem göstermekte, onlarla bütünleşmektedirler. Her ne kadar filmin başlarında, sanal göçün gerçeklerden bir kaçış olduğuna dair eleştirel vurgu olsa da, OASIS bütün film boyunca önemini korumuştur. Tüm film OASIS’in kötü emellere alet olmaması ve kurtarılması üzerinedir. Yönetmen Steven Spielberg bile tüm enerjisini, OASIS’in ve avatarların görkemini, görsel ve işitsel olarak aktarmaya harcamıştır.

Zihnin giderek daha fazla önem kazanmaya başladığının emareleri görülmeye başlanmışken, geleceğin hangi gelişmelere gebe olduğunu az

buçuk kestirmek imkânlı hale gelmiştir. Geleceğe damga vuracak yapay zekâ, zihin aktarımı, düşünce gücüyle eylem, nano teknoloji, VR, AR (augmented reality - arttırılmış gerçeklik), genetik mühendisliği, robotik vb. gelişmeler, bilindik dünyayı çok büyük ölçüde değiştirip, yeni imkânlarla kapıları açabilir. Geleceğin fiziki ve sanal evrenlerinin, birbirini dışlayan mı, yoksa melez bir yaşamın iki farklı dünyası mı olacağını şimdiden kestirmek zordur. Ancak zihnin bu dünyalarda birincil önemde olacağı kesindir.

KAYNAKÇA

1. Aristoteles (Zeki Özcan, Çev.). (2001). *Ruh üzerine*. 2. Baskı. İstanbul: Alfa Yayınevi.
2. Aksoy Sugiyama, C. (2010). Antropolojide beden sorunsalına bedenleşme teorisinin katkısı. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Antropoloji Dergisi*, 24, 069-093.
3. Cevizci, A. (2012). *Felsefe*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
4. Cowart, M. Embodied cognition. *Internet Encyclopedia of Philosophy*. Erişim adresi: <https://www.iep.utm.edu/embodcog/>
5. Descartes, R. (Mesut Akın, Çev.). (1997). *Felsefenin ilkeleri*. İstanbul: Say Yayınları.
6. Descartes R. (A. Altınörs, Çev.). (2013). *Metot üzerine konuşma*. 2. Baskı, İstanbul: Paradigma Yayıncılık.
7. Hayles, N. Katherine (2002). Flesh and metal: reconfiguring the mindbody in virtual environments. *Configurations*, 10(2), 297-320.
8. Hilav, S. (2016). *Felsefe el kitabı*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
9. Hoang, T. (2019). Using virtual reality could make you a better person in real life. <https://medicalxpress.com/> Erişim adresi: <https://medicalxpress.com/news/2019-07-virtual-reality-person-real-life.html>
10. Kondo, R., Sugimoto, M. Minamizawa, K., Hoshi, T., Inami, M., Kitazaki, M. (2018). Illusory body ownership of an invisible body interpolated between virtual hands and feet via visual-motor synchronicity. *Scientific Reports*, 8, 7541. doi:10.1038/s41598-018-25951-2
11. Magerstädt, S. (2014). *Body, soul and cyberspace in contemporary science fiction cinema: virtual worlds and ethical problems*. England: Palgrave Macmillan.
12. Meijsing, M. (2014). Real people and virtual bodies: How disembodied can embodiment be? *Minds & Machines*, 16, 443–461.

13. Paksüt, F. (1982). *Platon ve sonrası*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
14. Portnoy, L. (2017). Embodied cognition and the possibility of virtual reality. <https://digitalculturist.com/> Erişim adresi: <https://digitalculturist.com/embodied-cognition-and-the-possibility-of-virtual-reality-ca2ec8fd05ea>
15. Platon (Hamdi Akverdi, Çev.). (1943). *Phaidros*. İstanbul: Maarif Matbaası.
16. Platon (H. Ragıp Atademir, Çev.). (2001). *Phaidon.*, Kemal Yetkin, İstanbul: Sosyal Yayınlar.
17. Platon (Furkan Akderin, Çev.). (2014). *Kratylos*. Say Yayınları, İstanbul. - Putnam, H. (1981). *Reason, truth and history*. United Kingdom: Cambridge University Press.
18. Rößler, Konstantin (2016). Homo virtualis: body, mind, and soul in a virtual world. *Psychological Perspectives*. 59, 6–22.
19. Thalmann, N. M. (Ed.).(1994). *Artificial life and virtual reality*. England: John Wiley & Son's Ltd.
20. Ülken H. Z. (1968). *Varlık ve oluş*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

ARABULUCULAR İÇİN İLETİŞİM EĞİTİMİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Serap CAN

(Dr.); Gazi Üniversitesi, serap@gazi.edu.tr.

Özet: Günümüzün cezalandırıcı adalet pratiklerinden oldukça farklı işleyen onarıcı adalet felsefesi; 20. yüzyılın sonlarında ortaya çıkmıştır. Diğer adalet felsefelerinin aksine onarıcı adalet sadece suçu ya da ortaya çıkan zararı değil, faili, mağduru ve toplumu da sürece dâhil ederek bütüncül bir yaklaşım ortaya koymaktadır. Alternatif uyuşmazlık çözümü olarak tanımlansa da, ceza adalet sistemine bir alternatif olmaktan ziyade tamamlayıcı bir sistem olan onarıcı adalet; arabuluculuk, uzlaştırma ve tahkim biçiminde uygulanmaktadır. Türkiye’de 2004 yılında kabul edilen ve 2005 yılında yürürlüğe giren Ceza Muhakemesi Kanunu (CMK) ve Türk Ceza Kanunu (TCK) ile birlikte onarıcı adalet uygulaması başlamıştır. Arabuluculuk ve uzlaştırmacılık belgesi alabilmek için bir eğitim programına kayıtlı olmak ve merkezi sınavda başarılı olmak gerekmektedir. Hâlihazırda kırk bir kuruma arabuluculuk ve uzlaştırmacılık sınavlarına hazırlık için adaylara eğitim verme yetkisi tanınmıştır. Bu eğitim programları hukuk, müzakere, iletişim ve uygulama üst başlıklarını kapsayan oldukça zengin bir müfredata sahiptir. Müfredatta yer alan iletişim eğitimleri, iletişim akademisyenleri tarafından verilmekte ve derslerde aktarılan iletişim bilgi ve tekniklerinin başta iş yaşamı olmak üzere her alanda faydalı olacağı öngörülmektedir.

Bu çalışmada; arabuluculuk eğitim programını bitiren ve sınavda başarılı olarak arabulucu olma hakkı kazanan avukatların aldıkları iletişim eğitimi hakkındaki düşünceleri değerlendirilmektedir. Arabuluculara internet üzerinden uygulanan anket formunda Kirkpatrick’in dört aşamalı eğitim değerlendirme modeli temel alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: İletişim, Arabuluculuk, Uzlaştırma, Onarıcı Adalet, Eğitim Değerlendirme

EVALUATION OF COMMUNICATION TRAINING FOR MEDIATORS

Abstract: Emerging at the end of the 20th century; the restorative justice philosophy operates quite differently from today's retributive justice practices. In contrast to other philosophies of justice; restorative justice takes a holistic approach by involving not only the crime or the resulting damage but also the perpetrator, victim and society. Although defined as an alternative dispute resolution, restorative justice is a complementary system rather than an alternative to the criminal justice system. Restorative justice is implemented as mediation, reconciliation and arbitration. In

conjunction with the Code of Criminal Procedure and the Turkish Penal Code, enacted in 2004, Turkey began with restorative justice practices. In order to obtain a mediation and reconciliation certificate, it is necessary to be registered in a training program and succeed in the central examination. Currently, forty-one institutions have been given the authority to train candidates for the examinations. These training programs have a very rich curriculum covering the main topics of law, negotiation, communication and practice. Communication trainings in the curriculum are given by communication academics and it is predicted that information and techniques within the courses will be useful in all areas, especially in business life.

In this study; the opinions about the communication training of mediator lawyers are evaluated. The online questionnaire for mediators is based on Kirkpatrick's four-level education evaluation model.

Keywords: Mediation, Reconciliation, Communication, Restorative Justice, Education Evaluation

GİRİŞ

Bugün iş hayatında, ticarete ve iletişimde yaşanan hızlı değişim ve gelişmeler insanların daha yoğun bir etkileşim içerisinde olmalarına, dolayısıyla da daha fazla çatışma ve uyuşmazlık içerisinde girmelerine, hak ihlallerinin meydana gelmesine yol açmaktadır. Yaşanan bu olumsuzlukların büyük bölümü yargıya taşınmakta, nihayetinde adaletin yükü artmakta ve tecellisi gecikebilmektedir. Adaletin yerini bulmaması ya da geç bulması; bireylerin intikam, nefret, haksızlık ya da üzüntü gibi negatif duygularını tetiklemekte ve toplumsal huzuru olumsuz yönde etkilemektedir.

Toplumsal barışın, huzurun ve adaletin sağlanabilmesi için geleneksel ceza adalet sistemine tamamlayıcı bazı sistemler uzun süredir tüm dünyanın gündemini meşgul etmektedir. Zira cezalandırıcı adaletin beklendiği düzeyde ne suçu önleyici ne de ıslah edici özelliğinin mevcut olmadığı açıkça görülmektedir. Dolayısıyla alternatif uyuşmazlık çözüm yöntemleri başlığı altında çeşitli uygulamalar Anglosakson ülkeler başta olmak üzere pek çok ülkenin adalet sistemine entegre edilmektedir.

Arabuluculuk, uzlaştırma ve tahkimden müteşekkil olan alternatif uyuşmazlık çözüm yöntemleri; Türk adalet sistemine 2005 yılında kanun ve yönetmeliklerle dâhil edilmiş, üzerinde dönem dönem değişiklikler yapılmış ve henüz çok yeni olarak yürürlüğe girmiştir. Alternatif uyuşmazlık çözüm yöntemlerinden biri olan arabuluculuk, en az beş yıl kıdemli hukuk fakültesi mezunları tarafından ifa edilmektedir. Adalet Bakanlığı tarafından yetkili kılınan eğitim kurumlarından kapsamlı bir eğitim alan arabulucu adayları, belli dönemlerde açılan merkezi sınavlarda

başarı göstermeleri halinde arabulucu olmaya hak kazanmaktadırlar. Bu çalışmada; arabulucu adaylarının aldığı eğitim kapsamında yer alan iletişim derslerinin adaylar tarafından değerlendirilmesi ve eğitim programlarına katkı sağlanması amaçlanmaktadır.

ONARICI ADALET

Onarıcı adalet (restorative justice) aslında bir düşünce sistemi, bir felsefe olarak adalet sistemine yenilikçi bir bakış açısının ürünüdür. Var olan ceza adalet sisteminde geçmişte işlenen eylemler üzerinde durulur ancak bu eylemlerin sebepleri ile ortaya çıkan manevi kayıp ve mağduriyetler göz ardı edilir. Geleneksel ceza adaleti suçlu devlete karşı işlenmiş sayar ve faili ıslah etmek amacındadır, dolayısıyla var olan adalet sisteminin faili merkeze alan bir yapısının olduğu söylenebilir (Bıçak, 2018:2). Ceza adalet sistemine nazaran; onarıcı adalet çok daha maliyetsiz, hızlı ve manevi yönü yüksek bir düşünce biçimidir. Zira mağduru merkeze koyan, diyalog temelli bir uyuşmazlık çözüm yöntemidir. Cezalandırıcı adalette davanın bir kazananı bir de kaybedeni vardır. Onarıcı adalet ise tüm tarafların tatmin olmuş bir şekilde sorunu çözmelerini hedefler. Eylemin taraflarının çözüm sürecine aktif olarak katılmalarını sağlayan, dolayısıyla kin ve düşmanlığı engelleyen bir yöntemdir (Albayrak, 2018:12).

Ülkemizde tahkim, uzlaştırma ve arabuluculuk usullerini içeren onarıcı adalet; işlenen bir suçtan etkilenen mağdur, mağdur yakınları, toplum ve suçu işleyen fail ile bunların kanuni temsilcilerinin iradi olarak bir araya gelmesi ve iletişim kurmalarına dayanmaktadır (Uludağ, 2011:129). Suçun taraflarının aktif biçimde çözüm sürecine katılarak duygu ve düşüncelerini ifade etme şansı bulan bireyler; onarımın ilk adımını da atmış olmaktadır. Bu şekilde geleneksel ceza adaletinin onları mahrum bıraktığı duygusal tatmin kısmı da yerine getirilmiş olur. Onarıcı adalet felsefesinin eşitlik, iradilik ve gizliliğin yanı sıra üç temel prensibi de bulunmaktadır. Bu prensipler onarıcı adalet felsefesinin işleyişini düzenlemektedir. Bunlardan birincisi adaletin bireylerin uğradığı zararların onarılması üzerine çalışması gerekliliğidir. İkincisi suçtan etkilenen ve mağdur olan bireylere, çözüm sürecine katılmaları için imkân yaratılmasıdır. Üçüncü prensip ise devletin adaletli bir toplum düzenini tesis etmek, toplumsal huzur ve barışı sağlamak olduğudur (Jahic ve Yeşiladalı, 2008:16-17).

Arabuluculuk, onarıcı adalet uygulamaları içerisinde en sık başvuru alan çözüm yöntemidir; ülkemizde dava şartı ve ihtiyari olarak ikiye ayrılmaktadır. 6325 sayılı Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu ile 2012 yılında Türk hukuk sistemine dâhil olan arabuluculuk siciline kaydolmak için Türk vatandaşı olmak, hukuk fakültesi mezunu olmak, mesleğinde beş yıllık kıdeme sahip olmak ve arabuluculuk

eğitimini tamamladıktan sonra Adalet Bakanlığı tarafından dzenlenen yazılı sınavda başarılı olmak gerekmektedir.

ARABULUCULUK EğİTİMİ

Arabuluculuk eğitimleri, Adalet Bakanlığınca yetkilendirilen yükseköğretim kurumları tarafından verilmektedir. Hâlihazırda kırk üniversite ile Türkiye Barolar Birliği Başkanlığı, arabuluculuk temel eğitimi vermek üzere yetkilendirilmiştir. Verilen eğitimler kuramsal ve uygulamalı olup çoğunlukla seksen saatin üzerinde dzenlenmektedir. Eğitim programında çatışma teorisi, arabuluculuk, müzakere ve iletişim teknikleri, toplumsal cinsiyet ve uygulama dersleri bulunmaktadır. İletişim konuları çatışma ve müzakere dersleri dâhilinde verilmektedir. Bu doğrultuda arabulucu adayları iletişim süreçleri, sözlü ve sözsüz iletişim türleri, iletişim engelleri, beden dili ve hitabet gibi başlıkları görmektedirler. Eğitimler her üniversitenin sürekli eğitim merkezleri tarafından planlanmakta ve alanında uzman öğretim görevlilerince yerine getirilmektedir.

Arabuluculuk uygulaması ölkemizde henüz yeni olarak ele alınabileceği için; eğitim programlarında da bir bütönlük bulunmamaktadır. Her kurum ve hem öğretim görevlisi müfredat çerçevesinde kendi oluşturduğu plana göre eğitimleri sürdürmektedir. Bu da hem adayların sınavlarda başarısız olmasına ya da arabulucuların yeterince donanımlı olmadan göreve başlamasına sebep olmaktadır. Dolayısıyla eğitim programlarının izlenmesi ve değerlendirilmesi, elde edilen sonuçlara göre dzenleme ve değişikliklerin yapılması gerekmektedir.

EğİTİM DEğerLENDİRME

Günümüzde teknolojiden iletişime, adaletten sağlığa pek çok alanda yaşanan gelişmeler ve ilerlemeler, kısa sürede adapte olunmasını ve yeni pozisyonlar alınmasını gerektirmektedir. Değişime hızla ayak uydurabilmek ancak nitelikli bireylerin altından kalkabileceği bir beceridir. Nitelikli bireylerin yetiştirilmesi ise ancak eğitim programları ile mümkündür, dolayısıyla eğitim programlarının da güncelliğinin korunması ve geliştirilmesi esastır. Varış’a göre (akt. Kumral ve Saracaloğu, 2011:28) “yürörlükte bulunan bir programı daha yeterli hale getirmek için önce bunun etkinliğinin incelenmesi gerekir. Etkinliğin incelenmesinde, geliştirilen programın ait olduğu kurumun işlev ve amaçları incelenir. Bu amaçların gerçekteşme derecesi değerlendirilir. Bu değerlendirmede öğretmenlerin ve öğrencilerin niteliklerini ayrıntılı bir şekilde ortaya koyacak envanterler geliştirilir.” Çeşitli ölçme yöntemleri kullanılarak eğitim programının etkinliğine dair veri toplamak ve bu verileri yorumlamak olarak tanımlanan eğitim değerlendirmenin geçmişı

milattan önceye dayanmakta olup günümüzde alanda geliştirilen çeşitli model ve metotlar kullanılmaktadır (Kumral ve Saracaloğlu, 2011:28-29).

Eğitim süreçlerinin güncel olabilmesi için bulunulan dönemin gerekliliklerine göre düzenlenmesi bilimsel yöntemlerin kullanılmasını zorunlu kılmaktadır (Varış, 1998:13). Eğitim değerlendirme yöntemleri arasında en çok bilinen ve kullanılanlardan biri, 1959 yılında Donald Kirkpatrick tarafından doktora tezinde ortaya konan Dört Aşamalı Değerlendirme Modelidir (Reio jr. et.al., 2017:35). Basit ve pratik olması sebebiyle oldukça yaygın kullanılan Kirkpatrick modeli, eğitmenin insan kaynaklarına, sanayiden teknolojiye pek çok farklı alanda profesyoneller ve eğitimciler tarafından kullanılmaktadır. Etkin bir eğitim programı için ihtiyaçların belirlenmesi, hedeflerin ortaya konması, konu içeriklerinin belirlenmesi, katılımcıların seçimi, en iyi ders programının yapılması, uygun ortamın seçimi, uygun eğitimcilerin seçimi, görsel – işitsel yardımcılarının seçilip hazırlanması, programın yürütülmesi, programın değerlendirilmesi noktaları dikkatle ele alınmalıdır (Kirkpatrick ve Kirkpatrick, 2008:3).

Kirkpatrick'in dört aşamalı eğitim değerlendirme modeli, tepki, öğrenme, aktarma ve sonuç düzeylerinden meydana gelmektedir. Birinci düzey olan öğrenmede katılımcıların eğitim programı hakkındaki tepkileri ölçülmektedir. Katılımcıların programı ne kadar beğendiği, programa dair neler hissettiği önem arz etmektedir zira programı beğenen bir katılımcı kolaylıkla motive olacak ve böylelikle göstereceği aktif katılım etkili öğrenmeyle sonuçlanacaktır. Bu aşamada programın içeriği, eğitmenin performansı, eğitim yöntem ve teknikleri ile öğrenme ortamı değerlendirilmektedir. İkinci düzeyde katılımcıların ne kadar ilerleme kaydettikleri değerlendirilir, genellikle ön test ve son test yapılarak neyi öğrendikleri ve neyi öğrenmediklerinin ortaya çıkması sağlanır. Üçüncü düzey olan aktarma bölümünde katılımcıların eğitim programında öğrendiklerini düşünce, tutum ve davranışlarına aktararak aktarmadıkları ölçülmektedir. Etkin bir eğitim programında katılımcılar öğrendikleri bilgileri uygulamaya geçirebilmelidir; yani bilgilerin bir davranış değişikliğine sebep olması beklenmektedir. Dolayısıyla pek çok eğitmen bu düzeyin program etkinliğini ölçmede en doğru sonucu verdiğini düşünmektedir. Son olarak dördüncü düzey olan sonuç kısmında programın başarısı istatistiki olarak anlaşılır biçimde ortaya konur ve yorumlanır. Elde edilen bulgulara göre programda iyileştirme ve düzenlemeler önerilebilir.

ARAŞTIRMA

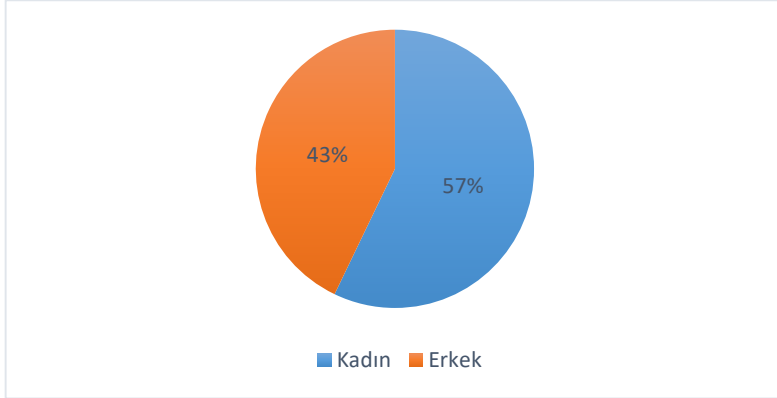
Bu çalışma, arabulucu adayları için verilen iletişim eğitiminin değerlendirilmesi adına tasarlanmıştır. Temel arabuluculuk eğitimi kapsamında alınan iletişim bilgilerinin katılımcılar tarafından

değerlendirilmesi ve elde edilen bulguların yorumlanarak programın iyileştirilmesi için çeşitli önerilerin sunulması amaçlanmaktadır.

Araştırmanın evreni ülke genelinde hâlihazırda görev yapmakta olan 10097 arabulucudan oluşmaktadır. Arabuluculara 2019 yılı Ekim ayında Facebook platformunda yer alan çeşitli arabulucu grupları ve arabulucuların özel olarak kurdukları Whatsapp grupları vasıtasıyla ulaşılmıştır. Google Forms üzerinde hazırlanan anket çalışmasının bağlantısı sosyal medya kanalları aracılığıyla gönderilmiş ve katılımcılardan cevaplamaları istenmiştir. Anket çalışması Kirkpatrick Dört Aşamalı Eğitim Değerlendirme Modeli temel alınarak hazırlanmış olup; Likert tipi, açık uçlu ve kapalı uçlu toplam 16 sorudan oluşmaktadır. Çok kısa bir sürede 486 cevap alınmış olup bunların 322 tanesi değerlendirmeye alınmış ve örneklem oluşturulmuştur.

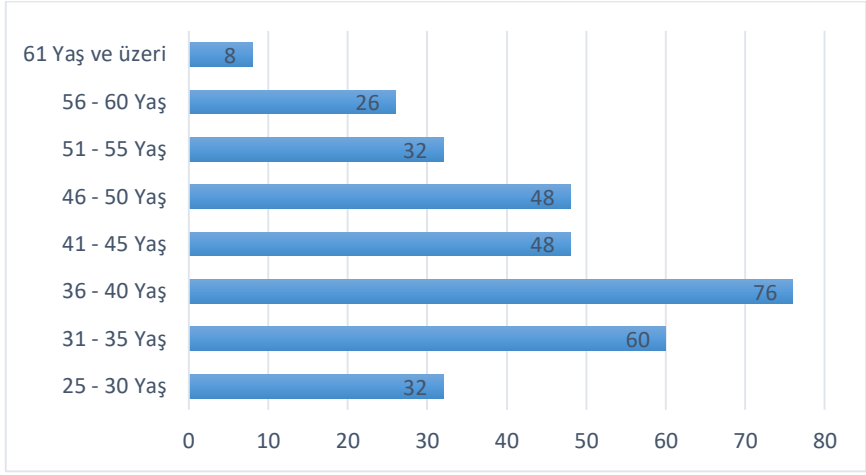
BULGULAR

Anketin demografik sorular bölümünde katılımcılara yaşları, cinsiyetleri, arabuluculuk eğitimi aldıkları şehirler ve mesleki kıdemleri sorulmuştur. Elde edilen bulgulara göre 322 arabulucunun 184 tanesi kadın, 138 tanesi ise erkektir, Şekil 1’de görüldüğü üzere çoğunluk yüzde 57 oranıyla kadınlardadır.

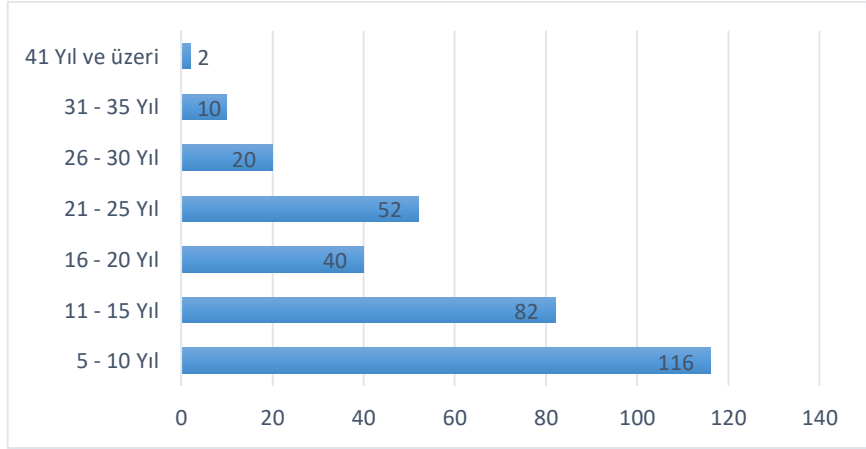
Şekil 1 – Arabulucuların Cinsiyet Dağılımı

Katılımcılara yaşları sorulduğunda 322 kişiden 76 tanesinin 36-40 yaş arasında olduğu görülmüştür. 31-35 yaş grubu arasındakiler 60 kişi olarak bulunmuştur. Mesleğe yeni başlayan 25-30 yaş arası hukukçular 32 kişi iken, 61 yaş ve üzerinde 8 kişi tespit edilmiştir. Şekil 2’de görüldüğü üzere, arabulucuların büyük çoğunluğu 31 – 50 yaş arasındadır.

Şekil 2 – Arabulucuların Yaş Dağılımı

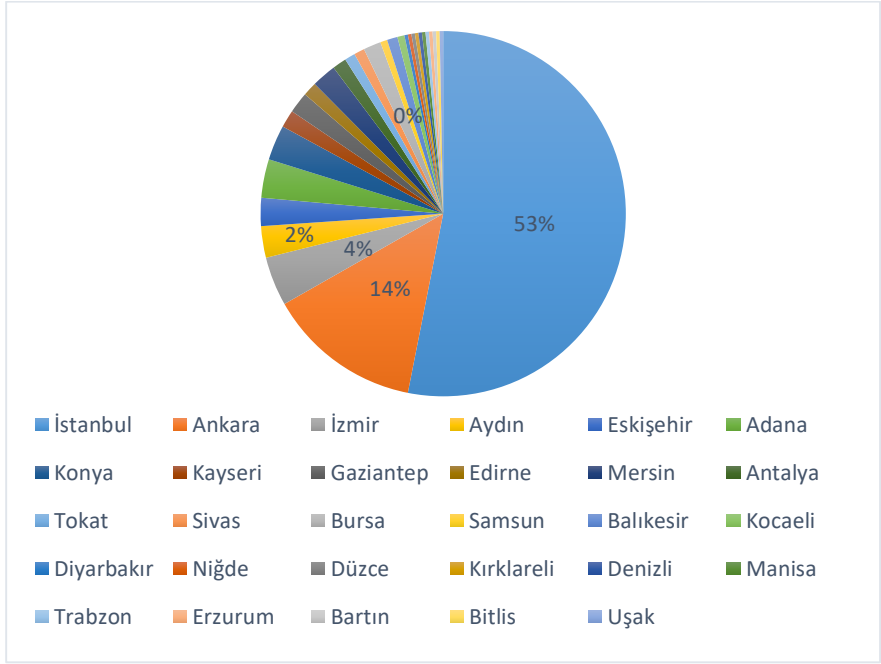
Katılımcılara kaç yıldır hukukçu olarak görev yaptıkları sorulmuştur. Buna göre 322 katılımcıdan 116 tanesi 5 ila 10 yıl arasında kıdeme sahip olduklarını belirtmişlerdir. Şekil 3'te görüldüğü üzere katılımcıların yüzde 36'sı 5-10 yıllık hukukçu olarak görev yapmaktadır. 11 ila 15 yıl arasında kıdeme sahip olanların sayısı ise 82 olarak belirlenmiştir.

Şekil 3 - Arabulucuların Meslek Kıdemleri

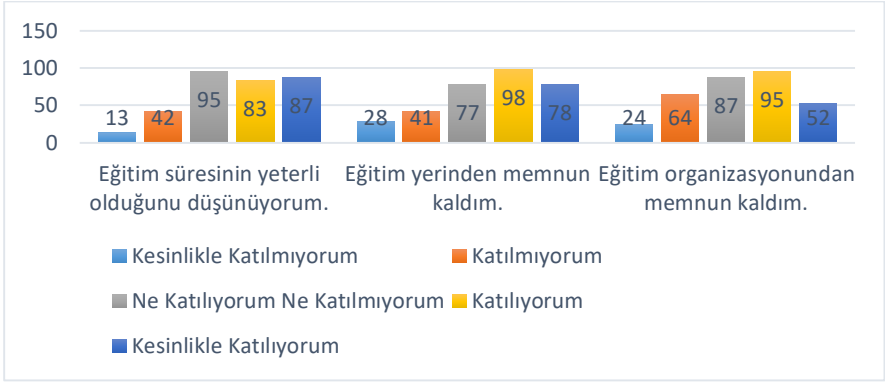
Katılımcı arabuluculara arabuluculuk eğitimini hangi şehirde aldıkları sorulmuştur. Elde edilen bulgulara göre çoğunluk 171 katılımcı ile İstanbul'dadır. Ardından 44 katılımcı ile Ankara ve 14 katılımcı ile İzmir gelmektedir. Şekil 3'te görüldüğü üzere katılımcıların yüzde 53'ü İstanbul'da eğitim aldıklarını beyan etmiştir. Ankete Diyarbakır, Niğde,

Düzce, Kırklareli, Denizli, Manisa, Trabzon, Erzurum, Bartın, Bitlis ve Uşak'tan birer arabulucu katılmıştır.

Şekil 4 – Arabulucuların Eğitim Aldıkları Şehirler

Şekil 5'te arabuluculara, aldıkları eğitime dair genel değerlendirmeleri sorulmuştur. Buna göre 170 kişi ile büyük çoğunluk temel arabuluculuk eğitiminin süresini yeterli görmekte, 96 kişi ise bu sürenin yeterli olduğuna ne katılmakta ne de katılmamaktadır. Eğitim aldıkları yer hakkında yine 176 kişi olumlu fikir beyan etmiş ve ortamdan memnun kaldıklarını bildirmişlerdir. Eğitim organizasyonundan duyulan memnuniyet noktasında ise 146 kişi memnun olduğunu, 88 kişi ise ne memnun olduğunu ne de memnun olmadığını belirtmiştir.

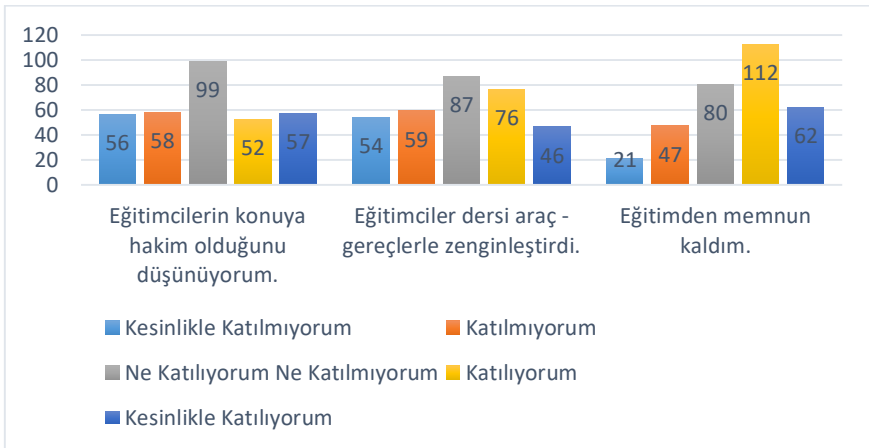

Şekil 5 – Arabulucuların Aldıkları Temel Arabuluculuk Eğitimine Dair Genel Değerlendirmeleri

Şekil 6’da katılımcıların iletişim derslerine yönelik değerlendirmelerine yer verilmektedir. Bulgulara göre arabulucular, programda kendilerine iletişim dersi veren eğitimcilerin konuya pek de hâkim olmadıklarını düşünmektedirler. Zira 322 katılımcının 98’i eğitimcilerin konuya hâkimiyeti noktasında “Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum” seçeneğini işaretlemiş, 114 tanesi de konuya hâkim olmadıklarını ifade etmiştir.

Eğitimcilerin dersi araç gereçlerle zenginleştirip zenginleştirmede sorulduğunda katılımcıların 122 tanesi eğitimcilerin dersi zenginleştirdiğini belirtmiş, 88 tanesi ise bu fikre ne katıldığını ne de katılmadığını bildirmiştir.

Bununla birlikte eğitimden memnun kalıp kalmadıkları sorulmuştur. Bu soruda katılımcılardan genel olarak temel arabuluculuk eğitimini değerlendirmeleri istenmiştir. Bu soruya 174 kişi olumlu yanıt vermiş ve eğitimden memnun kaldıklarını bildirmiştir, 80 kişi ise eğitimden ne memnun olduklarını ne de memnun olmadıklarını belirtmiştir.

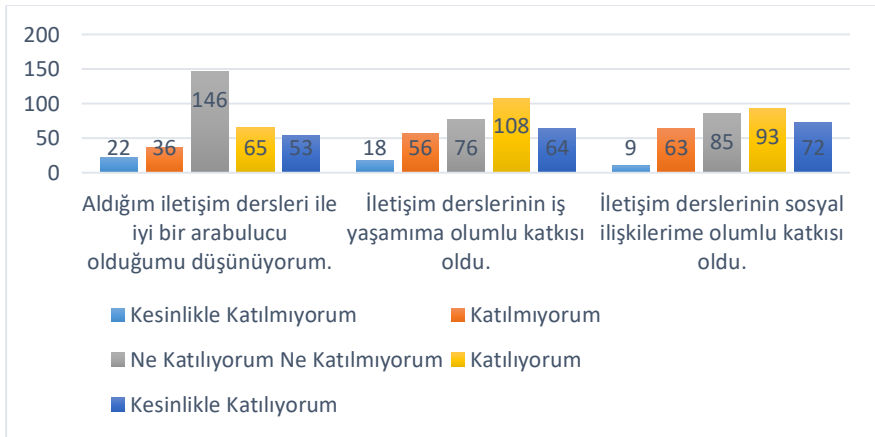

Şekil 6 - Arabulucuların Aldıkları İletişim Derslerine Dair Değerlendirmeleri

Katılımcılara eğitim programında aldıkları iletişim dersleri neticesinde fayda görüp görmedikleri sorulmuştur. Şekil 7’de gösterilen elde edilen bulgulara göre katılımcılardan 120 tanesi aldıkları iletişim derslerinin daha iyi bir arabulucu olmalarını sağladığını ifade etmiştir. Öte yandan 146 katılımcı da iletişim derslerinin daha iyi bir arabulucu olmalarında kayda değer bir değişiklik yaratmadığını bildirmiştir.

322 katılımcının 172 tanesi aldıkları iletişim derslerinin iş yaşamlarına olumlu bir katkısı olduğu yönünde görüş bildirmiştir. 76 kişi kayda değer bir değişiklik olmadığını, 74 tanesi ise iletişim derslerinin iş yaşamlarına olumlu katkısının olmadığını ifade etmiştir.

Katılımcılar, aldıkları iletişim eğitiminin sosyal ilişkilerine olumlu katkısı olup olmadığı sorulduğunda çoğunlukla olumlu katkı gördüklerini belirtmiştir. 166 katılımcı iletişim derslerinin sosyal ilişkilerine olumlu katkısı olduğunu söylerken, 70 katılımcı bu yönde bir fayda görmediğini bildirmiştir.

Şekil 7 – Arabulucuların Aldıkları İletişim Eğitiminin Kazanımlarına Dair Değerlendirmeleri

Anket katılımcılarına program dâhilinde aldıkları iletişim dersleri sayesinde yeni bilgiler edinip edinmedikleri sorulmuştur. Şekil 8’e göre gelen cevaplarda büyük çoğunluğun yani 322 kişinin 200 tanesinin iletişim dersleri sayesinde yeni bilgiler edindiği görülmektedir.

Anketin son sorusu iletişim dersleri sayesinde katılımcıların iletişime olan ilgisinin artıp artmadığını sorgulamaktadır. Buna göre 186 kişi iletişime olan ilgilerinin dersler sayesinde arttığını belirtmektedir.

Şekil 8 - Arabulucuların Aldıkları İletişim Eğitiminin Kazanımlarına Dair Değerlendirmeleri

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Onarıcı adalet düşüncesinin aslında toplu olarak yaşamının başlamasıyla ortaya çıktığı söylenebilir. Geleneksel ceza adaleti geçmiş ve işlenen suça odaklanırken, onarıcı adalet geleceğe ve telafiye odaklanmaktadır. Telafi kısmında onarıcı adaletin manevi yönü diğer adalet felsefelerine oranla daha kuvvetlidir; suçtan etkilenenlerin yanı sıra faili de merkeze koyarak herkes için en tatmin edici çözümün bulunmasını amaçlar. Herkesin tatmin olacağı bir çözüm; olumsuz duyguların ortaya çıkmasını engellediği gibi toplumsal barışa da katkıda bulunmaktadır. Daha az maliyetle, daha kısa sürede toplumsal faydanın yaratılması amacını taşıyan onarıcı adalet kapsamında tahkim, uzlaştırma ve arabuluculuk uygulamaları bulunmaktadır. Dünya genelinde 1960'lardan bu yana uygulanan arabuluculuk, ülkemizde 2012 yılında 6325 sayılı kanun ile yürürlüğe girmiştir. Yargı dışında anlaşma yöntemi olarak kullanılan arabuluculuk süreci, eğitilmiş bir hukuk profesyoneli olan arabulucular tarafından çoğunlukla doğrudan iletişim yöntemleri ile yürütülmektedir (Sherman ve Strang., 2014:287).

Arabuluculuk sürecinde mağdur ve fail taraflar bir araya gelerek çözüm süreci boyunca müzakereler yürütmektedir. Müzakereler boyunca iletişimin yadsınamaz bir etkisi bulunmaktadır zira etkili iletişim teknikleri, beden dili, ses tonu ve telaffuz ile ortamın kullanılması gibi unsurlar çözüm sürecinin gidişatını doğrudan etkilemektedir. Arabulucular sürecin hazırlık aşamasından müzakerelerin yürütülmesi ve sonuçlanmasına kadar iletişim tekniklerine başvurumaktadırlar. Dolayısıyla eğitim programlarında bulunan iletişim dersleri arabulucular için önem arz etmektedir. Temel arabuluculuk eğitim programında çatışma teorisi, arabuluculuk, arabuluculuk süreçleri, müzakere, toplumsal cinsiyet ve

uygulama dersleri bulunmaktadır; iletişim ise bu başlıklar altına yedirilmiş halde adaylara verilmektedir. Temel arabuluculuk eğitimleri, bakanlık tarafından yetkilendirilmiş üniversiteler ile Türkiye Barolar Birliği tarafından tüm şehirlerde ücret karşılığında verilmektedir. Eğitimin ardından bakanlıkça düzenlenen yazılı sınavda başarı gösteren adaylar arabuluculuk siciline kaydolma hakkı elde etmektedir.

Yargı sisteminde giderek artan iş yükü, adaletin ağır işlemesi sonucu ortaya çıkan memnuniyetsizlik ve güvensizlik duygularının toplumsal barışı zedelemesi ve teknolojideki gelişmeler artık geleneksel ceza adaletine tamamlayıcı mekanizmaları zorunlu kılmaktadır. Onarıcı adaletin giderek daha fazla başvurulana bir çözüm yöntemi olması sebebiyle; onarıcı adalet uygulayıcılarının da yetkin profesyoneller olmaları gerekmektedir. Hukukçuların yetkin birer arabulucu olabilmeleri için de eğitim programlarının itina ile hazırlanıp alanında uzman eğitimciler tarafından yürütülmesi şarttır. Eğitim programlarının değerlendirilmesi; daha kaliteli eğitim verebilmek ve daha nitelikli bireyler yetiştirmek için çok önemlidir; dolayısıyla katılımcılardan geri bildirim almak gelişme, düzenleme ve iyileşme için temel oluşturmaktadır.

Bu çalışma; Türkiye'nin her yerinde hukukçulara verilen Temel Arabuluculuk Eğitimi kapsamında iletişim derslerinin değerlendirilmesi için hazırlanmıştır. İletişim dersleri, başarılı bir arabulucu olmak için büyük önem taşımaktadır. Arabulucu adaylarının hem genel olarak eğitim programını hem de iletişim derslerini değerlendirmesi ile elde edilen bulgular yorumlanmıştır. Arabulucu adaylarına sosyal medya grupları üzerinden ulaşılmış ve yine internet üzerinde hazırlanan anket formu ulaştırılmıştır. Anket formunda yer alan sorular, dünyada en çok başvurulana eğitim değerlendirme modeli olan Kirkpatrick Dört Aşamalı Eğitim Değerlendirme Modeli temel alınarak hazırlanmıştır. Ankette bulunan toplam 16 soru beşli Likert ölçeği ile açık ve kapalı uçlu soruların karması biçiminde hazırlanmış olup son soru katılımcıların eklemek istediklerini yazabilmeleri amacıyla açık uçlu bırakılmıştır. Türkiye genelinde faaliyet gösteren ve daha önce temel arabuluculuk eğitimi almış olan 10097 genel anlamda arabulucu evren olarak alınmış, ulaşılan 486 katılımcıdan 322 tanesinin cevapları %95 güven aralığı ile araştırmaya dâhil edilmiştir.

Elde edilen bulgulara göre, katılımcılar 29 farklı şehirde temel arabuluculuk eğitimini almıştır, %53 ile en çok katılımcı İstanbul cevabını vermiştir. Katılımcıların %36'sı 5 ila 10 yıllık mesleki kıdeme sahip olduklarını bildirmiştir. %57'si kadın olan arabulucuların %42'si 31 ile 40 yaş arasında olduğunu beyan etmiştir.

Katılımcıların %52'si genel olarak temel arabuluculuk eğitiminin süresinin yeterli olduğunu belirtmiş, %54'ü eğitim yerinden memnun

olduğunu ve %45'i de eğitim organizasyonundan memnun kaldığını ifade etmiştir. Ankete katılan 322 kişinin %33'ü eğitimcilerin konularına hâkim olduğunu düşünürken %30'u da bu ifadeye ne katıldıklarını ne de katılmadıklarını bildirmekte, %37'si ise bu ifadeye katılmamaktadır. Katılımcıların %37'si eğitimcilerin dersi araç gereçlerle zenginleştirdiğini, ancak yine çok yakın bir oranla katılımcıların %35'i derslerin yardımcı materyallerle zenginleşmediğini ifade etmektedir.

Sonuçlara bakıldığında genel olarak temel arabuluculuk eğitiminden memnuniyet duyulduğu görülmekle birlikte eğitimcilerin yetkinliği ve derslerin işleniş noktalarında bazı sıkıntıların olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu da Kirkpatrick Eğitim Modelinin birinci düzeyi olan tepki aşamasının olumlu sonuçlandığını; eğitim organizasyonunun ve planlamasının normal seyrinde sürdürüldüğünü göstermektedir. Ancak ikinci düzey olan öğrenmede gerek paydaşlar gerek eğitimciler noktasında bazı aksaklıkların olduğu görülmektedir. Hâlihazırda kırk bir kurum tarafından verilen eğitimler bakanlık tarafından bir müfredat ile çerçevelenmişse de; birlik ve bütünlükten çok uzak bir görünüm sergilemektedir. Bu noktada arabulucu eğitimcilerinin sınava yönelik olarak bilgilendirilmesi ve adaylara aktarılacak müfredat açısından yol gösterici bir kılavuz hazırlanması yerinde olacaktır. Türkiye'nin her yerinden görevlendirilen akademisyenler, arabulucu adaylarına verdikleri eğitimlerde izleyebilecekleri bir programdan yoksundurlar. Bu yoksunluk bir şehirde verilen eğitimlerin çok ayrıntılı, diğer şehirde verilen eğitimin ise çok yüzeysel olması gibi olumsuz sonuçlar doğurabilmektedir. Derslerin araç ve gereçlerle zenginleştirilmesi noktasında sadece slayt sunumu yapmanın ötesinde örnek soruların çözümü, belli başlı püf noktalarının verilmesi ve iletişim dersi özelinde drama yapılması, kısa videoların gösterilmesi öğrenmenin pekiştirilmesi açısından yararlı olacaktır.

Katılımcıların %45'i iletişim dersleri neticesinde daha iyi bir arabulucu olduklarını düşünmemekte, %36'sı ise iletişim dersleri sayesinde daha iyi bir arabulucu olduklarını düşünmektedir. Bu da eğitim programındaki iletişim derslerinin çeşitli sebeplerden ötürü arabuluculuk mesleğine katkıda bulunmadığını göstermektedir. Hâlbuki iletişim becerileri arabuluculuk mesleğinin temelini oluşturmaktadır, mevzuat bilgisi kadar bu bilginin nasıl kullanılacağı da başarı oranına etki etmektedir. Dolayısıyla farklı öğretim tekniklerinin iletişim derslerine entegre edilmesi ve gerektiği takdirde iletişim müfredatının yeniden düzenlenmesi ya da iletişimin müstakil bir ders olarak verilmesi gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır. Öte yandan, arabulucuların %53'ü iletişim derslerinin genel anlamda iş yaşamlarına, %51'i de sosyal ilişkilerine olumlu bir katkısı olduğunu belirtmişlerdir. Buna göre Kirkpatrick Dört Aşamalı Eğitim Değerlendirme Modelinin üçüncü aşaması olan aktarmanın tam olarak

gerçekleşmediği yani katılımcıların derslerde edindikleri bilgileri gerçek hayata adapte etmekte başarılı olamadıkları görülmektedir.

Anketin son Likert ölçekli soruları iletişim derslerinin arabuluculara yeni bilgiler kazandırıp kazandırmadığını ve iletişime olan ilgilerinin artıp artmadığını ölçmektedir. Buna göre katılımcıların %62'si yeni bilgiler edindiğini ifade ederken %57'si iletişime olan ilgilerinin arttığını belirtmektedir. Yeni bilgiler edinmek ve bu konuya olan ilgilerinin artması şüphesiz arabulucuların mesleki başarı oranlarını yükseltecek bir çıktıdır. Bu anlamda eğitim programının başarılı olduğu söylenebilir.

Anketin son sorusu olan açık uçlu bölümde katılımcılar iletmek istedikleri noktaları yazmışlardır. Bu cevaplar değerlendirildiğinde arabulucuların taleplerinin gerçekten de dersin işlenişi ve mevzuat dışı derslerin yoğunluğunun arttırılması yönünde olduğu ortaya çıkmaktadır. Derslerin drama, uygulama gibi yöntemlerle zenginleştirilerek öğrenmenin pekiştirilmesi bunun yanı sıra mevzuat dışı yani hukuk dersleri haricindeki çatışma, müzakere ve toplumsal cinsiyet derslerine ağırlık verilmesi daha iyi arabulucular yetiştirmek adına faydalı bir adım olacaktır. Bu derslere ek olarak; iletişimin ayrı bir ders olarak planlanması ve tıpkı uzlaştırmacı eğitimlerinde olduğu gibi arabuluculara da verilmesinin uygun olduğu düşünülmektedir.

Sınavların belirli bir düzende olmaması, ihtiyaca binaen Adalet Bakanlığı tarafından düzenlenmesi; belli dönemlerde arabulucu adaylarının artmasına neden olmaktadır. Herhangi bir dönemde açılacak sınava girebilmek adına adaylar açılan eğitim programlarına katılmaktadırlar. Eğitimin tamamlanmasının ardından uzun süre sınava girmek için bekleyen adaylar bilgilerinin çoğunu unutmaktan mustarip olduğundan bu defa da yenileme eğitimlerine katılmak mecburiyetinde kalmaktadır. Aynı sorun arabulucularda da mevcuttur, mevzuat dışı bilgilerin unutulmasından yakınan arabulucular belirli periyotlarla mevzuat dışı eğitimlerin faydalı olacağı görüşünü iletmektedirler. Dolayısıyla hem sınav takviminin bir düzene oturtulması hem de eğitimlerin dönemsel olarak tekrar edilmesi bir ihtiyaç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Onarıcı adalet, bugün tüm dünyada giderek adalet sistemlerinde kendine yer bulmaktadır. Gelişen teknoloji ile işlerin yapılış şekli, bireylerin etkileşime geçme şekli tümüyle değişmiş durumdadır. Bu da bireyler arasında çatışmaların doğmasına, dolayısıyla da yargıya aksettirilen anlaşmazlıkların artmasına sebep olmaktadır. Artan dava sayısı adaletin tecellisini geciktirdikçe toplumsal huzur ortamı yara almaktadır. Tüm bu olumsuzlukların önüne geçebilmek adına onarıcı adalet uygulamaları ülkemizde de yürürlüğe konmuştur. Bu kapsamda eğitim alan ve sınavda başarı gösteren hukukçular arabulucu olarak göreve

başlamakta ve mahkemelerin iş yükünü azaltmakta, adaletin tesis edilmesini daha hızlı ve masrafsız bir biçimde sağlamaktadırlar. Anlaşmazlıkların taraflarının arabuluculuk sürecini tercih etmesi ve süreçten memnun bir şekilde ayrılması; arabulucunun yetkinliğine ve niteliklerine bağlıdır. Yetkinlik ve niteliklerin arttırılması da ancak verilen eğitimlerin kalitesinin artması ile mümkündür. Bu doğrultuda gerçekleştirilen bu çalışmada arabulucuların iletişim dersleri özelinde temel arabuluculuk eğitimini değerlendirmeleri amacını taşımaktadır. Elde edilen bulgular ışığında eğitim müfredatlarının iletişim dersleri yönünde genişletilmesi gerektiği, eğitimcilerin bilgilendirme ve yol göstermeye ihtiyaç duyduğu, derslerin işlenişi bakımından da değişikliklere gidilmesi gerektiği ortaya çıkmıştır. Bundan sonra bu alanda yapılabilecek çalışmalarda ön test ve son test uygulamaları ile eğitim programlarının değerlendirilmesi yapılabilir ve benzer çalışmalar uzlaştırmacı eğitimleri için de uygulanabilir.

KAYNAKÇA

- Albayrak, H. (2018). *Eşitlik ve Tarafsızlık İlkelerinin Zorunlu Arabuluculuk Bağlamında Yeniden Değerlendirilmesi Zorunluluğu*, Gaziantep University Journal of Social Sciences, 17 Etik Özel Sayı, 12 – 24.
- Bıçak, V. (2018). *Onarıcı Adalet Yaklaşımıyla Ceza Adalet Sisteminin Yeniden İnşası*, Adalet Şurası, Ankara.
- Jahic, G. ve B. Yeşiladalı. (2008). *Onarıcı Adalet, Mağdur – Fail Arabuluculuğu ve Uzlaşma Uygulamaları: Türkiye ve Avrupa Bakışı* (Der. Galma Jahic ve Burcu Yeşiladalı), Bilgi Üniversitesi: İstanbul.
- Kirkpatrick, D. L. ve J. D. Kirkpatrick. (2008) *Evaluating Training Programs The Four Levels*, Third Edition, Berrett – Koehler Publishers, Inc.: California.
- Kumral, O. ve A. S. Saracaloğlu. (2011). *Eğitim Programlarının Değerlendirilmesi ve Eğitsel Eleştiri Modeli*, Uluslararası Eğitim Programları ve Öğretim Çalışmaları Dergisi, 1 (2), 27 – 35.
- Reio Jr., T. G., T. S. Rocco, D. H. Smith ve E. Chang. (2017). *A Critique of Kirkpatrick's Evaluation Model*, New Horizons in Adult Education & Human Resource Development, 29 (2), 35 – 53.
- Sherman, L. W. ve H. Strang. (2014). *Delil Temelli Hüküm Olarak Onarıcı Adalet* (çev. Elif Bekar Canpolat), Ceza Hukuku ve Kriminoloji Dergisi, 2 (1-2), 281 – 322.
- Uludağ, Ş. (2011). *Onarıcı ve Cezalandırıcı Adalet: Paradigma Değişikliğini Tetikleyen Şartlar*, 13 (4), Polis Bilimleri Dergisi, 127 – 151.

Varış, F. (1998) *Eğitimde Program Geliştirme Teori ve Teknikler*, Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, No. 167.

İNSANIN TAŞRASI: YUMURTA FİLMİNİN GÖSTERGEBİLİMSEL ANALİZİ

Emir KUBAT

*Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sinema
ve Televizyon Yüksek Lisans Programı, Aydın-Türkiye,
emrkb16@hotmail.com*

Öz: Yaşam serüvenine taşrada başlayan birey taşradaki yaşamın durağanlığından ve içine kapanıklığından şikâyet etmekte ve şehre göç etmek istemektedir. Şehirdeki hızlı ve canlı hayat taşrada yaşayan insanların şehre gitmek istemesindeki diğer sebeplerdendir. Fakat taşralı birey şehre göç ettiğinde şehirdeki yaşama ayak uydurmakta güçlük çekmektedir. Doğup büyüdüğü yerden diğer bir ifadeyle köklerinden, yurdundan kopan birey, şehirde bu kopukluğun sancılarını çekmektedir. Şehirdeki yaşamını benimsemekte güçlük çekmekte ve aidiyet problemi yaşamaktadır. Birey, bu sıkıntıların sonucunda köklerine, taşraya geri dönme isteği hissetmektedir. Fakat taşraya dönmek beraberinde bazı sorunlar getirecektir. Çünkü sorun taşradaki hayatta ya da şehirdeki hayatta değildir. Bireyin hissettiği sıkıntıların sebebi içsel sebepler olmakla birlikte birey gideceği her yere kendiyle beraber bu sıkıntıları da götürecektir. Bireyin yaşadığı bu sıkıntının yansımaları kendisine birçok sanat dalında olduğu gibi sinemada da yer bulmaktadır. Bu konu özellikle yakın dönem Türk Sinemasında sıkça işlenmektedir. Nuri Bilge Ceylan, Zeki Demirkubuz ve Yeşim Ustaoğlu gibi yönetmenler filmlerinde taşra sıkıntısına yer veren yönetmenlerdendir. Bu yönetmenlerden biri olan Semih Kaplanoğlu, Yusuf Üçlemesinde taşra sıkıntısı çeken ve taşradan şehre giden fakat daha sonra taşraya geri dönen Yusuf'un hikâyesini anlatmaktadır. Bu çalışmada taşra ve şehir arasında gidip gelen bireyin arafta kalmışlığı; Semih Kaplanoğlu'nun Yumurta filmi referans alınarak göstergebilimsel eleştiri yöntemi ve Carl Gustav Jung 'un *yeniden doğuş* kavramı kullanılarak incelenmeye çalışılacaktır. Bu makale çalışmasının ana hipotezleri çerçevesinde konu dâhilinde kaynak taraması yapılmış ve taşranın tarihsel gelişimi ve şehirleşen taşralar gibi kavramlar irdelenerek konu geliştirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Göstergebilim, Semih Kaplanoğlu, İnsanın Taşrası, Yumurta

GİRİŞ

Şehrin veya merkezin ekonomik ve sosyal anlamda daha iyi olduğunu düşünen ve taşranın durağanlığından sıkılan bireyler şehirlere hızlı bir şekilde göç etmektedir. Bu göçler sonucunda taşra ve şehir kavramlarının yapısı değişmektedir. Taşradan şehre giden bireylerin önemli denecek derecede bir kısmı şehrin yapısına ayak uydurmakta zorlanmaktadır.

Taşrada doğup büyüdüğü için şehrin kendi dinamiklerine uzak kalmakta ve bir şekilde bu yapının içine dahil olamamaktadırlar. Bu dışarıda kalmışlığın ortaya çıkardığı hislerle içinde doğduğu yere-taşraya geri dönme isteği olan insanlar geriye döndükleri zaman istedikleri veya bekledikleri durumla karşılaşamamaktadırlar. Bunun sebebi taşrada doğan, büyüyen bireyin şehre göç etmesiyle birlikte karakterinde ortaya çıkan değişikliklerdir. Bu durumdan sonra kişi ne taşralı ne şehirlidir.

Türk sinemasında özellikle 1990'lardan sonra Nuri Bilge Ceylan, Yeşim Ustaoglu gibi yönetmenler filmlerinde taşra, taşrada sıkışan ve şehre göç etmeye çalışan insanlar ya da şehirlerin taşralaşması gibi konuları işlemişlerdir. Sinemasında taşraya yer veren yönetmenlerden bir diğeri Semih Kaplanoğlu'dur. Kaplanoğlu, 2000'li yılların sonlarına doğru tamamladığı Yusuf Üçlemesinde taşrayı ve taşrada sıkışan, şehre göç etmek isteyen fakat daha sonra taşraya geri dönen Yusuf'un hikâyesini anlatır. Serinin ilk filmi olan ve 2007 yılında tamamlanan Yumurta'da gençliğinde taşranın durağanlığından ve ailesel sorunlardan dolayı şehre göç eden Yusuf'un, annesinin ölümü sebebiyle taşraya dönüşü ve burada yaşadıkları anlatılmaktadır. Yusuf'un taşraya diğer bir deyişle geçmişine dönüşünü anlatan Yumurta filmi incelenirken göstergebilimsel ve psikanalitik yaklaşımlar kullanılacaktır.

İnsan yaşamı boyunca, hayatına dâhil olan ne varsa anlama ve anlamlandırma süreci içerisinde olmuştur. İnsan zihninde yer alan her şey belirli anlamlar taşır. Zihin, bu anlamları tam kavrayabilmek ve görünenin arkasındaki olguları ortaya çıkarabilmek adına göstergelerden faydalanmaktadır. Sinema, yüz yıllık tarihi içerisinde geçmiş, gelecek ve şimdiden beslenerek yaşamı anlama ve anlamlandırma yolunda önemli bir sanat dalı durumundadır. Bu anlamlandırmaları ortaya çıkarmak için göstergelerin önemi yadsınamaz bir gerçektir. Sinemanın başlı başına bir gösterme sanatı olduğu düşünüldüğünde; bir filmin içerisinde yer alan görüntülerin, ses kuşağının, yapay müziklerin, efektlerin, kamera açılarının ve kadrajın içindeki her şeyin bu anlamı oluşturmada etkili olduğu söylenebilir. Filmin içindeki bütün bu unsurlar film incelenirken seyirciye ve eleştirmene çağrışımlar ve ipuçları sunmaktadır. *Anlatıların Yapısal Çözümlemesine Giriş* kitabında Roland Barthes, göstergebilim ve nedensellik kavramı üzerinde durur. Barthes 'in "işlevler" ve "belirtiler" olarak tanımladığı unsurlar, anlamın yaratılmasında ve anlatıların çözümlenmesinde seyirciye ve eleştirmene yardımcı olur (Kabadayı, 2018: 65-66). İşlevsel birim, sözcenin söyleniş biçimi değil, söylemek istediği şeydir. Belirtiler ise; filmin içindeki karakterler ve onların kimlikleriyle ilgili bilgilerdir. Karakterlerin bıraktığı genel izlenime yönelik belirtmeler ve filmin içindeki göstergelerin ve imgelerin incelenmesi öykünün anlamı için gerekli kaynaklar konumundadır. Barthes'a göre bu çağrışım ve ipuçları imgeler yaratır. Bu imgeler, polisemik yapıya sahiptir yani dilsel

göstergeleri de içeren diğer göstergelerden ve açık uçlu veya çoklu anlamlardan oluşur (Barthes, 1988: 24-25). Filmlerin incelenmesinde yararlanılan diğer bir eleştiri yöntemi ise psikanalitik yaklaşımdır.

Psikanalitik eleştiri, Christian Metz tarafından, ruhsal çözümlemenin film seyretme etkinliğini-yani filmle nasıl etkileşime girildiğini, filmin anlamlarını nasıl yarattığını, izleyicinin hangi anlamları kurduğunu-anlamada yardımcı unsur olarak değerlendirilmiştir (Akt, Kabadayı, 2008:75). Psikanalitik yaklaşımda filmin içindeki karakterler ya da olay örgüsü incelendiği gibi filmin yaratıcısı olan yönetmenin bilinçdışı da incelenmektedir. Filmin yaratıcısı olarak yönetmenin dünya görüşü ve karakteri de filmin anlamlandırılmasında eleştirmene ve seyirciye farklı bakış açıları sunacaktır. Tıp ve psikiyatri kökenli bir ruh çözümlemecisi olan Jung, *Dört Arketip* kitabında *Yeniden Doğuş* kavramından bahsetmiştir. Jung’a göre yenidoğan kavramı hep aynı anlamda kullanılmaz. Ruh göçü, reenkarnasyon, diriliş ve *sensu strictiori* (tam anlamıyla) yeniden doğuş gibi yeniden doğuşun çeşitleri vardır (Jung,2015:46-47). Birey bazen doğrudan bazen ise dolaylı olarak yeniden doğuş ritlerine katılır. Bireyin çıktığı yolculukta içsel bir itki ya da dışarıdan bir müdahale ile yeniden doğuş gerçekleşir. Bu noktadan sonra birey kimi zaman fiziken kimi zaman ruhen kimi zaman ise hem fiziken hem ruhen değişime uğramaktadır. Jung’a göre, yeniden doğuş herhangi bir biçimde gözlemleyebileceğimiz bir süreç değildir. Onu ne ölçebiliriz ne tartabiliriz. Ne de fotoğrafını çekebiliriz. O algılarımızın tamamen ötesindedir (Jung,2015:49). Jung, yeniden doğuş kavramının, insanlığın ilk ifadelerinden biri olduğunu söylemiştir ve bu kavramı kendisinin ortaya attığı *arketip* kavramıyla temellendirmiştir (Jung,2015:49).

Taşra Kavramı ve Tarihsel Gelişimi

Taşra, kelime anlamı olarak “*Bir ülkenin başkenti veya en önemli şehirleri dışındaki yerlerin hepsi, dışarlık*” (www.sozluk.gov.tr) kısaltması anlamına gelmektedir. Türk Dil Kurumunda ayrıca taşra kelimesinin karşılığı olarak “*yüznumara*”, “*ayakyolu*” ve “*hela*” gibi kavramlar karşımıza çıkmaktadır. Tanımda yer alan “*önemli şehirler dışında kalan*” ve “*ayakyolu*”, “*hela*” gibi kavramlar taşraya merkezden nasıl bakıldığı konusunda ipuçları vermektedir. Taşra kavramı çoğu toplumda merkezle organik bir bütünlük oluşturan periferileri ifade ederken; Türkiye’de hiyerarşiyi, başkalık tınısını içeren bir ilişkiyi anlatır. Metropol-merkezin idari veya siyasal etkinlikleri, nüfus yoğunluğu ya da ekonomik-ticari kültürel ağırlığı ile belirleyici konumu, olağan bir merkez-periferi ilişkisinde normal bir durum olarak algılanabilirken, bunun Türkiye taşrasında neredeyse zorla kabul ettirilmiş bir hiyerarşi gibi algılanabilmesi dikkat çekicidir” (Laçiner,2005:14).

Tanıl Bora *Taşraya Bakmak* adlı kitaptaki yazısında taşra için şu ifadelerde bulunuyor. “Dar ufuklar, kahredici bir yeknesanlık, boğucu bir taassub, iletişim evreninin-teknolojiyle daha da derinleşebilen-kısıtlılığı, cemaatlere sıkışmış kısır bir kamu âlem, yabancı olan her şeyi tuhaf bir bitkiymiş gibi algılayan ‘yabani’ bir hal, vasatlığın hizaya sokucu egemenliği...” (Bora,2005:40) Nurdan Gürbilek ise taşra sıkıntısı kavramına değinerek şunları söylemiştir:

Bir dışta kalma, bir daralma, bir evde kalma deneyimi. Evin içinde, dört duvar arasında, dantelli tül perdelerin ardında yaşanan bir sıkıntı. Her gün aynı saatte geçen trenin sesinin böldüğü, tren ufukta kaybolurken yeniden bütün ağırlığıyla, çöken; yolu kasabaya düşmüş bir kervanın çanlarıyla dağılan, çan sesleri sönüp gittiğinde daha da artan bir sıkıntı. Ancak taşrada bulunmuşların, hayatlarının şu ya da bu aşamasında taşranın darlığını hissetmişlerin, hayatı bir taşra olarak yaşamışların, kendi içlerinde bir şeyin daraldığını, benliklerinin bir parçasının sapa ve güdük kaldığını, gidecek bir taşradan ibaret kaldığını hissedenlerin anlayabileceği bir sıkıntı (Gürbilek,1995:50,51).

Mustafa Arslantunali taşradaki bu kapalılığın ve durağanlığın kaynağına inmenin ve oradaki derinliği anlamının kolaylığından ve öneminden söz eder. “Taşra durağandır, kapalıdır, sıkıcıdır. Öyledir ama, bütün bunların bağrında, o yavaş işleyen zamanın, sıkıntının ve boşluğun içinde saklı derinliği çıkarmak için ille de Çehov olmak gerekmez. (Bora,2005:57). Necati Mert ise taşra konusuna daha farklı ve daha olumlu bir pencereden bakar:

İstanbul’un ve onunla birlikte anılan İzmir ile Ankara’nın, hatta İzmit, Eskişehir, Adana, Bursa’nın- kozmopolit yozluğuna, ‘ecnebililiğine’, mukallitliğine, protezliğine karşı; yerliliği, yerleşikliği, olgunluğu, ölçülülüğü, bir bakıma sahiçiliği cisimleştiriyor. Hiç de sanıldığı gibi durağan olmayan taşranın kendi zemininde, ‘uçmadan’ kotardığı değişimin; taşranın ‘gelenekleri üstüne sınıksı kapanmayan ama bütünü de çıplaklaşmayan kendi halinde, farfarasız, rüküşleşmeyen insanların sahiçiliğini yüceltıyor (Bora, 2005:51).

Taşra kavramı ülkenin siyasi ve ekonomik değişimleriyle beraber zaman içerisinde değişime uğramış ve farklı zamanlarda farklı tartışmaların konusu olmuştur. Taşranın kavramının ortaya çıkması ve bugünkü anlamını kazanmasını tarihsel olarak Osmanlı’nın son dönemlerine kadar gitmektedir. Osmanlı’da İstanbul’un dışında kalan yerler taşra olarak adlandırılmış ve merkez tarafından valiler ve yöneticiler gönderilerek yönetilmiştir. İmparatorluğun yıkılıp Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulmasıyla beraber toplumun değişmesine paralel olarak taşra ve taşralı kavramları da değişime uğramıştır. Yeni rejim kalkınma ve çağdaşlaşma politikalarıyla birlikte inkılaplar yapmaya başlamıştır. Şapka kanunu, kılık kıyafet kanunu bunlardan sadece bazılarıdır ve köyde-taşrada yaşayan halkı önemli derecede etkileyen değişimlerdir. Rejimin taşraya ve taşralıya bakışı Osmanlı Döneminden

farklıdır ve bu farklılık kısa sürede etkisini hissettirmeye başlamıştır. “Cumhuriyet”i kurucu kadrosunun, asker-sivil bürokrasinin devletin bekasına, otoritesine, düzenleyici fonksiyonuna öncelik ve belirleyicilik veren bir modernleşme projesi ile başkent Ankara’yı idari-siyasi ve ideolojik merkez olarak empoze etmeleri, taşraların karşısında İstanbul’un yanı sıra ikinci bir merkezin daha çıkması anlamına geliyordu” (Laçiner,2005:18). Rejimin yaptığı bu girişimler taşra kavramının zaman içerisinde değişmesine sebep olmakla birlikte, taşradan merkeze yönelik olarak bir tepkinin ortaya çıkmasına da yol açmıştır.

Şehirleşen Taşralar ve Taşralaşan Şehirler

Türkiye’nin çok partili hayata geçmesiyle birlikte başlatılan ekonomik ve sosyal bazı değişimler beraberinde sanayileşme ve şehre doğru bir işçi-emekçi göçüne yol açmıştır. Şehirlerin ekonomik ve sosyal birer çekim merkezi haline gelmesi bu göçlerin başlıca sebeplerinden bazılarıdır. Göç; insanların veya grupların coğrafi, ekonomik ve sosyal nedenlerle zaman ve mekânda yer değiştirmesi ile gerçekleşen ve eylemin bitiminden sonra etkileri devam eden bir süreçtir. Genelde göç, iç göç ve dış göç olmak üzere iki çeşitte incelenebilir. Ülke sınırları içerisinde bölge, kent, kasaba ve köy gibi bir yerden diğerine yerleşmek amacıyla gerçekleştirilen nüfus hareketi veya başka bir ifadeyle ekonomik, siyasi, sosyal nedenlerle ülke sınırları içerisinde bir bölge ya da kesimden başka bir bölge ya da kesime doğru akan nüfus hareketleri (TDK, 2011) iç göç olarak ifade edilir.

Bu göçler bireyin ya da grubun göç etmek istediği yere ulaşmasıyla bitmemekle birlikte beraberinde bazı sorunlar getirmiştir. Taşrada doğup büyüyen ve taşranın değerlerine göre kendini yetiştiren birey şehirdeki yaşama ayak uydurmakta güçlük çekmiştir. Taşradaki alışkanlıklarını göç ettiği yerde yani şehirde de devam ettirir. Bir taraftan şehrin yaşam standartlarına uymaya çalışırken diğer taraftan büyüdüğü ve karakterinin olduğu taşranın alışkanlıklarını sürdürmeye devam ettirmiştir. Bu durumun yansımaları bireyde olduğu gibi toplumda ve şehrin iç dinamiklerinde de kendisini göstermiştir. “Sonuç, taşranın şehri kaplaması oluyor. Tipik bir ifadeyle: İstanbul’da Sivas’tan büyük bir Sivas, Erzincan’dan büyük bir Erzincan var” (Laçiner,2005:40). Köy-kent arasında kalan ve bu iki mekân arasında bir istasyon görevi gören taşra-kasaba zaman içerisinde kendisini meydana getiren özellikleri yitirmekte ve değişime uğramaktadır. “Bu süreçte taşra açısından bakacak olursak... Şok edici şehirleşme tecrübesi için artık büyük şehre gitmek şart değil; şehir şoku gezici bir kumpanya gibi taşrayı ziyaret ediyor. Taşranın ‘mahremi’ bozuluyor” (Bora,2005:45). Bu değişim sonucunda kimi zaman demografik ve sosyal özelliklerinden ödün vererek köye yaklaşmakta kimi zaman da modernleşmenin ve şehirleşmenin etkisiyle büyükşehirlerle benzerdir. Mustafa Kutlu bir yazısında bu konuya değinerek şu tasvirlerde bulunmuştur:

Tabii ki onların artık arastası, semercisi, nalbandı, iki yanı dut ağaçları, kavak ve çınarla kaplı sokakları kalmamıştır. Muhtemelen bir veya birkaç bulvara, meydana, heykele, çok katlı iş hanlarına, mahalli gazetelere, hükümet ve belediye saraylarına, düğün salonlarına, halı sahalara kavuşmuşlardır. Üçüncü ligde oynayan futbol takımları vardır. Bir kısmı memleket evladı sanayicilerin yatırımları ile organize sanayi bölgelerine ulaşmış, ihracata başlamış, ha desen “Anadolu Kapları” sayılacak seviyeye çıkmışlardır. Yani artık ‘kasaba’dan kastedilen o sessizlik, o tıkanmışlık, o kendi içine kapanmışlık kalmamıştır. Nereden bakarsak bakalım ‘kasaba’ fiilen yoktur artık. Ama ruhu yaşıyor. Meclisteki kavgalarda, Hilton’daki düğünlerde, taşra üniversitelerinde, şark köselerinde (Kutlu,2001:105).

Şehir, taşradan gelen göçler sonucunda büyük nüfusu ve bu nüfusun beraberinde getirdiği kültürü yok sayamamakta ve ortaya şehrin ve taşranın yaşama alışkanlıklarının harmanlandığı bir durum çıkmaktadır. Bu durumun sonucunda artık iki taraflı bir etkileşim söz konusudur. Şehrin taşradan etkilendiği gibi taşra da şehirden etkilenmektedir.

Küreselleşmeyle birlikte şehir ve taşra kavramları birbirlerinden etkilenerek demografik, sosyo-kültürel ve ekonomik anlamlarda değişime uğramışlardır. “Birbirinin üzerine kapanan iki zıt süreç işliyor aslında. Hem şehirler taşralaşıyor hem taşrada şehirleşmenin veçheleri zuhur ediyor” (Bora,2005:44). Bu gelişmeler sonucunda merkezin dışında kalan yerler olarak tarif edilen taşra kavramı kendisine şehrin içinde, kıyısında ya da köşesinde yer bulmuştur. Gecekondulaşma ve aynı köyden, kasabadan ya da şehirden göç eden insanların-akrabaların gittikleri yerde aynı muhitte ev tutarak yaşamaları büyükşehirlerde küçük taşraların kurulmasına sebep olmuştur. Bu durum büyükşehirlere sadece taşra değil taşralılığı da getirmiştir. “Sadece bozkır kasabalarında, Anadolu ücralarında değil, en modern ve “dünyaya açık” muhitlerde de görebiliriz taşralılığın yüzünü” (Bora,2005:40).

Taşrada doğup büyüyen insanlar şehre yerleştikleri zaman kendileriyle beraber taşralılığı da götürmektedir. Böylece kişi fiziksel olarak taşradan kopmakta fakat içindeki taşralılıktan uzaklaşamamaktadır. Nitekim kişinin çektiği sıkıntının kaynağı taşra değildir. Ya da taşra sıkıntısı diye adlandırılan olgu sadece taşrada yaşanabilecek bir duygu değildir. Gürbilek, taşra sıkıntısını “Taşra sözcüğüne yalnızca mekâna ilişkin bir anlam yüklemeyen, yalnızca köyü ya da kasabayı kast etmeden, onları da ama onların ötesinde, şehirde de yaşanabilecek bir deneyim” (Gürbilek, 2005:55-56) olarak tanımlamıştır. Dolayısıyla taşra çekilen sıkıntının yaşandığı mekândan öteye gitmemektedir. Kişi böyle zanneder ve bu sebeple taşradan gitmek ister. Fakat şehre gidince yaşadığı sıkıntıdan kurtulamaz, taşrada yaşadığı daralmayı ve durağanlığı şehirde de yaşamaya devam eder. Nurdan Gürbilek’inde dediği gibi “[...] ama ister büyük şehir olsun bu ister düş ister aşk, o dünya biraz olsun bir genişleme

vaat eder, ardından darlığın sınırlarını daha da kalın bir çizgiyle yeniden çizer” (Gürbilek, 2005: 54,55).

Taşra ve şehir arasında gidip gelen daha doğrusu arafta kalan birey, kendini bir yere ait hissedememe, daralma ve sıkışma gibi sancıları yaşamaya devam eder. Bireyin çektiği bu sıkıntı sinemada da kendine yer bulmaktadır. Semih Kaplanoğlu 2008 yılında çektiği Yumurta’da taşradan şehre giden fakat daha sonra taşraya geri dönen Yusuf’un hikâyesini anlatmaktadır.

Yumurta: Eve Geri Dönüş

Üç filminden oluşan Yusuf Üçlemesi, Yusuf’un yetişkinliğinden başlayarak, gençliğini ve çocukluğunu anlatmaktadır. Yumurta, üçlemenin ilk filmidir ve Yusuf’un yetişkinliğini konu alır. Film şehirde sahafılık yapan Yusuf’un, annesinin ölmesi nedeniyle Tire’ye dönmesini ve orada yaşadıklarını anlatır. Yusuf yıllar önce ayrıldığı memleketine, taşraya geri döner ve çocukluğuyla, kökleriyle ve çektiği sıkıntılarla yeniden yüzleşir.

Film bir *prologla* başlar. Yaşlı bir kadın kameraya doğru yürürken görülür. Kameraya yaklaşınca bir süre bekler ve sağına soluna bakındıktan sonra diğer yola girerek arkası dönük bir şekilde kameradan uzaklaşır. Kadının gittiği yönde servi ağaçları vardır. Metz, sinematografik yan anlamların daima simgesel olduğunu savunmuştur. Metz’e göre izleyici, temel anlama eklenen ya da onu aşan yan anlamı kültürel olarak tanımlamış ve bireysel olarak içselleştirilmiş uyuşumla anlamlandırır (Metz, 2012:108). Bu bağlamda kadının gittiği yönde servi ağaçlarının olması ve servi ağaçlarının da bir anlamda mezarlarda oluşu itibarıyla ölümle yaşamın bir bağlantısını simgelemesi kadının ölüme gittiğini çağrıştırmaktadır. Diğer taraftan seslerini duyduğumuz fakat görüntüde bulunmayan çan, sürü ve rüzgâr sesleri bize zaman ve mekân hakkında fikirler verir. Bu çan, sürü, rüzgâr ve horoz sesleri birer kod olarak düşünüldüğünde; bu kodların bir toplumda ortak bir anlama geldiği varsayılabilir. Başka bir deyişle, kelimeler, davranışlar, renkler, sesler ve bunun gibi kodların kullanımında, bu kodlarla ilgili ortak anlamlar üzerinde uzlaşma sağlanmış olmalıdır (Akt. Kabadayı, 2008:70). Bu sahnede ise horozların ötmesi sebebiyle sabah olduğu, rüzgâr ve hayvanların sesleri sebebiyle ise doğanın hakimiyeti belirgin bir şekilde hissedilir. Daha sonra bu kadının Yusuf’un annesi olduğu ve ölüme gittiği anlaşılır. Filmin bir ölüm sahnesiyle açılması yönetmenin ölüm ve yaşam arasında kurduğu bağlantıyı ve ölümle yaşamı birbirinden ayırmayıp aksine birbiriyle irtibatlı ve birbirini etkileyen iki dünya gibi kurguladığını göstermektedir. Kaplanoğlu verdiği bir röportajda “Evet, çünkü annenin ölümü bizi doğuma götürür. Biz de onunla birlikte ölür, sonra yeniden doğarız [...] Bu ölüm Yusuf için de yeni ve başka türlü bir hayat anlamına gelecek. Annenin ölümü Yusuf’un hayatını dönüştürecek, yeniden

şekillendirecek” (Şirin,2017:157) sözleri yönetmenin ölümle yaşamı birbirini etkileyen iki durum olarak düşündüğünü göstermektedir. Annenin ölmesi Yusuf için bir yeniden doğuş olacaktır. Böylece Yusuf, yıllar önce ayrıldığı köklerine ve yuvasına annesinin ölümüyle birlikte yeniden dönecektir.

Görsel 1: Zehra Annenin ölümü

Bir sonraki sahnede sahaf dükkânı görülmektedir. Şehirde sahafılık yapan Yusuf’un mesleği ve sahafın atmosferi bize onun karakteriyle, yaşantısıyla ve geçmişiyle ilgili bilgiler vermektedir. Sahafta bir yatak vardır ve Yusuf yatmak için hazırlanır. Yusuf çay içerken telefon çalar ve telefondaki ses Yusuf’a Tire’yi araması söylenir. İş yeriyle evinin aynı yer olması, yıllar önce memleketinden şehre gelen Yusuf’un şehirde bir yurt ve yuva bulamayışının göstergesidir. Diğer tarafta eski kitaplarla ve eski plaklarla sarılı sahaf ve çalan müzik bize Yusuf’un şimdiki zamanda yaşamaktan daha çok geçmişle bir ilişki ve mücadele içinde olduğunu göstermektedir.

Devam filmlerinden de anlayacağımız üzere Yusuf, Tiredeyken şair olmak istemektedir. Şiirler yazar ve bu şiirlerini dergilere gönderir. Yumurta’da Yusuf’un şair olma isteğinin gerçekleşmediğini ya da bunu eskisi kadar istemediği görülmektedir. Belki de Yusuf şair olamadığı için edebiyatla ve kitaplarla yakın olabileceği bir meslek seçmiştir.

Yusuf yatmaya hazırlanırken içeriye elinde şarap şişesiyle alımlı bir kadın girer. Yusuf “*kapalıyız*” der fakat kadın sahaftan çıkmaz. İçeride gezinir ve Yusuf’a yemek kitaplarının nerede olduğunu sorar. Yusuf umursamaz bir şekilde kitabın yerini eliyle işaret eder. Daha sonra kadın aldığı kitabı şarapla takas eder ve sahaftan çıkar. Kadın alımlılığı, elindeki şarap şişesi, gece yarısı sahafta gelmesi, kıyafetleri ve konuşmasıyla filmin devamında göreceğimiz Ayla karakterinin zıttı olan ve taşranın karşısına

konulabilecek bir şehirli kadın imajı çizmektedir. Yusuf ise bu alımlı kadına karşı umursamazdır. Kısa cevaplar verir ve konuşurken kadına bakmaz. Diğer bir ifadeyle kadına bakar ama kadını görmez, adeta kördür. Fakat bu körlük temel anlamıyla bir görme bozukluğunu değil arzuların körlüğünü ifade eder. Kadın sahaftan çıktıktan sonra Yusuf, Tire'yi arar ve dükkâmı kapatarak arabasına biner. Bir süre Yusuf'un yolculuğu görülür. Tünelden ve yollardan geçen Yusuf ezan ve doğa sesiyle birlikte Tire'ye varır. Bu yolculuk Tire'de Yusuf'un kendi içine yapacağı yolculuğun önceden bir ipucunu vermektedir.

Yusuf uzun yolculuktan sonra Tire'ye varır. Taşraya özgü bir mekân olan pazardan geçerek evine doğru yol alır. Pazardaki kalabalığın aksine sokaklar sessiz ve sakindir. Yusuf evine gelince renksiz ve yüksek bir bahçe duvarından içeri girer. Sessiz ve sakin sokaklar, renksiz ve yüksek bahçe duvarı taşranın tekdüzeliğini, durağanlığını ve sıkıcılığını çağırırsa da evin süslü bahçe kapısı bu çağırışımın ardında nice bilinmezliklerinin ve belki de nice güzelliklerin olduğunu göstermektedir.

Yusuf eve girer ve annesinin bulunduğu odaya çıkar. Sandalyeye bacaklarını birleştirerek ve ellerini bağlayarak oturur. Annesinin cenazesinin karşısında adeta küçük bir çocuk gibi beklemektedir. Yusuf bir süre oturduktan sonra sahne değişir ve cemaatin omuzları üzerinde kameraya doğru gelen bir tabut görünür. Burası filmin girişinde annenin kameradan uzaklaşıp yürüdüğü ve servi ağaçlarıyla yeşillenmiş olan mezarlıktır. Yusuf cemaatle birlikte annesini defnedir. Cemaat gittikten sonra orada bulunan ufak çocuğa “suyun var mı?” der. Çocuk çeşmeye gidip su bidonunu doldurur ve mezarı sular. Yusuf'un para vermesinden sonra çocuk koşarak uzaklaşır. Filmin devamında çocuk, Yusuf'un ona verdiği parayı iade eder. Bu çocuk Zehra annenin yetiştirdiği ve Yusuf'un çocukluğunu hatırlamasına sebep olacak çocuktur. Çocuk, Yusuf'un yumurtayı bulmasına diğer bir ifadeyle köklerini, yuvasını hatırlamasına ve sıkıntılarını gidermesine vesile olacaktır. Zehra annenin yanında büyüyen çocuğun Yusuf'un sıkıntılarını gidermesine vesile olması ölen kişinin ölümünden sonra bile hayattakilerin yaşamına etki edebileceğini göstermektedir.

Yusuf daha sonra doğaya doğru yürümeye başlar. Toprak yol biter ve Yusuf artık ormandadır. Kocaman ve sonsuz bir ormanın içinde Yusuf tek başındır. Seçil Bükler ve Hasan Akbulut *Yumurta: Ruha Yolculuk* kitabında Marcault ve Therese Brosse'den yaptıkları alıntıyla ormanı “Özellikle orman, gövdelerinin ve yapraklarının oluşturduğu perdenin sonsuz ötesinde uzanan mekanının, gözler için perde oluşturan ama devinime açık mekanının gizemiyle, bir aşkın ruhsallıktır” (Bükler, Akbulut, 2009:36-37) olarak ifade etmektedirler. Yusuf bu sonsuz büyüklük içinde bu aşkın ruhsallığı yaşamaya cesaret edebilecek midir? Bunun cevabını vermeden önce Yusuf'un bulduğu bildircin yumurtasının

ne anlama geldiğine odaklanmak daha doğru olacaktır. Yusuf ormanda bir bildircin yumurtası bulur ve eline alır. Bir süre baktıktan sonra yumurta düşer ve kırılır. Yumurtanın düşmesiyle beraber bir anda uçan kuşların sesi gelir. Filmde yumurta temel anlamıyla bir bildircin yumurtası olarak yer almıştır. Fakat bu yumurta yan anlam olarak yaşamı, dünyaya gelmeyi simgelemektedir. Yaşamı ve dünyaya gelmeyi simgeleyen yumurta bir bakıma Yusuf'un yeniden doğuşunu simgelemektedir. Diğer taraftan yumurtanın olgunlaşması ve içinden bir canlı çıkması için özel bazı durumlar gerekmektedir. Bu durumlar içinde sessizlik ve sıcaklık önemli iki gerekliliktir. Bu şartlar göz önüne alındığında yumurta şehirden çok taşrayı çağrıştırmaktadır. Diğer taraftan yumurta civciv için yuvadır ve yumurta da taşrayı çağrıştırdığı için Yusuf'un yuvası dolayısıyla sıkıntılarından kurtulup yeniden doğacağı yer taşradır. Fakat Yusuf'un elindeki yumurta düşer ve dağılır. Daha sonra Yusuf uyur çünkü yumurta henüz olgunlaşmamıştır. Yani Yusuf'un henüz buna dayanabilecek gücü yoktur. Yusuf'un ormanda uyumasının bir diğer sebebi ise bilincinde olmasa bile yumurta-yuva ilişkisinde olduğu gibi eve dönmüş olmanın kendisine verdiği bir güvendir.

Görsel 2: Ormandaki bildircin yumurtası

Ardından Yusuf kasabada yürürken görülmektedir. Yusuf arabaların ve trafik ışıklarının olduğu bir yoldan geçer ve berbere girer. Bir sonraki sahnede Yusuf'u tıraşı bitmiş bir şekilde olduğu yerde uyuyakaldığı görülmektedir. Berber kapıda sigara içmektedir. Berberin Yusuf'un uyanmasını beklemesi ve o esnadaki sakinliği dikkat çekmektedir. Kasaba köye göre daha hareketlidir fakat henüz tamamen şehirleşmemiş bir kasabadır. Bu noktada henüz taşralılığını yitirmeyen sessiz, sakin ve durağan bir mekân söz konusudur.

Berberden sonra eve dönen Yusuf evde Aylayla karşılaşır. Ayla, Zehra annenin okumasına yardımcı olduğu uzak bir akrabadır. Ayla, Yusuf'a çay

verir. Yusuf, ay bardağını karıştırırken çıkan gürültü bu sessiz ortamda ayı karıştırmanın bile ne kadar dikkat çekeceğini göstermesi bakımından taşranın sessizliğine bir atıftır. Daha sonra Yusuf yemek yerken görölmektedir. Yusuf’un yemek yediğı sıradaki durumu Gürbilek’in “uzayıp giden atal bıçak sesleri eşliğinde, hiç konuşmadan yenen akşam yemeklerinin sıkıntısı” (Gürbilek,2005:56) diye bahsettiğı durumu anımsatmaktadır. Yemekten sonra Ayla, Yusuf’a giymesi için kadın terlikleri verir. Yusuf terlikleri giyer fakat terlikler küçük gelir. Jacques Ranciere, temsil etmeyi, bir sanat düşüncesi olarak ele alır ve irdeler. Ranciere’e göre, temsil görünür bir biçim üretmekten çok, bir “eşdeğer” sunma işidir (Ranciere, 2008:112). Buna göre görüntü kaydedilen şeyin bir ikizi ya da kopyası değıl; görünen ile görünmez arasında kurulan bir ilişkidir. Bu sahnede Yusuf’a küçük gelen ve ayağını sıkın terliklerin aslında taşranın Yusuf’u sıkıldığını temsil ettiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Bu terlik örneğinde olduğı gibi taşra, taşradaki yaşam Yusuf’u sıkmaktadır. Yusuf bir an önce İstanbul’a gitmek ister fakat Yusuf’un bu isteğı ilk birkaç denemesinde gerçekleşmeyecektir. Bunun görünen sebebi Ayla arka plandaki sebebi ise Ayla’ya vasiyet bırakan annedir. Ayla karakteri annenin arzuları doğrultusunda Yusuf’un sıkıntılarının farkına varması ve bunlarla baş etmeye çalışması noktasında önemli bir role sahiptir. Anne ölmüştür fakat Ayla aracılığıyla Yusuf’un dönüşümüne etki edecektir. Burada yönetmenin ölüm ile yaşam arasında kurduğı bağılantı söz konusudur.

Görsel 3: Taşrada daralan Yusuf

Yemeğın ardından Yusuf oturma odasında karanlıkta, sessiz bir şekilde oturur. Ayla gelir, ışığı açar ve sessizliğı bozar. Adından da anlaşılabilirceği gibi Ayla aydınlığı getirir. Filmin bu sahnesinde sembolik olarak ifade edilen bu durum filmin devamında kendisini doğrudan hissettirecektir. Zehra annenin yaşadığı evde televizyon yoktur. Anne iek yetiştirir ve bu çiçeklere ölen akrabalarının adını verir. Diğer taraftan

uzak akrabası olan Ayla ile ilişkisi ve evin, Tire'nin sessizliği ve durağanlığı bu kasabanın henüz mahremiyetini, taşralılığını koruduğunu göstermektedir.

Ayla ve Yusuf çiçekler, akrabalar ve geçmiş hakkında konuşur. Bu konuşmayı başlatan Yusuf olmasa da devam ettiren Yusuf'tur ve konuyu akrabalara ve çocukluğa getirir. Yusuf her ne kadar bir zamanlar ayrıldığı kasabadan ve neredeyse hiç görüşmediği akrabalarından uzaklaşmış olsa da diğer taraftan geçmişine ve çocukluğuna içten içe bir özlem duymaktadır. Bu özlemin sebebini Arslantunali şu sözlerle açıklar:

Taşrada yetişmiş biri olarak, taşralılığın ömür boyu silinmez izler bıraktığını kabul edebilirim... Taşradan büyük kente gelenlerin bütün geçmişlerini unutmalarını beklemek beyhude: üstelik büyük kentteki taşralı, kendini metropolün ritmine uydurmaya çalışan kasabalı, büyük ve sancılı bir değişim içindedir zaten. Yeni ortama uymak, benliğini tümden yitirmemek, eski dünyasıyla yenisini bir ortak noktada karşılaştırarak şoku atlatmak. Bu şok çoğu zaman hiç atlatılamaz, diken üstünde durulur: Doğuştan kentliliğin kendine güveni, rahatlığı asla edinilemez (Arslantunali, 1992:73).

Zehra annenin ölümünden sonra Yusuf'un değişimine etki etmesinin somut örneklerin birisi hatta ilki Ayla aracılığıyla Yusuf'tan adağını gerçekleştirme isteğidir. Ayla bu isteği Yusuf'a söylediğinde Yusuf “*bu tür şeylere inanmam*” diyerek kabul etmez. Yusuf taşradan sıkılmıştır ve bir an önce İstanbul'a dönmek ister.

Bu sahneden sonra kamera evin taşıyıcı direğini üzerinde yukarı doğru hareket eder ve evi ayakta tutan ağaçtan yapılmış direğe dikkat çeker. Zehra annenin adeta bir taşra evini temsil eden yuvası kendi ölümünden sonra ayakta kalacak mıdır? Yoksa Yusuf annenin vasiyetini yerine getirmeyerek annenin o yuvayı kurarken dayandığı geleneklerin aksine bir davranışta mı bulunacaktır? Zehra annenin yetiştirdiği Ayla masumiyeti ve anneye karşı koşulsuz sevgisi sebebiyle Yusuf'u buna ikna edip evi-gelenekleri ayakta tutabilecek midir?

Sabah olduğunda mezarlıktaki çocuk Yusuf'un evine gelir ve Ayla çocuğu eve alır. Daha sonra Ayla çocuğa tavukların yumurtlayıp yumurtlamadıklarına bakmasını söyler. Çocuk bakar “*yok, yok*” der. Yusuf da çocukla beraber yumurta aramaya başlar ve bulamaz. Burada çocuk ve Yusuf'un çocukluğu arasında bir bağlantı söz konusudur. Zira Yusuf'un çocukluğu bu evde geçmiştir. Yusuf, çocukla beraber yumurta ararken çocukluğuna gider ve geçmişteki korkularıyla yüzleşmeye ve bir diğer ifadeyle ruhuna yolculuk etmeye başlar. Bu noktada Yusuf'un yıllar önce sıkılıp terk ettiği taşrayı yeniden keşfetmesi ve belki de sorunlarının çözümünde kendisine mekân olacak taşrayı seçmesi söz konusu olacaktır.

Daha sonraki sahnede Yusuf'un veraset işlemlerini halletmek için avukatın yazıhanesine gittiği görülür. İçerideki görevli uyumaktadır,

Yusuf kapıyı çalınca uyanır. Avukat yoktur ve görevli yardım edebileceğini söyler. İşlemleri yapmak için daktiloda yazı yazar ve bu sırada Yusuf'un telefonu çekmez. İşler ağır ve tekdüze ilerlemektedir. Bu sahne taşranın durağanlığını ve tekdüzeliğini bize yeniden hatırlatmaktadır.

Bu sahnenin devamında Yusuf telefonla konuşmak için bir avluya çıkar. Burada yaşlıca bir adamın urgancı çıkırgında çalıştığı görülür. Adam ipe çıkırgın iki ucu arasından gidip gelmektedir. Yusuf bir süre adamı izledikten sonra nöbet geçirir. Adam geleneksel bir yöntem olarak Yusuf'a soğan koklatır. Yusuf uyanır ve selanın nereden geldiğini sorar. Burada urganın tekdüzeliği sebebiyle taşra sıkıntısını anımsatması ya da diğer bir anlamla idam sehpalarındaki urganı akla getirmesi düşünülebilir. Fakat bu sadece görünendir. Yusuf'un nöbetinin sebebi taşrayı yeniden keşfetmesi ve bilinçsiz de olsa içsel bir yolculuğa çıkmasıdır. Bu nöbetin sebebi Yusuf'un bu yolculuğuna vücudun verdiği bir tepkidir. Nöbet ya da bayılma kısa bir ölüm anı olarak ifade edilebilir. Bu açıdan bakıldığında Yusuf bu yolculuk ya da değişim karşısında kısa bir ölüm anı yaşamış ve sonradan yeniden doğmuştur. Yusuf daha sonra bir hamamda görülmektedir. Yusuf'un yaşadığı bu nöbet ve içsel hesaplaşma sonrası bedeninin temizlenmesi ve arınması gerekmektedir. Bu arınmadan sonra Yusuf arayışına devam edecektir.

Görsel 4: Yusuf'un nöbeti

Yusuf bir kuyunun içindedir. Kuyunun içinde yukarıya çıkmaya çalışan Yusuf taşlara ve ipe tutunmaya çalışır fakat başaramaz. Yusuf uyanır ve olanların rüya olduğu anlaşılır. Rüyadaki kuyu, Yusuf'un içindeki sıkışmışlığın ya da taşranın bir göstergesidir. Çocukluğunu anımsamasıyla birlikte kendini evde hissetmenin verdiği bir anlık huzur bu sefer yerini geçmişinde yaşanan ve Yusuf'un kaçtığı korkulara bırakır. Yusuf'un geçmişiyle yüzleşmesi ve üstünden gelebilmesi için rüyalarını yorumlaması diğer bir ifadeyle kendini okuması gerekmektedir. Ancak bu

şekilde içine düştüğü kuyudan çıkacaktır. Fakat Yusuf bu birikim ve yetiden yoksundur. Uyanır uyanmaz İstanbul'a gitmeye karar verir ancak yolda gördüğü eski bir arkadaşı onun gitmesine engel olur. Geçmiş Yusuf'un peşini yine bırakmaz.

Yusuf gitmesini engelleyen eski arkadaşının daveti üzerine birahane bira içmeyi kabul eder. Yusuf burada arkadaşı Cevdet'le Tire, yaşlılık ve yavaşlık üzerine konuşur. Cevdet'le Yusuf arasındaki sohbetten Zehra annenin Yusuf'tan habersiz ama Yusuf adına, Yusuf'un eski arkadaşlarına kitaplar, hediyeler gönderdiği anlaşılır. Anne Yusuf'un geçmişiyle bağını koparmasına izin vermemiştir. Daha sonra Yusuf eve başsağlığına gelen Gül'le konuşur. Bu sefer konuşulan konular eski aşklar, Tire ve şiir üzerinedir. Çocukluğuyla yüzleşen Yusuf artık gençliğiyle yüzleşecektir ve yüzleşir de.

Anne, Yusuf'un geçmişiyle bağının koparmamak ve onun yokluğunda onun adına ilişkiler geliştirmek için Ayla'ya bir atkı vermiştir. Ayla'ya bu atkıyı Yusuf'un gönderdiğini söylemiştir. Belki de annesi Ayla'yı Yusuf'a yakıştırmakta ve ileride onları bir araya getirme arzusunda idi. Anneyle Ayla arasındaki ilişki, mor atkı ve annenin vasiyetini Ayla aracılığıyla iletmesi bu ihtimali desteklemektedir. Ayla, Yusuf'la konuşmasında sürekli Zehra anneden bahseder ve genellikle biz ifadesini kullanır. Yusuf'a kendi içine yapacağı yolculukta yoldaşlık ya da rehberlik edecek kişi Ayla'nın bedeninde aslında annesidir. Yusuf ise annesinin kendisi için kurmaya çalıştığı dünyayı kabul eder ve o yolda yürümeye başlar. Ayla ve Yusuf kazak örmekten konuşurken elektrikler gider ve Ayla bu durumu Yusuf'un annesinin adağını yerine getirmemesine bağlar. Yusuf ise böyle şeylere inanmaz. Adak konusu Yusuf'un karşısına tekrar çıkmıştır. Yusuf sonunda annesinin vasiyetini Ayla'nın ısrarlarıyla da olsa kabul etmiştir. Ayla'yla beraber yola çıkan Yusuf adaklık satılan yere varınca kurbanlıkların oradan ayrıldığını ve diğer gün geleceğini öğrenir. İlk başta biraz bozulan Yusuf daha sonra Ayla'ya Gölcük'e gitme teklifinde bulunur ve Ayla kabul eder. Yusuf ve Ayla Gölcük, Birgi'ye doğru yola çıkarlar. Ailesinden kopan ve uzun zamandır memleketine dönmeyen Yusuf, uzaktan akrabası olan bir kızla başka bir taşraya doğru yol almaktadır. Ve bu yolculuktan şikayetçi görünmez. Yusuf bu durumun bilincinde olmamasına karşın Tire'ye geldiği ilk günden ve hemen İstanbul'a dönmek isteyen halinden oldukça farklıdır.

Yusuf ve Ayla, çıktıkları yolculuk sırasında uzak akrabaları olan yaşlı teyzelerin bulunduğu bir eve uğrarlar. Teyzelerin bu sahnedeki neşesi, yalnız ama güçlü halleri taşranın kendine has sıkıcılığı ve durağanlığının aksine bir taşra hayatını simgelemektedir. Belki de teyzelerin bu hali, Yusuf'un karakterinde söz konusu olan ve taşranın yeniden keşfi sonucunda farkına varılan taşranın diğer bir yüzü olarak ifade edilebilir. Geri dönüş yolunda bu sefer konuşmak isteyen ve merak eden Yusuf'tur.

Yusuf, Ayla'ya okuluyla ilgili sorular sorar ve sohbet ederler. Bu durum Yusuf'un değişiminin diğer bir göstergesidir.

Yusuf ile Ayla arabanın bagajındaki ko ile birlikte kesim yerine gelirler. Yusuf kibar denilebilecek hareketlerle kou kurban edilecek yere doğru götürür. Yusuf vekaletini verir ve kurban kesilir. Büker ve Akbulut kurban kesilmesini Yusuf'un içinde var olan ve Yusuf'un olgunlaşması için gerekli olan şiddetin yer değiştirmesi olarak yorumlamaktadırlar: "Aynın işlevlerinden biri de akıtılacak kanı kutsamak, bir açıdan şiddeti temizlemek. Bu şiddet, i dünyada yaşanan duygusal şiddet de olabilir kuşkusuz. Yusuf'un fiziksel şiddete başvurduğunu izleyici hiç gzlemlemez çünkü. şiddet derinlerdedir. İstanbul'a gitmek bir "intikam" izlencesi ise mutlaka temizlenmelidir" (Büker, Akbulut, 2009: 143). Kurbanı kesen adam Yusuf'un alnına bir damla kan sürer. Kanın sürüldüğü yerin üçüncü göz olarak nitelendirilebilecek bir yer olması sebebiyle bu durum artık Yusuf'un gözünün açıldığına işaret etmektedir. Kurbanın kesilmesinden sonra Yusuf bir ağacın önünde durarak adeta ağaçla bütünleşmiş gibi bir izlenim verir. Bu durumu ise Jung şöyle açıklar: "Simyada zıtların birliğinin simgesi ağaçtır; bu nedenle, kendini dünyasında yabancı hisseden ve varlığını ne artık var olmayan geçmişle ne de henüz olmamış gelecekle temellendirebilen günümüz insanının, bu dünyada kök salan ve göçün kutbuna uzanan, aynı zamanda da insanın kendisi olan dünya ağacı simgesine yeniden sarılmasına şaşmamak gerek. Simgeler tarihinde bu ağaç, ebediyen olana ve değişmeye doğru büyüme ve yaşam yolu olarak tasvir edilir, zıtların birliğinden doğmuştur ve bu birleşmenin gerçekleşmesinin nedeni onun ebedi varlığıdır" (Jung, 2015:45). Bu açıdan bakıldığında adağı yerine getirmesi ve daha sonra ağaçla olan ilişkisi Yusuf'un yaşadığı yabancılığı ve geçmiş-gelecek arasındaki kopukluğu bir şekilde atlatmaya çalıştığının ipuçlarını vermektedir. Fakat Yusuf bu adımları atmış olmasına karşın ruhsal olarak henüz köklerini bulamamıştır.

Kurban kesildikten sonra Yusuf ile Ayla Tire'ye dönerler. Ayla otomobilden iner ve Yusuf İstanbul'a doğru yola çıkar. Yusuf yolda bir kahvehane görür, arabayı oraya eker ve arabada bir süre uyur. Yusuf yaşadıklarından dolayı bir parça farkındalık kazanmıştır fakat ruha yolculuk henüz tamamlanmamıştır. Yusuf karanlıkta doğada yürürken görünür. Koyun sürüsünün an sesleri dışında başka bir ses yoktur. Aniden bir oban köpeği Yusuf'un üzerine atlar ve onu yere düşürür. Köpek Yusuf'un başında beklemeye devam eder. Yusuf uyanır ve başında bekleyen köpeği görür. Köpek yoldan geçen arabalara havlamaktadır. Yusuf doğrulur ve oturur. Köpek, Yusuf'a yaklaşır ve Yusuf ağlamaya başlar. Daha sonra Yusuf uyur ve sabah olunca uyanarak oradan ayrılır.

Görsel 5: Yusuf ve Köpek

Bu sahne Kur'an'ın 18. Suresi olan Kehf Sure 'sinde de geçen “(...) Kur'an'ın, yeniden doğuş gizemini anlatan, “Mağara” adındaki Sure 'sini bize hatırlatır. Mağara yeniden doğuşun gerçekleştiği yer, insanın kuluçkaya yatıp yenilenmek üzere kapatıldığı gizli bir oyuktur” (Jung, 2015:66). Bu sahne bize Yedi Uyurların yeniden doğuşunu anımsatmaktadır. Efsaneye göre Kral Dakyanos'un Hristiyanlık ve putperestlik arasında seçime zorladığı gençler bunu kabul etmeyip ölümü göze alma pahasına kaçıp mağaraya sığınır ve orada kendilerinin de bilmediği bir süre uyurlar. “Sen onları uyanıktırlar sanırsın; oysa ki onlar uykudadırlar. Onları sağ tarafa da sol tarafa da çeviririz. Köpekleri de iki kolunu girişe uzatıp yaymıştır” (akt. Akbulut, Büker, 2009: 158). Bu efsanedeki gibi Yusuf'un yanındaki köpek de Yusuf'u korumuş ve Yusuf'un kendi ruhuna yaptığı yolculuğunu tamamlamasına vesile olmuştur. Bir anlamda Yusuf, ruhsal olarak yeniden doğmuştur. Jung 'un, yeniden doğuş üzerine şunları söylemektedir: “(...) *sensu strictiori (tam anlamıyla)* yeniden doğuştur; yani bireysel yaşam süresi içinde yeniden doğmaktır. (...) Özel bir nüansı olan bu sözcük, *renovatio*, yenilenme hatta büyü etkisiyle düzelme fikrini de içerir. Yenilenen kişinin özü değişmemiş, yalnızca işlevleri, bazı kısımları iyileşmiş, güçlenmiş ve düzelmişse, yeniden doğuş, varlığın değişmediği bir yenilenme de olabilir” (Jung,2015:48). Yusuf, Jung'ın *Dört Arketip* kitabında değindiği gibi ruhsal yolculuğunu tamamlamış ve yeniden doğmuştur.

Görsel 6: Yusuf'un yeniden doğuşu

Yusuf eve döner ve içeri giren Ayla, Yusuf'u masada otururken görür. Elindeki yumurtayı Yusuf'a uzatır ve gülümser. Beraber kahvaltı yaparlar. Yumurtanın gelişimi tamamlanmıştır artık. Yumurtayla beraber Yusuf'ta olgunlaşmış ve yuvasını bulmuştur.

Sonuç

Yıllar önce taşrada ruhsal anlamdaki problemleri nedeniyle daralan ve şehre göç eden Yusuf karakterinin, annesinin ölümüyle birlikte taşraya geri dönmesi sonrasında yaşamını sorgulayan halleri konu alan üçleme doğrultusunda ele alınan taşra ve taşra sıkıntısı kavramları incelenmiştir. Bu inceleme sonrasında geri dönüş halinin Yusuf'un ruhunda bir yolculuğu, sonuç olarak bir yeniden doğuşu temsil ettiği görülmüştür. Yönetmen, süreci Yusuf karakterini ormanda gördüğü bildircin yumurtası metaforu ile iletişime geçirerek başlatmıştır. İlk çağrı olarak değerlendirebileceğimiz “bildircin yumurtası” Yusuf'un yurtsuzluğuna veya yurt özlemine bir atıf niteliğindedir. İkinci çağrı ise mezarda gördüğü komşu çocuktur. Karakter, bu çocuk aracılığıyla kendi çocukluğuyla iletişime geçer ve yüzleşme fırsatını bulur. Bu durumun Yusuf'un kendi içinde yapacağı bir sorgulamanın kapısını açtığı söylenebilir. Daha sonra urgancı adamı görür ve nöbet geçirir. Nöbeti rüyalar izler ve Yusuf kuyudadır. Yusuf çocukluğunu anımsadıktan sonra çocukluğundaki sıkıntıları da anımsar. Devamında arkadaşı ve eski sevgilisi aracılığıyla gençliğiyle ve kurban aracılığıyla da içindeki şiddet haliyle yüzleşir. Bütün bu aşamalarda Ayla ve Ayla'yı yetiştiren Zehra anne Yusuf'a rehberlik eder. Yönetmen son olarak köpeğin de yardımıyla Yusuf karakterine yolculuğunu tamamlatmıştır. Bu yolculuk süresince yönetmenin günümüz şehir kavramının zıttı olan ve daha ziyade taşraya ait olan orman, su, göl, kuyu gibi mekânlara ağırlık verdiği görülmüştür. Şehirleşen yaşam ve mekânların aksine tıpkı bir yaşamın ilk hali gibidir doğanın bakırlığı.

Yusuf sıkıldığı, daraldığı ve şikâyet ettiği taşradan şehre gider. Bu gidiş bir çözüm olmaz. Yusuf'un çektiği sıkıntılar ve içindeki çatışmalar şehirde de devam eder. Çünkü Yusuf sorunu yanlış tanımlamıştır. Yusuf, sıkıntının kaynağını bir mekân olan taşraya atfetmiş ve yıllarca kendini kandırmıştır. Uzun süre kendisiyle yüzleşemeyen Yusuf, dışarıdan bir müdahaleyle bu yüzleşmede ilk adımı atacaktır. Bu müdahale annesinin ölümüdür. Bu ölüm Yusuf'u kaçtığı taşraya geri dönmesine sebep olur. Ancak bu sefer annesinin manevi, Aylanın ise doğrudan rehberliğiyle Yusuf bir zamanlar sıkıcı, durağan gelen bu taşranın içindeki derinliği fark eder. Evet, taşra durağandır, tekdüzedir, sıkıcıdır fakat aynı zamanda derin bir içsel durumun da temsilidir. Taşra kavramı bir semt olarak değerlendirildiğin de bünyesinde barındırdığı yavaşlıkla zaman kavramını sorgulatırken, ruhsal âlemden bir dinginlik sunması sebebiyle ise insanın kendisini ve varoluşunu sorgulatan bir erek halini almıştır.

Yusuf karakteri üzerinden anlatım olanağı bulan taşra sıkıntısı diye adlandırılan erek aslında karakterin ruhuna nüfus eden bir içsel durumdur. Yusuf'un çektiği acının kaynağı kendi taşrasıdır. Yusuf'un kaçtığı taşra kendi taşrasıdır. Fakat ruhunda taşıdığı bu taşradan ne yaparsa yapsın tam anlamıyla uzaklaşamayacaktır. Şehre gittiğinde bu taşrayı kendisiyle beraber götürecektir ve nitekim öyle de olmaktadır. Yönetmenin izleyiciyle kurduğu diyalogdan yola çıkarak çözümün bundan kaçmak olmadığı söylenebilir. Yusuf karakteri, sorunların kaynağı olarak gördüğü taşrada yüzleşir kendisiyle ve taşranın derinliğinde, doğanın dinginliğinde huzuru bulur. Yönetmenin, annesinin ölümü durumuyla harekete geçirttiği Yusuf'u bir birey olarak yeniden doğurduğu ve farklı bir düzlemde tekrar var ettiği söylenebilir. Sanatçının bu kurgusu ile bireyin varlık hallerinin değişim sürecini düşündüren ve sorgulatan bir metafor olarak değerlendirdiği muhtemeldir. Yusuf'un taşrada yaşadığı olaylar ve yönetmenin filmde değindiği simge ve ipuçları göstergebilimsel eleştiri yöntemine göre analiz edilmiştir.

Taşraların şehirleştirdiği ve şehirlerin taşralaştığı günümüzde, doğal olarak manevi bir boyutta değerlendirilen taşra sıkıntısı sadece mekân ya da bir semt olan taşrada yaşanmamaktadır. Taşralaşan şehirler de taşra sıkıntısı çeken bir sürü insanı ve yaşamın ağırlığını barındırmaktadır. Bu durum Yusuf gibi sorunu yanlış tanımlayan ve çözümünü taşradan kaçmakta bulan yaşamların bu karmaşık düşüncelerinden kaynaklanmaktadır. Yaşam taşrada başlar, kişi doğar, büyür ve çektiği sıkıntılardan kurtulmak için şehre göç eder. Fakat yerleştiği şehirde de bu içsel sıkıntıları yaşamaya devam eden birey şehrin ağır yaşamı altında ezilmiştir. Yusuf da şehrin bu ağır yaşamı altında ezilirken annesinin ölüm haberini alır ve taşraya-geçmişine geri döner. Taşraya dönüp kendisiyle ve geçmişleriyle yüzleşme cesaretini gösteren Yusuf, annesinin rehberliği ve Ayla'nın yardımıyla köklerine-ruhuna olan yolculuğu tamamlar ve yeniden doğuşunu

gerçekleştirir. Yusuf içsel yolculuğunu tamamlayarak Jung ‘un *yeniden doğuş* kavramında dile getirdiği gibi yeniden doğmuştur.

KAYNAKÇA

1. Akbulut, Hasan, Bükler, Seçil, Yumurta: Ruha Yolculuk, Ankara, Dipnot Yayınları, 2009.
2. Arslantunali, Mustafa, Ayçöreği, İstanbul, İletişim Yayınları, 1992.
3. Barthes, Roland, Anlatıların Yapısal Çözümlemesine Giriş, Çev. Mehmet Rifat-Sema Rifat, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1988.
4. Bora, Tanıl. Taşralaşan ve Taşrasını Kaybeden Türkiye. Tanıl Bora (der.) *Taşraya Bakmak* (s. 37-66) İstanbul, İletişim Yayınları, 2018.
5. Gürbilek, Nurdan, Yer Değiştiren Gölge, Ankara, Metis Yayınları, 1995.
6. Jung, Gustav, Carl, Dört Arketip, Çev. Zehra Aksu Yılmaz, İstanbul, Metis Yayınları, 2015.
7. Kabadayı, Lale, Film Eleştirisi, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2008.
8. Kutlu, Mustafa, Kasabaya Ne Oldu? Akasya ve Mandolin İçinde, İstanbul, Dergâh Yayınları, 2001.
9. Laçiner, Ömer. Merkez(ler) ve Taşra(lar) Dönüşürken. Tanıl Bora (der.) *Taşraya Bakmak* (s. 13-36) İstanbul, İletişim Yayınları, 2018.
10. Mert, Necati, Paytonun F’si, Adapazarı, Çark suyu Yayınları, 1995.
11. Metz, Christian, Sinemada Anlam Üzerine Denemeler, 1. Cilt, Çev. Oğuz Adanır, İstanbul, Hayalperest Yayınevi, 2012.
12. Ranciere, Jacques, Görüntülerin Yazgısı, Çev. Aziz Ufuk Kılıç, İstanbul, Versus Kitap, 2008.
13. Şirin, Uygur, Yusuf’un Rüyası, İstanbul, H Yayınları, 2017.
14. Türk Dil Kurumu Sözlük, “Taşra”, Erişim Tarihi: 07.10.2019
- a. <https://sozluk.gov.tr/?kelime=ta%C5%99ra%20a%C4%9Fz%C4%B1>

IFRS ADAPTASYONUNUN TÜRKİYE'DEKİ MUHAFAZAKÂR MUHASEBE UYGULAMALARINA ETKİLERİ*

Effects of Ifrs Adoption On Accounting Conservatism In Turkey

Ömer Faruk BÜYÜKKURT

*(Öğrt. Görv. Dr.); Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Bankacılık ve
Finans Bölümü*

Öz: Muhafazakâr muhasebe gelir kalitesinin özelliklerinden biridir. Bu açıdan bakıldığında, muhafazakâr muhasebe alanında sağlanacak her yeni analiz gelir kalitesini anlamaya da yeni bir ışık tutacaktır. Bu sebeple, Türkiye'deki borsaya kote olmamış finansal olmayan firmaların muhafazakâr muhasebe analizi 1990-2014 yılları arası için yapılmıştır. Türkiye, diğer AB ülkeleri ile beraber 2005 yılında IFRS'i sistemine adapte ettiği için, Türkiye'deki muhafazakâr muhasebe uygulamalarının IFRS adaptasyonu ile ilişkisini incelemek araştırmacılara gelir kalitesinin bölgesel farklılıklarını anlamak için de bir fırsat sunacaktır. Bundan dolayı, 2005 yılında diğer AB ülkeleri ile beraber gerçekleşen IFRS adaptasyonunun Türkiye'deki borsaya kote finansal olmayan firmaların muhafazakâr muhasebe alışkanlıkları üzerine etkisi de bu çalışmada incelenmiştir. Ekstrem ve kayıp veriler temizlendikten sonra araştırmanın ana kütesi 2.213 firma yılı gözlemi olarak ortaya çıkmıştır. Çalışmada sabit etki modeli ve Fama-MacBeth'in (1973) yıllık enlemesine veri analizi yöntemi kullanılmıştır. Çalışmanın neticelerinin güvenilirliğini arttırmak için 3 farklı ekonometrik model kullanılmıştır. Bunların ilki literatürde de en popüler metod olan Basu Model (1997), ikincisi Ball & Shivakumar Model (2005) ve üçüncüsü Khan & Watts (2009)'dur. Firma bazındaki farklılıkların etkisini elemine etmek için, firma büyüklüğü, kaldıraç oranları ve MTB oranları kontrol değişkenler olarak analize eklenmiştir. Çalışma neticesi olarak, beklentileri karşılar şekilde, Türkiye'deki borsaya kote olmuş finansal olamayan firmaların 1990-2014 yılları boyunca muhafazakâr muhasebe politikaları uyguladığı saptanmıştır. Ancak çalışanın kapsadığı süre IFRS adaptasyonu öncesi ve sonrası olarak bölündüğünde ise, söz konusu firmaların IFRS adaptasyonundan önce muhafazakâr muhasebe uygulamadığı ancak adaptasyondan sonraki period boyunca ise istatistiki olarak anlamlı ölçüde muhafazakâr muhasebe uygulamalarına yöneldiği görülmüştür. Bu açıdan bakıldığında IFRS

* This study is a part of a chapter of a PhD thesis written by Ömer Faruk BÜYÜKKURT at Brunel University London, UK. Bu çalışma Ömer Faruk Büyükkurt tarafından Londra Brunel Üniversitesi'nde yazılmış doktora tezinin bir bölümünün parçasıdır.

adaptasyonu ile birlikte Türkiye'de gelir kalitesinin yükseldiği sonucuna varılabilir.

Abstract:

Accounting conservatism is considered as one of the key features of earnings quality. From this perspective any additional scrutinization on accounting conservatism would shed a light upon the understanding of earnings quality. Thus, I have analyzed the conservative accounting tendencies of Turkish non-financial listed firms for the period spans from 1990-2014. Connecting IFRS adoption with accounting conservatism in Turkey will provide an opportunity to the researchers to understand regional differences regarding earnings quality, since IFRS is simultaneously adopted by Turkey and EU countries. Thus, I also investigated the impact of IFRS adoption, which occurred on 2005 together with EU, on the conservative behaviours of Turkish non-financial listed firms. After cleaning the missing data and outliers, my sample size is composed of 2,213 firm-years of observation. I used panel data and Fama-MacBeth annual-cross sectional analysis in my study. In order to provide robust results, I employed three different econometric models. The first and the most popular one in the literature is Basu's accounting conservatism model, which is also known as Basu Model (1997). The second model I employed in this work is Ball & Shivakumar's Model (2005) and the last model run in this study is Khan & Watts Model (2009). To control firm-specific factors on accounting conservatism, firm-size, leverage ratio and MTBV are added into analysis as control variables. Live up to expectations I have found in my study that Turkish listed firms are conservative throughout the whole period. However, once the sample size is split as before and after IFRS adoption, it is found that Turkish listed non-financial firms were not conservative regarding their accounting practices before IFRS adoption and after the adoption of IFRS they become significantly conservative in terms of their accounting behaviours. This indicates that after the adoption of IFRS, earnings quality has increased in Turkey.

1.Giriş:

Avrupa Birliği ülkelerince borsada işlem gören firmalarca 2005 yılında uygulanması zorunlu hale getirilen Uluslararası Finansal Raporlama Standartları (çalışmanın geri kalanında IFRS olarak geçecektir) bir dönüm noktası niteliğindedir. AB ülkelerinin yanı sıra Türkiye'de de IFRS standartlarının uygulanması 2005 yılından itibaren zorunludur. IFRS finansal tabloların hazırlanması sürecine şeffaflık, hesap verilebilirlik ve etkinlik getirmektedir (IASB, 2012). Dolayısı ile, bu amaçların varlığı IFRS'in uygulandığı ülkelerde kazanç kalitesinin yükselmesi beklentisini de beraberinde getirir. Ancak, mevcut yerel finansal raporlama

standartlarının tamamen terk edilmesi ve yeni bir finansal raporlama standartları setine geçilmesi bir ölçüde muhasebe sistemi için bir dışsal şok etkisi yaratmaktadır. Bu dışsal şokun büyüklüğü ise yerel muhasebe sisteminin IFRS ile ne kadar benzeştiği ve/veya ayrıştığı ile alakalıdır. Bu açıdan IFRS adaptasyonu öncesinde takip edilen muhasebe sisteminin Anglo-Saxon veya Kıta Avrupası muhasebe sistemi olması IFRS adaptasyonunun kazanç kalitesinde yol açacağı etkiyle doğrudan ilişkilidir (Ding ve diğerleri., 2007).

Kazanç kalitesinin birden fazla kıstası vardır ve muhafazakâr muhasebe bu kıstaslardan bir tanesidir (Basu, 1997). Bu çalışmada da muhafazakâr muhasebe seviyesi gelir kalitesinin bir göstergesi olarak kullanılacaktır. Zira IFRS'in adaptasyonu ile kazanç kalitesinde değişim yaşanması kazanç kalitesinin bir göstergesi olan muhafazakâr muhasebede de bir değişim beklentisi doğurmaktadır. Gerçekte de IFRS adaptasyonu sonrası ile IFRS öncesi dönem kıyaslandığında muhasebe pratikleri açısından bir kırılma yaşandığı ve IFRS adaptasyonu ile beraber muhafazakâr muhasebe uygulamalarında önemli bir artış olduğu bulunmuştur. Bunun yanında yaşanan bu artış Kıta Avrupası ülkelerinde daha güçlü yaşanmıştır (Hellman, N., 2008).

Yukarıda zikredilenler ışığında, bu çalışmanın amacı IFRS adaptasyonunun Türkiye'deki muhafazakâr muhasebeye etkilerini incelemektir. IFRS öncesi Kıta Avrupası muhasebe ekolünün bir takipçisi olan Türkiye'de IFRS adaptasyonunun yaşanması ile beraber gelir kalitesinde bir artış, dolayısı ile muhafazakâr muhasebe seviyesinde de bir artış yaşanması beklenmektedir. Beklentileri karşılar nitelikte çıkan neticelere göre Türkiye'de IFRS ile beraber muhafazakâr muhasebede ekonometrik olarak önemli ölçüde artış yaşanmıştır. Bu da IFRS adaptasyonu ile beraber -muhafazakâr muhasebe kıstası üzerinden değerlendirildiğinde- Türkiye'de kazanç kalitesinin arttığını göstermektedir.

Çalışmada yer alan hipotezlerin değerlendirilmesinde 3 ayrı ekonometrik model kullanılmıştır. 3 farklı ekonometrik model kullanılmasının 2 temel sebebi vardır. İlk sebep, muhafazakâr muhasebe çalışmalarında en çok uygulanan yöntem olan Basu Model (1997) üzerinde yaşanan tartışmaların gölgesinin çalışma neticelerine düşmesine mâni olmaya çalışmaktır. Zira Basu Model'e (1997) literatürdeki en popüler yöntem olması hasebi ile bu çalışmada yer verilmiştir. İkinci sebep ise, çalışmada yer alan hipotezleri farklı modeller üzerinden tekrar tekrar değerlendirerek bir modele bağlı kalmanın kolaycılığından kaçınma isteğidir. Çalışmada kullanılan ekonometrik modeller sırasıyla Basu Model (1997), Ball & Shivakumar Model (2005) ve son olarak Khan & Watts Model (2009) dir. Basu Model (1997) temelde muhasebe sisteminin işletmede meydana gelen "olumlu" ve "olumsuz" haberlere verdiği

asimetrik tepkilerin ölçülmesi ve mukayesesi üzerinden muhafazakâr muhasebe seviyesinin değerlendirilmesidir. Basu Model (1997)'de olumlu ve olumsuz haberlerin kıstasları olarak hisse senet fiyat getirisinin sırasıyla pozitif ve negatif olması kullanılmıştır. Basu Model (1997)'e göre muhafazakâr muhasebenin varlığı durumunda olumsuz haberlerin yansıtılması olumsuz haberlerin yansıtılmasından çok daha zamanlı olmaktadır. Çalışmadan kullanılan ikinci model olan Ball & Shivakumar Model (2005) ise mantıksal açıdan muhafazakâr muhasebenin ölçülmesine Basu ile benzer perspektiften bakar, lakin tespitte kullanılan değişkenler farklıdır. Ball & Shivakumar Model (2005)'de muhafazkar muhasebenin varlığı pozitif veya negatif nakit akışlarının mukayesesi ile ölçülür. Bu modele göre, yine, şirketler hâkim muhasebe sisteminin bir gereği olarak olumsuz haberleri olumlu haberlerden daha hızlı yansıtmaktadırlar. Ancak şirket ile alakalı olumlu ve olumsuz haberlerin tespiti sırasıyla pozitif ve negatif nakit akışlarının varlığı ile tespit edilir. Çalışmada kullanılan üçüncü ve son ekonometrik model Khan & Watts Model (2009)'dir. Bu model Basu Model ile benzerlik göstermekle beraber aslında uygulanış şekli biraz daha farklıdır. Model, aynı Basu Model (1997)'de olduğu gibi olumlu ve olumsuz haberler için hisse senedinin fiyat bazından getirisinin pozitif ve negatifliğini baz alır ancak model çıktı olarak iki tür “puan” üretir. Bu puanlara modelde G_Score ve C_Score denir. G_Score şirketlerde meydana gelen olumlu haberlerin yansıtılması, C_Score ise olumsuz haberlerin yansıtılmasıdır. Bunların kendi arasında ve dönemler arasında mukayesesi muhasebe sisteminin muhafazakâr olup olmadığını verir. Bunun yanında G_Score ve C_Score olarak adlandırılan puanların birbirleri ile korelasyonu muhafazakâr muhasebede olumsuz haberlerin daha hızlı yansıtılması ile ilgili bilgi verdiği kadar olumlu haberlerin de geç yansıtılıp yansıtılmadığı ile ilgili neticeler verir.

Basu ve Ball & Shivakumar Modellerinin uygulanmasında panel-veri analizi yöntemi kullanılırken Khan & Watts Modelinin uygulanmasında yıllık kesitsel yöntem kullanılmıştır.

Çalışmanın ilerleyen bölümleri sırasıyla; literatür tarama, hipotezler, neticelerin sunulması ve tartışılması ve sonuç şeklindedir.

2. Literatür Taraması:

2.1. Muhafazakâr Muhasebenin Tanımı:

Muhafazakâr muhasebe kavramı muhasebe tarihi açısından oldukça eskidir. Henüz çift kayıt sistemi Luca Bartolomes Pacioli tarafından 15. Yüzyılda icat edilmemişken ve muhasebe kayıtları oldukça basit şekillerde tutulurken dahi muhafazakâr muhasebe konsept olarak adı konmasa dahi muhasebe kayıtları tutulurken uygulanmakta idi (Basu, 2009). Ancak muhafazakâr muhasebenin bilinen ilk tanımının yapılması için 20. Yüzyıl beklenecekti. Muhafazakâr muhasebe konsepti 1924 yılında Bliss

tarafından “*kâr öngörmeyin, ancak bütün zararları öngörün*” olarak çevirilebilecek bir şekilde tanımlanacaktı (Bliss, 1924). Bir diğer popüler tanım ise Watts ve Zimmerman (1986) tarafından yapılmıştır. Bu tanıma göre muhafazakâr muhasebe “...varlıklar için alternatifler arasındaki en düşük değerle kaydetmek ve yükümlülükler için ise alternatifler arasındaki en yüksek değerle kaydetmek” şeklinde yapılmıştır. Literatürde en fazla alıntılanan tanımlardan biri olan Basu (1997)’nin tanımına göre ise muhafazakâr muhasebe “muhasebecilerin şirketle alakalı olumlu haberleri kaydetmek olumsuz haberleri kaydetmek için gerekenden daha yüksek derecede kesinlik gerektirdiği hususundaki eğilimidir”. Tanımlardan da görüleceği üzere muhafazakâr muhasebe konsepti özünde muhasebenin ihtiyatlılık kavramı ile bazı benzerlikler göstermektedir.

2.2. Muhafazakâr Muhasebenin Türleri:

Muhafazakâr muhasebe literatürde “şartlı” ve “şartsız” olmak üzere 2 türe ayrılır (Ball & Shivakumar, 2005). Şartsız muhafazakâr muhasebe, muhasebe regülasyonunun şirket varlıklarını olabilecek en düşük defter değeri ile kaydedilmesi gerekliliğini ifade eder. Bu tip muhafazakâr muhasebede varlıklar üzerinde gerçekleştirilecek maddi zararların kayıtlarda yansıtılmalarının zamanlamasından ziyade, varlıkların ve gelirlerin ilk kayıtları esnasında alternatifler arasında alabilecekleri en düşük değerle kayıt edilmeleri ilkesini ifade eder (Ball & Shivakumar, 2005). Şartsız muhafazakâr muhasebe tüm varlıkların ve gelirlerin kayıtlarında olabilecek asgari değerle kayıt edilmesini gerektirdiğinden varlık ve gelirler üzerinde aşağı yönlü daimî bir baskı oluşturur. Bunun yanında şartsız muhafazakâr muhasebe şirkette yaşanan tek seferlik zararların kayıt edilmesi hususunu göz önünde bulundurmaz (Ball & Shivakumar, 2005). Şartsız muhafazakâr muhasebe için son-giren-ilk-çıkart veya şüpheli ticari alacaklar karşılığı olarak mümkün olan en yüksek değerın kayıt edilmesi örnek olarak verilebilir (Ruch ve Taylor, 2015).

Şartlı muhafazakâr muhasebe ise gelir ve zararların kayıt edilmesinde zaman mevhumunu göz önünde bulundurur. Şirket adına ekonomik gelişmelerin kayıt altına alınmasında bir asimetri söz konusudur. Olumsuz durumların gerçekleşme ihtimali doğar doğmaz kayıtlara yansıtılırken, olumlu durumların ancak gerçekleşmesinin kesinleşmesi halinde kayıtlarda gösterilmesi şartlı muhafazakâr muhasebenin tipik bir sonucudur (Basu, 1997). Şerefiye değer düşüklüğü, duran varlık değer düşüklüğü, ya da stokların maliyet veya piyasa fiyatının düşüğü üzerinden değerlendirme şartlı muhafazakâr muhasebenin tipik örneklerindendir (Ruche and Taylor, 2015).

2.3. Muhafazakâr Muhasebe ve Muhasebe Akımları ile İlişkisi:

Yerel muhasebe mevzuatları yerel ve kültürel ihtiyaçların doğurduğu kurallar bütünüdür (Zarzeski, 1996; Gray 1988). Bundan dolayı, bütün lobi

faaliyetlerine ve kolektif çabaya rağmen Hindistan, G. Kore, ABD hala kabul edilmemiştir. Zira bu ülkeler kendi yerel muhasebe standartlarını korumak istemektedirler. Bunun yanında Avrupa'da ise 2005 yılından beri IFRS hakimdir ancak yerel muhasebe akımları varlığını korumaktadırlar. İngiltere'nin en büyük temsilcisi olduğu Anglo-Saxon muhasebe ekolü ve Almanya-Fransa'nın en büyük temsilcileri olduğu Kıta Avrupa'sı muhasebe akımı hala varlıklarını etkilerini bir ölçüde korumaktadırlar (Ooghe ve De Langhe, 2002).

Muhafazakâr muhasebe çerçevesinden bakıldığında, iki Avrupa muhasebe ekolünün birbirlerinden farklılık gösterdikleri saptanmaktadır. Şöyle ki, Kıta Avrupası muhasebe ekolünü takip eden ülkelerde daha düşük şartlı muhasebe ve daha yüksek şartsız muhasebe gözlemlenirken, Anglo-Saxon ekolü takip eden ülkelerde ise daha düşük şartsız muhasebe ve daha yüksek şartlı muhasebe uygulanmaktadır (Bushman ve Piotroski, 2006). Bunun yanında ülkelerin takip ettikleri muhasebe mevzuatları üzerinden Code-Law ve Common-Law olarak da sınıflandırılmışlar ve hukuksal orijinlerine göre yapılan incelemelerde aynı grup ülkelerin yine şartlı ve şartsız muhafazakâr muhasebe uygulamalarında ayrıştıkları gözlemlenmiştir (Larra ve Mora, 2004). Bunun yanında bazı çalışmalar ise iki muhasebe ekolü arasında muhafazakâr muhasebe uygulamaları açısından ekonometrik olarak büyük bir fark bulunmadığını tespit etmiştir (Giner ve Rees, 2001).

2.4.Muhafazakâr Muhasebe ve IFRS Adaptasyonu ile İlişkisi:

IFRS adaptasyonunun muhafazakâr muhasebe üzerine etkilerine muhasebe literatüründe değişik açılardan değerlendirilmiştir. Bazı çalışmalar sadece tek bir ülke üzerine yoğunlaşmışken (Hung ve Subramanyam, 2007) diğer bazı çalışmalar ise meseleyi ülke grupları arasında ele almıştır (Andre, Filip ve Paugam, 2015). Hung ve Subramanyam (2007) IFRS adaptasyonu ile beraber Kıta Avrupası muhasebe ekolünün en büyük temsilcilerinden olan Almanya'da faaliyet gösteren firmaların, adaptasyon öncesi döneme göre daha muhafazakâr muhasebe rakamları açıkladığını tespit etmiştir. Türkiye ise Almanya-Fransa ikilisinin başını çektiği Kıta Avrupası muhasebe sistemine daha yakın muhasebe uygulamaları içerisinde (La Porta ve diğerleri, 1998). Bu açıdan değerlendirildiğinde Türkiye'de de IFRS adaptasyonu ile beraber muhafazakâr muhasebe uygulamalarında bir artış beklenmesi olasıdır.

İlginçtir ki, Lu ve Trebeli (2013) 19 Avrupa ülkesini içine alan geniş anakütleye sahip çalışmalarında IFRS adaptasyonu ile beraber muhafazakâr muhasebede azalış tespit etmiş, bu durumun yeni standartlarla beraber azalan finansal bilgi kalitesiyle

ilişkilendirilebileceğini belirtmişlerse de muhafazakâr muhasebe ve finansal bilgi kalitesi arasında bir sebep-sonuç ilişkisi kurmamışlardır.

IFRS açısından düşünüldüğünde muhafazakâr muhasebe kavramı gündemdeki yerini korumaktadır zira muhafazakâr muhasebenin şirketle alakalı olumlu ve olumsuz haberlere asimetric yaklaşımının IASB'nin hedeflediği nötr ve tarafsız finansal bilgi sunma hedefine zarar verdiğine dair tartışmalar devam etmektedir. Hatta IFRS'in aslında hiç muhafazakâr olmaması gerektiğine dair argümanlar da öne sürülmektedir (Barker ve McGeachin, 2015). Devam eden tartışmalar göstermektedir ki, IFRS ve muhafazakâr muhasebe üzerine ortaya konacak her yeni kanıt meselenin daha iyi anlaşılmasına ışık tutacaktır.

3.Hipotez:

Literatür taramasında ortaya konan bilgilerin ve Türkiye'nin özellikle IFRS öncesi Kıta Avrupası muhasebe sisteminin bir mensubu olduğu bilgisinin ışında aşağıdaki hipotez ortaya konmuştur;

H1: IFRS adaptasyonu ile beraber Türkiye'de muhafazakâr muhasebe seviyesi artmıştır.

4.Örneklem ve Metodoloji:

4.1. Örneklem:

Çalışma 1990-2014 yılları arasını kapsayan 24 yıllık bir periyodu incelemiştir. İstanbul Borsası'nda faaliyet gösteren ve finansal olmayan bütün firmaları içine alan bu çalışma toplam 2,213 firma-yılı gözlem sayısına sahiptir. 1990 yılına ait veriler ise gecikmeli değişken hesaplanması işleminden ötürü kaybedilmiştir. Çalışmada kullanılan veriler DATASTREAM ve COMPUSTAT veri tabanlarından elde edilmiştir. Örneklemde yer alan aykırı değerlerin eliminasyonu adına iki uçtan %1'lik veriler ayıklanmıştır.

4.2. Metodoloji:

Çalışma neticelerinin kredibilitisini arttırmak ve tek bir ekonometrik modelin neticelerine bağlı kalmamak adına muhafazakâr muhasebenin tespitinde 3 farklı ekonometrik modelleme kullanılmıştır. Bunların ilki literatürde de en popüler metod olan Basu Model (1997), ikincisi Ball & Shivakumar Model (2005) ve üçüncüsü Khan & Watts (2009)'dur. Firma bazındaki farklılıkların etkisini elemine etmek için, firma büyüklüğü, kaldıraç oranları ve MTB oranları kontrol değişkenler olarak analize eklenmiştir.

4.2.1. Muhafazakâr Muhasebenin Ölçülmesi:

Muhafazakâr muhasebenin ölçülmesinde ilk kullanılacak olan yöntem asimetric zamanlılık olarak da adlandırılabilen Basu Model

(1997)'dir. Bu modele göre muhafazakâr muhasebenin varlığı eğer söz konusu ise olumsuz haberler (negatif hisse getirisi) olumlu haberlerden (pozitif hisse getirisi) daha zamanlı bir şekilde gelir üzerinde yansıtılacaktır, ki Basu bu durumu asimetrik zamanlılık olarak adlandırmaktadır.

$$E_{it}/MV_{it-1} = \beta_0 + \beta_1 DR_{it} + \beta_2 R_{it} + \beta_3 DR_{it} R_{it} + \varepsilon_{it} \quad (1)$$

1 numaralı denklemde E_{it} i firmasının t yılında elde ettiği net geliri, MV_{it-1} i firmasının t-1 yılı sonundaki piyasa değerini ve R_{it} i firmasının t yılı adına hisse senedi fiyatı üzerinden elde edilen getiriyi göstermektedir. DR_{it} gösterge değişkendir. R_{it} eğer negatifse DR_{it} 1 değeri alır ve aksi halde 0 değeri alır. R_{it} 'nin pozitif olması şirket ile alakalı “olumlu haberlerin” ağır bastığını, negatif olması ise şirket ile alakalı “olumsuz haberlerin” ağır bastığını göstermektedir. β_2 şirket ile alakalı gerçekleşen olumlu haberlerin gelir üzerinde yansıtılması hızını gösterirken, $(\beta_2 + \beta_3)$ şirketle alakalı olumsuz haberlerin gelir üzerinde yansıtılma hızını gösterir. β_3 tek başına asimetrik zamanlılık denen, olumsuz haberlerin olumlu haberlerden daha hızlı bir şekilde gelirlerde yansıtılıp yansıtılmadığını gösteren katsayıdır. Muhafazakâr muhasebenin varlığı durumunda β_3 'in pozitif olması beklenir ve β_3 büyüdükçe muhafazakâr muhasebenin derecesi de artar.

IFRS adaptasyonunun muhafazakâr muhasebe üzerindeki etkilerini incelemek için 1 numaralı denkleme IFRS ve ilgili değişkenler eklenerek modifiye edilmiş ve 2 numaralı denklem elde edilmiştir. Diğer değişkenlerin tanımı aynı kalmak kaydıyla $ifrs_t$ gösterge değişkendir. Eğer gözlem yılı 2005 ve daha yakınsa $ifrs_t$ 'e, 2005'ten daha düşükse de 0'a eşittir.

$$E_{it}/MV_{it-1} = \beta_0 + \beta_1 DR_{it} + \beta_2 R_{it} + \beta_3 DR_{it} R_{it} + \beta_4 ifrs_t + \beta_5 ifrs DR_{it} + \beta_6 ifrs R_{it} + \beta_7 ifrs DRR_{it} + \varepsilon_{it} \quad (2)$$

2 numaralı denklemde $(\beta_2 + \beta_6)$ şirket ile alakalı gerçekleşen olumlu haberlerin gelir üzerinde yansıtılması hızını gösterirken, $(\beta_2 + \beta_6 + \beta_3 + \beta_7)$ şirketle alakalı olumsuz haberlerin gelir üzerinde yansıtılma hızını gösterir. $(\beta_3 + \beta_7)$ tek başına asimetrik zamanlılık denen, olumsuz haberlerin olumlu haberlerden daha hızlı bir şekilde gelirlerde yansıtılıp yansıtılmadığını gösteren katsayıdır. Muhafazakâr muhasebenin varlığı durumunda $(\beta_3 + \beta_7)$ 'nin pozitif olması beklenir ve bu toplam büyüdükçe muhafazakâr muhasebenin derecesi de artar. β_7 tek başına IFRS adaptasyonu sonrası muhafazakar muhasebenin seviyesini gösterir. Eğer

β_7 pozitif ise IFRS sonrası olumsuz haberlerin olumlu haberlerden daha hızlı gelirler üzerinde yansıtılması seviyesi artmış, yani muhasebe sistemi daha muhafazakâr hale gelmiş demektir.

2 numaralı denklem muhafazakâr muhasebe uygulamaları seviyesini etkileyen firma bazlı farklılıkları göz önünde bulundurmak için kontrol değişkenlerle modifiye edilerek 3 numaralı denklem elde edilmiştir. Buna göre, 2 numaralı denkleme büyüme hızının kontrolü olarak MTB değeri, borçluluğun kontrolü için kısa ve uzun vadeli borçların toplamının firmanın market kapitilizasyonuna ölçeklenmesi ile bulunan kaldıraç değeri (Lev_{it}) ve son olarak firma büyüklüğünün kontrolü olarak market kapitilizasyonun doğal logaritması ($Size_{it}$) eklenmiştir.

$$\begin{aligned} EPS_{it}/MV_{it-1} = & \beta_0 + \beta_1 DR_{it} + \beta_2 R_{it} + \beta_3 DR_{it} \quad (3) \\ & * R_{it} + \beta_4 ifrs_{it} + \beta_5 ifrs * DR_{it} \\ & + \beta_6 ifrs * R_{it} + \beta_7 ifrs * DR_{it} * R_{it} \\ & + \beta_8 MTB_{it} + \beta_9 Lev_{it} + \beta_{10} Size_{it} \\ & + \varepsilon_{it} \end{aligned}$$

Diğer değişkenler ise 1 ve 2. Denklemlerde tanımlandıkları gibidirler. Aynı 2. Denkleimde olduğu gibi, ($\beta_2 + \beta_6$) şirket ile alakalı gerçekleşen olumlu haberlerin gelir üzerinde yansıtılması hızını gösterirken, ($\beta_2 + \beta_6 + \beta_3 + \beta_7$) şirketle alakalı olumsuz haberlerin gelir üzerinde yansıtılma hızını gösterir. ($\beta_3 + \beta_7$) tek başına asimetrik zamanlılık denen, olumsuz haberlerin olumlu haberlerden daha hızlı bir şekilde gelirlerde yansıtılıp yansıtılmadığını gösteren katsayıdır. Muhafazakâr muhasebenin varlığı durumunda ($\beta_3 + \beta_7$)'nin pozitif olması beklenir ve bu toplam büyüdükçe muhafazakâr muhasebenin derecesi de artar. β_7 tek başına IFRS adaptasyonu sonrası muhafazakar muhasebenin seviyesini gösterir. Eğer β_7 pozitif ise IFRS sonrası olumsuz haberlerin olumlu haberlerden daha hızlı gelirler üzerinde yansıtılması seviyesi artmış, yani muhasebe sistemi daha muhafazakâr hale gelmiş demektir.

Çalışmada kullanılan ikinci ekonometrik metod Ball & Shivakumar (2005) tarafından bulunan modeldir. Modelin dinamikleri Basu Model (1997) ile tamamen örtüşmektedir ancak gelir yerine tahakkuk hesapları ve hisse getirisi yerine faaliyetlerden elde edilen nakit akımı kullanılmıştır. Ball & Shivakumar Modeli (2005)'nin Basu Model (1997)'e üstünlüğü, Ball & Shivakumar Modeli (2005)'nin borsaya kote olmuş ya da olmamış her firmaya uygulanabiliyor oluşudur. Oysa Basu Model (1997) spesifikasyonu gereği ancak borsada işlem gören firmalara uygulanabilmektedir. Ball & Shivakumar Modeli (2005)'nin ardında yatan mantık şudur ki, işletmede yaşanan olumsuz haberler olumlu haberlerden

daha hızlı kayıt altına alındığında bunun tahakkuk hesaplarına yansıtılması olumsuz haberler için daha hızlı gerçekleşecektir. Bu da şirketle alakalı olumsuz haberlerle tahakkuk hesapları arasındaki korelasyonu daha büyük kılacaktır.

$$Acc_{it}/TA_{it-1} = \beta_0 + \beta_1 DCF_{it} + \beta_2 CFO_{it} + \beta_3 DCF_{it} CFO_{it} + \varepsilon_{it} \quad (4)$$

Ball & Shivakumar (2005) yöntemine göre tahakkuklar i firması için t yılı ile t-1 yılı arasında stoklarda, ticari alacaklarda, diğer dönen varlıklarda yaşanan değişimlerin toplamından, kısa vadeli ticari borçların, diğer kısa vadeli yabancı kaynakların ve amortismanların toplamının çıkartılması ile bulunur.

$$Acc_{it} = \Delta Stoklar + \Delta Ticari Alacaklar + \Delta Diğer Dönen Varlıklar - \Delta Ticari Borçlar - \Delta Diğer Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar - Amortismanlar \quad (5)$$

TA_{it-1} i firmasının t-1 yılı sonundaki toplam varlığı. CFO_{it} i firması için t yılında faaliyetlerden nakit akışını göstermektedir. DCF_{it} gösterge değişkendir ve i firması için t yılında faaliyetlerden nakit akışları negatif ise 1, pozitif ise 0 değerini alır. 4 numaralı denklemde katsayıların işaretleri ve istatistikî olarak önemliliği Basu Model ile aynı şekilde yorumlanır. Daha spesifik olarak, 4 numaralı denklemde muhafazakâr muhasebenin varlığı şartlarında β_3 'nin pozitif olması beklenir ve daha büyük değer daha yüksek seviyede muhafazakâr muhasebenin uygulandığının göstergesidir.

Yine Basu Model (1997)'de olduğu gibi, IFRS adaptasyonunun muhafazakâr muhasebeye etkilerini test edebilmek için denkleme IFRS adaptasyonunu temsil eden gösterge değişken ve buna bağlı diğer değişkenler eklenir. 6 numaralı denklemde diğer değişkenlerin tanımı aynı kalmak kaydıyla $ifrs_t$ gösterge değişkendir. Eğer gözlem yılı 2005 ve daha yakınsa $ifrs_t$ 'e, 2005'ten daha düşükse de 0'a eşittir.

$$Acc_{it}/TA_{it-1} = \beta_0 + \beta_1 DCF_{it} + \beta_2 CFO_{it} + \beta_3 DCF_{it} CFO_{it} + \beta_4 ifrs_{it} + \beta_5 ifrs_{it} * DCF_{it} + \beta_6 ifrs * CFO_{it} + \beta_7 ifrs * DCF_{it} * CFO_{it} + \varepsilon_{it} \quad (6)$$

Aynı 4. Denklemde olduğu gibi, $(\beta_2 + \beta_6)$ şirket ile alakalı gerçekleşen olumlu haberlerin tahakkuklar üzerinde yansıtılması hızını gösterirken, $(\beta_2 + \beta_6 + \beta_3 + \beta_7)$ şirketle alakalı olumsuz haberlerin tahakkuklar üzerinde yansıtılma hızını gösterir. $(\beta_3 + \beta_7)$ tek başına olumsuz gelişmelerin olumlu haberlerden daha hızlı bir şekilde gelirlerde yansıtılıp

yansıtılmadığını gösteren değerdir. Muhafazakâr muhasebenin varlığı durumunda ($\beta_3 + \beta_7$)'nin pozitif olması beklenir ve bu toplam büyüdükçe muhafazakâr muhasebenin derecesi de artar. β_7 tek başına IFRS adaptasyonu sonrası muhafazakar muhasebenin seviyesini gösterir. Eğer β_7 pozitif ise IFRS sonrası olumsuz haberlerin olumlu haberlerden daha hızlı tahakkuklar üzerinde yansıtılması seviyesi artmış, yani muhasebe sistemi daha muhafazakâr hale gelmiş demektir.

$$\begin{aligned} Acc_{it}/TA_{it-1} = & \beta_0 + \beta_1 DCF O_{it} + \beta_2 CFO_{it} \\ & + \beta_3 DCF O_{it} * CFO_{it} + \beta_4 ifrs_{it} \\ & + \beta_5 ifrs_{it} * DCF O_{it} \\ & + \beta_6 ifrs * CFO_{it} + \beta_7 ifrs * DCF O_{it} \\ & * CFO_{it} + \beta_8 MTB_{it} + \beta_9 Lev_{it} \\ & + \beta_{10} Size_{it} + \varepsilon_{it} \end{aligned} \quad (7)$$

7 numaralı eşitlikte yine 3 numaralı eşitlikte olduğu gibi firma bazlı kontrol değişkenleri denkleme eklenmiş ve bu değişkenlerin etkisi elemine edilerek IFRS adaptasyonunun muhafazakâr muhasebe üzerindeki etkileri analiz edilmiştir. 6 numaralı denklemde olduğu gibi muhafazakâr muhasebenin varlığı durumunda ($\beta_3 + \beta_7$)'nin pozitif olması beklenir ve bu toplam büyüdükçe muhafazakâr muhasebenin derecesi de artar. β_7 tek başına IFRS adaptasyonu sonrası muhafazakar muhasebenin seviyesini gösterir. Eğer β_7 pozitif ise IFRS sonrası olumsuz haberlerin olumlu haberlerden daha hızlı tahakkuklar üzerinde yansıtılması seviyesi artmış, yani muhasebe sistemi daha muhafazakâr hale gelmiş demektir

Yukarıda ifade edildiği üzere muhafazakâr muhasebe literatüründe en popüler ekonometrik modellerden biri Basu Model (1997)'dir. Ancak Basu Model (1997) ya kesitsel ya zaman serisi ya da panel veri olarak tahmin edilebilir. Khan & Watts ise Basu Model (1997)'in sadece kesitsel ya da zaman serisi olarak tahmin edilebilir olmasının neticelerinde ekonometrik yanlılık (biasness) sorununa yol açabileceğini iddia etmiştir. Bu sebeple kendileri Basu Model'in modifiye edilmiş versiyonu olan Khan & Watts Model (2009)'i önermişlerdir. Model kesit, zaman serisi veya panel şeklinde değil Fama-MacBeth Metod (1973) olarak bilinen yıllık kesitsel olarak tahmin edilmiştir.

Khan & Watts Model (2009) ilk olarak Basu Model (1997)'i olduğu gibi alır ve modelin yapısı üzerine kendi medellemesini inşa eder.

$$EPS_i/P_{it-1} = \beta_0 + \beta_1 DR_i + \beta_2 R_i + \beta_3 DR_i R_i + \varepsilon_i \quad (8)$$

8 numaralı denklem görüleceği üzere Basu Model'in benzeridir ancak bu modeldeki β_2 ve β_3 katsayıları G_Score ve C_Score olarak 9 ve 10 numaralı denklemlerle hesaplanır.

$$G_Score = \beta_2 = \mu_1 + \mu_2 Size_i + \mu_3 MTB_i + \mu_4 Lev_i \quad (9)$$

$$C_Score = \beta_3 = \lambda_1 + \lambda_2 Size_i + \lambda_3 MTB_i + \lambda_4 Lev_i \quad (10)$$

Belirtmek gerekir ki, 9 ve 10 numaralı denklemler birer regresyon değildir. Bu denklemlerle eşitliği tespit edilen β_2 ve β_3 katsayıları 8 numaralı denkleme yerleştirildiğinde 11 numaralı denklem elde edilmiş olur. Regresyon olarak kullanılacak eşitlik ise 11 numaralı denklemdir.

11 numaralı denklemdeki μ ve λ katsayıları aynı yıl içerisinde aynı sektördeki firmalar arasında sabit ancak yıllar içerisinde değişiklik göstermektedir.

$$\begin{aligned} EPS_i/P_{it-1} = & \beta_0 + \beta_1 DR_i + R_i \quad (11) \\ & * (\mu_1 + \mu_2 Size_i + \mu_3 MTB_i + \mu_4 Lev_i) \\ & + DRR_i \\ & * (\lambda_1 + \lambda_2 Size_i + \lambda_3 MTB_i + \lambda_4 Lev_i) \\ & + (\delta_1 Size_i + \delta_2 MTB_i + \delta_3 Lev_i \\ & + \delta_4 DR_i Size_i + \delta_5 DR_i MTB_i \\ & + \delta_6 DR_i Lev_i) + \varepsilon \end{aligned}$$

11 numaralı regresyon ile elde edilen katsayılarla hesaplanan G_Score ve C_Score 'un fonksiyonları 8 numaralı denklemdeki β_2 ve β_3 katsayıları ile aynıdır. Yani, G_Score yaşanan olumlu gelişmelerin gelir üzerinde yansıtılmasını gösterir katsayı iken C_Score ise yaşanan olumsuz gelişmelerin gelire yansımalarını gösteren katsayıdır. G_Score ve C_Score arasındaki korelasyonun negatif oluşu ise muhafazakâr muhasebenin varlığını sadece olumsuz haberlerin gelir üzerinden daha hızlı yansıtıldığı şeklinde değil, aynı zamanda olumlu haberlerin de gelir üzerinden daha yavaş yansıtıldığına bir göstergesidir.

5. Bulgular ve Tartışma:

1 numaralı tablo tanımlayıcı istatistikî bilgileri sunmaktadır. 1990-2014 yılları arasında 2,213 firma-yılı gözleme sahip anakütlede firmanın market değeri ile ölçeklenmiş gelir ortalaması 0.0828, fiyat bazlı ortalama hisse senedi getirisi %61, toplam varlık miktarı ile ölçeklenmiş tahakkuklar 0.0179, toplam varlık miktarı ile ölçeklenmiş faaliyetlerden nakit akışları 0.0699, şirket toplam varlıklarının doğal logaritması olarak ölçülen firma büyüklüğü 10.954, firmanın kısa ve uzun dönem borçlarının toplamının market kapitalizasyonuna ölçeklenmesi ile elde edilen kaldıraç değeri 0.439 ve son olarak firmanın market kapitalizasyonunun varlıkların defter

değerine bölünmesiyle elde edilen MTB oranı ise 2.4121 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo-1 1990-2014 yılları arasında gözlemlenmiş 2,213 firma-yılıının tanımlayıcı istatistiklerini sunmaktadır. Tabloda mevcut değişkenlerin tanımları çalışmanın metodoloji ve tanımlayıcı istatistikler bölümündedir.

Tablo-1	Tanımlayıcı İstatistikler (1990/2014)					
Va.riable	Obs	Mean	Median	Std Dev	Max	Min
E/MV	2,213	0.0828	0.0785	0.2360	1.818	-1.704
R	2,213	0.6132	0.2047	1.4389	14.333	-0.7978
Acc/TA	2,213	0.0179	-0.0106	0.1853	1.2733	-0.7101
CFO/TA	2,213	0.0699	0.0749	0.2207	1.1966	-1.0053
Size	2,213	10.954	11.187	2.5803	17.002	2.3025
Lev	2,213	0.4390	0.2022	0.7049	9.1263	0
MTB	2,213	2.4121	1.471	3.9340	54.339	0.1631

2 numaralı tablo ise 1990-2014 yılları arasını kapsayan değişkenler arasındaki Spearman korelasyon matrisini göstermektedir. Beklendiği üzere gelirler ve hisse getirisi arasında pozitif ve güçlü bir korelasyon varken, faaliyetlerden gelen nakitler ile tahakkuklar arasında güçlü negatif korelasyon vardır. Tablo-2’de sunulan korelasyon değerleri literatürle büyük ölçüde örtüşmektedir ve özel olarak değinilmesi gereken başka bir husus görülmemektedir.

Tablo-2 1990-2014 yılları arasını kapsayan değişkenler arasındaki Spearman korelasyon matrisini göstermektedir 0.01’den küçük neticeler bold ve asteriksle, 0.001’den büyük ancak 0.05’ten küçük italik ve asteriksle, 0.05’ten büyük ve 0.1’den küçük olanlar ise sadece asteriksle gösterilmiştir.

Tablo-2

Korelasyon Matrisi (1990/2014)

	EPS/P	R	Acc	CFO	Size	Lev	MTB
EPS/P	1.0000						
R	0.222*	1.0000					
Acc	-0.055*	-0.025	1.0000				
CFO	0.343*	0.067*	-0.177*	1.0000			
Size	0.047*	-0.165*	-0.183*	0.183*	1.0000		
Lev	-0.301*	-0.137*	-0.027	-0.209*	-0.117*	1.0000	
MTB	-0.125*	0.145*	-0.040	0.017	0.113*	-0.056*	1.0000

3 numaralı tablo Basu Model (1997)'nin sonuçlarını sunmaktadır. İlk sütun 1 numaralı eşitliğin, yani Basu Model (1997)'in yalın halinin, orta sütun, 2 numaralı eşitliğin, yani Basu Model (1997)'e ilgili IFRS değişkenlerinin eklenmiş halinin ve en sağdaki sütun ise 3 numaralı eşitliğin, yani hem IFRS hem de firma bazlı kontrol değişkenlerin eklenmiş halinin neticelerini sunmaktadır.

Tablo- 3 IFRS adaptasyonunun muhafazakâr muhasebe üzerine etkilerini Basu Model (1997) üzerinden incelemektedir. Tabloda sunulan neticeler 1990-2014 yılları arası içindir. İlk sütun 1, 2. sütun 2, ve son sütun 3 numaralı eşitliğin neticelerini göstermektedir. Neticeler fixed-effect panel veri heteroskedastisiteye karşı güçlü standard error terimlerini içermektedir. P-değerleri neticelerin sağında ayrı bir sütunda ve *** p<0.01, ** p<0.05, * p<0.1 olarak gösterilmektedir.

Tablo-3 Değişkenler	Standard		IFRS		IFRS & Kontrol	
	Katsayı	p	Katsayı	p	Katsayı	p
Intercept	0.0985***	0.000	0.128***	0.000	0.0866	0.173
DR	-0.057***	0.000	-0.12***	0.000	-0.1277	0.182
R	0.0288***	0.001	0.02**	0.05	0.0379	0.484
DRR	0.0647**	0.048	-0.037	0.561	0.1474	0.545
Ifrs			-0.055***	0.002	-0.07***	0.000
ifrs DR			0.105***	0.001	0.11***	0.001
Ifrs R			0.012	0.236	0.0175	0.425
ifrsDRR			0.151**	0.038	0.17***	0.01
MTB					-0.01***	0.002
Lev					-0.101**	0.041
Size					0.0098*	0.06
Gözlem Sayısı	2,213		2,213		2,213	

Tablo-3'te görüleceği üzere bütün örneklem süresi boyunca DRR'nin katsayısı, 0.0647, pozitif ve istatistiksel olarak %5 anlamlılık seviyesinde. Bu netice üzerinden denilebilir ki, Türkiye'de borsaya kote olmuş finansal olmayan firmalar örneklem süresi boyunca muhafazakâr muhasebe rakamları ortaya koymuşlardır. Bir diğer ifade ile, olumsuz haberlerin muhasebe kayıtlarında yansıtılmasını, olumlu haberlerin yansıtılmasından daha hızlı gerçekleştirmişlerdir. Ancak orta sütun göstermektedir ki, aynı grup firmalar, 2005 yılından önce, yani IFRS adaptasyonu gerçekleşmeden önce muhafazakâr muhasebe uygulamalarına sahip değillerdi, zira DRR değişkeninin katsayısı negatif ve istatistiksel olarak anlamlı değil. Ve fakat, ifrsDRR değişkeninin, yani IFRS adaptasyonu sonrası olumlu ve olumsuz haberlerin asimetrik hızlı kayıt edilmesini gösteren değişkenin katsayısı pozitif 0.151'dir ve %5 seviyesinde istatistiksel olarak anlamlıdır. En sağdaki sütunda ise IFRS adaptasyonunun etkisi bu kez firma bazlı kontrol değişkenlerinin eklenmesi ile yeniden analiz edilmiştir ve bulgular 2. sütunda ulaşılan neticelerle örtüşmektedir. DRR değişkeninin katsayısı, 0.1474, pozitif fakat istatistiksel olarak anlamlı değil iken ifrsDRR değişkeninin katsayısı, 0.17, pozitif ve istatistiksel olarak %1 seviyesinde anlamlıdır. Dolayısı ile Basu Model (1997) analizi ile Tablo-3'te sunulan neticelere göre Türkiye'de faaliyet gösteren ve borsaya kote olmuş finans sektörü dışındaki firmalar, IFRS adaptasyonundan sonra daha muhafazakâr finansal rakamlar sunar hale gelmişlerdir. Muhafazakâr muhasebenin varlığı gelir kalitesi için bir kıstas olarak kabul edildiği düşünüldüğünde, Çalışmamızın hipotezini destekler şekilde, IFRS adaptasyonu ile beraber Türkiye'de gelir kalitesinde bir artış yaşanmıştır çıkarımı yapılabilir.

Metodoloji kısmında detaylandırıldığı üzere çalışmada kullanılan ikinci model Ball & Shivakumar (2005) Modelidir. Bu model şirketler adına gerçekleşen olumlu ve olumsuz haberlerin ölçülmesi için faaliyetlerden nakit akışlarını kullanmış ve muhafazakâr muhasebenin tespiti için ise faaliyetlerden doğan pozitif ve negatif nakit akışlarının tahakkuk hesaplarında yansıtılması hızındaki farklılığı analiz etmişlerdir.

Tablo-4 Ball & Shivakumar Modeli (2005)'nin neticelerini göstermektedir. İlk sütun 4 numaralı eşitliğin, yani Ball & Shivakumar Model (2005)'in yalın halinin, orta sütun, 6 numaralı eşitliğin, yani Ball & Shivakumar Model (2005)'ine ilgili IFRS değişkenlerinin eklenmiş halinin ve en sağdaki sütun ise 7 numaralı eşitliğin, yani hem IFRS hem de firma bazlı kontrol değişkenlerin eklenmiş halinin neticelerini sunmaktadır.

Tablo- 4 IFRS adaptasyonunun muhafazakâr muhasebe üzerine etkilerini Ball & Shivakumar Model (2005) üzerinden incelemektedir. Tabloda sunulan neticeler 1990-2014 yılları arası içindir. İlk sütun 4, 2. sütun 6, ve son sütun 7 numaralı eşitliğin neticelerini göstermektedir. Neticeler fixed-effect panel veri heteroskedastisiteye karşı güçlü standard

error terimlerini içermektedir. P-değerleri neticelerin sağında ayrı bir sütunda ve *** p<0.01, ** p<0.05, * p<0.1

Table-4 Değişkenler	Standard		IFRS		IFRS & Kontrol	
	Katsayı.	p	Katsayı.	p	Katsayı	p
Intercept	0.0149**	0.023	0.0422* *	0.027	-0.0307	0.509
DCFO	0.0051	0.570	0.0057	0.836	-0.0213	0.734
CFO	-0.4881***	0.000	-0.5***	0.000	-0.6301*	0.075
DCFOCF O	0.3060*	0.088	0.1085	0.428	0.3551	0.462
ifrs			0.0312	0.124	-0.0222	0.279
IfrsDCF O			0.0042	0.886	-0.0176	0.546
IfrsCFO			0.0129	0.901	-0.0608	0.581
IfrsDCF OCFO			0.3670* *	0.048	0.4387*	0.087
MTB					- 0.0059**	0.028
Lev					- 0.022***	0.003
Size					0.0072**	0.073
Gözlem	1,657		1,657		1,657	
Adj. R ²	0.60		0.61		0.66	

Tablo-4 Basu model ile benzer neticeler sunmaktadır. İlk sütunda DCFOCFO değişkeninin katsayısı pozitif ve 10% seviyesinde istatistiksel olarak anlamlıdır. Yani Türkiye’de borsada işlem gören finansal olmayan firmalar 1990-2014 yılları arasında muhasebe işlemlerinde muhafazakâr uygulamalara gitmişlerdir. 2. sütun incelendiğinde ise bu durumun IFRS adaptasyonundan önce böyle olmadığı ve IFRS adaptasyonu ile beraber muhasebe uygulamalarının muhafazakârlaştığı görülmektedir. Zira ikinci sütunda DCFOCFO değişkenin katsayısı 0.1085, pozitif fakat istatistiksel olarak anlamlı değildir. Oysa ifrsDCFOCFO değişkeninin katsayısı 0.3670, pozitif ve %5 seviyesinde istatistiksel olarak anlamlıdır. 3. ve son sütunda görüleceği üzere kontrol değişkenleri dahil edilerek regresyon

tekrar analiz edildiğinde netice yine benzer çıkmaktadır. DCFOCFO değişkeninin katsayısı pozitif, 0.3551, ancak istatistiksel olarak anlamlı değildir. Ancak ifrsDCFOCFO değişkeninin katsayısı pozitif, 0.4387, ve istatistiksel olarak %10 seviyesinde anlamlıdır. Buna göre Tablo-4'te sunulan Ball & Shivakumar Modeli (2005)'nin neticeler Tablo-3'te sunulan Basu Model (1997) neticelerini destekler niteliktedir. Diğer bir ifade ile finansal olmayan ve borsada işlem gören Türk firmalar IFRS adaptasyonu ile beraber muhafazakâr finansal tablolar sunmaktadırlar.

Türkiye'de muhafazakâr muhasebe uygulamalarının üzerinden inceleneceği son ekonometrik model ise Khan & Watts Model (2009) 'dir. Metodoloji bölümünde bahsedildiği üzere Khan & Watts Model (2009), Basu Model (1997)'e bir eleştiri olarak oluşturulmuştur ve bu çalışmada uygulanan ilk 2 model aksine panel veri fixed-effect şeklinde değil, yıllık-kesitsel analiz şeklinde uygulanmaktadır.

Tablo-5 Khan & Watts Modeli (2009)'nin uygulanmasıyla elde edilen tanımlayıcı istatistikleri göstermektedir. Muhafazakâr muhasebe uygulamalarının varlığında ortalama C_Score pozitif olmalıdır. Tabloda görüleceği üzere 1990-2014 dönemini kapsayan zaman diliminde C_Score, 0.197, pozitifdir ancak IFRS öncesi dönemde C_Score, -0.58, negatif ve fakat, IFRS sonrası dönemde 0.605 ile pozitifdir.

Tablo-5 Khan & Watts Model (2009) kapsamında hesaplanan C_Score ve G_Score değişkenlerinin tanımlayıcı istatistiklerini sunmaktadır. İlk sütun 1990-2014 yılları arasını, orta sütun IFRS öncesi periyod olan 1990-204 yılları arasını ve son sütun ise IFRS sonrası periyod olan 2005-2014 yılları arasındaki değerleri göstermektedir.

Tablo-5	1990-2014		1990-2004		2005-2014	
Değişkenler	C_Score	G_Score	C_Score	G_Score	C_Score	G_Score
Ortalama	0.197	-0.003	-0.58	0.048	0.605	-0.04
Stan.Sap	6.147	0.47	4.16	0.313	4.76	0.309
Q1	-0.145	-0.055	-0.852	-0.042	-0.048	-0.072
Medyan	0.048	0.013	0.000	0.015	0.172	0.01
Q3	0.049	0.072	1.317	0.098	0.548	0.057

Tablo-6 C_Score ve G_Score arasındaki korelasyon matrislerini göstermektedir. Negatif ve istatistiksel olarak anlamlı korelasyon muhasebe uygulamalarında olumsuz haberlerin kayıtlarda daha hızlı yansıtılması kadar, olumlu haberlerin de geç yansıtıldığının bir göstergesidir. Tablodan da görüleceği üzere tüm örneklem süresi boyunca G_Score ve C_Score arasındaki korelasyon negatif ve istatistiksel olarak %1 anlamlılık seviyesinde. Bunun yanında IFRS öncesi periyod tek başına

değerlendirildiğinde ilişki yine negatif ancak istatistiksel olarak anlamlı seviyede değil. Son olarak IFRS sonrası dönem değerlendirildiğinde ise C_Score ve G_Score arasında %1 anlamlılık seviyesinde ve negatif bir korelasyon ilişkisinin olduğu görülür. Bu da göstermektedir ki, IFRS adaptasyonu ile beraber Türkiye’de muhafazakâr muhasebe olumsuz haberlerin kayıtlarda daha hızlı yansıtır hale gelirken olumlu haberlerin kayıtlarda geçmesi ise yavaşlamıştır.

Tablo-6 Khan & Watts Model (2009) kapsamında hesaplanan C_Score ve G_Score değişkenleri arasındaki korelasyon matrisini sunmaktadır.

Tablo-6			
	1990-2014	1990-2004	2005-2014
	G_Score	G_Score	G_Score
C_Score	***-0.071	-0.033	***-0.073

Genel olarak neticeler analiz edildiğinde çalışma hipotezi desteklenmektedir. Zira uygulanan 3 farklı ekonometrik model de ayrı ayrı IFRS adaptasyonu öncesine kıyasla muhafazakâr muhasebede artışı olduğunu kanıtlamıştır.

6. Sonuç:

Finansal raporlama kurallarından köklü bir değişikliğe yol açan IFRS, adapte edilen ülkelerin muhasebe sistemlerinde bir ölçüde dışsal şok etkisi yaratmaktadır. Şokun büyüklüğü ise IFRS öncesi kullanılan yerel standartların IFRS’e ne kadar yakın veya ne kadar uzak olduğu ile yakından ilişkilidir. Türkiye IFRS öncesi Almanya ve Fransa’nın başını çektiği Kıta Avrupası muhasebe sisteminin bir takipçisidir. Anglo-Saxon muhasebe kurallarına daha yakın olan IFRS’in ise standartları adapte eden Kıta-Avrupası ülkelerinde görece daha büyük bir kırılmaya yol açması muhtemeldir.

Mevcut çalışma IFRS adaptasyonu ile beraber kazanç kalitesinin bir göstergesi olarak kabul edilen muhafazakâr muhasebenin Türkiye’deki değişimini incelemiştir. Türkiye IFRS’i 2005 yılında diğer birçok ülke ile beraber simultane bir şekilde kullanmaya başlamış, borsada işlem gören şirketler için ise bu standart setinin kullanılmasını zorunlu kılmıştır. Bu açıdan bakıldığında mevcut çalışma IFRS adaptasyonunun bölgesel etkilerini incelenmesi noktasında yeni kanıtlar sunması açısından büyük bir önem arz etmektedir.

Bu çalışma, muhafazakâr muhasebe çalışmalarında genellikle 1, en fazla 2 ekonometrik modellemeye bağlı kalan çalışmaların aksine, literatürdeki en çok kullanılan 3 farklı modeli uygulama noktasında

literatürde bir ilktir. Bunların ilki literatürde de en popüler metod olan Basu Model (1997), ikincisi Ball & Shivakumar Model (2005) ve üçüncüsü Khan & Watts Model (2009)'dir. Çalışmada sabit etki modeli ve Fama-MacBeth'in (1973) yıllık kesitsel veri analizi yöntemi kullanılmıştır. Daha güvenilir neticelere ulaşmak ve örneklem kütesini arttırmak adına çalışmanın kapsadığı süre olabildiğince uzun tutulmaya çalışılmış ve 1990-2014 yılları arası incelenmiştir. Ancak 1990 yılı verileri gecikmeli değişken hesaplaması zorunluluğu gereği kaybedilmiştir. Çalışmada kullanılan veriler DATASTREAM ve COMPUSTAT veri tabanlarından elde edilmiştir. Örnekleme yer alan aykırı değerlerin eliminasyonu adına iki uçtan %1'lik veriler ayıklanmıştır.

Bulunan neticeler göstermektedir ki, IFRS adaptasyonu ile beraber Türkiye'de borsalara kote olmuş şekilde faaliyet gösteren finans sektörü dışındaki firmaların muhafazakâr muhasebe uygulamaları istatistiksel olarak anlamlı seviyede artış göstermiştir. Bu neticeler, muhafazakâr muhasebenin kazanç kalitesinin bir göstergesi olması ışığı altında değerlendirildiğinde, Türkiye'de IFRS adaptasyonu ile beraber kazanç kalitesinde kısmî artış yaşanmıştır çıkarımını yapmamızı mümkün kılmaktadır.

Kaynakça:

- Andre, P., Filip, A. & Paugam, L. (2015) The effect of mandatory IFRS adoption on conditional conservatism in Europe. *Journal of Business Finance and Accounting*, 42, 482-514.
- Ball, R. & Shivakumar, L. (2005) Earnings Quality in UK Private Firms: Comparative Loss Recognition Timeliness, *Journal of Accounting and Economics*, 39, 83-128.
- Barker, R. & McGeachin, A., (2015) An Analysis of Concepts and Evidence on the Question of Whether IFRS Should be Conservative, *ABACUS*, 51, 169-207.
- Basu, S. (1997) The conservatism principle and the asymmetric timeliness of earnings. *Journal of Accounting and Economics*, 24, 7-37.
- Basu, S. (2009) Conservatism Research: Historical Development and Future Prospects. *China Journal of Accounting Research*, 2, 1-20.
- Bliss, J. H. (1924) *Management through accounts*, New York, The Ronald Press Co
- Bushman, M. R., & Piotroski, J. D. (2006) Financial reporting incentives for conservative accounting: The influence of legal and political institutions, *Journal of Accounting and Economics*, 42, 107-148
- Buyukkurt, O. F., (2018) *The Impact Of Ifrs Adoption On The Earning Quality: A Comparative Study*, (Doktora Tezi), Brunel University Research Archive, Erişim Linki: <https://bura.brunel.ac.uk/bitstream/2438/17995/1/FulltextThesis.pdf>
- Ding, Y., Hope, O.K., Jeanjean, T. & Stolowy, H. (2007) Differences between domestic accounting standards and IAS: Measurement, determinants and implications. *Journal of Accounting and Public Policy*, 26, 1-38.
- Fama, E. & MacBeth, J.D., (1973) Risk, Return and Equilibrium: Empirical Tests. *Journal of Political Economy*, 81, 607-636.
- Garcia Lara, J. M., & More, A. (2004) Balance sheet versus earnings conservatism in Europe. *European Accounting Review*, 13, 261-292.
- Gray, S.J. (1988) Towards a Theory of Cultural Influence on the Development of Accounting Systems Internationally, *ABACUS*, 24, 1-15.
- Giner, B., & Rees, W. (2001) On the Asymmetric Recognition of Good and Bad News in France, Germany and the United Kingdom. *Journal of Business Finance and Accounting*, 29, 1285-1331.

- Hellman, N. (2008) Accounting Conservatism under IFRS, *Accounting in Europe*, 2, 71-100.
- Hung, M. & Subramanyam, K.R. (2007) Financial statements effects of adopting international accounting standards: The case of Germany. *Review of Accounting Studies*, 12, 623-657.
- Ooghe, Hubert, & De Langhe, T. (2002). The Anglo-American versus the Continental European corporate governance model: empirical evidence of board composition in Belgium. *European Business Review*, 14, 437–449.
- International Accounting Standards Board (2017). Pocket Guide to IFRS Standards: The Global Financial Reporting Language. [Online] Available at: <https://www.ifrs.org/-/media/feature/around-the-world/pocket-guide/pocket-guide-2017.pdf?la=en>. [Erişim Tarihi: 10 Ekim 2019]
- Khan, M. & Watts, R. L. (2009) Estimation and empirical properties of firm-year measure of accounting conservatism. *Journal of Accounting and Economics*, 48, 132-150.
- La Porta, R., Lopez de Silanes, F., Sheleifer, A. & Vishny, R. (1998) Law and Finance. *Journal of Finance*, 61, 1113-1155
- Lu, X., & Trabelsi, S. (2013) Information Asymmetry and Accounting Conservatism Under IFRS Adoption. Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=2201206>, [Erişim Tarihi: 08 Ekim 2019]
- Ooghe, Hubert, & De Langhe, T. (2002). The Anglo-American versus the Continental European corporate governance model: empirical evidence of board composition in Belgium. *European Business Review*, 14, 437–449.
- Ruch, G. W. & Taylor, G. (2015) Accounting Conservatism: A Review of the Literature. *Journal of Accounting Literature*, 34, 17-38.
- Watts, R. L., and Zimmerman, J. L., (1986), *Positive Accounting Theory*, Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Zarzeski, M.T. (1996) Spontaneous Harmonization Effects of Culture and Market Forces on Accounting Disclosure Practices, *Accounting Horizons*, 10, 18-37.

MESLEKİ VE TEKNİK EĞİTİM HİZMETLERİNDE HİZMET KALİTESİNİN İYİLEŞTİRİLMESİ

*Improving Service Quality in Vocational And Technical Education
Services*

Özlem KARAKAYA¹ Elif EROĞLU HALL² Nurdan SEVİM³

1. (Uzman); Gölpaazarı İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü, Bilecik/TÜRKİYE,
karakaya.1992@hotmail.com

2 (Doç. Dr.); Anadolu Üniversitesi, İşletme Fakültesi, , Pazarlama ABD,
Pazarlama Bölümü, Eskişehir/TÜRKİYE, elif2eroglu@gmail.com

3. (Dr. Öğr. Üyesi); Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Uygulamalı
Bilimler Fakültesi. Bozüyük/TÜRKİYE, nurdan.sevim@bilecik.edu.tr

Öz: Bu çalışmada, “Mesleki ve Teknik Eğitim Hizmetlerinde Hizmet Kalitesinin İyileştirilmesi” başlıklı bir araştırma yapılmıştır. Literatür kısmının alan yazınında, ilk olarak ortaöğretimde mesleki ve teknik eğitim hizmetleri ardından mesleki ve teknik eğitim hizmetleri pazarlaması ve mesleki ve teknik eğitim hizmetlerinde teknoloji son olarak da mesleki ve teknik eğitim hizmetlerinde kalite konusu yer almıştır. Türk Eğitim Sisteminin içinde ortaöğretimde mesleki ve teknik eğitim hizmetlerinin şuan ki ve gelecekteki konumu teknolojik açıdan değerlendirilmiştir. Mesleki ve teknik eğitim hizmetlerinde algılanan kalite, eğitim hizmeti alan öğrencilerin mesleki eğitimden beklentileri ile mesleki eğitim hizmeti algılamaları arasındaki farka dayanan SERVQUAL modelinin hizmet kalitesi boyutları ile ölçülmüştür. Araştırmada güvenilirlik analizi, faktör analizi ve t testi kullanılmıştır. Bilecik/Merkezde eğitim hizmeti veren dört farklı meslek lisesi öğrencileri tarafından cevaplandırılmış 410 anket elde edilmiştir. Bu çalışmada temel amaç mesleki ve teknik eğitim alan öğrencilerin algıladıkları hizmet kalitesini belirlemek ve algılanan hizmet kalitesinin mesleki eğitim hizmeti memnuniyeti ile ilişkisini tespit etmektir. Çalışma sonucunda beklenen ve algılanan mesleki ve teknik eğitim hizmeti arasında fark olduğu ile mesleki ve teknik eğitim hizmet kalitesi ile mesleki eğitim hizmeti memnuniyeti arasında pozitif yönlü bir ilişkinin olduğu ve mesleki teknik eğitimi tercih nedenlerin başında akademik başarı ve aile yönlendirmesi olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: eğitim pazarlaması, mesleki ve teknik eğitim, eğitim hizmetlerinde kalite, endüstri 4.0, teknoloji.

Abstract: Improving service quality in vocational and technical education services entitled research was conducted in this study. In the literature review section of the thesis, the following have taken a place, firstly, the vocational and technical education services in secondary

education, the vocational and technical education services marketing and technology and then finally the subject of quality in the vocational and technical education services. Within the Turkish Education System, technologically the current and future position of vocational and technical education services in secondary education has been evaluated. The perceived quality in vocational and technical education services is measured by the service quality dimensions of the SERVQUAL model, which is based on the difference between the expectations of technical educational services and the expectations of the students from the technical education receiving education services. Reliability analysis, factor analysis and t test were used in the study. 410 questionnaires answered by the students of four different technical high schools in Bilecik/Center were obtained. The main purpose of this study is to determine the perceived service quality of the students receiving professional and technical education and to determine the relationship between perceived service quality and satisfaction of technical education service. As a result of the study, it is determined that there is a difference between expected and perceived professional and technical education services and there is a positive relationship between professional and technical education services quality and satisfaction of professional education service and it is determined that academic achievement and family guidance were the leading reasons for choosing professional technical education.

Keywords: education marketing, Professional and technical education, quality in education services, industry 4.0, technology

GİRİŞ

Endüstri 4.0 kavramı yaşamımızda önemli değişiklikleri beraberinde getirmiştir. Teknolojik gelişmeler, küreselleşme sürecini ve beraberinde de hızlı bir dönüşüm sürecini başlatmıştır. Yaşanan gelişmelerin olumlu yanları olduğu gibi var olan sistemlerin, uygulamada olan politikaların plansız ve alt yapısız şekilde bu dönüşümün içinde dâhil edilmesi, insanların ihtiyaçlarını karşılamakta kimi zaman yetersiz kalabilmektedir. Özellikle hizmet sektörlerinde hizmetin sunumu ve tüketimi eş zamanlı gerçekleştiğinden hata riskinin en aza indirilmesi için sunulan hizmet sektörünün profesyonelce gözden geçirilmesi büyük önem arz etmektedir. Endüstri 4.0 ile yaşanan teknolojik gelişim ister istemez uygulamadaki eğitim politikalarının 21.yy eğitim becerileri (öğrenme ve yenilenme becerileri; bilgi, medya ve teknoloji becerileri; yaşam ve meslek becerileri) ile uyuşup uyuşmadığının sorgulanmasına neden olmuştur (Bulgan ve Gürdal, 2005). Mal ya da hizmet üreten bir örgütün kuruluş amaçlarına ulaşabilmesi için akademik ve profesyonel olarak ele alınması gerekmektedir. Mesleki ve teknik eğitim hizmetlerine profesyonel bir boyut kazandıran pazarlama, eğitim hizmetleri için de olmazsa olmazdır. Hizmet üreten örgütlerin misyon ve vizyonlarını gerçekleştirmek için

pratikte nasıl bir yol haritası çizileceğini belirlemede pazarlama karması bileşenleri mesleki ve teknik eğitime profesyonel bir bakış açısı kazandırmaktadır. Bu sayede eğitim hizmetlerinin amaçlarını gerçekleştirmede hangi alanlarda daha çok çalışılması gerektiği ile ilgili stratejik kararlar alınabilmektedir. Eğitim hizmetlerinin pazarlanması; geleneksel pazarlama kavramının genişletilerek 7P' ye dönüşümünü ifade etmektedir. 7P modelinin mesleki eğitim hizmetlerine bütüncül bir pazarlama yaklaşımı kazandırdığını ifade edebiliriz. Eğitim hizmetleri pazarlamasının hizmet, fiyat, dağıtım, tutundurma, katılımcılar, süreç ve fiziksel kanıt bileşenleri ile yeniden değerlendirilmesi sanayi 4.0' ın getirdiği ileri teknolojilerin 21.yy eğitim hizmetlerinde meydana getirdiği değişiklikleri analize etmede yol gösterici olacaktır (Zeybekoğlu, 2007). Dijitalleşmeyle birlikte 21. yy ' da sunulan eğitim hizmetleri de değişiklik göstermek zorunda kalmıştır. Bununla birlikte sektörde istihdam edilecek insanların da yeterlilikleri ve kendilerinden beklenen özellikler de değişmiştir. Çalışma dünyasında makinelerin kullanılmaya başlaması seri üretimi; elektriğinde sürece dâhil edilmesi, daha sonra da elektronik ve bilişim sistemlerinin sanayide kullanılması ile değişim ve ilerleme her geçen gün baş döndürücü bir hızla devam etmiştir. Ortaöğretim kademesinde mesleki ve teknik eğitim veren mesleki teknik anadolu liseleri endüstri 4.0' ın günümüze kazandırdığı bulut bilişim, 3D yazıcılar, siber güvenlik, nesnelerin interneti, nano teknoloji, yapay zekâ gibi konularda kendini güncellemek zorunda kalmıştır (Örs, 2015).

Güçlü bir ekonomiye ulaşmak için 16-19 yaşında mesleki eğitim ile tanışan bireylerin kendilerinden beklenen yeterlilikleri kazanarak çalışma hayatına devam etmeleri gerekmektedir. Mesleki ve teknik eğitimde eğitim hizmetleri kalitesinin değerlendirilmesi, var olan hizmet kalitesinin ölçümü ile ortaya çıkacaktır. Özel liselerde eğitim 4.0' ın gerekleri hızlı bir şekilde eğitim öğretime yansımaktadır. Bunun devlet liselerinde eğitim veren kurumların da sağlaması gerekmektedir (Banger, 2018). Mesleki eğitimde okul yönetimi, öğretmenler, hizmet yönetim araçları ve teknikleri önemli paydaşlardır. Tüm bu paydaşlar mesleki ve teknik eğitimde hizmet kalitesi açısından birbirini etkileyen unsurlardır. Literatürde birçok çalışma devlet liselerinde verilen mesleki ve teknik eğitimin istenilen kaliteye ulaşmadığını göstermektedir (Ceylan, 1997).

Ekonomik kalkınma için gerekli ara insan gücünün sadece ulusal ölçekli değil uluslararası mesleki yeterlilikte ve geçerlilikte bireyler yetiştirecek, bireylerin iş hayatında becerisiz ve umutsuz bir şekilde yığılmalarını önleyecek, ekonomik ve sosyal bütünleşmeyi arttıracak nitelikte bir mesleki ve teknik eğitim için var olan mesleki ve teknik anadolu liselerinin eğitim hizmeti kalitesi arttırılmalıdır (Eğitim Dönüşüm Vakfı, 2017). Eğitim hizmetinin birebir muhatabı olan gençlerin ve onların birinci derecede de etkileyen ailelerinin mesleki eğitim hizmeti kalite algısı

da önemli bir unsur olmaktadır (Demir, 2018). Bu çalışmada Bilecik merkezde yer alan 4 farklı mesleki ve teknik Anadolu lisesinde eğitim gören öğrencilerin kalite algıları tespit edilmiştir. Mesleki ve teknik Anadolu liselerinde mesleki ve teknik eğitim alan müşteri durumundaki öğrencilerin hangi amaçla mesleki eğitim hizmeti aldıklarının ve bu hizmetten memnun olup olmadıkları açıklanmıştır.

Yukarıdaki açıklamaları ışığında araştırmanın alt amaçları ise aşağıdaki şekildedir:

1. Öğrencilerin algıladıkları hizmet kalitesini ortaya koymak,
2. Öğrencilerin mesleki eğitim hizmet kalitesine yönelik beklentileri ve algılamaları arasında fark olup olmadığını belirlemek,
3. Öğrencilerin mesleki eğitim veren kurumlardan beklentilerini belirlemek,
4. Öğrencilerin mesleki eğitimden memnuniyet düzeyleri ile mesleki eğitimi tercih etmeleri arasındaki ilişkiyi belirlemek.
5. Öğrencilerin mesleki eğitime istekli hale getiren unsurlar ile mesleki eğitime devam etmeleri arasındaki ilişkiyi belirlemek.

YÖNTEM

Araştırmada hizmet kalitesinin ölçümünde en çok kullanılan Zeithaml, Berry ve Parasuraman'ın geliştirdikleri SERVQUAL ölçeğinden faydalanılmıştır. Ölçeğe göre hizmet kalitesi müşteri beklentileri ile müşterinin algıladığı performansının karşılaştırılması sonucu oluşmaktadır. Bu kıyaslama sonucunda ortaya çıkan fark algılanan hizmet kalitesini göstermektedir. Beklenen hizmeti, yani bir müşterinin hizmetten beklentilerini kişinin geçmiş deneyimleri, kişisel gereksinimleri ve ağızdan ağıza iletişim yoluyla hizmet alan mesajlar belirler. Bir diğer unsur da hizmeti sağlayan kurumun hizmeti alanlara çeşitli iletişim ile ulaştırdığı mesajlardır.

Araştırmada veriler SERVQUAL ölçeği baz alınarak hazırlanan anket yöntemi kullanılmıştır. Anket formunda yer alan değişkenler algılanan mesleki eğitim hizmetlerine ilişkin değişkenler, genel memnuniyet düzeyine göre değişkenler ile öğrencilerin sosyo-demografik özelliklerine ilişkin değişkenlerdir. Formda algılanan ve beklenen mesleki eğitim hizmetine ilişkin 22' şer ifade bulunmaktadır. Öğrencilerin sosyo-demografik özelliklerine ilişkin değişkenler ise cinsiyet, sınıf düzeyi, anne-babanın eğitim durumu, ailenin gelir durumu, hangi bölümde ve okulda mesleki eğitim hizmeti aldığı, bilgisayarın olup olmadığı, interneti ne sıklıkla kullandığı gibi sorularla ölçülmek istenmiştir.

Öğrencilerin sosyo-demografik özelliklerinin beklenen ve algılanan mesleki eğitim hizmet kalitesini etkileyeceği öngörülmektedir (Okumuş ve Duygun, 2008). En son da algılanan mesleki eğitim hizmet kalitesi ile eğitim görülen mesleki eğitim genel memnuniyet düzeyi arasında bir ilişkinin olup olmadığı incelenmiştir.

Araştırmanın ana kütlesi Bilecik/Merkezde ortaöğretim düzeyindeki mesleki eğitim hizmeti veren tüm resmi nitelikteki kamu kurumlarıdır. Anakütle olarak belirlenen öğrenci sayısı 30.03.2019 tarihi itibarı ile 1665'tir. Fakat maliyet ve vakit kısıtından ötürü tam sayım yapılamamış örneklemeye ihtiyaç duyulmuştur. 1665 öğrencide yukarıda bahsi geçen nedenlerle tam sayım yapılamadığı için standart sapma ve varyansın tahmini gerekmiştir. Bu sebeple araştırmalarda en çok kullanılan örneklem formülü $n = \pi(1-\pi)/e/z^2$ dir. Formül baz alındığında örneklem büyüklüğü en büyük varyanslı ($0,5*0,5=0,25$) ve %95 güven aralığında $z=1,96$ olduğundan 1665 kişi için seçilecek örneklem sayısı 400 kişi olmalıdır.

Anket formu 2019 Şubat ayında yetkili mercilerden izin alındıktan sonra okul idarelerine teslim edilmiş 2019 Mart ayında okul idarelerinden teslim alınmıştır. Elde edilen verilerin girişi yapılmış ve verilerin analizi SPSS paket programı ile sağlanmıştır. Anket formunda;

- Öğrencilerin hizmet kalitesi beklentisi-22 ifadeden oluşan 5 li likert ölçekli sorular ile
- Öğrencilerin algıladıkları hizmet kalitesi-22 ifadeden oluşan 5 li likert ölçekli sorular ile
- Öğrencilerin mesleki eğitime istekli olmasında etkili faktörler-11 ifadeden oluşan 5 li likert ölçekli sorular ile
- Öğrencilerin sosyo-demografik özellikleri-12 İfadeden Oluşan Nominal ve Aralıklı Ölçek İle

Açık Uçlu Sorular

- Öğrencilerin mesleki eğitime ilişkin genel memnuniyet düzeyleri-1 İfadeden Oluşan 5'li Likert Ölçekli soru ile ölçülmüştür.

Bilecik/Merkezde dört mesleki eğitim hizmeti veren ortaöğretim kurumu bulunmaktadır:

1. Bilecik Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi
2. İbn-i Sina Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi

3. Hayme Ana Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi
4. Yavuz Selim Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi

SERVQUAL modelinde yer alan boyutlar mesleki eğitim hizmeti kalitesine uyarlanarak araştırma modelinin değişkenleri belirlenmiştir. Mesleki eğitim hizmeti kalitesi araştırmasında kullanılan model SERVQUAL hizmet kalitesi ölçüm modelidir. 1985 yılında Parasuraman, Zeithaml ve Berry tarafından geliştirilen bu model günümüzde farklı sektörlerdeki hizmet kalitesinin ölçümü için sıkça kullanılmaktadır (Ghobedian vd. 1994).

BULGULAR

Araştırmada SERVQUAL hizmet kalitesi modelinin mesleki eğitim hizmet kalitesine uyarlanması ile oluşan anket formunun güvenilirliğini ortaya koymak için "Cronbach Alpha Analizi" kullanılmıştır. Anketin güvenilirlik analizi sonuçları aşağıdaki Tablo 1' de gösterilmektedir.

Tablo 1. Güvenirlik Analizi Sonuçları

Bölüm İsmi	Cronbach's Alpha	Madde Sayısı
A)Eğitim Hizmetlerinden Algıladıklarınız İle İlgili Unsurlar	0,912	22
B)Eğitim Hizmetlerinden Beklentileriniz İle İlgili Unsurlar	0,911	22
C)Mesleki eğitimi tercih etmenizdeki etkili faktörler	0,760	11

Araştırmada verilerin analizi için SPSS 25.0 paket programı kullanılmıştır. Mesleki eğitim hizmet kalitesini ortaya koymak için oluşturulan anket formu dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm öğrencilerin sosyo-demografik özelliklerini diğer üç bölüm de tabloda görüleceği üzere algılanan ve beklenen eğitim hizmeti ile mesleki eğitim tercih nedenini ortaya koymaktadır.

Cronbach's Alpha değeri A ve B bölümü için 0,9' nın üzerinde olduğundan anket formunun güvenilirlik düzeyi oldukça yüksektir yorumu yapılabilir.

Tablo 2. Öğrencilerin Eğitim Gördükleri Alan Türü

ALAN İSMİ	FREKANS	YÜZDE
Muhasebe Ve Finansman	27	6,6
Çocuk Gelişimi Ve Eğitimi	100	24,4
Bilişim Teknolojileri	10	2,4
Pazarlama Ve Perakende	23	5,6
Gıda Teknolojisi	35	8,5
Elektrik Ve Elektronik	22	5,4
Acil Sağlık Hizmetleri	4	1,0
Yiyecek Ve İçecek	23	5,6
Giyim Üretim Teknolojisi	13	3,2
Makine Teknolojisi	9	2,2
Metal Teknolojisi	25	6,1
Motorlu Araçlar Teknolojisi	19	4,6
Mobilya Ve İç Mekân Tasarımı	5	1,2
Maden Teknolojisi	1	,2
Sağlık Hizmetleri	67	16,3
Hasta Ve Yaşlı Hizmetleri	16	3,9
Hemşirelik	10	2,4

Tablo 2 incelendiğinde Bilecik/Merkezde mesleki eğitim hizmeti sunan dört liseden Yavuz Selim Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesinde eğitim gören öğrencilerden % 24,4' ü muhasebe ve finansman alanında eğitim almaktadırlar. Katılımcıların % 16,3' ü ise İbn-i Sina Mesleki ve Teknik

Anadolu Lisesinde eğitim hizmeti alan sağlık hizmetlerinde okuyan öğrencilerdir.

Tablo 3. Öğrencilerin Bilgisayara Sahip Olma Durumu

Bilgisayar	Frekans	Yüzde
var	264	64,4
yok	144	35,1

Tablo 3’de katılımcıların 21.yy gereklerinden olan ve nerdeyse her evde görülen bilgisayara sahip olma durumu ise % 64,4 olduğu görülmektedir.

Tablo 4. Öğrencilerin İnternet Kullanma Durumu

İnternet Kullanıyor Musunuz?	Frekans	Yüzde
Evet	384	93,7
Hayır	17	4,1

Tablo 4’de katılımcıların hepsinde bilgisayar olmasa da % 93,7' sinin internet kullandığı görülmektedir.

Tablo 5. Öğrencilerin Günde İnternete Bağlı Kalma Süresi

Süre	Frekans	Yüzde
1 Saat	59	14,4
2 Saat	80	19,5
3 Saat	76	18,5
4 Saat	70	17,1
5 Saat	37	9,0
5 Saatten Fazla	88	21,5

Tablo 5’de katılımcıların % 21,5' i günde internette 5 saatten fazla bağlı kaldıkları görülmektedir.

Tablo 6. Öğrencilerin Mesleki ve Teknik Anadolu Liselerinden Genel Memnuniyet Düzeyi

Memnuniyet Düzeyi	Frekans	Yüzde
Hiç Memnun Değilim	85	20,7
Memnun Değilim	41	10,0
Ne Memnunum Ne Memnun Değilim	133	32,4
Memnunum	127	31
Çok Memnunum	23	5,6

Tablo 6' de öğrencilerin % 32,4' ü Bilecik/Merkezde mesleki eğitim hizmeti sunan dört meslek lisesinin sunduğu eğitim hizmetinden genel memnuniyet düzeyi ne memnunum ne memnun değilim düzeyindedir. Katılımcıların % 31' inin genel memnuniyet düzeyi memnunum şeklindedir.

Mesleki eğitim hizmetlerine ilişkin algılama-beklenti arasındaki farklılığa değişkenler itibari ile inceleyecek olursak t değeri en yüksek değişkenler aşağıda sıralanmıştır:

*Okuldaki öğretmenlerin öğrencilerinin Eğitim 4.0 materyallerinden hangilerine istekli olduğunu bilmesi -14,082

*Okuldaki eğitim hizmetinin mesleki eğitim almak isteyen tüm öğrencilere yönelik olması -14,164

*Okuldaki öğretmenler ve okul yönetiminin davranışlarının öğrencilerde güven duygusu uyandırması -13,047

*İstek ve taleplerin dinlenip önemsenmesi -13,128

*Okuldaki öğretmenlerin her öğrencinin bireysel ihtiyaçlarına göre mesleki eğitim hizmetini planlaması -12,928

*Okulda yenilenen müfredat ve güncellenen ders içerikleri ışığında ders kazanımı için mevcut teknolojinin hatasız bir şekilde kullanılması -12,577

*Okul binalarının ve sınıflarının teknolojik donanımına sahip olması -12,447

*Okuldaki tüm öğrenciler alanla ilgili çağın gerektirdiği mesleki yeterliliklerin okulda sunulan eğitim hizmeti ile kazanılacağından emin olması -12,285

*Okulda öğretmenler ve okul yönetiminin öğrencilere karşı daima güler yüzlü ve hoşgörülü davranması -12,068

*Okuldaki öğretmenlerin öğrencilerin eğitim teknolojilerini kullanma ile ilgili sorularına cevap verebilecek bilgi ve donanımına sahip olması -12,060

Veriler incelendiğinde beklentilerin ortalamaları algı ortalamalarından yüksektir. Sonuçlara bakılarak mesleki eğitim hizmetlerine ilişkin beklentilerin karşılanamadığı ve bir memnuniyetsizliğin olduğunu söylemek mümkündür.

TARTIŞMA ve SONUÇ

Katılımcıların mesleki ve teknik eğitim hizmetlerine ilişkin beklentilerinin karşılanamadığı bir memnuniyetsizliği olduğu görülmektedir. Öğrencilerin algıladıkları mesleki ve teknik eğitim hizmeti kalitesi cinsiyet ve gelirden bağımsızdır. Fakat öğrencilerin mesleki ve teknik eğitimden algıladıkları hizmet kalitesi ile genel memnuniyet düzeyleri arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Anket formunu cevaplayan öğrencilerin mesleki ve teknik eğitim hizmetinden algıladıkları hizmet kalitesi arttıkça genel memnuniyet düzeyleri de artmaktadır. Başka bir ifade ile mesleki eğitimden algıladıkları hizmet kalitesi düştükçe genel memnuniyet düzeyleri de düşmektedir. Genel memnuniyet düzeyi ile mesleki eğitimden hizmet kalitesi arasında pozitif yönlü bir ilişkinin olduğu görülmektedir. T testinin sonuçlarına göre algılama ve beklenti arasındaki en yüksek farka sahip faktörler yukarıda sıralanmıştır. Bu değişkenler ışığında genel memnuniyet düzeyinin artırılması için öncelikli değişkenler kısmen bellidir. Teknolojinin hızlı gelişimi ile üretim sistemlerindeki yapılara kendini güncellemek zorunda kalmış ve ihtiyaç duyulan iş gücü yetenekleri de değişmiştir. Bu da beraberinde beşeri sermayenin dönüşümünü zorunlu kılmıştır. "Okuldaki tüm öğrenciler alanla ilgili çağın gerektirdiği mesleki yeterliliklerin okulda sunulan eğitim hizmeti ile kazanılacağından emin olması" değişkeni -12,285 t değeri ile mesleki ve teknik eğitimde kalitenin iyileştirilmesi için bir yol göstericidir. Çağın gerektirdiği mesleki yeterlilikler mesleki eğitim için 2023 Eğitim Vizyonunda ve diğer üst politika belgelerinde bahsedilen mesleki eğitimde endüstri 4.0 gerekleri ile yetişebilen insan gücüdür. Buradan eğitim sistemlerinin üretim sistemlerinden daha hızlı bir şekilde kendini güncelleyebilen bir yapıya sahip olması gerektiğini söylemek mümkündür. Mesleki ve teknik eğitim ile ilgili diğer bir sorun ise mesleki eğitimin TEOG' dan düşük puan alan öğrenciler tarafından tercih edilmesidir. Ailelerin akademik olarak başarısız diye nitelendirdikleri çocuklarını mesleki eğitime yönlendirmesidir. Araştırmada katılımcıların % 37,3' ü mesleki eğitimi tercih etmede en etkili faktörün aile yönlendirmesi ve ders başarı durumu olduğunu belirtmişlerdir. Öğrencilere yönelik mesleki eğitimi tercih etmesine yönelik olarak planlı bir rehberlik hizmeti sağlanmalıdır. Ders başarı yüksek öğrencilerin mesleki eğitime yönlendirilmesinde velilerin de farkındalıklarının artırılması gerekmektedir. Bu sayede mesleki eğitimin kamuoyundaki statüsü

yükselecektir. Katılımcıların yarısından fazlası (% 64,4) bilgisayara sahip ve tamamına yakını ise internet kullanmaktadır; % 21,5' i ise günde 5 saatten fazla internette bağlı kalmaktadır. Bu bilgi ışığında geleneksel eğitim sistemlerin kabul gördüğü ezberci bir sistemden ibaret eğitim 1.0' ın öğretmenden öğrenciye tek yönlü olarak bilgi aktarımını geride bırakmıştır. Aynı zamanda dijital göçmenlerin ağ kullanımları ile internet çevrimiçi eğitim alanına yayıldığı eğitim 2.0 ile geleneksel eğitim ve yüz yüze çevrim içi eğitimi bir araya getiren eğitim 3.0' ın da gelişimini, inovasyon uygulamalarını beraberinde getirmiştir.

Mesleki eğitim hizmetini alan öğrencilerin içinde bulundukları mesleki eğitimi yeterince tanımadıkları kendilerinin yararlanabilecekleri ayrıcalıkları bilmedikleri gözlemlenmiştir. Bu ayrıcalıklar; kendi iş yerini açan mesleki eğitim lisesi mezunlarına KOSGEB tarafından 50.000 TL ve 100.000 TL faizsiz kredi verilmesi ve İŞKUR tarafından sağlanan iş başı eğitim programları (ücret+genel sağlık sigortası primleri karşılanıyor)' dır. Anket uygulaması yapılırken meslek lisesinde çalışan alan öğretmenlerin de bu ayrıcalıkları bilmediği gözlemlenmiştir.

Mesleki eğitimden beklenen işlevlerin sağlanabilmesi kuşkusuz eğitim hizmeti sunan tarafların niteliklerinin artırılmasına bağlıdır. Eğitim hizmeti sunan tarafların çağdaş öğretim yöntemlerine ilişkin hizmet içi eğitime tabii tutulması gerekmektedir. Yapılacak tüm çalışmalar öğrencilerin ihtiyaçlarına göre şekillenmelidir. Gelecekte, ortaöğretimde mesleki ve teknik eğitim hizmetlerinin kalitesini artırıcı çalışmalarda bu hususların üzerinde durulması gerekmektedir.

KAYNAKLAR

1. Banger, G. (2018), Endüstri 4.0 Ekstra, Dorlion Yayınları, 2. Baskı, Ankara, s. 43-44
2. Banger, G. (2018), Endüstri 4.0 ve Akıllı İşletme, Dorlion yayınları, 2. Baskı, Ankara, s. 200-2018.
3. Burgan, U. ve Gürdal, G. (2005). Hizmet kalitesi ölçülebilir mi?. ÜNAK'05 “Bilgi hizmetlerinin organizasyonu ve pazarlanması” konulu ulusal toplantıda sunularak tam metin olarak yayınlanmış bildiri, ss.240-259. <http://kaynak.unak.org.tr/bildiri/unak05/u05-22.pdf>, (Erişim Tarihi:28.07.2018)
4. Ceylan, M. (1997). Eğitimde Toplam Kalite Yönetimi Ve Müşteri Memnuniyeti. Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi, 3(1), 23-30.
5. Demir, A. (2018). Endüstri 4.0'dan Eğitim 4.0'a Değişen Eğitimöğretim Paradigmaları. Electronic Turkish Studies, 13(15).
6. Eğitimde Dönüşüm Vakfı (2017), Sanayi 4.0 ve Dönüşen Mesleki Eğitim, EDV Yayınları 2017/1, Ocak, s. 15-17.

7. Ghobedian, A. Speller S., Matthew J.(1994). "Service Quality-Concepts and Models" International Journal of Quality and Reliability Management, 11(9): 43-67.
8. Okumuş, A. ve Dugun, A.(2008), Eğitim Hizmetlerinin Pazarlanmasında Hizmet Kalitesinin Ölçümü Ve Algılanan Hizmet Kalitesi İle Öğrenci Memnuniyeti Arasındaki İlişki, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C.8, S.2, s.19
9. Örs, H. (2015), Pazarlama Perspektifinden Eğitim Hizmeti: Değer ve Kalite, Gazi Kitap Evi, s. 83-86.
- 10.Parasuraman, A., Berry, L.L. Ve Zeithalm, V.A. (1985), A Conceptual Model Of Service Quality And Its Implications For Future Research, Journal Of Marketing, 49(3), 41-50
- 11.Zeybekoğlu A. Zuhul (2007), Pazarlama ve Özel Okullar: Okul Müdürlerinin Hedef Pazarlamadaki Rolü, İstanbul Üniversitesi, Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi dergisi, C. 4, S. 1, s. 176-178.

EĞİTİM 4.0 BAĞLAMINDA EĞİTİM HİZMETLERİNDE DEĞİŞİM VE DÖNÜŞÜM

Change and transformation in educational services in the context of Education 4.0

Özlem KARAKAYA¹ Elif EROĞLU HALL² Nurdan SEVİM³

1. (Uzman); Gölpaazarı İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü, Bilecik/TÜRKİYE, karakaya.1992@hotmail.com

2. (Doç. Dr.); Anadolu Üniversitesi, İşletme Fakültesi, , Pazarlama ABD, Pazarlama Bölümü, Eskişehir/TÜRKİYE, elif2eroglu@gmail.com

3. (Dr. Öğr. Üyesi); Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi. Bozüyük/TÜRKİYE, nurdan.sevim@bilecik.edu.tr

Öz: Yaşanılan yüzyılın bir gereği olarak yaşam tarzının değiştiği ve öğrenildiği dijital bir toplumun yadsınamaz gerçeği yönetimin öğrencilerin değişen davranışlarına cevap verebilecek nitelikte eğitim hizmetlerini yeniden ele almalarını zorunlu hale getirmiştir. Dinamik ve hızlı değişen dünyada tarımsal toplumdan endüstriyel topluma dönüşüm bilgi teknolojisi 4.0 dönemi olarak yeniliklerde daha fazla ilerleme olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle eğitim hizmetlerinde tüketici olarak yer alan gençlerin rekabet edebilmek için değişimlere ayak uydurması hayati bir önem taşımaktadır. Öğrenmenin mevcut sosyal değişimlere cevap verebilecek beceri ve yeteneklere sahip olması gerekir (Puncreobutr, 2016). Eğitim paradigmasına başka bir boyut getiren endüstrideki bu değişimler eğitim 1.0 (geleneksel öğrenme), eğitim 2.0 (bilgi sağlayıcı olarak öğretmenle ve pasif alıcı olarak öğrenciyle eğitimin toplulaştırılması), eğitim 3.0 (erişim ve eşitlik) ve eğitim 4.0' a (yüksek hızda internet, mobil teknoloji, sosyal medya platformları vb. kolaylaştırıcı, her yerde her zaman kişiselleştirilmiş öğrenme ve öğretmenlerin kolaylaştırıcılara ve rehberlere olan rolünün değiştirilmesi) neden olmuştur. 4.0 eğitim, otuz yıl aşkın bir süredir iş dünyasında var olan bir süreçtir. 21. yy teknolojik gelişmeler gözlemlendiğinde güncelliğini yitiren teknolojik yatırımların özel sektörde ve kamuda zaman ve kaynak israfına neden olduğunu yalnız teknolojiyi kullanan değil aynı zamanda da teknolojiyi üretebilen bireylerin iş gücü piyasasına kazandırılmasının eğitim hizmetinin temel amaçlarından biri olduğunu görülecektir. Yaşadığımız çağdaki teknolojinin bu denli dinamikliği eğitim hizmetlerinden sadece bugün yararlanabilen bireylerden ziyade bu sürekli gelişen yapıyı yaşamımıza hemen entegre edebilecek kazanımlara ihtiyacımız olduğunu da göstermektedir. Sanayi 4.0' ın eğitim camiasına kazandırdığı dokuz temel kriteri bulunmaktadır. Bunlar: uzaktan eğitim,

kişiselleştirilmiş öğrenme, proje bazlı öğrenme, seçim özgürlüğü, saha tecrübesi, veri yorumlama, sınav yerine performans ölçme, öğrenci sahipliği ve rehber öğretmendir. Bu çalışmada sanayi 4.0'ın eğitim camiasına kazandırdığı dokuz temel kriter ve sanayi 4.0' ın eğitim hizmetlerine kazandırdığı teknolojik hareketlerden bahsedilecektir.

Anahtar Kelimeler: eğitim 1.0, eğitim 2.0, eğitim 3.0, eğitim 4.0, mesleki eğitim

Abstract: The undeniable reality of a digital society in which the lifestyles are changed and learned as a necessity of the century has made it necessary for management to reconsider educational services that are capable of responding to the changing behavior of students. In the dynamic and fast-changing world, the transformation from agricultural to industrial society in the era of information technology 4.0 is becoming more progressive in innovation. For this reason, it is vital that young people involved in educational services adapt to changes in order to compete. Education must be able to provide the skills and abilities necessary to respond to current social changes (Puncreobutr, 2016). These changes in the industry bring another dimension to the educational paradigm: education 1.0 (traditional learning), education 2.0 (aggregating education with the teacher as the information provider and the student as the passive recipient), education 3.0 (access and equality), and It has led to education 4.0 (High-speed internet, mobile technology, social media platforms and so on. Facilitators everywhere, always personalized learning and changing the role of facilitators and guides for teachers). Education 4.0 is a process that has existed in the business world for over thirty years. When the 21st century technological developments are observed, it will be seen that the technological investments, which are outdated, cause waste of time and resources in the private sector and public sector, and that bringing the individuals who can use the technology in the labor market is one of the main objectives of the education service. Such dynamics of the technology in our age shows that we need the gains that can be integrated to this continuously developing structure in our lives rather than just the individuals who can benefit from education services today. Industry 4.0 has nine basic criteria for the education community. These include: distance education, personalized learning, project-based learning, freedom of choice, field experience, data interpretation, performance assessment rather than exams, student ownership and guidance counselor. In this study, the nine basic criteria that industry 4.0 brings to the education community and the technological revolutions brought by industry 4.0 to education services will be mentioned.

Keywords: education 1.0, education 2.0, education 3.0, education 4.0, vocational education

GİRİŞ

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Eğitim 4.0 bağlamında eğitim hizmetlerindeki değişim

Yaşanılan yüzyılın bir gereği olarak yaşam tarzının değiştiği ve öğrenildiği dijital bir toplumun yadsınamaz gerçeği yönetimin öğrencilerin değişen davranışlarına cevap verebilecek nitelikte eğitim hizmetlerini yeniden ele almalarını zorunlu hale getirmiştir. 21.yy' ın becerileri için eğitimi bilişsel olarak tanımlamak yeterli olmayacaktır. Bireylerin entelektüel düşünme becerilerini kazanarak yeni teknolojiler geliştirmek için akıllı araçlar, mobil teknolojiler ve bulut bilişim sistemlerini kullanma ile ilgili öğrenme yönetimi modelinin işlevsellik kazanması gerekmektedir (Puncreobutr, 2016).

Eğitim paradigmasına başka bir boyut getiren endüstrideki bu değişimler eğitim 1.0 (geleneksel öğrenme), eğitim 2.0 (bilgi sağlayıcı olarak öğretmenle ve pasif alıcı olarak öğrenciyle eğitimin toplulaştırılması), eğitim 3.0 (erişim ve eşitlik) ve eğitim 4.0' a (yüksek hızda internet, mobil teknoloji, sosyal medya platformları vb. kolaylaştırıcı, her yerde her zaman kişiselleştirilmiş öğrenme ve öğretmenlerin kolaylaştırıcılara ve rehberlere olan rolünün değiştirilmesi) neden olmuştur. 4.0 eğitim, otuz yıl aşkın bir süredir iş dünyasında var olan bir süreçtir (http-32).

Eğitim hizmetleri bir ülkenin kalkınması için en önemli hizmetlerdendir. Vizyon 2023 belgesinde dört önemli hizmet sektörünün eğitim, sağlık, adalet ve güvenlik olduğu belirtilmiştir (http-34). Küreselleşmenin de beraberinde getirdiği hızlı etkileşim ile aşağıda eğitim 1.0, eğitim 2.0, eğitim 3.0 ve eğitim 4.0 açıklanacaktır.

Eğitim 1.0, ezberleme alışkanlıklarını temel alan nitelikte bir eğitim paradigmasıdır. Dünyadaki eğitim sistemlerinin çoğu bu anlayışı resmi eğitim sistemi olarak algılamaktadır. Her ne kadar eğitim 2.0 ve ileri diğer aşamalar için girişim mevcut ise de bu anlayışın kazanımlarının doğru olarak kabul edildiği görülmektedir (Harkins, 2008, s. 19-31). Eğitimdeki bu yansımanın temeli endüstri 1.0 denilen 1.sanayi döneminin olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Endüstri 1.0 yavaş yavaş değişmiştir. Tam bir tarım toplumundan doküma araçları ve ardından basit temeldeki motorlu araçların üretime katılması ile gelişen bir ekonomi denilebilir. Bu dönemde iş fiziksel güce dayanarak işçilere arasında paylaşılmaktadır. Eğitim 1.0 tarım toplumunun ihtiyacına cevap vermektedir. Bilgiler öğretmen merkezli bir yapıdan öğrenciye aktarılmaktadır (Puncreobutr, 2016). Eğitim 1.0 öğrenmek isteyenlerin okula gideceği öğretmenlerin öğrencilere bilgileri kopyaladığı tek yönlü bir bilgi iletimi şeklide de yorumlanabilmektedir (Vu, 2018).

Bilgiye açık bir erişim (eğitim 2.0) eğitim hizmeti alıcılarının bilgiye erişimde daha az sıkıntı yaşadığı anlamına gelmektedir. Web araçlarının kamu eğitimlerinde kullanılmalarına izin veren ABD' de de bilgiye erişim günden güne yaygınlaşmış dünyada bunun öncülüğünü başlatmıştır. Eğitim 2.0, eğitim 3.0 ve 4.0 için bir yapı taşıdır. Açık kaynak kullanımı ile üretkenlik ve yaratıcılığı destekleyen itici bir gücü barındırır (Harkins, 2008, s. 19-31). Ekonomideki 2.0 sanayi devriminin de etkileri ile üretimde enerjiyi kullanmanın yaygınlaşmaya başlaması eğitim hizmetlerinde de yukarıda sayıldığı gibi değişime neden olmuştur. 2. Sanayi döneminde üretimde petrol, elektrik ve güneş buharı motoru kullanılması ile ekonomi hızla gelişme göstermiştir. Bu da eğitim 1.0' ın sonucu olan eğitim 2.0' ın doğmasına neden olmuştur. Toplumun belli göstergelerindeki değişiklikler toplumdaki diğer hizmet sektörlerini de değiştirmektedir. Eğitim 2.0 sanayi toplumunun ihtiyaçlarına cevap vermektedir (Puncreobutr, 2016).

Öğretme ve öğrenme ortamlarına ağ kullanımının da devreye girmesi ile internet çevrimiçi eğitim alanını genişlemiştir. Öğretmen ve öğrenci arasındaki tek yönlü bilgi iletiminden çıkan eğitim hizmetleri diğer öğrencilerle de etkileşim kurmayı sağlayan ağ kullanımı ile öğrenme ortamları eğitim 1.0 göre genişlemiştir (Vu, 2018).

Eğitim 3.0, diğer bir anlamı ile bilgi üreten eğitim de denilmektedir. Bu sayede öğrenciler internet destekli öğrenmeden (eğitim 2.0) yeni bir eğitim paradigması olan eğitim 3.0' ın üretmeyi sağlayan kazanımlarla tanışmıştır. Yüzyıllarca ezber odaklı bir eğitim anlayışı olan eğitim 1.0' dan bilgi üreten bir yapıya gidişat herkes için sancılı bir süreç olmuştur. Eğitimde zaman ve maliyet tasarrufu sağlayan araçların kullanımı rekabete gerek duymadan işbirlikçi bir öğrenmeyi hedef almaktadır. Örneğin Finlandiya' nın kablosuz telefonları kullanmaya başlaması ülkeyi kablolu telefon maliyetinden kurtarmıştır (Harkins, 2008, s. 19-31). Finlandiya' daki bu gelişimden de anlaşılacağı üzere 3.sanayi dönemi diye adlandırılan bu dönemin etkileri eğitime de yansımaya başlamıştır. 3. sanayi döneminde bilgilerin kullanılarak üretimdeki iş performanslarında bir artış meydana getirmiştir. Gelişen iletişim araçlarının çıktısı olan ağlar ile hızlı bilgi alışverişi mümkün olmuş küreselleşmenin başladığı bir döneme girilmiştir. Eğitim 3.0 ile teknoloji toplumunun ihtiyacına cevap verilmiştir. Kendi kendine öğrenmeyi destekleyen interaktif öğrenmenin bilginin üretilmesini de teşvik ettiği kabul edilmiştir (Puncreobutr, 2016).

Vu' nun 2018 yılında ortaya koyduğu çalışma ile çevrimiçi kursların eğitim hizmetlerinin alanını daha da genişlettiği söylenebilir. Khan Academy, Edx, Udemy vb. çevrimiçi kurslar (MOOCs) ile geleneksel eğitim ile yüz yüze çevrim içi eğitimi (eğitim 1.0 ve eğitim 3.0' ın bir arada olduğu bir yapı) birleştirmiştir.

Ekonomideki gelişimler bir sonraki döneminin kapısını aralamış kürselleşmenin de etkisi ile benzeri görülmemiş bir değişim çağının başlamasına neden olmuştur. Bu da eğitim hizmetlerinde olağanüstü gibi görülen sanal dünyanın eğitim-öğretimde kullanılmaya başlamasını sağlamıştır. Öğrencinin yeni teknolojiyi uygulama yeteneğini geliştirmek eğitim 4.0' ın amaçlarını oluşturmuştur (Puncreobutr, 2016).

Bilgi üreten bir eğitimden sonra inovasyon üreten eğitimin bileşenleri olan eğitim 4.0' ın kapıları aralanmıştır. İnsan sermayesinin bilgi üretimi ve inovasyon uygulamaları ile yaşanan yüzyılın yaratıcı ekonomileri arasında yer alabileceği anlamına gelmektedir. 3.0 ve 4.0 eğitimin amaçlarına ulaşabilmek için eğitim sistemlerinin ileri teknolojileri çocukluk döneminden yükseköğretim dönemine kadar olan tüm süreçlerde uygulanması gerektiği vurgulanmaktadır. Eğitim 4.0, eğitim sistemlerine yenilikleri ve bunun sürdürülebilirliğinin takip edilmesini sağlayan inovasyonu üretmeye teşvik etmektedir. Birbirlerinin devamı niteliğinde olan ve birbirinden kesin çizgilerle ayıramayan eğitim paradigmalarının (eğitim 1.0, eğitim 2.0, eğitim 3.0 ve eğitim 4.0) günümüze yansımaları eğitim 4.0 şeklindedir. Aşağıdaki Tablo 1' de eğitim 1.0' dan eğitim 4.0' olan farklılıklar özetlenmiştir (Harkins, 2008, s. 19-31).

Tablo 1 *Eğitim Paradigmalarında Yaşanan Değişim*

	Eğitim 1.0:	Eğitim 2.0:	Eğitim 3.0:	Eğitim 4.0:
	"ezber"	"açık erişim"	"Bilgi üretme"	"inovasyon üretme"
Ne anlama geliyor?	Dikte edilen bilgi	Sosyal olarak inşa edilmiş sınırlı açık erişim	Yapılandırılmış bilgi içeren eğitim	Seçici, bireysel ve ekip güdümlü yeniliklere açık eğitim
Teknoloji açısından	Dijital mülteciler	Dijital göçmenler	Dijital evrende dijital yerliler	İnovasyonu destekleyen teknoloji
Mezuniyet sonrasında	Öğretmenden öğrenciye bilgi aktarımı	Öğrenmenin normal bir kaynağı da internet	Öğretmen-öğrenci Öğrenci-öğrenci Öğretmen-öğretmen İnsan-teknoloji	7/24 inovasyonu destekleyen olumlu geri bildirim

			Bilginin birlikte üretimi	
Veliler açısından ise okullar	Günlük bakım	Proje tabalı öğrenmeye doğru açık bir erişim	Bilgi üretmek için ebeveynlerin yerel, gönüllü, sivil ve mali destek saplayabileceği yerler	Okular öğrenciler öğretmenler ve veliler tarafından inovasyon için sürekli yenilik mekanından biri olarak görülüyor.
Öğretmenler açısından	Lisanslı profesyoneller	Takım halinde çalışan lisanlı profesyoneller	Bilgi üretimi için tasarlanmış kablosuz cihazlarla her yerde herkes için bilgi üretme	Herkes her yerde sezgisel yazılım(iş ortakları) ile desteklenen inovasyon üretim kaynağı
Okullarda donanım ve yazılım	Büyük bir maliyetle satın alınır	Açık kaynak ve düşük maliyetle kullanılabilir	Düşük maliyetle temin edilebilir ve bilginin seçici üretimi için amaçlı olarak kullanılabilir.	Her gün yenilenen yenilikler nedeni ile tüm yazılımlar kişiyne özgüdür.
Endüstri açısından	Eğitilmesi gereken hat işçileri beklenir	Bilgi üreten ekonomi için yeterli olmayan işçi sınıfı	Bilgi üreten iş arkadaşları ve girişimciler	İnovasyonu sürdürebilen girişimciler

Kaynak: Chart based on Moravec, J. W. (2008). Moving beyond Education 2.0. Retrieved March 18, 2008, from Education Futures Web site: <http://www.educationfutures.com/2008/02/15/moving-beyond-education-20/> dan aktaran Harkins, 2008, s. 19-31

Gelişmekte olan ülkeler için eğitim 3.0 ve 4.0 önemli bir strateji olarak görülmektedir. Eğitim hizmeti içinde bulunan taraflarca liberal becerilerin öğretilmesini amaçlayan yeni bir felsefe ile yenilenen eğitim hizmeti geleceği tasarlayan girişimcilerin dünya ekonomisine kazandırılmasını sağlamaktadır. Şuan gıpta edilen nobel ödüllerine layık görülen

çalışmaların üst düzey düşünme becerilerinin bir yansıması olduğu uygulamalardır. Üst düzey düşünme becerileri; sistemli düşünmek, hayal gücü ile bir sonraki adımı tahmin etmek, değişimlerin ve bilinmeyenin riskini göze almak, hedef belirlemek, başarıya yönelik engelleri tespit etmek veya öngörmek, entelektüel bilgi üretmek gibi 4.0 eğitim paradigmasının felsefesini yaşama dâhil etmektir (Harkins, 2008, s. 19-31).

Vu (2018) araştırmasında eğitim 4.0' ın getirdiği önemli değişikliklerden birinin de bireyselleştirilmiş eğitimin medeniyetin gelişim ihtiyacı olarak algılanmaya başlaması olduğunu vurgulamaktadır. Bireylerin geleceğe güvenle hazırlanabilmeleri sanayi 4.0' ın eğitim hizmetlerinde meydana getirdiği gereklerine kendilerini en iyi şekilde hazırlamaları ile mümkün olacaktır. Vietnam' da Eğitim Öğretim Bakanlığı radikal bir karar alarak eğitim müfredatlarını sektörün ihtiyaçlarına uygun hale getirmeyi planlamıştır. 2011 yılında dünyada önde gelen teknoloji ve endüstri fuarında ilk kez kullanılan endüstri 4.0 kavramı dünya ülkelerince araştırılıp gerekli değişiklikler için zemin hazırlamıştır. Etkiler düşünüldüğünde sanayinin gelişimden en çok etkilenen hizmet sektörlerinden biri de eğitim hizmetleri sektörüdür (Vu, 2018).

Şener ve Elevli (2017)' nin çalışmasında eğitim hizmetleri alt yapısında radikal değişikliklere ihtiyaç olduğunu belirtmektedir. Endüstri 4.0' ın eğitim sisteminde iki kategoride hayat bulmasını sağlayan biri programlama (yapay zekâyı yönlendirme) ve yazılım ağırlıklı diğeri de tasarım ve donanım ağırlıklı (dijital ortamda simülasyona izin veren donanımlar) derslerine ağırlık verilmesinin önemli olduğu vurgulanmaktadır.

2013 yılından beri ABD' de bazı üniversitelerde uygulanan eğitim 4.0 müfredatı 2018-2019 eğitim öğretim yılından itibaren Nişantaşı Üniversitesinde de uygulanmak üzere bir çalıştay gerçekleştirilmiştir. Çağdaş teknolojilere uyum sağlamış, akıllı sistemler, robotik teknolojiler gibi geleceğin akıllı sistemlerini yönetebilecek öğrencileri iş dünyasına kazandırmayı birinci hedef olarak belirlenmiştir. Çalıştayda sanayi 4.0' ın ihtiyaç duyduğu nitelikteki bireyleri yetiştirmeye yönelik bir eğitim 4.0 modeli tasarımı üzerinde durulmuştur. Küresel rekabette ülkemizi güçlendirecek bu girişimin diğer devlet üniversitelerinde de hızlıca uygulaması büyük önem arz etmektedir. Bunun için önce teknik altyapının hazır olması ve akabinde dijital ders içeriklerinin sınıflarda uygulamaya hazır olması gerekmektedir (http-39).

Sadece Nişantaşı Üniversitesinde değil İstanbul' da Koşuyolu Kolejinde de sanayi 4.0' ın ihtiyaçlarına cevap verebilecek bir eğitim 4.0 modeli uygulanmaya başlamıştır. Tasarlanan bu modelde dijital zekâ kavramının

Z Kuşak bireylerini anlayabilmek adına üzerinde çalışılması gereken bir konu olduğu üzerinde durulmuştur ([http-40](#)).

İstanbul' da Geo Koleji' de eğitim 4.0 müfredatını yeterlilik, akıcılık, kurucu okuryazarlık ve değerlerden oluşan yeni eğitim hizmetlerini sunmaya başlamışlardır ([http-44](#)). Dijital zekâ, teknolojiyi dengeli kullanabilen küresel anlamda yetkin, geleceği kurgulayıp fark yaratabilen bireylerin eğitim 4.0 ile iş dünyasına kazandırılmasını hedeflemektedir. Z kuşağının (dijital yerliler) dijital zekâ puanlarının yüksek olacağı öngörülebilir fakat alfa kuşağının (2010 ve sonrası doğanlar, 21. yy' da doğanlar) daha yüksek olacağı söylenebilir (Kayıkçı ve Bozkurt, 2018).

Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi' nde 27-28 Eylül 2018 tarihinde Educon Eğitim Konferansında eğitim 4.0 işlenmiştir. Bu konferansa yurtdışından Prof. Dr. Kyung-Sung Kim ve Prof. Dr. Anja Swennen davet edilmiştir ([http-41](#)). Educon 2018 eğitim konferansının açılış konuşmasını yapan Milli Eğitim Bakanı Ziya Selçuk, eğitimin içeriğinin sadece endüstrinin ihtiyacı olan becerilerden oluşmadığı insanın aklı ile kalbini de birleştiren bir hizmet olduğunu belirtmiştir ([http-43](#)).

Rockwell Automation Türkiye Ülke Direktörü Cenk Ceylan' da inovatif çözümler üretecek, nesneleri birbirine bağlayarak insan hayatını kolaylaştıracak, yapay zekâyı insan yararına etik değerleri göz ardı etmeden kurgulayacak bireylerin bugünün eğitim hizmetinden çıkması gerektiği vurgulamıştır ([http-45](#)).

Namık Kemal Üniversitesi Bilgi İşlem Daire Başkanı Evren Köksal, Modafen Okulları Bilgi Teknolojileri Direktörü Dr. Alper Özpınar, Bilim Koleji Bilgi İşlem Sorumlusu Kadir Ergüneş eğitim 4.0 için bulut bilişim, siber güvenlik, 3 boyutlu yazıcılar, yapay zekâ, akıllı sistemler gibi teknoloji üretebilecek eğitim alanlarının gerekliliğini vurgulamıştır. Köksal, güncelliğini yitiren teknolojik yatırımların özel sektörde ve kamuda zaman ve kaynak israfına neden olduğunu yalnız teknolojiyi kullanan değil aynı zamanda da teknolojiyi üretebilen bireylerin iş gücü piyasasına kazandırılmasının eğitim hizmetinin temel amaçlarından biri olduğunu belirtmiştir. Teknolojik dinamikliği sadece eğitim hizmetinden bugün yararlanabilen bireyler değil bu sürekli gelişen yapıyı yaşamımıza hemen entegre edebilecek hayat boyu öğrenme eğitim hizmetlerini de yaşamımıza dahil etmemizin kaçınılmaz olduğunu söylemiştir ([http-42](#)).

Sanayi 4.0' ın eğitim camiasına kazandırdığı dokuz temel kriteri bulunmaktadır. Bunlar: uzaktan eğitim, kişiselleştirilmiş öğrenme, proje bazlı öğrenme, seçim özgürlüğü, saha tecrübesi, veri yorumlama, sınav yerine performans ölçme, öğrenci sahipliği ve rehber öğretmendir. Aşağıda bu kriterler kısaca açıklanacaktır.

Uzaktan Eğitim

Ekonomi ve sanayi bilgi teknolojilerindeki süratli değişimle farklı boyutlara ulaşmıştır. Sanayi 4.0' ın ihtiyaçlarını karşılamanın en hızlı yolu da eğitim sistemindeki radikal düzenlemeler yoluyla gerçekleşecektir. Ezberleyerek öğrenme (eğitim 1.0), internet kullanarak öğrenme (eğitim 2.0), bilgi üretmek (eğitim 3.0) ve bilgiyi inovasyona dönüştürmek (eğitim 4.0) şeklinde eğitimde meydana gelen sıçramaları özetleyebiliriz. Günümüzde pek çok yükseköğretim kurumu açık kaynak erişimine izin vererek uzaktan eğitim sistemini aktif olarak kullanmaktadır. Sürekli öğrenmeyi teşvik eden toplumda önemli bir güç unsuru olan uzaktan eğitim araçları eğitim sisteminin ayrılmaz parçalarını oluşturmaktadır. Mekândan ve zamandan bağımsız öğrenme araçları eğitim 4.0' ın eğitimi her yerde mümkün kılabilen özelliktedir (Demir, 2018). Bu açıdan bakıldığında eğitimin okuldan bağımsız alanlarda da sürdürülebilir olması günümüz teknolojisi ile bağdaşmaktadır ama bu yol ile eğitim alan bireylerde sınıf ait olma duygusu, yüz yüze eğitimdeki gibi güçlü olmamaktadır. Bu yalıtılmış duygusunun en aza indirilmesi ile uzaktan eğitimin olumsuz tarafları da giderilebilir. Çevrimiçi ortamları tercih eden bireylerdeki topluluk hissi düzeylerinin düşük olması bu ortamların cazibesini düşürebilmektedir (Üngören, Horzum ve Aydın, 2018).

Coğrafi ve bölgesel engelleri ortadan kaldıran örgün eğitimden yararlanamayan bireylerin kolaylıkla dâhil olabileceği bu sistem tamamen sanal ortamlarda öğrenci merkezli olduğu söylenebilir. Üngören, Horzum ve Aydın' ın 2018 yılındaki çalışmada topluluk hissi düzeyini artırıcı çalışmaların hızlı bir şekilde yapılması gerekmektedir. Bu çalışmayı Marmara Üniversitesindeki uzaktan eğitime tabii öğrenciler üzerinde yapılan bir başka inceleme de desteklemektedir (Ak, Oral ve Topuz, 2018).

Web tabanlı öğretimin en dikkat çekici dezavantajı kazanımların istenilen düzeyde kazandırılmaması ve öğrenci katılımının az olmasıdır (Sel ve Şad, 2018). Uzaktan eğitimin karmaşık yapısını inceleyen çalışmalarda algılanan kalite, kontrol ve kullanılabilirliğinin doğrudan memnuniyeti etkilediği görülmektedir (Bagci ve Çelik, 2018).

Kişiselleştirilmiş Öğrenme

Kişiselleştirilmiş öğrenme, eğitim hizmeti alıcılarının kendi öğrenme hızlarını ve kapasitelerini baz alarak ulaşmak istenen kazanım ile ilgili istenilen düzeye gelene kadar gereken pratiği yapma fırsatının verilmesidir. Her öğrencinin aynı hızda öğrenmesi ve uygulaması gerçekleşmesi zor bir ihtimaldir. Her bireyin akademik yeterlilikleri birbirinden farklıdır (http-37).

Eğitim ortamlarının bireyselleştirilmesindeki temel amaca hizmet eden bu araçlar bireyin yetenek ve ilgisine göre daha çok öğrenmeye ve

uygulamaya fırsat vermektedir (Baz, 2018). Eğitim ortamları eğitim hizmeti alıcılarının bireysel farklılıklarına göre tasarım, açıklık ve esneklik ilkelerinin uygulandığı ortamlarına dönüştürülürse kişiselleştirilmiş öğrenme daha da hızlanmaktadır (Çiftçi ve Doğan, 2018).

Bireylerin yetenekleri ve merakları ne kadar tatmin edilirse kişisel memnuniyetleri de o kadar artmaktadır. Kişisel memnuniyet düzeyleri arttıkça bireylerin aldıkları eğitim hizmetleri kalitesi de o derece de artmaktadır. Bireylerin kendi ilgi ve ihtiyaçlarına ilişkin eğitim hizmeti almalarına imkan sağlayan her tür teknolojik araçların hızlı bir şekilde eğitim hizmeti sunan taraflarca verilmesi gerekmektedir (Ardıç ve Altun, 2017).

Seçim Özgürlüğü: Serbest Seçim

Her ders aynı hedefleri kazandırmak istese de bireye, o hedefe giden her birey için yol farklılaşabilir. Bireylerin öğrenme tarzlarına göre her birey farklı program ve tekniklerden istediğini seçebilir anlamına gelmektedir (Bolat, 2016).

Yüz yüze eğitim ile web ortamında uzaktan eğitiminin olumlu özelliklerinin bir araya gelerek oluşturduğu sisteme harmanlanmış eğitim denmektedir. Ters yüz edilmiş öğrenme modeli de harmanlanmış öğrenmenin içinde bir öğrenme modelidir. Teknolojinin sınıfa girmesi ile birlikte çoğu zaman kullanılan ama literatürdeki ismini bilmediğimizden içinde olduğumuz eğitim hizmetinin vazgeçilmezleridir. Bu iki modelde de dikkat çeken olmazsa olmaz olan teknolojik donanım alt yapı eksikliğinde uygulanabilirliğini imkânsız hale getirebilmektedir. Teknolojik araçların eğitim ve bilimi birleştirerek sınıf dışı ve sınıf içi geçen sürenin kalitesini arttırmada çok önemli bir unsur olduğu vurgulanmaktadır (Hayırsever ve Orhan, 2018).

Öğrenciyi merkeze alarak öğrenme sorumluluğunu öğrenciye yükleyen ters yüz öğrenme modelinin öğrenciler üzerindeki etkisini araştıran araştırmalar da ters yüz öğrenme modeli ile öğrenim gören öğrencilerin bilgisayar tutumları ve akademik başarıları geleneksel öğrenme yöntemi ile öğrenim gören diğer öğrencilere göre daha yüksektir (Öztürk ve Alper, 2019).

Mevcut sınıf düzeni ve öğrenme sistemini farklılaştıran bu öğrenme modelleri ile endüstri 4.0' ın eğitim 4.0 yansımaları eğitim hizmetine entegre edilebilir. Bu öğrenme modelleri ile eğitim hizmeti alan tarafların seçme özgürlüğüne sahip olması sağlanabilir ([http-37](http://37)).

Proje Bazlı Öğrenme

Endüstri 4.0' ın eğitime yansımalarından biri olan proje tabanlı öğrenme de günümüzde popüler olarak uygulanan bir uygulamadır. Proje tabanlı

öğrenme MEB' ca ilgili kanunlarında yer verilmiş ve önemsenmiştir. Ortaöğretim Kurumları Yönetmeliğinde proje ile ilgili aşağıdaki maddeler bulunmaktadır (http-38):

Madde 4' e göre "Proje: Öğrencilerin istekleri doğrultusunda belirlenen bir konuda inceleme, araştırma ve yorum yapma; yeni bilgilere ulaşma, özgün düşünce üretme ve çıkarımlar sonucunda bir ürün ortaya koymak amacıyla ders öğretmeni rehberliğinde bireysel veya grup hâlinde yaptıkları çalışmayı, ifade eder."

MADDE 50- (1) "Öğrenciler okulların özelliklerine göre yazılı sınavların dışında proje ve performans çalışması ile topluma hizmet etkinliklerine yönelik seminer, konferans ve benzeri çalışmalar yaparlar. Öğrenciler, her dönemde tüm derslerden en az bir performans çalışması, her ders yılında en az bir dersten proje hazırlama görevini yerine getirirler."

MADDE 50 (3) "Öğrencilerin hangi dersten/derslerden proje hazırlayacakları sınıf rehber öğretmenleri tarafından okul yönetimine bildirilir."

MADDE 49 (4) (Değ: 13/09/2014-29118 RG) "Öğrenci velisi proje, performans çalışmaları ve sınav sonuçlarına, sonuçların ilanını takip eden 5 işgünü içerisinde yazılı olarak okul yönetimine itirazda bulunabilir. Yapılan itiraz doğrultusunda; okul yönetimince ders öğretmeni/öğretmenleri dışında ilgili branştan en az iki öğretmenden oluşturulan komisyon, okulda yeterli öğretmen bulunmaması durumunda ise il/ilçe milli eğitim müdürlüğünce oluşturulan komisyon tarafından 5 gün içerisinde incelenip değerlendirilerek öğrencinin nihai puanı belirlenir ve veliye bildirilir. Mesleki ve teknik ortaöğretim kurumlarında 46 ncı madde kapsamında komisyon tarafından yapılan beceri sınavlarına yönelik itiraz yalnız iş dosyasının değerlendirmesi için yapılır."

Yukarıda belirtildiği üzere proje tabanlı öğrenme günümüz eğitim hizmetlerinde mevcuttur. Yapılan bazı çalışmalar proje tabanlı öğrenmenin okuduğu anlama ve yazılı anlatım becerileri üzerinde etkili olduğunu göstermektedir (Karagül, 2018). Yine kimya öğretmen adaylarında uygulanan proje tabanlı öğrenmenin akademik başarıyı arttırdığı gözlemlenmiştir (Alpat, Azman ve Alpat, 2018). Benzer bir araştırma da proje tabanlı öğrenme ile oyun tekniklerinin birlikte kullanılmasının eğitim hizmeti alan taraflarca eğitim öğretimi işlevselleştirdiğini ve ders motivasyonunu arttırdığını ortaya koymuştur (Baran, Maskan ve Yasar, 2018).

Saha(Alan) Tecrübesi: Deneyimsel Pazarlama Ve Öğrenme

Eğitim hizmetinin hizmet alıcılarının mesleklerini temsil edebilecek gerçek dünyadaki becerileri edinmeleri için daha fazla fırsat sağlaması gerekmektedir. Eğitim hizmeti müfredatı daha yoğun staj programlarına ve projelerle dolu bir sistemi gerekli kılmaktadır. Bireylerin alanları ile ilgili sahada deneyim sahibi olarak mezun olmaları eğitim 4.0' ın önceliklerindendir. Gerekli becerilerin pekiştirilebileceği eğitim hizmetlerinin sınıf ortamında ya da sınıf dışında da sunabilmek önemlidir (http-37).

Deneyimsel pazarlama tüketicinin ürün ya da hizmeti satın almadan önce, sonra ya da alışveriş esnasında kişisel bir deneyim yaşamasıdır (Abtrak ve Küçüksaraç, 2018). İşletmelerin pazardaki rekabet gücüne ve teknolojik gelişmelere hızlı adapte olmak için kullandığı bir pazarlama türü olan deneyimsel pazarlama aslında deneyimsel öğrenme ile de iç içedir (Şentürk, 2018).

Veri Yorumlama

Sanayi 4.0' ın yaşamımıza kattığı büyük veri yığından işe yarar bilgileri üretip bunları yorumlamak daha önemli bir iş alanı haline gelmektedir. 3-6 Ekim 2016 tarihinde Ankara' da gerçekleştirilen Uluslararası Bilim ve Teknoloji Konferansında Büyük Verinin nasıl analiz edileceği görülmüştür. Büyük veri ile paylaşılmış dosya sistemleri, yazılımlar ve bulut bilişimler hayatımızın bir parçası haline gelmiştir. 2000' li yıllarda büyük veri denilince hız, hacim ve çeşitlilikten bahsedilirken günümüzde verinin kalitesi ve değeri konuşulmaya başlanmıştır. Verilerin ne kadar değerli olduğunu stratejik kararlardaki karar süreci belirlemektedir. Kalkınma Bakanlığı 2014-2018 Bilgi Toplumu Stratejisi ve Eylem Planı Taslağı 50. Eylemi “Kamuda Büyük Veri Pilot Uygulaması Gerçekleştirilmesi” çalışmasını 2016 yılında tamamlanmasını ve büyük verinin kamuda kullanılması hedeflenmiştir. Milli Eğitim Bakanlığınca büyük veri kullanım alanlarına mebbis (bilgi işlem modülü), e-okul (okul kaydından mezuniyete kadar tüm süreç) ve Fatih Projesini örnek verebiliriz. Ülkemizde Sabancı Üniversitesi ve Massachusetts Institute of Technology (MIT) iş birliği ile kurulmuş büyük veri analiz laboratuvarlarının sayısının artırılması gerekmektedir (Erbay ve Kör, 2016).

Sınav Ve Test Yerine Performans Değerlendirme

Endüstri 4.0' ın saha (alan) tecrübesi ve proje tabanlı öğrenmeyi önemsemesi ile geleneksel eğitim hizmetlerinde yer alan başarının ölçülmesinde kullanılan sınav ya da testlerin önemi biraz daha azalmıştır. Eğitim 4.0 ile bireylerin sahada veya çalıştıkları projelerde gösterdikleri performansların değerlendirilmesi çok daha önemli olacaktır. Çünkü iş

piyasasında okulda öğrenilen teorik derslerin yaşamda nasıl kullanıldığı önemlidir. Okulda öğrenilen bilgilerin işlevselliğini kim ne kadar hızlı şekilde iş yaşamında girdi oluşturabilirse rekabette avantaj sağlayabilmektedir. Eğitim hizmeti alıcılarının yetenekleri eğitim hizmeti aldığı süreç içinde her adımda değerlendirmeyi mümkün kılacak bir değerlendirme sistemi ile donatıldığında sınavların veya testlerin güvenilirliğini ve geçerliliğini yeniden düşünmek gerekmektedir. Günümüzde eğitim hizmetlerinde başarıyı ölçmek için kullanılan sınavların gerçekte ölçmek istediği kazanımı kesin olarak ölçüp ölçmediği ile ilgili endişeler mevcuttur. Bir öğrencinin tam manası ile öğrenme sürecinde doğru olarak değerlendirilebileceği ön görülmektedir ([http-37](http://37)). Bu yüzden eğitim hizmetlerinin süreç değerlendirme odaklı bir tasarımla yenilenmesi gerekmektedir (Demirel, 2007).

Öğrenci Merkezlilik

Eğitim hizmeti alıcısı durumunda olan öğrenciler hizmete ne kadar dâhil edilirse o kadar etkinlikleri artmaktadır. Öğrencilerin aldıkları roller etkinleştikçe öğrencilerin eğitim hizmetindeki katılımları da artmaktadır. Öğrencilerin görüşleri dikkate alınarak hazırlanan bir eğitim hizmeti kapsayıcı bir eğitim hizmeti için temel koşullardan biridir. Öğrenci merkezli bir eğitim hizmeti anlamlı ve kalıcı öğrenmeler için etkin yollar sunsa da her şartta kullanımı uygun olmayabilir (Yeşilpınar ve Doğanay, 2018).

Eğitim hizmetine ne kadar dâhil edilirse öğrenci sınıfta ya da sınıf dışında yapılan etkinliklerden o derece keyif almaları öngörülmektedir. Bu durum da öğrencilerin okula yönelik motivasyonlarının artmasını sağlamaktadır. Öğrencilerin eğitim hizmetine karşı olumlu tutum sergilemelerine neden olmaktadır (Aslan ve Aybek, 2018).

Rehber Öğretmen

Eğitim hizmetlerinde eğitim 1.0' daki öğretmen merkezli ezberci eğitim artık öğrenci merkezli olarak değişmiştir. Öğrenme sürecinde öğretmenler sadece rehber konumunda görevlerini yerine getirmeye devam edeceklerdir. Teknolojinin hızlı gelişimi ile istediğin yerde istediğin zaman eğitim almak mümkün olabilir ve ters yüz eğitim programları ile eğitim hizmetleri zenginleştirilmiştir. Aslında birbiri ile iç içe geçmiş bu kavramların her biri bir araya geldiğinde bir bütünlük oluşturduğundan rehber öğretmen yukarıda açıklanan istediğin yerde ve zamanda eğitimin eğitim hizmeti veren taraflarca değerlendirilmesidir. 2005-2006 yıllarında kullanılmaya başlayan yapılandırmacı eğitim sistemi ile öğrencinin aktif olduğu ve öğrencinin yaşantılarına dayalı bir eğitim sistemi günümüzde uygulanmaya çalışılmaktadır. Ders içerikleri öğrenciyi merkeze alan etkinliklerden oluşan öğrenme sorumluluğunu öğrenciye yükleyen bu

yaklaşımına göre öğretmenlerin öğrenciyi yönlendirerek doğru bilgiye kendilerinin ulaşmasını sağlamaktadır (Ocak ve Didin, 2018).

Eğitim 4.0 bağlamında eğitimde hizmetlerin teknoloji hareketleri

Üç Boyutlu Yazıcılar

Üç boyutlu yazıcılar, dijital ortamda tasarlanan herhangi bir ürünün üç boyutlu olarak çıktı alınmasını sağlayan makinelerdir (Özdoğan, 2018, s. 76-80). Bu teknolojiler bilişsel boyutun daha çok önem kazandığı, özgür düşüncenin ve sınırsız tasarımın önünü açmıştır (Öztuna, s. 63). Bu yazıcılar endüstri 4.0'ın ilerlemesini sağlayacak kadar önemli işlevlere sahiptir. Donanımsal bir teknolojidir ama yazılım da barındırmaktadır. Wake Forest Üniversitesi üç boyutlu yazıcı ile organ, doku ve kemik üretebilen bir makine geliştirmişlerdir. Hatta geliştirdikleri bu ürünlerin insanlarda kullanılabileceğini ileri sürmektedirler. Bilgisayar destekli tasarım programları ile bir ürün üç boyutlu olarak dijital bir ortamda model haline gelebilmektedir. Bugün iş dünyasında havacılık, mimari, otomotiv, elektronik, savunma, diş, eğitim ve medikal alanlarında üç boyutlu yazıcılar kullanılmaktadır (Özdoğan, 2018, s. 76-80).

Döküm, deri ve kalıpcılık sektörünün zorlandığı işlerde büyük bir kolaylık yaratacağı ön görülmektedir (Şener ve Elevli, 2017).

Nesnelerin İnterneti (Iot)

1999 yılında Kevin Ashton tarafından ortaya atılan nesnelerin interneti kavramı, endüstri 4.0 ile pazar payı bulmuştur ve fiziksel cihazların birbirleri ile iletişime geçmesi olarak tanımlanabilir. Bir ağ aracılığı ile üretilen verilerin başka sistemlere aktarılmasıdır. Geleceğin fabrikasında büyük ve karmaşık iş makinelerinin ürettikleri verilerin kablosuz okuyucu ağ üzerinden ilgili sisteme aktarılması yöneticilere ve çalışanlara doğru kararlar almaları için en optimum olanını seçme şansı tanıyacaktır (Özdoğan, 2018, s. 96).

Yapay zekâ ile donatılmış bu sistemler yakın gelecekte akan verileri anlama, aktarma ve çözümlenen sonuçlara göre eylemi gerçekleştirme gibi üst düzey performans da beklenebilir durumda olacaktır (Banger, 2018, s. 43-44). Aslında nesnelerin interneti kavramı birçok endüstri 4.0 kavramını da içinde barındırmaktadır. Bir kablosuz okuyucu ağ ile verilerin aktarımını bulut bilişim sistemi sağlamaktadır. Aktarılan verilerden anlam çıkartmak veri madenciliğini/analitiğini gerektirmektedir (Öztuna, s.70).

Akıllı Fabrikalar

Üretim sistemlerinin ezberini bozan bir anlayışla en üst düzey teknolojinin kullanım alanının bulunduğu akıllı fabrikalarla operasyonel verimlilik hedeflenmektedir. Fabrikaların dijital dönüşümünün gerçekleşmesi olarak da görülmektedir. Gelecekte rekabet edebilir

durumda olmak isteyen tüm ekonomilerin bu fabrikalara ihtiyacı olacak gibi gözükmektedir. Akıllı fabrikalar yapay zekâ, siber sistemler, bulut bilişim sistemleri ve robotları barındıran ileri teknolojilerle donatılmış bir yapıdadır (Yıldız, 2018).

Baş döndürücü bir hızla dönüşümün içinde olan dünya 1970' lerden itibaren bilgi teknolojilerin en üst düzeye ulaştığı çağı şuan yaşamaktadır. Bu ileri seviye teknolojilerin üretimde kullanılmaya başlaması üretimde verimlilik, maliyet avantajı ve karlılık gibi birçok unsuru etkilemiştir. Bunların etkilenmesi eğitim, yatırım, girişimcilik, istihdam gibi birçok alanı da makro düzeyde etkilemiştir (Soylu, 2018).

Artırılmış Gerçeklik

Benzetim diğer bir adı ile simülasyon eğitim hizmetlerinin sunumunda bir öğretim yöntem ve tekniğidir. Günümüzde bu tekniği kullanmak gelişen teknoloji ile birlikte çok kolay hale gelmiştir. Tehlikeli durumlarda gerçek olarak yaşatılamayan durumları benzetim tekniğinden yararlanarak eğitim öğretimde verilmesi sağlanmaktadır. Bilgisayar ortamlarından ibaret olan sanal gerçeklik uygulamaları gelişen teknoloji ile artırılmış gerçeklik uygulamalarına dönüşmüştür. Gerçek dünyanın sanal ortamlarda zenginleştirilmiş halidir (Banger, 2018, s.49-50). Burada hedeflenen, artırılmış gerçeklik ile insan duyusunu ve hislerini harekete geçiren algı ortamında tasarlanan nesnenin ya da görüntünün algısında derinlik hissi vermektir (Öztuna, s. 78).

Artırılmış gerçeklik sadece eğitim hizmetlerinde değil doğa bilimleri, matematik, mühendislik, beşeri bilimler, fizik, kimya, biyoloji, astroloji, geometri eğitimi, müzeler, hikâye anlatımı, özel öğretim olmak üzere geniş bir kullanım alanına sahiptir. Artırılmış gerçeklik, soyut kavramların öğretiminde karmaşıklığın görselleştirilerek daha kolay ve anlaşılır hale gelmesini sağlamaktadır. Öğrenme ortamlarının daha zengin hale gelmesinde popüler bir uygulamadır. Eğitim hizmetlerinin tüketicisi konumundaki öğrencilerin dikkat ve motivasyonunu arttırmaktadır (Yılmaz ve Göktaş, 2018).

Otonom Sistemler

Köklü değişikliklerin bir yansıması da otonom sistemlerdir. Yakın geleceğin üretim sistemlerine ürün, zekâ, iletişim ve bilgi ağı olacak şekilde yeniden revize edilmesi gerekecektir. Sayılan bu dört temel unsurun harekete geçiren siber fiziksel sistemler, sensörler, nesnelerin interneti, makineler arası iletişimdir. Geniş açıdan bakıldığında bir süreç inovasyonuna dönüşümü zorunlu kılan teknolojik gelişim mal ya da hizmet üreten işletmelerin tüm süreçlerini etkileyecektir. Ürün tasarımı, süreç tasarımı, kalite yönetimi ve pazarlama gibi tüm alanları süreç inovasyonuna dâhil etmektedir. Emek ile sürdürülen operasyonel süreçler

süratle yerini otonom araçlara ve robotlara bırakmaktadır. Üretimde verimliliğin artması için araçların otonom yönlendirilmesi bir zorunluluk haline gelmiştir. Endüstri 4.0 ile veri madenciliği ve otonom sistem kontrolleri gibi daha adını bile bilemediğimiz yeni iş kolları ortaya çıkmıştır. Otonom sistemler, araçların kendi kendine insan müdahalesi olmadan karar vermeleri demektir (Öztemel ve Gürsev, 2018).

Yapay Zekâ

Yapay zekâ, makineler ve yazılım ile oluşturulmuş bir zekâdır. Endüstri 4.0 ile daha da çok popüler hale gelen yapay zekâ üretim, hizmet sektöründe kullanım alanı bulduğu gibi eğitim alanında da çalışılmaya başlamıştır. Yapay zekâ ile karmaşık işlerin daha kolay şekilde çözülmesi ve iş performansında kalite ve verimlilik hedeflenmektedir. Yapay zekâ alanı yazılımlar vasıtası ile analitik düşünebilen makinelerdir. Son yirmi yılda muazzam bir gelişme göstermektedir. Tamamen bu sistemlere bağlı iş yapmak sakıncalı olsa da analitik karar vermeye yardımcı olması için ideal bir sistem olabilir (Verma, 2018). Bu ileri seviye teknolojilerin ileride işgücü performansını aşarak iş kalitesini arttıracığı düşünülmektedir (Brynjolfsson, Rock, ve Syverson, 2018).

Büyük Veri

Tabletler, akıllı telefonlar ve dizüstü bilgisayar gibi dijital cihazlar eğitim hizmetlerinde giderek yaygınlaşmaktadır. Son zamanlarda çevrimiçi öğrenmede kullanıcıların öğrenciye uyarlanabilecek ümit verici içeriklerle çevrimiçi öğrenme fırsatı sunması büyük veri yaklaşımını kullanarak yenilikçi bir eğitim hizmeti öngörmektedir (Huda, vd. 2018). Örneğin sensörlü giyilebilir tıbbi cihazlar sürekli olarak yapılandırılmış ya da yapılandırılmamış verilerle karışık sistemler büyük veriler olarak adlandırılan muazzam veriler üretmektedir. Verilerin büyüklüğü nedeni ile karar vermede faydalı olabilecek değerli bilgileri bulmak için büyük verileri işlemek ve analiz etmek zorlaşmaktadır (Manogaran, vd. 2018).

Endüstri ve üretimde yeni nesil bilgi teknolojilerinin uygulanması ile birlikte büyük veri odaklı sistemler ile karşı karşıya kalmaktayız (Tao, vd., 2018).

Bulut Bilişim

Endüstri 4.0' ın ana teknolojilerinden biri de bulut bilişim (cloud computing) kavramıdır. İnternet tabanlı bilişim sistemleri vasıtası ile bilgisayar ve diğer cihazlar için istendiği zaman kullanılabilecek veri sağlayan hizmettir. Bulut bilişim firmaları veri depolama, işleme, erişim, yedekleme, güvenlik gibi hizmetler üzerinde çalışmaktadır. Sanayi 4.0 için bulut bilişimi büyük veri yığınlarının kaydedilip analizini mümkün kılan teknolojilerin hızla gelişiyor olmasıdır. İnternet tabanlı bilgi işlem anlamına gelen bulut bilişim büyük veriyi depolarken veri sigortalama

görevi de görmektedir. Bulut bilişim sistemleri, dünyanın farklı bölgelerinde yer alan pahalı veri tabanlarına internete bağlı herhangi bir bilgisayardan kolayca erişime olanak vermektedir. İnternetin daha fazla gelişmesi ile bilgi depolama ihtiyaçlarının bulut bilişim ortamlarında yapılacağı öngörülmektedir (Banger, 2018, s. 93-94.)

Bulut bilişim sistemleri birçok yönü ile klasik sunuculardan farklılık göstermektedir. Bunlardan bazılarını sayacak olursak yazılım ve donanım maliyetleri düşüktür, güncellemeleri anlık yapıldığı için performansları gelişmiştir, veri güvenliği arttırılmıştır, ücret ödemesi bulunmamaktadır. Diğer taraftan bu sistemlerin olumsuz tarafları da vardır. Bunlar; internet bağlantısının sabitliği nedeni ile bağlantı hızında yaşanan düşüklükler sistemleri yavaşlatabilmektedir. Türkiye' de bulut bilişim sistemindeki veri depolama özelliğinin gereği gibi güvenli olmadığını düşünen işletmelerce geniş bir kullanım alanına yayılamamaktadır. Uluslararası literatürde sanayi 4.0 araçlarından bahsederken bulut bilişimin önemi vurgulanmaktadır (Göktaş ve Baysal, 2018).

Siber Güvenlik

İnternetin gelişmesi ile uzaktan ağ bağlantısı tüm dünyayı sarmalamış durumdadır. Nerdeyse tüm mal ya da hizmet üreten işletmeler bir şekilde bu ağın içindedirler. İletmeye has teknik bilgi içeren özel bilgiler de bu ağın içinde muhafaza edilmektedir. Ticari sır niteliğindeki bu verilerin kablosuz ağlar ve internet üzerinde dolaşması siber güvenliği gündeme getirmiştir (Banger, 2018, s.137).

Her geçen gün yeni bilgisayar programları hayatımıza dâhil olmaktadır. Kötü niyetli bireyler geliştirilen programların güvenlik zafiyetlerini fırsat bilip zararlı yazılımlar aracılığı ile sistemlerin işleyişini bozmak, veri hırsızlığı yapmak, dosyaları kullanılmaz hale getirmek gibi amaçlar güdebilmektedir. Siber güvenlik için çalışmalar yapan nitelikli kurumların arasında olan Microsoft ne kadar kendini bu saldırılara karşı korumaya çalışsa da çok fazla zararlı yazılım türünün mevcut olduğunu söylemektedir (Ecemiş, Küçüksille ve Yalçınkaya, 2018).

İleri Geleceğin Teknolojileri

Endüstri 4.0' ın teknolojilerinden olan nesnelerin interneti, büyük veri, bulut teknolojisi ve siber teknolojisi teknolojinin daha da gelişeceği bilim kurgu filmlerine ekran başında izlenen birçok şeyin günlük yaşamımızda kullanılabilir hale gelmesini sağlayabilmektedir. Geleceğin teknolojilerini düşünmeye çalıştığımızda son noktayı kestirebilmek bir hayli zorlaşmaktadır. Gelecek ile ilgili teknolojilerin konu olduğu çalışmalarda işlenen konuların insan makinesinin geleceği, kodların silahlaştırılması, gelecekteki piyasaların coğrafyası şeklinde olduğunu görmekteyiz (Akyeşilmen, 2017).

Türkiye OECD ülkeleri içinde enerji yoğunlu yüksek ülkelerin içindedir. Ülkemiz endüstrisi emek ve enerji yoğunlukta olduğu için dünya ülkeleri arasında üretim teknolojileri, atık geri kazanımı, otomasyon ve kompenzasyon gibi alanlarda teknolojik rekabette zorlanmaktadır (Yıldız, Akgül, ve Güvercin, 2017).

SONUÇ ve ÖNERİLER

Her geçen gün hızlı bir şekilde ilerleyen teknolojinin yaşamımızdaki bazı gerçekleri süratli bir şekilde değiştirdiği kaçınılmaz bir gerçektir. Bu durum literatürde sanayi devrimine dayandırılmaktadır. Buhar sistemlerinin kullanılması ile birinci sanayi devrimi, petrolün yaygın kullanımı ile ikinci sanayi devrimi, bilgisayar ve internetin elektrik elektronik alanda kullanımı ile de üçüncü sanayi devrimi yaşanmıştır. Şu an 21.yy 'da ismini sürekli duyduğumuz endüstri 4.0 yani dördüncü sanayi devrimi ile makine gücünün insan gücünün yerine geçmesi ile de toplumlardaki bazı yapılar değişmiştir. Eğitim hizmeti endüstri 4.0 ile farklı bir boyut kazanmıştır. Okullarda üç boyutlu 3d yazıcılar, fiber internet, akıllı tahtalar, artırılmış gerçeklik, akıl oyunları, yapay zekâ, siber sistemler, bulut bilişim sistemi vb. gibi kavramlar kullanılmaya başlanmıştır. Türkiye 4.0' a doğru ilerlerken bu kavramları doğru şekilde anlayabilen, kullanabilen ve geliştirebilen insan gücünün eğitim ile topluma kazandırılması gerekmektedir (Bulut ve Akçacı, 2017). 21.yy sanayisinin ihtiyacı olan eğitim hizmetini gerçekleştirmek için okullarda bulunan laboratuvar ve atölyelerin gelişen ve değişen teknolojiye uygun şekilde donatılması gerekmektedir. Bu kapsamda 1. ve 2. Endüstriyel Eğitim Projesi ile eğitim hizmeti farklılaştırılmış ve çağı yakalamaya hazır hale getirilmeye çalışılmıştır (Binici ve Necdet, 2004).

Mesleki eğitim programlarının 21.yy eğitim 4.0' ın gerektirdiği dijital teknolojilerle ve ona uygun beceri ve yetkinliklerle tekrar uyarlanması gerekmektedir. Dijital dönüşüm mesleki eğitimin ayrılmaz bir parçasıdır. Buna uygun mesleki eğitimler ve işgücünün ihtiyacı olan katma değerli yetkinlerin eğitim müfredatında yer alması gerekmektedir. TÜSİAD' ın 2023 eğitim sistemi ile ilgili görüşünde de atıl kalan mesleki eğitim kurumlarının 21.yy eğitim sistemine uygun yenileri ile değiştirilmesi gerekmektedir. Eski mesleki eğitim kurumlarının yenileri ile revize edilmesinde işgücü piyasası analizlerinden ve iş dünyasının katkılarından yararlanabilir. Değişikliklerin mesleki teknik eğitim kurumlarında istenilen kazanımları gerçekleştirmesi için sektörel gelişimler öğretmenlerle paylaşılmalıdır. Mesleki deformasyonların engellenmesi adına da kişisel ve profesyonel gelişim mekanizmaları oluşturulmalıdır (TÜSİAD, 2018).

Öztemel (2018) çalışmasında endüstri 4.0 ile eğitimde de 4.0 başladığını belirtmiştir. Endüstriyel yaşamda yaşanan dijital dönüşümün

bazı toplumsal alanlarda da değişim yaratması kaçınılmazdır. Eğitim dünyasında dijital dönüşüm anlamına gelen eğitim 4.0' ın yansımaları ise; web üzerinden derslere erişim imkânı, iyi tasarlanmış web ara yüzleri, sanal mentorlar, öğrenci ile öğretmenin birlikte hazırladıkları içerikler, sınıfsız öğrenme, harmanlanmış öğrenme, kendi cihazları ile öğrenme gibi bilgi teknolojilerinin eğitim ile birebir olduğu uygulamalardır. Özetle eğitim 4.0 ile büyük veri analizleri, implante teknolojiler, bulut bilişim, mobil internet, nesnelerin interneti, bilgi otomasyonu, ileri robot teknolojileri, otonom cihazlar, yeni nesil genler (gen bilimi), enerji depolama ve yenilenebilir enerji, 3 boyutlu baskı, ileri ve zeki malzemeler, insansız araçlar, bitcoin ve blockchain teknolojileri gibi aktif teknolojilerini eğitimden bağımsız düşünmek imkânsız hale gelmektedir.

Pooworawan (2015)' e göre eğitim kurumlarını endüstriyel bir tesis, müfredatın özelliklerini bir ürün, eğitim kurumlarının sınavlarını kaliteye ve eğitim kurumunu da bir ürün markası gibi görmek yanlış olmaz. Eğitim sistemlerinde bugün değişen bir paradigma mevcuttur. Gelişen teknoloji ile birlikte özellikle beceri isteyen işlerde nitelik bağlamında farklılıklar eğitim hizmetlerinin içeriğini değiştirmiştir ([http-32](http://32)).

Dinamik ve hızlı değişen dünyada tarımsal toplumdan endüstriyel topluma dönüşüm bilgi teknolojisi 4.0 dönemi olarak yeniliklerde daha fazla ilerleme olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle eğitim hizmetlerinde tüketici olarak yer alan gençlerin rekabet edebilmek için değişimlere ayak uydurması hayati bir önem taşımaktadır. Öğrenmenin mevcut sosyal değişimlere cevap verebilecek beceri ve yeteneklere sahip olması gerekir (Puncreobutr, 2016).

Teknoloji ve dijitalleşme ile medya, internet ve sosyal medya teknolojileri büyük ölçüde körüklenmektedir. Bu araçlar ile yeni eğitim paradigması örgütlerden ve bireylerden farklı bir etkileşim gerektirebilmektedir. Günümüzde teknoloji yayılımının hızlı temposu ekonominin tüm sektörlerinde iş modellerini de değiştirmiştir. Bu nedenle şuan da popüler bazı meslekler gelecekte olmayabilir. Aynı zamanda ileri teknoloji kullanan işletmelerde tamamen teknoloji gerektiren yeni işler/meslekler iş yaşamına dâhil olmaktadır ([http-32](http://32)).

Dünya ekonomik formunda da belirtildiği gibi son zamanlarda mobil internet, bulut teknolojisinin üretimi internet bazlı servislerde artış meydana getirmektedir. Teknolojik gelişmeler nedeni ile büyük verilerde yaşanacak patlama veri madenciliğini de çok önemli hale getirmiştir. Yenilenebilir enerji ve yeni enerji türlerinin yaygınlaşması yaşanan diğer gelişmeler arasındadır. Robotik teknolojisi ile birlikte endüstride devrimsel bir nitelik taşıyan nesnelerin interneti ve yapay zekânın kullanımının yaygınlaşması, 3 boyutlu yazıcıların kullanımı ile birlikte 4.0 eğitim müfredatını zorunlu kılmıştır. Dünyanın ekonomik formundaki bu tespitlere

göre endüstride kullanılan teknolojinin tamamen yenilenecek olması iş dünyasında çalışacak bireylerden beklentileri de farklılaştırmıştır (http-33).

Sanayideki sıçramaların eğitim hizmetlerine kattığı ileri teknolojiler öğrenme ortamlarını baştan ayağı değiştirmeye zorlamıştır. Kubik' in 2008 yılında yaptığı çalışmada belirttiği gibi performans iyileştirme sistemleri artık elektronik ortamlara taşınmıştır. Performans yazılım sistemleri en üst düzeydeki performans durumlarına hemen ayak uydurmak için geliştirilen bu sistemlerin farkındalığı ile mezun olan bireylerin 21.yy iş dünyasında üretim sisteminde katma değer oluşturacağı öngörülmektedir. Elektronik performans yazılım sistemleri, eğitim 3.0 ve 4.0' in ortaya koyduğu ileri teknolojilerden biridir. Görüldüğü gibi sanayi 4.0 veya endüstri 4.0 21.yy insanların yaşamını her yöne ile etkilemektedir.

KAYNAKÇA

1. Ardıç, E., & Altun, A. (2017) Dijital Çağın Öğreneni, Uluslararası Sosyal Bilgilerde Yeni Yaklaşımlar Dergisi,2017, 1, 12-30
2. Alpat, S. K., Azman, Ö. Ö., & Alpat, Ş. (2018). Spektroskopik Analiz Yöntemi Uygulamalarında Proje Tabanlı Öğrenme Yaklaşımının Kimya Öğretmen Adaylarının Akademik Başarılarına Etkisi1. Journal Of Education, 8(2).
3. Abrak, E., & Küçüksaraç, B. (2018). Digital public relations and experiential marketing practices in postmodern museums: A qualitative research on postmodern museums in Istanbul Postmodern müzelerde dijital halkla ilişkiler ve deneyimsel pazarlama pratikleri: İstanbul'daki postmodern müzelere yönelik nitel bir araştırma. Journal of Human Sciences, 14(4), 5040-5054
4. Aslan, S., & Aybek, B. (2018). İlkokul 4. Sınıf Öğrencilerinin Çokkültürlü Eğitime Dayalı Olarak Uygulanan Etkinlikler İle İlgili Görüşlerinin İncelenmesi. Kuramsal Eğitimbilim Dergisi, 11(1), 58-82.
5. Akyeşilmen, N. Geleceğin Endüstrileri. Cyberpolitik Journal, 3(5), 180-183.
6. Ak, A., Oral, B., & Topuz, V. (2018). Marmara Üniversitesi Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu Uzaktan Öğretim Sürecinin Değerlendirilmesi. Bilim, Eğitim, Sanat ve Teknoloji Dergisi, 2(1), 71-80.
7. Baz, F. Ç. (2018). Uyarlanabilir Çevrimiçi Öğrenme Ortamı Kullanan Öğrencilerin Ortam Kullanımına İlişkin Görüşleri. Academia Eğitim Araştırmaları Dergisi, 2(2).

8. Bagci, K., & Celik, H. E. (2018). Examination of Factors Affecting Continuance Intention to use Web-Based Distance Learning System via Structural Equation Modelling. *Eurasian Journal of Educational Research (EJER)*, (78).
9. Bolat, Y. (2016). The flipped classes and education information network (EIN) Ters yüz edilmiş sınıflar ve eğitim bilişim ağı (EBA). *Journal of Human Sciences*, 13(2), 3373-3388.
10. Baran, M., Maskan, A., & Yasar, S. (2018). Learning Physics through Project-Based Learning Game Techniques. *International Journal of Instruction*, 11(2), 221-234.
11. Banger, G. (2018), Endüstri 4.0 Ekstra, Dorlion Yayınları, 2. Baskı, Ankara, s. 43-44
12. Banger, G. (2018), Endüstri 4.0 ve Akıllı İşletme, Dorlion yayınları, 2. Baskı, Ankara, s. 200-201
13. Binici, H., & Necdet, A. R. I. (2004). Mesleki ve teknik eğitimde arayışlar. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 24(3).
14. Bulut, E., ve Akçacı, T., (2017), Endüstri 4.0 Ve İnovasyon Göstergeleri Kapsamında Türkiye Analizi, ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi (ASSAM - UHAD) ASSAM International Refereed Journal Sayı: 7 Yıl: 2017
15. Brynjolfsson, E., Rock, D., & Syverson, C. (2018). Artificial intelligence and the modern productivity paradox: A clash of expectations and statistics. In *The Economics of Artificial Intelligence: An Agenda*. University of Chicago Press.
16. Çiftçi, G. T., & Doğan, T. G. (2018) Açık ve uzaktan eğitim uygulamaları için ortam standartlarının belirlenmesi. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, 4(3), 12-15.
17. Demirel, Ö. (2011), Kuramdan Uygulamaya Eğitimde Program Geliştirme, Pegem Akademi, 17. baskı, s. 45. s.237-238, s. 6
18. Erbay, H. ve Kör, H. (2016), Büyük Veri ve Büyük Verinin Analizi Big Data and Its Analysis, Uluslararası Bilim ve Teknoloji Konferansı 3-6 Ekim, 2016 Ankara - Türkiye International Conference on Science and Technology October 3-6, 2016 Ankara - Turkey.
19. Ecemiş, A., Küçüksille, E. U., & Yalçinkaya, M. A. (2018). Yaygın Görülen Dosya Enjeksiyon Zararlılarının Analizi Ve Sistematik Olarak Tespiti. *Ömer Halisdemir Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 7(2), 478-489.

- 20.Göktaş, P., & Baysal, H. (2018). Türkiye’de Dijital İnsan Kaynakları Yönetiminde Bulut Bilişim. Suleyman Demirel University Journal Of Faculty Of Economics & Administrative Sciences, 23(4).
- 21.Harkins, A. M. (2008). Leapfrog principles and practices: Core components of education 3.0 and 4.0. Futures Research Quarterly, 24(1), 19-31.
- 22.Hayırsever, F., & Orhan, A. (2018). Ters Yüz Edilmiş Öğrenme Modelinin Kuramsal Analizi. Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 14(2), 572-596.
- 23.Huda, M., Maselena, A., Atmotiyoso, P., Siregar, M., Ahmad, R., Jasmi, K., & Muhamad, N. (2018). Big data emerging technology: insights into innovative environment for online learning resources. International Journal of Emerging Technologies in Learning (iJET), 13(1), 23-36.
- 24.Karagül, S. (2018). Türkçe Eğitiminde Proje Tabanlı Öğrenme Yöntemiyle Desteklenen Basamaklı Öğretim Programının Öğrencilerin Okuma ve Yazma Becerilerine Etkisi. İlköğretim Online, 17(2).
- 25.Kayıkçı, A. G. M. Y., & Bozkurt, A. G. A. K. (2018), Dijital Çağda Z Ve Alpha Kuşağı, Yapay Zeka Uygulamaları Ve Turizme Yansımaları1.
- 26.Manogaran, G., Varatharajan, R., Lopez, D., Kumar, PM, Sundarasekar, R. ve Thota, C. (2018). Güvenli bir akıllı sağlık izleme ve uyarı sistemi için Nesnelerin İnterneti ve büyük veri ekosisteminin yeni bir mimarisi. Gelecek Nesil Bilgisayar Sistemleri , 82 , 375-387.
- 27.Ocak, G., & Didin, M. (2018). Öğrencilerin Yapılandırmacı Sosyal Bilgiler Öğrenme Öğretme Sürecine Yönelik Görüşleri ile Sosyal Bilgiler Dersine Yönelik Tutumları Arasındaki İlişki. Karaelmas Eğitim Bilimleri Dergisi, 6(1).
- 28.Özdoğan, O. (2018), Endüstri 4.0 Dördüncü Sanayi Devrimi ve Endüstriyel Dönüşümün Anahtarları, 2. Baskı, Yeni Ufuklar Dizisi, Mart
- 29.Öztuna, B. Endüstri 4.0 Dördüncü Sanayi Devrimi ile Çalışma Yaşamının Geleceği, Gece Kitaplığı, s. 81
- 30.Öztemel, E., & Gürsev, S. (2018), Türkiye’de Lojistik Yönetiminde Endüstri 4.0 Etkileri Ve Yatırım İmkanlarına Bakış Üzerine Anket Uygulaması.
- 31.Öztürk, S., & Alper, A. (2019). Programlama Öğretimindeki Ters-Yüz Öğretim Yönteminin Öğrencilerin Başarılarına, Bilgisayara Yönelik

- Tutumuna ve Kendi Kendine Öğrenme Düzeylerine Etkisi. Science, Education, Art and Technology Journal, 3(1), 13-26.
- 32.Puncreobutr, V. (2016). Education 4.0: New Challenge of Learning. St. Theresa Journal of Humanities and Social Sciences, 2(2).
- 33.Pooworawan.Y.(2015, November 12).Challenges of New Frontier in Learning: Education 4.0. Document by Innovative Learning Center, Chulalongkorn University, DusitThani Hotel, Bangkok
- 34.Soylu, A. (2018). Endüstri 4.0 ve Girişimcilikte Yeni Yaklaşımlar. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (32), 43-57.
- 35.Şener, S., & Elevli, B. (2017). Endüstri 4.0'da Yeni İş Kolları ve Yüksek Öğrenim.
- 36.Şentürk, H. A. (2018). Learning From Customer Experiences: Intelligent Failures Strong Brands. Business & Management Studies: An International Journal, 6(2).
- 37.Tao, F., Cheng, J., Qi, Q., Zhang, M., Zhang, H., & Sui, F. (2018). Digital twin-driven product design, manufacturing and service with big data. The International Journal of Advanced Manufacturing Technology, 94(9-12), 3563-3576.
- 38.TÜSİAD, (2017), Milli Eğitim Bakanlığı'nın 8 Eylül 2018 Tarihinde Düzenlediği "2023'e Doğru Türk Eğitim Sistemi-Bulma Konferansı" Çalışması Kapsamında Oluşturduğu Sorulara Yanıtlar, Görüş Belgesi, 26 Eylül 2018
- 39.Üngören, Y., Horzum, M. B., & Aydın, F. (2018). Lisansüstü Öğrencilerin Çevrimiçi Ortamlarda Topluluk Hissi Düzeylerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. ERPA 2018, 217.
- 40.Verma, M. (2018). Artificial intelligence and its scope in different areas with special reference to the field of education. Artificial intelligence, 3(1).
- 41.Vu, T. L. A. (2018). Building CDIO Approach Training Programmes against Challenges of Industrial Revolution 4.0 for Engineering and Technology Development. International Journal of Engineering, 11(7), 1129-1148.
- 42.Yıldız, H., & Gokcek, T. (2018). The Development Process of a Mathematic Teacher's Technological Pedagogical Content Knowledge. European Journal of Educational Research, 7(1), 9-29.

- 43.Yılmaz, K., & Altinkurt, Y. (2011). Öğretmen adaylarının Türk eğitim sisteminin sorunlarına ilişkin görüşleri. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 8(1), 942-973.
- 44.Yılmaz, R. M., & Göktaş, Y. (2018). Using Augmented Reality Technology İn Education. *Cukurova University Faculty Of Education Journal*, 47(2), 510-537.
- 45.Yeşilpınar Uyar, M., & Doğanay, A. (2018). Öğrenci Merkezli Strateji, Yöntem Ve Tekniklerin Akademik Başarıya Etkisi: Bir Meta-Analiz Çalışması. *Mersin University Journal Of The Faculty Of Education*, 14(1).
- 46.Yıldız, A., Akgül, S., ve Güvercin, S.(2017), Sanayide Enerji Verimliliği Ve Uygulamaları, İleri Teknoloji Bilimleri Dergisi, *Journal Of Advanced Technology Sciences*, UMAS 2017'de sunulmuş ve genişletilmiş bildirisi.
- 47.http-32: [https://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/ey-leap-forgging/\\$File/ey-leap-forgging.pdf](https://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/ey-leap-forgging/$File/ey-leap-forgging.pdf) (Erişim Tarihi: 14.12.2018).
- 48.http-33: <http://politikaakademisi.org/2017/07/16/dunya-ekonomik-forumunun-future-of-jobs-raporu/> (Erişim Tarihi: 14.12.2018).
- 49.http-37: <http://www.thegeniusworks.com/2017/01/future-education-young-everyone-taught-together/> (Erişim Tarihi: 24.12.2018).
- 50.http38:https://ogm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_09/20161748_MYLLY_EYYTYM_BAKANLIYI_ORTAYYRETYM_KURUMLA RI_YYNETMELYYY.pdf (Erişim Tarihi: 25.12.2018).
- 51.http-39: <https://www.nisantasi.edu.tr/HaberDetay/neo-donem-egitim-40-nisantasi-universitesinde-sekilleniyor.html> (Erişim Tarihi: 25.12.2018).
- 52.http-40: <http://www.kosuyolukoleji.com/egitim-4.0> (Erişim Tarihi: 25.12.2018).
- 53.http-41: <https://www.konferanstakibi.com/educcon-2018-egitim-konferansi> (Erişim Tarihi: 25.12.2018).
- 54.http-42: <http://www.cio.com.tr/haber/dosya-konulari/endustri-4-0in-egitimdeki-buyuk-kozu-pedagoji-4-0/> (Erişim Tarihi: 26.12.2018).
- 55.http-43: <http://www.meb.gov.tr/bakan-selcuk-egitim-konferansina-katildi/haber/17159/tr> (Erişim Tarihi: 26.12.2018).
- 56.http-44: <https://www.geokoleji.com/egitim-40-nedir.php> (Erişim Tarihi: 26.12.2018).

57.http-45: <http://www.automationtr.com/endustri-4-0in-sifreleri-egitim-4-0da.html> (Erişim Tarihi: 26.12.2018).

TÜRKİYE’DE KATILIM BANKACILIĞI*

Participation Banks in Turkey

Taha Yasin DELEN¹

Cuma ÇATALOLUK²

1.Yüksek Lisans Öğrencisi ve Özel Katılım Bankası Çalışanı
tahayasindelen@windowlive.com , taha.delen@kuveytturk.com.tr

2. (Prof.Dr.)Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Maliye Bölümü Öğretim Üyesi
cuma.cataloluk@gop.edu.tr

Özet: Türkiye’de mevcut cari bankacılık sisteminin yanısıra bir alternatif bankacılık sistemi olarak “Katılım Bankacılığı” mali sektörde varlığını sürdürmektedir. Alternatif bankacılık olarak katılım bankacılığı söz konusu edildiğinde en öncelikle akla gelen İslam dünyası ve buralardaki gelişmeler gelmektedir. İslam dünyasının dini etkiye bağlı olarak cari ve dünyada hâkim olan bankacılık sisteminden uzak durmak isteyen önemli bir kesimine yönelik olarak, gerek bu dünyanın içinden ve gerekse de mevcut dünya ölçeğinde geçerli bankacılık kesimine hâkim olan mali sektör tarafından burada oluşan talebi ve açığı karşılamak üzere ortaya çıkmıştır. Bilindiği gibi dini hassasiyeti yüksek olan kesimler faiz kavramına karşıdır. Katılım bankacılığı dünyadaki gelişmelere paralel ülkemizde de 2000’li yıllardan sonra önemli mesafe kat etmiştir. Türkiye’de de dini hassasiyeti nedeniyle faiz sistemini baz alan işlemlerin dışında kalmak isteyen önemli bir kesimin olduğu bilinmektedir. Bu kesimin elinde bulunan fonların değerlendirilmesi ve ekonomiye kazandırılması maksadıyla, ülke ekonomi politikasının yürütenlerin bu konuya önem vererek destekledikleri görülmektedir. Çalışmada ülkemizde Katılım Bankaları, tarihi süreçleri, diğer cari finansal piyasalarla farkları ve mali sektörde alternatif olarak sunmuş oldukları enstrümanları tanıtarak, özellikleri analiz edilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Faizsiz Bankacılık, Katılım Bankaları, Faizsiz Finans Kurumları

Abstract: In addition to the existing banking system in Turkey as an alternative to the current banking system "Participation Banking" continues its existence in the financial sector. When it comes to participation banking as alternative banking, the Islamic world and the developments in these areas come to mind first. It has emerged for the most important part of the Islamic world that wants to stay away from the current and dominant banking system in the world due to the religious influence, and to meet the demand and deficit created by the financial sector that

* Bu çalışma ”Alternatif Bankacılık Olarak Katılım Bankacılığının Türkiye Ekonomisine Etkisi” adlı Yüksek Lisans Tezinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

dominates the current banking sector both within this world and at the current world scale. As is known, high religious sensitivity groups are against the concept of interest. In parallel with the developments in the world, participation banking has made significant progress in our country after the 2000s. In Turkey, it is also known to be an important part of the system who want to stay outside the base area of interest process because of their religious sensitivity. It is seen that the executives of the country's economic policy give importance to this issue with the aim of evaluating the funds held by this segment and bringing them into the economy. In this study, the characteristics of the Participation Banks in Turkey, historical processes, differences with other current financial markets and the instruments they offer as alternatives in the financial sector will be tried to be analyzed.

Keywords: Interest-Free Banking, Participation Banks, Interest-Free Financial Institutions

GİRİŞ

Türkiye’de genel olarak katılım bankacılığı kurumlarının Arap ülkelerinden alındığı düşünülmektedir. Gerçekte bu kurumlara ilişkin yasal altyapı, İngiltere’de faaliyet gösteren faizsiz bir kurumun ana sözleşmesi model alınarak meydana getirilmiştir (Uslu, 2004: 1). Günümüzde bugünkü adıyla “Katılım Bankacılığı” olarak anılan kurumlarla Türkiye’nin tanışması 1980 yıllarında olmuştur. Faizsiz finans kuruluşları, Türkiye’de 1983 yılından sonra “Özel Finans Kurumları” ifadesiyle faaliyet göstermişler, 2005 yılından itibaren 5411 sayılı Bankacılık Kanunu kapsamına alınarak “Katılım Bankası” adı altında çalışmaya başlamışlardır. 1980’li yıllar Türkiye’de ekonomik yapının değişime uğradığı, kapalı ekonomiden dışa açık piyasa ekonomisine geçişin yaşandığı yıllar olmuştur. İşte bu gelişmeler sonucunda 1985 yılında finansal sistemimize giriş yapan Katılım Bankaları yeni bir finans-bankacılık modeli olmuştur (Özulucan ve Deran, 2009: 90). Halen ticari özel bankalarla aynı piyasa işlemlerini farklı prensipler ve usuller ile yapan bu kurumlar, faizsiz bankacılık hizmetleri adı altında faaliyetlerini sürdürmektedirler.

1.TÜRKİYE’DE KATILIM BANKACILIĞI SÜRECİ

Katılım Bankacılığı süreci Türkiye’de, 1984’te Albaraka Türk ile başlamıştır. Bu kurum 1985’te aktif olarak hizmet vermeye başlamıştır. Bu bağlamda Albaraka Türk Türkiye’deki ilk özel finans kurumu olmuştur. 1985’te Faisal Finans kurulmuştur. 1989’da bir başka Körfez kökenli kuruluş olan Kuveyt Türk Katılım Bankası sermayesine Vakıflar Genel Müdürlüğü’nün de ortak olmasıyla sektöre giriş yapmıştır. 1991 yılında kurulan Anadolu Finans ile 1985-2001 yılları arasında Faisal Finans Kurumu adıyla katılım bankacılığı hizmeti sunan Family Finans’ın 2005

yılında birleşmeleriyle Türkiye Finans Katılım Bankası kurulmuştur. Türkiye’de 1985 yılından itibaren faaliyete geçen katılım bankası sayısı altıdır. Bunlardan üçü yabancı sermayeli (Albaraka Türk, Faisal Finans, Kuveyt Türk Evkaf Finans Kurumu), diğer üçü ise yerli sermayeli (Anadolu Finans Kurumu, İhlas Finans ve Asya Finans) katılım bankalarıdır (Deran ve Özulucan, 2009: 91). 1995 yılında faaliyete başlayan İhlas Finans, güçlü bir kurum olarak kurulmuş fakat sonrasında yaşanan ekonomik problemler, yönetim zafiyetleri ve 2001 ekonomik krizinde yaşamış oldukları likidite sorunu nedeniyle, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) tarafından faaliyetine son verilmiştir. 1996’da Asya Finans kurulmuştur. Türkiye’de faaliyet gösteren tüm katılım bankaları özel nitelikteyken, Mayıs 2015 tarihinde Ziraat Katılım Bankası sektöre devlet bankası olarak katılmıştır. Yine Şubat 2016’da Vakıf Katılım faaliyete geçmiştir. Temmuz 2016’da Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu (BDDK) tarafından Bank Asya’nın faaliyet izni kaldırılmıştır. 2019 yılında Türkiye Emlak Katılım Bankası kurulmuştur. Türkiye’de şu an hali hazırda 6 Katılım Bankası faaliyet göstermektedir.

2 Temmuz 2005’te kabul edilen 5387 nolu Bankacılık Kanunu ile Özel Finans Kurumları’nın ismi, “Katılım Bankaları” olarak değiştirilirken, daha sonra Resmi Gazete’nin 01.11.2005 tarih ve 25983 mükerrer sayılı nüshasında yayımlanan 5411 sayılı Bankacılık Kanunu ile Özel Finans Kurumlarını Birliğinin unvanı da Türkiye Katılım Bankaları Birliği (TKBB) olarak güncellenmiştir (www.tkbb.org.tr).

1.1. Türkiye’de Faaliyet Gösteren Kamu-Özel Katılım Bankaları

Türkiye’de faaliyet gösteren katılım bankaları, diğer bankalar gibi 19.10.2005 tarihinde çıkarılan 5411 sayılı Bankacılık Kanunu’na tabidirler ve bu kanuna göre mevduat bankaları ile aynı statüde yer alırlar. Bu Kanundaki “banka” ibaresinin sınıflandırılması “mevduat bankası, katılım bankası ve kalkınma ve yatırım bankası” şeklindedir. Katılım bankaları, ticaret hukuku açısından anonim şirket statüsündedirler. Katılım bankalarının yapabileceği faaliyetler 5411 sayılı kanunun 4.maddesinde sıralanmıştır. Türkiye’de faizsiz kurumlar Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu’nun izniyle faaliyet gösterebilirler. İlgili kanun gereğince gerçek kişilere ait katılım kaynakları, tasarruf mevduatı gibi Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu (TMSF) tarafından sigorta yapılır. Özetle; Türkiye’de İslami bankacılık uygulaması 1983 yılında hayatımıza girmiş ve 2005 yılında Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu çerçevesinde toplanmıştır. Bu kurumların isimleri Katılım Bankaları olarak güncellenmiştir (Karapınar ve Doğan, 2015: 24).

Bankacılık sektöründe 2019 yılı itibarıyla 32 tane mevduat, 13 tane kalkınma ve yatırım, 6 tane katılım bankası olmak ve TMSF bünyesinde 2

tane olmak üzere toplam 53 banka vardır. 2019 yılı itibarıyla ülkemizde 6 tane katılım bankası mevcuttur. Bu bankalar; Albaraka Türk (1985), Kuveyt Türk (1989), Türkiye Finans(2005), Ziraat Katılım (2015), Vakıf Katılım (2016) ve 2019 yılında kurulan Emlak Katılım Bankası olarak sıralanmakta ve faaliyette bulunmaktadır.

Tablo 2.1. Türk Bankacılık Sektörü (Aralık 2017)

Banka Sayısı	Aralık 2017
Mevduat Bankaları	33
Kamu Sermayeli Bankalar	3
Özel Sermayeli Bankalar	9
Yabancı Sermayeli Bankalar	20
Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonuna Devredilen Bankalar	1
Kalkınma ve Yatırım Bankaları	13
Katılım Bankaları	5
Toplam	51

Kaynak: BDDK (www.bddk.org.tr)

1.2. Türkiye Katılım Bankaları Birliği

Türkiye Katılım Bankaları Birliği, Mayıs 2018 itibarıyla Türkiye’de faaliyet gösteren beş katılım bankasının üye olduğu, yönetim merkezi İstanbul’da bulunan Bankacılık Kanunu gereğince kurulmuş tüzel kişiliği haiz ve kamu kurumu niteliğinde bir meslek kuruluşudur. Türkiye’de faaliyet gösteren katılım bankalarının çatı kuruluşu olan TKBB’nin temelleri 2001 yılında Özel Finans Kurumları Birliği ile atılmıştır. Sonra Birliğin unvanı, 2005 tarihinde Türkiye Katılım Bankaları Birliği olarak değiştirilmiştir. “TKBB’nin amacı, serbest piyasa ekonomisi ve tam rekabet ilkeleri çerçevesinde bankacılık düzenlemeleri ile ilke ve kuralları doğrultusunda katılım bankalarının hak ve menfaatlerini savunmak, bankacılık sisteminin büyümesi, sağlıklı olarak çalışması ve bankacılık mesleğinin gelişmesi, rekabet gücünün artırılması amacıyla çalışmalar yapmak, rekabetçi bir ortamın yaratılması ve haksız rekabetin önlenmesi için gerekli kararları almak/alınmasını sağlamak, uygulamak ve uygulanmasını talep etmektir. Mevzuat gereği, Türkiye’de faaliyet gösteren katılım bankaları faaliyet izni aldıkları tarihten itibaren bir ay içinde TKBB’ye üye olmak zorundadırlar”(www.tkbb.org.tr).

2.KATILIM BANKACILIK FAALİYETLERİ VE ÜRÜNLERİ

Faizsiz Bankacılık hizmetinin ifasını yerine getiren katılım bankalarının faaliyetlerini,

Fonların toplanması faaliyetleri,

Fonların kullanılması faaliyetleri,

Diğer bankacılık faaliyetleri, şeklinde tasnif etmek mümkündür.

2.1. Fon Toplama Faaliyetleri

Katılım Bankalarının diğer bankalara benzeyen fon toplama yöntemleri olduğu gibi kendine özgü fon toplama yöntemleri de vardır. Katılım Bankaları tıpkı diğer bankaların cari hesapları gibi kendi bünyelerinde cari hesapları barındırmakta ve fonları burada değerlendirebilmektedir. Katılım Bankaları normal bankalardan farklı olarak “kâr-zarar ortaklığı” prensibi temelinde çalışırlar. Bu kurumlar TL, döviz, kıymetli madenler gibi unsurları kullanarak katılım hesapları altında fon toplamakta ve bu fonları değişik şekillerde değerlendirmektedirler. Faizsiz bankalar bu fonksiyonları yerine getirirken faiz esas alınmaz. Prensipieri ortaklık olduğu için de önceden miktarı belirli olan sabit bir faiz yerine, ancak faaliyet sonucu miktarı kesin olarak belli olabilen kâr ve zarardan pay alırlar ve ortaklarına dağıtırlar.

2.1.1. Cari Hesaplar ile Fon Toplama

“Özel Cari Hesaplar” kavramıyla da anılan bu hesaplar, diğer bankalardaki vadesiz hesaplarla aynı niteliktedir. Özel cari hesap bankacılık kanununda: “Katılım bankalarında açılabilen ve istenildiğinde kısmen veya tamamen her an geri çekilebilme özelliği taşıyan ve karşılığında hesap sahibine herhangi bir getiri ödenmeyen fonların oluşturduğu hesaplardır.” şeklinde tanımlanmıştır. Cari hesaplara katılım bankaları hiç bir şekilde faiz, kâr payı vb. herhangi bir getiri eklemesi yapmaz (Kalaycı, 2013: 12). Cari hesap yoluyla müşterilerinden fon toplayan katılım bankası, borçlu konumdadır. Bankaya parasını ya da diğer menkul değerlerini yatıran gerçek ya da tüzel kişiler ise alacaklı konumundadır. Cari hesap finans sistemi içerisinde faaliyet gösteren tüm bankalar için önemli bir hesaptır. Önemli oluşu getirisinin fazla olmasından ve fon topladığı müşterilere herhangi bir getiri ya da pay vermeyişinden kaynaklanmaktadır. Bu hesaplardaki kâr da zarar da bankaya aittir. Cari hesaplarındaki fonları müşteriler istedikleri zaman istedikleri şekilde talep edebilirler. Bu hesaplarda herhangi bir artma ya da azalma söz konusu değildir. Bankalar parasını muhafaza ettiği müşterilerinin cari hesaplarından herhangi bir zararı onlara yansıtamaz fakat kasa faaliyeti ve koruma faaliyeti karşılığında banka politikasına göre bir takım ücretler talep edebilirler. Bir başka kaynağa göre vadesiz mevduat emanet gibidir görüşü getirilmiş ve cari hesap yerine ‘emanet hesabı’ denilmiştir. Emanet hesap, banka tarafından bankanın kendi faaliyet gösterdiği işlerde kullanılmak üzere açılan, para çekme ve yatırma konusunda hiçbir şart bulunmayan hesap şeklinde de tanımlanmıştır (Altan, 1998: 203).

2.1.2. Katılım Hesapları ile Fon Toplama

Katılım hesabı, katılım bankalarına yatırılan mevduat ve diğer kıymetlerin bu kurumlarca kullandırılmasından doğacak kâr veya zarara ortak olma sonucu doğuran, karşılığında hesap sahibine önceden belirlenmiş herhangi bir getiri ödenmeyen ve anaparanın aynen geri ödenmesi garanti edilmeyen fonların oluşturduğu hesaplara katılma hesabı denir (Aktepe, 2010: 72). Katılım hesapları en az 1 ay vadeli açılabilir. Bir aydan sonra gün eklemesi yapılabilir. Örneğin, 32 günlük hesap açılıp, tasarruf edilecek değer bu hesaba yatırılır ve 32 gün sonunda bankanın 32 gün boyunca göstermiş olduğu faaliyette değerlendirilen fona kâr payı yansıtılır. Tasarruf ettikleri fonları katılım bankalarında değerlendirmek isteyen ekonomik birimler TL, döviz, kıymetli maden olarak katılım hesabı açtırabilirler. Katılım bankalarında toplanan fonların tamamına yakını (yaklaşık %90) yerli ve yabancı para cinsinden açılan katılma hesaplarına yatırılan fonlar oluşturmaktadır (Özulucan ve Özdemir, 2010: 33). Katılım bankalarında cari hesaptan ziyade katılım hesaplarının daha çok tercih edilmesine neden olan faktör “kâr payı” kavramıdır.

2.1.2. Katılım Hesapları ile Fon Toplama

Katılım hesabı, katılım bankalarına yatırılan mevduat ve diğer kıymetlerin bu kurumlarca kullandırılmasından doğacak kâr veya zarara ortak olma sonucu doğuran, karşılığında hesap sahibine önceden belirlenmiş herhangi bir getiri ödenmeyen ve anaparanın aynen geri ödenmesi garanti edilmeyen fonların oluşturduğu hesaplara katılma hesabı denir (Aktepe, 2010: 72). Katılım hesapları en az 1 ay vadeli açılabilir. Bir aydan sonra gün eklemesi yapılabilir. Örneğin, 32 günlük hesap açılıp, tasarruf edilecek değer bu hesaba yatırılır ve 32 gün sonunda bankanın 32 gün boyunca göstermiş olduğu faaliyette değerlendirilen fona kâr payı yansıtılır. Tasarruf ettikleri fonları katılım bankalarında değerlendirmek isteyen ekonomik birimler TL, döviz, kıymetli maden olarak katılım hesabı açtırabilirler. Katılım bankalarında toplanan fonların tamamına yakını (yaklaşık %90) yerli ve yabancı para cinsinden açılan katılma hesaplarına yatırılan fonlar oluşturmaktadır (Özulucan ve Özdemir, 2010: 33). Katılım bankalarında cari hesaptan ziyade katılım hesaplarının daha çok tercih edilmesine neden olan faktör “kâr payı” kavramıdır.

Katılım hesaplarının ortak özellikleri şunlardır:

- Bu hesaplara yatırılan paralara faizli sistemde faaliyet gösteren diğer bankalar gibi faiz verilmez.
- Yatırılan para, oranı belli bir getiri karşılığında, bir mal ya da emtiya söz konusu olmaksızın üçüncü kişilere finansman olarak verilemez.

- Katılım hesabına yatırılan para veya kıymetli maden, katılım hesabında durduğu sürece bir havuzda değerlendirilir.
- Paranın bekleme süresindeki banka performansı sonucunda bu para kâr ya da zarar edebilir, yani garanti bir getiri söz konusu olamaz.
- Bu hesapların mutlak bir getirisi söz konusu olmadığı gibi, yatırdığı anaparanın azalarak zarar edebileceği de söz konusudur.

Katılım bankalarının 2005-2017 yılları arasında topladıkları fonların gelişimi ve tüm bankacılık sektöründeki toplanan fonlar içerisindeki payları aşağıdaki gibidir. Sektör içerisindeki katılım bankacılığı payı 2005 yılında %3.19 iken, 2017’de 6.12 olmuştur.

Tablo 2.6: Toplanan Fon Gelişimi(2005-2017)-(Bin TL)

Yıllar	Katılım Bankaları	Büyüme (%)	Bankacılık Sektörü	Sektördeki Payı (%)
2005	8.369.000	39.67	261.948.000	3.17
2006	11.237.000	34.27	324.069.000	3.47
2007	14.943.000	32.98	371.927.000	4.02
2008	19.210.000	28.56	472.695.000	4.06
2009	26.841.000	39.73	522.415.000	5.14
2010	33.828.000	26.03	631.119.000	5.36
2011	39.869.282	17.86	707.510.000	5.64
2012	48.198.000	20.89	783.888.000	6.15
2013	61.495.000	27.59	949.319.000	6.48
2014	65.405.000	6.35	1.056.679.000	6.19
2015	74.362.000	13.70	1.250.016.000	6.00
2016	81.505.000	6.60	1.459.269.000	5.58
2017	105.310.000	29.20	1.719.149.000	6.12

Kaynak: TKBB (www.tkbb.org.tr)

2.2. Fon Kullandırma Faaliyetleri

Faizsiz bankacılık anlayışı ile faaliyet gösteren, özel cari hesaplar ve katılım hesapları yoluyla fon toplama faaliyetinde bulunan katılım bankaları, konvansiyonel bankalar kadar fazla olmasa bile birçok fon kullandırım yöntemine sahiptir. Katılım bankalarında yeni fon kullandırım yöntemleri çıkması akabinde, bu yöntemlerin İslami bankacılık prensiplerine uygun olup olmadığı meselesini gündeme getirmektedir. Bir faaliyet ya da yöntemin Katılım Bankacılığı prensiplerine uygun olup olmadığını denetleyen “danışma kurulu” adı altında çalışan ekipler mevcuttur. Bu kurullar katılım bankacılığının sadece kâr etme amacıyla faaliyet göstermediğini, aynı zamanda İslami prensiplere uygun (icazet verilen) bir işlem olup olmasını da gözetir. Katılım bankalarının fon kullandırma yöntemlerinden başlıcaları: Murabaha, mudaraba, müşarake,

selem, leasing, teverruk, sukuk ve karz-ı hasendir. Faizsiz bankaların kuruluş tarihlerinden günümüze kadar en fazla ve yaygın kullandığı fon kullandırma yöntemi murabahadır. Günümüzde de katılım bankaları özellikle limit tahsis ettikleri kurumsal firmalara, küçük ve orta boy işletmelere ve bireylere murabaha yolu ile malları peşin almakta ve vadeli satış işlemini gerçekleştirmektedirler. Katılım bankalarının 2005-2017 yılları arasında kullandırmış oldukları fonların gelişimi ve bu kullandırmaların tüm bankacılık sektöründe kullandırılan fonlar içerisindeki paylarını aşağıdaki gibidir.

Tablo 2.7. Kullandırılan Fon Gelişimi (2005-2017)-(Bin TL)

Yıllar	Katılım Bankaları	Büyüme (%)	Bankacılık Sektörü	Sektördeki Payı (%)
2005	7.407.000	51.35	160.005.000	4.63
2006	10.492.000	41.65	228.141.000	4.60
2007	15.332.000	46.13	293.928.000	5.22
2008	19.733.000	28.70	384.417.000	5.13
2009	24.911.209	26.24	418.684.000	5.95
2010	32.084.000	28.79	554.128.000	5.79
2011	41.103.435	28.11	708.771.000	5.80
2012	50.031.000	21.72	829.597.000	6.03
2013	67.219.000	34.35	1.077.495.000	6.24
2014	69.622.000	3.58	1.280.126.000	5.44
2015	79.451.000	14.11	1.526.847.000	5.20
2016	84.880.000	6.84	1.773.745.000	4.78
2017	106.673.000	25.74	2.145.479.000	4.97

Kaynak: TKBB (www.tkbb.org.tr)

2.2.1. Murabaha

TDK murabahayı “*Bir malı üzerine kâr koyarak satma; tefecilik; karaborsa*” şeklinde tanımlamıştır (www.tdk.gov.tr). Faizsiz bankacılık fon dağıtma faaliyetleri arasında en fazla kullanılan murabaha, katılım bankası müşterilerinin talep ettiği varlığı peşin olarak satın alarak müşterisine taksitli ve kârlı olarak satma işlemi şeklinde de tanımlanır. Ekonomik sistemin elamanı olan kişiler, ihtiyaç duydukları malları eğer imkânları var ise peşin olarak alırlar. Fakat imkân bulamamaları durumunda faiz unsuruna yaklaşımdan ihtiyaç duydukları malı temin edebilmenin önemli yollarından biri murabaha’dır. Konvansiyonel bankaya gidip faiz unsuru ile karşılaşmak istemeyen müşteri, katılım bankasından söz konusu malın satın alınmasını istemektedir (Özgür, 2007: 63). Katılım bankası da bu malı peşin olarak satın aldıktan sonra, belli bir kâr payını da üzerine ekleyerek müşterinin ödeme gücüne göre vadeli bir şekilde satmaktadır. Bu aşamada dikkat edilmesi gereken unsurlar vardır. Alınması düşünülen mal müşteri tarafından da bulunabilir, banka

tarafından da müşteriye sunulmuş olabilir. Önemli olan şey mal ile ilgili daha önceden bir alım-satım işleminin satıcı ve alıcı kişiler arasında gerçekleşmemiş olması ve herhangi bir peşinat ya da bedelin taraflar arasında alınıp verilmemiş olması gerekir.

Murabaha (taksitli, kârlı satış) yönteminde, işlemin üç tarafı vardır. Taraflar, işlemi yapacak katılım bankası, banka müşterisi ve talep edilen malın satıcısıdır. Murabaha işlemi banka müşterisinin ya da müşteri adayının sahip olmak istediği varlığı ilgili satıcıdan peşin olarak satın alıp (ya da vekâletle müşterisine satın aldırıp), müşterisine vadeli olarak ve kârlı olarak satması işlemidir (Özyurt, 2015: 49). Bu işlem tamamlandığında işlemde üç taraf da fayda görür, satıcı malını satıp parasını peşin alır; alıcı ihtiyacı olan malı taksitli olarak elde etmiş olur, banka da peşin aldığı malı taksitli olarak satmış ve kâr etmiş olur. Murabaha işlemlerinde dikkat edilmesi gereken en önemli hususlardan bir tanesi de “sipariş vekâleti” işlemidir. Alım-satım söz konusu mal için herhangi bir para ödenmeden ve alım satım gerçekleşmeden, katılım bankası tarafından aranan alıcıya vekâlet verilir. Vekâlet sözlü ya da yazılı olabilir. Açıkça vekâlet verilmedikçe vekâlet verilmiş olmaz. Katılım bankacılığında gerçekleştirilen murabaha işleminin önemli bir kısıtı da alım satım konu malın hayali olmaması, fiziken var olması ve İslami prensiplere uygun bir mal olması durumudur.

2.2.2. Mudaraba

TDK’ya göre Mudaraba: “Bir tarafın emek diğer tarafın sermaye sağlayarak kâr veya zararın paylaşımına dayalı olarak gerçekleştirilen ortaklık biçimi” şeklinde tanımlanmıştır (www.tdk.gov.tr). Bu tanım da söylendiği üzere Mudaraba finans sektöründe emek-sermaye ortaklığı şeklinde bilinir. Daha net bir ifadeyle, iki taraftan birinin emek, bilgi ve deneyimini, diğer kişinin ise sermayesini ortaya koyarak gerçekleştirdikleri bir ortaklıktır (Kalaycı, 2013: 13). Kazançlarını zamanla tasarruf haline dönüştüren fon sahipleri, bu kaynakları kendileri yönetecek durumda olabilirler ya da olmayabilirler. Bilgisi, tecrübesi bu kaynakları yönetmeye uygun olmayan ya da kaynaklarının daha uzman kişilerce yönetilmesi gerektiğini düşünenler ile bilgi sahibi, yetenekli ve ticari yatınlığı olan fakat sermayesi bulunmayan kişiler, mudarebe aracılığıyla bir araya gelmektedirler. Bu ortaklık ile atıl kalan sermayeler ekonomiye katılmakta yastık altında kalmamaktadırlar. Bu işlemde önceden belirlenme ve anlaşma söz konusudur. İşlem sonunda iki tarafa belirledikleri oran üzerinden paylaşımında bulunurlar. Bu paylaşımındaki büyük kâr, tahmin edileceği üzere sermayedar kişiye aittir. Tahmini olarak kârın %75’i sermayedarın, %25’lik kısmı ise emek sarf eden girişimci kişininindir. Bu işten zarar edilmesi de söz konusudur, bu durumunda ise emek sahibinin herhangi bir yükümlülüğü yoktur, risk tamamen sermaye sahibine aittir. Emek sarf eden girişimci kişinin zarar edilmesi durumunda

tek kaybı emeğinin boşa harcanması, zamanının boşa gitmesi olacaktır (Hancı, 2007: 88).

2.2.3. Müşarake

Türkiye Katılım Bankaları Birliği (TKBK)'nin yayımlamış olduğu faizsiz finans sözlüğündeki anlamıyla müşarake sermaye ortaklığı şeklinde tanımlanmıştır. Diğer yayın literatüre göre ise sermaye-sermaye ortaklığı şeklinde adlandırıldığı da görülmüştür. Bir önceki başlıkta detaylandırılan mudaraba, emek-sermaye ortaklığı idi. Müşarake de ise iki taraflı bir sermaye ortaklığı söz konusudur. Bu uygulamada, katılım bankası ile sermayedar kişi bir projeyi gerçekleştirmek ya da geliştirmek için emek ve sermayelerini ortaya koyarak bir ortaklık kurarlar. Müşarake ortaklığında, kâr edilmesi durumunda ortaya çıkan kâr taraflarca önceden belirlenen oranlar dâhilinde, sermaye katılımına göre belirlenir. Ortaklıktan zarar durumu oluşması durumunda, mudarabada olduğu gibi tek taraflı bir katlanma söz konusu olmaz, zarar sermaye oranında paylaşılır (Türkmenoğlu, 2007: 53).

2.2.4. İcara-Finansal Kiralama-Leasing

İcara, yaygın ve bilinen adı ile finansal kiralama, bir gayrimenkulün veya makinenin kiraya verilmesidir. Değişik finansal kiralama tanımlamaları içerisinde, en açık tanımlama Avrupa Leasing Birliği (European Leasing Association) tarafından yapılmıştır. Buna göre, “finansal kiralama”, belirli bir dönem için kiralayan (lessor) ve kiracı (lessee) arasında imzalanan ve üreticiden kiracı tarafından seçilip, kiralayan tarafından satın alınan bir malın mülkiyetini kiralayanda, kullanımını ise, kiracıda bırakan bir sözleşme olup, malın kullanımı belirli bir kira ödemesi karşılığında kiracıya verilmektedir (Şenay, 1987: 52). Literatürde adı leasing olup Türkçemizde “kiralama” olarak kullanılmaktadır. Kiraya verilen varlık, kira verene belirli süre için getiri sağlamaktadır. Burada bir iş sahibinin üretim veya faaliyetlerine devamı için gerekli bir aracın veya taşınmaz bir varlığın Katılım Bankası'na satın alınarak üreticiye veya destek isteyene kiralanması hususu vardır. Üretici söz edilen makineyi bir süre kullanmasına karşılık belirli bir kira meblağı ödemektedir.

İcara (Finansal Kiralama)'da tüm şartlar açıkça yazılmalı, her durum ifade edilmelidir. Anlaşma açık olmalıdır, tarafların sorumlulukları ve faydaları açık bir şekilde belirtilmelidir. Kira belirli, bilinen bir süre için ve bilinen bir fiyatla olmalıdır. İcara (Leasing), farklı şekillerde gerçekleştirilir. İlk yöntemde katılım bankası kiralamaya konu varlığı satıcısından satın alır ve müşterisine kiralar. İkinci yöntemde faizsiz banka müşterisi kendisine ait olan malı, katılım bankasına satar. Malın yeni sahibi banka olur. Banka sonra satın aldığı malı müşterisine kiralar. Burada müşterinin amacı nakit para elde etmek, bankanın amacı ise kâr elde

etmektedir. Bankanın bu varlıktan aldığı kiralara toplamı varlığın alım mâliyetinden fazladır. Buradaki fazla tutar bankanın kârıdır ve bunun için katılım bankaları finansal kiralama yaparlar.

2.2.5. Selem

Selem, İstisna, Selem Satışı olarak farklı isimlerle anılan kavram; peşin ödeme ve söz konusu malın vadeli alınması şeklinde oluşan bir işlemdir. Selem işleminde alınacak malın ödemesi nakit olarak sözleşme esnasında yapılır ancak satın alınan varlığın teslimatının, önceden belirlenmiş tarihe kadar ötelendiği alım satım konulu işlem şeklinde de tanımlanabilir. Selem İslamiyet'in ortaya çıktığı dönemde de uygulanmıştı. Çiftçiler selem ile hasat döneminde elde edecekleri ürünü mahsul ekimi zamanında satarak tohum ve gübre ihtiyacını bu uygulama yolu ile elde ederlerdi (Kınalı, 2012: 91). Selem Katılım bankacılığı fon dağıtma yöntemleri arasında en az kullanılan yöntemlerden bir tanesidir.

2.2.6. Karz-ı Hasen

Karz-ı Hasen İslamiyette faiz kavramının haram olması sebebiyle ortaya çıkmıştır. Bu finansman yöntemi anaparanın yani kişiye verilen tutarın geri ödenmesinin dışında başka bir şey gerektirmeyen kredi niteliğindedir. Karz-ı hasen verilebilmesi için önce karşılığında bir fazlalık almadan verilen bu krediyi almak için gerekli muhtaç durum söz konusu mu buna bakılır. Kârlarını her geçen gün artırarak faaliyetlerine devam eden katılım bankaları bu tarz kredilere ağırlık vermezler. Bu kredi genelde refahın artması, sosyal ve kültürel amaçlı verilir. Katılım bankaları bazen de üretimini desteklemek istedikleri bir ürün ya da proje için bu krediyi verebilirler. Bazı katılım bankaları yalnızca personellerine, net maaşlarının belirli katları kadar karz-ı hasen ödemesi yapmaktadırlar.

2.2.7. Sukuk

Sukuk son yıllarda faizsiz finans sektörünün en popüler olan ürünüdür. Sukuk kelimesi Arapça'daki "sak" kelimesinin çoğuludur. Sak, sözlük anlamıyla "yazılı belge, resmi tutanak" demektir. Katılım Bankacılığı ürünleri arasında son yıllarda en büyük atılım ve gelişmeyi gösteren ürün "kira sertifikası" olarak ta bilinir ve kaynaklarını sukukta değerlendiren ekonomik birimlere verilen yüksek getiriler sayesinde son yıllarda büyük talep görmekte ve tercih edilmektedir. Faizsiz finans ürünlerinin de her geçen gün sayısı artmakta ve cazip hale getirilmektedir. Faizsiz finansal ürünlerini çeşitlendirmek, farklı ürün ve hizmet sunmak ve faizli bankalardan inançları gereği uzak duran yatırımcıları piyasaya çekmek için iyi bir alternatif oluşturmaktadır.

Sukuk-Kira Sertifikaları, varlık kiralama şirketlerince ihraç edilen ve sahiplerinin bu varlık veya haktan elde edilen gelirlerden payları oranında hak sahibi olmalarına imkân veren, faizsiz bankacılık esaslarına uygun menkul kıymetlerdir(www.turkiyefinans.com.tr). Sukuk, inancı gereği faizden uzak kalmak isteyen katılım bankaları müşterileri için belli bir gayrimenkule dayanan, güvenli bir yatırım aracıdır. Bu ürün yatırımcılara vade sonunda alacakları getiri oranını yatırım öncesinde kesin olarak sunabilmekte olup, sukukta sabit getiri avantajı vardır. Yani sukukta yatırımcı ne kadar süre sonunca ne kadar getiri elde edeceğini bilir. Sukuk sabit getiri, belirli oranda getiri özelliği ile kâr paylı hesaplardan ayrılır. Kira sertifikalarına tasarruflarını yatıran kişiler, paralarını çekmek istediklerinde sertifikaları ikincil piyasada işlem görür ve hemen likit bir kaynağa çevrilebilir. Sukukta belirsizlik yoktur, bu açıdan cazip bir finansman değerlendirme aracıdır. Sukuk tamamen İslam hukuku ve prensiplerine göre şekillenmiş, Türkiye faizsiz finans piyasası için iyi bir yatırım ve finansman alternatifidir.

2.2.8. Sat-Geri Kirala

Sat-Geri Kirala aslında Leasing demektir ve bu konu çalışmada “İcara-Finansal Kiralama-Leasing” başlığı altında daha önce detaylı olarak açıklanmıştır. Sat-Geri Kirala, Leasing sisteminin ayrı bir modelidir. Sat-Geri Kirala, bir yatırım malının sahipliği leasing şirketinde kalarak belirlenen kiralara karşılığında kullanım hakkının devredilmesi yani kiralanması ve sözleşmede belirtilen sözleşme süresi sonunda mülkiyetinin kiracıya devrolmasını sağlayan bir finansman biçimidir. Leasing bir finansal kiralama sözleşmesine bağlıdır. Finansal kiralamada, finansal kiralamaya konu olan malın mülkiyet hakkı kiralayanda (yani katılım bankasında) kullanım hakkı kiracıdadır ve sözleşme sonunda malın mülkiyet hakkı devir bedeliyle kiracıya verilir. Leasing’e konu mal, kiracının talebi üzerine üçüncü bir kişiden alınabilir. Malın üçüncü bir şahıstan temin edilmesinin dışında kiracı sahip olduğu malı önce katılım bankasına satar, sonra ilgili mal Katılım Bankası tarafından kiracıya kiralanır. İşte bu Sat-Geri Kirala modelidir (www.kuveytturk.com.tr).

2.2.9. Müzaraa ve Musakat

Müzaraa, tarım ve zirai alandaki bir ortaklaşmadır. Ortaklık tipinde bir taraf emeğini, diğeri ise arsa, arazisini ortaya koymaktadır. Bu açıdan mudarabe ile benzerdir. Yapılan zirai faaliyetten elde edilen getiri ortaklar arasında önceden belirlenmiş bir oranda paylaşılmaktadır (Akgüç, 1987: 143). Musakat da Müzaraa gibi tarımsal alanda kurulan bir ortaklıktır. Genellikle bu tür ortaklıklarda bir meyvelik vardır. Musakat’ın diğeri anlamında, meyvesini paylaşmak üzere bağ veya hurma ağaçlarını sulayıp hizmet etmek için bir işçiye teslim etmek üzere yapılan akit şeklinde tanımlanmıştır (İslam Ansiklopedisi, 2006: 70).

2.2.10. Gayrinakdi Fon Kullandırım Araçları

Katılım Bankalarının nakdi fon kullandırma yöntemleri yanında gayrinakdi bir takım fon kullandırım ürünleri de vardır. Bu ürünler, teminat mektupları, referans mektupları, çek karneleri ve akreditif işlemleridir. Akreditif işlemleri, faizsiz bankaların müşterileri lehine garanti verip, dış ticaret işlemlerine aracılık etmek için açtığı işlemlerdir. Faizsiz sistemdeki bankalar, özellikle dış ticaret ile ilgilenen müşterilerinin gerçekleştirmiş uluslararası ticarete yönelik ödemelerin gerçekleştirilmesi için müşterileri lehine gayri nakdi kredi niteliğinde akreditif kullandırımında bulunurlar (Yahşi, 2014: 52). Teminat mektupları faizsiz finans kurumu müşterileri lehine bir malın teslimi, bir işin yapılması veya bir borcun ödenmesi gibi konularda muhatap kuruluşa hitaben Faizsiz Finans Kuruluşu tarafından verilen taahhüttür. Teminat mektupları müşteri talebine, ihale detayına göre Türk Lirası ya da yabancı para olarak düzenlenebilirler. Bu gayri nakdi ürün iş yapılması hedeflenen resmi kurum ve kuruluşlara ya da diğer gerçek ve tüzel kişilere bir güven verir, iş hacminizin genişlemesine katkıda bulunacak bir niteliktedir. Referans mektupları da teminat mektuplarının yanında isteğe bağlı verilen bir mektup türüdür. Genelde inşaat sektöründe ve taahhüt gibi işler ile meşgul olan kredili müşterilere yönelik düzenlenen bir gayrinakdi ürün konumundadır.

2.3. Katılım Bankalarının Diğer Faaliyetleri

Katılım bankaları fon biriktirme ve kullandırma faaliyetleri dışında,

- Kredibilitesi iyi olan tüm tüzel kişiliklere her tipte çek karnesi bastırır ve teslim eder,
- Gerek ticari gerekse bireysel kredi kartı limiti tahsis edebilir ve teslim edebilir,
- Her türlü kıymetli maden ve döviz alım-satım faaliyetini gerçekleştirebilir,
- Gerçek ya da tüzel kişilerin tüm para transfer işlemlerini yapabilir,
- Yurt dışı para döviz transfer işlemlerini gerçekleştirebilir,
- Müşterilerinden gerek teminat gerekse tahsil amaçlı çek ve senet alabilir,
- Halk arasında otomatik ödeme talimatı diye ifade edilen her türlü fatura talimatı alınıp ödenebilir.
- Değişik boyutlarda kiralık kasa hizmeti sunabilir,

- Anlaşmalı olduğu bir sigorta şirketi aracılığıyla sigorta aracılık hizmetleri sunabilir,
- Müşterilerine yatırım hesabı açabilir ve hisse senedi alım satımına aracılık edebilir,
- Faaliyet konusu İslami prensiplere uygun olmak koşulu ile her türlü üye işyerine pos cihazı temin edebilir, gerekirse yazarkasa pos cihazlarına tanımlama yaptırılabilir.

Bu bilgilerden de anlaşılacağı üzere faizsizlik ve buna uygunluk prensipleri çerçevesinde olmak üzere, diğer bankalarda gerçekleştirilen birçok işlem katılım bankalarında da gerçekleşmektedir.

2.4. Katılım Bankaları ile Diğer Bankalar Arasındaki Farklar

- Faizsiz sistemde faaliyet gösteren katılım bankaları diğer bankalara alternatif olarak kurulmuştur. Diğer bankalardaki faaliyetlere bir takım benzer faaliyetler barındırmalarına rağmen, temel faaliyet gösterme biçimleri farklıdır.
- Katılım bankaları özel cari hesap ve katılım hesapları adı ile diğer bankalar ise ticari hesap ve vadeli mevduat hesapları aracılıkları ile fon toplarlar.
- Katılım bankaları, katılım hesaplarında değerlendirilen fonlara karşılık kâr payı verirler, mevduat bankaları ise faiz verirler.
- Katılım hesaplarına verilen kâr payının ne kadar olacağı belli değildir. Süre boyunca getiri havuzda birleşir ve vade sonunda kâr payının ne kadar olduğu görülür. Mevduat bankasındaki vade hesaptaki meblağ için verilecek faizin oranı hesap açılışında bellidir. Müşteri ne kadar para alacağını net bir şekilde bilir.
- Katılım bankalarından toplanan fonlar ticari ya da bireysel amaçlı, mal-emptiya karşılığında dağıtılır. Diğer bankalardaki mevduatlar nakit kredi şeklinde, mal veya fatura karşılığı olmaksızın verilebilir.
- Katılım bankalarındaki kullandırım işlemlerinin ödemeleri satıcı hesaplarına yapılır. Diğer bankalarda böyle bir şart yoktur.
- Katılım bankaları gerçek finansman işlemlerini gerçekleştirirler, nakit kredi kullandırmazlar. Daha doğru bir ifade ile ticareti finanse ederler, diğer bankalar faiz karşılığında kredi verirler.
- Katılım bankaları kâr-zarar yöntemi ile ortaklığa dayalı bir yapıdadırlar. Dolayısıyla yapılacak projenin gerçekliği ve sağlamlığı da çok önemlidir. Diğer bankalar müşterinin ne amaçla kredi kullandığı ile çoğu zaman ilgilenmezler, verilecek teminat kalitesi onlar için daha önemlidir.

- Katılım bankaları finansal kiralama işlemleri yaparlar, mevduat bankaları yapmazlar.
- Katılım bankalarından fon talep eden müşterilerin, belirli bir vade sonunda ödeyeceği tutar baştan bellidir. Bu tutar yaşanan ekonomik sorunlar veya krizler akabinde değişmez. Diğer bankalar bu tutarlarda değişikliğe gidebilir.
- Katılım bankaları kriz ve ekonomik bunalım gibi durumlarda vermiş oldukları kredileri geri çağırılmazlar, diğer bankalarda krediyi geri çağırma durumu söz konusu olabilir. Bu bakımdan katılım bankaları daha güvenilir bir duruş sergilerler.

SONUÇ

Katılım Bankalarıyla ilgili genel bir değerlendirme yapacak olursak, bankacılık sistemi içerisinde katılım bankacılığı her geçen yıl artan banka, şube sayıları ve sistem içerisindeki payı ile birlikte önemli bir yere sahip olma imkânı ve potansiyeli olduğu görülmektedir. Çalışma içerisinde dile getirildiği gibi bu kuruluşlar, günümüz ekonomik ve toplumsal ihtiyaçların ortaya çıkardığı, alternatif kurumlardır. Finans sektöründeki ihtiyaçlara binaen kurulan bu kuruluşlar, birbirini tamamlayan değişik enstrümanlar ve kurumlarla her geçen gün zenginleşmekte ve daha verimli bir İslami finans sisteminin oluşmasına yardımcı olmaktadır. Türkiye’deki katılım bankalarının da bankacılık sektöründeki payının günden güne artmasına rağmen, toplam içerisindeki payının yetersiz seviyelerde olduğu görülmektedir. Günümüz için %5’ler düzeyindeki sektörden alınan payın katılım bankacılığı sektöründeki yeni gelişmelerle önümüzdeki dönemde artabileceği öngörülebilir. Katılım bankaları faizli işlemleri yapamadığı için, faizsiz alternatif ürünlerin kullanılması ve yaygınlaştırılması için her geçen gün çabalarını artıran kurumlar olmuşlardır. Kriz ve çeşitli belirsizlik dönemlerinde güçlü sermaye yapıları ile ekonomiye sürekli katkılar sağlayan katılım bankaları, bu dönemlerden diğer bankalara nazaran daha az etkilenmektedirler. Faizsiz finans kurumları piyasadaki ekonomik birimlerin ihtiyaçlarını doğrudan satıcılara yapılan ödemelerle finanse eden kurumlar olmasından dolayı, ekonomik istikrarı bozacak bir spekülasyon faaliyetine girmemekte ve kişileri gereksiz borçlanmadan da uzak tutmaya teşvik etmektedir. Ayrıca bu kurumlar oran-vade gibi unsurlarda sonradan değişiklik yapmamakta ve ekonomik birimleri zor durumda bırakacak krediyi geri çağırma gibi durumlara başvurmamaktadır. Bu bakımdan piyasaya güven telkin etmektedirler.

Katılım bankaları kullandıkları fonlar (özellikle işletme finansmanları) sayesinde firmaların nakit planlamasına yardımcı olmaktadır. Tüzel kişiliklere, satıcılara yapılan nakit mal alımı sayesinde hem büyük indirim avantajı hem de kendi öz sermayelerinin

firma bünyelerinde kalma şansı ortaya koyarlar. Bunların yanında KOBİ ve şirketlere uzun vadede yatırım kararlarında yardımcı olurlar. Katılım bankaları milli gelir artışına katkıda bulunurlar. Kişilerin kendi muhafazasındaki mevduat ve diğer kıymetlerini ekonomik sistem içerisine dâhil ederler. Türkiye’de faizsiz bankacılığın gelişmesi, yurt içindeki yastık altı mevduatların daha rahat ülke ekonomisine kazandırılmasını hususunda önemli katkılar sağlayacaktır. Katılım Bankaları sanayi, tarım, maden ve diğer ülke kaynaklarının kazanılması ve geliştirilmesi bakımından daha önce bu alanlara verdikleri finansmanlar ile doğrudan ekonomiye destek olmuşlardır.

KAYNAKLAR

1. Akgüç, Ö. (1989). *100 Soruda Türkiye’de Bankacılık*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
2. Aktepe, İ. E. (2010). *İslam Hukuku Çerçevesinde Finansman ve Bankacılık*. İstanbul: Erkam Matbaası.
3. Altan, M. (1998). *Modern Bankacılık Fonksiyonları Açısından Özel Finans Kurumlarının Değerlendirilmesi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
4. Hancı, M. (2007). *Katılım Bankalarında Sigorta İşlemleri ve Uygulamaları*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
5. İslam Ansiklopedisi. (2006). 32.Cilt. 70. Sayfa
6. Kalaycı, İ. (2013). *Katılım Bankacılığı: Mâli Kesimde Nasıl Bir Seçenek?*. Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi. 9(19),51-74.
7. Karapınar, A. (2003). *Özel Finans Kurumları ve Muhasebe Uygulaması*. Ankara: Gazi Kitabevi.
8. Kınalı, F. (2012). *Faizsiz Sistemde Bankacılık Anlayışı ve Kredi İşlemleri*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
9. Özulucan, A., Deran, A. (2009). Katılım Bankacılığı ile Geleneksel Bankaların Bankacılık Hizmetleri ve Muhasebe Uygulamaları Açısından Karşılaştırılması. Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. Cilt (6): Sayı: 11, 85-108.
10. Özyurt, K. (2015). *Banka Kredilerine Alternatif Olarak Murabaha Modelinin İncelenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
11. Uslu, S. (2004). Özel Finans Kurumları ve Faiz Yasağı. *Zafer Dergisi*. Sayı (330): s:1.

12. Şenay, E, (1987). Finansal Kiralama. *Tarihsel ve Güncel Ekonomide Diyalog Dergisi*, İstanbul.
 13. Türkmenoğlu, R. E. (2007). *Katılım Bankacılığı ve Türkiye’deki Finansal Yapı*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
 14. Yahşi, F. (2014). *Katılım Bankalarında Risk Odaklı İç Denetim ve Bir Model Önerisi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü.
 15. www.kuveytturk.com.tr/yatirimci-iliskileri/kurumsal-bilgiler/ortaklik-yapisi. “Ortaklık Yapısı”. Erişim Tarihi: 23.04.2018.
 16. <http://www.tkbb.org.tr/Documents/Yonetmelikler> Erişim Tarihi: 03.02.2018
 17. www.bddk.org.tr. Erişim Tarihi: 04.03.2018.
 18. <http://www.tdk.gov.tr>. Erişim Tarihi: 12.02.2018.
- http:// (www.turkiyefinans.com.tr). Erişim Tarihi: 02.03.2018.

İÇSEL PAZARLAMA UYGULAMALARININ İŞ KAZASI GEÇİREN ÇALIŞANLAR TARAFINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ*

Evaluation of Internal Marketing Activities by Employee Who Had Occupational Accident

Neşe ACAR¹

Hüseyin ILGAZ²

1.(Doç.Dr); Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi,
neseacar@nevsehir.edu.tr

2. (Yüksek Lisans Öğrencisi); Sosyal Güvenlik Kurumu,
hilgaz@sgk.gov.tr

Öz: Araştırmanın amacı, iş kazası geçiren çalışanlar tarafından işletmede uygulanan içsel pazarlama faaliyetlerinin değerlendirilmesi ve demografik değişkenlere göre katılımcıların faaliyetleri algılamalarında farklılık olup olmadığını tespit etmektir. Araştırmanın örneklemini Kayseri Organize Sanayi Bölgesi'nde çalışan ve iş kazası geçiren iş görenler oluşturmaktadır. Çalışmada kullanılan veriler anket yoluyla toplanmıştır. Araştırmanın örneklemini yargısal örnekleme yöntemi ile belirlenmiştir. Hipotezlerin test edilmesi amacıyla t-testi ve Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) yapılmıştır. Analiz sonucunda katılımcıların içsel pazarlama algısı medeni durum, gelir durumu ve sektörde çalışma süreleri itibarı ile farklılıklar göstermektedir. Cinsiyet, yaş ve eğitim durumuna göre bir farklılık söz konusu değildir. Araştırma sonuçlarına dayalı olarak işletmelere içsel pazarlama faaliyetlerine yönelik önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: İçsel Pazarlama, İş Kazası, İşletme, İş Güvenliği

Abstract: The aim of the research is to evaluate the internal marketing activities implemented in business by the employees who had occupational accidents and to determine whether there is a difference in the participants' perception of activities according to demographic variables. The sample of the study consists of those who work in Kayseri Organized Industrial Zone and employees who had occupational accidents. The data used in the study were collected by questionnaire method. The sample of the study was determined by judgmental sampling method. In order to test the hypotheses, t-test and One-way ANOVA were performed. As a result of the analysis, the internal marketing perception of the participants varies according to their marital status, income status and working time in the

* Bu çalışma Hüseyin Ilgaz tarafından hazırlanan “İçsel Pazarlama Uygulamalarının İş Kazası Geçiren Çalışanlar Tarafından Değerlendirilmesi: Kayseri OSB’ de Çalışanlara Yönelik Bir Araştırma” adlı Yüksek Lisans tezinden üretilmiştir.

sector. There is no difference according to gender, age and education. Based on the results of the research, suggestions were made for the internal marketing activities.

Keywords: Internal Marketing, Work Accident, Business, Work Safety

GİRİŞ

İşletmelerde kaliteli bir hizmet sunulabilmesi kişilerarası iletişime önem verilerek oluşturulan, müşteri odaklı pazarlama kültürünün oluşturulmasıyla sağlanabilmektedir. Bu durumda insan faktörü, işletmenin pazarlama kültürünü tam anlamıyla yerine getirmesinde ve geliştirmesinde, pazarlama süreçlerinde ve uygulamalarında büyük öneme sahiptir. Çünkü işletmenin etkin bir pazarlama oluşturabilmesi adına gerçekleştirilmesi hedeflenen kurum kültürü, kurum içerisindeki personellerin müşteri odaklı bakış açısı ile mümkün olabilmektedir (Ene, 2013: 68). 1980'li yıllarda ortaya atılan içsel pazarlama yaklaşımında, hizmet işletmelerinde çalışanların önemi vurgulanmış ve personellerin işletmenin müşterileri olarak değerlendirilmesi anlayışı kabul görmüştür (Berry, 1981). İçsel pazarlama uygulamaları ile personel tatmininin artırılması, çalışan memnuniyeti ile de çalışanların işlerinden duydukları memnuniyet ve sadakat düzeylerinin artırılması amaçlanmaktadır. Böylece işinden memnun çalışanlar mutlu müşteriler yaratacaktır (Yarimoğlu ve Ersönmez, 2017: 79).

Günümüzde içsel pazarlama kavramı akademisyenler ve konu ile ilgili uzmanlarca sık sık ele alınan bir kavram olmuştur. Berry ve arkadaşları (1976) içsel pazarlamayı devamlı olarak maksimum hizmet kalitesi sağlama ve bunu sürdürürebilme aracı olarak tanımlamıştır.

Rust ve arkadaşları (1996) ise içsel pazarlamayı, işletmenin sunmuş olduğu hizmetleri en üst düzeye çıkarmak için, işletmede çalışan personellerin akıl ile kalplerini elde etmek maksadı ile uygulamış olduğu faaliyetlerin bütünü olarak tanımlamıştır. İçsel pazarlama, kabiliyetli insan kaynaklarını firmaya çekmek ve başarılı olanların da firmada sürekliliğini sağlamak üzere yoğunlaşan etkinlikler olarak da tanımlanmaktadır (Ewing ve Caruana, 1999: 17-18).

İçsel pazarlama, örgütlerin müşteri odaklı çalışan personelleri kendi bünyesine çekmek ve bu personellerin işletmede sürekliliğini sağlamak amacıyla gerçekleştirmiş olduğu faaliyetler bütünüdür (Yıldız, 2014: 138; Çoban, 2004: 91; Emirza, 2018: 371). Diğer bir deyişle içsel pazarlama kavramı, memnun ve mutlu müşteriler elde etmenin formülünün mutlu ve memnun çalışanlardan oluştuğu fikrine dayanmaktadır. İçsel pazarlama, çalışanlara birer müşteri gibi davranma misyonuna dayalı olan hem yönetim hem de bir gelişim stratejisidir (Kocaman, Durna ve İnal, 2013: 22).

En geniş kapsamıyla içsel pazarlama, işletme faaliyetlerini hem iç hem de dış müşterilerin memnuniyetini sağlayacak biçimde organize etmek ve nihai işletme amacına ulaşmak maksadıyla becerikli çalışanlara iş vermek suretiyle onların işletmede olan sürekliliğini korumak, işletmenin bütün iş görenlerini içsel iletişimi ve motive edici faktörleri kullanarak dış müşteri memnuniyetini sağlamaya yönlendirmektir (Yapraklı ve Özer, 2001: 59).

İçsel pazarlama anlayışının, müşteri temelli bir işletme kültürünün geliştirilmesi konusunda fayda sağlamak, kabiliyetli kişileri işletmeye kazandırmak, kalifiye çalışanların örgüte olan sadakatlerini arttırma, yönetim ve çalışanlar arasındaki uyumu sağlama ve arttırma, personelin motivasyonunu artırarak işletme başarısına katkı sağlamak, fonksiyonlar arası işbirliğini özendirmek, takım çalışmasını özendirmek, işletme içi girişimciliği özendirerek yeni iş fikirlerini önermek, bütün bu aktivitelerle müşterilere sunulan mal ve hizmetlerin kalite oranını arttırmak, tüketiciler, işletme çalışanları ve paydaşlar açısından olumlu ve çekici bir marka yaratmak ve verimliliği arttırma gibi amaçları bulunmaktadır (Varinli, 2012: 116; Emirza, 2018; Çoban, 2004: 89).

İçsel pazarlamanın esas amacı, işletmenin her departmanında, kurumsal hedeflerin ve amaçların iyileştirilmesine odaklanmak, müşteri temelli hareket etmek ve bu amaçla çalışanları kazanmak ve onların işletmedeki devamlılığını sağlamaktır. Örgütlerin en değerli kaynaklarından biri, doğru ve başarılı eğitilmiş ve hizmet odaklı çalışandır. İşletme içerisinde personellere tıpkı birer müşteri gibi davranılması, onların yaptıkları işlere daha fazla dikkat etmesini ve yaptıkları işle bütünleşme içerisinde olmalarını sağlar. Bilindiği üzere işletmelerdeki temel amaç, müşteri memnuniyetini en üst seviyede tutarak işletmenin kârını ve bulunduğu pazarda ki payını arttırmaktır. Personelin tatmininin sağlandığı bir süreç oluşturmak, aslında işletmelerin hedef ve misyonlarına ulaşmasını kolaylaştıracaktır. Dolayısı ile bu süreç kabiliyetli personelin işe alınması, personel arası uyumun sağlanması ve işletme içi iletişimin iyi sağlanması, çalışan personellerin müşteri temelli hareket edip düşünmeleri ile ortaya çıkacaktır (İnal, Çiçek ve Akın, 2008: 165).

Günümüzde iç müşteri memnuniyeti sağlamanın temel ve yasal gerekliliklerinden birisi de işletmelerin iş güvenliğine odaklanmaları ve iş kazalarına yönelik tutum ve davranışlarıdır. İş kazası olgusunun birçok tanımı bulunmakla birlikte, emniyetsiz davranış ve şartlardan kaynaklanan, personellerin can güvenliğini tehlikeye sokan, çoğu zaman yaralanma, maddi hasarlara sebep olan ve daha önce planlanmamış olaylar olarak tanımlanabilir (Ceylan, 2011: 19). 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu 3/1-g hükmüne göre; “İş kazası: İşyerinde veya işin yürütümünü nedeniyle meydana gelen, ölüme sebebiyet veren veya vücut bütünlüğünü ruhen ya da beden engele hâle getiren olayı, ifade eder.” (www.mevzuat.gov.tr).

İş kazaları, işçinin sağlığı ve güvenliği ile işletmenin üretim sürecini doğrudan ya da dolaylı olarak etkiler. Neticeleri bakımından da toplumu etkiler. Bunun sebebi, iş kazalarının işçi-işveren, toplum ve ülke ekonomisi açısından kayda değer sosyal ve ekonomik maliyetlere sebep olmasıdır (Aytaç, 2011: 1). Oluşan kazaların birçoğu karmaşık sebepleri içerisinde barındırmakta ve birden fazla nedenin bir araya gelmesinin bir sonucu olarak meydana gelmektedir (Arıtan ve Ataman, 2017: 241).

5510 Sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanununun 13. Maddesi'nde İş kazası (www.mevzuat.gov.tr);

“a) Sigortalının işyerinde bulunduğu sırada,

b) İşveren tarafından yürütülmekte olan iş nedeniyle sigortalı kendi adına ve hesabına bağımsız çalışıyorsa yürütmekte olduğu iş nedeniyle,

c) Bir işverene bağlı olarak çalışan sigortalının, görevli olarak işyeri dışında başka bir yere gönderilmesi nedeniyle asıl işini yapmaksızın geçen zamanlarda,

d) Bu Kanunun 4 üncü maddesinin birinci fıkrasının (a) bendi kapsamındaki emziren kadın sigortalının, iş mevzuatı gereğince çocuğuna süt vermek için ayrılan zamanlarda,

e) Sigortalıların, işverence sağlanan bir taşıtla işin yapıldığı yere gidiş geliş sırasında, meydana gelen ve sigortalıyı hemen veya sonradan bedenen ya da ruhen engelli hâle getiren olaydır” şeklinde tanımlanmaktadır.

Sosyal Sigortalar Kanununun iş kazası tanımına göre, iş kazalarının insanlar, aletler ve çevresel koşullardan meydana geldiği anlaşılmaktadır. Bu sebeple iş kazalarının nedenlerini "insanlara bağlı" ve "fizik ve mekanik çevre koşullarına bağlı" olmak üzere iki ana grupta incelemek gerekmektedir. Kaza nedenlerini iki ana gruba ayırmak konusunda bir görüş birliği bulunmakla birlikte iş kazalarındaki ağırlık oranları hususunda değişik görüşler bulunmaktadır. Ancak iş kazalarının %80-90 oranlarında insanlara bağlı olarak meydana geldiği, fizik ve mekanik çevre şartlarının kazalara daha az sebep olduğu varsayılmaktadır (Şafak ve Yertutan, 1992: 70).

ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

Araştırmanın konusu, sanayi işletmelerinde yaşanan iş kazalarının işletmeler tarafından uygulanan içsel pazarlama uygulamalarının değerlendirilmesine olan etkisini araştırmaktır. Araştırmanın uygulama alanı Kayseri Organize Sanayi Bölgesi'nde faaliyette bulunan sanayi işletmeleridir. Bu işletmelerde çalışırken iş kazası geçiren çalışanlara yönelik anket uygulaması yapılmıştır. Tüm iş kazası geçiren çalışanlara ulaşmak zaman, maliyet ve ulaşılabilirlik açısından mümkün olmayacağı

için örneklem seçilmiştir. Örneklem Kayseri OSB’de çalışırken iş kazası geçiren ve kuruma müracaatta bulunup işlem yapılan çalışanlar arasından yargısal örnekleme yöntemi ile seçilmiştir. Anket formu hazırlanırken önceden yapılmış çalışmalardan da faydalanılmıştır. Anketin uygulanacağı katılımcılara yönelik düzenlemeler yapılarak ankete son hali verilmiştir. Anket formu 5 soru ve katılımcıların demografik özelliklerini belirlemeye yönelik sorulardan oluşmaktadır. 1.2.3. ve 4. sorularda çalışma süresi ve iş kazası ile ilgili ifadelere yer verilmiştir. 5. soruda iş kazası geçirilen işletmede uygulanan içsel pazarlamaya yönelik değerlendirmeler ile ilgili 15 ifade verilmiş olup 5’li likert ölçeğine göre değerlendirilmesi istenmiştir. Anket formu uygulanmadan önce 25 kişilik grup tarafından soruların anlaşılıp anlaşılmadığı değerlendirilmiştir. Geri bildirimler alındıktan sonra anket formunda anlaşılmayan yerler düzeltilmiş, eksiklikler tamamlanmış ve anket formuna son hali verildikten sonra uygulamaya geçilmiştir. Veriler, yüz yüze görüşme yöntemi ve “bırak ve topla” yöntemi ile 10.06.2019-28.06.2019 tarihleri arasında toplanmıştır. Toplam 433 anket uygulanmış bunlardan 400 anket değerlendirilmeye alınarak uygun analizler yapılmıştır.

Katılımcıların Demografik Özellikleri

Araştırmaya katılanların %97,25’i erkeklerden, %2,8’i bayanlardan oluşmaktadır. Sanayi işletmelerinde çalışan ve iş kazası geçirenler tercih edildiği için erkek katılımcı sayısı fazladır. Katılımcıların %36,75’i 21-30 arası yaş grubu, %30,75’i 31-40 arası yaş grubu, %11,25’i 41-50 arası yaş grubu, %4,5’i ise 61 yaş ve üstü grupta yer almaktadır. Medeni durumları açısından değerlendirildiğinde büyük çoğunluk %52 ile bekar kişilerden oluşmaktadır. Evli katılımcıların oranı ise %48’dir. Eğitim durumlarına göre katılımcıların %47’sinin ilköğretim mezunu %44,5’inin ise lise mezunu olduğu görülmektedir. Katılımcıların eğitim profillerinin düşük olduğu görülmektedir. Üniversite mezunu olanlar %7,25 iken lisansüstü %1,25 dir. Ankete katılanların gelir durumuna göre düşük gelir düzeyinde olduğu görülmektedir. %66 lık oran ile 3.000 TL altı gelire sahip olanlar en büyük payı oluşturmaktadır. %24,5 ile 3001-4000 TL arası gelire sahip olanlar ikinci sırada yer alırken %2’lik oranla 5001 TL ve üstü gelir grubunda yer alanlar ise en sonda yer almaktadır.

Katılımcıların Sektörde ve İşletmede Çalışma Süresine Göre Dağılımları

Katılımcıların çalışma süresi, iş kazası geçirdiği işletmedeki çalışma süresi, içsel pazarlama ile ilgili ifadelerin değerlendirilmesinde önemlidir.

Tablo 1: Katılımcıların Sektörde Çalışma Sürelerine Göre Dağılımı

Çalışma Süresi	Frekans	Yüzde
1 Yıldan az	77	19,3

1-3 yıl arası	154	38,4
4 Yıl ve üstü	169	42,3
Toplam	400	100,0

Katılımcıların %42,3'ü 4 yıl ve üstü, %38,4'ü 1-3 yıl arası sektörde çalıştığını belirtirken 1 yıldan az çalışanların oranı %19,3'dür.

Tablo 2: Katılımcıların İş Kazası Geçirdikleri İşletmede Çalışma Süresine Göre Dağılımı

Çalışma Süresi	Frekans	Yüzde
1 yıldan az	158	39,5
1-3 yıl arası	185	46,3
4 yıl ve üstü	57	14,3
Toplam	400	100,0

Katılımcıların % 46,3'ü 1-3 yıl arası, %39,5'i 1 yıldan daha az iş kazası geçirdikleri işletmede çalıştıklarını belirtmiştir. 4 yıl ve üstü çalıştığını belirtenlerin oranı ise % 14,3'dür.

Katılımcıların İşletmeyi Değerlendirmelerine İlişkin Ortalamalar

Tablo 3: Katılımcıların İçsel Pazarlama ile İlgili Değerlendirmelerinin Ortalamaları

Bu işletme,	n	Ort.	Standart Sapma
Çalışanlarına inanabilecekleri bir vizyon sunar	400	3,07	1,094
Vizyonu çalışanlarına uygun bir şekilde iletir	400	3,33	1,185
Çalışanlarını iyi performans göstermesi için hazırlar	400	2,41	1,245
Çalışanlarının bilgi ve becerilerini geliştirmeyi yatırım olarak görür	400	3,46	1,272
Çalışanların bilgi ve becerilerini işletmenin işleyen sürecinde geliştirir	400	4,07	1,338
Çalışanlarına işlerin niçin yapılması gerektiğini öğretir	400	3,95	1,257
Çalışanlarını yetiştirmenin yanı sıra aynı zamanda eğitir	400	2,76	1,330
Performans ölçümü ve ödüllendirme sistemlerini çalışanların birlikte çalışmaları için teşvik eder	400	2,74	1,454
Çoğunlukla vizyona katkıda bulunan çalışanların performanslarını ödüllendirir	400	3,17	1,474
İşletmenin stratejisini geliştirmek, çalışanların görevlerini iyileştirmek için çalışanlarından bilgi toplar	400	2,80	1,399
Çalışanlarına hizmet rollerinin önemini öğretir.	400	2,62	1,304
İyi hizmet sağlayan çalışanlarını çabalarından dolayı ödüllendirir	400	2,42	1,369

Çalışanlarını işlerini yapmaları için uygun şekilde yetiştirir	400	2,61	1,309
Çalışanların farklı ihtiyaçlarını tedarik etmek için gerekli esnekliğe sahiptir	400	2,80	1,321
Çalışanlarla iletişime önem verir ve işletmeye yerleştirir	400	4,12	1,342

Not: 1-Kesinlikle Katılmıyorum, 2-Katılmıyorum, 3-Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum, 4- Katılıyorum, 5-Kesinlikle Katılıyorum

İş kazası geçiren katılımcıların kaza geçirdikleri işletmede uygulanan içsel pazarlama ile ilgili ifadeleri değerlendirmeleri farklılık göstermektedir. Katılımcıların, “Bu işletme, çalışanlarla iletişime önem verir ve işletmeye yerleştirilir” (4,12), “Bu işletme, çalışanların bilgi ve becerilerini işletmenin işleyen sürecinde geliştirir” (4,07), “Bu işletme, çalışanlarına işlerin niçin yapılması gerektiğini öğretir” (3,95), “Bu işletme, çalışanlarının bilgi ve becerilerini geliştirmeyi yatırım olarak görür” (3,46) ifadelerine katılmaları veya kararsız kalmaları söz konusu iken diğer ifadelerde daha olumsuz düşündükleri görülmektedir. “Bu işletme, çalışanlarını iyi performans göstermesi için hazırlar” (2,41), “Bu işletme, iyi hizmet sağlayan çalışanlarını çabalarından dolayı ödüllendirir” (2,42) ifadelerinde ortalamaların düşük olduğu görülmüştür. Katılımcıların işletmeye yaptıkları katkı karşılığında işletmeden yapılan ödemenin dışında farklı bir ödüllendirme beklediği söylenebilir.

Katılımcıların Demografik Özellikleri İtibarı İle İçsel Pazarlama Faaliyetlerini Değerlendirmeleri Arasındaki Farklılıklar

Katılımcıların iş kazası geçirdikleri işletmenin içsel pazarlama faaliyetlerini değerlendirme düzeylerinin demografik özelliklere göre bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla t-Testi ve Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) uygulanmıştır.

Katılımcıların Cinsiyet İtibarı ile İçsel Pazarlama Faaliyetlerini Değerlendirme Düzeyleri Arasındaki Farklılıklar

Katılımcıların cinsiyetleri itibarıyla iş kazası geçirdikleri işletmede uygulanan içsel pazarlama faaliyetlerini değerlendirme düzeyleri arasındaki farklılıkların tespiti amacıyla cinsiyet bağımsız değişken ve içsel pazarlama faaliyetleri ile ilgili ifadeler bağımlı değişken olarak alınmıştır. Söz konusu hipotez aşağıda verilmiştir.

H₀: Katılımcıların cinsiyetleri itibarıyla iş kazası geçirilen işletmenin içsel pazarlama faaliyetlerini değerlendirme düzeyleri arasında fark yoktur.

H₁: Katılımcıların cinsiyetleri itibarıyla iş kazası geçirilen işletmenin içsel pazarlama faaliyetlerini değerlendirme düzeyleri arasında fark vardır.

Yapılan t-Testi sonucunda (0,05 anlamlılık düzeyinde), katılımcıların cinsiyetleri itibarı ile iş kazası geçirilen işletmenin içsel pazarlama faaliyetlerini değerlendirme düzeylerinde anlamlı bir farklılık çıkmamıştır. Bu sonuca göre, H_1 hipotezi reddedilmiştir.

Katılımcıların Medeni Durum İtibarı ile İşletmenin İçsel Pazarlama Faaliyetlerini Değerlendirme Düzeyleri Arasındaki Farklılıklar

Katılımcıların medeni durum itibarıyla iş kazası geçirdikleri işletmenin içsel pazarlama faaliyetlerini değerlendirme düzeyleri arasındaki farklılıkların tespiti amacıyla medeni durum bağımsız değişken ve içsel pazarlama faaliyetleri ile ilgili ifadeler bağımlı değişken olarak alınmıştır. Söz konusu hipotez aşağıda verilmiştir.

H_0 : Katılımcıların medeni durum itibarıyla iş kazası geçirilen işletmenin içsel pazarlama faaliyetlerini değerlendirme düzeyleri arasında fark yoktur.

H_1 : Katılımcıların medeni durum itibarıyla iş kazası geçirilen işletmenin içsel pazarlama faaliyetlerini değerlendirme düzeyleri arasında fark vardır.

Tablo 4: Katılımcıların Medeni Durumları İtibarı ile İş Kazası Geçirilen İşletmenin İçsel Pazarlama Faaliyetlerini Değerlendirme Düzeyleri Arasındaki Farkı Gösteren t-Testi Sonuçları

	Evli		Bekâr		F Değeri	Anlamlılık Düzeyi
	n	Ortalama	n	Ortalama		
Bu işletme, çalışanlarla iletişime önem verir ve işletmeye yerleştirilir	192	4,26	208	3,99	4,564	,043

Yapılan t-Testi sonucunda (0,05 anlamlılık düzeyinde), katılımcıların medeni durumlarına göre iş kazası geçirilen işletmenin içsel pazarlama faaliyetlerini değerlendirme düzeylerinde bir değişken itibarıyla (Bu işletmede çalışanlarla iletişime büyük önem verilir ve işletmeye yerleştirilir) fark bulunmuştur. Diğer değişkenlerde farklılık ortaya çıkmamıştır. Farklılık ortaya çıkmayan hipotezler, reddedilmiştir. Bu ifade ile ilgili evlilerin ortalaması (4,26) bekârlara oranla (3,99) daha yüksek çıkmıştır.

Katılımcıların Yaş İtibarı ile İçsel Pazarlama Faaliyetlerini Değerlendirme Düzeyleri Arasındaki Farklılıklar

Katılımcıların yaş itibarıyla iş kazası geçirdikleri işletmede uygulanan içsel pazarlama faaliyetlerini değerlendirme düzeyleri arasındaki farklılıkların tespiti amacıyla yaş bağımsız değişken ve işletme ile ilgili ifadeler bağımlı değişken olarak alınmıştır. Söz konusu hipotez aşağıda verilmiştir.

H₀: Katılımcıların yaş itibarıyla iş kazası geçirilen işletmenin içsel pazarlama faaliyetlerini değerlendirme düzeyleri arasında fark yoktur.

H₁: Katılımcıların yaş itibarıyla iş kazası geçirilen işletmenin içsel pazarlama faaliyetlerini değerlendirme düzeyleri arasında fark vardır.

Yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi sonucunda (0,05 anlamlılık düzeyinde), katılımcıların yaş itibarı ile iş kazası geçirilen işletmenin içsel pazarlama faaliyetlerini değerlendirme düzeylerinde anlamlı bir farklılık ortaya çıkmamıştır. Bu sonuca göre, H₁ hipotezi reddedilmiştir.

Katılımcıların Eğitim Durumları İtibarı ile İçsel Pazarlama Faaliyetlerini Değerlendirme Düzeyleri Arasındaki Farklılıklar

Katılımcıların eğitim durumları itibarıyla iş kazası geçirdikleri işletmede uygulanan içsel pazarlama faaliyetlerini değerlendirme düzeyleri arasındaki farklılıkların tespiti amacıyla eğitim durumları bağımsız değişken ve işletme ile ilgili ifadeler bağımlı değişken olarak alınmıştır. Söz konusu hipotez aşağıda verilmiştir.

H₀: Katılımcıların eğitim durumları itibarıyla iş kazası geçirilen işletmenin içsel pazarlama faaliyetlerini değerlendirme düzeyleri arasında fark yoktur.

H₁: Katılımcıların eğitim durumları itibarıyla iş kazası geçirilen işletmenin içsel pazarlama faaliyetlerini değerlendirme düzeyleri arasında fark vardır.

Yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi sonucunda (0,05 anlamlılık düzeyinde), katılımcıların eğitim durumları itibarı ile iş kazası geçirilen işletmenin içsel pazarlama faaliyetlerini değerlendirme düzeylerinde anlamlı bir farklılık ortaya çıkmamıştır. Bu sonuca göre, H₁ hipotezi reddedilmiştir.

Katılımcıların Gelir Durumları İtibarı ile İçsel Pazarlama Faaliyetlerini Değerlendirme Düzeyleri Arasındaki Farklılıklar

Katılımcıların gelir durumları itibarıyla iş kazası geçirdikleri işletmede uygulanan içsel pazarlama faaliyetlerini değerlendirme düzeyleri arasındaki farklılıkların tespiti amacıyla gelir durumları bağımsız değişken ve işletme ile ilgili ifadeler bağımlı değişken olarak alınmıştır. Söz konusu hipotez aşağıda verilmiştir.

H₀: Katılımcıların gelir durumları itibarıyla iş kazası geçirilen işletmenin içsel pazarlama faaliyetlerini değerlendirme düzeyleri arasında fark yoktur.

H₁: Katılımcıların gelir durumları itibarıyla iş kazası geçirilen işletmenin içsel pazarlama faaliyetlerini değerlendirme düzeyleri arasında fark vardır.

Yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi sonucunda (0,05 anlamlılık düzeyinde), katılımcıların gelir durumları itibarıyla iş kazası geçirilen işletmenin içsel pazarlama faaliyetlerini değerlendirme düzeylerinde bir ifade de anlamlı farklılık görülmüştür.

Tablo 5: Katılımcıların Gelir Durumları İtibarı ile İçsel Pazarlama Faaliyetlerini Değerlendirme Düzeyleri Arasındaki Farklılıklar

Bağımlı Değişken	Gelir Durumu	N	X	SS	F	P
Bu işletme, çalışanlarının bilgi ve becerilerini geliştirmeyi yatırım olarak görür.	3000 TL den az	264	3,340	1,298	4,018	,008
	3001-4000 TL	98	3,622	1,162		
	4001-5000TL	30	4,066	1,112		
	5001 TL ve üstü	8	3,000	1,511		

Katılımcıların gelir durumlarına göre iş kazası geçirdikleri işletmeyi değerlendirme ifadeleri arasında yer alan “Bu işletme çalışanlarının bilgi ve becerilerini geliştirmeyi yatırım olarak görür” ifadesine olan katılım düzeyleri ortalamaları karşılaştırıldığında, en yüksek ortalamanın 4001-5000 TL gelir grubunda olan bireylere (X=4,066) ait olduğu görülmektedir. Bu ortalamayı sırasıyla 3001-4000 TL gelir grubunda olan (X=3,622), 3000 TL ‘den az gelir grubunda olan (X=3,340) ve son olarak ise 5001 TL ve üstü grubunda olan (X=3,000) bireylerin takip ettiği görülmektedir.

Farklılığın kaynağını test etmek için Post Hoc Tukey testi kullanılmıştır. Analiz sonucuna göre 3000 TL’den az gelir grubunda olan bireylerin değerlendirme düzeylerinin, 4001-5000 TL gelir grubunda olan bireylere göre farklılık gösterdiği görülmektedir. Yani, 4001-5000 TL gelir grubunda olan bireylerin, 3000 TL’den az gelir grubunda olan bireylere göre ifadeyi değerlendirme düzeylerinin daha yüksek olduğu görülmektedir. Analiz sonuçlarına göre bu değişken için H₁ hipotezi kabul edilmiştir.

Katılımcıların Sektörde Çalışma Süreleri İtibarı ile İçsel Pazarlama Faaliyetlerini Değerlendirme Düzeyleri Arasındaki Farklılıklar

Katılımcıların sektörde çalışma süreleri itibarıyla iş kazası geçirdikleri işletmede uygulanan içsel pazarlama faaliyetlerini değerlendirme düzeyleri arasındaki farklılıkların tespiti amacıyla sektörde çalışma süreleri bağımsız değişken ve içsel pazarlama faaliyetleri ile ilgili ifadeler bağımlı değişken olarak alınmıştır. Söz konusu hipotez aşağıda verilmiştir.

H₀: Katılımcıların sektörde çalışma süreleri itibarıyla iş kazası geçirilen işletmenin içsel pazarlama faaliyetlerini değerlendirme düzeyleri arasında fark yoktur.

H₁: Katılımcıların sektörde çalışma süreleri itibarıyla iş kazası geçirilen işletmenin içsel pazarlama faaliyetlerini değerlendirme düzeyleri arasında fark vardır.

Yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi sonucunda (0,05 anlamlılık düzeyinde), katılımcıların sektörde çalışma süreleri itibarıyla iş kazası geçirilen işletmenin içsel pazarlama faaliyetlerini değerlendirme düzeylerinde iki ifadede (Bu işletme, çalışanlarına inanabilecekleri bir vizyon sunar, Bu işletmede çalışanlar işlerini yapmaları için uygun şekilde yetiştirilir) anlamlı bir farklılık görülmüştür.

Tablo 6: Katılımcıların Sektörde Çalışma Süreleri İtibarı ile İçsel Pazarlama Faaliyetlerini Değerlendirme Düzeyleri Arasındaki Farklılıklar

Bağımlı Değişkenler	Sektördeki Tecrübe	N	X	SS	F	P
Bu işletme, çalışanlarına inanabilecekleri bir vizyon sunar	1 yıldan az	77	3,298	1,039	3,885	,021
	1-3 yıl arası	154	3,129	1,130		
	4 yıl ve üstü	169	2,905	1,064		
Bu işletme, çalışanları işlerini yapmaları için uygun bir şekilde yetiştirir	1 yıldan az	77	2,909	1,378	4,273	,015
	1-3 yıl arası	154	2,396	1,212		
	4 yıl ve üstü	169	2,662	1,335		

Katılımcıların sektörde çalışma süreleri itibarıyla iş kazası geçirdikleri işletmeyi değerlendirme ifadeleri arasında yer alan “Bu işletme, çalışanlarına inanabilecekleri bir vizyon sunar” ifadesine olan katılım düzeyleri ortalamaları karşılaştırıldığında, en yüksek ortalamanın 1 yıldan az çalışma yılına sahip olan bireylere (X=3,298) ait olduğu görülmektedir. Bu ortalamayı sırasıyla 1-3 yıl arasında çalışma yılına sahip olanlar

($X=3,129$) ve 4 yıl ve üstü çalışma yılına sahip olan katılımcılar ($X=2,905$) takip etmektedir. Farklılığın kaynağını test etmek için Post Hoc Tukey testi kullanılmıştır. Analiz sonucuna göre sektörde 1 yıldan az çalışma süresine sahip olan bireylerin “Bu işletme çalışanlarına inanabilecekleri bir vizyon sunar” ifadesini değerlendirme düzeylerinin, 4 yıl ve üstü sektör tecrübesine sahip bireylere göre farklılık gösterdiği görülmektedir. Yani sektörde 1 yıldan az çalışma süresine sahip olan bireylerin, 4 yıl ve üstü sektör tecrübesine sahip bireylere göre “Bu işletme, çalışanlarına inanabilecekleri bir vizyon sunar” ifadesini değerlendirme düzeylerinin daha yüksek olduğu görülmektedir.

Katılımcıların sektörde çalışma süreleri itibarıyla iş kazası geçirdikleri işletmeyi değerlendirme ifadeleri arasında yer alan “Bu işletme, çalışanları işlerini yapmaları için uygun bir şekilde yetiştirir” ifadesine olan katılım düzeyleri ortalamaları karşılaştırıldığında, en yüksek ortalamanın 1 yıldan az çalışma yılına sahip olan bireylere ($X=2,909$) ait olduğu görülmektedir. Bu ortalamayı sırasıyla 4 yıl ve üstü çalışma yılına sahip olanlar ($X=2,662$) ve 1-3 yıl arası çalışma yılına sahip olan katılımcılar ($X=2,396$) takip etmektedir. Farklılığın kaynağını test etmek için Post Hoc Tukey testi kullanılmıştır. Analiz sonucuna göre sektörde 1 yıldan az çalışma süresine sahip olan bireylerin değerlendirme düzeylerinin, 1-3 yıl arası sektör tecrübesine sahip bireylere göre farklılık gösterdiği görülmektedir. Yani sektörde 1 yıldan az çalışma süresine sahip olan bireylerin, 1-3 yıl arası sektör tecrübesine sahip bireylere göre değerlendirme düzeylerinin daha yüksek olduğu görülmektedir. Analiz sonuçlarına göre bu değişkenler için H_1 hipotezi kabul edilmiştir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Günümüzde işletmeler açısından rekabette üstünlük kazanabilme yollarından biri de çalışanların motivasyon ve işletmeye olan bağlılıklarının artırılmasına dayanmaktadır. Bu bağlılığın oluşturulmasında işletmeler tarafından uygulanan içsel pazarlama faaliyetlerin etkisi önemli bir yer tutmaktadır.

Bu çalışmanın amacı iş kazası geçiren çalışanlar tarafından işletmede uygulanan içsel pazarlama faaliyetlerinin değerlendirilmesi ve demografik değişkenler itibarıyla farklılık gösterip göstermediğinin tespit edilmesidir. Bu amaçlar doğrultusunda demografik özellikler bakımından katılımcıların işletmenin içsel pazarlama faaliyetleri ile ilgili önermelere katılma derecelerinin farklılık gösterip göstermediğine bakıldığında katılımcıların medeni durum ve gelir durumuna göre değerlendirmelerinde farklılık olduğu görülürken cinsiyet, yaş ve eğitim durumuna göre değerlendirmelerinde farklılık görülmemiştir. Katılımcıların medeni durumları itibarı ile iş kazası geçirilen işletmenin içsel pazarlama faaliyetlerini değerlendirme düzeyleri arasındaki farkı gösteren t-Testi

sonuçlarına göre "Bu işletme, çalışanlarla iletişime önem verir ve işletmeye yerleştirir" ifadelerine verilen cevapların anlamlı bir şekilde farklılık gösterdiği gözlemlenmiştir. Ayrıca katılımcıların gelir durumları itibarı ile içsel pazarlama faaliyetlerini değerlendirme düzeyleri arasındaki farklılıklar incelendiğinde "Bu işletme, çalışanlarının bilgi ve becerilerini geliştirmeyi yatırım olarak görür" ifadesine katılım düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Katılımcıların sektörde çalışma süreleri itibarı ile içsel pazarlama faaliyetlerini değerlendirme düzeyleri arasındaki farklılıklara bakıldığında ise "Bu işletme, çalışanlarına inanabilecekleri bir vizyon sunar" ve "Bu işletme, çalışanları işlerini yapmaları için uygun şekilde yetiştirir" ifadelerine verilen cevaplar anlamlı bir şekilde farklılık göstermiştir.

İş kazalarının hem maddi hem de manevi olarak pek çok olumsuz tarafı bulunmaktadır. Kaza gerçekleşmeden önce herkes üzerine düşen bütün önlemleri almalı ve dikkatli davranmalıdır. İşletmeler, katılımcılardan elde edilen bu değerlendirmeleri sadece bir istatistiki veri olarak görmemeli, kendilerinin hâlihazırdaki bir karnesi olarak değerlendirmelidirler. Çalışanlar tarafından değerlendirilen olumlu ifadeleri etkili bir şekilde kullanabilirken olumsuz değerlendirmeler için gerekli önlemleri almalıdır. İş kazası geçiren çalışanın aynı işletmede devam etme nedeni iyi araştırılıp bu avantajı içsel pazarlama ve rekabet stratejisi olarak kullanabilmelidir. Benzer çalışmalar, farklı yerlerde ve farklı zamanlarda tekrarlanabilir, diğer yapılan çalışmalar ile karşılaştırılabilir.

KAYNAKÇA

- 1.Aritan AE, Ataman M (2017) Kaza Oranları Hesaplamalarıyla İş Kazası Analizi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen ve Mühendislik Fakültesi Dergisi 17: 239- 246.
- 2.Aytaç S (2011) İş Kazalarını Önlemede Güvenlik Kültürünün Önemi, Türk Metal Dergisi Ekim 2011-Kasım 2011: 1-8.
- 3.Berry LL (1981) The Employee as Customer, Journal of Retail Bankin 3: 8-25.
- 4.Berry LL, Hensel JS, Burke MC (1976) Improving Retailer Capability For Effective Consumerism Response, Journal of Retailing 52(3): 3-14.
- 5.Ceylan H (2011) Türkiye'deki İş Kazalarının Genel Görünümü Ve Gelişmiş Ülkelerle Kıyaslanması, International Journal of Engineering Research and Development 3(2): 18-24.
- 6.Çoban S (2004) Toplam Kalite Yönetimi Perspektifinde İçsel Pazarlama Anlayışı, Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 22: 85-98.

- 7.Emirza E (2018) İçsel Pazarlamanın Çalışanların Mutluluğu ve Yaşam Tatminleri Üzerindeki Etkisi: Negatif Duygusallığın Aracı Rolü, International Journal of SocialScience67: 369-387.
- 8.Emirza E (2018) İçsel Pazarlamanın Çalışanların Mutluluğu ve Yaşam Tatminleri Üzerindeki Etkisi: Negatif Duygusallığın Aracı Rolü, International Journal of SocialScience67: 369-387.
- 9.Ene S (2013) İçsel Pazarlamaya Yönelik Olarak Çalışanların Pazarlama Kültürünün Oluşturulmasının İşletme Performansını Arttırmadaki Rolü, International Journal of Economic and Administrative Studies 5(10): 67-91.
- 10.Ewing MT, Caruana A (1999) An Internal Marketing Approach to Public Sector Management: The Marketing and Human Resources Interface, The International Journal of PublicSector Management 12(1): 17-26.
- 11.İnal M, Çiçek R, Akın M (2008) İçsel Pazarlama Anlayışı Bağlamında Kamu Sektörü Çalışanlarının Kurumsal Algılamalarının Değerlendirilmesi: Niğde Örneği, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 5(9): 161-181.
- 12.Kocaman S, Durna U, İnal ME (2013) Konaklama İşletmelerinde İçsel Pazarlama Uygulamalarının Örgütsel Bağlılığa Etkisi: Alanya Örneği, Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi 5(1): 21-29.
- 13.Rust RT, Stewart GL, Miller H, Pielack D (1996) The Satisfaction and Retention of Frontline Employees: A Customer Satisfaction Measurement Approach, International Journal of Service Industry Management 7(5): 62-80.
- 14.Şafak Ş, Yertutan C (1992) Bir Kamu Kuruluşunda Çalışan Kurum Ev İdaresi Personelinin Yürüttükleri İşlerle İlgili Bilgi Düzeylerinin Saptanması, Ev Ekonomisi Dergisi 8(5): 68-73.
- 15.Varinli İ (2012) Pazarlamada Yeni Yaklaşımlar, Ankara: Detay Yayıncılık.
- 16.www.mevzuat.gov.tr
- 17.www.sgk.gov.tr
- 18.Yapraklı S, Özer S (2001) Çağdaş Pazarlamada Yeni Bir Yaklaşım “İçsel Pazarlama”, Pazarlama Dünyası 15 (6): 58-62.
- 19.Yarimoğlu Kurşunluoğlu E, Ersönmez N (2017) İçsel Pazarlama Faaliyetlerinin İş Tatmini ve Örgütsel Bağlılık Üzerindeki Doğrudan Etkisi: Bir Kamu Bankası Örneği, Doğu Üniversitesi Dergisi 18(1): 79-98.

20.Yıldız SM (2014) İşsel Pazarlamanın İş Tatmini ve İşten Ayrılma Niyeti Üzerindeki Rolü: Spor ve Fiziksel Etkinlik İşletmeleri Üzerine Ampirik Bir İnceleme, Ege Akademik Bakış 14(1): 137-146.

YUSUF AKÇURA

Yusuf Akçura

Yusuf Ziya Bölükbaşı

(Dr. Öğr. Üyesi); Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İİBF, Uluslararası
İlişkiler Bölümü Siyasi Tarih Anabilim Dalı, Bilecik-Türkiye,
yusuf.bolukbasi@bilecik.edu.tr.

Öz: Yusuf Akçura, Osmanlı İmparatorluğunun son döneminde ortaya çıkan Türkçülüğün en önemli aktörlerinden biridir. Rusya’da doğan Akçura, çocukluğunda göç ederek İstanbul’a gelmiş ve eğitime İstanbul’da başlamıştır. Daha sonra Paris’e giderek eğitimini burada tamamlayan Akçura, Jöntürklerle ilk defa Paris’te tanışmıştır. Tekrar İstanbul’a gelen Akçura, Rusya’dan gelen diğer aydınlar gibi Türkçülüğün en önemli temsilcisi olmuştur. Akçura’yı diğer Türkçülerden ayıran temel olgu, onun “Üç Tarzı Siyaset” eseridir. Akçura bu eserinde Türkçülüğü, Osmanlıcılık ve İslamcılıkla birlikte ele alınması gereken bir düşünce biçimi olduğunu belirtmiştir. Ona göre Türkçülük, İmparatorluğu yıkılmaktan kurtaracak tek düşünce biçimiydi. Türkçülüğü, etnik köken temelinde bütün Türklerin Osmanlı idaresi altında toplanması olarak tanımlamaktadır. Ancak I. Dünya Savaşından sonra Akçura, bu fikirlerinden vazgeçmiş ve Turancılığı emperyalist bir politika olduğunu dile getirmiştir. Kendisini “Demokratik Türkçü” olarak tanımlayan Akçura’ya göre asıl mesele iktisadi kalkınma ve Batılılaşmadır. Bu değişimi nedeniyle Akçura Türkçüler tarafından unutulmuştur.

Anahtar Sözcükler: Yusuf Akçura, Türkçülük, Üç Tarzı Siyaset.

Abstract: Yusuf Akçura is one of the most important actors of Turkism which emerged in the last period of the Ottoman Empire. He was born in Russia, immigrated to Istanbul in childhood and began her education in Istanbul. After completing his education in Paris, Akçura first met the Young Turks in Paris. Akçura, who came to Istanbul again, was the most important representative of Turkism like other intellectuals from Russia. The main fact that distinguishes Akçura from other Turkists is his “Three Styles of Politics”. In this work, Akçura stated that Turkism is a way of thinking that should be handled together with Ottomanism and Islamism. For him, Turkism was the only way of thinking that would save the Empire from collapse. He defines Turkism as the gathering of all Turks under Ottoman rule on the basis of ethnicity. However, after World War I, Akçura gave up his ideas and stated that Turanianism was an imperialist policy. According to Akçura, who defines himself as a Türk Democratic Turkist asıl, the main issue is economic development and Westernization. Because of this change, Akçura was forgotten by the Turkists.

Key Words: Yusuf Akçura, Turkism, Three Styles of Politics

Giriş: Akçura'nın Hayatı ve Eserleri

Yusuf Akçura, akademik literatürde Ziya Gökalp'le birlikte Osmanlı İmparatorluğu'nda Türkçülük akımının bir ideoloji olarak ortaya çıkışı ve biçimlenmesindeki en önemli mütefekkirlerden biri olarak kabul edilmektedir. Genellikle Gökalp'in bu hususta daha çok ön plana çıkarıldığı görülmekle birlikte, Akçura, Gökalp'ten daha önce bu akımı benimsemiş ve çalışmalarında yer vermiştir. Yine de Gökalp'le mukayese edildiğinde Türkçülüğün unutulmuş bir ideoloğu olarak değerlendirilebilir. François Georgeon'a göre, ironik bir şekilde Akçura'nın toplumsal hafızadan silinmesinin ve aynı şekilde hatırlanmasının sebebi olarak onun "Pantürkizm'in babası" olmasının payı bulunmaktadır (Georgeon, 2009: 505). Bu durumu izah edebilmek ve Akçura'nın Türk milliyetçiliği içindeki yeri ve önemini kavrayabilmek için, öncelikle Akçura'nın hayatı ve eserlerine kısaca bakmak, daha sonra da millet, milliyetçilik, Türk ve Türkçülük kavramlarına yönelik yaklaşımını incelemek gerekmektedir. Bu çerçevede, Akçura tarafından kaleme alınan "Üç Tarzı Siyaset" eserini analiz etmek elzemdir.

Yusuf Akçura 1879¹ tarihinde Çarlık Rusya'sının egemenliği altında bulunan Kazan'ın Simbir şehrinde dünyaya geldi. Tatar burjuvazisine mensup bir ailede doğan Akçura'nın babası, çuha fabrikası sahibi olan Hasan Efendi, annesi Bibi Kamer Banu Hanım'dır. İki yaşında babasını kaybeden Akçura, ekonomik durumlarının bozulması sebebiyle annesiyle birlikte İstanbul'a göç etti. İlköğrenimini tamamladıktan sonra Askeri Rüştiye'ye girdi. Askeri Rüştiye'yi tamamladıktan sonra Harbiye Mektebi'ne girdi. Harbiye Mektebi'nde Genç Türklerle kurduğu ilişki sebebiyle ilk olarak 45 gün pranga cezasına çarptırıldı. Daha sonra aynı suçtan dolayı arkadaşı Ahmet Ferit Tek ile birlikte tutuklanarak Taşkışla Divan-ı Harbi'ne gönderildi. Fizan'a sürgün edildiler ancak Trablusgarp'ta bulundukları sırada Genç Türklerle Yıldız Sarayı arasında yapılan bir anlaşma sonucu serbest bırakıldılar ve rütbeleri iade edildi (Akçura, 2012: 7-9).

Trablusgarp'tan önce Tunus, daha sonra Paris'e kaçan Akçura, burada Siyasal Bilimler Serbest Okulu'na kaydoldu. Buradan, "Osmanlı İmparatorluğu Tarihi Müesseseleri Üzerine Tarihi Bir Tecrübe" isimli bitirme teziyle 1903 yılında mezun oldu. Aynı yıl, Osmanlı sınırları kendisine kapalı olduğu için, Kazan'da Züye Baş Köyü'nde bulunan amcası Yusuf Bey'in yanına döndü. Züye Baş köyündeyken, onu Türkçülüğün kurucularından biri yapacak olan ünlü eseri "Üç tarz-ı

¹ Bu tarih Yusuf Akçura'nın kendi eserinde yazılan doğum tarihi olmakla birlikte hem Ahmet Temir (1987: 10), hem de François Georgeon'a (1986: 18) göre doğum tarihi 93 Harbi olarak bilinen Osmanlı-Rus Harbinin başladığı yıl olan 1876'dır.

siyaset” adlı ünlü makalesini kaleme aldı. 1904 yılında Kahire’de çıkan “Türk” gazetesinde yayınlanan makale, daha sonraki yıllarda İstanbul’da da yayınlandı (Temir, 1987: 28-31). Kazan’da bulunduğu sırada Akçura, Rusya Türkleri için yayıncılık, siyaset ve kültürel alanlarda faaliyet gösterdi. 1905 yılında Kazan’daki ilk Türkçe gazeteyi –Kazan Muhbiri- çıkarmaya başladı. İsmail Gaspıralı’nın “Tercüman” gazetesinde yazıları yayınlandı, Mekteb-i Muhammediye’de tarih, coğrafya ve Osmanlı-Türk edebiyatı tarihi öğretmenliği yaptı ve burada verdiği derslerin özetini “Ulum ve Tarih” adıyla bastırdı. Ayrıca “Rusya Müslümanları İttifakı” adlı partinin kurulmasında rol oynayan Akçura, siyasi faaliyetlerinden dolayı tutuklandı ve 45 gün hapiste kaldı. Kendisi için Çarlık Rusya’sında kalmanın olumsuz sonuçlar üreteceğini gören Akçura, 1908 yılında II. Meşrutiyet’in ilan edilmesini fırsat bilerek İstanbul’a geri döndü (Akçura, 2012: 10-13).

Yusuf Akçura’nın ikinci defa İstanbul’a gelişi, Türkçülüğün içtimai alanda geliştiği dönemin başlangıcını oluşturmaktadır. Türkçü sivil toplum kuruluşları bu süreçten sonra ortaya çıkmaya başlamış, Akçura da bunların kuruluşunda rol oynamıştır. 1908 yılında Türk Derneği Cemiyeti (İkinci katip), 1911’de Türk Yurdu Cemiyeti (Reislik), 1912’de Türk Ocağı Cemiyeti (İkinci reislik) ve 1913’te Türk Bilgi Derneği’nin kuruluşlarında yer almıştır (Temir, 1987: 40-44). I. Cihan Harbi yıllarında ise, öncelikle Berlin’de Türk Kavimleri Kongresine katılan Akçura, 1916’da Rusya esareti altında yaşayan Türklerin kurtulması için ABD Başkanı Wilson’a “Rusya’daki Müslüman Türk-Tatar Halklarını Koruma Komitesi” adına mektup gönderdi. 1917 yılında Hilal-i Ahmer’in temsilcisi olarak Türk esirlerin durumunu öğrenmek ve yardımları organize etmek için Rusya’ya gitti. Savaş sonrasında payitahtın işgal edilmesi, Akçura’nın Milli Mücadeleye katılmak maksadıyla Ankara’ya gitmesine vesile oldu. Burada, hem dersler verdi, hem de Hariciye Nezareti adına çalıştı (Akçura, 2012: 13-14). Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulmasıyla birlikte 1923 yılında İstanbul Mebusu olarak TBMM’ye girdi. Bundan önce de bir siyasi girişimi olan Akçura, 1919 yılında arkadaşı Ahmet Ferit Tek tarafından kurulan ve Türk siyasi hayatında ilk defa isminde “Türk” sözcüğü bulunan Milli Türk Fırkasının kuruluşunda yer almıştı. 1934 yılına kadar İstanbul’un vekili olan Akçura, 1934 Kars vekili olarak görevine devam etti. 1931 yılında Türk Tarih Tetkik Cemiyeti’ne giren Akçura, 1933’te İstanbul Üniversitesi’nde Siyasi Tarih Profesörlüğüne atandı (Georgeon, 1986: 105-106). 1935 yılında kalp krizi sonucunda vefat eden Akçura, Selma Hanımla evli olup, Ülken adında biri kız ve Tuğrul adında biri erkek olmak üzere iki çocuk babasıydı. Mezarı Edirnekapı kabristanındadır (Temir, 1987: 72-76).

Akçura, yaşamı boyunca çok sayıda kitap, makale, akademik çalışma ve hatırat kaleme almıştır. Türk Derneği, Türk Yurdu, Şura-yı Ümmet,

Sırat-ı Müstakim, Taarüf-i Müslimin, Türk, Tercüman, Malumat, İçtihad, Şura, Halka Doğru, Türk Dünyası, Sabah, Siyaset ve İktisad, Hakimiyet-i Milliye, Yeni Gün, Hilal-ı Ahmer ve Sebilüreşad gibi çok sayıda dergi ve gazetede makaleleri yayınlanmıştır. Yayınlanan kitapları ise şunlardır: Osmanlı Saltanatı Müessesatı Tarihine Dair Bir Tecrübe (1903), Üç Tarzı Siyaset (1904), Ulum ve Tarih (1906), Mevkufiyet Hatıraları (1907), Şurayı Ümmette Çıkan Makalelerim (1913), Rusya'daki Türk-Tatar Müslümanlarının Şimdiki Vaziyet ve Emelleri (1916), Tarih-i Siyasi Notları (1920), Muasır Avrupa'da Siyasi ve İçtimai Fikirler ve Fikri Cereyanlar (1923), Siyaset ve İktisat Hakkında Birkaç Hitabe (1924), Tarih-i Siyasi (1927), Türkçülük (1928), Türk Yılı (1928), Zamanımızın Avrupa Siyasi Tarihi (1933), Osmanlı Devletinin Dağılma Devri (1934), ve son olarak 1934 yılında yayınlanan Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu ve Bu Vakıya Dair Başlıca Meba'lar, Şark Meselesine Dair Tarih-i Siyasi Notları'dır (Duran, 2011: 104).

Akçura'nın Milliyetçilik Anlayışı: Türkçülüğün Manifestosu Üç Tarz-ı Siyaset

Türkçülük akımının Osmanlı İmparatorluğu'ndaki kurucu mütefekkirlerinden biri olan Akçura'nın yaşamı, onun Türklük ve Türkçülük anlayışını derinden etkilemiştir. Yukarıda yaşamını kısaca özetlediğimiz Akçura'nın Türkçülük anlayışının biçimlenmesinde Rusya Türk'ü olmasının payı önem arz etmektedir. Zira Akçura, Türkçülük fikrinin önce Rusya Türkleri arasında ortaya çıktığını, bunun da temel nedeninin Batı'yla olan temas ve Batılı fikirlerle Osmanlı Türklerine nazaran daha erken dönemlerde karşılaşmalarının etkili olduğunu belirtmektedir (Akçura, 1981: 4). Akçura'nın tespiti, Oğuz tarafından da teyit edilmektedir. Ona göre, Türkçülük akımının ilk olarak Rusya Türkleri arasında ortaya çıkması, İslami reformizm hareketinin gerçekleşmesi, burjuva sınıfına sahip olmaları ve Çarlık Rusyasının asimilasyonist politikalarına duyulan tepkiden kaynaklanmaktadır (Oğuz, 2006: 116). Nitekim, Çelen'e göre, iki vatanlı olması ve bunları birleştirme düşüncesi, Akçura'nın Türkçülük anlayışını izah etmektedir (Çelen, 2014: 7). Bu durumun cisimleştiği eseri şüphesiz, Üç Tarz-ı Siyaset'tir. Ancak bu eserin analizine geçmeden önce Akçura'nın millet ve Türk tanımlarına yer vermek gerekmektedir.

Akçura'ya göre millet, "İrk ve lisanın esasen birliğinden dolayı içtimai vicdanında birlik hasıl olmuş bir insan topluluğu"dur (Akçura, 2009: 306). Bu tanımdan hareketle Akçura, Türk tanımını şu şekilde yapmaktadır:

Türkler dediğimiz zaman, etnografya, filoloji ve tarihle ilgisi olanların bazen Türk-Tatar bazen de Türk-Tatar-Moğol diye yad ettikleri bir ırktan gelme, adetleri, dilleri birbirlerine pek yakın, tarihi hayatları birbirine karışmış olan kavim ve kabilelerin tamamını murad ediyoruz. Bu cihetle İranlı ve Avrupalı bazı

muharrirlerin Tatar dedikleri Kazanlılar, Azerbaycanlılar ile beraber, Kırgızlar, Yakutlar da Türkler tabiri içindedir (Akçura, 1981: 3).

Görüldüğü üzere Akçura, aynı dönemde yaşayan ve Türkçülüğün diğer büyük mütefekkeri olan Gökalp'in aksine Türklüğü etnik köken ve dil üzerinden tarif etmektedir. Bu durum, Akçura'nın hayat tecrübesi ve fikirlerinin mühim bir yansımasıdır. Akçura'nın Türkçülük anlayışı için, literatürde Türkçülüğün manifestosu olarak görülen ve siyasal anlamda bir fikir olarak ilk defa kamuoyuna sunulmasına vesile olan “Üç Tarz-ı Siyaset” eserini incelemek gerekmektedir.

Akçura, bu eserinde, Osmanlı'nın çöküşünü engellemek maksadıyla Batı'dan esinlenerek üç tür politika izlediğini belirtmiştir. Bunlar; Birincisi, Osmanlı hükümetine tabi muhtelif unsurları temsil ederek ve birleştirerek bir Osmanlı milleti vücuda getirmektir. İkincisi, hilafet hakkının Osmanlı hükümdarlarında olmasından faydalanarak, bütün İslamları söz konusu hükümetin idaresinde siyaseten birleştirmek. Üçüncüsü, ırka dayanan siyasi bir Türk milleti teşkil etmektir. İlk iki akımın Osmanlı siyasetinde görünür olmalarına karşın Türkçülük, birkaç muharririn yazılarında değinilen bir yaklaşım hüviyetindedir (Akçura, 1976: 19).

Akçura, makalesinde üç ideolojiden hangisinin uygulanabilir olduğunu tek tek açıklamaya çalışmıştır. Akçura'ya göre, Osmanlı milleti oluşturmak devletin sınırlarını korumak için elzemdir. Ancak bu politika çeşitli açılardan sorunludur. Öncelikle, Osmanlı milletini teşekkül etmek zor görünmektedir. Osmanlı milletini oluşturma konusunda büyük engeller bulunmaktadır. Türkler, hakim millet olarak, diğer unsurlar ve gayrimüslimlerle eşit statüye düşmeyi istememektedir. Aynı zamanda İslami kurallara göre de Müslümanlar ile Gayrimüslimlerin eşit statüye sahip olması mümkün değildir. Benzer şekilde Gayrimüslimlerde, Türklerle aynı millet sayılmayı kabul etmemiştir. Zira onların ayrı bir şekilde kendi mazileri, dilleri ve kültürleri bulunmaktadır. Bunu ortadan kaldıran unsur, Türklerin kendisidir. Bu yüzden Türklerle birlikte tek bir millet ismi altında toplanmayı istemeyeceklerdir. Aynı zamanda başta Rusya olmak üzere, büyük Avrupa devletlerinin Osmanlı üzerindeki emelleri bu politikayı uygulanamaz hale getirmektedir. Buna Osmanlı'nın zayıflığı da eklenecek olursa, Osmanlıcılık, uygulanabilir bir politika hüviyetinde değildir. Kısaca, ayrı dinleri ve dilleri olan bu kadar çok topluluğu, “Osmanlıcılık” altında buluşturmamak, Akçura'ya göre beyhude bir çabadır (Akçura, 1976: 20-21).

Akçura'ya göre İslamiyet büyük bir bağ ve güçtür. İslam milletini teşkil etmek de, bu manada mümkün gözükmemektedir. Ancak İslam milletini oluşturma siyasetinin de zorlukları bulunmaktadır. Öncelikle Müslümanlar arasında geçmişten beri çeşitli savaşlar ve kavgalar mevcuttur. Milli his ve

ihiraslarını koruyan Müslüman toplulukların tek bir millet oluşturmaları mümkün görülmemektedir. İslam milletini teşekkül etme karşısındaki en mühim engel, şüphesiz Avrupalı devletlerdir. Avrupalı devletlerin, İslam ülkeleri üzerinde büyük emelleri ve çıkarları bulunmaktadır. Eğer Osmanlı, bu ülkeleri hilafet sancağı altında toplarsa, kendinden çok daha büyük ve güçlü, içinde Cermen, Anglo-Sakson, Slav, Latini ve hatta Sarı ırktan insanların bulunduğu bir dünyayı karşısına alma riski ile karşı karşıya kalacaktı. Bu yüzden, diğer ülkelerin çıkarlarına aykırı gelmesi ve İslam ülkelerinin zayıflığı gibi nedenler, İslamcılık politikasını uygulama konusunda tereddüt yaşatmaktadır (Akçura, 1976: 21-22).

Türk Birliği siyaseti ise Akçura tarafından şu şekilde izah edilmektedir: “Osmanlı ülkelerindeki Türkler hem dini, hem ırkı bağlar ile pek sıkı, yalnız dini olmaktan sıkı birleşecek ve esasen Türk olmadığı halde bir dereceye kadar Türkleşmiş sair Müslim unsurlar (Kürtler, Çerkesler, Lazlar vd) daha ziyade Türklüğü benimseyecek ve henüz hiç benimsememiş unsurlar da Türkleşebilecekti.” Akçura’ya göre, geniş bir sahaya yayılan Türkleri bir araya getirecek güç ve bu birliğin önderi Osmanlı olacaktı. Aynı zamanda İslamiyet, Türk Birliğine hizmet edecek, içinde milliyetlerin oluşmasına izin vererek, azalan siyasi ehemmiyetlerini, şahsileşme anlamında tekrar geri kazanacaktı. Türk Birliği’ni uygulamanın çeşitli sorunları bulunmakla birlikte, Osmanlıcılık ve İslamcılıkla karşılaştırıldığında, daha az olduğu söylenebilir. Bu konudaki en büyük engel, büyük bir Türk nüfusunu ve topraklarını elinde tutan Rusya’dır (Akçura, 1976: 23-24).

Akçura, makalesini bitirirken, İslamcılık mı, yoksa Türkçülük politikasının mı uygulanması konusunda kesin bir yargıya varamadığını dile getirmiştir. Ancak, Üç Tarz-ı Siyaset makalesi, Türkçülüğü siyasal bir seçenek olarak sunması, Türkçülüğün Osmanlı önderliğinde vücut bulması ve İslamiyetin Türk Birliğine hizmet etmesi gibi hususları bünyesinde barındırması bakımından ehemmiyet arz etmektedir. Ancak Akçura’nın Pantürkist fikirleri, I. Cihan Harbi sonrasında değişmeye başladı. Georgeon’a göre bu değişim, aslında Rus devrimiyle birlikte başlamış, Türk dünyasının birleşmesini esas alan Turancılık yerine daha sınırlı bir milliyetçilik anlayışı, Akçura’nın fikirlerine hakim olmuştu. Bunun cisimleştiği söylem ise, Akçura’nın 1919 yılında Türk Ocaklarında verdiği bir konferansta görülmektedir. Akçura, Türkçülük akımını Demokratik Türkçülük ve Emperyalist Türkçülük olarak ikiye ayırmaktadır (Georgeon, 1986: 107). Kendisini Demokratik Türkçü olarak tanımlamaktadır:

Efendiler, Türklerin taaruzi imperialist milliyetçiliği hatadır. Bugün bu sözleri söyleyen, eline kalem aldığı, mektebde, medresede veya böyle serbest bir kürsüde söz söylemeye başladığı andan beri daima demokratik Türkçülüğü müdafaa

etmiştir. Bundan sonra, vekayii verdiği derslerden ibret alarak, bu esası daha ziyade katiyetle müdafa edecektir (Georgeon, 1986: 145).

Akçura, bu iki Türkçülük akımını şu şekilde açıklamaktadır: Demokratik Türkçülük, milliyet olgusunu her millet için temel bir hak olarak gören ve Türklerin de diğer milletler gibi bu hakka sahip olduğunu belirten Türkçülük anlayışıdır. Bu anlayışın hedefi, modern ve iktisadi alanda gelişmiş bir Türk devleti inşa etmektir. Emperyalist Türkçülük ise, Avrupa nasyonalizminden etkilenecek vucüd bulan, sınırlar ötesi tahayüllere dayanarak saldırgan bir yönelime sahip Türkçülük anlayışıdır. Burada, Akçura'nın Turancılığı emperyalist Türkçülük olarak gördüğü söylenebilir. Bunun temel nedeni, I. Cihan Harbi'nde alınan yenilgiyle beraber suçlu olarak ilan edilen Enver Paşa ve onun çizgisiyle – İttihadçılık- arasına mesafe koyma isteğidir. (Georgeon, 1986: 107). Nitekim Akçura'ya göre, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla birlikte Türkçülük nihai hedefine ulaşmış, Türkçülerin hayal bile edemediği ulus-devlet, bir Türk dehasının istidadıyla hayata geçirilmişti (Akçura, 2012: 219).

Burada Akçura'nın yaşadığı Türkçülük tasavvurundaki dönüşümün altında yatan bir diğer nedenin de, yine kendi fikir dünyası olduğu belirtilebilir. Bora'ya göre Akçura, burjuva ve sosyal bir milliyetçilik tasarımı geliştirmeyi istemiş, bu çerçevede alt sınıfların entegrasyonunu ve ikisadi gelişmeyi amaç edinmiştir. Gökalp gibi Batılılaşma noktasında şerhi bulunmayan Akçura, tam manasıyla modernleşmeyi\Batılılaşmayı hedef edinmişti. Bu bağlamda, ideolog olmaktan ziyade, modernist bir tarih-kültür teknisyeni olarak nitelendirilebilir (Bora, 2017: 202-204).

Sonuç

Yusuf Akçura, ilk olarak dil ve edebiyat alanında ortaya çıkan Türkçülük akımını, siyasal ve toplumsal yaşama tevarüsündeki en önemli mütefekkirlerden biri olarak karşımıza çıkarmaktadır. Kaleme almış olduğu Üç Tarz-ı Siyaset adlı eserinde, Türkçülüğü, Osmanlı İmparatorluğu içinde izlenebilecek bir siyaset olarak tavsiye etmesi ve büyük Türk dünyasına yönelik birleştirici fikirleri, bu alanda bir ilk olma özelliği göstermektedir. Akçura'nın Kuzey yani Rusya Türklerinden olması, hem Türkçülük fikrini Osmanlı Türklerine nazaran daha erken dönemde keşfetmesine, hem de millet tasarımı kültür ve din öğesini önemseyen Osmanlı Türkçülerine karşın dil ve etnik kökene yaptığı vurguyla farklı bir yaklaşıma sahip olması sonucunu beraberinde getirmiştir.

Akçura'nın Türkçülük açısından önemi, Ziya Gökalp'le mukayese edilerek anlaşılması gerekir. Türk milliyetçiliğinin, bu iki mütefekkir tarafından biçimlendirildiği unutulmamalıdır. Dolayısıyla, Türk milliyetçiliği içindeki farklı yaklaşımlar, yani çoklu milliyetçilik tasavvurları, bu iki mütefekkire kadar geri götürülebilir. Türk milliyetçiliği

içinde etnik köken-kültür-din arasında yaşanan gerilimler ve gelgitler, Akçura ve Gökalp gibi iki farklı mütefekkirin etkisiyle açıklanabilir. Akçura, modernist, Batıcı ve pozitivist bir mütefekkir olarak, ilk etapta millet ve milliyetçilik olgusunu Alman-etnisist milletçilik tipolojisi çerçevesinde tanımlamış, daha sonra Batı Avrupa milliyetçiliklerini örnek alarak demokratik ve moderniteye uygun, iktisadi alanda gelişmeye önem veren teritoryal bir anlayışa yönelmiştir. Onda, Osmanlılık, İslamcılık ve Türkçülük çatışan akımlar olarak görünmektedir. Ancak Türkçülüğe bu denli katkısı olan bir düşünür günümüzde çok fazla hatırlanmamakta, Ziya Gökalp kadar tanınmamakta ve önemsenmemektedir. Bunun temel nedenini, Akçura'nın tercihleri ve I. Cihan Harbi sonrasında sergilediği tavır da aramak gerekir. Akçura'nın Türkçülüğü, Demokratik ve Emperyalist olarak ikiye ayırdıktan sonra Turancılığı emperyalist Türkçülük olarak görmesi ve hatalı bir politika olduğunu dile getirmesi, Türkçüler tarafından Akçura'nın kenara itilmesinde etkilidir. Zira aynı dönemde Gökalp, her ne kadar Turancılığı ateşli bir şekilde savun(a)masa da, Turancı görüşlerini *Türkiyecilik*, *Oğuzculuk* ve *Turancılık* formülasyonunda görüleceği üzere korumuştur. Yine Akçura'nın, pragmatik bir şekilde hareket ederek yeni rejime eklenmesi ve geleneksel milliyetçiliğin tasfiye edildiği bir dönemde resmi milliyetçiliğin savunucularından biri haline dönüşmesi, bu algının güçlenmesine neden olmuştur. Sonuç olarak Pantürkizmin kurucu mütefekkirlerinden biri olan, Türkçülüğün manifestosunu yazan Akçura, Turancılığı reddetmesi ve Kemalist ideolojiyle kurduğu pragmatik ilişkiler nedeniyle, Türk milliyetçiliği içinde anılmayan bir aktöre dönüştüğü söylenebilir.

Kaynakça

- 1.Akçura, Yusuf. *Türkçülük*, İlgı Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2012.
- 2.Akçura, Yusuf. *Türk Yılı 1928*, Haz. Arslan Tekin ve Ahmet Zeki İzgören, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2009.
- 3.Akçura, Yusuf. *Üç Tarz-ı Siyaset*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1976.
- 4.Akçura, Yusuf. *Yeni Türk Devleti'nin Öncüleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1981.
- 5.Bora, Tanıl. *Cereyanlar: Türkiye'de Siyasi İdeolojiler*, İletişim Yayınevi, İstanbul, 2017.
- 6.Çelen, Mehmet Kaan. “*Parçalanmış Adam: Yusuf Akçura*”, Devlet, Mayıs-Haziran 2014, ss. 4-7.
- 7.Duran, Murat. “*Türk Milliyetçiliğinin Manifesto Yazarı: Yusuf Akçura*”, 21. Yüzyıl, Sayı 36, Aralık 2011, ss. 97-104.

- 8.Georgeon, François. *Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri -Yusuf Akçura (1876-1935)-*, Çev. Alev Er, Yurt Yayınları, Ankara, 1986.
- 9.Georgeon, François. “*Yusuf Akçura*”, Ed. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik Cilt IV, İletişim Yayınevi, İstanbul, 2009, ss. 505-515.*
- 10.Oğuz, Alaattin. “*Rusya Türkleri’nin Türk Milliyetçiliğiyle İlişkileri*”, *Doğu Batı Dergisi Milliyetçilik Cilt I, Sayı 38, Ağustos-Eylül-Ekim 2006, ss. 109-123.*
- 11.Temir, Ahmet. *Yusuf Akçura*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1987.

TÜRKİYE’DE ÖZBEKİSTAN TARİHİ, EKONOMİSİ, KÜLTÜRÜ ve İKİ ÜLKE ARASINDAKİ İLİŞKİLER ÜZERİNE YAPILAN LİSANSÜSTÜ ÇALIŞMALAR (1991-2018)

Mehmet OKUR

(Prof. Dr.); Karadeniz Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Trabzon-Türkiye okur25@yahoo.com

Öz: Sovyetler Birliğinin dağılması ise şüphesiz Türk kamuoyu ve ilmi çevreler için yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Zira bu olay Türkiye’de unutulan bir dünyayı, milyonlarca Türkün bulunduğu, Anadolu ve Avrupa’daki Türklerin de atalarının yaşadığı bir coğrafyayı yeniden ortaya çıkarmıştı.

Türk Hükümeti ve Türk akademik çevreleri bu sürece hazırlıksız yakalanmalarına rağmen Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri, derin devlet yönetimi tecrübesinden hareketle her bir Türk Cumhuriyeti ile siyasî, ekonomik ve eğitim-kültür alanında işbirliği antlaşmaları imzalamış, bu işbirliğini geliştirecek kurum ve kuruluşlar oluşturmuşlardır. 1992’de kurulan “*Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı (TİKA)*”, 1993’de kurulan “*Türk Kültür ve Sanatları Ortak Yönetimi (TÜRKSOY)*” ve 2007’de kurulan “*Yunus Emre Enstitüsü*” bu alanda çalışma yapan kurumların başında gelmektedirler.

Türk cumhuriyet ve topluluklarıyla başlatılan bu işbirliği süreci çok sayıda öğrenciye Türkiye’de yükseköğrenim görme imkânı sağlarken, Türk akademik çevrelerinde de Türkiye dışındaki Türk topluluklarının tarih, dil, kültür ve ekonomik yapıları ile yakından ilgilenmeye, bu konularla ilgili eğitim-öğretimin çeşitli aşamalarında ders olarak programlara dâhil edilmeye, başta yüksek lisans ve doktora tezleri olmak üzere akademik araştırmalar yapılmaya başlandı. Bu çalışmaların büyük çoğunluğu üniversitelerin Sosyal Bilimler Enstitülerine bağlı İşletme, İktisat, Kamu Yönetimi, Uluslararası İlişkiler, Türk Dili ve Edebiyatı, Eğitim ve Tarih Anabilim Dallarında yapılmıştır. Özbekistan’ın bağımsızlık sonrası döneminin yoğun olarak işlendiği bu çalışmalarda özellikle bu ülkenin demografik ve kültürel yapısı, sosyo-ekonomik, siyasal ve anayasal durumu ile ikili ilişkiler ve eğitim konular üzerinde durulduğu dikkati çekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Özbekistan, Lisansüstü, Kültür, Tarih.

GİRİŞ

Türkiye’nin gerek bireysel, gerekse kurumsal anlamda, Kafkasya ve Orta Asya’daki Türk toplulukları ile ilgili bilimsel düzeyde araştırmalarda

bulunması Avrupa devletlerine nazaran oldukça geç başladığı söylenebilir (Soysal, 1977). Bu hususun şüphesiz dünyadaki gelişmelerin yeterince takip edilememesi, genel bir isteksizlik veya yetersizlikten başka siyasi, sosyal ve ekonomik sebepleri de vardır. Bilindiği üzere Osmanlı Devleti, son yüzyılında iç ve dış sorunlar karşısında ayakta kalma mücadelesi verirken, büyük mücadelelerle kurulan Türkiye Cumhuriyeti ise, sosyo-ekonomik anlamda Avrupa'nın oldukça gerisinde kalan Anadolu'yu imar etmeye çalışmaktaydı. Bununla beraber, XIX. yüzyılın sonlarından itibaren Türkçü aydınların girişimleriyle Türk tarihi ve Türk kültürüne dair araştırmalar başlamış hatta “Türk Yurdu”, “Türk Sözü”, “Halka Doğru”, “Bilgi Mecmuası”, “Genç Kalem” ve “Milli Tetebbular” dergileri gibi yayınlar ile “Türk Derneği”, “Türk Ocağı” gibi teşkilatlar da bu çalışmalara öncülük etmiştir (Sarıay, 1994).

Cumhuriyetin ilk yıllarında ise, Türk Tarihi ve kültürüne dair araştırmalar hız kazanmıştır. Bu dönemde Türk tarihine dair bireysel çalışmalardan başka Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş felsefesinin Türk kültür ve medeniyetinden aldığını ifade eden Mustafa Kemal Atatürk'ün de yakından ilgilenmesi ile önce İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ne bağlı Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, daha sonra da Türk Tarih Kurumu, Türk Dil Kurumu ve Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi kurularak Türk tarihinin siyasî ve kültürel derinliği irdelenmeye başlanmış, Türk kamuoyunun bilimsel ve güncel anlamda Türkiye dışındaki akraba topluluklarla olan ilgisinin artırılmasına çalışılmıştır.

Ancak İkinci Dünya Savaşı sonrası başlayıp 1989'a kadar devam eden ve bütün dünyayı etkileyen siyasi kutuplaşmanın bir sonucu olarak Türkiye ile Kafkasya ve Orta Asya Türkleri arasındaki bağlantılar da en asgari düzeye inmiş, dolayısıyla bu coğrafyalarla ilgili araştırmalar da sekteye uğratılmıştır. Bu olumsuz duruma rağmen yine de Türkiye'de Türk dünyası ile ilgili kurumlar kurulmaya, akademik ve amatör olarak Sovyet egemenliği altındaki Türklerle, bu anlamda Özbekistan ve Özbekistan Türkleri hakkında araştırmalar yapılmaya, raporlar yazılmaya, kitaplar ve dergiler yayınlanmaya devam edilmiştir (Togan, 1946; Saray, 1975; Türk Dünyası El Kitabı, 1976; Devlet, 1985 ve 1989).

Sovyetler Birliğinin dağılması ise gerek Türkiye ve gerekse Özbekistan açısından yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Zira bu olay Türkiye'de unutulmuş bir dünyayı, milyonlarca Türkün bulunduğu, Anadolu ve Avrupa'daki Türklerin de atalarının yaşadığı bir coğrafyayı yeniden ortaya çıkarmıştı.

Türk Hükümeti ve Türk akademik çevreleri bu sürece hazırlıksız yakalanmalarına rağmen Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri, derin devlet yönetimi tecrübesinden hareketle her bir Türk Cumhuriyeti ile siyasî,

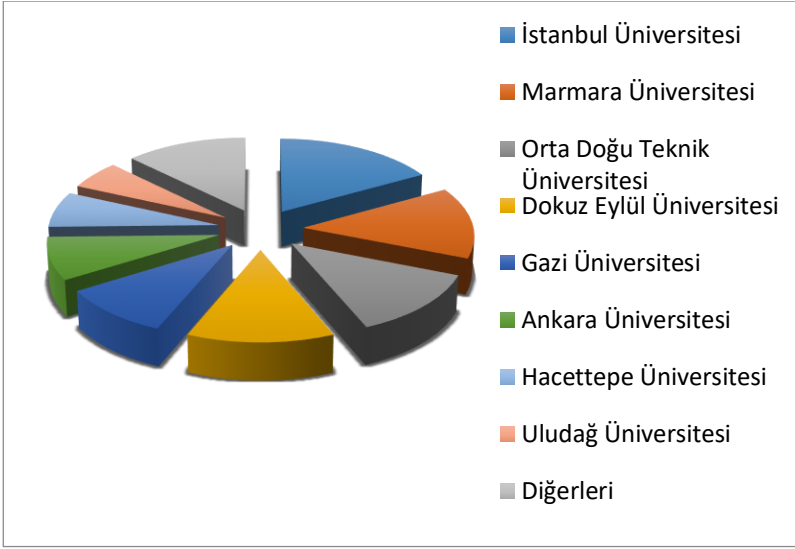
ekonomik ve eğitim-kültür alanında işbirliği antlaşmaları imzalamış, bu işbirliğini geliştirecek kurum ve kuruluşlar oluşturmuşlardır. 1992’de kurulan “*Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı (TİKA)*”, 1993’de kurulan “*Türk Kültür ve Sanatları Ortak Yönetimi (TÜRKSOY)*” ve 2007’de kurulan “*Yunus Emre Enstitüsü*” bu alanda çalışma yapan kurumların başında gelmektedirler.

Türk Hükümetleri Özbekistan Cumhuriyeti ile siyasi, ekonomik, kültür ve eğitim gibi çeşitli alanlarda işbirliği antlaşmaları imzalarken (Saray, 1993), üniversiteler ve araştırma merkezleri de Özbekistan üzerine lisans ve lisansüstü düzeyde programlar oluşturmaya, projeler yapmaya, tezler ve raporlar hazırlatmaya başladılar. Aynı şekilde üniversiteler çıkardıkları dergiler ve düzenledikleri kongre, sempozyum ve çalıştaylarla Özbekistan, Özbekler, Buhara Hanlığı, Türkiye – Özbekistan ilişkileri ve her iki ülkeyi ilgilendiren ortak sorunlar ve işbirliği konularını ele almışlar, makale ve raporlar yayımlamışlardır.

Lisansüstü Çalışmalara Dair Genel Değerlendirme

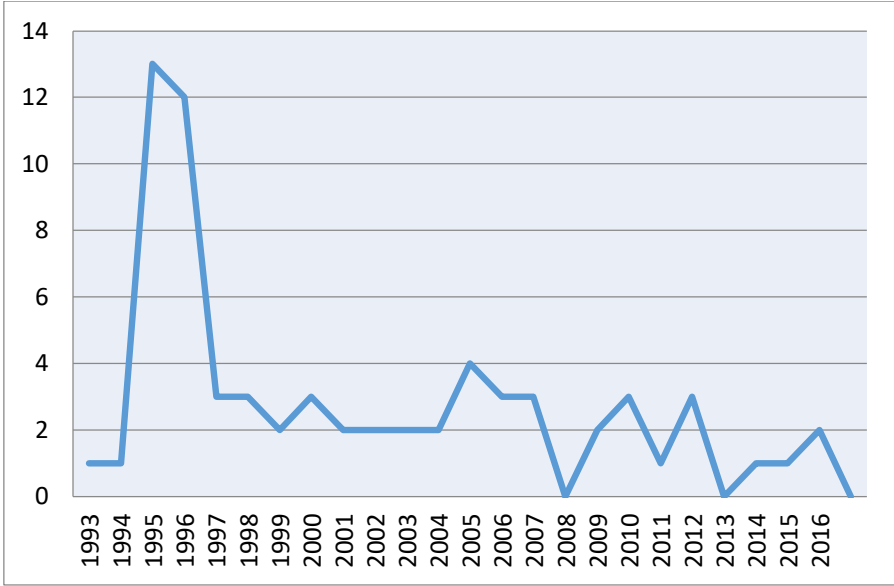
Tarafımızca kaleme alınan bu bildiride ise 1991’den, diğer bir ifade ile Özbekistan’ın bağımsızlığını kazanmasından günümüze kadar ana başlıkta belirtilmiş konularda üniversitelerde yapılmış yüksek lisans ve doktora tezleri hakkında genel bir değerlendirme yapılmıştır. Bu değerlendirmede, konunun bir hayli kapsamlı olması nedeniyle tezlerin içerik analizlerine ve kullanılan kaynaklara dair ayrıntılı bir tanıtım veya eleştiriye girilmeden öncelikle bildiri başlığında yer alan konu alt başlıklara ayrılarak, bir sınıflama yapılmış, hangi hususların araştırılıp irdelendiğine dair genel bir tablo çizilmek istenmiştir. Bu anlamda Özbekistan’a dair lisansüstü çalışmaları; Özbekistan tarihi, kültürü, ekonomisi, demografik yapısı, yönetim sistemi, dış politikası, Türkiye-Özbekistan ilişkileri, basın ve halkla ilişkiler, doğalgaz ve petrol kaynakları ile Özbekistan’ın diğer ülkelerle olan ilişkileri şeklinde sınıflandırabiliriz.

Yapmış olduğumuz araştırma sonucunda yukarıda sınıflandırdığımız konularda 1991’den 2018’e kadar Özbekistan ile ilgili Türkiye’deki yükseköğretim kurumlarında 67’si yüksek lisans, 8’i doktora düzeyinde olmak üzere toplam 75 lisansüstü tez çalışması yapılmıştır. Üniversitelerin Sosyal Bilimler enstitüleri başta olmak üzere çeşitli enstitülerin İşletme, İktisat, Eğitim, Ekonomi, Tarih, Siyasal Bilimler, Uluslararası İlişkiler, Kamu Yönetimi, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dallarınca yürütülen bu çalışmalarda aşağıdaki tabloda da görüleceği üzere İstanbul Üniversitesi, Marmara Üniversitesi, Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Gazi Üniversitesi, Ankara Üniversitesi ve Hacettepe Üniversitesi ön plana çıkmaktadır.

Özbekistan üzerine Türkiye’de yapılan ilk lisansüstü çalışma tespit ettiğimiz kadarıyla 1993 yılında Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde Derya Marancı tarafından hazırlanan *Kazakistan ve Özbekistan (Rus İşgalinden Bağımsızlığa)* (Marancı, 1993) adlı çalışmadır. Bu çalışmayı takiben yapılan ikinci çalışma yine aynı üniversitenin ilgili enstitüsü bünyesinde Dursun Dağışan tarafından hazırlanmış olan *Orta Asya Türk Cumhuriyetleri’nden (Azerbaycan-Özbekistan-Kazakistan) Gelen Öğrencilerin Türkiye Türkçesi’ne İntibakta Karşılaştıkları Güçlükler* (Dağışan, 1994) adlı çalışma olmuştur. Her iki çalışma da yüksek lisans düzeyindedir.

Lisansüstü çalışmalarının nicelik bakımından yıllara göre dağılım oranları incelendiğinde aşağıdaki grafikte de görüleceği üzere özellikle 1994-1997 arasında en yüksek düzeye çıktığı görülmektedir.

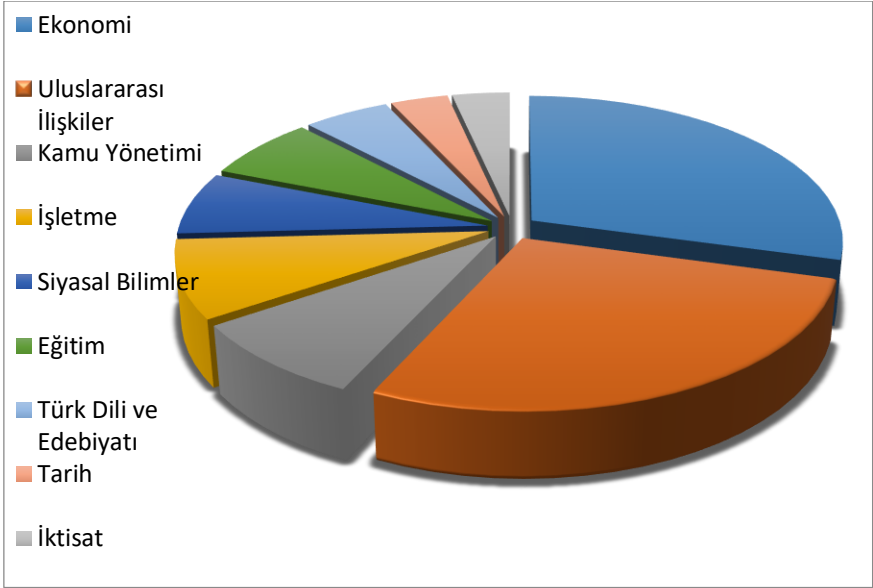

Türkiye’de yapılan diğer lisansüstü çalışmalarında göze çarpan mükerrer inceleme ve araştırmalar Özbekistan üzerine yapılan lisansüstü çalışmalarda da kendini göstermektedir. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde 1996 yılında hazırlanmış olan *Bağımsız Özbekistan’ın Dış Politikası* (Abdualimov, 1996) adlı Yüksek Lisans çalışması ile Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde 2000 yılında hazırlanmış olan *Özbekistan’ın Dış Politikası: 1992-2000* (Hudaybergenov, 2000) adlı Yüksek Lisans çalışması kısmen de olsa aynı araştırma kapsamına girmektedir. Yine 1993 yılında Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde uluslararası ilişkiler alt bilim dalında hazırlanmış olan *Kazakistan ve Özbekistan (Rus İşgalinden Bağımsızlığa)* adlı çalışma, yalnızca Özbekistan örneğinde 1999 yılında Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı’nda *Özbekistan Tarihi (1917-1991)* (Kara, 1999) adlı Doktora çalışması ile daha kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır. Özbekistan’daki kimlik tartışmalarının, ülkenin bağımsızlık sonrası izlediği dış politikaya etkilerini ortaya koymayı amaçlayan *Özbekistan’da Ulusal Kimlik-Dış Politika İlişkisi* (Dılmaç, 2003) adlı 2003 yılında hazırlanan çalışma da bu konu kapsamında hazırlanan diğer çalışmalara katkıda bulunmuştur. Yine bu bağlamda Özbekistan’ın bağımsızlık sonrası dış politikası dâhilinde alana katkı yapan bir diğer lisansüstü çalışma, Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı bünyesinde 2013 yılında hazırlanmış olan *Bağımsızlık Sonrası Özbekistan’ın Dış Politikasında Denge Arayışları* (Şimşek, 2013) adlı Yüksek Lisans çalışmasıdır. Özbekistan’ın ulus inşa sürecinde yaşadığı sorunlar ve güvenlik algılamaları ekseninde bağımsızlık sonrası

dönem ile özellikle 11 Eylül 2001 sonrası dönemde Orta Asya’da oluşan yeni güç dengesi dâhilinde dengeli bir dış politika yürütebilme arayışlarının konu alındığı bu çalışmada bölgede eski hâkimiyetini devam ettirmek isteyen Rusya’nın Özbekistan’ın müstakil bir dış politika izlemesinin önünde teşkil ettiği engel, Soğuk Savaş sonrası dönemde Rus baskısını dengelemek adına dış politikada ABD ile girilen yakın ilişkiler ve zamanla bu dengenin yeniden Rusya ve Çin eksenli güvenlik politikasına dönüşme süreci ve 11 Eylül 2001 sonrasında Orta Asya’da oluşan yeni güç dengesi içerisinde dengeli dış politika yürütebilme süreci incelenmiştir. Özellikle ekonomik açıdan bölgesel bir işbirliğinin gerekliliği noktasında bir katkı yapabilme amacı ile 2013 yılında hazırlanan *Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türk Dış Politikasında Entegrasyon Sürecinde Orta Asya ve Özbekistan* (Keskin, 2013) adlı çalışmada ise Soğuk Savaş sonrası dönemde Türkiye ve beş Orta Asya devleti incelenmiştir.

Özbekistan üzerine Türkiye’de yapılan lisansüstü çalışmalar konularına göre gruplandırıldığında ekonomi ve ekonomiye bağlı unsurların ilk sırada yer aldığı görülmektedir. Ekonomi alanında yapılan bu çalışmalarda ekonomik yapısı büyük oranda tarıma dayalı olan Özbekistan’ın tarımsal yapısı ile sosyo-ekonomik yapısına, Sovyetler Birliği’nin dağılmasının ardından ülkede uygulamaya konulan ekonomi planlarına ve bunlar arasındaki geçiş süreçlerine yoğunlaşmıştır. Ayrıca yine bu araştırma alanında *Gelir Vergisi Üzerine Bir İnceleme -Türkiye ve Özbekistan Örneği-* (Bakiyev, 1995), *1991 Öncesi ve Sonrası Özbekistan Ekonomisi ve Türkiye Arasındaki İlişkiler* (Madiev, 1995), *Türkiye İle Özbekistan’ın Karşılıklı Ekonomik İlişkilerinde Tekstil Sektörlerinin Önemi ve Potansiyel Geleceğinin Analizi* (Manzak, 1996), *Türkiye’de ve Özbekistan’da Özelleştirme Uygulamaları* (Choriev, 1996) gibi lisansüstü çalışmalarla Özbekistan ve Türkiye ekonomilerinin çeşitli unsurlar bağlamında karşılaştırmalı analizleri yapılmış ve iki ülke arasındaki ekonomik ilişkiler incelenmiştir.

Aşağıdaki tabloda da görüldüğü üzere Özbekistan üzerine Türkiye’de yükseköğretim kurumları bünyesindeki çeşitli enstitülerce yaptırılan lisansüstü çalışmalarda özellikle ekonomi, uluslararası ilişkiler ve kamu yönetimi ilk sıralarda yer almaktadır. Daha sonra ise sırasıyla işletme, siyasal bilimler, eğitim ve Türk dili ve edebiyatı gelmektedir.

SONUÇ

1991-2018 yılları arasında Türkiye’de Özbekistan tarihi, ekonomisi, kültürü ve iki ülke arasındaki siyasî ve ekonomik ilişkiler üzerine genel bir değerlendirme yapılmıştır. Şüphesiz yukarıda yapılan kısa değerlendirmeler konuya dair kesin sonuç veya yargıyı içermemektedir. Gerek konunun bir bildiri metnine sığmayacak kadar kapsamlı olması gerekse Türkiye’deki akademik çalışmaların birbirinden kopuk ve takip edilebilir olmaktan uzak olması eksikliklerin başlıca nedenini oluşturmaktadır. Yukarıda da belirtildiği üzere yapılmak istenen Türkiye’deki yükseköğretim kurumlarında Türk Dünyası araştırmalarının bir parçası olarak Özbekistan’ın üzerine Türkiye’de yapılan lisansüstü çalışmaların boyutunu tespit etmektir. Örneğin Özbekistan ile ilgili lisansüstü çalışmaların hangi yıllarda ya da dönemlerde yoğunlaştığı, daha çok hangi konular üzerinde durulduğu, kimlerin bu konuda çalışma yaptığını, araştırmaların niteliğini ortaya koyarak Türk akademik çevrelerine eksikler ve kazanımlar hakkında bir değerlendirme yapma imkânı vermektir. Nitekim Özbekistan üzerine yapılan bilimsel çalışmalarda önemli bir bilgi birikiminin sağlandığı görülmekle beraber, Türkiye’de yapılan diğer lisansüstü çalışmalarında göze çarpan mükerrer inceleme, kendini tekrar etme, aynı konuda daha önce yapılan çalışmayı yok sayma gibi hususların Özbekistan üzerine yapılan lisansüstü çalışmalarda da kendini gösterdiği, genelde yüksek lisans düzeyinde olmak üzere lisansüstü çalışmaların yeterince araştırma yapılmadan kaleme alındığı, özellikle arşiv çalışması gerektiren konularda bu eksikliğin görüldüğü göze çarpan ilk eksiklikler olarak söylenebilir.

Özbekistan üzerine yapılan akademik araştırmalardan kazanılan birikim ve tecrübe ile çalışmaların daha da derinleştirilmesi ve yeni incelemelere yön vermesi için planlamalar yapılması gerek bilimsel kararların gerekse siyaset ve ekonomi politikalarının sağlıklı temellere dayanmasına katkıda bulunulacaktır.

KAYNAKÇA

- Abdualimov, Bahram (1996). *Bağımsız Özbekistan'ın Dış Politikası*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara.
- Bakiyev, Fazliddin (1995). *Gelir Vergisi Üzerine Bir İnceleme-Türkiye ve Özbekistan Örneği*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Bursa.
- Choriev, Khomid (1996). *Türkiye'de ve Özbekistan'da Özelleştirme Uygulamaları*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara.
- Dağaşan, Dursun (1994). *Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'nden (Azerbaycan-Özbekistan-Kazakistan) Gelen Öğrencilerin Türkiye Türkçesi'ne İntibakta Karşılaştıkları Güçlükler*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara.
- Darendelioğlu, İlhami Egemen (1968). *Türkiye'de Milliyetçilik Hareketleri*. İstanbul.
- Devlet, Nadir (1985). *Rusya Türklerinin Milli Mücadele Tarihi*. Ankara.
- Devlet, Nadir (1989). *Çağdaş Türk Dünyası Tarihi*. İstanbul.
- Dilmaç, Turhan (2003). *Özbekistan'da Ulusal Kimlik-Dış Politika İlişkisi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara.
- Hudaybergenov, Didar (2000). *Özbekistan'ın Dış Politikası: 1992-2000*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara.
- Kara, Füsün (1999). *Özbekistan Tarihi (1917-1991)*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Elazığ.
- Keskin, Fahriye (2013). *Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türk Dış Politikasında Entegrasyon Sürecinde Orta Asya ve Özbekistan*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara.
- Landau, Jacob M. (1999). *Pantürkizm* (Çev. Mesut Akın). İstanbul.
- Madiev, Parda (1995). *1991 Öncesi ve Sonrası Özbekistan Ekonomisi ve Türkiye Arasındaki İlişkiler*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul.
- Manzak, İbrahim Hakkı (1996). *Türkiye İle Özbekistan'ın Karşılıklı Ekonomik İlişkilerinde Tekstil Sektörlerinin Önemi ve Potansiyel Geleceğinin Analizi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul.

- Marancı, Derya (1993). *Kazakistan ve Özbekistan (Rus İşgalinden Bağımsızlığa)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara.
- Saray, Mehmet (1975). *Rusya'nın Türk illerine Yayılması*. İstanbul.
- Saray, Mehmet (1993). *Özbek Türkleri Tarihi*, İstanbul.
- Sarınay, Yusuf (1994). *Türk Milliyetçiliğinin Tarihi gelişimi ve Türk Ocakları (1912-1931)*. İstanbul.
- Soysal, İsmail (1977). *Türk İncelemeleri Yapan Kuruluşlar*. Ankara.
- Şimşek, Adem (2013). *Bağımsızlık Sonrası Özbekistan'ın Dış Politikasında Denge Arayışları*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul.
- Togan, A. Zeki Velidi (1946). *Umumi Türk Tarihine Giriş*. İstanbul.
- Türk Dünyası El Kitabı* (1976). Ankara.

EK

Türkiye’de Özbekistan Tarihi, Ekonomisi, Kültürü ve İki Ülke Arasındaki İlişkiler Üzerine Yapılan Lisansüstü Çalışmalar Listesi (1991-2018)

I. Yüksek Lisans Tezleri

- Abdualimov, Bahram, *Bağımsız Özbekistan'ın Dış Politikası*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1996.
- Abdullaeva, Ferizahon, *Öğrencilerin Girişimcilik Özellikleri ve İş Değerleri: Kırgızistan, Özbekistan, Azerbaycan ve Türkiye Karşılaştırması*, Sakarya üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya, 2007.
- Abdullayev, Şamurad, *Serbest Piyasa Ekonomisine Geçiş Sürecinde Özelleştirme (Özbekistan Örneği)*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 1995.
- Abdurasulov, Muhiddin, *Basın Özgürlüğü Kavramı: Özbekistan'da SSCB ve İslam Kerimov Dönemi Basın Rejimlerinin Karşılaştırılması*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2009.
- Açık, Fatma, *Özbekistan'dan Eğitim-Öğretim Amacıyla Türkiye'ye Gelen Öğrencilerin Dil-Kültür-Uyum Problemleri ve Çözüm Teklifleri*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1995.

- Akçay, Amira, *Ankara Üniversitesinde ve Özbekistan Okullarında Yabancı Dil Olarak Rusça Öğretim Yöntemlerinin Karşılaştırılması*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2005.
- Alakbarli, Fidan, *The Art Market And Cultural Capital in The Era Of Globalization (Based On Data From Russia, Ukraine, Belarus, Kazakhstan And Uzbekistan)*, Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2015.
- Allaniyazova, Mekhirban, *Özbekistan'da Türkiye Türkçesi Eğitiminin Yeni Yaklaşım ve Yöntemler Açısından Değerlendirilmesi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2014.
- Alimov, Rısbek, *Kırgızistan, Kazakistan ve Özbekistan'daki Göktürk Yazıtları*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2000.
- Amanov, İlhom, *Özbekistan Cumhuriyeti'nden Bursa'ya Yüksek Öğrenim Görmek İçin Gelen Öğrencilerin Uyum Problemleri*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa, 1996.
- Artunay, Mehmet, *Türkiye-Özbekistan Ekonomik İlişkileri*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2001.
- Avcı, Nilüfer, *Özbekistan'da Din ve Milliyetçilik*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1995.
- Aydın, Gülşen, *Authoritarianism Versus Democracy in Uzbekistan: Domestic and International Factors*, ODTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2004.
- Avezmetov, Kov, *Ekonomik Sistem, Para Düzeni ve Para Politikaları İlişkileri Açısından Özbekistan Ekonomisinin Analizi*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 1995.
- Aydoğdu, Mustafa Ersegün, *Özbekistan'da Yatırım Yapan Bir İnşaat Firması İçin Proje Yönetim Sistemi Önerisi*, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2003.
- Ayupova, Anar, *Geçiş Ekonomilerinde Büyüme Stratejileri: Kazakistan ve Özbekistan Örneği*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2000.

- Bakirova, Elmira, *İpek Yolu Üzerindeki Lojistik Faaliyetlerin Günümüzde Kültür-Sanatın Gelişmesine Etkisi: Özbekistan Örneği*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2012.
- Bakiyev, Fazliddin, *Gelir Vergisi Üzerine Bir İnceleme-Türkiye ve Özbekistan Örneği*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa, 1995.
- Botoiarova, Nuska, *Islamic Fundamentalism in Post- Soviet Uzbekistan and Kyrgyzstan:Real or Imagined Threat*, ODTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2005.
- Bulduk, Rumi, *Bağımsız Özbekistan'ın Demokratikleşme Süreci ve Sorunları*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1996.
- Choriev, Khomid, *Türkiye'de ve Özbekistan'da Özelleştirme Uygulamaları*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1996.
- Çelik, Salih, *Özbekistan'ın Sosyo-Ekonomik Yapısı*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2002.
- Çınar, Selami, *Özbekistan Türklerinin Dini Tarihi ve Halk İnanışları*, Ankara üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1995.
- Çığır, Erman, *Özbekistan'da Demografik Yapı*, Marmara üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2010.
- Dağışan, Dursun, *Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'nden (Azerbaycan-Özbekistan-Kazakistan) Gelen Öğrencilerin Türkiye Türkçesi'ne İtibakta Karşılaştıkları Güçlükler*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1994.
- Dilmaç, Turhan, *Özbekistan'da Ulusal Kimlik-Dış Politika İlişkisi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2003.
- Eryiğit, Ayhan, *Özbekistan Genel Coğrafyası*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1998.
- Faiziev, Abdulla, *Özbekistan Ekonomi Politikası ve Son Ekonomik Gelişmeler*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1996.

- Güneş, İbrahim, *Türkiye’de (Ege Bölgesinde) ve Türk Cumhuriyetlerinde (Özbekistan ve Türkmenistan’da) Yetiştirilen Pamukların Fiziksel Özelliklerinin Tespiti, Kıyaslanması ve Bu Bölgelerin Pamuk Özellik Haritasının Çıkarılması*, Marmara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1997.
- Hamidov, Lütfullah, *Katma Değer Vergisinin Özbekistan Vergi Sistemine Uyumu*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 1995.
- Hidayetov, Mirsabir, *Kollektivist Ekonomiden Piyasa Ekonomisine Geçiş Sürecinde Ortaya Çıkan Sorunlar (Özbekistan Örneği)*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 1998.
- Hudaybergenov, Didar, *Uzbekistan’s Foreign Policy: 1992-2000*, ODTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2000.
- Jouraeu, Botir, *Özbekistan Devlet Bütçe Sistemi ve Uygulaması*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1996.
- Jumaev, Ergash, *19. Yüzyıl Sonu İle 20. YY Başında Özbekistan’ın Sosyal ve Ekonomi Tarihi*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2010.
- Kakabalov, Nağmat, *Siyasal İslam’ın Orta Asya’da Demokratikleşme Sürecine Etkisi: Özbekistan ve Tacikistan Örnekleri*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2004.
- Kayıkçı, Murat, *Bağımsızlık Sonrası Özbekistan’da Siyasal ve Anayasal Yapılanma*, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli, 1997.
- Keskin, Fahriye, *Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türk Dış Politikasında Entegrasyon Sürecinde Orta Asya ve Özbekistan*, Gazi üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2013.
- Kıllıoğlu, Mehmet Erkan, *Özbekistan’ın Siyasi ve İktisadi Yapısı (Tarihi Bir Yaklaşım)*, Marmara üniversitesi Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1999.
- Küçük, Özkan, *Sovyet Dönemi Özbekistan’nın Ekonomik Durumu*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, 2006.

- Madiev, Parda, *1991 Öncesi ve Sonrası Özbekistan Ekonomisi ve Türkiye Arasındaki İlişkiler*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1995.
- Manzak, İbrahim Hakkı, *Türkiye İle Özbekistan'ın Karşılıklı Ekonomik İlişkilerinde Tekstil Sektörlerinin Önemi ve Potansiyel Geleceğinin Analizi*, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1996.
- Marancı, Derya, *Kazakistan ve Özbekistan (Rus İşgalinden Bağımsızlığa)*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1993.
- Muratov, Pardabay, *Kurum Kazançlarının Vergilendirilmesi ve Özbekistan'da Kurumlar Vergisi Uygulamasının Değerlendirilmesi*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 1996.
- Özataş, Aslı, *Women And Nationalism in Uzbekistan: The Role Of Women in The Formation Of National Identity Between Soviet Modernization and Indigenization*, ODTÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1997.
- Özdemir, Yavuz, *Kazakistan, Azerbaycan, Türkmenistan ve Özbekistan'ın Enerji Potansiyelleri ve Politikaları*, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2007.
- Özer, Utku, *Dynamics Of Post-Soviet Nation-Building: Experiences of Kazakhstan, Uzbekistan and Azerbaijan*, Marmara üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2006.
- Rasulmuhammedov, Abduraşid, *Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerde İhracatın Geliştirilmesinde Çok Ortaklı İhracat Şirketleri ve Özbekistan İçin Bir Model Önerisi*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 1995.
- Sadikov, Polat, *1991 Sonrasında Özbekistan Yönetim Sistemi ve Yerel Yönetim Yapılanması (Türkiye İle Karşılaştırmalı İnceleme)*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 1995.
- Sadikov, Zakir, *Yeni Finansal Tekniklerin Özbekistan'da Uygulanabilirliği ve Türkiye Örneğinden Çıkarılan Sonuçlar*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa, 1996.

- Satayev, Bahtiyar, *Planlı Ekonomiden Piyasa Ekonomisine Geçiş Özbekistan Örneği (Sorunlar, Gelişmeler ve Öneriler)*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1998.
- Şahnazarov, Bahtiyar, *Özbekistan Anayasasında ve Özbekistan Uygulamasında Kültürel Çoğulculuk*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 1996.
- Şener, Eda, *Özbekistan'ın Tarımsal Yapısı*, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2002.
- Şimşek, Adem, *Bağımsızlık Sonrası Özbekistan'ın Dış Politikasında Denge Arayışları*, Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2013.
- Şir, Aslan Yavuz, *Political Modernization and Informal Politics in Uzbekistan*, ODTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2007.
- Tukliyev, Norbobo, *Piyasa Ekonomisine Geçiş Sürecinde Özbekistan Cumhuriyeti Ekonomisi, Bankacılık Sistemi, Para ve Kredi Politikaları*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1996.
- Turan, Serdar Can, *Globalleşme Sürecinde Orta Asya Cumhuriyetleri Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2001.
- Turayev, Şükrullah, *Döviz Kuru Sistemlerinin Değerlendirilmesi Türkiye ve Özbekistan Örnekleri*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa, 1995.
- Turgut, Arzu, *Comparative Analysis of Domestic Security Issues of Kazakhstan and Uzbekistan in The Post-Soviet Era*, ODTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2013.
- Ubaydullaev, Dilşad, *Özbekistan Ekonomisinin Yapısı ve Ekonomik Gelişmede Tarımın Yeri ve Önemi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1995.
- Urunboeva, Jamola, *A Comparative Analysis and Overall Evaluation Of ELT Coursebooks Prepared in Uzbek, Turkish and English Language Teaching Contexts in Terms Of Communicative Skills Building*,

İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2012.

Usmanova, Nargiza, *Özbekistan'da Geçiş Döneminde Yaşlı ve Genç Nesiller Arasında İş Ahlakı ve Kişilik Farkı*, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2016.

Yakın, Dilara, *The Rise of Hizb Ut-Tahrir in Post Soviet Uzbekistan*, ODTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2005.

Yakubov, Nadamincon, *1992 Özbekistan Anayasası'ndaki Ekonomik ve Sosyal Hakların 1982 T.C. Anayasası İle Karşılaştırılması*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 1996.

Yoldaşev, Muhtar, *Sistem Yaklaşımına Göre Özbekistan Eğitim Sistemi*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1995.

II. Doktora Tezleri

Güneç, Hakan, *Post-Sovyet Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan'da Siyasal Konsolidasyon ve Mobilizasyon Örüntüleri*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2005.

Kara, Füsun, *Özbekistan Tarihi (1917-1991)*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Elazığ, 1999.

Kavuncu, Ayşe Çolpan, *Socio-Political Transformation in Uzbekistan: A Study of Urban Mahallas in Tashkent*, ODTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2012.

Mirzayev, Bahrom, *Doğrudan Yabancı Yatırım Politikaları ve Hukuki Dayanakları (Türkiye ve Özbekistan Karşılaştırması)*, İstanbul Ticaret Üniversitesi Dış Ticaret Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2016.

Nurmakhmatuly, Arman, *Kamu ve Özel Sektör İşletmelerindeki Yöneticilerin İş Etiği ve Bireyselleşme İlişkin Tutum ve Davranışları Üzerinde Kültürlerarası Bir Araştırma: Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Türkiye Örneği*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2009.

Oh, Chong Jin, *Ahiska Turks And Koreans in Post-Soviet Kazakhstan and Uzbekistan: The Making of Diaspora Identity and Culture*, İhsan

Doğramacı Bilkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2006.

Üşenmez, Emek, *Eski Kur'an Tercümelelerinden Özbekistan Nüshası Üzerinde Dil İncelemesi (Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük-Ekler Dizini)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2010.

Yurtbilir, Mustafa Murat, *A Comparison of The Nation-Building Practices of Uzbekistan and Turkey*, ODTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2011.

TÜRKİYE'DE TÜRKMENİSTAN TARİHİ, EKONOMİSİ, KÜLTÜRÜ ve İKİ ÜLKE ARASINDAKİ İLİŞKİLER ÜZERİNE YAPILAN LİSANSÜSTÜ ÇALIŞMALAR (1991-2018)

Mehmet OKUR

(Prof. Dr.); Karadeniz Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Trabzon-Türkiye okur25@yahoo.com

Öz: Sovyetler Birliğinin dağılması ise şüphesiz Türk kamuoyu ve ilmi çevreler için yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Zira bu olay Türkiye’de unutulmuş bir dünyayı, milyonlarca Türkün bulunduğu, Anadolu ve Avrupa’daki Türklerin de atalarının yaşadığı bir coğrafyayı yeniden ortaya çıkarmıştı.

Türk Hükümeti ve Türk akademik çevreleri bu sürece hazırlıksız yakalanmalarına rağmen Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri, derin devlet yönetimi tecrübesinden hareketle her bir Türk Cumhuriyeti ile siyasî, ekonomik ve eğitim-kültür alanında işbirliği antlaşmaları imzalamış, bu işbirliğini geliştirecek kurum ve kuruluşlar oluşturmuşlardır. 1992’de kurulan “*Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı (TİKA)*”, 1993’de kurulan “*Türk Kültür ve Sanatları Ortak Yönetimi (TÜRKSOY)*” ve 2007’de kurulan “*Yunus Emre Enstitüsü*” bu alanda çalışma yapan kurumların başında gelmektedirler.

Türk cumhuriyet ve topluluklarıyla başlatılan bu işbirliği süreci çok sayıda öğrenciye Türkiye’de yükseköğrenim görme imkânı sağlarken, Türk akademik çevrelerinde de Türkiye dışındaki Türk topluluklarının tarih, dil, kültür ve ekonomik yapıları ile yakından ilgilenmeye, bu konularla ilgili eğitim-öğretimin çeşitli aşamalarında ders olarak programlara dâhil edilmeye, başta yüksek lisans ve doktora tezleri olmak üzere akademik çalışmalar yapılmaya başlandı. Bu çalışmaların büyük çoğunluğu üniversitelerin Sosyal Bilimler Enstitülerine bağlı İşletme, İktisat, Eğitim, Kamu Yönetimi, Uluslararası İlişkiler, Tarih, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dallarında yapılmıştır. Türkmenistan’ın bağımsızlık sonrası döneminin yoğun olarak işlendiği bu çalışmalarda özellikle bu ülkenin demografik ve kültürel yapısı, sosyo-ekonomik, siyasal ve anayasal durumu, dış ticaret, ulaşım ve doğalgaz ile ikili ilişkiler ve eğitim konular üzerinde durulduğu dikkati çekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Türkmenistan, Lisansüstü, Kültür, Tarih.

GİRİŞ

Türkiye’nin gerek bireysel, gerekse kurumsal anlamda, Kafkasya ve Orta Asya’daki Türk toplulukları ile ilgili bilimsel düzeyde araştırmalarda bulunması Avrupa devletlerine nazaran oldukça geç başladığı söylenebilir

(Soysal, 1977). Bu hususun şüphesiz dünyadaki gelişmelerin yeterince takip edilememesi, genel bir isteksizlik veya yetersizlikten başka siyasi, sosyal ve ekonomik sebepleri de vardır. Bilindiği üzere Osmanlı Devleti, son yüzyılında iç ve dış sorunlar karşısında ayakta kalma mücadelesi verirken, büyük mücadelelerle kurulan Türkiye Cumhuriyeti ise, sosyo-ekonomik anlamda Avrupa'nın oldukça gerisinde kalan Anadolu'yu imar etmeye çalışmaktaydı. Bununla beraber, XIX. yüzyılın sonlarından itibaren Türkçü aydınların girişimleriyle Türk tarihi ve Türk kültürüne dair araştırmalar başlamış hatta “Türk Yurdu”, “Türk Sözü”, “Halka Doğru”, “Bilgi Mecmuası”, “Genç Kalem” ve “Milli Tetebbular” dergileri gibi yayınlar ile “Türk Derneği”, “Türk Ocağı” gibi teşkilatlar da bu çalışmalara öncülük etmiştir (Sarıay, 1994).

Cumhuriyetin ilk yıllarında ise, Türk Tarihi ve kültürüne dair araştırmalar hız kazanmıştır. Bu dönemde Türk tarihine dair bireysel çalışmalardan başka Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş felsefesinin Türk kültür ve medeniyetinden aldığını ifade eden Mustafa Kemal Atatürk'ün de yakından ilgilenmesi ile önce İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ne bağlı Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, daha sonra da Türk Tarih Kurumu, Türk Dil Kurumu ve Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi kurularak Türk tarihinin siyasî ve kültürel derinliği irdelenmeye başlanmış, Türk kamuoyunun bilimsel ve güncel anlamda Türkiye dışındaki akraba topluluklarla olan ilgisinin artırılmasına çalışılmıştır.

Ancak İkinci Dünya Savaşı sonrası başlayıp 1989'a kadar devam eden ve bütün dünyayı etkileyen siyasi kutuplaşmanın bir sonucu olarak Türkiye ile Kafkasya ve Orta Asya Türkleri arasındaki bağlantılar da en asgari düzeye inmiş, dolayısıyla bu coğrafyalarla ilgili araştırmalar da sekteye uğratılmıştır. Bu olumsuz duruma rağmen yine de Türkiye'de Türk dünyası ile ilgili kurumlar kurulmaya, akademik ve amatör olarak Sovyet egemenliği altındaki Türklerle, bu anlamda Türkmenistan ve Türkmenler hakkında araştırmalar yapılmaya, raporlar yazılmaya, kitaplar ve dergiler yayınlanmaya devam edilmiştir.

Sovyetler Birliğinin dağılması ise gerek Türkiye ve gerekse Türkmenistan açısından yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Zira bu olay Türkiye'de unutulan bir dünyayı, milyonlarca Türkün bulunduğu, Anadolu ve Avrupa'daki Türklerin de atalarının yaşadığı bir coğrafyayı yeniden ortaya çıkarmıştı.

Türk Hükümeti ve Türk akademik çevreleri bu sürece hazırlıksız yakalanmalarına rağmen Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri, derin devlet yönetimi tecrübesinden hareketle her bir Türk Cumhuriyeti ile siyasî, ekonomik ve eğitim-kültür alanında işbirliği antlaşmaları imzalamış, bu işbirliğini geliştirecek kurum ve kuruluşlar oluşturmuşlardır. 1992'de

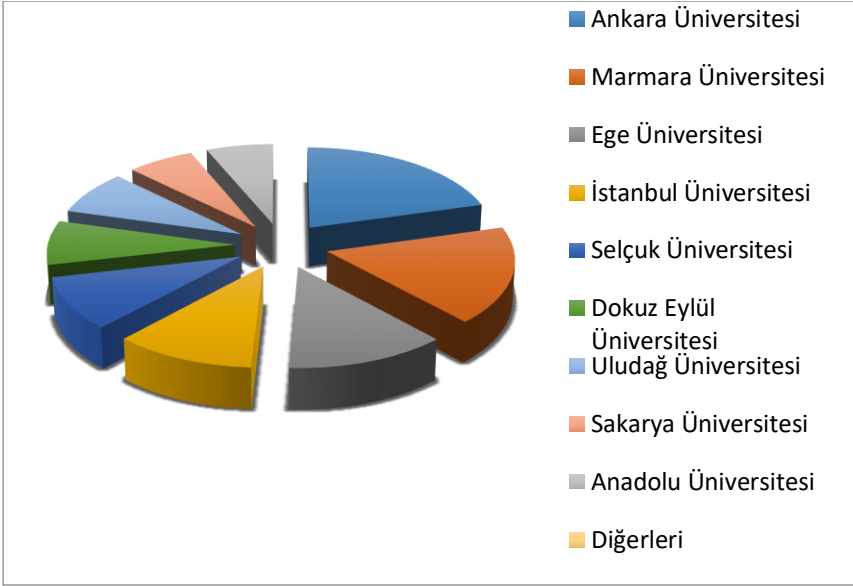
kurulan “*Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı (TİKA)*”, 1993’de kurulan “*Türk Kültür ve Sanatları Ortak Yönetimi (TÜRKSOY)*” ve 2007’de kurulan “*Yunus Emre Enstitüsü*” bu alanda çalışma yapan kurumların başında gelmektedirler.

Türk Hükümetleri Türkmenistan Cumhuriyeti ile siyasî, ekonomik, kültür ve eğitim gibi çeşitli alanlarda işbirliği antlaşmaları imzalarken (Saray, 1993), üniversiteler ve araştırma merkezleri de Türkmenistan üzerine lisans ve lisansüstü düzeyde programlar oluşturmaya, projeler yapmaya, tezler ve raporlar hazırlatmaya başladılar. Aynı şekilde üniversiteler çıkardıkları dergiler ve düzenledikleri kongre, sempozyum ve çalıştaylarla Türkmenistan, Türkmenler, Türkiye – Türkmenistan İlişkileri ile her iki ülkeyi ilgilendiren ortak değerler ve işbirliği konularını ele almışlar, makale ve raporlar yayımlamışlardır.

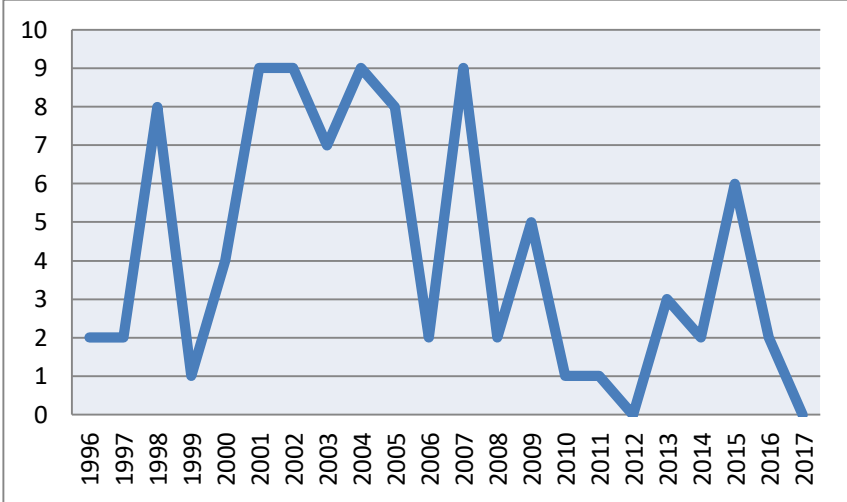
Lisansüstü Çalışmalara Dair Genel Değerlendirme

Tarafımızca kaleme alınan bu bildiride ise 1991’den, diğer bir ifade ile Türkmenistan’ın bağımsızlığını kazanmasından günümüze (2018’e) kadar ana başlıkta belirtilmiş konularda üniversitelerde yapılmış yüksek lisans ve doktora tezleri hakkında genel bir değerlendirme yapılmıştır. Bu değerlendirmede, konunun bir hayli kapsamlı olması nedeniyle tezlerin içerik analizlerine ve kullanılan kaynaklara dair ayrıntılı bir tanıtım veya eleştiriye girilmeden öncelikle bildiri başlığında yer alan konu alt başlıklara ayrılarak, bir sınıflama yapılmış, hangi hususların araştırılıp irdelendiğine dair genel bir tablo çizilmek istenmiştir. Bu anlamda Türkmenistan’a dair lisansüstü çalışmaları; Türkmenistan tarihi, kültürü, ekonomisi, Türkiye-Türkmenistan ilişkileri, basın ve halkla ilişkiler, doğalgaz ve petrol kaynakları ile Türkmenistan’ın diğer ülkelerle olan ilişkileri şeklinde sınıflandırabiliriz.

Yapmış olduğumuz ön araştırma sonucunda yukarıda sınıflandırdığımız konularda 1991’den 2018’e kadar Türkmenistan ile ilgili Türkiye’deki yükseköğretim kurumlarında 82’si yüksek lisans, 14’ü doktora olmak üzere toplam 96 lisansüstü tez çalışması yapılmıştır. Üniversitelerin Sosyal Bilimler enstitüleri başta olmak üzere çeşitli enstitülerin İşletme, İktisat, Ekonomi, Tarih, Siyasal Bilimler, Uluslararası İlişkiler, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dallarınca yürütülen bu çalışmalarda aşağıdaki tabloda da görüleceği üzere Ankara Üniversitesi, Marmara Üniversitesi, Ege Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi, Selçuk Üniversitesi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Uludağ Üniversitesi, Sakarya Üniversitesi, Anadolu Üniversitesi ön plana çıkmaktadır.

Lisansüstü çalışmaların yıllara göre dağılım oranları ise şu şekildedir.

Ana konusu, Türkmenistan ekonomisinde büyük bir paya sahip olan doğalgazın ülke ekonomisindeki yeri, yurtdışına pazarlanma imkânları, bu amaca yönelik geliştirilen ya da geliştirilmesi gereken projeler üzerine olan pek çok lisansüstü çalışma hazırlanmış olduğunu görmekteyiz. Bunlardan ilki 1997 yılında İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde hazırlanmış olan *Türkmenistan'ın Enerji Yapısı ve Doğal Gaz* (Bilici, 1997) adlı Yüksek Lisans çalışmasıdır. Bu çalışmanın ardından 2001 yılında sahip olduğu doğalgaz rezervlerini değerlendirmek koşulu ile

siyasi bağımsızlığını kuvvetlendirmek, iktisadi kalkınmasını hızlandırmak ve uluslararası ekonomi sistemine uyum sağlamak isteyen Türkmenistan'ın doğalgazını pazarlama sorunu *Türkmenistan Doğalgazı ve Uluslararası Piyasalara Ulaştırılması* (Abdilveliyev, 2001) adlı Yüksek Lisans çalışması ile ele alınmıştır. Aynı kapsamda yapılan diğer çalışmalar ise Marmara Üniversitesi'nde hazırlanmış olan *Türkmen Doğalgazın Türkmenistan Ekonomisindeki Yeri ve Pazarlama Sorunları* (Mutalimov, 2003), Hacettepe Üniversitesi'nde yönetilen *Turkmen Natural Gas Policy* (Saparov, 2003), Dumlupınar Üniversitesi'nde yapılan *Türkmenistan Doğalgazının Dünya Siyasetindeki Yeri ve Önemi* (Bilgin, 2007) ile Karadeniz Teknik Üniversitesi'nde tamamlanan *Ekonomik Açından Türkmenistan Doğalgaz Sektörüne Genel Bir Bakış* (Ussanepesov, 2008) adlı yüksek lisans tezleridir. Aynı konu üzerine yapılmış olan bu çalışmalara rağmen ilgili konu daha sonra, *Türkmen Doğalgazının Türkmenistan Ekonomisine Yansımaları* (Bazarova, 2015) başlığı altında Gaziantep Üniversitesi'nde ve *Importance Of Natural Gas Reserves For Turkmen Economy* (Kerimov, 2015) adı ile de Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde yeniden hazırlanmıştır.

Türkmenistan'ın ekonomisi kapsamında yapılan çalışmalara göz attığımızda ülke ekonomisinin rekabet gücünün değerlendirildiği *Türkmenistan Ekonomisinin Rekabet Gücünün Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Yöntemi İle Değerlendirilmesi* (Jumashova, 2016) ve tarihi İpek Yolu'nun yeniden aktif hale getirilmesine yönelik projelerde Türkiye ve Türkmenistan'ın önemi üzerinde durulan *Uluslararası Ticaret, Türkiye-Türkmenistan İlişkileri ve Taşımacılık Uygulamaları* (İpek, 2015) adlı yüksek lisans çalışmalarına ile iki ülkenin ekonomik unsurlarının değerlendirildiği *Türkmenistan-Türkiye Dış Ticareti ve Türkmenistan Dış Ticaretinin Finansman Yöntemleri* (Hojamuradov, 2005), *Yabancı Sermaye Kavramı ve Türkmenistan'daki Doğrudan Türk Yatırımları* (Payzyllyayev, 2007) ve *Türkmenistan Ekonomisinin Serbest Piyasa Ekonomisine Geçiş Süreci ve Bu Süreçte Türkiye Ekonomisinin Rolü (1991-2002)* (Bayramdurdıyev, 2003) adlı çalışmalar hazırlanmıştır. Yine ekonominin bir unsuru olan tarımın Türkmenistan'ın bağımsızlık öncesi ve sonrası dönemlerinde ekonomideki yeri, bitkisel ve hayvansal üretimin mevcut durumu, yapısı ve önemi, tarıma yönelik uygulamalar, düzenlemeler ve izlenen politikalar, sektörde karşılaşılan sorunlar gibi konuların incelenerek karşılaşılan problemlere yönelik çözüm arayışlarının ele alındığı *Türkmenistan'ın Tarımsal Yapısı ve Geliştirme Olanakları* (Annamuhamedov, 2013) adlı Yüksek Lisans çalışması hazırlanmıştır.

Yabancı yatırımların Türkmenistan ekonomisi üzerindeki etkisi kapsamında 2001 yılında hazırlanmış olan *The Influence of Foreign Direct Investment on The Integration of The Turkmenistan Economy Into The World Economy* (Dinç, 2001) adlı çalışma olup yine aynı kapsamda 2009

yılında Türkmenistan'a yabancı yatırımların giriş şekilleri, miktarı ve sektörlerle göre dağılımları ile ülkeye yatırım yapmak isteyen potansiyel yatırımcılar için olası yatırım alanlarının incelendiği *Türkmenistan'ın Ekonomik Gelişmesinde Yabancı Yatırımların Rolü ve Önemi* (Babayev, 2009) çalışması hazırlanmıştır.

Türkmenistan tarihi üzerine yapılmış olan ilk lisansüstü çalışma ise 19. Yüzyıl seyyahlarının Türkmenlerin sosyo-kültürel ve ekonomik hayatlarına dair vermiş oldukları bilgilerden hareketle hazırlanmış olan 19. *Yüzyıl Seyyahlarına Göre Türkmenistan Tarihi* (Yılbat, 2001) adlı Yüksek Lisans çalışmasıdır. Bir diğer çalışma ise ilgili dönemlerin Rusça ve Türkçe kaynakları ışığında hazırlanmış olan ve 1924-1953 Yılları Arasında *Türkmenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin Tarihi* (Nazarova, 2017) adını taşıyan çalışmadır. *Türkmenistan Sosyal Hayatının İlk Devresi: Bolşevik Dergisi (1925-1929)* (Rahmanov, 2015) adlı çalışmanın konusunu ise Komünist Partisi'nin yayın organı *Bolşevik Dergisi* teşkil etmekte, bu dergide yayınlanan haberler üzerinden Eylül 1925-Nisan 1929 arası dönemde ülkedeki kabilecilikle mücadele, kadınların özgürleştirilmesi, okuma-yazmanın yaygınlaştırılması, kültür devrimi, dil ve alfabe reformu, eski dönemin kalıntılarının tasfiye edilmesi, işçi, çiftçi ve köylülerin desteklenmesi gibi projeler ortaya konulmaktadır. Tarih alanında yapılan tespit edebildiğimiz son çalışma ise 2017 yılında hazırlanmış olan ve Türkmen Milli Mücadelesi'nde önemli bir rol üstlenen Cüneyt Han'ın konu edildiği *Türkmenistan'da Basmacı (Milli Direniş) Hareketi ve Cüneyt Han* (Gutlyyev, 2017) adlı çalışmadır.

Kültür alanında yapılan *Kemalpaşa (İzmir) Yörükleri Halk Kültürünün Türkmenistan Halk Kültürü İle İlişkisi Üzerine Bir Araştırma* (Uluslan, 2009) adlı Yüksek Lisans çalışması ile Yörük-Türkmen kültürünü, özellikle halk edebiyatını günümüze kadar yaşatabilmeyi başaran İzmir'in Kemalpaşa ilçesine bağlı köylerdeki Yörük aşiretlerinin halk edebiyatı yaratmaları, geleneksel uygulamaları ve inançları incelenmiş, elde edilen bulgular Türkmenistan Türklerinin halk kültürü yaratmaları ile birlikte karşılaştırmalı bir analize tabi tutulmuştur. 2009 yılında hazırlanmış olan *Türkmenistan Sahası Destancılık Geleneği ve Türkmen Destanları* (Şahin, 2009) adlı Doktora çalışması ile Türkmenistan sahası destancılık geleneği ve Türkmen destanları diğer Türk topluluklarının destanları ve destancılık geleneği ile mukayeseli bir şekilde incelenmiştir. *Sovyetler Birliği Döneminde Türkmenistan'da Folklor Politikaları ve Çalışmaları (1917-1954)* (Kalenderoğlu, 2007) başlıklı Doktora çalışmasında ise Bolşevik yönetimi altında halka komünist rejimi ve komünizmi benimsetmek için Rusya'da ve ağırlıklı olarak Türkmenistan'da folklorun etkili bir propaganda aracı olarak kullanımı ortaya konulmaya çalışılmıştır.

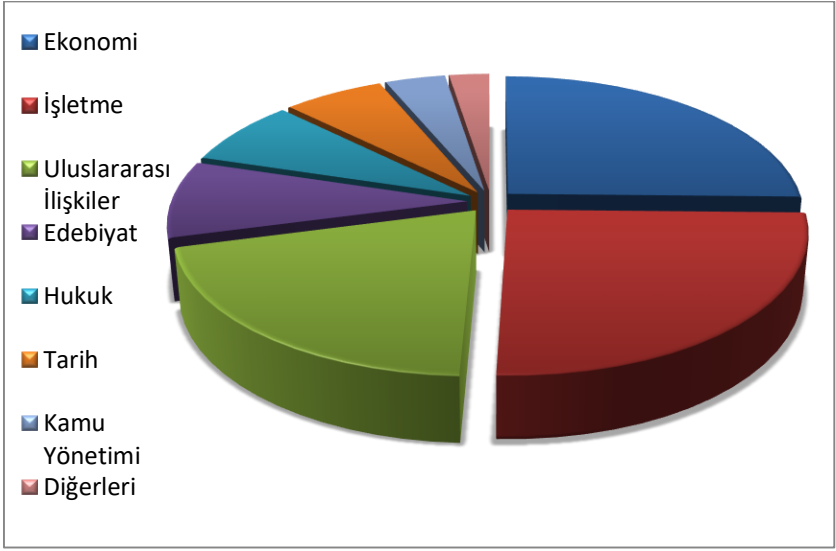
Türkmenistan'ın Fiziki Coğrafyası ve Doğal Koruma Bölgeleri (Arbatov, 2006) adlı çalışma ile Türkmenistan'ın fiziki coğrafyası ile doğal

koruma bölgelerinin genel özelliklerinin ortaya konulması amaçlanmış ve ülkenin jeolojik, jeomorfolojik, iklim, hidrografik, toprak özellikleri ile doğal bitki örtüsü ve doğal koruma bölgeleri ayrıntılı şekilde ele alınmıştır. Yine aynı alanda yapılan ancak mikro çalışma özelliği gösteren *Türkmenistan Ahal Bölgesi Coğrafi Etüdü* (Koşak, 2007) adlı lisansüstü çalışma ile de Türkmenistan nüfusunun en yoğun olarak bulunduğu Ahal Bölgesi coğrafi özellikleri açısından değerlendirilmiştir.

Basın-Yayın ve İletişim alanlarında yapılan çalışmalardan *Türkmenistan Medyası: Gelişimi ve Sorunları* (Allaberdiyeva, 2015) adlı yüksek lisans çalışması ile de Türkmenistan'ın bağımsızlığını takip eden yirmi dört yıllık zaman dilimi içerisinde devlet organı olarak varlığını sürdüren iletişim sektörü değerlendirilmiş, Türkmenistan'daki kitle iletişim araçlarının nasıl, niçin ve kimin adına kullanıldığı sorularından hareketle hazırlanmış olan *Bağımsızlık Sonrası Türkmenistan Cumhuriyeti'nde Kitle İletişim Araçlarının Durumu* (Seyitgulyev, 2004) adlı bir diğer çalışma ile ise bu alanda araştırma yapacak akademisyenlere ve araştırmacılara çeşitli veriler sunulmuştur.

Lisansüstü çalışmaların bir kısmında Türkiye ile karşılaştırmalı analizler yapılan, iki ülkenin benzeşen ve ayrışan noktaları üzerinde değerlendirmelerde bulunulan lisansüstü çalışmalar da kaleme alınmıştır. Örneğin (2009 yılında) Türkmenistan ve Türkiye'nin yerel yönetimlerinin karşılaştırılmalı analizinin yapıldığı *Türkmenistan'ın Yönetim Yapısı İçerisinde Yerel Yönetimler ve Türkiye İle Karşılaştırılması* (Rozyev, 2009) ve amacı din ve devlet ilişkilerinde Türkiye ve Türkmenistan arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları karşılaştırmak sureti ile devletlerin din ve devlet ilişkilerine bakış açılarını analiz etmek olan *Din ve Devlet İlişkileri: Türkiye ve Türkmenistan* (Gurbandurdyeva, 2014) gibi.

Aşağıdaki tabloda da görüldüğü üzere Türkmenistan üzerine Türkiye'de yükseköğretim kurumları bünyesindeki çeşitli enstitülerce yaptırılan lisansüstü çalışmalarda özellikle işletme, ekonomi ve uluslararası ilişkiler ilk sıralarda yer almaktadır. Daha sonra ise sırasıyla edebiyat, hukuk, tarih ve kamu yönetimi ve diğer alanlar gelmektedir.

Bu çalışmaların büyük bir kısmı ise Türkiye’de eğitim gören Türkmenistanlı öğrenciler veya Türkmenistan uyruklu Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları tarafından yapılmıştır. Öyle ki 82 adet yüksek lisans tezinin yalnızca 23 tanesi, doktora tezlerinin ise 8’i Türk öğrenciler (Türkiye Türkü) tarafından kaleme alınmıştır.

Çalışma konuları irdelendiğinde de Türkmenistan ekonomisi, bu ülkenin diğer ülkelerle ekonomik ilişkileri, doğalgaz ve Türkiye-Türkmenistan ilişkileri en fazla araştırılan hususlar olarak dikkati çekmektedir. Dönem olarak ise genellikle 1990 sonrası süreç ele alınmıştır.

SONUÇ

1991-2018 yılları arasında Türkiye’de Türkmenistan tarihi, ekonomisi, kültürü ve iki ülke arasındaki siyasî ve ekonomik ilişkiler üzerine genel bir değerlendirme yapılmıştır. Şüphesiz yukarıda yapılan kısa değerlendirmeler konuya dair kesin sonuç veya yargıyı içermemektedir. Gerek konunun bir bildiri metnine sığmayacak kadar kapsamlı olması gerekse Türkiye’deki akademik çalışmaların birbirinden kopuk ve takip edilebilir olmaktan uzak olması eksikliklerin başlıca nedenini oluşturmaktadır. Yukarıda da belirtildiği üzere yapılmak istenen Türkiye’deki yükseköğretim kurumlarında Türk Dünyası araştırmalarının bir parçası olarak Türkmenistan üzerine Türkiye’de yapılan lisansüstü çalışmaların boyutunu tespit etmektir. Örneğin Türkmenistan ile ilgili lisansüstü çalışmaların hangi yıllarda ya da dönemlerde yoğunlaştığı, daha çok hangi konular üzerinde durulduğu, kimlerin bu konuda çalışma yaptığını, araştırmaların niteliğini ortaya koyarak Türk akademik çevrelerine eksikler ve kazanımlar hakkında bir değerlendirme yapma imkânı vermektir. Nitekim Türkmenistan üzerine yapılan bilimsel

Çalışmalarda önemli bir bilgi birikiminin sağlandığı görülmekle beraber, Türkiye’de yapılan diğer lisansüstü çalışmalarında göze çarpan mükerrer inceleme, kendini tekrar etme, aynı konuda daha önce yapılan çalışmayı yok sayma gibi hususların Türkmenistan  zerine yapılan lisansüstü çalışmalarda da kendini gösterdiği, genelde yüksek lisans düzeyinde olmak üzere lisansüstü çalışmaların yeterince araştırma yapılmadan kaleme alındığı, özellikle arşiv çalışması gerektiren konularda bu eksikliğin görüldüğü göze çarpan ilk eksiklikler olarak söylenebilir.

Türkmenistan  zerine yapılan akademik araştırmalardan kazanılan birikim ve tecrübe ile çalışmaların daha da derinleştirilmesi ve yeni incelemelere y n vermesi için planlamalar yapılması bilimsel kararların gerekse, siyaset ve ekonomi politikalarının sağlıklı temellere dayanmasına katkıda bulunulacaktır.

KAYNAKÇA

- Abdilveliyeve, D vletgeldi (2001). *Türkmenistan Doğalgazı ve Uluslararası Piyasalara Ulaştırılması*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara.
- Allaberdiyeva, Sona (2015). *Türkmenistan Medyası: Gelişimi ve Sorunları*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.
- Annamuhamedov, Maksat (2013). *Türkmenistan’ın Tarımsal Yapısı ve Geliştirme Olanakları*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir.
- Arbatov, Nurgeldi (20069). *Türkmenistan’ın Fiziki Coğrafiyası ve Doğal Koruma Bölgeleri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya.
- Babayev, Kerim (2009). *Türkmenistan’ın Ekonomik Gelişmesinde Yabancı Yatırımların Rolü ve  nemi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir.
- Bayramdurdıyev, Yedibay (2003). *Türkmenistan Ekonomisinin Serbest Piyasa Ekonomisine Geçiş Süreci ve Bu Süreçte Türkiye Ekonomisinin Rolü (1991-2002)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya.
- Bazarova, Almagül (20159). *Türkmen Doğalgazının Türkmenistan Ekonomisine Yansımaları*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gaziantep.
- Bilgin, Taner (2007). *Türkmenistan Doğalgazının Dünya Siyasetindeki Yeri ve  nemi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kütahya.
- Bilici, Hamit (1997). *Türkmenistan’ın Enerji Yapısı ve Doğal Gaz*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) İstanbul.
- Darendelioğlu, İlhami Egemen (1968). *Türkiye’de Milliyetçilik Hareketleri*. İstanbul.

- Devlet, Nadir (1985). *Rusya Türklerinin Milli Mücadele Tarihi*. Ankara.
- Devlet, Nadir (1989). *Çağdaş Türk Dünyası Tarihi*. İstanbul.
- Dinç, Ahmet (2001). *The Influence of Foreign Direct Investment on The Integration of The Turkmenistan Economy Into The World Economy*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.
- Gurbandurdyeva, Oguljahan (2014). *Religion and State: A Comparative Case of Turkey and Turkmenistan*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.
- Gutlyyev, Gurbangeldi (2017). *Türkmenistan'da Basmacı (Milli Direniş) Hareketi ve Cüneyt Han*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.
- Hojamuradov, Öwezberdi (2005). *Türkmenistan-Türkiye Dış Ticareti ve Türkmenistan Dış Ticaretinin Finansman Yöntemleri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.
- İpek, Hakan (2015). *Uluslararası Ticaret, Türkiye-Türkmenistan İlişkileri ve Taşımacılık Uygulamaları*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.
- Jumashova, Maysa (2016). *Türkmenistan Ekonomisi'nin Rekabet Gücünün Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Yöntemi İle Değerlendirilmesi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.
- Kalenderoğlu, İhsan (2007). *Sovyetler Birliği Döneminde Türkmenistan'da Folklor Politikaları ve Çalışmaları (1917-1954)*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara.
- Kerimov, Mergen (2015). *Importance Of Natural Gas Reserves For Turkmen Economy*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.
- Koşak, Fatih (2007). *Türkmenistan Ahal Bölgesi Coğrafi Etüdü*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.
- Landau, Jacob M. (1999). *Pantürkizm* (Çev. Mesut Akın). İstanbul.
- Mutalimov, Ruslan (2003). *Türkmen Doğalgazının Türkmenistan Ekonomisindeki Yeri ve Pazarlama Sorunları*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul.
- Nazarova, Maya (2017). *1924-1953 Yılları Arasında Türkmenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin Tarihi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.
- Payzyllyayev, Batyr (2007). *Yabancı Sermaye Kavramı ve Türkmenistan'daki Doğrudan Türk Yatırımları*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya.

- Rahmanov, Begench (2015). *Türkmenistan Sosyal Hayatının İlk Devresi: Bolşevik Dergisi (1925-1929)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.
- Rozyyev, Nuryagdy (2009). *Türkmenistan'ın Yönetim Yapısı İçerisinde Yerel Yönetimler ve Türkiye İle Karşılaştırılması*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya.
- Saparov, Durdy (2003). *Türkmen Natural Gas Policy*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.
- Saray, Mehmet (1975). *Rusya'nın Türk illerine Yayılması*. İstanbul.
- Saray, Mehmet (1993). *Türkmen Tarihi*, İstanbul.
- Sarınay, Yusuf (1994). *Türk Milliyetçiliğinin Tarihi gelişimi ve Türk Ocakları (1912-1931)*. İstanbul.
- Seyitgüliyev, Batry (2004). *Bağımsızlık Sonrası Türkmenistan Cumhuriyeti'nde Kitle İletişim Araçlarının Durumu*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.
- Soysal, İsmail (1977). *Türk İncelemeleri Yapan Kuruluşlar*. Ankara.
- Sümer, Faruk (1967). *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri-Boy Teşkilatı-Destanları*. Ankara.
- Şahin, Halil İbrahim (2009). *Türkmenistan Sahası Destancılık Geleneği ve Türkmen Destanları*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Balıkesir.
- Togan, A. Zeki Velidi (1946). *Umumi Türk Tarihine Giriş*. İstanbul.
- Türk Dünyası El Kitabı* (1976). Ankara.
- Uluslan, Evrim (2009). *Kemalpaşa (İzmir) Yörükleri Halk Kültürünün Türkmenistan Halk Kültürü İle İlişkisi Üzerine Bir Araştırma*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir.
- Ussanepesov, Şöhrat (2008). *Ekonomik Açından Türkmenistan Doğal Gaz Sektörüne Genel Bir Bakış*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Trabzon.
- Yılbat, Bekir (2001). *19. Yüzyıl Seyyahlarına Göre Türkmenistan Tarihi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.

**Türkiye’de Türkmenistan Tarihi, Ekonomisi, Kültürü ve İki Ülke
Arasındaki İlişkiler Üzerine Yapılan Lisansüstü Çalışmalar
Listesi (1991 – 2018)**

I. Yüksek Lisans Tezleri

Abdılveliyeve, Döwletgeldi, *Türkmenistan Doğal Gazı ve Uluslararası Piyasalara Ulaştırılması*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2001.

Agayev, Serdar, *Türk Gelir Vergisinin Türkmenistan Vergi Sisteminde Uygulanabilirliği*, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, 2003.

Ağamuradov, Muhammet, *Ortak Yatırımlarda İnsan Kaynakları Seçimi ve Eğitimi (Türkiye Ve Türkmenistan’daki Ortak Yatırımlarda İnsan Kaynakları Seçim ve Eğitimine İlişkin Bir Uygulama)*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 2001.

Akıyev, Saparmurat, *Hazar Denizi’nin Statüsü Sorununda Türkmenistan’ın Tutumu*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2005.

Allaberdiyeva, Sona, *Türkmenistan Medyası: Gelişimi ve Sorunları*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2015.

Alparslan, Canan, *Stata, Society and Culture in Turkmenistan: The Policies of Propaganda Under The Rule of Turkmenbashi*, ODTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2010.

Amanov, Şamuhammet, *Türkmenistan’da Çevre ve Çevre Koruma Politikaları ve Çevresel Göstergelerin İncelenmesi ve İşletmelerde Çevre Koruma Yükümlülüklerinin Sürdürülebilir Gelişiminin Gerçekleştirilmesi*, Ege üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2007.

Annageldiyev, Hezret, *İşletmelerde Tekdüzen Hesap Planı ve Türkmenistan Önerisi*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa, 2003.

Annakuliyev, Döwlet, *Genel Olarak KOBİ’ler ve KOBİ’lerin Türkmenistan Ekonomisindeki Yeri*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2002.

- Annamuhamedov, Maksat, *Türkmenistan'ın Tarımsal Yapısı ve Geliştirme Olanakları*, Ege Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2013.
- Arbatov, Nurgeldi, *Türkmenistan'ın Fiziki Coğrafyası ve Doğal Koruma Bölgeleri*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya, 2016.
- Babayev, Kerim, *Türkmenistan'ın Ekonomik Gelişmesinde Yabancı Yatırımların Rolü ve Önemi*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2009.
- Bayramdurdyev, Yedibay, *Türkmenistan Ekonomisinin Serbest Piyasa Ekonomisine Geçiş Süreci ve Bu Süreçte Türkiye Ekonomisinin Rolü (1991-2002)*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2003.
- Bazarova, Almagül, *Türkmen Doğalgazının Türkmenistan Ekonomisine Yansımaları*, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep, 2015.
- Bilgin, Taner, *Türkmenistan Doğalgazının Dünya Siyasetindeki Yeri ve Önemi*, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya, 2007.
- Bilici, Hamit, *Türkmenistan'ın Enerji Yapısı ve Doğal Gaz*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1997.
- Charıyev, Maksatmurat, *Türki Cumhuriyetlerde Uluslararası Finansal Raporlama Standartlarına Geçiş ve Türkmenistan Örneği*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2015.
- Cumadurdyev, Mırat, *Türkmenistan'da Faaliyet Gösteren Türk Kökenli Firmaların İnsan Kaynakları Temini ve Seçimine Yönelik Bir Değerlendirme*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2005.
- Cumakov, Goçmırat, *Türkmenistan Cumhuriyeti'nin Vergi Sistemi*, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, 2000.
- Çiçekoğlu, Hüseyin, *Türkmenistan'da Çalışma İlişkileri ve Sendikacılık*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya, 2004.
- Çoganov, Ata, *Bağımsızlık Sonrası Türkmenistan'ın Dış Politikası ve Türkmenbaşı'nın Rolü*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2002.

- Demirtaş, İbrahim, *Konut ve Çevresindeki Mekânsal Oluşumlar Kültür Etkeni: Türkmenistan*, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2004.
- Dinç, Ahmet, *The Influence of Foreign Direct Investment on The Integration of The Turkmenistan Economy Into The World Economy*, Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2001.
- Eşayev, Yusufguli, *Türkmenistan Hukukunda Adli Yargı Teşkilatı ve İşleyişi*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2003.
- Gayıpov, Serçe, *Türkiye Şeker Fabrikaları Anonim Şirketini Esas Alarak Türkmenistan'da Şeker Sanayini ve Şeker Pancarı Tarımını Geliştirme Olanakları Üzerinde Bir Araştırma*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2002.
- Gurbandurdyeva, Oguljahan, *Religion and State: A Comparative Case of Turkey and Turkmenistan*, Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2014.
- Gurbanov, Sapargeldi, *Türkmenistan'ın Tarafsızlık Politikası*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa, 2004.
- Gurdow, Amanmyrat, *Uluslararası İşletmelerin Yönetim ve Organizasyon Yapısı: Türkmenistan Uygulaması*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2005.
- Gutlyyev, Gurbangeldi, *Türkmenistan'da Basmacı (Milli Direniş) Hareketi ve Cüneyt Han*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2017.
- Güneş, İbrahim, *Türkiye'de (Ege Bölgesinde) ve Türk Cumhuriyetlerinde (Özbekistan ve Türkmenistan'da) Yetişen Pamukların Fiziksel Özelliklerinin Tespiti, Kıyaslanması ve Bu Bölgelerin Pamuk Özellik Haritasının Çıkarılması*, Marmara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1997.
- Hanov, Geldi, *Türkmenistan'ın Bağımsızlık Döneminde Kentsel Yeniden Yapılanma: Aşkabat Örneği*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2014.
- Hojamuradov, Öwezberdi, *Türkmenistan-Türkiye Dış Ticareti ve Türkmenistan Dış Ticaretinin Finansman Yöntemleri*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2005.

- Hudayberdiyev, Ruslan, *KOBİ'lerin Finansmanı ve Türkmenistan Uygulaması*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2007.
- Işık, Abdurrahman, *Türkmenistan'da Sanayileşme Süreci ve Stratejisi*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa, 2001.
- İlmyradow, Myrat, *Türkmenistan'ın Siyasal Rejiminde Organlararası İlişkiler ve Rejimin Adlandırılışı*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2004.
- İpek, Hakan, *Uluslararası Ticaret, Türkiye-Türkmenistan İlişkileri ve Taşımacılık Uygulamaları*, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2015.
- İlyasov, Gurban, *Türkmenistan'ın Ekonomik Yapısı ve Türkiye İle Ekonomik İlişkilerinin Analizi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2003.
- Jelilov, Kylych, *Piyasa Ekonomisine Geçiş Sürecinde Türkmenistan Ekonomisi: Sosyo-Ekonomik Bir Analiz*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2007.
- Jumashova, Maysa, *Türkmenistan Ekonomisinin Rekabet Gücünün Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Yöntemi İle Değerlendirilmesi*, İstanbul Ticaret Üniversitesi Dış Ticaret Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2016.
- Kakabayev, Sadurdi, *Türkmenistan ve Türkiye Cumhuriyeti Hukukunda Karayolu İle Milletlerarası Taşımacılığı*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2002.
- Karakaş, Mehmet Erdal, *Türkmenistan'ın Tabii Kaynaklarının Ekonomik Yönden Analizi ve Dünyaya Pazarlanmasında Türkiye'nin Muhtemel Rolü*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1996.
- Kerimov, Mergen, *Importance of Natural Gas Reserves For Turkmen Economy*, ODTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2015.
- Kılıç, Ayşe Yüksel, *Türkmenistan Türklerinin Sözlü Edebiyatında Hivdiler (Ninniler)*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2007.
- Koçal, Murat, *Türkmenistan'ın Sosyo-Kültürel ve Sosyo-Ekonomik Yapısı*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1999.

- Koşak, Fatih, *Türkmenistan Ahal Bölgesi Coğrafi Etüdü*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2007.
- Kurbanov, Bahtiyar, *Orta Asya'da Jeopolitik Ve Jeoekonomik Ögelerin Dış Politikaya Etkileri: Türkmenistan Örnekli*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa, 2006.
- Mamiyev, Atageldy, *Mizahi Reklamların Tüketici Satın Alma Eğilimlerine Etkisinde Kültürel Farklılıkların Rolü: Türkiye-Türkmenistan Karşılaştırılması*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2013.
- Mamiyev, Hemra, *Türkiye'de Üniversite Eğitimi Almakta Olan Türkmenistanlı Erkek Öğrencilerinin Ebeveyn ve Eş Kabul-Reddi ve Psikolojik Uyum Açısından İncelenmesi*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2005.
- Moein, Forouzan, *Türkmenistan-İran İlişkileri ve 19.Yüzyılda Bölge Üzerinde Rusya-B. Britanya Mücadelesi*, Ankara üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2005.
- Mutalımov, Ruslan, *Türkmen Doğal Gazının Türkmenistan Ekonomisindeki Yeri ve Pazarlama Sorunları*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2003.
- Myradov, Docletgeldi, *2000'lerden İtibaren Çin'in Yükselişinin Orta Asya'daki Etkilerine Realist ve Liberal Bir Yaklaşım: Türkmenistan ve Kazakistan Örnekleri*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2017.
- Narbayev, Kasım, *Türkiye'nin KİT'lerinde İşgören Eğitimi İle Türkmenistan'daki Uygulamaların Seydişehir Petrol Arıtma Sanayii İşletmesinin Örneği Üzerine Değerlemesi*, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, 2002.
- Nazarova, Maya, *1924-1953 Yılları Arasında Türkmenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin Tarihi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2017.
- Nouriagdiyev, Baimourad, *Sanayileşmenin Türkmenistan Ekonomisinin Gelişmesine Katkısı: Bugünü ve Geleceği*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 1996.

- Odabaş, Devlet, *Piyasa Ekonomisine Geçiş Sürecinde Sermaye Piyasasının Rolü ve Önemi (Türkmenistan Örneği)*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya, 2001.
- Orazov, Annageldi, *Türkiye-Türkmenistan İlişkileri*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2001.
- Orazgılıcov, Dövrän, *Türk ve Türkmenistan Hukukunda Joint Venture ve Joint Venturenin Milletlerarası Doğrudan Yatırımlar Açısından Değerlendirilmesi*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2005.
- Orhan, Mustafa, *Türkmenistan Çocuk Edebiyatı ve Kasım Nurdadov*, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale, 1998.
- Özdemir, Yavuz, *Kazakistan, Azerbaycan, Türkmenistan ve Özbekistan'ın Enerji Potansiyelleri ve Politikaları*, Atılım üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2007.
- Öztürk, Nail, *Türkmenistan'dan Eğitim ve Öğretim Amacıyla İstanbul İline Gelen Öğrencilerin Dil-Kültür-Uyum Sorunları ve Çözüm Teklifleri*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2002.
- Paksoy, Özlem, *Küresel Doğalgaz Pazarının Önemli Aktörleri Rusya, Türkmenistan ve İran'ın Enerji Politikaları ve Türkiye*, Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2013.
- Payzyllyayev, Batyr, *Yabancı Sermaye Kavramı ve Türkmenistan'daki Doğrudan Türk Yatırımları*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2007.
- Rahmanov, Azat, *Türkiye-Türkmenistan İlişkileri*, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trabzon, 2004.
- Rahmanov, Begench, *Türkmenistan Sosyal Hayatının İlk Devresi: Bolşevik Dergisi (1925-1929)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2015.
- Rozyyev, Nuryagdy, *Türkmenistan'ın Yönetim Yapısı İçerisinde Yerel Yönetimler ve Türkiye İle Karşılaştırılması*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2009.

- Salamov, Bayram, *Türkmenistan Dış Politikası (Bağımsızlıktan Bugüne)*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2002.
- Saparov, Durdy, *Turkmen Natural Gas Policy*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2003.
- Saparov, Serdar, *Türkmenistan Dış Politikası ve Uluslararası Güçlerle İlişkileri*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2004.
- Saparov, Tikeş, *Türk Cumhuriyetlerinden Kazakistan, Azerbaycan, Kırgızistan ve Türkmenistan'da Gelir Üzerinden Alınan Vergilerin İncelenmesi ve Değerlendirilmesi*, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, 2002.
- Sayan, Yüksel, *Türkmenistan'daki Mimari Eserler (2 Cilt)*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Van, 1998.
- Serenay, Mustafa, *Türkiye-Türkmenistan Ekonomik İlişkileri*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2000.
- Seyitgulliyev, Batry, *Bağımsızlık Sonrası Türkmenistan Cumhuriyeti'nde Kitle İletişim Araçlarının Durumu*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2004.
- Tajibayev, Hoşgeldi, *Türkmenistan'ın Mimarisinde Değişim ve Devamlılık*, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2007.
- Tan, Orhan, *Sosyal Yapı ve Sosyal Değişme Açısında Türkmenistan*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya, 1998.
- Terzioğlu, Süleyman Sırrı, *Orta Asya'da Azınlıklar Sorunu: Türkmenistan Örneği*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2001.
- Torayev, Babamurat, *Türkmenistan Tekstil Sanayinin Rekabet Analizi*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2008.
- Töreayev, Beşim, *Türkmenistan'ın Doğal Kaynaklarının Uluslararası Pazarlara Ulaştırma Alternatiflerinin Değerlendirilmesi*, Gebze

Üniversitesi Teknoloji Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli, 2005.

Turan, Serdar Can, *Globalleşme Sürecinde Orta Asya Cumhuriyetleri Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2001.

Uluslan, Evrim, *Kemalpaşa (İzmir) Yörükleri Halk Kültürünün Türkmenistan Halk Kültürü İle İlişkisi Üzerine Bir Araştırma*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2009.

Ussanepesov, Şöhrat, *Ekonomik Açından Türkmenistan Doğal Gaz Sektörüne Genel Bir Bakış*, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trabzon, 2008.

Yağşımuradov, Gulamilla, *Türkmenistan'da Hadis Kültürü (Hicri İlk Dört Asır ve Günümüz Örneğinde)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2002.

Yılbat, Bekir, *19. Yüzyıl Seyyahlarına Göre Türkmenistan Tarihi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2001.

II. Doktora Tezleri

Açıkgöz, Ömer, *Alternatif Politikalar Açısından Türkiye, Türkmenistan ve Azerbaycan Enerji Sektörlerinin Analizi*, Marmara Üniversitesi Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1998.

Arık, Hüseyin, *Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Orta Öğretim Kurumlarında Tarih Öğretimi ve Programları "Türkmenistan Örneği" (1917-1990)*, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Malatya, 2000.

Dinç, Ahmet, *19. Yüzyıl Sonu İle 20. Yüzyıl Türkmenistan'ın Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2004.

Dövletov, Velimurat, *Türkmenistan'da Yatırım Öncelikleri ve Finansman Kaynakları*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2000.

Erdem, Melek, *Dede Korkut Türkmenistan Varyantları*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 1998.

- Geldiniyazov, Aytmamet, *1918-1938 Yılları Arasında Türkiye ve Türkmenistan'ın Sosyal ve İktisadi Gelişmesinin Mukayeseli İncelenmesi*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir, 1998.
- Işık, Abdurrahman, *Serbest Piyasaya Geçiş Ekonomilerinde Gerçekleştirilen Reform Hareketleri ve Türkmenistan Örneği*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bursa, 2006.
- Kalenderoğlu, İhsan, *Sovyetler Birliği Döneminde Türkmenistan'da Folklor Politikaları ve Çalışmaları (1917-1954)*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2007.
- Muratgeldiev, Yalkapberdi, *Güneybatı Kopet Dağı (Türkmenistan) Florası*, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 1998.
- Nurmakhmatuly, Arman, *Kamu ve Özel Sektör İşletmelerindeki Yöneticilerin İş Etiği ve Bireyselleşmeye İlişkin Tutum ve Davranışları Üzerinde Kültürlerarası Bir Araştırma: Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Türkiye Örneği*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2009.
- Orazgılılıcov, Dövrən, *Türk ve Türkmenistan Hukukunda Ürün Paylaşım Sözleşmesi*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir, 2012.
- Rahmankulov, Fayzulla, *Türkmenistan'da Nasreddin Hoca Fıkraları*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir, 1998.
- Şahin, Halil İbrahim, *Türkmenistan Sahası Destancılık Geleneği ve Türkmen Destanları*, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Balıkesir, 2009.
- Uyar, Mehmet Ali, *Türkmenistan Türkçesi Ağızlarının Türkiye Türkçesi Ağızları İle Morfolojik Bağlantısı*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2004.

TEKSTİL TASARIMINDAKİ NESNELİ BEZEMELERİN İNCELENMESİ

Analyzing of Objective Motifs in Textile Design

H. Feriha AKPINARLI¹

Pınar ARSLAN²

1. (Prof. Dr.); Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi, Tekstil Tasarımı Bölümü, Ankara-Türkiye, ferihaak@gmail.com

2. (Arş. Gör. Dr.); Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi, Tekstil Tasarımı Bölümü, Ankara-Türkiye, pinar-arslan@windowslive.com

Öz: Tekstil tasarımı dokuma, örme, boya-baskı olmak üzere geniş bir alanı kapsamaktadır. Hammaddesi lif olan tekstil ürünlerinde insanlar duygularını, düşüncelerini, yaşadığı olayları ve inançlarını v.b. yansıtan desenleme ve süsleme yaparken sembolleri kullanmışlardır. Böylece semboller bir iletişim aracı olarak tekstil ürünlerinde yerini almıştır. Sembollerin işlendiği bezemeleri; bitkisel, geometrik, hayvansal, sembolik, nesneli, yazılı olarak gruplandırabiliriz. Bu bezemelerden nesneli bezemeler geleneksel tekstiller olan halı, kilim, işleme, kese, çorap vb. ürünlerde motif olarak kullanılmıştır. Bu çalışmadaki amaç tekstil tasarımında hangi tür nesneli bezemelerin kullanıldığı ve günümüze nasıl yansıdığını incelemektir. Araştırmada tarama yöntemi kullanılmıştır. Ulaşılabilen kaynaklardaki nesneli bezemeli tekstil ürünleri incelenmiş ve bunların anlamları ile yorumları tespit edilmiştir. Sonuç olarak kandil, vazo vb. nesneli bezemelerin yoğun olarak kullanıldığı ve bu motiflerin anlamları da tespit edilmiştir. Bu bildiride nesneli bezeme grubundan olan motifler görsellerle tanıtılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Tekstil tasarımı, desen, sembol, bezeme, nesneli bezeme

Abstract: Textile design involves an extensive area that is weaving, knitting, dye-printing, etc. People have used symbols reflecting on their emotions, their ideas, lived events and their beliefs, etc. While they make patterning and decoration in textile products which are raw material is fier. Thus, symbols as a communication tool have replaced in textile products. We can group as floral, geometric, figurative, symbolic, objective and calligraphy motifs that symbols were engraved. Objective motifs from these motifs have been used as motif in the carpet, rug, embroidery, pouch, sock, etc. Products which are traditional textiles. The aim of this study analyzes what kind of objective motifs use in textile design and how reflects in the present day. It has been used screening method in the research. It has been examined textile products with objective motif in the references that can reach and detected meanings and interpretation of these.

As a result, it has been detected that oil lamp, vase etc. Objective motifs used intensely and meanings of these motifs also. It will introduce motifs from objective motif group with pictures in this paper.

Keywords: Textile design, pattern, symbol, motif, objective motif

Giriş

Tekstil endüstrisi, hammaddelerin işlenmesi, iplik üretimi, boya, baskı, örme, dokuma olmak üzere çeşitli süreçlerden oluşmaktadır. Kumaşların üretimi kadar tasarlanması konusu önemlidir. Talep ve beklentilerin karşılanmasına yönelik endüstriyel amaçlı üretimin yanında tekstil ürünlerine görsel ve estetik özellikler kazandırılmaktadır (Bullón Pérez, González Arrieta, Hernández Encinas ve Queiruga-Dios., 2017: 16). Artan ihtiyacı karşılayabilmek amacıyla geleneksel üretimde değişimler yaşanmış olsa da geleneğin ve geleneksel tekstillerin yaşatılması ve sürdürülmesi önemlidir (Onuk ve Akpınarlı, 2005: 31).

Geleneksel tekstiller, ürün oluşturan geleneksel tekstiller ve süsleme, yüzey oluşturan geleneksel tekstiller olmak üzere 2 grupta toplanmaktadır. Ürün oluşturan geleneksel tekstillerin içerisinde dokumacılık (kirkitli, mekikli, çarpana dokumalar), tepme keçecilik, örücülük (araç ile yapılan el örücülüğü, araçsız yapılan el örücülüğü) yer almaktadır. Süsleme, yüzey oluşturan geleneksel tekstiller grubunda ise işlemecilik, boyacılık, baskıcılık yer almaktadır (Akpınarlı ve Üner, 2019: 134-135). Özellikle tekstil tasarımcıları baskı, dokuma, örme, teknolojisinin yanında renk, kompozisyon, doku, formların yanı sıra özellikle motifleri de kullanarak harmanlaması gerekmektedir (Studd, 2002: 36).

Geleneksel tekstil tasarımlarında motif, desen, renk ve kompozisyon özellikleri yöreden yöreye çeşitlilik göstermektedir. Motifler toplumların kültürel anlatım biçimini oluşturmaktadır. Motifler aracılığıyla duygu, düşünce, adet, gelenek, görenek, inanç, zevk vb. birçok unsur sembolik olarak ifade edilmektedir. Tekstil tasarımında kullanılan motifler her bir unsuru (ibrik, saksı, vazo, tabak v.b.) içermektedir. Bu unsurlar özelliklerine göre bezeme grupları altında yer almaktadır. Bezemeleri geometrik, figüratif, bitkisel, sembolik, yazılı, nesneli olarak sınıflandırabiliriz. Nesneli bezemeler ise somut olarak unsurları sembolize eden motiflerdir. Tekstil yüzey süslemesinde de bu bezeme türleri yoğun olarak yer almaktadır (Sevim ve Canay, 2013: 63). Sembolik anlatımları içeren motif dili geçmişten günümüze kültürler arasında ortak bir anlatım aracı halini almıştır. Dönemde döneme din, dil, mimari eserler değişse de motifler özelliklerini koruyarak geleceğe aktarılmıştır (Uğurlu, 1991: 78). Dönemin karakteristiğini anlatan en yalın ifade biçimi olan motifler, kendi içinde barındırdığı anlamlarıyla özgün bir üslup taşımaktadır (Birol ve Derman, 2018: 13).

Anadolu'nun çeşitli medeniyetlere ev sahipliği yapması sonucunda yöresel, geleneksel ve özgün birden çok anlama sahip kültürel semboller ortaya çıkmıştır. Bu semboller mitoloji, bilim, sanat, tasarım alanları olmak üzere geniş bir alana yayılmıştır. Bu alanlardan biri olan geleneksel tekstil tasarımlarında Anadolu halkı kendine özgü değerlerini, düşüncelerini, duygularını, üzüntülerini, mutluluklarını, yaşam tarzını dolaylı anlatabilmek amacıyla motifleri kullanmıştır (Güler vd., 2010: 29).

Kültürel sembolleri veya motifleri içeren tekstil ürünleri, inovatif tasarımları yaratmada, üretmede ve pazarlamada yardımcı olmakta ve bu sayede tekstil ürün tasarımları güçlü yönlelere sahip olmaktadır. Kültürel mirası ve yaratıcılığı birleştirerek oluşturulan tasarımlar mevcut ürün tasarımlarını geliştirebilmekte ve böylece kültürün yeniden canlanmasına katkı sağlayabilmektedir (Shin, Cassidy ve Moore, 2015).

Geleneksel tekstillerde yer alan ürünler kendine özgü motif özelliğine sahiptir. Bu motiflerden biri nesneli bezemelerdir. Bu çalışmanın amacı tekstil tasarım ürünlerinde işlenen nesneli bezemeler, unsurları olan nesneli motiflerin özellikleri ve günümüze tekstil ürünlerinde nasıl yansıdığını incelemektir.

Yöntem

Bu çalışmada tarama yöntemi kullanılmıştır. Araştırmancının evrenini saha çalışması yapmış olduğumuz Karadeniz, Ege, İç Anadolu, Akdeniz ve Güneydoğu Anadolu bölgelerindeki nesneli bezemeli tekstil ürünleri oluşturmaktadır. Araştırmancının örneklemini ise çeşitli ürünlerdeki farklı özellik taşıyan 102 adet nesneli bezeme motifli tekstil ürünü oluşturmaktadır. Bu ürünler; Rize (Hemşin, İyidere, Çamlıhemşin), Bolu (Göynük, Mengen), Çanakkale, Muğla (Milas, Fethiye), Konya, Balıkesir, Manisa-Kula, Şanlıurfa (Halfeti, Hilvan, Siverek, Suruç, Birecik, Bozova, Viranşehir, Merkez, Akçakale), Ankara, Kahramanmaraş, Mersin-Çamlıyayla, Yozgat yörelerine aittir.

Tekstil Tasarımında Nesneli Bezemelerin İncelenmesi

Anadolu'nun çeşitli yörelerinde yapmış olduğumuz alan çalışmaları kapsamında yapılan, basılı olan diğer yayınlar ve arşivdeki geleneksel tekstil ürünleri (halı, kilim, çorap, işleme v. b.) incelenerek nesneli bezemeler tespit edilmiştir. Elde edilen veriler doğrultusunda ürün türü, yöre adı, motif adı olmak üzere genel özellikler tablo haline getirilmiştir. İncelenen nesneli bezemelere ilişkin örnekler aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

İncelenen nesneli bezemeli tekstillerdeki ürün yöreleri ile ilgili veriler değerlendirilmiş, sonuçları Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1. Ürünlerin yöre dağılımı

Yöre		f	%	Genel Toplam	%
Rize	Hemşin	12	11,76	43	42,15
	İyidere	2	1,96		
	Çamlıhemşin	29	28,43		
Bolu	Göynük	5	4,90	14	13,72
	Mengen	9	8,82		
Muğla	Milas	2	1,96	9	8,82
	Fethiye	7	6,86		
Manisa	Kula	1	0,98	1	0,98
Şanlıurfa	Halfeti	2	1,96	21	20,58
	Hilvan	1	0,98		
	Siverek	3	2,94		
	Suruç	2	1,96		
	Birecik	1	0,98		
	Bozova	1	0,98		
	Viranşehir	3	2,94		
	Merkez	7	6,86		
	Akçakale	1	0,98		
Konya		2	1,96	2	1,96
Balıkesir		1	0,98	1	0,98
Çanakkale		1	0,98	1	0,98
Yozgat-Divanlı Köyü		1	0,98	1	0,98
Mersin-Çamlıyayla		2	1,96	2	1,96
Kahramanmaraş		2	1,96	2	1,96
Ankara		5	4,90	5	4,90
Toplam		102	100	102	100

N: 102

Tablo 1 incelendiğinde; incelenen nesnelli bezemeli tekstil ürünlerinin en yüksek değerle % 28,43'ünün Rize Çamlıhemşin yöresine ait olduğu, en düşük değerle % 0,98'inin Manisa Kula, Şanlıurfa Hilvan, Birecik, Bozova, Akçakale, Balıkesir, Çanakkale ve Yozgat-Divanlı Köyü yörelerine ait olduğu görülmektedir. Yörelerin genel dağılım oranı değerlendirildiğinde ise; yoğun olarak Rize ve Şanlıurfa illeri olduğu tespit edilmiştir. Buna göre; nesnelli bezemeli tekstiller çoğunlukla Rize Çamlıhemşin yöresine aittir.

İncelenen nesnelli bezemeli tekstillerdeki ürün türü ile ilgili veriler değerlendirilmiş, sonuçları Tablo 2'de yer almaktadır.

Tablo 2. Ürün türü dağılımı

Ürün Türü	f	%
Çorap ve patik	44	43,13
İşleme örtüler	17	16,66
Dokuma örtüler	8	7,84
Oya	3	2,94
Yastık	1	0,98
Yaygı	24	23,52
Dantel	5	4,90

Toplam	87	100
--------	----	-----

N: 102

Tablo 2 incelendiğinde; Çorap ve patik, işleme örtüler, dokuma örtüler, oya, yastık, yaygı ve dantel olmak üzere 7 farklı nesneli bezemeli tekstil ürünü yer almaktadır. İncelenen tekstil ürünlerinin en yüksek değerle % 43,13'ünün çorap ve patik olduğu, en düşük değerle % 0,98'in yastık olduğu görülmektedir. Buna göre; incelenen tekstil ürünleri çoğunlukla çorap ve patik türündedir.

İncelenen nesneli bezemeli tekstil ürün görselleri şöyledir;

Çorap ve patik

Hemşin

İyidere

Çamlıhemşin

Mengen- Pazarköy

İşleme örtüler

Göynük

Göynük

Mengen

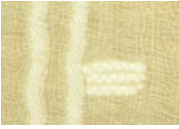
Şanlıurfa

Aksaklar Köyü

Aksaklar Köyü

Merkez

Dokuma örtüler

Şanlıurfa

Şanlıurfa

Fethiye

Fethiye

Üzümlü

Üzümlü

Oya

Mersin Çamlıyayla

Mersin Çamlıyayla

Şanlıurfa Halfeti

Yastık

Mengen Teberikler Köyü

Yaygı

Yozgat

Çanakkale

Şanlıurfa

Konya

Divanlı Köyü

Dantel

Ankara

Ankara

Ankara

Ankara

İncelenen tekstil ürünlerinde kullanılan nesneli bezemeler ile ilgili veriler değerlendirilmiş, sonuçları Tablo 3'te yer almaktadır.

Tablo 3. Kullanılan nesneli bezeme

Nesneli Bezeme	f	%
Çengel	45	37,81
Yıldız	1	0,84
Tarak	4	3,36
Muska	3	2,52
Bayram şekeri	2	1,68
Değirmen Çarkı	1	0,84
Tırnak	1	0,84
Sepet	1	0,84
Saksı	3	2,52
Şamdan	1	0,84

Kilim deseni	7	5,88
Mantı nakışı	4	3,36
Tokmaklı	1	0,84
Kartopu	3	2,52
Cami	1	0,84
Günbatımı	1	0,84
Yelpaze	1	0,84
İğnelik	1	0,84
Bisiklet tekeri	1	0,84
Sıradağlar	1	0,84
Kayık	1	0,84
Hükümet düğmesi	1	0,84
Sandık	2	1,68
Mekik	1	0,84
Çomak	4	3,36
Anahtar	2	1,68
Akarsu	1	0,84
Gamalı haç (güneş çemberi)	1	0,84
Vazo	5	4,20
İbrik	1	0,84
Pencere	5	4,20
Tabak	3	2,52
Kılıç	1	0,84
Göl	2	1,68
Ayna	2	1,68
Boncuk	2	1,68
Gerdanlık	1	0,84
Direkli	1	0,84
Toplam	119	100

N: 102

Tablo 3 incelendiğinde; incelenen tekstil ürünlerinde kullanılan nesneli bezemenin en yüksek değerle % 37,81'inin çengel motifi olduğu, en düşük değerle % 0,84'ünün yıldız, değirmen çarkı, tırnak, sepet, şamdan, tokmaklı, cami, günbatımı, yelpaze, iğnelik, bisiklet tekeri, sıradağlar, kayık, hükümet düğmesi, mekik, akarsu, gamalı haç (güneş çemberi), ibrik, kılıç, gerdanlık, direkli motifleri olduğu görülmektedir. Buna göre; incelenen tekstil ürünlerinde nesneli bezeme olarak çoğunlukla çengel motifi kullanıldığı tespit edilmiştir. Tekstil ürünleri açısından değerlendirildiğinde ise; çorap ve patiklerde çengel motifleri ile yoğun olarak karşılaşıldığı söylenebilmektedir. Çengel motifi ise zıtlıkları ifade ederek insanlar arası uyumu ve birlikteliği sembolize etmektedir (Kayabaşı ve Yanar, 2013: 182).

Çengel motifi:

Çamlıhemşin Ayder (Çengel) Hemşin Yaltkaya (Çengel) Hemşin (Çengel)

Hemşin (Çengel) Hemşin (Çengel) Hemşin (Çengel) İyidere (Çengel)

İyidere (Çengel) Çamlıhemşin (Çengel) Çamlıhemşin (Çengel) Çamlıhemşin (Çengel)

Çamlıhemşin (Çengel) Çamlıhemşin (Çengel) Çamlıhemşin (Çengel) Çamlıhemşin
(Çengel)

Çamlıhemşin (Çengel) Çamlıhemşin (Çengel) Çamlıhemşin (Çengel)

Çamlıhemşin (Çengel) Çamlıhemşin (Çengel) Çamlıhemşin (Çengel) Çamlıhemşin
Ayder (Çengel)

Çamlıhemşin Ayder (Çengel) Çamlıhemşin Ayder (Çengel) Çamlıhemşin Ayder
(Çengel)

Çamlıhemşin Ayder (Çengel) Çamlıhemşin Ayder (Çengel) Çamlıhemşin Ayder
(Çengel)

Hemşin (Çengel) Çamlıhemşin (Çengel) Hemşin (Çengel) Hemşin (Çengel) Hemşin
(Çengel)

Hemşin (Çengel) Hemşin (Çengel) Çamlıhemşin Ayder (Çengel) Çamlıhemşin (Çengel)

Çamlıhemşin (Çengel) Çamlıhemşin (Çengel) Çamlıhemşin (Çengel) Çamlıhemşin
(Çengel)

Yozgat Divanlı Köyü (Çengel) Konya (Çengel) Şanlıurfa Suruç (Çengel) Muğla Milas
(Çengel)

Figür 1. Çengel motifi görselleri

Saksı motifi:

Göynük Çubuk Köyü (Saksı) Göynük Aksaklar Köyü (Saksı) Göynük Gerişler Köyü (Saksı)

Figür 2. Saksı motifi görselleri

Tarak motifi:

Göynük Dağ şeyhleri Köyü (Tarak) Kahramanmaraş (Tarak) Şanlıurfa Merkez Germiş Köyü (Tarak)

İyidere (Tarak)

Figür 3. Tarak motifi görselleri

Kilim motifi:

Mengen Pazarköy (Kilim deseni) Fethiye Üzümlü (Kilim) Fethiye Üzümlü (Kilim)

Fethiye Üzümlü (Kilim) Fethiye Üzümlü (Kilim) Fethiye Üzümlü (Kilim)

Fethiye Üzümlü (Kilim)

Figür 4. Kilim motifi görselleri

Mantı nakışı motifi:

Mengen Merkez (Mantı nakışı) Mengen Teberikler Köyü (Mantı nakışı) Mengen Gökçesu Turna Köyü (Mantı nakışı)

Mengen Teberikler Köyü (Mantı nakışı)

Figür 5. Mantı nakışı motifi görselleri

Tokmaklı motifi:

Mengen Merkez (Tokmaklı)

Figür 6. Tokmaklı motifi görseli

Kartopu motifi:

Mengen Merkez (Kartopu)

Mengen Merkez (Kartopu)

Mengen Merkez (Kartopu)

Figür 7. Kartopu motifi görselleri

Vazo motifi:

Şanlıurfa (Vazo)

Şanlıurfa (Vazo)

Manisa Kula (Vazo)

Şanlıurfa Hilvan Uluyazı Köyü (Vazo)

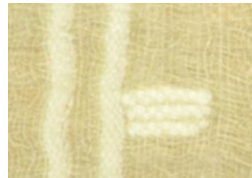
Şanlıurfa Suruç (Vazo)

Figür 8. Vazo motifi görselleri

Sandık motifi:

Yozgat Divanlı Köyü (Sandık)

Şanlıurfa (Sandık)

Figür 9. Sandık motifi görselleri

Muska motifi:

Şanlıurfa (Muska) Kahramanmaraş (Muska)

Figür 10. Muska motifi görselleri

Hükümet düğmesi motifi:

Mersin Çamlıyayla (Hükümet düğmesi)

Figür 11. Hükümet düğmesi motifi görseli

Kayık motifi:

Mersin Çamlıyayla (Kayık)

Figür 12. Kayık motifi görseli

Sıradağlar motifi:

Ankara (Sıradağlar)

Figür 13. Sıradağlar motifi görseli

Bisiklet tekeri motifi:

Ankara (Bisiklet tekeri)

Figür 14. Bisiklet tekeri motifi görseli

İğnelik motifi:

Ankara (İğnelik)

Figür 15. İğnelik motifi görseli

Yelpaze motifi:

Ankara (Yelpaze)

Figür 16. Yelpaze motifi görseli

Günbatımı motifi:

Ankara (Günbatımı)

Figür 17. Günbatımı motifi görseli

Çomak motifi:

Fethiye Üzümlü (Çomak) Fethiye Üzümlü (Çomak) Fethiye Üzümlü (Çomak)

Fethiye Üzümlü (Çomak)

Figür 18. Çomak motifi görselleri

Cami motifi:

Şanlıurfa (Cami)

Figür 19. Cami motifi görseli

Anahtar motifi:

Çanakkale (Anahtar) Balıkesir (Anahtar)

Figür 20. Anahtar motifi görselleri

Akarsu motifi:

Muğla Milas (Akarsu)

Figür 21. Akarsu motifi görseli

Gamalı haç - güneş çemberi motifi:

Konya (Gamalı haç - güneş çemberi)

Figür 22. Gamalı haç - güneş çemberi motifi görseli

İbrik motifi:

Balıkesir (İbrik)

Figür 23. İbrik motifi görseli

Bayram şekerı motifi:

Şanlıurfa Halfeti (Bayram şekerı) Hemşin Yaltkaya (Bayram şekerı)

Figür 24. Bayram şekerı motifi görselleri

Yıldız motifi:

Hemşin (Yıldız)

Figür 25. Yıldız motifi görseli

Değirmen çarkı motifi:

Çamlıhemşin (Değirmen çarkı)

Figür 26. Değirmen çarkı motifi görseli

Sepet motifi:

Çamlıhemşin (Sepet)

Figür 27. Sepet motifi görseli

Tırnak motifi:

Çamlıhemşin (Tırnak)

Figür 28. Tırnak motifi görseli

Şamdan motifi:

Göynük Aksaklar Köyü (Şamdan)

Figür 29. Şamdan motifi görseli

Pencere motifi:

Şanlıurfa Birecik (Pencere) Şanlıurfa Bozova Salıca Köyü (Pencere) Şanlıurfa
Viranşehir Dikili Köyü (Pencere)

Şanlıurfa Viranşehir Dikili Köyü (Tabak, pencere) Şanlıurfa Viranşehir Dikili Köyü
(Pencere)

Figür 30. Pencere motifi görselleri

Mekik motifi:

Şanlıurfa (Mekik)

Figür 31. Mekik motifi görseli

Tabak motifi:

Şanlıurfa Bozova Salıca Köyü (Tabak)

Şanlıurfa Siverek (Tabak)

Şanlıurfa Viranşehir Dikili Köyü (Tabak)

Figür 32. Tabak motifi görselleri

Kılıç motifi:

Şanlıurfa Viranşehir Dikili Köyü (Kılıç)

Figür 33. Tabak motifi görseli

Boncuk motifi:

Şanlıurfa- Halfeti Sağdakkaya Köyü (Boncuk)

Şanlıurfa Akçakale (Boncuk)

Figür 34. Boncuk motifi görselleri

Göl motifi:

Şanlıurfa Siverek Mızır Köyü (Göl)

Şanlıurfa Siverek Karakeçili (Göl)

Figür 35. Göl motifi görselleri

Ayna motifi:

Şanlıurfa Akçakale (Ayna)

Şanlıurfa Siverek Mızar Köyü (Ayna)

Figür 36. Ayna motifi görselleri

Gerdanlık motifi:

Şanlıurfa Akçakale (Gerdanlık)

Figür 37. Gerdanlık motifi görseli

Direkli motifi:

Şanlıurfa Merkez (Direkli)

Figür 38. Direkli motifi görseli

Sonuç

Tekstil tasarımıda üretilen ürünlerde bezeme ve bezeme unsuru olan motif zenginliklerinin yoğun olduğu bilinmektedir. Günlük yaşamımızda kullanılan nesneler üretilen çorap, halı, kilim, oya, kumaş v.b. ürünlerde sembol olarak kullanılmıştır. Bezeme türleri içerisinde nesneli bezemeler grubunda 38 adet motif tespit edilmiştir. Özellikle çengel, tarak, kilim deseni, mantı nakışı, çomak, vazo, pencere v.b. motifler yoğun olarak işlenmiştir. Bu çalışmada 12 adet yöre ve köylerinden tespit edilen 102 adet ürün üzerinde yapılan çalışma sonucunda yoğun olarak çengel motifinin kullanıldığı, bu motifin çoğunlukla çorap ve patiklerde yer aldığı tespit edilmiştir. Geleneksel ürünler üzerinde bulunan bu motiflerin günümüz tekstillerinde kullanılması, Türk kimlik ve kültürünün yaşatılması ve gelecek nesillere aktarılması açısından önemlidir.

Kaynakça

1. Akpınarlı, H. F. ve Kuru, S. (2014). Yeşil Üzümlü Dokumaları Geleneksel Giysileri ve Çağdaş Tasarımlar. Muğla: Arya Reklam ve Danışmanlık.
2. Akpınarlı, H. F. ve Üner, İ. (2019). Geleneksel Tekstillerin Özellikleri ve Çeşitleri. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi , (34) , 133-145 . DOI: 10.30794/pausbed.451543.
3. Anonim. (2006). Türk El Dokuması Halılar. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
4. Birol, İ. A. ve Derman, Ç. (2018). Türk Tezyîni San'atlarında Motifler. (15. Baskı). İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.
5. Bullón Pérez, J., González Arrieta, A., Hernández Encinas, A., ve Queiruga-Dios, A. (2017). Manufacturing Processes in the Textile Industry. Expert Systems for Fabrics Production. ADCAIJ: Advances in Distributed Computing and Artificial Intelligence Journal Regular Issue, Vol. 6 N. 4 (2017), 17 -23 eISSN: 2255-2863. DOI: <http://dx.doi.org/10.14201/ADCAIJ20176417> 23.
6. Güler, M., Akpınarlı, H. F., Ortaç, H. S., Büyükyazıcı, M., Erkaplan, E. ve Kurt, Gülten. (2010). Hemşin Çamlıhemşin El Örgüsü Çoraplar. Ankara: Hazar Reklam Matbaacılık San. ve Tic. Ltd. Şti.
7. Güler, M., Akpınarlı, H. F., Soysaldı, A., Ülger, N., Balkanal, Z., Kurt, G. ve Ketencioğlu Koçak, E. (2013). Mengen El Sanatları. Bolu.
8. Kayabaşı, N., Yanar, A. (2013). Türk El Sanatlarında Kullanılan Nazar Motifleri ve Alevilerde Nazar İnancı. Türk Kültürü Ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi. 65, 169-184.
9. Onuk, T. ve Akpınarlı, H. F. (2002). Cumhuriyetten Günümüze El Sanatlarının Doğuşu, Gelişimi, Sosyal Kültürel Eğitim ve Ekonomik İlişkileri Bakımından Bugünkü Durumu ve Geleceği. V. Türk Kültürü Kongresi Cumhuriyetten Günümüze Türk Kültürünün Dünü, Bugünü ve Geleceği bildiriler kitabı içinde (ss. 27-60). Ankara.
- 10.Özbaşı, T., Çetintaş V., Köklü Kasaplı, H., Başaran, F. N., Ülger, - N., Çıttır Bahar, T. ve Toktaş, P. (2010). Göynük El Sanatları, Gazi Üniversitesi Türk El Sanatları Araştırma ve Uygulama Merkezi. Ankara: Sistem Ofset.
11. Sevim, K., Canay, A. (2013). Anadolu'da Üretilen Kilim Motiflerinden Bukağı Motifi ve Bu Motifden Çıkan Seramik Çalışmalar 1, Cilt 2, Sayı 6, DOI: 10.7816/idil-02-06-05.

12. Shin, M. J, Cassidy, T. ve Moore, E. M. (2015). Design Reinvention for Culturally Influenced Textile Products: Focused on Traditional Korean Bojagi Textiles. *Fashion Practice*, 7 (2). 175 - 198. ISSN 1756-9370.
13. Studd, R. (2002) The Textile Design Process, *The Design Journal*, 5:1, 35-49, DOI: 10.2752/146069202790718567.
14. Uğurlu, A. (1991). “Anadolu Dokumalarında Motif Felsefesi”, *Tekstil ve Mühendis Dergisi*, Yıl: 5, Sayı: 26, s. 76-82.

TEKSTİL TASARIMI ALANINDA YAZILAN LİSANSÜSTÜ TEZLERDEKİ KONULARIN İNCELENMESİ

*Analyzing Of Graduate Dissertations' Subjects Written In Textile
Design Area*

Pınar ARSLAN

*(Arş. Gör. Dr.); Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Sanat ve Tasarım
Fakültesi, Tekstil Tasarımı Bölümü, Ankara-Türkiye,
pinar-arslan@windowslive.com*

Öz: Dünyada tekstil endüstrisindeki rekabetin sürdürülmesinde en önemli konu tasarımıdır. Uygulanan tasarımlar çağın ihtiyaçlarına yönelik inovatif ve uygulanabilir çözümler sunması gerekmektedir. Bu nedenle tasarımı bilgi, beceri, özgün ürün anlayışı ile geliştirilen yaratıcı fikirlerin pratikte doğru metotlarla uygulanması için bilimsel ve akademik alanda yapılan çalışmalar önemlidir. Bu çalışma; Tekstil Tasarımı alanında Gazi Üniversitesi ve Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesinde yapılmış olan lisansüstü tezlerde konuların hangi alanlarda yoğunlukta olduğunu tespit etmek ve tekstil tasarımı konusunda çalışanlara kaynak oluşturmayı amaçlamaktadır. Tarama yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın örneklemini 2016-2019 yılları arasında Tekstil Tasarımı alanında yapılan yüksek lisans ve doktora tezleri oluşturmaktadır. Araştırma kapsamında Ulusal Tez Merkezi'nden ulaşılabilen toplam 23 lisansüstü tez incelenmiştir. Bu tezlerden 7'si doktora ve 16'sı yüksek lisans düzeyinde hazırlanmıştır. Tezlerin incelenmesi sonucunda; yöresel dokumacılık (kumaş, kilim, halı) ve örücülük sanatının çağdaş ürün tasarımlarına dönüşmesi, bitkisel boyacılık, tepme keçede bitim işlemlerinin tespiti üzerine deneysel çalışma, ekolojik baskı konusunda ürün tasarımları, tekstil tasarımıya yönelik kurs eğitimi, üç boyutlu yazıcı teknolojisiyle geliştirilen tasarımların performans ve konfor ölçümü, endüstriyel dokuma teknolojisiyle geliştirilen kumaş tasarımları, elektronik tekstil ürün tasarımı, geleneksel halılarda renk ölçümü vb. konularında çalışmalar yapıldığı tespit edilmiştir, Bildiride incelenen tezlerdeki konuların özellikleri detaylı olarak sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Tasarım, tekstil tasarımı, doktora tezi, yüksek lisans tezi, tez konusu

Abstract: The most important issue is design in maintaining the competition in the textile industry in the world. Applied designs should require to present inovative and applicable solutions aimed at necessities of age. For this reason, it is substantial studies which are made in scientific and academic area to be applied accurate methods in practice of creative ideas developed with information, ability, original product understanding in design. This study aims to determine in which areas the subjects are

concentrated in graduate dissertations that have been made in Gazi University and Ankara Hacı Bayram Veli University in the field of textile design and to create resources to employees the subject of textile design. Scanning method has been used. The sample of the study is consisted of master and doctoral thesis made in Textile Design area between 2016 and 2019 years. Within the scope of research has been examined a total of 23 graduate dissertations which can be accessed from National Thesis Center. 7 of these dissertations has been prepared at doctoral and 16 of these at master's level. As a result of examining dissertations; it has been established studies which are made in subjects transformation of contemporary product design of regional weaving (fabric, carpet, rug) and knitting art, natural dyeing, an experimental study on detection of finishing operations on compressed felt, product designs about ecological printing, course education for textile design, measurement of performance and comfort of designs developed by 3d printing technology, fabric designs developed by industrial weaving technology, electronic textile product design, color measurement in traditional carpets etc. The characteristics of the subjects in the dissertations examined in the paper will be presented in detail.

Keywords: Design, textile design, PhD thesis, master's thesis, thesis subject

GİRİŞ

Günümüzde değişimin hızla gözlendiği dönemde, teknoloji, tasarım ve inovasyon kavramları üzerinde ağırlıklı olarak durulmaktadır. Bu kavramlar ulusal ve uluslararası platformda söz sahibi olmanın anahtarıdır. Kurumların farklı paydaşlarla bir araya gelmesi sonucunda ortak çalışma alanları ortaya çıkmaktadır. Özellikle eğitim sektörü bu kurumların arasında ön planda yer almaktadır.

Ülkenin eğitim sektörü içinde yer alan yükseköğretim kurumları sahip oldukları bilimsel değerler ışığında topluma vizyon kazandırmakta ve yön vermektedir. Problemleri bilimsel temellere dayandırarak çözümler sunulması, akademik ve bilimsel anlamda donanımlı insan gücünün topluma kazandırılması, öğrenilen bilgi, beceri, alışkanlık ve tutumların kullanılarak katma değeri yüksek ürünler geliştirilmesine yönelik çalışmalar vb. yükseköğretim kurumlarının önemli katkıları arasındadır (Çiçek ve Işık, 2016: 480).

Yükseköğretim ön lisans, lisans ve lisansüstü olmak üzere çeşitli süreçlerden oluşmaktadır. Lisansüstü eğitimin amaçları 20.04.2016 tarihli ve 29690 sayılı Resmi gazetede Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği'nde yayınlanmıştır. Buna göre; ilgili yönetmeliğin madde 6(1)'de "tezli yüksek lisans programının öğrencinin bilimsel yöntemlerden yararlanarak bilgiye ulaşmasını, ulaşılan bilgiyi derleyerek, yorumlama ve

değerlendirmesinden, madde 15(1)'de ise doktora programının, öğrenciye bağımsız araştırma yapmasını, araştırma problemini daha geniş ele almasını ve irdelemesini, yorumlama, analiz ve sentez basamaklarına ulaşmak için gerekli becerileri kazandırmasından" söz edilmektedir (URL 1)

Lisansüstü eğitimin çok çeşitli işlevleri arasında yenilikçi çözüm arayışı, üst düzeyde alanda uzmanlaşma sağlanması, eğitim ve sektördeki niteliği artırıcı çalışmalara yönelmesi, yetişen neslin günün şartları doğrultusunda bilgi ve beceri kazandırılması, kültürel, ekonomik, toplumsal bileşenleri bir araya getirici inovatif çalışmaların yapılması, ekonomik açıdan faydalı model oluşturması, disiplinlerarası işbirliği sonucunda ülke ekonomisine büyük ölçüde katkıda bulunulması vb. sayılabilmektedir (Karaman ve Bakırcı, 2010: 103).

Lisansüstü eğitimin sürecinde edinilen kazanımların yanında lisansüstü verebilecek düzeydeki üniversitelerin belirli bir donanım ve yeterliliğe sahip olması beklenmektedir. Bu beklentiler içerisinde iyi bir akademisyen kadrosu, bilimsel çalışmaların uygun şekilde yapılabilmesi için gerekli araç, gereçlerin temin edilmesi, teknolojik bakımdan gelişmiş laboratuvar, atölyelerin vb. olmak üzere fiziki ortamların kurulması, üniversitenin dışında gerekli testlerin, uygulamaların yapılabilmesi için ulusal – uluslararası alanda çalışan akademik veya sektörden kişilerle işbirliğinin sağlanmasına yönelik anlaşmalar yapılması vb. yer almaktadır.

Ülkemizde 14 üniversitede tezli/tezsiz yüksek lisans, sanatta yeterlik ve doktora olmak üzere lisansüstü eğitim programları bulunmaktadır. Tezli yüksek lisans, sanatta yeterlik ve doktora programların mezun olunabilmesi için tez hazırlamak gerekmektedir. Hazırlanan tezlerde çeşitli konulara değinilmektedir. Lisansüstü eğitim veren kurumlar arasında Gazi Üniversitesi'nden ayrılan Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi yer almaktadır.

Bu çalışmada Tekstil Tasarımı alanında Gazi Üniversitesi'nden ayrılan birimlerle 2018 yılında kurulan Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi'nde (Url 2) yapılmış olan yüksek lisans ve doktora tezleri incelenmiştir. Araştırma kapsamında Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü'nde devam eden tez konularının incelenerek, tekstil tasarımı alanında çalışanlar için ağırlıklı tez konularını saptamayı amaçlamaktadır.

YÖNTEM

Araştırmada yöntem olarak tarama yöntemi kullanılmıştır. Tekstil Tasarımı Anabilim Dalı 2013-2014 Eğitim Öğretim hayatına başlamış ve 2016 yılında ilk lisansüstü mezunlarını vermiştir. Tekstil Tasarımı Anabilim Dalı tezli yüksek lisans ve doktora programı Türkiye'de sadece

Gazi Üniversitesi ve Gazi Üniversitesi'nden ayrılan birimlerle 2018 yılında kurulan Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi'nde yürütülmektedir. Günümüze kadar Tekstil Tasarımı Anabilim Dalı lisansüstü programdan mezun olan lisansüstü öğrencilerin diplomaları Gazi Üniversitesi adıyla verilmiştir. Bu bağlamda; araştırmanın evrenini Gazi Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü'nde 2016-2019 yılları arasında Tekstil Tasarımı alanında yapılan yüksek lisans ve doktora tezleri oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise Ulusal Tez Merkezi'nden ulaşılabilen 7'si doktora ve 16'sı yüksek lisans düzeyinde olmak üzere toplam 23 adet lisansüstü tez oluşturmaktadır. Tezler incelenmiş, elde edilen veriler tablo haline getirilerek değerlendirilmiştir.

TEKSTİL TASARIMI ALANINDA YAZILMIŞ OLAN LİSANSÜSTÜ TEZLERİN İNCELENMESİ

Tekstil tasarımı alanında yazılmış olan lisansüstü tezlerle ilgili Ulusal Tez Merkezi, Gazi Üniversitesi ve Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi kütüphaneleri incelenmiş, ilgili danışman hocalar ile görüşülerek tezler temin edilmiştir. Ulusal Tez Merkezi'ndeki verilere dayalı olarak tezlerin değerlendirilebilmesi için kriterler belirlenmiştir. İncelenen tezlerin genel özellikleri aşağıdaki tabloda kapsamlı olarak yer almaktadır (Bkz. Tablo 1).

Tablo 1. Lisansüstü tezlerin özellikleri

Tez no	Tezi Hazırlayan	Danışman	Yıl	Tez Adı	Üniversite	Tez Türü	Konu	Alan	Yöntem	Veri Toplama Araçları	İller
551443	PINAR ARSLAN	Prof. Dr. H. Feriha Akınarlı	2019	Jakarlı dokuma tasarım süreci ve kumaş tasarımlarında Osmanlı sultanları	Gazi Üni	Doktora	Güzel Sanatlar	Dokuma	Tarama Yöntemi Deneme Yöntemi	Literatür Tarama Bilgi Formu Anket Formu Gözlem Formu Subjektif Değerlendirme Ölçeği	Ankara Bursa Uşak
533155	CANSU TAMBAŞ	Prof. Dr. H. Feriha Akınarlı	2019	Ekolojik baskıda farklı yüzey ve teknikler kullanılarak yeni tekstil yüzeyleri oluşturma	Gazi Üni	Yüksek Lisans	Güzel Sanatlar Tekstil ve Tekstil Mühendisliği	Baskı	Tarama Yöntemi Deneme Yöntemi	Literatür Tarama Reçete Formu Subjektif Değerlendirme Ölçeği	Antalya Ankara İzmir Giresun

551951	CANSEL ÖZEL DUYAR	Prof. Dr. Sema TAĞI	2019	Doğal mordanlar ve farklı bitkilerle ekolojik baskı uygulamaları	Gazi Üni	Yüksek Lisans	Güzel Sanatlar Tekstil ve Tekstil Mühendisliği = Mühendisliği	Baskı	Tarama Yöntemi Deneme Yöntemi	Literatür Tarama Reçete Formu	-
447625	İSMAIL BALTACI	Prof. Dr. H. Feriha	2016	Şanlıurfa tepme keçeciliğinin yeni tasarımlarda kullanılması	Gazi Üni	Yüksek Lisans	El Sanatları Güzel Sanatlar Tekstil ve Tekstil	Dokusuz Yüzey	Tarama Yöntemi	Literatür Tarama Görüşme Formu Bilgi Formu	Şanlıurfa
452101	NIHAL YURT	Prof. Dr. H. Feriha Akınarlı	2017	Şahmeran motifinin yorumlanara k tekstil tasarımında uygulanabilir liği	Gazi Üni	Yüksek Lisans	Giyim Endüstrisi Tekstil ve Tekstil Mühendisliği	Motif	Tarama Yöntemi	Literatür Tarama Bilgi Formu	-
510530	AHMET AYTAÇ	Prof. Dr. H. Feriha Akınarlı	2018	Konya müzelerinde bulunan yöre halılarının renk ölçümü ve yüzey tasarımlarını n değerlendiril mesi	Gazi Üni	Doktora	El Sanatları	Dokuma	Tarama Yöntemi	Literatür Tarama Bilgi Formu	Konya
488675	ÖZGE KILIÇ	Prof. Dr. H. Feriha Akınarlı	2018	Tepme keçe yüzeylerde bitim (Apri) işlemleri üzerine deneysel bir çalışma	Gazi Üni	Doktora	El Sanatları Güzel Sanatlar	Dokusuz Yüzey	Tarama Yöntemi Deneme Yöntemi	Literatür Tarama Bilgi Formu Anket Formu Deney Formu	Ankara Konya İzmir Afyon
498926	ÖZGE ÖZTÜRK	Prof. Dr. H. Feriha Akınarlı	2018	Giresun bölgesindeki bitkisel boyarmaddelerle boyanan ipliklerin tekstil tasarımında kullanılması	Gazi Üni	Yüksek Lisans	Güzel Sanatlar Tekstil ve Tekstil Mühendisliği	Bitkisel Boya	Tarama Yöntemi Deneme Yöntemi	Literatür Tarama Görüşme Formu Reçete Formu Subjektif Değerlendiril me Ölçeği	Giresun
560598	GİZEM GEM	Prof. Dr. H. Feriha Akınarlı	2019	Elazığ ili geleneksel dar dokumaların da kullanılan motiflerin endüstriyel dar dokumaların da değerlendiril mesi	Gazi Üni	Yüksek Lisans	Güzel Sanatlar	Dokuma	Tarama Yöntemi Deneme Yöntemi	Literatür Tarama Bilgi Formu Anket Formu	Elazığ İstanbul

488678	BERKAY ERDAL	Doç. Dr. H. Sinem SANLI	2018	Art deco akımından esinlenilerek ebrulu tekstil yüzeylerinde şablon baskı uygulamaları	Gazi Üni	Yüksek Lisans	Güzel Sanatlar Tekstil ve Tekstil Mühendisliği	Baskı	Tarama Yöntemi Deneme Yöntemi	Literatür Tarama ???	-
447627	MUSTAFA OĞUZ GÖK	Doç. Dr. Banu Hatice GÜRCÜM	2016	Elektronik tekstiller alanında kullanılan devre ve iletken materyallerin dokuma kumaş yapısına entegrasyonu	Gazi Üni	Doktora	Güzel Sanatlar Tekstil ve Tekstil Mühendisliği	Elektronik Tekstil	Tarama Yöntemi Deneme Yöntemi	Literatür Tarama Devre Üretimi Prototip Tasarım	-
447626	MEHMET ZAHİT BİLİR	Doç. Dr. Banu Hatice	2016	Balistik koruyucu elektronik tekstil ürün tasarımı	Gazi Üni	Doktora	Güzel Sanatlar Tekstil ve Tekstil Mühendisliği	Elektronik	Tarama Yöntemi Deneme Yöntemi	Literatür Tarama Devre Üretimi	-
488616	ASLIHAN ÇİFÇİ	Doç. Dr. Banu Hatice GÜRCÜM	2017	Kayseri ili çorap ve patiklerindeki motiflerin tekstil tasarımına uygulanması	Gazi Üni	Yüksek Lisans	El Sanatları Tekstil ve Tekstil Mühendisliği	Motif	Tarama Yöntemi Deneme Yöntemi	Literatür Tarama Görüşme Formu Bilgi Formu	Kayseri
538258	RABIHA YILDIRIM	Prof. Dr. Banu Hatice GÜRCÜM	2019	Adıyaman ili Bedeni kılımlarının renk, motif ve kompozisyon özelliklerinin incelenmesi ve tekstil tasarımlarına aktarılması	Gazi Üni	Yüksek Lisans	El Sanatları Tekstil ve Tekstil Mühendisliği	Motif	Etnografik Araştırma Yöntemi	Literatür Tarama Görüşme Formu Bilgi Formu	Adıyaman
498928	CENNET ŞEYMA KARABACAK	Doç. Dr. Sema TAĞI	2018	Farklı tip kumaş ve boya kullanımının ebru tekstil ürünlerinin kalitesine etkisi	Gazi Üni	Yüksek Lisans	Güzel Sanatlar Tekstil ve Tekstil Mühendisliği	Ebru	Tarama Yöntemi Deneme Yöntemi	Literatür Tarama Deney Yöntemi	-
510740	EMEL ÇOLAK	Doç. Dr. Sema TAĞI	2018	Edirne Arkeoloji ve Etnografya Müzesi'nde bulunan halıların motiflerinin yeni tasarımlarda kullanılması	Gazi Üni	Yüksek Lisans	El Sanatları	Dokuma	Tarama Yöntemi Deneme Yöntemi	Literatür Tarama Bilgi Formu	Edirne

549066	NURHAN BÖYÜKYILMAZ	Dr. Öğr. Üyesi H. Serpil Ortaç	2019	Tekstil tasarımına yönelik bir kurs programının sektöre sağladığı faydalar	Gazi Üni	Yüksek Lisans	Tekstil ve Tekstil Mühendisliği	Kurs Programı	Tarama Yöntemi	Literatür Tarama Görüşme Formu	İstanbul
452088	İBRAHİM ÜNER*	Doç. Dr. Fatma Nur Başaran	2016	Aydın ili Bozdoğan yöresi kıl çadır dokumalarının fiziksel özelliklerinin incelenmesi	Gazi Üni	Yüksek Lisans	El Sanatları Tekstil ve Tekstil Mühendisliği	Dokuma	Tarama Yöntemi Deneme Yöntemi	Literatür Tarama Anket Formu	Aydın
562414	FATMA BULAT*	Doç. Dr. Fatma Nur Başaran	2019	Üç boyutlu yazıcılarla elde edilen tekstil yüzeylerinin performans ve konfor özelliklerinin incelenmesi	Gazi Üni	Doktora	Tekstil ve Tekstil Mühendisliği	3b Tekstil	Deneme Yöntemi	Literatür Tarama Ön Deneme Çalışması Performans Testi Görüşme Formu	-
548885	GÜLŞEN ŞEFİKA BERBER*	Doç. Dr. Fatma Nur Başaran	2019	Dokuma kumaşlarda rölyef etkiler ve deneysel çalışmalar	Gazi Üni	Doktora	Tekstil ve Tekstil Mühendisliği	Dokuma	Deneme Yöntemi	Literatür Tarama Komite Değerlendirme Tutanağı	Bursa
547778	İKBAL DARÇIN	Doç. Dr. Fatma Nur Başaran	2019	Sivrihisar kırıktıllı düz dokumalarının teknik, motif, kompozisyon özellikleri ve yeni tekstil tasarımlarında değerlendirilmesi	Gazi Üni	Yüksek Lisans	Tekstil ve Tekstil Mühendisliği	Motif	Tarama Yöntemi	Literatür Tarama Bilgi Formu	Eskişehir
447622	ÜMRAN KAYA	Doç. Dr. H. Sinem ŞANLI	2016	Pamuk, yün ve ipek kumaşların çivit otu ile boyanması ve bazı haslık değerlerinin incelenmesi	Gazi Üni	Yüksek Lisans	Güzel Sanatlar Tekstil ve Tekstil Mühendisliği	Bitkisel Boya	Tarama Yöntemi Deneme Yöntemi	Literatür Tarama Reçete Formu Deney Yöntemi Objektif Değerlendirme Ölçeği Subjektif Değerlendirme Ölçeği	Giresun
452105	ÖZGE EZER	Doç. Dr. H. Sinem ŞANLI	2017	Kuş motifinin örme tekstil tasarımında uygulanması	Gazi Üni	Yüksek Lisans	Giyim Endüstrisi Tekstil ve Tekstil Mühendisliği	Motif	Tarama Yöntemi	Literatür Tarama ???	-

Açıklama: * Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi (BAP) tarafından proje kapsamında desteklenmiştir.

Yukarıdaki tabloda belirtilen 23 adet lisansüstü tezinin değerlendirilmesi yapılmıştır. Buna göre; cinsiyet, danışman unvanı, yapım yılı, konu, alan, yöntem, veri toplama araçları ve yürütüldüğü iller açısından değerlendirilmiştir.

Lisansüstü tezleri yazan kişilerin cinsiyeti ile ilgili veriler değerlendirilmiş, sonuçları Tablo 2’de yer almaktadır.

Tablo 2. Cinsiyet dağılımı

Cinsiyet	Doktora		Yüksek Lisans		Genel Toplam	%
	f	%	f	%		
Kadın	4	57,14	13	81,25	17	73,91
Erkek	3	42,85	3	18,75	6	26,08
Toplam	7	100	16	100	23	100

N: 23

Tablo 2 incelendiğinde; doktora tezlerini yazan araştırmacıların en yüksek değerle % 57,14’ünün kadın bireyler olduğu, yüksek lisans tezlerini yazan araştırmacıların ise en yüksek değerle % 81,25’inin kadın bireyler olduğu görülmektedir. Buna göre; lisansüstü eğitimde tez yazanların çoğunlukla kadın olduğu tespit edilmiştir. Oğuz Namdar ve Önder (2019: 778) yaptığı çalışmada yüksek lisans ve doktora tezi hazırlayan kişilerin cinsiyet dağılımına göre çoğunlukla kadın araştırmacılardan oluştuğunu belirtmektedir.

Lisansüstü tezlerini yöneten danışmanların unvanları ile ilgili veriler değerlendirilmiş, sonuçları Tablo 3’te yer almaktadır.

Tablo 3. Danışmanların unvan dağılımı

Danışman Unvanı	Doktora		Yüksek Lisans		Genel Toplam	%
	f	%	f	%		
Profesör	3	37,5	7	43,75	10	41,66
Doçent	4	50	8	50	12	50
Doktor Öğr. Üye.	1	12,5	1	6,25	2	8,33
Toplam	8	100	16	100	24	100

N: 23

Tablo 3 incelendiğinde; doktora yürüten danışmanların en yüksek değerle % 50’sinin doçent unvanına, en düşük değerle % 12,5’inin doktor öğretim üyesi unvanına sahip olduğu, yüksek lisans tezi yürüten danışmanların ise en yüksek değerle % 50’sinin doçent unvanına sahip olduğu, en düşük değerle % 6,25’inin doktor öğretim üyesi unvanına sahip olduğu görülmektedir. Buna göre; lisansüstü tez danışmanları çoğunlukla doçent unvanına sahiptir. Oğuz Namdar ve Önder (2019: 771) yaptığı

çalışmada lisansüstü tezleri yürüten danışmanların çoğunlukla doktor öğretim üyesi unvanına sahip olduğunu, bunu sırasıyla profesör ve doçent unvanları izlediğini belirtmektedir.

Lisansüstü tezlerin yapım yılları ile ilgili veriler değerlendirilmiş, sonuçları Tablo 4’te yer almaktadır.

Tablo 4. Yapım yılına göre dağılım

Yıl	Doktora		Yüksek Lisans		Genel Toplam	%
	f	%	f	%		
2019	3	42,85	6	37,5	9	39,13
2018	2	28,57	4	25	6	26,08
2017	-	-	3	18,75	3	13,04
2016	2	28,57	3	18,75	5	21,73
Toplam	7	100	16	100	23	100

N: 23

Tablo 4 incelendiğinde; doktora tezlerinin en yüksek değerle % 42,85’inin 2019 yılında yapıldığı, en düşük değerle % 28,57’sinin 2018 ve 2016 yıllarında yapıldığı tespit edilmiştir. Yüksek lisans tezlerinin ise en yüksek değerle % 37,5’inin 2019 yılında yapıldığı, en düşük değerle % 18,75’inin 2017, ve 2016 yılları yıllarında yapıldığı tespit edilmiştir. Buna göre; lisansüstü tezler çoğunlukla 2019 yılında tamamlanmış ve yayınlanmıştır.

Lisansüstü tezlerin konuları ile ilgili veriler değerlendirilmiş, sonuçları Tablo 5’de yer almaktadır.

Tablo 5. Konulara göre dağılım

Konu	Doktora		Yüksek Lisans		Genel Toplam	%
	f	%	f	%		
Güzel Sanatlar	4	40	8	27,58	12	30,76
El Sanatları	2	20	5	17,24	7	17,94
Tekstil ve Tekstil Mühendisliği	4	40	14	48,27	18	46,15
Giyim Endüstrisi	-	-	2	6,89	2	5,12
Toplam	10	100	29	100	39	100

N: 23

Tablo 5 incelendiğinde; doktora tez konularının en yüksek değerle % 40’ının güzel sanatlar ile tekstil ve tekstil mühendisliği olduğu, en düşük değerle % 20’sinin el sanatları olduğu görülmektedir. Yüksek lisans tez konularının ise en yüksek değerle % 48,27’sinin tekstil ve tekstil mühendisliği olduğu, en düşük değerle % 6,89’unun giyim endüstrisi olduğu görülmektedir. Buna göre; lisansüstü tez konularının çoğunlukla tekstil ve tekstil mühendisliği olduğu tespit edilmiştir.

Lisansüstü tezlerin alanı ile ilgili veriler değerlendirilmiş, sonuçları Tablo 6’da yer almaktadır.

Tablo 6. Alan dağılımı

Alan	Doktora		Yüksek Lisans		Genel Toplam	%
	f	%	f	%		
Dokuma	3	42,85	3	18,75	6	26,08
Dokusuz Yüzey	1	14,28	1	6,25	2	8,69
Elektronik Tekstil	2	28,57			2	8,69
3b Tekstil	1	14,28			1	4,34
Baskı			3	18,75	3	13,04
Motif			5	31,25	5	21,73
Ebru			1	6,25	1	4,34
Eğitim Programı			1	6,25	1	4,34
Bitkisel Boya			2	12,5	2	8,69
Toplam	7	100	16	100	23	100

N: 23

Tablo 6 incelendiğinde; doktora tez alanlarının en yüksek değerle % 42,85’inin dokuma olduğu, en düşük değerle % 14,28’inin dokusuz yüzey ve 3b tekstil olduğu görülmektedir. Yüksek lisans tez alanlarının ise en yüksek değerle % 31,25’inin motif olduğu, en düşük değerle % 6,25’inin dokusuz yüzey, ebru ve eğitim programı olduğu görülmektedir. Buna göre; lisansüstü tez alanlarının çoğunlukla dokuma ve motif olduğu tespit edilmiştir. Bulut ve Gülsoy (2016: 80) yaptığı çalışmada özellikle yüksek lisans tez alanının % 0,44’ünün motif olduğuna değinmektedir.

Lisansüstü tezlerde kullanılan yöntemler ile ilgili veriler değerlendirilmiş, sonuçları Tablo 7’de yer almaktadır.

Tablo 7. Kullanılan yöntem dağılımı

Yöntem	Doktora		Yüksek Lisans		Genel Toplam	%
	f	%	f	%		
Tarama Yöntemi	5	45,45	15	57,69	20	54,05
Deneme Yöntemi	6	54,54	10	38,46	16	43,24
Etnografik Araştırma Yöntemi			1	3,84	1	2,70
Toplam	11	100	26	100	37	100

N: 23

Tablo 7 incelendiğinde; doktora tezlerinde en yüksek değerle % 54,54’ünde deneme yöntemi kullanıldığı, yüksek lisans tezlerinde ise en yüksek değerle % 57,69’unda tarama yöntemi kullanıldığı görülmektedir. Buna göre; lisansüstü tezlerde çoğunlukla tarama yöntemi kullanıldığı tespit edilmiştir. Bulut ve Gülsoy (2016: 82) yaptığı çalışmada yüksek lisans tezlerinde (% 60,72) doktora tezlerinde (% 56,16) çoğunlukla tarama (betimsel) yöntemin kullanıldığını belirtmekte ve mevcut durum tespitine yönelik araştırmalar yapıldığını ifade etmektedir.

Lisansüstü tezlerde kullanılan veri toplama araçları ile ilgili veriler değerlendirilmiş, sonuçları Tablo 8’de yer almaktadır.

Tablo 8. Veri toplama araçlarına göre dağılım

Yöntem	Doktora		Yüksek Lisans		Genel Toplam	%
	f	%	f	%		
Literatür Tarama	8	33,33	16	40	24	37,5
Bilgi Formu	3	12,5	7	17,5	10	15,62
Anket Formu	2	8,33	2	5	4	6,25
Gözlem Formu	1	4,16			1	1,56
Subjektif Değerlendirme Ölçeği	1	4,16	3	7,5	4	6,25
Reçete Formu			4	10	4	6,25
Görüşme Formu	1	4,16	5	12,5	6	9,37
Deney Formu	1	4,16	2	5	3	4,68
Devre Üretimi	2	8,33			2	3,12
Yelek Üretimi	1	4,16			1	1,56
Prototip Tasarım	1	4,16			1	1,56
Komite Değerlendirme Tutanağı	1	4,16			1	1,56
Ön Deneme Çalışması	1	4,16			1	1,56
Performans Testi	1	4,16			1	1,56
Objektif Değerlendirme Ölçeği			1	2,5	1	1,56
Toplam	24	100	40	100	64	100

N: 23

Tablo 8 incelendiğinde; doktora tezlerinde kullanılan veri toplama araçlarının en yüksek değerle % 33,33’ünün literatür tarama olduğu, en düşük değerle % 4,16’sının gözlem formu, subjektif değerlendirme ölçeği, reçete formu, görüşme formu, deney formu, yelek üretimi, prototip tasarım, komite değerlendirme tutanağı, ön deneme çalışması, performans testi olduğu görülmektedir. Yüksek lisans tezlerinde kullanılan veri toplama araçlarının en yüksek değerle literatür tarama olduğu, en düşük değerle % gözlem formu, yelek üretimi, prototip tasarım, komite değerlendirme tutanağı, ön deneme çalışması, performans testi ve objektif değerlendirme ölçeği olduğu görülmektedir. Buna göre; lisansüstü tezlerde çoğunlukla veri toplama aracı olarak literatür tarama yapılmaktadır.

Lisansüstü tezlerin yürütüldüğü iller ile ilgili veriler değerlendirilmiş, sonuçları Tablo 9’da yer almaktadır.

Tablo 9. İllere göre dağılım

İller	Doktora		Yüksek Lisans		Genel Toplam	%
	f	%	f	%	f	%
Ankara	2	22,22	1	6,66	3	12,5
Bursa	2	22,22			2	8,33
Uşak	1	11,11			1	4,16
Antalya			1	6,66	1	4,16
İzmir	1	11,11	1	6,66	2	8,33
Giresun			3	20	3	12,5

Elazığ			1	6,66	1	4,16
İstanbul			2	13,33	2	8,33
Konya	2	22,22			2	8,33
Şanlıurfa			1	6,66	1	4,16
Edirne			1	6,66	1	4,16
Adıyaman			1	6,66	1	4,16
Kayseri			1	6,66	1	4,16
Eskişehir			1	6,66	1	4,16
Aydın			1	6,66	1	4,16
Afyon	1	11,11			1	4,16
Toplam	9	100	15	100	24	100

N: 23

Tablo 9 incelendiğinde; doktora tezleri en yüksek değerle % 22,22'si Ankara, Bursa ve Konya illeri olduğu, yüksek lisans tezlerinin ise en yüksek değerle % 20'si Giresun ili olduğu görülmektedir. Buna göre; lisansüstü tezlerinin çoğunlukla Ankara ve Giresun ilinde yürütüldüğü dikkat çekmektedir.

SONUÇ

Tekstil Tasarımı alanı; sanat, tasarım, zanaat, geleneksel ve endüstriyel anlamda çok geniş bir çalışma alanına sahiptir. Bu alanda yapılan yeniliklerin yakından takip edilmesinin yanında, aynı zamanda disiplinlerarası akademisyen, araştırmacı, uzman, profesyonellerle bir araya gelerek ortak çalışmalar yapılmasına ihtiyaç duyulmaktadır (Ramoğlu ve Coşkun, 2017). Günümüzün problemlerine bilimsel temellere dayanılarak çözümler bulunması amacıyla yüksek lisans ve doktora çalışmaları önem taşımaktadır.

Araştırma kapsamında 7'si doktora ve 16'sı yüksek lisans olmak üzere toplam 23 adet tez incelenmiştir. İncelenen lisansüstü tezlerden elde edilen veriler değerlendirildiğinde; Tekstil Tasarımı alanında tez yazarların çoğunlukla kadın araştırmacılar olduğu tespit edilmiştir (Bkz. Tablo 2). Lisansüstü tezleri yürüten danışmanların çoğunlukla doçent unvanına sahip olduğu (Bkz. Tablo 3) ve incelenen tezlerin çoğunlukla 2019 yılında tamamlandığı tespit edilmiştir (Bkz. Tablo 4). Lisansüstü tez konularının çoğunlukla tekstil ve tekstil mühendisliği ile ilgili olurken (Bkz. Tablo 5), tez alanlarının çoğunlukla dokuma ve motif olduğu tespit edilmiştir (Bkz. Tablo 6). Tezlerde çoğunlukla tarama yöntemi kullanıldığı (Bkz. Tablo 7), veri toplama aracı olarak literatür taramadan yararlanıldığı (Bkz. Tablo 8) ve tezler çoğunlukla Ankara ve Giresun illerinde yapıldığı tespit edilmiştir (Bkz. Tablo 9).

Sonuç olarak; araştırma kapsamında incelenen tezlerde intihale ilişkin bir bulguya rastlanmamıştır. Lisansüstü tezlerin kültürel boyutta Türk kültürünün yeniden canlanmasına yönelik geleneksel tekstillerin modernize edildiği inovatif tekstil ürün tasarım projeleri ve endüstriyel

boyutta tekstil sektörünün ihtiyacına yönelik araştırma geliştirme projeleri kapsamında yapıldığı görülmektedir. Aynı zamanda lisansüstü proje konularının katma değere dönüşen çalışmalar olduğu, tezlerin daha çok sektörle işbirliği içerisinde sürdürüldüğü anlaşılmaktadır. Bu çalışma Gazi Üniversitesi'nden ayrılarak kurulan Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi'nde yürütülen Tekstil Tasarımı Anabilim Dalı tezli yüksek lisans ve doktora programlarında yapılan lisansüstü tezleri öne çıkarmak, gündeme getirmek ve bu alanda çalışan araştırmacılara araştırma konularının seçimlerinde yardımcı olmak amacıyla yapılmıştır.

KAYNAKÇA

1. Bulut, D. ve Gülsoy, Y. (2016). Sanat eğitimi araştırmalarının incelenmesi. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 5(4), 75-85.
2. Çiçek, B. ve Işık, M. (2016). Üniversite sanayi işbirliğinin kalkınma üzerindeki etkisi: Bitlis ve Muş ili örneği. (içinde) *UNİDAP Uluslararası Bölgesel Kalkınma Konferansı*, 470-484, Muş.
3. Karaman, S. ve Bakırcı, F. (2010). Türkiye’de lisansüstü eğitim: sorunlar ve çözüm önerileri. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, II, 94-114.
4. Oğuz Namdar, A. ve Önder, V. (2019). Türkiye’de ilköğretimde görsel sanatlar ile ilgili yapılan lisansüstü tezlerin eğilimleri. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 27(2), 767-784.
5. Ramoğlu, M. ve Coşkun, A. (2017). Scientific craftsmanship: the changing role of product designers in the digital era. *The Design Journal*, 20(sup1), 4497-4508, DOI: 10.1080/14606925.2017.1352946.
6. Url 1
<https://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=7.5.21510&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=L%C4%B0SANS%C3%9CST%C3%9C%20E%C4%9E%C4%B0T%C4%B0M%20VE%20C3%96%C4%9ERET%C4%B0M%20Y%C3%96NETMEL%C4%B0C4%9E%C4%B0> Erişim Tarihi: 11 Kasım 2019.
7. Url 2 <http://bp.ahbv.edu.tr/> Erişim Tarihi: 11 Kasım 2019.

Örneklem Olarak Alınan Lisansüstü Tezler

8. Arslan, P. (2019). Jakarlı dokuma tasarım süreci ve kumaş tasarımlarında Osmanlı sultanları. Gazi Üniversitesi, Yayınlanmış Doktora Tezi. Ankara.
9. Aytaç, A. (2018). Konya müzelerinde bulunan yöre halılarının renk ölçümü ve yüzey tasarımlarının değerlendirilmesi. Gazi Üniversitesi, Yayınlanmış Doktora Tezi. Ankara.

10. Baltacı, İ. (2016). Şanlıurfa tepme keçeciliğinin yeni tasarımlarda kullanılması. Gazi Üniversitesi, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Ankara.
11. Berber, G. Ş. (2019). Dokuma kumaşlarda rölyef etkiler ve deneysel çalışmalar. Gazi Üniversitesi, Yayınlanmış Doktora Tezi. Ankara.
12. Bilir, M. Z. (2016). Balistik koruyucu elektronik tekstil ürün tasarımı. Gazi Üniversitesi, Yayınlanmış Doktora Tezi. Ankara.
13. Böyükyılmaz, N. (2019). Tekstil tasarımına yönelik bir kurs programının sektöre sağladığı faydalar. Gazi Üniversitesi, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Ankara.
14. Bulat, F. (2019). Üç boyutlu yazıcılarla elde edilen tekstil yüzeylerinin performans ve konfor özelliklerinin incelenmesi. Gazi Üniversitesi, Yayınlanmış Doktora Tezi. Ankara.
15. Çiftçi, A. (2017). Kayseri ili çorap ve patiklerindeki motiflerin tekstil tasarımına uygulanması. Gazi Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara.
16. Çolak, E. (2018). Edirne Arkeoloji ve Etnografya Müzesi'nde bulunan halıların motiflerinin yeni tasarımlarda kullanılması. Gazi Üniversitesi, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Ankara.
17. Darçın, İ. (2019). Sivrihisar kirkitli düz dokumalarının teknik, motif, kompozisyon özellikleri ve yeni tekstil tasarımlarında değerlendirilmesi. Gazi Üniversitesi, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Ankara.
18. Erdal, B. (2018). Art deco akımından esinlenilerek ebrulu tekstil yüzeylerinde şablon baskı uygulamaları. Gazi Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara.
19. Ezer, Ö. (2017). Kuş motifinin örme tekstil tasarımında uygulanması. Gazi Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara.
20. Gem, G. (2019). Elazığ ili geleneksel dar dokumalarında kullanılan motiflerin endüstriyel dar dokumalarında değerlendirilmesi. Gazi Üniversitesi, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Ankara.
21. Gök, M. O. (2016). Elektronik tekstiller alanında kullanılan devre ve iletken materyallerin dokuma kumaş yapısına entegrasyonu. Gazi Üniversitesi, Yayınlanmış Doktora Tezi. Ankara.
22. Karabacak, C. Ş. (2018). Farklı tip kumaş ve boya kullanımının ebru tekstil ürünlerinin kalitesine etkisi. Gazi Üniversitesi, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Ankara.

- 23.Kaya, Ü. (2016). Pamuk, yün ve ipek kumaşların çivit otu ile boyanması ve bazı haslık değerlerinin incelenmesi. Gazi Üniversitesi, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Ankara.
- 24.Kılıç, Ö. (2018). Tepme keçe yüzeylerde bitim (Apre) işlemleri üzerine deneysel bir çalışma. Gazi Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara.
- 25.Özel Duyar, C. (2019). Doğal mordanlar ve farklı bitkilerle ekolojik baskı uygulamaları. Gazi Üniversitesi, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Ankara.
- 26.Öztürk, Ö. (2018). Giresun bölgesindeki bitkisel boyarmaddelerle boyanan ipliklerin tekstil tasarımında kullanılması. Gazi Üniversitesi, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Ankara.
- 27.Tambaş, C. (2019). Ekolojik baskıda farklı yüzey ve teknikler kullanılarak yeni tekstil yüzeyleri oluşturma. Gazi Üniversitesi, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Ankara.
- 28.Üner, İ. (2016). Aydın ili Bozdoğan yöresi kıl çadır dokumalarının fiziksel özelliklerinin incelenmesi. Gazi Üniversitesi, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Ankara.
- 29.Yıldırım, R. (2019). Adıyaman ili Bedeni kilimlerinin renk, motif ve kompozisyon özelliklerinin incelenmesi ve tekstil tasarımlarına aktarılması. Gazi Üniversitesi, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Ankara.
- 30.Yurt, N. (2017). Şahmeran motifinin yorumlanarak tekstil tasarımında uygulanabilirliği. Gazi Üniversitesi, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Ankara.

LARS VON TRIER’İN “TAKINTILI” SERİ KATİLİNİ PSİKANALİTİK BİR YAKLAŞIMLA KAVRAMAK: THE HOUSE THAT JACK BUILT/ JACK’İN YAPTIĞI EV

Mehmet YILMAZ¹ Reha Orçun UZUNSOY²

1. (Prof. Dr.); Ordu Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Sinema ve Televizyon Bölümü, Ordu-Türkiye, mehmet.yilmaz.dr@gmail.com

2. (Yüksek Lisans Öğrencisi); Ordu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sinema ve Televizyon Anabilim Dalı, Ordu-Türkiye, rehaorcun@gmail.com

Öz: Yönetmenlerin, filmlerinin anlatılarını oluştururken psikanalize ait olgulardan dikkate değer ölçüde beslendiği görülmektedir. Lars Von Trier’in de aynı zamanda auter bir yönetmen olarak eserlerinde sıkça psikanalizin verimli kavram ve vaka dünyasına başvurduğu anlaşılmaktadır. Psikanaliz, film pratiğine esin kaynağı olduğu gibi, filmlerin okunmasına da zengin bir perspektif getirmektedir. Çalışma kapsamında Lars Von Trier’in 2018 gösterim tarihli “The House That Jack Built / Jack’in Yaptığı Ev”inde ana karakter Jack ile psikanalizden önemli ölçüde ilham aldığı ortaya konulurken, gerçekleştirilen karakter çözümlemesi için de psikanalitik eleştirel yaklaşımdan yararlanılmaktadır. Jak’in sahip olduğu tekrarlayan takıntıları, karşı koyamadığı derin öldürme güdüsü ve önüne geçemediği saplantılı düşünceleri, ana karakterin boyutlandırılmasında “obsesif kompulsif bozukluk” (okb) olgusunu ön plana çıkarmaktadır. Bu ekseninde, Lars Von Trier’in ana karakteri psikanalitik bir eleştirel yaklaşım ile ele alınarak, Jack ile “OKB” arasındaki bağ üzerinden filme psikanalitik bir projeksiyon tutulmak istenmektedir.

Anahtar kelimeler: Film Eleştirisi, Obsesif Kompulsif, Psikanalitik Yaklaşım, Jack’in Yaptığı Ev, Trier.

GİRİŞ

Danimarkalı yönetmen Lars Von Trier’in 2018 yılında gösterime giren The House That Jack Built (Jack’in Yaptığı Ev) filmi, tuhaf takıntılara sahip narsist ve obsesif bir karakter olan Jack’in seri katile dönüşme hikayesini anlatmaktadır. 1970’li yıllarda geçen hikâye Jack’in on iki yıllık süre zarfında işlediği cinayetlerden beş tanesine odaklanmaktadır. Filme adını da veren ana karakter Jack’in yaptığı ev, filmin sonunda kendini çok farklı bir olgu olarak sunmaktadır.

Temelde insanı anlatan sinemanın insanın iç dünyasını araştıran bir bilim olan psikolojiyle içe içe olması kaçınılmazdır. Psikanalitik perspektif, filmlerin incelenmesinde eleştirmene çok boyutlu kapılar açmaktadır. Çeşitlik ruhsal sorunlar ve bu sorunların getirdiği psikolojik

durumlar filmlerdeki karakterlerin ve olayların iç yüzünün anlaşılmasında yol gösterici olmaktadır.

Trier, auter bir yönetmen olarak filmlerinde psikanalitik ögeler ve vakalardan sıkça yararlanmaktadır. Sorunlu bir gençlik dönemi yaşaması ve karmaşık aile yapısının eserlerinde de karşılık bulduğu anlaşılmaktadır. Yönetmen, iç dünyasının yansımalarını filmlerinde açığa çıkartarak psikanalitik sorunlarını filmlerinin temasında bir nevi kaynak olarak kullanmaktadır. Yönetmen, 2009 yılında verdiği bir röportajında Antichrist (2009) filminin senaryosunu depresyondan çıkmak için kaleme aldığını söylemektedir (Lumholdt, 2015: 266). Yine kendi ülkesinde 2018 yılında “Lars Von Trier Interview: Through the Black Forest” röportajında Jack’in Yaptığı Ev filminin çekimleri boyunca alkol bağımlılığı ile ve kaygı ataklarıyla uğraştığını ifade etmektedir (filmloverss.com).

Jack’in Yaptığı Ev filminden önce de psikanalitik ögelerden sıkça yararlanan Trier, psikanalizi kendine tema edinmektedir. Dogville’de (2003) Grace karakteri üzerinden intikam duygusunu anlatmaktadır. Psikanalitik açıdan bakıldığında aşağılanma, öfke ve intikam birbirini takip eden durumlar olarak gözükmektedir (nurengindeniz.com). Toplumda dışlanma korkusuyla kendi gibi davranmayıp toplumun istediği bir karaktere bürünen Grace’in bu davranışını psikiyatr Gustov Jung (2006) “persona” kavramıyla açıklamaktadır. Persona, bireyin toplumun beklentilerine karşı dışarıya göstermeyi seçtiği ruhsal davranışlarının biçimidir (Jung, 2006: 39). Grace de her türlü aşağılanmaya ve tecavüze karşı sessiz kalır ancak filmin sonunda patlayarak intikam duygusuyla köyü yok edecektir. Melankoli’de (2011) ise bir kıyamet senaryosu etrafında Justin ve kardeşi Claire’nin ruhsal durumları anlatılmaktadır. Düşününe gitmek yerine evde saklanıp bulunduğu yerden kalkmak istemeyen Justin’in depresyon içinde olduğu anlaşılmaktadır. Yatakta ölü gibi yatması, hayattan zevk almaması ve ilgiden hoşlanmayıp hiçbir şey yapmak istememesi kronik depresif rahatsızlığıyla açıklanabilmektedir. Depresyondaki kişilerin genel olarak dış dünyaya ilgileri azalmaktadır. Umutsuzluk ve çaresizlik duyguları o kadar yoğun olabilir ki düştikleri bu durumdan hiçbir şekilde kurtulamayacaklarını düşünebilmektedirler (psikiyatri.org.tr). Justin’de tüm belirtiler gözükmektedir. Jack’in Yaptığı Ev’de de ana karakterin “obsesif kompulsif bozukluk” hastalığının belirtilerini taşıması Trier’in psikanalizin sınırsız kaynaklarından bir kez daha yararlandığını göstermektedir.

Jackin Yaptığı Ev’i; kültürel, sanatsal, cinsiyetçi yapı ya da şiddet bağlamında ele almak mümkündür. Çeşitli alt metinlere sahip olan film inceleme açısından da çok fazla olanak sağlamaktadır. Sinema için farklı bir inceleme potansiyeline sahip olan psikanaliz, bu filmde Obsesif Kompulsif Bozukluk (OKB) olgusunun ele alınmasında kılavuzluk edebilecektir. Ana karakter Jack’te kendini gösteren bu rahatsızlık, Jack’in

işlediği cinayetlerden filmin sonunda inşa etmek istediği eve kadar her meselede varlığını belli etmektedir.

YÖNTEM

Çalışmada psikanalitik film çözümleme yaklaşımı kullanılmıştır. Psikanaliz olguların yardımıyla anlatının desteklendiği ve filme farklı bir bakış açısı kattığı değerlendirilmektedir. Bu bağlamda yönetmenin çektiği birçok filminde psikanalitik öğelerden yararlandığı ortaya konmaktadır. Yöntem dâhilinde ana karakter olan Jack ve işlediği cinayetlerin psikanaliz bağlamda çözümlemeleri yapılmıştır. Aynı zamanda filmin hikayesi kronolojik olarak ele alınıp tematik film analizi yöntemi (Yılmaz ve Candan, 2018: 2413) kullanılarak Jack'te kendini gösteren obsesif kompulsif bozukluk olgusu sinema ve psikanaliz birlikteliği bağlamında incelenmek istenmektedir.

Sinemada Psikanalitik Yaklaşımın Temsili

Günümüzde psikanaliz kuramının giderek geliştiği ve bundan dolayı da psikanalitik film eleştirisinin çeşitlilik kazanarak daha ayrıntılı film analizlerine olanak sağladığı değerlendirilmektedir. İnsan psikolojisinin getirdiği sorunlar ve bu sorunlar çerçevesinde gösterdiği davranışların nedenini açıklayan psikanalitik kuram, filmlerdeki karakterlerin analizlerinin yapılmasında yol gösterici olmaktadır. Karakterin neden o davranışı yaptığı ya da gösterdiği davranışların neyi işaret ettiği psikanalitik film eleştirisiyle yanıt bulabilmektedir.

Psikanalitik film eleştirisinde Fransız psikanalist Lacan'ın görüşleri ayrı bir yer tutmaktadır. Bu yaklaşımda Lacancı kavramlardan yararlanılarak, filmin anlamını ortaya çıkarabilmek için gösteren-gösterilen analizine başvurulmaktadır. Lacan'ın kuramından etkilenen sinema göstergebilimi ise izleyicinin filmi nasıl deneyimlediğine odaklanmaktadır (Greenberg ve Gabbard, 1990, aktaran Terbaş, 2019: 6). Lacancı film teorisi izleyiciliğe filmsel metnin kendisinden ayrı bir süreç olarak baktığı anda yorumlayıcı olmakta ve bu nedenle de teorik olmaktan uzaklaşmaktadır. Lacan'a göre psikanaliz bir yorumlama işidir ve deneysel araştırmalarla uzakdan yakından bir araya gelmemektedir. Klinik psikanalitik yorumun ruhsal metne odaklanması gerektiği gibi, filmsel psikanalitik yorum da filmsel metne odaklanmalı ve metne içkin olan seyirciyi keşfetmelidir (McGowan ve Kunkle, 2014: 20).

Rudolf Arnheim “Görsel Düşünme” adlı kitabında Freud'un ortaya koyduğu rüya imajları ve sanatta yaratılan imajlarla düşünce aracı olarak hizmet eden zihinsel imajlar arasındaki koşutluğa dikkat çekmektedir (Botz-Bornstein, 2017: 11). Sinema izleyicilere gerçek hayatta yaşayamayacakları deneyim ve fantezileri beyaz perdede yaşattığı için bir nevi ekrandaki rüya olarak betimlenmektedir.

Sinema, zihnin psikolojik hallerini ve şuur değişikliklerini tasvir etmeye özellikle uygun bir mecradır. Bir filmdeki imgelerin, diyalogların, ses efektlerinin ve müziğin bileşimi, insanın bilinç akışında ortaya çıkan düşünce ve duyguları taklit etmekte, onlarla paralellik göstermektedir. Film, seyirciyi psikolojikolguyu düşünmeye zorlayacak şekilde kurgulanabilmektedir. Geçip giden bir cenaze arabası ya da Yedinci Mühür'deki (The Seventh Seal, 1957) Ölüm'le oynanan meşhur satranç gibi, sembolik anlamlar taşıyan imgelerin dâhil edilmesi belirli ruh hallerini uyandırabilmekte ya da izleyiciyi gerçekleşecek olaylara hazırlayabilmektedir (Wedding ve Niemiec, 2016: 37-38).

Günümüz film araştırmalarında psikanaliz bir yöntem olarak kabul edilirken psikanalitik film eleştirisinin uzun zamanda beri monolitik bir yapıda olmadığı gözlenmektedir. Psikanalizin bazı zorlukları film kuramcılarını çıkmaza soksa da kuramcılar alternatif paradigmlar geliştirmeleri konusunda etkilemiştir (Gabbard G. ve Gabbard K., 2019: 315).

Bir filmi okumak için iyi bir kaynak olan psikanaliz eleştirmene farklı boyutlar açmaktadır. Zengin bir içeriğe sahip olmakla birlikte psikanalitik yaklaşım, filmin anlamsal yeniden üretiminde önemli bir rol oynamaktadır. Bu çalışmada Trier'in Jack'in Yaptığı Ev de ana karakterin obsesif kompulsif bozukluğa sahip olması nedeniyle psikanalitik eleştirel kuram çerçevesinde ele alınmaktadır.

The House That Jack Built/ Jack'in Yaptığı Ev'de Obsesif Kompulsif Bozukluk Olgusunun Yüzleri

Film eleştirisi kapsamında ele alınan bir metnin okunmasında yola çıkış için metnin de yönlendirici olduğu iki başlangıç olanağından sözedilebilmektedir. İlki, metnin sıkı ilişkide bulunduğu temel eleştirel yaklaşımlardan (psikanalitik, göstergebilimsel, sosyolojik, tarihsel, auter vb) biri üzerine eleştiriyi inşa etmek üzere ilerlemektir. İkincisi ve bu çalışmada tercih edilen yol ise metinde bir olgunun değerlendirilmek üzere belirlenmesi sonrasında yine bir yaklaşıma başvurarak eleştirilmesidir. (Yılmaz ve Candan, 2018: 2412) Jack'in Yaptığı Ev'de ön plana çıkan olgu "obsesif kompulsif bozukluk (okb)" olarak belirlenmiş ve söz konusu olgunun yine psikanalitik eleştiri yaklaşımı ile irdelenmesi hedeflenmiştir.

Psikolojide sık karşılaşılan bir durum olan obsesif kompulsif bozukluk (okb) sahibi kişiler, işin ya da sosyal ilişkilerin önüne geçecek kadar zaman tüketen yineleyici düşünceler ve/veya mantıksız davranışların baskısı altında yaşamaktadırlar. Ağır okb vakalarında, bu düşünce ve davranışlar, neredeyse her günün her anında egemendirler. Obsesyonlar araya giren, yersiz, tekrarlayan ve ısrarcı düşünceler, dürtüler veya belirgin anksiyete yaratan görüntülerden oluşmaktadır. Bu rahatsızlığa sahip olanların sürekli olarak bu tip düşüncelerini bastırmaya çalışmalarına rağmen bu bastırma

eylemi aksi biçimde bu düşüncelerinin yoğunluğunu artırmaya hizmet etmektedir. Yaygın obsesyon temaları arasında başkalarına zarar vermek, dine küfreden düşünceler ve cinsel davranışlar yer almaktadır. Kompulsiyonlar, obsesyonlar ile ilişkili rahatsızlığı gidermek için uygulanan, tekrar eden davranışlar ya da zihinsel eylemlerdir. İki olgu arasında genellikle mantıklı bir bağlantı bulunmamaktadır (Wedding ve Niemiec, 2016: 186-187).

Sigmund Freud günümüzde okb olarak adlandırılan durumu, obsesyonel nöroz olarak ele almıştır. Psikodinamik kurama göre okb belirtileri, bastırılmış bilinçdışı dürtülerin sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Psikodinamik yaklaşım okb bağlamında hastanın tedaviye uyum sorunlarını, kişiler arası ilişkilerdeki zorluklarını ve eksen bozukluklarına eşlik eden kişilik sorunlarını anlamada yardımcı olmaktadır. Çoğu okb hastası etkin tedaviye katılımı reddedebilir, bunun psikodinamik anlamı hastanın ikincil kazançlarına semptomuyla tutunması ile alakalıdır. Örneğin annesiyle yaşayan bir erkek hastanın, annesinin ilgisini sürdürmesi için bilinçdışı olarak okb semptomlarını sürdürmek istemesi gibi. Ayrıca kişilerarası ilişkilerdeki zorluklar hastalığın belirtilerini artırabilmektedir. (Bayar ve Yavuz, 2008: 187).

Jack'ın Yaptığı Ev'de de ana karakter Jack'in okb rahatsızlığına sahip olduğu anlaşılmaktadır. Çocukluğundan itibaren kendi istediği dışındaki yaptırımları toplum baskısı olgusu etrafında kabul ettiği için ileriki yaşantısındaki psikolojik durumu okb ile açıklanabilmektedir. Temizlik takıntısı, sürekli öldürme dürtüsü içinde bulunması ve bu tekrarlardan kaçamaması okb rahatsızlığını net olarak gözler önüne sermektedir.

Lars Von Trier'in Takıntılı Seri Katili Jack ve Eylemleri

Jack'ın Yaptığı Ev 2018 yılında dram-gerilim türünde gösterime girip tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Trier'in klasik anlatısı içinde şiddet sahnelerinin beyaz perdede açıkça yer bulması onun bu tarzına alışkın olmayan izleyiciler açısından sorunlar teşkil etmektedir. 1970'lerde geçen hikaye Jack'ın bir seri katile dönüşme sürecini anlatmaktadır.

Jack'ın on iki yıllık süre zarfında işlediği cinayetlerden beş tanesine odaklanan film açılış sahnesinde Jack'ın izleyicinin görmediği biriyle konuşmasıyla başlamaktadır. İleriki sahnelerde açığa çıkacağı üzere bu sesin sahibi Verge'dir. Film boyunca Jack, Verge'e cinayetleri anlatmaktadır. Her şeyi baştan anlatacağını söyleyen Jack, ilk olayla başlar. Yolda arabası bozulmuş bir kadına denk gelen Jack, kadına yardımcı olmaktadır. Ancak kadın inatçı davranışlarla hiç susmaz ve Jack'ın erkeklik gururunu kıran sözler söyler. Jack arabada bulunan krikoyu (yönetmenin yapmış olduğu bir gönderme olarak İngilizce'de jack anlamına gelmektedir) kadının başına vurarak onu öldürür. İlk cinayette

öldürmekten haz aldığı anlaşılan Jack için öldürmek vazgeçilmez bir saplantıya dönüşecektir.

Psikanalitik öğeler ile açıklanabilecek olgular bu ilk cinayet sonrasında açığa çıkmaktadır. Jack hep mimar olmak istemiş ancak annesinin zoruyla ve toplum baskısıyla mühendis olmuştur. Cinayet sonrasında ev yapmak için arsa alan Jack'in masası çok titiz ve düzenli bir şekilde gözükmektedir. Tümüyle steril bir odadan dışarı çıkamayan Jack cinayet sonrası cesedi ara bir sokakta kiraladığı dondurucu odasına götürür. Cesedi taşıdığı arabayı ve kirlenen dondurucuyu ısrarla temizleyen Jack dış sese zor bir standartı olduğu anlatmaktadır.

Okb sahibi hastalar takıntılı bir temizleme ve tekrara düşmektedir. Jack'in yaşadığı ilk olayda bu rahatsızlık hemen anlaşılmaktadır. İkinci olayda Jack yaşlı bir kadını takip eder ve yalnız yaşadığını öğrendiği kadını öldürür. Eve girmek için önce polis memuru olduğunu söyler ancak rozet göstermesini söyleyen kadın inanmaz ve daha sonra sigortacı olduğunu söyleyip maaşını iki katına çıkarabileceğinden bahseder. Trier burada toplumun nasıl açgözlü olduğuna ilişkin bir saptamada da bulunmaktadır. Jack, kadını boğarak öldürür. Daha sonra kalbine tek bir bıçak sokarak kanın boşalmasını sağlar ve kadını kanepeye oturarak fotoğrafını çeker. Negatif fotoğraflar çeken Jack, her ışığın içinde karanlık bir tarafın olduğuna inanmaktadır. Cesedi arabayı koyan Jack'in okb rahatsızlığı depresir ve önce halının altında kan olduğunu düşünerek temizlemeye eve döner. Tekrar arabaya gelen Jack bu sefer duvardaki tabloda kan olabileceğini düşünüp eve tekrar döner. Yeniden temizler ve arabaya iner ancak bu defa da masanın altında kan olacağını düşür ve tekrar eve çıkar. Obsesyonlara tepki olarak ortaya çıkan ya da belli kurallara göre, bazen de tekdüze bir biçimde uygulanan, yineleyici ve belirli bir amaca yönelik olan kompulsif davranışların en sık görülenleri temizlik ve kontrol etmeyle ilgili olanlardır. Bu davranışlar bir sıkıntıyı giderme, korku oluşturan bir olayı etkisizleştirmek ya da önlemek üzere yapılmaktadır (Karamustafaoğlu, 2016: 2).

Polise yakalanma riskine rağmen ortaya çıkan temizleme dürtüsünü bastıramayan Jack okb rahatsızlığı olduğunu da kabul etmektedir. Bu durum onu diğer psikanalitik rahatsızlığı olan insanlardan ayırmaktadır. Yönetmen psikanalitiğe farklı bir bakış katarak rahatsızlığını kabul eden ve ona göre davranan bir karakteri anlatmaktadır. İkinci olaydan sonra Jack'in çocukluğunu anlatan sahneler ekranda anlatılmaktadır. Küçük Jack civcivin bir ayağını kesip suya geri koyar ve bu durumdan haz alır. Çok hassas bir çocuk olduğundan ve oyun oynamaktan korktuğunu anlatmaktadır. Köylülerin ot kesmelerinden çıkan sesi nefes almaya benzeten Jack'in çoğu kurbanını öldürürken boğması ve nefesini kesmesi bu durumla ilgili olarak açıklanabilecektir.

İşlediği birkaç cinayetten sonra okb'sinin azaldığını hisseden Jack, daha özensiz davranmaya başlar. Mükemmeli isteyen bir ruh hali içinde bulunan Jack'in bu durumu ve takıntısı onun motivasyon kaynağıdır. Öldürdüğü bir kurbanının evine geri dönüp fotoğraflamak isteyen Jack yolda tek başına olan başka bir kadına rastlar ve onu da öldürür. Öldürme güdüsü ve hazzı o anki durumda bunun riskli olduğu gerçeğini Jack'ten saklamaktadır. Bunu sanat için yaptığını anlatan Jack “mükemmel sanata” ulaşmaya çalışmaktadır. Sanatta ahlak aranmayacağını anlatır ve iyi ya da kötü sanat yapıtı olduğunu açıklar. Hazza ulaştıktan sonra tekrar acı çekmeye başlayan Jack acının dinip hazzın artması için sürekli insan öldürdüğünü ve mükemmel sanat yapıtı oluşturmak için bunu yaptığını Verge'e anlatır ki bu durum takıntılı bir psikopat olduğunun açık bir göstergesi olarak değerlendirilebilmektedir. Ayrıca çektiği fotoğrafların üzerine “Mr. Sophistication” (Bay Mükemmel) yazması Jack'in narsist derecesinde kendine hayranlığı göstermektedir.

Üçüncü olayda Jack, iki erkek çocuğu olan bir kadınla birlikte piknik yaparken görülür. Ava olan tutkusunu anlatmakta ve eski av sunumlarından bahsetmektedir. Piknikte maket hayvanları avladıktan sonra aileyi bir av malzemesi olarak kullanmaya başlar ve tek tek avlamak suretiyle üçünü de öldürür. Çocukları canlı canlı avlaması Trier'in şiddet anlayışının yansımasıdır. Kendince insan avını “bir sanata” dönüştürür, av sunumu yaparak cesetler ve avladığı kargalar ile yeşilliğin üstünü bir tablo gibi doldurur. Burada mükemmel sanata ulaşmak için öldürme hazzı yine devreye girmektedir. Çocukları öldürmeye gidecek kadar ruhsal ve sinirsel bir çöküntüde olan Jack sanat yaptığını söyleyebilecek kadar da narsist bir kişiliktedir.

Mühendis olmasından dolayı mutsuz olan Jack işin yaratma evresinde yer almak istemektedir. Çünkü ona göre mimar çizen yani yaratan, mühendis ise o çizileni yapan bir başka deyişle kurallara uyan kişidir. Filmin başından beri evini inşa etmeye çalışan Jack, yaptığı maketleri sürekli yıkmaktadır. Hem mükemmeliyetçi düşünce yapısı hem de rahatsızlığı ona bunu tekrarlatmaktadır. Çünkü psikanalitik bakış açısından obsesif kompulsif nevrozun oluşumunda merkezi rol oynayan mekanizma gerilemedir. Gerileme, kişinin saplanmış olduğu nesne ya da doyum biçimlerine geri dönülmesidir (Karamustafaoğlu, 2016: 4). Yaptığı evleri de bu takıntılı halinden ve mükemmeliyetçi yapısından dolayı beğenmediği için yıkmaktadır.

Jack kendi görüşüne göre bir psikopatta olmaması gereken derinlikte duygular beslediği başka bir kadının evine gider. Bu dördüncü olaydır. Kadına âşıktır ancak cinayet işlediğinde duyduğu haz ve tatmin olma hissi aşkından daha baskın bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Eş zamanlı olarak sevgi ve nefret duygularına sahip olan kişinin duygu ve davranışlarında iki değerlik mevcuttur. Bu özelliği nedeniyle de her eyleminde sevgi ve nefret

arasındaki karşıtlığı yaşamaktadır. Psikanalitik kurama göre, saldırgan ve cinsel dürtülerle başa çıkmada hastanın oluşturduğu üç temel savunma mekanizması tanımlanmıştır: Yalıtma, yapma-bozma ve karşıt tepki oluşturma. Yalıtma tam olarak gerçekleştiğinde dürtünün duygusal bileşeni düşünsel içeriğinden ayrılarak bilinç dışına itilmektedir. Bu şekilde hasta sadece duygudan arındırılmış bir düşüncenin bilinç düzeyinde farkına varmaktadır (Karamustafaoğlu, 2016: 4). Yani Jack hastalığının getirdiği psikolojik durumla sevgisini bastırıp tatmin olma ve öldürme içgüdüüne yönelmektedir. Kadını öldüren Jack yeniden tatmin olmuştur ve çoğunlukla kadınları öldürmesini onlar üzerinde çalışmayı kolay bulmasına bağlamaktadır.

Beşinci olayda öldürme dürtüsü artık hat safhadadır. Jack etnik köken, ırk ve millet farklılıklarını bir araya getirip sonsuz hazza ulaşmayı amaçlamaktadır. Jack, Nazilerin İkinci Dünya Savaşı'nda cephane eksikliğinden dolayı birçok mahkûmu tek bir kurşunla öldürmesinden esinlenerek kendi deneyini yapmaya girişir. Sanki ilk defa öldürüyormuş gibi heyecana kapılan Jack en üst düzey tatmini ve hazzı yaşamaya başlar. Böylece sadece hazzı düşündüğünden yanlış verilen kurşuna çok sinirlenir ve sabırsız davranarak tutku ve coşkunun esiri olur. Tatmin olma dürtüsüyle hareket eden Jack kurşun satan adamı, sonrasında karşısına çıkan arkadaşını ve polisi öldürür. Kompulsif eylemlerin, dürtünün denetimini ve anksiyetenin yatıştırılmasını amaçlayan yapma-bozma mekanizmasının bir sonucu olduğu kabul edilmektedir. Yapma-bozma mekanizmasıyla eylem bir ikinciyi iptal edilmekte ve böylece sanki hiçbir eylem yapılmamış gibi olmaktadır (Karamustafaoğlu, 2016: 4)

Filmin sonunda kendi iç sesi olan Verge ile yüz yüze gelen Jack, bir türlü tamamlayamadığı evini, materyalini değiştirerek bitirmektedir. Aslında öldürdüğü insanların bedenlerinden kendine ev yapan Jack, Verge ile birlikte kendi içsel yolculuğunu tamalar ve “kendi cehenneminde” ölümüyle film sona erer.

SONUÇ

Jack'in Yaptığı Ev (The House That Jack Built) klasik bir Trier filmi olarak göze çarpmaktadır. İnsan psikolojisiyle sürekli uğraşan Trier bu filmde de kendi bakış açısıyla bir katilin hikâyesini anlatmaktadır. Film, içinde barındırdığı aşırı şiddet öğeleriyle birlikte izleyen birçok insanı rahatsız etme potansiyeline sahip olarak değerlendirilmektedir.

Psikolojik öğeleri içinde çokça barındıran film, psikanalitik film çözümle yaklaşımından yararlanılması için geniş olanaklara sahip bir metindir. Filmin ana karakteri Jack'in takıntılı, narsist bir psikopat oluşu karakter tahlilinin yapılmasında psikanalitik kuramdan yararlanmayı zorunlu kılmaktadır. Ana karakter Jack üzerinden obsesif kompulsif bozukluk (okb) olgusunun işlendiği filmde, Jack adeta kendine tapan

narsist bir kişilik ve aynı zamanda takıntıları olan obsesif bir karakter olarak boyutlandırılmaktadır. Rahatsızlığını kabul eden Jack bu yönüyle ruhsal bozuklukları konu alan diğer filmlerdeki kahramanlardan ayrılmaktadır.

Psianalitik film çözümlemesi ekseninde ele alınan okbolgusu hikayede anlatılan beş farklı olayda da kendini göstermektedir. İlk olayda Jack inatçı ve çok konuşan bir kadını öldürmektedir. İlk hazzı burada alan Jack evinde maketler yaparken düzen ve kontrol delisi olduğunu anlatmaktadır. Hiçbir şekilde yaptığı maketleri beğenmeyen Jack'in mükemmeliyetçi yapısı da gözler önüne serilmektedir.

İkinci olay eksenini etrafında öldürdüğü kadının evine sürekli geri dönmesi diğer bir okb durumudur. Temizlik takıntısı onu yakalanma riskiyle karşı karşıya bırakmasına rağmen bu psikolojik durumdan kurtulamamaktadır. Kana bulanmış arabayı ve evi sürekli temizlemesi okb'de görülen yinelenen olay örgüsüdür. Daha sonra öldürdüğü başka bir kadının evine geri dönüp fotoğraflamak istemesi onun dürtülerinin ne derece hayatına karıştığının göstergesidir. Öldürerek tatmin oldukça okb rahatsızlığının azaldığını fark eden Jack daha özensiz davranmaya başlamaktadır.

Üçüncü olayda mükemmel sanata ulaşmak için bir aileyi öldüren Jack yaptığını ahlaki açıdan değil sanatsal açıdan değerlendirmektedir. Avlanma kurallarını bilmesi ve bu konudan taviz vermemesi kendisinin 1900'lü yılların beyefendilerinden biri olarak görmesine neden olmaktadır. Öldürdüğü insanların çocuk olması onun tatmin olma duygusundan ödün vermesine neden olmamaktadır.

Bir psikopata göre derin duygular beslediği kadını öldürmek istemesi hikâyedeki dördüncü olaydır. Okb hastalarında görülen sevgi dürtüsünün bastırılıp nefret ve şiddetin açığa çıkması durumu bu olayda kendini Jack üzerinde göstermektedir. Kadının yardım çılgınlıkları atmasına izin veren Jack yozlaşmış toplumun yardım etmediği gerçeğini de gözler önüne sermektedir.

Öldürme dürtüsünün doruk noktasına ulaştığı beşinci olayda Jack her türden ırk, millet ve farklı etnik kökenli insanları bir araya getirip öldürmeyi planlamaktadır.

Filmde ele alınan beş vakanın birbirleriyle kesiştiği nokta okb rahatsızlığının belirtileri ve sonuçlarının karakter üzerinde kendine yer edinmesinden ibarettir. Her olayda hastalığın farklı bir belirtisi kendini göstermekte ve hastalık ilerleyerek devam etmektedir. Ana karakter Jack'in daha ilk sahnelerde OKB'sini kabul etmesi filmin psikanalitik alana göndermeler yapacağını bir açıklayıcısı olarak gözükmektedir. Filmin zengin psikanaliz eleştirilerle dolu alt metni çalışmayı bu bağlamda

geliştirmektedir. İzleyiciye farklı gelen kısım karakterin okb rahatsızlığını kabul etmesi ve bu rahatsızlığın oluşturduğu zayıflıkları bilerek davranmasıdır. Trier psikanaliz kuramından yararlanırken bile onu eleştirerek bakış açısının farkını gözler önüne sermektedir.

The House That Jack Built'in Künyesi

Yönetmen: Lars Von Trier, **Senaryo:** Lars Von Trier, **Görüntü Yönetmeni:** Manuel Alberto Claro, **Yapımcı:** Jonas Bagger , Piv Bernth, Peter Aalbæk Jensen, Maj-Britt Paulmann , Marianne Slot , Louise Vesth, **Sanat Yönetmeni:** Cecilia Hersby, **Kurgu:** Molly Malene Stensgaard, **Oyuncular:** Matt Dillon, Bruno Ganz, Umma Thurman, Riley Keough, Sofie Grabol, Siobhan Fallon Hogan, **Müzik:** Victor Reyes, **Süre:** 153 Dakika, **Yapım Yılı:** 2018.

KAYNAKLAR

- Arslan, U. T. (2009). Aynanın Sırları: Psikanalitik Film Kuramı. Kültür ve İletişim Dergisi. 12, 9-38.
- Bayar, R. ve Yavuz, M. (2008). Obsesif Kompulsif Bozukluk. Türkiye’de Sık Karşılaşılan Psikiyatrik Hastalıklar Sempozyum Dizisi. 62, 185-192.
- Botz- Bornstein, T. (2017). Filmler ve Rüya: Tarkovski, Bergman, Sokurov, Kubrick ve Wong Kar-Wai. Cem Soydemir (Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Gabbard, G. ve Gabbard, K. (2019). Psikiyatri ve Sinema. Yusuf Eradam ve Hasan Satılmışoğlu (Çev.). İstanbul: Okuyan Us Yayınları.
- Jung, G. (2006). Analitik Psikoloji. Ender Gürol (Çev.). İstanbul: Payel Yayınevi.
- Karamustafaoğlu, K. O. (2010). Obsesif Kompulsif Bozukluk. Turkish Family Physician. 1, 1-10.
- Lumholdt, J. (2015). Sinema Tutkusu – Lars Von Trier. Selim Özgül (Çev.). İstanbul: Agora Kitaplığı.
- McGowan, T. ve Kunkle, S. (2014). Lacan ve Çağdaş Sinema. Yasemin Ertuğrul ve Caner Turan (Çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Terbaş, Ö. (2019). Sinema ve Psikanaliz/ Filmler ve Bilinçdışı. Derleyen: Özden Derbaş. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Wedding, D. ve Niemiec, Ryan. (2016). Sinema ve Akıl Sağlığı. Rengin Arvay Aratan (Çev.). İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Yılmaz, M. ve Candan, F. (2018). Psikanalitik Bir Kavrayış ile “Kelebek Etkisi” Serisi: Dissosiyasyon Dehlizlerinde Dolaşan Ana/Vaka

Karakterlerin Çekici Öyküsü. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. 22(4). 2407-2431.

<https://www.filmloverss.com/lars-von-trier-the-house-that-jack-builtin-cekimleri-boyunca-alkol-bagimliligimla-ugrastim/> (E.T.: 10.10.2019)

<http://www.nurengindeniz.com/icerikler .php?p=40> (E.T.: 10.10.2019)

<http://www.psikiyatri.org.tr/halka-yonelik/24/depresyon-konusunda-bilmek-istedikleriniz> (E.T.: 10.10.2019)

TÜRKİYE’DEKİ KADIN FİMLERİ FESTİVALLERİ ÖRNEĞİNDE "KADIN FİLMİ" OLGUSU ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME*

Büşra AKGÜL¹

Mehmet YILMAZ¹

1. (Yüksek Lisans Mezunı); Ordu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Sinema ve Televizyon Anabilim Dalı, Ordu-Türkiye,
busrakgul_@hotmail.com

2. (Prof. Dr.); Ordu Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Sinema ve
Televizyon Bölümü, Ordu-Türkiye, mehmet.yilmaz.dr@gmail.com

Öz: Sinema geçmişten günümüze cinsiyet mitlerinin üretildiği, toplumsal, kültürel ve siyasal olayların izdüşümlerine rastlanan bir pratik olmuştur. Kadın hareketlerinin 1970’li yıllarda faaliyet göstermesi ile birlikte kadın sinemacılar da sinema alanındaki kalıp yargıları kırıp feminist farkındalık oluşturma eğilimi göstermişlerdir. Kadın sinemacıların alanda daha etkin bir biçimde rol oynamalarıyla birlikte erkek yönetmenler tarafından oluşturulan kadın imajı yerinden edilmeye başlanmıştır. Tüm anılan bu gelişmeler, bir filmin “kadın filmi” olabilmesinin nasıl mümkün olabildiği sorusunu gündeme getirmiştir. Çalışma kapsamında Türkiye’de uzun yıllardır düzenli olarak gerçekleştirilen Uçan Süpürge Uluslararası Kadın Filmleri Festivali ile Uluslararası Gezici Filmmor Kadın Filmleri Festivali’nde gösterilen filmler örneğinde “kadın filmi”nin nasıl tanımlanabileceği üzerine bir değerlendirme yapılmak istenmektedir.

Anahtar kelimeler: Sinemada Feminist Kuram, Cinsiyet Eşitsizliği, Erkek Egemen İdeoloji, Kadın Filmi, Kadın Filmleri Festivalleri

GİRİŞ

Sinema, insanın duygu ve düşüncelerini bir takım teknik araçlar vasıtasıyla anlatabildiği sanattır. Tüm görsel ve işitselliği kapsayan bu sanat; resim, müzik, tiyatro, dans, edebiyat gibi diğer sanat dallarını da içinde barındırmasından ötürü yedinci sanat olarak da adlandırılmıştır. İnsanın hayatındaki tüm renkleri de bir arada tuttuğu için beslenme kaynağı olarak toplumla iç içedir. Hem geçmişte yaşanmış hem de günümüzdeki toplumların hayat tarzlarını bize aktardığı için, tarihe ışık tutma gibi bir işlevi de söz konusudur.

* Bu çalışma Büşra Akgül’ün Prof. Dr. Mehmet Yılmaz danışmanlığındaki “Feminist Kuram Perspektifinden Kadın Filmi Olgusu: Türkiye’deki Kadın Filmleri Festivalleri Örneği” (2019, Ordu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sinema ve Televizyon Anabilim Dalı) adlı yayımlanmamış yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Uluyağcı'nın Bazin'den aktarımıyla, sinemanın anlatı gücü geleneksel sanatlardan daha popüler ve zengindir. Dolayısıyla sinema, konuşma dilinin temel pratikleriyle karşılaştırılmasında mihenk taşı olabilecek bir anlatım aracıdır. Bu sebeple dil ne kadar gerçekçi ise sinema da o kadar gerçekçi olacaktır. (Uluyağcı, 2001, s.29) Sinema aynı zamanda cinsiyetlerin de temsil edildiği ve üzerine mitlerin üretildiği bir pratik olmuştur. Feminizm ve film arasındaki özdeşleşme ise feminizm kavramı ile patriarkal kültür arasındaki etkili bir buluşmanın parçasıdır (Öztürk, 2000, s.82).

Tarihin bazı dönemlerinde, hem kadınlar hem de erkekler sahip oldukları ırk, kültür, sınıf, din vb kimlik bağlarının egemen olandan farklı olması nedeniyle toplum tarafından dışlanabilmiştir. Fakat erkeğin sadece cinsiyeti sebebiyle dışlanması söz konusu değilken kadınlar için bu durum tam aksidir. Kadınlar, sırf cinsiyetleri sebebiyle ayrıştırılmışlardır. Tarih yazımı içerisinde özne olmalarına rağmen kendi tarihlerini yazmaktan ve bilmekten alıkonulmuştur (Berktaş, 2015, s.21-29)

Feminizmin sinema ile ilişkisi- ilgisi, sinemanın toplumsal olanı anlatma, gösterme ve sürekli üretim işlevi olması sebebiyledir. Feminist sinema kuramı tam olarak 1960'ların sonlarında gelişmiş, kaynağını da feminist politika ve teoriden almıştır (Timisi, 2011, s.157, 158).

Sinemada genellikle erkek egemenliğinin izdüşümlerine rastlanmaktadır. Erkek tarafından seyirciye sunulan görüntüler Mulvey'in sözünü ettiği hazzı dayalı bakıştan yani iktidar ilişkisinden beslenmektedir. Başka insanlara ait yaşam ve hikâyelerin röntgenlenmesinden kaynaklanan bir haz söz konusu olup bu da seyirciye iktidarı tatma olanağı sunmaktadır. Özne bakış tamamen seyircidir. Sinemadaki erkek karakterle katarsis yaşayan seyirci tatmin duygusunu film sayesinde deneyimlemektedir. Bu sebeple erkek egemen bakışın yöneldiği karakter kadındır. Kadının haz nesnesi ve tema olarak sunulması erkek izleyicilere haz ve iktidar duygusunu yaşatmaktadır.

Türk Sineması'nın 1980'li yılları içeren dönemi, erkek egemenliğine alternatif olarak kadın sorunlarının ele alındığı dönem olmuştur. Kadınlar geleneksel olarak onlara biçilen rollerden sıyrılmış, özgür kadın imajı çizmeye başlamıştır. Yönetmenler Yeşilçam Sineması ile uzun yıllardır süregelen cinsel konuları terk etmiş yeni konu ve gelenekselliğin dışında karakter arayışına girmişlerdir. Kadın sorunlarının ele alınış şekli daha çok feminist hareketlerin bir yansıması olarak izleyicilere sunulmuş, kadınların vermiş olduğu mücadelenin bir sonucu olarak kadın bireyler, özel alandan sıyrılarak kamusal alana taşınmıştır (Oktan, 2008, s.156-158).

Kadınların sinema alanındaki emeği ile kadın filmleri festivalleri de sinema tarihindeki yerini almıştır. Kadın filmi festivalleri olarak ülkemizde "Uçan Süpürge Uluslararası Kadın Filmleri Festivali" 1998

(<http://ucansupurge.org.tr/847-2/E.T.:24.04.2018>), “Uluslararası Gezici Filmmor Kadın Filmleri Festivali” ise 2003 yılından beri her yıl düzenlenmekte ve kadınların sinemadaki emeğini ön plana çıkarmak amacı güderek topluma sunulmaktadır (http://www.filmmor.org.tr/hakki_mizda/E.T.:16.04.2018). Birçok kadın yönetmen tarafından çekilen ve içerisinde toplumsal cinsiyet olgusuna eleştirel bir bakış açısı geliştiren filmlerin gösterimleri bu kadın film festivalleri kapsamında yapılmaktadır. Festivaller sayesinde kadın sorunlarına dikkat çekilmekte ve yönetmeni kadın olan filmler de sinema tarihinde kendine yer bulmaktadır. Kadın deneyimlerinden yola çıkan festivaller, “kadın filmi” olgusunu da gün yüzüne çıkarmıştır.

2. “UÇAN SÜPÜRGE ULUSLARARASI KADIN FİMLERİ FESTİVALİ”

Uçan Süpürge, 1996 yılında, kadın kuruluşları ve kadın sorunlarının bilincinde bireyler ile söz konusu sorunlara yönelik iletişimi ve işbirliğini artırmak adına kurulmuş olan ulusal ve uluslararası bir kuruluştur. Kurumun temel amacı, kadınların güçlenmesine dayanak olmak, dolayısıyla kadınlarla eşgüdümlü bir örgüt olarak hareket etmektir. Kadın odaklı kuruluşlar ile birlikte diğer sivil toplum örgütleriyle de 10 yıla aşkın zamandır çalışmaktadır. Kurum gündemlerindeki amaç kapsamında etkinlikler ve kampanyalar düzenlemektedir. Geliştirilen bilinç sayesinde Uçan Süpürge bir “iletişim merkezi”dir (Doruk, 2009, s.82). Aynı zamanda 2002 yılında erişime açılan www.ucansupurge.org web adresi kadının statüsü ve sorunları kapsamında habercilik yapan, dünya çapında meydana gelen kadın haberlerine, yazı ve röportajlarına yer veren bir internet sitesi olmuştur. Uçan Süpürge birçok konuda yapılan etkinliklerin, atölye çalışmalarının yanı sıra sinema ile ilgili faaliyetlerini de yürütmektedir (Erdoğan, 2017, s.109).

Festivalin amacını daha geniş bir perspektiften okuyabilmek adına Uçan Süpürge’nin kuruluş amacını ve yıllar içerisinde ilerlediği yolu kavramak ihtiyacı bulunmaktadır. Uçan Süpürge, 1996 yılında kadın örgütlerinin kurumsallaşmasına duyulan gereksinim temel alınarak kurulmuştur. Uçan Süpürge’nin kuruluşundan bu yana temel prensibi elde ettiği maddi manevi tüm gelirlerle kadının statüsünü yükseltmek ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğine karşı durmaktır. Festivalin ortaya çıkış amacı temel prensiplerine katkıda bulunmakla birlikte, 1998 yılından bu yana ulusal ve uluslararası sinema alanında kadın emeğini görünür kılmak ve sadece yönetmen, yapımcı ve oyuncular değil kamera arkasındaki kadınları da desteklemektir. Kadın kimliğinin toplumsal normlarını çözümlemek, anlayabilmek, anlatabilmek, bir arada paylaşabilmek ve kadına dayatılan toplumsal normlar içerisindeki “kadınlık halleri”nin ötesinde bir kadın kimliğiyle var olma bilinci ile kadının, kadınlığın özünü ortaya koymak festivalin gelişim hedeflerini açıklamaktadır.

3. “ULUSLARARASI GEZİCİ FİLMOR KADIN FİMLERİ FESTİVALİ”

Kadın kooperatifi olarak 2001 yılında kurulan Filmmor’un amacı, kadınlarla kadın sineması yapmak, kadın emeğini sinemada görünür kılmaktır. Kadınların Medya İzleme Grubu, Kadın Koalisyonu, Kadın Cinayetlerine Karşı Acil Önlem Grubu gibi çeşitli kadın örgütleriyle işbirliği ile çalışmakta kadın konulu konferanslar düzenleyerek sorunlar hakkında çözüm üretmektedir. Uluslararası Gezici Filmmor Kadın Filmleri Festivali olarak ise 2003 yılında “Kadınlar Sinema Yapıyor” diyerek yola çıkmıştır. Aynı zamanda Kadınların Sinema Atölyesi olan Atölyemor ile kadınlarla birlikte kadınlık hallerine, bilgi ve deneyime dayanan filmler üretilmektedir (<http://www.filmmor.org/tr/hakkimizda> E.T.:16.04.2018). Atölyemor, çoğunlukla erkek egemenliğinde bulunan sinema sektörüne karşı sadece kadınlara açılan, onlara olumlu ayrıcalık sağlayan bir sinema atölyesidir. Amaç, kadınların da demokratik bir şekilde sektörde kendini ifade edebilmesidir. Kadın deneyimlerinden ve bilgilerinden yola çıkarak çeşitli filmler ve belgesel çekimleri bu sayede yapılmaktadır. Birçok kurum ve kuruluşun desteğini alan atölye, kadınlara sinema eğitimi vererek onların gelişiminde katkı sağlamakta, çekilen filmlerin gösterimini Uluslararası Gezici Filmmor Kadın Filmleri Festivali ve Uluslararası Uçan Süpürge Kadın Filmleri Festivali’nde yaparak yeni kadın sinemacılara destek olmaktadır (<https://bianet.org/bianet/kadin/61907-atolyemor-sinemada-pozitif-ayrimcilik> /E.T.:18.04.2018).

16. Uluslararası Gezici Filmmor Kadın Filmleri Festivali’nde gösterime giren filmler kadın yönetmenler tarafından çekilmiş olan filmlerdir. Çoğunlukla kadın deneyimlerini ve sorunlarını ele alan filmlerin arasında erkek deneyim ve sorunlarına da yer verilmiştir.

Kadın kimliği inşasındaki etkenlerden olan toplumsal ve siyasal olaylar filmlerin ana temasında yer almaktadır. Toplumun kadından beklentileri, eril düşüncenin empoze edilmesi gibi konular filmlerde ağırlıklı olarak işlenmiştir. Cinsiyetçilik, eşcinsellik gibi toplum hegemonyasına maruz kalan konular, çocuk sorunları, savaşlar, kentsel yozlaşma ve kapitalizm bazı filmlerin ana temasını oluşturmaktadır.

Maddi yetersizlik sebebi ve “erkek işi” algılanmasından ötürü kadınların sinema sektörüne az sayıdaki katılımı filmlerde işlenmiş, söz konusu konularda dikkat çekilmek istenmiştir. Oy hakkı savunucuları konulu filmlerle ise toplumun siyasal olaylarına gönderme yapılmaktadır.

4. KADIN FİMLERİ FESTİVALLERİNİN “KADIN FİLMİ” OLGUSU BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

Feminist film teorisi, 1970’li yılların başında sinemada kadın ve kadınlık durumu hakkındaki efsaneleri temsil etmek ve onları üretmek

amacıyla ortaya çıkmış kültürel bir olgudur. Sinemadaki tarz farklılıklarının cinsiyet veya cinsel yönelimden kaynaklanıp kaynaklanmadığı feminist film çalışmalarının ana konusu olmuştur (Uğur Tanrıöver, 2017, s.330). Filmlerdeki kadının sunumu üzerine eleştirel teorik yaklaşımlar geliştirilmiş, söz konusu teori, kadının arzu edilmesi ve kadın temsillerinin paradoksu üzerine inşa edilmiştir. Öncelikle klasik anlatı sinemasındaki kadın temsili tartışılmıştır (Smelik, 2016, s.1,3). Geçmişten günümüze kadar gelen feminist sinema, sinema tarihinde farkındalık yaratarak kadın sorunlarını ön plana çıkarmıştır. Dolayısıyla “kadın filmi” kavramı yeni bir kategori olarak gündeme gelmiştir. Kadın filmleri sayesinde kadın, bakışın ve hazzın nesnesi olmaktan kurtulmuştur.

Sinema ve feminizmin birleşmesi Türkiye’de hegemonik ve ikircikli bir yapıda olmuştur. Sinemamızın yüzyıllık geçmişinde çok az sayıda yönetmenin kadın olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra filmlerde kadın ve kadınlık konusunda başat temsillerin bulunduğunu söylemek mümkündür. Sinemanın, bulunduğu kültürü yansıtmaya özelliğinden dolayı sinemamızda ülkemizdeki erkek egemen toplum yapısının yansımalarından etkilenmiştir. Dolayısıyla toplumsal cinsiyet konuları sinemamızın problem alanını oluşturmaktadır. Son yıllarda ülkemizde gelişim göstererek çeşitli platform ve festivallerin de etkisiyle sinemada kadın ve kadınlık konularında değişime gitmiştir. Yeşilçam Sineması’na nazaran Yeni Türk Sineması erkek egemenliğinden bir nebze sıyrılmıştır. Yeşilçam’da kalıplaşmış olan ahlaki yönden kısıtlanmış kadın imajı yerini özgür kadın imajına bırakmıştır. Bunun sonucu olarak yine de ülkemizde tam anlamıyla feminist filmler üretildiği anlamına gelmemektedir. Günümüzde hala melodramatik imgelerin kullanıldığı birçok sinema filmi üretilmektedir (İnceoğlu, 2015, s.87-94).

Kadın sineması ile birlikte kadın metalaştırılmaktan kurtulmuştur. Söz konusu kadın filmi festivallerinin amacı ise bu fetişleştirmeyi yok etmektir. Kadın sinemasından kasıt, yalnızca kadın yönetmenlerin çektiği sinema filmleri değildir. Bir filmin kadın sineması sayılabilmesi için cinsiyetçi söylemi yapıbozumuna uğratması ve dışı deneyimlerinden yola çıkarak dışı bakış açısıyla yapılması yeterlidir. Erkek yönetmenlerin de kadın filmi çekebildiği sinema tarihimizde görülmektedir (Öğüt, 2009, s.204).

Sinemada genel algı, kadın filminin “kadın yönetmen” tarafından çekildiği yönündedir. Bu argümanın temelinde ise kadın yönetmenlerin sektörde fazlasıyla arka planda kaldıkları değerlendirmesi yatmaktadır. Özellikle son yıllarda kadın yönetmenlerin artması ve cinsiyet ayrımcılığı konusunun daha çok gündemde olmasıyla festivallerde de feminist söylemlere daha sık denk gelmek mümkün olmuştur. Uluslararası Gezici Filmmor Kadın Filmleri Festivali ve Uçan Süpürge Uluslararası Kadın Filmleri Festivali sadece feminist söyleme odaklanan festivallerdir. Diğer

festivallerde de “sektördeki kadınlar”, “televizyon dizilerinde kadınların temsili”, “kadın yönetmenler” konulu paneller düzenlenmektedir.

Kadın filmi, kadın gözünden kadının kendi deneyiminden kendine dair içsel ve dışsal hayatının, hayallerinin anlatımı olmuştur. Yani kadına dair öznel ve içsel yaşantılar(örneğin bir tecavüz, bir annenin bebeğini kaybetmesi, aldatılan bir kadının acısı, ilk annelik deneyimi gibi), bedensel, ruhsal, duygusal tüm deneyimler kadın filmi olgusu kapsamında değerlendirilmektedir. Gerçek anlamda bir “kadın filmi” söz konusu olduğunda ise erkek bir yönetmenin başta biyolojik zorunluluklar ile yaşamasının imkansız olduğu deneyimleri film üzerinden aktarmasının olanaksızlığına vurgu yapılmaktadır.

Toplumsal cinsiyet araştırmalarında kadın araştırmacılar, tarihin görünen yüzünde hep erkeklerin bulunduğunu iddia etmişlerdir (Uğur Tanrıöver, 2017, s.323). Kadınların, dünya nüfusunun yarısını oluşturmalarına ve sinema biletlerinin yarısını onların almalarına karşın seyrettikleri filmler genellikle erkek yönetmenler tarafından çekilmektedir. En İyi Yüz Film listelerine de bakıldığında birkaç tane kadın yönetmen olmasının dışında kalanını erkek yönetmenlerin oluşturduğu görülmektedir (Kelly–Robson, 2016, s. viii). Erkek egemen toplumda eleştirmenler tarafından sanat dallarının tümünde kadın sanatçıyı görünmez kılma çabaları mevcuttur. Söz konusu durum sinema alanında da kendini göstermektedir. Çoğu zaman kadın yönetmenler patriarka tarafından geri plana itilmiş, sinema literatürünün dışında bırakılmaya çalışılmıştır. Fakat kadın hiçbir zaman kendisine dayatılan durumu kabul etmemeli, hak ettiği konum için sürekli olarak mücadele etmelidir (Midilli, 2016, 222).

Semire Ruken Öztürk, 1914-1980 yılları arasında sadece 7 kadın yönetmen bulunduğunu belirtmiştir. İlk yıllarında kadın sinemacıların olmaması çeşitli sosyal, politik ve kültürel faktörlerle açıklanabilir. Sinemanın gelişmesiyle birlikte sektörde kadınlar varlığını yavaş yavaş göstermeye başlamışlardır. Fakat kadın yönetmen sayısındaki artışa rağmen çok az sayıda yönetmen küresel anlamda filmler yapabilmıştır. Söz konusu durum ise tüm film yönetmenleri için geçerlidir. Ülkemizdeki kadın yönetmen sayısındaki artış birçok nedene bağlıdır. Ama en önemli nedenlerden biri, ülkemizde kadın hakları konusunda feminist söylemin inşa edilip geliştirilmesidir. Sinema endüstrisinde kadınların varlığına olumlu etkide bulunan ikinci önemli faktör ise kadın film festivalleri olarak değerlendirilmektedir. Söz konusu festivaller, kadın filmlerine destek vererek, sinemada kadınların görünürlüğü açısından önem arz etmektedir (Uğur Tanrıöver, 2017, s.324-332).

SONUÇ

Kadın filmleri festivallerinde gösterime giren filmler, birçok farklı konu üzerine çekilmekte ve seyirciye sunulmaktadır. Filmler, kadını

doğrudan veya dolaylı olarak etkilediği için kamusal alanda kadın, ataerkil toplum-kadın çatışması, seks işçiliği, kadın-erkek ilişkisi, toplum-birey çatışması, cinsel taciz-tecavüz-şiddet, ailevi problemler, anne-baba-çocuk ilişkisi, arkadaşlık ilişkileri gibi konuları da kapsamaktadır. 2018 yılında 21.'si düzenlenen Uçan Süpürge Uluslararası Kadın Filmleri Festivali'nde toplam 58 film gösterime girmiş, 16.'sı düzenlenen Uluslararası Gezici Filmmor Kadın Filmleri Festivalinde ise toplam 48 filmin gösterimi yapılmıştır. Her iki festivalde de gösterimi yapılan film sayısı ise 12'dir. Festivaller toplamda 94 kadın filmi gösterimi yapmıştır. Gösterime giren filmlerin temaları genel anlamda "kadın mücadelesi" olmuştur. Buradan hareketle kadın film festivallerinin amacının, kadın yaşamını ana tema belirleme, sorgulama, değerlendirme ve eleştirme olduğu söylenebilmektedir.

Festivallerin temel prensipleri, elde ettiği maddi manevi tüm gelirlerle kadının statüsünü yükseltmek ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğine karşı durmak olmuştur. Festivallerin ortaya çıkış amacı ise temel prensiplere katkıda bulunmakla birlikte, ulusal ve uluslararası sinema alanında kadın emeğini görünür kılmak ve sadece yönetmen, yapımcı ve oyuncular değil kamera arkasındaki kadınları da desteklemektir. Kadınların emeklerini, yaratıcılıklarını ve doğru temsillerini görünür kılarak bu doğrultuda, kadın sinemacıların eserlerinin gösterimine olanak vermek; sinema alanında emek veren tüm kadınların deneyimlerini paylaşacakları, sorunlarını tartışıp çözüm arayacakları ve genel bir dayanışma ağı oluşturacakları bir platform sunmak da söz konusu festivallerin temel amaçlarından olmuştur.

Kadını tamamen bakışın nesnesi yapan klasik anlatı sinemasından beri kadın, sinemada daima erkek egemen kültürün bakış açısı ile dışsal olarak temsil edilmek durumunda kalmıştır. Hala film festivallerinde erkek yönetmen sayısı kadın yönetmen sayısından kat be kat fazla olmuştur. Feminist dalgaların da etkisinde kalan film çalışmaları kadın film festivallerini ortaya çıkarmıştır (Smelik, 2016, s.1). Filmmor ve Uçan Süpürge gibi kadın film festivalleri de kadın farklılıklarını hesaba katan festivaller olmuştur. Festivallerde her kesimden kadın filmine yer verilmekle beraber, Müslüman kadınların, Hintli kadınların, yoksul ve savaş mağduru kadınların, hamile kadınların, annelerin veya pek çok farklı kadının hikâyesini izleme şansı bulunmaktadır. Kadın gözüyle söz konusu durumların nasıl yansıtıldığına şahit olunması dolayısıyla kadın film festivalleri kadınlara özel, farklılıkçı ama son derece de eşitlikçi olarak değerlendirilmektedir.

Dünyadaki önemli uluslararası film festivallerine bakıldığında ise, 2018 yılında gerçekleşen Cannes Film Festivali'nde önceki birçok yılda yönetmeni kadın olan hiçbir filmin yarışmaya girmediği anlaşılmaktadır 2019'da ise Altın Palmiye için yarışan 21 filmde sadece 3 filmin yönetmeni kadındır. Festivalde görev alan jüri üyelerinden kadın üye sayısı

erkek üye sayısından fazla olmuştur. Söz konusu durum, 71'inci düzenlenen festival tarihinde üçüncü kez olmuştur. Altın Palmiye ödülüne 70 yıl boyunca layık görülen tek kadın yönetmen Yeni Zelandalı Jane Campion'dır. 2018 yılında festivalde 1866 erkek yönetmene karşı sadece 82 kadın yönetmen kendine yer bulabilmiştir. Bu sebeple festivalde kırmızı halıda Agnes Varda öncülüğünde 82 kadın sinemacının sessiz protestosu festivale damga vurmuştur. Sonrasında Agnes Varda'nın yapmış olduğu konuşma ile protesto son bulmuştur.

Hollywood'da, içerisinde 300'den fazla oyuncu, yönetmen ve yazarın bulunduğu kadınların kadınlara yönelik cinsel taciz ve tecavüzle mücadele etmek amaçlı başlattıkları Time's Up (Süre Doldu) kampanyası ile sektördeki pek çok erkek yönetmen, oyuncu ve yazar ifşa edilmiştir. Kadınlar, cinsel taciz skandallarını sosyal medyada #MeToo etiketiyle paylaşmıştır. Yapılan kampanya ve hareketle birlikte sinemadaki çok sayıda cinsel istismar gündeme gelmiş, bu sayede kadınlar, artık cinsel istismar karşısında sessiz kalmayacaklarını ifade etmişlerdir.

2018 yılında 75'inci düzenlenen Venedik Uluslararası Film Festivali'nde ise Cannes Film Festivali'ndeki gibi cinsiyet eşitsizliği söz konusu olmuştur. Festivalde yarışmaya hak kazanan yönetmenler arasında sadece Jennifer Kent'in kadın yönetmen olarak yer alması festivalin yoğun tepki almasına neden olmuştur. Festivalde jüri başkanlığı yapan yönetmen Guillermo Del Toro konuyla ilgili açıklama yaparak, söz konusu duruma dikkat çekmiştir. Yönetmen, sinemadaki kadın-erkek eşitliğini savunduğunu, sinemadaki "2020'ye kadar 50'ye 50" hareketini desteklediğini yaptığı konuşmasında belirtmiştir. Bunun yanı sıra Türkiye'deki yönetmeni kadın olan filmlerin azlığına dikkat çekerek Türk erkek yönetmenlerin farkındalık oluşturmaları gerektiğini vurgulamıştır. Yönetmen, yapımcılığını üstlendiği beş filmde üçünü kadınların çektiğini söylemiştir.

2018 yılında 68'inci düzenlenen Berlin Uluslararası Film Festivali'nde ise hem Altın Ayı'yı hem de Jüri Büyük Ödülü'nü kazanan, yönetmeni kadın olan filmler olmuştur. Söz konusu durum bu dönemde yaşanan sinemadaki erkek tekelini kırmak açısından değerli bir örnek teşkil etmiştir. Festivalde kadın sinemacıların ağırlığı diğer kategorilerde de kendini göstermiştir. İkinci kez verilen "En İyi Belgesel Ödülü" yine yönetmeni kadın olan bir belgesele layık görülmüştür.

Türkiye'de yapılan kadın film festivallerine "Kadın Filmi" kategorisi bağlamında bakıldığında ise filmlerin seçiminde son bir yıl içerisinde çekilmiş bir film olması, filmin yönetmeninin kadın olması ve filmin toplumsal cinsiyet eşitliği anlamında içeriğe uygun olması kriterleri aranmaktadır. Festivallerde erkek yönetmenlere yer verilmemesinin sebebi ise erkek yönetmenlerin kadın filmi çekemeyeceği ya da toplumsal cinsiyet

eşitliğine uygun bir içerik ve dil kullanamayacağı görüşü değil festivallerin asıl amacı olan sinemada geri planda kalmış kadın emeğini görünür kılmak ve öne çıkarmaya çalışmalarıdır. Kriterin sadece kadın yönetmen olmasının temelinde ise kadın yönetmenlerin sektörde çok arka planda kalmış olması ve kadın yönetmenlerin pozitif ayrımcılık ihtiyacı duymalarının yattığı anlaşılmaktadır.

KAYNAKLAR

- Berktaş, F. (2015). Tarihin Cinsiyeti. İstanbul: Metis.
- Doruk, A. T. (2009). Uçan Süpürge Uluslararası Kadın Filmleri Festivali İçin Tanıtım Filmi Uygulaması. Grafik Anasanat Dalı Sanatta Yeterlilik Tezi. Ankara.
- Erdoğan, M.(2017). Alternatif Medya Olarak Uçan Süpürge Web Sitesi Analizi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara.
- İnceoğlu, İ. (2015). Beyaz Perdede Kadın Anlatısı: Mavi Dalga Filminin Feminist İncelemesi. Fe Dergi 7. 2, 87-94
- Kelly, G., Robson, C. (2016).Dünya Kadın Sinema Yönetmenleri.Nazlı Pakkan (Çev.). İstanbul: Agora.
- Midilli, S. (2016). Fransız Yeni Dalga Sinemasının Eril Üretim Ortamında Bir Kadın Yönetmen: Agnes Varda ve Sineması. Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi. 1 (2), 217-222
- Oktan, A. (2008). Türk Sinemasında Hegemonik Erkeklikten Erkeklik Krizine: Yazı-Tura ve Erkeklik Bunalımının Sınırları. Selçuk İletişim Dergisi. 5 (2), 156-158
- Öğüt, H. (2009). Kadın Filmleri ve Feminist Karşı Sinema. Cogito Dergisi. 58, 202-204
- Öztürk, S. R. (2000). Sinemada Kadın Olmak. İstanbul: Alan.
- Smelik, A. (2016). Feminist Film Theory. The Wiley Blackwell Encyclopedia of Gender and Sexuality Studies. 1, 1
- Timisi, N. (2011). Sinema Araştırmaları: Kuramlar, Kavramlar, Yaklaşımlar. Murat İri (Der.). İstanbul: Derin.
- Uğur Tanrıöver, A. H. (2017). Women as Film Directors in Turkish Cinema. European Journal of Women's Studies. 24 (4), 323-333
- Uluyağcı, C. (2001). Sinemada Erkek İmgesi: Farklı Sinemalarda Aynı Bakış. Kurgu Dergisi. 18, 29
- <http://ucansupurge.org.tr/847-2> (24.04.2018)
- <http://www.filmmor.org.tr/hakkimizda> (16.04.2018)

<https://bianet.org/bianet/kadin/61907-atolyemor-sinemada-pozitif-ayrimcilik> (E.T.:18.04.2018)

SIYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ BÖLÜMÜ ÖĞRENCİLERİNİN, BÖLÜM TERCİHLERİNDE ETKİLİ FAKTÖRLERİN VE TERCİH EDİLEN ÜNİVERSİTE MEMNUNİYETİNİN BELİRLENMESİNE YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA

Sinan Yazıcı¹

Nikolin Agallija²

1.(Dr.); Bayburt Üniversitesi İİBF Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi,
sinanyazici@bayburt.edu.tr.

2. (Dr.); Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet
Bölümü, nikolin_84@windowslive.com.

Öz: Meslek sahibi olmak ve bir işte çalışmak insanların ihtiyaçlarını karşılamak ve gelir elde etmesi açısından gereklidir. Bu durum ayrıca bireyin sosyalleşmesi ve toplumsal açıdan da önemini korumaktadır. Günümüzde üniversiteler sadece öğrencilerin bilgi ve görgülerini artıran değil, aynı zamanda onları mesleki olarak geleceğe hazırlayan kurumlardır. Bu kurumlarda eğitim alan kişilerin gelecekte daha mutlu, huzurlu olmaları ve mesleki olarak doyuma ulaşması beklenmektedir. Ancak 2017-2018 öğretim yılında üniversitelerin bazı bölümlerinde kontenjanların dolmadığı, bazı bölümlerin ise kapanma noktasına geldiği görülmektedir. Bu durumun ortaya çıkmasında; teknolojiye bağlı olarak bazı meslek kollarındaki işgücü ihtiyacının azalması, istihdam-işgücü planlamasının yetersizliği, nüfus artışı ile istihdam artışı arasındaki dengenin sağlanamaması, vb. gibi çeşitli yapısal ve makro faktörlerin etkili olduğunu söylemek mümkündür.

Siyaset bilimi ve kamu yönetimi bölümünü tercih eden öğrencilerin, siyaset bilimi ve kamu yönetimi bölümü öğrencilerinin, bölüm tercihlerinde etkili faktörlerin ve tercih edilen üniversite memnuniyetinin belirlenmesine yönelik yapılan araştırmada, araştırmaya katılan öğrencilerin genel olarak bölüm tercihlerinde kişisel ve sistemik nedenlerin etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmaya katılan öğrenciler, okudukları üniversite ve bölümden kısmi düzeyde memnuniyet duyarken, bu durumun temelinde üniversitenin fiziksel, sosyal ve kültürel olanakları ile mezun olduktan sonra bölüme yönelik iş olanaklarının yetersizliğinin yattığını söylemek mümkündür. Özellikle genç eğitimli nüfusun işsizlik oranlarının %20'nin üzerinde olduğu verileri dikkate alındığında, öğrencilerin memnuniyetsizlik nedenleri arasında yer alan iş olanaklarının yetersizliği nedeni daha da anlamlı hale gelmektedir.

Anahtar Kelimeler: Siyaset bilimi ve kamu yönetimi öğrencileri, bölüm tercihleri, memnuniyet düzeyi, tercihte etkili olan faktörler

A RESEARCH ON DETERMINATION OF POLITICAL SCIENCE AND PUBLIC ADMINISTRATION STUDENTS, EFFECTIVE FACTORS IN DEPARTMENT PREFERENCES AND PREFERRED UNIVERSITY SATISFACTION

Abstract: Having a profession and working in a job is necessary for meeting the needs of people and earning income. This situation is also important for the socialization and socialization of the individual. Today, universities are not only institutions that increase students' knowledge and experience, but also prepare them for the future professionally. Those who are educated in these institutions are expected to be happier, more peaceful and to achieve professional satisfaction in the future. However, in the 2017-2018 academic year, it is seen that the quotas have not been filled in some parts of the universities and some departments have reached the closing point. In the emergence of this situation; decrease in the need of labor in some occupations due to changes in technology, insufficiency of employment-labor planning, lack of balance between population growth and employment increase, etc. It is possible to say that various structural and macro factors such as.

In the study conducted to determine the effective factors and preferred university satisfaction of students who prefer political science and public administration department, students of political science and public administration department, it was concluded that personal and systemic reasons were effective in department choices. While the students who participated in the study were partially satisfied with the university and department they studied, it was possible to say that the basis of this situation was the physical, social and cultural facilities of the university and the inadequate job opportunities for the department after graduation. When the unemployment rate of the young educated population is above 20%, the reason for the lack of job opportunities among the students' dissatisfaction becomes even more significant.

Keywords: Political science and public administration students, departmental preferences, satisfaction level, factors affecting choice

1.GİRİŞ

Bir meslek sahibi olmak ve çalışmak, her insanın ihtiyaçlarını karşılamak için gelir elde etmesi açısından gerekli olduğu gibi, aynı zamanda bireyin sosyalleşmesi ve toplumsal açıdan da oldukça önemlidir. Bireyler uzun ve yoğun bir eğitim ve çaba sonucu bir meslek edinmekte ve mesleğini icra ederek, yaşamını devam ettirebileceği geliri sağlayabilmektedir. Ancak, insan ömrünün yaklaşık 30-40 yıllık bir bölümünde mesleğini icra ettiği veya çalıştığı dikkate alındığında, seçilen mesleğin hem ekonomik kazanımlar hem de psikolojik açıdan tatmin edici olması beklenir.

Üniversiteler sadece öğrencilerin bilgi ve görgülerini artıran değil, aynı zamanda onları mesleki olarak geleceğe hazırlayan kurumlardır. Bu kurumlarda eğitim alan kişilerin gelecekte daha mutlu, huzurlu olmaları ve mesleki olarak doyuma ulaşması beklenmektedir. Ancak 2017-2018 öğretim yılında üniversitelerin bazı bölümlerinde kontenjanların dolmadığı, bazı bölümlerin ise kapanma noktasına geldiği görülmektedir. Bu durumun ortaya çıkmasında; teknolojiye bağlı olarak bazı meslek kollarındaki işgücü ihtiyacının azalması, istihdam-işgücü planlamasının yetersizliği, nüfus artışı ile istihdam artışı arasındaki dengenin sağlanamaması, vb. gibi çeşitli yapısal ve makro faktörlerin etkili olduğunu söylemek mümkündür.

Siyaset bilimi ve kamu yönetimi bölümünü tercih eden öğrencilerin, siyaset ve kamu yönetimi alanında etkin bir rol alma amacıyla oldukları ve gelecek beklentilerini bu doğrultuda şekillendirdiklerini söylemek mümkündür. Ancak, gerek siyaset bilimi ve gerekse kamu yönetimi bölümlerinin tercih edilmesinde, siyaset ve kamu yönetimi alanında etkin bir rol alma amacının tek neden olmadığı, öğrencilerin tercihlerinde başka faktör veya nedenlerin etkili olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim meslek seçiminde etkili olan çeşitli faktörlerin ortaya konulduğu çok sayıda araştırma bulguları doğrultusunda, siyaset bilimi ve kamu yönetimi bölümlerinin tercih edilmesinde; kamuda istihdam edilerek sürekli gelir elde etme, prestijli bir meslek sahibi olma, idealizm, vb. gibi çok çeşitli nedenlerin etkili olduğunu söylemek mümkündür. Bu araştırma çalışmasında; siyaset bilimi ve kamu yönetimi bölümlerini tercih eden öğrencilerin, bölüm tercihleri üzerinde etkili olan faktör veya nedenlerin belirlenmesi ve okudukları üniversite ve bölüme ilişkin memnuniyetleri ile gelecek beklentilerinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda, 2018-2019 öğretim yılında Türkiye genelinde LYS giriş puanı en yüksek, orta ve düşük düzeyde olan üç farklı üniversitenin Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi bölümü öğrencilerinin, bölüm tercih nedenleri ve geleceğe ilişkin duygu ve düşüncelerini ortaya koymaya yönelik bir araştırma yürütülmüştür.

2.LİTERATÜR TARAMASI

Meslek seçimi genel olarak lise eğitimi sürecinde, öğrencinin bilgi, yetenek ve istekleri doğrultusunda şekillenen bir olgudur. Kuşkusuz meslek seçimi, her bireyin yaşamını sürdürebilmek için ihtiyacı olan geliri elde edebileceği işi bulmasındaki en önemli kazanımdır. Aynı zamanda çalışılan iş, bireyin uzun yıllar boyu çalışacağı, maddi ve manevi tatmin sağlayacağı en önemli alanların başında gelmektedir. Bu nedenle doğru meslek seçimi, hem tüm yaşam boyunca gerekecek maddi olanaklara kavuşmamızda, hem de yapılan işten haz alarak manevi anlamda huzurlu ve mutlu olmamızda oldukça önemlidir. Dolayısı ile meslek seçimi veya diğer bir ifade ile doğru mesleğin seçilmesi, birey açısından hayati öneme

sahiptir. Nitekim yanlış veya bireyin bilgi, ilgi ve yeteneklerine uygun olmayan meslek seçimi nedeniyle günümüzde pek çok kişi yaptığı işten memnuniyet duymamakta, yeni iş arayışı içinde olmakta veya işinde başarısız olma endişesi taşımaktadırlar (Deniz, 2001:6).

Çatı ve arkadaşları (2016) tarafından yürütülen araştırmada, öğrencilerin üniversite tercihlerinde; üniversitenin saygınlığı, olanakları ve kampüs özelliklerinin pozitif yönlü etkisi olduğu belirlenmiştir. Lisede sayısal alanda öğrenim gören öğrencilerin, üniversite tercihlerinde bilgiye ulaşma önemli bir kriter iken, mezun olunan okul türü ile üniversite tercihi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir değişiklik olmadığı belirlenmiştir. Araştırmada, öğrencilerin üniversite tercihlerinde devlet üniversitelerinin ön planda olduğu bulgusuna ulaşılrken, devlet üniversitenin kampüs olanaklarının (barınma, ulaşım, sağlık, beslenme, vb.) yüksekliği, tercih edilmelerinde rol oynadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bulgular değerlendirildiğinde, öğrencilerin üniversite ve meslek tercihlerinde; gerek üniversitenin ve gerekse meslek olarak seçilen bölümün saygınlığının ön planda olduğunu söylemek mümkündür. Bununla birlikte, doğrudan eğitim görülecek bölümün seçilmesinde olmasa da, eğitim görülecek üniversitenin tercihinde, üniversite kampüsünün ve olanaklarının da önemli bir tercih nedeni olduğu söylenebilir.

Ensari ve Alay (2017) tarafından yürütülen araştırmada, bireylerin meslek seçimlerinde; bireyin bilgi ve beceri kazanma isteği, yüksek kazanç ve sorumluluk beklentisi, statü beklentisi, aile ve eğitim çevresi ile mesleğin yapısal özelliklerinin etkili olduğu belirlenmiştir. Ulaşılan bu bulgu, literatürdeki pek çok araştırmada ulaşılan bulgular ile uyumlu bir sonuç sergilemektedir. Dolayısı ile gerek meslek seçimi ve gerekse üniversite bölümünün seçiminde, başta statü ve yüksek kazanç beklentisi olmak üzere, bireyin bilgi ve becerisi, ailenin ve öğretmenlerin yönlendirmesi, mesleğin toplumsal popülaritesi gibi çeşitli faktörler etkili olabilmektedir. Kamu yönetimi alanının nitelikli eleman ihtiyacını karşılayan fakültelerin tercih edilmesinde etkili olan faktörlerin ve öğrencilerin okudukları üniversite ve bölüme ilişkin memnuniyetleri ile gelecek beklentilerinin belirlenmesi, araştırmada ulaşılabacak bulguların literatürdeki diğer araştırma bulguları ile benzeşen ve farklılaşan yanlarının ortaya konulması açısından bu araştırma çalışmasını önemli kılmaktadır.

3.YÖNTEM

3.1Araştırmanın Amacı

Bu araştırma çalışmasında; siyaset bilimi ve kamu yönetimi bölümlerini tercih eden öğrencilerin, bölüm tercihleri üzerinde etkili olan faktör veya nedenlerin belirlenmesi ve okudukları üniversite ve bölüme ilişkin

memnuniyetleri ile gelecek beklentilerinin ortaya konulması amaçlanmıştır.

3.2.Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Bu araştırmanın evrenini, Türkiye'deki Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi bölümlerinde eğitim veren üniversiteler, örneklemini ise Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi fakültelerinde öğrenim gören öğrenciler oluşturmaktadır. Araştırma kapsamında azami örneklem sayısına ulaşılması hedeflenmiş ve Kamu Yönetimi-Siyaset Bilimi bölümlerinin bulunduğu gerek devlet ve gerekse özel üniversitelerden veri toplanmıştır. Araştırma kapsamında; özel-vakıf üniversitesi statüsündeki Beykent Üniversitesi ile Kayseri Nuh Naci Yazgan Üniversitesinin Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi bölümlerinde öğrenim gören 98 öğrenciye ulaşılmıştır. Elde edilen 98 veri formunun 92 adedinin kullanılabilir nitelikte olduğu belirlenmiştir. Araştırma kapsamında devlet üniversitelerinden; Ankara Üniversitesi SBF'den 50, Sakarya Üniversitesi SBF ve Kamu Yönetimi fakültelerinden 149, İstanbul Üniversitesi SBF ve Kamu Yönetimi fakültelerinden 120, Bayburt Üniversitesinden 100 ve diğer üniversitelerin SBF ve Kamu Yönetimi fakültelerinden 134 veri formu toplanmıştır. Devlet üniversitelerinden toplanan 553 veri formunun 37 adedinin hatalı veya eksik, 516 adedinin kullanılabilir olduğu belirlenmiştir. Veri toplama sürecinde özel ve devlet üniversiteleri olmak üzere toplam 608 veri toplama formuna ulaşılmış, ulaşılan bu sayının sosyal nitelikteki araştırmalarda azami örneklem sayısını ($n=384$) aştığı görülmüş, araştırmada %95 güvenilirlikte bulgulara ulaşılabilmesi için gereken örneklem büyüklüğü sayısına ulaşıldığı belirlenmiştir (Karasar, 2003; İslamoğlu, 2009). Bu nedenle araştırmanın örneklem büyüklüğü $n=608$ olarak kabul edilmiştir.

3.3.Araştırmanın Hipotezleri

Araştırmanın amacı doğrultusunda test edilmek üzere aşağıdaki hipotezler belirlenmiştir:

H₁: Öğrencilerin tercihlerini etkileyen faktörler cinsiyete göre farklılık göstermektedir.

H₂: Öğrencilerin tercihlerini etkileyen faktörler ailenin sosyo-ekonomik statüsüne göre farklılık göstermektedir.

H₃: Öğrencilerin tercihlerini etkileyen faktörler mezun olunan okul türüne göre farklılık göstermektedir.

H₄: Öğrencilerin üniversite-bölüm memnuniyet düzeyleri, cinsiyete göre farklılık göstermektedir.

H₅: Öğrencilerin üniversite-bölüm memnuniyet düzeyleri, ailenin gelir durumuna göre farklılık göstermektedir.

H₆: Öğrencilerin üniversite-bölüm memnuniyet düzeyleri, mezun olunan okul türüne göre farklılık göstermektedir.

4.BULGULAR

Araştırmada ulaşılan bulgular; sosyo-demografik verilere ilişkin bulgular ve betimsel-karşılaştırmalı bulgular olmak üzere iki alt başlıkta sunulmuştur.

4.1.Sosyo-Demografik Bulgular

Araştırmaya katılan üniversite öğrencilerine ilişkin ulaşılan sosyo-demografik nitelikteki bulgular aşağıdaki Tablo.1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Katılımcılar İlişkin Sosyo-Demografik Bulguların Dağılımı

	N	%		N	%
Cinsiyet			Üniversite Ayrıcalık Sağlar mı?		
Kadın	257	42,3	Evet	171	28,1
Erkek	351	57,7	Hayır	437	71,9
Anne Eğitim			Baba Eğitim		
Okur-yazar değil	78	12,8	Okur-yazar değil	13	2,1
İlkokul	283	46,5	İlkokul	258	42,4
Ortaokul	90	14,8	Ortaokul	78	12,9
Lise	96	15,8	Lise	144	23,7
Yüksekokul- Üniversite	61	10,1	Yüksekokul- Üniversite	115	18,9
İkamet Yeri			Mezun Olunan Lise Türü		
İl merkezi	295	48,5	Meslek Lisesi	73	12,0
İlçe merkezi	201	33,1	Anadolu Lisesi	336	55,3
Kasaba/belde	24	3,9	İmam Hatip Lisesi	88	14,4
Merkeze bağlı köv	20	3,3	Genel Lise	99	16,3
İlçeye bağlı köy	68	11,2	Fen Lisesi	12	2,0
Üniversite Türü			Bölümü İsteyerek mi Seçti?		

Devlet	516	84,9	Evet-isteyerek	450	74,0
Vakıf-Özel	92	15,1	Hayır-istemeyerek	158	26,0
Mezuniyet Sonrası Mesleğini Yapacak mı?			Mezuniyet Sonrası İş Bulma Umudu		
Evet	414	68,1	Evet	120	19,7
Hayır	194	31,9	Hayır	335	55,1
			Emin değil	153	25,2
Kendini Hangi Sosyo-Ekonomik Statüde Görüyor					
Düşük	100	16,4			
Ortanın altı	100	16,4			
Orta	310	51,0			
Ortanın üstü	90	14,8			
Yüksek	8	1,4			

Tablo 1’ incelendiğinde; araştırmaya katılanların %42,3’ü kadınlardan, %57,7’si erkeklerden oluştuğu görülmektedir. Katılımcıların anne (%46,5) ve baba (%42,2) eğitim düzeyleri genel olarak ilköğretim düzeyinde olup, yükseköğretim düzeyinde anne eğitim oranı (%10,1) iken yükseköğretim düzeyinde baba eğitim düzeyi %18,9’dur. Bulgulara göre; katılımcıların anne ve babalarının genel olarak lise ve altı düzeyde eğitilmiş olduklarını söylemek mümkündür. Araştırmaya katılan öğrenciler genel olarak il (%48,5) ve ilçe (%33,1) merkezlerinde ikamet etmektedirler. Katılımcıların mezun oldukları lise türü incelendiğinde; %55,3 oran ile Anadolu Lisesinin, %16,3 ile Genel Liselerin, %14,4 ile İmam Hatip Lisesinin, %12 ile Meslek Liselerinin olduğu görülmektedir. Fen Lisesi mezunu olanlar ise %2 gibi oldukça düşük bir orandadır. Katılımcıların %84,9’u devlet üniversitesinde, %15,1’i ise vakıf-özel üniversitelerinde öğrenim görmektedir. Araştırmaya katılanların %74’ü okuduğu bölümü isteyerek seçtiğini, %26’sı ise bu bölümde istemeden öğrenim gördüklerini ifade etmiştir. Katılımcıların %28,1’i okudukları üniversitenin kendilerine ayrıcalık sağlayacağını düşünürken, %71,9’u ise öğrenim gördükleri üniversitenin kendilerine herhangi bir ayrıcalık sağlamayacağı görüşüne sahiptir. Araştırmaya katılanların %68,1’i mezun olduktan sonra kendi mesleğini yapmayı düşünürken, katılımcıların %31,9’u kendi mesleklerini yapmak istemediklerini ifade etmiştir. Araştırmaya katılanların %19,7’si

mezuniyet sonrası ilk altı ayda mesleklerine uygun bir iş bulabileceklerini, %55,1'i ise iş bulamayacağını düşünmektedir. Katılımcıların %25,2'si mezuniyetten sonraki ilk altı ayda iş bulma konusunda emin olmadıklarını ifade etmektedir. Katılımcıların %51'i sosyo-ekonomik düzeylerini orta düzeyde görmekte iken, %32,8'i ortanın altı ve düşük sosyo-ekonomik düzeyde değerlendirmektedir. Sosyo-ekonomik düzeyini ortanın üstünde olarak değerlendiren katılımcı oranı %14,8 iken, kendilerini yüksek sosyo-ekonomik düzeyde değerlendirenlerin oranı sadece %1,4 gibi düşük bir düzeydedir.

Sosyo-demografik nitelikteki bulgular değerlendirildiğinde, araştırmaya katılanların; orta ve ortanın altı sosyo-ekonomik gelir grubunda, genel olarak il veya ilçe merkezlerinde ikamet eden, okuduğu bölümü isteyerek seçmiş ve genel olarak kendi mesleğini yapmak isteyen, buna karşın mezuniyetten sonraki ilk altı ay içinde iş bulma konusunda umutlu olmayan bireylerden oluştuğunu söylemek mümkündür.

Tablo 2. Katılımcıların Bölüm Seçimini Etkileyen Faktörlere Verdikleri Cevapların Dağılımı

	Evet		Hayır	
<i>Okuduğum bölümü.... nedeniyle tercih ettim.</i>	N	%	N	%
Mesleğe olan ilgim	359	59,0	249	41,0
Üniversiteye giriş sınav puanımın bu bölüme yetmesi	382	62,8	226	37,2
Bu alanın benim kişilik özelliklerime uygun olduğunu düşünmem	368	60,5	240	39,5
İş bulma olanağının yüksek olması	166	27,3	442	72,7
Gelecekle ilgili amaçlarıma uygun olması	402	66,1	206	33,9
Geçmişte bu alanda çalışan kişilerden etkilenmem	260	42,8	348	57,2
İyi bir kazanç sağlayabileceğini düşünmem	237	39,0	371	61,0
Prestijli bir meslek olması	353	58,1	255	41,9
Lisedeki alan tercihim	137	22,5	471	77,5
Mesleğe olan yeteneğim	317	52,1	291	47,9
Cinsiyetime uygun olması	215	35,4	393	64,6
Alanın kendimi geliştirmeme olanak tanınması	416	68,4	192	31,6

Anne/babamın tavsiye/yönlendirmesi	192	31,6	616	68,4
Öğretmenlerimin yönlendirmesi	132	21,7	476	78,3
Okul psikolojik danışmanı/rehber öğretmenimin yönlendirmesi	128	21,1	480	78,9
Bu üniversitenin ailemle yaşadığım yere yakın olması	149	24,5	459	75,5
Meslekte yükselme olanaklarının fazla olması	307	50,5	301	49,5
Aile dostlarımızın tavsiye/yönlendirmesi	136	22,4	472	77,6
Bu şehirde yaşamının cazip gelmesi	159	26,2	449	73,8
Diğer akrabalarımın tavsiye/yönlendirmesi	77	12,7	531	87,3
Arkadaşlarımın tavsiye/yönlendirmesi	95	15,6	513	84,4
Üniversitenin eğitsel, sosyal ve kültürel olanakları	165	27,1	443	72,9
Üniversitenin popülerliği	121	19,9	487	80,1
Üniversite sınavına girdiğim sene sınavın zor olması	241	39,6	367	60,4

Tablo 2’de yer alan bulgular incelendiğinde, katılımcıların okuduğu bölümü tercih etme nedenleri arasında; *alanın kendimi geliştirmeme olanak tanınması* (%68,4), *gelecekle ilgili amaçlarıma uygun olması* (%66,1), *üniversiteye giriş sınav puanımın bu bölüme yetmesi* (%62,8), *bu alanın benim kişilik özelliklerime uygun olduğunu düşünmem* (%60,5) ve *mesleğe olan ilgim* (%59) ön planda gelmektedir. Bununla birlikte; *diğer akrabalarımın tavsiye/yönlendirmesi* (%12,7), *arkadaşlarımın tavsiye/yönlendirmesi* (%15,6) ve *üniversitenin popülerliği* (%19,9) katılımcıların okudukları bölümü tercih nedenlerinde en düşük etkiye sahip faktörlerdir.

Ulaşılan bulgular değerlendirildiğinde; araştırmaya katılan öğrencilerin okudukları bölümü tercihlerinde bireysel ve sistemik nedenlerin ön planda olduğu, buna karşın sosyal nedenlerin bölüm tercihinde etkisinin düşük olduğunu söylemek mümkündür.

Tablo 3. Katılımcıların Okudukları Üniversite ve Bölüm Memnuniyet Düzeyleri

Kadın (n=257)	Erkek (n=351)	p
------------------	------------------	---

	Ort. ($\bar{X}$)	S.S.	Ort. ($\bar{X}$)	S.S.	
Bu bölümde okumaktan	3,13	1,15	3,22	1,21	0,413
Öğretim elemanlarının yeterliklerinden	2,80	1,18	2,87	1,23	0,512
Ders programının içeriğinden	2,65	1,19	2,72	1,28	0,503
Bölümün sağladığı iş olanaklarından	2,83	1,25	2,79	1,31	0,714
Bu üniversitede okumaktan	2,61	1,30	2,54	1,37	0,507
Üniversitenin fiziksel olanaklarından	2,28	1,24	2,37	1,32	0,402
Üniversitenin, sosyal ve kültürel olanaklarından	3,14	1,14	3,21	1,22	0,483

Tablo 3’de yer alan katılımcıların okudukları üniversite ve bölüm memnuniyetlerine ilişkin bulgular incelendiğinde, genel olarak memnuniyet düzeyinin kısmi düzeyde¹ olduğu görülmektedir. Katılımcıların memnuniyet düzeylerinin en yüksek olduğu faktörler; erkeklerde 3,21 ve kadınlarda 3,14 ortalama ile *üniversitenin, sosyal ve kültürel olanakları*, erkeklerde 3,22 ve kadınlarda 3,13 ortalama ile *okudukları bölüm* gelmektedir. En düşük memnuniyet ise; kadınlarda 2,28, erkeklerde 2,37 ortalama ile *üniversitenin fiziksel olanakları*, erkeklerde 2,54 ve kadınlarda 2,61 ortalama ile *okunulan üniversite* gelmektedir. Araştırmaya katılan kadın ve erkeklerin, okudukları memnuniyet düzeyleri genel olarak aynı düzeyde olup, ulaşılan bu durum istatistiksel olarak da anlamlı düzeyde farklılaşmamaktadır ($p>0,05$).

Tablo 4. Katılımcıların Bölüm Tercih Nedenlerinin Cinsiyetlerine Göre Değerlendirilmesi

	Cinsiyet	$\bar{X}$	S.S.	df	p
Mesleğe olan ilgim	K	1,50	0,50	606	0,000
	E	1,33	0,47		
Üniversiteye giriş sınav puanımın bu bölüme yetmesi	K	1,31	0,46	606	0,008
	E	1,41	0,49		

¹ 5’li Likert tipi ölçekte alınan ortalama puanın 2’nin altında olması memnuniyet düzeyinin düşük olduğunu, 3 olması kısmi düzeyde memnuniyeti, 4 ve üzerinde olması ise yüksek düzeyde memnuniyeti göstermektedir.

Bu alanın benim kişilik özelliklerime uygun olduğunu düşünmem	K	1,49	0,50	606	0,000
	E	1,32	0,46		
Gelecekle ilgili amaçlarıma uygun olması	K	1,41	0,49	606	0,001
	E	1,28	0,45		
Geçmişte bu alanda çalışan kişilerden etkilenmem	K	1,67	0,46	606	0,000
	E	1,49	0,50		
Mesleğe olan yeteneğim	K	1,62	0,48	606	0,000
	E	1,37	0,48		
Cinsiyetime uygun olması	K	1,77	0,41	606	0,000
	E	1,54	0,49		
Alanın kendimi geliştirmeme olanak tanınması	K	1,38	0,48	606	0,001
	E	1,26	0,44		
Bu üniversitenin ailemle yaşadığım yere yakın olması	K	1,70	0,45	606	0,007
	E	1,79	0,40		
Bu şehirde yaşamamanın cazip gelmesi	K	1,78	0,40	606	0,012
	E	1,70	0,45		
Arkadaşlarımla tavsiye/yönlendirmesi	K	1,89	0,30	606	0,001
	E	1,80	0,39		
Üniversite sınavına girdiğim sene sınavın zor olması	K	1,52	0,50	606	0,001
	E	1,66	0,47		

*p<0,05.

Araştırmaya katılan öğrencilerin cinsiyetlerine göre, on iki faktörde bölüm tercihlerinin istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaştığı bulunmuştur (p<0,05). Tablo 4'deki bulgular değerlendirildiğinde, bölüm tercihinde:

1. Mesleğe olan ilginin, kadın katılımcılar lehine,
2. Üniversiteye giriş sınav puanının ilgili bölüme yetmesinin, erkek katılımcılar lehine,
3. Okunulan bölümün kişilik özelliklerine uygunluğunun, kadın katılımcılar lehine,
4. Okunulan bölümün gelecekle ilgili amaçlara uygunluğunun, kadın katılımcılar lehine,
5. Geçmişte bu alanda çalışan kişilerden etkilenmenin, kadın katılımcılar lehine,
6. Mesleğe olan yeteneğin, kadın katılımcılar lehine,
7. Mesleğin cinsiyete uygunluğunun, kadın katılımcılar lehine,
8. Alanın kişisel gelişime olanak sağlamasının, kadın katılımcılar lehine,
9. Üniversitenin öğrencinin ailesinin yaşadığı şehirde olmasının, erkek katılımcılar lehine,
10. Üniversitenin bulunduğu şehirde yaşamının cazibesinin, kadın katılımcılar lehine
11. Arkadaş tavsiyesi veya yönlendirmesinin, kadın katılımcılar lehine

12. Girilen yıl sınavın zor olmasının, erkek katılımcılar lehine istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaştığı ve bu katılımcılar açısından okunulan bölümün seçilmesinde etkili olduğu belirlenmiştir. Cinsiyet bağımsız değişkenine göre katılımcıların bölüm tercih nedenlerinin; kişisel, sistemik ve sosyal nedenler boyutlarında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaştığını söylemek mümkündür.

Ulaşılan bulgular doğrultusunda, araştırmanın birinci hipotezi olan; *H₁: Öğrencilerin tercihlerini etkileyen faktörler cinsiyete göre farklılık göstermektedir*, hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 5. Katılımcıların Bölüm Tercih Nedenlerinin Sosyo-Ekonomik Statülerine Göre Değerlendirilmesi

	Topl. Karesi Gruplar Arasında	df	Topl. Karesi Gruplar İçinde	df	F	p
Üniversiteye giriş sınav puanımın bu bölüme yetmesi	2,721	4	139,273	603	2,945	0,020
Geçmişte bu alanda çalışan kişilerden etkilenmem	2,639	4	146,177	603	2,721	0,029
Prestijli bir meslek olması	2,887	4	145,164	603	2,998	0,018
Lisedeki alan tercihim	2,105	4	104,025	603	3,051	0,017
Okul psikolojik danışmanı/rehber öğretmeninim yönlendirmesi	2,754	4	98,299	603	4,224	0,002
Bu üniversitenin ailemle yaşadığım yere yakın olması	1,945	4	110,540	603	2,653	0,032
Bu şehirde yaşamamın cazip gelmesi	2,210	4	115,209	603	2,892	0,022
Üniversite sınavına girdiğim	2,738	4	142,734	603	2,891	0,022

Araştırmaya katılan öğrencilerin sosyo-ekonomik durumlarına göre, sekiz faktörde bölüm tercihlerinin istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaştığı bulunmuştur ($p<0,05$). Farklılaşmanın hangi sosyo-ekonomik gruplar arasında olduğunu belirlemek amacıyla Tukey testi yürütülmüştür. Tukey test sonuçlarına göre:

1. Üniversiteye giriş sınavından alınan puanın okunulan bölüme yetmesi, orta gelir grubundaki katılımcılar ile ortanın üstü gelir grubundaki katılımcılar arasında ve ortanın üstü gelir grubundaki katılımcılar lehine,
2. Geçmişte bu alanda çalışılan kişilerden etkilenme, düşük gelir grubundaki katılımcılar ile ortanın üstü gelir grubundaki katılımcılar arasında ve düşük gelir grubundaki katılımcılar lehine,
3. Prestijli bir meslek olması, düşük gelir grubundaki katılımcılar ile ortanın altı ve ortanın üstü gelir grubundaki katılımcılar arasında ve düşük gelir grubundaki katılımcılar lehine,
4. Lisedeki alan tercihinin olması, düşük gelir grubundaki katılımcılar ile orta gelir grubundaki katılımcılar arasında ve düşük gelir grubundaki katılımcılar lehine,
5. Okuldaki psikolojik danışman veya rehberlerin yönlendirmesi, düşük gelir grubundaki katılımcılar ile ortanın altı ve orta gelir grubundaki katılımcılar arasında ve ortanın altı ve orta gelir grubundaki katılımcılar lehine,
6. Üniversitenin ailenin yaşadığı yere yakın olması, düşük gelir grubundaki katılımcılar ile ortanın üstü gelir grubundaki katılımcılar arasında ve düşük gelir grubundaki katılımcılar lehine,
7. Üniversitenin bulunduğu şehirde yaşamının cazip gelmesi, düşük gelir grubundaki katılımcılar ile orta ve ortanın üstü gelir grubundaki katılımcılar arasında ve düşük gelir grubundaki katılımcılar lehine,
8. Üniversite sınavına girilen sene sınavın zor olması, düşük gelir grubundaki katılımcılar ile ortanın üstü gelir grubundaki katılımcılar arasında ve ortanın üstü gelir grubundaki katılımcılar lehine istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaştığı ve bu katılımcılar açısından okunulan bölümün seçilmesinde etkili olduğu belirlenmiştir. Sosyo-ekonomik statü bağımsız değişkenine göre katılımcıların bölüm tercih nedenlerinin; kişisel, sistemik, sosyal ve şans boyutlarında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaştığını söylemek mümkündür.

Ulaşılan bulgular doğrultusunda, araştırmanın ikinci hipotezi olan; H_2 : *Öğrencilerin tercihlerini etkileyen faktörler ailenin sosyo-ekonomik statüsüne göre farklılık göstermektedir*, hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 6. Katılımcıların Bölüm Tercih Nedenlerinin Mezun Olunan Lise Türüne Göre Değerlendirilmesi

	Topl. Karesi	df	Topl. Karesi	df	F	p
Gruplar Arasında	Gruplar İçinde					
Mesleğe olan ilgim	2,356	4	144,669	603	2,455	0,045
Üniversiteye giriş sınav puanımın bu bölüme yetmesi	2,495	4	139,499	603	2,696	0,030
Bu alanın benim kişilik özelliklerime uygun olduğunu düşünmem	4,017	4	141,246	603	4,287	0,002
Gelecekle ilgili amaçlarıma uygun olması	3,043	4	133,161	603	3,445	0,009
İyi bir kazanç sağlayabileceğini düşünmem	3,284	4	141,333	603	3,503	0,008
Prestijli bir meslek olması	3,128	4	144,923	603	3,253	0,012
Lisedeki alan tercihim	4,704	4	101,426	603	6,992	0,000
Mesleğe olan yeteneğim	3,926	4	147,796	603	4,004	0,003
Alanın kendimi geliştirmeme olanak tanınması	2,647	4	128,721	603	3,100	0,015
Bu üniversitenin ailemle yaşadığım yere yakın olması	1,888	4	110,597	603	2,573	0,037

Aile dostlarımızın tavsiye/yönlendirmesi	1,906	4	103,673	603	2,771	0,027
Bu şehirde yaşamının cazip gelmesi	2,495	4	114,924	603	3,273	0,011
Arkadaşlarının tavsiye/yönlendirmesi	1,509	4	78,647	603	2,893	0,022
Üniversitenin eğitsel, sosyal ve kültürel olanakları	3,260	4	116,962	603	4,202	0,002
Üniversitenin popülerliği	5,675	4	91,245	603	9,376	0,000
Üniversite sınavına girdiğim sene sınavın zor olması	3,856	4	141,616	603	4,105	0,003

Araştırmaya katılan öğrencilerin mezun olunan lise türlerine göre, on altı faktörde bölüm tercihlerinin istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaştığı bulunmuştur ($p<0,05$). Farklılaşmanın hangi lise türleri arasında olduğunu belirlemek amacıyla Tukey testi yürütülmüştür. Tukey test sonuçlarına göre:

1. Mesleğe olan ilgi, meslek lisesi ve imam hatip lisesi katılımcıları ile Anadolu lisesi katılımcıları arasında ve Anadolu lise katılımcılar lehine,
2. Üniversiteye giriş sınav puanının ilgili bölüme yetmesi, imam hatip lisesi mezunları ile Anadolu lisesi mezunları arasında ve imam hatip lisesi mezunları lehine,
3. Bölümün kişilik özelliklerine uygunluğu, Anadolu lisesi ve imam hatip lisesi mezunları ile meslek lisesi mezunları arasında ve meslek lisesi mezunları lehine,
4. Bölümün gelecekle ilgili amaçlara uygunluğu, imam hatip lisesi ve Anadolu lisesi mezunları ile meslek lisesi mezunları arasında ve meslek lisesi mezunları lehine,

5. İyi bir kazanç elde edilebileceğinin düşünülmesi, Anadolu lisesi mezunları, genel lise mezunları ve fen lisesi mezunları arasında ve fen lisesi mezunları lehine,
6. Prestijli bir meslek olması, meslek lisesi mezunları ile Anadolu lisesi mezunları arasında ve meslek lisesi mezunları lehine,
7. Lisedeki alan tercihinin olması, fen lisesi mezunları ile diğer lise türleri arasında ve fen lisesi mezunları aleyhine,
8. Mesleğe olan yeteneğin; meslek lisesi, Anadolu lisesi ve imam hatip lisesi mezunları arasında ve meslek lisesi mezunları lehine,
9. Alanın kendisini geliştirmesine olanak tanınması; meslek lisesi mezunları ile Anadolu lisesi mezunları arasında ve meslek lisesi mezunları lehine,
10. Üniversitenin aile ile yaşanan yere yakın olması; Anadolu lisesi, imam hatip lisesi ve fen lisesi mezunları arasında ve fen lisesi mezunları lehine,
11. Aile dostlarının tavsiye veya yönlendirmesi; mezun olunan lise türlerinin tamamı arasında ve fen lisesi mezunları lehine,
12. Üniversitenin bulunduğu şehirde yaşamının cazip gelmesi; Anadolu lisesi mezunları ile imam hatip lisesi mezunları arasında ve imam hatip lisesi mezunları lehine,
13. Arkadaşların tavsiyesi veya yönlendirmesi; meslek lisesi mezunları ile Anadolu lisesi mezunları arasında ve meslek lisesi mezunları lehine,
14. Üniversitenin eğitsel, sosyal ve kültürel olanaklarının; meslek lisesi mezunları ile Anadolu lisesi mezunları arasında ve meslek lisesi mezunları lehine,
15. Üniversitenin popülerliği; genel lise ile meslek lisesi, Anadolu lisesi ve imam hatip lisesi mezunları arasında ve imam hatip lisesi mezunları lehine,
16. Üniversite sınavına girildiği yıl sınavın zor olması; Anadolu lisesi ile genel lise mezunları arasında ve Anadolu lisesi mezunları lehine istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaştığı belirlenmiştir. Mezun olunan lise türü bağımsız değişkenine göre katılımcıların bölüm tercih nedenlerinin; kişisel, sistemik, sosyal ve şans boyutlarında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaştığını söylemek mümkündür.

Ulaşılan bulgular doğrultusunda, araştırmanın üçüncü hipotezi olan; *H₃:Öğrencilerin tercihlerini etkileyen faktörler mezun olunan okul türüne göre farklılık göstermektedir*, hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 7. Katılımcıların Üniversite ve Bölüm Memnuniyet Düzeylerinin Cinsiyetlerine Göre Değerlendirilmesi

Değişken	N	$\bar{X}$	S.S.	df	F	p
Kadın	257	2,78	0,85	606	0,702	0,607
Erkek	351	2,82	0,89			

Tablo 7’de araştırmaya katılan öğrencilerin, okudukları üniversite ve bölümden memnuniyet düzeylerinin, cinsiyetlerine göre değerlendirilmesine yönelik yürütülen bağımsız örneklem test sonuçları verilmiştir. Tablodaki bulgular incelendiğinde, araştırmaya katılan öğrencilerin okudukları üniversite ve bölümden memnuniyet düzeylerinin istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaşmadığı görülmektedir ($p>0,05$). Ulaşılan bulgular doğrultusunda, kadın ve erkeklerin; okudukları üniversite ve bölümden aynı düzeyde memnuniyet duyduklarını söylemek mümkündür.

Tablo 8. Katılımcıların Üniversite ve Bölüm Memnuniyet Düzeylerinin Sosyo-Ekonomik Statülerine Göre Değerlendirilmesi

	Toplamların Karesi	df	F	p
Gruplar arasında	18,931	4	6,399	0,000
Gruplar içinde	445,953	603		

Tablo 8’de araştırmaya katılan öğrencilerin, okudukları üniversite ve bölümden memnuniyet düzeylerinin, sosyo-ekonomik statülerine göre değerlendirilmesine yönelik yürütülen varyans analizi (ANOVA) sonuçları verilmiştir. Tablo 8 incelendiğinde; araştırmaya katılan öğrencilerin okudukları üniversite ve bölüm memnuniyet düzeylerinin, sosyo-ekonomik statülerine göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaştığı görülmektedir ($p<0,05$). Farklılaşmanın hangi sosyo-ekonomik statü grupları arasında olduğunu belirlemek için Tukey-testi yürütülmüştür. Test sonuçlarına göre; araştırmaya katılan düşük, ortanın altı, orta ve ortanın üstü sosyo-ekonomik statüdeki öğrencilerin memnuniyet düzeyleri, ortanın üstü sosyo-ekonomik statüdeki öğrenciler lehine anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır. Ayrıca, ortanın altı ve orta sosyo-ekonomik statüdeki öğrencilerin memnuniyet düzeyleri, düşük sosyo-ekonomik statüdeki öğrencilerden daha yüksek olup, bu durum istatistiksel olarak da anlamlı

düzyededir. Bulgular doğrultusunda, öğrencinin sosyo-ekonomik statü algısı ile okuduğu üniversite ve bölüm memnuniyeti arasında doğrusal ve pozitif bir ilişki olduğunu, gelir düzeyi arttıkça memnuniyet düzeyin de arttığını söylemek mümkündür.

Tablo 9. Katılımcıların Üniversite ve Bölüm Memnuniyet Düzeylerinin Mezun Olunan Lise Türüne Göre Değerlendirilmesi

	Toplamların Karesi	df	F	p
Gruplar arasında	10,112	4	3,352	0,010
Gruplar içinde	454,772	603		

Tablo 9’da araştırmaya katılan öğrencilerin, okudukları üniversite ve bölümden memnuniyet düzeylerinin, mezun olunan lise türüne göre değerlendirilmesine yönelik yürütülen varyans analizi (ANOVA) sonuçları verilmiştir. Tablo 8 incelendiğinde; araştırmaya katılan öğrencilerin okudukları üniversite ve bölüm memnuniyet düzeylerinin, mezun olunan lise türüne göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaştığı görülmektedir ($p<0,05$). Farklılaşmanın hangi lise türü grupları arasında olduğunu belirlemek için Tukey-testi yürütülmüştür. Test sonuçlarına göre; meslek lise mezunları ile imam hatip lisesi mezunlarının okudukları üniversite ve bölümden memnuniyet düzeyleri, imam hatip lisesi mezunları lehine anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır. Bulgulara göre; araştırmaya katılan imam hatip lisesi mezunlarının, lise mezunlarına göre okudukları üniversite ve bölümden daha fazla memnun olduklarını söylemek mümkündür.

Korkut-Owen ve arkadaşları (2012) tarafından yürütülen araştırmada, öğrencilerin okudukları üniversite ve bölüm memnuniyet düzeylerinin, mezun oldukları lise türü değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı farklılaşmadığı belirlenmiştir. Çalışmada ulaşılan bu bulgu, bu çalışmanın bulgularından farklılaşmaktadır.

5.SONUÇ

Kamu yönetimi ve Siyaset Bilimi öğrencilerinin üniversite-bölüm tercihleri ile okudukları üniversite ve bölüm memnuniyetlerinin belirlenmesine yönelik yürütülen bu çalışmada; araştırmaya katılan öğrencilerin genel olarak bölüm tercihlerinde kişisel ve sistemik nedenlerin etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmaya katılan öğrenciler, okudukları üniversite ve bölümden kısmi düzeyde memnuniyet duyarken, bu durumun temelinde üniversitenin fiziksel, sosyal ve kültürel olanakları ile mezun olduktan sonra bölüme yönelik iş olanaklarının

yetersizliğinin yattığını söylemek mümkündür. Özellikle genç eğitimli nüfusun işsizlik oranlarının %20'nin üzerinde olduğu verileri dikkate alındığında, öğrencilerin memnuniyetsizlik nedenleri arasında yer alan iş olanaklarının yetersizliği nedeni daha da anlamlı hale gelmektedir.

Kamu yönetimi alanına nitelikli eleman yetiştiren Kamu Yönetimi ve Siyasal Bilgiler fakültelerinin tercih edilmesi kadar, bu bölümlerden mezun olan öğrencilere istihdam sağlanması, etkin kamu yönetimi açısından önem taşımaktadır. Bu nedenle kamu yönetiminde, eğitimli ve mesleği severek seçmiş kişilerin istihdamına öncelik verilmesi önerilmektedir. Ayrıca, Kamu Yönetimi ve Siyasal Bilgiler fakültelerinin kontenjanlarının, mevcut istihdam koşullarına göre düzenlenmesi ve bu fakültelere ihtiyacı karşılayacak yeterli sayıda öğrenci alınması önerilmektedir. Araştırmada ulaşılan bulgular doğrultusunda, üniversite seçiminde öğrencilere uzman rehberlik desteğinin verilmesi ve öğrencinin bilgi, yetenek ve becerilerine uygun alanlara yönlendirilmesinin sağlanması önerilmektedir.

6.KAYNAKLAR

- Ayık, Y. Z., Özdemir, A., Yavuz, U. (2007). Lise Türü ve Mezuniyet Başarısının Kazanılan Fakülte ile İlişkisinin Veri Madenciliği Tekniği ile Analizi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(2), 441-454.
- Baker, S., Brown, B. (2007). Images of Excellence: Constructions of Institutional Prestige and Reflections in the University Choice Process. *British Journal of Sociology of Education*, 28(3), 377-391.
- Briggs, S., Wilson, A. (2007). Which university? A Study of the Influence of Cost and Information factors on Scottish Undergraduate Choice. *Journal of Higher Education Policy and Management*, 29(1), 57-72.
- Brown, D. (2002). The Role of Work and Cultural Values in Occupational Choice, Satisfaction, and Success: A Theoretical Statement. *Journal of Counseling and Development*, 80, 48-56.
- Croson, R., Gneezy, U. (2009). Gender Differences in Preferences. *Journal of Economic Literature*, 47(2), 448-474.
- Çatı, K., İhtar, E., Özcan, H. (2016). Üniversite Tercihlerine Etki Eden Faktörlerin İncelenmesi: Türkiye Geneline Bir Alan Araştırması. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*. 6(2), 163-177.
- Deniz, S. (2001). Bireyin Meslek Seçimini Etkileyen Kaynaklar: Yeni Teknolojilerden İnternet. *Muğla Üniversitesi SBE Dergisi*, 6, 1-9.

- Ensari, M.Ş., Alay, H.K. (2017). Meslek Seçimini Etkileyen Faktörlerin Demografik Değişkenler İle İlişkisinin Araştırılması: İstanbul İlinde Bir Uygulama. *Humanitas*, 5(10), 409-422.
- Gürdoğan, A. (2016). Öğrencilerin Üniversite Tercihlerini Etkileyen Faktörler: Ortaca Örneği. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(42), 1238-1246.
- İslamoğlu, A.H. (2009). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri (SPSS Uygulamalı). İstanbul: Beta Basım Yayım.
- İsmail, N. (2009). Mediating Effect of Information Satisfaction on College Choice. *Oxford Business & Economics Conference Program*. United Kingdom.
- Karasar, N. (2003). Bilimsel Araştırma Yöntemi-Kavramlar İlkeler. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Keling, S. B., Krishnan, A., Nurtjahja, O. (2007). Evaluative Criteria for Selection of Private Universities and Colleges in Malaysia. *Journal of International Management Studies*, 2(1), 1-11.
- Korkut-Owen, F., Kepir, D.D., Özdemir, S., Ulaş, Ö., Yılmaz, O. (2012). Üniversite Öğrencilerinin Bölüm Seçme Nedenleri. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(3), 135-151.
- Köksal, K. (2017). Üniversite ve Meslek Tercihini Etkileyen Unsurlara Yönelik Bir Alan Araştırması. *Kara Harp Okulu Bilim Dergisi*, 26(2), 39-69.
- Lin, L. (1997). What are the Student Education and Educational Related Needs?, *Marketing and Research Today*, 25(3), 199-212.
- Ming, J. S. K. (2010). Intuition Factors Influencing Students' College Choice Decision in Malaysia: A Conceptual Framework. *International Journal of Business and Social Science*, 1(3), 53-58.
- Moogan, Y. J., Baron, S. (2003). An Analysis of Students' Characteristics Within the Student Decision Making Process. *Journal of Further and Higher Education*, 27(3), 271-287.
- Mourad, M. (2011). Role of Brand Related Factors in Influencing Student's Choice in Higher Education Market. *International Journal of Management in Education*, 5(2-3), 258-270.
- Owen, F.K. (2008). "Mesleki Seçimleri Etkileyen Ana Etmenler". *Kariyer Yolculuğu* (Ed. R. Özyürek). İçinde ss.1-23, Ankara: Ulusal Ajans.
- Owen, F.K., Kepir, D.D., Özdemir, S., Ulaş, Ö., Yılmaz, O. (2012). Üniversite Öğrencilerinin Bölüm Seçme Nedenleri. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(3), 135-151.

- Soutar, G., Turner, J. (2002). Students' Preferences for University: A Conjoint Analysis. *The International Journal of Educational Management*, 16(1), 40-45.
- Savickas, M. L. (1991). The Meaning of Work and Love: Career Issues and Interventions. *Career Development Quarterly*, 39, 315-324.
- Super, D. E., Knasel, E. G. (1981). Career Development in Adulthood: Some Theoretical Problems and a Possible Solution. *British Journal of Guidance and Counselling*, 9(2), 194-201.
- Veloutsou, C., Lewis J. W., Paton R. A. (2004). University Selection: Information Requirements and Importance. *International Journal of Educational Management*, 18(3), 160-171.

FARKLI FAKÜLTELERDE OKUYAN ÖĞRETMEN ADAYLARININ BİREYSEL İNOVASYON YETERLİK DÜZEYLERİ

Individual Innovation Capacity Of Pre-Service Teachers From Different Faculties

Sezer AYAZ¹

Veli BATDI²

1.(Dr.); Gençlik ve Spor Bakanlığı, ayazsezer@hotmail.com

2.(Doç. Dr.); Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, veb_27@hotmail.com

Öz: Bu çalışmada, öğretmen adaylarının farklı fakültelere ve farklı cinsiyetlere göre inovasyon kapasiteleri ve aralarındaki ilişkinin özellikleri incelenmiştir. Eğitimde inovasyonun rolü, koşulları iyileştirmek için eğitim sektörünün kendi içinde yenilik gerektiren kritik beceriler geliştirmektir. Çalışma, öğretmen adaylarının eğitim sürecinde kullanabilecekleri yenilikçi yaklaşımların 4 alt boyutuna özel olarak odaklanmak, öğretme ve öğrenmedeki inovatif yaklaşımı incelemek üzerinedir. Yeni öğretim yöntemlerinin başarısı, öğretmenlerin yenilikçi öğretim yöntemleri ortaya çıkarma ve uygulama yeteneğine ve bu yöntemlerin başarılı bir şekilde uygulanmasını teşvik etmeye bağlıdır. Eğitimde inovasyonun diğer bir rolü, yetenekli ve inovatif öğrencileri hayata kazandırmaktır. Farklı türde becerilere olan talep oluştuğunda, eğitim sektörü buna uygun şekilde yanıt vermelidir. Bu çalışmada, çalışma grubunu oluşturan öğretmen adaylarının görüşlerine göre, bireysel inovasyon düzeylerinin ortalamasının 3.51 ile “katılıyorum” düzeyinde ve olumlu olduğu sonucu ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: İnovasyon, Eğitim, Öğretmen Adayları

Abstract: In this study, the innovation capacities of pre-service teachers according to different faculties and different genders and the characteristics of the relationship between them were examined. The role of innovation in education is to develop critical skills that require innovation within the education sector itself to improve conditions. The study focuses specifically on the 4 sub-dimensions of the innovative approaches that pre-service teachers can use in the education process and on examining the innovative approaches in teaching and learning. The success of new teaching methods depends on the ability of teachers to develop and implement innovative teaching methods and to encourage successful implementation of

these methods. Another role of innovation in education is to bring talented and innovative students to life. When there is a demand for different types of skills, the education sector should respond accordingly. In this study, according to the opinions of the pre-service teachers in the study group, it was found that the average of individual innovation levels was "agree" and positive with 3.51.

Keywords: Innovation, Education, Pre-service Teachers

GİRİŞ

İlk çağlardan günümüze kadar geçen zamanda ihtiyaçlar bir önceki zamana dilimine göre sürekli artış göstermiş ve çeşitlenmiştir. Daha önce iyi ve etkin çalışan olarak kabul edilen bireylerin temel özellikleri liderlik ve iyi iletişim kurabilme özellikleriydi, şimdi ise bu özellikler yetersiz görülmekte ve etkin bir çalışanın sahip olması gereken en önemli vasıflardan biri yenilikçilik olarak kabul edilmektedir. Bir çalışanın veya örgütün bulunduğu konumu devam ettirebilmesi hatta güçlendirebilmesi için yeniliğe açık olması ve inovasyon sürecinde etkin olması gerekmektedir.

Zaman içinde rekabet ortamını şekillendiren temel unsur halini alan inovasyon, uygulayanlar için de rekabet üstünlüğü ve çeşitli fırsatlar sağlar. Önder işletmelere baktığımızda müşteriler henüz yeni bir gereksinimini belirten bir söylemde bulunmadan inovasyon arayışına ve uygulamasına koyulurlar ve bu sayede yeni bir sürece önderlik ederler. Bu günün ve geleceğin rekabet üstünlüğündeki en belirgin unsur inovasyondur (Güleş ve Bülbül, 2004:117).

Örgütsel öğrenmenin temelleri, takım halinde eğitim programları, kişisel tecrübelerin paylaşılması ve sistem düşüncesi içinde birleştirilmesinden meydana gelmektedir. Dolayısıyla inovasyon uygulamalarına önem veren örgütlere baktığımızda, eğitime çok önem verdiklerini görürüz. Bu eğitimler sadece teknik konular değil, takım ruhu oluşturmak için iletişim becerileri de içermektedir. Bu bağlamda, çalışanların becerileri, onların teşvik edilmeleri ve engellerin yok edilmesi öğrenen örgütler oluşturacak ve bu da örgütsel yenilikçiliği teşvik edecektir (Leede ve diğerleri, 2002: 353-368).

Inovasyon için planlanan strateji mantıklı, açık, kısa ve öz olmalıdır ve çalışanlara basit bir dille ifade edilmelidir. Bu sayede, çalışanlar statü kaybı, güvensizlik ve aşırı iş yükü gibi olumsuz

düşüncelerden sıyrılacak, kendilerini yeniliğin bir parçası olarak görmeye başlayacaklardır. Böylelikle inovasyon, amacına uygun bir şekilde örgütsel bir yapıya dönüşerek her bir bireyin kendi kapasitesini yansıtabilmesine olanak sağlayacaktır. Bu durum da yeni örgüt kültürünün oluşmasına ön ayak olacaktır (Chu ve Chan, 2009: 29).

İNOVASYON KAVRAMI

OECD tarafından 1992 tarihinde basılan, 2005 yılındaki üçüncü baskısında da Türkçeye çevrilen, teknolojik inovasyon verilerinin toplanması ve yorumlanması için önerilen ilkeleri içeren Oslo Kılavuzunda şu ibare vardır“Bir inovasyon, işletme içi uygulamalarda, iş yeri organizasyonunda veya dış ilişkilerde yeni veya önemli derecede iyileştirilmiş bir ürün (mal veya hizmet), veya süreç, yeni bir pazarlama yöntemi ya da yeni bir organizasyonel yöntemin gerçekleşmesidir” (OECD, 2005).

İnovasyon birçok şekilde sınıflandırılabilir, fakat literatürde en yaygın olanları “ürün” ve “süreç” inovasyonlarıdır (Tekin ve diğerleri, 2003: 140).

İnovasyon küçük gelişmeler şeklinde de mevcut olanı tamamen değiştiren bir şekilde de görülebilir. İşte bu açıdan bakıldığında, oluşturduğu etki düzeyine bağlı olarak, inovasyonu “kademeli (artırımsal)” veya “radikal” olarak sınıflandırmak mümkündür. Kademeli inovasyon, geniş bir zamana yayılarak uygulanır, radikal inovasyon ise, çok daha kısa bir zamanda, önceden planlanmış bir yol haritası doğrultusunda, belirli bir ürün veya süreçteki kökten değişimi ifade eder.

AMAÇ VE ÖNEM

İnovasyon yeterliği, piyasa ihtiyaçlarını karşılayabilecek yeni ürünler geliştirebilme, bu yeni ürünlere daha iyi teknolojik süreçler uygulayabilme, gelecekte yeni ürünler ve teknolojik süreçler geliştirebilme ve öngörülemeyen teknolojik değişikliklerin ve fırsatların faaliyetlerine cevap verebilme yeteneği olarak tanımlanabilmektedir (Aulavi, Suryadi & Govindaraju, 2009; Scott & Bruce, 2017). Yenilik yeteneği, bireysel veya kurumsal düzeyde ölçülebilmektedir. 21. yüzyılda yoğun bir şekilde görülen inovasyon kavramı, her alanda olduğu gibi eğitimde de yenilenmeyi gerekli hale getirmiştir. Nitekim yenilenemeyen alanlar değişimden geri kalmakta ve bu durumdan olumsuz etkilenmektedir (Kan, 2009). Bu

araştırmada üniversitede farklı bölümlerde okuyan öğretmen adaylarının inovasyon yeterlik düzeylerinin incelenmesi ve edinilen verilere göre değerlendirmeler yapılmasına odaklanılmıştır. Araştırmanın temel amacı, öğretmen adaylarının bireysel inovasyon yeterlik düzeylerini belirlemektir. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

a. Farklı fakültelerde okuyan ve pedagojik formasyon programına devam eden öğretmen adaylarının cinsiyete göre bireysel inovasyon yeterlik düzeyleri farklılaşmakta mıdır?

b. Farklı fakültelerde okuyan ve pedagojik formasyon programına devam eden öğretmen adaylarının okudukları fakültelere göre bireysel inovasyon yeterlik düzeyleri farklılaşmakta mıdır?

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Bu araştırma tarama modelinde gerçekleştirilmiştir. Tarama modelleri, geniş örneklemeler üzerinden yürütülen, olgu ve olaylara ilişkin görüş ve tutumların alındığı mevcut durumu betimleme ve açıklamaya dayalı bir modeldir (Arseven, 1994; Karasar, 2005; Karakaya, 2009).

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu, 2018-2019 eğitim-öğretim yılında bir devlet üniversitesinde Tablo 1’de belirtilen fakültelerde pedagojik formasyon programına devam eden öğretmen adayları oluşturmaktadır. Çalışma grubuna dâhil edilen öğretmen adaylarının sayısı 166’dır. Bu katılımcıların 40’ı erkek 126’sı ise kadın öğretmen adayından oluşmaktadır (Tablo 1).

Tablo 1. Çalışma grubunu Oluşturan Öğretmen adayların Değişkenlere Göre Dağılımı

Değişkenler		N	%
Cinsiyet	Kadın	126	75.90
	Erkek	40	24.10
Sınıf	Sosyal Bilgiler Öğretmenliği	29	17.47
	Sınıf Öğretmenliği	32	19.28
	Felsefe	17	10.24
	Coğrafya	23	13.85
	Türk Dili ve Edebiyatı	19	11.44
	Tarih	31	18.67

	İİBF (İşletme)	15	9.04
	Eğitim Fakültesi	61	35.75
<i>Fakülte</i>	Fen-Edebiyat Fakültesi	9054	54.22
	İİBF	15	9.04
Toplam		166	100

Araştırmanın örneklem seçiminde basit seçkisiz örneklem yöntemi kullanılmıştır. Bu tür örnekleme, her örnekleme birimine eşit seçilme olasılığı verilmektedir. Bu nedenle evrendeki tüm birimlerin örneklem olarak seçilme ihtimali söz konusudur (Büyüköztürk, Kılıç Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2018). Bu çalışmada, çalışma grubunu oluşturan öğretmen adayların cinsiyet, sınıf ve fakülte değişkenlerine göre dağılımı Tablo 1’de görülmektedir. Buna göre katılımcıların %75.9’unun kadın olduğu, %19’unun Sınıf Öğretmenliği bölümünde ve %54.2’sinin Fen-Edebiyat Fakültesinde okuduğu anlaşılmaktadır.

Veri Toplama Aracı

Bu çalışmada veriler, Hurt, Joseph ve Cook (1977) tarafından geliştirilen, Arpacı (2018) tarafından “Bireysel İnovasyon Ölçeği” şeklinde Türkçeye çevrilen ölçek aracılığıyla toplanmıştır. Ölçek 20 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin, birinci faktörü “fikir lideri” ikinci faktörü “maceraperest”, üçüncü faktörü “yaratıcı/özgün” dördüncü faktörü “girişken” faktörü olmak üzere toplam dört faktörden oluşmaktadır. Ölçeğin genel Cronbach Alfa katsayısı .71, ve her faktöre ilişkin Cronbach Alfa katsayısı ise sırasıyla .70, .83, .84 ve .78 olarak hesaplanmıştır.

Verilerin Analizi

Araştırmada veriler SPSS 17.0 programı kullanılarak analiz edilmiştir. Analizlerde, parametrik analizlerin uygulanmasına yönelik varsayımların olduğu anlaşılmıştır. Bu bağlamda analizlerde aritmetik ortalama, standart sapma ve parametrik analiz tekniklerinden ilişkisiz örneklem t testi ile ANOVA (tek yönlü varyans analizi) kullanılmıştır. Anlamlılık düzeyi, .05 değerinde kabul edilmiştir. Verilerin yorumlanmasında, “1.00–1.80: kesinlikle katılmıyorum”, “1.81–2.60: katılmıyorum”, “2.61–3.40: kararsızım”, “3.41–4.20: katılıyorum”, “4.21– 5.00: kesinlikle katılıyorum” düzeylerinden yararlanılmıştır.

Bulgular

Bu araştırmada, pedagojik formasyon programı alan öğretmen adaylarının bireysel inovasyon düzeyleri değerlendirilmiştir. Bu bağlamda ulaşılan bulgular aşağıda sunulmuştur.

Öğretmen adaylarının bireysel inovasyon yeterlik düzeyleri

Öğretmen adaylarının bireysel inovasyon yeterlikleri düzeylerine ilişkin görüşleri Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2

Bireysel inovasyon yeterlik düzeylerine ilişkin öğretmen adayları görüşleri

Boyutlar	$\bar{x}$
Tüm ölçek	3,51
Fikir Lideri	3,75
Maceraperest	3,96
Yaratıcı/ Özgün	3,14
Girişken	3,31

Tablo 2 incelendiğinde öğretmen adayların bireysel inovasyon yeterliklerine ilişkin düzeylerinin “Fikir lideri” ile “Maceraperest” alt boyutlarının, “katılıyorum” düzeyinde, “**Yaratıcı/ Özgün**” ile “**Girişken**” boyutlarının ise “kararsızım” düzeyinde yani beklenen düzeyin altında gerçekleştiği tespit edilmiştir. Öğretmen adaylarının görüşlerine göre, bireysel inovasyon düzeylerinin ortalaması 3.51 ile “katılıyorum” düzeyinde görülmektedir.

Öğretmen adaylarının bireysel inovasyon yeterlilikler düzeylerine ilişkin öğretmen görüşlerinden elde edilen bulgular

Öğretmen adaylarının bireysel inovasyon yeterliklerinin düzeylerine ilişkin görüşlerinden elde edilen bulgular cinsiyet ve fakülte değişkenlerine göre değerlendirilmiştir. Cinsiyete göre bireysel inovasyon yeterliklerinin düzeylerine ilişkin öğretmen görüşleri Tablo 3’te sunulmuştur.

Tablo 3. *Cinsiyete göre bireysel inovasyon yeterliklerinin düzeylerine ilişkin öğretmen görüşleri*

Boyutlar	Cinsiyet	N	$\bar{x}$	Ss	df	t	p
Tüm ölçek	Kadın	126	3.48	0.43	164	1.79	0.07
	Erkek	40	3,62	0,51			
Fikir Lideri	Kadın	126	3.72	0.70	164	0.78	0.43
	Erkek	40	3.83	0.96			
Maceraperest	Kadın	126	4.02	0.65	164	-2.20	0.03
	Erkek	40	3.75	0.73			
Yaratıcı/ Özgün	Kadın	126	3.07	0.68	164	2.24	0.02
	Erkek	40	3.35	0.73			
Girişken	Kadın	126	3.14	1.04	164	3.86	0.00
	Erkek	40	3.86	1.02			

Tablo 3’te bireysel inovasyon yeterlik düzeylerine ilişkin öğretmen görüşlerinin cinsiyet değişkenine göre karşılaştırılmasına ilişkin bulgular sunulmuştur. Tüm ölçeğin ortalaması incelendiğinde erkek öğretmen adaylarının ortalamalarının ($\bar{x} = 3.62$) kadın öğretmen adaylarının ortalamalarından ($\bar{x} = 3.48$) 0.14 daha yüksek olduğu görülmektedir. Ancak elde edilen ortalamalar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farkın olmadığına rastlanmıştır. Bu bulguya göre kadın ve erkek öğretmenlerin bireysel inovasyon yeterliklerinin düzeylerine yönelik benzer bir görüşe sahip oldukları söylenebilir. Bununla birlikte uygulanan ölçme aracının alt boyutlarından “girişken” ($\bar{x}_{\text{Erkek}} = 3.48$, $\bar{x}_{\text{Kadın}} = 3.14$), “**Yaratıcı/ Özgün**” ($\bar{x}_{\text{Erkek}} = 3.35$, $\bar{x}_{\text{Kadın}} = 3.07$) ve “**maceraperest**” ($\bar{x}_{\text{Erkek}} = 3.75$, $\bar{x}_{\text{Kadın}} = 4.02$) alt boyutlarında .05 düzeyinde manidar bir farklılık bulunmuştur. Maceraperest alt boyutu kadın öğretmen adayları lehine iken girişken ve yaratıcı/özgün alt boyutlarında ise erkek öğretmen adayları lehine ortalamalar görülmektedir. Buna karşın “fikir lideri” alt boyutunda istatistiksel olarak .05 düzeyinde manidar bir farklılık bulunmamıştır.

Öğretmen adaylarının okudukları *fakülte değişkenine* göre bireysel inovasyon yeterliklerinin düzeyleri Tablo 4’te sunulmuştur. Tablo 4 incelendiğinde araştırmaya katılan öğretmen adaylarının bütün boyutlar düzeyinde inovasyon yeterliklerine ilişkin ortalama puanlarının $\bar{x} = 3.36$ ile $\bar{x} = 3.81$ arasında değiştiği görülmektedir. Öğretmenlerin bireysel inovasyon yeterlik düzeylerine ilişkin

ortalama puanları incelendiğinde, en yüksek puan ortalamasının İktisadi İdari Bilimler Fakültesinde (İİBF) öğrenim gören ve İletişim bölümünde okuyan ancak pedagojik formasyon program sürecinde bulunan İktisat alanındaki öğretmen adaylarına (3.81 ± 0.37) ait olduğu, en düşük puan ortalamasının (3.36 ± 0.46) ise Sosyal Bilgiler, Sınıf Öğretmenliği bölümlerinde okuyan Eğitim Fakültesi öğretmen adaylarına ait olduğu görülmektedir.

Tablo 4. *Fakülte değişkenine göre bireysel inovasyon yeterlik düzeylerine ilişkin öğretmen görüşleri*

Boyutlar Kıdem	N	ort $\pm$ ss	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	df	Kareler Ortalaması	f	p	Fark (Scheffe)
Tüm Ölçek									
Eğitim Fakt.	61	3,36 $\pm$ 0,46	Gruplar Arası Grup İçi Toplam	2,80	2	1,40			Var (3)>(1,2)
Fen.-Edb. Fakt.	90	3,56 $\pm$ 0,42		30,79	163	0,19	7,42	0,01	
İİBF	15	3,81 $\pm$ 0,37		33,59	165				
Toplam	166	3,51 $\pm$ 0,45							
Fikir Lideri									
Eğitim Fakt.	61	3,51 $\pm$ 0,87	Gruplar Arası Grup İçi Toplam	5,87	2	2,94			Var (2)>(1)
Fen.-Edb. Fakt.	90	3,88 $\pm$ 1,68		91,90	163	0,56	5,21	0,00	
İİBF	15	3,99 $\pm$ 0,60		97,77	165				
Toplam	166	3,75 $\pm$ 0,77							
Maceraperest									
Eğitim Fakt.	61	3,75 $\pm$ 0,72	Gruplar Arası Grup İçi Toplam	5,44	2	2,72			Var (3)>(1)
Fen.-Edb. Fakt.	90	4,02 $\pm$ 0,64		70,14	163	0,43	6,32	0,00	
İİBF	15	4,32 $\pm$ 0,39		75,58	165				
Toplam	166	3,95 $\pm$ 0,68							
Yaratıcı/ Özgün									
Eğitim Fakt.	61	3,06 $\pm$ 0,75	Gruplar Arası Grup İçi Toplam	1,05	2	0,52			Yok
Fen.-Edb. Fakt.	90	3,15 $\pm$ 0,66		79,99	163	0,49	1,07	0,35	
İİBF	15	3,36 $\pm$ 0,68		81,04	165				
Toplam	166	3,14 $\pm$ 0,70							
Girişken									
Eğitim Fakt.	61	3,26 $\pm$ 1,00	Gruplar Arası Grup İçi Toplam	3,39	2	1,70			Yok
Fen.-Edb. Fakt.	90	3,27 $\pm$ 1,14		187,82	163	1,15	1,47	0,23	
İİBF	15	3,76 $\pm$ 0,92		191,21	165				
Toplam	166	3,31 $\pm$ 1,08							

Tablo 4'te görüldüğü üzere katılımcılara uygulanan bireysel inovasyon ölçme aracının tüm puanlarına ilişkin yeterlik düzeylerinin puanlarının fakülte değişkenine göre varyans analizi yapılmış ve istatistiksel olarak .05 düzeyinde manidar bir farklılık

bulunmuştur. Ölçeğin tüm puanlarına yönelik öğretmen adaylarının okudukları fakülte değişkenine göre anlamlı fark vardır ($F=7,42$; $p<.05$). Yapılan scheffe testi bu farkın, İİBF ile Eğitim Fakültesi ve Fen Edebiyat Fakültesi öğretmen adayları olmak üzere üç alan arasında olduğunu göstermiştir. Buna göre, İİBF’de okuyan öğretmen adaylarının inovasyon yeterliklerinin ($\bar{x}_{\text{Eğitim}} = 3.51$, $\bar{x}_{\text{Fen}} = 3.88$) diğer iki fakültede okuyan öğretmen adaylara göre daha yeterli oldukları anlaşılmaktadır.

Tablo 4 incelendiğinde “fikir lideri” ($F= 5.21$; $p<.05$) alt boyutu ile “**maceraperest**” ($F= 6.32$; $p<.05$) alt boyutu arasında Fakülte değişkenine göre anlamlı fark olduğuna rastlanmıştır. Yapılan scheffe testi bu farkın fikir lideri alt boyutunda Eğitim Fakültesi ile Fen Edebiyat Fakültesinde okuyan öğretmen adayları arasında olduğunu ve ilgili puanların Fen Edebiyat Fakültesi öğretmen adayları lehine ($\bar{x}_{\text{Eğitim}} = 3.36$, $\bar{x}_{\text{Fen}} = 3.56$, $\bar{x}_{\text{İİBF}} = 3.81$) olduğunu göstermiştir. Bununla birlikte **Maceraperest alt boyutunda da** İİBF İşletme bölümünde okuyan öğretmen adayları ile Eğitim Fakültesi öğretmen adayları arasında istatistiksel olarak inovasyon yeterlik puanları arasında anlamlı bir fark görülmüştür. İlgili farkın ise İİBF öğretmen adayları lehine olduğu görülmektedir ($\bar{x}_{\text{Eğitim}} = 3.75$, $\bar{x}_{\text{İİBF}} = 4.32$). Ayrıca ölçme aracının “**Yaratıcı/ Özgün**” ile “**Girişken**” alt boyutlarında .05 düzeyinde manidar bir farklılık bulunmamıştır.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Eğitimde inovasyon sürekliliği gerekli olduğundan, bireysel olarak öğretmenler eğitimdeki yeniliklerin teşvik edilmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Öğretim yöntemlerinde yenilikler, yenilik yapabilen öğretmenler gerektirmektedir. Yenilikçi öğretmenler öğrencileri etkili bir şekilde motive edebilir ve en verimli öğretim yöntemini seçebilirler. Ancak öğretmen adaylarının kendilerinin inovasyon üretmek için yeterli altyapı ve teşvik unsurlarına sahip olmadıkları için fikirlerini geliştirme ve uygulama aşamasında zayıf kaldıkları görülmektedir. Bu durumun, bu öğretmen adaylarının mesleklerini yapmaya başladıklarında eğitimde inovatif yaklaşımlar ve yöntemler üretebilmeleri adına olumsuz bir süreç olarak mesleki karakterlerine yansımaları oldukça muhtemeldir. Bu bağlamda öğrenci başarısının artması için çeşitli yenilikçi öğretim yöntemleri ve deneyleri üzerine nedensel

araştırmaların yoğunlaştırılması ve bulguların dikkate alınarak pratikte kullanılması gerektiği sonucuna varılmıştır.

Çalışmanın bulguları, eğitim sisteminin temel görevinin öğrencileri genel beceriler konusunda eğitmenin yanında öğrencilerin farklı tür becerilere sahip olmasını sağlamak olduğunu da göstermektedir. İnovatif bireylerin yetiştirilmesi ülke ekonomisinin çok yönlü gelişimi için gereken iş gücünün ortaya çıkarılmasında çok önemli bir role sahiptir. Eğitim sisteminin temel amacı yenilikçi öğrencileri işgücü piyasasına sunmak olmalıdır. Yönetim perspektifinden bakılacak olursa da, eğitimle ilgili çatı devlet kurumlarınca ğrenci ve öğretmenlerin inovasyon paydaşları bulabilecekleri network gruplarının oluşturulması, motivasyon ve teşvik unsurlarının güçlendirilmesi, inovasyon için özel alan ve altyapı oluşturulması gibi inisiyatifler, eğitim kurumlarına daha fazla serbesti sağlayacak ve eğitimle ilgili tüm inovasyon paydaşlarını harekete geçirerek eğitim sektörünün yenilikçi kapasitesini artırmak için önemli politika araçları haline gelecektir.

Bu alışma bu alanda yapılacak olan çalışmalar için kaynak niteliği taşıtmaktadır. Farklı boyutlar ele alınarak geliştirilmesi umulmaktadır.

KAYNAKLAR

1. Arseven, A. D. (1994). Alan Araştırma Yöntemi-İlkeler, Teknikler, rnekler. Ankara: Tekişik Matbaası.
2. Aulawi, H., Sudirman, I., Suryadi, K., & Govindaraju, R. (2009). Knowledge sharing behavior, antecedent and their impact on the individual innovation capability. *Journal of Applied Sciences Research*, 5(12), 2238-2246.
3. Büyüköztürk, ř., akmak, E. K., Akgün, . E., Karadeniz, ř. ve Demirel F. (2018). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.
4. Chu, K. M., ve Chan, H. C. (2009). Community Based Innovation: Its Antecedents and Its Impact on Innovation Success. *Internet Research Journal*, 19(5):496-516.
5. Güleş, H. K., ve Bülbül, H. (2004) İnovasyon. Nobel Yayın Dağıtım

6. Hurt, H. T., Joseph, K. ve Cook, C. D. (1977), “Scales for the measurement of innovativeness”, *Human Communication Research*, 4(1), 58-65.
7. Kan, Ç. (2009). Değişen değerler ve küresel vatandaşlık eğitimi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 17(3), 895-904.
8. Karasar, N. (2005). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Yayınları.
9. Leede, J., Looise, J. C., ve Alders, B. C. M. (2002). Innovation, Improvement and Operations: An Exploration of the Management of Alignment. *International Journal of Technology Management* 23 (4), 353-368
10. OECD, Oslo Kılavuzu, Paris, 2005
11. Scott, S. G., & Bruce, R. A. (1994). Determinants of innovative behavior: A path model of individual innovation in the workplace. *Academy of Management Journal*, 37(3), 580-607.
12. Tekin, M, Güleş, H, Öğüt, A, (2003) Teknoloji Yönetimi, Nobel Yayın, Ankara.

TALİM-İ BENAT (KIZ ÇOCUKLARIN ÖĞRETİMİ) İSİMLİ ESERİN EĞİTİM TARİHİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

*Evaluation of the Work Named Talim-i Benat (Girls' Teaching) in Terms
of Educational History*

Halide Aslan¹

Halise Kader Zengin²

1. (Doç. Dr.); Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi ABD,
haslan@ankara.edu.tr

2. (Dr. Öğretim Üyesi); Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Din
Eğitimi ABD, kzengin@divinity.ankara.edu.tr

Öz: Tanzimat’tan sonra yaşayan, eğitim ve dil üzerine çok sayıda eser kaleme alan, aynı zamanda sahada da çalışan Ali Nazimâ (1861-1935) tarafından Osmanlı Türkçesi ile kaleme alınan, 1311 yılında basılan Talim-i Benat (Kız Çocuklarının Öğretimi) başlıklı eseri araştırmanın konusunu oluşturmaktadır.

Esere “Mini Mini Hanımlara” başlığı ile giriş yapılmıştır. Burada Ali Nazimâ, erkekler için benzer kitapları yazdığını, kızlar için de yazmaya karar verdiğini ifade ettikten sonra, “Talim-i Benat’ın birinci kitabı sizi elinize geçen her bir kitabı güçlük çekmeksizin dürüstçe/doğruca okumaya alıştırmak üzere tertib ve tahrir olunmuştur. Onu dikkatlice okuyacak olursanız netayic hissine istihsal edeceğimizden eminim.” Demek suretiyle kitabı yazma amacını ifade etmiştir. Kitabın içeriği küçük küçük hikâyelerden oluşmakta, her birinden ders çıkarılması da hedeflenmekte, sonunda ‘sualler’ kısmında hem parça tekrar hatırlanmakta hem de alınması gereken derse vurgu yapılmaktadır.

Araştırmanın temel problemini; “Talim-i Benat isimli eser eğitim tarihi açısından ne ifade etmektedir?” sorusu oluşturmaktadır. Bu soruya bağlı olarak; Kız çocuklarına yönelik yazılmış bu eserde hangi konular işlenmektedir? Eserde işlenen konular hangi yöntem ve teknikle kız çocuklarına sunulmaktadır? Eserin içeriğinin eğitim tarihi ve toplumsal cinsiyet açısından değeri nedir? Sorularına cevap aranmıştır. Çalışma doküman analizi yoluyla incelenmiştir. Öncelikle, Osmanlı Türkçesi olan metin Latin alfabesiyle transkribe edilmiştir. Ardından içerik analizi yoluyla değerlendirilmiştir.

Araştırma sonucunda; eserde altı konuda muhteva tespit edilmiştir: Okuma yazma-öğrenme, Matematik, Sağlık Bilgisi, Coğrafya, Hayat Bilgisi, Ahlak. İçerik olarak ahlak konusunun ağırlıklı işlendiği sonucuna varılmıştır. Eserde buldurma yöntemi, soru-cevap yöntemi, hikâye anlatma tekniği, karşılaştırma yaparak işleme tekniği kullanıldığı belirlenmiştir. Öğrenciyi düşündürerek okuma öğretiminin yapıldığı eserde, modern

yöntem ve tekniklerin kullanıldığı sonucuna varılmıştır. II. Abdülhamid dönemi eğitim felsefesinin izleri eserde görülmektedir. İslamcılık politikasına bağlı olarak kıraat kitabında ahlak konularına yer verilmesinde sakınca görülmemiştir. Pedagojik açıdan modern öğrenme-öğretme tekniklerinin metin içerisinde kullanıldığı sonucuna varılmıştır. Toplumsal cinsiyet açısından özellikle kız çocuklarının itaatli, ahlaklı, tertipli, düzenli, yardımsever, çalışkan, ev işlerinde yardımcı olmasına yönelik konular işlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ali Nazimâ, İbtidai Mektep, Kız Çocuğu, Talim-i Benat, Toplumsal Cinsiyet

Abstract: The subject of this presentation is the evaluation of the book, Talim-i Benat (Girls' Teaching). The author was Ali Nazima (1861-1935), who lived after the Period of Tanzimat. He is both a linguist, an educator and an administrator.

The entry was made under the title “Tiny Tiny Ladies”. Here, Ali Nazima says that he wrote similar books for boys and decided to write for girls. Then, 1. Volume of the book “Talim-i Benat was written and printed so that you can read the books in an easy and straightforward way. This will be very useful when you read the book,” he stated the purpose of writing the book. The content of the book consists of small and small stories and it is aimed to learn from each one. Finally, in the ‘sualler/questions’ section, both the reading part is remembered again and the course is emphasized.

The main problem of the research; What is the importance of the study titled Talim-i Benat (Girls' Teaching) in terms of the history of education? Depending on this question; What topics are covered in this work for girls? What methods and techniques are presented to the girls? What is the value of the content of the work in terms of educational history and gender? The answers to the questions were sought. The study was examined through document analysis. The text, which was primarily Ottoman Turkish, was transcribed in Latin alphabet. It was then evaluated through content analysis.

As a result of the research; the content has been identified in six subjects: literacy, mathematics, health science, geography, life science, morality. It has been concluded that the subject of morality is predominantly in content. Finding method, question-answer method, story telling technique, processing technique is used in comparison. It was concluded that modern methods and techniques were used in the work where reading instruction was made by thinking the student. The traces of the educational philosophy of the period of II. Abdulhamid can be seen in the work. Depending on Islamism policy, it was not inconvenient to include moral issues in a book to learn to read. From the pedagogical point

of view, it is concluded that western learning and teaching techniques are used in the text. In terms of gender, especially girls' obedient, moral, regular, helpful, hard-working, to help in the household chores are included.

Key Words: Ali Nazıma, First School, The Girl Child, Talim-i Benat/ Girls' Teaching, Gender.

GİRİŞ

Osmanlı'nın ilk dönemlerinden itibaren uzunca bir süre, kız çocuklarının eğitim öğretim hayatı sıbyan mektepleriyle başlatılmış daha sonraki eğitimleri özel hocalar vasıtasıyla sürdürülmüştür. 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile birlikte kız çocukları için öğretmen okullarının açılması, rüşdiyelerin sayısının artırılması kararlaştırılmıştır. Nizamnameye göre erkek çocuklarının sıbyan mektebine devamı 6-10, kız çocukların okula devamı 7-11 yaş arası zorunlu kabul edilmiştir. Bir bölgede iki okul varsa bunlardan biri kızlara diğeri erkeklere tahsis edileceği beyan edilmiştir. (Akyüz 2012, 162-163; Unat 1964, 38; bk. Somel 2000, 229-234) Kızlara ortaöğretim imkânı ilk defa Tanzimat'tan sonra 1859 yılında İstanbul'da (Cevri Kalfa İnas Mektebi) tanınmış ve 1870'lerden itibaren bu okullar taşrada önemli merkezlere yayılmıştır. (Akyüz 2012, 164, MED., 01.11.2019; MED., 02.11.2019) 1869 yılında ordunun ihtiyaçlarını karşılamak üzere dikim atölyesi mahiyetinde Kız Sanayi Mektebi ve 1870'de kız ilkokulları ve kız Rüşdiyelerine kadın öğretmen yetiştirmek üzere Darülmuallimat açılmıştır. (Akyüz 2012, 172, 182; MED., 01.11.2019; MED., 02.11.2019) II. Meşrutiyet dönemine gelindiğinde eğitimde ciddi anlamda birçok gelişme ve dönüşüm yaşanırken kızlar için de ilk kez yükseköğretim kurumu açılmıştır. (Akyüz 2012, 265-266; MED., 01.11.2019; MED., 02.11.2019)

Araştırmanın temel konusunu oluşturan *Talim-i Benat* isimli eser tam da bu dönemde ibtidai mekteplerde kız çocuklarına okutulmak üzere kaleme alınmış bir eserdir. Ders kitapları dönemin benimsenen eğitim politikalarını, eğitim felsefelerini, yetiştirilmek istenen insan tipini, benimsenen eğitim öğretim yaklaşım ve yöntemlerini, çocuğa bakış açısını ve özelde kız çocuklarına bakış açısını yansıtmaları açısından somut veri kaynaklarıdır. Bu bağlamda çalışmada Osmanlı son dönem hoca ve yazarlarından Ali Nazımâ'nın kaleme aldığı *Talim-i Benat* isimli eserinin birinci cildinin incelenmesi tercih edilmiştir. Bu çalışma hali hazırda devam eden kitap çalışmasının bir bölümü olarak burada sunulmuştur.

Talim-i Benat başlıklı çalışma dört cilt halinde tespit edilmiş olup bunlardan birisi zeyldir. Kitapların ilk baskıları elimizde olmadığı için ilk tam basım tarihleri verilmemiştir. Tespit edilebilen *Talim-i Benatlar*:

- Talim-i Benat; Baskı Yeri: İstanbul; H. Yıl: 1311; Matbaa: Kasbar Matbaası 1. Kitap (Ali Nazima Muharrir olarak görünmektedir).
- Talim-i Benat; Baskı Yeri: İstanbul; H. Yıl: 1313; Matbaa: Kasbar Matbaası 2. Kitap (Ali Nazima Mütercim olarak görünmektedir).
- Talim-i Benat; Baskı Yeri: İstanbul; H. Yıl: 1316; Matbaa: Kasbar Matbaası 3. Kitap (Ali Nazima Mütercim olarak görünmektedir ancak hangi eserden tercüme edildiği yazılmamıştır).
- Talim-i Benat Vezaif-i Umur-ı Beytiye; Baskı Yeri: İstanbul; H. Yıl: 1316; Kasbar Matbaası 3. Kitaba zeyl (Ali Nazima Muharrir olarak görünmektedir).

PROBLEM

Bu çalışmanın temel problemini; “Talim-i Benat isimli eser eğitim tarihi açısından ne ifade etmektedir?” sorusu oluşturmaktadır? Bu soruya bağlı olarak;

- Kız çocuklarına yönelik yazılmış bu eserde hangi konular işlenmektedir?
- Eserde işlenen konular hangi yöntem ve teknikle kız çocuklarına sunulmaktadır?
- Eserin içeriğinin eğitim tarihi ve toplumsal cinsiyet açısından değeri nedir?

YÖNTEM

Osmanlı Türkçesi ile yazılmış olan eser öncelikle Latin alfabesiyle transkribe edilmiştir. Ardından elde edilen metin doküman incelemesi yoluyla analiz edilmiştir. Doküman inceleme, araştırılması amaçlanan olgu ya da olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin incelenmesinde kullanılmaktadır. Geleneksel anlamda tarihçi, antropolog ve dilbilimcilerin kullandığı bu yöntem, ders kitapları, programlar, yönergeler, okul içi ve dışı yazışmaları, eğitimle ilgili belgelerin incelenmesinde de etkenlikle uygulanmaktadır. (Yıldırım, Şimşek 2005, 187-188)

Latin alfabesiyle bu metinler tümevarımsal bir yaklaşımla açık, eksen ve seçici kodlamalar şeklinde kodlanmıştır. Tümevarımsal süreç, araştırmacının konunun kapsamlı setine sahip olmasına kadar veriler ve temalar üzerinde tekrar tekrar çalışmaya imkân tanımaktadır. (Creswell 2017, 186) Çalışmanın iç geçerliliğini arttırmak için her iki araştırmacı tarafından ayrı ayrı kodlanan metinler daha sonra tekrar kod listesi ve temalar açısından incelenerek birleştirilmiş içerik analizine tabi tutulmuştur. İçerik analizi, “belirli kurallara dayalı kodlamalarla bir metnin bazı sözcüklerinin daha küçük içerik kategorileri ile özetlendiği sistematik, yinelenebilir bir teknik olarak tanımlanabilir.” (Büyüköztürk vd. 2018, 259)

BULGULAR VE YORUMLAR

Çalışmada öncelikle Ali Nazimâ (1861-1935) ve eserleri hakkında bilgi verilecek ardından *Talim-i Benat* adlı eserine ait bulgular ve yorumlar sunulacaktır.

ALİ NAZİMÂ

Ali Nazimâ'nın asıl adı Mehmed Ali'dir. Soyadı kanunu çıktığında Yiğit soyadını alan Ali Nazimâ, Doktor yarbay Ahmed Servet Bey'in ve Seniye Hanım'ın oğlu olarak dünyaya H. 29 Zilhicce 1277 (8 Temmuz 1861) yılında gelmiştir. Dilara adında bir kız kardeşi ve İbrahim Süreyya adında üvey bir erkek kardeşi de olmuştur. İlk ve orta öğreniminden sonra Galatasaray Mekteb-i Sultanîsi'ne girmiştir. Ardından Mekteb-i Mülkiyye'nin yüksek kısmına iki yıl devam etmiştir. 1881'de Arapça ve Farsça derslerini vermek üzere Galatasaray Mekteb-i Sultanîsine atanmıştır. 1885'te Mekteb-i Mülkiyye'de Fransızca dersleri vermeye de başlayan Ali Nazimâ, 1888'de sultanî hocalarından Necip Bey'le özel bir okul "Mekteb-i Edeb"i açmıştır. Bu okulda Arapça ve Farsça öğretmek üzere dershaneler açılmıştır. Necip Bey'in ölümü ve Ali Nazimâ'nın Maarif Nezareti Tetkik-i Müellefât Komisyonu üyeliğine getirilmesiyle 1890'da kapatılmıştır. (Kahraman 2006, 453; Özder, Ardalı Büyükarman 2017, 516)

Dürüstlüğü ve çalışkanlığı ile tanınan Ali Nazimâ, 1925'te yaş haddinden emekliye ayrılmasına kadar birçok görevde çalışmıştır. Bunlar arasında; Mekteb-i Mülkiyye müdür muaviniği (1984), Dârülfünun Ulûm-ı Tabîiyye ve Dîniyye Şubesi müdür muaviniği (1895), Mercan İdâdisi Fransızca ve Tercüme Usulü hocalığı (1900), Dârulmuallimin ile Vefa İdâdisi Fransızca hocalığı (1906), İnâs Dârülfünun Müdürlüğü ve Kavanin-i Cârîye muallimliği (1916), Dârulmuallimât-ı Aliyye müdürlüğü ve Fransızca hocalığı (1920), Nişantaşı Sultanîsi müdürlüğü ve Fransızca hocalığına (1921), Kadıköy, Davutpaşa, Gaziosmanpaşa orta mektepleri Fransızca hocalığı (1924), Amerikan Erkek ve Kız Kolejleri ve Saint Benoit Lisesi Türkçe hocalığı görevleri bulunmaktadır. (Kahraman 2006, 453; Özder, Ardalı Büyükarman 2017, 517)

Pek çok alanda eser veren Ali Nazimâ en çok *Mükemmel Osmanlı Lügatı* ile (1319, 1320) tanınmıştır. İlk ve ortaokulların çeşitli sınıflarına yönelik ders kitapları, Fransızca Türkçe sözlük ve çeşitli çeviri eserleri bulunan Ali Nazimâ'nın eserlerinden bazıları şunlardır: (Özder, Ardalı Büyükarman 2017, 518-519; Özder 2017, 12-27)

Tarih Kitapları

Tarih-i Nazimâ'dan Küçük Tarih-i Müslimin (1309); Tarih-i Nazimâ'dan Küçük Tarih-i Osmani (1312)

Coğrafya Kitapları

Küçük Coğrafya (1312)

Hesap Kitapları

Küçük Yeni Hesab: Başlangıç (1308); Sualli Cevaplı Ameliyat-ı Hesabiye (1327); Ameli İlm-i Hesab Birinci Kısım (1329)

Dil Öğrenimine Yönelik Kitaplar

Yeni Muhtasar Kavaid-i Osmaniye (1319; Rehber-i İmla Yahud Esmâ-i Türkiye (1318); El Müntahabat Fi't-Tatbikat (1309); Mükellim (1303); Miftâhü'l -müntehab ve'l-Muktazab ve'l-Müşezzeb yahud Sarf-ı Arabî Defteri: 1. Defter-Esmâ (1307); Batn-i Küm Yahud Fransızca Ef'al-i Gayr-i Kıyasîyye (1900)

Kıraat Kitapları

Hediye: dürrüş ve Maûmât-ı Şettâyı Hâvi Kızlara Mahsûs Kıraat Kitabı (1327); Meşrutiyet Kıraatı (1328); Oku Yahud Yeni Risale-i Ahlak ve Vazife-i Eftal (1312); On Temmuz. Mâlumat-ı Medeniye ve Tatbikat-ı Ahlâkiye ve Saireye Dair Kıraat Kitabı (1327), Hazine-i Kıraat yahut Çocuklara İki Yüz Hikâye (1328)

Malumat Kitapları

Bak ve Öğren Yahut 650 şekil ile Malumat-ı Fenniye ve Dürus-ı Eşya (1328); Dürüs-ı Şetta (1323); İdman (Birinci Kısım) (1304); İdman İkinci Lâhika Akaid-i İslamiye'den Mekâtib-i İbtidaiyye Mahsus İlm-i Hâl (1307); İdman Üçüncü Lâhika Akâid-i İslamiye'den Mahsus İlm-i Hâl-i Kebir (1309); Çocuklar Bahçesi (1306).

Lügatlar

Mini Mini Lügat-ı Tefeyyüz: Fransızcadan Osmanlıcaya Lügat (1912); Mükemmel Osmanlı Lügatı (1318)

Ahlak ve İlm-i Hal Kitapları

Ameli İlm-i Hâl Kitabı (1328)

TALİM-İ BENAT

Bu isimli risale, üç kitap/ciltten ve bir zeylden oluşmaktadır (tespit edilebildiği kadarı ile). Bu çalışmada inceleme konusu olarak seçilen birinci cilt 72 sayfadır. Eserin başında Ali Nazimâ bu çalışmayı okumayı düzeltmek ve hızlı okumayı sağlamak için yazdığını beyan etmiştir. Ve

daha önce erkeklere mahsus kitaplar yazdığını ve bu defa da kızlar için böyle bir kitap kaleme aldığını dile getirmiştir.

Okumayı öğreten bir kitap olmakla birlikte, matematik, sosyal bilgiler, ahlak konularının da bu eserde verilen hikâyelerde işlenmesi oldukça dikkat çekicidir.

1.Eserde İşlenen Konular

1.1.Okuma yazma-öğrenme

1.1.1. Harfler (2. Konu)

“Okumak bilmek eğlencelidir” başlıklı hikâyede, okuyabilmek için önce harflerin bilinmesi gerekli olduğu ifade edilmiş ve Arap harfleri Huruf-ı Muttasıla ve Munfasıla olan harfler sırayla verilerek bunlarla ilgili örnek cümleler okutulmuştur. (s. 4-5)

1.1.2. Dersi öğrenme (35. Konu)

Öğretmen öğrencilerine ezberlemeleri için “Karınca İle Böcek Hikâyesi” isimli hikâyeyi anlatmış ve ezberlemelerini istemiştir. (s. 46-47)

1.1.3. Yazı yazmak için hazırlık (37. Konu)

“Yazı Dersi” başlıklı hikâyeden bazı kısımlar şöyledir: “Mediha yazı dersine hazırlanır, evvela kalemini alıp iyi yontulmuş olup olmadığına bakar. Eğer kırık ise yontar. Çekmecesinden defterini arayıp çıkarır; Onu masanın üzerine koyar. Oturur, Rehber-i Sıbyan ismindeki yazı defterini sol eline alır. Diğer eline de kalemi alıp çok sıkımsızın üç birinci parmakları arasında tutar. Bu hazırlık tamam olduktan sonra Mediha yazı yazmaya başlar. Defterin her bir sahifesinin bâlâsındaki meşklere dikkatle bakıp elinden geldiği kadar yazısını onlara benzetmeye çalışır. İlk satırları pek iyi yazamaz; sahifenin nihayetindekiler uygunca olur ve defteri tekmiil yazıp bitirdikten sonra yazısı biraz meşke benzemeye başlar. Mediha asla defterini kirletmez. İçinde ne mürekkep lekesi yırtık sahife göze ilişmez. Defterlerinden biri dolduğu vakit, onu alıp pederine ve validesine götürür gösterir. Hemen daima validesi ona bundan dolayı bir mükâfat verir. Eğer Mediha bu suretle çalışmağa devam eder ise tevzi-i mükâfatta birinci derecede Hüsn-i hat mükafatına nail olur. Ben birtakım çocuklar tanırım ki onlar asla Mediha’ya benzemezler. Onlar sümüklü böcek gibi yazı yazarlar.” (s.48-49)

1.1.4 Çalışmanın önemi (41. Konu)

“Kelebek” başlıklı hikâyede, çocukların kelebekler gibi boş boş ordan oraya koşmayıp çalışmaları gerektiği üzerinde durulmuştur. (s. 53-54)

1.1.5. Zorlukla mücadelede öncelikle teşebbüs etmek (43. Konu)

“İrmak ve Kaya” başlıklı hikâyede, ırmağın akmak için kaya engeline takılmadığı ve onu aştığından bahsedilmekte ve çocuklara da aynı şey öğütlenmektedir. (s. 55-56)

1.2. Matematik

1.2.1.Sayılar (6. Konu)

1.3. Hayat Bilgisi

1.3.1. Tehlikeden sakınmak (13. Konu)

1.3.2. Bahçe bakımı (28. Konu)

1.3.3. İsraf etmemek/Ekmek israf etmemek (29. Konu)

1.3.4. Ebeveynsiz balık tutmamak (36. Konu)

1.3.5. Hayvanlara eziyet etmemek (46. Konu)

1.3.6. Haftanın günleri (50. Konu)

1.4. Coğrafi Bilgi

1.4.1. İrmak, çay, güneşin ısısı (11. Konu)

1.4.2. Tuzun oluşumu (12. Konu)

“Çok Tuzlu Çorba” başlıklı hikâyeden bazı bölümler şöyledir:

“Çok Tuzlu Çorba” başlıklı hikâyede anne kız konuşturulur;

“-Zekiye niçin çorbanı yemiyorsun?

-İyi değil artık istemem, çok tuzludur.

-Kâseni ver; çorbanın içine tuz koyayım da iyi olsun.

-Anne tuz nereden gelir? Onu kim yapar?

-Çocuğum, tuz deniz suyundan çıkarılır, çünkü bu su tuzludur. Deniz suyunu bir takım havuzlara alırlar; hava ile güneş onu tebehhur/buharlaştırma ettirir yani buhar-ki buğu demektir- haline koyar. Tebehhurdan sonra geriye kalan tuzdur. Tuz yerden de çıkarılır; yekpare taş halinde bulunur. Yerden çıkarılan bu tuza kaya tuzu derler. Yemek çok tuzlu olursa hoş olmaz. İçinde hiç tuz bulunmayacak da olursa lezzetsiz olur; bu halde o yemek isteyerek yenilmez. Tuz gayet faydeli ve taama lezzet vermek için en kıymetli bir şeydir. Et ve sebze ve sair şeylerin günlerce hıfzolunabilmesine medarı da olur. Binaen aleyh tuz; hiçbir vakit evlerde eksik bulundurulmaz.” (s. 17-18)

1.4.3. İpeğin oluşumu (15. Konu)

1.4.4. Yeryüzü- mevsimler- rumi-hicri aylar (55. Konu)

1.5. Sağlık Bilgisi

1.5.1. Kızamık (34. Konu)

“Küçük Hasta” başlıklı hikâyede; “Hediye üç günden beri kızamığa tutulmuş. Kızamık bir cilt hastalığıdır.

Küçük kızın vücudunda ufak ufak birçok kırmızı çıbanlar gözükmüyor imiş. Bununla beraber bir kuru öksürüğe de uğramış ve gözleri daimi bir surette yaşlı bulunuyor imiş. Bunlardan fazla olarak kendisinde sıtma ve baş ağrısı da mevcut imiş. Lakin Hediye sair bir takım kızlar gibi nazlı olmayıp söz anlar ve cesurane bir surette hastalığının nöbetlerine tahammül eder imiş. İster acı ister tatlı olsun kendisine verilen ilaçları kullanır imiş. Bu ise çabuk iyileşmesinin başlıca vasıtasıdır. Bir insan kızamığa tutulur ise kendisini soğuktan muhafaza etmelidir. İşte bu sebepten Hediye asla yorganının üzerinden eksik etmez ve yerinden kalkmak istemez imiş. Biraderi Lütfü de bu hastalığa tutulmuş ve asla söz dinlemez bir çocuk olduğundan kendisine verilen ilaçları reddeder, hiç yerinde

durmak istemez imiş; bu cihetle soğuk almış hastalığı ağırlaşarak ölüm derecesinde kendini bilmeyerek bir ay kadar yatağından kalkamamış. Validesi ise sevgili oğlunu kaybedeceğim zanneder, ağlar, kedere eder imiş. Hastalık gayet mu'cez, mucib-i teessüf ve bais-i elem ve keder bireydir; sıhhati tekrar elde edebilmek zımnında itaat ve kemal-i arzu ile ilaçları almalıdır.” (s. 45-46)

1.5.2. İlk dış çıkması (54. Konu)

1.6. Ahlak ve Adab-ı Muaşeret

1. 6. 1. İyi Davranışlar

1. 6. 1. 1. Büyüklerin sözlerini dinlemek (1. Konu)

1. 6. 1. 2. Düzenli olmak (3. Konu)

“Behiye’nin Odası” başlıklı hikâyede; “Saat on ikiyi çaldı. Behiye kahvaltısını etdi, şimdi mektebe gidecek. Kâğıdını, kalemını almak üzere odasına gidiyor. Biz de onunla beraber gidip şu odayı görelim. Herşey yerli yerinde; odanın temizliğine diyecek yoktur. Karyolası gayet güzel düzeltilmiş, altında da mavi terlikleri çevrilmiş olduğu halde gözükmektedir. Gecelik rubası dikkatle devşirilmiştir. Bütün oyuncakları pek güzel bir surette bir dolaba yerleştirilmiş. Bebeğiyle buna giydirdiği rubalar bir çekme konsola konmuştur. Behiye intizam ve dikkati pek sever. Asla kitaplarını ve defterlerini kaybetmez. Çekmecesini gören yanından ayrılmak istemez, ne kadar da güzel yerleştirilmiştir. İçinden kendisine lazım olan kolaylıkla bulur, bu sebeple vakit kaybetmez. Herşeyi dikkatli yapmak intizam üzere bulundurmamak büyük bir hüner ve marifettir. Bütün küçük kızlar Behiye’ye benzemeye gayret etmelidir. Bir evde her bir şey için bir yer olmalı ve her bir şey yerinde bulunmalıdır.” (s. 6-7)

1. 6. 1. 3. Kötü davranışlardan sakınmak (4. Konu)

1. 6. 1. 4. Nazik olmak (5. Konu)

1. 6. 1. 5. Büyüklerin yanında söz ve davranışa dikkat etmek (7. Konu)

1. 6. 1. 6. Temiz olmak (8. Konu)

1. 6. 1. 7. İtaat etmek (10., 49. ve 51. Konular)

1. 6. 1. 8. Anneyi sevmek (14. Konu)

1. 6. 1. 9. Kötü insanlarla dost olmamak (18. Konu)

1. 6. 1. 10. Sofra adabını öğrenip uygulamak (19. Konu)

1. 6. 1. 11. Hayvanlara iyi davranmak (20. Konu)

1. 6. 1. 12. Günlük hayatta da nezaket sahibi olmak (24.Konu-1)

1. 6. 1. 13. Nazik ve zarif olmak (25. Konu)

1. 6. 1. 14. Dış görünüşe aldanmamak (26. Konu)

1. 6. 1. 15. Vicdan muhasebesi yapmak (31. Konu)

1. 6. 1. 16. Sofra hazırlamak (32. Konu)

1. 6. 1. 17. Başkalarına yardım etmek (38. Konu)

1. 6. 1. 18. Bulunan/sahipsiz şeyin sahibini bulmaya çalışmak (39. Konu)

1. 6. 1. 19. Başkalarına yardım etmek (38. Konu)

1. 6. 1. 20. Kusurlarımızın terbiyesinde yumuşak olmak (42. Konu)

1. 6. 1. 21. Merhametli ve koruyucu bir anne olmayı öğrenmek (44. Konu)
1. 6. 1. 22. Başkalarına yardım etmek (47. Konu)
1. 6. 1. 23. Özürlülere iyi davranmak (53. Konu)

1. 6. 2. Kötü Davranışlar

1. 6. 2. 1. Nazlı (mız mız) olmak (9. Konu)
1. 6. 2. 2. Öfkeli olmak (16. Konu)
1. 6. 2. 3. Gururlu ve kibirli olmak (17. Konu)

“Buğday başakları” başlıklı hikâyede; “Temmuz ayında idi. Havalarda pek sıcak gidiyor idi. Orakçılar oraklarını, tırpanlılar tırpanlarını hazırlamakta idi. Çiftlik sahipleri arabalarını göndermeye anbarlarını temizlemeye mihya? idi. Altın sarısı gibi başakları havi olan buğday tarlaları rüzgarın esmesiyle dalgalanıyor idi. Başakların içinden bazıları diğerlerinden hayli yüksek duruyor idi. Derhal bu muntazam başaklardan, komşularına demiş idi ki: “-Sizinle benim aramda ne kadar fark var! Boyca sizin hepinizi geçiyorum. Başım sizin bakınız ne kadar yüksekte bulunuyor, hâlbuki sizinki yere doğru eğilmiş duruyor. Binaen aleyh bir arslanım, siz ise benim yanımda kedisiniz.” Tahkir olunan başaklardan biri ona cevap olarak şöyle demiştir: “-O kadar mağrur ve mütekebbir olma kardeşim! Senin başın daneden hâlidir, işte onun için bizden boylusun; Eğer biraz daha az hafif yani biraz ağırca olmuş olaydın bizden pek boylu olamazdın.” Buğday başakları gibi bir takım mektep şakirdleri de vardır: En çalışkan şakirdler en edebli ve en terbiyeli olanlardır.” (s. 23-24)

1. 6. 2. 4. Anneye karşı tavır takınmak (21. Konu)
1. 6. 2. 5. Anne sözü dinlememek (22. Konu)
1. 6. 2. 6. Kıskanç olmak (23. Konu)
1. 6. 2. 7. Kabahate bahane üretmek (27. Konu)
1. 6. 2. 8. Meraklı olmak (33. Konu)
1. 6. 2. 9. Öfkeli olmak (40. Konu)
1. 6. 2. 10. Kötü olmak (45. Konu)
1. 6. 2. 11. Yalan söylemek-Doğru olmamak (48. Konu)
1. 6. 2. 12. İtaatsiz olmak (52. Konu)

2.Eserde Kullanılan Yöntem ve Teknikler

2.1. Örnek Verme

“Kiraz elması” (26) başlıklı hikâyede, dışı güzel olan elmayı ısırarak kız çocuğu, içinin çürük ve kurtlu olması dolayısıyla anneye şikâyet edince, anne de bazı çocukların da böyle güzel görünüp, edepsiz olduklarından bahsedilmekte ve dış görünüşe aldanmamak gerektiği konusunda nasihatle bulunmaktadır. (s. 34-35)

“Tavuk ve Piliçleri” (44) başlıklı hikâyede, bir tavuğun civcivlerine gösterdiği şefkat, koruyuculuk ve civcivlerin tavuğa itaatleri, bir annenin çocuklarına sevgi ve şefkati ile çocukların itaatine örnek olarak gösterilmiştir. (s. 56-58)

2.2. Buldurma Yöntemi

“Lütfen Bana Ekmek veriniz!” (29) Başlıklı hikâyede; “Bir sabah Kadriye validesine dedi ki; “Karnım aç, lütfen bana ekmek verir misiniz?” Gülererek validesi de ona şöyle cevap verdi: “Eğer ekmek pişmemiş ise ne yapmalı?”

-Fırını kızdırıp, içinde onu pişirmeli,

-Ya ekmek hamuru yoğrulmamış ise?

-Çabucak onu hamur teknesinde yoğurmalı.

-Ya un öğütülmemiş ise?

-Değirmenciye buğday vermelidir ki değirmenci onu değirmenin taşları arasında öğütür.

-Ya buğday dövülmemiş ise?

-Onu düven denilen bir alet yahut bir makine ile dövdürmelidir.

-Ya buğday ekilmemiş ise?

-Çiftçiye tohum ekmesini tenbih etmeli.

-Ya tarla işlenmemiş ise ne yapmalı?

-Tarlada çift süren adama bir saban alıp toprağı işlemesini söylemelidir.

-Ya saban daha yapılmamış ise?

-Saban yapan arabacıya onu yaptırmalıdır.

-Ya sabanın demiri yoksa?

-Demirci derhal ondan bir aded dökdürüp yaptırmalıdır.

-Aferin benim sevgili küçük kızım, Ekmeği meydana getirmek için iktiza eden şeylerin hepsini biliyorsun. Şimdi sana ondan veriyorum; Sakın ekmeğini israf etme, ondan istedikleri kadara malik olamayan bir takım fukara çocuklar da vardır.” (s. 38-39)

2.3. Soru Cevap Yöntemi

Kitapta yazarın en çok kullandığı yöntem, soru cevap yöntemidir. Bazen bunu, hikâye içinde yapmakla beraber, o hikâyelerinin sonuna da sorular eklemiştir. Bu sorulardan bazıları direkt metinden alıntıyı içerirken “Sadriye’nin büyük kusuru nedir? Ne şekilde kıskançlığını belli eder? Niçin birbirimizi kıskanmamalıyız?” (s. 31), diğer bazıları hikâyedeki karakterleri benzetme yoluyla soru sorulmasını içerir “Kelebekler Bahçede ne yapar? Niçin bazı çocuklar kelebeklere benzetilir? Çocuklar kelebeklere uymalı mıdır? Niçin?” (s. 54) diğer bazıları ise parçadan çıkarılacak hissenin sorulması şeklinde öğretilen konunun değerlendirmesine yönelik sorulardır. “Hiddetli vaktinde genç çoban ne oldu? Başına ne geldi? Bu hikâyeden ne gibi hisse çıkarılır?” (s. 53)

2.4. Hikâye Anlatma Tekniği

Hikâye anlatma bu çalışmanın en belirgin özelliği olmakla birlikte bazı başlıklarda tamamen hikâye anlatma yoluna gidilerek kıssadan hisse çıkarılması tercih edilmiştir.

“Fare Kapanı” (13) başlıklı hikâyede fare yavrularına annelerinin tenbihatta bulunması, farelerin annelerini dinlememesi, fazla meraklı olmanın ve anneye itaatsizliğin cezasının çekileceği, bir fare ve yavruları üzerinden anlatılmıştır. (s. 18-20)

Zaman zaman bu hikâyelerde ana fikir hikâyenin başlığında ifade edilerek ipucu olarak verilmiştir.

“Güzel Olmadan Ziyade iyi Olmaya S’ay etmelidir” (30) başlıklı hikâyede Kamile’nin hem güzel hem çalışkan olması üzerinden genç kızların sadece dış güzelliklerine önem vermemesi gerektiği, iyi kalpli, nazik ve çalışkan olmaları gerektiği üzerinde de durulmaktadır.(s. 39-40)

2.5. Karşılaştırma Tekniği

Eserde, kullanılan bir diğer yöntem de iyi ve kötü, erkek ve kızın karşılaştırılması şeklinde karşımıza çıkar.

“Peki!” (10) başlıklı hikâyede evet ve hayır demek üzerinden itaatli ve itaatsiz çocuk karşılaştırılmakta ve kız çocuğu itaatli olarak gösterilmektedir. (s. 15-16)

“Saka Kuşu Yuvası” (20) başlıklı hikâyede, iki kardeşten erkek olanı haylaz ve yaramaz, kız kardeşi ise akıllı ve bu şekilde hayvan sevgisi ile ilgili kardeşine ders veren bir çocuk olarak aktarılmaktadır. (s. 26-27)

“Mini Bir Temiz Kalp” (38) başlıklı hikâyedeki karakterlerden; kendilerine para verilen kardeşlerden kız çocuğu bu parayı başkalarına yardım etmek için kullanmış, erkek çocuk ise abur cubur almak için harcamıştır. (s. 49-51)

3.Eğitim Tarihi ve Toplumsal Cinsiyet Açısından Değeri

Eser, bir güzel okuma kitabı olmasına rağmen, pedagojik açıdan, hem çok farklı yöntemlerin kullanılmış olması hem de çocuğa göre basit cümle ve muhteva ile oluşturulması bakımından orjinaldir. Bu da yazarın çok farklı mekteplerde farklı branşlarda hocalık yapması, idarecilik yapması ve Batı’daki yöntemleri takip etmesi ile bağlantılı olsa gerektir. Eserin tamamı incelendiğinde kız çocuklarına verilen bilgilerin ağırlıklı olarak ahlaki içerikli olması dikkat çekicidir. Eserin yayınlandığı dönem göz önünde bulundurulduğunda, II. Abdülhamid döneminin eğitim politikalarından etkilendiği söylenebilir. “Bu devirde siyasi fikir akımının da okullara yansıdığı görülür. Başlangıçta ilköğretimin amacı İslamcılık, ortaöğretimin amacı Osmanlıcılık siyasetine uygun görülüyordu. Her iki akım terk edilmemekle birlikte Türkçülük okulların amaçları arasına girmeye başlamıştır.” (Kodaman 1991,164)

Eserde, kullanılan yöntemler açısından eğitim tarihindeki yeri önemlidir, ancak bu çalışmanın en dikkat çekici tarafı; dönemin konjonktürüne bağlı olarak kız ve erkek şeklinde ayrı olan sıbyan mekteplerindeki öğrencilere cinsiyetlerine göre okuma parçaları olan kitapların hazırlanmış olmasıdır. Bu da toplumsal cinsiyet öğelerine sık sık gönderme yapılmasına sebep olmuştur. (Connell, 1998; Dökmen, (2014),

Bingöl, 2014, 111; Coşar, Özman, 2015.) Bu çalışmada da özellikle adab-ı muaşeret konularında kızların yetişmesi ile ilgili hikâyelerin seçilmiş olması dikkat çekicidir.

- “Nazire Sofra Kuruyor” (32) başlıklı hikâyede sofra kurulması ve sofra düzeni bir kız çocuğu üzerinden anlatılmaktadır. (s. 42-43)
- “Ne Kadar Acip Bir Hal” (8) başlıklı hikâyede, temiz bir kızın nasıl olması gerektiği üzerinde durulmaktadır. (s. 12-13)
- “Nazlı Halime” (9) başlıklı hikâyede kızların ve genel olarak herkesin nazlı (mız mız) olmaması gerektiği üzerinde durulur (s. 14-15).
- “Peki!” (10) Başlıklı hikâyede, itaatli ve terbiyeli bir çocuk olmak için peki kelimesinin kullanımı, Halide ismindeki kız çocuğu üzerinden anlatılmakta ve bu kelimenin tersi olan a’ah (hayır anlamında) kelimesinin kullanımının azar işitmeye sebep olacağı ifade edilmektedir. (s. 15-16)
- “İyi Terbiye Olunmuş Bir Bebek 1 ve 2” (24-25) başlıklı hikâyede, bir küçük kızın nazik davranması gerektiği üzerinde durulmakta. (s. 32-34)
- “İlk Diş” (54) başlıklı hikâyede, bir bebekte ilk diş nasıl çıkar konusundan bahsedilirken, kızlara bebek bakımı ve annelik bilgisi de verilmiştir. (s. 69-70)
- “Küçük Hasta” (34) başlıklı hikâyede; kızamık hastalığı üzerinden, kız çocuğunun hastalık karşısındaki metaneti, anne sözü dinlemesi, ilaçları almasından bahsedilmekte, erkek kardeşin itaatsizliğinin kötü olduğuna vurgu yapılmaktadır. (s. 45-46)
- “Behiye’nin Odası” (3) başlıklı hikâyede kız çocuklarının tertipli düzenli olması öğütlenmektedir. (s. 6-7)

SONUÇ

1. Eserde altı konuda muhteva tespit edilmiştir:

- Okuma yazma-öğrenme
- Matematik
- Sağlık Bilgisi
- Coğrafya
- Hayat Bilgisi
- Ahlak

İçerik olarak ahlak konusunun ağırlıklı işlendiği sonucuna varılmıştır.

2. Eserde Buldurma yöntemi, Soru-cevap yöntemi, Hikâye anlatma tekniği, Karşılaştırma yaparak işleme tekniği kullanıldığı belirlenmiştir. Öğrenciyi düşündürerek okuma öğretiminin yapıldığı eserde, modern yöntem ve tekniklerin kullanıldığı sonucuna ulaşılmıştır

3. II. Abdülhamid döneminin eğitim felsefesinin eserde izleri görülmektedir. İslamcılık politikasına bağlı olarak kıraat kitabında ahlak konularına yer verilmesinde sakınca görülmemiştir. Pedagojik açıdan Batılı öğrenme-öğretme tekniklerinin metin içerisinde kullanıldığı sonucuna varılmıştır.

Toplumsal cinsiyet açısından ulaşılan sonuçlar:

Özellikle kız çocuklarının itaatli, ahlaklı, tertipli, düzenli, yardımsever, çalışkan, ev işlerinde yardımcı olmasına yönelik konular işlenmiştir.

Kız çocuklarının ileride anne olacakları göz önünde bulundurularak kendisine biçilen rolü benimsemesi açısından hikâyeler verilmiştir. Bir bebeğin dış çıkarma aşamaları onu anneliğe hazırlayan örneklerin en dikkat çekicisi olmuştur. Bunun yanı sıra; kız çocukları, temiz olmalıdır, sofrası nasıl kurulacağını bilmelidir, muhtaçlara yardım etmelidir, evin tertip ve düzenini iyi bilmelidir.

KAYNAKLAR

1. Akyüz, Yahya. (2012). Türk Eğitim Tarihi. Pegem Akademi Yay. Ankara.
2. Akyüz, Yahya. “Osmanlı Son Döneminde Kızların Eğitimi ve Öğretmen Faika Ünlüer’in Yetiştirilmesi ve Meslek Hayatı”. https://dhgm.meb.gov.tr/yayimlar/dergiler/Milli_Egitim_Dergisi/143/1.htm, (erişim: 01.11.2019).
3. Bingöl, Orhan (2014). “Toplumsal Cinsiyet Olgusu ve Türkiye’de Kadınlık”. KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi 16 (Özel Sayı I): 108-114, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/107207>, (erişim: 03.11.2019).
4. Büyüköztürk, Şener ve diğerleri. (2018). Bilimsel Araştırma Yöntemleri. Pegem Akademi Yay. 24. Baskı Ankara.
5. Connell, Raewyn (1998), Toplumsal Cinsiyet ve İktidar: Toplum, Kişi ve Cinsel Politika. Çev. Cem Soydemir. Ayrıntı Yayınları. İstanbul.
6. Coşar, Simten, Özman, Aylin (2015). Milliyetçilik ve Toplumsal Cinsiyet. İletişim Yayıncılık.
7. Creswell, John W. (2017). Araştırma Deseni, Nitel, Nicel ve Karma Yöntem Yaklaşımları. Çev. Ed.: Selçuk Beşir Demir. 3. Basım. Eğiten Kitap Yay. Ankara.
8. Dökmen, Zehra, Y (2014), Toplumsal Cinsiyet, Sosyal Psikolojik Açıklamalar (İstanbul: Remzi Kitabevi).
9. Kahraman, Âlim. (2006). “Ali Nazimâ”. TDV. İslam Ansiklopedisi. C:32: 453-454.

10. Kodaman, Bayram. (1991). Ahdülhamid Devri Eğitim Sistemi. Ankara.
11. Kurnaz, Şefika. “Osmanlı’dan Cumhuriyete Kadınların Eğitimi”, https://dhgm.meb.gov.tr/yayimlar/dergiler/Milli_Egitim_Dergisi/143/14.htm. (erişim: 02.11.2019).
12. Nazimâ, Ali. (1311). Talim-i Benat. Cilt 1. Dersaadet.
13. Özder, Gökçe (2017). Ali Nazimâ ve II. Meşrutiyet Devri Siyasi Politikalarının Çocuk Edebiyatına Etkisi. Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Türk Dili Ve Edebiyatı Anabilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.
14. Özder, Gökçe; Ardalı Büyükarman, Didem. (2017). “Osmanlı Devleti’nin Son Yıllarında Yaşamış Bir Eğitimci: Ali Nazimâ”. Turkish Studies. Volume 12/15: 511-524.
15. Somel, Selçuk Akşin. (2000). “Osmanlı Modernleşme Döneminde Kız Eğitimi”, Kebikeç, 10: 223-238.
16. Unat, Faik Reşit. (1964). Türkiye’de Eğitim Sistemi Gelişimi Tarihine Bir Bakış. Ankara.
17. Yıldırım, Ali; Şimşek, Hasan, (2005). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Genişletilmiş 5. Baskı. Seçkin Yay. Ankara.

EK :1

TALİM-İ BENAT ESERİNDE YER ALAN HİKÂYELER

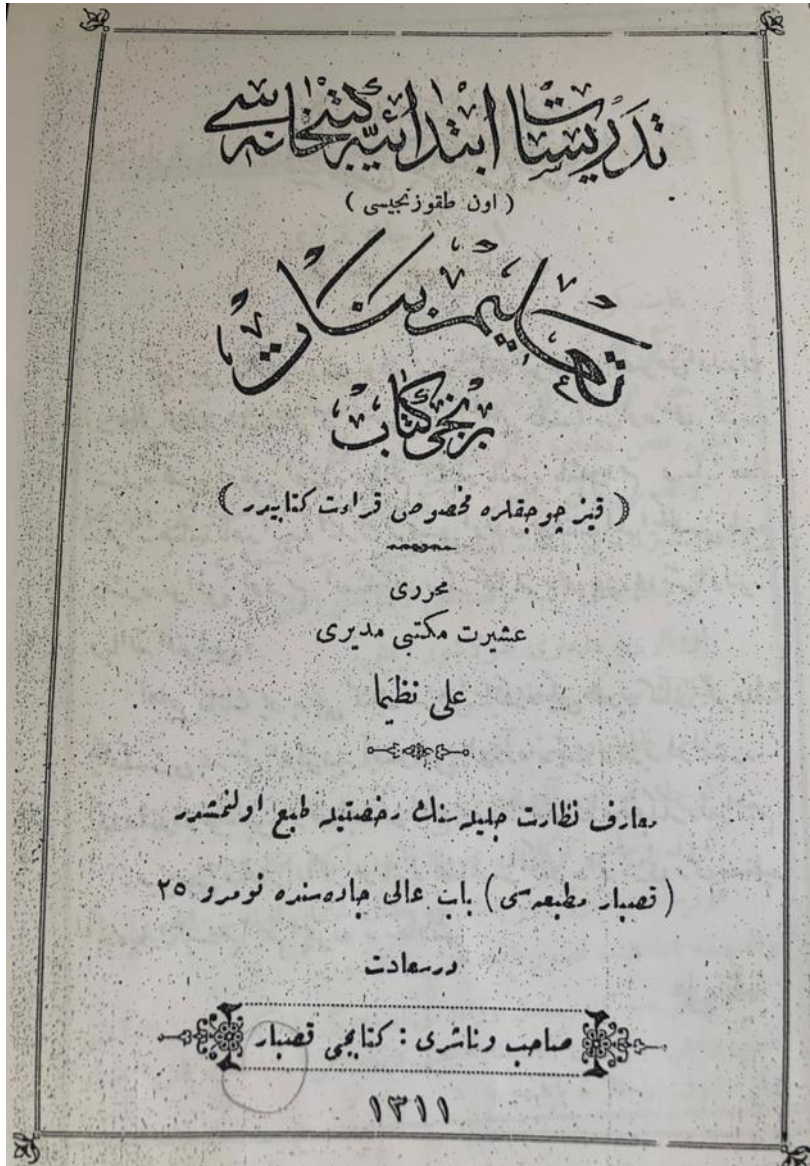
GİRİŞ: Mini Mini, Hanımlara

1. Konu: Küçük Kuzu
2. Konu: Okuma Bilmek Eğlencelidir.
3. Konu: Behiye’nin Odası
4. Konu: Korkak Pakize
5. Konu: Bizi Niçin Seviyorlar?
6. Konu: Sayalım
7. Konu: Sakibe Hanım
8. Konu: Ne Kadar Acip Hal
9. Konu: Nazlı Halime
10. Konu: Peki!
11. Konu: Küçük Çay
12. Konu: Çok Tuzlu Çorba
13. Konu: Fare kapamı
14. Konu: İlk Kelime
15. Konu: İpek
16. Konu: Hiddetlenmeyelim

17. Konu: Buğday Başakları
18. Konu: Karanfil Rayihası
19. Konu: Sofrada Nasıl Durmalıdır?
20. Konu: Saka Kuşu Yuvası
21. Konu: Büyük Hemşire
22. Konu: Şadiye ve Sarı Çiçekler
23. Konu: Zavallı Sadriye'ye Acıyalım
24. Konu: İyi Terbiye Olunmuş Bir Bebek 1
25. Konu: İyi Terbiye Olunmuş Bir Bebek 2
26. Konu: Kiraz Elma'sı
27. Konu: Kabahat Bende Değildir.
28. Konu: Küçük Bahçıvanlar
29. Konu: Lütfen Bana Ekmek Veriniz.
30. Konu: Güzel Olmadan Ziyade İyi Olmaya Sa'y Etmelidir.
31. Konu: Sada-i Vicdan
32. Konu: Nazire Sofra Kuruyor.
33. Konu: Bir Küçük Mütecessisenin Hikâyesi
34. Konu: Küçük Hasta
35. Konu: Dersler Nasıl Öğrenilir?
36. Konu: Olta İle Balık Avı
37. Konu: Yazı Dersi
38. Konu: Mini Mini Bir Temiz Kalp
39. Konu: Lastik Top
40. Konu: Genç Çoban
41. Konu: Kelebek
42. Konu: Benim Bu Canımı Sıkıyor
43. Konu: Irmak ve Kaya
44. Konu: Tavuk ve Piliçleri
45. Konu: Fenalardan Herkes Kaçar
46. Konu: Hayvanlara Eziyet Vermeyiniz
47. Konu: Küçük Dilenci Kız
48. Konu: Yalan ve Doğru
49. Konu: Büyük Bir Felaket
50. Konu: Bebeğin Dersi
51. Konu: Çocuk ve Saat
52. Konu: Oh Ne Güzel Şeftaliler
53. Konu: Küçük Sakat Kız
54. Konu: İlk Diş
55. Konu: Arz

EK : 2

TALİM-İ BENAT ESERİNDEN BAZI SAYFALAR

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

﴿ مینی مینی خاتملره ﴾

مین مینی خاتملره! برضی وقت نبردارکله هو جه تلمره مخصوص اولدو
بر طاقم کتابله یازدیغم کبی سمری ده (تعلیم بنات) سرلومسی تهنه
سزله هریه اولو اوزره بر طاقم کتابله یازمیه باشم دم و سایه معا
رفوایه جناب تاجداریمه آنلرک برنجیسی اولاده بو کتاب ایله ایکنیسی طبع
ونشره موافق اولدم انه شاء الله دیگر کتابله دخی پیدیری نشر اولور
وبالله التوفیق.

تعلیم بناتک بو برنجی کتابی سزی، الکره یکن هر بر کتابی کومهلک
چکملک سزین در سنجه او قومیه آلمدرم اوزره زینب و خیر اولنمشره
آنی وقتله اوقوبه چی اولور ایسه کنناج حسنه استحصال ایدره چکملک زده امینم
مین مینی خاتملره! اگر بو ایدره بضاعه سز لکمله بر این سزی دخی مستفید
ایدره یانور ایسم، بنم ایچونه نه سعادت!

علی نظیا

۲- اوقومه بیلمک اکلنجه لیدر

ادیبه درت ییحق یاشنده در؛ کندوسی دها پک کوچکدر، بونکله
برابر اولدجه یازوی سوکه ییلور.
کونده اوچ دفعه والدمسی آنی اوقوتیور، ادیبه ده اصلا اوقومه دن
اوصانیور.

اوقومه یه باشلامق ایچون اوللا حرفلری طانیلیدر.
اوتوز درت حرف واردر.

حرفلری حروف منفصله یعنی کندنندن اول بشقه حرفلره برلشوب
کندنندن صکره برلشمه یین حرفلر و حروف متصله یعنی کندنندن اول
وهم کندنندن صکره بشقه حرفلره برلشن حرفلر اسملریله ایکی یه اییرلر.
حروف منفصله شونلر در:

ا د ذ ر ز ژ و

حروف متصله شونلر در:

ب پ ت ث ج چ ح خ س ش ص ض ط ظ
ع غ ف ق ک گ ل م ن ک ه لای

بو حرفلر برلشور ایسه هجالت تشکیل اولنور: قارغه، قاقوله-
هجالت کله لر میدان کتور ییلور: قارغه، قاقوله.
کله لرله ده جمله لر یاییلور.

او اوختیار خانم مندیانی دوشسورمش اولدیغندن توحیده یردن
 مندیلی آوب نازکانه بر طور ایله مندیلی آکا تقدیم ایتمش .
 یونک اوزرینه اختیار خانم اطرافده بولنانلره : « بو چوجقک
 والدهسی بختیار بر والدهدر ! » دیمش .
 نزاکت بزه چوق احباب قازاندر . بناء علیه بزه نازک اولمه یه
 سعی ایدلم .

سؤاللر — توحیده نی نیچون هرکس سور ؟ — نازک کوچک قیزلر اختیارلره
 راست کلدیملری وقت نه یامیلیدر ؟ — کندوسنه لاقردی صورده قیزی وقت نه
 یامیلیدر ؟ — اوه مسافر کلدیکی زمان نه یامیلیدر ؟ — توحیده نک والدهسی ایچون
 نه دیمشله .

۶ — صایه لم

صای صایمق ورقلری طانیق پک فائده لیدر .
 هایدی برلکده بردن یکریمی یه قدر صایه لم :

۵	۴	۳	۲	۱
بش	درت	اوج	ایکی	بر
۱۰	۹	۸	۷	۶
اون	طقوز	سکر	یدی	آلی
۱۵	۱۴	۱۳	۱۲	۱۱
اون بش	اون درت	اون اوج	اون ایکی	اون ر

LİSANS ÖĞRENCİLERİNİN ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ DERSİNE KARŞI TUTUMLARI VE OKUMA KAYGILARI

Gülay SARIÇOBAN

(Doç. Dr.); Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara-Türkiye, gulaysaricoban@gmail.com

Öz: Bu çalışmanın amacı üniversitede lisans eğitimlerine devam eden öğrencilerin Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi (AİT) dersine karşı tutumları ve okuma kaygı düzeylerini irdelemektir. AİT dersine ilişkin tutumları üzerindeki etkisinde cinsiyet, bölüm ve sınıf değişkenleri açısından karşılaştırılacaktır. İlişkisel tarama modeliyle gerçekleştirilecek olan bu araştırma ülkemizde bir devlet üniversitesinde öğrenim gören Bilgisayar Mühendisliği, İngilizce İktisat, Aile ve Tüketici Bilimleri, Geomatik Mühendisliği ikinci sınıflarındaki öğrenciler ile gerçekleştirilecektir. Verilerinin toplanmasında Melanlıoğlu (2014) tarafından geliştirilen “Okuma Kaygısı Ölçeği” ile Ünal ve Köse (2014) tarafından geliştirilen “Türkçe Dersine Yönelik Tutum Ölçeği” AİT dersine uyarlanarak kullanılmıştır. Çalışmanın sonunda elde edilen verilere göre katılımcılar Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi dersine karşı olumlu tutumlar sergilemişlerdir. Bu noktadan hareketle bu dersin lisans düzeyindeki gerekliliği bir kez daha önem kazanmıştır. AİT dersi ile ilgili yapılan okuma etkinliklerine ilişkin olarak araştırılan tutum ve kaygı faktörlerinin öğrencilerin öğrenim hayatlarında önemli bir yere sahip olduğu bir kez daha vurgulanmıştır. Hangi alan olursa olsun anlaşılabilirlik ve okuduğunu anlama konusunda en önemli husus belirgin ve akıcı dil kullanımıdır. Öğrencilerin bu konudaki gelişimleri için ön okumalar yapması, derslerde izlenilecek konulara hazır olmaları açısından çok önemlidir. Sonuç olarak AİT dersi lisans programlarındaki yerini korumalı ve bu derse ilişkin kullanılan dil sadeleştirilmelidir.

Anahtar kelimeler: Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi dersi, okuma, tutum, kaygı.

GİRİŞ

Bireylerin eğitim ve öğretim bir başka deyişle de akademik yaşantılarında tutum ve kaygının önemli bir yeri vardır. Eğitim gördüğü alana karşı olumlu tutum sergileyen ve kaygı düzeyleri mümkün olduğu kadar düşük olanların yaptıkları çalışmalarda daha başarılı oldukları görülmektedir. “Akademik başarının öğrenme hızı, zeka gibi zihinsel etmenlerle, benlik saygısı, kişilik yapısı, öz-yeterlik, motivasyon ve ders çalışma alışkanlıkları gibi duyuşsal etmenlerle, anne baba tutumu, ailenin sosyo-ekonomik durumu, okul yöneticilerinin ve öğretmenlerin yeterliliği ve tutumu gibi çevresel etmenlerle ilişkili olduğu farklı araştırmalar

tarafından belirtilmektedir” (Sarier, atıflandığı gibi Arıcı, 2007; Howie ve Pieterston, 2001; Şevik, 2014; Wang, 2004). Başarıyı etkileyen diğer bir unsur kaygı ise Yıldırım (2000) tarafından “öğrencinin akademik başarı ya da başarısızlığı, öğrencinin kendisi, ailesi ve içinde yaşadığı toplum bakımından oldukça önem taşımaktadır, Akademik yönden başarılı, nitelikli insan gücü potansiyelinin bir toplumun kalkınmasında en temel güç olduğu kabul edilmektedir” diye ifade edilmiştir. Bu çalışmada da lisans eğitimleri sürecinde zorunlu ders olarak okutulan Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi dersini alan öğrencilerin bu derse karşı gösterdikleri tutum ve bu derse ilişkin yaptıkları okuma çalışmalarında yaşadıkları olası kaygılarının incelenmesi hedeflenmiştir.

Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi dersi ülkemiz yükseköğretim kurumlarında zorunlu ders olarak verilmektedir. Ön lisans ve lisans programlarında güz ve bahar dönemlerinde haftada 2 ders saati olarak verilen derslerde aşağıda belirtilen konular işlenmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna paralel olarak Türk toplumunu çağdaş ulus-devletler seviyesinde değerlendirip, ulus-devleti tanımlayan değerler sistemi içinde sui generis (kendine özgü) özellikler taşıyan Türk Devrimi tecrübesini (Kronolojik bir hatta: Türk emperyal geçmişinin klasik ve klasik sonrası, geç 18. yüzyıl ve 19. yüzyıl, 1908 Devrimi, 1914-1918, 1918-1922 ve 1923-60 kesitlerinin ele alınması), modern Türk ulus-devletinin, devlet ve toplumsal yeniden yapılanması çerçevesinde ele alınıp bütüncül olarak Türk siyasî ve toplumsal sisteminin değişmesinin aşamaları. Bu çeşitli seviyelerde ve çeşitli boyutlarıyla biçimlenen ve hayata geçirilen siyasî, toplumsal, ekonomik ve kültürel değişme olgusunun (transformation) iç ve dış siyasî olaylarının analizi, tüm aktörlerinin düşünce ve faaliyetlerinin analizi (http://akts.hacettepe.edu.tr/ders_detay.php).

Bu dersin amacı ise şöyle tanımlanmaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti devletinin Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra laik ve üniter yapıda ulus-devlet olarak kuruluşunu, bu kuruluş esasına göre biçimlenen çağdaşlaşma tecrübesinin tarihini; Türkiye Cumhuriyeti devletinin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğinde gerçekleştirilen Türk Devrimi'nin, ulus-devlet ve çağdaşlık ve laiklik olgularının Türkiye bağlamında ifadesi ve anlamına karşılık gelen Atatürkçü Düşünce'yi genç nesillere öğretmek ve bunun değerini idrak ettirmektir. AİT dersini alan öğrenciden, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu temel ilkeleri ve Türk Devrimi çerçevesinde, bu düşünceyi akıl ve bilim, çağdaşlık normları içinde millî esaslara göre uyarlayarak ve uygunlaştırarak toplum, birey ve ülke seviyesinde çağdaş sorunların çözümü üzerine sınıflama, betimleme, açıklama, analiz yeteneğini kazanması hedeflenir (http://akts.hacettepe.edu.tr/ders_detay.php).

Dersler daha çok düz-anlatım, öğrenci sunumları ve tartışma yolu ile işlenmektedir. Öğrencilerin bir sonraki hafta işlenecek konularla ilgili okuma yapmaları istenmektedir. Bu şekilde öğrencinin konulara ilişkin ön bilgilerinin oluşması hedeflenmektedir. Öğrencilerin okuma çalışmalarında olası yaşadıkları kaygılar ve bu derse karşı olan tutumları çalışmanın temelini oluşturmaktadır. Bu temel sorundan hareketle

aşağıdaki araştırma sorularına cevaplar aranarak konuya ilişkin öneriler getirilmesi ise çalışmanın en baz alıcı noktasını oluşturacağına inanılmaktadır.

1. AİT dersine karşı öğrencilerin tutumları olumlu mudur?
2. AİT dersine ilişkin yaptıkları okuma süreci içerisindeki kaygı düzeyleri nelerdir?
3. AİT dersine karşı tutumlara ilişkin yaş, cinsiyet ve bölüm değişkenleri açısından bir farklılık var mıdır?
4. AİT dersine ilişkin yapılan okuma etkinlikleri sürecinde yaşanılacak olası kaygı düzeyleri açısından yaş, cinsiyet ve bölüm değişkenleri açısından bir farklılık var mıdır?

YÖNTEM

Araştırma Modeli

Betimsel araştırma niteliği taşıyan bu çalışmada nicel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Verilerin analizinde SPSS 20.0 versiyonundan yararlanılmıştır. AİT dersine ilişkin tutum ve kaygı konusunda yaş, cinsiyet ve bölüm değişkenleri açısından bir farklılık olup olmadığının tespitinde ise Tek Yönlü ANOVA testi işe koşulmuştur. Sonuçlar ortalamalar dikkate alınarak analiz edilip yorumlanmıştır.

Katılımcı Grubu

Araştırmanın evrenini Türkiye’de bir devlet üniversitesinin farklı bölümlerinde lisans eğitimi alan öğrencileri oluşturmaktadır (N=153). Araştırmada “uygun örnekleme” modeli, üzerinde kolayca araştırma yapılacak kişi ve grupların seçilmesine dayalı olarak uygulanan bir örnekleme biçimidir” (Yıldırım ve Şimşek, 2005; Sönmez ve Alacapınar, 2018). 153 katılımcıdan tutum ölçeği için geri dönüş yapan katılımcı sayısı 84 Kadın ve 69’u Erkek’dir. Kadın katılımcıların 31 tanesi ile erkek katılımcıların 15 tanesi 17-20 yaş, 53 kadın katılımcı ile 54 erkek katılımcı 21 ve üzeri yaş aralığındadır. Ancak bu ölçeğin bazı maddelerine sadece 151/152 katılımcı cevap vermiştir. Toplam katılımcı sayısının 54 tanesi Aile ve Tüketici (K=38; E=16), 34 (K=20; E=14) tanesi İngilizce İktisat, 39 (K=18; E=21) tanesi Bilgisayar Mühendisliği ve 26 (K=8; E=18) tanesi de Geomatik Mühendisliği bölümlerinde eğitimlerine devam etmektedir. Kaygı ölçeğine ise 153 katılımcıdan sadece 149 tanesi ölçek ile ilgili sorulara cevap vermiştir. Kaygı ölçeğini cevaplayan katılımcıların 81 tanesi “kadın” geri kalan 68 tanesi ise “erkek” dir.

Tablo1. Cinsiyete göre katılımcıların yaş dağılımı

		Yaş		Toplam
		17-20	21 ve üzeri	
Cinsiyet	Kadın	31	53	84
	Erkek	15	54	69
Toplam		46	107	153

Tablo 2. Bölümlere göre cinsiyet açısından katılımcı dağılımı

		Bölüm				Toplam
		Aile ve tüketici	İngilizce iktisat	Bilgisayar mühendisliği	Geomatik mühendisliği	
Cinsiyet	Kadın	38	20	18	8	84
	Erkek	16	14	21	18	69
Total		54	34	39	26	153

Tablo 3. Bölümlere göre yaş açısından katılımcı dağılımı

		Bölüm				Toplam
		Aile ve tüketici	İngilizce iktisat	Bilgisayar mühendisliği	Geomatik mühendisliği	
Yaş	17-20	24	4	7	11	46
	20 ve üzeri	30	30	32	15	107
	Toplam	54	34	39	26	153

Veri Toplama Araçları

Verilerinin toplanmasında Ünal ve Köse (2014) tarafından geliştirilen “Türkçe Dersine Yönelik Tutum Ölçeği” AİT dersine uyarlanmış olup 24 maddeden oluşmaktadır. Melanlıoğlu (2014) tarafından geliştirilen “Okuma Kaygısı Ölçeği” ise 18 maddeden oluşmaktadır. Her iki ölçeğimiz de “Kesinlikle katılıyorum” ile Kesinlikle katılmıyorum” aralığında 5’li Likert tipinde hazırlanarak toplam 153 katılımcıya görüşleri alınmak üzere verilmiştir. Çalışmada kullanılan tutum ölçeğinin güvenilirlik düzeyi ,961 ve Okuma Kaygısı Ölçeğinin güvenilirlik düzeyi ,937 olarak tespit edilmiştir. Ölçeklerin güvenilirlik düzeyleri çok yüksek düzeydedir. Okuma kaygısı alt kısımların ise Okuma kısmının güvenilirlik düzeyi ,869, belirgin dil kullanımı ,905 ve okuduğunu anlama için güvenilirlik düzeyi ,866 olarak tespit edilmiştir.

Tablo 4. Güvenirlilik Tablosu

Değişkenler	Madde sayısı	Cronbach' alpha Değeri
Okumaya Karşı Tutum	24	,961
Okuma Kaygı	18	,937
Okuma	6	,869
Belirgin dil kullanımı	7	,905
Okuduğunu anlama	5	,866

VERİLERİN ANALİZİ VE TARTIŞMA

Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi dersine karşı öğrencilerin tutumları hangi düzeydedir?

Çalışmanın birinci araştırma sorusu olan Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi dersine karşı öğrencilerin tutumları $M=3,55$ düzeyindedir. Bu sonuç bize öğrencilerin bu derse karşı çok yüksek olmamakla birlikte hemen hemen olumlu tutumlar sergiledikleri söylenebilir. Bu konuda öğrenciler AİT konularını öğreneceklerinden emin ($M=4,08$) olduklarını ve hatta bu konuda başarılı olduklarına inandıklarını da dile getirmişlerdir ($M=4,02$). Bu nokta öğrencilerin verdikleri şu cevapla önem kazanmaktadır. “Ait konularını severim” ($M=3,88$). Katılımcılar AİT konularına karşı olumlu duygular içinde olmaları ise konunun önemini (Programlarında AİT dersinin verilmesi) bir kez daha ortaya koymaktadır $M=3,93$). Bu bağlamda, AİT konularında başarılı olmak için elimden geleni yaparım diyerek ($M=3,96$) konuya ilişkin olumlu tutumlar sergiledikleri anlaşılmaktadır. Daha da önemlisi kendilerini başarısız hissettiklerinde ise daha çok çaba göstereceklerini ($M=3,90$) yani konuları daha iyi anlamak için ders içi etkinliklerinin yanında ders dışı farklı kaynaklara ulaşarak konuyu kavramak istedikleri anlaşılmaktadır. Ancak araştırmada bir başka göz ardı edilemeyecek bir sonuca daha ulaşılmıştır ki en ilginç budur. Katılımcılar AİT Topluluğu’na üye olmak konusunda neredeyse kararsız olduklarını beyan etmişlerdir ($M=2,56$). Bu derse karşı olumlu tutum sergileyen katılımcıları bu konuda yönlendirmek gerekir.

Tablo 5. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihidersine karşı öğrencilerin tutumları

	N	Min.	Mak	Ort.	S.Sap.
1. AİT konularını severim.	152	1,00	5,00	3,8816	,91300
2. AİT konularına karşı olumlu hislerim vardır.	152	1,00	5,00	3,9342	,88153

3. AİT konularında öğrendiklerimin hayatımı kolaylaştıracağını düşünüyorum.	152	1,00	5,00	3,4934	1,13346
4. AİT konularının gelecekte öneminin gittikçe artacağına inanıyorum.	152	1,00	5,00	3,8026	1,07370
5. AİT konularının ilerideki çalışmalarında bana yardımcı olacağını düşünüyorum.	152	1,00	5,00	3,5724	1,09546
6. AİT konularında başarılı olmak için elimden geleni yaparım.	152	1,00	5,00	3,9671	,84898
7. AİT konularında elimden gelenin en iyisini yapmaya çalışıyorum.	152	1,00	5,00	3,9079	,94452
8. AİT konularında başarısız olduğumda daha çok çabalarım.	152	1,00	5,00	3,8684	,96071
9. AİT konularını öğreneceğimden eminim.	152	1,00	5,00	4,0855	,86080
10. AİT konularında başarılı olabileceğimden eminim.	152	1,00	5,00	4,0263	,86849
11. AİT konularında zor işleri yapabileceğimden eminim.	152	1,00	5,00	3,7829	,89085
12. AİT dersinde izlenilecek konularla ilgili yapılacak iş ne kadar zor olursa olsun elimden geleni yaparım.	152	1,00	5,00	3,7566	,96972
13. AİT konularının ilerideki meslek hayatımda önemli bir yeri olacağını düşünüyorum.	152	1,00	5,00	3,3224	1,20486
14. AİT konularında öğrendiklerimin günlük hayatta işime yaracağını düşünüyorum.	152	1,00	5,00	3,6118	1,12202
15. AİT konularını ve uygulamaları ile ilgili kitaplar okumaktan hoşlanıyorum.	152	1,00	5,00	3,5197	1,12744
16. AİT topluluğuna üye olmak isterim.	152	1,00	5,00	2,5658	1,13155
17. Benim için AİT konuları eğlencelidir.	152	1,00	5,00	3,4276	1,09546
18. Okulda AİT konularını çalışmaktan hoşlanırım.	152	1,00	5,00	3,3092	1,11720
19. Diğer konulara göre AİT konuları daha ilgi çekicidir.	151	1,00	5,00	3,0861	1,19410
20. AİT ile ilgili daha zor problemlerle başa çıkabileceğimden eminim	151	1,00	5,00	3,3642	1,02946
21. Okuldan sonra arkadaşlarla AİT konuları hakkında konuşmak zevklidir.	152	1,00	5,00	2,9934	1,19323
22. Bana hediye olarak AİT ile ilgili bir kitap veya konu ile ilgili materyaller verilmesinden hoşlanırım.	152	1,00	5,00	3,3947	1,25628
23. Yeterince vaktim AİT ile ilgili en zor problemleri bile çözebileceğimden eminim.	152	1,00	5,00	3,3026	1,14533

24. Arkadaşlarla AİT konuları veya uygulamaları ile ilgili sorunları konuşmaktan hoşlanırım.	152	1,00	5,00	3,2500	1,15804
Total				3,55	

Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi dersine ilişkin yaptıkları okuma süreci içerisindeki kaygı düzeyleri nelerdir?

Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi dersine ilişkin soru kökleri olumsuz olarak hazırlanmıştır. Katılımcıların bu sorulara verdikleri cevapları analiz ederken bu nokta dikkate alınmıştır. Örneğin M=2,18 olan bir ortalama değer katılımcıların AİT konularını okuma sürecinde kaygı düzeylerinin yüksek olduğu anlamına gelmediği tam tersine kaygı düzeylerinin düşük olduğu görüşünde olduklarını ifade eder. Katılımcıların Ait dersine ilişkin yaptıkları okuma süreci içerisindeki kaygı düzeyleri toplam M=2,62 olarak tespit edilmiştir. Bu değer 5’li Likert tipi düşünüldüğünde Ait dersine ilişkin yaptıkları okuma sürecinde kaygı düzeylerinin düşüklüğüne işaret etmektedir. Ölçeğin ilk bölümünü oluşturan okuma kaygısı ortalama değeri ise M=2,38’dir. Bu sonuç kaygı düzeyi ne kadar düşük olursa öğrenme sürecinin o kadar daha kolaylaşacağı anlamına gelir. Yani başarının anahtarlarından birisi düşük kaygıdır.

Tablo 6. Ait dersine ilişkin yaptıkları okuma sürecinde yaşanan kaygı

	N	Min.	Maks.Ort.	S.Sapma
1.Konuşmayı seviyorum ama okumaktan korkuyorum.	1521,00	5,00	2,3421	1,08026
2. Yazmayı seviyorum ama okumaktan korkuyorum.	1521,00	5,00	2,1842	1,03847
3. Dinlemeyi seviyorum ama okumaktan korkuyorum.	1521,00	5,00	2,4145	1,15915
4. Dil bilgisi öğrenmeyi seviyorum ama okumaktan korkuyorum.	1521,00	5,00	2,2829	1,06986
5. Yavaş okumak beni endişelendiriyor.	1511,00	5,00	2,6490	1,26596
6. Sınıfta okuma anlama sorularını bilemezsem arkadaşlarım güler diye endişelenirim.	1511,0005,000	2,410601,223501		
Toplam			2,38	

Belirgin dil kullanımı

Araştırmanın derinlemesine incelemede ortaya çıkan birkaç önemli husus gözümüze çarpmıştır. Katılımcılar sunum yaparken belirgin dil kullanımında genelde kaygı yaşamadıklarını (M=2,69) ancak sadece seslendiremedikleri kelimelerle karşı (M=3,27) ve AİT dersi ilgili bir konu

üzerine okuma yaparken bilmedikleri dil unsurları ile karşılaşınca (3,16) endişelendiklerini beyan etmişlerdir.

Tablo 7. Belirgin dil kullanımı

	N	Min.	Maks.	Ort.	S.Sapma
1. Sunum yaparken seslendiremediğim kelimelerle karşılaşmak beni endişelendiriyor.	1511,00	5,00	3,27	811,30	721
2. Dersimizle ilgili bir konu üzerine okuma yaparken bilmediğim dil unsurları ile karşılaşınca endişeleniyorum.	1511,00	5,00	3,16	561,21	343
3. Çok ekli kelimeleri okumak beni endişelendiriyor.	1511,00	5,00	2,51	661,17	106
4. Cümlelerde özne, nesne, yüklem sırası okumamı zorlaştırıyor.	1511,00	5,00	2,19	211,08	760
5. Dersimizle ilgili bir konu üzerine okuma yaparken bilmediğim dil unsurları ile karşılaşınca endişeleniyorum.	1511,00	5,00	2,73	511,20	389
6. Metindeki kelimeleri biliyorum ama yine de yazarın ne dediğini anlayamıyorum.	1511,00	5,00	2,29	331,03	332
7. Dersimizle ilgili bir konu üzerine okuma yaparken her bir kelimeyi anlayamadığım zaman hem kafam karışıyor hem de kendimi gergin hissediyorum.	1511,00	5,00	2,71	521,21	862
Total				2,69	

Okuduğunu anlama

AİT dersi ilgili bir konu üzerine okuma yaparken bir başka önemli husus okuduğunu anlama konusudur. Bu bağlamda katılımcılar hemen hemen çok fazla bir endişe ortamına girmemekle birlikte bilmediği bir konuda yazılmış Osmanlıca metin okumanın (M=3,14) ve dolayısıyla AİT dersi ile ilgili bir konu üzerine okuma yaparken okuduğumu anlayamazlarsa kendilerini gergin hissettiklerini (M=3,03) beyan etmişlerdir.

Tablo 8. Okuduğunu anlama

	N	Min.	Maks.	Ort.	St.Sapma
1. Dersimizle ilgili bir konu üzerine okuma yaparken deyimleri anlamamak beni endişelendiriyor.	151	1,00	5,00	2,55	331,15
2. Dersimizle ilgili bir konu üzerine okuma yaparken olayları anlamadığım zaman kendimi gergin hissedirim.	151	1,00	5,00	2,79	871,22

3. Bilmediğim bir konuda yazılmış Türkçe metin okumak beni endişelendiriyor.	151	1,00	5,00	2,42001,10076
4. Bilmediğim bir konuda yazılmış Osmanlıca metin okumak beni endişelendiriyor.	151	1,00	5,00	3,14771,30164
5. Dersimizle ilgili bir konu üzerine okuma yaparken okuduğumu anlayamazsam kendimi gergin hissederim.	151	1,00	5,00	3,03361,28092
Toplam	151			2,79

AİT dersine karşı tutumlara ilişkin yaş, cinsiyet ve bölüm değişkenleri açısından bir farklılık var mıdır?

AİT dersine karşı tutumlara ilişkin yaş açısından bir farklılık var mıdır?

Çalışmamızın bu bölümünde katılımcıların AİT dersine ilişkin tutumları konusunda yaş, cinsiyet ve bölüm değişkenleri açısından bir farklılık gösterip göstermedikleri Tek Yönlü ANNOVA testi ile tespit edilmeye çalışılmıştır. Katılımcılar, yaş değişkeni açısından AİT konularında öğrendiklerinin hayatı kolaylaştıracağı (17-20 yaş için M=3,80; 21 ve üzeri yaş için M=3,35, sig. ,025), AİT konularında başarılı olmak için elinden geleni yapmak (17-20 yaş için M=4,17; 21 ve üzeri yaş için M=3,87, sig. ,048) ve en iyisini yapmaya çalışmak (17-20 yaş için M=4,19; 21 ve üzeri yaş için M=3,78, sig. ,013), AİT konularında zor işleri yapabileceklerinden emin olmak (17-20 yaş için M=4,00; 21 ve üzeri yaş için M=3,68, sig. ,047), AİT topluluğuna üye olmak (17-20 yaş için M=2,91; 21 ve üzeri yaş için M=2,41, sig. ,012) ve okulda AİT konularını çalışmaktan hoşlanmak (17-20 yaş için M=3,65; 21 ve üzeri yaş için M=3,16, sig. ,012) konularında farklı görüşler bildirmişlerdir. Bu sonuçlar bize daha genç neslin ikinci gruba göre AİT dersine ilişkin tutum düzeylerin yüksek olduğunu göstermektedir.

Tablo 9. Yaş açısından farklılık gösteren maddeler

	Yaş	N	Ortalama	S.Sapma	f.	sig.
TUTUM3	17-20	46	3,8043	,95730	4,762	,025
	21 ve üzeri	106	3,3585	1,18071		
TUTUM6	17-20	46	4,1739	,76896	,551	,048
	21 ve üzeri	106	3,8774	,86962		
TUTUM7	17-20	46	4,1957	,77802	3,594	,013
	21 ve üzeri	106	3,7830	,98566		
TUTUM11	17-20	46	4,0000	,66667	15,686	,047
	21 ve üzeri	106	3,6887	,95979		
TUTUM16	17-20	46	2,9130	1,07137	,767	,012
	21 ve üzeri	106	2,4151	1,12857		
TUTUM18	17-20	46	3,6522	,76645	10,703	,012

AİT dersine karşı tutumlara ilişkin bölüm açısından bir farklılık var mıdır?

Araştırmamızda katılımcıların AİT dersine ilişkin tutumları konusunda bölüm değişkenleri açısından bir farklılık gösterip göstermedikleri Tek Yönlü ANNOVA testi ile tespit edilmeye çalışılmıştır. Katılımcılar bölüm değişkeni açısından sadece *AİT konularının ilerideki çalışmalarında bana yardımcı olacağını düşünüyorum* (Aile ve Tüketici M=3,94; İngilizce İktisat, M=3,48; Bilgisayar Mühendisliği, M=3,38; Geomatik Mühendisliği, M=3,19, sig. ,012) hususunda farklı görüşlere sahiptir.

Tablo 10. Tutum maddeleri için ANOVA sonuçları

		N	Ortalama	S.Sapma	f	sig.
TUTUM5	Aile ve tüketici	54	3,9444	,68451		
	İngilizce iktisat	33	3,4848	1,34910	3,768	,012
	Bilgisayar	39	3,3846	1,11486		
	mühendisliği					
	Geomatik	26	3,1923	1,23351		
	mühendisliği					

AİT dersine ilişkin yapılan okuma etkinlikleri sürecinde yaşanılacak olası kaygı düzeyleri açısından yaş, cinsiyet ve bölüm değişkenleri açısından bir farklılık var mıdır?

Çalışmamızın sonuncu araştırma sorusuna ışık tutmak üzere AİT dersine ilişkin yapılan okuma etkinlikleri sürecinde yaşanılacak olası kaygı düzeyleri açısından cinsiyet, bölüm ve sınıf değişkenleri açısından bir farklılık olup olmadığı Tek Yönlü ANOVA testi kullanılarak aydınlatılmaya çalışılmıştır. Çalışmada elde edilen verilere dayanılarak konuya ilişkin olarak cinsiyet değişkeni açısından okuma sürecinde farklılıklar gözlenmiştir (sig. ,042). Bu sonuç kadın katılımcıların erkek katılımcılara nazaran okuduğunu anlama konusunda daha dikkatle okuma süreci geçirdikleri sonucunu ortaya koymaktadır.

Tablo 11. Cinsiyet bakımından farklılık gösteren maddeler

	Cinsiyet	N	Mean	SD	f.	sig.
OKUDUĞUNU	Kadın	81	3,3457	1,27633	,024	,042
ANLAMA	Erkek	68	2,9118	1,30138		

Okuma Süreci

Bölüm Değişkeni

Çalışmaya alınan katılımcılar okuma sürecine ilişkin bölüm değişkeni açısından okumayı *konuşmaya* (İngilizce İktisat, M=1,94; Bilgisayar, M=2,69, sig. ,015), *yazmaya* (İngilizce İktisat, M=1,91; Bilgisayar, M=2,53; Geomatik Mühendisliği, M=1,92, sig. ,034)ve *dinlemeye* (Aile ve Tüketici, M=2,50; İngilizce İktisat, M=2,14; Bilgisayar, M=2,87; Geomatik Mühendisliği, M=1,88, sig. ,003) tercih ettiklerini beyan etmişlerdir. Bir başka göze çarpan önemli sonuç ise, sınıfta okuma anlama sorularını bilemediklerinde arkadaşlarının kendilerine gülmesinden fazla endişe duymadıkları anlaşılmaktadır (Aile ve Tüketici, M=2,75; İngilizce İktisat, M=2,14; Bilgisayar, M=2,53; Geomatik Mühendisliği, M=1,84, sig. ,008).

Tablo 12. Okuma süreci için bölüm değişkeni açısından kaygı düzeyleri arasındaki farklılık

	N	Ortalama	S.Sapma	f	sig.
OKUMA1 Aile ve tüketici	54	2,4444	1,07575		
İngilizce iktisat	34	1,9412	1,07142		
Bilgisayar mühendisliği	39	2,6923	,86310	3,620	,015
Geomatik mühendisliği	25	2,1200	1,23558		
OKUMA2 Aile ve tüketici	54	2,2222	1,07575		
İngilizce iktisat	34	1,9118	1,05508	2,968	,034
Bilgisayar mühendisliği	39	2,5385	,85367		
Geomatik mühendisliği	25	1,9200	1,07703		
OKUMA3 Aile ve tüketici	54	2,5000	1,22474		
İngilizce iktisat	34	2,1471	1,15817	4,839	,003
Bilgisayar mühendisliği	39	2,8718	,97817		
Geomatik mühendisliği	25	1,8800	1,01325		
OKUMA6 Aile ve tüketici	53	2,75472	1,284608		
İngilizce iktisat	34	2,14706	1,131702	4,120	,008
Bilgisayar mühendisliği	39	2,53846	1,120295		
Geomatik mühendisliği	25	1,84000	1,143095		

Belirgin Dil Kullanımı

Hangi disiplin olursa olsun anlaşılabilirlik ve okuduğunu anlama konusunda en önemli faktör belirgin dil kullanmaktır. Çalışmaya alınan katılımcılar belirgin dil kullanımı konusunda yaşadıkları endişeler

açısından iki noktada görüş ayrılığı yaşamışlardır. Katılımcılar AİT dersi ile ilgili bir konu üzerine okuma yaparken bilmedikleri dil unsurları ile karşılaşınca endişelenme konusunda İktisat bölümü öğrencileri diğerlerine göre daha fazla endişe duyduklarını beyan etmişlerdir (M=2,32, sig. ,011). Diğer taraftan Geomatik Mühendisliği öğrencileri Ait Dersi ile ilgili bir konu üzerine okuma yaparken her bir kelimeyi anlayamadıkları zaman diğer bölüm öğrencilerine nazaran daha fazla kafalarının karıştığını dolayısıyla da kendilerini daha fazla gergin hissettiklerini beyan etmişlerdir (M=2,00, sig. ,018).

Tablo 13. Belirgin dil kullanımı için ANOVA sonuçları

		N	Ortalama	S.Sapma	f	sig.
Belirgin dil kullanımı 5	Aile ve tüketici	53	3,0943	1,13110		
	İngilizce iktisat	34	2,3235	1,14734	3,812	,011
	Bilgisayar mühendisliği	39	2,8205	1,07292		
	Geomatik mühendisliği	25	2,4000	1,41421		
Belirgin dil kullanımı 7	Aile ve tüketici	53	2,9057	1,07889		
	İngilizce iktisat	34	2,7059	1,29168	3,441	,018
	Bilgisayar mühendisliği	39	2,8974	1,18754		
	Geomatik mühendisliği	25	2,0400	1,27410		

Okuduğunu Anlama

Teorik dersler ile ilgili en önemli becerilerin başında okuduğunu anlama becerisi yer almaktadır. Çünkü teorik dersler için öğrencilerin konuya ilişkin ön bilgilerinin oluşması hususunda ön okuma yapmaları oldukça önem arz etmektedir. Bu sayede öğrenciler derslerde izlenilecek konuya ilişkin hazır bulunuşluk dönemlerini anlamlı bir şekilde yerine getirebilirler. Çalışmanın katılımcıları arasında okuduğunu anlama konusunda okudukları bölümler göre görüş farklılıkları olduğu anlaşılmaktadır. Geomatik Mühendisliği öğrencileri bilmediği bir konuda yazılmış Türkçe metin okumanın kendilerini daha fazla endişelendirdiğini (M=1,76, sig. ,004) ve AİT dersi ile ilgili bir konu üzerine okuma yaparken okuduğunu anlayamazsalar kendilerini diğerlerine göre daha fazla gergin hissettiklerini (M=2,24, sig. ,007) ifade etmişlerdir.

Tablo 14. Okuduğunu anlama için ANOVA sonuçları

		N	Ortalama	S.Sapma	f	sig.
Okuduğunu anlama 3	Aile ve tüketici	53	2,6981	1,03003		
	İngilizce iktisat	33	2,3636	1,14067	4,548	,004
	Bilgisayar mühendisliği	39	2,5128	1,07292		
	Geomatik mühendisliği	25	1,7600	1,01160		
Okuduğunu anlama 5	Aile ve tüketici	52	3,1346	1,20504		
	İngilizce iktisat	33	3,2121	1,21854	4,165	,007

SONUÇ VE ÖNERİLER

Lisans öğrencilerinin *Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Dersine Karşı Tutumları ve Okuma Kaygı* düzeylerinin ve tutum ve okuma kaygısı düzeyleri arasında yaş, cinsiyet ve bölüm değişkenleri açısından katılımcıların görüşleri arasında her hangi düşünce farklılığının olup olmadığı konusunun da araştırıldığı bu çalışma ülkemiz devlet üniversitelerinin birinde gerçekleştirilmiştir. Çalışmada elde edilen verilere göre katılımcılar *Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Dersine* karşı olumlu tutum sergilemişlerdir. Bu noktadan hareketle bu dersin lisans düzeyindeki gerekliliğinden söz edebiliriz. Ders ile ilgili yapılan okuma etkinliklerine ilişkin olarak araştırılan tutum ve kaygı faktörlerinin öğrencilerin öğrenim hayatlarında önemli bir yere sahip olduğu bir kez daha vurgulanmıştır. Katılımcılar bu derse ilişkin okuma sürecinde çok fazla kaygı yaşamamakla birlikte bazı hususlarda endişelendiklerini belirtmişlerdir. Bunlar arasında seslendiremedikleri kelimeler ve okuma yaparken bilmedikleri dil unsurları açısından biraz olsun endişelendikleri gözlemlenmiştir. Örneğin bilmedikleri bir konuda yazılmış Osmanlıca metin okurken okuduğunu anlama konusunda sıkıntılar yaşadıklarını dile getirmişlerdir. Çalışmanın bir başka önemli bulgusu ise erken yaş gruplarının konuya ilişkin daha düşük endişeler yaşamasıdır. Bölüm değişkeni açısından bakıldığında *Aile ve Tüketici Bilimleri* bölüm öğrencileri AİT konularının ileriki çalışmalarında kendilerine diğer bölüm öğrencilerine nazaran daha faydalı olacağını belirtmişlerdir. Daha önce de belirttiğimiz gibi hangi alan olursa olsun anlaşılabilirlik ve okuduğunu anlama konusunda en önemli husus belirgin ve akıcı dil kullanımınıdır. Öğrencilerin bu konudaki gelişimleri için ön okumalar yapması, derslerde izlenilecek konulara hazır olmaları açısından çok önemlidir. Sonuç olarak AİT dersi lisans programlarındaki yerini korumalı ve bu derse ilişkin kullanılan dil sadeleştirilmelidir.

KAYNAKÇA

1. Arıcı, İ. (2007). İlköğretim din kültürü ve ahlak bilgisi dersinde öğrenci başarısını etkileyen faktörler (Ankara örneği). Yayınlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
2. Howie, S. J., & Pietersen, J. J. (2001). Mathematics literacy of final year students: South African realities. *Studies in Educational Evaluation*, 27, 7-25.
3. Melanlıoğlu, D. (2014). Okuma Kaygısı Ölçeğinin Psikometrik Özelliklerinin Belirlenmesi. *Eğitim ve Bilim*, 176, 95-105.

4. Sarier, Y. (2016). Türkiye’de Öğrencilerin Akademik Başarısını Etkileyen Faktörler: Bir Meta-Analiz Çalışması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi (H. U. Journal of Education)* 31(3): 609-627.
5. Sönmez, V. ve Alacapınar, F. G. (2018). Örneklendirilmiş Bilimsel Araştırma Yöntemleri (6.Baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.
6. Şevik, Y. (2014). İlköğretim müdür ve müdür yardımcılarının öğrencilerin akademik başarısını etkileyen faktörlere ilişkin görüşleri ile akademik başarısına katkıları. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Mehmet Akif Üniversitesi, Burdur. Wang, 2004)
7. Ünal, F. T. Ve Köse, M. (2014). Türkçe Dersine Yönelik Tutum Ölçeği Geliştirilmesi: Bir Geçerlilik ve Güvenirlilik Çalışması. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 3(2), 233-249.
8. Yıldırım, İ. (2000). Akademik Başarının Yordayıcısı Olarak Yalnızlık, Sınav Kaygısı Ve Sosyal Destek. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 18, 167 – 176.
9. Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2005). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri Güncelleştirilmiş Geliştirilmiş 5. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

http://akts.hacettepe.edu.tr/ders_detay.php

ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ DERSİNİ ALAN LİSANS ÖĞRENCİLERİNİN ÖZ YETERLİK İNANÇLARI

Gülay SARIÇOBAN

(Doç. Dr.); Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi
Enstitüsü, Ankara-Türkiye, gulaysaricoban@gmail.com

Öz: Bu çalışmanın amacı Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi dersini alan lisans öğrencilerinin Öz Yeterlik İnançlarını cinsiyet, bölüm gibi değişkenlere göre incelemektir. Çalışmanın amacına hizmet etmek için Elkatmış (2018) tarafından kullanılan ölçek yolu ile veriler toplanacak ve SPSS 20.0 aracılığı ile çözümlenerek yorumlanacaktır. Çalışmaya ülkemizin güzide üniversitelerinden birinde lisans eğitimlerine devam eden Bilgisayar Mühendisliği, İngilizce İktisat, Aile ve Tüketici Bilimleri, Geomatik Mühendisliği ikinci sınıflarındaki öğrenciler katılacaktır. Çalışmanın sonunda elde edilen veriler ışığında, *Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi dersini alan lisans öğrencilerinin öz-yeterlik inanç düzeyi* açısından kendilerini hemen hemen bu konuda yeterli görmekteler. Çalışmaya alınan katılımcıların özyeterlilik inançlarının yaş, cinsiyete ve öğrenim gördükleri bölümlere göre farklılık gösterdiği görülmüştür. Çalışmanın sonunda elde edilen veriler ışığında beklenen bu farklılığın hangi çeşitli nedenlere göre olduğu ortaya konup bir takım önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar kelimeler: Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Dersi, lisans, öz-yeterlik, inanç

GİRİŞ

Ülkemizde yükseköğretim kurumlarında zorunlu ders olarak okutulan Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi derslerinin temel amacı “...Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu temel ilkeleri ve Türk Devrimi çerçevesinde, bu düşüncüyü akıl ve bilim, çağdaşlık normları içinde millî esaslara göre uyarlayarak ve uygunlaştırarak toplum, birey ve ülke seviyesinde çağdaş sorunların çözümü üzerine sınıflama, betimleme, açıklama, analiz yeteneğini kazandırmaktır” (http://akts.hacettepe.edu.tr/ders_detay.php).

Her disiplinde olduğu gibi tarih alanında da başarıyı etkileyen öğrencilerin öz-yeterlik inançları önemlidir. Öğrenenlerin yaptıkları çalışmalar ya da yapacakları çalışmalara ilişkin inançlarıdır Akbay ve Gizir, 2010; Elkatmış ve Arkadaşları, 2018; Friedman, 2003). “Bandura (1997b)’ya göre öz yeterlilik, bireyin belli bir performansı göstermesi için gerekli etkinlikleri düzenleyip başarılı bir biçimde gerçekleştirme kapasitesi hakkında kendine ilişkin yargısıdır” (Acar (2019)’da atıflandığı gibi Lee, 2005:490). Yine benzer şekilde Kotaman (2008:111) Özyeterlilik inancı’ nı “kişinin belirli bir işi yapabileceğine dair duyduğu inancı ifade

eden bir kavramdır” şeklinde tanımlayarak “...bu inancın düşük veya yüksek olması güdülenmeyi etkilemektedir” inancındadır. “Özetle, özyeterlilik kişinin belli bir görevi başarabileceğine dair inancıdır” Kotaman (2008:1113). Bu bağlamda öğrencilerin AİT dersindeki performanslarına ilişkin görüşleri incelenilerek bu çalışmada aşağıda verilen araştırma sorularına cevaplar aranmıştır.

1.AİT dersini alan lisans öğrencilerinin öz-yeterlik inanç düzeyi nedir?

2.AİT dersini alan lisans öğrencilerinin öz-yeterlik inanç düzeylerine ilişkin yaş, cinsiyet ve bölüm değişkenleri açısından bir farklılık var mıdır?

ARAŞTIRMA MODELİ

Bu çalışmada betimsel araştırma deseni çerçevesinde nicel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Sosyal Bilimler alanında kullanılan istatistiksel veri analiz programından (SPSS 20.0) yararlanılmıştır. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi dersini alan lisans öğrencilerinin öz-yeterlik inanç düzeylerine ilişkin yaş, cinsiyet ve bölüm değişkenleri açısından bir farklılık olup olmadığının tespitinde ise Tek Yönlü ANOVA testi işe koşulmuştur. Diğer taraftan AİT dersini alan lisans öğrencilerinin öz-yeterlik inanç düzeylerine ilişkin cinsiyet ve yaş değişkenleri açısından bir farklılık olup olmadığının tespiti için *gruplar arası manidarlık testi* uygulanmıştır (t-testi). Elde edilen veriler ortalamalar dikkate alınarak analiz edilmiştir.

Katılımcı Grubu

Çalışmaya Türkiye’de bir devlet üniversitesinin farklı bölümlerinde lisans eğitimi alan öğrenciler katılmıştır (N=118). Araştırmada “uygun örneklem” modeli tercih edilmiştir. Bu model Yıldırım ve Şimşek (2006: 113), Sönmez ve Alacapınar (2011: 97-98)’ın da belirttiği üzere ulaşılması kolay örneklem grubunu içerir. 118 katılımcıdan sadece 1 tanesi cinsiyet sorusuna cevap vermemiştir. Cinsiyet sorusuna cevap veren 117 katılımcının 62’si kadın, geri kalan 55’i erkektir. Bu katılımcıların 67 (38 kadın; 29 erkek) tanesi 17-20 yaş aralığında, kalan 50 (24 kadın; 26 erkek) tanesi ise 21 ve üzeri yaş aralığındadır.

Tablo 1. Yaş ve cinsiyet değişkenine göre katılımcı sayıları

		Yaş		Toplam
		17-20	21 ve üzeri	
Cinsiyet	Kadın	38	24	62
	Erkek	29	26	55
Toplam		67	50	117

Bölgümlere göre cinsiyet acısından dağılımı ise Aile ve Tüketiciler Bilimleri bölümlünden toplam 41 (28 kadın; 13 erkek) katılımcı, İngilizce İktisat bölümlünden toplam 27 (15 kadın; 12 erkek) katılımcı, Bilgisayar Mühendisliği bölümlünden toplam 29 (13 kadın; 16 erkek) katılımcı ve Geomatik Mühendisliği bölümlünden toplam 21 (7 kadın; 14 erkek) katılımcıdır.

Tablo 2. Bölüm ve cinsiyet değişkenine göre katılımcı sayıları

		Bölüm				Toplam
		Aile ve tüketici	İngilizce iktisat	Bilgisayar mühendisliği	Geomatik mühendisliği	
Cinsi	Kadın	28	15	13	7	63
yet	Erkek	13	12	16	14	55
Toplam		41	27	29	21	118

Bölgümlere göre yaş değişkeninin cinsiyet acısından dağılımı ise Aile ve Tüketiciler Bilimleri bölümlünden toplam 40 (25 kadın; 15 erkek) katılımcı, İngilizce İktisat bölümlünden toplam 27 (12 kadın; 15 erkek) katılımcı, Bilgisayar Mühendisliği bölümlünden toplam 29 (15 kadın; 14 erkek) katılımcı ve Geomatik Mühendisliği bölümlünden toplam 21 (15 kadın; 6 erkek) katılımcı şeklindedir.

Tablo 3. Bölüm ve yaş değişkenine göre katılımcı sayıları

		Bölüm				Toplam
		Aile ve tüketici	İngilizce iktisat	Bilgisayar mühendisliği	Geomatik mühendisliği	
Yaş	17-20	25	12	15	15	67
	21 ve üzeri	15	15	14	6	50
Toplam		40	27	29	21	117

Veri Toplama Araçları

Çalışmanın amacına hizmet etmek için Elkatmış (2018) tarafından kullanılan ölçek yolu ile veriler toplanacak ve SPSS 20.0 aracılığı ile çözümlenerek yorumlanmıştır. Ölçeği elde ettiğimiz güvenilirlik düzeyi ,940 olarak hesaplanmıştır. Ölçeğin güvenirlik düzeyi oldukça yüksektir.

VERİ ANALİZİ VE TARTIŞMA

Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi dersini alan lisans öğrencilerinin öz-yeterlik inanç düzeyi

Çalışmaya alınan katılımcıların *Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi dersini alan lisans öğrencilerinin öz-yeterlik inanç düzeyi* açısından kendilerini hemen hemen bu konuda yeterli görmekteler (M=3,36). Bu açıdan bakıldığında katılımcılar AİT dersinde ele alınan ders konuları takip edebildiklerini (M=3,42), sınıfta arkadaşlarının ders işlenirken (sunum yaparken) olumsuz yönde etkileyen davranışlarını kısmen de olsa kontrol edebildiklerini (M=3,48), kendilerinin AİT dersinde başarılı olabileceklerine (M=3,74), sınıfta yapılan etkinliklerin düzenli yürütülmesine katkıda bulunabildiklerine (M=3,39), sınıfta işlenen konuları kavrayıp kavramadığını değerlendirebildiklerine (M=3,52), kendilerini sınıf kurallarına uyma konusunda uyumlu bulduklarını (M=3,99), sunumları süresince sınıf arkadaşlarının dersi daha iyi anlamasını bir ölçüde sağlayabildiklerine (M=3,41), sunumları ile ilgili olarak farklı değerlendirme yöntemlerini kullanabildiklerine (M=3,39), sunum yaparken arkadaşlarının kafası karıştığında alternatif açıklama ya da örnek sağlayabildiklerine (M=3,52) ve kendilerini hiçe sayan davranışlar gösteren arkadaşlarına bir ölçüde iyi baş edebildiklerine (M=3,70) olan inançlarını ifade etmektedirler.

Tablo 4. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi dersini alan lisans öğrencilerinin öz-yeterlik inanç düzeyi

Maddeler	N	Min	Maks.	Ortalama	St. Sapma
1. AİT dersinde ele alınan ders konuları takip etme konusunda kendinizi nasıl hissediyorsunuz?	117	1,00	5,00	3,4274	1,03654
2. Bu derse ilişkin olarak kendinizi eleştirel düşünme konusunda nasıl görüyorsunuz?	117	1,00	5,00	3,3590	1,11000
3 Sınıfta arkadaşlarınızın ders işlenirken (sunum yaparken) olumsuz yönde etkileyen davranışlarını kontrol etme konusunda	117	1,00	5,00	3,4872	1,03070

kendinizi nasıl görüyorsunuz?

4 Sunumunuz esnasında derslere az ilgi gösterenleri motive etme konusunda kendinizi nasıl görüyorsunuz?	117	1,00	5,00	2,8632	1,23809
5 Sunumunuz esnasında öğrenci davranışlarıyla ilgili beklentilerinizi ne kadar açık ortaya koyabilirsiniz?	117	1,00	5,00	3,1709	1,06099
6 Kendinizi okulda başarılı olabileceğinize inanma konusunda nasıl görüyorsunuz?	116	1,00	5,00	3,7414	,98793
7 Sunum yaparken öğrenci arkadaşlarınızın zor sorularına ne kadar iyi cevap verebilirsiniz?	117	1,00	5,00	3,3333	1,01710
8 Sınıfta yapılan etkinliklerin düzenli yürütmesini ne kadar iyi sağlayabilirsiniz?	117	1,00	5,00	3,3932	,93732
9 Sınıf arkadaşlarınızın öğrenmeye değer vermelerini ne kadar sağlayabilirsiniz?	117	1,00	5,00	3,2821	1,02424
10 Sınıfta işlenen konuları kavrayıp kavramadığınızı ne kadar iyi değerlendirebilirsiniz?	117	1,00	5,00	3,5299	,93378
11 Sınıfta sunum yapan arkadaşlarınızı iyi bir şekilde değerlendirmesine olanak sağlayacak soruları ne ölçüde hazırlayabilirsiniz?	117	1,00	5,00	3,2735	1,12667
12 Sınıf arkadaşlarınızın yaratıcılığının gelişmesine ne kadar yardımcı olabilirsiniz?	116	1,00	5,00	3,1121	1,09363
13 Kendinizi sınıf kurallarına uyma konusunda nasıl değerlendirirsiniz?	117	1,00	5,00	3,9915	,87588
14 Sunumunuz süresince sınıf arkadaşlarınızın dersi daha iyi anlamasını ne kadar sağlayabilirsiniz?	117	1,00	5,00	3,4103	1,00133

15 Dersi olumsuz yönde etkileyen ya da derste gürültü yapan diğerlerini (dersin hocasına az da olsa yardım etmek için) ne kadar yatıştırabilirsiniz?	117	1,00	5,00	3,0427	1,16259
16 Uygun sınıf yönetim sistemine katkıda bulunma konusunda kendinizi nasıl değerlendirirsiniz?	117	1,00	5,00	3,3333	1,09071
17 Sunum yaparken derslerin her bir öğrencinin seviyesine uygun olmasını ne kadar sağlayabilirsiniz?	117	1,00	5,00	3,3248	1,03248
18. Sunumuzla ilgili olarak farklı değerlendirme yöntemlerini ne kadar kullanabilirsiniz?	117	1,00	5,00	3,3932	,88041
19 Sunumunuz esnasında birkaç problemlili öğrencinin derse zarar vermesini ne kadar iyi engelleyebilme konusunda kendinizi nasıl görüyorsunuz?	116	1,00	5,00	3,2931	1,15734
20 Sunum yaparken arkadaşlarınızın kafası karıştığında ne kadar alternatif açıklama ya da örnek sağlayabilirsiniz?	117	1,00	5,00	3,5214	,97908
21 Sizi hiçe sayan davranışlar gösteren arkadaşlarınızla ne kadar iyi baş edebilirsiniz?	115	1,00	5,00	3,7043	1,12370
22. Sınıfta farklı sunum yöntemlerini ne kadar iyi uygulayabilirsiniz?	117	1,00	5,00	3,2393	,95276
23. Çok yetenekliler için uygun öğrenme ortamını	117	1,00	5,00	3,2650	1,03718

ne kadar
sağlayabilirsiniz?

Toplam

3,36

Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi dersini alan lisans öğrencilerinin öz-yeterlik inanç düzeylerine ilişkin yaş, cinsiyet ve bölüm değişkenleri açısından bir farklılık var mıdır?

Cinsiyet

Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi dersini alan lisans öğrencilerinin öz-yeterlik inanç düzeylerine ilişkin cinsiyet ve yaş değişkenleri açısından bir farklılık olup olmadığının tespiti için *gruplar arası manidarlık testi* uygulanmıştır (t-testi). Çalışmada elde edilen verilere göre katılımcıların konuya ilişkin cinsiyet değişkeni açısından bu derse ilişkin eleştirel düşünme becerisi bakımından farklılıklar tespit edilmiştir (sig. ,009). Erkek katılımcıların eleştirel düşünme becerisine ilişkin öz-yeterlik düzeyleri (M=3,64) kadın katılımcılara (M=3,11) göre daha yüksektir. Yine aynı şekilde sunum yaparken öğrenci arkadaşlarınızın zor sorularına cevap verebilme konusunda da kadın (M=3,11) ve erkek (M=3,59) katılımcıların öz-yeterlik düzeyleri arasında erkeklerin lehine bir farklılık görülmektedir (sig. ,010).

Tablo 5. Cinsiyet bakımından farklılık gösteren maddeler

		n	mean	SD	t	sig.
2. Bu derse ilişkin olarak kendinizi eleştirel düşünme konusunda nasıl görüyorsunuz?	Kadın	63	3,1111	1,07929	-2,677	,009
	Erkek	54	3,6481	1,08432		
7 Sunum yaparken öğrenci arkadaşlarınızın zor sorularına ne kadar iyi cevap verebilirsiniz?	Kadın	63	3,1111	,91777	-2,616	,010
	Erkek	54	3,5926	1,07315		

Yaş

Çalışmada elde edilen verilere göre katılımcıların konuya ilişkin yaş değişkeni açısından bu ders ile ilgili sınıfta arkadaşlarının ders işlenirken (sunum yaparken) olumsuz yönde etkileyen davranışlarını kontrol etme konusundaki öz-yeterlik düzeyleri farklılıklar tespit edilmiştir (sig. ,046). Bu konuda daha genç grup (M=4,15) kendilerini daha yeterli görmektedir.

Tablo 6. Yaş bakımından farklılık gösteren maddeler

		N	Ortalama	SD	t	sig.
3 Sınıfta arkadaşlarınızın ders işlenirken (sunum yaparken) olumsuz yönde	17-20	66	4,1515	,82727	2,019	,046

etkileyen davranışlarını kontrol etme konusunda kendinizi nasıl görüyorsunuz?	21 üzeri	50	3,8400	,81716
---	-------------	----	--------	--------

Bölüm

Çalışmanın bu kısmında Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi dersini alan lisans öğrencilerinin öz-yeterlik inanç düzeylerine ilişkin bölüm değişkenleri açısından bir farklılık olup olmadığının tespitinde Tek Yönlü ANOVA testi kullanılmıştır. Çalışmada elde edilen verilere göre katılımcılar konuya ilişkin bölüm değişkeni açısından ders konularını takip etme (sig. ,009) ve kendilerini bu derste başarılı görme (sig. ,001) gibi konularda farklı görüşlere sahiptir. Ders konularını takip etmede Geomatik Mühendisliği (M=3,85) ve İktisat bölüm (M=3,77) öğrencilerinin öz-yeterlik düzeyleri diğerlerine göre daha yüksektir. Kendilerini bu derste daha başarılı olabilecekleri konusundaki inançları yüksek olan gruplar ise yine Geomatik Mühendisliği (M=4,05) ve İktisat bölüm (M=4,22) öğrencileridir.

Tablo 7. Bölüm bakımından farklılık gösteren maddeler

Madde	Bölüm	N	Ortalama	S.Sapma	F	sig.
1. AİT dersinde ele alınan ders konuları takip etme konusunda kendinizi nasıl hissediyorsunuz?	Aile ve tüketici	41	3,0976	1,1136	6 4,018	,009
	İngilizce iktisat	27	3,7778	,80064		
	Bilgisayar mühendisliği	29	3,2759	,99630		
	Geomatik mühendisliği	20	3,8500	,98809		
6 Kendinizi bu derste başarılı olabileceğinize inanma konusunda nasıl görüyorsunuz?	Aile ve tüketici	41	3,5854	,99939	5,741	,001
	İngilizce iktisat	27	4,2222	,69798		
	Bilgisayar mühendisliği	28	3,2857	1,08379		
	Geomatik mühendisliği	20	4,0500	,82558		

SONUÇ VE ÖNERİLER

Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi dersini alan lisans öğrencilerinin *Öz Yeterlik İnançlarını* yaş, cinsiyet ve bölüm gibi değişkenlere göre inceleyen bu çalışmanın amacına hizmet etmek için Elkatmış (2018) tarafından kullanılan ölçek ile veriler toplanmış ve SPSS 20.0 aracılığı ile çözümlenerek yorumlanmıştır. Çalışmada elde edilen veriler katılımcıların

kendilerini hemen hemen bu konuda yeterli gördüklerini ortaya çıkarmıştır. Öz-yeterlilik olgusunun bireylerin başarılı olmalarında olumlu katkıları vardır. Kendisine güvenen bireylerin yaptıkları çalışmalar ya da yapacakları çalışmalara ilişkin inançları üst düzeydedir. Bu çalışmanın katılımcıları da kendilerini aşağıdaki hususlarda öz-yeterli olarak görmektedir.

1. AİT dersinde ele alınan ders konuları takip edebilme,
2. Sınıfta arkadaşlarının ders işlenirken (sunum yaparken) olumsuz yönde etkileyen davranışlarını kısmen de olsa kontrol edebilme,
3. AİT dersinde başarılı olabilme,
4. Sınıfta yapılan etkinliklerin düzenli yürütülmesine katkıda bulunabilme,
5. Sınıfta işlenen konuları kavrayıp kavramadığını değerlendirebilme,
6. Kendilerini sınıf kurallarına uyma konusunda uyumlu bulma,
7. Sunumları süresince sınıf arkadaşlarının dersi daha iyi anlamasını bir ölçüde sağlayabilme,
8. Sunumları ile ilgili olarak farklı değerlendirme yöntemlerini kullanabilme,
9. Sunum yaparken arkadaşlarının kafası karıştığında alternatif açıklama ya da örnek sağlayabilme ve
10. Kendilerini hiçe sayan davranışlar gösteren arkadaşları ile bir ölçüde iyi baş edebilme.

Diğer taraftan çalışmanın önemli bulguları arasında katılımcıların bazı noktalarda yaş, cinsiyet ve bölüm değişkenleri bazında farklı görüşlere sahip olduklarıdır. Cinsiyet değişkeni açısından bu derse ilişkin eleştirel düşünme becerisi bakımından farklılıklar tespit edilmiştir. Erkek katılımcıların eleştirel düşünme becerisine ilişkin öz-yeterlilik düzeyleri kadın katılımcılara göre daha yüksektir. Sunum yaparken öğrenci arkadaşlarının zor sorularına cevap verebilme konusunda katılımcıların öz-yeterlilik düzeyleri arasında erkeklerin lehine bir farklılık görülmektedir. Yaş değişkeni açısından bu derse ilişkin sınıfta arkadaşlarının ders işlenirken (sunum yaparken) olumsuz yönde etkileyen davranışlarını kontrol etme konusundaki öz-yeterlilik düzeyleri daha genç grubun lehine seyretmiştir. Son olarak, ders konularını takip etme ve kendilerini bu derste daha başarılı olabilecekleri konusundaki inançları açısından Geomatik Mühendisliği ve İktisat Bölümü öğrencilerinin öz-yeterlilik düzeyleri diğerlerine göre daha yüksektir.

Tüm bu tespitler ışığında bu dersleri veren öğretim elamanlarının öğrencilerin öz-yeterliliklerinin artırılması hususunda yol gösterici ve öğrencilerinin sorgulayan ve eleştirel düşünce becerilerini geliştiren etkinliklere daha çok yer vererek özgüven aşımaları son derece önemlidir.

KAYNAKÇA

1. Acar, T. (2019). Öz yeterlilik (self-Efficacy) Kavramı Üzerine. <https://docplayer.biz.tr/2094979-Oz-yeterlilik-self-effcacy-kavrami-uzerne-tulin-acar.html>. İndirme Tarihi 11.11.2019.
2. Akbay, S. E. & Gizir, C. A. (2010). Cinsiyete göre üniversite öğrencilerinde akademik erteleme davranışı: akademik güdülenme, akademik öz yeterlik ve akademik yükleme stillerinin rolü. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(1), 60-78.
3. Bandura, A. (1997b). Self-efficacy: The exercise of control. New York: W.H. Freeman and Company.
4. Elkatmış, M. (2018). Öğretmen Adayları ve Öğretmenlerin Öz Yeterlik İnançlarının Karşılaştırılması, *Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi*, 33(2), 402-416.
5. Elkatmış, M., Demirbaş, M., & Ertuğrul, N. (2013). Eğitim fakültesi öğrencileri ile formasyon eğitimi alan fen edebiyat fakültesi öğrencilerinin öğretmenlik mesleğine yönelik öz yeterlik inançları. *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi*, 3(3), 41-50.
6. Friedmen, I. A. (2003). Self-efficacy and burnout in teaching: The importance of interpersonal-relations efficacy, *Social Psychology of Education*, 6, 191–215.
7. Kanat, S. (2018). Grafik Tasarım Eğitimi Alan Üniversite Öğrencilerinin Genel ve Akademik Öz-yeterlilik Algıları. *YYÜ Eğitim Fakültesi Dergisi* 56(1), 790-818.
8. Kotaman, H. (2008). Özyeterlilik İnancı ve Öğrenme Performansının Geliştirilmesine İlişkin Yazın Taraması. *Eğitim Fakültesi Dergisi XXI* (1), 111-133
9. Lee, W. S. (2005). Encyclopedia of Social Psychology. Sage Publication.
10. Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2005). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri Güncelleştirilmiş Geliştirilmiş 5. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
11. Sönmez, V. ve Alacapınar, F. G. (2018). Örneklandırılmış Bilimsel Araştırma Yöntemleri (6.Baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.

http://akts.hacettepe.edu.tr/ders_detay.php

SOSYAL MEDYA BAĞIMLILIĞININ LİSE ÖĞRENCİLERİNİN DERS BAŞARILARILARINA ETKİSİ ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA

Tuğba TUĞ KAROĞLU¹

Murat ÇİLĞİN²

1. (Dr.) Milli Eğitim Bakanlığı, İpekyolu İMKB Fen Lisesi, Van, Türkiye, tugkaroglu@hotmail.com

2. Milli Eğitim Bakanlığı, İpekyolu İMKB Fen Lisesi, Van, Türkiye

Öz: Sosyal ağlar bireyler arasındaki etkileşimi ve iletişimi kolaylaştıran ve sosyal ilişkilerin oluşumunu destekleyen yazılımlardır. Son yıllarda "sosyal medya" olarak adlandırılan "sosyal ağlar" günümüzde en önemli iletişim araçlarında biri olarak tanımlanmaktadır. Sosyal medya araçlarının kullanımının faydaları olacağı gibi kontrolsüz kullanıldığında zararlı olduğu ve bağımlılık yapabileceği de bilinmektedir. Betimsel araştırma yöntemi kullanılarak yapılan bu çalışmada sosyal medya bağımlılığının lise öğrencilerinin ders başarıları üzerine etkisi incelenmiştir. Araştırmada veri toplama aracı olarak Sosyal Medya Bağımlılığı Ölçeği- Öğrenci Formu (Şahin, 2018) kullanılmıştır. Araştırmanın örneklemi Van ili İpekyolu ilçesinde bulunan ve interneti daha sık yoğun olarak kullanıldığı düşünülen Fen Lisesi, Anadolu Lisesi, Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi, Anadolu İmam Hatip Lisesinden oluşan dört farklı okul türü ve bu okullarda öğrenim gören her sınıf seviyesinden kız ve erkek lise öğrencileri oluşturmaktadır. Araştırmada verilerin analizi yapılırken SPSS 24.0 İstatistik Paket programı ve İstatistiksel yöntemler olarak "t-testi" (independent t-test) ve "Tek Yönlü Anova" (One Way Anova) kullanılmıştır. Araştırma sonuçları incelendiğinde, lise öğrencileri arasında sosyal medya bağımlılığının olduğu hatta lise öğrencilerinin yarısından fazlasının sosyal medya bağımlısı olarak tanımlanabileceği görülmüştür. Sosyal medya bağımlılığı lise öğrencileri arasında okul türü fark etmeksizin var olan bir durum olarak ortaya çıkmıştır. Okul türlerine göre inceleme yapıldığında sosyal medya bağımlılığının en fazla Meslek Lisesinde olduğu görülmüştür. Demografik incelemede ise kız öğrencilerin sosyal medya bağımlılığının erkek öğrencilere oranla daha fazla olduğu görülmektedir. Sosyal medya bağımlılığının ders başarıları üzerine etkisi incelendiğinde ise sosyal medya bağımlısı olarak nitelendirilen öğrencilerin derslerinde de iyi olmadıkları gözlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Medya, Bağımlılık, internet, cep telefonu.

GİRİŞ

İnsanoğlu birbiri ile iletişim kurmak için yüzyıllardır farklı yöntem ve teknikler kullanarak günümüze kadar birçok iletişim yöntemi geliştirmiştir. Ortaya çıkan farklı kitlesel iletişim araçları ile duygu ve

düşüncelerin aktarımı sağlanmıştır. Bu aktarımı sağlayan yollardan biri olan ve her geçen gün biraz daha büyüyen bir iletişim ağı olan internet, milyonlarca bilgisayar kullanıcısını ve sosyal grubu bir araya getirerek ve iletişim kurmalarını sağlar (Koç ve Karabatak, 2011). İnternet, günlük hayatta bireylerin bilgiye ulaşabilmesinden sosyalleşmesine, boş zamanını değerlendirmesinden, iş ve işlemlerini yapmasına kadar hayatın içinde var olan bir bileşendir. İnternet aracılığı ile bilgiler dünya çapında kitlelere yayılabildiği gibi aynı zamanda sosyal etkileşim için de imkân sunmaktadır (Sağbaş vd, 2016).

İlk kez 1954 yılında Barnes tarafından kullanılan sosyal ağ kavramı, bireyin çevresindeki kişilerle olan ilişkilerini tanımlamak amacıyla kullanılmıştır. Barnes’a göre sosyal ağlar birbirleriyle etkileşimde bulunan kişi veya kişilerden oluşmaktadır (Aksüt vd, 2011).

Sosyal ağlar zaman içerisinde “sosyal medya” terimi ile bütünleşmeye başlamış ve hızla değişip gelişen internet teknolojilerinin bir sonucu olarak günümüzde en önemli iletişim araçlarından biri olmaya başlayarak daha kolay ve kısa sürede iletişim kurulmasına olanak sağlamaya başlamıştır. Sosyal medya kavramı; yüksek erişilebilir ve ölçeklenebilir iletişim araçları ve platformlar üzerinden oluşturulan sosyal etkileşim ve paylaşım ortamları olarak açıklanmıştır (Taşcı, 2010). Sürekli güncellenebilmesi, bilgiye daha kolay ulaşılabilmesi, paylaşımına açık olması ve iletişimi daha kısa sürede gerçekleşmesini sağlaması gibi nedenlerle geleneksel medya olarak nitelendirilebilen radyo, televizyon, gazete gibi öğelere göre kısa süre içerisinde daha etkin hale gelmiştir. Sosyal medya uygulamalarının artık sadece iletişimi sağlamakla kalmayıp farklı birçok konuyu da ele alması bireylerin artık başka bir araca ihtiyaç duymamasını da sağlamaktadır (İli, 2013).

Her geçen gün kullanıcı sayısı katlanarak artan Sosyal medya araçlarının kullanımının faydaları olabileceği gibi, kontrolsüz kullanıldığında birçok zararının olması da söz konusudur. Özellikle lise öğrencilerinin eğitimde teknolojiyi kullanma gereksinimi, internetteki bilgi ve verilere kolay ulaşabilmesi ve sosyal etkileşim kurma isteği gibi nedenlerle interneti yoğun bir şekilde kullanması kontrol mekanizmasının yeterli olmayışı nedeniyle siber zorbalık, internet bağımlılığı gibi kötü sonuçları da beraberinde getirmektedir (Landers ve Lounsbury, 2006; Kaşıkçı vd, 2014; Kuss vd, 2013).

Bu nedenle henüz psikolojik olgunluğa ulaşmamış olan lise öğrencileri, internet erişim olanaklarının artması sonucu sosyal medya kullanımı ve internet erişim olanaklarının artması da dikkate alındığında bir risk grubu olarak değerlendirilmektedir (Öztürk vd, 2007). Ergenlerde internet bağımlılığı üzerine yapılan çalışmalar internet bağımlısı olarak kabul

edilen ergenlerden yarısından fazlasının psikiyatrik hastalıklarının olduğunu göstermektedir (Tsitsika vd, 2011).

Bu çalışmada lise öğrencilerinin sosyal medya bağımlılıklarının ölçülerek ders başarılarına nasıl etki ettiği araştırılmıştır.

MATERYAL & YÖNTEM:

Betimsel araştırma yöntemi kullanılan bu çalışmada, sosyal medya bağımlılığının lise öğrencilerinin ders başarıları üzerindeki etkisi incelenmiştir. Bu incelemede veri toplama aracı olarak Sosyal Medya Bağımlılığı Ölçeği-Öğrenci Formu (SMBÖ-ÖF) kullanılmıştır (Şahin, 2018). Bu ölçek beşli likert tipi, 4 alt boyut (sanal tolerans, sanal iletişim, sanal problem ve sanal bilgilenme) ve 29 maddeden oluşan bir yapıya sahiptir. Sanal tolerans alt boyutu 1-5'inci, sanal iletişim 6-14'üncü, sanal problem 15-23'üncü ve sanal bilgilenme ise 24-29'uncu maddelerden oluşmaktadır. Ankette aynı zamanda öğrencilerin cinsiyet, okul türü ile veri toplanan okulların her kademesinde okutulan derslerden Türk Dili Ve Edebiyatı, İngilizce, Tarih, Matematik, Din Kültürü Ve Ahlak Bilgisi ile Beden Eğitimi ve Spor derslerinin birinci dönem, ilk sınavlardan aldıkları puanlar yer almaktadır. Ölçekten alınabilecek en yüksek puan 145, en düşük puan ise 29'dur. Puanın yüksek olması bireyin kendisini “sosyal medya bağımlısı” olarak algıladığı biçiminde değerlendirilmektedir.

Ölçekte yer alan derslerden alınan puanlar 0 - 49 Başarısız, 50 – 69 arası Geliştirilmeli, 70-84 arası İyi ve 85-100 arası Çok iyi şeklinde değerlendirilmiştir (MEB 2017).

Araştırmanın örneklemini Van ili İpekyolu ilçesinde bulunan ve interneti daha sık ve yoğun kullanan öğrencilerin bulunduğu düşünülen, her birinden bir okul olmak üzere, Fen Lisesi, Anadolu Lisesi, Mesleki Ve Teknik Anadolu Lisesi ile Anadolu İmam Hatip Lisesinden oluşan dört farklı tür ortaöğretim kurumu ve bu kurumlarda öğrenimine devam eden ve her kademedan kız ve erkek öğrenciler oluşturmaktadır. Ölçekler araştırmacılar tarafından örneklem grubuna elden dağıtılmıştır. Ölçekler ilgili bölüm öğrencilerine ortak sayıda dağıtılmamış, interneti günlük hayatında sık ve daha yoğun kullandığını ifade eden öğrencilere dağıtılmıştır. Araştırmaya adı geçen okullardan her birinden ve her kademesinden her okulda toplam 100 öğrenci olmak üzere genel toplamda 400 öğrenci dâhil edilmiştir.

Araştırmada SPSS 24.0 bilgisayar paket programı, veri analizinde değişkenler arasındaki ilişkileri incelemek için istatistiksel yöntem olarak bağımsız t testi (independent t-test) , Tukey testi ve tek yönlü Anova testi (One Way Anova) kullanılmıştır.

BULGULAR:

Araştırmada kullanılan anketten en az 29, en çok 145 puan alınabilmekte olup, 59 ve daha yukarı puan alan öğrenciler sosyal medya bağımlısı olarak değerlendirilmiştir. Yapılan analiz sonucunda, anket uygulanan toplam 400 öğrenciden 58 puan ve altında alan öğrencilerin sayısı 123 olurken, 59 puan ve üstünde alan öğrencilerin sayısı ise 277 olmuştur. Böylece yapılan anket sonucunda lise öğrencilerinin kendilerini sosyal medya bağımlısı olarak değerlendirmekte oldukları görülmüştür.

Araştırmaya dört farklı okul türünden toplam 400 öğrenci katılmış olup bu katılımcıların 98'i Fen Lisesi, 105'i Anadolu Lisesi, 100'ü Anadolu İmam Hatip Lisesi ve 97'si de Mesleki Ve Teknik Anadolu Lisesi öğrencisidir. Araştırmaya katılan öğrencilerin 213'ü kız öğrenciyken, 187'si erkek öğrencilerden oluşmaktadır. Yine katılımcı öğrencilere bakıldığında, bu öğrencilerin %30.3'ü (121) 9. sınıf, %35'i (140) 10. sınıf, %19.3'ü (77) 11. sınıf ve %15.5'i (62) de 12. sınıfta okumaktadırlar. Sosyal medya bağımlılığı ortalaması ile cinsiyet karşılaştırıldığında, iki değişken arasında herhangi bir anlamlı farklılık bulunmadığı görülmekte ancak, kız öğrencilerin ortalaması 4.41 ve erkek öğrencilerin de ortalaması 3.97 olarak ölçülmüştür.

Tablo 1. Sosyal Medya Bağımlılığı ile Okul Türü Arasındaki İlişki.

(I) Okulturu	(J) Okulturu	S i g .
Fen Lisesi	Anadolu Lisesi	,551
	İmam hatip lisesi	,287
	Meslek Lisesi	,412
Anadolu Lisesi	Fen Lisesi	,551
	İmam hatip lisesi	,963
	Meslek Lisesi	,021
İmam hatip lisesi	Fen Lisesi	,287
	Anadolu Lisesi	,963
	Meslek Lisesi	,005
Meslek Lisesi	Fen Lisesi	,412
	Anadolu Lisesi	,021
	İmam hatip lisesi	,005

Sosyal medya bağımlılığı okul türü olarak Anadolu Lisesi ile Meslek Lisesi arasında ve İmam Hatip Lisesi ile Meslek Lisesi arasında anlamlı bir fark olduğu görülmektedir. Diğer okul türleri arasında herhangi bir anlamlı farklılık görülmemiştir. Ortalamalara bakıldığında ise Anadolu Lisesi'nde 2.34 iken, Meslek Lisesi'nde 2.68 olarak ölçülmüştür. Yine Meslek Lisesi ile İmam Hatip Lisesi arasında anlamlı bir fark görülmektedir. Ortalamalara bakıldığında, Meslek Lisesi 2.68 iken İmam Hatip Lisesi 2.29 olduğu görülmektedir (Tablo 1).

Anketteki maddelere verilen cevapların ortalamasına bakıldığında en büyük ortalama sırasıyla 3.64'lük oranla 12. madde (Yalnız kaldığımda sosyal medyada zaman geçirmek isterim), 3.41'lik oranla 25. madde (Sosyal medyayı kullanmayı olup bitenlerden haberdar olmak için seviyorum) ve 3.24'lük oranla da 26. madde (Sosyal medya gruplarının paylaşımlarından haberdar olmak için sosyal medyada gezinirim)'nin sahip olduğu görülmektedir. Bu üç maddeye katılımcıların en çok verdikleri cevap ise "Bana uygun" şeklinde olmuştur.

Tablo 2. Türk Dili Ve Edebiyatı Dersi Anova Testi

	N	Mean
0-49 arası	61	2,7784
50-69 arası	95	2,2886
70-84 arası	124	2,4383
85-100 arası	120	2,4106
Total	400	2,4463

Tablo 3. Beden Eğitimi Ve Spor Dersi Anova testi

	N	Mean
0-49 arası	9	2,1916
50-69 arası	18	2,8870
70-84 arası	38	2,1552
85-100 arası	335	2,4701
Total	400	2,4527

Tablo 4. Din Kültürü Ve Ahlak Bilgisi Dersi Anova Testi

	N	Mean
0-49 arası	29	2,4887
50-69 arası	42	2,4212
70-84 arası	68	2,5619
85-100 arası	261	2,4253
Total	400	2,4527

Tablo 5. İngilizce Dersi Anova Testi

	N	Mean
0-49 arası	55	2,7367
50-69 arası	69	2,5027
70-84 arası	118	2,3936
85-100 arası	158	2,3760
Total	400	2,4527

Tablo 6. Matematik Dersi Anova Testi

	N	Mean
0-49 arası	78	2,5482
50-69 arası	79	2,4413
70-84 arası	94	2,5499
85-100 arası	149	2,3474
Total	400	2,4527

Tablo 7. Tarih Dersi Anova Testi

	N	Mean
0-49 arası	53	2,5166
50-69 arası	71	2,4279

70-84 arası	96	2,3215
85-100 arası	180	2,5136
Total	400	2,4527

Öğrencilerin Türk Dili ve Edebiyatı, İngilizce, Tarih, Matematik, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ile Beden Eğitimi ve Spor derslerinden almış oldukları notlar incelenmiştir. Buna göre, Türk Dili ve Edebiyatı dersi değerlendirildiğinde 0-49 (Başarısız) puanlar ile diğer puanlar arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. Bu sonuca göre Türk Dili ve Edebiyatı Dersi'nde başarısız öğrencilerin oranı (2.77) daha fazla olarak ölçülmüştür (Tablo 2).

Beden Eğitimi ve Spor dersi değerlendirme sınavı sonuçlarına göre 50-69 (Geliştirilmeli) puanlar ile 70-84 (İyi) puanlar arasında anlamlı bir farklılık görülmektedir. Geliştirilmesi gereken grup ortalaması İyi puan alan grup ortalamasından daha yüksek olarak ölçülmüştür (Tablo 3).

Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi için elde edilen verilere bakıldığında gruplar arasında herhangi bir anlamlı farklılık bulunmamıştır (Tablo 4).

İngilizce dersinde 0-49 (Başarısız) grup ile 85-100 (Çok iyi) grup arasında anlamlı bir farklılık görülmektedir. Başarısız öğrenci grubu ortalaması, Çok iyi öğrenci grubundan daha fazla olarak ölçülmüştür (Tablo 5).

Matematik dersi değerlendirme sınavına göre inceleme yapıldığında gruplar arasında herhangi anlamlı bir farklılık bulunmadığı görülmektedir. Gruplar arasındaki ortalamalar birbirlerine yakın olarak ölçülmüştür (Tablo 6).

Tarih dersi ve sosyal medya bağımlılığı ortalamasına bakıldığında herhangi bir anlamlı farklılık bulunamamıştır. Tarih dersindeki grupların ortalamaları birbirlerine yakın seyretmiştir (Tablo 7).

SONUÇ VE TARTIŞMA:

Bu çalışmada yapılan anket sonuçlarına bakıldığında lise öğrencileri arasında sosla medya bağımlılığının olduğu ve hatta neredeyse lise öğrencilerinin yarısından fazlasının sosyal medya bağımlısı olarak tanımlanabileceği ifade edilebilir. Sosyal medya bağımlılığı lise öğrencileri arasında okul türü fark etmeksizin var olan bir durumdur.

Okul türlerine göre bakıldığında en fazla sosyal medya bağımlılığının Meslek Lisesi'nde olduğu ve onu İmam Hatip Lisesi'nin takip ettiği söylenebilir. Demografik olarak bakıldığında ise kız öğrencilerin sosyal medya bağımlılığı eğiliminin erkek öğrencilere oranla daha fazla olduğu görülmektedir. Burada kız öğrencilerin giderek kendi arkadaş çevresinden

ve karşı cinsle arkadaşlık kurma isteğinden erkeklere oranla daha fazla uzaklaştığı söylenebilir.

Öğrencilerin anketteki maddelere verdikleri cevaplar incelendiğinde genellikle ve çoğunlukla sosyal medya araçlarını yalnız iken, dünyada ve çevresinde olup bitenlerden haberdar olmak için ve diğer sosyal medya gruplarının paylaşımlarını takip etmek amacıyla kullandıkları ortaya çıkmıştır. Buna göre öğrencilerin artık yalnızken kitap okuma, hobi edinme gibi davranışlar yerine daha kolay ve sürükleyici olan, aynı zamanda birbirleri ile sanal ortamda iletişim ve takip halinde olabilecekleri sosyal medya ortamlarını takip ettikleri ifade edilebilir.

Sosyal medya bağımlılığının ders başarısı üzerinde etkisine bakıldığında ise, bağımlı olarak değerlendirilen öğrencilerin derslerinde de iyi olmadıkları gözlenmektedir. İlk sınavlardan aldıkları puanlara bakıldığında Matematik dersinde Başarısız ve Geliştirilmesi gereken grupların ortalamalarının İyi ve Çok iyi öğrencilere oranla daha fazla olduğu görülmektedir. Aynı durum Tarih dersi için de geçerli görülmektedir.

İngilizce dersinde ise Başarısız ve Çok iyi gruplar arasında anlamlı farklılık olduğu görülmekte ve aralarındaki ortalama farkının daha fazla olduğu gözlemlenmiştir. Türk Dili Ve Edebiyatı dersinde başarısız olan öğrenciler çoğunluğu oluşturmaktadır. Din Kültürü Ve Ahlak Bilgisi dersinde anlamlı bir fark bulunmamakta ve ortalamalar da birbirine yakın ölçülmüştür.

Bu çalışmada anketler uygulanırken sosyal medya hesabı olan öğrencilerin sayısında yeterlilik olmaması ve katılımcıların anketteki sorulara cevap samimi cevap vermemiş olma durumları araştırmanın sınırlılıkları olarak ifade edilebilir.

KAYNAKLAR:

- Aksüt M., S. Ateş, S. Balaban (2011). “ *Lise öğrencilerinin sosyal paylaşım sitelerine ilişkin tutumları.*” XVI. Türkiye'de İnternet Konferansı, 30 Kasım-2 Aralık 2011, Ege Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Bilgisayar Mühendisliği Bölümü, Bornova, İzmir.
- İli, K. (2013). “*Sosyal Medya Ortam Ve Araçlarının Öğrenci Davranışlarına Etkisi (Gaziçi'deki Anadolu Lisesi Örneği)*”. Hacettepe Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kaşıkcı, D., Çağıltay, K., Karakuş, T., Kurşun, E., Ogan, C., (2014). “*Türkiye ve Avrupa'daki çocukların İnternet alışkanlıkları ve güvenli İnternet kullanımı.*”Eğitim ve Bilim. 39: 230-243.
- Koç, M., Karabatak, M. (2011). “*Sosyal Ağların Öğrenciler Üzerindeki Etkisinin Veri Madenciliği Kullanılarak İncelenmesi.*” 5th International

Computer & Instructional Technologies Symposium, 22-24 September, Fırat University, Elazığ.

- Kuss DJ, Griffiths MD, Binder JF., (2013). “*Internet addiction in students: Prevalence and risk factors. Comput Hum Behavior.*” 29(3):959-966.
- Landers R. N., Lounsbury J. W. (2006). “*An investigation of Big Five and narrow personality traits in relation to Internet usage.*” Computers in Human Behavior. 22: 283–293.
- MEB (2017). “*Ortaöğretim Kurumları Yönetmeliği.*” Erişim tarihi 29.12.2018 https://ogm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar
- Öztürk, Ö., Odabaşıoğlu, G., Eraslan, D., Genç, Y., Kalyoncu, Ö.A., (2007). “*İnternet Bağımlılığı: Kliniği ve Tedavisi*”, Bağımlılık Dergisi. 8 (1): 36-41.
- Sağbaş, E., A., Ballı, S., Şen, F., (2016). “*Sosyal Medya ve Gençler Üzerindeki Etkileri.*” Uluslararası Gençlik Araştırmaları Kongresi Bildiri Kitabı. 153-163.
- Şahin, C., (2018). “*Social Media Addiction Scale - Student Form: The Reliability and Validity Study.*”, The Turkish Online Journal of Educational Technology – January 2018, 17 :1.
- Taşçı, E. (2010). “*Sosyal Medya Yerel Yönetimlere Etkisi ve Katkısı: Belediye 2.0.*”, Türkiye Bilişim Derneği Bilişim Kültürü Dergisi, (126): 73-75.
- Tsitsika A, Critselis E, Louizou A, Janikian M, Freskou A, Marangou E, Kormas G, Kafetzis D., (2011). “*Determinants of Internet addiction among adolescents: a case-control study.*”, Scientific World Journal. 11: 866-874

LİSE ÖĞRENCİLERİNİN SİBER ZORBALIĞI VE SİBER MAĞDURİYETİ ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA

Tuğba TUĞ KAROĞLU¹

Murat ÇILGIN²

1. (Dr); Milli Eğitim Bakanlığı, İpekyolu İMKB Fen Lisesi, Van, Türkiye, tugkaroglu@hotmail.com

2. Milli Eğitim Bakanlığı, İpekyolu İMKB Fen Lisesi, Van, Türkiye

Öz: Son yıllarda cep telefonu, bilgisayar ve internetin kullanımının artmasıyla "siber zorbalık" olarak tanımlanan kaba ve küfürlü konuşmaların, tehdit, taciz ve negatif yorumların, izinsiz fotoğraf paylaşımı gibi eylemler ve "siber mağduriyet" olarak tanımlanan birey ya da grubunun teknik veya ilişkisel tarzda zarar verici davranışlara maruz kalması ve bu davranışlardan dolayı maddi ya da manevi olarak mağduriyet yaşaması durumları sıkça karşımıza çıkmaktadır. Gelişen teknolojinin bir getirisi olarak bireylerin özellikle de gençlerin sosyal iletişimi de farklılaşmıştır. Özellikle lise çağındaki gençlerin internet, cep telefonu, bilgisayar gibi teknolojik aletlere sahip olması ve bu araçları neredeyse sınırsız kullanıyor olması iletişim konusunda da bazı sorunlara yol açmaktadır. Buradan hareketle betimsel araştırma yöntemi kullanılan bu çalışmada, lise öğrencilerinin okul türleri, sınıf düzeyleri ve cinsiyetleri ile "siber zorbalık" ve "siber mağduriyet" düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışmada veri toplama aracı olarak anket kullanılmıştır. Siber Zorbalık Ölçeği-Ergen Formu (Arıca vd, 2012) ile Siber Mağduriyet Ölçeği- Ergen Formu (Arıca vd, 2012) uygulanmıştır. Araştırmanın örneklemini Van ili İpekyolu ilçesinde bulunan ve interneti daha sık ve yoğun olarak kullanıldığı düşünülen Fen Lisesi, Anadolu Lisesi, Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi ve Anadolu İmam Hatip Lisesi olmak üzere dört farklı okul türünden ortaöğretim kurumu ve bu kurumlarda okuyan her kademedeki kız ve erkek öğrencilerden oluşturulmuştur. Elde edilen veriler SPSS 24.0 istatistik paket programı kullanılarak "t-testi" ve "Tek Yönlü Anova" yöntemleri ile analiz edilmiştir. Araştırma sonuçları incelendiğinde "Siber Zorbalık" ile okul türleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Ancak "Siber Mağduriyet" ile okul türleri arasında anlamlı bir fark olduğu görülmüştür. "Siber Mağduriyet" düzeyi ile okul türleri arasındaki ilişki incelendiğinde Fen Lisesi öğrencilerinin diğer okul türlerindeki öğrencilere göre en çok Siber Mağduriyet yaşayan öğrenciler olduğu görülmüştür. Sınıf seviyelerine göre inceleme yapıldığında ise Siber zorbalığın ve siber mağduriyetin sınıf seviyesi düştükçe daha yaygın olduğu dikkat çekici olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Siber Zorbalık, Siber Mağduriyet, İnternet.

GİRİŞ:

Teknolojide yaşanan gelişmeler bilgi ve iletişim teknolojilerinin yayılımını da beraberinde getirmektedir. "Teknoloji çağı" olarak

adlandırılan çağımızda cep telefonu ve internetin kullanımı her geçen gün artmakta ve yaşamın vazgeçilmez bir unsuru haline getirmektedir (Soydaş 2011). Bütün dünyada olduğu gibi ülkemizde de son yıllarda internet kullanma oranı giderek artmıştır. Bugün bakıldığında internet ve bilgi teknolojilerine rahatlıkla ulaşılabilir. Bu imkân, çağımızın gereği olarak yetişkinlerde olduğundan daha fazla gençlerde mevcuttur. Teknolojinin yararları kadar zararlarının olduğu da bilinmektedir. Dolayısıyla, teknoloji anlamında imkânların üst düzeyde olması beraberinde bazı sorunları da getirmektedir. İnternet, bilgisayar, cep telefonu gibi imkânlarla sahip olmak ve bu araçların neredeyse sınırsız olarak kullanılması ve denetlenememesi özellikle de gençlerde bir takım bağımlılıklara sebep olmaktadır. Kuşkusuz gelişen teknolojinin eğitime olan katkısı tartışılmaz seviyededir.

Zorbalık; daha güçlü olan bir kişinin güçsüz olan bir kişiye karşı bilinçli ve kasıtlı olarak yaptığı zihinsel, fiziksel veya psikolojik zarar verme amacı güden sözel ya da fiili baskıdır. Zorbalığın okullarda, öğrenciler arasında ortaya çıkan türü ise akran zorbalığıdır ve akran zorbalığı okul dışından ziyade daha çok okul içinde meydana gelen bir davranıştır (Gürhan, 2017). Bunların yanı sıra, kullanıcılara birçok fırsat sunan internet teknolojileri aynı zamanda mahremiyet kaybı, kimliğini gizleyerek güvenlik sorunlarına neden olacak bazı riskleri beraberinde getirmiştir. Bu risklerden biri de sanal zorbalık olarak adlandırılan siber zorbalıktır. Siber zorbalık; cep telefonu, bilgisayar ve buna benzer iletişim araçları ile kasıtlı bir biçimde bireye ya da bir gruba yönelik zarar vermeyi amaçlayan bir davranış şeklinde tanımlanabilir (Arıcak, 2011; Belsey, 2007; Hinduja ve Patching, 2009; Li, 2006; Yaman vd, 2011). Bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişimi ve bunun kötü amaçlı kullanımıyla birlikte araştırmacılar tarafından artık zorbalığın yeni bir formuyla, siber zorbalıkla ortaya çıktığı gözlenmektedir. Günümüzde akran zorbalığından daha fazla dikkat çekmeye başlayan siber zorbalık, bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanarak kasıtlı olarak maddi ve manevi başkasına zarar vermeyi, psikolojik olarak kişiyi etkilemeyi içeren yeni bir şiddet türü olarak karşımıza çıkmaktadır.

Okullarda gerçekleştirilen zorbalık davranışları eğitimcilerin denetimiyle çerçevelenirken siber zorbalık, yaşanan mağduriyeti okul dışına taşımaktadır. Bu şekilde zorbalık zaman ve mekândan bağımsız bir biçimde devam etmektedir. Bu da siber mağduriyet durumunu ortaya çıkarmaktadır. Siber mağduriyet, bireyin bilgi ve iletişim teknolojileri araçları kullanımı ile zarar verici davranışlara maruz kalması sonucu bu davranışlardan ötürü maddi veya manevi olarak mağduriyet yaşaması durumudur (Arıcak vd, 2012).

Zorbalık davranışı sergileyen öğrenciler genel olarak zorba, mağdur ve zorba/mağdur olarak üç gruba ayrılır (Demirbağ vd, 2011; Boulton ve

Smith, 1994; Pişkin, 2002). Zorbalığı başlatan, zarar veren ve kendisi herhangi bir zorbalık yaşamayan kişiler “zorba” olarak tanımlanır. Zorbanın fiziksel ve psikolojik saldırgan davranışlarına tekrarlı olarak maruz kalan ve kendini savunmasız ve güçsüz gördüğü için bir karşılıklıta bulunmayan kişiler “mağdur” olarak tanımlanırken kimi zaman zorba davranışlar sergileyip kimi zaman da zorbalığa maruz kalan kişiler de zorba/mağdur olarak tanımlanır (Bulgurcu, 2011).

Bu çalışmada lise öğrencilerinin siber zorbalık yapımları ile siber mağduriyet yaşamaları arasındaki ilişki cinsiyet, sınıf, okul türü bağlamında incelenmiştir. Lise öğrencilerinin siber mağduriyet düzeylerinin ne ölçüde olduğu ve siber zorbalık ile siber mağduriyet düzeyleri arasındaki ilişki düzeyleri araştırılmıştır.

YÖNTEM

Betimsel araştırma yöntemi kullanılan bu çalışmada, öğrencilerin okul türleri, sınıf düzeyleri ve cinsiyetleri ile siber zorbalık düzeyleri ve siber mağduriyet düzeyleri arasındaki ilişki incelenmiştir. Bu incelemede veri toplama aracı olarak anket kullanılmıştır. Bu anketler 24’er maddeden oluşan Siber Zorbalık Ölçeği – Ergen Formu (Arıca vd, 2012) ile Siber Mağduriyet Ölçeği – Ergen Formu (Arıca vd, 2012)’dur. Siber Zorbalık Ölçeği – Ergen Formundan alınacak en düşük puan 24 iken en yüksek puan da 96’dır. Siber Zorbalık Ölçeğinden 36 ve üstü puan alan katılımcılar “Siber zorba olmaya meyilli” olarak kabul edilmiştir. Siber Mağduriyet Ölçeği – Ergen Formundan alınacak en düşük puan 24 iken en yüksek puan da 48’dir. Siber Mağduriyet Ölçeği – Ergen Formundan 36 ve üstü puan alan katılımcılar “Siber mağdur” olarak kabul edilmiştir. Ankette aynı zamanda öğrencilerin cinsiyet, okul türü ve sınıf düzeyleri de sorulmuştur. Anketlerden elde edilen veriler bilgisayar ortamında SPSS 24.0 istatistik paket programı aracılığıyla ve Microsoft Office Excel 2010 programı kullanılarak analiz edilmiştir. Analiz için istatistiksel yöntem olarak “t-Testi” ve “Tek Yönlü ANOVA” testi uygulanmıştır.

Araştırmanın örneklemini Van ili İpekyolu ilçesinde bulunan ve interneti daha sık ve yoğun kullanan öğrencilerin bulunduğu düşünülen, her okul türünden bir lise olmak üzere, Fen Lisesi, Anadolu Lisesi, Mesleki Ve Teknik Anadolu Lisesi ile Anadolu İmam Hatip Lisesinden oluşan dört farklı tür ortaöğretim kurumu ve bu kurumlarda öğrenimine devam eden ve her kademededen kız ve erkek öğrenciler oluşturmaktadır. Ölçekler araştırmacılar tarafından örneklem grubuna elden dağıtılmıştır. Ölçekler ilgili bölüm öğrencilerine ortak sayıda dağıtılmamış, interneti günlük hayatında sık ve daha yoğun kullandığını ifade eden öğrencilere dağıtılmıştır. Araştırmaya adı geçen okullardan her birinden ve her kademesinden toplamda 401 öğrenci dâhil edilmiştir.

BULGULAR

Yapılan araştırmalar ve uygulanan anket formlarının analizleri sonucunda, farklı okul türlerinden öğrencinin katıldığı çalışmada yer alan 401 katılımcının 109'unun "Siber Zorba Olmaya Meyilli" oldukları ortaya çıkmıştır. Diğer bir analizde de yine aynı katılımcılardan 339'unun "Siber Mağdur" olduğu anlaşılmaktadır. Araştırmaya katılanların %44'ü erkek öğrenci, %56'sının kız öğrencidir.

Tablo 1: Araştırmaya katılan öğrencilerin sınıflarına göre dağılımları

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Dokuz	183	45,6	45,6	45,6
	On	58	14,5	14,5	60,1
	Onbir	110	27,4	27,4	87,5
	Oniki	50	12,5	12,5	100,0
	Total	401	100,0	100,0	

Araştırmaya katılan öğrencilerin 183'ü (%45) dokuzuncu sınıf, 58'i (%14) onuncu sınıf, 110'u (%27) on birinci sınıf ve 50'si (%12) on ikinci sınıf öğrencilerinden oluşmaktadır (Tablo 1).

Tablo 2: Araştırmaya katılan öğrencilerin okul türlerine göre dağılımları

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Fen Lisesi	108	26,9	26,9	26,9
	Anadolu Lisesi	97	24,2	24,2	51,1
	Meslek Lisesi	106	26,4	26,4	77,6
	İmam HatipLisesi	90	22,4	22,4	100,0
	Total	401	100,0	100,0	

Araştırmaya Fen Lisesi'nden 108 (% 26), Anadolu Lisesi'nden 97 (% 24), Meslek Lisesi'nden 106 (% 26) ve İmam Hatip Lisesi'nden 90 (% 22) öğrenci katılmıştır (Tablo 2).

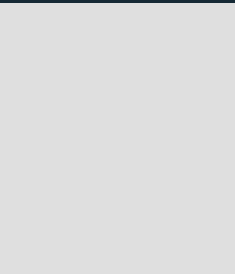
Siber Zorbalık ve Siber Mağduriyet ile Cinsiyet Arasındaki İlişisine bakmak için yapılan t-Testine göre Siber Zorbalık ile cinsiyet arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Ancak Siber Mağduriyet ile cinsiyet arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur.

Tablo 3: Sınıf Seviyeleri İle Siber Zorbalık ve Siber Mağduriyet Arasındaki İlişki Tek Yönlü Anova Testi

		N	Mean	Std. Deviation	Std. Error
siber_zor_ort	dokuz	183	1,4688	,62922	,04651
	on	58	1,5093	,62195	,08167
	onbir	110	1,1909	,30931	,02949
	oniki	50	1,4258	,50971	,07208
	Total	401	1,3931	,55598	,02776
siber_mag_ort	dokuz	183	1,8789	,31896	,02358
	on	58	1,7644	,26953	,03539
	onbir	110	1,8152	,25124	,02395
	oniki	50	1,8242	,29872	,04225
	Total	401	1,8380	,29410	,01469

Dependent Variable	(I) sınıf	(J) sınıf	Mean Diff erence (I-J)	Std. Error	Si g.
siber_zor_ort	dokuz	on	-,04053	,08189	,960
		onbir	,27790*	,06557	,000
		oniki	,04297	,08673	,960
	on	dokuz	,04053	,08189	,960
		onbir	,31843*	,08819	,002
		oniki	,08351	,10488	,856
	onbir	dokuz	-,27790*	,06557	,000
		on	-,31843*	,08819	,002
		oniki	-,23492	,09270	,056
	oniki	dokuz	-,04297	,08673	,960
		on	-,08351	,10488	,856
		onbir	,23492	,09270	,056
siber_mag_ort	dokuz	on	,11450*	,04404	,047
		onbir	,06372	,03526	,271
		oniki	,05470	,04664	,644
	on	dokuz	-,11450*	,04404	,047
		onbir	-,05078	,04743	,708
		oniki	-,05980	,05640	,714
	onbir	dokuz	-,06372	,03526	,271

		on	,05078	,04743	,708
		oniki	-,00902	,04985	,998
	oniki	dokuz	-,05470	,04664	,644
		on	,05980	,05640	,714
		onbir	,00902	,04985	,998

		N	Me an	Std. Deviation	Std. Error
siber_zor_ort	fen lisesi	108	1,3843	,52015	,05005
	anadolulisesi	97	1,4863	,53345	,05416
	mesleklisesi	106	1,3027	,58758	,05707
	imamhatiplisesi	90	1,4097	,57462	,06057
	Total	401	1,3931	,55598	,02776
siber_mag_ort	fen lisesi	108	1,8819	,40867	,03932
	anadolulisesi	97	1,7672	,25977	,02638
	mesleklisesi	106	1,8664	,19777	,01921
	imamhatiplisesi	90	1,8282	,24526	,02585
	Total	401	1,8380	,29410	,01469

Dependent Variable	(I) okulturu	(J) okulturu	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.
siber_zor_ort	fen lisesi	anadolulisesi	-,10200	,07752	,553
		mesleklisesi	,08159	,07576	,704

		imamhatip lisesi	-,02546	,07909	,988
	anadolulisesi	fen lisesi	,10200	,07752	,553
		mesleklis esi	,18358	,07786	,087
		imamhatip lisesi	,07653	,08110	,781
	mesleklisesi	fen lisesi	-,08159	,07576	,704
		anadoluli sesi	-,18358	,07786	,087
		imamhatip lisesi	-,10705	,07943	,533
	imamhاتيپlis esi	fen lisesi	,02546	,07909	,988
		anadoluli sesi	-,07653	,08110	,781
		mesleklis esi	,10705	,07943	,533
siber_mag_o rt	fen lisesi	anadoluli sesi	,11476*	,04082	,027
		mesleklis esi	,01559	,03990	,980
		imamhatip lisesi	,05370	,04165	,570
	anadolulisesi	fen lisesi	-,11476*	,04082	,027
		mesleklis esi	-,09917	,04100	,075

Sınıf seviyeleri ile Siber Zorbalık arasındaki ilişkiye bakıldığında dokuzuncu sınıflar ile on birinci sınıflar arasında ve onuncu sınıflarla on birinci sınıflar arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Ortalamalara

bakıldığında ise dokuzuncu sınıfların ortalaması 1.46, onuncu sınıfların ortalaması 1.50 ve on birinci sınıfların ortalaması 1.19 olarak görülmektedir. Sınıf seviyeleri ile Siber Mağduriyet arasındaki ilişkiye bakıldığında dokuzuncu sınıflarla onuncu sınıflar arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanmıştır. Ortalamalar incelendiğinde ise dokuzuncu sınıfların 1.87 ve onuncu sınıfların da 1.76 ortalamaya sahip olduğu görülmektedir. Sınıf seviyeleri ile Siber Zorbalık arasındaki ilişkiye bakıldığında ise dokuzuncu sınıflar ile on birinci sınıflar arasında ve onuncu sınıflarla on birinci sınıflar arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Ortalamalara bakıldığında ise dokuzuncu sınıfların ortalaması 1.46, onuncu sınıfların ortalaması 1.50 ve on birinci sınıfların ortalaması 1.19 olarak görülmektedir. Benzer biçimde sınıf seviyeleri ile Siber Mağduriyet arasındaki ilişkiye bakıldığında dokuzuncu sınıflarla onuncu sınıflar arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanmıştır. Ortalamalar incelendiğinde ise dokuzuncu sınıfların 1.87 ve onuncu sınıfların da 1.76 ortalamaya sahip olduğu görülmektedir (Tablo 3).

Tablo 4: Okul Türü ile Siber Zorbalık ve Siber Mağduriyet Arasındaki İlişki Tek Yönlü Anova Testi

Meslek Lisesi	İmam Hatip Lisesi	-,06106	,04271	,482
	Fen Lisesi	-,01559	,03990	,980
	Anadolu Lisesi	,09917	,04100	,075
	İmam Hatip Lisesi	,03811	,04183	,799
İmam Hatip Lisesi	Fen Lisesi	-,05370	,04165	,570
	Anadolu Lisesi	,06106	,04271	,482
	Meslek Lisesi	-,03811	,04183	,799

Okul türleri ile Siber Zorbalık ve Siber Mağduriyet arasındaki ilişkiler incelendiğinde Siber Zorbalık ile okul türleri arasında herhangi bir anlamlı farklılık bulunmamıştır. Ancak Siber Mağduriyet ile okul türleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Bu farklılık Fen Lisesi ile Anadolu Lisesi öğrencileri arasında görülmektedir. Ortalamalara bakıldığında Fen Lisesi ortalaması 1.88 iken Anadolu Lisesi ortalaması 1.76 olarak belirlenmiştir (Tablo 4).

SONUÇ VE TARTIŞMA

Araştırmada ortaya çıkan verilere bakıldığında Van İli İpekyolu İlçesinde bulunan farklı türden çalışmaya katılan öğrencilerden elde edilen verilere göre, lise öğrencilerinde Siber Zorbalık görülememiş olmakla birlikte öğrencilerin buna meyilli oldukları anlaşılmaktadır. Ancak aynı katılımcıların Siber Mağduriyet seviyesinin oldukça yüksek çıkması şaşırtıcı olmuştur. Gelişen teknolojinin nimetlerinden faydalanılırken öğrenciler üzerindeki olumsuz etkisinin de giderek arttığı ve artmaya

devam edeceği ifade edilebilir.

Öğrencilerin cinsiyeti ile Siber Zorbalık arasında anlamlı bir farklılık bulunmamakta ancak, Siber Mağduriyet ve cinsiyet arasında anlamlı bir farklılık görülmektedir. Ortalamalara göre erkek öğrencilerin araştırmadaki sayısı daha az olmasında rağmen Siber Mağduriyet düzeyinin daha yüksek çıktığı görülmüştür. Buradan erkek öğrencilerin sanal ortamlarda veya interneti kullanırken daha çok mağdur olduğu anlamı çıkarılabilir. Erkek öğrencilerin kız öğrencilere oranla daha çok interneti kullandığı ve dolayısıyla mağduriyete daha çok maruz kaldığı varsayımı da yapılabilir (Tablo 3).

Siber zorba olmaya en yüksek ortalamaya sahip olan onuncu sınıfların, dokuz ve on birinci sınıflara oranla daha meyilli olduğu anlaşılmaktadır. Onuncu sınıfları çok yakın ortalama ile dokuzuncu sınıflar takip etmektedir. Ardından on birinci sınıflar gelmekte ve en düşük ortalamaya ise on ikinci sınıflar sahiptir. Dolayısıyla Siber Zorbalığın alt sınıflarda daha belirgin olarak ortaya çıktığı söylenebilir. Ve bu gidişatin artarak devam edeceği öngörülebilir. Ancak Siber Mağduriyet düzeyine bakıldığında dokuzuncu sınıf öğrencilerinin en yüksek seviyeye sahip olduğu görülmektedir. Burada mağduriyetin düşük sınıflarda daha fazla olduğu görülmekte ve yine alt sınıfların siber zorbalıktan, gerçek hayattaki zorbalıkta olduğu gibi daha çok etkilendikleri söylenebilir.

Okul türleri ile Siber Zorbalık arasında herhangi anlamlı bir farklılık bulunmadığı için Siber Zorbalığın belli bir okul türünde daha yaygın olduğu da tam olarak söylenemez. Ortalamalara bakıldığında da birbirine yakın değerler elde edilmiştir.

Siber Mağduriyet düzeyi ile okul türü ilişkisine bakıldığında ise Fen Lisesi ile Anadolu Lisesi öğrencileri arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Ortalamalara bakıldığında Fen Lisesi öğrencilerinin ortalamaları daha yüksek çıkmıştır. Dolayısıyla Fen Lisesi öğrencileri en çok Siber Mağduriyet yaşayan öğrenciler olarak karşımıza çıkmaktadır. İkinci sırada Anadolu İmam Hatip Lisesi öğrencileri, üçüncü sırada Anadolu Lisesi öğrencileri ve son olarak da Meslek Lisesi öğrencileri gelmektedir. Akademik başarının yüksek olduğu liselerde Siber Mağduriyet oranının daha fazla olduğu kanısı çıkarılabilir.

Sonuç olarak, internet teknolojilerinin gelişmesi ve bu imkânlarla ulaşma kolaylığı en çok çocuk, ergen ve gençleri tehdit etmekte olup zorbalığın sanal ya da internet ortamındaki karşılığı olan “Siber Zorbalık” ve “Siber Mağduriyet” kavramlarının daha fazla irdelenmesi gerektiği neticesine varılmaktadır.

KAYNAKLAR:

- Arıcak, O. T. (2011). "Siber Zorbalık: Gençlerimizi bekleyen yeni tehlike.", Kariyer Penceresi, 6, 10–11.
- Arıcak, O. T., Tanrıkulu, T., Kınay, H. (2012). "Siber Mağduriyet Ölçeği'nin İlk Psikometrik Bulguları." Akdeniz Eğitim Araştırmaları Dergisi, 1., ss.1-6.
- Arıcak, O. T., Tanrıkulu, T., Kınay, H. (2012-1). "Siber Zorbalık Ölçeği'nin İlk Psikometrik Bulguları." Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi. 17.,Ss. 101-114.
- Belsey, B. (2007). "Cyberbullying: A real and growing threat." ATA Magazine, 88 (1), 14–21.
- Boulton, M.J. & Smith, P.K. (1994). "Bully/victim problems in middle school children: stability, self-perceived competence, peerperceptions and peer acceptance." British Journal of DevelopmentalPsychology, 12, 315–329.
- Bulgurcu, S. (2011). "İstanbul ilinde bir ilköğretim okulunda 6–8. sınıflarda akran zorbalığı sıklığının araştırılması." Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul
- Demirbağ -Bolat, S., Şahin, R., & Baloğlu, M. (2011). "Aile içi şiddet ve okul zorbalığı." Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi. 2, 147–162.
- Gürhan, N. (2017). "Her Yönü ile Akran Zorbalığı", Türkiye Klinikleri J PsychiatrNurs-Special Topics 2017;3(2):175-81
- Li, Q. (2006). "Cyberbullying in schools: A research of genderdifferences.", School Psychology International, 27,157–170.
- Pişkin, M. (2002). "Okul zorbalığı: Tanımı, türleri, ilişkili olduğu faktörler ve alınabilecek önlemler.", Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri/EducationalSciences. Theory&Practice, 2(2), 531–562.
- Soydaş D. K. (2011). "Ergenlerde Ebeveyn İzlemesi, Sanal Zorbalık ve Yaşam Doyumu Arasındaki İlişkilerin Cinsiyete Göre İncelenmesi." Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2011.
- Hinduja, S.,&Patchin, J.W. (2009). "Bullying beyond the schoolyard: Preventing and responding to cyber bullying." California: Carwin Pres.
- Yaman, E., Eroğlu, Y. & Peker, A. (2011). "Başa çıkma stratejileriyle okul zorbalığı ve siber zorbalık." Kaknüs Psikoloji. İstanbul.

TÜRKİYE’DE EĞİTİMİN GELECEĞİ: ÜNİVERSİTE KONTENJANLARI VE DEMOGRAFİK EĞİLİMLER BAĞLAMINDA SOSYOLOJİK BİR ANALİZ

The Future of Education in Turkey: A Sociological Analysis in the Context of University Quotas and Demographic Trends

Fatih ARSLAN

(Doç. Dr.); Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, Sivas-Türkiye, arslan4381@gmail.com

Öz: Ülkemizde, hemen her lise mezununun üniversite eğitimi alması yönündeki talep geçmişten günümüze artış göstermiştir. Bu doğrultuda ülkemizde üniversite sayısı ve üniversitelerin öğrenci kontenjanları yıldan yıla artmıştır. Üniversite sayısının ve bölümlerin öğrenci kontenjanlarının hızla artması beraberinde nitelik ile ilgili tartışmaları getirmişse de artış eğiliminde günümüz için bir yavaşlama görülmemektedir. Üniversitelerin lisans programlarındaki arz her yıl artarken, talep son yıllarda bariz bir şekilde azalmaya başlamış ve doluluk oranları düşüş göstermiştir. Ülkemizde yükseköğretimin gelecekteki talebini öngörebilmek için demografik değişime de bakmak gerekir. Nüfusumuzun dağılımını etkileyen iki önemli faktör yaşam beklentisi ve doğum oranıdır. Ortalama yaşam beklentisi artarken, kadın başına doğum sayısı azalmaktadır. Geleceğe yönelik olarak yapılan nüfus projeksiyonları bu eğilimlerin artarak devam edeceğini göstermektedir. Çalışmamız, bu minvalde, kontenjanlardaki mevcut şişkinliğin sebep olduğu kontenjan açıkları ve yaşanmakta olan demografik değişimi de hesaba katarak üniversite eğitiminin geleceğinin sosyolojik olarak değerlendirilmesine odaklanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Üniversite, Eğitim, Demografi.

Abstract: In our country, the demand for almost every high school graduate to get university education has increased from past to present. Accordingly, the number of universities in our country and their student quotas have increased year by year. Although the rapid increase in the number of universities and student quotas of departments have brought with them the discussions about qualifications, there is no slowdown in the upward trend for today. While the supply of universities' undergraduate programs has increased year by year, demand has started to decline conspicuously in recent years and occupancy rates have declined. In order to predict the future demand of higher education in our country, it is necessary to look at the demographic change. Two important factors affecting the distribution of our population are life expectancy and birth rate. While average life expectancy is increasing, the number of births per woman is decreasing. Population projections for the future indicate that

these trends will continue to grow. In this context, our study focuses on sociological evaluation of the future of university education by taking into account the quota deficits and the demographic changes experienced by the existing fluctuations in the quotas.

Keywords: University, Education, Demography.

Giriş

Açıktır ki üniversite eğitimi, 21. Yüzyıl Türkiye’si için eskiden olduğu gibi bir ayrıcalık, yalnızca belirli sosyal ve ekonomik statüye sahip ailelerin evlatlarına açık bir imkân olarak değerlendirilemez. Ülkemizde toplumsal talep hangi sosyo-ekonomik kökenden gelinirse gelinsin, hangi muhtemel toplumsal statü hedeflenirse hedeflensin, hemen her lise mezununun üniversite eğitimi alması yönündedir.

Kaldı ki eğitim, yalnızca ülkemizde değil tüm dünyada bir toplumsal hareketlilik enstrümanı olarak işlev görmektedir. Bu bağlamda OECD’nin 2018 yılında yayımladığı eğitim ve toplumsal hareketlilik ilişkisine dair raporda eğitimin nesiller arası yukarı doğru hareketlilikle ilişkili olduğu bununla birlikte, ailelerdeki yükseköğretim düzeyleri arttıkça, nesiller arası eğitim hareketliliğinin azaldığı, ebeveynlerden herhangi birinin yükseköğretim düzeyinde eğitim almadığında, çocuklarının da bu düzeye çıkma oranlarının düştüğü, örneğin Türkiye ve İtalya’da ebeveynleri lise seviyesine ulaşmamış bir bireyin aynı seviyede kalması ve yükseköğretime başlamama olasılığının, Kanada’da ebeveynleri aynı eğitim düzeyine sahip olan kişilere göre on kat daha fazla olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır. (OECD 2018)

Türkiye ekonomisinin nüfusla orantılı olarak hatırı sayılır bir büyüklüğe sahip olmasına rağmen, bu büyüklüğün üretimden ziyade tüketimle alakalı olduğu, üretim odaklı sektörlerdense hizmet sektörünün önde bulunduğu bilinen gerçeklerdendir. Özellikle küçük ve orta ölçekli şehirlerin ekonomilerinin tüketime dayalı ve hizmet sektörü odaklı olmaları, bu şehirlerdeki üniversitelerin ve bu üniversitelerin öğrenci sayılarının giderek daha fazla önem kazanmasına neden olmuştur. “Üniversiteler, bir yandan toplumun nitelikli yeni kuşaklara duyduğu ihtiyacı karşılamalı ve aynı zamanda eğitimin kendisinin genişleyen yeniden üretimiyle de ilgilenmeli, diğer yandan, yalnızca teknik olarak kullanılabilir bilgiyi aktarmakla kalmayıp, üretmelidir de.” (Esgin ve Arslan 2012: 384) Bu minvalde, bütün şehirlerde üniversite bulunması, en küçük ilçelere dahi meslek yüksekokulları açılması gibi hususlarda, bu bölgelerin ekonomisinin canlandırılması amacı başat gerekçelerden biri haline gelmiştir. Bir dönem turizm sektörü için kullanılan “bacasız sanayi” tabiri bir süredir üniversiteler için kullanılır olmuştur.

Öğretim elemanı sayısının yetersizliği, yetişmiş öğretim elemanlarının ekserisinin taşra üniversitelerinden ya da yeni açılan üniversitelerden ziyade büyük şehirlerdeki köklü üniversitelerde yoğunlaşmış olması gibi durumlar bilinen gerçeklerdir. Bunun yanında yeni üniversitelerin bina, ekipman, kütüphane, laboratuvar ve benzeri imkanlar konusundaki yetersizlikleri de sır değildir. Ancak tüm şehirlerin halklarının daha fazla üniversite, bölüm ve öğrenci istemeleri bu sorunları gölgede bırakmış, ekonomik canlanmayı amaçlama açısından bu istek devlet politikasıyla da örtüşür hale gelmiş, “her şehre bir üniversite” söylemi siyasal popülizmin ayrılmaz bir parçasına dönüşmüştür. (Arslan 2016: 1106)

Eğitim Talebi ve Kontenjanlar

Üniversite eğitimi almaya yönelik toplumsal talep geçmişten günümüze artış göstermiştir. Bu doğrultuda ülkemizde üniversite sayısı ve üniversitelerin öğrenci kontenjanları yıldan yıla artmıştır. 1990’lı yıllara kadar bu artış yavaş seyretse de, 1990’lardan sonra hızlanmış 2000’li yıllarda ise baş döndürücü bir hal almıştır. Son on yılda açılan üniversitelerle birlikte, bu gün Türkiye’de üniversite bulunmayan şehir kalmamıştır. 1970 yılında ülkede sadece 12 üniversite var iken, günümüzde üniversite sayısı (2016 yılında kapatılmış olan 16 üniversiteye rağmen) 129 devlet üniversitesi, 73 Vakıf üniversitesi ve 5 vakıf meslek yüksekokulu olmak üzere 207’ye çıkmıştır.

YÖK verilerine göre (2019), 2018-2019 öğretim yılı itibariyle, ön lisans, lisans, yüksek lisans ve doktora düzeylerinde örgün öğretim, ikinci öğretim, uzaktan eğitim ve açık öğretim dâhil olmak üzere 7.740.502 öğrenci eğitim görmektedir. Yine aynı öğretim yılı itibariyle tüm yükseköğretim programlarında 166.225 öğretim elemanı görev yapmaktadır. Bu sayılar yaklaşık 47 öğrenciye bir öğretim elemanın düştüğünü gösterse de gerçekte üniversitelerdeki öğretim elemanı sayılarının dağılımı homojen olmadığından birçok üniversite ve bölümde bu sayı çok daha fazladır. “Öğrenci Seçme Yerleştirme Merkezi (ÖSYM) tercih kılavuzu verilerine göre 122 devlet üniversitesinden 78’inde 273 bölümde profesör doktor, doçent doktor veya doktor öğretim üyesi bulunmuyor. Akademisyensiz bölümler toplam 14 bin 421 kontenjana sahip.” (<https://www.birgun.net/haber/273-bolumde-akademisyen-yok-265267>)

Öte yandan, üniversite eğitime olan talebin yarattığı toplumsal baskı karşılığını bulmuş ve arz artışını doğurmuştur. 1980’de sınava giren öğrencilerin %9’u üniversiteye girebiliyorken, 2010 yılında bu oran %55 olmuştur. Arzdaki artışın iki temel nedeni 1985’den bu yana kurulmuş olan 73 vakıf üniversitesi ile devletin “her şehre bir üniversite” politikası olmuştur. 2005 itibarı ile toplam 77 üniversitemiz varken, bu üniversitelerin doktora programları ile yeni öğretim üyesi üretebilme

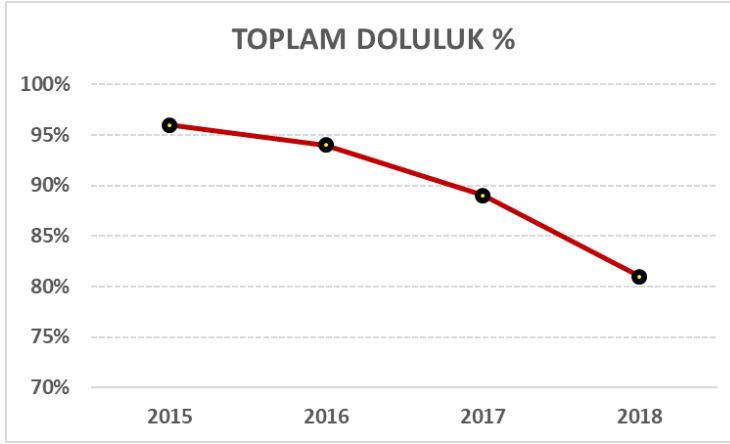
kapasitesi kat be kat aşarak sadece 5 sene içinde üniversite sayısı iki mislinden fazlasına çıkarılmıştır (<http://erhanerkut.com/egitim/yuksekogretimde-kontenjan-balonu/>). Üniversite sayısının ve bölümlerin öğrenci kontenjanlarının hızla artması beraberinde nitelik ile ilgili tartışmaları getirmişse de artış eğiliminde günümüz için bir yavaşlama görülmemektedir.

Üniversiteler söz konusu olduğunda Yükseköğretim Kurulu (YÖK) ilgili süreçlerin başat aktörü konumundadır. “1980 sonrası Türkiye yükseköğretim sistemi merkezi planlama, gözetim ve denetim kurulu olarak teşekkül etmiş kuvvetli bir merkezi karar alma organı olan Yükseköğretim Kurulu’nun (YÖK) egemenliği altında şekillenmiştir. Üniversiteye merkezi giriş sisteminin temel ilkelerinin tespiti, ölçme ve değerlendirme kuralları ve kontenjan tespiti bu kurulun yetkisindedir. Düzenleyici yetkileriyle yükseköğretimin alacağı temel yönü ve özellikle sistemin genel ölçeğini belirleyen politikaları bu kurul tayin etmiştir. Kurul farklı hükümetlerin aldığı büyüme ve yeni üniversite oluşturma kararlarının etkin icrasında da sorumlu kılınmıştır.” (Arlı 2016: 200) Akademisyenlerin karar alma mekanizmalarında aktif olduğu YÖK sistemi bugünkü tartışmalı durumun ortaya çıkmasının asıl müsebbibi görülse de siyasi iradenin aldığı popülist kararları uygulaması noktasında asıl tartışmalı hususun kurula ve genel olarak akademiye dair özgürlük ve özerklik bağlamlarında yerleştiği görülebilir.

Nihayetinde öyle bir noktaya gelinmiştir ki, arz talebin ötesine geçmiş, mevcut üniversite kontenjanları dolmamaya başlamıştır.

Lisans Programları	2015	2016	2017	2018
Devlet	99%	96%	93%	85%
Vakıf	91%	91%	81%	73%
K.K.T.C.	57%	67%	54%	45%
Diğer Ülkeler	45%	54%	43%	41%
Toplam	96%	94%	89%	81%

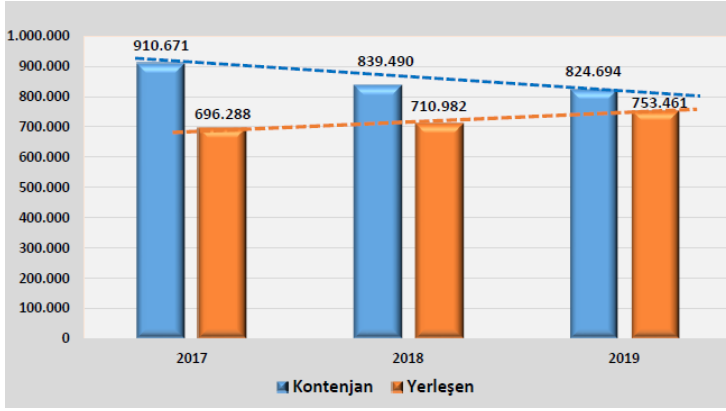
Üniversitelerin lisans programlarındaki arz her yıl artarken, talep son yıllarda bariz bir şekilde azalmaya başlamış ve doluluk oranları devlet üniversitelerinde 2015 yılında %99’dan 2018 yılında %85’e, vakıf üniversitelerinde ise 2015 yılında %91’den 2018 yılında %73’e düşmüştür. Toplam doluluk oranının sadece 3 yıl içinde 15 puan birden (%96’dan %81’e) düşmesi yükseköğretim talebinde ciddi bir değişimin yaşandığını gösteriyor. (<http://erhanerkut.com/egitim/yuksekogretimde-kontenjan-balonu/>)

Öte yandan, ÖSYM'nin açıkladığı 2019 YKS sonuç raporunda ise 2017 yılında tarihi zirve yapan üniversite kontenjanlarının 2018 ve 2019 yıllarında kademeli olarak düşürüldüğü gözlemleniyor. Bunun yanında, sınava başvuran öğrenci sayısındaki artış hızı ile kontenjanlardaki artış hızının arasındaki fark da açılmaktadır. Buna göre, 2006 ile 2019 kıyaslandığında yükseköğretime talepteki (başvuran sayısı) artış %51 iken, arzdaki (kontenjan sayısı) artış %109 olmuştur. Talep büyümesindeki düşüş ise 2019 yılında bariz hale gelmiştir. 2006 yılı baz alınarak başvuran aday sayıları değerlendirildiğinde 2017 yılında %35, 2018 yılında ise %42, 2019 yılında ise %51 oranında artış olmuştur. 2018 yılı başvuru sayıları ile 2019 yılı kıyaslandığında ise 2019 yılında yükseköğretime başvuruda % 6.1 oranında artış olmuştur. (https://www.yok.gov.tr/HaberBelgeleri/Haber%20%C4%B0%C3%A7erisindeki%20Belgeler/Dosyalar/2019/yks_2019_sonuc_raporu.pdf)

	2006	2017	2018	2019
ÖSYS'ye Başvuran Aday Sayıları	1.678.383	2.265.844	2.381.412	2.528.031
Önlisans Programlarının Kontenjanları	202.027	436.904	354.859	376.940
Lisans Programlarının Kontenjanları	200.128	473.767	484.631	447.754
Toplam (Örgün) Kontenjan Sayısı	402.155	910.671	839.490	824.694

Üniversitelerin lisans programlarındaki arz her yıl artarken, talep son yıllarda bariz bir şekilde azalmaya başlamış ve doluluk oranları devlet üniversitelerinde 2015 yılında %99'dan 2018 yılında %85'e, vakıf üniversitelerinde ise 2015 yılında %91'den 2018 yılında %73'e düşmüştür. 2019 yılında ise durum farklılaşmış kontenjan boşluklarına YÖK tarafından müdahale edilmiş, 2018'de toplam %84,69 olan doluluk oranı bu müdahale ile %91.36'ya yükselmiştir.

Bu artışın nedenlerine baktığımızda, toplam kontenjan 36.877 azaltıldığını ve 14.642 daha fazla öğrenci yerleşmiş olduğunu görüyoruz. Doluluk oranının artmasında temel neden kontenjanların azaltılmış olmasıdır.

	2015		2016		2017		2018		2019	
Lisans	Kontenjan	Boşluk	Kontenjan	Boşluk	Kontenjan	Boşluk	Kontenjan	Boşluk	Kontenjan	Boşluk
Devlet	340,197	1%	358,880	4%	373,642	7%	384,448	15%	354,985	6%
Vakıf	79,959	9%	75,390	9%	83,536	19%	85,722	27%	81,526	15%
K.K.T.C.	14,278	43%	12,958	33%	14,890	46%	13,038	55%	10,112	41%
Diğer Ülke	2,050	55%	1,790	46%	1,699	57%	1,423	59%	1,131	55%
Toplam	436,484	4%	449,018	6%	473,767	11%	484,631	19%	447,754	9%

	2015		2016		2017		2018		2019	
Önlisans	Kontenjan	Boşluk	Kontenjan	Boşluk	Kontenjan	Boşluk	Kontenjan	Boşluk	Kontenjan	Boşluk
Devlet	308,584	3%	319,816	7%	346,068	37%	279,231	8%	298,220	6%
Vakıf	74,006	11%	78,154	15%	85,295	39%	70,785	20%	74,735	16%
K.K.T.C.	4,565	42%	5,308	37%	5,441	50%	4,763	51%	3,905	48%
Diğer Ülke	100	15%	100	26%	100	46%	80	0%	80	0%
Toplam	387,255	5%	403,378	9%	436,904	37%	354,859	11%	376,940	9%

Anlaşılan kontenjan belirleme algoritması şöyle çalışıyor: Doluluk oranı %85'in üzerinde ise bir önceki senenin kontenjanını biraz (önlisansa %4-%9, lisansta %2-%6 arası) artır. Doluluk oranı %85'in altında düşerse bir önceki senenin kontenjanını bir miktar (önlisansa %15-20 arası, lisansta %5-%10 arası) azalt. Oldukça tipik bir miyopik (sadece bir yıl geriye bakan) bir algoritma. Bu mehter adımları ile 2019'da geldiğimiz nokta 2015'tekinin

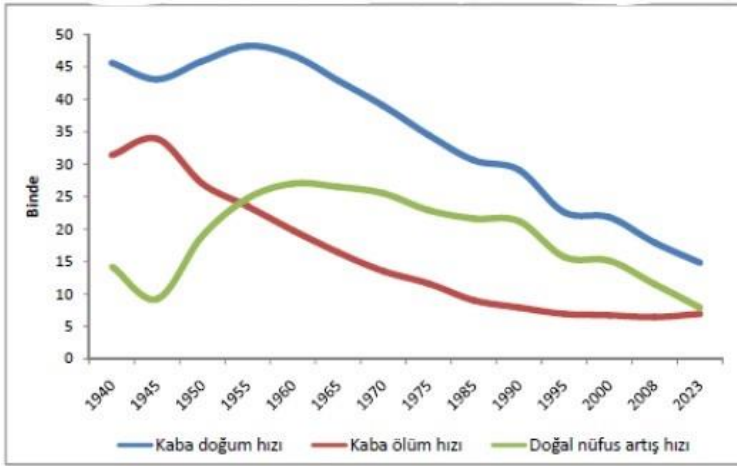
aynısı! (<https://medium.com/@ErhanErkut/kontenjanlar%C4%B1-y%C3%B6netmek-5b9db8c1f8e5>) Ancak, mevcut durum daha kalıcı tedbirler ve daha uzun süreli planlama gerektirmektedir.

Demografik Eğilimler

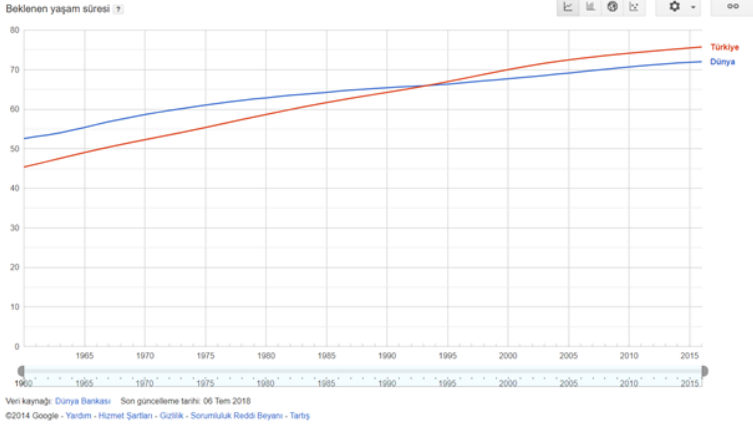
Ülkemizde her alandaki büyüme ve genişleme eğiliminin arkasında dinamik nüfus yapımız ve genç nüfusun fazlalığına dair kanaat bulunmaktadır. Özellikle eğitim alanındaki kararlar ve hamleler nüfus hesaba katılmaksızın anlamsızdır.

Dolayısıyla ülkemizin mevcut nüfus yapısı ve demografik eğilimleri eğitim planlaması açısından büyük önem taşımaktadır. Doğumlar, ölümler ve göç, demografinin temel parametreleridir. Türkiye nüfus hareketliliği açısından dinamik bir ülkedir. Türkiye nüfusu 31 Aralık 2018 tarihi itibarıyla 82 milyon 3 bin 882 kişi oldu. Türkiye'nin yıllık nüfus artış hızı, %14,7 olarak gerçekleşti. Yıllık nüfus artış hızı 2015 yılında %13,5, 2016 yılında %12,4, 2017 yılında ise %12,4 olarak gerçekleşmişti. Ülkemizde 2016 yılında 31,4, 2017 yılında 31,7 olan ortalama yaş, 2018 yılında önceki yıla göre artış göstererek 32 oldu. Ülkemizde çocuk nüfus verilerine göre; 0-4 yaş grubunda 6.484.986 çocuk, 0-19 yaş grubunda 25.608.596 çocuk vardır. Canlı doğan bebek sayısı revize edilen 2015 yılı verisine göre 1 milyon 333 bin 329 iken 2016 yılında 1 milyon 309 bin 771 oldu. (<https://www.tuseb.gov.tr/enstitu/tacese/n-fus-verileri>)

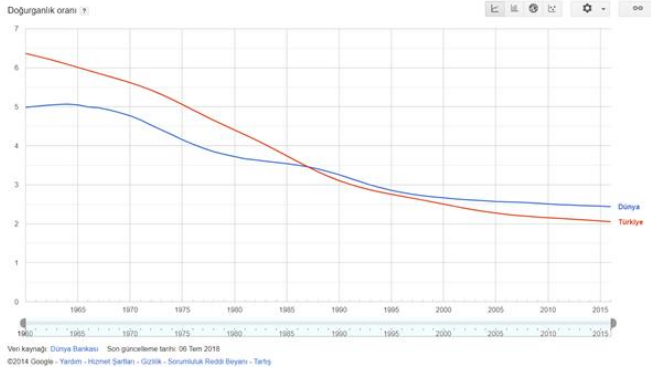
Ülkemize ilişkin her türlü toplumsal analizin bir noktada genç ve dinamik bir nüfusa sahip oluşumuza değindiği bilinmektedir. Fakat göstereleler bu ezberin artık bozulması gerektiğini gösteriyor. Ortanca yaşın 32 olduğu ve giderek yaşlandığı bir ülkede nüfusun yaşlanması olgusu artık apaçık bir gerçeklik olarak karşımızda durmaktadır.

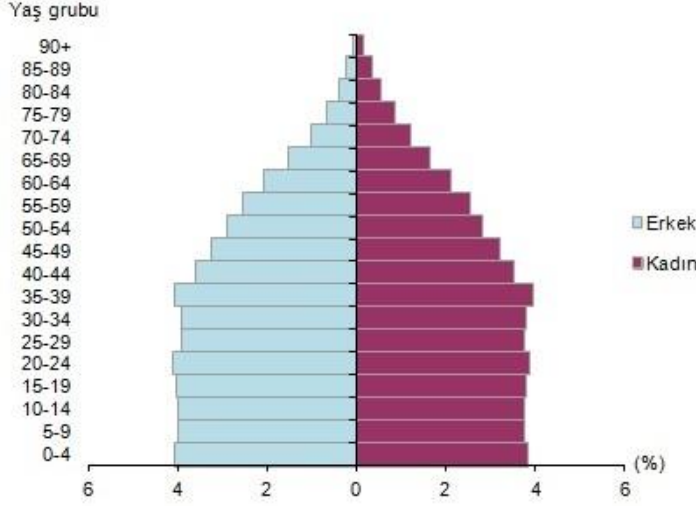
Görüldüğü üzere hem kaba doğum hızı hem kaba ölüm hızı ve dolayısıyla doğal nüfus artış hızı düşme eğilimindedir. Bunun iki temel nedeni var. (<https://medium.com/@ErhanErkut/ya%C5%9Flanan-t%C3%BCrkiye-735bdfaa78a7>) Birinci sırada 1960 yılında ortalama yaşam süresine dair beklentinin 45 iken 2015 yılında 78'e çıkmış olması ve bu yönde eğilimin artarak devam ediyor oluşu.

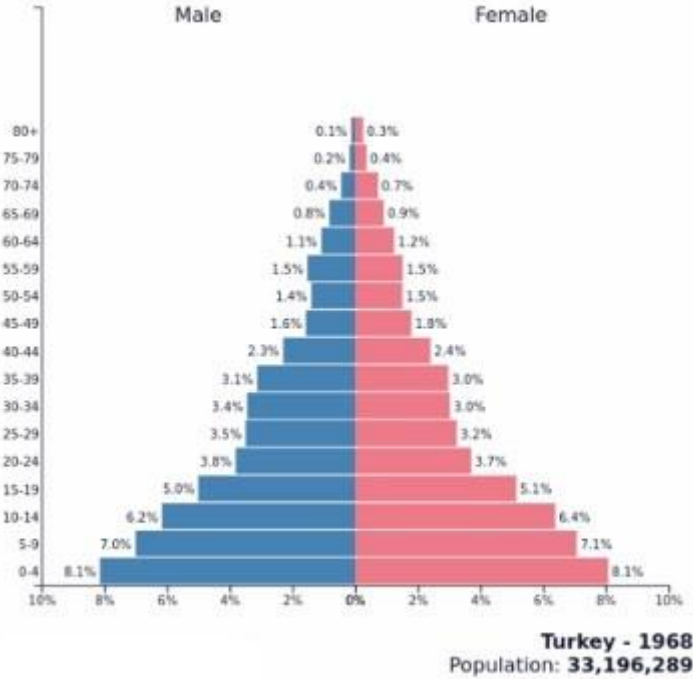
İkinci temel neden olarak da doğurganlık oranlarındaki düşüşü gösterebiliriz. Kadın başına doğurganlık oranı 1960 yılında 6,37 çocuk iken 2015 yılında bu oran 2,07 çocuğa düşmüştür.

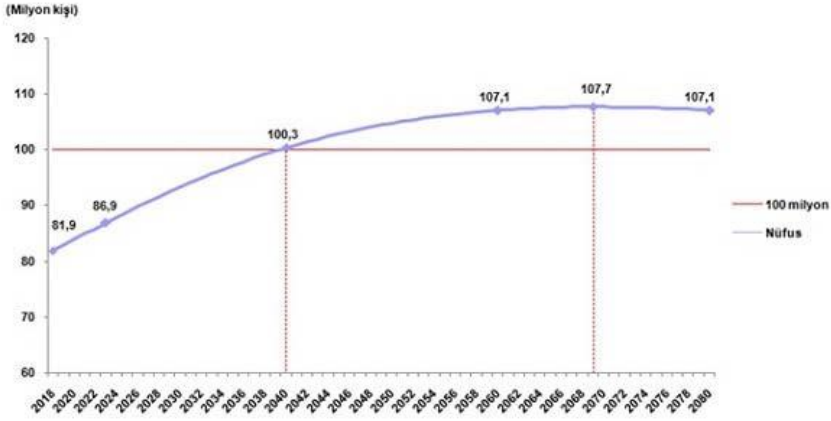
Geleceğe yönelik olarak yapılan nüfus projeksiyonları bu eğilimlerin artarak devam edeceğini göstermektedir. Örneğin 0-4 yaş nüfusu önümüzdeki 50 yıl içinde %30 azalacağı öngörülmekte.

2018 yılı verilerine göre ülkemizin nüfus piramidi tabloda görüldüğü şekildedir. Oysa bu piramit 1968 yılında şu şekildeydi.

Görüldüğü üzere nüfusumuzun yaşlanması apaçık bir olgu olarak karşımızda durmaktadır. TÜİK'in 2018-2080 nüfus projeksiyonuna (https://www.tuseb.gov.tr/enstitu/tacese/yuklemeler/istatistik/nufus_proje_ksiyonlari_2018_2080.pdf) göre Türkiye nüfusunun 2040 yılında 100 milyonu geçmesi beklenmektedir.

Demografik göstergelerdeki mevcut eğilimler devam ettiği takdirde, Türkiye nüfusunun, 2023 yılında 86 milyon 907 bin 367 kişiye, 2040 yılında ise 100 milyon 331 bin 233 kişiye ulaşması beklenmektedir. Nüfusumuz 2069 yılına kadar artarak 107 milyon 664 bin 79 kişiyle en yüksek değerine ulaşacaktır. Bu yıldan itibaren azalışa geçmesi öngörülen ülke nüfusu 2080 yılında 107 milyon 100 bin 904 kişi olacaktır. Öte yandan, Ülkemizin nüfusu yaşlanmaya devam edecektir.

Yıl	Toplam	0-14	15-64	65+	Oran (%)		
					0-14	15-64	65+
2018	81 867 223	19 203 792	55 500 077	7 163 354	23,5	67,8	8,7
2023	86 907 367	19 601 384	58 438 033	8 867 951	22,6	67,2	10,2
2040	100 331 233	19 333 893	64 623 369	16 373 971	19,3	64,4	16,3
2060	107 095 998	18 126 086	64 727 126	24 242 787	16,9	60,4	22,6
2080	107 100 904	16 813 783	62 873 761	27 413 359	15,7	58,7	25,6

Yaşlı nüfus olarak tanımlanan 65 yaş ve üzerindeki nüfusun oranının 2018 yılında %8,7, 2023'te %10,2, 2040'da %16,3, 2060'ta %22,6 ve 2080'de %25,6 olacağı öngörülmektedir. Çalışma çağında yer alan 15-64 yaş grubundaki nüfus oranının 2018 yılında %67,8, 2023'te %67,2, 2040'da %64,4, 2060'ta %60,4 ve 2080'de %58,7 olması beklenmektedir. Çocuk nüfus olarak tanımlanan 0-14 yaş grubundaki nüfusun oranının ise, 2018 yılında %23,5, 2023'te %22,6, 2040'da %19,3, 2060'ta %16,9 ve 2080'de %15,7 olacağı öngörülmektedir.

Sonuç

Türkiye gibi gelişmekte olan bir ülke açısından eğitimin toplumsal tabakalaşma hususundaki önemi aşikârdır. Bireyin ve ailenin sosyal ve ekonomik yönden daha avantajlı hale gelmesi olarak tanımlanabilecek

toplumsal tabakalaşmadaki dikey yönlü hareketliliğin en belirgin araçlarından biri eğitimidir. Öte yandan, eğitimin yalnızca daha iyi bir sosyo-ekonomik statü kazanmak için etkin bir alet olmadığı, eğitime bireylerin, ailelerin ve devletin ayırdığı kaynak miktarı ve eğitim öğretim faaliyeti ile geçinenlerin sayısının fazlalığından hareketle eğitimin doğrudan bir sektör olarak ülke ekonomisi içinde önemli bir yer tuttuğu söylenebilir.

Üniversiteler, “kuruldukları bölgede ekonomik kalkınmayı teşvik eden kurumlardır. Üniversiteye istihdam edilen personeller, kurum için yapılan harcamalar ve yerel sektörler ile yapılan anlaşmalar nedeniyle üniversiteler; yerel ekonomilerin kalkınmasında önemli etkilere sahiptirler. Üniversitelerin, yerel ekonomiye katkıları üç başlık altında incelenmektedir: Doğrudan katkılar, dolaylı katkılar ve uyarılmış katkılar. Üniversitelerde çalışan akademik ve idari personele ödenen maaşlar, öğrencilerin yapmış olduğu harcamalar doğrudan katkıları; üniversite ile birlikte şehrin havasının değişmesi, bilimsel etkinliklerin artması ve şehirdeki ekonomik faaliyetlerde önemli bir canlanma olması ise dolaylı katkıları içerir” (Altuntaş ve Erilli 2015: 13). Bu doğrultuda, toplumsal talebin yanında daha fazla üniversite açılması ve üniversite kontenjanlarının sürekli artırılması hususu karar alıcıların ekonomik getirilere dair planlamalarından da etkilenmiştir. İsteyen herkesin üniversite eğitimi alabileceği bir yükseköğretim sistemi hedefi aşılmış ve günümüzde mevcut üniversite ve bölüm sayısı ile şişirilmiş kontenjanlar bir büyük kaynak israfı görünümü arz etmeye başlamıştır.

Öte yandan YÖK geçen yıl dolmayan kontenjanlara ilişkin gerçekleşen tartışmalardan etkilenecek 2019 yılı için birtakım düzenlemeler gerçekleştirmişse de, bu düzenlemelerin palyatif olduğu görülmektedir. YÖK ülkenin gelecekteki ihtiyaçları doğrultusunda bir kontenjan çalışması yapmamış; sadece kozmetik bir çalışma ile yerleştirme sonrası doluluk oranlarının daha yüksek çıkması yönünde çaba sarf etmiş. Kontenjanları geçen seneki doluluk oranları belirlemiştir. Yani aslında YÖK kontenjanları programların geçen seneki popülerliklerine bakarak (bir nevi halk oylaması ile) belirlenmiştir. (<http://erhanerkut.com/egitim/2019-universite-kontenjanlari-yok-ogreniyor-mu/>)

Hâlbuki milyonlarca öğrenci, yüzbinlerce öğretim elemanı ve onların aileleri başta olmak üzere toplumun ekserisini ilgilendiren bir konudur yükseköğretim politikası. Hem mevcut hem de müstakbel kuşakların geleceği, profesyonel meslekler üzerinden tanımlanan 21. yüzyıl toplumsal yaşamındaki başta ekonomik, sosyal, siyasal ve endüstriyel olmak üzere birçok alandaki dinamikler bu yükseköğretim bağlamında şekillenecektir. Dolayısıyla her türlü planlama çok daha özenli bir şekilde gerçekleştirilmelidir. Bu doğrultuda, ümit vadeden bir girişim olarak Üni-veri (<https://www.cbiko.gov.tr/projeler/uni-veri>) sistemi üzerinden elde

edilen sonuçlar çerçevesinde yeni üniversite ve bölüm açılması, mevcutların hangilerinin kapatılacağı yahut dönüştürüleceği gibi hususlar belirlenmelidir. Üni-Veri sistemindeki istihdam oranı, iş bulma süresi, ücret, nitelik uyumsuzluğu ve kamuda işe yerleşme kriterleri üzerinden hesaplanan bölümler arası performans sıralamaları yalnızca üniversite tercihi yapacak öğrenciler için değil hata belki de onlardan daha fazla karar alıcılar için yol gösterici olmalıdır.

Demografik projeksiyonlarda ortaya koyduğumuz üzere Türkiye, orta vadede daha fazla yaşlı ve daha az genç nüfusa sahip bir ülke haline gelecektir. Çalışma süreleri uzayacak, emeklilik yaşları ötelenecek, hem gençler hem de orta ve ileri yaşlılar için sürekli yeni nitelikler kazanabilecekleri eğitim programları ihtiyacı ortaya çıkacaktır. Elbette, genç nüfusun azalması eğitim sistemi üzerindeki baskıyı da azaltacaktır. Ama bunun yanında bugüne dek büyüme hedefi doğrultusunda yapılandırılmış eğitim sisteminin küçülmeyi ve yeni nüfus oranlarına, toplumsal ve ekonomik değişimler doğrultusunda ortaya çıkacak olan sektörel yeni taleplere uyum sağlamayı öğrenmesi gerekecektir.

Kaynakça

Altuntaş, Ceren ve Erilli, Necati Alp (2015) “Cumhuriyet Üniversitesi’nin Sivas İli Ekonomisine Katkısı”, *Siirt Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisadi Yenilik Dergisi Cilt 3 Sayı 1*.

ARLI, Alim (2016) “Yükseköğretimde Büyüme, Farklılaşma ve Reorganizasyon: İstanbul Örneği (1980-2015)”, *Sosyoloji Konferansları*, No: 54.

Arslan, Fatih (2016) “Üniversite Öğrencilerinin Şehirle Kurduğu Ekonomik ve Sosyal İlişkilerden Memnuniyet Analizi: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Örneği” *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5(4).

Esgin, Ali ve Arslan, Fatih (2012) “Türkiye’de Sosyal Bilim Algısının Negatifliği ve Üniversitenin Misyonu Üzerine”, *Uluslararası Yükseköğretim Kongresi: Yeni Yönelişler ve Sorunlar*, Ed. Durmuş Günay ve Ercan Öztemel, İstanbul: Deomed Yayıncılık, İstanbul, c I.

<http://erhanerkut.com/egitim/2019-universite-kontenjanlari-yok-ogreniyor-mu/>

<http://erhanerkut.com/egitim/yuksekogretimde-kontenjan-balonu/>

<https://istatistik.yok.gov.tr/>

<https://medium.com/@ErhanErkut/kontenjanlar%C4%B1-y%C3%B6netmek-5b9db8c1f8e5>

<https://medium.com/@ErhanErkut/ya%C5%9Flanan-t%C3%BCrkiye-735bdfaa78a7>

<https://t24.com.tr/haber/979-yuksekokretim-programi-ogrenci-ya-da-ogretim-eleman-yetersizligiyle-kapatildi.828357>

<https://www.birgun.net/haber/273-bolumde-akademisyen-yok-265267>

<https://www.cbiko.gov.tr/projeler/uni-veri>

<https://www.tuseb.gov.tr/enstitu/tacese/n-fus-verileri>

https://www.tuseb.gov.tr/enstitu/tacese/yuklemeler/istatistik/nufus_projesi/siyonlari_2018_2080.pdf

https://www.yok.gov.tr/HaberBelgeleri/Haber%20%C4%B0%C3%A7eri sindeki%20Belgeler/Dosyalar/2019/yks_2019_sonuc_raporu.pdf

OECD (2018) A Broken Social Elevator?: How to Promote Social Mobility, Paris: OECD Publishing, <https://doi.org/10.1787/9789264301085-en>

.

ORTA SINIFLARIN KÜLTÜREL SERMAYE AKTARIMLARININ SOSYOLOJİK İNCELEMESİ*

Sociological Analysis of Cultural Capital Transfers of Middle Classes

Özlem ZİYANOĞLU¹

Fatih ARSLAN²

1. (Doktora Öğrencisi); Hacettepe Üniversitesi Sosyoloji Doktora Programı, Ankara-Türkiye, ozianoglu@gmail.com

2. (Doç. Dr.); Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, Sivas-Türkiye, arслан4381@gmail.com

Öz: Bu çalışmanın amacı, sosyal bilimler literatüründe orta sınıf olarak konumlandırılan bireylerin sahip oldukları kültürel sermayenin, hangi pratikleri ve beğenileri içerdiğini tespit ederek; kültürel sermayenin orta sınıf fraksiyonları ile ilişkisini belirlemektir. Araştırmanın temel problemi, sahip olunan kültürel sermayenin sınıf fraksiyonlarına göre farklılık gösterip göstermediğidir. Pierre Bourdieu orta sınıfların, içlerinden yükselişte olanlarının, kendi özlemini duyduğu yaşamı, çocuğunun geleceğinde gördüğünden söz eder. Orta sınıfa henüz yükselmiş kesitin ayrıksı karakterine işaret ettiği bu teorisi, araştırmamıza esin kaynağı olmuştur. Bu amaca yönelik olarak belirlenen örneklem üzerinde anket tekniği ve ilişkisel tarama modeli uygulanmıştır. Anket soruları, Bourdieu'nün *La Distinction* yapıtını oluşturan saha çalışmasında uyguladığı sorular uyarlanarak oluşturulmuştur. Araştırmanın örneklemini, Sivas'ta yaşayan ve çocuğu özel lisede (toplamda 8 özel lise) öğrenim gören 332 bireyden oluşmaktadır. Araştırmada öne çıkan sonuçlardan biri, kültürel sermayenin alt düzeyleriyle ilişkili olan esnaf ve zanaatkar meslek grubunun, ağırlıklı olarak üç nesildir bu grupta yer almasıdır. Bir diğer öne çıkan sonuç ise, katılımcılar kendi arzulayıp da sahip olamadıkları mesleği çocuğunun seçmesini istemektedirler. Bunun yanı sıra sanatsal tüketim pratiklerinin ve beğenilerin, eğitim düzeyi ile arasındaki korelasyonun yüksek olduğu belirlenmiştir. Dolayısıyla orta sınıfların kültürel sermayelerine göre incelendiği bu araştırmada, sınıf fraksiyonları açısından belirgin farklılıklar/ayrım gösteren bir tablo ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kültürel Sermaye, Orta Sınıf, Eğitim, Ayrım.

Abstract: The aim of this study is to determine the practices and tastes of the cultural capital of individuals who are positioned as middle class in social sciences literature; to determine the relationship between cultural

* Bu çalışma, Özlem Ziyanoğlu'nun Nisan 2019'da Doç. Dr. Fatih Arslan danışmanlığında Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Ana Bilim Dalı'nda tamamladığı "Orta Sınıf Ailelerin Kültürel Sermaye Aktarımlarının Sosyolojik İncelemesi" başlıklı yayımlanmamış yüksek lisans tezi temele alınarak hazırlanmıştır.

capital and middle class fractions. The main problematic of the research is whether cultural capital differs according to class fractions. Pierre Bourdieu mentions that the middle classes, the ones on the rise, see the lives, which is they wish for themselves, in the future of their child. This theory, in which the elevated section to the middle class points to the anomalous character, has inspired our research. For this aim, survey method and correlational survey model applied. The survey questions were created by adapting the questions of Pierre Bourdieu's field research "La Distinction". The sample of research, consist of 332 individual, who lives in Sivas and whose children are educated in private high school (in total 8 private high school). One of the prominent result of this study is that artisan and crafter, which are related to lower degree of capital cultural, have been in this group for three generations. Another prominent result is participants want to their child choose the job, which is they wish but cannot have. In addition to, the correlation between artistic consumption practices and tastes educational level was found as high. As a result, in this study, which is middle classes are examined according to their cultural capital, a table showing significant differences/distinction in terms of class fractions has emerged.

Key Words: Cultural Capital, Middle Class, Education, Distinction.

GİRİŞ

Bu araştırma Pierre Bourdieu'nün 1979 yılında yayımladığı *La Distinction* adlı yapıtında ortaya koyduğu doğurgan bakış açısından hareketle, orta sınıf fraksiyonlarını, kültürel sermaye birikim ve aktarım pratiklerine göre çözümlemeyi hedeflemiştir. Bu incelemeyi yapabilmek için, sosyal bilimler literatüründeki sınıf analizlerinde kullanılan temel ölçütlerden "kültürel sermaye" kavramına başvurulmuştur. İktisadi veya mesleki konumun, toplumsal sınıf tespitlerinde tek başlarına yeterli olmadığı düşünüldüğünde (özellikle kültürel tüketim pratiklerinin oldukça çeşitli ve yaygın bir hal aldığı günümüzde) beğeni yargısının yarattığı ayrımların ön plana çıktığı görülmektedir. Bu anlamda orta sınıf(lar)ın nasıl ve ne zaman ortaya çıktığı, nasıl bir tarihsel gelişim seyrine sahip olduğu konuları önem kazanmaktadır. Bu minvalde amacımız, belirlenen örneklem çerçevesinde yürütülen saha çalışmasıyla, oldukça sınırlı sayıdaki Türkiye'deki toplumsal sınıf çözümlemeleri literatürüne bir katkı sunmaktır. Araştırmada elde edilen bulgular Bourdieucü perspektifle değerlendirilerek orta sınıf(lar)ın kültürel sermayeleri ile kültürel sermaye aktarım pratiklerini saptanacaktır.

Sınıf fraksiyonlarının hızla bireyselleşen toplumlardaki işleyiş biçimine ve sınıfsal eşitsizliklerin ampirik olarak nasıl analiz edileceğine dair belirsizliklerin arttığı 1990'larda yaygın ölçme aygıtları meslek kategorilerine sıkışmıştır. Sınıf analizinin içine düştüğü bu çıkmazda,

Bourdieu'nün sınıfsal eşitsizliklerin deneyimlenmesine dair ürettiği kavramsal edevatlar, taze bir yaklaşımın ortaya çıkmasını sağlamıştır. Özellikle *La Distinction*'un İngilizce'ye çevrildiği 1984 yılında sonra Avrupa ve Amerika'da yeni eşitsizlik çalışmaları yapılmaya başlanmıştır (Çeğin ve Meder 2011). Bourdieu bu çalışmasında, dünyanın neresinde olursak olalım analitik, eleştirel, sosyolojik fikir ve araçlarla kendi hakkımızda düşünmenin geniş imkânlarını sunar. Kültürel kaynakların eşitsiz dağıtımını yeniden üreten mekanizmaların, entelektüalist yatınlıkları nasıl oluşturduğu gibi sorunları açıklamak için Bourdieu sosyolojisinin potansiyelleri Türkiye'de bugüne kadar çok az kullanılmıştır (Çeğin vd. 2016: 15-17).

Literatürde bu doğrultuda yapılmış 'kültürel sermaye' konulu çeşitli çalışmalar olsa da bu çalışmalardan çok azı sosyoloji alanında yapılmıştır. Benzer şekilde sınıf çözümlemelerine yönelik araştırmalar (bilhassa uygulamalı araştırmalar) sınırlı sayıdadır. Bu doğrultuda sosyolojinin çalışma nesnesi olan toplumun ve daha spesifik olarak toplumsal sınıf yapılarının incelenmesine yönelik araştırmalar gereklilik göstermektedir. Sunulan bu çalışma mikro düzeyde bir toplumsal sınıf çözümlemesi yapmak amacıyla niceliksel yöntemle gerçekleştirilen bir saha araştırmasına dayanmaktadır. Orta sınıf fraksiyonlarının beğenilerini içeren kültürel sermaye nesneleri ve pratikleri nelerdir? Kültürel sermaye birikimleri ve aktarım pratikleri, bu fraksiyonlar arasında sistemli bir farklılık yaratmakta mıdır? Çalışmada belirlenen örneklem üzerinden bu sorulara yanıtlar aranmaktadır.

1. TEORİK ARKA PLAN

Bourdieu'nün sınıfa ilişkin yaklaşımı, toplumsal yaşamı ilişkisel tarzda düşünmeyi bünyesinde barındırır. Bourdieu'nün ilişkisel çerçevesi hem yapıyı hem faili kucaklamak suretiyle, 1970'lerde sınıf meselesi düzleminde yeniden canlanan Marxist ve Weberci yaklaşımlardan da keskin bir şekilde ayrılır. Bununla birlikte onun sınıf anlayışı yoğun bir biçimde antagonistik olması bağlamında Weber'e yaklaşır. "Bourdieu'nün sınıf konusundaki yaklaşımı antagonistik diye algılanan teori geleneklerini örüp iç içe geçirir: Marx'ın sınıfı maddi güç ilişkilerine dayandırmadaki ısrarını muhafaza eder, fakat bu ısrarı Durkheim'in kolektif temsillere dair öğretileri ve Weber'in kültürel biçimlerin özerkliği ve algılanan toplumsal ayrımlar olarak statünün kudreti konusundaki kaygısıyla birleştirir. İkincisi ve ilkiyle bağlantılı olarak, sınıfa ilişkin nesnelci anlayışlar ile öznelci anlayışlar, sınıfın 'orada bir yerdeki' şeyvari bir entite olduğunu öngören realist görüşler ile sınıfı bir halk kavramı ya da sosyoloğun bulgulama aracı olarak yorumlayan nominalist yaklaşımlar arasındaki o eski karşıtlığı hükümsüz kılar" (Wacquant 2014: 208- 209).

Bourdieu, eserlerinin tümünde bir eşitsizlik, kimlik/özdeşlik ve eylem kipliği olarak sınıfa merkezi bir yer verir ancak zaman içinde biri ampirik diğeri analitik olmak üzere iki yöneliş içine girer. İlk 1960'ların başlarında, Cezayir ve Fransa'da köylülüğün çözülüşünü ve kentsel proletaryanın içsel mahiyetini ele alan Bourdieu, daha sonra 1970'lerin ortalarında orta sınıfların çelişik temayüllerini ve akıbetlerini konu almış, ardından 1980'lerde, *Ayrım*'dan *The State Nobility*'ye uzanan süreçte üst sınıfı ve 'tahakkümdeki iş bölümü'nden doğan öldürücü çatışmaları dert edinmiş, en nihayetindeyse 1990'larda, dışarıdan ve yukarıdan sınıfı şekillendirmede devletin, hukukun ve uluslararası güçlerin rollerini incelemeye girişmiştir (2014: 217- 218). *La Distinction* yapıtında ise çoğunlukla sınıf temelli kültürel sermaye ve habitus farklılıklarını Fransız toplumunun tükettiği gazete, film, müzik, kitap, yemek ve giyim tercihleri çerçevesinde irdelemiştir.

Bourdieu Sosyolojisinin Sınıf Analizine Dair Anahtar Kavramları

Kültürel Sermaye

Bourdieu tiyatro, müze, konser hizmeti ve gazete okuyuculuğu gibi uygulamaları işaret ederek kültürün bir sermaye olduğunu ve çeşitli şekillerde sınıflara göre yayıldığını göstermektedir (Water 2008: 298). Buna ilişkin üç beğeni alanından söz eder: caz, piyano, sanat filmi çalışmaları gibi egemen sınıfın alanındaki *Meşru Beğeniler* ; Bazı ünlü ressamlar ve popüler müzik gibi *Orta Kesimin Beğenileri*; Ve işçi sınıfı ile egemen sınıfın entelektüel olmayan kesimlerine hitap eden hiçbir sanatsal değer taşımayan popüler müziğin yer aldığı *Popüler Beğeniler* (Waters 2008: 299).

Bourdieu, (toplumsal konumu yükseltmenin bir aracı olarak) eğitim faktörüyle ilişkili okul başarısı için, ekonomik faktörlerin üzerinde ve ötesinde aileden miras kalan kültürel alışkanlıklar ve eğilimlerin temel bir öneme sahip olduğunu belirtir. Bunu yaparken de kültürü ortak bir ifade aracı olarak gören geleneksel sosyolojik kültür anlayışlarından keskin biçimde ayrılır. Bourdieu, kültürel alışkanlıklar ve eğilimlerin kâr sağlayabilecek bir kaynak içerdiğini ve uygun koşullarda bir nesilden diğerine aktarılabilceğini öne sürer (Weininger ve Lareau 2007).

Bourdieu'ye göre kültürel sermaye üç şekilde var olabilir: i) *Bedenleşmiş* durumda, yani aklın ve bedenin kalıcı eğilimleri biçiminde (estetik zevkler, bilişsel yatkınlıklar); ii) *somutlaştırılmış/maddi* kültürel sermaye (tablolar, kütüphaneler, müzik enstrümanları ve kültürel düzeye işaret eden benzeri nesneler); iii) *kurumsallaşmış* durumda(okul diplomaları, ödüller, unvanlar gibi sosyal onaylama biçimleri) (1986: 17). Dolayısıyla kültürel sermayeye sahip olmak, bir süreç ve beraberinde çaba

sarf ederek o kültürü içselleştirmeyi gerektirir. Söz gelimi aldığı resim eğitimi (maddi kültürel sermaye) sayesinde belirli bir estetik yatkınlığı (bedenselleşmiş kültürel sermaye) oluşan bir kişinin; bu alanda başarılı bir üniversitenin diplomasına (kurumsallaşmış kültürel sermaye) sahip olması, ifademizin somut bir örneğidir.

Profesyonellerin tenisi mi, hokeyi mi, rugbyyi mi, boks mu tercih ettikleri sorusu pek önemli değildir. Önemli olan, tercihlerinin diğer sınıfların tercihleriyle sistemli bir karşıtlık sergilemesidir. Yani spor, dekorasyon, giyim, yemek ya da boş zaman etkinliği tercihlerinin hepsinde çeşitli sınıfları birbirinden farklılaştıran sistemli karşıtlıklar bulunabilir (Swartz 1997). Bourdieu *Cultural Reproduction and Social Reproduction* (1973) adlı yapıtında, orta sınıf ebeveynlerin çocuklarını, çeşitli dilsel ve kültürel becerilerden oluşan bir kültürel sermayeyle donattıklarını ileri sürmüştür. “Okullarda başarılı olmak için bu becerilere sahip olmak gereklidir, oysa işçi sınıfından gelen çocuklar bu becerileri okullarda öğrenemezler. Böylece, tarafsızmış gibi görünen okullardaki değerlendirmelerin, sosyo-kültürel becerileri, doğal yeteneğe bağlı eşitsizliklerin sonucuymuş gibi gösteren statü kazanma hiyerarşilerine dönüştürerek aslında ekonomik eşitsizliği meşru kıldığı ortaya çıkmaktadır” (Marshall 1999: 448).

Habitus

Habitus kavramı her ne kadar Bourdieu’den önce Weber ve Durkheim gibi düşünürler tarafından kullanılıyor olsa da kavram Bourdieu ile birlikte farklı bir boyuta ulaşmıştır. Çünkü Bourdieu bu kavrama sınıfsal konumu belirleyici bir sorumluluk yüklemektedir (Öğüt ve Çeğin 2010). Habitus, sosyal ilişkilerin yapılandırılması ile toplum kültürü arasında bir bağlantı sağlar. Eylemi düzenleyen kaynağı oluşturur; algı, düşünme, takdir ve eylem biçimleri olarak tanımlanır. Bir anlamda entelektüel ve estetik düşüncelere dayanan bir topluluğa üyelik için bir metafordur (Jenks, 2013: 14). Bourdieu, sınıf beğenilerinin ve habitusun bir yansıması olarak bedene de özel bir anlam atfetmiştir. “Kültür doğaya dönüşür, yani bedene işler, sınıf vücut bulur, beğeni ise sınıfın mevcudiyetine katkıda bulunur: Bu demek oluyor ki beden, sınıf beğenisinin farklı şekillerde dışa vurulan en reddedilemez nesneleşmesidir” (Bourdieu 2017: 281). Habitus, bireyin sosyal konumunun ürünüdür. Dolayısıyla sınıf, habitusu üretir. Kazanılmış en eski ve dolayısıyla en kalıcı yatkınlıklardan oluşan birincil habitus, aile içerisinde çocukluk döneminde oluşmuştur. Bu doğrultuda bireyler, ebeveynlerinin sosyal konumlarına bağlı yatkınlıkları içselleştirirler (Bourdieu 2017). Dolayısıyla habitus, özellikle de aktörün geçmişinin bir bölümüyle ilişkilendirilen habitusun bir kısmı, toplumsal hareketliliğe giden yolların araştırılmasında açıklayıcı bir faktör olarak kullanılmaktadır (Wynne 2002: 48).

Bir yandan toplum belli bir kategorideki bireylere has yatkinlıkları, var olma, hissetme, düşünme ve eyleme tarzlarını biçimlendirir; diğer yandan da bu bireyler ve yatkinlıklar uyarınca eyleyerek toplumu biçimlendirirler (Wacquant 2014: 447). Bu bağlamda Bourdieu'nün yaklaşımı Giddens'in yapılaşma teorisine benzemektedir. Yapının ikiliği, sosyal analiz ile bağlantılı bir kavram olmakla birlikte, sadece bu kavrama dayanarak toplumsal yeniden üretim/dönüşüm koşulları hakkında genellemeler ortaya konulamaz. Söz konusu "ikilik" eylem ve yapı arasındaki karşılıklı bağımlılıkla ilişkili olmasına rağmen, kesinlikle belirli bir konumdaki aktörün toplumsal bütünlük içinde kaybolmasını da ima etmez. Burada bir düalliteyi sürdürmek yerine, birey ve toplumsal bütünlük arasında bir hiyerarşik durumdan söz etmek daha isabetli olacaktır (Giddens 2016: 15-17). Dolayısıyla içselleştirilmiş anlamlı pratikleri ve anlam verici algılamaları ortaya çıkaran yatkinlıklar olarak tanımlanan habitus, bireyin genel kültür bilgisi, yeme-içme, giyim, yürüyüş ve oturuş tarzı, ses vurgusu, bedensel jestler v.b. şekillerde açığa çıkar. Bunların tamamı bireye toplumsal kökenlerinin kazandırdığı yatkinlıklardır. Bourdieu'nün habitusa sınıf konumunu tayin edici bir sorumluluk yüklemesi, bu araştırmada habitus kavramına özel bir anlam atfedilmesinin gereğini oluşturmaktadır. Bu doğrultuda habitusu, sınıf konumları üzerinden anlamlandırmaya özen gösterilmiştir.

2. ARAŞTIRMANIN TASARIMI

Bu araştırma, öncelikle niceliksel verilere dayanmakla birlikte betimsel nitelikte bir saha araştırmasıdır. Dolayısıyla, anket formunun geliştirilmesinde; Bourdieu (1979)'nün *La Distinction* yapıtında yer verdiği anket soruları ve literatürdeki Bourdieücü saha çalışmalarında da uygulanan ilişkiselci yorumlama anlayışının izlenmesi, bu güzergâhın şekillenmesinde temel dayanağı oluşturmaktadır. Bu minvalde, araştırmamız kültürel tüketim pratiklerini oluşturan beğeni yargısının, toplumsal sınıflar üzerinde bir farklılık yaratıp yaratmadığını; eğer yaratıyorsa bu farklılıkların neler olduğunu ortaya çıkarmayı hedeflemektedir.

Araştırmanın evrenini Sivas il merkezinde yaşayan, literatürde orta sınıf olarak kabul edilen bireyler oluşturmakla birlikte, araştırmaya diğer sınıf fraksiyonları da dâhil edilmiştir. Buradaki temel amaç, araştırmanın ön kabulünün çizdiği doğrultuda orta sınıf(lar)ın toplumsal uzamda ayrıışan yapısını tespit edebilmektir. Çalışmada örnekleme tasarımı olarak basit tesadüfi örnekleme seçimi ile belirlenen; Sivas il merkezinde yaşayan ve çocukları özel liselerde öğrenim gören ebeveynlerden oluşmaktadır. Örneklem seçiminde başvurulacak gerekçe; Sivas ilinin sosyo-ekonomik yapısı baz alınarak, çocuğunu özel eğitim kurumlarına gönderen bireylerin genel karakteristik yapı itibarıyla orta gelir gruplarının yoğunlukta olduğu

alanlar olmasıdır. İkinci olarak lise düzeyinde çocuğu olan bireylerin, çocuklarına aktaracakları tüm kültürel sermaye birikimlerinin son evresinde olmaları, yani bireylerin aktaracağı kültürel sermaye birikimlerinin tamamlandığı bir dönemde olmalarıdır.

Araştırmanın evreni ‘Özel Öğretim Kurumları Genel Müdürlüğü’nden temin edilen 2018 yılı verilerine göre, Sivas il merkezinde bulunan toplam ‘14 özel lise’deki öğrenci sayısı olan 2447’dir. Araştırmada bu evren içerisinden basit tesadüfi örnekleme yöntemi ile seçilen örneklem grubu ‘8 özel lise’dir. Çalışmada, araştırmanın hedeflediği verilere daha yüksek bir temsil oranı ile ulaşabilmek amacıyla anket tekniği uygulanmış olup, verilerin analiz edilmesinde ilişkisel tarama modeli uygulanmıştır. Araştırma verilerinin analiz edilmesinde SPSS yazılımı kullanılmıştır.

Bu araştırmanın sonucunda;

-Kültürel sermaye bağlamında sınıf fraksiyonları arasında belirgin bir ayırım olup olmadığı belirlenecek,

-Üç nesil önceye uzanan eğitim düzeyi ve meslek soruları ile sınıf fraksiyonlarına göre farklılaşan toplumsal sınıf kökenleri saptanacak,

-Tercih edilen ev dekorasyonu, müzik, film ve kitap türleri; spor yapma, TV seyretme, kitap okuma, plastik sanatlarla ilgilenme şeklindeki gündelik tüketim pratikleri belirlenecek,

-Sanat mekânlarına gitme sıklıkları ile klasik müzik, resim gibi sanatsal tüketim nesneleri hakkındaki tutumları belirlenerek, bu değişkenlerin sınıf fraksiyonlarına göre kültürel sermaye aktarım pratikleri tespit edilmeye çalışılacaktır.

3. BULGULAR

Öncelikle orta sınıf yapısını ve kategorilerini teşhis etmekte Bourdieu’nün tasarladığı minvalde bir sınıf şeması oluşturulmuştur. Ardından belirlenen sınıfların, beğenilerinde sistematik bir ayırım veya karşıtlık olup olmadığı incelenmiştir. Bourdieu (2017) meslekler üzerinden kabaca tanımlanan üçlü sınıf yapısını kültürel sermayelerine göre kendi içinde alt kesimlere ayırır. Bourdieu’ye göre ekonomik konum büyük ölçüde sınıfı belirlerken, kısmen ekonomik sermaye tarafından koşullandırılan kültürel sermaye de sınıfsal kesimleri yaratır. Bu doğrultuda araştırmada belirlenen sınıflar; kamuda alt veya orta düzey çalışan *Memur* statüsünde bulunanlar; akademisyen, doktor, hukukçu, mimar gruplarından oluşan *Serbest Meslek Çalışanları/Profesyoneller*; banka ve finans sektörü, sekreter ve emlakçılardan oluşan *Ticari İşletme ve Büro Çalışanları* ile işçi ve çiftçilerin oluşturduğu *Halk Sınıflarından* oluşmuştur.

	Sayı	%
Memur	90	27.1
Esnaf ve Zanaatkâr	73	22.0
Serbest Meslek Grupları/Profesyoneller	18	5.4
Ticari İşletme ve Büro Çalışanları	10	3.0
İşçi ve Çiftçiler	24	7.2
Ev Hanımı	116	34.9
Toplam	331	99.7
Cevaplanmayan	1	.3
Toplam	332	100.0

Tablo 1. Katılımcıların meslek grupları

Örneklemin demografik yapısının ağırlıklı dağılımlarına bakıldığında, katılımcılar yerleşik Sivaslı, 33-50 yaş aralığında yer alan, 2 çocuk sahibi orta sınıf mensubu 332 bireyden oluşmuştur. Katılımcıların aylık gelir düzeyi dağılımları ise 2000 TL ile 6000 TL arasında değişkenlik göstermektedir. Örneklemin sosyo-ekonomik karakteri hesaba katılarak araştırmayı somut bir zemine oturtma anlamında Arslan'ın çalışması, ilgili verileri sunmaktadır. Arslan (2016: 1108), “konut, çalışma hayatı, gelir ve servet, sağlık, eğitim, çevre, güvenlik, sivil katılım, alt yapı hizmetlerine erişim, sosyal yaşam ve yaşam memnuniyetini kapsayan göstergeler ile TÜİK İllerde Yaşam Endeksi 2015 yılı verilerini işaret ederek, Sivas ilinin 40. sırada yer alarak ancak Türkiye ortalamasında bir düzeye sahip olduğunu belirtmiştir. Arslan sunduğu saha araştırmasında, Sivas ekonomisinin makro-ekonomik göstergeler açısından daralmakta olduğunu, tüketime dayalı ve hizmet sektörünün öne çıktığı bir yapıda olduğunu ortaya koymuştur.

Örneklemin toplumsal sınıf kökenlerini belirleyebilmek amacıyla katılımcılara üç nesil önceye uzanan (baba ve dede) eğitim düzeyi ile meslek soruları yöneltilmiştir. Bu çalışmada değerlendirilen toplumsal hareketlilik yörüngeleri, Karademir, Hazır vd.'nin de topladığı kuramsal veriler ışığında toplumsal hareketlilik literatüründe mesleki statü ile eğitim düzeyi, belirleyici değişkenler olarak alınmıştır (2016: 180). Bu doğrultuda üç nesil önceye uzanan meslek ve eğitim düzeyi verileri çaprazlandığında, sınıf fraksiyonlarının ağırlıklı dağılımları itibariyle toplumsal kökenlerine ilişkin şu değerlendirmeye ulaşılmıştır: Profesyoneller üç nesildir orta sınıf konumunda bulunan bireylerden oluşmakta; büro çalışanları iki nesildir

orta sınıf konumunda olan ancak üç nesil öncesi orta sınıflar ile halk sınıflarından gelen bireylerden oluşmuştur. Memurlar iki nesildir orta sınıf konumunda yer alan ancak üç nesil öncesi halk sınıfları ve orta sınıf kökenlerinden gelmektedir. Esnaf-zanaatkârlar ise üç nesildir esnaf-zanaatkar olarak orta sınıf konumunda bulunan (yatay toplumsal hareketliliğe sahip) ve yukarı doğru toplumsal hareketlilik yaşamayan tek sınıf olarak dikkat çekici ve beklenmeyen bir veri sunmuştur (bkz. Tablo 2. ve Tablo 3.)

			Baba mesleği					Topla m
			Memu r	Esnaf ve Zanaat kâr	Profe syon eller	Büro Çalış anları	İşçi ve Çiftçi ler	
Me slek	Memur	N	47	25	0	3	5	80
		%	58,8%	31,3%	0,0%	3,8%	6,3%	100,0%
	Esnaf ve Zanaatk âr	N	3	55	0	0	3	61
		%	4,9%	90,2%	0,0%	0,0%	4,9%	100,0%
	Profesyo neller	N	5	5	5	0	1	16
		%	31,3%	31,3%	31,3 %	0,0%	6,3%	100,0%
	Büro Çalışanl arı	N	5	0	0	4	0	9
		%	55,6%	0,0%	0,0%	44,4%	0,0%	100,0%
	İşçi ve Çiftçiler	N	4	5	0	0	9	18
		%	22,2%	27,8%	0,0%	0,0%	50,0%	100,0%
Ev Hanımı	N	20	58	4	0	16	98	
	%	20,4%	59,2%	4,1%	0,0%	16,3%	100,0%	
Toplam		N	84	148	9	7	34	282
		%	29,8 %	52,5%	3,2%	2,5%	12,1%	100,0%
χ²= 216.406; df= 20; p= .00								

Tablo 2.

			Dede Mesleği					Topla m
			Mem ur	Esnaf ve Zana atkâr	Profes yonell er	Büro Çalışa nları	İşçi ve Çiftçile r	
Mes lek	Memur	N	16	23	0	2	23	64
		%	25,0%	35,9%	0,0%	3,1%	35,9%	100,0%
	Esnaf ve Zanaatkâ r	N	1	32	0	0	12	45
		%	2,2%	71,1%	0,0%	0,0%	26,7%	100,0%
	Profesyo neller	N	4	4	2	0	1	11
		%	36,4%	36,4%	18,2%	0,0%	9,1%	100,0%
	Büro Çalışanla rı	N	1	1	2	2	2	8
		%	12,5%	12,5%	25,0%	25,0%	25,0%	100,0%
	İşçi ve Çiftçiler	N	3	1	0	0	6	10
		%	30,0%	10,0%	0,0%	0,0%	60,0%	100,0%
	Ev Hanımı	N	16	26	0	0	24	66
		%	24,2%	39,4%	0,0%	0,0%	36,4%	100,0%
Toplam		N	41	87	4	4	68	204
		%	20,1%	42,6%	2,0%	2,0%	33,3%	100,0%
χ²= 94.228; df= 20; p= .00								

Tablo 3.

Araştırmada ulaşılan yukarıdaki veriler ışığında, orta sınıfların genç bir oluşum oldukları anlaşılmaktadır. Bu duruma neden olarak düşünülebilecek belki de en önemli olgu “kentleşme”dir. Keleş (2010: 28)’in de ifade ettiği üzere, Türkiye 60 yılı aşkın süredir hızlı bir kentleşme olgusuyla karşı karşıyadır. 1950’lerin başında %20’lerde olan kentli nüfus, 2010 yılında %75’i aşmıştır. Ayrıca, Türkiye’de orta sınıflar, geçirdiği sosyo- politik değişimler itibariyle de genç oluşumlardır.

Yaşam tarzını oluşturan gündelik tüketim pratiklerine bakıldığında; “kitap okuma” sıklığı, profesyoneller ile ve büro çalışanlarında en yüksek düzeyde iken, esnaf-zanaatkar ve halk sınıflarında en düşük düzeydedir. Bunun tersi durum “TV seyretme” sıklığında görülmektedir. Ayrıca büro çalışanlarında “hiç” kitap okumayan birey yok iken, halk sınıflarında bu

oran en yüksek düzeydedir. Benzer bir ayırım en çok tercih edilen “TV programı türü”nde görülmüştür. ‘diziler’i halk sınıfları çok tercih etmekte iken, profesyoneller ve büro çalışanları daha ziyade ‘tarihi’ ve ‘bilimsel’ türdeki TV programlarını tercih etmektedirler.

			Kitap Okuma Sıklığı			Toplam
			Sık Sık	Nadiren	Hiç	
Meslek	Memur	N	26	46	17	89
		%	29,2%	51,7%	19,1%	100,0%
	Esnaf ve Zanaatkâr	N	8	45	20	73
		%	11,0%	61,6%	27,4%	100,0%
	Profesyoneller	N	7	9	2	18
		%	38,9%	50,0%	11,1%	100,0%
	Büro Çalışanları	N	4	6	0	10
		%	40,0%	60,0%	0,0%	100,0%
	İşçi ve Çiftçiler	N	3	8	13	24
		%	12,5%	33,3%	54,2%	100,0%
	Ev Hanımı	N	27	62	26	115
		%	23,5%	53,9%	22,6%	100,0%
Toplam		N	75	176	78	329
		%	22,8%	53,5%	23,7%	100,0%
χ²= 27.727; df= 10; p= .00						

Tablo 4.

			Televizyon izleme sıklığı			Toplam
			Sık Sık	Nadiren	Hiç	
Meslek	Memur	N	52	33	5	90
		%	57,8%	36,7%	5,6%	100,0%
	Esnaf ve Zanaatkâr	N	48	20	5	73
		%	65,8%	27,4%	6,8%	100,0%
	Profesyoneller	N	8	10	0	18
		%				

		%	44,4%	55,6%	0,0%	100,0%
	Büro Çalışanları	N	4	6	0	10
		%	40,0%	60,0%	0,0%	100,0%
	İşçi ve Çiftçiler	N	19	5	0	24
		%	79,2%	20,8%	0,0%	100,0%
	Ev Hanımı	N	66	45	4	115
		%	57,4%	39,1%	3,5%	100,0%
Toplam		N	197	119	14	330
		%	59,7%	36,1%	4,2%	100,0%
$\chi^2 = 14.240$; df= 10; p= .16						

Tablo 5.

Örneklemin tercih ettiği sanatsal tüketim nesnelere bakıldığında; kültürel sermayenin üst düzeyleriyle ilişkilendirilen “klasik Batı müziği” ve “caz” türleri ile bu türleri icra eden sanatçıları dinleyen sayısı oldukça düşük düzeylerde. Bunu yerine katılımcılar geleneksel nitelikteki ‘Türk halk müziği’ ve ‘Türk sanat müziği’ türleri ile bu türleri icra eden müzisyenleri tercih etmektedirler. Benzer şekilde en çok tercih edilen ilk iki film ve yönetmen olarak ‘Nuri Bilge Ceylan: Bir Zamanlar Anadolu’da’ ile ‘Şahan Gökbakar: Recep İvedik’ olmuştur. Dolayısıyla örneklem grubu hem sanatsal değeri bulunan bir yapıtı hem de sanat değer taşımayan eğlencelik bir başka filmi tercih ederek iki zıt beğeniye sahip yapıdadır.

	Sayı	%
Cem Karaca	88	13.8
Demet Akalın	84	13.2
Fazıl Say	13	2.0
Pink Floyd	13	2.0
Müzeyyen Senar	107	16.8
Müslüm Gürses	90	14.1
Bülent Ortaçgil	17	2.7
Neşet Ertaş	219	34.3
Safiye Ayla	7	1.1
Toplam	638	100.0

Tablo 6.

	Sayı	%
Şahan Gökbakar: Recep İvedik	130	21.4
Nuri Bilge Ceylan: Bir Zamanlar Anadolu'da	168	27.6
Şafak Sezer: Kolpaçino	85	14.0
L.-L. Wachowski: Matrix	90	14.8
Andrei Tarkovsky: Ayna	56	9.2
David Fincher: Fight Club	79	13.0
Toplam	608	100.0

Tablo 7.

Katılımcıların “klasik batı müziği” hakkındaki tutumlarının, Bourdieu’nün tespitiyle benzer şekilde olduğu görülmektedir. “Klasik müzik benim gibi insanlar için değil” diyenlerin en yüksek oranını ilkökul mezunları oluştururken; Mozart, Beethoven gibi isimleri dinleyenlerin en yüksek oranını üniversite mezunları oluşturmaktadır. Dolayısıyla eğitim düzeyi ile klasik batı müziği dinleme arasında güçlü bir korelasyon görülmektedir. Eğitim düzeyi görece daha düşük düzeyde olan bireyler, “bize göre değil” yargısını daha fazla tercih ederek aslında “kendilerini onlara men edilmiş olandan men ederek; Platon’un dediği gibi *ta heautou* her halükarda kendi paylarına düşene kendilerini adayarak kısacası, kendilerine atfedilene kendilerini atfetmeye eğilimli” (2017: 682) olduklarını ima ederler. Bu atfetmeye benzer şekilde bir tespit “resim sanatı hakkında”ki tutumlarda görülmektedir; resim sanatı hakkında klasik ekoller ve soyut resimle ilgilenecek düzeyde bilgi sahibi olanların büyük çoğunluğunu üniversite mezunları oluşturmaktadır. Görece düşük eğitim düzeylerindeki kesitler müze gezmeleriyle ve resim sanatıyla kendilerini en az bağdaştıranlardır. Görece daha yüksek eğitim düzeyine sahip olanlar ise Bourdieücü yaklaşımda belirtildiği üzere “içlerinden yükselişte olanlar, “resim sanatı güzel ama zor” yargısı ile meşru kültüre saygılarını bin bir yoldan gösterirler (bkz. Tablo 8-9.).

	Klasik müzik hakkındaki tutum				Toplam
	klasik müzik zordur	benim gibi insanlar için değil	severim ama hakkında pek bir	severim, örneğin ; Mozart ,	

					bilgim yok	Beetho ven	
Eğitim Durum u	İlkokul	N	4	13	16	2	35
		%	11,4%	37,1%	45,7%	5,7%	100,0%
	Ortaokul	N	11	15	30	6	62
		%	17,7%	24,2%	48,4%	9,7%	100,0%
	Lise	N	15	35	56	17	123
		%	12,2%	28,5%	45,5%	13,8%	100,0%
	Üniversite	N	10	18	49	27	104
		%	9,6%	17,3%	47,1%	26,0%	100,0%
Toplam		N	40	81	151	52	324
		%	12,3%	25,0%	46,6%	16,0%	100,0%
χ²= 17.975; df= 9; p= .04							

Tablo 8.

			Eğitim Durumu				Topla m
			İlkokul	Ortaokul	Lise	Üniversite	
Resim Sanatı	Beni ilgilendirmiyor	N	6	10	34	10	60
		%	10,0%	16,7%	56,7%	16,7%	100,0%
	Müze Gezmek Benim İşim Değil	N	2	4	13	2	21
		%	9,5%	19,0%	61,9%	9,5%	100,0%
	Güzel Ama Zor, Resimden Bahsetmek İçin Bilmek Lazım	N	24	45	71	80	220
		%	10,9%	20,5%	32,3%	36,4%	100,0%
	Soyut Resim Beni Klasik Ekoller Kadar ilgilendiriyor	N	3	1	6	11	21
		%	14,3%	4,8%	28,6%	52,4%	100,0%

Toplam	N	35	60	124	103	322
	%	10,9%	18,6%	38,5 %	32,0%	100,0%
$\chi^2= 25.634$; df= 9; p= .00						

Tablo 9.

Katılımcılara geçmişte hangi mesleğe sahip olmak istedikleri sorulmuş ve ağırlıklı olarak “öğretmen” ve “doktor” yanıtları alınmıştır. Sonrasında katılımcılara “çocuğunuzun hangi mesleğe sahip olmasını arzu edersiniz?” sorulmuş ve ağırlıklı olarak “öğretmen” ve “akademisyen” yanıtları alınmıştır. Verilen bu yanıtlar ışığında, araştırmamızın temel hipotezlerinden olan “orta sınıfların, özlemlerini çocuğu üzerinden gerçekleştirme eğilimleri vardır”, hipotezi doğrulanmıştır. Çocukları için Öğretmen yerine akademisyen mesleğini arzu etmeleri ise, onların kendi konumlarından daha üst bir konumda olacaklarına olan inançlarıyla ilişkilendirilebilir.

Örneklem grubunun çocuğa yönelik ekonomik ve kültürel yatırımlarına bakıldığında; Çocuğunu sanatsal veya akademik alanlardan herhangi bir kursa gönderen katılımcı oranı ise %50’yi oluşturmakla birlikte; mesleki dağılımlara bakıldığında bu oran serbest meslek grupları, ticari işletme ve büro çalışanları ile memurlarda en yüksek düzeylerde iken; işçi, çiftçi, esnaf ve ev hanımlarında en düşük düzeylerde. Katılımcıların mesleklerine göre çocuğun okul toplantılarına kimin gittiği arasındaki ilişkiye bakıldığında burada yakından ilgilenmenin bir ifadesi olarak “anne-baba birlikte katılır” seçeneğini en yüksek dağılımla tercih edenler memurlar ve serbest meslek gruplarıdır.

Katılımcılara yönelttiğimiz “aşağıda belirtilen konular ile sizce nasıl bir fotoğraf çekilebilir” sorusuna verilen yanıtlar üzerinden, örneklem grubunun habituslarını çözümlemeye çalıştık. Bourdieu’ye göre işçiler fotoğraf çekmek için fotoğraf çekmeyi (örneğin çakıl taşlarını fotoğraflamak) hemen her zaman gereksiz, ahlaksız ya da burjuva edimi olarak görüp reddederler (2017: 68). Çalışmamızın bu konudaki bulguları da benzer şekildedir. “Lahanalar ve halat” konuları ile anlamsız bir fotoğraf çekilebileceği görüşündedirler. Bourdieu, “Halk oyunları, kediyle oynayan küçük kız” konuları ile güzel bir fotoğraf çekileceğini söyleyenlerin oranının halk sınıflarında en yüksek iken daha üst düzey eğitim almış olanların, bunları daha ziyade ilginç veya anlamsız buldukları” (2017: 66) verilerine ulaşmış iken, bu çalışmada katılımcılar bu konulara ilişkin tüm meslek gruplarında ağırlıklı olarak “güzel” bir fotoğraf çekilebileceğini belirtmişlerdir. Bourdieu, “Araba kazası”, Rembrandt’a anırtıma yapmak için seçilmiş “kasap tezgâhı”, Boileau’ya anırtıma yapmak için seçilmiş itici nesneler veya yersiz olarak görülen

“hamile kadın” ile güzel bir fotoğraf çekmenin mümkün olduğunu söyleyenlerin payının eğitim düzeyine bağlı olarak arttığı görüşündedir (2017: 62). Bu bağlamda katılımcıların bu konularla ilgili görüşleri; araba kazası ve kasap tezgâhı ile “çirkin” bir fotoğraf çekilebileceği yönündedir. Hamile kadın ve “bebek emziren kadın” konularında ise, katılımcılar ağırlıklı olarak “anlamsız” bir fotoğraf çekileceğini düşünmektedirler.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Toplumsal kökene bağlı farklılıklar, aynı eğitim seviyesine sahip olanlar arasında toplumsal köken düzeyi yükseldikçe “çirkin” ya da anlamsız nesnelerle güzel fotoğraf çekebileceğini söyleyenlerin oranı, (toplumsal kökenle doğru orantılı olarak) artar (Bourdieu 2017: 102). Çalışmamızda ortaya çıkan bulgular, Bourdieu perspektifi ile değerlendirildiğinde, örneklem grubunun toplumsal köken olarak eğitim düzeylerinin yüksek olmadığı, kültürel sermaye birikimleri ve çeşitlilikleri sınırlı toplumsal kökenlerden gelen geleneksel orta sınıf fraksiyonlarına uygun beğenilere sahip oldukları anlaşılmaktadır.

Suzanne Langer’in belirttiği gibi; “Eskiden, kitlelerin sanata erişimi yoktu; müzik, resim, hatta kitaplar zengin insanlara ayrılmış hazlardı. Fakat herkesin okuyabildiği, müzeleri ziyaret edebildiği, en azından radyodan klasik müzik dinleyebildiği günümüzde, bu şeyler üzerindeki kitle yargısı bir gerçeklik haline geldi ve klasik sanatın doğrudan duyulara hitap eden bir haz olmadığı kesinliğe kavuştu (Bourdieu 2017: 54- 55). Bu minvalde kültürel tüketim ürünlerinin hiç değilse bir kısmına ulaşımın daha kolay olduğu günümüzde, bunları tüketebiliyor veya tüketemiyor olmak artık tamamen ekonomik veya sınıfsal bir zorunluluk olmaktan çıkmış ve tercihlere dönüşmüştür. Bu doğrultuda, kültürel tüketim nesneleri birer tercih olarak değerlendirilmiştir. Bu noktada bahsedilen kültürel tüketim nesnelerine ulaşım, yaşanan yerleşim biriminin sosyo-kültürel koşullarının dan etkisi göz önünde bulundurulmalıdır. Dolayısıyla bu çalışma, Sivas örneklemini için anlamlılık ifade etmektedir.

Orta sınıfların kültürel sermaye birikimlerinin sınıf fraksiyonlarına göre farklılık yaratıp yaratmadığına dair araştırmamızda elde ettiğimiz bulgular ışığında derlenen tespitler şunlardır:

- Sivas örneklemini, orta sınıf fraksiyonlarının nesnel konumu ile pratikteki yaşam tarzı arasında yüksek bir uygunluk olmayan, yani kültürel sermaye düzeyinin zayıf kaldığı bir orta sınıf yapısına sahiptir.

- Sivas örnekleminin sınıf fraksiyonlarına göre toplumsal kökenlerine ilişkin; orta sınıfların üst kesitinde yer alan *profesyoneller* üç nesildir yerleşik geleneksel orta sınıf konumunda; *büro çalışanları* ise iki nesildir (geleneksel ve yeni orta sınıfın harmanlandığı heterojen bir) yerleşik orta sınıf konumuna sahip bireylerden oluşmaktadır. Orta

sınıfların orta kesitinde yer alan *memurlar* ise iki nesildir geleneksel orta sınıf konumunda bulunan (ancak üç nesil öncesinin alt orta sınıf ve halk sınıflarından oluşan) bireylerden oluştuğu görülmektedir. Orta sınıfların alt kesitinde yer alan *esnaf ve zanaatkârlar* ise üç nesildir orta sınıfın alt kesitinde yer almakla birlikte dikey toplumsal hareketliliğe sahip olmayan tek kesit olduklarından dikkat çekici bir veri sunmuştur.

- Orta sınıf mensubu ebeveynlerin kültürel sermaye aktarım yatkınlıklarına ilişkin Bourdieu (2017), kültürel sermaye açısından zengin fraksiyonların, çocukları söz konusu olduğunda eğitimin yanında, nadirliklerini koruyup arttırabilecekleri kültürel etkinliklere de yatırım yaptıklarını; ancak ekonomik sermaye açısından daha zengin olan fraksiyonların ise kültüre ve eğitime dair yatırımları daha geri planda bıraktıkları sonucuna ulaşmıştı. Araştırmamızda da benzer şekilde sanayi alanındaki yöneticiler ile esnaf-zanaatkâr kesitinin iktisadi konum olarak orta sınıfların üst kesitinde yer alsalar da kültürel sermaye düzeyi açısından alt kesitlere konumlandıkları görülmektedir.

- Orta sınıfların kendi arasındaki en belirgin ayrışma ise, orta sınıfa henüz yükselmiş olanlar ile iki-üç nesildir yerleşik orta sınıf deneyimine sahip bireyler arasında gözükmemektedir. Sınıf fraksiyonları arasındaki bütün bu ayrımlar aileden aktarılan sosyal, ekonomik ve kültürel sermaye dışında aynı zamanda sosyo-ekonomik koşullarla da yakından ilişkili düşünülmelidir.

Çalışmamız sonucunda; toplumsal sınıf çözümlemelerinin yalnızca mesleki konumlar göz önünde bulundurularak yahut yalnızca ekonomik ya da sadece kültürel konum çerçevesinde yapılamayacağı anlaşılmıştır. Dolayısıyla yaptığımız saha araştırmasında (ve literatürdeki benzer toplumsal sınıf çalışmalarında) görüldüğü üzere sınıfların kesin sınırlarının olmadığı, bilhassa yükselişte olan orta sınıfların yeni konumlarına adaptasyon sürecinde, eskiliklerinden tamamen kopamadıkları için sınırlarının bulanık kaldığı anlaşılmıştır. Bu çalışmada araştırmanın ‘beklentisi’ karşılanmıştır: Ekonomik ve kültürel konum itibarıyla- “orta sınıfların orta ve üst kesitlerine doğru henüz yükselmiş bireylerin, kendi özlemini duyduğu yaşamı, çocuğunun geleceğinde görmek istedikleri saptanmıştır”.

KAYNAKÇA

Arslan, F. (2016). “Üniversite Öğrencilerinin Şehirle Kurduğu Ekonomik ve Sosyal İlişkilerden Memnuniyet Analizi: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Örneği”. *Itobiad: Journal of the Human & Social Science Researches*. 5(4).

Bourdieu, P. (1979). *La Distinction: Critique Sociale Du Jugement*. Paris: Éditions de Minuit.

- Bourdieu, P. (1986). "The Forms of Capital". The Sociology of The Economic Life. 16-29. New York: Routledge.
- Bourdieu, P. (2017). Ayrım. (Çev. Derya Fırat-Günce Berkkurt). Ankara: Heretik Yayınları.
- Çeğin, G. ve Meder, M. (2011). "Bourdieu'yü Okumak:Post Pozitivist Bir Sosyolojinin İmkânı Üzerine". Gaziantep University Journal of Social Sciences. 10(1): 233-256.
- Çeğin, G. ve Göker, E. ve Arlı, A. ve Tatlıcan, Ü.; (Ed.) (2016). Ocak ve Zanaat Dergisi. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Giddens, A. (2016). *Sosyolojik yöntemin Yeni Kuralları: Yorumcu Sosyolojilerin Pozitif Bir Eleştirisi*. (Çev. Ümit Tatlıcan-Bekir Balkız). İstanbul: Sentez Yayıncılık.
- Jenks, C. (2003). Cultural Reproduction. Taylor & Francis e-Library London: Routledge.
- Karademir-Hazır, I. ve Çelik, K., ve Kalaycıoğlu, S. (2016). Kuşak-ıçi ve Kuşaklararası Toplumsal Hareketliliğin Yörüngesi: Ankara İli Örneği. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*. 36(1): 175-205.
- Keleş, Ruşen (2010). "Türkiye'de Kentleşme Kime Ne Kazandırıyor?" İdealkent Dergisi. 1(1): 28-31.
- Marshall, G. (1999). Sosyoloji Sözlüğü. (Çev. O. Akınhay- D. Kömürcü). Ankara: Bilim ve Sanat.
- Öğütte, V. S. ve Çeğin, G. (2010). Toplumsal Sınıfların İlişkisel Gerçekliği. Ankara: Tan Kitabevi.
- Swartz, D. (1997). Culture and Power: The Sociology of Pierre Bourdieu. Chicago: University of Chicago Press.
- Wacquant, L. (2014). "Simgesel İktidar ve Grup Oluşumu: Pierre Bourdieu'nün Sınıfı Yeniden Çerçevelemesi Üzerine". *Cogito Dergisi*. (76): 204-229.
- Waters, M. (2008). "Modern Sosyoloji Kuramları" (Çev. Z. Cirhinlioğlu). Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Weber, M. (2012). Ekonomi ve Toplum. (Çev. L. Boyacı). İstanbul: Yarı Yayınları.
- Weininger, E. B. ve Lareau, A. (2007). "Cultural Capital" Encyclopedia of Sociology. 9(12): 2014. University of Maryland.
- Wynne, D. (2002). Leisure, Lifestyle, and The New Middle Class: A Case Study. London: Routledge.

KÜLTÜR VE YAPININ SİYASAL REJİMLERİN OLUŞUMUNA ETKİSİ: ORTADOĞU ÜLKELERİNDE DEMOKRASİ KÜLTÜRÜ ÜZERİNE GÖZLEMLER

*Impact of Culture and Structure on The Formation of Political Regimes:
Observations on Democratic Culture in Middle Eastern Countries*

Özlem ULUÇ KÜÇÜKCAN

*(Dr.); Marmara Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü,
Genel Sosyoloji ve Metodoloji Anabilim Dalı, İstanbul-Türkiye,
ozlemuluc@gmail.com*

Öz: Bu bildiri, son yüzyıldır siyasi tartışmalarda önemli bir yer tutan ve Arap Baharı süreci ile dikkatleri tekrar üzerinde toplayan Ortadoğu ülkelerinde, kurumsallaşan ve değişime kapalı özellikler taşıyan siyasal rejim ve devlet yapılanmalarına kaynaklık eden nedenleri sorgulamayı amaçlamaktadır. Ortadoğu’da ulus devletlerin kuruluşundan bugüne kadar süregelen en önemli tartışmalardan biri siyasal yapılanma ve rejimler ile bu bölgedeki hâkim kültür arasındaki ilişkiler olmuştur. Bu bildiri, Türkiye ve İsrail istisnaları dışında Ortadoğu’da kurulan ulus devletlerin otoriterliğinin bu bölgedeki baskın kültürel geleneklerden mi yoksa toplumsal ve siyasal yapıdan mı kaynaklandığı sorusuna cevap aramaktadır. Bir başka ifade söz konusu ülkelerde demokratik siyasal sistemlerin ve rejimlerin kurulamayışının arka planına ışık tutmayı amaçlamaktadır. Bildiride ilkin siyasal rejim ve siyasal yapı kavramları ile siyasal rejim türleri üzerinde durulacak, kısaca bunların hangi şartlarda doğduğu ve geliştiği anlatılacaktır. Daha sonra, özcü ve oryantalist yaklaşımların ötesinde Ortadoğu’da devletler, siyaset ve rejim bağlamında “kültür” ve “yapı” unsurlarının ne kadar belirleyici olduğunu ortaya koymaya çalışacaktır.

Anahtar Kelimeler: Siyasal rejim, siyasal kültür, demokratikleşme, Ortadoğu.

Abstract: This paper aims at questioning the sources of political regimes and state structures that are closed to changes in Middle Eastern countries which occupy a large place in discussions on political history of the last century and also drew greater attention during the recent Arab Spring period. One of the most salient discussions since the establishment of nation states in the Middle East has been relations between state structures and the dominant culture in the region. This paper seeks to answer the question of whether authoritarianism of nation states in the Middle East, with the exception of Turkey and Israel, derived from the dominant cultural values or social and political structure. More precisely, this papers seeks to shed light on the background of the failure of establishing democratic systems and regimes in this region. In order to do

that, first, I will look at concepts of political regime, political structure and types of political regimes and address under which conditions they emerge and develop. Then, going beyond the orientalist and essentialist approaches, I will try to show how far “culture” and “structure” determine the outcome in the context of state, regime and politics in the Middle East.

Keywords: Political Regime, Political Culture, Democratization, The Middle East

GİRİŞ

Siyasal rejimlerin ne olduğuna, çeşitlerine ve nasıl işlediklerine dair değerlendirme yapabilmek için öncelikle siyasal sistem ile siyasal rejim arasındaki ilişkiye netlik kazandırmak gerekmektedir. Siyasal sistem yapıyı, rejim ise bu yapının işleyişini işaret eder. Çağdaş siyasal sistemler, adına “devlet” adı verilen bir yapılanma biçimidir. Bu yapılanma biçimi, belli bir toprak parçası üzerinde yaşayan insan topluluğuna yönelik fiziksel güç kullanma meşru tekeline ve nihai karar alma erkine sahip olan siyasal yetkeler ve kurumlar biçiminde vücut bulmaktadır. Her devlet “tarihten, siyasal kültürden, devletlerin kuruluş felsefelerinden, kuruldukları tarihlerdeki uluslara arası ilişkilerin ve varsa antlaşmaların içeriğine” (Kalaycıoğlu, 2012: 18) bağlı olarak diğerinden farklı örgütleniş biçimine sahiptir. Bu sistem içerisinde siyasi aktörler olarak bireyler ve grupların eylemleri ve birbirleriyle ilişkileri, belirli kurallar çerçevesinde şekillenmekte ve gerçekleşmektedir. Bu kurallar bütünü oluşturduğu süreç ise ideoloji (Hatipoğlu, 2013: 40) ekseninde şekillenen rejimdir.

Siyasal rejimleri, **totaliter rejimler**, **otoriter rejimler** ve **demokratik rejimler** olarak sınıflandırmak mümkündür. Günümüzde en ideal siyasal rejimin demokrasi olduğu konusunda genel bir kabul söz konusudur. Demokrasiyi şu şekilde tanımlamak mümkündür: Bir devlet yönetimine bağlı olarak yaşamını sürdüren insanların, kolektif bağlayıcı kurallar ve politikalar hakkında denetim mekanizmalarından faydalanarak karar alabildiği, siyasal sürece ve yöneticilerin seçimine dahil olabildiği, söz konusu topluluğun tüm üyelerinin bu tür karar alma süreçlerinde eşit haklara sahip olduğu, yönetenlerin kendilerini seçenlere hesap verdiği, birden fazla ve farklı siyasal görüş, fikir veya çıkarları temsil eden adayların korkusuzca ve adil şartlar altında yarışabildiği işleyiş biçimidir. Buna göre demokrasi, “üyelerin kendilerini siyasi olarak eşit, ortak egemen olarak gördükleri ve kendilerini yönetebilmek için ihtiyaç duydukları tüm kapasitelere, kaynaklara ve kurumlara sahip oldukları” (Dahl, 1989: 1) siyasi bir rejimdir.

Demokrasinin tanımının karşıt ucunda insanların karar verme sürecinden tamamen dışlandığı ve karar verme süreci üzerindeki denetim ve kontrol hak ve yetkilerinden mahrum bırakıldığı işleyiş şekli bulunmaktadır. Bu işleyiş şekilleri otoriter ana başlığı altında, otoriter

ve totaliter rejimler olarak ikiye ayrılmaktadır. Fikir, örgütlenme, haber alma ve muhalefet özgürlüğünün kısıtlı olduğu veya bulunmadığı, yönetilenlerin yönetenleri ve yönetenlerin yetkilerini belirlemede etkisinin bulunmadığı rejimler otoriter rejimler olarak nitelendirilmektedir. Bu rejimler bir ideolojiyi rehber edinmek yerine daha şekilsiz bir zihniyete dayanır. Siyasal sistemin bir ideoloji rehberliğinde şekillendirilmek istendiği, toplumdaki her yapının ve kurumun hükümet ve ajanları tarafından denetim altında tutulduğu ve özgürlüklerin rejim için tehdit olarak kabul edildiği rejimler ise totaliter rejimler olarak adlandırılmaktadır. Bu tip rejimlerde ne siyasal ne ekonomik ne de toplumsal çoğulculuk söz konusudur. Liderlerin ve bireylerin davranışlarının ve görevlerinin meşruiyet kaynağını rejime ve ideolojiye uygunluk ve bağlılık oluşturur. (Barry, 2000: 110; Kalaycıoğlu, 2012: 18; Sözen, 2013: 48) Bu tanımlamalardan yola çıkarak demokrasinin, doğası itibarıyla şiddetli bir direnişe mahal vermeyeceğini söylemek mümkündür, zira bir düzen halk direnişine yol açabilecek şekilde işlediğinde bu düzen tanımını gereği demokrasi olmaktan çıkar.

Linz ve Stepan bir demokrasinin pekiştirilip güçlenebilmesi için altı şartın gerekli olduğunu öne sürmektedir; bunlar (1) yetkili bir devlet, (2) canlı bir sivil toplum, (3) özerk bir siyasi toplum, (4) hukuk devletinin yaygınlığı, (5) etkili bir devlet bürokrasisi ve (6) kurumsallaşmış bir ekonomik toplum (Linz ve Stepan, 1996: 55-65). Modern demokrasi tanımında buna bireysel özgürlükler/haklar dâhil etmek üzere *liberal temsilci demokrasi* ve *anayasal demokrasi* vurguları yapılmaktadır. Liberalizmin -bireyin yaşam, özgürlük, mülkiyet ve mutluluk arayışı haklarını koruma iddiasına dayalı- özgürlükçü yaklaşımından kaynaklı olarak ve çoğunluğun zulmüne/tiranlığına karşı korunmak için, demokratik haklara ilişkin anayasal engel olarak liberal anayasacılık kullanılmıştır (Plattner, 1999: 121).

Demokrasi İmkânı

Demokrasi ve demokratikleşme konusundaki tartışmalar, bu ideale ulaşma sürecini temelde iki unsura dayandırarak açıklamaktadır. Bunlar **kültürel** ve **yapısal faktörler**dir. Ortadoğu coğrafyasındaki devletler bu tartışmalarda verimli bir kaynak teşkil etmektedir. Zira bu bölge otoriteryen/otokratik devlet yapılanması nedeniyle demokrasinin karşısında yer alan rejimlere çok sayıda örnek sunmaktadır. Nitekim Ortadoğu'nun demokratikleşeceği beklentileri 1989 Berlin Duvarı'nın çöküşü ve 1991 Körfez Savaşı ile başlamış, Arap Baharı ile yeniden kabarmış olsa da, yine hayal kırıklığı ile sonuçlanmıştır (Hinnebusch, 2005: 31). Ortadoğu'nun siyasal rejimleri ve demokratikleşmesi üzerine yapılan tartışmalar da yukarıda ifade edilen iki eksen üzerinden ilerlemektedir. İlki **kültürel** özellikler, diğeri **yapısal** özellikler.

Toplumların öğrenme yoluyla nesilden nesile aktardığı, sürekli olarak yeniden üretilen, değiştirilen ve dönüştürülen (Sokullu, 2013: 103) bir anlam inşa süreci olarak *kültür*, “insanların, dünyalarını anlamalarını sağlayan anlaşılabilirlik koşullarını birlikte yeniden ürettiği” bir toplumsallaşma sürecini ifade etmektedir (El-Affendi, 2010: 17). Siyasal Kültür ise, siyasal sistem içerisinde karar alma sürecinde belirleyici olan toplumda hâkim davranış, inanç ve değerler bütünüdür (Sokullu, 2013: 104). Demokrasinin gerçekleşmesinde siyasal kültürün etkisi tartışmaları üç ayrı yaklaşım üzerinden ilerlemektedir. ‘Kültürcü olmayan’ görüşe göre kültür, demokrasinin gerçekleşmesinde nedensel bir güç oluşturmaz; bir başka anlatımla bir ülkenin demokratik kurumlar kurmak ve onları devam ettirmek için demokrasi kültürüne gerek yoktur. ‘Zayıf kültürcü’lerin görüşüne göre, demokrasinin ortaya çıkması veya devam etmesi için demokrasi kültürü gereklidir; ancak bu demokrasi kültürünün belirli toplumların gelenekleriyle uyumu meselesi tartışmalıdır, çünkü bu gelenekler üretilen niteliktedir. Böylece, demokrasi kültürü, kendisine düşman görünen kültürel ortamlarda bile gelişebilir. Son olarak, ‘güçlü kültürcü’ bakış açısına göre, bazı kültürler demokrasi ile bağdaşmaz. Bu nedenle farklı ülkeler farklı siyasi düzenlemeler aramalıdır (Przeworski vd. 2003: 181).

Siyasal kültür yaklaşımına dair bu yaklaşımlar iki temel söylem üzerinden gerçekleşir: Birinci söylem, Batılı anlamda modernleşme sürecini tamamlamamış halkları henüz modern olmayan, geride kalmış ya da modernleşmeye yeni başlamış olanlar olarak kabul etmektedir; diğeri ise bu halkları anti-modern/modern karşıtı olarak betimlemektedir. İlk anlayış, iyimser ve olumlayıcı bakış açısı ile teşvik edici tutum sürdürürken, diğeri, korku kültürüne ve polisin veya askerinin önleyici eylem programına göndermede bulunmaktadır (Mamdani, 2005: 18). Bu noktada siyasal kültür yaklaşımının, her kültürün onu tanımlayan bir öze sahip olduğu ve bu özün siyaseti şekillendirdiği kabulü nedeniyle, sorunlu olduğunu söylemek gerekmektedir. Çünkü siyasal kültürün ampirik olarak ölçülebilmesi (seçimlere katılım gibi hususlarla ilişkili olarak) ve alt kültürlerin karmaşık yapılarının ölçümlenebilmesi sıkıntılıdır (Sokullu, 2013: 106). Nitekim bu iki versiyonda da müslüman kültürü “tarih, politika ve tartışma bulunmayan” bir kültür olarak değerlendirilmektedir. Bir anlamda ve nihai olarak süreci medeniyetler çatışmasına dönüştüren bu yaklaşım, bu toplumların demokratik sürece layık olmadığı iddiasından beslenmekte ve onu beslemektedir. Cihat dünyası-Mcdünyası şeklinde ayrışmaya neden olmaktadır (El-Affendi, 2010: 18).

Yine de, her ne kadar siyasal kültür yaklaşımını benimseyen ve uygulayanlar *indirgemeci* ve *oryantalist/ampirikçi* eğilim ve yaklaşım ile Ortadoğu’yu açıklıyor olsalar da, bölge tecrübesini anlamak ve açıklamak için meşruiyet kaynağı, liberalizm ve dışsal faktörlerin yanı sıra kültürün

önemli bir etkiye ve değere sahip olduğunu kabul etmek gerekmektedir. Şöyle ki, Ortadoğu'daki devletler kurulduğu dönemde, hakim kültür ile etkileşim içerisindeki yapısal koşullar, demokrasinin inşası için elverişli değildi. Bir başka ifade ile, dönemin toplum yapısı, otoriterleşme ile mücadele edebilmeyi sağlayacak toplumsal güçlerden yoksundu; -tarihsel yapısal tecrübeler ve zemin bağlamında- otoriter devlet inşa etme kaynakları ve teknikleri ise zaten mevcut idi. Zikredilen şartlar, devlet inşasında Ortadoğu'daki devletlerin kurucu aktörlerinin kendi özel çevrelerine uyum sağlamalarına ve dolayısıyla otoriter devlet yapılanmasına imkan tanımıştır.

Yapısal özelliklere göndermede bulunan yaklaşımlardan biri, demokrasinin gerçekleşebilmesi için sınıf oluşumunu bir gereklilik olarak öne sürmesi dolayısıyla siyasal ekonomi yaklaşımıdır. Modernleşme teorisine göre ekonomik gelişmişlik, sosyal ve siyasal gelişmişliği de beraberinde getirmektedir. Sınıf oluşumu ve orta sınıfın genişliği, demokrasinin yaygınlığında önemli rol oynamaktadır; zira ilkel kimliklerden arınmış, zengin ve eğitilmiş orta sınıfın siyasal bilinç ve aktivizmi, sosyal ve siyasal gelişme zihniyetinin geniş kitlelere yayılmasına aracı olacaktır. (Gürsoy, 2013: 87) Bir diğer ifade ile eğitim, kentleşme, tarım dışı üretim gibi toplumsal mobilizasyon kaynakları, demokratikleşmenin gerekliliklerini üretmektedir. Günümüzde modernleşme teorisi güncelliğini kaybetmiş olsa da, demokrasi ile ekonomik gelişmişlik arasındaki ilişki bütünüyle reddedilemeyecek düzeydedir. Bu yaklaşım üzerinden değerlendirildiğinde Ortadoğu, orta düzey toplumsal hareketlilik zeminine sahiptir; bu nedenle demokrasi ihtimal dâhilinde fakat gerekli olmayan bir şeydir; dolayısıyla Ortadoğu özelinde demokrasinin gerçekleşmesinde diğer faktörler etkilidir. Her şeyden önce hiçbir partinin meclisin çoğunluğuna sahip olmaması ve hükümet başkanlarının her beş yılda bir defa olacak kadar sıklıkla – ayrıca iki yıldan önce seçime girip değişmemesi de gerekmektedir- seçilmesi, demokrasilerin istikrarında etkili olan unsurlardır. Bununla beraber hiçbir politik gücün tamamen ve kalıcı olarak baskın olmaması, demokrasinin hayatta kalma olasılığına katkıda bulunur. Bir partinin yasama organı üzerinde kontrol edilmeyen güce sahip olması veya hükümet başkanlarının uzun süre görevde kalmaları demokrasiyi zarara uğratma potansiyeli taşımaktadır. (Przeworski vd., 2003: 184) Siyasal ekonomi yaklaşımına göre, demokrasi alışkanlığı demokratik bir kültür üretse bile, demokrasileri devam ettiren kültürü değil, zenginliktir.

Yapısal özelliklere göndermede bulunan ikinci eğilim ise elitist yaklaşımdır. “Kitlelerin sahip olduğu siyasal kültürel değerler zayıfladığında ya da yok olmaya başladığında rejimin ve yönetimin istikrarı tehlikeye girer” (Turan, 1986: s. 44 Aktaran Sokullu, 2013: 112). Entellektüeller/seçkin sınıf almış oldukları eğitim, tecrübeleri, ekonomik,

toplumsal ve kültürel sermayeleri nedeniyle sistemin en önemli aktörleri konumundadır. Temel yapısal güçler demokratikleşme için ve ona karşı nispeten dengedeysen, belirleyici unsur, yönetici elitlerin değerleri ve çıkarlarıdır. Elitler, muhalif gruplar ile güç paylaşımına gitmeyi tercih ettiğinde demokratikleşmeye geçiş mümkün olacaktır (Hinnebusch, 2005: 37). Fakat otoriter rejimlerde elitlerin bu rolü üstlenmeleri çeşitli nedenlerle sekteye uğramaktadır. Güç paylaşımı, otoriter yönetim meşruiyetine olan inancı ve güveni zarara uğratır. Dolayısıyla elitlerin -değer yargılarındaki değişime bağlı olarak- demokratikleşme yönünde atacağı bir adım, aynı zamanda hem kendi pozisyonlarını riske atma anlamına geleceği için, hem de devletin meşruiyetinin sorguya açılması anlamında ciddi bir meydan okuma olduğundan, zor ve düşük bir ihtimaldir. Rolü ve etkisinin önemi nedeniyle elitlere birtakım eleştiriler yöneltilmektedir. Bu eleştiriler özellikle onların Batı yanlısı olarak topluma yabancılaştıkları, demokrasiye götürecek rolü layıkıyla yerine getiremedikleri veya yalnızca bireysel çıkarlarıyla ilgilendikleri ve hatta otoriter rejimin ajanları oldukları iddialarına dayanmaktadır. Hatta bazı elitlerin, sadece propagandacı ve rejim taraftarı olarak despotik rejimlere hizmet etmekle kalmadığı, aynı zamanda bu rejimleri “rasyonelleştirdiği ve onun için zorladığı” ileri sürülmektedir (El-Affendi, 2010: 22).

Ancak sorumluluğu yalnızca elitlere yüklemek de doğru olmayacaktır. Her ne kadar bölge devletlerinde yaşayan seçkinler gönülsüz demokratlar olarak nitelendirilebilecek olsa da, en önemli unsur siyasi aktörlerin düşüncesi, yaklaşımı ve anlayışıdır. Siyasi aktörler demokrasiyi son çare olarak ya da “kötünün iyisi” olarak görürler. Ana aktörler, demokrasiye samimiyetle ve sabırla bağlılık gösterdiği takdirde, toplumda demokrasiye olan bağlılık gelişir ve sağlamlaşır. Arap dünyasındaki sorun, rakip siyasi grupların da, pek çok meselenin demokratik sürece ve halkın sağduyusuna emanet edilemeyecek kadar çok önem taşıdığı görüşünü benimsiyor olmalarıdır. Dolayısıyla Arap dünyasındaki despotik düzen, bölgenin tamamen kültürel tercihlerinin bir yansıması olmadığı gibi, az gelişmiş sınıf yapısının da bütünüyle bundan sorumlu olduğu söylenemez. Eğer öyle olsaydı, rejimler, iktidardayken güçlerini korumak için şiddet içerikli girişimlere ihtiyaç duymazdı. (El-Affendi, 2010: 23, 35)

Otoriter Devletlerin Demokratikleşmesi

Hiçbir ülkenin, tam anlamıyla mükemmel nitelikte demokrasiye ulaştığını iddia etmek mümkün değildir; çünkü ideal düzeyde demokrasi çok boyutludur. Bunlardan biri, halkın egemenliği, kapsamlı düzeyde seçim hakkı, hayatın, özgürlüğün ve memnuniyet arayışlarının korunması, çoğunluğun yönetimi, azınlık hakları, adil temsil ve periyodik seçimler, barış içerisinde geçen seçim süreci, kritik konularda referandum gibi doğrudan oylama, hukukun üstünlüğü ve vatandaşlığın sorumlulukları gibi unsurlar içeren **siyasal demokrasi**'dir. Diğer boyut, mülkün korunması,

serbest piyasalar, serbest rekabet, ticaret, yatırım, rekabet, sağlık ve çevre konularında tekelleşmenin engellenmesi ve adil standartların bulunmasını sağlamak için ticaretin ve yatırımın devlet tarafından düzenlemesi gibi kapsamıyla **ekonomik demokrasi**'dir. İşsizlerin, emeklilerin, hamile kadınlar ve çocukların sosyal güvenlik hakları, halk sağlığı, eğitimi ve refahın sağlanması unsurlarıyla **sosyal demokrasi**; yaygın eğitim, iletişim araçlarına erişim, konuşma, toplanma, din, dil, mahremiyet ve yaşam tarzı dahil olmak üzere kimlik bileşenlerine ait özgürlük hakları ise **kültürel demokrasi** bağlamında demokratik devletin bileşenlerini oluşturmaktadır (Tehranian, 2003: 84-85). Demokratikleşme –tarihsel olarak ayrı aşamalarda ortaya çıkan- iki boyuta sahiptir: Birincisi elit düzeyde siyasal çoğulculuktur; siyasal çoğulculuk, anayasal düzenin denge ve denetim mekanizmalarıyla kurumsallaşma ile derinleşir; diğeri ise kitlesel düzeyde demokrasi üzerine mutabakata varılmasıdır (Hinnebusch, 2005: 38).

Otoriter bir rejimden demokrasiye geçişte üç aşamadan bahsetmek mümkündür: Liberalleşme, demokrasiye geçiş ve konsolidasyon (sağlama). Bazı ülkeler liberalleşme aşamasında kalabilmekte, sonraki süreçlere geçiş sağlayamamaktadır; öte yandan kimileri ise demokrasiye geçişi tamamlasalar da konsolidasyon safhasının sonunu getiremeyebilmektedir (Gürsoy, 2013: 85). Ortadoğu'ya bakıldığında iki tarihsel yol veya model görünmektedir: 1990'larda (Mısır, Fas, Ürdün, Yemen gibi) bölgede yaygın hale gelen tecrübeler, “demokratikleşme olmadan siyasal liberalleşme” olarak tanımlanabilir. Tüm örneklerde başkan veya kraliyet, siyasetin üstünde var olmaya devam etmiş ve her ne kadar siyasal liberalleşmeye izin vermiş olsa da bu sınırlı olmuş; “böl yönet” siyasal alanına dönüşmüştür. Bunlar, üst/orta sınıfın siyasetin işleyişine dâhil olması sınırlı olduğu için, yeterli olmayan demokratikleşme tecrübeleridir. Mülk sahipleri, hukukun üstünlüğünden yararlanmıştır ancak siyasal özgürlükler korunmamaktadır. Lübnan'da görülen “ortaklaşmacı demokrasi” modeli, çok sayıda cemaati kapsayan toplumu demokratikleştirmeyi mümkün kılan bir modeldir ve yalnızca Lübnan şartlarında üretildiği söylenebilir. Ancak Lübnan tecrübesi -bölge çatışmalarını taşıyamaması nedeniyle- konsolidasyon sürecini tamamlayamayıp yıkılmıştır (Hinnebusch, 2005: 38). Ortadoğu'nun çok etnikli ve çok dinli toplumları, dini cemaatler ve gruplar için özgürlük ve özerkliğe izin veren anayasal rejimlere ihtiyaç duymaktadır. Nitekim Lübnan'ın sistemi her ne kadar ayrılmış yapıları taşıyamamış/yeterli gelmemiş olsa da böyle bir rejimin en iyi örneklerinden olmuştur.

Demokrasi siyasal katılımın genişletilmesi ve derinleştirilmesi süreci olarak kabul edilecek olursa, asgari gereklilikler olarak ‘halkın egemenliği’, ‘seçime dayalı temsil sistemi’ ve ‘sivil özgürlükler’ birlikte siyasal demokrasiyi oluşturur. Sosyal demokrasi, tüm vatandaşlara fırsat eşitliği ve sosyal güvenlik sağlayarak bu asgari gereksinimin ötesine

geçmektedir. Kültürel demokrasi, dil, din, etnik köken, cinsiyet ve yaşam tarzı ile ilgili kimlik müzakereleri yapma özgürlüğü sağlayarak daha da ileri gider. Her ne kadar bazı Ortadoğu toplumları siyasal demokrasi bağlamında aksayan süreçler izlediyse de, çoğu, sosyal ya da kültürel demokrasiye yönelik önemli adımlar atmadılar. Yalnızca gelirleri düşen rantıye devletlerde (özellikle İran, Ürdün ve Cezayir), ekonomi, devletleri kendi sivil toplumları için demokratik özgürlük haklarını kabul etmek zorunda kalmaya zorlamaktadır (Tehrani, 2003: 110-111).

TARTIŞMA VE SONUÇ

Son iki yüzyıldır dış güçlerin hâkim olduğu bu bölgede, yabancı egemenliği laikleşme ve demokratikleşmeye ciddi engeller oluşturmada kritik bir rol oynamıştır. Batılı güçler, laik milliyetçilik ve liberal demokrasinin kilisenin otoritesini zedelediği kendi tarihi tecrübesine bağlı olarak Ortadoğu'da sekülerleşmeyi desteklemiş görünmekle birlikte, aslında otoriter rejimleri desteklemiş ve böylece demokratikleşmenin önünde büyük engel oluşturmışlardır. Öte yandan Ortadoğu devletlerinin demokratikleşme konusunda kendine düşen görevler söz konusudur. Öncelikle devletler, siyasi reformları hızlandırmak zorundadır; halkın siyasi süreçlere katılımı artırılmalı, sendikalar, sivil dernekler ve örgütler kurmanın önündeki engeller kaldırılmalıdır. Yönetici kesim ile vatandaşları arasında iletişim kanalları geliştirilmeli; ekonomi, halkın servetini korumak üzere kontrol edilmelidir. Tartışma ve hoşgörü kültürü pekiştirilmeli ve aşırılık içeren görüşlerle mücadele edilmelidir. Akademik müfredat ve bilimsel bilgi geliştirilmeli, toplumun bu birikimi edinmesi sağlanmalıdır. Düşünce ve ifade özgürlüğü güvence altına alınmalı; kadınların toplumdaki rolü güçlendirilmeli; entelektüel ve mezhepsel farklılıklara saygı gösteren politikalar geliştirilmelidir. (Abu-Khalid, 2005: 128-129) Bu örneklerden yola çıkarak hem yapısal hem kültürel düzeyde doğru koşullar altında, anayasal hükümet anlayışının derinleşmesinin kitlelerin demokratikleşmesini sağlayacağını söylemek mümkündür. (Hinnebusch, 2005: 39). Fakat bu süreçte hem siyasi aktörlere hem yönetici ve elit kesimlere önemli görevler düşmektedir.

KAYNAKLAR

1. Abu-Khalid, F. (2005), American and Western Political Initiatives in the Middle East: Challenges of Democratisation in the Middle East – Case Study of Saudi Arabia, B. Rahbek içinde, *Democratisation in the Middle East, Dilemmas and Perspectives* (s. 121-129), Denmark: Aarhus University Press.
2. El-Affendi, A. (2010), Political Culture and the Crisis of Democracy in the Arab World, İ. Elbadawi ve S. Makdisi içinde, *Democracy in the Arab World: Explaining the Deficit* (s. 11-40), London: Routledge.

3. Barry, N. P. (2000), *Modern Siyaset Teorisi*, Ankara: Liberte Yayınları.
4. Dahl, R. A. (1989), *Democracy and Its Critics*, New Haven: Yale University Press.
5. Gürsoy, Y. (2013), Rejim Değişiklikleri: Otoriterleşme ve Demokratikleşme, S. Sayarı ve H. Dikici Bilgin içinde, *Karşılaştırmalı Siyaset* (s. 76-100) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
6. Hatipoğlu, M. E. (2013), Karşılaştırmalı Siyasette Yöntem, S. Sayarı ve H. Dikici Bilgin içinde, *Karşılaştırmalı Siyaset* (s. 26-44), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
7. Hinnebusch, R. (2005), Prospects for Democratisation in the Middle East, B. Rahbek içinde, *Democratisation in the Middle East, Dilemmas and Perspectives* (s. 31-40), Denmark: Aarhus University Press.
8. Kalaycıoğlu, E. (2012), Karşılaştırmalı Siyaset: Giriş, E. Kalaycıoğlu vd. içinde, *Karşılaştırmalı Siyasal Sistemler* (s. 2-37) Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını.
9. Linz, J. J. ve Stepan, A. (1996), *Problems of Democratic Transition and Consolidation: Southern Europe, South America, and Post-Communist Europe*, Baltimore ve Londra: The John Hopkins University Press.
10. Mamdani, M. (2005), *Good Muslim, Bad Muslim: America, The Cold War and the Roots of Terror*, New York: Three Leaves.
11. Plattner, M. (1999), From Liberalism to Liberal Democracy, *Journal of Democracy*, 10 (3), 121-134.
12. Przeworski, J. vd. (2003), Culture and Democracy, R. Dahl vd. içinde, *The Democracy Sourcebook* (ss. 181-190), London: The MIT Press.
13. Sokullu, E. Ş. C. (2013), Siyasal Kültür, S. Sayarı ve H. Dikici Bilgin içinde, *Karşılaştırmalı Siyaset* (s. 101-121) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
14. Sözen, Y. (2013), Siyasi Rejimler: Demokrasiler ve Diğer Sistemler, S. Sayarı ve H. Dikici Bilgin içinde, *Karşılaştırmalı Siyaset* (s. 46-74), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
15. Tehranian, M. (2003), Disenchanted Worlds: Secularization and Democratization in the Middle East, A. Saikal içinde, *Democratization in the Middle East: Experiences, Struggles, Challenges* (s. 79-102), Tokyo, New York: United Nations University Press.
16. Turan, İ. (1986), *Siyasal Sistem ve Siyasal Davranış*, İstanbul: Der Yayınları.

KADIN SUÇLULUĞUNU FEMİNİST YAKLAŞIM AÇISINDAN DEĞERLENDİRME

*Assesment Within the Framework of Feminist Approach of Female
Criminality*

Sultan Ebru BULGURCUOĞLU¹

Gülsüm ÇAMUR²

1. (Doktora Öğrencisi); Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler
Enstitüsü, Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, Ankara-Türkiye,
bulgurcuogluebru@gmail.com.

2. (Prof. Dr.); Samsun Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sağlık Bilimleri
Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü Samsun-Türkiye, gcduyan@gmail.com.

Öz: Kadın suçluluğu, kavramın doğası gereği suçluluktaki cinsiyet farklılığına ve cinsiyet değişkeninin suç işlemede etkileri üzerine dayanan bir konu olup yetişkin suçluluğunun içinde yer almaktadır. Elbette yetişkin suçluluğu denildiğinde akla ilk başta erkek suçluların gelmesi suçların büyük bir çoğunluğunun erkek yetişkin suçlular tarafından işlenmesinden kaynaklanır. Dünyadaki verilere bakıldığında nicel olarak erkek suçluların kadın suçlulara göre oldukça fazla olduğunu söylemek mümkün olup, kadın suçluluğu alanının görece ihmal edilmesi ceza adalet sisteminin de eril bir bakış açısıyla yürütüldüğünü akla getirmektedir. Araştırmalara göre kadınların şiddet suçlarını işlerken bu suçu en yakınındaki kişilere karşı özel alanında işlediği görülmüştür. Ataerki toplumlarda sınırlarını tam olarak aşamamış, kısıtlı alanlarla çevrili kadının saldırganlığını en yakınındaki kişilere yöneltmesi kaçınılmazdır. Fakat bu yönelmenin sebepleri incelendiğinde *kişisel olan politiktir* ilkesinin göz ardı edilmemesi gerekir. Toplumda dezavantajlı grupta olan kadınlar geçmişten günümüze birçok konuda hak savaşı vermiştir. Bu kapsamda hem kadın hem suçlu olmanın farklı feminizmlerle yapılacak değerlendirmesi kadın suçluluğuna sosyo-politik ve var olan hegemonik düzen çerçevesinde bakmak açısından faydalı olacaktır. Liberal, radikal ve Marksist ve sosyalist feminizmler çerçevesinde kadınların neden suç işlediklerine, hukuk sisteminin kadınlar üzerindeki eril yansımalarına ve kadın ve erkekler tarafından işlenen suç türlerinin farklılaşmaları ile özellikle şahsa karşı suç işleyen kadınlara verilen toplumsal tepkilere bu farklı feminizmler çerçevesinde yorumlar ve eleştiriler getirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Kadın, Suç, Kadın Suçluluğu, Feminist Yaklaşım, Liberal Feminizm, Radikal Feminizm, Marksist ve Sosyalist Feminizm.

Abstract: Female criminality, by nature of the concept, which base on gender differences in criminality and the effects of gender variable on crime is the part of adult criminality. Of course, when it comes to adult criminality, the first thing that comes to mind is male criminals, because

most of the crimes are committed by adult male criminals. When the data in the world are examined, the number of male criminals is quite high compared to female criminals. The relative neglect of women's criminality suggests that the criminal justice system is also carried out from a masculine perspective. According to the researches, women who committing violent crimes, it is seen that they commit this crime in the private field against the closest people. In patriarchal societies, it is inevitable that the woman, who has not fully crossed her boundaries and is surrounded by restricted areas, should direct her aggression towards the people closest to her. However, when the reasons of this orientation are examined, the principle of personal is political is should not to be ignored. Women in the disadvantaged group in the society have fought of rights in many issues from past to present. In this context, the evaluation of being a woman and a criminal with different feminisms will be useful in terms of looking at the criminality of women within the framework of socio-political and existing hegemonic order. In the framework of the liberal, radical and Marxist and Socialist feminism interpretations and criticisms will be given to the reasons why women commit crimes, the masculine reflections of the legal system on women and the differentiation of the types of crimes committed by men and women and especially the social reactions against women who commit crimes against people.

Keywords: Woman, Crime, Female Criminality, Feminist Approach, Liberal Feminism, Radical Feminism, Marxist and Socialist Feminism.

GİRİŞ

Ceza hukukuna ait bir kavram olan suç, en genel tanımıyla kişilerin cezalandırılabilceği davranışları belirleyen yasal bir terimdir. Toplumsal bir kavram olan suçluluk olgusu geçmişten günümüze varlığını sürdürmekle beraber nitelik ve nicelik bakımından değişiklik gösterir. Günümüzde faillerin yaşlarına göre suçlar iki gruba ayrılmakta olup bunlar; çocuk suçluluğu ve yetişkin suçluluğudur. Bireylerin suçu işlediği sıradaki yaşı temel alınarak yapılan sınıflandırmada, Türkiye’de 18 yaş doldurulduktan itibaren işlenen suçlar yetişkin suçluluğu kapsamında ele alınmaktadır. Yetişkin suçluluğu ise kendi içinde cinsiyet bağlamında değerlendirildiğinde erkek ve kadın suçluluğu olarak ayrılır.

Kadın suçluluğu geniş bir bakış açısıyla, ataerkil sistem içinde ‘suç işlemiş kadını, kadının suç sayılan eylemlerini ve hem erkeğin hem kadının işleyebileceği suçlarda kadının failliğini’ ifade eder (Ağaoğlu Canay, 2004). 19. yüzyılda kadın suçluluğunu incelemeye başlayan ilk bilim insanı Fransız matematikçi ve astronom Quetelet olmuştur. Ouetelet yaptığı çalışmalarda kadınların fiziksel gücünün erkeklerin yarısı kadar olduğunu ve kadınlardaki şiddet suçunun erkeklerin işledikleri şiddet suçlarının da yaklaşık yarısı kadar olduğunu göstermiştir. 1800’lü yıllarda

Lombroso ise yaptığı çalışmalarla suçlu kadınların belli fiziksel anormalliklere sahip olduğunu iddia etmiş, bu anormallikleri sınıflandırmış ve belirli suçları işleyen kadınların doğuştan eğilimleri olduğunu savunmuştur. William Ferrero ile birlikte yayınladıkları “Kadın Suçlu (The Female Offender-1915)” kitabında Lombroso kadın suçluluğunun, tüm ahlaki inceliklere atıfta bulunulmasıyla uygun kadınsı rollerin gelişiminin başarısızlığı olduğunu ifade eder. Lombroso’ya göre kadın suçlular biyolojik olarak erkek gibi olup, psikolojik olarak pasif, soğuk ve bencil olmaya meyillidirler. Kendisi, erkek suçlulara benzeyen suçlu kadınların belirli yüz özelliklerine, kiloya, saç ve cilt renklerine sahip olduğunu söyler. Sosyolog William I. Thomas “Uyumsuz Kızlar (The Unadjusted Girls-1923)” isimli kitabında Lombroso’nın aksine biyolojiye daha az odaklanırken kişilik özelliklerine daha fazla odaklanmıştır. Ona göre kadınlar erkeklere göre daha pasif ve suç işlemeye daha az yeteneklidirler. 1907’de yayınladığı “Cinsiyet ve Toplum (Sex and Society)”da ise kadınların erkeklere göre üstün kurnazlık ve dayanıklılıklarından dolayı daha yüksek entelektüel sezgilere sahip olduğunu düşünmektedir. Otto Pollak ise çalışmalarında kadın suçluluğunun gizlenmiş doğasını ön plana çıkararak 1950 yılında yayınladığı “Kadın Suçluluğu (The Criminality of Women)” adlı kitabının ilk cümlesinde “kadın suçluluğunun ihmal edilmiş bir araştırma alanı” olduğundan bahseder. Pollak (1979) erkek baskın kültürde kadınların her zaman tuhaf, gizemli ve bazı zamanlarda tehlikeli olarak düşünüldüğünü ifade eder. 1940 ve 1945 yılları arasında ise kadın suçları neredeyse ikiye katlanmış ve 1960’larda kadın suçluluğu konusu yeni bir ilgi alanı olmuştur (Dodge, 2009; Adler ve Simon, 1979).

Tarihsel açıdan bakıldığında yaşamın diğer birçok alanında olduğu gibi suçluluk sorununda da eril bir bakışın hâkim olduğu görülmektedir. Feminist kriminologlar tüm teorik suçluluk okullarını erkek suçluluğunu “normal” varsaydığı gerekçesiyle eleştirmişlerdir. Bu geleneksel teorilerden hiçbiri kadınların ekonomik ve siyasi yaşam koşullarına hitap etmemektedir (Chesney-Lind ve Pasko, 2004). Geleneksel suç kuramlarında erkek bakış açısının hâkim olması kadın suçluluğunun çoğu zaman ihmal edilmiş bir durum olduğunu göstermekle birlikte bu durum feminist düşünürlerin tepkisine neden olmuştur. Her yıl gittikçe artan suç istatistikleri ve bu artışla da paralel olan kadın suçluluğu farklı disiplinler tarafından incelenmesi gereken bir sorun olmuştur.

KADIN SUÇLULUĞUNUN GENEL GÖRÜNÜMÜ

Cinsiyete göre dünyadaki suçların dağılımları ele alındığında ülkeden ülkeye göre bu durumun farklılaştığı görülmekle birlikte kadın suçlular sayıca erkeklere göre oldukça azdır. Erkek suçluların fazla olması dünyanın her yerinde ve her toplumsal yapıda görülen bir durumdur. Böylesi bir gerçeklik ceza adalet sisteminin ve buna uygun olarak

geliştirilen sosyal politika ve kurumsal bazlı hizmetlerin de eril bakışla yürütülmesine neden olmaktadır.

1970’li yıllarda Amerika Birleşik Devletleri’nde yapılan bir araştırmada kadınlarda en sık karşılaşılan suçların mağaza hırsızlığı, adi hırsızlık ve uyuşturucu kullanımı ile partnere ya da eşin partnerine yönelik öldürme suçları olduğu görülmüştür. Ayrıca kadınların organize suçlara katılma oranlarının çok düşük olduğu belirtilmiştir (Adler ve Simon, 1979).Güncel verilere bakıldığında 2013 ve 2014 yılları arasında Amerika’da tutuklanan kişilerin %88’ini erkekler, %12’sini kadınlar; hükümlülerin ise %86,2’ini erkekler ve %13,9’unu kadınlar oluşturmaktadır (Bureau of JusticeStatistics, 2017). Amerika Birleşik Devleti Federal Soruşturma Bürosu’nun 2015 yılı istatistiklerine göre de tutuklanan kişilerin %26,9’unu kadınlar oluşturmaktadır. Yolsuzluk (embezzlement) ve hırsızlık (larceny-theft kadınlar arasında en fazla işlenen suç türleridir. Şiddet suçlarından olan tecavüz ise tutuklu kadınlar arasında %2,9 oranıyla en düşük orana sahiptir (Federal Bureau of Investigation, 2015).

Ilchenko (2014) Rusya’da yetişkin kadın mahkûm sayısının 2001 yılında 7,7 bin iken bu oranın 2010 yılında 11,2 bin olduğunu, 2005-2010 yılları arasında da mahkûm edilen kadın oranının %28,3’ten% 35,5’e yükseldiğini ve hapis cezası alan erkek ve kadınlar arasında önemli bir fark bulunmadığını belirtmektedir. Ceza infaz kurumlarındaki kadınların en çok işledikleri suç türü (%41,1) şiddet suçudur. Ayrıca profesyonel cinayet, terör eylemleri ve rehin alma (hostage-taking) gibi suçlar kadınlar tarafından işlenen yeni şiddet suçları kapsamında yer almaktadır.

Türkiye’de cinsiyete göre suç dağılımı incelendiğinde de durum dünyadakiyle benzerdir. 1970 ve 1980 yılları arasındaki kadınların suç profili ele alındığında zina, hırsızlık ve adam öldürme suçlarının oldukça yüksek dolduğu görülür (İçli ve Ögün, 1988). İl (1989) tarafından yapılan araştırmada da kadınların en çok şahsa yönelik suçlar işlediği görülmektedir. Saruç (2014)’a göre ise kadınlar daha çok mala yönelik suçlar işlemektedir. Türkiye İstatistik Kurumu (2017) verilerine göre ise ceza infaz kurumlarına girenlerin %95,7’sini erkekler; %4,3’ünü ise kadınlar oluşturur. Başta hırsızlık olmak üzere uyuşturucu ticareti ve yaralama kadınlar arasında en fazla işlenen suç türleridir. Ayrıca Türkiye’de kadınların işledikleri suç türleri de bölgesel olarak farklılık gösterir. Nitekim yapılan bir çalışmada Antalya Kapalı Cezaevi’nde kalan kadınların hükümlü oldukları suç türlerinde ilk sıralarda sırasıyla uyuşturucu ve hırsızlık suçları yer alırken; Mardin Kapalı Cezaevi’nde ise cinsel suçlar ve hırsızlık en çok işlenen suç türleri olarak yer almaktadır (Temurçin ve Haydaroğlu, 2017).

2000 yılında Chernoff ve Simon'un 27 ülkeyi kapsayan (İsveç, Yeni Zelanda, Kanada, Finlandiya, Danimarka, Avustralya, İngiltere, Hollanda, İsrail, Avusturya, Fransa, ABD, Lüksemburg, Norveç, Kore, Zambiya, Japonya, Hong Kong, Libya, Filipinler, Kuveyt, Malavi, Nijerya, Malezya, Sri Lanka ve Fildişi Sahili) ve 35 yıllık süre devam eden suç araştırmaları sonucuna göre ortaya çıkan önemli bulgu, kadınların genel suçluluk oranlarının, ülkelerin gelişmişlik düzeyiyle olumlu ve anlamlı bir ilişki içerisinde olduğudur. Eğitim düzeyi ve genel iş gücü içinde yer alma gibi nitelikler dikkate alındığında, kadınların yüksek statülere sahip oldukları gelişmiş ülkelerde bu statü yükselmesiyle, hırsızlık ve dolandırıcılık suçları arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki vardır. Buna karşın adam öldürme ve suç oranlarıyla kadınların statüleri oranında kuvvetli bir negatif ilişki söz konusudur (Chernoff ve Simon, 2000).

Genel olarak istatistiklere bakıldığında Amerika'daki kadın suçluların oransal dağılımının Türkiye'ye oranla daha yüksek olduğu görülmektedir. Amerika genel olarak suç yoğunluğunun en fazla olduğu ülkelerdendir. Ülkeler arasındaki suç türlerine bakıldığında mala yönelik suçlar kadınlar tarafından en çok işlenen suç türleri arasında sayılabilir. Bu da kadının ekonomik açıdan yaşadığı sosyal sorunlar ve elbette ki yoksulluktan dolayı mala yönelik suçlara yönelmesini düşündürür. Nitekim Feeley ve Little (1991) da kadın suçluluğundaki nicel değişimleri ekonomi, aile ve toplumdaki kadınlık rollerinin değişimiyle açıklanabileceğini ileri sürmüştür.

Suçluluk toplumsal bir olgu olarak nicelik bakımından değişiklik göstermekle birlikte, suç türleri cinsiyetler açısından da farklılaşmaktadır. Kadın ve erkek suçluluğu arasındaki benzerliklere cinsiyet temelinden bakıldığında her iki grupta cinayet gibi ciddi suçlardan ziyade daha çok mala yönelik ve madde kötüye kullanım suçlarına sürüklendikleri görülmektedir. Fakat kadınlar da erkekler tarafından işlenen suçları işlese de kadınlara atfedilen suç türleri dönem dönem farklılık göstermiştir. Ağaoğlu Canay (2015) çalışmasında tarihsel açıdan bakıldığında kadın suçlarını cadılık, zina, fahişelik, çocuk düşürme (kürtaj), çocuk öldürme (infantisite), çocuk tacizi ve ensest olarak sınıflandırmıştır. Pollak (1979) özellikle fahişelik (prostitution) suçunun yalnızca kadınlar tarafından işlenen spesifik bir suç olduğunu söyler. Erkekler fuhuş hariç diğer tüm suç türlerinde kadınlardan çok daha yüksek bir oranda suç işlemektedirler (Steffensmeier ve Allan, 1996). Fakat erkeklerin şiddet suçu işleme olasılığı kadınlardan daha fazla olduğu için şiddet suçlarını temel alan suçluluk çalışmalarında toplumsal cinsiyet farkları önemli bir yer tutmaktadır (Janeksela, 1997). Pollak aynı zamanda kadınların genellikle aile üyeleri tarafından çalınan malların alıcıları olduklarını ve şiddet kullanarak işlenen mala yönelik suçlarda genellikle gerçek failden ziyade kışkırtıcı ya da gözlemci rolünü daha çok kullandıklarını ifade eder. Kısaca

kadınlar tüm suç tiplerini işlerler fakat kullandıkları yöntemler erkeklerden farklıdır. Ayrıca kişiye yönelik saldırılar sırasında seçtikleri mağdurlar çoğunlukla çocuklar, özellikle bebekler, kocaları ve sevgilileridir (Pollak, 1979).

Özellikle adam öldürme suçu, diğer bütün suçlarda olduğu gibi çok büyük oranda erkekler tarafından işleniyor olmakla birlikte, kadınların işlediği suçlarda da geniş yer alır. Araştırmacılar kocalarını öldüren kadınları özellikli bir durum olarak ele almaktadır. Kadınlar kocalarını kıskançlık, psikolojik bir hastalık, ekonomik kazancın paylaşımı, bir başka erkekle birlikte olmayı isteme gibi nedenlerle öldürebilmektedir. Buna ek olarak adam öldürme fiili genellikle meşru müdafaa şeklinde hukukçular tarafından yorumlanmakta ve gerisinde de derin bir umutsuzluk ve çaresizlik duygusu olduğu bilinmektedir. Akgün ve Gökçearslan Çifçi (2014) tarafından adam öldüren kadınlar ile yapılan çalışmada, kadınların şiddet öyküleri olduğu ve zarar gördükleri için adam öldürdükleri görülmüştür. Dayak yiyen kadın sendromu özellikle adam öldürmenin arkasında yatan bir ana neden gibi görülmektedir. Bu kavramı tanımlayan kişi Lenore Walker'dır. Walker (1980)'a göre bu sendrom bir hastalık değildir. Uzun süre şiddete maruz kaldığı halde eşini terk edemeyen ve sonunda onu öldüren kadına özgü bir sendrom olarak ele alınmaktadır. Bu soruna başka bir çözümü olmadığı için bulunduğu bir çare olarak nitelemek yanlış olmayacaktır.

Kadına özgü suçları ele alırken incelenmesi gereken bir diğer başlık da hırsızlıktır. Chesney-Lind (2004) kadınların hırsızlık yaparken sergiledikleri davranış biçiminin erkeklerinkinden ayrılan yönünü; alışveriş alışkanlıklarıyla büyük bir benzerlik gösteriyor olması olduğunu ifade eder. Kadınlar erkeklerden daha fazla sayıda 'şey' çalmaktadır: Birden fazla dükkândan ve daha düşük fiyatta 'şeyler'. Erkekler ise akıllarında çalmayı düşündükleri bir 'şey' olduğu halde dükkâna girmekte ve arkasından bunu çalıp dükkânı terk etmektedir. Buna ilaveten kadınların çaldıkları 'şeyler', erkeklerden farklı olarak, daha çok sahip olmak istedikleri ama alamayacakları kozmetik malzemeleri, giyecek veya mücevher gibi kendi kişisel ihtiyaç malzemeleri olmaktadır. Yani sonuç olarak denilebilir ki; hırsızlık suçu kadının sosyo-ekonomik nedenlerden dolayı "sahip olamayacağı" özellikle kişisel malzemelere yönelik olmakla birlikte; yoksulluğunun bir "sonucu" olarak, çeşitli yoksunluklar yaşayan kadının bununla baş etmesi olarak da karşımıza çıkmaktadır. Kadının yoksullukla mücadele etmesi ve özellikle çocuklarının bakımını sağlama zorunluluğu içinde olması da kadının suç işlemede etkidir. Çamur Duyan (2011)'ın araştırmasında yoksul kadınların, yoksullukla başetme mekanizması olarak hırsızlık, dilencilik gibi suçları işledikleri ifade edilmiştir.

KADIN SUÇLULUĞUNUN DİNAMİKLERİ

Erkelerle karşılaştırıldığında kadınların suç işleme oranı daha azdır. Suçluluk konusunu anlamak için cinsiyet, medeni durum, gelir düzeyi, psiko-sosyal ve fiziksel yönden sağlıklı olma durumu, aile geçmişi ve içinde yaşanılan sosyal çevre pek çok değişkenin gözden geçirilmesinde yararlı olacaktır.

Kadın suçluluğunda özellikle kadınların adam öldürme ve adam yaralama gibi suçları büyük ölçüde kendisini, hatta “namusunu korumak” amacıyla işlediği bilinen bir gerçektir. Yaşamında özellikle evlilik sistemi içerisinde kocasından kötü muamele, fiziksel ve cinsel şiddet gören kadınlar olabildiğince ilişkiyi devam ettirir ve bu durumu da inkâr mekanizması ile kapatmaktadır. Kadınlar, boyun eğici tutum ve davranışları toplumsal cinsiyet farklılıkları açısından erkeklere kıyasla daha çok sergilemekte ve özellikle evlilik sisteminin devam etmesi konusunda daha ısrarcı olmaktadır. Kadınlar için evlilik ya da ilişki sistemi “katlanılan bir durum” haline gelir. Çünkü ya ekonomik kaygı ve endişe ya toplumsal baskı nedeniyle üstlenilen rolleri “devam ettirme mecburiyeti” ya da “namusu korumak” durumları mevcuttur. Ancak tüm bu katlanılan sürecin bazı kadınlar açısından devam etmediği de bir gerçektir. Kadının özellikle “eşine, ailede bir erkeğe boyun eğme dayanışına” dur demesi “bıçak kemiğe dayandığı” noktada gelişmektedir. Kadın tüm çareleri tükettikten sonra ne yazık ki suça yönelerek kendini, bedenini ve belki de ertelediği benliğinin gereksinimlerini görmektedir; bedeli büyük olsa da.

Kadınların toplumumuzda daha çok ihmal ve istismar mağduru oldukları, ataerkil sistemin norm ve kısıtlılıkları nedeniyle kendini gerçekleştirme önündeki bazı sosyo-kültürel engeller, öfke gibi duygularını uzun süre bastırdıkları için duygular ortaya çıktığı anda baş etmede sorunlar yaşadıkları görülmektedir. Mağduriyet, boyun eğme, rol sıkışması, ekonomik marjinallik hayatta kalma ve yaşamı devam ettirmeye yönelik güvenlik ihtiyacı nedeniyle kadınların suç işlemelerinin arkasında ne yazık ki ataerkil güç ilişkilerinin olduğu görülür (Steffensmeier ve Allan, 1996). Benzer şekilde Saruç (2014)’un da ifade ettiği gibi; Türkiye’de suç işleyen kadınlar aynı zamanda mağdur ve aslında mağdur olduğu için de suç işlemektedir.

Canay (2015) her suçun farklı işleniş nedenleri ve farklı işleniş şekilleri olsa da, bunların ortak noktalarının kadınlara özgü ve “kadın deneyimleriyle” bağlantılı nitelikler taşımakta olduğunu belirtir. Kadın bir cinayet işlediği zaman ve özellikle de aile üyelerinden birini öldürmekle suçlanıyorsa kadın olarak doğmanın bedelleri göze alındığında insanlar hemen “*bunu nasıl yapabildi?*” sorusunu sorarlar. Asıl sorulması gereken soru ise “kadının niçin cinayet işlediği?” değil “*niye bu kadar az cinayet işlediği?*” olmalıdır (Chesney-Lind ve Pasko, 2004). İçli (2013) kadının

evde yaşadığı çeşitli sorunlara kent yaşamının güçlükleri de eklenince suç işleme olasılığının artmakta olduğunu ifade eder. Ayrıca kente göç eden kadının kent yaşamına uyum sağlamasının (kırsal bölgede kadının niteliklerinin yetersiz oluşundan dolayı) en önemli sorunlardan biri olduğunu belirtir. Yani kadının suç işleme nedeni tipik olarak baş etme mekanizmalarının son haddine gelmesi ve “canını/namusunu” hatta çocuklarını koruma niyeti ile ortaya çıkmaktadır.

Çocuk evliliklerinin oldukça yaygın olduğu kırsal Bangladeş’te yakın partner şiddeti ile ilgili yapılan bir çalışmada yetişkinlik çağında yapılan evliliklerin yakın partner şiddetine maruz kalmada bir koruyucu faktör olmasına karşın erken yaşta çocuk evliliklerinin yaygın olduğu yerlerde koruyucu etkinin ortadan kalktığı gözlenmiştir. Bu durum klasik ataerkil yapının benimsenmesine dair toplumsal beklentilerden sapmış olan bir kadına karşı yaptırım olarak yorumlanmaktadır (Yount ve ark., 2016). Toplumda ataerkil yapının baskın olduğu tüm yerlerde de kadına bir yaptırım uygulanır. Bu durum suç işleyen kadın için de geçerlidir. Kadın bazı durumlarda işlediği suçun cezai yaptırımıyla karşılaşacak olmakla birlikte suç işleyerek kadınlık rollerine aykırı davrandığı için toplum tarafından da dışlanarak ikinci kez cezalandırılmaktadır (Ağaoğlu Canay, 2015). Ayrıca geçmişte kadınların işledikleri suçlara yönelik olarak uygulana cezai yaptırımların da farklılaştığı görülür. Orta Çağlarda kadınların işledikleri suçları cezalandırma yöntemlerine bakıldığında boğma, yakma ve diri diri gömme özellikle kadınlar için uygun infaz yöntemleridir (Mannheim, 1979).

Geleneksel suçluluk kuramları kadınların sosyal yaşamdaki konumunu, statüsünü, aile içinde yaşadıkları Sosya-ekonomik, kültürel ve toplumsal cinsiyet temelli sorunları ile gereksinimlerini görmezden gelir. Kız çocukları da erkek çocukları gibi yaşar, oynar ve okula gider fakat onların yaşamları önemli ölçüde toplumsal cinsiyet algısı tarafından şekillendirilmiştir. Chesney-Lind ve Pasko (2004) kız çocuklarının tutuklanma sebeplerini “kızların başkaldırısının” birçok sorunun cevabına karşılık gelmesi olarak yorumlamaktadır. Çocukluk boyunca yaşanan mağduriyet hem erkek hem kadın suçluluğu için bir risk faktörü olmasına rağmen bu durum kadınlar arasında daha güçlü bir belirleyicidir (Cauffman, 2008). Yetişkin kadın suçluların çocuklukları üzerine yapılan araştırmalar da kızların seçimlerini çarpıcı biçimde etkileyen çocukluk ve ergenlik döneminde yaşadıkları mağduriyetlerin ileriki yaşamlarında ciddi sorunlar olarak ortaya çıktığına işaret etmektedir. Ne yazık ki kız çocuklarının cinsel istismar mağduru olmaları erkelere göre daha olasıdır. Nitekim çocuk adalet sisteminde kız çocuklarıyla ilgili yapılan araştırmalar; fiziksel ve cinsel istismarın kızların suça sürüklenmelerinde önemli rol oynadığını göstermektedir (Chesney-Lind ve Pasko, 2004).

Saruç (2014) tarafından hükümlü kadınlarla yapılan araştırmaya bakıldığında kadınların ceza infaz kurumuna girmeden önce çoğunun evli olduğu, önemli bir oranının çocuklukta sarsıntı verici olaylar yaşadığı (fiziksel ve cinsel istismar, aile bireyinin ölümü, ailenin dağılması) görülmüştür. Kadınlar fiziksel ve cinsel istismara en fazla eşleri tarafından maruz kalmıştır. Ayrıca kadınların sorunlarının evlilikle birlikte başladığı ve müdahale edilmediği için sorunların derinleştiği görülmüştür.

Agnew (2001) genel gerilim teorisinde, oluşacak gerilimlerin haksız bir durum ya da düşük bir sosyal kontrol olduğunda bunun suça sebebiyet verdiğini belirtmektedir. Ayrıca erkek ve kadınların strese verdikleri tepki farklılaştığı için (örneğin kadınlar öfkelenedikleri zaman kendilerini suçlu, depresyonda hissetmesi ve anksiyete daha muhtemeldir) suçtaki cinsiyet farklılıklarının da bu şekilde açıklanabileceğini ifade eder (Agnew, 2001). Ersen ve ark. (2011) tarafından yapılan araştırmada da suç işlemiş kadınların öfkelerini kontrol etmekte ve uygun şekilde baş etmede güçlük çekerek, bunu uygun olmayan biçimlerde ifade ettikleri görülmüştür.

Steffensmeier ve Allan (1996) erkek suçlular gibi kadın suçlularda da (özellikle daha ciddi suç işlemiş olanlarda) düşük sosyo-ekonomik statü, yetersiz eğitim ve işsizliğin görülmekte olduğunu ifade etmiştir. Yapılan araştırmalarda da suçlu kadınların eğitim düzeylerinin oldukça düşük olduğu görülmüştür (İl, 1989; Ersen ve ark., 2011; Saruç, 2014). Saruç (2014) kadınların en fazla maddi sıkıntılar yüzünden suç işlediğini belirtmektedir. Adam öldüren kadınlara bakıldığında da şiddet ve namus suç işleme nedenleri olarak belirtilmiştir.

Kadın suçluluğunun dinamiklerine bakıldığında ekonomik faktörlerin, yakın partner ilişkilerinin, geçmişte ya da o anda maruz kaldıkları fiziksel ya da cinsel istismarın, toplumsal cinsiyet kalıplarının suç işlemelerine neden olduğu düşünülebilir. Kadının ataerkil bir yaşam sürmesinden dolayı kişiliğini tam olarak keşfedememiş olması ve suç işlemesinin arkasındaki sebeplere bakıldığında yine kendisine yöneltilen bir suç olması bunu göstermektedir. Kadının evdeki o baskıcı ve kapalı konumdan çıkıp bir anda özgürlükle karşılaşması çelişki yaratmakta ve bu da sapmaya kadar gidebilmektedir (İçli ve Öğün, 1988).

Sonuç olarak kadın üzerinde ataerkil sistemin baskı ve kadını engelleyici tutum ve davranışları ile “toplum eliyle” oluşturulan toplumsal cinsiyet eşitsizliği sonuçlarının kadın suçluluğunun ana nedenleri arasında olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Kadınlar, üzerlerindeki sosyal kontrol mekanizmasına tepki olarak da suç işleyebilmektedirler. Özellikle sosyal kontrol, toplumsal baskı ve kadının kendini gerçekleştirme araçlarına erişiminin engellenmesini daha çok yaşayan ve hisseden kadınlar, bir başa çıkma ve isyan biçimi olarak da suça yönelebilmektedir. Yine bir başka açıdan bakıldığında; kadınlar cinsel sömürüye daha çok

maruz kalabilmekte ve bu durumun yarattığı kendini savunma durumu da ne yazık ki suç eylemi ile sonuçlanmaktadır.

FARKLI FEMİNİST YAKLAŞIMLARA GÖRE KADIN SUÇLULUĞU

Feminist yaklaşım, kadınların psikolojik baskı altında bulunmaları ile indirgendikleri sosyo-politik statünün yarattığı kısıtlılıklar ve çeşitli engellenmişliklere vurgu yaparak baskın olan ataerkil kültürün kadınların itaatkâr ve fedakâr davranışlarını desteklediğini savunur (Corey, 2008). Baskın olan ataerkil kültür içerisinde kadının toplumsal normlara uyması ona atfedilen değerler gereği “olması gereken” bir durumdur. Bu nedenle Türkiye’de olduğu gibi dünyada da suç işleyen kadınlara erkek suçlulardan daha farklı yaklaşım sergilenmektedir.

Kadın suçluluğuna genel bir çerçevede bakıldığında özellikle ekonomik faktörlerin, toplumsal cinsiyet normlarının, toplumsal kaynaklara erişim ve fırsat eşitsizliğinin ve ataerkil yapının kadının suça sürüklenmesinde etkili olduğu görülmektedir. Kadın ve suç olguları tek başına değil, bütüncül bir çerçevede ele alınması gereken konulardır. Bu sosyal soruna farklı bakış açılarından bakılması sorunun geniş bir çerçevede ve sosyo-politik düzeyde ele alınması açısından faydalı olacaktır. Bu çalışmada Tong (2014)’un temel feminist düşünceye dair sınıflandırmalarından liberal, radikal ve Marksist-sosyalist feminizm yaklaşımlarından hareketle kadın suçluluğu olgusu ele alınacaktır. Farklı feminist yaklaşımların kendi içerisinde farklı bakış açılarından hareket etmesine ve kadının baskılanmış yaşamına yönelik farklı nedenler ve çözüm önerileri sunmalarına rağmen temelde hepsinin amacı kadını özgürleştirmek ve güç ilişkilerini değiştirmektir.

Liberal Feminizm Çerçevesinde Kadın Suçluluğu

Liberal feminizm liberalizmden etkilenmiş hatta kimilerince de onun farklı bir versiyonu olan yaklaşımdır. 17. yüzyılda geliştirilmiş olan doğal haklar kavramından ortaya çıkmıştır. Liberaller gibi feministler de bireyi ön plana çıkarır. 1789 Fransız Devrimi eşitlik, özgürlük gibi kavramları ortaya çıkarmış olmasına rağmen kadınlara dair söylemlerde yetersiz kalmıştır. Nye (1988)’e göre kadınlar erkeğe bağlı olarak yaşadığından erkeğin durumunun düzelmesi ile kadının da durumunun düzeleceği varsayılmıştır. Buradan hareketle liberalizm siyasi bir doktrin olarak egemeninin bireyler üzerindeki erkini sınırlandırmayı amaç edinmekte ve liberal feminizm de erkeğin kadın üzerindeki erkine eleştirel bakış sunmaktadır.

Liberal feminizm ilk feminist akım olarak kabul görmekte ve kadının da erkek gibi eşit oy kullanma hakkına sahip olduğu görüşünü savunmaktadır. Liberal bir ülke olan ABD’de kadınlara yönelik hakların

çokça gündeme gelmesi ile Rothman (1990) liberal feminizmin Amerikan orijinli olduğu olduğunu belirtmektedir. Tong (2014)'a göre kadınların hayatının kalitesini arttıran hukuk ve eğitim yasalarının çoğunu borçlu olduğumuz liberal feminizm kendi içerisinde klasik liberal feministler ve refah liberalleri olarak ikiye ayrılır. Klasik liberal feministler tıpkı liberaller gibi sınırlı hükümet ve serbest piyasa anlayışını desteklerler. Temelde siyasi ve yasal haklar üzerinde dururlar ve ifade özgürlüğü önemli bir rol oynar. Refah liberalleri ise özellikle temel haklarından yoksun olan kişilere devletin barınma, eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik hizmetlerini sağlaması gerektiğini düşünmektedir (çağdaş liberal feministlerin büyük bir çoğunluğu bu refahçı akımı desteklemektedir). Bu feminist düşünürler siyasi ve yasal hakların elde edilmesi için sosyal ve ekonomik hakların şart olduğu görüşündedirler. Liberal feminizmin genel amacı ise özgürlüğün geliştiğı adil ve merhametli bir toplum yaratmak ve fırsat eşitliğini sağlamaktır. Eşit eğitim, özgürlük ve oy kullanma hakkına dair önemli adımların atıldığı liberal feministler bazen kendi aralarında bölünmüş olsalar bile kadının özgürleşmesindeki tek önemli amacın cinsel eşitlik (sexual equality) -bazen cinsiyet eşitliği olarak da ifade edilir- olduğunu ifade ederler ve baskıcı olan cinsiyet rollerinden kadını özgürleştirmeyi amaç edinirler.

Dünyanın her yerinde kadınların erkeklerden çok daha az suç işlediğı görölmektedir. Liberal feministler bu durumu cinsiyet rollerinin sosyalleşme sürecinin bir fonksiyonu olarak görür. Yani onlara göre kadınlar tarafından işlenen suçların erkeklerden daha düşük olmasının ana nedeni; sosyalleşme sürecinin herhangi bir sapma davranışında bulunmak için kadınlara göre erkeklerden daha az fırsat sağlamış olmasıdır (Burgess-Practor, 2006). Kadınların yaşam alanları, erkeklere kıyasla daha çok özel alanla kısıtlanmıştır. Kamusal alana çıkamayan ve özgürlüklerini yaşayamayan kadınların sosyalleşme süreçleri ev içi işlerle çevrilmiştir. Bu yüzden kadınlar çoğu zaman ekonomik özgürlüklerini elde edemez. Kadın suçluluğuna dair yapılan çalışmalarda da kadınların eğitim düzeylerinin oldukça düşük olduğu ve çoğunlukla ekonomik kaynaklı sorunlar nedeniyle suç işlediğı (ilk sıralarda mala yönelik suçların yer alması bunun en büyük göstergesi) görölmektedir. Tong (2014) refah liberallerinin görüşünü; kadınlara devlet tarafından sağlanması gereken sosyal ve ekonomik hakların olduğunu ve bu temel hakların sağlanamaması sonucunda kadınların suça yöneldiğini, kadınların yoksunluklarını ve elde edemedikleri özgürlüklerini kanunla muhalefete düşerek ifade ettiklerini açıklamaktadır. Liberal feministler de tüm kadınlar için eşit fırsatlar sağlanması gerektiğini aksi takdirde toplumda kadınların kendilerini ifade edemeyeceğini ve özgürleşemeyeceğini savunur.

Ancak liberal feministler kamusal alan ve özel alan ayrımı yapmakla birlikte özel alan içinde kadına yine bir eş ve annelik görevini

yüklemektedir. Bu da günümüzde kadınları daha baskıcı bir konuma itmekte, kadının özel alanı içerisinde sıkışıp kalmasına neden olmakta ve bu durum sonucunda kadınların öfkelerini en yakınındaki kişilere yöneltmesine sebep olmaktadır. Şahsa yönelik suç işlemiş kadınlarda bu suçu çoğu zaman özel alan içerisinde bulunan en yakınındaki kişilere karşı (partneri, eşi ya da çocuğu) işlemesinde bu durumun etkili olduğu düşünülmektedir.

Bu yaklaşıma gelen en önemli eleştiri; liberalizmin tüm insanlar için eşitliği ve özgürlüğü savunurken tüm insanların içine kadınları dâhil etmemeleridir. Ayrıca kadınların biyolojik farklılıklarını dikkate almamıştır. Kadınlara yönelik eşitlik anlayışı erkeklere benzemek olarak kabul gördüğü için bu yaklaşım eleştiriye de açık hale gelmiştir. Erkeklerin üstün olduğunu kabul edip kadınları onlara benzetme çabası içinde olan liberal feministlere göre kadınlar kadın olarak kabul edilemezler ve hiçbir hakka sahip olamazlar. Buradan hareketle sonuç olarak kadın suçluluğu erkek suçluluğundan farklı bir anlayışa sahiptir. Kadını suça iten süreçler ve sonuçları itibarıyla bu yaklaşım tam olarak kadın suçluluğunu erkek suçluluğundan farklı şekilde ele almak konusunda yetersiz kalmaktadır.

Radikal Feminizm Çerçevesinde Kadın Suçluluğu

Radikal feministler toplumsal hareketin en yoğun olduğu dönem olan 1960'lı yıllarda öğrenci, kadın ve engelli hareketi ile ortaya çıkmış ve 1970'li yıllardan itibaren bilim çevresinin benimsemiş olduğu bir yaklaşımdır. Bu yaklaşım medeni haklar mücadelesinin gerektirdiği siyasal etkinliklere katılan kadınlar tarafından ortaya çıkmıştır. Reformdan ziyade devrimci bir anlayış güden radikal feminizm, cinsiyet ayrımcılığının insan baskısının en derin ve en yaygın biçimi olduğunu savunmakla birlikte “kişisel olanın politik olduğunu” da ifade etmektedir. Yüksel (1995)'e göre radikal feministler kadınların biyolojik ve psikolojik olarak erkeklerden farklı olduğunu ve bu farklılığın toplumda çeşitlilik yarattığını kabul etmişlerdir. Radikal feministler bu alanlardaki farklılıkların nasıl toplumsallaştırıldığını incelemişlerdir.

Radikal feminizm kendi içerisinde radikal-özgürlükçü feministler ve radikal-kültürel feministler olmak üzere iki gruba ayrılır. Radikal özgürlükçü feministler biyolojik anneliğin kadını fiziksel ve psikolojik olarak güçsüzleştirdiğini ve kadınsı bir cinsiyet kimliğinin tam bir insan olarak kadınların gelişimini sınırlandırdığını iddia etmekle birlikte kadınları androjen kişiler olmak için teşvik eder. Bu bakış açısının aksine radikal kültürel feministler ise kadınların kesinlikle “kadınsı” olmalarının daha iyi olacağını ve ayrıca biyolojik anneliğin kadının gücünün nihai kaynağı olduğunu savunmaktadır (Tong, 2014).

Radikal-özgürlükçü feministlerden Shulamith Firestone bilim ve teknolojiyi erkeklerle; beşeri bilimler ve sanatı da kadınlarla

ilişkilendirdiğimizi ve yalnızca biyolojik bir devrimin bunu ortadan kaldıracabileceğini düşünür (Tong, 2014). Firestone'ın bu yaklaşımı tarih boyunca suç olgusunu erkeklerle özdeşleştirdiğimizi ve cadılık, fahişelik ve zina gibi suç türlerini de kadına atfettiğimizi göstermektedir. Suç olgusuna dair yapılan bu eril bakış açısı ceza adalet sisteminin de aynı şekilde eril olmasına yol açmıştır. Radikal-kültürel feministlerden Adrienne Rich erkeklerin, kadınları anne olmazlarsa gerçek bir kadın olamayacaklarına ikna ettiklerini iddia eder. Yani, ataerkilliğin gücü anneliğin kadınların tek işi olduğuna ikna etmektir (Tong, 2014). Firestone da aynı zamanda "Cinselliğin Diyalektiği"nde (The Dialectic of Sex) ataerkilliğin, cinsiyetlerin biyolojik eşitsizliğinden kaynaklandığını belirtmektedir (Tong, 2014). Fakat radikal-özgürlükçü feministlerin savunduğu gibi biyolojik bir devrimin, kadının sahip olduğu gücün elinden alınmasına yol açacağı düşünülmektedir. Çünkü kadınlar üzerindeki baskı sadece biyolojik değil, yapılandırılmış bir baskıdır.

Radikal feministler çoğunlukla kadınlara karşı işlenen aile içi şiddet, tecavüz, cinsel taciz ve pornografi gibi suçlarda ataerkilliğin göstergeleri üzerine odaklanırlar ve kadın suçluluğunun çoğu zaman onların mağduriyetlerinden kaynaklandığını kabul ederler (Burgess-Practor, 2006). Kadınların ataerkil düzen içerisinde sömürüldüğünü öne süren bu yaklaşım kadın suçluluğuna daha çok mağduriyet çerçevesinde yaklaşmakta ve bu mağduriyetin de kadının biyolojik cinsiyet özelliklerinden kaynaklandığını savunmaktadır. Kadınların, çocukluk dönemlerinde daha çok ihmal ve istismar mağduru oldukları bir gerçektir. Bu durum yetişkinlikte onları suça sürüklemeye bir risk faktörüdür. Hükümlü kadınlarla ilgili yapılan çalışmada da kadınların çocukluklarında fiziksel ve cinsel istismar gibi sarsıntı verici olaylar yaşadıkları görülmüştür (Saruç, 2014). Ne yazık ki kadınlar, ataerkil düzen içerisinde işlenen cinsel suçların çoğu zaman mağduru konumundadırlar. Cinsel suçların faili olan kadınlar ise tıpkı şahsa yönelik suçlarda olduğu gibi toplum tarafından eleştirilmekte hatta toplumda ayrımcılığa maruz bırakılmakta ve bu da suç türlerinde cinsiyetler arası bir farklılaşmaya neden olmaktadır.

Ataerkilliğin kadınlar üzerinde oluşturduğu baskı hem biyolojik hem de toplumsaldır. Bu nedenle yeniden üretim görevinin atfedildiği kadınlara, işledikleri şahsa yönelik suçlardan dolayı aynı suçu işleyen erkeklere göre toplumsal normlardan dolayı farklı bir tepki verilmekte ve kadın toplum tarafından da cezalandırılmaktadır. Ataerkil bir toplumda bir canlı dünyaya getirmesi beklenen kadının bir insanı öldürmesi, eril düşünceye aykırı olmakla birlikte şahsa yönelik suç işlemiş kadınlar üzerindeki baskıyı daha da arttıran bir etken olduğu düşünülmektedir. Bu yüzden bu toplumsal söylemleri ortadan kaldırmak için ataerkilliğin sona ermesi aşîkârdır. Bu da dilin değişmesiyle başlar. Ceza adalet sisteminin eril olan dili değiştiğçe

ve suç kuramları eril bir bakıştan kurtuldukça, kadın suçluluğunun da doğası daha iyi anlaşılacaktır.

Marksist ve Sosyalist Feminizm Çerçevesinde Kadın Suçluluğu

Sosyalist feminizmin kökenleri Marksist feminizmin içindedir. Marksist feminizm 19. yüzyılın son çeyreği ile 20. yüzyılın ilk çeyreğinde etkili olmuşsa da ardılı sosyalist feminizm 1960'ların son yıllarında ortaya çıkmıştır (Kayhan, 1999). Marx ve Engels'in kullandıkları bazı kavramlar Marksist feminizmin oluşumunda etkilidir. Bu kavramlar; diyalektik ve tarihsel materyalizm (ve ideoloji ile sınıf bilincinin oluşumu) teorileri, emek ve kapitalizm üzerine geliştirilen teoriler (yabancılaşma, praksis felsefesi ve ekonomik değerin oluşumu)'dır. Ayrıca Marx'ın yazıları ve Engels'in "Ailenin, Devletin ve Özel Mülkiyetin Kökeni" (1884) isimli eserinde geliştirilen feminist teorik yönelimler bu yaklaşımı desteklemektedir (Donovan, 1997).

Marksist feministler kadınların üzerindeki baskının cinsiyet ayrımından ziyade sınıf ayrımından kaynakladığını savunurlarken; sosyalist feministler ise sınıf ve cinsiyeti bütünleştirerek tutarlı ve sistematik bir yolla bu ayrımı anlamaya çalışmaktadır. Fakat her ikisi de kadınların baskılanmasının nedenini anlamak için kadınların çalışma durumları ile kendi imajları arasındaki bağlantıları analiz etmenin gerekliliğine inanır. Engels, "Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni" isimli eserinde ekonomik koşullardaki değişikliklerin aile ilişkilerini nasıl etkilediğinden bahsederken ilk toplumlarda serbest cinsel ilişkiler ve anaerkil bir yapının mevcut olduğunu; miras ve özel mülkle birlikte erkek egemen ve tek eşli bir topluma geçildiğini ve bu düzende kocanın burjuva, kadının ise proletarya olduğundan bahsetmektedir. Engels aynı zamanda kadınların erkeklerden bağımsız olmaları için ilk olarak ekonomik olarak bağımsız olmaları gerektiğini vurgulamaktadır (Tong, 2014). Nitekim Saruç (2014)'da kadınların en fazla maddi sıkıntılar yüzünden suç işlediğini belirtmektedir. Aslında bu durum sadece kadın suçluluğu için değil erkek suçluluğu için de geçerlidir. Kadınların içinde bulundukları sınıf onları suç işlemeye zorlayabilmektedir. Suç işleyen kadınlarda eğitim düzeyinin düşük olduğu, bunun da beraberinde yetersiz ekonomik durumu getirdiği görülür.

Klasik Marksist feministlerden Evelyn Reed kadının başlıca düşmanının ataerkillik değil kapitalizm olduğunu ve kapitalizmin sona ermesiyle de erkek-kadın ilişkilerinin her iki cinsiyet içinde gelişeceğine inanmaktadır. Tong (2014), bu düşünceye göre kapitalist sistemin getirdiği sosyal, ekonomik ve siyasi düzen içinde yaşayan kadınların sömürüldüğünü ve ikinci bir konuma düştüğünü belirtmektedir. Kadınlar tarafından işlenen suçlarda mala yönelik suçların ilk sıralarda gelmesi bunun bir göstergesidir. Marksist feministler, kadınların bağlı oldukları alt

sınıf statülerinin, kendilerini ekonomik olarak desteklemek için suç işlemeye zorlayabileceğini söyler (Burgess-Practor, 2006). Kapitalist sistemin iş hayatındaki yansımaları olan uzun çalışma saatleri ve kadınlara verilen düşük ücretler onları özel alanlarında kalmaya zorlamakta ve böylece ekonomik özgürlüğünü elde edemeyen kadının da mala yönelik suçlar işlemesi kaçınılmaz olmaktadır. Ancak klasik Marksist yaklaşımın aksine sadece kapitalizmin sona ermesi var olan kadın-erkek ilişkilerini eşitlikçi yapmak açısından yeterli olmayacaktır. Juliet Mitchell'in ifade ettiği gibi toplum gerçekten insancıllaştırılmak isteniyorsa hem ataerkillik hem de kapitalizmden vazgeçmek gerekir (Tong, 2014).

Çağdaş sosyalist feministlerden Alison Jaggar ise kapitalizmin kadını “işçiler” olarak baskılayacağından; ataerkilliğin ise kadınlara “kadınlar” olarak baskı yapacağından söz eder. Jaggar kadınların vücutlarına dair söz söyleme hakkına sahip olmadıklarından ve kadınların üreme seçeneklerini düzenleyen politikalara erkeklerin karar verdiğinden; erkeklerin düşünce ve söylem koşullarını belirlediği ölçüde kadınların teorik dünyada rahat olamayacaklarını ifade eder (Tong, 2014). Türkiye’de 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu’nda gebeliği on haftadan fazla olan bir kadının çocuğunu düşürmesi cezai bir eyleme bağlanmakla birlikte bu durum eril olan hukuk sisteminin kadının vücutlarına dair söz söyleme hakkına etkide bulunduğunu (ayrıca biyolojinin eril bir sistem tarafından kontrol edildiğini) göstermektedir. Kadın sünneti de bunun göstergelerinden biridir. Ayrıca ceza adalet sisteminin de eril bir bakış açısına sahip olması feminist kriminolojinin eleştirdiği konulardandır. Suçluluk kuramlarının erkeği odak alması mevcut adalet sisteminin eril bir yapıya sahip olmasına sebebiyet vermiştir. Adalet sistemi, kadınları göz ardı eden bir bakış yerine onları dikkate alan bir bakış açısı edinirse kurumların yapısı da bu şekilde şekillenebilecektir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Suçluluk çok boyutlu incelenmesi gereken bir sosyal sorun olmakla birlikte içinde bulunduğumuz yüzyıl içerisinde artarak devam etmektedir. Kadın suçlarının erkek suçlarına kıyasla oldukça az olduğu fakat yine de nicel olarak bir artış olduğu bilinmektedir. Türkiye’de hem erkek hem de kadın ve çocuklar açısından suç türlerine bakıldığında mala yönelik suçlar ilk sırada gelmektedir. Tüm bunların altındaki ana neden elbette ki yoksulluk ve yoksulluğun sonuçlarından olan yoksunluklardır.

Bir diğer önemli suç olan şiddet suçları ise tarih boyunca daha çok erkekler tarafından işlenen suç türü olagelmıştır. Kadınlar tarafından işlenen şahsa yönelik suçlarla ilgili yapılan araştırmalar kadınların bu suçu en çok kendi yakın çevresinde bulunan kişilere (eş, çocuk, partner gibi) yönelttiğini göstermektedir. Nitekim bu durum ataerkil yapının baskın olduğu toplumlarda baskılanmış kadınlarca işlenmektedir.

Farklı feminist yaklaşımlardan kadın suçluluğunun ele alındığı bu çalışmada liberal feminizme göre kadınların erkeklerden çok daha az suç işlemesi, suç işleyen kadınların eğitim düzeylerinin oldukça düşük olması ve daha çok mala yönelik suçlar işlemeleri sosyalleşme, eğitim ve ekonomik fırsatların kadınlara çok daha az verilmiş olmasındandır.

Ataerkilliğin yapının ortadan kalkması için sosyal ve kültürel kurumlarda kökten bir çözüme gidilmesi gerektiğini savunan radikal feminizme göre ise kadın suçluluğu çoğu zaman kadınların mağduriyetlerinden kaynaklanmaktadır. Suç işlemiş kadınların birçoğunun geçmişinde sarsıntı verici ve travmatik olaylar yaşaması bunun göstergesidir. Aynı zamanda ataerkil sistemin kadınlar üzerindeki baskısı olan biyolojik cinsiyet farklılıkları ve kadına atfedilen annelik ve bakım görevi özellikle adam öldürme-yaralama gibi şahsa yönelik suç işleyen kadınlara toplum tarafından verilen tepkilerin sebebi olarak düşünülmektedir. Nitekim “dünyaya bir canlı getirmesi gereken” bir kadının birinin hayatına kast etmesi var olan düzenin normlarına aykırı olduğu için (ve belki de normların yıkılmasından korkulduğu için) kadına verilen tepkinin dozu ve içeriği daha da artmaktadır.

Marksist ve sosyalist feminizm ise sınıf temelli bir toplumda gerçek bir özgürlüğün olamayacağını savunmaktadır. Kadınların üzerindeki baskının nedenini kapitalizmle açıklayan Marksist feminizme göre kadın suçluluğu kapitalist sistemdeki kadının ekonomik olarak özgürleşememesi ve bu nedenle de kadının mala yönelik suçlara yönelmesini doğurmaktadır. Klasik Marksist feministlerin aksine çağdaş sosyalist feministler ise kadınlar üzerindeki baskının nedenini hem ataerkillik hem de kapitalizmle açıklamaktadır. Kadın suçluluğu da aslında bu iki sistemin kadınlar üzerinde oluşturduğu baskıyla çevrelenmiştir. Kapitalist sistem bir yanda kadını ekonomik olarak dezavantajlı, bakıma ve yardıma gereksinim duyan bir konumda bırakıp özel alana iyice mahkûm ederken; ataerkil yapı ise eril bir dilin ve kültürün kadın üzerinde baskı yaratarak kadının kendini gerçekleştirmesine engel oluşturmaktadır. Bu da kadın ve erkek arasındaki güç ilişkilerini değiştirmekte, hem geleneksel suçluluk kuramlarının eril bir bakış açısından oluşmasına hem de ceza adalet sisteminin eril olmasına neden olmaktadır.

Kadın suçluluğunun liberal, radikal ve Marksist-sosyalist feminizm çerçevesinde analizinin yapıldığı bu çalışmada kadının, sosyal yaşam içerisindeki konumu, statüsü, kaynak ve hizmetlere erişim fırsatları ve erişiminin önündeki engeller, yakın çevresi tarafından oluşturulan baskı, denetleme ve engelleyici tutum ve davranışlardan dolayı suç işlemeye meyil ettiğini söylemek mümkündür. Konuya ilişkin farklı bakış açıları olsa da en temelde kadınlar üzerinde toplumsal yapının baskısı ve yaşamış oldukları özellikle hane içi mağduriyet durumlarının onları suça sürükledikleri görülmektedir. Özellikle ataerkil sistem ve bu sistemin

getirdiği, kadını özel alana mahkûm eden, kadının bakım veren rolünü pekiştirici söylem ve eylemle sistemin her alanında eril bir dil kullanılmasına neden olan bu yapının kadın suçluluğu olgusunu analiz ederken mutlaka ele alınması gerekmektedir. Ataerkil düzen ve kapitalist sistem birbirlerini sürekli besleyen bir döngü içerisinde. Bu sistemin değişimi ise dilin değişiminden geçer. Kadın suçluluğunu anlamada eril olan bakış değiştiğinde, sistemin çarkında da bir değişim meydana gelecektir.

KAYNAKÇA

1. Adler, F., and Simon, R. J. (1979). *The Criminology of Deviant Women*. Boston: Houghton Mifflin.
2. Agnew, R. (2001). Building on The Foundation of General Strain Theory: Specifying The Types of Strain Most Likely to Lead to Crime and Delinquency. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 38(4), 319-361.
3. Ağaoğlu Canay, H.D. (2015). *Kadın Suçluluğu*. İstanbul: Legal.
4. Akgün, R. ve Gökçearsan Çifci, E. (2014). Kadınlar Neden Adam Öldürür: Suça Götüren Dokuz Sebep. *Adli Bilimler Dergisi*, 13(2): 13-21.
5. Bureau of Justice Statistics. (2017). <https://www.bjs.gov/content/pub/pdf/fjs14st.pdf>, Erişim Tarihi: 28.11.2017.
6. Burgess-Practor, A. (2006). Intersections of Race, Class, Gender and Crime: Future Directions for Feminist Criminology. *Feminist Criminology*, 1(1), 27-47
7. Cauffman, E. (2008). Understanding the Female Offender. *The Future of Children*, 18(2), 119-142.
8. Chernoff, N. W., and Simon, R. J. (2000). Women and Crime The World Over. *Gender Issues*, 18(3), 5-20.
9. Chesney-Lind, M., and Pasko, L. (2004). *The Female Offender: Girls, Women, and Crime*. London: SAGE.
10. Corey, G. (2008). *Psikolojik Danışma, Psikoterapi Kuram ve Uygulamaları*. Tuncay Ergene (Çev.). Ankara: Mentis.
11. Çamur Duyan, G. (2011). *Kadın Yoksulluğu*. Ankara: Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği.
12. Dodge, M. (2009). *Women and White-Collar Crime*. New Jersey: Prentice Hall.

- 13.Donovan, J. (1997). *Feminist Teori: Amerikan Feminizminin Entelektüel Gelenekleri*. (Çev. Aksu Bora, Meltem Ağduk Gevrek, Fevziye Sayılan). İstanbul: İletişim.
- 14.Ersen, H., Cem İlnem, M., Havle, N., Yener, F., Karamustafalıoğlu, N., ve İpekçioğlu, D. (2011). Suç İşlemiş Kadınların Sosyo-Demografik Özellikleri, Anne-Baba Tutumları ve Öfke İfade Biçimlerinin Değerlendirilmesi. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 14(4), 218-229.
- 15.Federal Bureau of Investigation. <https://ucr.fbi.gov/crime-in-the-u.s/2015/crime-in-the-u.s.-2015/tables/table-42>, Erişim Tarihi: 12.11.2019.
- 16.Feeley, M. M., and Little, D. L. (1991). The Vanishing Female: The Decline of Women in the Criminal Process, 1687-1912. *Law & Society Review*, 25(4) 719-758.
- 17.Ilchenko, O. (2014). Female Crime in Far East Of Russia. *European Scientific Journal*, 1,168-172.
- 18.İçli, T. G. (2013). *Kadın Suçluluğu*. Ankara: Seçkin.
- 19.İçli, T., ve Öğün, A. (1988). Sosyal Değişme Süreci İçinde Kadın Suçluluğu. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 5(2), 17-32.
- 20.İl, S. (1989). Türkiye'deki Kadın Suçluların Genel Özellikleri ve İnfaz Sürecindeki Sorunları Üzerine Bir Araştırma. *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Dergisi*, 7(1-9), 7-27.
- 21.Kayhan, F. (1999). *Feminizm*. İstanbul: BDS.
- 22.Janeksela, G. M. (1997). Female Criminality: An Overview. *International Journal of Comparative and Applied Criminal Justice*, 21 (2), 181-205.
- 23.Mannhein, H. (1979). The Sex Factor: Female Delinquency. Adler, F. and Simon J. S. (Ed.), *The Criminology of Deviant Women* (p. 45-57) In. Boston: Houghton Mifflin Co.
- 24.Nye, A. (1988). *Feminist Theory and the Philosophies of Man*. London: Routledge.
- 25.Pollak, O. (1979). The Masked Character of Female Crime. Adler, F. and Simon J. S. (Ed.), *The Criminology of Deviant Women* (p. 37-44) In. Boston: Houghton Mifflin Co.
- 26.Rothman, B.K. (1990). Recreating Motherhood. *New Perspective Quarterly*, 7(1).

- 27.Saruç, S. (2014). Türkiye'de Kadın Hükümlüler: Kadın Hükümlülerin Profili ve Suçluluğa Etki Eden Olguların Analizi. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 25(1), 61-88.
- 28.Steffensmeier, D., and Allan, E. (1996). Gender and Crime: Toward a Gendered Theory of Female Offending. *Annual Review of Sociology*, 22, 459-87.
- 29.Temurçin, K., ve Haydaroğlu, İ. (2017). Kadın Suçluluğu Üzerine Bir Araştırma: Mardin ve Antalya Kapalı Cezaevleri Örneği. *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 41, 197-211.
- 30.Tong, R. (2014). *Feminist Thought*. USA: Westview Press.
- 31.Türkiye İstatistik Kurumu, (2017). Adalet İstatistikleri.
- 32.Türk Ceza Kanunu, (2004). Resmi Gazete Tarihi 12.10.2004, Kanun Numarası: 5237.
- 33.Yount, K. M., Crandall, A., Cheong, Y. F., Osypuk, T. L., Bates, L. M., Naved, R. T., and Schuler, S. R. (2016). Child Marriage and Intimate Partner Violence in Rural Bangladesh: A Longitudinal Multilevel Analysis. *Demography*, 53(6), 1821-1852.
- 34.Yüksel, Ş. (1995). Cinsellik İdeolojisi: Dün ve Bugün. N. Arat (Ed.), *Türkiye'de Kadın Olgusu*, (ss. 115-129). İstanbul: Say.
- 35.Walker, L. (1980). *Battered Women*. New York: Hareper & Low Puplicshers.

AZERBAYCAN'IN LOZAN KONFERANSINA ALINMAMASININ NEDENİ İLE İLGİLİ

*On The Reason Why Azerbaijan Was Not Allowed To Participate In
Lausanne Conference*

Sani Hacıyev

*(Prof. Dr.); Bakü Devlet Üniversitesi, Tarih Fakültesi, Bakü, Azerbaycan,
sani.hadjiev@mail.ru*

Öz: Lozan Konferansı Türkiye'nin İtilaf Devletleri ile ilişkilerini ve Boğazlar Sorununu çözmek amacı ile düzenlense de, burada her bir devletin hedefleri vardı.

20 Kasım 1922 yılında Lozan konferansına Güney Kafkasya'nın sürgündeki hükümetleri o cümleden Azerbaycan heyeti, Fransa'nın yardımı ile katılmak istemişlerdir. Fakat Lloyd Corc ve Lord Curzon, kendi topraklarında hâkim olmayan sürgündeki hükümetlerin temsilcilerinin konferansa davet edilemeyeceği konusunda ısrarcı idiler. Yani, söz konusu devletlerin çıkarlarının Lozan'da savunulması Rusya'ya bırakılmıştır.

Tüm itirazlara rağmen Lozan'da tartışılan konuları dikkat merkezinde tutmak ve Azerbaycan'la ilgili konferans heyetlerini bilgilendirmek amacıyla Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin Dışişleri Bakanı Alimerdan Bey Topçubaşov, 1923 yılının başlarında Lozan'a gelmişti. Topçubaşov Türkiye'nin hükümet liderleri ile irtibata geçerek Kafkasya'nın sürgündeki hükümet temsilcilerinin kendileri ile her türlü işbirliğine razı olduklarını bildirmiştir. Hatta Azerbaycan temsilcisi Topçubaşov ve Gürcistan temsilcisi Çenkeli, Türkiye heyetinin başkanı ve Dışişleri Bakanı İsmet İnönü'ye ortak mektupla başvurmuş, Kemalistlerin Kafkasya halklarının milli bağımsızlık harekâtına dostane yaklaşımlarını rica etmiş, karşılığında Azerbaycan ve Gürcistan'ın sürgündeki hükümetlerinin Kars Antlaşmasını tanıyacaklarını bildirmişler.

Aslında Kafkasya'nın sürgündeki hükümetlerinin temsilcilerinin Lozan'a alınmamasının başka nedenleri vardı. İlk önce Cenova ve Lahey Konferanslarının sonuçsuz kalmasında Azerbaycan'ın sürgündeki hükümetinin takındığı sert tutum önemli rol oynamış ve İngiltere'yi ciddi şekilde rahatsız etmişti. İngiltere hükümeti olayların Lozan'da tekrarlanmasını istemiyordu.

Azerbaycan'ın sürgündeki hükümet temsilcilerinin Lozan'a katılımı sorunu Rusya'nın da itirazı ile karşılaşmıştı. Lenin Çiçerin'den hangi yolla olursa olsun Kafkasya'nın sürgündeki hükümet temsilcilerinin Lozan'a alınmasını engellemesini talep etmiştir.

Türkiye’de milli bağımsızlık harekâtının başarıyla sonuçlanmasını kabul etmek zorunda kalan Avrupa devletleri Doğu’da - bu kez Kafkasya’da başka bir milli harekât ocağının yaranmasını istemiyorlardı. Ayrıca Sovyet Rusyası ile ilişkileri bozmak istemeyen İngiltere ve Fransa, Azerbaycan’ın Sürgündeki Hükümetlerinin Lozan’a katılmasını her açıdan engellemeyi başardılar. Sonuçta Doğu Sorununda kendi çıkarları olan Azerbaycan, uluslararası görüşmelerin dışında kaldı.

Anahtar kelimeler: Azerbaycanlı göçmenler, Cenova, Lahey, Lozan, Topçubaşov

Abstract: The governments of the South Caucasus in exile, including Azerbaijan's representatives wanted to join Lausanne Conference started on November 20, 1922. However, Lloyd George and Lord Curson insisted that representatives of the governments in exile that do not control their own areas cannot be invited to the conference. That's to say, as the Soviet government was established in Azerbaijan, Georgia and Armenia, Russia was commissioned to defend these states' interests in Lausanne.

Despite these objections, in order to inform the representatives of the conference Topchubashov who had been the Minister of Foreign Affairs of the People's Republic of Azerbaijan at the end of December of 1922 came to Lausanne. Keeping in touch with the leaders of Turkey's government Topchubashov stated that representatives of the Caucasus government in exile were willing to cooperate with them.

In fact, another reason was at the bottom of that the representatives of the Caucasus governments in exile were not allowed to join Lausanne conference. Firstly, the strong position of Azerbaijan government in exile had played a major role in the ineffectiveness of Genoa and the Hague Conferences and Britain was seriously concerned about it. British government did not want the events to be repeated in Lausanne.

Russia met the participation of representatives of the Azerbaijan government in exile in Lausanne with discontent. Lenin had demanded Chicherin, to bar the way of representatives of the Caucasus government in exile to Lausanne.

The European countries forced to accept the situation with the end of national-liberation movement in Turkey with victory were not interested in the origin of another hotbed of national movement in the East - this time in the Caucasus. Moreover, England and France did not want with the Soviet Russia to become worsen, by all means were able to prevent Azerbaijan government in exile to participate in Lausanne. As a result, Azerbaijan which had its own interests in the East, remained outside the international negotiations.

Key words: the Azerbaijani immigrants, Genoa, The Hague, Lausanne, Topchubashov

GİRİŞ

1918 yılının Mayıs ayında bağımsız devletini - Azerbaycan Halk Cumhuriyetini kurmayı başarmış Kuzey Azerbaycan, 1920 yılının Nisan ayında Sovyet Rusya'sının Anadolu'ya geçme adıyla Bakü'ye giren XI. Kızıl Ordusu tarafından işgal edildi ve ülkede Bolşevik rejimi kuruldu.

Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin var olduğu 23 aylık bir sürede (Mayıs 1918 - Nisan 1920) dünya kamuoyunca tanınan, uluslararası hukukun ve uluslararası ilişkilerin konusuna dönüşen Azerbaycan'ın, Sovyet işgalinden sonra dünyadaki nüfuzu azalmaya başladı. Azerbaycan'ın o zamana kadar bağımsız olan dış politikası, artık tamamen Bolşevik Rusya'sının dış politikası ve diplomasisine endeksli hale getirildi. Kuzey Azerbaycan, Bolşeviklerin kendi ideolojilerini Doğulu ülkelere yaymaları, Rusya'nın Doğu'da Büyük Britanya'ya karşı mücadele etmesi için temel araca dönüştü. Özellikle 1920 yılının Eylül ayında Doğu Halklarının I. Kurultayı'nın Bakü'de düzenlenmesi, Sovyet Rusya'sının dış politika planlarında Azerbaycan'a ayırdığı rolün açık örneği oldu.

Tüm bu olaylar Azerbaycan'ın dış ilişkilerini keskin şekilde zayıflattı, Bakü petrolü ile ilgili düzenlenmiş Ceneviz ve Lahey Konferanslarına Azerbaycan'ın bağımsız bir şekilde katılımı mümkün olmadı. Lozan Konferansında ise Azerbaycan tamamen dışlandı. Müslüman Doğu ülkeleri, özellikle Türkiye ile ciddi siyasi, askeri, ekonomik ilişkilere sahip olan Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin tüm başarıları, Sovyet rejimince kısa sürede yok edildi. Öte yandan Sovyet Rusya'sının Kemalist Türkiye ile ilişkilerinin tekdüze olmaması, Bolşeviklerin Mustafa Kemalle Enver Paşa arasında tereddüt etmeleri, aynı şekilde Türkiye'ye karşı uluslar arası toplantılarda ortak siyasi çizgi takip etmeleri, Sovyet Rusya'sına bağımlı hale gelen Azerbaycan'ı zor durumda bıraktı.

1922 yılına kadar Sovyet Azerbaycanı, formalite de olsa bağımsız diplomatik ilişkilere sahipti. Fakat 1921 yılının Aralık ayında Rusya Dış İşleri Komiserliğinin kararı ile Azerbaycan'ın yurtdışındaki temsilciliklerinin yetkileri sınırlandırıldı, daha sonra ise tamamen iptal edildi. Azerbaycan'ın Türkiye'de kurulmuş diplomatik temsilciliği, çalışmalarını durdurdu. Böylece Azerbaycan'ın dış politikası tamamen Birliğin eline geçti ve Azerbaycan şimdiye kadar formalite de olsa muhafaza ettiği dış politikasından tamamen mahrum edildi.

Sonraki dönemde Azerbaycan'ın dış politik çıkarlarını koruma ve uluslararası toplantılarda diplomatik mücadele yürütme görevi Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin yurt dışındaki (sürgünde) temsilcilerinin üzerine düşmüştür. 1920 yılından sonra Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin Dış

İşleri Bakanı Alimerdan Bey Topçubaşov'un başkanlığında Paris'te Azerbaycan siyasi muhaceretinin temel merkezi şekillenir. 1922 yılında Mehmet Emin Rasulzade'nin Türkiye'ye gelişi ile İstanbul'da Azerbaycan siyasi muhaceretinin ikinci merkezi yaranmıştır.

Ceneviz, Lahey ve daha sonra Lozan'da Azerbaycan'ın çıkarlarını koruma görevi, başarılı diplomat, Batılı siyasi ve diplomatik çevrelerde iyi tanınan Alimerdan bey Topçubaşov'un (Topçubaşı) direkt başkanlığında yürütülür.

1. LOZAN KONFERANSI ÖNCESİNDE SÜRGÜNDEKİ AZERBAYCAN HÜKÜMETİNİN DİPLOMATİK MÜCADELESİ

Lozan konferansı öncesinde uluslararası durumun gergin olması, yalnız eski Osmanlı İmparatorluğu topraklarında cereyan eden olaylarla ve Boğazlar Sorununun çözülmemiş olarak kalması ile bağlantılı değildi. Güney Kafkasya'daki Sovyet işgalleri ve Bakü petrolünü ele geçirme meselesi de, İttifak Devletlerini ciddi anlamda rahatsız etmekteydi.

Azerbaycan'da Sovyet rejiminin kurulması, en fazla İngiltere ve Fransa'nın Doğu politikasını tehlikeye atıyordu. Özellikle de Britanya, kendisinin Doğudaki mülkleri konusunda rahatsızdı: Türkiye ve İran'ın hemen komşuluğunda Sovyet hâkimiyetinin kurulması, Rusya ile Kemalist Türkiye'nin yakınlaşması ve Azerbaycan-Türkiye ilişkilerinin sürekli hale gelmesi, İngilizlerin Doğudaki ağırlığını ciddi olarak sarsmıştı.

Aşağıda bir mektuptan yapacağımız alıntı, İngiltere'nin rahatsızlığının hiç de temelsiz olmadığını göstermektedir. Bolşevik hükümetinin başkanı Vladimir Lenin 1921 yılında Sovyet diplomatlarına şöyle gizli bir talimat göndermişti: "... Bakü ve Taşkent'e özel görevli büyükelçiler gönderilsin ve kendilerine, bizim değil, Azerbaycan ve Buhara adından Britanya İmparatorluğu'na daha güçlü şekilde saldırmaları, nota ve mektuplarda bu konudan asla bahsetmemeleri, yazılı şekilde değil, yalnız sözlü olarak tüm Doğulu halkları İngiltere'yi kandıracağımız konusunda haberdar etmeleri talimatı verilsin." (RDSSTA, 1921)

Sovyet rejimi Azerbaycan'dan sadece dış politikaya dair planlarında yararlanmakla yetinmiyordu. Birinci Cihan Harbinin ve devrimin getirmiş olduğu mahrumiyetler, Rusya'yı fakirleştirmiş ve Bolşevikler kurtuluş yolunu kendilerine bağımlı hale getirdikleri ülkelerin, o cümleden Azerbaycan'ın doğal kaynaklarının vahşice istismarında görmekteydiler. Bakü petrolü, Rusya'nın ekonomik kalkınmasının en büyük kaynaklarından. Buna ek olarak Bakü petrolü Sovyet Rusyası'nın uluslararası konferanslarda Avrupa ülkeleriyle mücadelesinde temel etkendi. Diğer bir ifadeyle Sovyet Rusyası'nın Azerbaycan'a bakışı, Çar Rusyası'nın kendi sömürgelerine olan bakışından farklı değildi.

Eski Rusya İmparatorluğu'nun yerine, Sovyet Rusyası'nın kurulması ve burada yaşananlar, Batılı devletleri eski Osmanlıdaki olaylar kadar rahatsız etmekteydi. Lozan Konferansı sırasında İngiltere ve Fransa, Sovyet Rusyası ile bazı konuları o cümleden Kafkasya'daki olayları açıklığa kavuşturmak istiyorlardı.

Daha 1921 yılında Londra Konferansı'nda Britanya başbakanı Llyod Corc, Bakü petrol madenlerinin hangi devletin denetimine verilmesi meselesini tartışmaya açmıştı. Söz konusu tartışmalar sırasında Llyod Corc, Güney Kafkasya'nın tamamı, o cümleden Bakü'nün petrol madenlerinin Türkiye'nin etki alanına verilmesi fikrini ortaya atmış ve bu da İngiltere'nin Sovyet Rusyası ile ilişkilerini germiştir (Hasanlı, 2012: 491). Bekir Sami'nin de kaydettiği gibi, “uluslararası barışın elde edilmesi için yeni bir konferansın düzenlenmesi zorunlu hale gelmişti” (AR Pİİ SSA: fond 7, liste 1, iş 59, varak 5). Söz konusu konferansın Ceneviz'de düzenlenmesine karar verildi.

Ceneviz konferansında Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümetini Celalettin Arif Bey temsil etmekteydi. Rusya ise Azerbaycan Bolşevik'i Neriman Nerimanov'u Sovyet heyetine dâhil etmiş ve bu şekilde Sovyet Azerbaycanı'nın bağımsız dış politika izlediği konusunda dünya kamuoyunda kanaat uyandırmaya çalışmıştı. Azerbaycan petrolünün tartışıldığı Ceneviz konferansında, Azerbaycan temsilcisi Neriman Nerimanov'a konuşma izni bile verilmemiştir. Bu da Azerbaycan halkının “ülkenin temel zenginliği olan petrol üzerinde söz hakkını kaybettiğini göstermekteydi” (Hasanlı, 2012: 637).

Azerbaycan'ın gerçek çıkarlarını savunmak için 1922 yılının Nisan ayında Ceneviz'e, Sürgündeki Azerbaycan Halk Cumhuriyeti Hükümeti'nin temsilcileri de gelmiş ve Fransa Başbakanı Puankare tarafından büyük siyasi destek görmüşlerdi (AR Pİİ SSA, fond 609, liste 1, iş 94, varak 178). Azerbaycan muhacirleri İtalya'da, Sovyet hükümetinin Kafkasya'da izlediği işgal politikasına karşı geniş propaganda başlatmışlardı (Hasanlı, 2012: 505-506).

Fransa'nın desteği ve İngiltere'nin meseleye dar çerçevede bakması sonucunda Sürgündeki Azerbaycan Hükümeti temsilcilerinin Ceneviz Konferansı'na katılması için reel imkânlar yaranmıştı. Şöyle ki, konferansta Llyod Corc, Azerbaycan'ın Rusya'nın müttefiki statüsünde takdim edilmesine karşı çıkmış, söz konusu cumhuriyetin Bolşevikler tarafından işgal edildiği gerçeğini hatırlatmıştır (Hasanlı, 2012: 518).

Durumun tehlikeli olduğunu gören Rusya tarafı hemen karşı tedbirlere el atmıştır. Rusya temsilcisi Çiçerin, Sovyet Azerbaycanı'nın Rusya ile müttefik olduğu konusunda imzaladığı belgeyi siyasi komisyona takdim etmiş ve böylece Azerbaycanlı muhacirler Ceneviz konferansına resmi olarak katılma haklarını kaybetmişlerdir. Bakü petrolü ile bağlı

görüşmelerde bulunma yetkisi Sovyet heyetine verildi. İngiltere ve Fransa'nın bu konuda Rusya ile kolayca anlaşmaya varması ise her ikisinin Bolşeviklerden ekonomik çıkar beklentisi içinde olmalarından kaynaklanmaktaydı.

Fakat Azerbaycan'ın siyasi muhacirlerinin Ceneviz Konferansı öncesi ve sırasında yaptıkları açıklamalar, Batılı liderler ile yaptıkları sürekli görüşmeler, başvurular ve basındaki demeçleri işe yaradı. Daha çok Bakü petrolü ile ilgili olarak düzenlenmiş Ceneviz Konferansı sonuçsuz kaldı.

Azerbaycan'ın Sürgündeki Hükümetinin takındığı sert tutum, Ruslarla ekonomik antlaşma imzalamaya meyilli olan Batılı devletlerin Lahey Konferansında da tereddütlerine neden oldu. Sovyet Rusyası, Batılı devletlerle burada da her hangi bir anlaşmaya varamadı. Sıra Lozan Konferansındaydı.

2. AZERBAIJAN HALK CUMHURİYETİNİN DIŞ İŞLERİ BAKANI ALİMERDAN BEY TOPÇUBAŞOV LOZAN'DA

1921 yılının Ağustos ayından itibaren Türk-Yunan cephesinde Kemalistlerin büyük başarıları, Türkiye'nin 13 Ekimde Güney Kafkasya cumhuriyetleri ile Kars Antlaşması ve 20 Ekimde Fransa ile Ankara Antlaşmasını imzalanması, Lozan Konferansı öncesinde uluslararası durumu önemli ölçüde değiştirmiş oldu. Kars Antlaşmasına göre Batumla ilgili daha önce imzalanmış antlaşmadaki şartlar muhafaza edilmekte, Kars ve Ardahan Türkiye'ye bırakılmaktaydı (Dokümentü, 1960: 420-429). Söz konusu antlaşmada daha üç devlet "Misak-ı Milli"yi kabul etmiş oluyordu. Bu ise Kemalistlerin Kafkasya'da konumlarının sağlamlaşması anlamına geliyordu.

1921 yılının Mart ayında Kemalist Türkiye'nin Moskova Antlaşmasını imzalamasından kısa bir süre sonra Rusya ile ilişkilerin gerginleşmesi, uluslararası arenada yeni bir durum ortaya çıkarmıştı. Çiçerin'in Enver Paşa ve Karahan'la irtibata geçmesi ve Bolşeviklerin Anadolu'da devrim yapma arzusu, Ankara'nın Moskova'ya nota göndermesine bile neden olmuştu (Özçelik, 1993: 245-246).

Türkiye'nin Rusya ile ilişkilerinin gerginleşmesi, Güney Kafkasya Cumhuriyetleri ile Kars, Fransa ile Ankara Antlaşmasının imzalanması, Sürgündeki Azerbaycan Hükümetinde, Fransa'nın ve Kemalist Türkiye'nin desteği ile Bolşeviklerin Kuzey Azerbaycan'daki ağırlıklarını sarsmanın mümkün olacağı kanaatini uyandırmıştı. Bu sebeple Lozan Konferansına katılmak ve bu konferansta Azerbaycan gerçeklerini dünya kamuoyuna duyurmak zaruridi.

Fakat Lozan Konferansına katılmak için Sürgündeki Azerbaycan Hükümeti heyeti ilk olarak vize sorununu çözmeliydiler. Konferans başladıktan yalnız bir hafta sonra- 27 Kasım 1922 yılında Azerbaycan

heyeti başkanı Topçubaşov, Paris'teki İsviçre Büyükelçiliğinden vize alabildi ve 24 Aralık'ta Lozan'a ulaştı (EHES: 3).

Azerbaycan'la birlikte Gürcistan ve Ermenistan'ın Sürgündeki Hükümetlerinin temsilcileri Fransa'nın yardımı ile Lozan Konferansında katılımcı olarak bulunmak istiyorlardı. Gürcistan heyeti, ülkelerinin Karadeniz devleti olduğunu ileri sürerek bu konferansa katılımlarını zorunlu görmekteydiler. Azerbaycan ve Ermenistan tarafı ise ülkelerinin Batı Avrupa ile ilişkilerinin Karadeniz ve Boğazlar aracılığıyla olduğunu delil göstermekteydiler. Ayrıca her üç Güney Kafkasya heyeti kendi ülkelerinin Lozan Konferansında tartışılan Doğu sorunu ile ilgili olduklarını bildirdiler (Hasanlı, 2012: 588).

Azerbaycan ve diğer Güney Kafkasya Cumhuriyetlerinin Sürgündeki temsilcilerine en fazla desteği Fransa vermektedir. Fakat Fransa'nın konferanstaki tüm çabalarına rağmen, Britanya hükümeti Azerbaycan ve Güney Kafkasya'nın diğer sürgündeki hükümet temsilcilerinin Lozan müzakerelerine katılmalarına kesin olarak karşı çıktı. Llyod Corc ve Lord Curzon, söz konusu üç devlet temsilcilerinin, kendi toprakları üzerinde denetimi olmayan hükümeti temsil ettikleri ve konferansa resmi davet alamayacakları konusunda ısrarcıydılar (Hasanlı, 2012: 509). Yani Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan'da Sovyet Hükümeti kurulduğundan, söz konusu devletlerin çıkarlarının Lozan'da korunması Sovyet Rusyası'na bırakılmıştı.

Tüm bu itirazların sonucu olarak Azerbaycan heyetinin başkanı Alimerdan Bey Topçubaşov'a konferansa katılma izni vermek bir yana, hatta 1923 yılının Şubat ayından sonra bir daha diplomatik vize verilmedi ve diplomatik dokunulmazlığı iptal edildi (Hasanlı, 2012: 511).

Aslında Kafkasya'nın Sürgündeki hükümet temsilcilerinin Lozan'a alınmamasının nedeni Llyod Corc ve Lord Curzon'nun argümanlarına değil, daha ciddi etkenlere dayanmaktaydı. İlk olarak yukarıda da kaydettiğimiz gibi Azerbaycan'ın sürgündeki hükümetinin takındığı sert tutum, yaptığı geniş propaganda Ceneviz ve Lahey Konferanslarının sonuçsuz kalmasında önemli role sahip olmuştur: böyle bir durum İngiltere'yi rahatsız etmeye bilmezdi. İngiltere hükümeti aynı durumun Lozan'da tekrarlanmasını istemiyordu.

Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan'ın çıkarlarının Lozan'da korunması işinin Sovyet Rusyası'na bırakılması meselesine gelince, bu da mantıksız bir hareketti. Eğer Britanya gerçekten Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan'ın çıkarlarının korunmasının Rusya'ya bırakılmasını kabul etseydi, Rusya'nın Ukrayna ve Gürcistan Sovyet Cumhuriyetleri adına Lozan Antlaşmasını imzalamasına da razı olurdu. Fakat Lozan Antlaşması Temmuz 1923 yılında sadece Sovyet Rusyası tarafından imzalandı. (Rusya

tarafı antlaşmayı onaylamamıştı) Oysaki Sovyet Ukraynası ve Sovyet Gürcistanı Karadeniz devletleriydi.

Öte yandan Lozan Konferansında Türkiye'nin doğu sınırlarını belirleyen Kars Antlaşmasının şartları da tartışılmıştı. Bu ise en azından Sovyet Azerbaycanı'nın, Sovyet Gürcistanı'nın ve Sovyet Ermenistanı'nın konferansa katılmasını doğal hale getiriyordu.

Sürgündeki Azerbaycan Hükümeti temsilcilerinin Lozan'a katılmasına Rusya da itiraz etmişti. Sovyet hâkimiyetinin kurulduğu Azerbaycan artık Sovyet Rusyası'nın çıkar dairesinde idi ve Bolşeviklerin lideri Vladimir Lenin Dış İşleri Komiseri Çiçerin'den, hangi yolla olursa olsun Sürgündeki Kafkasya Hükümetleri temsilcilerinin Lozan'a alınmasının engellenmesini talep etmişti.

İngiltere ve Rusya dışında diğer Batılı devletler de Sürgündeki Azerbaycan hükümetinin Lozan Konferansına katılması taraftarı değillerdi. Türkiye'de kurtuluş harekâtının başarı ile sonuçlanması, İtilaf Devletleri'nin Yakın ve Ortadoğu'daki konumları için büyük tehlike oluşturdu. Bu sefer Kafkasya'da başka bir milli harekât ocağının yaranması, söz konusu zaferi kabullenmek zorunda kalan Batılı devletlerin çıkarına değildi. Buna ilaveten Sovyet Rusyası ile ilişkilerini bozmak istemeyen İngiltere ve Fransa, Azerbaycan'ın Sürgündeki Hükümetinin Lozan'a katılmasını engellemeyi başardılar.

Sonuçta Doğu meselesinde kendi çıkarları olan Azerbaycan, Lozan'daki uluslararası müzakerelerin dışında kaldı.

3. LOZAN KONFERANSI'NIN KARARLARI ÇEVRESİNDE SÜRGÜNDEKİ AZERBAYCAN HÜKÜMETİNİN DİPLOMATİK MÜZAKERELERİ

1923 yılının yazında Lozan Konferansı sona erse de, burada yapılmış müzakereler, alınmış kararlar bir süre daha uluslararası kamuoyunun gündeminde kaldı. İlk önce Lozan Antlaşması Türkiye'nin uluslararası nüfuzunu artırdı. Bu da Türkiye'ye güvenen ve desteğine ihtiyaç duyan Azerbaycan'ın Sürgündeki Hükümetinin diplomatik mücadelesini güçlendirdi. Öte yandan Lozan'da "Türkiye Ermenistanı" ile ilgili Sevr Antlaşmasında kastedilmiş maddelerden vazgeçilmesi, Azerbaycan ve Ermenistan'ın Sürgündeki Hükümetleri arasındaki ilişkilerin karakterini değiştirdi.

Şunu da kaydedelim ki, Lozan Konferansından hemen sonra Avrupa'nın ünlü politikacıları Azerbaycan ve Güney Kafkasya'nın diğer Sürgündeki Hükümetleri temsilcilerine, Lozan Konferansına alınmamalarını telafi etmek için Kemalist Türkiye ile daha sıkı işbirliği tavsiyesinde bulundular. Artık 1923 yılının Aralık ayında Azerbaycan temsilcisi Topçubaşov ve Gürcistan temsilcisi Çkhenkeli İsmet İnönü'ye

ortak mektupla başvurdular. Mektupta Kafkasya'nın siyasi mültecileri, Kemalistlerin Kafkasya halklarının milli harekâtına dostane yaklaşımları durumunda, Azerbaycan ve Gürcistan'ın Sürgündeki Hükümetlerinin Kars Antlaşması ile ilgili olarak bir anlaşmaya varabileceklerini, kaydetmekteydiler (Hasanlı, 2012: 589).

Göründüğü gibi mektubun yazılmasına Ermenistan temsilcisi katılmamıştı. Bu da yukarıda kaydettiğimiz gibi Lozan Konferansı'nda "Türkiye Ermenistanı" ile ilgili Sevr Antlaşmasının maddelerinden vazgeçilmesi ve Türkiye'nin sınırlarının Kars Antlaşmasının şartlarına uygun olarak tanınması ile ilişkili idi. Lozan Konferansından sonra ermeni siyasi mültecilerinin, Azerbaycan ve Gürcistan temsilcileri ile işbirliği imkânsız hale gelmişti. Yine Lozan'da Ermenilerin nüfuzu büyük darbe almış, Azerbaycan ve Gürcistan'ın sürgündeki liderlerinin kendileri ile ilişkisi arzulanmaz olmuştu. Şöyle ki, daha 1923 yılında Sovyet diplomatı Vorovski öldürüldükten sonra Lozan'da konferansın devam ettiği bir zamanda "Taşnak" ve "Kınçak" terör örgütlerinin İsmet Paşa'ya karşı hazırladıkları terör eylemi ile ilgili gizli bilgiler yayılmıştı. Bu amaçla 1923 yılının Mayıs ayında Lozan'a ermeni teröristlerinin gönderilmesi de Sürgündeki Azerbaycan Hükümetini ciddi şekilde rahatsız etmişti (Akgündüz Ahmet, Öztürk Said, Kara Recep, 2008: 431).

Lozan Konferansı bittikten sonra Ermenistan'ın Sürgündeki Hükümet temsilcisi Ağaronyan, Azerbaycan ve Gürcistan'ın sürgündeki hükümetlerinin Lozan Konferansının Sevr Antlaşmasının iptaline dair kararını tanımamalarını talep etti. Bu da Güney Kafkasya'nın sürgündeki liderleri arasında ciddi ihtilaflar yarattı. Azerbaycan ve Gürcistan'la birlikte Dağıstan temsilcileri de bu meselede Türkiye'yi desteklemeye karar verdiler ve Lozan Konferansının malum maddesiyle ilgili Ermenilerin talebini geri çevirdiler (Hasanlı, 2012: 602).

Böylece Azerbaycan'ın Sürgündeki hükümet temsilcileri Lozan konferansına alınmasa da, bu konferansta alınan kararlar Azerbaycan'ı etkiledi. Azerbaycan siyasi muhacirlerinin Avrupa ülkelerine olan ümitleri zamanla azaldı ve Bolşeviklerin Azerbaycan'daki hâkimiyeti kesinlik kazandı. Alimerdan bey Topçubaşov'un Azerbaycan Milli Hükümetinin lideri Mehmet Emin Rasulzade'ye yazdığı gibi, "eğer Paris Barış Konferansı sırasında hepimize rağbetle ve cömertçe yaklaşıyorlardıysa, sonrasında ise sadece bize sabır tavsiye ediyorlardı. Lozan'dan sonra ise bu sabır yerini çokanamlı suskunluğa bırakmaya başladı." (CERCEC, EHESS)

SONUÇ

Lozan Konferansı ile uluslararası ilişkilerde yeni bir aşama başladı: Temeli XVI. yüzyılda atılan, XVIII. yüzyılda ortaya çıkan "Doğu Sorunu" ortadan kalktı. Lozan Antlaşması, Türk halkının milli bağımsızlık

mücadelesinin galibiyetle sona erdiğini onayladı ve Türkiye ayrıcalıklar rejiminden, mali ve ekonomik bağımlılıktan kurtuldu. Genel olarak Türkiye için olumlu sonuçlanan Lozan Konferansı, bazı meselelerin açık kalması ve Türkiye için gelecekte dış politik problemlere neden olacak sorunların çözülmemesi ile hatıralarda kaldı. Özellikle Boğazlarla ilgili tespit edilmiş yeni rejim, Türkiye ile Rusya'nın yakınlaşmasına, Karadeniz'de güçlü Rus donanmasının gelişmesine neden oldu.

Kuzey Azerbaycan'ın Bolşevikler tarafından işgali ile yurtdışında faaliyette bulunmak zorunda kalan Azerbaycan Halk Cumhuriyeti hükümeti, ülkenin çıkarlarını savunmak, Sovyet işgali ile ilgili gerçekleri dünyaya ulaştırmak için, zor şartlarda da olsa gergin mücadele yürüttü. Azerbaycan Halk Cumhuriyetinin Dış İşleri bakanlığını görevini yürütmüş olan Alimerdan Bey Topçubaşov, tüm uluslararası toplantılarda, o cümleden San Remo, Londra, Kaan, Ceneviz ve son olarak Lozan Konferansında gergin diplomatik ve propaganda faaliyetinde bulunarak, imkân dâhilinde Azerbaycan'ın bağımsızlığının ihyası için büyük işler gördü. Bazı durumlarda Azerbaycan'ın muhacir liderleri söz konusu konferansların sonuçlarını da etkilemeyi başardılar. En azından Bakü petrolü ile ilgili düzenlenmiş Ceneviz Konferansı, Azerbaycan muhacirlerinin Sovyet karşıtı propagandası sayesinde sonuçsuz kaldı.

Fakat Lozan'da yaşananlar bu faaliyetin son adımı oldu. Lozan'daki uluslararası müzakerelerin dışında kalan Azerbaycan Milli Hükümetinin liderleri önce Fransa, daha sonra ise Türkiye'nin desteğinden mahrum kaldılar. Lozan'da Boğazlar Sorununun Türkiye için elverişsiz şekilde çözümü, doğal olarak Ankara'yı Moskova'ya yaklaştırmaya başladı ve bu yakınlaşma fonunda Azerbaycan muhacir merkezi İstanbul'daki faaliyetini durdurmak ve Polonya'ya taşınmak zorunda kaldı.

KAYNAKÇA

1. Akgündüz Ahmet, Öztürk Said, Kara Recep. *Sorularla Ermeni meselesi*. İstanbul, 2008
2. “*Alimerdan bey Topçubaşovun diplomatik pasportuna vurulmuş viza senedi. 27.11.1922*”. Archives d'Ali Mardan Bey Toptchibachi, carton no 3. Le Centre d'études des mondes Russe, Caucasic et Centreeuropéen (CERCEC), l'École des Hautes Études en Sciences Sociales (EHESS)
3. “*Alimerdan bey Topçubaşovun Memmed Emin Resulzadeye mektubu. 4-15.04.1924*”. Archives d'Ali Mardan Bey Toptchibachi, carton no 4/3. CERCEC, EHESS
4. “*Bekir Sami beyin Beyanattı. 03.05.1921*”. Azerbaycan Respublikası Prezidenti İşler İdaresinin Siyasi Senedler Arşivi (AR Pİİ SSA), fond 7, liste 1, iş 59, varak 5

5. “*Dokumenti vneşney politiki SSSR*”, T. 4. Gosudarstvennoye političeskoye izdatelstvo, Moskova, 1960
6. Hasanlı Cemil. *Sovet Dövründe Azərbaycanın Xarici Siyaseti (1920-1939)*. “Adiloğlu”, Bakü, 2012
7. Hasanlı Cemil. *Tarihi şahsiyyətin tarixi: Alimerdan bəy Topçubaşov*. Azərbaycan Diplomatıya Akademiyası, Bakı, 2013
8. “*İbrahim Ebilovun N.Nerimanova məktubu. 01.03.1922*”. AR Pİİ SSA, fond 609, listə 1, iş 94, varak 178
9. “*İngiltərə ilə müqavilə bağlamağın əsasları haqqında Vladimir Leninin tezisleri. 1921-ci il*”. “Rusiya Dövlət Sosial Siyasət Tarix Arşivi (RDSSTA)”, fond 2, listə 2, iş 1292, varaklar 1-2
10. Özçelik Ayfer. *Ali Fuat Cebesoy*. Feryal matbaası, İstanbul, 1993

EVLIYA ÇELEBİ SEYAHATNAMESİ'NDE KOTOR, BUDVA, BAR, ÜLGÜN ŞEHİRLERİ

Kotor, Budva, Bar and Ulcinj Cities in th Evliya Çelebi's Seyahatname

Doç. Dr. Abidin Temizer¹ & Dr. Öğr. Üyesi Marijan Premović²

1-Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi. abitem@gmail.com

2- Montenegro Üniversitesi, Karadağ. premovicmarijan@yahoo.com

Öz: Bu çalışmada Evliya Çelebi'nin bugün Karadağ'ın Adriyatik Denizi kıyısında bulunan Kotor, Budva, Bar ve Ülgün (Ulcinj) şehirlerine dair izlenimlerine yer verilmiştir. Evliya Çelebi, 1662 yılında Karadağ çevresinde bulunmuş ve bugün Karadağ sınırları içinde kalan Kotor, Budva, Bar ve Ülgün şehirlerine dair izlenimlerini aktarmıştır. Evliya Çelebi bu şehirlerin coğrafik, mimari ve kültürel öğelerine dair bilgiler vermiştir.

Anahtar Kelimeler: Kotor, Budva, Bar, Ülgün, Karadağ, Evliya Çelebi, *Seyahatname*.

Abstract: In this study, Evliya Çelebi's detections, observations and impression about Kotor, Budva, Bar and Ulcinj and its environs are given. Evliya Çelebi, visited around Montenegro on 1662 and he made many observations about Kotor, Budva, Bar and Ulcinj. He convey important knowledge about the history, geography, architectural and cultural structure of this cities.

Keywords: Kotor, Budva, Bar, Ulcinj, Montenegro, Evliya Çelebi, *Seyahatname*.

Giriş

Evliya Çelebi'nin kaleme aldığı *Seyahatname*'si bir taraftan UNESCO Dünya Belleği listesine alınırken diğer taraftan gezdiği yerler ve bu yerler hakkında anlattığı bilgilerin abartılı olduğu tartışılmaktadır. Ancak her şeye rağmen Evliya Çelebi'nin eseri tarihî bir kaynak olarak en çok istifade edilen kaynakların başında gelir (Moačanin & Jurin Starčević, 2014: 77-79).

Evliya Çelebi, çalışma konumuzu ilgilendiren ve bugün Karadağ sınırların içinde yer alan ve Adriyatik sahilindeki Kotor, Budva, Bar ve

Ülgün (Ulcinj) şehirlerini 1662 yılında gezmiştir. Çelebi, Belgrad'dan Şubat 1662'de (Cemaziyelahir 1072) İskenderiye'ye gitmek üzere 10 hizmetçi ve 20 silahlı adamıyla hareket etmiştir. Seyahat güzergâhı gereği sırasıyla Kotor, Budva, Bar ve Ülgün şehirlerini gezmiştir. Bahse konu şehirlerden Kotor ve Budva, 1662 yılı itibarıyla Venedik hâkimiyetindeyken; Bar ve Ülgün şehirleri Osmanlı hâkimiyetinde idiler.

Evliye Çelebi Kotor, Budva, Bar ve Ülgün şehirlerinin idari statüleri, ekonomik ve mimari özellikleri hakkında bilgiler vermektedir. Ancak bu şehirlerden Kotor ve Budva, Venedik hâkimiyetinde olduğundan Çelebi şehirleri dışarıdan görmüş ve tanımlamıştır. Bu nedenle her iki şehir hakkında verdiği bilgiler kısıtlı bilgilerdir.

KOTOR

Evliya Çelebi, Belgrad'dan hareket edip İskenderiye'ye doğru yol alırken incelediğimiz şehirlerden evvela Kotor'a gelmiştir. Çelebi ilk olarak Kotor'un coğrafik konumundan ve idari statüsünden bahseder:

“Nova Körfezi kenarında bir kaya üzere havalesi çok küçük bir kale görünmekte idi. Bu kalenin güneyinde 2 konak yerin iki tarafı Venedik Körfezi denizidir, batı tarafı Nova Körfezi denizidir. Bu iki deniz arası 10 konak yere kadar büyük geniş bir burundur ki Mora vilâyetinde Manya Burnu gibi ormanlık, taşlık yalçın ve verimsiz dağlardır, yarısına Karadağlar ve yarısına Kilimente Dağları derler” (EÇS, 2010: 130).

Evliya Çelebi'nin tarifine göre Kotor, Adriyatik Denizi'nde, Nova Körfezi kıyısında bulunan küçük bir kaleden ibrettir. Kale bir kaya üzerindedir ve etrafı verimsiz taşlık, ormanlık dağlarla çevrilidir.

Kotor'un askerî durumu hakkında Çelebi tarafından verilen bilgiler şüphelidir. Zira Kotor'un “47 bin tüfengli, iri cüsseli, kuvvetli Arnavud kâfirleri” (EÇS, 2010: 130) tarafından korunduğunu ifade eder ki bu rakam o dönemin şartlarına göre Kotor için bir hayli fazladır.

Evliya Çelebi'nin bahsini ettiği ve Kotor'un savunmasında görev alan Arnavutlar, Hristiyan Arnavutlardır. Çelebi, “Kalenin hepsi Venedik hükmündedir ki kaptanları Freng ve askerleri tamamen Arnavut kefereleridir” ifadelerini kullanmıştır. Kendisinin de ifade ettiği gibi bu Arnavutlar “daha önce İskenderiye'ye (İşkodra) tabiler idi”. 1645 yılında başlayan “Girid adası savaşı”ndan beri bu kâfirler Venedik'e tabi olup Kandiye Kalesi'ne yardıma gider” (EÇS, 2010: 130).

BUDVA

Evliya Çelebi Kotor'dan sonra güneye inerek Budva şehrini ziyaret etmiştir. *Seyahatname*'de Budva hakkında da Kotor'da olduğu gibi idari ve coğrafik bilgiler vermiştir.

Seyahatname'de Budva, "Venedik Frengi kalesidir. Deniz kıyısında dörtgen şekilli şeddadi taş yapı küçük, beyaz, hoş bir kaledir." şeklinde tanımlanmıştır (EÇS, 2010: 130).

Evliya Çelebi'nin gezdiği dönemde Osmanlı-Avusturya ilişkilerinin bir savaşa doğru gidiyor olması, Girid Muhasarası gibi gelişmelerden kaynaklı olsa gerek Budva halkı temkinli davranmaktaydı. Bu durumu Çelebi'nin şu sözleri ortaya koymaktadır:

"Bizim askeri görüp kaleden hayli haber topları attılar. Bir tabyası üzerinde bir uzun gemi sereninin tepesine bir filandıra bayrak kaldırdılar ve deniz kıyısında olan tüm kavata (gözcü) kulelerinde bir anda ateşler yakıp dumanları göklere Samanyolu gibi çıkıp her kuleden birbirlerine işaret topları attılar, zira bizi çeteci ve yağmacı zannettiler" (EÇS, 2010: 130).

BAR

Evliya Çelebi öncelikle Bar şehrinin tarihi hakkında bilgiler vermektedir:

"Pulya Kral yapısıdır ki bu kale önce İspanya kralı hükmünde idi, sonra Orhan Gazi zamanında Bundukani Venedik'i eline girip ondan 883'de Fatih Gazi eline girdi" (EÇS, 2010: 130).

Pulya, Otranto bölgesinin (Apulia/Puglia) Osmanlı kaynaklarındaki karşılığıdır (Köse 2016: 386). Apulia/Puglia Krallığı tarafından kalenin inşa edildiğini ifade eden Evliya Çelebi, kalenin daha sonra İspanya Krallığı hâkimiyeti altına girdiğini yazmıştır (EÇS, 2010: 131).

Evliya Çelebi, Bar'ın idari statüsü hakkında da "İskenderiye Sancağına bağlı bir voyvodalık ve Ülgün'e bağlı bir nahiyedir" demiştir (EÇS, 2010: 130).

Evliya Çelebi'nin verdiği bilgilerden Bar'da korsancılık temel geçim kaynaklarından birisidir. *Seyahatname*'de korsancılık konusu şu şekilde geçmektedir:

"Kale dizdarı ve (—) adet mükellef ve mükemmel pür-silâh gazi yiğitleri tüm Arnavut şehbazlarıdır ki firkateleriyle daima Pulya vilâyetlerini, İspanya ve Klora kıyıları, asi Venedik kalelerini, Karadağ ve Kilimente Arnavutlarını kırıp kılıçtan geçirip esenlikle kalelerine daima tok doyum gelirler, asla boş gelmezler, elbette bir taraftan bir av ile gelirler" (EÇS, 2010: 131).

Burada dikkati çeken bir konu vardır ki o da korsanlık yapan Müslüman Arnavutların gayrimüslim Arnavutlara yönelik

saldırılarıdır. Evliya Çelebi'nin ifadelerine göre Bar Kalesi, Müslüman Arnavutlar tarafından korunurken aynı Arnavutlar Otranto (Pulya) taraflarına, İspanya, Klora ve Venedik kıyılarına saldırdıkları gibi Karadağ ve Klementi Arnavutlarına da saldırmaktadırlar. Buralarda gayrimüslim Arnavutları kılıçtan geçirip esir ve diğer ganimetlerle kaleye döndüklerini ifade etmektedir (EÇS, 2010: 131).

Evliya Çelebi, Bar Kalesi ile ilgili son olarak kalenin mimari yapısından ve kalenin içindeki mimari eserlerden bahsetmiştir. Buna göre Bar kalesi, *“dörtgen şekilli bir sanatlı taş yapı, yamalı bir kaledir.”* Kalenin içinde askerlere ait kiremit ve kayağan örtülü bahçesiz evler, Sultan Mehmed Camii, mektebi, medresesi, bir mescidi, bir tahıl ambarı, cephanelik, hâzinesi, su sarnıçları, mükellef iri topları, kapısı, mehterhane kulesi ve hendeği bulunmaktadır.

ÜLGÜN (ULCINJ)

Evliya Çelebi öncelikle Ülgün şehrinin tarihi hakkında bilgi vermektedir. Evliya Çelebiye göre Ülgün şehri Venediklilerin hâkimiyetine girmeden evvel İspanya'nın hâkimiyetinde idi. Venediklilerin hileli yollarla şehri işgal ettiklerini aktaran Çelebi'ye göre şehirdeki Osmanlı hâkimiyeti H. 883 (1478-79) yılında gerçekleşmiştir.

“Yapıcısı yine İspanya keferesidir ki baş irşeklerinin hâssı idi. Sonra Venedik bir şeytani yolla işgal ettiler. 883 yılında Fatih'in veziri Hersekoğlu Ahmed Paşa'ya bu kale anahtarlarını teslim edip kendileri cehennem olup hanelerine gittiler.” (EÇS, 2010: 131).

Evliya Çelebi burada Ülgün'ün Osmanlı hâkimiyetine geçiş tarihi konusunda yanılmaktadır. Ülgün 1571 yılında Osmanlı hâkimiyetine girmiştir (Kalezić, 1972: 65). Çelebi, Ülgün'e seyahat ettiği yıl İşkodra Vilayetine bağlanmıştır (Temizer 2013: 37). Çelebi bu konuda *“Mehmed Han bu kaleyi gereği gibi imar edip İskenderiye Sancağı beyi hâssı yazdı, hâlâ voyvodalıktır ve 150 akçe kazadır.”* demektedir (EÇS, 2010: 131).

Evliya Çelebi'nin *Seyahatname*'sinde Ülgün'ün idari statüsünden sonra Ülgün Kalesi hakkında bilgiler verilmektedir:

“Kalesi Venedik Körfezi kenarında (—) (—) üzere altıgen şekilli kesme taş hazırlıklı bir savaş kalesidir. Burçları, bedenleri, sağlam kapıları mazgal delikleri, hendekleri, tüm mühimmat ve levazımatları ile bakımlı ve süslü, güzel kaledir.” (EÇS, 2010: 131).

Adriyatik Denizi kıyısında bulunan Ülgün Kalesi'nin sağlamlığı Evliya Çelebi'nin dikkatini çekmiştir. Özellikle dikkat çekilen konulardan birisi

bu kalenin bir savaş kalesi olmasıdır. Bu nedenle olsa gerek kale sağlam bir yapıya sahiptir.

Kalenin dış görünüşünden sonra kale içi ile ilgili şu bilgiler verilmektedir:

“Hisar içinde Mehmed Han Camii ve toplam (—) adet neferat evleri baştanbaşa (—) (—) örtülü haneciklerdir. Zahire ambarları, cebehane hâzineleri, su sarnıçları var ve gayet iri balyemez ve kâfire aman vermez topları var. Kale kapısı önünde dizdar ağa lonca yerinde oturup 700 adet Arnavut gazileri kale neferatlarıyla muhafaza beklerler. Bunun da yarar, bahadır, korkusuz ve cesur yiğitleri var.” (EÇS, 2010: 131).

Evliya Çelebi'nin ifadesine göre Ülgün Kalesi halkın ikamet ettiği bir kaledir. Savaş kalesi olduğu için asker evlerinin, cephanelerin ve kuşatma esnasında kullanılmak üzere zahire ambarının varlığı göze çarpmaktadır. Çelebi'nin burada dikkat çektiği bir başka konu ise kalenin muhafazasının askerin yanı sıra Arnavud gazileri tarafından da sağlanmasıdır. Çelebi, *Seyahatname*'sinde sıklıkla Arnavutların kahramanlığından bahseder. Doğal olarak burada da kalenin muhafazasında yardımcı olan 700 adet Arnavud gaziye “korkusuz ve cesur yiğitler” olarak nitelemektedir.

Evliya Çelebi'nin, Ülgün ile ilgili bilgi verirken kullandığı aşağıdaki ifadeler, bölgede önemli bir ekonomik kaynak olarak esir ticaretinin varlığını göstermektedir:

“Genellikle şehbazları firkatecilerdir. Bu kale deniz kıyısında bulunmakla 20 adet firkateleri kale limanında mevcuttur. Diğer kasabalardan da şehbaz Arnavut yiğitleri gelip firkatelere girip kâfiristan yakalarını yaka yıka harap ede hesapsız bol mallar ve seçkin esirler alıp zaferle Ülgün'e gelirler ve sancakbeyine öşür verirler. Hatta bu hakir bu kaleyi seyretmekte iken 7 adet firkate Pulya kâfiristandan ganimet malıyla gelip 7 firkateden Yusuf Bey oğluna 21.000 gurus öşür ve 17 esir düşüp o da Melek Ahmed Paşa borcuna bu gaza malından verdi.” (EÇS, 2010: 131-2).

Bu ifadelerden görüldüğü üzere 20 adet firkate ile denizdeki gemilere baskın düzenlenip mal ve esir ele geçirildiği ve bundan dolayı verdi ödendiği görülmektedir.

Sonuç

Evliya Çelebi, bugün Karadağ'ın Adriyatik kıyılarında yer alan Kotor, Budva, Bar ve Ülgün şehirlerini 1662 yılında gezmiştir. Söz konusu seyahatin gerçekleştiği yıllarda Kotor ve Budva Venedik'in, Bar ve Ülgün ise Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetinde idiler. Kotor ve Budva'ya dair verdiği bilgiler şehrin dışından edindiği izlenimlerden ibarettir. Osmanlı hâkimiyetindeki Bar ve Ülgün şehirleri hakkında daha fazla bilgi vermekle birlikte çok fazla detaya inmemiştir. Bar ve Ülgün kalelerinin mimari yapısından, kale içindeki askerlerden ve askerlerin korsanlık faaliyetlerinden bahsetmiştir.

Kaynakça

- Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Haz. Seyit Ali Kahraman, 6. Kitap, 1. Cilt, YKY, İstanbul 2010.
- Bartl, Petar, *Millî Bağımsızlık Hareketleri Esnâsında Arnavutluk Müslümanları (1878–1912)*, Bedir Yayınları, İstanbul 1998.
- Kalezić, Danilo (Ed.), *Montenegro, Historical, Monuments and Natural Beauties*, Beograd 1972.
- Metin Ziya Köse, “Otranto Seferi”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Ek 2. Cilt, İstanbul 2016, ss. 386-8.
- Moačanin, Nenad; Jurin Starčević, Kornelija. “‘Novi’ Evlija Čelebi: autograf ‘Putopisa’”. *Književna smotra* 173 (2014), ss. 77-90.
- Temizer, Abidin, *Karadağ'ın Sosyal ve Ekonomik Yapısı (1853-1913)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih ABD, Samsun 2013.

COULD A TRANSFORMATIONAL LEADER ENHANCE EMPLOYEE COMMITMENT ? : A STUDY ON HOTEL EMPLOYEES IN BODRUM

Ahmet BAYTOK¹

Özcan ZORLU²

Ali AVAN³

1. (Assoc. Prof. Dr.) Afyon Kocatepe University, Faculty of Tourism,
ahmetbaytok@aku.edu.tr

2. (Assoc. Prof. Dr.) Afyon Kocatepe University, Faculty of Tourism,
ozcanzorlu@aku.edu.tr

3. (Asst. Prof.) Afyon Kocatepe University, Faculty of Tourism,
aliavan@aku.edu.tr

Abstract: Today, it is known that one of the most important factors in the continuity of enterprises is employee commitment. Many factors create employee commitment (EC) and ensure continuity in enterprises. Some of them are the financial opportunities such as wages, premiums, social and cultural activities organized by the employees for the employees, the balance between the work-life and the private life, the personal characteristics of the employee, the management policies of the organization, the training and development opportunities given to the employees in the workplace, leadership and leadership opportunities. Within the context of leadership, executives exhibit different attitudes and behaviors, which are also conceptualized as leadership styles. Transformational leadership (TL) as one of the most important leadership styles among others is aimed at transforming subordinates' emotions, thoughts, beliefs, and values to perform beyond their expectations. Further transformational leaders (TLs) could enhance EC through their attitudes, approaches, and behaviors. This study aims to observe whether TLs have any significant effect on EC or not. 400 hotel employees from Bodrum constitutes the sample of the study, and data gathered by questionnaire from the sample. Results of the study reveal that TLs could heighten EC with some distinctive behaviors such as providing an appropriate model, identification, and articulation a vision and providing individual support.

Keywords: Leadership, Transformational leader (ship), commitment, employee commitment.

INTRODUCTION

Contrary to popular belief, in tourism enterprises, most of the tourism products are the intangible ones, which are experienced by the guests during the service encounter. Thus, both the production and service delivery process of tourism services is characterized as labor-intensive. In other words, the workforce and its efficiency are indispensable for tourism enterprises. Furthermore, this fact makes the workforce the most essential

asset for hotels, travel agencies or other enterprises operating in the tourism sector. As a result, today, all tourism enterprises make significant investments to the workforce in addition to technological, physical and financial investments, and want to have qualified and committed staff.

EC refers to employees' intention to persist in a course of action. In detail, committed employees are willing to stay in the organization by sharing common values and beliefs and believing that they will have career opportunities to improve their work-related and social abilities. In literature, EC mostly described with organizational commitment (OC) and generally measured with a three dimensioned scale developed by Meyer and Allen (2004). Although, a variety of individual, organizational and social factors could affect EC, attitudes, approaches, and behaviors of the managers are also have remarkable effects on EC. In most cases, managers working in firms are also called as leaders. Thus, leadership is an important factor for enabling commitment in the organization. In limited literature, it is stressed that TLs have much more capacity to enhance commitment due to their distinctive attitudes and behaviors such as individualized support, vision identification, and articulation, appropriation a role model and inspirational motivation. Thus, this study focus on TLs' effects on EC within the context of hotel employees working in Bodrum. It is assumed that the results of the study make remarkable contributions to current acknowledge in the field of EC.

EMPLOYEE COMMITMENT

OC refers to a psychological bond between the employee and the organization, which makes it less likely that the employee will voluntarily leave the organization (Allen & Meyer, 1996). Organizational commitment can be characterized by three related factors: (a) a strong belief in and acceptance of goals and values of the organization, (b) a willingness to make a considerable effort and (c) a strong desire to maintain membership in the organization (Mowday, Steers & Porter, 1979). Meyer & Herschovitch (2001) described commitment as a force that binds an individual to actions related to one or more goals, therefore, they emphasize that it is distinguishable from exchange-based motivation forms and goal-oriented attitudes, and may affect behavior even in the absence of extrinsic motivation and positive attitudes.

Commitment has been identified in different dimensions in different studies. The dimensions of the commitment have been classified as moral, alienative and calculative by Penley & Gould (1988) as in Etzioni (1961)'s classification; by Kanter (1968) as continuance, cohesion and control; by Mowday et al. (1979) as attitudinal and behavioral commitment; by O'reilly & Chatman (1986) compliance, internalization and identification; by Jaros, Jermier, Koehler and Sincich (1993) continuance, affective and

morale; and by Meyer & Herscovitch (2001) value and commitment to stay. Allen & Meyer (1990) and Meyer & Allen (1984, 1991) developed the three-component model (TCM) and classified commitment as affective, continuance and normative. Affective commitment (AC) refers that identification with, involvement in, and emotional attachment to the organization. Employees with strong AC voluntarily remain with their organization Lee & Chen (2013), emphasizes that the identification of employees with corporate goals and values will bring more investment to the business and thus increase employee loyalty. Continuance commitment (CC) occurs when employees conceiving the cost of leave the organization. In continuance commitment, employees show commitment because of the obligation feelings considering the financial, social and psychological costs (Jaros et al., 1993) of leaving. Normative commitment (NC) is a type of commitment that emerges on the basis of a sense of responsibility/liability for the organization. Employees with strong NC show commitment because of dominant responsibility emotions (Allen & Meyer, 1996: 253).

Committed employees are those who share common values and beliefs, and who believe that the organization will provide career possibilities for improving their abilities. The commitment represents an active relationship with the organization beyond loyalty. Individuals are willing to compromise themselves to the well-being of the organization. Therefore, commitment can be deduced not only from the expressions of an individual's beliefs and opinions but also from their behavior (Mowday et al., 1979: 226). O'reilly & Chatman (1986) state that individuals whose commitment was based on identification with organizational values and goals are more likely to show more pro-social behaviors than individuals with instrumental commitment.

There are major influencers to create EC and ensure continuity in enterprises. Some of them are the financial opportunities such as wages, premiums, social and cultural activities, the balance between the work-life and the private life, the personal characteristics of the employee, the management policies of the organization, the training and development opportunities given to the employees in the workplace, leadership and leadership opportunities. Due to the fact that employees are the focus of organizational behavior, and the human-oriented nature of the services, the factors that effective in ensuring EC are more likely to give results that are more effective in tourism enterprises. Because of simultaneity, the employees' interaction with customers is more intensely and face-to-face interactions are more dominant in the tourism sector. Intangible characteristics of services require more effort in order to provide positive emotions in a service setting and give customers positive clues relating to service encounter. For this reason, employees not only fulfill their

liabilities but also act beyond their responsibilities (Chiang & Hsieh, 2012: 180). Mowday et al. (1979: 225) states that employees who are bound by actions and act in behavior that exceeds formal and/or normative expectations are explicit manifestations of commitment. Therefore, employee commitment in the tourism sector is more important than other sectors. Thus, employee commitment has some positive consequences for the organization such as reducing turnover, intention to leave, stress and work-family conflict; tenure, improving performance and job satisfaction (Blood, 1969; Mowday et al., 1979; Vandenberg and Scarpello, 1994; Gaertner, 1999; Meyer, Stanley, Herscovitch and Topolnitsky, 2002).

TRANSFORMATIONAL LEADERSHIP

The TL concept first stressed in literature by Burns's (1978) political leadership studies (Jandaghi, Matin and Farjani, 2009). TL concept became popular with various studies conducted by Bass (1985), Bennis and Nanus (1985), Yukl (1989), Tichy and Devanna (1990), Bass and Avolio (1994), Bass and Riggio (2006) and others. Bass (1985) states TLs as the leaders that motivate their followers to perform beyond expectations through vision, self-confidence, and spirituality, and improve their leadership capacity. TLs become more important when an organization faces with new and complex problems that are insolvable without a leader (Bennis and Nanus, 1985). In organizations, TLs create awareness about the importance and value of the work, direct followers to move beyond personal interests on behalf of organization, improve their skills, and assure them to take much more responsibilities, ensure followers to feel self-confidence and self-esteem, and motivate them to perform much more (Yukl, 2010).

Bass and Avolio (1994) in their study stressing "Full Range of Leadership Model", manifest the importance of TL by emphasizing that transactional leadership behaviors are decreased whereas TL behaviors are increased. With this model, they also identify four distinctive behaviors of TLs: idealized influence (II), inspirational motivation (IM), intellectual stimulation (IS) and individualized consideration (IC). Idealized influence occurs, when TLs fulfill his/her followers' needs and consider their needs superior to his/her own needs, share the risk with others, and correspond to followers' basic rules, principles and values (Sun and Anderson, 2012). With II behaviors, TLs become a role model for the followers by showing them that they can achieve many tasks, which are considered as impossible (Avolio, Waldman and Yammarino, 1991). In detail, II is a composition of behavioral idealized influence and attributed charisma (Avolio, Bass and Jung, 1999; Humphreys, 2001). Within this context, attributed charisma indicates the mutual respect between leader and followers, followers' desire to recognition with the leader and efforts to emulate the leader (Huang and Liao, 2011; Chi, Lan and Dorjgotov, 2012). Attributed

charisma of TLs is also associated with IM behaviors that are considered as a motivation instrument heightening employee commitment in organizations (Jandaghi, Matin and Farjami, 2009). Previous achievements, effective communication and providing a role model for others are the potential inspiration motives for TLs (Avolio, Waldman and Yammarino, 1991). To motivate followers inspirationally TLs primarily benefit from persuasive expressions, symbols and descriptions (Bass, 1997) as well as they express the importance of tasks, make the tasks meaningful for the followers, enhance team spirit, enable enthusiasm and optimism, envision the future in followers' minds, creating expectations for followers, provide commitment to common goals and shared vision (Bass and Avalio, 1994). IS behaviors of TLs primarily focus on enhancing creativity in the organization. This process involve reviewing basic assumptions, revision of current problems, approaching current business practices and conditions with new perspective, demanding new and creative solutions from the followers, assisting them for new-creative efforts and enhancing creativeness in the organization (Dubinsky, Yammarino and Jolson, 1995; Avolio, Bass and Jung, 1999; Bass and Riggio, 2006). IC as the last component of TL comprises mentorship and progressive orientation activities. With IC, TLs heighten a sense of self and take actions to satisfy followers' needs, individualize their followers (Bass and Riggio, 2006; Dubinsky, Yammarino and Yolson, 1995). The IC behaviors play a critical role, especially for businesses that want to make large-scale changes and wish to have self-governing teams. Further IC behaviors reduce resistance to change in organizations (Eisenbach, Watson and Pillai, 1999). In sum, Bass's (1985) Multifactor Leadership Questionnaire (MLQ) categorizes TL behaviors in four sub-dimensions.

Although MLQ is the most accepted one in literature, there also some other questionnaires for measuring distinctive TL behaviors. To measure TL behaviors, Leader Behavior Description Questionnaire (LBDQ) use twelve sub-dimensions (Stogdill, 1963), Transformational Leadership Behaviors Questionnaire (TLBQ) consider six distinctive behaviors (Podsakoff et. al., 1990), Transformational Leadership Questionnaire-Local Government Version (TLQ- LGV) assumes nine sub-dimensions, and Survey of Transformational Leadership (STL) consider nine distinctive behaviors. Among them, TLBQ is very close to MLQ and is one of the most preferred scales for measuring TL behaviors. Thus, this study uses TLBQ to determine distinctive behaviors of TLs attending in the hotels.

FRAMEWORK FOR THE RESEARCH HYPOTHESIS

In extended literature, the correlation between distinctive TL behaviors and organizational commitment (OC) has studied by a variety of researches (Barling et al., 1996; Podsakoff, Mackenzie and Bummer, 1996; Yu,

Leithwood and Jantzi, 2002; Avolio et al., 2004; Pillai and Williams, 2004; Walumbwa et al., 2005; Herold et al., 2008; Bushra, Ahmad and Naveed, 2011; Thamrin, 2012; Top, Akdere and Tarcn, 2015). Lee et al. (1992) claimed that TL is one of the key determinants for the commitment in terms of personal and organizational context (Avolio et al., 2004). By exhibiting distinctive behaviors, TLs could motivate group members to achieve common group goals, to make personal sacrifices. They also could maintain the attractiveness of being a group member (Pillai and Williams, 2004). Furthermore, TLs enhance employee commitment by encouraging them to think critically, taking followers' advice in the decision making process, dealing with their needs and assisting their personal development, inspiring them to loyalty, fostering followers to be creative (Avolio et al., 2004). Barling et al. (1996) in their study also concluded the positive effect of TLs on OC. Further, Walumbwa et al. (2005) found this positive correlation in their study conducted on finance employees working in USA and Kenya. Similarly, Thamrin (2012) in his research conducted in Jakarta stated that TL could heighten OC of workers. Podsakoff, Mackenzie and Bummer (1996) in their research found that vision articulation of TLs positively heighten OC. Bushra, Ahmad and Naveed (2011) states that each increment of TL behaviors heightens OC of banking sector employees at the rate of 70 %. Top, Akdere and Tarcn (2015) in their study comprising Turkish hospital employees, asserted that each distinctive behaviors of TLs have positive effects on OC.

Although the existence of numerous studies measuring the effects of TLs on OC provides us a broad knowledge, it is still a worth-stressing issue that TLs in hotels could heighten hotel employees' commitment or not. The lack of academic researchers in this field and its pre-proved high turnover rates for Turkish hotels make this issue more important in terms of the hospitality industry. Taken together we proposed that TL behaviors are important indicators for the commitment of hotel employees, thus the main hypothesis of this study is “***H₁: Distinctive behaviors of transformational leaders are significantly heighten employee commitment***”. Based on this criteria sub-hypothesis of the study are:

- **H_{1a}:** TLs significantly affect employees' affective commitment,
- **H_{1b}:** TLs significantly affect employees' continuance commitment,
- **H_{1c}:** TLs significantly affect employees' normative commitment.

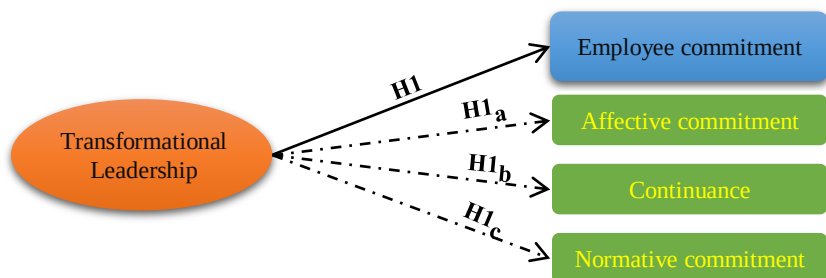

Figure 1: Research Model

METHODOLOGY

In this study, it is aimed to determine the effects of TL behaviors that are exhibited by managers or leaders on EC. Within this scope, a conceptual framework formed based on relevant literature, and then the data collection process was conducted. At this process data gathered with quantitative techniques and questionnaire form used for this purpose. The questionnaire form consists of three parts beginning with some demographic questions such as gender, marital status, group of age, etc. The second part of the form consists EC scale, which is developed by Meyer and Allen (2004) and validated by numerous studies before. TL Behaviors Scale developed by Podsakoff, Mackenzie and Fetter (1990) constitutes the final part of the questionnaire. TL scale is also validated before with academic studies in Turkey. In the study, EC level of participants measured with 18 items and perception about TL behaviors measured with 23 items. 7-point Likert scale was used to determine item means.

The population of the study are determined as hotel employees who is working in 5-star hotels operating in Bodrum. However, the convenience sampling method is used due to the impossibility of determining the number of observations and a high employee turnover rate. 400 questionnaires gathered from hotel employees from 1 March to 30 April 2019. Reliability analysis, descriptive analysis (frequency, percentage, mean and standard deviation techniques), correlation and regression analyses were conducted after data coding progress. The hypothesis of the study is tested with regression analysis and some remarks are made by comparing findings with relevant literature. Finally, some recommendations are made in order to contribute to the current literature and tourism industry workers.

DATA ANALYSES

This section of the study consists of reliability analyses and, descriptive analyses where some demographics and item means were calculated.

Within the context of reliability, Cronbach’s alpha coefficient was higher than 0.70 for overall scale (α : 0.92), TL scale (α : 0.89) and EC scale (α : 0.82). Further, Cronbach’s alpha coefficient for the sub-dimensions of TL (except HPE dimension) and EC were than 0.70 as seen in Table 1. Although the reliability of HPE lower than 0.70, in social sciences, 0.60 and the higher values are generally accepted as reliable. Therefore, the data of the study is reliable.

Table 10: Reliability Analyses

Variable	N of items	α	Dimensions of TL	N of items	α	Dimensions of EC	N of items	α
Overall scale	41	0.920	HPE	3	0.684	AC	6	0.713
TL scale	23	0.890	PAM	3	0.817	CC	6	0.742
EC scale	18	0.820	IAV	5	0.889	NC	6	0.804
α : Cronbach's Alpha Coefficient			FAGG	4	0.863			
			PIS	4	0.890			
			IS	4	0.782			

As mentioned before, data of the study were collected from 400 hotel employees working in Bodrum destination. Man participants (n:268) constitute 67% of this population, while the rest of the population are women. Most of the participants are single (n: 285, f: 71,25). Participants with 25 to 34 ages (f: % 50,75) form the major group of the sample, and 138 participants younger than 24 ages follow this group with the rate of %34.50. On the other hand, 188 participants are the employees, 133 participants are lower-level managers and 79 participants are mid-level managers. Approximately 44% of the participants have 1-4 years of tenure at their current workplace, and 146 participants are working at their company for more than 4 years.

In Table 2, the participation levels of employees to scale items are given. According to the results, participants of the study perceive TL behaviors at mid-level ($\bar{\chi}$: 4,46). PIS behaviors of the leaders ($\bar{\chi}$: 4,84) are the most observed behaviors by the participants. Respectively, HPE ($\bar{\chi}$: 4,78) and IS behaviors ($\bar{\chi}$: 4,68) follow PIS behaviors. Meanwhile, it is interesting that the participants of the study do not perceive strongly IAV behaviors contrary to our expectations.

Table 11: Results of Descriptive Analyses

Employee Commitment: ($\bar{\chi}$: 4,514)	Dimension	Items	$\bar{\chi}$	sd.	Transformational Leadership: ($\bar{\chi}$: 4,465)	Dimension	Items	$\bar{\chi}$	sd.
	AC ($\bar{\chi}$: 4,835)	AC 1	3,91	1,65		HPE ($\bar{\chi}$: 4,783)	HPE 1	4,76	1,33
		AC 2	4,41	1,53			HPE 2	4,73	1,52
		AC 3	5,33	0,94			HPE 3	4,87	1,61
		AC 4	5,37	0,95		PAM ($\bar{\chi}$: 4,157)	PAM 1	4,40	1,97
		AC 5	5,58	0,94			PAM 2	4,06	1,53
		AC 6	4,40	1,90			PAM 3	4,02	1,78
	CC ($\bar{\chi}$: 4,264)	CC 1	4,91	1,26		IAV ($\bar{\chi}$: 3,805)	IAV 1	3,50	1,84
		CC 2	4,56	1,53			IAV 2	3,93	1,74
		CC 3	3,70	1,95			IAV 3	3,94	1,75
		CC 4	4,23	1,72			IAV 4	4,01	1,67
		CC 5	3,82	2,01			IAV 5	4,09	1,73
		CC 6	4,34	1,57		FAGG ($\bar{\chi}$: 4,628)	FAGG 1	4,43	1,81
	NC ($\bar{\chi}$: 4,443)	NC 1	5,43	0,84			FAGG 2	4,57	1,81
NC 2		4,34	1,98	FAGG 3	4,71		1,80		
NC 3		3,97	2,08	FAGG 4	4,79		1,41		
NC 4		4,72	1,53	PIS ($\bar{\chi}$: 4,840)	PIS 1	5,36	0,98		
NC 5		3,78	1,90		PIS 2	4,16	1,58		
NC 6		4,41	1,90		PIS 3	4,53	1,45		
			PIS 4		5,33	1,10			
				IS ($\bar{\chi}$: 4,683)	IS 1	5,24	1,41		
					IS 2	4,81	1,64		
					IS 3	4,38	1,61		
					IS 4	4,31	1,84		

$\bar{\chi}$: mean
sd.: standard deviation

Results in Table 2, also reveal that the participants of the study do not have a strong commitment to their current workplaces ($\bar{\chi}$: 4,51). Correspondingly, participants feel affective, continuance and normative commitment at mid-level. Our assumption is that the seasonality of hotel enterprises operating in Bodrum or perceiving the current job as a temporary work may cause lower commitment. Further, intense work pressure and complex structure of organizations may decrease the commitment, since they could generate noteworthy negative feelings or attitudes.

FINDINGS

As mentioned above, due to their distinctive characteristics and behaviors, transformational leaders could enhance employees' performance and positive attitudes. Thus, employee commitment as one of those positive attitudes could have a close relationship with TL behaviors. In Table 3, this relation was tested with correlation analyses.

Table 12: Correlation Analyses

	TL	HPE	PAM	IAV	FAGG	PIS	IS
EC	0,734**	0,283**	0,732**	0,704**	,479**	,219**	,422**
AC	0,222**	-0,121*	0,184**	0,266**	,416**	,344**	-,233**
CC	0,607**	0,213**	0,527**	,654**	,333**	,141**	,445**
NC	0,715**	0,436**	0,809**	,582**	,328**	,046	,578**

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

* . Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

Results in Table 3 reveal that there is a strong and significant relation with TL behaviors and EC (r : 0.734, α : 0.000). Furthermore, sub-dimensions of TL also have significant relation with EC. PAM and IAV behaviors of TL have a strong relation with EC, while it is observed relatively low-level relations between HPE, PIS, IS and EC. On the other hand, the most significant and strong relation between TL and EC sub-dimensions is seen at TL and NC (r : 0.734). The relation between TL and CC (r : 0.607) is higher than TL and AC, but it is not as strong as much as TL and NC.

After confirming the existence of the significant relationship between TL and EC, the potential effects of TL on EC –in other words, the main hypothesis of the study- were tested with regression analyses as shown in Table 4. The results in Table 4, support our main hypothesis (α : 0.000) and indicate that TL behaviors positively affect the EC of the participants (R^2 : 0.537, α : 0.000). Namely, each increment in TL behaviors contributes to employee commitment at a rate of 67%. In sum, TL behaviors of the executives may be an important indicator of the commitment attitudes of employees, and the ***main hypothesis of the study is confirmed*** with the results.

Table 13: The Effect of TL on EC

Model	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.	Adjusted R ²	F value	Sig.
	B	Std. Error	Beta					
(Constant)	1,487	0,145	---	10,223	0,000	0.537	446.534	0.000
TL	0,675	0,032	,734	21,131	0,000*			

Although the main hypothesis of the study has confirmed in Table 4, the potential effects of TL sub-dimensions on EC still need to be observed. As seen in Table 5, some distinctive behaviors of TLs contribute to EC, while others are not. Yet, high-performance expectations and fostering the acceptance of group goals do not significantly affect EC (α <0.005), while PAM, IAV, PIS and IS behaviors have important contributions on EC. Providing appropriate model –PAM- is the most important contributor of TL behaviors among others, with a rate of 27%. Identifying and articulating a vision behavior is another important indicator for EC (β :

0,228), and it is followed by providing individual support behaviors (β : 0,114). Meanwhile, intellectual stimulation behaviors of TLs decrease EC level (β : 0,-114). contrary to expectations.

Table 14: The Effects of TL sub-dimensions on EC

Model	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.	Adjusted R ²	F value	Sig.
	B	Std. Error	Beta					
(Constant)	2,256	,200		11,267	,000			
HPE	,038	,030	,055	1,253	,211			
PAM	,270	,027	,510	9,853	,000*			
IAV	,228	,026	,420	8,611	,000*	0.636	114.575	0.000
FAGG	,018	,023	,032	,788	,431			
PIS	,114	,039	,096	2,946	,003*			
IS	-,118	,032	-,186	-3,695	,000*			

Although it is very important to observe the significant sub-dimensions of TL that are affecting EC, the potential effects of TL on the sub-dimensions of EC is also vital to reveal comprehensive findings. Within this scope, TL and its sub-dimensions’ effects on EC sub-dimensions were tested with multivariate regression analyses, and the findings are shown in Table 6 as a matrix.

Table 15: Regression Matrix for sub-dimension analyses

		TL	HP E	PAM	IAV	FAGG	PIS	IS
EC	AC	(+)~%23	--	(+)~%16	(+)~%21	(+)~%7	(+) %58	(-)~ %53
Sub-	CC	(+)~%78	--	--	(+)~%41	--	--	--
dimensions	NC	--	--	(+)~%57	--	--	(-)~%28	(+)~%10

As seen in Table 6, TL behaviors significantly affect AC and CC, but do not have any significant effect on NC. In this context, each increment at TL behaviors increase CC of employees approximately 78% percentage and increase AC at a rate of 23%. Moreover, some sub-dimensions of TL behaviors have certain effects on AC, CC, and NC. For instance, PAM behaviors of TL increase NC with a rate of 57% and contribute AC 16%. Additionally, IAV behaviors significantly contribute CC and AC while FAGG behaviors contribute only to AC. PIS behaviors mainly contribute to AC of participants (58%) and surprisingly decrease NC level of them (-28%). Even more interesting is the fact that IS significantly decreases AC at a rate of 53%. In sum, some TL behaviors have significant positive contributions to EC sub-dimensions, but there is a reality about some TL behaviors could decrease AC and NC in terms of study sampling.

CONCLUSIONS

As debated in extended literature, today's successful service businesses are characterized by service quality, high customer satisfaction, and creative service processes. To have these achievements and survive in global competition, service businesses pay more attention to employee well-being. At this point, to enable EC to the organization is one of the most critical factors that is considered as a part of employee well-being and organization health. Hence, all service businesses desire highly committed employees for success. As mentioned before, although EC depends on many factors, leadership is also an important driver for it. Thus, this study examines whether TLs enhance EC at hotel enterprises operating in Bodrum.

The prior finding of the study is that leaders of the sample substantially exhibit TL behaviors and employees in the sample are highly committed to their organization or group. Further, there is a significant relationship between these two components, and TL behaviors highly affect (67%) commitment levels of the employees. In other words, TL is a critical indicator for providing EC in hotel enterprises. TL's importance for OC have already confirmed with previous studies (Barling et al., 1996; Podsakoff, Mackenzie and Bummer, 1996; Yu, Leithwood and Jantzi, 2002; Avolio et al., 2004; Pillai and Williams, 2004; Walumbwa et al., 2005; Herold et al., 2008; Bushra, Ahmad and Naveed, 2011; Thamrin, 2012; Top, Akdere and Tarcan, 2015) in the literature. However, these findings contribute to very limited literature that embodies EC in hotel enterprises. Further, this study reveals distinctive TL behaviors that heighten EC. Providing a role model, visionary behaviors and supporting employees individually are the specific behaviors of TLs that heighten EC. Among these behaviors, providing an appropriate role model seems the most important contributor to EC, while individualized support behaviors have the least contribution to EC. Bycio, Hackett and Allen (1995) state that TLs motivate followers by giving a strong feeling and adequate support, and these actions heighten much more AC rather than CC and NC (Thamrin 2012). Providing an appropriate model to followers enables trust and satisfaction among employees (Podsakoff et al., 1990). Satisfied and confident employees will voluntarily decide to stay in the organization as a part of AC. As long as, TLs encourage innovative thinking among employees, exhibit mentorship and coaching behaviors, consider employees' personal feelings before implementing a decision and helps them to develop their strengths, employees have more AC (Bushra, Ahmad and Naveed, 2011). Similar to literature knowledge, this study revealed that providing individual support is the main determinant for AC, and it is followed by identifying /articulating a vision and providing an appropriate model.

Results also propound that only visionary behaviors have significantly affect CC of employees. TLs generate a vision for the employees. Employees evaluate their future and career path depending on this vision. Namely, they have awareness about the costs associated with leaving the organization (Meyer, Stanley and Parfyonova, 2012) which is generally conceptualized as CC. The findings of the study refer that providing an appropriate model is the main indicator for NC. NC clarifies the feeling obligated to stay in the organization (Elias, 2009). This obligation could cause the model behaviors of the leader. With these behaviors leaders use their charisma and, gain followers' trust, respect and sympathy (Bass, 1990). As a result, the employee feels a reciprocity obligation.

Although this study emphasizes the importance of TL for EC, some other issues should be pointed out. First, TLs of the hotel enterprises must prepare hotel staff for unexpected situations during service delivery and must motivate them to be a good decision-maker. Since, service encounter is out of control, serving staff must be well trained by the leaders. Additionally, TLs must attend in-service training practices as much as they can in terms of motivation and providing corporate vision. Hotel entrepreneurs and chief executives should prefer both servant and transformational managers since servant leadership characteristics embody the service delivery process much better rather than other leadership styles. At this point, having TL ability will boost the efficiency of the manager. Towards the end, this study has some limitations in terms of the research instrument, sampling and evaluated variables. To make essential contributions to literature, quantitative and qualitative research instrument should be used together, comparative studies should be conducted involving different samples, and multivariate analyses or structural equation models should be considered for detailed results. Furthermore, to measure the effects of TL on EC, researchers can use much more variables such as perceived organizational support, career opportunities, group communication and, etc.

REFERENCES

1. Allen, N. J. and Meyer, J. P. (1990). The Measurement and Antecedents of Affective, Continuance and Normative Commitment to the Organization. *Journal of Occupational Psychology*, 63, 1-18.
2. Allen, N. J. and Meyer, J. P. (1996). Affective, Continuance, and Normative Commitment to the Organization: An Examination of Construct Validity. *Journal of Vocational Behavior*, 49, 252-276.
3. Avolio, B. J., Bass, B. M. and Jung, D. I. (1999). Re-Examining the Components of Transformational and Transactional Leadership Using the Multifactor Leadership Questionnaire. *Journal of Occupational and Organisational Psychology*, 72, 441-462.

4. Avolio, B. J., Waldman, D. A. and Yammarino, F. J. (1991). Leading in 1990s: The Four I's of Transformational Leadership. *Journal of European Industrial Training*. 15 (4), 9-16.
5. Avolio, B. J., Zhu, W., Koh, W., & Bhatia, P. (2004). Transformational Leadership and Organizational Commitment: Mediating Role of Psychological Empowerment and Moderating Role of Structural Distance. *Journal of Organizational Behavior: The International Journal of Industrial, Occupational and Organizational Psychology and Behavior*, 25(8), 951-968.
6. Barling, J., Weber, T., Kelloway, E.K. (1996), Effects of Transformational Leadership Training on Attitudinal and Financial Outcomes, *Journal of Applied Psychology*, 81(6), 827-832.
7. Bass, B. M. (1985). *Leadership and Performance: Beyond Expectations*. USA, New York: The Free Press.
8. Bass, B. M. (1990). *Bass & Stogdill's Handbook of Leadership: Theory, Research and Managerial Applications*. 3rd Edition, USA, New York: The Free Press A Division of Macmillan Inc.
9. Bass, B. M. (1997). Personal Selling and Transactional /Transformational Leadership. *The Journal of Personal Selling & Sales Management*, 17 (3), 19-28.
10. Bass, B. M. and Avolio, B. J. (1994). *Improving Organizational Effectiveness through Transformational Leadership*. USA, California: Sage Publications, Inc.
11. Bass, B. M. and Riggio, R. E. (2006). *Transformational Leadership*. 2nd Edition. USA, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Inc., Publishers.
12. Bennis, W. and Nanus, B. (1985). *Leaders: The Strategies for Taking Charge*. USA, New York: Harper & Row Publishers.
13. Blood, M. R. (1969). Work Values and Job Satisfaction. *Journal of Applied Psychology*, 53 (6), 456-459.
14. Burns, J. M. (1978). *Leadership*. USA, New York: Harper & Row, Publishers.
15. Bushra, F., Ahmad, U., and Naveed, A. (2011). Effect of Transformational Leadership on Employees' Job Satisfaction and Organizational Commitment in Banking Sector of Lahore (Pakistan). *International journal of Business and Social science*, 2(18).

16. Bycio, P., Hackett, R. D., & Allen, J. S. (1995). Further Assessments of Bass's (1985) Conceptualization of Transactional and Transformational Leadership. *Journal of Applied Psychology*, 80(4), 468.
17. Chi, H. K., Lan, C. H. and Dorjgotov, B. (2012). The Moderating Effect of Transformational Leadership on Knowledge Management and Organizational Effectiveness. *Social Behavior and Personality*, 40 (6), 1015-1024.
18. Chiang, C-F. and Hsieh, T-S. (2012). The Impacts of Perceived Organizational Support and Psychological Empowerment on Job Performance: The Mediating Effects of Organizational Citizenship Behavior. *International Journal of Hospitality Management*, 31, 180-190.
19. Dubinsky, A. J., Yammarino, F. J. and Jolson, M. A. (1995). An Examination of Linkages between Personal Characteristics and Dimensions of Transformational Leadership. *Journal of Business and Psychology*, 9 (3), 315-335.
20. Eisenbach, R., Watson, K. ve Pillai, J. (1999). Transformational Leadership in the Context of Organizational Change. *Journal of Organizational Change Management*. 12 (2), 80-88.
21. Elias, S. M. (2009). Employee Commitment in Times of Change: Assessing the Importance of Attitudes toward Organizational Change. *Journal of Management*, 35(1), 37-55.
22. Gaertner, S. (1999). Structural Determinants of Job Satisfaction and Organizational Commitment in Turnover Models. *Human Resource Management Review*, 9 (4), 479-493.
23. Herold, D. M., Fedor, D. B., Caldwell, S., & Liu, Y. (2008). The Effects of Transformational and Change Leadership on Employees' Commitment to a Change: A Multilevel Study. *Journal of Applied Psychology*, 93(2), 346.
24. Huang, Y. and Liao, L. (2011). A College Leader's Transformational Leadership. *Journal of Management Research*. 3 (2), 1-22.
25. Humphreys, J. H. (2001). Transformational and Transactional Leadership: The Relationship with Support for E-Commerce and Emerging Technology. *Journal of Management Research*, 1 (3), 149-159.
26. Jandaghi, Gh., Matin, H. Z. ve Farjami A. (2009). Comparing Transformational Leadership in Successful and Unsuccessful Companies. *International Journal of Social Sciences*. 4 (3), 211-216.

27. Jaros, S. J., Jermier, J. M., Koehler, J. W. and Sincich, T. (1993). Effects of Continuance, Affective, and Moral Commitment on the Withdrawal Process: An Evaluation of Eight Structural Equation Models. *The Academy of Management Journal*, 36 (5), 951-995.
28. Kanter, R. M. (1968). Commitment and Social Organization: A Study of Commitment Mechanisms in Utopian Communities. *American Sociological Review*, 33 (4), 499-517.
29. Lee, T. W., Ashford, S. J., Walsh, J. P., & Mowday, R. T. (1992). Commitment Propensity, Organizational Commitment, and Voluntary Turnover: A Longitudinal Study of Organizational Entry Processes. *Journal of Management*, 18(1), 15-32.
30. Lee, C-C and Chen, C-J. (2013). The Relationship between Employee Commitment and Job Attitude and Its Effect on Service Quality in the Tourism Industry. *American Journal of Industrial and Business Management*, 3, 196-208.
31. Meyer, J. P. and Allen, N. J. (1984). Testing the "Side-Bet Theory" of Organizational Commitment: Some Methodological Considerations. *Journal of Applied Psychology*, 69 (3), 372-378.
32. Meyer, J. P. and Allen, N. J. (1991). A Three-Component Conceptualization of Organizational Commitment. *Human Resource Management Review*, 1 (1), 61-89.
33. Meyer, J. P., & Allen, N. J. (2004). TCM Employee Commitment Survey Academic Users Guide 2004. *London, Ontario, Canada: The University of Western Ontario, Department of Psychology*.
34. Meyer, J. P. and Herscovitch, L. (2001). Commitment in the Workplace: Toward a General Model. *Human Resource Management Review*, 11, 299-326.
35. Meyer, J. P., Stanley, D. J., Herscovitch, L. and Topolnytsky, L. (2002). Affective, Continuance, and Normative Commitment to the Organization: A Meta-analysis of Antecedents, Correlates, and Consequences. *Journal of Vocational Behavior*, 61, 20-52.
36. Meyer, J. P., Stanley, L. J., & Parfyonova, N. M. (2012). Employee Commitment in Context: The Nature and Implication of Commitment Profiles. *Journal of Vocational Behavior*, 80(1), 1-16.
37. Mowday, R. T., Steers, R. M. and Porter, L. W. (1979). The Measurement of Organizational Commitment. *Journal of Vocational Behavior*, 14, 224-247.
38. O'Reilly, C. and Chatman, J. (1986). Organizational Commitment and Psychological Attachment: The Effects of Compliance, Identification,

- and Internalization on Prosocial Behavior. *Journal of Applied Psychology*, 71 (3), 492-499.
39. Penley, L. E. and Gould, S. (1988). Etzioni's Model of Organizational Involvement: A Perspective for Understanding Commitment to Organizations. *Journal of Organizational Behavior*, 9, 43-59.
 40. Pillai, R., & Williams, E. A. (2004). Transformational Leadership, Self-Efficacy, Group Cohesiveness, Commitment, and Performance. *Journal of Organizational Change Management*, 17(2), 144-159.
 41. Podsakoff, P. M., MacKenzie, S. B., & Bommer, W. H. (1996). Transformational Leader Behaviors and Substitutes for Leadership as Determinants of Employee Satisfaction, Commitment, Trust, and Organizational Citizenship Behaviors. *Journal of Management*, 22(2), 259-298.
 42. Podsakoff, P. M., MacKenzie, S. B., Moorman, R. H. and Fetter, R. (1990). Transformational Leader Behaviors and their Effects on Followers' Trust in Leader, Satisfaction, and Organizational Citizenship Behaviors. *Leadership Quarterly*, 1, 107-142.
 43. Stogdill, R. M. (1963). Manual for the Leader Behavior Description Questionnaire – Form XII, <http://fisher.osu.edu/supplements/10/2862/1962%20LBDQ%20MANUAL.pdf>, Erişim Tarihi: 24.10.2013.
 44. Sun, P. Y. T. ve Anderson, M. H. (2012). Civic Capacity: Building on Transformational Leadership to Explain Successful Integrative Public Leadership. *The Leadership Quarterly*, 23, 309–323.
 45. Thamrin, H. M. (2012). The Influence of Transformational Leadership and Organizational Commitment on Job Satisfaction and Employee Performance. *International Journal of Innovation, Management and Technology*, 3(5), 566-572.
 46. Tichy, N. M. ve Devanna, M. A. (1990). *The Transformational Leader*. 2nd Edition. USA, New York: John Wiley & Sons, Inc.
 47. Top, M., Akdere, M., & Tarcan, M. (2015). Examining Transformational Leadership, Job Satisfaction, Organizational Commitment and Organizational Trust in Turkish Hospitals: Public Servants Versus Private Sector Employees. *The International Journal of Human Resource Management*, 26(9), 1259-1282.
 48. Vandenberg, R. J. and Scarpello, V. (1994). A Longitudinal Assessment of the Determinant Relationship between Employee

Commitments to the Occupation and the Organization. *Journal of Organizational Behavior*, 15, 535-547.

49. Walumbwa, F. O., Orwa, B., Wang, P., & Lawler, J. J. (2005). Transformational Leadership, Organizational Commitment, and Job Satisfaction: A Comparative Study of Kenyan and US Financial Firms. *Human Resource Development Quarterly*, 16(2), 235-256.
50. Yu, H., Leithwood, K., & Jantzi, D. (2002). The Effects of Transformational Leadership on Teachers' Commitment to Change in Hong Kong. *Journal of Educational Administration*, 40(4), 368-389.
51. Yukl, G. (1989). Managerial Leadership: A Review of Theory and Research. *Journal of Management*, 15 (2), 251-289.
52. Yukl, G. (2010). *Leadership in Organizations*. 7th Edition. USA, New Jersey: Prentice Hall.

EDEBİ MİRAS TURİZMİNİN DESTİNASYON PAZARLAMASINDAKİ ROLÜ: KAVRAMSAL BİR DEĞERLENDİRME

Özcan ZORLU¹

Ali AVAN²

Ahmet BAYTOK³

1.(Doç. Dr.); Afyon Kocatepe Üniversitesi, Turizm
Fakültesi, ozcanzorlu@aku.edu.tr,

2. (Dr. Öğr.); Üyesi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Turizm
Fakültesi, aliavan@aku.edu.tr,

3.(Doç. Dr.); Afyon Kocatepe Üniversitesi, Turizm
Fakültesi ahmetbaytok@aku.edu.tr)

Özet: Bu çalışmanın temel amacı edebi miras turizminin destinasyon pazarlamasındaki rolünü kavramsal olarak ele almaktır. Araştırma amaçlı ayrıntılı literatür incelemesi yapılmış ve elde edilen bilgiler doğrultusunda edebi miras turizminin temel kavramsal çerçevesi ve destinasyon pazarlamasındaki rolüne ilişkin öneriler ortaya konulmaya çalışılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre kavramsal açıdan edebi miras turizmi yazar ve şairlerin doğdukları, yaşadıkları yerler ve ürettikleri eserlerinde kurgusal olarak oluşturdukları kişilik ve mekânların, edebi miras çekiciliği olarak turizm amaçlı kullanımını ifade eden niş bir pazar olduğu, miras turizmi, kültür turizmi ve yaratıcı turizm türlerinin bir alt kategorisi olarak değerlendirildiği; bununla birlikte, kendine özgü turistik talep oluşturma potansiyeli bulunan bir turizm çeşidi olduğu ortaya çıkmıştır. Edebi miras turizmi çekiciliklerinin destinasyon pazarlamasında öncelikle şehir markası imajı oluşturma çabalarını destekleyen bir araç olarak görüldüğü, turizm planlama ve politikalarında diğer çekiciliklerle entegre olarak pazarlanması durumunda markalaşmayı kolaylaştırdığı belirlenmiştir. Bir diğer bulgu ise edebi miras çekiciliklerinin turizm amaçlı planlanmasında gerçek ve samimi olunması, (yapmacık olmaması) otantiklik özelliğine sahip olmasının ziyaretçilerin memnuniyet ve tatminlerinde önemli rol oynadığıdır.

Anahtar Kelimeler: Miras turizmi, Kültür turizmi, Edebi miras turizmi, Destinasyon pazarlaması.

GİRİŞ

Turizm genel olarak insanların sürekli konutlarının bulunduğu yerlerden başka yerlere belli amaçlarla gerçekleştirdikleri geçici seyahatler ve bu seyahatler esnasındaki istek ve ihtiyaçlarının karşılanması ile ilgili faaliyetlerin oluşturduğu bir süreç olarak ifade edilmektedir. Turizm eylem olarak insanlık tarihi kadar eski bir geçmişe sahip olmakla birlikte özellikle 19. yüzyılın sonlarına doğru endüstrileşmeye başladığı ve ikinci dünya savaşı sonrasında ise kitlesel bir harekete dönüştüğü görülmektedir. Turizm

tarihsel gelişim açısından değerlendirildiğinde üç paradigmatik dönüşüm yaşadığı görülmektedir. Birinci dönem bireysel seyahatler dönemidir (Modern öncesi turizm paradigması). İkinci dönem kitlesel hareket olarak turizmdir (Modern turizm paradigması). Üçüncü dönem ise kitlesel turizm hareketi içinde bireyselleştirilmiş ürünlerin üretiminin mümkün olduğu dönemdir (Post-modern turizm paradigması) (Akoğlan Kozak, Evren ve Çakır, 2013).

Günümüzde turizm amaçlı yer değiştirme birçok nedene bağlı olarak gerçekleştirilmektedir. İnsanların turizm amaçlı yönelimlerinden birisi deneyimlerini diğer sosyal ve kültürel değerleri müzakere etmek ve yeniden tanımlama için kullanma istekleridir (Squire, 1994). Kültür turizmi, miras turizmi ve bu iki turizm çeşidi ile bazı ortak özellikleri paylaşan edebi miras turizmi bu bağlamda son dönemlerde önem kazanan turizm çeşitlerini oluşturmaktadır. Edebi miras turizmi, geçmişe tanıklık etmek amacıyla deneyimlendiklerinde ve paylaşıldıklarında bütüncül hafızanın bir parçası olan (Bonniot-Mirloup, 2016) edebi eserlerin ve söz konusu eserlerin taşıdıkları anlamın, turistik deneyime kazandırılması çabaları olarak tanımlanabilir. Edebi eserlerin yaşandığı ya da ortaya çıktığı mekânlarla ve yazarlarla bütünleştirilmesi sonucu ortaya çıkan değerlerin, turistik tüketime sunulmasını ifade eden edebi miras turizmi; dünyaca ünlü yazarların/sanatçıların tarihi evleri, hikâyelerine romanlarına ya da eserlerine konu olan mekânlar, müzeler, anıt mezarları gibi birçok unsurun turistik deneyimle bütünleştirilmesi sayesinde ilgili destinasyonlara yönelik turistik talebi etkilemektedir.

Bir destinasyonun başarısı, başarılı ve rekabetçi pazarlama stratejilerine sahip olması ile ölçülebilir. Pazarlama stratejisi, destinasyon yönetiminin faaliyetlerinin bir yansıması olarak görülebilir. Her bir destinasyon kendi karakteristik özelliklerini yansıtan somut ve soyut ürünleriyle diğer destinasyonlardan farklılaşabilir. Bir bölgedeki ziyaretçi sayısını arttırmak ve destinasyonun sürdürülebilir olmasını sağlamak için farklılaşma noktası gerçekçi ve tatmin edici düzeyde olmalıdır (Okumus et al., 2007; Malachovsky ve Kiralova, 2015). Destinasyon pazarlaması sadece bir bölgeye seyahat eden turist sayısının arttırılmasını amaçlamamalı, aynı zamanda sürdürülebilir turizm gelişimine de hizmet etmelidir. Bu noktada edebi miras turizmi, destinasyonlar için somut ve soyut değerleri içeren farklılaşma noktası olarak kabul edilebilir. Edebi miras turizmi kapsamında ele alınan çekiciliklerin destinasyon pazarlamasındaki rolünü ele alan bu çalışma; eserlere atfedilen anlamın turistlerin deneyimlerindeki yerine odaklanması ve literatürde edebi miras turizminin destinasyon pazarlamasındaki etkilerine yer veren az sayıda çalışma bulunması bakımından önem taşımaktadır. Edebi eserlerin hak ettiği değeri bulabilmesi ve daha fazla insanın ilgisini çekebilmesi amaçlarına hizmet etmesi bakımından, edebi miras turizmi önemli bir aracı rol üstlendiğinden

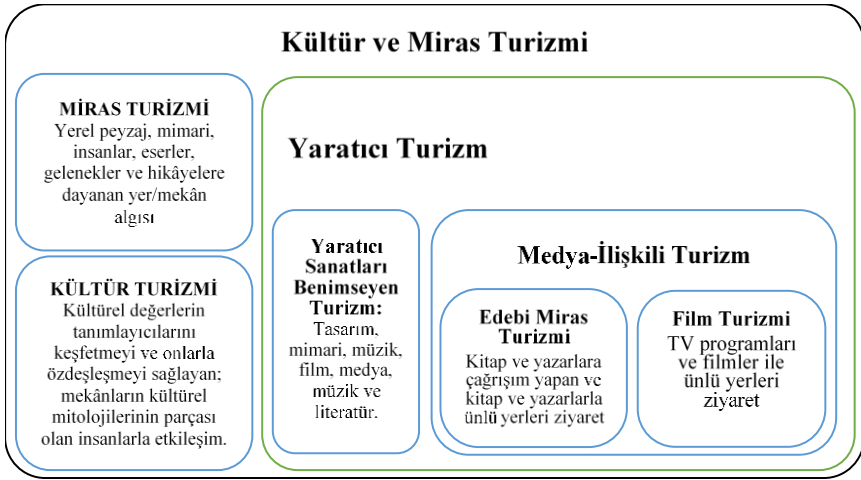
gerçekleştirilecek çalışma ile potansiyeli bulunan ancak değerlendirilmeyen turistik çekiciliklerin turizme kazandırılmasına katkı sağlanması beklenmektedir. Bu çalışma aynı zamanda, araştırmacılara literatürdeki boşluğun giderilmesi anlamında bir fırsat sunmaktadır. Çalışma sonunda elde edilecek bilgiler ve yapılacak değerlendirmelerin, ilgili alan yazına ve turizm paydaşlarına önemli bilgiler sunması beklenmektedir.

EDEBİ MİRAS TURİZMİNİN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

İngilizce “*Literature*” (edebiyat) kelimesi etimolojik açıdan Latince “harf veya el yazısı” anlamına gelen “*littera*” kelimesinden türemiş ve “yazılı her şey”i ifade etmek için kullanılan “*literatura/litteratura*” kelimesine dayanmaktadır. “Literary” (Edebi) kelimesi ise etimolojik açıdan Latince “*literarius*” “*litterarius*” “okuma ve yazma” kelimesinden türetilmiş (dictionary.com) ve kelime anlamı olarak “insancıl öğrenmenin özelliklerine sahip olma” (merriam-webster.com) olarak ifade edilmektedir. Edebiyat kavramının kapsamı zaman içinde değişerek (örneğin; konuşulan veya söylenen metinler ve yazılı olmayan sözlü sanatlar), kurgu veya kurgusal olmayan ve şiir ya da nesir olarak sınıflandırılmış ve edebi (Literary) eserler genel olarak roman, kısa hikâye veya drama gibi ana formlarına göre kategorize edilmiştir (Wikipedia, 2019). Edebiyat yazı ve yazmak diğer bir anlamda edebi eserlerle ilgilidir.

Yazmak ve seyahat uygar insanın dünyaya bakış ufkunu geliştiren entelektüel kimliğini şekillendirmede önemli rol oynayan iki belirleyicidir. Her iki eylemin temel amacı insanın günlük rutin yaşamından kaçış ihtiyacını karşılamaktır (Ghetau ve Esanu, 2011). Bu nedenle bazı araştırmacılar turizm ve edebiyat arasında kutsanmış bir ilişki (Ghetau ve Esanu, 2011) olduğunu ifade etmektedirler. Ayrıca edebi eserler sadece kültürel anlamda bir insanın dünyaya bakış açısını zenginleştirerek turizm aktivitelerine katılımını sağlamada entelektüel bir katkı sağlamamakta aynı zamanda yazmanın üreticisi olan yazarların kendilerinin daimi ya da geçici olarak yaşadıkları ve edebi eserlerinde (roman, şiir, drama vb.) konuların geçtiği mekânlar edebi miras turizmi kapsamında çekim alanları oluşturabilmektedir (Aliağaoğlu ve Narlı, 2012). Edebiyat ve turizm ilişkisi tarihsel açıdan incelendiğinde Antik Yunan ve Roma Dönemine uzanan bir geçmişi olduğu (Gentile ve Brown, 2015), bununla birlikte 18. yy ikinci yarısı ve sonrası dönemde önem kazandığı ve belirtilen dönemde özellikle İngiltere merkezli olarak gelişim gösterdiği görülmektedir (Smith, 2003; Ghetau ve Esanu, 2011; Gentile ve Brown, 2015; Macleod, Shelley ve Morrison, 2018). Günümüzde dünya ölçeğinde edebi miras turizmi amaçlı seyahat hareketleri incelendiğinde yoğunluğun Avrupa ve Kuzey Amerika merkezli olduğu görülmektedir (Hoppen, Brown ve Fyall, 2014).

Literatürdeki çalışmalar incelendiğinde edebi miras turizminin (literary tourism) miras turizmi (heritage tourism) ve kültür turizmi (cultural tourism) ile yakın ilişkisi olduğu vurgulanmaktadır. Örneğin (Squire, 1994) hem kültürel hem de miras turizmi içinde edebi miras turizmini ele alırken, Herbert, (2001) edebi miras turizmini, miras turizmi kapsamında bir kategori olarak değerlendirmektedir. Edebi miras turizminde yerin önemli ve belirleyici rol oynaması nedeniyle Squire ve Herbert'in miras turizmi sınıflandırması kapsamında kavramı ele almalarını çalışmalarında destekleyen Hoppen vd. (2014), edebi miras turizminin her iki turizm çeşidinin bazı unsurlarını taşıdığını belirtmekte ve ayrıca yaratıcı turizm ve medya odaklı turizmin bir niş bölümü olarak değerlendirilebileceğini belirtmektedirler (Şekil 1).

Şekil 1. Kültür ve Miras Turizmi Kapsamında Edebi Miras Turizminin Sınıflandırılması

Kaynak: Hoppen vd., 2014.

Edebi miras turizmi, edebi eserlerin taşıdıkları anlamın, söz konusu eserlerin yaşandığı ya da ortaya çıktığı mekânlarla ve yazarlarla bütünleştirilmesi sonucu ortaya çıkan değerlerin turistik tüketime sunulmasını ifade eder. Bu bağlamda edebi mekânlarla ilgili olan edebi miras turizmi; edebi kişiler ve onların eserleriyle ilişkili alanları ifade eden mekânların turizm amacıyla tüketilmesi anlamına gelmektedir (Aliağaoğlu ve Narlı, 2012). Dünyaca ünlü yazarların tarihi evleri, hikâyelerine ya da romanlarına konu olan mekânlar, müzeler, anıt mezarlar vb. birçok unsur, edebi miras turizmi kapsamında turistlerin ilgisini çeken değerlerdir (Hoppen vd., 2014). Edebi mekânlar (yazarlar ve sanatçılarla ilişkili mekânlar), ziyaretçiler için birçok farklı çekicilik barındırmaktadır. Bu

çekiciliklerden ilki, yazarlar ya da sanatçıların kişisel yaşamlarının izlerine ilişkin içsel motivasyonları harekete geçiren ipuçlarıdır. Turistler, hayran olunan bireyler ile ilişkili mekânları ziyaretlerinde, oradaki yaşanmışlığın izlerini görebilme, dokunabilme ve o dönemki yaşantıya yönelik hayal kurma imkânına sahip olurlar. Bu mekânların sahip olduğu ikinci çekicilik mekânın sadece yazarların ya da sanatçıların yaşantılarıyla ilişkili olmaması, aynı zamanda ortaya çıkarmış oldukları eserlerle de ilgili olmasıdır. Edebi mekânlara turistlerin yönelimindeki üçüncü neden belli bir yazar veya hikâyesinden daha geniş ve daha duygusal bir anlam taşımaktadır. Squire (1994) bunu Beatrix Potter'ın Hill Top Farm araştırmasında turistlerin çocukluk ve kişisel aile geçmişi nostaljisi yaşama deneyimi olarak ifade etmektedir. Dördüncü çekicilik edebiyattan ziyade yazarın veya önemli kişinin yaşamındaki dramatik olaylar olarak ifade edilmektedir. Herbert bu konuda örnek olarak Paris yakınlarındaki Auvers-sur-Oise'nin birçok insan tarafından bir yazar olmasa da önemli bir ressam olan Van Gogh'un sanatı için değil öldüğü yer olması nedeniyle ziyaret edildiğini belirtmektedir (Herbert, 1996). İnsanların edebi mekânlara yöneliminde rol oynayan ilk dört unsur edebi mekânın beklenen niteliği olarak ifade eden Herbert (2001), bunlara ilave olarak mekânın genel kalitesinin çekiciliği desteklemek için kullanılabileceğini belirtmekte ve bu kapsamda edebi mekânların genel bir turizm ürünü gibi konaklama noktası haline gelmesinin sağlanması edebi miras rotalarına katedraller, kiliseler, kırsal evler, manzara noktaların eklenmesi ve mekânda alışveriş ve yiyecek-içecek işletmeleri gibi olanakların geliştirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Hoppen vd. (2014) farklı araştırmacıların çalışmaları doğrultusunda edebi turizm formlarını yazar-bağlantılı edebi miras turizmi, kurgu-bağlantılı edebi miras turizmi, edebi festivaller, kitapevi turizmi; Gentile ve Brown (2015) ise benzer şekilde yazarların doğum yerleri, mezarları, evleri, kurgu bağlantılı turizm, film bağlantılı turizm, seyahat yazıları, kitapevi turizmi, edebi festivaller tipolojileri olarak gruplandırmıştır. *Yazar bağlantılı edebi miras* turizminde odak noktaları yazarın doğum yeri, yaşadığı ev ve mezarıdır. Herbert (2001) korunmuş ve düzenlenmiş ve yazara ait izler taşıyan bir mekanın ziyaretçiye nostalji hissi yaşattığını belirtmektedir. Yazarlara ait bu tür mekân düzenlemeleri ve buralarda sergilenen yazara ait eşyalar ile temas, ziyaretçiye yazarın yaşadığı döneme götürmekte veya tam tersi yazarı bugüne, yaşama geri getirmektedir. Anderson ve Robinson (2002) yazarların evlerinin eserleri üreten ile üretilen eserler arasında dokunulabilir bağlantının en kolay kurulabildiği yerler olmaları nedeniyle en önemli turizm kaynağı olduğuna vurgu yapmaktadırlar (Akt. Hoppen vd., 2014). Lowe (2012) ise yazarın yaşamı ile ilgili mekanları ilhamın kaynağı ve yazarın edebi vizyon ve kaderi olarak kabul etmektedir (Akt. Gentile ve Brown, 2015). Ayrıca yazarların

yaşamı, eserleri ve mezarı ile mistik bir ikona dönüştürülmesi, kurumsallaşmasını ve ticarileşmesini sağlamakta yazarın özel yaşantısına ait unsurlar ve özellikler meraklısına turistik çekicilik olarak görülmeye başlanmaktadır (Gentile ve Brown, 2015). *Kurgu-bağlantılı edebi miras* turizminde, yazarların eserlerindeki önemli karakterler (Örneğin: Hamlet, Odysseus, Don Quixote vb.) ve olayların geçtiği mekânlar ziyaretçilerin ilgisini çekmektedir. Yer, kurgu bağlantılı edebi miras turizminde önemli rol oynamaktadır. Yazar, mekânı yazıları ile tanımlamakta veya yeniden mekânı farklı bir formda betimlemektedir. Bu aynı zamanda yazarın yazı yazmadaki gücünü göstermesi açısından da önemli ve ilgi çekici olarak görülmektedir. *Edebi festivaller* yazarlar ile ziyaretçilerin bir araya gelmelerine olanak sağlayarak insanların eserlerin üreticileriyle doğrudan temas sağlayarak görmelerini, onlarla edebi konularda fikir alışverişinde bulunmalarını, onların eserlerini kritik etmelerini ve deneyimlemelerini sağlamaktadır. *Kitapevi turizmi* ziyaretçilerin kırsal alanları ziyaretlerinde bölge ile ilgili rehber, kitap vb. materyalleri temin etmeleri ve yerel yazarların kitaplarını almalarına olanak sağlayan turizm çeşidi olarak ifade edilmektedir (Hoppen vd. 2014; Gentile ve Brown, 2015).

Butler (1986; Akt. Busby ve Klug, 2001), edebi miras turizminin çalışma ya da yazar ile ilgili yeni bakış açıları kazanmak amacıyla eserin üretildiği arka planı görmek; eser ile ilgili kurguda önemli olan yerleri görmek; edebi ve diğer figürlere hitap eden alanları görmek; alanın kendi başına bir turizm bölgesi haline gelmesi bakımından popülerlik kazanması sonucu literatür oluşması ve seyahat yazarlığı gibi farklı şekillerde gerçekleştirilebileceğini vurgulamaktadır. Her ne şekilde olursa olsun, bu tür yerleri ziyaret edebilmek, edebiyat tutkunlarının, yazarlarla (veya onların eserleriyle) ilgili nesneleri ya da hatıraları görebildikleri ve dokunabildikleri kadarıyla hayran oldukları değerlerle etkileşimde bulunmalarını sağlar (Herbert, 1996). Edebi miras turizmi, edebi mekânlara odaklanmış olsa da turistleri bu mekânlara çeken yazarların ya da sanatçıların o mekâna bıraktıkları anlamdır (Herbert, 1996).

Turizm, genel manada anlamlarla ilgilidir (Squire, 1994). Bu nedenle edebi miras turizmi kapsamında insanların seyahat yönelimlerine bakıldığında önceki kısımlarda vurgulanan hususların turist profilinin oluşmasında belirleyici olduğu görülmektedir. Örneğin Herbert (1996) Fransa'daki Cabourg, Pont Aven ve Auvers-sur-Oise olmak üzere üç edebi miras çekiciliğine sahip destinasyonlarda gerçekleştirdiği çalışmasında, sanılanın aksine edebi miras turizmi amaçlı temel seyahat motivasyonu olarak görülen yazar ve artistlere ziyaretçilerin hayranlık düzeylerinin düşük olduğu yönünde sonuçlar bulmuş ve ziyaretçilerin büyük bir kısmının sanatçı ve yazarlar hakkında ayrıntılı bilgi sahibi olmadıklarını tespit etmiştir. Araştırmacı bu doğrultuda edebi miras turizmi amaçlı seyahat edenlerin büyük bir kısmının ziyaretlerinden memnun olduklarını

ancak bu memnuniyetin sadece edebi miras çekiciliğinden değil rahatlama fırsatı, eylemden keyif almak, mekânın ambiyansını deneyimlemek, güzel bir manzara gibi çekiciliklerden kaynaklandığını belirtmiştir. Herbert (2001), Chawton ve Laugharne edebi miras mekânlarını ele aldığı bir diğer çalışmada, sosyal sınıf ile miras mekânını ziyaret alışkanlığı arasında bağlantı olduğunu belirtmekte ve edebi mekânların deneyim olarak diğer miras alanlarından farkı olmadığını vurgulamaktadır. Araştırmacı edebi turizm amaçlı seyahat eden ziyaretçileri genel olarak yönetici sınıfı, profesyoneller ve beyaz yakalılar şeklinde hizmet sınıfı olarak tanımlamaktadır. Araştırmacının ziyaretçi profili kapsamında bir diğer değerlendirmesi kendini yazarın hayranı olarak tanımlayan, yazılarını okuyanların oranının %15 ile çok düşük düzeyde olmasıdır. Bu nedenle araştırmacı her iki bölgenin ziyaretçilerini iyi bilgili ve ilgili ancak genel hayran olarak isimlendirilebileceğini belirtmektedir.

Günümüzde dünyada özellikle Avrupa ve Kuzey Amerika merkezli bir gelişim gösterdiği görülen edebi miras turizmi açısından diğer bölgelerde önemli yazar ve şairler bulunmaktadır. Bu kapsamda ülkemizdeki durum değerlendirildiğinde Mehmet Akif Ersoy (Ankara), Cahit Sıtkı Tarancı ve Ziya Gökalp (Diyarbakır), Aşyan Müzesi (Tevfik Fikret, Abdülhak Hamid, Şair Nigar Hanım), Adam Mickiewicz, Hüseyin Rahmi Gürpınar Sait Faik Abasıyanık (İstanbul), (Aliağaoğlu ve Narlı, 2012). Rıfat Ilgaz (Kastamonu), Necati Cumalı (İzmir) gibi önemli yazar ve şairlere ait evler günümüzde müze ev olarak düzenlenmiş durumdadır ve edebi miras turizmi amaçlı faaliyet göstermektedir. Bununla birlikte; Çanakkale Savaşları ile ilgili yazılmış önemli şairlere ait şiirler sayesinde Çanakkale savaş alanları aynı zamanda edebi miras mekânı özelliği de taşımaktadır. Ayrıca Sabahattin Ali'nin "Kürk Mantolu Madonna"sındaki hayali karakter Maria Puder ve Berlin'de geçen hikâyeye, Agatha Christie'nin Şark Ekspresi'nde Cinayet (Murder on the Orient Express) isimli romanını yazdığı İstanbul Pera Palas oteldeki 411 nolu gizemli odası Turizmi kapsamında ilgi çekici değerler olarak değerlendirilebilir.

DESTİNASYON PAZARLAMASINDA EDEBİ MİRAS TURİZMİNİN ROLÜ

Turizm sektörünün kendine has özelliklerinden dolayı dağıtım kanalı tersine işlemektedir. Diğer bir ifadeyle, turistler hizmeti deneyimlemek için hizmet üretiminin gerçekleştiği yere gelmek durumundadır. Bu durum devinimi turizmin merkezine koyar. Bireylerin turizm olayına katılabilmesi için seyahat motivasyonlarının oluşması gerekir. Dolayısıyla seyahat arzusunun ortaya çıkmasında ulaşılması hedeflenen destinasyonun önemli bir etkisi vardır (Wang, 2011).

Turizm sisteminin doğal ve en önemli üyesi (Pike, 2008: 2) olarak kabul edilen destinasyonlar fiili ya da algısal sınırları olan (coğrafi, politik ya da

pazarın oluşturduğu sınırlar gibi) bölgelerdir. Turizm destinasyonları günübirlik ziyaretler ya da tatiller için ziyaretçilerin ilgisini çekecek bir dizi unsurdan oluşmakla birlikte; destinasyonu ürün olarak dört temel unsur temsil eder: a) Başlıca ekicilikler, b) İnsan ürünü evre (inşa edilmiş evre), c) Destekleyici arz hizmetleri ve d) Atmosfer/ambiyans gibi sosyo-kültürel boyutlar (Hudson, 2008: 390). Başlıca ekicilikler bir destinasyonu diğerinden ayıran başlıca nitelikleri ifade etmektedir (Peri bacaları, Piramitler vb.). İnsan ürünü evre, destinasyonda inşa edilmiş yalılar, mesire alanları, tarihi yapılar ve ticari alanlardan oluşmaktadır. Destekleyici arz hizmetleri konaklama, iletişim, yiyecek-içecek ve eğlence gibi olmazsa olmaz faaliyetlerden oluşan hizmetleri ve sosyo-kültürel boyutlar ise geçmiş ile günümüz arasında köprü vazifesi gören değerler ile durağan ve hayat dolu ruhsal durumları ve atmosferi ifade etmektedir (Lumsdon, 1997; Akt., Hudson, 2008).

Destinasyonlar, karmaşık üretim ağlarıdır. Destinasyon geliştirme çabaları, çok sayıda işletme ve yerel/bölgesel otoriteler gibi diğer aktörleri içeren stratejiler geliştirmeyi zorunlu kılar (Haugland, Ness, Gronseth and Aarstad, 2011). Destinasyonlar da tıpkı diğer ürünler gibi endüstrinin ve yatırımların ilgisini çekmek amacıyla pazarlanmaktadır. Destinasyon pazarlaması, turistik bölgelerdeki çekicilikleri turistlerin ilgisine sunma amaçlı çabaları içermektedir. Bir destinasyonun pazarlanmasında farklı seviyelerdeki turizm organizasyonları görev almaktadır. Bunun sonucunda başlıca pazarlama görevleri kongre-ziyaretçi büroları ya da destinasyonları ziyaretçiler için sürdürülebilir bir imaja kavuşturmak için çabalayan ekonomik gelişim ajansları, bölgesel turizm teşebbüsleri gibi kurumlar tarafından koordine edilmektedir (Ritchie and Crouch, 2003). Dwyer ve arkadaşları (2000), turizm rekabetçiliğinin, döviz kuru hareketleriyle; turizm endüstrisinin çeşitli bileşenlerinin üretkenlik seviyelerini ve bir varış yerinin çekiciliğini etkileyen niteliksel faktörleri kapsayan genel bir kavram olduğunu belirtmektedirler. Turizm faaliyetlerinin taşıyıcısı olarak destinasyonlar, rekabet güçlerini misafirlerine sunulan deneyimin kalitesinin arttırarak iyileştirebilirler (Dwyer and Kim, 2003). Bir destinasyonun başarısı, başarılı ve rekabetçi pazarlama stratejilerine sahip olması ile ölçülebilir. Her bir destinasyon kendi karakteristik özelliklerini yansıtan somut ve soyut ürünleriyle farklılaşabilir. Bir bölgedeki ziyaretçi sayısını arttırmak ve destinasyonun sürdürülebilir olmasını sağlamak için farklılaşma unsuru gerçekçi olmalıdır (Okumus et al., 2007: 254; Malachovsky ve Kiralova, 2015: 394).

Turistler deneyim satın almaktadırlar. Deneyimler her bireyin beş duyusunun algılamasına ve deneyimlemesine izin verdiği tüm etkileşimler, davranışlar ve duygulardan oluşmaktadır (Ritchie and Crouch, 2003). Duyusal deneyim, her durumda bireyin içinde yer aldığı evre hakkında çeşitli ipuçlarından ortaya çıkan, birlikte çalışan bir duyular kompleksidir

(Rodaway, 1994). Davidson ve Milligan (2004), duyguların deneyimin gerçekleştiği ortamda, deneyimle bağdaştırılabilecek unsurlar söz konusu olduğunda anlamlı olduğunu ifade etmektedir. Dolayısıyla, destinasyon pazarlaması açısından duygunun anlam kazanabilmesi, ilgili destinasyonda etkileşimin ortaya çıkmasına bağlıdır. Deneyimler, turistlerin içinde bulundukları çevreyle duygusal etkileşime geçebilme düzeylerine göre şekillenmektedir. Söz konusu duygusal etkileşim, destinasyon pazarlaması çabalarını etkileyen en önemli unsur olarak nitelendirilebilir.

Turistlerin duygusal deneyimlerinin oluşmasında edebi miras turizmi kapsamında ele alınan turistik çekiciliklerin önemli bir yeri vardır. Edebi miras turizmi, destinasyon pazarlaması kapsamında Hudson (2008)'in destinasyonu ürün olarak temsil eden unsurlar sınıflandırmasından, geçmiş ile günümüz arasında köprü vazifesi gören değerler ile durağan ve hayat dolu ruhsal durumları ve atmosferi ifade eden sosyo-kültürel boyutlar kapsamında değerlendirilebilir (Lumsdon, 1997; Akt., Hudson, 2008). Nitekim geçmişe tanıklık etmek amacıyla deneyimlendiklerinde ve paylaşıldıklarında bütüncül hafızanın bir parçası haline gelen edebi eserler (Bonniot-Mirloup, 2016) ve söz konusu eserlerin, etkileşimin yaşandığı ya da ortaya çıktığı mekânlarla ve yazarlarla bütünleştirilmesi sonucu ortaya çıkan değerler, taşıdıkları anlam nedeniyle turistler için önemli bir seyahat motivasyonu niteliğindedir. Bu kapsamda edebi miras turizminin destinasyon pazarlamasındaki rolünün nasıl belirlenmesi gerektiği ile ilgili literatürde yapılmış çalışmalar (Squire, 1994; Herbert, 1996; Herbert, 2001; Müller, 2006) incelendiğinde destinasyonun turistik çekicilik olarak planlanmasının, pazarlama ve tanıtım araçlarının çeşitlendirilmesi ve doğru seçiminin, ziyaretçilerin seyahat motivasyonlarının neler olduğunun iyi bilinmesinin, destinasyonun markalaşmasında ve imaj oluşumunda edebi mekanların rolünün, destinasyonun sahip olduğu edebi miras çekiciliğinin sadece tek bir ürün olarak değil destinasyonun bütünü bir parçası olarak ele alınmasının önemli belirleyici ve yol göstericiler olduğu görülmektedir. Örneğin Squire (1994)'in çalışmasında edebi miras turizmi kapsamında değerlendirilen Beatrix Potter ve eserlerinde geçen kurgusal mekânların planlaması ve yönetimi sadece yazar ve eserlere yönelik değil, ziyaretçilerin kendilerinin sosyal ve kültürel ihtiyaç ve beklentilerine yönelik olarak geliştirilmiş olduğu için başarılı olmuştur. Bu kapsamda mekanın ziyaretçileri kendi çocukluklarına götürmesi (nostalji), kırsal yerleşim atmosferini yaşatması (otantiklik) ve gerçeklik olarak sahici olması sayesinde fanteziyi gerçeğe dönüştürmesi (örneğin zamanın fiziksel fotoğrafı olarak algılanması) hissi ve anlamını ziyaretçilere yaşatması edebi miras turizmi kapsamında edebi mekanların oluşturulması ve pazarlanmasında dikkate alınması gereken uygulamalardır. Bununla birlikte; araştırmacı edebi mekânın çocuklukla ilgili olmakla birlikte,

çekiciliklerin yetişkin pazarına uygun olmasına ve turist olarak çocukların deneyimlerine yönelik olanaklar açısından eksikleri bulunduğu vurgu yapmaktadır. Araştırma sonuçları bu boyutuyla destinasyon yöneticilerine mekanın fiziksel üst yapı olanakları olarak geliştirilmesinde ziyaretçi gruplarının tümünün ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde planlanmasına dikkat çekmektedir. Bir başka çalışmada Herbert (1996) çalışmasına konu olan Fransa'daki edebi mekânların tanıtımlarını üretim, metin, okuma ve etki olmak üzere dört aşamalı bir süreç ile gerçekleştirdiklerini belirtmekte ve *üretim* noktasını, özendirme, imaj ve gelişme ile ilgili kararların alındığı yer, *metini* bu kararların mekâna yerleştirildiği yer, *okumayı*, ziyaretçilerin mekânı kullanım ve mekânla etkileşim biçimleri, *etkiyi* ise ziyaretin ziyaretçilerin davranışları ve değer yargıları üzerindeki etkileri olarak tanımlamaktadır. Bu bağlamda edebi ve artistik yerlerin tanıtımını *üreticiler ve tüketiciler* boyutlu değerlendiren araştırmacı *üreticilerin* tanıtım kriterleri belirleme ve canlandırmak istedikleri imajın çeşidini belirleme kararı vermelerine vurgu yapmakta, ayrıca olanaklar sağlama ve yorumlama, sanatçı veya yazarın saygınlığı, mekânın diğer çekicilikleri ile edebi miras çekiciliğini dengeleme ve sonuç olarak tanıtımın başarılı olup olmadığı, doğru imajın oluşturulup oluşturulmadığı ve mekân üzerinde etkileri olup olmadığını değerlendirmeyi sürecin üreticiler kısmının aşamaları olarak vurgulamaktadır. *Tüketiciler* veya ziyaretçiler boyutunda ise sürecin birinci aşaması ulaşılabilirliktir. Tüketicilerin mekânda ulaşılabilirlikten sonraki ikinci odak noktaları istisnai ve genel hangi çekiciliklerin sunulduğu beklentisidir. Bu aynı zamanda sürecin bir sonraki aşaması olan ziyaretin memnuniyet olarak amacına ne kadar ulaştığı değerlendirmesini belirleyecektir. Sonuç olarak ise ziyaretçi ziyaretin katlanılan zahmete değip değmediğini ve ne çeşit bir deneyimi içerdiğini değerlendirecektir. Bu süreç aynı zamanda destinasyon yöneticilerinin destinasyon planlama ve tanıtım faaliyetlerinin istenen sonuçları elde edebilmek için hangi aşamalardan oluşturulması gerektiği ile ilgili bilgileri vermektedir. Araştırma sonucunda araştırmacı her üç mekanın da turizm ofisleri tarafından oluşturulmuş politikalarının özünün edebi ve artistik çekicilikleri destinasyon imajı oluşturma sürecinin bir aracı olarak değerlendirdikleri yönünde olmuştur. Herbert (2001) bir başka çalışmada edebi mekânların insanları kendine çeken genel ve istisnai kaliteleri olduğunu belirtmekte ve istisnai çekiciliklerin, eserleri ve yazarın yaşamı ile ilgili dramatik olaylar ile ilgili unsurları içerdiğini belirtmektedir. Araştırmacı genel kaliteyi ise destinasyonun turistik ürün olarak sahip olması gereken diğer çekicilikler ve alt yapının oluşturulması ve edebi miras turizmi ile entegre olarak kullanılması olarak ifade etmektedir.

Müller (2006) İsveç'teki iki edebi miras turizmi destinasyonunda turizm planlaması üzerinde yaptığı çalışmada turizm planlarının normatif

planlama modellerinden çok uzak olduğunu belirlemiştir. Araştırmacı bunun nedenleri olarak görev dağılımlarının düzensizliği ve bütçe yetersizliğine dikkat çekmektedir. Edebi miras ile ilgili turizm yapısının edebi ve edebi olmayan arz olarak iki boyutlu olarak değerlendirilmesine vurgu yapan araştırmacı paydaşların sadece turizm işletme toplulukları ve belediye olarak belirlenmesinin her iki destinasyonda sorunlar oluşturduğunu, ekonomik katkı sağlamasa da diğer paydaşlarında politika ve planlama çalışmalarında yer almaları gerektiğini, özellikle sürdürülebilir gelişme ilkelerinin planlamada yer alması açısından bunun gerekliliğini belirtmiştir.

Her ne kadar film kaynaklı turizm edebi miras turizminden farklı olarak değerlendirilse de Hudson ve Ritchie (2006) film ve televizyon şovlarındaki ürün yerleştirme uygulamaları ile destinasyonun ürüne dönüştürülmesinin destinasyonun bilinirliğini arttırdığını, imajını geliştirdiğini ve bu yolla daha fazla ziyaretçinin ilgisinin oluşmasını sağladığını ve geleneksel pazarlama tekniklerinin bu başarıyı sağlayamayacağını belirtmektedir (Akt. Hoppen vd., 2014). Hoppen vd., (2014) edebi figürlere dayalı destinasyon markalaştırma çabalarında çok sayıda çekiciliğe sahip destinasyonları tek bir çekicilik değil çoklu pazar ve tüketici bölümlerine yönelik stratejiler geliştirmesinin gerekliliğine vurgu yapmakta ve bu açıdan zengin destinasyonlar olarak Londra, Dublin ve Edinburg gibi destinasyonların günümüzde çoklu niş edebi markalaştırma stratejilerini, farklı pazarları kendilerine çekme amaçlı kullandıklarını ifade etmektedirler. Araştırmacıların destinasyon pazarlama amaçlı edebi çekiciliklerin kullanımında bir diğer dikkat çektikleri nokta medya dışı tanıtımın ziyaretçilerin edebi miras ilgilerini ve destinasyon kimliği ile kendi kimlik bilincini geliştirme arasında daha fazla sembolik bağ kurdukları ifadesidir. Bu nedenle daha uzun dönemli ve sürdürülebilir destinasyon markalaştırma çalışmalarında ziyaretçilerin anlam ve değerlerine hitap eden uygulamalara yönelmek destinasyon yöneticileri için daha doğru bir tercih olacaktır.

SONUÇ

Edebiyat ve turizm insanın günlük yaşam rutininden kurtulmasına yardımcı olan ve birbiri ile yakın ilişkili kavramlardır. İnsanların entelektüel gelişimini destekleyen edebi eserler, aynı zamanda turizm amaçlı seyahat motivasyonlarının güdüleyicilerinden birisidir. Edebi eserlerin yazarları ve onların yaşamlarındaki önemli yerler ve olaylar turistik çekicilik olarak da turizm arz verileri arasında yer alarak destinasyonların çekicilik unsurlarını çeşitlendirmektedir. Günümüzde özellikle Avrupa ve Kuzey Amerika'da edebi mekânlar edebi miras turizmi kapsamında ziyaret edilmekte ve edebi mekânların bulunduğu bölgelerde (özellikle kırsal alanda) bölgenin turizm yoluyla sürdürülebilir gelişimine destek olmaktadır. Farklı formlar alan edebi miras turizmi (yazar

bağlantılı, kurgu bağlantılı, festivaller vb) kavramsal olarak yakın ilişkili olduğu miras turizmi, kültür turizmi ile birlikte değerlendirilmektedir. Farklılık noktası ilişkili olunan diğer turizm çeşitlerinin daha geniş unsurları içermesidir. Edebi miras turizmi yazar ve şairlerin (her ne kadar bazı çalışmalarda (Herbert, 2011) ressam gibi sanatçıları da kapsamakta) doğdukları, yaşadıkları, eserlerini ürettikleri, mezarlarının bulunduğu ve eserlerinde geçen kurgulanmış mekânları kapsayan bir turizm çeşididir. Bununla birlikte edebi miras turizmi sosyal kültürel anlamlarla ilgili bir turizm faaliyeti olarak otantiklik ve nostalji gibi ziyaretçi merkezli duygu ve hislere de hizmet sunmaktadır.

Edebi miras turizminin destinasyonların pazarlama ve tanıtımlarındaki rolü ile ilgili yapılmış çalışmalar ve uygulamalar incelendiğinde destinasyon yönetimleri açısından özellikle destinasyon markalaşmasında imaj çalışmalarının bir parçası olarak görüldüğü görülmektedir. Kuşkusuz çok tanınan ve özel kişilikler olarak değerlendirilen önemli şahsiyetlerin bu amaçlı kullanımları destinasyon markasının akılda kalıcılığını kolaylaştırmaktadır. Çünkü yazarlar ve kurgusal ürünleri olan eserlerindeki şahsiyetler ve mekânlar (gerçek veya kurgusal) bilinilir ve birçok insanın hafızasında vardır (Örneğin Robin Hood ve Sherwood Ormanı). Literatürde yapılmış çalışmalarda pazarlama amaçlı edebi mekânların kullanımında bir diğer önemli tavsiye tek bir çekicilik olarak mekânın tanıtımı değil çoklu çekiciliklerin bir parçası olarak edebi mekânların dışındaki diğer turistik çekicilikler ile entegre olarak pazarlanmaları gerekliliğidir. Bir diğer önemli husus edebi miras çekiciliklerinin pazarlama aracı olarak kullanımlarında gerçek ve ziyaretçilerin beklentilerine uygun olmaları gerekliliğidir. Yapay ve sahte arz, otantikliği ortadan kaldırdığı ve insanların hafızalarında var olan geçmiş aile yaşamlarındaki gerçek deneyimleri hissetmelerini sağlamadığı için memnuniyetsizlik oluşturma potansiyeli taşımaktadır. Bu nokta destinasyon pazarlamasında edebi miras çekiciliklerinin nasıl planlanması, oluşturulması ve sunulması hususlarını diğer bir ifade destinasyon yönetimini önemli hale getirmektedir. Destinasyon yönetiminde tüm paydaşların ortak kararı ile çekiciliklerin nasıl kullanılacağına belirlenmesi önemlidir.

Çalışmanın temel sınırlılığı teorik ve kavramsal olarak önerilerde bulunması ve bu konuda ülkemizde yapılmış yeterli çalışmanın bulunmamasıdır. Bununla birlikte mevcut çalışmadaki tespitler ve önerilerin tümünün doğruluğu gelecekte yapılacak yeni çalışmalarla ayrıntılı olarak incelenmelidir. Örneğin ülkemizde edebi miras turizmi kapsamında seyahat motivasyonunun belirleyicileri nelerdir? Edebi mekânlar bulundukları destinasyonlarda yerel yönetimler tarafından ne düzeyde ve hangi amaçlarla değerlendirilmektedir? Geleceğe yönelik turizm stratejilerinde edebi mekânların korunması ve geliştirilmesine

yönelik merkezi ve yerel çalışmalar nelerdir? Edebi miras turizmi mekanın (yerin) önemli rol oynadığı bir turizm çeşididir. Edebi mekânların korunması, aslına uygun ve sürdürülebilirlik ilkelerine göre turistik değer olarak geliştirilmesi bu değerlere sahip destinasyonlarımızın yeni turizm çeşitleri geliştirme çabalarını destekleyecek ve farklı pazar segmentlerine hitap etmelerini sağlayarak turizm yoluyla bölge ekonomisine girdi sağlamayı mümkün kılacaktır.

KAYNAKÇA

1. Akoğlan Kozak, M., Evren, S. ve Çakır, O. (2013). Tarihsel Süreç İçinde Turizm Paradigması. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 24 (1), 7-22.
2. Aliagaoglu, A. ve Narlı, M. (2012). Edebî Miras Turizmi ve Türkiye’de Edebî Mekânlar. *Bilig*, 60, 1-18.
3. Bonniot-Mirloup, A. (2016). Tourism and Writers’ Houses, in between Places and Literature. *Via Tourism Review*, 9, 2-19.
4. Busby, G. ve Klug, J. (2001). Movie-induced Tourism: The Challenge of Measurement and Other Issues. *Journal of Vacation Marketing*, 7 (4), 316-332.
5. Davidson, J. and Milligan, C. (2004). Embodying Emotion Sensing Space: Introducing Emotional Geographies. *Social & Cultural Geography*, 5 (4), 523-532.
6. Dwyer, L., Forsyth, P. and Rao, P. (2000). The Price Competitiveness of Travel and Tourism: A Comparison of 19 Destinations. *Tourism Management*, 21, 9-22.
7. Dwyer, L. and Kim, C. (2003). Destination Competitiveness: Determinants and Indicators. *Current Issues in Tourism*, 6 (5), 369-414.
8. Gentile, R. and Brown, L. (2015). A Life as a Work of Art: Literary Tourists’ Motivations and Experiences at Il Vittoriale Degli Italiani. *European Journal of Tourism, Hospitality and Recreation*, 6 (2), 25-47.
9. Ghetau, L. and Esanu, L. V. (2011). Literary Tourism as a Promoter of Cultural Heritage. *WIT Transactions on Ecology and the Environment*, 150, 345-353.
10. Haugland, S. A., Ness, H., Gronseth, B-O. and Aarstad, J. (2011). Development of Tourism Destinations: An Integrated Multilevel Perspective. *Annals of Tourism Research*, 38 (1), 268-290.
11. Herbert, D. T. (1996). Artistic and Literary Places in France as Tourist Attractions. *Tourism Management*, 17 (2), 77-85.

12. Herbert, D. T. (2001). Literary Places, Tourism and the Heritage Experience. *Annals of Tourism Research*, 28 (2), 312–333.
13. Hoppen, A. and Brown, L. and Fyall, A. (2014). Literary tourism: Opportunities and challenges for the marketing and branding of destinations? *Journal of Destination & Marketing*, 3, 37-47.
14. Hudson, S. (2008). *Tourism and Hospitality Marketing: A Global Perspective*. London: SAGE Publications Ltd.
15. Macleod, N., Shelley, J. and Morrison, A. M. (2018). The Touring Reader: Understanding the Bibliophile's Experience of Literary Tourism. *Tourism Management*, 67, 388-398.
16. Malachovsky, A. and Kiralova, A. (2015). Invigorating the Destination's Marketing Strategy? The Case of Slovakia. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 175, 393-400.
17. Müller, D. K. (2006). Unplanned Development of Literary Tourism in Two Municipalities in Rural Sweden. *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, 6 (3), 214-228.
18. Okumus, B., Okumus, F. and McKercher, B. (2007). Incorporating Local and International Cuisines in the Marketing of Tourism Destinations: The Cases of Hong Kong and Turkey. *Tourism Management*, 28 (1), 253-261.
19. Pike, S. (2008). *Destination Marketing: An Integrated Marketing Communication Approach*. Oxford: Butterworth-Heinemann.
20. Ritchie, J. R. B. and Crouch, G. I. (2003). *The Competitive Destination: A Sustainable Tourism Perspective*. Wallingford: CABI.
21. Rodaway, P. (1994). *Sensuous Geographies: Body, Sense and Place*. London: Routledge.
22. Smith, K. A. (2003). Literary Enthusiasts as Visitors and Volunteers. *International Journal of Tourism Research*, 5, 83-95.
23. Squire, S. J. (1991). *Meanings, Myths and Memories: Literary Tourism as Cultural Discourse in Beatrix Potter's Lake District* (Unpublished PhD Thesis) University College, University of London.
24. Wang, Y. (2011). *Destination Marketing and Management: Scope, Definition and Structures*. In Y. Wang and A. Pizam (Eds.). *Destination Marketing and Management: Theories and Applications*. Oxfordshire: CABI.
25. <https://www.dictionary.com/browse/literary> (Erişim 12.11.2019).
26. <https://www.merriam-webster.com/dictionary/literary>

27.<https://en.m.wikipedia.org/wiki/Literature> (Erişim: 12.11.2019)

ALTERNATİF TURİZM ÇEŞİTLERİNİN TURİZM POTANSİYELİNE ETKİSİNE YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA*

A Research on th Effect of Alternative Tourism Types on Touris Potential

Kenan GÜLLÜ¹ Merve YAŞAR²

1.(Prof.Dr); Erciyes Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Kayseri-Türkiye, kgullu@erciyes.edu.tr

2.(Yüksek Lisans Öğrencisi); Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri-Türkiye, mrwbuker@hotmail.com

Öz: Bu çalışmada Elazığ'ın alternatif turizm potansiyelinin belirlenmesi ve yerel halkın alternatif turizm algısı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Veriler anket aracılığı ile toplanmıştır. Araştırmanın örneklemini Elazığ ilinde yerel halktan kolayda örnekleme yöntemi ile belirlenmiştir. Yerel halkın alternatif turizm algısını belirlemek üzere T Testi ve Varyans Analizi (ANOVA) yapılmıştır. Analizler, yerel halkın alternatif turizm algısında çeşitli demografik özellikler itibarı ile farklılıklar çıktığını göstermiştir. Yerel halkın alternatif turizm algısı cinsiyetleri, medeni durumları, yaş, eğitim durumu, gelir, meslek ve ikamet süreleri itibarı ile farklılıklar göstermektedir. Çalışmanın sonuçlarının öncelikle turizm girişimcilerine, yerel ve ulusal temelde konunun karar vericilerine, bu alanda gelecekte çalışmayı düşünen akademisyenlere ve son olarak da önemli bir paydaş olan yerel halka yararlı olacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Turizm, Alternatif Turizm, Turizm Potansiyeli, Elazığ.

Abstract: In this study, determination of alternative tourism potential of Elazığ and perception of alternative tourism of local people are tried to be put forward. The data were collected through a questionnaire. The sample of the study was determined by sampling method easily from local people in Elazığ. T Test and Analysis of Variance (ANOVA) were conducted to determine the perception of alternative tourism of local people. The analyzes showed that there were differences in the perception of alternative tourism in terms of demographic characteristics. Local people's perception of alternative tourism varies according to gender, marital status, age, education, income, occupation and residence time. It is

* Bu çalışma Merve YAŞAR tarafından hazırlanan “Elazığ İlinin Alternatif Turizm Açısından Turizm Potansiyelinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma” adlı Yüksek Lisans tezinden üretilmiştir ve Erciyes Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi Tarafından SYL2017-7166 kodlu proje ile desteklenmiştir.

thought that the results of the study will be useful primarily for tourism entrepreneurs, local and national decision makers, academicians considering future work in this field and finally for the local community as an important stakeholder.

Keywords: Turizm, Alternative Tourism, Tourism Potential, Elazığ.

GİRİŞ

Günümüzde kişilerin isteklerine, zamanlarına, ilgi alanlarına, kişiliklerine, yaşlarına göre farklı turizm alternatifleri ortaya çıkmaktadır. İnsan yaşamının bireyselleşmesinin bir sonucu olarak bu ayrışma, turizm hareketini artırma stratejisi izleyen tüm ülkeler için bir zorunluluk teşkil etmektedir. Yükselen refah düzeyine paralel olarak, seyahate ayrılan gelirin artması, ulaşımın kolaylaşması ve ucuzlaması gibi unsurlar da bu sonuçta etkili olmaktadır.

Turizm, devamlı kalmama ve herhangi bir gelir sağlamama, gezip-görme, dinlenme, eğlenme, öğrenme gibi psikolojik ve sosyo-kültürel ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla yabancıların geçici süre kalmalarıyla ortaya çıkan ilişkilerin bütünü olarak tanımlanabilir (Uçkun, 2004:28). Aynı zamanda turizm yabancıların bir yerlere seyahatleri ve orada kazanç sağlamak amacı dışında ve süreklilik arz etmeden o yerde kalmaları sonucu ortaya çıkan olayların ve ilişkilerin tümüne turizm denilmektedir (Hacıoğlu ve Avcıkurt, 2008: 2). Alternatif turizm ise, geleneksel tatil anlayışına farklı bir yön vermek amacıyla yeni turistik ürünlerin bir araya getirilmesi sonucu oluşmuştur. Alternatif turizmin temel amacı, bir yandan insanların farklılaşan beklentilerini karşılamak, diğer yandan da ülkelerin potansiyellerini daha iyi kullanmalarını sağlayarak ekonomik, sosyal ve kültürel kazanımlarını sağlamaktır. Dünyada yaşanan gelişmeler turizm anlayışının değişmesine, kitle turizmine olan ilginin azalmasına neden olmuş, doğa ile iç içe farklı kültürlerle sahip yeni turistik yerlere, gelecek nesilleri düşünen, çevreye duyarlı bir turizm çeşidine olan ihtiyaç artmıştır. Bu nedenle ülkemizde de alternatif turizm potansiyelinin geliştirilmesiyönünde yoğun çaba harcanmaktadır. Özellikle son yıllarda turistlerin eğilimlerinin deniz, kum, güneş olarak bilinen turizmden farklı olarak alternatif turizm türlerine doğru yöneldiği gözlenmektedir (Ongun ve diğ. 2016: 75-88; Albayrak, 2011: 11). Bu türden turizmin gelişmesi, katılan tüm paydaşlar için çoklu faydalar ortaya çıkarmaktadır.

Bu çalışmada Elazığ örneğinde alternatif turizm potansiyeli ortaya koymaya yönelik yere halkın alternatif turizm algısının belirlenmesi amaçlanmıştır. Yapılan bu araştırma ilin turizm potansiyeline ve ildeki turizm gelişimine yönelik yerel halktan görüşlerin alınması, yerel halkın turizme ne kadar açık olduğunun anlaşılması ve yerel halkın turizm gelişimini ne oranda desteklediğinin belirlenmesi açısından önem arz etmektedir. Ayrıca, literatürde Elazığ örneğinde yapılmış sınırlı

çalışmaların bulunduğu (Gülbay, 1997; Kabasakal, 1993; Torun, 2015) görülmektedir.

Elazığ örneğinde yapılan bu çalışma, (a) mevcut literatüre konuyla ilgili güncel veriler sağlaması, (b) turizm sektöründeki işletmecilere konuyla ilgili yol gösterici bilgiler ve öneriler sunması, (c) makro düzeyde turizm sektörüyle ilgili planlayıcılara ve politikacılara bilgiler sunması ve (d) konuyla ilgili akademik araştırma yapanlara bütünsel bilgiler sunması açısından önemlidir.

MATERYAL & YÖNTEM

Bu çalışmada, alternatif turizm çeşitlerinin turizm potansiyeline etkisini ortaya koymaya yönelik anket yöntemi ile bir uygulama yapılmıştır. Elazığ'daki yerel halka, ilin çeşitli yerel yönetim kademelerinde çalışmakta olan görevlilere ve ilde faaliyet gösteren turizm işletmelerinde (restoran, otel, seyahat acentesi) çalışmakta olan yöneticiler/girişimcilere anket tekniği bırak-topla yöntemi ile uygulanmıştır.

Anket formu hazırlanırken literatürde daha önce yapılmış araştırmalarda kullanılan veri toplama araçları incelenmiştir (Torun 2015, Boz 2004, Gülbay 1997, Kabasakal 1993, Sayhan 2018). Araştırmada kullanılan ölçeğin tespitinde Sağ'ın (2015) çalışmasında yer alan ölçekten yararlanılmıştır. Daha sonra hazırlanan anket formları 05-20 Mart 2019 tarihleri arasında kolayda örnekleme yöntemi ile belirlenen 400 katılımcıya uygulanmıştır.

Öncelikle verilerin normal dağılım gösterip göstermediğini tespit etmek üzere Çarpıklık ve Basıklık Testi ve Kolmogorov-Smirnov Testi yapılmıştır. Daha sonra veri setinde yapı geçerliliğinin test edilmesine yönelik güvenirlik analizi yapılmış ve Cronbach's Alpha değeri hesaplanmıştır. Anket yöntemi ile toplanan verilere Sosyal Bilimler için İstatistiki Paket Programında istatistiki analizler uygulanmıştır. Katılımcıların demografik özellikleri itibarı ile Elazığ'a yönelik alternatif turizm algılarının farklılıklarını tespiti amacıyla; Elazığ'a yönelik alternatif turizm algılarına ilişkin ifadeler bağımlı değişken, iki grup özelliği taşımasından dolayı demografik özellikler (Cinsiyet, Medeni Durum) ise bağımsız değişken olarak alınarak, T Testi (Independent Samples) ve iki gruptan çok özellik taşımasından dolayı (Yaş, Eğitim Durumu, Gelir, Meslek ve İkamet Süresi) ise bağımsız değişken olarak alınarak, Tek Yönlü Varyans Analizi (OneWay ANOVA) yapılmıştır.

Katılımcıların Demografik Özellikleri

Çalışmaya dâhil edilen katılımcılar farklı demografik özelliklerden oluşmaktadır. Katılımcıların çoğunluğu erkeklerden meydana gelmiştir (0.38'ı kadın ve 0.62'si erkek). Katılımcıların büyük çoğunluğu 18-40 yaş aralığında (0.71'i) ve çoğunluğu lisans mezunlarından (0.58,5)

oluşmaktadır. Gelirleri itibarı ile araştırmaya en çok katılım sağlayan grup 4001-6000 TL gelir düzeyine (0.55,5) sahip olup, katılımcılar akademisyen (0.6), öğrenci (0.8), işçi (1,5), (0.61) memur ve diğer meslek (0.23,5) gruplarından meydana gelmektedir. Araştırmaya katılanların çoğunluğu evlilerden (0.67) oluşmakta ve Elazığ'daki ikamet süreleri itibarı ile çoğunluğu (0.84,4) 5 yıldan fazla süredir ikamet etmektedirler.

Alternatif Turizmle İlgili Düşüncelerine İlişkin Ortalamalar

Katılımcıların alternatif turizm ile ilgili değerlendirmelerini içeren ortalamalarda ise en yüksek değer alan ortalama Elazığ'ın güvenli bir turizm destinasyonu olması ifadesinde ortaya çıkmıştır. Daha sonraki yüksek ortalamalar sırasıyla Elazığ'da alternatif turizm ürünlerinin geliştirilmesinin kritik öneme sahip olması Elazığ'ın tarihi ve kültürel zenginliklere sahip bir şehir olması, gelişen haberleşme ve ulaşım imkânlarının Elazığ için alternatif turizmin gelişimine yönelik bir fırsat oluşturması ve Elazığ halkının misafirperverliği ifadelerinde yer almaktadır.

Tablo 1: Alternatif Turizmle İlgili Düşüncelerine İlişkin Ortalamalar

İfadeler	n	Ortalama	Std. Sapma
1-Elazığ alternatif turizm potansiyeline sahiptir	400	3,43	1,086
2-Elazığ'da alternatif turizmin çeşitlendirilmesine yönelik çalışmalar etkindir	400	2,54	,849
3-Elazığ'da son yıllarda turizm sektörü gelişme kaydetmiştir	400	3,29	,797
4-Elazığ, alternatif turizm çeşitleri bakımından yabancı turistler için ilgi çekicidir	400	2,99	,898
5-Elazığ'ın alternatif turizm tanıtımı yeterince yapılmaktadır	400	2,77	,993
6-Elazığ'ın kültürel özelliklerinin tanıtımı yeterince yapılmaktadır	400	2,60	1,172
7-Elazığ güvenli bir turizm destinasyonudur	400	4,82	,573
8-Elazığ halkı misafirperverdir	400	4,12	,847
9-Elazığ güçlü bir turizm imajına sahiptir	400	2,73	,746
10-Elazığ tarihi ve kültürel zenginliklere sahip bir şehirdir	400	4,25	,985
11-Elazığ'ın destinasyon çekicilikleri bakımından tanınırlığı yüksektir	400	2,00	,664
12-Elazığ ve çevresinde yer alan kongre etkinlikleri, sağlık, termal mağaralar alternatif turizm bünyesinde pazarlanmaktadır	400	2,77	,664
13-Elazığ'da turizm altyapısı ve üstyapısı çalışmaları yeterli düzeydedir	400	2,18	,804
14-Elazığ ilinde faaliyet gösteren seyahat acenteleri yeterince hizmet sunmaktadırlar	400	2,02	,917

15-Elazığ'ın görülmeye değer ilçelerine de günübürlük turizm turları düzenlenmektedir	400	2,01	,553
16-Kongre turizmi potansiyelini geliştirmeye yönelik çalışmalar yapılmaktadır	400	1,69	,689
17-Elazığ'da alternatif turizmin geliştirilmesine yönelik çekim merkezleri ve cazibe noktalarının sayısı yeterlidir	400	2,38	,712
18-Elazığ'daki tarihi niteliğe sahip yapılar aslına uygun olarak restore edilmektedir	400	2,61	,727
19-Elazığ'ın kendine özgü el sanatlarının ve folklorik özelliklerinin sergilenebileceği mekânlar yeterlidir	400	2,94	,767
20-Elazığ hava alanında uçuş güzergâhı ve sayısı yeterlidir	400	2,70	,912
21-Elazığ'ın alternatif turizm olanakları yeterlidir	400	2,48	,965
22-Elazığ, alternatif turizm olanakları açısından bölgedeki diğer illere göre daha geniş bir potansiyele sahiptir	400	2,27	,704
23-Elazığ'da turizme yönelik yatırımlar alternatif turizme yönelik gerçekleştirilmektedir	400	1,69	,691
24-Elazığ halkı alternatif turizm konusunda bilinçli ve isteklidir	400	1,94	,770
25-Elazığ'da alternatif turizm sektöründe çalışanların düzeyleri yeterlidir	400	2,43	,847
26-Elazığ'da alternatif turizm ürünlerinin geliştirilmesi kritik öneme sahiptir	400	4,42	,551
27-Elazığ, turizm kaynak çeşitliliğindeki zenginlik ve dört mevsim turizm potansiyeli açısından yeterlidir	394	3,56	,750
28-Elazığ'ın alternatif turizm ürünlerinin fiyatı uygundur.	400	3,65	,555
29-Gelişen haberleşme ve ulaşım imkanları Elazığ'da alternatif turizmin gelişimine yönelik bir fırsattır	400	4,19	,665
30-Elazığ'da turistler turizm deneyimlerine harcadıkları paranın karşılığının almaktadırlar	400	2,69	,816

Not: 1-Kesinlikle Katılmıyorum, 2- Katılmıyorum, 3-Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum, 4-Katılıyorum, 5-Kesinlikle Katılıyorum

Düşük çıkan ortalamalara göre ise Elazığ'da kongre turizmine ve alternatif turizme ilişkin çalışmalar söz konusu olmayıp, alternatif turizm konusunda halkın bilinç düzeyi ve istekliliği de olumsuz olarak ifade edilmektedir.

Alternatif Turizmle İlgili Algıladıkları Sorunlara İlişkin Oranlar

Katılımcıların Elazığ'da alternatif turizmle ilgili algıladıkları sorunlara ilişkin dağılımlara göre en çok dikkat çeken sorunlardan biri halkın turizm

konusunda bilinçsiz /duyarsız oluşu ve Elazığ’da turizm alt yapısı ve üst yapısının yetersiz olması olarak görülmektedir.

Tablo 2: Katılımcıların Elazığ’da Alternatif Turizmle İlgili Algıladıkları Sorunlara İlişkin Oranlar

Algılanan Sorunlar	Frekans	Yüzde
Yerel yönetimlerin bu konuda politika oluşturmaması	206	51,5
Yeterince tanıtım yapılmaması	122	30,5
Halkın turizm konusunda bilinçsiz /duyarsız oluşu	258	64,5
Girişimci-yatırımcıların turizm konusuna sıcak bakmaması	186	46,5
Yeterli turistik potansiyelin olmaması	232	58,0
Turizm tesislerinin yetersiz olması	124	31,0
Alt ve üst yapının yetersiz olması	258	64,5
Nitelikli insan kaynağı eksikliği	228	57,0
Kurumlar arasında işbirliğinin yetersiz olması	114	28,5

Not: Her bir ifade 100 üzerinden

Öte yandan en az önemli görülen sorunlar arasında kurumlar arasında işbirliğinin yetersiz olması, yeterince tanıtım yapılmaması ve turizm tesislerinin yetersiz olması yer almaktadır.

Geliştirilebilecek Alternatif Turizm Türlerine İlişkin Ortalamalar

Katılımcıların Elazığ için geliştirilebilecek alternatif turizm türlerine ilişkin ortalamalara göre Elazığ’da en dikkat çeken potansiyel olarak festival turizmi, doğa sporları turizmi (Doğa yürüyüşü, bisiklet vb.), yat turizmi ve yeme-içme turizmi yer almaktadır. Alternatif turizm türlerinden sadece kuş gözlemciliği turizmi düşük değer almıştır.

Tablo 3. Katılımcıların Elazığ için Geliştirilebilecek Alternatif Turizm Türlerine İlişkin Ortalamalar

Alternatif Turizm Türleri	n	Ortalama	Std. Sapma
Doğa sporları turizmi (Doğa yürüyüşü, bisiklet vb.)	400	4,67	,469
Yayla turizmi	400	3,99	1,067
Sağlık ve termal turizmi	400	4,30	,935
Akarsu turizmi (Rafting vb.)	400	3,95	,916
Av turizmi	400	3,66	1,130
Kuş gözlemciliği turizmi	400	2,44	,994
İnanç turizmi	400	4,46	,922
İş/kongre turizmi	400	4,34	,858
Sualtı dalış turizmi	400	3,63	1,215
Yat turizmi	400	4,67	,730
Golf turizmi	400	4,02	1,006
Kış sporları turizmi (Kayak vb.)	400	3,48	1,133

Köy turizmi	400	3,51	1,210
Tarım Turizmi	396	4,21	1,090
Çiftlik turizmi	400	4,44	,823
Gençlik turizmi (Kamp vb.)	400	3,55	1,063
Mağara turizmi	400	3,53	1,050
Hava sporları turizmi (Yamaç paraşütü vb.)	400	4,40	,832
Festival turizmi	400	4,75	,478
Yeme-içme turizmi	400	4,64	,687
Arkeoloji turizmi	400	3,69	,948
Kültür turizmi	400	3,32	,910
Dağcılık	400	4,21	,876
Kongre turizmi	396	4,09	,956

Not: 1-Kesinlikle Katılmıyorum, 2- Katılmıyorum, 3-Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum, 4-Katılıyorum, 5-Kesinlikle Katılıyorum

Diğer ortalamaların tamamı üç ve üzerinde çıkmıştır. Bu ortalamalar yerel halk tarafından Elazığ'ın önemli bir alternatif turizm potansiyeli olarak görüldüğü anlamına gelmektedir.

Alternatif Turizm Algılarının Demografik Özellikleri İtibarı ile Farklılıklarına İlişkin Bulgular

Elazığ'a yönelik alternatif turizm algılarına ilişkin ifadeler bağımlı değişken, iki grup özelliği taşımasından dolayı demografik özellikler (Cinsiyet, Medeni Durum) ise bağımsız değişken olarak alınarak, T Testi (Independent Samples), iki gruptan çok özellik taşımasından dolayı (Yaş, Eğitim Durumu, Gelir, Meslek ve İkamet Süresi) ise bağımsız değişken olarak alınarak, Tek Yönlü Varyans Analizi (OneWay ANOVA) yapılmıştır.

H₁: Katılımcıların Elazığ'a yönelik alternatif turizm algıları demografik özellikleri itibarı ile farklılık göstermektedir.

T Testi Sonuçları

H₁ (H_{1a}, H_{1b}, H_{1c}, H_{1d}, H_{1e}, H_{1f} ve H_{1g}) hipotezi ve alt hipotezleri geliştirilmiş ve test edilmiştir. Cinsiyetleri itibarıyla sadece altı ifadede farklılıklar elde edilmiş, medeni durum itibarı ile de 11 ifadede farklılıklar bulunmuş olup ve H₁ hipotezine bağlı olarak H₁ (H_{1a}, H_{1b}, H_{1c}, H_{1d}, H_{1e}, H_{1f} ve H_{1g}) hipotezi ve alt hipotezleri kabul edilmiştir.

Cinsiyetleri itibarıyla sadece altı ifadede anlamlı farklılıklar elde edilmiş, medeni durum itibarı ile de 11 ifadede fark bulunmuştur. Yapılan T Testi sonuçlarında katılımcıların cinsiyetleri itibarıyla Elazığ'a yönelik alternatif turizm algılarında en yüksek farklılık "Elazığ'da alternatif turizmin çeşitlendirilmesine yönelik çalışmalar etkindir" ifadesinde görülmüş olup, ortalama kadınlarda, erkeklerden daha yüksek çıkmıştır.

Katılımcıların medeni durumları itibariyle en yüksek farklılık “Elazığ alternatif turizm potansiyeline sahiptir” ifadesinde görülmüş olup, ortalama evlilerde bekârlardan daha yüksek çıkmıştır.

Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları (One Way ANOVA)

H₁ (H_{1a}, H_{1b}, H_{1c}, H_{1d}, H_{1e}, H_{1f} ve H_{1g}) hipotezi ve alt hipotezleri geliştirilmiş ve test edilmiştir. Yaş grupları itibarıyla 20 ifadede anlamlı farklılıklar elde edilmiş ve H₁ (H_{1a}, H_{1b}, H_{1c}, H_{1d}, H_{1e}, H_{1f} ve H_{1g}) hipotezi ve alt hipotezleri kabul edilmiştir.

Yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi (One Way ANOVA) sonuçlarında Yaş, Eğitim Durumu, Gelir, Meslek ve İkamet Süresi olmak üzere demografik özellikler itibarı ile farklılıklar elde edilmiştir. Katılımcıların yaş grupları en yüksek farklılık “Elazığ’ın kültürel özelliklerinin tanıtımı yeterince yapılmaktadır” ifadesinde görülmüş olup, ortalama 41-50 yaş grubunda olanlar, 51 ve daha üstü yaş grubunda olanlardan daha yüksek çıkmıştır. Eğitim grupları itibariyle en yüksek farklılık “Elazığ, turizm kaynak çeşitliliğindeki zenginlik ve dört mevsim turizm potansiyeli açısından yeterlidir” ifadesinde görülmüş olup, ortalama lisansüstü eğitim grubunda olanlar, lise eğitim grubunda olanlardan daha yüksek çıkmıştır. Öte yandan ortalamalar itibarıyla söz konusu ifadeye tüm eğitim gruplarında olumlu bir değerlendirme söz konusu olmuştur. Gelir grupları itibariyle en yüksek farklılık “Elazığ’ın destinasyon çekicilikleri bakımından tanınırlığı yüksektir” ifadesinde görülmüş olup, ortalama +2.000 gelir grubunda olanlar, 4.000-6.000 gelir grubunda olanlardan daha yüksek çıkmıştır. Öte yandan ortalamalar itibarıyla söz konusu ifadeye tüm gelir gruplarında olumsuz bir değerlendirme söz konusudur. Meslek grupları itibariyle en yüksek farklılık “Elazığ’ın destinasyon çekicilikleri bakımından tanınırlığı yüksektir” ifadesinde görülmüş olup, ortalama öğrenciler grubunda olanlar, diğer grubunda olanlardan daha yüksek çıkmıştır. Öte yandan ortalamalar itibarıyla söz konusu ifadeye tüm meslek gruplarında olumsuz bir değerlendirme söz konusudur. İkamet süreleri itibariyle yüksek farklılık “Elazığ halkı alternatif turizm konusunda bilinçli ve isteklidir” ifadesinde görülmüş olup, ortalama ikamet süreleri 5 yıldan az olanlar, ikamet süreleri 5 yıldan çok olanlardan daha düşük çıkmıştır. Öte yandan ortalamalar itibarıyla söz konusu ifadeye genel olarak olumsuz bir değerlendirme söz konusudur.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Turizm faaliyetlerinin sürdürülebilir turizm yaklaşımı temelinde yürütülebilmesi, turizm faaliyetlerinin daha etkin yürütülebilmesi, turizm faaliyetlerinin temelini oluşturan kaynakların korunması ve gelecek nesillere aktarılabilmesi için yerel halkın görüş ve düşüncelerinin göz önünde bulundurulması ve turizm faaliyetleri ile ilgili yürütülecek bütün süreçlerde yerel halkın katılımının sağlanması gerekmektedir. Bu bölge

turizminin yanı sıra sosyo-kültürel ve ekonomik bakımdan gelişimin sağlanması için de son derece gereklidir.

Katılımcıların değerlendirmelerine göre; Elazığ güvenli bir turizm destinasyonudur. Aynı zamanda Elazığ'da alternatif turizm ürünlerinin geliştirilmesi kritik öneme sahiptir. Elazığ tarihi ve kültürel zenginliklere sahip ve misafirperver bir şehirdir. Algıladıkları sorunların başında halkın turizm konusunda bilinçsiz /duyarsız oluşu ve Elazığ'da turizm alt yapısı ve üst yapısının yetersiz olması gelmektedir. Öte yandan, kurumlar arasında işbirliğinin yetersiz olması, yeterince tanıtım yapılmaması ve turizm tesislerinin yetersiz olması çok fazla önemsenmemektedir.

Geliştirilebilecek alternatif turizm türleri olarak festival turizmi, doğa sporları turizmi (Doğa yürüyüşü, bisiklet vb.), yat turizmi ve yeme-içme turizmi görülmektedir. Alternatif turizm türlerinden sadece kuş gözlemciliği turizmi önemli bir potansiyel olarak görülmemektedir. Bu ortalamalar yerel halk tarafından Elazığ'ın önemli bir alternatif turizm potansiyeli olarak görüldüğü anlamına gelmektedir.

Çalışmanın sonuçlarına göre, Elazığ'ın mesafe olarak diğer illere uzak olması, yerel halkta turizm bilincinin tam anlamıyla anlaşılmamış olması ve turistik tesislerin sayıca az olmasının yanı sıra bu mevcut tesislerin kamu kuruluşlarına kullanılıyor olması Elazığ'ın turizm yönünden gelişimini olumsuz etkilemekte ve geriletmektedir. Bunun yanı sıra bölgenin sahip olduğu bütün tarihi, kültürel ve tabii kaynakların yanı sıra kültürel miras unsurlarının öncelikle Türkiye'de daha sonrasında ise dünya genelinde tanıtımı gerekmektedir.

Yerel halkın alternatif turizm konusunda yeterli derecede bilgi sahibi olmadığı görülmüştür. Konu hakkında yetkisi olan karar vericilere ve yerel halka öncelikle turizm ve dâhilinde alternatif turizm hakkında eğitim verilmeli ve ayrıca halk konu hakkında bilinçlendirilmelidir. İlin alternatif turizm için sunabileceği arz kaynaklarının envanteri yapılarak, sürdürülebilir turizm çerçevesinde girişimciler tarafından yapılacak yatırımlar ile değerlendirilmelidir.

Kırsal alanlarda yaşamını devam ettiren halka pansiyonculuk hakkında bilgi verilmeli bu konuda yatırım yapmak isteyenler, özellikle reklam ve pazarlama aşamaları başta olmak üzere her konuda desteklenmelidir. Yörede bulunan eski yapılar restore edilerek, konaklama tesislerine, yöresel yemeklerin sunulup, yöresel el işlerinin satışının da yapılabileceği pansiyonlara, çiftlik evlerine dönüştürülerek, kırsal turizme hizmet edebilecek yapılar haline getirilmelidir. Bölgede bulunan seyahat işletmeleri, yeme içme tesisleri, kaplıcalar, termal turizm işletmeleri ile ortak girişimlerde bulunarak kırsal turizm faaliyetleri için tur düzenlemeleri ve böylece ilin tanıtımına da katkıda bulunmaları istenmelidir.

Bu çalışmanın sadece Elazığ il merkezini kapsamı önemli bir kısıt teşkil etmektedir. İleriki çalışmaların daha farklı kapsamlarda ve farklı örneklerde yapılması önemlidir. Yerel halkın alternatif turizm algısını değişen çevresel şartlarda yeniden tespit etmek üzere bu türden çalışmalar tekrarlanabilir. Özellikle Elazığ için alternatif turizm çeşitleri üzerine daha spesifik çalışmalar yapılabilir. Çalışmanın sonuçlarının öncelikle turizm girişimcilerine, yerel ve ulusal temelde konunun karar vericilerine, bu alanda gelecekte çalışmayı düşünen akademisyenlere ve son olarak da önemli bir paydaş olan halka yararlı olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- 1.Albayrak, A. (2011). Tüketicilerin Alternatif Turizm Türlerini Satın Alma Davranışlarını Etkileyen Faktörler. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Aile Ekonomisi ve Beslenme Anabilim Dalı. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara.
- 2.Gülbay, F. (1977). Elazığ'ın Turizm Potansiyeli ve İlde Rekreasyonel. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalı. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Elazığ.
- 3.Hacıoğlu, N. ve Avcıkurt,C. (2008). *Turistik Ürün Çeşitlendirmesi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- 4.Kabasakal, U. (2007). “Bölgelerarası Kalkınma ve Turizm: Elazığ Örneği”.Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları,7-11.
- 5.Ongun, U.,Gövdere,B. ve Çiçek, U. (2016). “‘Yeşilova’ nın Kırsal Turizm Potansiyelinin Swot Analizi ile Değerlendirilmesi”. Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi, 7 (16), 75-88.
- 6.Sağ, E. (2015). Turizmin Çeşitlendirilmesi, Alternatif Turizm ve Türkiye Projesiyonu, Ekonomi Bakanlığı Uzmanlık Tezi.
- 7.Torun, C. (2015). Elazığ İlinin Kırsal Turizm Potansiyelini Belirlemeye Yönelik Bir Çalışma. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Anabilim Dalı. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Balıkesir.
- 8.Uçkun S. (2004). İşletme ve İşletme Türleri, Turizm İşletmeleri, İstanbul: DeğişimYayınları.

İSRAİL DIŞ POLİTİKASININ ETNO-DİNSEL TEMELLERİ

Ethno-Religious Foundation of Israel Foreign Policy

Yusuf Ziya BÖLÜKBAŞI

(Dr. Öğr. Üyesi); *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü Siyasi Tarih Anabilim Dalı, Bilecik-Türkiye,*
yusuf.bolukbasi@bilecik.edu.tr.

Öz: Soğuk Savaş sonrası Uluslararası İlişkiler çalışmalarında sıklıkla görüldüğü üzere, dış politika, devletlerin ve toplumların kimlikleriyle yakından ilgili bir alandır. Dış politika, içeride inşa edilmeye çalışan milli kimliğin dışarıdaki kodlarını göstermektedir. Bu minvalde milli kimliğin dost ve düşman algıları dış politika vasıtasıyla uluslararası alanda kendisini ifade edebilmektedir. Bu durum Dış Politika Analizi vasıtasıyla rahatlıkla anlaşılabilir. DPA, karar verme sürecine ve karar vericilere odaklanan bir yaklaşımdır. Dış politikada karar verme süreci dört çevreden etkilenmektedir. Bunlardan birisi de sosyolojik çevre olup, etnisite, din ve milliyetçilik bu alanda mütalaa edilmektedir. Bu çalışmanın teorik perspektifi DPA, amacı ise etnisite ve dinin bir karışımı olan İsrail milliyetçiliğinin dış politika yapımı üzerindeki etkisini tarihsel perspektifte incelemektir. Bu yüzden mevcut çalışmanın metodolojik çerçevesini tarihsel analiz oluşturmaktadır. İsrail dış politikasına hâkim olan kimlik paradigması Yahudilik'tir. İsrail dış politikasının anlayabilmenin yolu, Yahudilik kavramını idrak etmekten geçmektedir. Yahudilik, tarihsel perspektiften incelenecek olursa, kökenleri neredeyse 3700 yıl öncesine dayanmakla birlikte modern anlamını 19. Yüzyılın sonunda ortaya çıkan Siyonizmle kazandığı bilinmektedir. Siyonizm, Yahudileri tarihsel anavatanları olan Eretz Yisrael'e götürüp orada bir Yahudi devleti kurmayı amaçlayan bir ideolojidir. Bunu yaparken ilk etapta dünyanın dört bir tarafına dağılmış Yahudi topluluklarına ortak bir kimlik verme sorunuyla karşılaşmıştır. Bu sorunun çözümünde başvurulmuş adres din olmuş, vaat edilen topraklar, seçilmiş halk ve Tanrı'yla anlaşma gibi mitler kullanılmıştır. Ancak ilk Siyonistlerin tamamı seküler münevverlerden oluşmaktaydı. İsrail kurulduktan sonra seküler Siyonizm yerini dinsel olana bırakmış, Ortodoks Yahudilik İsrail iç ve dış politikasının belirleyicisi konumuna yükselmiştir. Tevrat'ın tefsiri niteliğindeki Talmud inancına dayanan Ortodoks Yahudilik, ırkçılığı dinsel bir retorikle şekillendirmekte, İsrail'in Filistinlilere yönelik soykırıma içkin politikalarına ve revizyonist anlayışına meşruluk kazandırmaya çalışmaktadır. Dolayısıyla günümüzde Doğu Akdeniz'de yaşanan hegemonya mücadelesinde ve Ortadoğu'da yaşanan çatışmalarda İsrail dış politikasına egemen olan kimlik paradigması kendisini göstermekte,

jeopolitik bir tahayyüle sahip olan saldırgan ve yayılmacılığa içkin Büyük İsrail politikası dış politikayı şekillenmektedir.

Anahtar Sözcükler: İsrail, Yahudilik, Talmud, Vaat Edilen Topraklar ve Irkçılık.

Abstract: Foreign policy, as is often seen in the post-Cold War International Relations studies, is closely related to the identities of states and societies. Foreign policy shows the external codes of the national identity that is trying to be built inside. In this sense, the perceptions of friends and enemies of national identity can express themselves internationally through foreign policy. This can be easily understood through Foreign Policy Analysis. FPA is an approach that focuses on decision-making process and decision-makers. The decision-making process in foreign policy is influenced by four circles. One of them is sociological environment that ethnicity, religion and nationalism are considered in this field. The theoretical perspective of this study is FPA and its aim is to examine the effect of Israeli nationalism which is a mixture of ethnicity and religion on foreign policy making in historical perspective. Therefore, historical analysis is the methodological framework of the present study. The identity paradigm that dominates Israeli foreign policy is Judaism. The way to understand Israeli foreign policy is to realize the concept of Judaism. From a historical perspective, Judaism is known to have gained its modern meaning with Zionism, which emerged at the end of the 19th century, although its origins date back almost 3700 years. Zionism is an ideology that aims to take the Jews to their historical homeland, Eretz Yisrael, and establish a Jewish state there. In the first place, he faced the problem of giving a common identity to Jewish communities scattered around the world. In addressing this problem, the address was religion that used myths such as, the promised land, the chosen people and an agreement with God. However, all of the early Zionists were secular intellectuals. After Israel was established, secular Zionism was replaced by religious, and Orthodox Judaism became the determinant of Israeli domestic and foreign policy. Orthodox Judaism, that is based on the Talmudian belief, which is the commentary of the Torah, shapes racism with a religious rhetoric and tries to legitimize Israel's inherent policies and revisionist understanding of the genocide against Palestinians. Therefore, the paradigm of identity, which dominates Israeli foreign policy in the struggle for hegemony in the Eastern Mediterranean and the conflicts in the Middle East, the aggressive and expansionist Greater Israel policy, which has a geopolitical imagination, shapes foreign policy.

Key Words: Israel, Jewishness, Talmud, Promised Land and Racism.

Giriş

Klasik Uluslararası İlişkiler Kuramları genellikle dış politikayı, bir ülkenin uluslararası sistemde milli güvenlik ve milli çıkarlarını maksimize etmeye çalışan faaliyetler bütünü olarak tanımlar. Realist bakış açısına göre dış politika olgusunun oluşmasındaki temel bileşenler olarak güç ve çıkar unsurları ön plana çıkmaktadır. Ancak bu yaklaşım, Soğuk Savaşın bitmesinden sonra büyük bir değişim geçirmiş olup, kimlik, din, etnisite ve ideoloji gibi olgular, uluslararası sistemin aktörlerinin davranışlarını açıklamakta anahtar kavramlar olarak kullanılmaktadır. Nitekim Campbell (1996, s. 69) dış politikayı, milli kimlik ve ülke sınırlarını yeniden üreten söylem stratejileri olarak tanımlamaktadır. Saraçoğlu (2013, s. 56) ise dış politikayı, içeride inşa edilen milli kimliğin dışarıdaki kodlarının oluşturulması suretiyle dost ve düşman algılarının şekillendirilmesi olduğu üzerinde durmaktadır. Dolayısıyla dış politika olgusu, kimlik ve ideolojiye içkin bir kavram olduğu görülmektedir. Nitekim mevcut çalışmamızda İsrail dış politikası konu edinilmekte ve İsrail dış politikasını biçimlendiren en önemli kimlik paradigmasının Yahudilik, bunun ideolojik arkaplanının ise Siyonizm olduğu (Efegil, 2013, s. 57) kabul edilmektedir. Bu yüzden mevcut çalışmanın teork perspektifini, İsrail dış politikasına hakim olan kimlik paradigmasının ortaya koyabilmek için Dış Politika Analizi oluşturmaktadır. DPA, karar verme süreci ve karar vericilere odaklanarak yorumlar getirmeye çalışan bir yaklaşımdır. Dış politika analizi yaklaşımının başlıca iki temel özelliği bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, dış politikayı karar alıcılar tarafından alınan bir kararlar bütünü olarak görmesidir. İkinci özelliği ise, rasyonel insan kavramını reddederek, insanı psikolojik ve sosyolojik bakımdan koşullanmış biçimiyle anlamaya gayret göstermesidir (Clarke ve White, 1989, s. 11-12). DPA, dış politika karar alıcıları, karar alma sürecinde sadece ulusal ve uluslararası ortamlardan gelen baskı, destek, talep ve benzeri girdileri değil, aynı zamanda kendi dünya görüşlerini, ulusal çıkar anlayışlarını, hedeflerini ve algılamalarını da iinceleyen bir çerçeve oluşturmaktadır (Gözen, 1998, s. 179). Bu yaklaşıma göre dış politika kararları dört ortamdan etkilenerek alınır: Ulusal (bürokratik birimler, devletin güç unsurları, medya, çıkar grupları, kamuoyu, sivil toplum kuruluşları ve rejim vb), uluslararası (uluslararası sistemin yapısı, büyük devletlerin politikaları, devletlerin birbirlerine bağımlılıkları, bölgesel gelişmeler, uluslararası ve bölgesel örgütlerin yaklaşımları, Uluslararası Hukuk ve diğer devletlerin dış politikaları), psikolojik (karar verici liderlerin algılama kapasiteleri, önyargıları, bilişsel kapasiteleri, kişilik yapıları, eğitimleri, siyasal tecrübeleri, inanç sistemleri ve psikolojik durumları) ve sosyolojik (ülkenin tarihi, siyasal kültürü, toplumsal değerleri, milliyetçilik ve kimlik) ortamdır (Efegil, 2012, s. 86-87). Bu çalışmada, kimlik ve ideolojinin etkisi inceleneceği için ideolojinin dış politika yapımı sürecindeki etkisine bakmak gerekir. Dış politikanın

ideoloji çerçevesinde biçimlenmesi, iki şekilde gerçekleşmektedir. Bunlar, (1) devletlerin üzerine inşa edildiği ideolojinin dış politikaya etkisi ve (2) karar vericilerin ideolojik yönelimleri. Schonberg'e göre ideolojik devletler, dış politikanın oluşumu aşamasında ideolojik değerleri ekseninde davranmaktadırlar (Schonberg, 2009, s. 42). İsrail de bu şekilde değerlendirilmekte, ideolojik bir devlet olduğu üzerinde durulmaktadır. Bu yüzden önce İsrail'in ideolojik yapısını oluşturan Siyonizme bakmak, daha sonra bunun dinsel temellerini incelemek gerekmektedir.

Siyonizm ve Vaad Edilen Topraklar Miti

Siyonizm, ortak bir etnik temel ve kültürü paylaştığına inanılan Yahudilere ilişkin etno-kültürel bir milliyetçilik kategorisi olarak tanımlanmaktadır (Gans, 2008, s. 3). Siyonizm, Filistin topraklarında bağımsız bir Yahudi devleti –Eretz Israel- kurmayı amaçlayan milliyetçi bir ideolojidir. 19. Yüzyılda Orta ve Doğu Avrupa'da ortaya çıkan modern bir akım olmasına karşılık, kadim İsrail toprakları –Siyon- ve kutsal başkent Kudüs gibi tarihsel öğeler tarafından şekillendirilmiştir. Bu tarihe kadar diasporadaki Yahudiler arasında 16. ve 17. yüzyıllarda görülen Mesihçi yaklaşımların anavatana geri dönüş fikrini canlandırmasına karşısında 18. yüzyılda Yahudi aydınlanması olarak bilinen *Haskala*'nın gelişimi, Yahudilerin bulundukları ülkelerde asimile olmaları gerektiğini ifade ediyordu. 1897 yılında İsviçre'nin Basel şehrinde ilk Siyonist kongreyi organize eden Avusturyalı gazeteci Theodor Herzl'a göre Avrupa'daki antisemitist yaklaşımın sona ermeyeceği, dolayısıyla Yahudilerin bu sorundan kurtulmasının tek yolunun anavatana dönüş ve kurulacak bir devletti. Onun bu fikirleri, Yahudilerin diasporada yaşadıkları sorunlara, özellikle antisemitizmin değişik biçimlerine maruz kalmalarına dayanıyordu. Viyana'da *Die Welt* –Dünya- adlı bir Siyonist gazete çıkaran Herzl bütün dikkatini Osmanlı İmparatorluğu üzerine yöneltti. Bunun en önemli sebebi Filistin Osmanlı himayesi altında bulunuyordu. Bu süreçte İngilizler Uganda'da Herzl'a toprak teklif ettilerse de, kutsal topraklara duyulan özlem sebebiyle bu öneri Siyonistler tarafından reddedildi (Encyclopedia of Nationalism, 2001, s. 604).

İlk başta Siyonizm sıradan Yahudiler üzerinde etkili bir ideoloji olmadı ancak zamanla Yahudi kültürel rönesansı, yayınlar ve modern İbranice'nin gelişimiyle birlikte yaygınlık kazanmaya başladı. Rusya'da yaşanan 1905 Devrimi ve pogromlar neticesinde Siyonizm etkisini arttırdı ve Filistin'e göç başladı. 1917 yılında ilan edilen Balfour Deklarasyonu ise Yahudilerin Filistin'e göçünü hızlandırdı. I. Dünya Savaşıyla birlikte bölgeyi Osmanlı'dan koparan İngilizler, Yahudilere Filistin'de devlet kurma sözü vermişti. Göçlerle birlikte tahmini 108000 Yahudi Filistin'e yerleşmişti ve bu sayı 1933 yılında iki katına çıktı. Bu durum, doğal olarak bölgede yaşayan Araplarla ilişkilerin kötüleşmesine neden oldu. Araplar Yahudi güvenlik birimi olan Haganah'ın saldırılarından şikâyetçiydi. Her iki

toplum arasında çatışmalar II. Dünya Savaşı öncesinde sürekli artmaktaydı. Nazilerin yapmış olduğu soykırım Yahudileri Filistin'e göç etme ve bir devlet kurma konusunda cesaretlendirdi. BM, Filistin'de yaşanan çatışmalar neticesinde bölgede bir Arap ve Yahudi devletinin kurulmasını kararlaştırdı. 14 Mayıs 1948 yılında İsrail kuruldu ancak taksim planını kabul etmeyen Arap devletlerin saldırısına uğradı. Yahudilerin kurmuş oldukları devlet için ödedikleri yeni diyet, etrafını saran düşman Arap devletleriydi. Siyonizmin kendisi böylece sadakatleri bakımından birçokları için turnusol kâğıdı oldu. Siyonist örgütler ve dünyadaki birçok Yahudi cemaati, bir yandan, Yahudileri İsrail'e göç etmeye teşvik etti ve bu çabaya maddi destek sağladı. Öte yandan, çok sayıda kişi mülteci kamplarına zorlanan Filistinli Araplar, 1993'teki barış anlaşmalarına götüren müzakerelerin İsrail devletini yıkmaya yemin ettiği kendi milliyetçi hareketlerini geliştirdi (Encyclopedia of Nationalism, 2001, s. 604-605).

Siyonizmin en temel vurgusu Yahudi vatani ve devletidir. Burada ilk etapta Yahudilerin kendilerine vaat edilen topraklara yerleşmesini sağlayan Siyonizm, daha sonra İsrail'in kurulmasını sağlamıştır. Bu bağlamda kutsal metinlerde Arz-ı Mev'ud yani vaat edilen toprak kavramına bakmak gerekir. Vaat edilen toprakların açık tanımı Bereşit/Tekvin 15: 18-21'de yapılmaktadır. Bunu Tanrı, Hz. İbrahim'e bölgeyi şu şekilde anlatılmıştır: “O günde Rab Avram'la ahdedip dedi: Mısır ırmağından büyük ırmağa, Fırat ırmağına kadar, bu diyarı, Kenileri ve Kennileri, Kadmonileri, Hittileri, Perizzileri, Refaları, Amorileri, Kenanlıları, Girgaşileri ve Yebusileri senin zürriyetine verdim”. Daha sonra Hz. Musa önderliğinde Mısır'dan Kenan diyarına göç eden Yahudiler için yeniden bu alan, daha detaylı bir şekilde tanımlanmıştır¹. Günümüzde ise bu alanın sınırlarını Shahak (2015, s. 31) şu şekilde belirtmektedir: “Güneyde, tüm Sina yarımadası ile Kahire'nin kuzeyinden

¹ Kenan diyarına girdiğiniz zaman, o zaman cenup tarafınız Tsın çölünden Edon boyunca olacak ve cenup sınırınız şarka doğru Tuz Denizi'nin ucundan olacak; sınırınız Akrabbim yokuşundan cenuba doğru dolaşacak, Tsın'e geçecek; onun uçları Kadeş-Barnean'ın cenubunda olacaklar; Hatsaraddar'a çıkacak ve Atsomon'a geçecek; sınır Atsomon'dan Mısır vadisine kadar dolaşacak ve onun uçları deniz yanında olacaktır. Garp sınırınız büyük deniz ve onun kıyısı olacaktır. Şimal sınırınız bu olacak; büyük denizden Hor Dağı'na kadar kendinize işaret koyacaksınız; Hor Dağı'ndan Hamat'a girilecek yere kadar işaret koyacaksınız; sınırın uçları Tsedad'da olacak; sınır Zifron'a çıkacak ve onun uçları Hatsar-enan'da olacak; simal sınırınız bu olacaktır. Şark sınırınızı Hatsar-enan'dan Şefam'a kadar işaret koyacaksınız; sınır Şefam'dan Ainin şark tarafında Ribla'ya inecek; sınır inecek ve şarka doğru Kinneret Denizi'nin yanına dokunacaktır; sınır Erden'e inecek ve uçları Tuz Denizinin yanında olacaktır. Çepçevre sınırlarına göre memleketiniz bu olacaktır (Bamidbar/Sayılar 34: 1-12, S: 11-12).

itibaren tüm kuzey Mısır; doğuda tüm Ürdün ile Suudi Arabistan'ın büyük bir bölümü, tüm Kuveyt ve güney Fırat havzası ile birlikte Irak'ın bir bölümü; kuzeyde tüm Lübnan ve Suriye ile Van Gölü'ne kadar ki Türkiye topraklarının güney bölümü; batıda ise Kıbrıs”.

İsrail kurulduktan hemen sonra başlayan savaşlar, İsrail'in revizyonist bir dış politika izlediğini ve bunu da vaad edilmiş topraklar mitine dayandığını ortaya koymaktadır. Yahudilerin I. Dünya Savaşından sonra Filistin'de koloniler kurmaya başlamasıyla kıvılcımı ateşlenen Arap-Yahudi çatışması, II. Dünya Savaşı bittikten sonra daha fazla alevlendi ve İngiltere durumu BM'ye taşıdı. II. Dünya Savaşı sonunda Filistin'de 1.269.000 Arap ve 608.000 Yahudi yaşıyor, Filistin topraklarının %20'sini oluşturan ekilebilir arazinin %6-8'i Yahudilerin, geri kalanları ise Arapların mülkiyetinde bulunuyordu. BM Taksim Planı uyarınca Filistin'de biri Yahudi, diğeri Arap olan iki devletin kurulmasını kararlaştırdı. Kudüs ve Bentlehem ise uluslararası bir statüye sahip olacaktı. Filistin topraklarının yaklaşık %56'sı Yahudilere, geri kalanı Araplara verildi. İsrail'in kurulmasına müteakkiip beş Arap devleti – Suriye, Ürdün, Irak, Mısır ve Filistin- İsrail'e savaş açtı. 1948 Arap-İsrail Savaşından sonra Bu savaş sonunda Filistin topraklarının %77'si İsrail'in eline geçti, Filistin devleti ise hiç kurulamadı, Batı Şeria'da Ürdün, Gazze'de ise Mısır güçleri tarafından zapt edilmişti. 1948 yılında yaşanan Arap-İsrail savaşı, Arap ülkeleriyle İsrail arasında yaşanan savaşların ilk halkasını oluşturmaktaydı. İkinci savaş, 1956 yılında İngiliz ve Fransız kuvvetleriyle birlikte İsrail'in de Mısır'a saldırdığı Süveyş Harekâtıydı. Üçüncüsü ise 1967 yılında vuku bulan Altı Gün savaşıydı. Bu savaşta Mısır, Suriye ve Ürdün kuvvetleri İsrail'e saldırdı ancak İsrail tarafından ağır bir mağlubiyete uğratıldı. Bu savaş sonunda İsrail, Batı Şeria'yı Ürdün'den, Gazze Şeridini ve Sina Yarımadasını Mısır'dan ve Golan Tepelerini Suriye'den alarak topraklarını genişletti (Beinin ve Hajjar, 2014, s. 4-7). Günümüzde hala bu bölgeler, BM'nin İsrail'e 1967 öncesi sınırlara dönmesine ilişkin baskı ve kararına rağmen İsrail'in işgali altında bulunmaktadır.

Shahak ve Mezvinsky'e (2015, s. 64) göre, her ne kadar İsrail dış politikasındaki karar vericiler seküler Yahudiler olsa da, İsrail dış politikasının özü Yahudi dininin genel nitelikleri tarafından şekillendirilmektedir. Yahudi dinin genel niteliklerini yorumlayan Rabbi Yoseph'e göre, Yahudilerin yaşamı tehlikeye atılmadığı müddetçe bütün Hristiyanların İsrail'den sürülmesi ve Arap topraklarındaki işgalin devam etmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu bağlamda, İsrail dış politikasındaki karar vericiler 1967 Arap-İsrail Savaşından sonra işgal edilen bölgelerden çekilmemişler, 1973 Yom Kippur Savaşından sonra Sina Yarımadasını işgal etmelerine karşılık daha sonra yeni çatışmalara mahal verecek olması sebebiyle bölgeden çekilmişler, 1982-83'te Lübnan'a düzenlenen

operasyonlar neticesinde bölgenin üçte biri kontrol altına alınmış ancak Lübnan'lıların gerilla taktikleriyle saldırımları neticesinde İsrail kayıpları artmış, bu durum İsrail'in bölgeden geri çekilmesi ile sonuçlanmıştır.

İsrail devleti ve toplumunda dini yapıların ve bu minvalde dolaşıma sokulan etno-dinsel milliyetçi söylem ve politikaların tarihsel temellerini incelemek, bu çalışma bağlamında yararlı görülmektedir. Bu yüzden öncelikle İsrail toplumunun yapısı ve onu inşa eden tarihi-dinsel kaynaklara kısaca değinmek gerekir.

Yahudi Köktencililiğinin Kaynakları: Talmud ve Kabbala

Günümüzde İsrail toplumunda dine yaklaşım temelinde üç ayrı grup bulunmaktadır. Bunlar, dindar, geleneksel ve seküler Yahudiler. Dindar Yahudiler kendi içinde ikiye ayrılmaktadır. Radikal dindar grubun üyelerine Haredim denilmektedir. İlmli dindarlar ise dindar milliyetçiler olarak bilinmekte, Ulusal Dini Parti -National Religious Party ya da NRP- çatısı altında toplanmaktadır. Haredim grubunun ise iki partisi bulunmaktadır. Aşkenaz Haredilerin partisi Yahadut Ha'Torah, Ortadoğulu Haredilerin partisi ise Shas'tır. Yahudi nüfusunun küçük bir kısmını oluşturmalarına karşın Haredim Yahudileri devlet ve siyaset üzerinde nasıl bu denli etkili olabiliyor? NRP'nin desteklemesini tabi görünmekle birlikte, asıl Likud ve İşçi Partisi, siyasal ve toplumsal destek alabilmek için her geçen gün Haredim grubuna daha fazla iltimas sağlıyorlar. Yani, pragmatik nedenlerden dolayı İsrail toplumu ve devleti üzerinde Yahudi köktencililiğinin etkileri artıyor (Shahak ve Mezvinsky, 2015, s. 38-44). Haredim grubu -Ortodoks Yahudiler-, düşünce ve yaşam biçimlerini Talmud ve Kabbalist metinlere dayandırmaktadırlar.

Kabbala, Yahudi mistitizmine verilen isim olup, Yahudilerin seçilmiş halk olma mitini destekleyen ve klasik Yahudiliğin biçimlenmesindeki temel anlayıştır¹. Klasik Yahudiliğin ana kaynağını Talmud oluşturmaktadır. Aslında burada bahsedilen Babil Talmud'udur. Filistin Talmudu ise yardımcı bir kaynak olma işlevine sahiptir. Talmud, iki parçadan oluşmaktadır. Bunlardan birincisi Mişna'dır. Mişna altı

¹ Bu anlayışa göre evren tek bir tanrının değil, birbirlerinden farklı karakter ve etkilere sahip birçok tanrının idaresi altındadır. Asıl tanrı "Bilgelik" ya da "Baba" denilen erkek tanrıdır. Onun dışında "Bilgi" ya da "Anne" denilen dişi tanrıça bulunmaktadır. Bu ikisinin çocukları olan iki tanrı daha vardır. Bunlardan erkek olan "Ufak Yüz" ya da "Kutsanmış Kişi", kız olanı ise "Kutsal Kadın", "Kraliçe" ya da "Shekhinah" olarak isimlendirilmektedir. Bu iki gencin birleşmesi gerekmektedir ancak şeytan çeşitli yollara başvurarak bunu engelledi. Daha sonra Shekhinah'ın ırzına geçti. İşte Kabbala'ya göre Yahudi halkının yaratılmasının sebebi, şeytanı Shekhinah'tan uzaklaştırarak kutsal birleşmeyi sağlamaktır. (Shahak, 2015, s. 72-74).

bölümden oluşan, hukuki konuların bulunduğu risalelerdir. Bu kısımların çoğunluğu M.S. 200'de Filistin'de yazılmıştır. Mişna'nın tamamı İbranice yazılmıştır. İkinci ve daha önemli olan kaynak ise, Mişna hakkında tefsirlerin yer aldığı Gemara'dır. Gemara iki farklı bölgede, aynı dönemde kaleme alınmıştır. M.S. 200-500 arasında Mezopotamya'da ve Filistin'de derlenmiştir. Mişna'nın aksine Talmud'un kendisi ve literatürü Aramca ve İbranice'nin karışımı şeklinde yazılmıştır. Kitap sadece hukuki konularla sınırlı olmayıp, çeşitli hikâye ve anlatılara da yer verilmektedir. Ancak daha çok hukuki bölümleri ya da niteliği daha çok ön plana çıkmaktadır. Hukuki bağlamda kapsamlı, otoriter ve sürekli yenilenmeye açık bir kitap olma hüviyetine sahiptir. Yahudilerin bireysel ve sosyal yaşamlarını düzenleme amacı güden Talmud, Yahudilik yasalarının ihlali konusunda sert tedbirleri ve cezai yaptırımları ihtiva etmektedir (Shahak, 2015, s. 83-84). Etno-dinsel Yahudi kimliğinin inşasında kullanılan temel araç, günümüzdeki İsrail politikalarını da şekillendiren ve Ortodoks Yahudilerin referans kitabı olan Talmud'dur. Talmud'un etno-dinsel İsrail milliyetçiliğine işaret eden ırkçılığa içkin yaklaşımlarına örnek vermek faydalı görülmektedir. Talmud'da Yahudi olmayan kişiler için kullanılan kavram *Gentiles*'dir. Yahudi dinine göre en büyük üç suç, birisini öldürmek, zina ve putperestliktir. Bir Yahudi, başka bir Yahudi'yi öldürürse bunun cezası idamdır. Ancak kurban bir Gentiles ise durum farklı bir hal almaktadır. Böyle bir durumda, Tanrının yasalarına aykırı davrandığı için ancak Tanrı tarafından cezalandırılır, mahkemeler tarafından cezalandırılmaz. Dolaylı yoldan bir Gentiles'i öldürdüyse ya da neden oluyorsa hiçbir şekilde ceza almaz ve sorumlu olmaz. Yahudi adaletinin elinde bulunan Yahudi olmayan bir katilin cezası idamdır. Ancak maktul bir gentiles olup, katil Yahudiliğe girerse o zaman cezalandırılmaz. Shahak'a (2015, s. 197) göre, günümüzde İsrail hakkında çalışan birçok yabancı uzman, 1967 Altı Gün Savaşı'ndan beri, İsrail'in daha çok Yahudileşmesini esas alan Yahudi ideolojisini görmezden gelmektedir. Oysa bu ideoloji, Yahudilerin, Yahudi olmayanlara – Gentiles- karşı ırkçı tutumlarından beslenen, Ortodoks Yahudilerin ve Siyonistlerin zihin kodlarını oluşturmakta ve İsrail politikalarını biçimlendirmektedir.

Sonuç

İsrail dış politikası, karar vericilerin, sosyolojik yapının ve devletin ideolojik temelini oluşturan Yahudi kimliği ve Siyonizm çerçevesinde şekillenmektedir. Özellikle Ortodoks Yahudiliğin her geçen gün İsrail siyasetinde ve toplumunda güçlenmesi hasebiyle, Talmud öğretileri karar vericilerin kararlarını etkilemekte, etno-dinsel Yahudi milliyetçiliği, ırkçılık, zenofobik yaklaşımlar ve revizyonizm, İsrail'in hem iç, hem de dış politikasının temel nitelikleri haline gelmesine vesile olmaktadır.

İsrail dış politikasının en temel vurgusu ve davranış biçimi Vaat Edilmiş topraklar mitine dayanmaktadır. İsrail milliyetçiliğinin en önemli dış vurumu, toprak yayılcılığına ve seri savaflara neden olan olgu vaadedilmiş topraklar retoriğidir. Bu söylem, İsrail'in çıkarlarına dayanan emperyalist politikalarına ve bölgesel hegemonya anlayışına meşruluk katmaktadır. Revizyonist politikaların gerekçelendirilmesinde ise din ve tarihi haklar fiksiyonu dolaşıma sokulmaktadır. Çünkü bu topraklar Hz. İbrahim'den itibaren Yahudilere Tanrı tarafından verilmiştir. Ayrıca bu toprakların tarihsel mirasçıları Yahudilerdir çünkü işgal ve sürgünden önce bu topraklarda onlar hüküm sürmekteydi. Nihayetinde İsrail politikalarının tamamı, yani hem iç, hem de dış politikanın oluşumunda Yahudi ideolojisi –İsrail milliyetçiliği- en temel faktör olarak zikredilir. 1956 Süveyş Savaşı'nda David Ben Gurion'un “Davud ve Süleyman Krallıklarını yeniden inşa edeceğiz” söyleminde olduğu gibi ya da Vaadedilmiş Topraklar retoriğinin İsrail'in bölgesel hegemonya anlayışının pratik tezahürünü oluşturmasıdır (Shahak, 2015, s. 29-34).

Günümüzde, Ortadoğu'da yaşanan çatışmaları anlamanın yolu, İsrail dış politikasının etno-seküler yönünü idrak etmekten geçmektedir. Filistinlilere yönelik aşırı sert müdahaleler, topraklarını sürekli genişletme isteği ve kendi güvenliği için bölgedeki istikrarsızlığı sürekli hale getirmeye çalışmasının ardında, Talmud'un Yahudi olmayanlara yönelik ırkçı tasvirlerinin etkisi büyüktür. Yahudilerin, Kabbalist anlayışın etkisiyle seçilmiş halk olarak görmeleri ve belli bir coğrafyanın Tanrı tarafından İsrailoğullarına verildiğine inanarak bu bölgelerde yaşayan halkları yok etmeye çalışmasının altında yatan neden de budur.

Kaynakça

- 1.Beinin, J. ve Hajjar, L. (2014), “Palestine, Israel and the Arab-Israel Conflict: A Primer”, *MERIP*, ss. 1-12.
- 2.Campbell, D. (1996). *Writing Security: United States Foreign Policy and Politics of Identity*, Minneapolis: University of Minnesota Press.
- 3.Clarke, M. ve White, B. (der). (1989). *Understanding Foreign Policy: The Foreign Policy Systems Approach*, Aldershot: Edward Elgar Publishing.
- 4.*Encyclopedia of Nationalism Vol 2*, (2001). Ed. Alexander J. Molty, California (USA)- London (UK): Academic Press.
- 5.Efegil, E. (Ocak 2013). “İsrail'in Dış Politikasının Belirleyicileri”, *Ortadoğu Analiz*, Cilt 5, Sayı 19, ss. 53-61.
- 6.Efegil, E. (2012). “Türk Dış Politikası Karar Verme Sürecini Etkileyen Faktörler”, Ed. Ertan Efegil ve Rıdvan Kalaycı, *Dış Politika Teorileri*

Bağlamında Türk Dış Politikasının Analizi Cilt 1, Ankara: Nobel Yayınları, ss. 83-105

- 7.Gans, C. (2008). *A Just Zionism: On the Moralty of the Jewish State*. Oxford: Oxford University Press.
- 8.Gözen, R. (1998). “Türkiye’nin 1. Körfez Savaşı Politikası: Aktif Politika ve Sonuçları”, Ed. İhsan Dağı, *Türk Dış Politikasında Gelenek ve Değişim*, Ankara: Siyasal Kitapevi, ss. 179-216.
- 9.Saraçoğlu, C. (Nisan 2013). “AKP, Milliyetçilik ve Dış Politika: Bir Milliyetçilik Doktrini Olarak Stratejik Derinlik”, *Alternatif Politika*, Cilt 5, Sayı 1, ss. 52-68.
- 10.Schonberg, K. K. (2009). *Constructing 21. Century US Foreign Policy: Identity, Ideology and America’s World Role In New Era*, New York: Palgrave Macmillan.
- 11.Shahak, İ. (2015). *Yahudi Tarihi Yahudi Dini*. İstanbul: Düşün Yayıncılık.
- 12.Shahak, I. ve Mezvinsky, N., (2015). *İsrail’de Yahudi Fundamantalizmi*, İstanbul: Düşün Yayıncılık.